LEIPZIGER STUDIEN

ZUR

CLASSISCHEN PHILOLOGIE

HERAUSGEGEBEN

VON

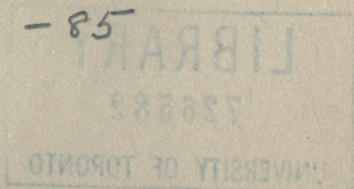
G. CURTIUS L. LANGE O. RIBBECK H. LIPSIUS

SIEBENTER BAND.

LEIPZIG

VERLAG VON S. HIRZEL

1884.

Druck von J. B. Hirschfeld in Leipzig.

III

INHALT.

DE

FONTIBUS QUIBUS AELIANUS IN VARIA HISTORIA COMPONENDA USUS SIT

SCRIPSIT

FELIX RUDOLPH.

Fontes uariae historiae quam Claudius Aelianus Praenestinus composuit in duas rationes disseri possunt.

Aelianus enim quamuis multorum scriptorum reliquias solus seruauerit et non pauca tradat quae ad antiquitatem cognoscendam magni momenti sint, propterea quod eos quorum auctoritate nisus est reticere solet, fructum nobis praebet pro copia rerum narratarum minorem. Iam uero si cui forte contigerit, ut unamquamque narratiunculam primo cuique auctori restituat, utilitate eum si non parem, at certe similiorem reddet Athenaeo Diogenique Laertio et libros quibus fragmenta scriptorum Graecorum comprehensa sunt haud tenui incremento augebit.

Sed ipse sibi consulat, si quis fontes remotiores uariae historiae indagare aggredietur. Ego proximos Aeliani auctores, quibus ipse usus sit, hac dissertatione eruere conabor.

I. De Claudii Aeliani temporibus.

Eum Aelianum qui librum de instruenda acie Hadriano nuncupavit diuersum esse ab Aeliano sophista, cuius uariam historiam et libros de animalibus habemus, Henricus Valesius [1]) manifestis fulsit argumentis. Valesii sententiam Iacobus Perizonius [2]) ipse nescius amplexus, ut uitam Claudii Aeliani sophistae Alexandri Severi temporibus assignet, tribus documentis utitur. Atque primum quidem Philostratum temporis ordinem secutum uitas sophistarum conscripsisse demonstrat; in quarum serie fere ultimas esse Philisci, Aeliani, Heliodori, Aspasii;

1) Emendatt. V p. 121.

2) Praef. ad Ael. uar. hist. p. XIX sqq. in G. Kuehnii edit. uar. hist. Lips. 1780 (praefatio quae in editione Perizonii ipsa est notatione paginarum caret).

Philiscum uero per Iuliam Domnam, Septimii Seueri uxorem, cathedram Atheniensem obtinuisse, Aspasium, Aeliani apud Pausaniam condiscipulum, in Alexandri Seueri comitatu fuisse, Aelianum ipsum a Pausania, qui sub Marco floruit, arte rhetorica instructum esse ex Philostrato apparere; ergo hunc quoque Alexandri memoriae necessario adscribendum esse. Deinde ad colloquium prouocat quod Philostratum Lemnium de gynnide quodam imperatore modo mortuo cum Aeliano habuisse Philostratus [1]) testis est. Concludit uir doctissimus hunc gynnim esse Elagabalum; itaque Aelianum post mortem eius, i. e. post annum 222 Romae uersatum esse. Eandem rem molitus tertio loco eum ex Athenaei sermonibus conuiualibus, quos sub initium principatus Alexandri confectos esse arbitratur, nonnulla in uaria sua recepisse ostendit. [2])

Verum artioribus mihi finibus uitam eius describere liceat: Mortuus erat eo anno quo Philostratus uulgauit sophistarum uitas, in quibus [3]) de Aeliano haec exstant: *ἐβίω δὲ ὑπὲρ τὰ ἑξήκοντα ἔτη καὶ ἐτελεύτα οὐκ ἐπὶ παισί.* Dedicauit autem Philostratus hunc librum Antonio Gordiano sic inscriptum: *τῷ λαμπροτάτῳ ὑπάτῳ Ἀντωνίῳ Γορδιανῷ Φλαύιος Φιλόστρατος.* Finem uero prooemio his uerbis imposuit: *τὸ δὲ φρόντισμα τοῦτο, ἄριστε ἀνθυπάτων, καὶ τὰ ἄχθη σου κουφιεῖ τῆς γνώμης, ὥσπερ ὁ κρατὴρ τῆς Ἑλένης τοῖς Αἰγυπτίοις φαρμάκοις. ἔρρωσο μουσηγέτα.* Iam duorum quos Gordianum gessisse constat consulatuum uter a Philostrato significetur non difficile est diiudicatu. Iulius enim Capitolinus [4]) Antonium Gordianum primum refert praetura nobili gesta post iurisdictionem consulatum primum iniisse cum Antonio Caracalla, secundum cum Alexandro. Idem [5]) Gordianum ex consulatu quem egerat cum hoc principe ad proconsulatum Africae ex senatusconsulto missum esse testis est, id quod accidit anno 229/230. [6])

---

1) Philostr. u. s. II, 31.

2) Praef. ad uar. hist. p. XXIII sqq. Kuehn. Ceterum iam Valesius in 'emendationibus' V p. 121 sq. Aelianum Alexandri temporibus assignauit.

3) II, 31. 4) Gord. c. IV. 5) Ibid. c. II.

6) Pauly's Realencycl. III p. 901.

Alio proconsulatu nullo functus est. Sequitur Philostratum, cum eum modo consulem modo proconsulem appellaret, alterum consulatum proconsulatumque Africae intellexisse, uitas autem circa annum 230/231 edidisse. Aelianus igitur hoc tempore inter uiuos esse desierat. Atque aliquanto quidem ante exspirauerat. Non sane multum ei argumento tribuo quod breui ante uitas sophistarum confectas eum obiisse disertis uerbis Philostratus non commemorat. Maioris momenti est quod quinque rhetores, Heliodorus Aspasius Philostratus Lemnius Nicagoras Apsines, idque ut uidetur tamquam mortui post Aelianum ab eo tractantur. Quodsi Philostratum temporis ordinem secutum, ut quisque minimo annorum interuallo ab ipsius aetate aberat, ita uitam eius extremis capitibus exprompsisse constat[1], inter id tempus quo uitas suas uulgauit i. e. inter annum 230/231 et mortem Aeliani spatium nonnullorum annorum uidetur intercessisse. Iam Aelianus, si mortuus est inter annos 222 et 230/231, quia sexagesimum annum aetate assecutus est, natus est neutiquam post annum 170/171; quod autem illum annum uitae etiam superauit et quod aliquanto ante annum 230/231 mortem occubuisse uidetur, fieri potuit, ut adeo ante annum 162 in lucem editus sit.

Itaque ea temporis computatio qua Valesius et Perizonius aetatem Aeliani constituerunt hac omnino confirmatur.

Verum enim uero uia qua Perizonius eam assecutus est partim quidem displicet; namque Athenaeum huc admouit uel imperio Elagabali uel primis annis Alexandri perperam assignatum.[2] Ipso igitur Aeliani temporum definiendorum munere flagitatur, ut quando Athenaeus opus suum quod restat composuerit disquiram; non quo nouam quandam lucem ad rem propositam inde exspectem, sed quod ratio quae inter tempora utriusque scriptoris intercedit non solum a Perizonio sed etiam a Schweighaeusero[3]) cum exploranda Aeliani aetate dicitur artissime cohaerere. Dicit Batauus ille uir[4]) Athenaeum scripsisse post Caracallam, si quidem memorat Oppianum Cili-

1) Periz. praef. ad u. h. p. XX Kuehn. 2) Ibid. p. XXIII.
3) Praef. ad edit. Ath. 4) l. l. p. XXII sq.

cem et eius ἁλιευτικὰ deque eo loquitur tamquam iam mortuo I p. 13 his uerbis usus: τὸν ὀλίγῳ πρὸ ἡμῶν γενόμενον Ὀππιανὸν τὸν Κίλικα; Oppianum uero carmina sua misisse ad Antoninum Caracallam, quem peperit Iulia Domna Septimio Seuero. Sane Pseudooppiani [1]) Apameensis [2]) κυνηγετικὰ Caracallae dedicata [3]) sunt. Atqui haec prorsus nihil faciunt ad illum locum Athenaei, quippe qui uerum Oppianum Corycensem [4]), illum carminis de piscatu conditi auctorem, intellegat.

Quamquam exstiterunt qui etiam ἁλιευτικὰ Caracallae dedicata esse statuerent. Oppianus enim Antoninum quendam imperatorem simul cum filio uersibus his alloquitur:

IV, 4: Ἀλλὰ σύ μοι, κάρτιστε πολισσούχων βασιλήων
Αὐτός τ' Ἀντωνῖνε, καὶ υἱέος ἠγάθεον κῆρ
Πρόφρονες εἰσαΐοιτε κτλ. cf. et I, 3, 66, II, 682.

Iam cum Schweighaeuser [5]) quis tandem hic Antoninus cum filio fuerit omnino non sciscitetur, I. G. Schneider [6]) duce Scaligero eum putat intellegendum esse Caracallam, quem Antonini nomen sibi arrogasse constat. At non habuit filium regni participem. An mauis Septimium, Caracallae patrem, illa appellatione a poeta significari? At Antonini nomine usus esse non traditur. Itaque iis [7]) assentiri non dubito qui M. Aurelium Antoninum eiusque filium Antoninum Commodum designari credunt. Accedit quod Oppianum Marco Antonino imperante floruisse Suidas tradit. Concidit igitur argumentum quo Athenaeum circa annum 220 siue aliquanto post principatum Caracallae scripsisse comprobare conati sunt.

At enim Schweighaeuser editionem δειπνοσοφιστῶν post annum demum 228 factam esse contendit. Namque Athenaeus inter alios sodales conuiuii, unde farraginem suam ductam esse fingit, Ulpianum quendam Tyrium identidem laudat. Hunc ille non dirimendum esse censet ab Ulpiano iurisconsulto item

---

1) Pauly's Realencycl. V p. 950; I. G. Schneider praef. ad Opp. Lips. 1813.

2) Cyneg. II, 125—128 et 156 sq. 3) Ibid. I, 3 sq.

4) Suid. s. u. Ὀππιανὸς et halieut. III, 209.

5) l. l. 6) l. l. 7) Pauly's Realencycl. V p. 950.

Tyrio, quem anno 228 sub Alexandro a militibus praetorianis occisum esse notum est. Atque uestigium quoddam eius caedis deprehendisse sibi uisus est Athen. XV p. 686 c. Sed ne nimis sagax euadat uir doctissimus. Neque enim aliud quidquam ex hoc loco efficitur, nisi ut auctor alicuius amici mortem subitam deploret. At hunc amicum, cuius mors etsi non sine magno dolore memoratur tamen tamquam beata praedicari uidetur, fuisse Ulpianum qui quidem ferro trucidatus est quo tandem iure ille cogitauit? Porro nomen eius num una littera ibi significatur? Quid quod is Ulpianus cuius mentionem Athenaeus facit nusquam iurisperitus, sed *ὀνοματοθήρας* [1], i. e. uenator uocabulorum appellatur talisque hominis personam ubique gerit. Age uero ponamus hunc cum iurisconsulto illo, qui Alexandri praefectus praetorio fuit, unum eundemque esse, et Athenaeum p o s t eius caedem anno 228 patratam operi suo finem constituisse; sequeretur intra annos 228 et 231, quo quidem Philostratus uitas edidit, et *δειπνοσοφιστὰς* in publicum prodiisse, et Aelianum uaria sua conscribentem iis usum esse et uaria confecisse et ipsum ex uita discessisse. Haec uero omnia in tam exiguum annorum interuallum incidisse quis est qui credat? Cui placeat id quod e Schweighaeuseri sententia concludendum esset, Aelianum Athenaei libros quasi recenti atramento humidos exscripsisse? Ergo is Ulpianus qui in numero conuiuarum doctorum fuisse ab Athenaeo fingitur a iurisconsulto illo diuersus est.

At ne solo negandi munere fungi uidear, hae notae solae ad tempora Athenaei computanda ualent: composuit librum post Oppianum, Marci aequalem, quem paulo ante suam aetatem mortuum esse ipse testatur, et post excessum Commodi [2], i. e. post annum 192, sed antequam uaria scripsit Aelianus, qui post annum 222 et aliquanto ante 231 diem obiit.

Verum haec quasi ultro se offert conclusio: Athenaei florilegium si eo tempore quo Aelianus in uaria historia operam collocabat recens editum fuisset, ab hoc certe non esset ex-

---

1) Athen. XIV p. 649 b. 2) Athen. XII p. 537 f.

scriptum. Etenim furtum quod commisit animos aequalium fugiturum esse sperare non potuit, nisi satis multi anni inter editionem sui libri et sermonum conuiualium interiecti erant. Quae cum ita sint, hos circa annum 200 ab Athenaeo ad Timocratem amicum missos esse consentaneum est.

Iam ad Aelianum ipsum reuertamur. Latet in historiae animalium libri X capite 1 grauissimum temporis indicium, quod a Iacobsio[1]) et Herchero deletum est. In editionibus autem quae Iacobsianae praecedunt omnibus haec exstant: *σπανίως ἐλέφας ἐρᾷ, φασίν· ἔστι γὰρ σώφρων, ὡς ἄνω μοι λέλεκται. ἀκούω γοῦν ἐλεφάντων πάθος ἐρωτικὸν καὶ ἄξιον θαυμάσαι αὐτό· ὃ δὲ πέπυσμαι ἐκεῖνό ἐστιν· ἀνὴρ τῆς τούτων ἄγρας οὐκ ἄπειρος δύναμιν λαβὼν ἐκ βασιλέως τοῦ Ῥωμαίων πάλαι, Ἀλέξανδρος ὄνομα, καὶ σταλεὶς ἐς τὴν θήραν κατά τι ἔθος τοῖς Μαυρουσίοις ἐπιχώριον, φησὶν ἐν συγγραφῇ Δίων, μόσχον ἐλέφαντος ὡραίαν, ὡς ἐκεῖνοι, ἰδεῖν συνελθεῖν ἐλέφαντι νέῳ καὶ καλῷ.* Reliqua narratio est de riualitate duorum elephantorum amore incensorum. Iacobsius coniectura aliorumque codicum auctoritate usus contextum uerborum ita conformauit: *ἀνὴρ τῆς τούτων ἄγρας οὐκ ἄπειρος δύναμιν λαβὼν ἐκ βασιλέως τοῦ Ῥωμαίων πάλαι, Ἀλέξανδρος ὄνομα, καὶ σταλεὶς ἐπὶ τὴν θήραν κατά τι ἔθος τοῖς Μαυρουσίοις ἐπιχώριον φησὶν ἐν συγγραφῇ, νέαν μόσχον ἐλέφαντος, ὡραίαν ὡς ἐκείνοις, ἰδεῖν συνεισελθεῖν ἐλέφαντι νέῳ καὶ καλῷ.* Eodem modo Hercher in editione Parisina[2]) haec uerba constituit.

Locum esse uitiatum nemo non concedet. Atque ut uocula *πάλαι*, quam ille ipse pro spuria habet[3]), ita uerba *κατά τι ἔθος τοῖς Μαυρουσίοις ἐπιχώριον* suspicionem mouent. Namque haec aliam uim habere non possent, nisi ut Alexandrum quendam ex Maurusiorum more ad uenationem elephantorum missum esse significarent. Nunc uero notio aoristi *σταλείς*, ex

---

1) Hist. anim. ad fidem codd. mss. constit. et annotatt. illustr. 2 voll. Ienae 1832.

2) Quae prodiit anno 1858.

3) Annott. critt. p. XXXVI in edit. Paris.

qua eum semel missum esse apparet, et uocabulum ἔθος, unde saepius eum missum esse sequeretur, uidentur inter se abhorrere. Immo uox σταλεὶς ad uerba antecedentia ἐκ βασιλέως τοῦ Ῥωμαίων referenda est. Rex igitur Romanorum, qui Alexandro facultatem elephantos uenandi fecerat, eundem uenatum ablegauit. Itaque uerba κατά τι ἔθος κτλ. aeque ac πάλαι putauerim deberi interpreti, cuius adnotamenta a margine in textum orationis saepissime irrepsisse Hercher uir in libris mss. Aeliani non mediocriter uersatus demonstrauit. Contra ut teneatur Dionis nomen, pro quo codices Mediceus et Vaticanus νέαν uocabulum praebent, quod esse glossema μόσχου uocis apparet, et auctoritas codicis Augustani antiquissimi et locus Aeliani flagitat, in quo post uerba φησὶν ἐν συγγραφῇ scriptoris cuiusdam nomen exspectatur. Ceterum ne ego quidem locum prorsus restituere possum.

Quod autem ibi narratur Alexandrum a rege Romanorum ad elephantos uenandos cum potestate ablegatum esse non ad Numas uel Tarquinios, sed ad imperatorem quendam reuocandum esse nemo negabit. Iam uero Dionem, qui hoc loco memoratur, esse illum rerum scriptorem iam Valesius [1]) coniecit. Egomet cum istam narratiunculam Aeliani ex Dionis historia Romana deriuari non potuisse propterea quod haec neque in talibus fabellis uersatur et post annum demum 229 [2]) confecta est concedam, nihilo tamen secius ipsum illum Cassium Dionem Cocceianum designari teneo atque defendo. Is enim praeter historiam et opusculum de prodigiis, quibus Septimio Seuero principatum promitti ostendebat, composuit de uita Commodi uolumen peculiare. Atque hoc ab Aeliano significatur, si quidem Dio in historia, postquam de ferarum spectaculis quae Commodus edere solebat fuse dixit, ipse testatus est a se eandem qua is in bestias utebatur insaniam in libello de Commodo scripto etiam diligentius tractatam esse [3]). Ubi

1) Emendatt. V p. 122 sq.

2) Pauly's Realencycl. II p. 1028.

3) Cass. Di. epit. LXXII c. 10 Dindorf.: .... καὶ πέντε γοῦν ἵππους ποταμίους ἅμα καὶ δύο ἐλέφαντας ἄλλῃ καὶ ἄλλῃ ἡμέρᾳ χωρὶς αὐτὸς ταῖς

quin uerba fecerit de uenatoribus qui copiam ferarum undique conquisitam principi suppeditarent fieri non potuit. Quae cum ita sint, Aelianus post annum 195, quo uita Commodi auctore Reimaro[1]) exarata est, librum de natura animalium confecit.

Ad eadem tempora relegamur hist. anim. l. XVII capite 44, ubi auctor dicit rhinocerotis figuram describere operae non esse pretium, cum permulti homines et Graeci et Romani qui illum uiderint eius formam cognitam habeant. Tale quid scribi uix potuit nisi post ludos bestiarios a Commodo creberrime factos.

Quoniam quando Aelianus uixerit exploratum est, quando scripserit accuratius quaeramus. Iuuenem eum arti rhetoricae siue sophisticae, seniorem scribendi studio deditum fuisse et ex diserto testimonio Philostrati[2]) apparet et ex historiae animalium epilogo[3]), ubi significat se naturalibus quaestionibus occupatum fructuosa professione oratoria abdicasse, id quod apprime conuenienter cum iis concinit quae adhuc disputata sunt.

Cum enim utramque historiam aliquanto post Commodum confectam esse cognouerimus, ut aetate prouectus ad libros componendos se converterit efficitur. Quibus praemissis expeditur ea difficultas quae Philostr. II, 31 et hist. anim. XI, 40 moueri potest. Illic enim legimus Aelianum solitum esse dicere

---

ἑαυτοῦ χερσὶ κατεχρήσατο, καὶ προσέτι καὶ ῥινοκέρωτας ἀπέκτεινε καὶ καμηλοπάρδαλιν. ταῦτα μέν μοι κατὰ παντὸς τοῦ περὶ αὐτὸν λόγου γέγραπται.

1) Pauly's Realencycl. II p. 1027.

2) Vit. soph. II, 31: *ἔπειτ᾽ ὅτι προσρηθεὶς σοφιστὴς ὑπὸ τῶν χαριζομένων τὰ τοιαῦτα, οὐκ ἐπίστευσεν, οὐδὲ ἐκόλασε τὴν ἑαυτοῦ γνώμην, οὐδὲ ἐπήρθη ὑπὸ τοῦ ὀνόματος οὕτω μεγάλου ὄντος, ἀλλ᾽ ἑαυτὸν εὖ διασκεψάμενος ὡς μελέτῃ οὐκ ἐπιτήδειον τῷ συγγράφειν ἐπέθετο καὶ ἐθαυμάσθη ἐκ τούτου.*

3) *Οὐκ ἀγνοῶ δὲ ἄρα, ὅτι καὶ τῶν εἰς χρήματα ὁρώντων ὀξὺ καὶ τεθηγμένων ἐς τιμάς τε καὶ δυνάμεις τινὲς καὶ πᾶν τὸ φιλόδοξον δι᾽ αἰτίας ἕξουσιν, εἰ τὴν ἐμαυτοῦ σχολὴν κατεθέμην καὶ εἰς ταῦτα· ἐξὸν καὶ ὀφρυοῦσθαι καὶ ἐν ταῖς αὐλαῖς ἐξετάζεσθαι καὶ ἐπὶ μέγα προήκειν τοῦ πλούτου. ἐγὼ δὲ ὑπέρ τε ἀλωπέκων καὶ σαυρῶν καὶ κανθάρων ... περιέρχομαι.*

se numquam fines Italiae excessisse neque nauem conscendisse neque mare nouisse. Ex hoc autem loco sequitur eum in Aegypto aliquamdiu peregrinatum esse. Quocirca negauerit quispiam Aelianum libri de animalibus auctorem cum Aeliano Philostrateo unum eundemque esse. Iam uero iter Aegypti, quippe quod cum origine animalium historiae artissime cohaereat [1]), perinde atque haec ad senescentem Aelianum uidetur reuocandum esse. Itaque si statuimus illa uerba in quibus offendimus a iuuene dicta esse, antequam ex Italia mediterranea exisset — erat autem Praenestinus —, consociantur quae opposita uisa erant Aeliani et Philostrati indicia. [2])

Iam temporibus Aeliani definitis iactum est fundamentum unde sequens fontium disquisitio proficiscatur.

II. De Aeliani auctoribus quid uiri docti adhuc senserint.

De originibus uariae historiae unus egit I. Perizonius, cui ut soli fonti et capiti huius dissertationis gratiam habeo maximam. Primus enim septendecim uariorum capitibus ad *δειπνοσοφιστὰς* reuocatis Athenaeo Aelianum usum esse demonstrauit. [3]) Tempora autem Aeliani quaerens necessitudinem quae inter utrumque scriptorem est nec per se ipsam nec uia ac ratione disseruit. Idem de reliquis fontibus haec dicit [4]): 'Ubi ab Athenaeo discesseris, de quo iam saepius egimus, auctores potissimum habet noster Platonem (uide notas ad VIII, 1, 2; 9 et XIV, 5) Aristotelem (II, 26; XI, 5 et XIII, 16) Isocratem (IV, 8 et V, 10) Thucydidem (XII, 50, 7) etiam Herodotum, sed mutata eius dialecto (VIII, 17) et saepius Plutarchum (XI, 9; XII, 3; XIII, 38; 42 etc.)'. Neque uero huic sententiae adstipulari potero.

Animalium historiae auctores etiam spissiore caligine uidi obrutos. Etenim C. G. Kuehnius, qui 'de uia ac ratione qua

---

1) Cf. infra cap. XIV.

2) Similiter Iacobsius in praef. p. XXXVI adnot. 3 diuinatione quadam usus rem explicat.

3) Praef. ad u. h. p. XXIII sqq. Kuehn.

4) Ibid. p. XXXI sq.

Claudius Aelianus in hist. anim. conscribenda usus est' Lipsiae anno 1777 libellum edidit, id quod hac inscriptione promittere uisus erat mihi non praestitit in fontes quidem Aeliani inquisituro. Qui autem huius libri origines hic illic attigerunt inde a Gesnero usque ad I. G. Schneiderum omnes a uero longe absunt.[1])

III. De Athenaeo Aeliani auctore.

Varietate uariae historiae unicuique de proximis eius fontibus cogitanti efficiuntur magnae difficultates. Accedit quod Aelianus aeque ac ceteri compilatores eos quos primarios duces secutus est dedita opera reticet, et quod inter omnes scriptores ueteres quorum quidem uolumina aetatem tulerunt neminem uidebimus ad uariam historiam conficiendam adhibitum esse nisi unum; dico Athenaeum. Hercle tantis rei angustiis consilii inopes detineremur, nisi hac affinitate tanquam tutissimo praesidio adiuti quomodo Aelianus fontibus suis usus esset dilucide perspiceremus. Itaque Aelianum cum Athenaeo qua potui diligentia comparaui.

En congruentiae quae huic cum illo intercedit conspectus, in quo ea capita Aeliani quae ab Athenaei locis similibus adeo discrepant, ut inde repeti nullo modo possint, asterisco notabo.

u. h. I, 14		Ath. IX p. 393 cd.	
u. h. I, 15		Ath. IX p. 393—395 a.	
	*u. h. I, 17		Ath. XI p. 782 b.
	*u. h. I, 19		Ath. XII p. 526 a.
u. h. I, 24		Ath. X p. 411—412 b.	
u. h. I, 26		Ath. X p. 415 ab.	
u. h. I, 27		Ath. X p. 415 b—416 d.	
	*u. h. II, 4		Ath. XIII p. 602 abc.
	*u. h. II, 10		Ath. X p. 419 cd.
u. h. II, 18		Ath. X p. 419 cd.	
u. h. II, 37		Ath. X p. 429 a.	
u. h. II, 38		Ath. X p. 429 ab (cf. X p. 440 e—441 a).	
u. h. II, 40		Ath. X p. 429 d.	

---

1) Vide cap. XVIII.

u. h. II, 41		Ath. X p. 435d—440d.	
	*u. h. III, 11		Ath. IV p. 157cd et
			Ath. XV p. 687ef.
u. h. III, 13		Ath. X p. 442b.	
u. h. III, 14		Ath. X p. 442cd.	
u. h. III, 15		Ath. X p. 442d—443b.	
	*u. h. III, 18		Ath. II, p. 45c
	*u. h. III, 20		Ath. XIV p. 657bc et
			Ath. IX p. 384a.
	*u. h. III, 23		Ath. X p. 434b.
	*u. h. III, 30		Ath. XIV p. 622d.
	*u. h. IV, 6		Ath. VI p. 254b.
u. h. IV, 22		Ath. XII p. 512bc.	
u. h. IV, 23		Ath. XII p. 533cd, 536f, 537c.	
u. h. IV, 25		Ath. XII p. 554ef.	
u. h. V, 9		Ath. VIII p. 354ab.	
	*u. h. V, 12		Ath. VI p. 251b.
	*u. h. VI, 12		Ath. X p. 435e.
u. h. VII, 2		Ath. XII p. 531a—e.	
u. h. VIII, 7		Ath. XII p. 538b—f.	
u. h. IX, 3		Ath. XII p. 539c–f.	
u. h. IX, 8		Ath. XII p. 541c—e.	
u. h. IX, 9		Ath. XII p. 542b—e.	
u. h. IX, 11		Ath. XII p. 543c—f.	
u. h. IX, 12		Ath. XII p. 547a.	
u. h. IX, 13		Ath. XII p. 549a–c.	
u. h. IX, 14		Ath. XII p. 552b.	
	*u. h. IX, 32		Ath. XIII p. 591b.
	*u. h. IX 30 et 37		Ath. VI p. 250f.
u. h. X, 6		Ath. XII p. 551b—552e.	
	*u. h. X, 9		Ath. VI p. 239f, 241e,
			246a et I p. 5 et 6.
	*u. h. X, 22		Ath. VI p. 251a.
	*u. h. XI, 9		Ath. VI p. 273a.
u. h. XI, 12		Ath. XIV p. 643f.	
	*u. h. XII, 1		Ath. XIII p. 576d.
	*u. h. XII, 10		Ath. VI p. 272d.
u. h. XII, 13		Ath. XIII p. 584de.	
	*u. h. XII, 17		Ath. XIII p. 577c.
			Ath. III p. 101e.
			Ath. IV p. 128b.
	*u. h. XII, 18		Ath. XIII p. 596e.
	*u. h. XII, 22		Ath. X p. 412ef.

*u. h. XII, 23	Ath. IV p. 154a—c.
	Ath. IV p. 151e.
	Ath. VI p. 246cd.
	Ath. XIII p. 603a.
u. h. XII, 24	Ath. XII p. 541bc (et Ath. VI p. 273bc).
*u. h. XII, 31	Ath. I p. 10a, 28ef, 31b et e, 32b et e;
	Ath. X p. 440c—f.
*u. h. XII, 40	Ath. II p. 45b.
*u. h. XII, 44	Ath. I p. 6f.
*u. h. XII, 51	Ath. VII p. 289d—f.
*u. h. XIII, 5	Ath. XIII p. 602f.
*u. h. XIII, 6	Ath. I p. 31f.
*u. h. XIII, 32	Ath. XIII p. 588d.
	Ath. V p. 220e.
u. h. XIV, 7	Ath. XII p. 550cd.
*u. h. XIV, 9	Ath. XI p. 507a et e.
*u. h. XIV, 14	Ath. VIII cc. 40—46.
*u. h. XIV, 21	Ath. XIII p. 597b.
u. h. XIV, 23	Ath. XIV p. 623f—624a.
*u. h. XIV, 26	Ath. VIII p. 340f.
*u. h. XIV, 29	Ath. VI p. 233f.
*u. h. XIV, 35	Ath. XIII p. 570b—e, 582cd, 587e, 589a.
*u. h. XIV, 39	Ath. II p. 48e.
*u. h. XIV, 46	Ath. IV p. 173f.

Adspicis rem satis mirabilem; certam describendi rationem in illa historiolarum Aeliani perturbatione et quasi chao. Etenim ordo quo singulae narrationes apud Athenaeum se excipiunt in uaria historia fere seruatus est.

Age uero uideamus quae sint consectaria. Ac primum quidem id quod Perizonius docuit, Aelianum ex illo non pauca hausisse, iam extra omnem dubitationis aleam positum est. Nam illa conspicua conuenientia cur non potius ad communem quendam fontem reuocanda esset etiam post eius in Aelianum merita quaeri potuit. Nunc, ut res quidem utrimque pariter exhibitas tertio cuidam auctori uindicare tibi liceat, num quam hic cum illo communem habet seriem narrationum ad eundem referes?

Deinde quoniam Aelianum uestigiis eius inhaesisse constat, quorsum id pertineat elucet. Certe enim illos XXVIII locos quos eodem modo dispositos exhibet, quo Athenaeus, huic debet. E quorum numero duo ex eius libro nono, undecim ex decimo, quindecim ex duodecimo sumpti sunt. Sequitur hos tres certe libros ei ad manum fuisse. Item librum undecimum, quoniam inter decimum et duodecimum interpositus est. At enim noli in eo offendere quod huius uestigia in uaria historia plane desiderantur. Nempe taeduit eum istas putidas poculorum commentationes, quibus eius capita I—CX continentur, transcribere. Quod uero quae extremi libri capitibus CX—CXX in Platonem afferuntur criminationes ab eo praetermissae sunt, quandoquidem huius philosophi magna in eo erat admiratio[1]), etiam minus est cur miremur.

Iam ut libros Athenaei IX X (XI) XII ei praesto fuisse certum est, ita ceteri in usum uariae historiae non sunt conuersi; neutiquam libri I—VII et XV, id quod comparatione utriusque florilegii supra instituta compertum habemus. Quin ne reliquorum quidem librorum rationem, octaui, decimi tertii, decimi quarti, quamquam singulis aut binis lemmatis ad uariam historiam accedunt, ab illis diuersam esse patebit si demonstrauero

u. h. V, 9 non esse ex Ath. VIII p. 354ab.
u. h. XII, 13 non esse ex Ath. XIII p. 584de.
u. h. XI, 12 non esse ex Ath. XIV p. 643f.
u. h. XIV, 23 non esse ex Ath. XIV p. 623f—624a.

Quorum locorum communis haec est condicio, ut neque ad Athenaei libros IX X XII faciant, nec secundum eum ordinem quo is sua disposuit et quem Aelianus XXVIII lemmata mutuans religiose tenuit in uaria historia collocati sint. Hos ego ut Athenaeo abiudicandos esse censeam cum hac ipsa causa tum peculiaribus quae accedunt momentis adducor.

Quod enim ad δειπνοσοφιστῶν librum XIII attinet, Aelianus excepto libri XII capite 13 ubicumque historiolas de mere-

1) Velut cf. u. h. II, 18, III, 19, IV, 9, X, 21, XII, 45.

tricibus uariis suis immiscuit cum illo non cohaeret. Neque enim quod u. h. XII, 5 tradit Laidi cognomen Axinae fuisse, nec quod XII, 17 de Lamia et Demetrio, nec quod XII, 62 de Archedica eiusque amatore, nec quod XIII, 9 de Lamia et Lysandro, neque quod XIII, 33 de Psammeticho et Rhodopi refert ex Athenaeo habet. Quod autem u. h. XIII, 32 de Socratis cum Theodota et Callisto meretricibus colloquio affertur tantummodo partim cum Ath. XIII p. 588 d et V p. 220 e conferri potest. Iam si illum librum luculentissimis facetiarum lasciuiarumque copiis instructum manibus triuisset, quomodo fieri potuit, ut, cum saepius de istis mulierculis ageret, tantum unam fabellam inde excerperet?

Quodsi librum decimum tertium non consultauit, quartum decimum ab eo esse inspectum haud ita ueri est simile. Cuius cum pagina 643 f. comparari potest u. h. XI, 12, quamquam non omni ex parte congruit. Nam cum Socrates ab Alcibiade placentam obtinuisse et hic et illic narretur, apud Aelianum haec exstant: *ἡ Ξανθίππη ῥίψασα* (sc. *τὸν πλακοῦντα*) *ἐκ τοῦ κανοῦ κατεπάτησε. γελάσας δὲ ὁ Σωκράτης Οὐκοῦν, ἔφη, οὐδὲ σὺ μεθέξεις.* Apud Athenaeum: *ὃν Ξανθίππης καταγελασάσης ὁ Σωκράτης Οὐκοῦν, ἔφη, οὐδὲ σὺ μεθέξεις τούτου.* Magis conueniunt u. h. XIV, 23 et Ath. XIV p. 623 f — 624 a, ubi legimus Cliniam Pythagoreum et Achillem iram cithara sedare solitos esse. — Contra discrepant inter se quae praeterea conferri possunt u. h. III, 20 et Ath. XIV p. 657 b c. Cum enim similitudo horum locorum in eo uersetur, ut rex Lacedaemoniorum in terram transmarinam ablegatus cibos quosdam delicatiores ipsi oblatos repudiasse et seruis dari iussisse utrobique tradatur, hic rex apud Athenaeum est Agesilaus Thasum missus, in uaria historia Lysander in Ionia moratus. Ad extremum u. h. III, 30 et Ath. XIV p. 622 d non concinunt nisi nomine Amoebei citharoedi.

Qui octauo libro cum uaria historia est consensus his finibus continetur: conspirat, ut dixi, Ath. VIII p. 354 a b cum u. h. V, 9, ubi narratur Aristotelem, antequam philosophiae se addiceret, stipendia meruisse et pharmacopolam fuisse. Nulla

praeterea utriusque affinitas, nisi quod u. h. XIV, 14 et Ath. VIII cc. 40—46 de Stratonico citharoedo, u. h. XIV, 26 de Antagora homine maledico, Ath. VIII p. 340f de eodem helluone diuersum in modum agitur. Iam ut quae de philosophis per uariam historiam leguntur paene omnia aliunde in eam deuenerunt neque ex Athenaeo, ita et ipsum illud caput, quo Aristoteles carpitur, ab alio quodam fonte multo aptius repetitur.

Quid multa? Si tota quae proxime antecessit expositio circumspicitur, quantopere manifesta illa necessitudo quae inter uariam historiam et libros IX X XII intercedit ei repugnet qua libros VIII XIII XIV cum illa cohaerere modo uidimus, in propatulo est. Ut igitur, unde egressa est, reuertatur argumentatio, quae in u. h. V, 9, XI, 12, XII, 13, XIV, 23 exstant, licet eadem in Athenaei sermonibus conuiualibus inueniantur, tamen originem inde non traxisse cognouisse mihi uideor.

Quae cum ita sint, si conceditur libros I—VIII et XIII—XV ad uariam historiam conflandam adhibitos non esse, eos Aeliano ne praesto quidem fuisse consentaneum est. Unde discere uidemur *δειπνοσοφιστῶν* uolumina, si non singula deinceps prodierunt, at certe singillatim apud librarios fuisse uenalia.

Ceterum me non fugit ordinem quo Athenaeus sua collocauit ab Aeliano bis paulum inflexum esse. Primo enim loco, si tabulam supra adscriptam respexeris, eum, postquam uariae historiae libri X caput 6 exarans Athenaei paginam 552e in describendo assecutus est, in libri XII capite 24 et libri XIV capite 7 ad eius paginas 541bc et 550cd regressum esse agnosces. Sed non est quod in ea re haereamus. Immo uero nouum inde euadit argumentum quo eum tertii decimi libri *δειπνοσοφιστῶν* expertem fuisse euincatur. Qui si ei ad manum fuisset, huius recentibus lenociniis uti quam finem libri duodecimi modo exhausti iterum adire procul dubio maluisset.

Dein idem quamquam primariam quae in Athenaei libro XII est argumenti continuationem inde a u. h. VII, 2 cum religione tenet, antea u. h. IV, 22, 23, 25 transcribens ab ea recessit, si quidem e numero capitum quae dixi primum a libri

XII initio, alterum a media parte, tertium a fine mutuatus est. En quam praeclara fiat occasio quasi officinae compilatoris introspiciendae. Namque tentasse uidetur iucunditatem illius fontis, antequam placeret eum deinceps exhaurire.

Quod igitur obseruaui Aelianum, cum illo Naucratita uteretur, uia et ratione grassatum esse iis ipsis quae contra facere uideri potuerunt confirmatur.

Quoniam totum Aeliani cum Athenaeo consensum quatenus et in uniuersum pertineret et ad hunc reuocandus esset circumspeximus, parti quidem huius fontium explorandorum muneris uidetur satisfactum esse.

Verum redundant ex ratione quae inter utrumque intercedit efficacissima quaedam tam ad hanc quam ad alias quaestiones praesidia. Vidimus enim Aelianum quattuor fabellas quamquam illi non debet tamen cum eo habere communes. Porro, ut alia praeteream, quae exstant in u. h. II, 4 de Melanippi et Charitonis mutua amicitia, in u. h. III, 23 de Alexandri ante mortem ipsam uinolentia, in u. h. XII, 1 de Aspasia, Cyri amica, in u. h. XII, 51 de Menecrate medico, qui se Ioui parem esse putasse dicitur, etiam uberiora sunt quam qui deinceps iis respondent Athenaei loci XIII p. 602 a b, X p. 434 b, XIII p. 576 d, VII p. 289 d. Quid ergo? Nonne utrumque scriptorem ad communem quendam fontem recedere in promptu est? Itaque ex his quaestionibus Aelianeis aliquid lucis ad *δειπνοσοφιστῶν* origines excutiendas exspectandum est. De quibus infra [1]) disputabitur. Altera ex parte nisi copia esset uariam historiam cum illo florilegio contendendi, quomodo Aelianus auctores suos adhibuisset plane in incerto relinqueretur.

IV. Qua ratione Aelianus Athenaeo usus sit.

Quod ut ante oculos proponatur, exempli gratia unum locum uariae historiae ex Athenaeo translatum et eum Athenaei unde translatus est e regione adscribam.

---

1) Vide cap. XVI.

V. h. I, 15:

Ἐκ διαδοχῆς φασὶν ἐπῳάζειν τὰς περιστεράς. εἶτα τῶν νεοττῶν γενομένων ὁ ἄρρην ἐμπτύει αὐτοῖς, ἵνα μὴ βασκανθῶσι. τίκτει δὲ ᾠὰ δύο ἡ θήλεια, ὧν τὸ μὲν πρῶτον ἄρρεν ποιεῖ πάντως, τὸ δὲ δεύτερον θῆλυ. τίκτουσι δὲ αἱ περιστεραὶ κατὰ πᾶσαν ὥραν τοῦ ἔτους· ἔνθεν τοι καὶ δεκάκις τοῦ ἔτους ὠδίνουσι. λόγος δέ τις περίεισιν Αἰγύπτιος, λέγων δωδεκάκις τὰς ἐν Αἰγύπτῳ τίκτειν. λέγει δὲ Ἀριστοτέλης καὶ διάφορον εἶναι τῆς περιστερᾶς τὴν πελειάδα. τὴν μὲν γὰρ περιστερὰν εἶναι μείζονα, τὴν δὲ πελειάδα βραχυτέραν, καὶ τὴν μὲν περιστερὰν τιθασὸν γίνεσθαι, τὴν δὲ οὔ. λέγει δὲ ὁ αὐτὸς μὴ πρότερον ἐπιβαίνειν τὸν ἄρρενα τῇ θηλείᾳ πρὶν ἢ φιλῆσαι αὐτήν· μὴ γὰρ ἀνέχεσθαι τὰς θηλείας τὴν τῶν ἀρρένων ὁμιλίαν τοῦ φιλήματος ἔρημον. προστίθησι δὲ τούτοις καὶ ἐκεῖνο, ὅτι καὶ αἱ θήλειαι ἀλλήλας ἀναβαίνουσιν, ὅταν τῆς πρὸς ἄρρενα μίξεως ἀτυχήσωσι· καὶ οὐδὲν μὲν ἐς ἀλλήλας προίενται, τί-

Athen. IX pag. 393f—395a: *ΦΑΣΣΑΙ.* Ἀριστοτέλης φησὶ περιστερῶν μὲν εἶναι ἓν γένος, εἴδη δὲ πέντε, γράφων οὕτως ‘περιστερά, οἰνάς, φάψ, φάσσα, τρυγών’ κτλ.

p. 394b: ἐπῳάζει δ᾽ ἐκ διαδοχῆς πᾶν τὸ περιστεροειδὲς γένος, καὶ γενομένων τῶν νεοττῶν ὁ ἄρρην ἐμπτύει αὐτοῖς, ὡς μὴ βασκανθῶσι. τίκτει δὲ ᾠὰ δύο, ὧν τὸ μὲν πρῶτον ἄρρεν ποιεῖ, τὸ δὲ δεύτερον θῆλυ. τίκτουσι δὲ πᾶσαν ὥραν τοῦ ἔτους. διὸ δὴ καὶ δεκάκις τοῦ ἐνιαυτοῦ τιθέασιν· ἐν Αἰγύπτῳ δὲ δωδεκάκις. τεκοῦσα γὰρ τῇ ἐχομένῃ ἡμέρᾳ συλλαμβάνει’. ἔτι ἐν τῷ αὐτῷ φησὶν Ἀριστοτέλης ὅτι περιστερὰ ἕτερον πελειὰς δ᾽ ἕτερον καὶ ὅτι ἡ πελειὰς ἔλαττον καὶ τιθασὸν γίνεται, περιστερὰ δὲ καὶ μέλαν καὶ μικρὸν καὶ ἐρυθρόπουν καὶ τραχύπουν· διὸ οὐδεὶς τρέφει. ἴδιον δὲ λέγει τῆς περιστερᾶς τὸ κυνεῖν αὐτὰς ὅταν μέλλωσιν ἀναβαίνειν, ἢ οὐκ ἀνέχεσθαι τὰς θηλείας. ὁ δὲ πρεσβύτερος, φησί, καὶ προαναβαίνει μὴ κύσας· οἱ δὲ νεώτεροι ἀεὶ τοῦτο ποιήσαντες ὀχεύουσιν. καὶ αἱ θήλειαι ἀλλήλαις ἀναβαίνουσιν, ὅταν ἄρρην μὴ παρῇ, κυνήσασαι. καὶ οὐδὲν προιέμεναι εἰς ἀλλήλας τίκτουσιν ᾠά, ἐξ

κτουσι δὲ ᾠά, ἐξ ὧν νεοττοὶ οὐ γίνονται αὐταῖς. εἰ δέ τι Καλλιμάχῳ χρὴ προσέχειν, φάτταν καὶ πυραλλίδα καὶ περιστερὰν καὶ τρυγόνα φησὶ μηδὲν ἀλλήλαις ἐοικέναι.	ὧν οὐ γίγνεται νεοττός. οἱ δὲ Δωριεῖς τὴν πελειάδα ἀντὶ περιστερᾶς τιθέασιν, ὡς Σώφρων ἐν γυναικείοις. Καλλίμαχος δ' ἐν τῷ περὶ ὀρνέων ὡς διαφόρους ἐκτίθεται φάσσαν πυραλλίδα περιστερὰν τρυγόνα. ὁ δὲ Μύνδιος Ἀλέξανδρος οὐ πίνειν, φησί, τὴν φάσσαν ἀνακύπτουσαν, ὡς τὴν τρυγόνα. καὶ τοῦ χειμῶνος μὴ φθέγγεσθαι, εἰ μὴ εὐδίας γενομένης. λέγεται δέ, ὅτι ἡ οἰνὰς ἐὰν φαγοῦσα τὸ τῆς ἰξίας σπέρμα ἐπί τινος ἀφοδεύσῃ δένδρου, ἰδίαν ἰξίαν φύεσθαι. Δαΐμαχος δ' ἐν τοῖς
Ἰνδοὶ δέ φασι λόγοι περιστερὰς ἐν Ἰνδοῖς γίνεσθαι μηλίνας τὴν χρόαν. Χάρων δὲ ὁ Λαμψακηνὸς περὶ τὸν Ἄθω φανῆναι περιστερὰς λευκὰς λέγει, ὅτε ἐνταῦθα ἀπώλοντο αἱ τῶν Περσῶν τριήρεις περικάμπτουσαι τὸν Ἄθω.	Ἰνδικοῖς ἱστορεῖ περιστερὰς μηλίνας γίνεσθαι ἐν Ἰνδοῖς. Χάρων δὲ ὁ Λαμψακηνὸς ἐν τοῖς Περσικοῖς περὶ Μαρδονίου ἱστορῶν καὶ τοῦ διαφθαρέντος στρατοῦ Περσικοῦ περὶ τὸν Ἄθω γράφει καὶ ταῦτα· 'καὶ λευκαὶ περιστεραὶ τότε πρῶτον εἰς Ἕλληνας ἐφάνησαν, πρότερον οὐ γιγνόμεναι'. ὁ δ' Ἀριστοτέλης φησὶν ὡς αἱ περιστεραὶ γιγνομένων τῶν νεοττῶν τῆς ἁλμυριζούσης γῆς διαμασησάμεναι ἐμπτύουσιν αὐτοῖς διοιγνῦσαι τὸ στόμα, διὰ τούτου παρασκευάζουσαι αὐτοὺς πρὸς
ἐν Ἔρυκι δὲ τῆς Σικελίας, ἔνθα ἐστὶν ὁ τῆς Ἀφροδίτης νεὼς σεμνός τε καὶ ἅγιος, κατά τινα καιρὸν θύουσιν οἱ Ἐρυκινοὶ τὰ	τὴν τροφήν. τῆς δὲ Σικελίας ἐν Ἔρυκι καιρός τις ἐστὶν ὃν καλοῦσιν Ἀναγωγάς· ἐν ᾧ φασι τὴν θεὸν εἰς Λιβύην ἀνάγεσθαι.

Ἀναγώγια καὶ λέγουσι τὴν Ἀφροδίτην ἐς Λιβύην ἐκ Σικελίας ἀνάγεσθαι. τότε οὖν ἀφανεῖς ἐκ τοῦ χώρου αἱ περιστεραὶ γίνονται, ὥσπερ οὖν τῇ θεῷ συναποδημοῦσαι. κατά γε μὴν τὸν λοιπὸν χρόνον πάμπολύ τι πλῆθος τῶνδε τῶν ὀρνίθων ἐπιπολάζειν τῷ νεῷ τῆς θεοῦ ὡμολόγηται.

Ἀχαϊκοὶ δὲ αὖ πάλιν λέγουσι λόγοι καὶ τὸν Δία αὐτὸν μεταβαλεῖν τὴν μορφὴν ἐς περιστεράν, ἐρασθέντα παρθένου Φθίας ὄνομα. ἐν Αἰγίῳ δὲ ᾤκει ἡ Φθία αὕτη.

τότ' ουν αἱ περὶ τὸν τόπον περιστεραὶ ἀφανεῖς γίνονται, ὡς δὴ τῇ θεῷ συναποδημοῦσαι. καὶ μεθ' ἡμέρας ἐννέα, ἐν τοῖς λεγομένοις Καταγωγίοις, μιᾶς προπετασθείσης ἐκ τοῦ πελάγους περιστερᾶς καὶ εἰς τὸν νεὼν εἰσπτάσης, παραγίνονται καὶ αἱ λοιπαί. ὅσοι οὖν τότε περιουσίας εὖ ἥκουσι τῶν περιοίκων, εὐωχοῦνται· οἱ δὲ λοιποὶ κροταλίζουσι μετὰ χαρᾶς. ὄζει δὲ πᾶς ὁ τόπος τότε βούτυρον, ᾧ δὴ τεκμηρίῳ χρῶνται τῆς θείας ἐπανόδου. Αὐτοκράτης δ' ἐν τοῖς Ἀχαϊκοῖς καὶ τὸν Δία ἱστορεῖ μεταβαλεῖν τὴν μορφὴν εἰς περιστερὰν ἐρασθέντα παρθένου Φθίας ὄνομα ἐν Αἰγίῳ.

In aperto est compilatoris imago et ipsa argutissima de se testis et in uniuersum talis qualis a Perizonio adumbrata est. Quam tamen liceat mihi iam accuratius depingere.

Aelianus Athenaei euadit et epitomator et ut ita dicam descriptor. Contraxit eius uerba imprimis u. h. I, 27, ubi homines uoraces, II, 41, ubi potatores, III, 15, ubi nationes uino deditae, X, 6, ubi homines graciles enumerantur. Purum putum descriptorem se praebet ceteris locis illi debitis. Quod uero summi ad fontes uariae historiae indagandos erit momenti, confirmatum est id quod iam Perizonius uidit, eum de suo nihil addidisse rerum. Quamquam sunt paucula quibus Athenaeo copiosior sit. Quod enim in u. h. II, 41 legitur, Ionem poetam patria fuisse Chium, Xenocratem fuisse Chalcedonium, oraculo Aegyptio quod memoratur nomen esse Buto, dein quod in IX, 8

est, Corinthi quidem Dionysium exsulem degisse, quod in X, 6, Philetam poetam fuisse epicum, denique in IX, 13 et XII, 24 haec uerba: *οἱ δὲ οὐ κιβωτόν φασιν ἀλλὰ πυργίσκον* et *καὶ ἁλιέας χιλίους* illic non exstant. Sed ne cui in mentem ueniat ex his additamentis repetere argumenta quibus eum illo usum esse neget, quod Aelianus de Buto et de Corintho adnotauit ei ipsi tum cum adnotabat notum fuisse monuerim, si quidem e capite 40 libri XI animalium historiae, quam ante uaria confectam esse infra uidebimus, eum Alexandriae peregrinatum fuisse comperimus, et idem iam u. h. VI, 12 de Dionysii exitu miserabili agens his uerbis usus est: *καὶ ἐν τῷ μεσαιτάτῳ τῆς Ἑλλάδος ἀσχημονῶν διετέλει.* Ceterae discrepantiunculae, si non ad Aelianum ipsum reuocandae sunt, fieri potest ut aut integriori cuidam sermonum conuiualium editioni aut interpreti uariae historiae debeantur. — In errores eum inter describendum nonnumquam delapsum esse Perizonius[1]) uere animaduertit. Eodem spectant in u. h. III, 15 uerba *ὅτι ἐφεῖται τοῖς ἐν τῷ συνδείπνῳ παροῦσι ξένοις προπίνειν ταῖς γυναιξίν, ἕκαστον ᾗ ἂν βούληται*; qua enim erat neglegentia pro uerbis *καὶ καλὸν αὐταῖς προπίνειν οἷς ἂν τύχωσι τῶν παρόντων* (Ath. X p. 443a) legit *καὶ καλὸν αὐτοῖς προπίνειν αἷς ἂν τύχωσι,* unde factum est, ut sententiam apposuerit ei quae apud Athenaeum exstat contrariam. — Furatus est illi non tantum res et uerba, sed etiam dispositionem. Non enim seriem solum capitum quae in *δειπνοσοφισταῖς* est seruauit[2]), sed etiam enuntiata singula ex ordine transcripsit. Auctorum laudandorum euadit minime studiosus. Nam cum Athenaeus iis locis quos Aelianus ab eo mutuatus est octogies ad eos quibus sua debet prouocet, hic ex illo pendens duodecim scriptorum nomina ut forte calamo se obtulerant in librum suum transferre satis habuit. Socordiae obnoxius est in III, 14 Damonem et in IX, 11 Parrhasii epigrammata antestatus. Ceteroqui quae illic inuenerat diserta fontium indicia his ambagibus uerborum circuiit: *Ἀχαϊκοὶ δὲ αὖ πάλιν λέγουσι λόγοι, ὥς*

---

1) Ad u. h. IV, 23, VIII, 7, IX, 9. 2) Cf. p. 14.

φασι, λόγος ἔχει, λόγος δὲ ἐκεῖνος περίεισιν, ἀκούω, ὃ δὲ ἔγνων, τοῦτο εἶπον. Quid quod Athenaeum, quem primarium ducem secutus est, nusquam commemorat. Num casu factum est, ut eius nomen reticeret? Immo memoria eius exstincta suae doctrinae speciem augere dedito instituto conatus est. Namque ad eam arrogantiam interdum progressus est, ut quae ex illius opere deprompsit de suo attulisse uideri studeret. Velut quamuis Athenaei uestigiis insisteret, haec ad se reuocare non dubitauit:

u. h. XIV, 23: δοκεῖ δέ μοι ὁ ἐν Ἰλιάδι Ἀχιλλεὺς ὁ τῇ κιθάρᾳ προσᾴδων . . . τὴν μῆνιν κατευνάζειν.

u. h. III, 15: τό γε μὴν ὑπὲρ τῶν Θρᾳκῶν, ἀλλὰ τοῦτο μὲν καὶ διαβεβόηται ἤδη καὶ διατεθρύληται, ὡς εἰσὶ πιεῖν δεινότατοι.

u. h. II, 38: τί δὲ οὐκ ἂν εἴποιμι καὶ τὸν Ῥωμαίων νόμον; καὶ πῶς οὐκ ὀφλήσω δικαίως ἀλογίαν, εἰ τὰ μὲν Λοκρῶν καὶ Μασσαλιωτῶν καὶ τὰ Μιλησίων διὰ μνήμης ἐθέμην, τὰ δὲ τῆς ἐμαυτοῦ πατρίδος ἐάσω;

Varietatis studium quantum in eo fuerit et e uariae historiae inscriptione et ex indole tam huius quam animalium historiae elucet. Quod ipse professus est in epilogo huic subiecto sic locutus: ἀνέμιξα δὲ καὶ τὰ ποικίλων (sc. ζῴων) ποικίλα καὶ ὑπὲρ πολλῶν διεξῆλθον. Neque mirum est, quod idem comparatione uariae historiae cum Athenaeo comprobatur. Etenim illae XXVIII historiolae e tribus libris sermonum conuiualium sumptae per decem libros uariorum digestae sunt, de quibus quinae incidunt in libros primum et alterum, trinae in tertium et quartum, singulae in septimum, octauum, decimum, duodecimum, quartum decimum, septem in nonum. Quae cum in uniuersum, ut per libros uariae historiae dispositae inueniuntur, ita alterae alteris uicinae sint, quater singulis capitibus diuersae originis sunt disiunctae, quandoquidem u. h. I, 25, II, 39, IV, 24, IX, 10, qui loci inter lemmata ex Athenaeo deriuata interpositi sunt, ex Athenaeo non emanauerunt. Itaque ratio Aeliani sic nobis uidetur animo esse fingenda, ut ex aliquot uoluminibus ante oculos euolutis, qua forte excerpendi

libidine ferretur, modo hoc modo illud inspexerit, unde uarietas uariae historiae ducenda est; ut uero idem ad libros consultatos reuersus in quibus capitibus describens antea constitisset, inde ex iis describere perrexerit, in quo positum esse puto illud quod cognouimus, eum uia et ratione grassatum esse.

Neque uero scribae instar mercede conducti quae apud illum legerat uerbotenus transtulit, sed ornamentis rhetoricis identidem adspersit. Velut etiam illam enumerationem hominum ebriosorum per se ieiunissimam quae est in u. h. II, 41, quam uarie conformauit, hunc in modum singula exempla petulantiae conectens: *τίθει μετὰ τούτων καὶ . . . . οὐ χρὴ ἀπὸ τούτων τάττειν . . . καὶ οὗτος ἀκρατῶς ἐδίψη οἶνου πίνειν . . . καὶ οὗτος ἦν τοῦ πίνειν δοῦλος . . . καὶ οὗτος σὺν τούτοις τετάχθω . . . καὶ οὗτος εἴθιστο ἀκρατῶς . . . τί τοῦτον ἐάσομεν, καὶ ἐκεῖνον πιεῖν γενόμενον δεινόν;* Nimirum peritiam suam sermonis Graeci ob id ipsum quod in eo natiua non erat illius uerbis mutandis, amplificandis, circueundis et exercere et firmare et probare studuit. Ceterum orationem Athenaei ab eo in deterius conuersam esse contendi nequit; immo laudem habet sententiarum perspicuitas, in qua elaborauit, si quidem salebras quasdam in quibus illius uerba haerere uiderat ipse in u. h. VIII, 7 [1]) et IX, 13 [2]) euitauit. Ut igitur in praefatione hist. an. *ἐγὼ δέ,* inquit, *ἐμαυτῷ ταῦτα, ὅσα οἷόν τε ἦν, ἀθροίσας καὶ περιβαλὼν αὐτοῖς τὴν συνήθη λέξιν, κειμήλιον οὐκ ἀσπούδαστον ἐκπονῆσαι πεπίστευκα,* ita ad uariam historiam componendam de suo duo studia attulit, et eligendi et oratione propria adornandi. Quae cum ita sint, elocutio saltem maiore ex parte eius est, id quod in dubium uocari potuit.

V. Athenaeo cum uaria historia comparato quid de auctoribus Aeliani profecerimus.

Iam is Aelianus qui Athenaeum hominem paene aequalem mala fide excerpsit idem sedulus inuestigator antiquitatis esse

1) Dico uerba *καὶ ἐγένετο τὰ δεῖπνα πρὸς σάλπιγγα κτλ.*, quae, ut obscuritatem eorum quae apud illum respondent effugeret, ipse finxit.

2) Cf. uerba *εἰ δὲ ἀφίκετο τὸ βέλος κτλ.* cum loco congruo Athenaei.

non potuit. Itaque Perizonius ad duces et principes litterarum Graecarum eum adscendisse perperam uidetur opinatus esse. Atque ut per Athenaeum frusta Charonis Lampsaceni, Ctesiae, Theopompi, Nymphidis, Duridis, Phylarchi, Alcmanis, Menandri, multorum aliorum in uariam historiam deuenerunt neque ex his ipsis, ita ne ceteros quidem priscae memoriae scriptores, ut Herodotos, Isocrates, Platones, quamquam ei materiam suppeditauerunt, ab eo consultatos esse probabile est. Ergo ad deriuatos quosdam fontes Athenaei similes deducimur.

Ceteroqui ueterum auctorum uolumina num ab eo inspici potuerint ualde ambigitur. Scilicet Alexandri Seueri temporibus, quandoquidem quinque uel sex saeculis ante confecta erant, ita circumferri, ut cuilibet homini litteris imbuto prompta essent, certe iam pridem desierant. Si autem ex primario fonte quamque narrationem repetiisset, maxima bibliotheca ei opus fuisset neque prae multitudine uoluminum explicatorum domi habuisset, ubi sederet.

VI. Quae ratio sit inter Aeliani uaria et ceteros quos nouimus ueterum libros.

Ut uero tenebrae illustrentur quibus origines uariae historiae, si ab Athenaeo disceditur, obscuratae sunt, alia praesidia assumamus. Atque duabus quidem uiis incedendum est. Primum quae tempore praecedunt antiquitatis litterae et monumenta omnia, non solum libri seruati, sed etiam deperditorum reliquiae animo perlustrari et cum ea contendi debent. Altero loco quaerendum erit si quae fontium indicia ex uariis ipsis extricari possint.

Verum quod ad comparationem faciendam attinet, quoniam Aelianum ceteris auctoribus similiter atque Athenaeo usum esse consentaneum est, adsunt certa criteria quibus de necessitudinibus quae ei cum aliis intercedunt diiudicetur. Haec ego respiciens litteras ueterum cum uaria historia conferre suscepi. Quocumque autem me conuerti, de seruatis Graecorum Romanorumque libris ne unum quidem ad eam conflandam adhibitum esse praeter exspectationem cognoui. Atque

ut alios praeteream, qui maxime cum Aeliano conspirant Plutarchus, auctor apophthegmatum quae Plutarchi nomine feruntur, Diogenes Laertius, — Valerius Maximus, Plinius, Gellius ab eo manibus non tractati sunt. Longum est unumquemque scriptorem singillatim e numero auctorum eius primariorum remouere. Fidem postulo. Ut autem appareat, qua argumentandi ratione usus illud iudicium tulerim, aliquot exempla proferentur.

Conuenit u. h. II, 14 cum Herodoti l. VII capite 31; V, 11 cum Herod. VIII, 116; VIII, 17 cum Herod. VI, 24 et III, 133—137. Sed ut omittam quod hae tres tantummodo uariae historiae narrationes illi manifestius respondent eaeque uerbis haud leuiter ab eo dissociatae, Aelianus propterea quod in VIII, 17 coniuncta exhibet quae locis apud illum maximo interuallo disiunctis exstant, si quidem Athenaeo ex ordine usus est, illa capita quamuis Herodoto deberet tamen ex eo ipso non deprompsit.

Sunt in u. h. IV, 8 uicissitudinum fortunae exempla sex, nimirum ex uno eodemque fonte petita. Quorum alterum et tertium nomine Ellopidae addito ex Isocratis Archid. pp. 124—126, reliqua aliunde hausta sunt. Iam illos indices hominum uoracium, ebriosorum, gracilium, qui deinceps in u. h. I, 27, II, 41, X, 6 exstant ex uno Athenaeo excerptos esse recordati haec exempla ab Aeliano ex Isocrate aliisque auctoribus conquisita et conglutinata esse credere dubitabimus.

Eaedem clades Atheniensium et u. h. V, 10 et Isocr. de pace p. 176, 85—87 enarrantur. Sed locus Aelianeus pugna Chaeronensi memorata illo luculentior est; praeterea magis ex ordine compositus. Apud Isocratem enim detrimenta terra Atheniensibus illata recensentur mixta cum marinis, illic seorsus.

Aelianus u. h. VIII, 9 uerbis usus Platonis (Alcib. II p. 141 DE) narrat Archelaum Macedonum tyrannum interfectum esse a Crateua amasio; quem cum quattuor dies reipublicae praefuisset et ipsum insidiis esse sublatum. Dein uersu quodam Homerico interposito Aristotelem secutus (polit. V, 10 p. 1311b u. 6) prioris caedis causam subiungit. Gloriari autem

uidetur ipsum Platonem se legisse, ad τύραννον uocem quam exhibet haec adnotans: *οὕτω γὰρ Πλάτων αὐτὸν ὀνομάζει καὶ καὶ οὐ βασιλέα.* Glorianti num fidem addemus? Minime gentium. Nam quod locus de quo agitur tribus frustis diuersae originis continetur, coagmentandi munus maioris laboris est quam ut compilatori Athenaei imputetur. Et quod Crateuae mentio apud Platonem non occurrit sed Aristoteli debetur, num tanta eum sciendi cupidine inflammatum fuisse putabimus, ut illum ex hoc suppleret? Ceterum Aristotelem ab eo non inspectum esse non negabis si haec contuleris:

u. h. I, 1	Aristot. hist. an. VIII, 2 p. 590b u. 32sqq.; IX, 37 p. 622a u. 31; de anim. part. IV, 5 p. 679a u. 11.
u. h. I, 5	Arist. hist. an. IX, 37 p. 621a u. 12.
u. h. I, 6	Arist. hist. an. V, 33 p. 558a u. 11; cf. et u. 7sqq.
u. h. I, 8	Arist. hist. an. IX, 5 p. 611b u. 20.
u. h. I, 10	Arist. hist. an. IX, 6 p. 612b u. 1.
u. h. X, 3	Arist. hist. an. VI, 31 p. 579b u. 2.
u. h. XI, 5	Arist. pol. V, 4 p. 1303b u. 37.
u. h. XI, 8	Arist. pol. V, 10 p. 1311a u. 31.
u. h. VI, 6	Schol. ad Aristoph. Acharn. 320.
u. h. XIII, 16	Arist. mirab. ausc. CXXVII (139) Westerm.

Variorum libri primi capita 2, 3, 4, 7, 9, 11—13 ad Aristotelis libros de animalibus conscriptos omnino non quadrant, si quidem indicibus editioni Berolinensi subiunctis fides est.

Praeterea Platoni debentur quamquam ex eo ipso non sumpta sunt u. h. VIII, 1 (ex Theag. p. 128c. XI), u. h. VIII, 2 (ex Hipparch. p. 228BC), u. h. XIV, 5 (ex Ion. p. 541C); libri III capita 9 et 10 conuiuii paginis 178 et 179 obiter respondent.

De festiue dictis Pseudoplutarchi consentiunt Phocionis IX, Epaminondae XIII et XXI, Pelopidae I, Scipionis minoris I cum u. h. XI, 9; apophth. Lac. Agesilai LXX cum u. h. XII, 15; ap. Lac. Lycurgi VII cum u. h. XIII, 23. At in u. h. X, 9, XII, 15, XIII, 23—25, ubi deinceps enumerantur, qui gloria rerum gestarum florentes pauperes fuerint, qui cum pueris ludere non grauati sint, qui ex ipsorum institutis damna fecerint,

habemus quasdam exemplorum similium continuationes, quas non undique ab Aeliano compositas, sed ex uno eodemque auctore descriptas esse consentaneum est. Quae deberentur sane illis facetiarum libellis, qui Plutarchi nomine perperam inscripti sunt, si totae ad eos adaptatae essent. Nunc uero, quoniam partim tantum in eos cadunt, inde non fluxerunt.

Dicteria hominum clarorum quae libri XIII capitibus 37—43 congesta sunt maiore ex parte cum Pseudoplutarcho concinunt (cf. apophth. Alcib. III, V, VI, VII, Themist. V, Phoc. XVIII, Epam. XXIII, Timoth. I). Immo quattuor effata Alcibiadis in u. h. XIII, 38 aeque atque apud illum se excipiunt. Enimuero sunt ibidem duae sententiae eiusdem Alcibiadis, singulae Gelonis in 37, Ephialtis in 39, Themistoclis in 40 et 43, quae apud Pseudoplutarchum desunt. His omnibus animo perpensis, si imaginem Aeliani compilatoris Athenaeo adhibito patefactam respicimus, quae in u. h. XIII, 37—43 leguntur facete dicta et facta non ex apophthegmatis regum ducumque, sed e fonte quodam his cum uaria historia communi uidentur hausta esse.

An mauis de Aeliano Plutarchi excerptore cogitare? Nempe congruunt iidem illi septem loci cum uit. Alcib. VII et XXII, Themist. XI et XVIII, Phoc. XXXVI, Sull. VI — de sui laude p. 540 D et praec. ger. reipubl. p. 799 E. Atqui ne premam discrimina quibus his repugnant, quod compluribus scriptis Plutarcheis respondent, Aelianus non is erat qui pauca deinceps capita apophthegmatis uirorum inclutorum expleturus multa uolumina sedulo inspiceret.

Neque Aelianus ipse sui euadit epitomator, id est uariae historiae conscribendae operam impendens usu libri de natura animalium abstinuit. Huic autem iudicio duo insunt axiomata, quibus ponitur et utrumque opus eiusdem auctoris esse, id quod Bernhardy in suspicionem uocauit, et si quidem eiusdem sunt, hunc ante illam confectum esse. Quae iam pro ueris habere mihi liceat sub finem [1]) huius dissertationis comprobaturo.

1) Vide cap. XIV.

Ael. u. h. I, 1	obiter conuenit cum Ael. h. a. I, 27, VII, 11.
u. h. I, 2	obiter conuenit cum h. a. I, 21, VI, 57.
u. h. I, 3	non conuenit cum h. a.
u. h. I, 4	totum plane conuenit cum h. a. VI, 53.
u. h. I, 5	obiter conuenit cum h. a. IX, 12.
u. h. I, 6	non conuenit cum h. a.
u. h. I, 7	non conuenit cum h. a.
u. h. I, 8	plane non conuenit cum h. a.
u. h. I, 9	plane conuenit cum parte libri V capitis 39; cf. IV, 18.
u. h. I, 10	omnino non conuenit cum h. a.
u. h. I, 11	plane conuenit cum parte libri VI capitis 41; cf. XI, 19.
u. h. I. 12	obiter conuenit cum h. a. II, 25.
u. h. I, 13	totum plane conuenit cum h. a. VI, 62.
u. h. I, 14	fere conuenit cum h. a. V, 34, XVII, 24.
u. h. I, 15	partim paene uerbotenus conuenit cum h. a. IV, 2; minus cum III, 45. Tamen uar. hist. l. I capita 14 et 15 ex Ath. IX pp. 393—395 sumpta sunt.
u. h. IX, 39	partim paene uerbotenus conuenit cum h. a. I, 6.
u. h. X, 3	in uniuersum deinceps conuenit cum h. a. IV, 12 et V, 33; extrema pars repugnat libri IV capiti 34.
u. h. XI, 3	totum conuenit cum particula libri VI capitis 1.
u. h. III, 30	totum ad uerbum conuenit cum h. a. VI, 1 extr.
u. h. XIII, 46	conuenit cum h. a. VI, 63; ut uero oratione tenuius, ita Patris Achaeorum memoratis hac narratione uberius est.
u. h. XIII, 5	obiter conuenit cum emblemate libri VI capitis 15.

Prima tredecim capita uariae historiae, quae continuo de animalibus sunt, redolent unum eundemque auctorem, qui generatim mores uirtutesque bestiarum exsecutus sit. Etenim in u. h. I, 1—6 exempla sunt natiuae cuiusdam animalium astutiae; capita 7—10 ita continentur, ut pertineant ad remedia ab animalibus aegrotis aut uulneratis adhibita. Capitibus 11

et 12 agitur de diuinatione murium et formicarum, a quo argumento ne caput 13 quidem alienum est, ubi a cane Gelon malis somniis oppressus dicitur excitatus metuque solutus esse. Itaque cum haec lemmata omnia artissime inter se cohaereant et quasi totum efficiant, capita 4 et 13, quamuis historiae animalium respondeant, propterea quod sola de illis tredecim in eam prorsus cadunt, inde non sunt petita.

Summa libri IX capitis 39 ea est, ut absurdi amores Xerxis, hominis cuiusdam Atheniensis, Glaucae citharistriae, Xenophontis Solensis, adulescentis cuiusdam Lacedaemonii recenseantur. E quorum numero tres, qui quidem extremo capite exhibentur, in historia animalium occurrunt paene iisdem uerbis enarrati. Aelianus uero, ut in loco uariorum laudato de Xerxe et de homine Atheniensi agens e libro quem ipse de bestiis condiderat non pendet, ita ne extrema quidem illa exempla ex eo in uaria sua transtulit.

Neque habeo, cur in cetero consensu utriusque historiae disserendo multus sim; nam adeo tenuis est, ut ad proximas origines uariae historiae in censum non ueniat; nisi quod sola u. h. l. XI caput 3 et l. III caput 30 cum h. a. VI, 1 apprime concinunt. Quoniam autem res ita se habet, illa libri de natura animalium cum uariis affinitas posita est in quodam communi fonte.

Restat, ut affirmem me fragmenta historicorum Graecorum Muelleriana etiam morosius peruestigantem quattuor tantummodo uel quinque locos uidisse ita cum farragine Aeliani congruere, ut ad ueras radices eius referri possint.

VII. De fontium indiciis ex Aeliano ipso petendis.

1.

Aelianus, praeterquam quod Athenaeum nusquam laudauit, ceteros quoque auctores, quibus usus est, reticere maluit quam diserte antestari in multifarias uerborum ambages digressus: u. h. I, 28: *ἐθέλω εἰπεῖν Ῥοδίαν δόξαν.* I, 29: *λέγουσι Κῴων παῖδες.* II, 32: *λέγουσί τινες λόγοι Πυθικοί.* III, 35: *λόγος διαρρεῖ καὶ οὗτος Ἀττικός.* IV, 28: *λέγουσι Δηλίων παῖδες.*

V, 21: *λέγει τις λόγος.* XIII, 1: *λόγος οὗτος Ἀρκαδικός.* XIII, 33: *φασὶν Αἰγυπτίων λόγοι.* XIV, 20: *τοῦτο ἀνελεξάμην ἐν ἱστορίαις Συβαριτικαῖς.* Neque ego, quandoquidem mala fides descriptoris satis superque explorata est, hoc iudicium facere dubito: quicumque scriptorum in uaria historia nominatur, ob id ipsum quod eius mentio fit, ad eam componendam non adhibitus est. Et consecutus est Aelianus quod uoluit; spissa caligine eius fontes primarii obruti sunt.

2.

Nunc quoniam Aeliani ipsius testimoniis destituti sumus, ad ratiocinationes refugiendum est. Ac primum quidem eos quorum curae in rebus Romanis disserendis uersatae sunt ab eo non esse consultatos inde efficitur, quod res patrias rarissime commemorat. Etenim si Graecorum colonias Italicas excipis, inter CCCCLXIV lemmata, e quibus ea uaria historia quam nos manibus terimus constat, modo XVII spectant ad Italiam Romanorumque historiam, instituta, mores; de quo numero VII[1]) tota, X[2]) partim ad argumentum quod dixi faciunt. In animalium autem historia, quae XVII libris continetur, res Romanas uel Italicas tantum XIV[3]) narrationibus adspersas esse uidi. Itaque Romanarum historiarum nec Romanos nec Graecos auctores, nec Liuios, Tacitos, nec Dionysios, Appianos ei materiam suppeditasse in promptu est.

Quin unumquodque uolumen Latinis litteris ante eum exaratum ab hac quaestione uidetur esse remouendum. Nam quamquam Aelianus Romanus fuit et hoc nomine in uariis suis adeo gloriatur[4]), in Graecae linguae exercitatione et peritia omnem laudem et ipse posuit et aequalium admirationem indidem consecutus est; *ἠττίκιζε ὥσπερ οἱ ἐν τῇ μεσογαίᾳ Ἀθηναῖοι;* his uerbis Philostratus[5]) Aeliani uitam exorsus grauissimam causam cur eam commemoratione dignam duceret signi-

1) V. h. VII, 11, 16, 21, IX, 16, XII, 11, 33, XIV, 36 (XII, 6).

2) V. h. II, 38, III, 17, 34, IV, 1, IX, 12, XI, 9, XII, 14, 25, 43, XIV, 45.

3) H. a. I, 38, II, 11, V, 21, 29, VIII, 4, IX, 11, 61, X, 22, XI, 15, 16, XII, 6, 33, XIII, 6, XIV, 8.

4) V. h. XII, 25, II, 38, XIV, 45.

5) Vit. soph. II, 31.

ficauit; quod autem Suidas eum μελίγλωσσον siue μελίφθογγον appellatum esse tradit, eodem spectat; ad hanc uero copiam facultatemque dicendi nimirum non Latinorum, sed Graecorum scriptorum lectione et usu peruenit; accedit quod Pausaniae Caesariensis[1]), sophistae Graeci, fuit discipulus, Herodis Attici admirator, et quod Philostratus in Graecorum rhetorum uitis de eo exposuit; Graecus sophista et esse et haberi uoluit: Graecorum hominum studium in eo conspicuum est; hos maxime a se amari aperte profitetur[2]); Graecarum mulierum laudibus ne quid detrahat, in Romanis celebrandis modum sibi constituit[3]); Graecos deos inuocat[4]); Hieronem cum φιλέλληνα appellat eruditum fuisse dicit[5]); Graecorum iudicio luctum quo Alexander Hephaestionem mortuum prosecutus est metitur[6]). Non igitur casu factum est id quod supra diximus, eum nec Valerium Maximum nec Plinium nec Gellium exscripsisse; quos, ut auctores ipsi accommodatissimos, si consilium habuisset litteras popularium suorum adeundi, in compilando uix potuit praeterire.

3.

Age uero cum libros ab Aeliano excerptos neque ad res Romanas multum pertinuisse neque Latine, sed Graece fuisse compositos didicisse uideamur, quaeramus quae temporum momenta per uariam historiam deprehendantur. Legimus in XII, 25 emolumento fuisse Apollonium Ciceroni, Areum Maecenati, Athenodorum Augusto. Eiusdem, nisi fallor, Athenodori libro περὶ σπουδῆς καὶ παιδιᾶς inscripto assignanda sunt quae in XII, 15 de Archyta Tarentino narrantur[7]). —

---

1) Errauerunt Perizonius et Iacobsius in praefationibus Aelianum auditorem fuisse opinati eius Pausaniae cuius descriptionem Graeciae habemus. Nam Aelianus etsi in u. h. XII, 61 periegetam laudat (descr. Graec. VIII, 36, 6), eo neque usus est neque omnino ingenio eius similis erat. Verum Philostratus Pausaniam Aeliani praeceptorem fuisse prodens dicit rhetorem illum Caesariensem, cum praesertim pro indole uitarum sophistarum oratoriam institutionem intellegat.

2) V. h. IX, 32. 3) XIV, 45. 4) VI, 1, II, 9. 5) IX, 1.
6) VII, 8. 7) Athen. XII p. 519 b.

Quod compluria uariorum dicteria indidem deriuata sunt unde Pseudoplutarchi apophthegmata regum et ducum [1]), haec uero etiam aliquot Augusti facetias exhibent, deducimur in aetatem Augusto posteriorem. — V. h. IV, 1 recedit ad librum Nicolai Damasceni, qui temporibus eiusdem principis coniunctus erat, *παραδόξων ἐθῶν συναγωγὴ* nuncupatum [2]). — Exstat in I, 29 ouem leonem enisam esse in grege quodam Niciae, Coorum tyranni, qui non diuersus fuisse uidetur ab eo Nicia quem Strabo ut aequalem commemorat [3]). — V. h. II, 2, 3, 44, III, 31, IV, 3, 4, 12, VIII, 8, X, 10, XIV, 15, 37, 47, qui loci de pictoribus et de arte pingendi sunt, magna certe ex parte redolent auctoritatem Iubae, qui anno p. C. n. 23 diem obiit. Is enim '*ἱστορικώτατος τῶν βασιλέων*' cum multa alia tum peculiare opus *περὶ γραφικῆς* conscripsit, neque quemquam tum temporis puto facere potuisse, quin de eo argumento disserens hoc libro aut sua sponte aut ipse nescius niteretur. An credibilius est ista uariae historiae lemmata a priscis illis scriptoribus rei pictoriae ducta esse, a Duride Samio [4]), Antigono, Polemone qui *ἀντίγραφα πρὸς Ἀδαῖον καὶ Ἀντίγονον* emisit [5]), Artemone [6]) quem Iuba secutus est? [7]) Utique certum est primum auctorem libri X capitis 10 et l. XII capitis 41 ante Plinium maiorem floruisse, qui in nat. hist. XXXV, 3, 16 et 10, 79 sq. eadem profert. — Dilucidior temporis nota praebetur in u. h. VIII, 11, ubi Aetna mons decreuisse dicitur. Hanc uero opinionem sub annum p. C. n. 50 circumlatam esse sequitur e Senecae epistula LXXIX. — Quod in u. h. XI, 2 exstat, Daretem Phrygem ante Homerum Iliadem scripsisse memoriam nobis affert Dictyis Cretis, cuius codicillos, in quibus ipse praesens res Iliacas exarasset, Neroni oblatos esse fabulati sunt [8]). Utrumque autem commentum non

---

1) Vd. p. 28. 2) Stob. flor. V, 51, CXXIII, 12, XLIV, 41.
3) XIV c. 19 p. 658. 4) Cf. Muell. frr. histt. Graec. II p. 466.
5) Ibid. III p. 132. 6) Ibid. IV p. 340 sq. 7) Harpocr. s. u. *Πολύγνωτος· ... ἱστορήκασιν ἄλλοι τε καὶ Ἀρτέμων ἐν τῷ περὶ ζωγράφων καὶ Ἰόβας ἐν τοῖς περὶ γραφικῆς*; i. e. pro ratione auctorum laudandorum ueteribus propria: Iuba duce Artemone. 8) Pauly's Realenc. II¹ p. 1006.

modo argumento inter se cohaeret, sed etiam circa eandem tempestatem, id est post Neronem uidetur ortum esse. — In XII, 61 mentio fit Pausaniae periegetae, qui Antoninis imperantibus floruit. Postquam enim ibi narratum est Thurinos Aquiloni sacra fecisse, extremo loco haec subiuncta sunt: *Παυσανίας δέ φησιν ὅτι καὶ Μεγαπολῖται*[1]. Denique, ut supra disputatum est, Aelianus excerpsit Athenaeum, qui exeunte altero p. C. n. saeculo uiguit[2].

Liber de natura animalium pluribus temporum indiciis apertis illis quidem adornatus est. Laudantur enim in h. a. VIII, 4 Crassus et Domitius, in IX, 11 et 61 Cleopatra, in XII, 6 Pompeius, in II, 11 Germanicus, in V, 29 Claudius et Britannicus, in XI, 35 Nero, in XI, 15 Titus. De recentioribus scriptoribus nominatim afferuntur in IX, 58 Iuba, in XI, 40 Apio, Tiberii et Claudii aequalis, in X, 42 Telephus Pergamenus, Marci ante eius principatum magister, in X, 1 Cassius Dio[3]. Quodsi origines huius libri memoriae imperatorum qui ante Aelianum regnauerunt adscribendae sunt, eae a quibus uaria historia tracta est in temporibus libertatis Romanorum non uidentur esse quaerendae.

Iam si uariam historiam totam spectamus, rerum Atticarum studium, quo insignis est, animum aduertit. Namque plurimi uiri de quibus agitur, Athenienses sunt: Neleus, Codri filius, Solon, Miltiades, Themistocles, Aristides, Pericles, Cleon, Ephialtes, Socrates, Plato, Alcibiades, Critias, Xenophon, Phocion, Timotheus, Demosthenes, Demades, Demochares, Demetrius Phalereus, Dioxippus athleta, Diotimus, homo uino deditus, Poliarchus, qui canes et gallos ipsi caros magnifice sepeliebat. De Atheniensibus in uniuersum sunt u. h. III, 36, IV, 6, V, 10, 12, 13, 20, IV, 1, 5, VIII, 15; de eorundem legibus V, 14, 18, VI, 10, VIII, 10; de iudiciis V, 15, 18; de iudicum Atticorum disceptationibus V, 16, 19; de Leocorio fano XII, 28; de Diipoliis et Buphoniis festis VIII, 3; in III, 38 exstat Athenienses primos ficum et oliuam inuenisse, Erich-

---

1) Cf. cap. XIII. 2) Pag. 5 sqq. 3) Pag. 8 sqq.

thonium primum equos domuisse; in III, 35 in Academia more sancitum fuisse ne quis rideret. Accedit quod u. h. IV, 8 et V, 10 Isocrati rhetori debentur[1]). Haec uero fere omnia ab iis qui olim in antiquitatibus Atticis uersati erant originem traxisse uidentur, si quidem Androtio in u. h. VIII, 6 nominatur, Hellanici auctoritas subest l. VIII capiti 5[2]), Phanodemi l. XII capiti 28[3]), Istri l. IV capiti 5, quoad hoc quidem ad Moliônades pertinet[4]). Caueas uero ne Aelianum ad ἀτϑιδογράφους ipsos adscendisse arbitreris. Nam quod in u. h. VI, 1 Atheniensibus crimini datur, quod metoecos in pompis σκιαδηφορεῖν et σκαφηφορεῖν iubebant, quodque in V, 20 Tarentini ab Atheniensibus obsessi esse dicuntur, auctor euadit a iusta aestimatione et notitia rerum Atticarum remotissimus. Porro, ut quae per scholia et lexica occurrunt atthidographorum testimonia non ex his ipsis, sed ex Aelio Dionysio et Pausania atticistis, qui sub aetatem Hadriani florebant, maximam partem hausta esse commentationibus E. Schwabei[5]) et F. Giesingii[6]), imprimis uero Th. Freyeri[7]) patefactum est, ita Aelianum illis auctoribus ueteribus usum esse ueri est dissimillimum. Immo uero ista uariorum proprietate ad memoriam eiusdem principis uocamur, ubi multi adulescentes Romani Athenis, in illa praeclara sede litterarum, Adrianum, Pausaniam, alios rhetores audiebant, ubi lingua Attica Romae per uillas procerum et in epulis eruditorum et adeo ludis publicis resonabat.

Praeterea per uariam historiam dispersa sunt uestigia rediuiuae rationis Academicae, quae fere extremis annis Augusti exstitit. Sententia ei propria inesse uidetur in u. h. V, 6, ubi Calanus, sophista Indus, proditur coram Alexandro Magno se combussisse, ʽὅτε ἐβουλήϑη ἀπολῦσαι αὑτὸν ἐκ τῶν τοῦ σώ-

---

1) Cf. p. 26. 2) Harpocr. s. u. Ἐρυϑραῖοι.
3) Id. s. u. Λεωκόρειον. 4) Schol. ad Plat. Phaedon. p. 381.
5) Quaestt. de schol. Thucydid. fontibus in ʽLeipziger Studienʼ IV p. 67 sqq.
6) De scholiis Platonicis quaestiones selectae, Lipsiae 1883.
7) Quaestt. de schol. Aeschin. fontibus, ʽLeipziger Studienʼ V p. 299—305.

ματος δεσμῶν'. Nonne tota hac narratione de Peregrino Proteo commonemur? Deinde uero Socrates et Plato prae ceteris philosophis abunde aguntur omnique laude identidem cumulantur [1]). Quae autem in u. h. III, 19 et V, 9 deprehenditur Aristotelis inuidia non aliena esse uidetur a studiis eorundem Platonis sectatorum, e quorum numero Caluisius Taurus de differentia qua secta Academica a Peripatetica abhorrebat librum conscripsit [2]). Id quoque huc admoueri potest, quod aliquis de auctoribus Aeliani in dialogis Platonis fuit admodum uersatus. Nam huius philosophi sunt, quamquam ex eo ipso non effluxerunt, libri VIII capita 1, 2, 9, libri XIV c. 5 [3]). Alia in eandem sententiam decursu huius dissertationis proferentur [4]).

Restat, ut moneam occultam quandam rationem inter Aelianum et Plutarchum intercedere. Hic enim, licet ab illo non adhibitus sit, cum ingenio atque indole tum permultis narrationibus et sententiose dictis ad eius similitudinem accedit. Scripsit praeterea Plutarchus librum de animalium sollertia; eadem exordio uariae historiae tractatur. Exstat opusculum Plutarchi de Alexandri uirtute an fortuna; in u. h. III, 23, postquam praeclara facinora eiusdem regis recensita sunt, haec uerba subsecuntur: *ἔστω δὲ καὶ τῆς Τύχης Ἀλέξανδρον ἀγαπώσης τὰ πλεῖστα, εἴ τις εἴη δύσερις. καλὸς δ' οὖν Ἀλέξανδρος μὴ ἡττώμενος τῆς Τύχης, μηδὲ πρὸς τὴν ἐξ αὐτῆς ἐς αὐτὸν προθυμίαν ἀπαγορεύων.* —

V. h. X, 5: *Φρύγιος οὗτος ὁ λόγος· ἔστι γὰρ Αἰσώπου τοῦ Φρυγός. ὁ δὲ λόγος φησὶ τὴν ὗν ἐὰν αὐτῆς τις ἅψηται βοᾶν καὶ μάλα γε εἰκότως· οὔτε γὰρ ἔρια ἔχειν οὔτε γάλα οὔτε ἄλλο τι πλὴν τῶν κρεῶν. παρα-*

Plut. Artax. XXV: *Ἡ γὰρ δειλία φονικώτατόν ἐστιν ἐν ταῖς τυραννίσιν, ἵλεων δὲ καὶ πρᾶον καὶ ἀνύποπτον ἡ θαρραλεότης. διὸ καὶ τῶν θηρίων τὰ ἀτιθάσευτα καὶ δυσεξημέρωτα ψοφοδεῆ καὶ δειλά, τὰ*

1) Cf. de Socrate u. h. I, 16, II, 13, 30, VIII, 1, IX, 7, 29, XIII, 27; de Platone II, 27, 30, III, 19, IV, 9, VII, 17, IX, 10. X, 21, XII, 25, XIII, 29.
2) Suid. s. u. 3) Cf. p. 26 sq. 4) Cap. X.

χρῆμα οὖν ὀνειροπολεῖν τὸν θάνατον, εἰδυῖαν ἐς ὅ τι τοῖς χρησομένοις αὐτῇ πέφυκε λυσιτελὴς εἶναι. ἐοίκασι δὲ τῇ ὑὶ τῇ Αἰσώπου οἱ τύραννοι ὑποπτεύοντες καὶ δεδοικότες πάντα· ἴσασι γὰρ ὅτι ὥσπερ οὖν αἱ ὗς ὀφείλουσι καὶ ἐκεῖνοι τὴν ψυχὴν πᾶσιν.	*δὲ γενναῖα πιστεύοντα μᾶλλον διὰ τὸ θαρρεῖν οὐ φεύγει τὰς φιλοφροσύνας.*

Utrimque uidemus tyrannos cum bestiis simili ratione conferri. Quodsi tam multae notae inter Plutarchum et Aeliani uaria conueniunt, haec uidentur illius aetatem spirare.

Quae cum ita sint, auctores Aeliani in numero eorum qui post Augustum uel adeo sub imperium Hadriani Graece scripserunt latent.

4.

Hi cuiusnam generis fuerint e dispositione et argumento uariae historiae facultas est cognoscendi. Duplex enim est ratio lemmatum e quibus composita est. Altera, de quibus priore loco erit agendum, continuis constant narrationibus, quae per se exhibentur neque omnino cum uicinis cohaerent. Versantur autem imprimis in historiolis ad philosophorum uitas, mores, facetias spectantibus. Praeterea pertinent ad doctrinas grauioraque placita philosophorum, ad res Atticas, Laconicas, Persicas, Aegyptias, Sicilienses, Alexandri Magni, ad meretrices, luxuriam, amorem, ad res mirabiles, quales quidem scriptoribus *παραδοξογράφοι* uocatis in deliciis esse solebant, ad pictores, ad Homerum, ad prouerbia, ad descriptionem terrarum; denique habes rhetoricas rerum hominumue descriptiones (*ἐκφράσεις*) in II, 44, III, 1, XII, 1, XIII, 1, quibus partim adnumerandum est IX, 16.

Iam iis quae Aelianus consulto disiunxit in uno conspectu positis coniecerit quispiam fere tot fontes primarios eum adiisse quot praecipua argumenti genera modo enumerata sunt, siue eum multis scriptis peculiaribus exhaustis hanc illam uarie-

tatem farraginis suae assecutum esse. Verum enim uero iam nunc in memoriam redigendum est id quod supra apparuit, eum neque Herodotum neque Isocratem nec Platonem nec ceteros priscos auctores, quamuis compluria frusta ex iis afferat, ipsos consuluisse. Quocirca fides adiuncta est ei quod uel Athenaeo collato ante oculos positum erat, eum uaria sua non ex multis et remotis uoluminibus eximia sedulitate collegisse, in qua opinione recentiores esse uideo[1]), sed furtim descripsisse quos alii congesserant multifariae doctrinae thesauros. Quodsi purus putus compilator fuit, propterea quod species uariae historiae florida est, eius fontes et ipsi floridi fuerint necesse est. Denique tota indoles eius obstat, quominus ex honestis rerum scriptoribus eam conflatam esse statuamus. Etenim ubique fabellae, hic illic ineptiae, nusquam studium ueri; immo non ad cognitionem, sed ad delectationem summa eius libri spectat. Sequitur alteram partem uariorum Aeliani reuocandam esse ad quosdam commentariorum auctores, qui quaecumque digna memoria aequaliumque sensibus apta et accommodata cum alibi tum in historiis de uitis philosophorum conditis legissent, sine uia et ratione consarcinauerint.

5.

Altera pars huius libri continetur similium rerum enumerationibus aut singulis aut compluribus deinceps capitibus circumscriptis, quae dissecandi libidine qua Aelianus usus est intactae et, ut ita dicam, continentes glebae maioris ambitus in hoc chao reperiuntur. Ac tantum abest, ut ab Aeliano ipso compositae sint, ut deberi uideantur miscellaneis unius eiusdemque auctoris, qui haec exempla, similiter atque sua Valerius Maximus, in usum rhetorum declamatorumque collegerit. Illa uero miscellanea ad ordinem litterarum disposita fuisse in suspicionem uenit. Quod si uere cogitamus, quoniam Athenaei dispositionem ab Aeliano inter transcribendum religiose seruatam esse constat, ut indicia huius λεξικοῦ in uaria historia

1) Cf. cap. XIII.

agnoscantur exspectandum est. Quapropter exceptis locis ab Athenaeo petitis omnia lemmata eius quaecumque in indicibus similium rerum uersantur perscrutanda sunt, ecquae uestigia talis originis exhibeant. Id autem fieri non poterit nisi ita ut grauissima quaeque uocabula, quibus quidem cuiusque loci uis et argumentum comprehendi possint, sub uno adspectu apponantur et utrum ad seriem elementorum quadrent necne disquiratur:

V. h. I, 1, de polyporum	calliditate,		in quodam rerum lexico exstare potuerunt	s. u. *Ζῷα*.
u. h. I, 2, de phalangiorum				
u. h. I, 3, de ranarum Aegyptiarum				
u. h. I, 4, de canum Aegyptiorum				
u. h. I, 5, de uulpium marinarum				
u. h. I, 6, de testudinum marinarum				
u. h. I, 7, de cancris suum	remediis,			
u. h. I, 8, de hedera ceruorum				
u. h. I, 9, de simiis leonum				
u. h. I, 10, de dictamno herba caprarum				
u. h. I, 11, de murium	diuinatione,			
u. h. I, 12, de formicarum				
u. h. I, 13, de canis Gelonis				
u. h. II, 22, de bonis legibus quibus Mantineenses, Locri, Cretes, Lacedaemonii, Athenienses usi sint,		propterea quod *εὐνομωτάτους* prima uox est in II, 22,		s. u. *Εὐνομώτατοι*.
u. h. II, 23, de Nicodoro Mantineensium legislatore,				
u. h. II, 25, quibus sextus dies mensis Thargelionis fuerit fatalis,		quoniam ab his uerbis incipit: *τὴν ἕκτην τοῦ Θαργηλιῶνος*,		s. u. *Ἕξ*.
u. h. II, 33, quibus imaginibus sculptores Fluuios deos formare soleant,		uocibus *εἰκάζειν* atque *εἰκὼν* quater occurrentibus,		s. u. *Εἰκών*.
u. h. II, 34, Epicharmi	senum enarrantur sapienter dicta de senectute,			s. u. *Γῆρας*.
u. h. II, 35, Gorgiae				
u. h. II, 36, Socratis				
u. h. III, 2, de Anaxagorae	nuntiis de filiorum morte allatis animi magnitudine,	praesertim cum uocabulum *μεγαλόφρων* sit in III, 6,		s. u. *Μεγαλοφροσύνη*.
u. h. III, 3, de Xenophontis				
u. h. III, 4, de Dionis				
u. h. III, 5, de Antigoni				
u. h. III, 6, Crates Thebanus	iudicium vulgi contempsisse dicuntur,			
u. h. III, 7, Demochares				

u. h. III, 9,	de inuicta uirtute eorum qui et a Marte et a Cupidine inflammati in proeliis pugnent,		in quodam rerum lexico exstare potuerunt	s. u. Ἔρως.
u. h. III, 10, u. h. III, 12,	de puerorum apud Lacedaemonios amore,			
u. h. III, 17,	multi philosophi de republica bene meriti enumerantur,	quod uocem ἐπολιτεύσαντο a fronte habet,		s. u. Ἐπολιτεύσαντο
u. h. III, 30,	de quorundam abstinentia Veneris,			s. u. Ἔρως.
u. h. III, 38,	de Atheniensibus oliuae, fici, causarum, gymnasiorum, de Erichthonio rei equestris inuentoribus,	uocibus εὑρεθῆναι et ηὗρον ibi exhibitis,		s. u. Εὑρετής
u. h. III, 39,	de cibis populis quibusdam propriis,	uoce δεῖπνον ibi occurrente,		s. u. Δεῖπνον
u. h. III, 40,	de deriuatione nominum Τίτυροι, Σάτυροι, Σειληνοί,			s. u. Διόνυσος
u. h. III, 41,	de cognominibus Bacchi Φλεών, Προτρύγαιος, Σταφυλίτης, Ὀμφακρίτης,			
u. h. III, 42,	de Minyadibus cultum Bacchi respuentibus,			
u. h. III, 43, u. h. III, 44, u. h. III, 45,	de oraculis Pythiae,	quandoquidem oppidum Delphorum laudatur in III, 43 et 44, Trophonius in III, 45,		s. u. Δελφοί.
u. h. III, 47,	recensentur exempla quattuor hominum, qui ex rebus prosperis praeter opinionem fructum utilitatis non perceperint (οὐδὲν ὤνηντο),			s. u. ?
u. h. IV, 1,	de moribus mirabilibus complurium nationum,			s. u. Ἔθος.
u. h. IV, 2,	Nicostratum citharistam cum Laodoco citharoedo de pretio artis suae uerbis confligentem dixisse illum in magna arte paruum esse, se in parua magnum,	cum hi tres loci ita inter se cohaereant, ut ad artes, id est ad unam prouinciam spectent eruditionis ab Aeliano in u. h. IV, 2 uoce μουσικὴ expressae (cf. u. h. IV. 15),		s. u. Μουσική.
u. h. IV, 3,	Polygnotum res sublimes, Dionysium Colophonium animi motiones et corporum uestiumque habitum picturis exprimere solitos esse,			

u. h. IV, 4,	Thebis legem fuisse, ut et pictores et sculptores res arte formandas in melius mutarent,		in quodam lexico rerum exstare potuerunt	s. u. *Μουσική*.
u. h. IV, 5,	exempla animi grati septem collecta sunt,	praefixis uerbis *εὐεργεσιῶν ἀπεμνήσθησαν*,		s. u. *Εὐεργεσιῶν*.
u. h. IV, 8,	de uicissitudinibus fortunae abunde agitur,	quippe quod incipiat a uerbis: *εἶτα τίς οὐκ οἶδε τὰς τῆς τύχης μεταβολὰς ταχείας;*		s. u. *Μεταβολαί*.
u. h. IV, 15,	quorum animi ad artes liberales morbis conuersi sint,	uocabulis *ἀμουσότατος* et *μουσικώτατος* occurrentibus,		s. u. *Μουσική*.
u. h. IV, 16,	si quis Calliam imitatus sit, eum euasurum esse potatorem, si quis Ismeniam, tibicinem, si quis Alcibiadem, iactatorem etc.,			s. u. *Μίμησις*.
u. h. V, 1, u. h. V, 2,	de Tachi, regis Aegyptiorum de Pherecydis } morbis,			s. u. *Νόσος*.
u. h. V, 10—VI, 7, exceptis V, 11, 20, 21, VI, 1	respublicae Atheniensium et Lacedaemoniorum promiscue tractantur,			s. u. *Πολιτεῖαι*.
u. h. VI, 1,	quinque exempla crudelitatis et superbiae recensentur,			s. u. *Ὕβρις*.
u. h. VI, 11, u. h. VI, 12, u. h. VI, 13,	de Gelone boni de Dionysio altero praui } tyranni exemplaribus, benigno quodam deorum numine paucis tyrannis contigisse, ut imperium ad posteros promouerent,			s. u. *Τύραννος*.
u. h. VII, 4, u. h. VII, 5,	Pittacum molam celebrasse, Laertes Ulixes Achilleus } ab operibus manuariis non abhorruisse dicuntur,			s. u. *Πόνος*.
u. h. VII, 9, u. h. VII, 10, u. h. VII, 11,	de uxoris Phocionis de Socratis de mulierum Romanarum } simplicitate uestitus,	propterea quod u. h. VII, 9 haec a fronte habet: *εἶτα οὐκ ἔστι σωφροσύνη μεγάλη;* et sub finem idem uocabulum iterum,		s. u. *Σωφροσύνη*.

u. h. VII, 14,	philosophorum bellis probatorum coaceruata sunt exempla,	uocabulis στρατηγός, στρατεύεσθαι, στρατηγία, στρατεία occurrentibus,	s. u. Στρατηγία.
u. h. VII, 18,	Aegyptios tormentorum esse patientissimos, uiduasque Indas una cum coniugibus mortuis se comburere,		s. u. Καρτέρησις.
u. h. VIII, 11,	Aetnam, Parnassum, Olympum montes paulatim decrescere,	quia haec uerba ibi praefixa sunt: οὐδὲν ἔτι θαυμάσομεν,	s. u. Θαυμάσια.
u. h. VIII, 13,	Anaxagoras, Aristoxenus, Heraclitus numquam risisse perhibentur,		s. u. Σκυθρωπότης.
u. h. IX, 17—21,	de nescio qua arrogantia uel leuitate,	cum IX, 17 ita incipiat: κουφότητα ἔοικε κατηγορεῖν et uocem ἐκουφίζετο exhibeat,	s. u. Κουφότης.
u. h. IX, 22,	memorantur Pythagorei, Plato, Aristoteles } medici,		s. u. Ἰατρός.
u. h. IX, 34,	Rhodiorum et Lacedaemoniorum }	uanitas perstringitur,	s. u. Κουφότης.
u. h. IX, 35,	Antisthenis }	uanitas perstringitur,	s. u. Κουφότης.
u. h. IX, 36,	Antigoni }	uanitas perstringitur,	s. u. Κουφότης.
u. h. IX, 37,	Alexandri }	uanitas perstringitur,	s. u. Κουφότης.
u. h. IX, 39,	absurdi amores congesti sunt,	quoniam in primo capite haec sunt: πῶς δὲ οὐκ ἂν φαίη τις γελοίους ἅμα καὶ παραδόξους τούσδε τοὺς ἔρωτας;	s. u. Παράδοξα.
u. h. X, 3,	de catulis perdicum, anatum, leonum ex partu summo uigore praeditis,	cum uox νεόττια et in primo et in medio capite deprehendatur,	s. u. Νεόττια.
u. h. X, 7,	Oenopidem Chium tabulam aeneam Ioui Olympiae collocasse et Metonem Leucanoensem cuidam deo columnas dedicasse } quibus Annum Magnum signis astrologicis insculpsissent,	propterea quod hic μέγας ἐνιαυτὸς bis nominatur,	s. u. Μέγας.

} in quodam rerum lexico inesse potuerunt

h. XI, 1,	Oricadmum luctandi primum artificem fuisse,			s. u. *Πρῶτος.*
h. XI, 2,	Oroebantium carmina epica, Daretem Iliadem ante Homerum composuisse et Melisandrum Milesium pugnas Lapitharum et Centaurorum descripsisse,			
h. XI, 3,	Iccum Tarentinum ducem et principem fuisse luctationis,			
h. XI, 9,	sex exempla clarorum uirorum pauperum recensentur,	si quidem uox *πενία* ibi bis apposita est, uox *πένης* ter,		s. u. *Πενία.*
h. XII, 15,	Hercules, Socrates, Agesilaus, Archytas cum pueris lusisse dicuntur,	quia uox *παιδιὰ* in exordio huius capitis inest, uox *παίζειν* ceterum ter est usurpata,		s. u. *Παιδιά.*
h. XII, 16,	de legatis Alexandri Magni octo commemorantur, quos is obtrectatione et inuidia prosecutus sit,	quod uocabulum *ζηλοτυπώτατα* exhibetur,	in quodam rerum lexico exstare potuerunt	s. u. *Ζηλοτυπία.*
h. XII, 14,	homines pulchritudine insignes laudantur,	quod incipit a uoce *ὡραιότατοι*,		s. u. *Ὡραιότατοι.*
h. XII, 20,	luscinias esse insomnes, hirundines minimo somno uti,			s. u. *Ὕπνος.*
h. XII, 25,	enumerantur qui ab aliis adiuti sint,	quod incipit a uoce *ὤνηντο*,		s. u. *Ὤνηντο.*
h. XII, 26,	hominum ebriosorum composita sunt exempla quattuor,	quia incipit a uoce *ποτίστατοι*,		s. u. *Ποτίστατοι.*
u. h. XII, 29,	Platonis quoddam traditur de luxuria Agrigentinorum effatum,	praesertim cum uocabulum *τρυφὴ* occurrat in cc. 30 et 31,		s. u. *Τρυφή.*
u. h. XII, 30,	Tarentinos uino admodum deditos fuisse, et Platonem a Cyrenensibus, ut leges ipsis constitueret, inuitatum propter petulantiam cui obnoxii essent abnuisse,			
u. h. XII, 31,	mentio fit cum aliorum uini generum tum uini *Μυρίνης* uocati, quod cum unguentis pretiosis a Graecis misceatur,			

u. h. XII, 32,	de Pythagorae, Empedoclis, Hippiae, Gorgiae munditia nimis exquisita,	cf. u. h. XII, 29—31,	s. u. *Τρυφή.*
u. h. XII, 35,	index quorundam hominum inest cognominum,	quae capita uersantur in disceptandis quibusdam aporiis,	?
u. h. XII, 36,	de numero filiorum Niobae,		
u. h. XII, 42,	aliquot homines comprehensi sunt a bestiis nutriti,	uerbis *ἔθρεψε* et *τραφῆναι* ibi appositis,	s. u. *Τροφή.*
u. h. XII, 43,	recensentur multi uiri qui humili loco nati incluti euaserint,		s. u. *Ταπεινότης.*
u. h. XII, 45,	formicas in ore Midae dormientis frumenta collocasse, apes in Platonis ore fauos composuisse et Pindari nutrices fuisse,		s. u. *Τέρατα.*
u. h. XII, 46,	easdem Dionysio, eo quod in manu eius consedissent, tyrannidem uaticinatas esse,		
u. h. XII, 53,	de maximorum bellorum causis exiguis,		s. u. *Πόλεμοι.*
u. h. XIII, 15,	enumerantur quinque exempla hominum stultorum,	quia in initio est: *φασὶ παχύτατον γενέσθαι τὴν διάνοιαν,*	s. u. *Παχύτατοι.*
u. h. XIII, 23 et 24,	recensentur quinque homines qui e legibus ab ipsis latis detrimenta ceperint,		s. u. *Παλίγκοτος* (scil. *τύχη*).
u. h. XIII, 25,	Corinna uictoria musica a Pindaro reportata sus ab eo appellata esse fertur,		
u. h. XIII, 37—43,	effata clarorum uirorum congesta sunt inter se similia,		?
u. h. XIV, 8—20,	exhibentur narrationes eo consilio fictae, ut risum excitarent,		s. u. *Παιδιά.*
u. h. XIV, 24,	de uiris pecuniae neglegentissimis,	propterea quod sic incipit: *χρημάτων κατεφρόνησαν,*	s. u. *Χρήματα.*
n. h. XIV, 36,	de fatuitate eorum qui patrum laudibus se iactant,		s. u. *Χαυνότης.*
u. h. XIV, 45,	aliquot feminae celebres laudantur.		s. u. *Γυναῖκες.*

in quodam rerum lexico inesse potuerunt

Confirmata est ea quam supra mouimus suspicio; permulta lemmata uariae historiae deprompta sunt e quodam exemplorum libro in litteras digesto, cuius uestigia, quamuis Aelianus dedita opera in eo elaborauerit, ut exstinguerentur, si tabulam modo adscriptam animo examinaueris, non possunt non agnosci. Videmus enim progressum quendam ordinis qui dicitur alphabeticus in iis uocibus summi ponderis quibus singulos elenchos exemplorum inscripsi. Nam in uniuersum quidem hae, ut ad priorem partem uariae historiae referendae sunt, ita incipiunt a prioribus litteris, ut ad posteriorem, ita a posterioribus; quin etiam, ut alterae alteris sunt finitimae, ita magna ex parte ab iisdem litteris ducuntur: *εὐνομώτατοι, ἕξ, εἰκών, — ἔρως, ἐπολιτεύσαντο, ἔρως, εὑρετής — δεῖπνον, Διόνυσος, Δελφοί — μεταβολαί, μουσική, μίμησις — σωφροσύνη, στρατηγία — πρῶτος, πενία, παιδιά — ὡραιότατοι,* (*ὕπνος*), *ὤνηντο — τρυφή, τροφή, ταπεινότης, τέρατα — πόλεμος, παχύτατος, παλίγκοτος, παιδιά — χρήματα, χαυνότης*; quibus continuationibus pensa indicari uidentur quae Aelianus fonte illo utens in dies singulos sibi proposuerit. Tantum autem abest, ut in eo offendendum sit, quod a dispositione quam illic inuenerat aliquoties recessit, ut id ipsum mirum sit quod eam non saepius neglexit. Ceterum etiam ubi ab ea digressus est, certae quaedam hic illic rationes deprehenduntur. Etenim indices per libros I, II et VI, VII et IX, X dispersi, qui quidem uocabulis *ζῷα, εὐνομώτατοι, ἕξ, εἰκών, γῆρας — ὕβρις, τύραννος, πόνος — παράδοξα, νεόττια, μέγας* deinceps a me notati sunt, inuersae seriei litterarum respondent. Altera quaedam necessitudo est inter eos locos quorum argumenta his uocibus comprehendi possunt: *εἰκών, γῆρας, μεγαλοφροσύνη, ἔρως, ἐπολιτεύσαντο, — ἔθη, μουσική, εὐεργεσιῶν, μεταβολαί, μουσική, μίμησις — σωφροσύνη, στρατηγία, καρτέρησις, θαυμάσια, σκυθρωπότης, κουφότης, ἰατρός, κουφότης*, unde effici uidetur, ut *τὰ στοιχεῖα μ* et *ε*, *σ* et *θικ* ab eo inuicem inspecta sint. Neque deero quaerenti tibi, quomodo factum sit, ut Aelianus initium lexici de quo agitur exhauriendi non a *τῷ α στοιχείῳ*, sed a lemmate *ζῷα* inscripto duxerit; scilicet

simulatque hunc librum nactus est, pro studio suo animalium, quae ipse ante singillatim tractauerat, nihil antiquius habuisse uidetur quam ut *τὸ ζ στοιχεῖον* euolueret.

Atqui, si minus indulgens sis, me uituperans 'quo tandem iure' inquies 'de rebus commenticiis tamquam de ueris loqueris? Nam tu quidem istam tabulam arbitrio finxisti, neque quidquam tibi eam componenti fuit facilius quam uoculas animo effingendas ad ordinem litterarum accommodare'. Sane coniecturis meis usus sum, ac fieri potuit, ut in hac aut illa uoce primaria constituenda errarem. At certe summa eorum quae disputaui ualet. Namque, quoniam illi indices exemplorum omnes eandem speciem adeo prae se ferunt, ut uel ipsi auctorem quendam omnibus communem clament, dummodo pauca lemmata eiusmodi, uelut ea quae *δεῖπνον, Διόνυσος, Δελφοὶ* inscripsi, ex illo libro per elementa composito desumpta esse concedas, cetera indidem profluxisse consentaneum est. His concessis, si etiam in ceteris dispositio alphabetica facili negotio agnoscitur — quam agnouisse mihi uideor —, res extra omnem dubitationis aleam ponitur.

Verum quod fere quarta pars uariae historiae res similes coagmentatas exhibet, utique quarta, fortasse etiam maior pars ex eodem illo fonte hausta est. Sequi uidetur numerum auctorum Aeliani satis angustis finibus contineri.

6.

Restat, ut moneam illos commentarios, e quibus historiolae uariorum Aeliani per se positae supra repetendae erant cum hoc libro ad formam lexici expresso cohaesisse. Occurrunt enim nonnulla argumenta bis diuersis locis, altera seorsus, altera cum similibus coniuncta: in u. h. II, 14 Xerxem platani amore captum torques et armillas aureas in eius ramis suspendisse custodemque ei dedisse rhetorice narratur; eadem res in IX, 39 inter alia exempla amorum absurdorum exstat. Morbus quo Pherecydes oppressus esse dicitur pedicularis in IV, 28 per se memoratur, in exordio libri V idem simul cum morbo Tachi Aegyptii. Quae in X, 21 est fabella de apibus

et Platone in numero portentorum u. h. XII, 45 et 46 enumeratorum repetita est. Periclem, cum legem tulisset, ne quis loco ciuis haberetur, nisi qui utroque parente ciue natus esset, filiis legitimis mortuis et nothis solis superstitibus uim suae legis ipsum sensisse in VI, 10 per se exstat, in XIII, 24 cum similibus. Praeterea cf. u. h. VI, 11 et XIII, 37 de Gelone; II, 6 et XIV, 8, 2 de Hippomacho.

Quoniam auctores Aeliani nonnumquam in iisdem rebus uersatos esse apparuit, alteri alterorum libros uidentur exscripsisse. Neque, si res ita se habet, dubium est, quin is qui illud lexicum composuit exempla sua ex commentariis quos cogitamus excerpserit. Aelianus igitur, cum narrationes gemellas exhibeat, illis libris promiscue et libere conscriptis duplici ratione usus est: et ipsis et per lexicographum quem dixi.

VIII. Fontes circumspiciuntur.

Iam uero orbis auctorum Aeliani angustissime circumscriptus est. Pendet enim uaria historia ex libris Graecis argumenti uersicoloris deperditis, qui quidem post Augustum uel potius sub Hadriani imperium confecti sint; quod genus scribendi e praefatione Gellii satis notum est. Itaque ad hanc quaestionem admoueri possunt Pamphili [1]), qui circa annos p. C. n. 50—100 uiguit, *λειμών*, Pamphilae, quae sub Nerone floruit, *ἱστορικὰ ὑπομνήματα* [2]); de libris ad memoriam Hadriani reuocandis Philonis Byblii *περὶ χρηστομαθείας* [3]), Cephalionis *Μοῦσαι* [4]), Telephi Pergameni *ποικίλη φιλομαθεία* [5]), Fauorini Arelatensis *ἀπομνημονεύματα* et *παντοδαπὴ ἱστορία*, Herodis Attici *ἐφημερίδες, ἐγχειρίδια, καίρια* [6]); ex aetate Marci Nicostrati Macedonis *δεκαμυθία* et *πολυμαθία* [7]), ex posterioribus ut uidetur temporibus Alexandri Cotiaeensis *παντοδαπὴ ὕλη* [8]). Praeterea, quocumque animum conuerti, nullam inueni

1) Cf. L. Urlichs. in mus. Rhen. n. XVI p. 247.

2) Mueller. fragmm. hist. Graec. III p. 520. 3) Ibid. p. 560.

4) Ibid. p. 625. 5) Ibid. p. 634. 6) Philostr. u. s. II, 1 p. 244 et Suid. s. u. *Ἡρώδης*.

7) Suid. s. u. 8) Steph. s. u. *Κοτιάειον*.

inscriptionem, quae ad argumentum indolemque uariae historiae quadraret. De iis uero quos laudaui Cephalion, propterea quod historiam rerum gestarum ultra tempora Alexandri Magni non prosecutus est[1]), hoc loco non uidetur respiciendus esse; omnino autem nemo in censum uenit nisi qui in uitis philosophorum uersatus est; ergo nemo praeter Pamphilam et Fauorinum, quos solos in eo argumento elaborasse scimus. Age horum uestigia intentiore animo persequamur!

IX. De Fauorini libris miscellis[2]).

De scriptis Fauorinianis ea quae modo commemorata sunt sola uidentur huc adicienda esse: commentarii (*ἀπομνημονεύματα*) et omnigena historia (*παντοδαπὴ ἱστορία*).

Atque illi quidem minimum e quinque uoluminibus constabant; noti sunt per Diogenem Laertium paene solum, qui XVI fragmenta seruauit. Quae pertinent ad Pittacum, Xenophanem Colophonium, Empedoclem, ad Socratem et Platonem saepius, ad Aristotelem, Cratetem Thebanum, Parmenidem, Zenonem Alexamenumque, Eudoxum Cnidium, Pythagoram, Demetrium Phalereum, Theophrastum. Etiam ioco et facetiis ibi locum fuisse sequitur ex Diogene, qui VI, 88 commentarios Fauorini antestatus narrat, Cratetem Thebanum in gymnasio quodam uersatum, cum coxas principis gymnasii tetigisset, illo indignante haec dixisse: quid enim? nonne ista quoque tua sunt sicut et genua? Ac ne a rebus mirabilibus quidem alieni erant; nam ab iis petitum esse quod Gellius X, 12, 10 ex scripto quodam Fauorini de columba Archytae artificiosa refert Nietzcheo[3]) concedendum est. Neque ego hoc opus, propterea quod reliquiae eius ad unam omnes de philosophis sunt, diuer-

---

1) Phot. bibl. cod. LXVIII p. 34 ed. Bekk.

2) Mueller. frr. h. Gr. III p. 577. Marres, 'de Fauorini Arelatensis uita, studiis, scriptis; accedunt fragmenta', Traiect. ad Rhen. 1853. Fr. Nietzsche, 'de Laertii Diogenis fontibus' in mus. Rhen. n. XXIII p. 622 sqq. et XXIV p. 181 sqq.; 'de Fauorino Arelatensi' ibid. XXIII p. 642 sqq.

3) Mus. Rhen. XXIII p. 647.

sum fuisse existimo a libro *περὶ τῆς διαίτης τῶν φιλοσόφων*, qui apud Suidam Fauorino uindicatur.

Omnigenam historiam noctium Atticarum l. XIV capite sexto adumbrari Nietzsche euicit; ubi haec leguntur: ʻHomo nobis familiaris, in litterarum cultu non ignobilis magnamque aetatis partem in libris uersatus, ʻadiutumʼ, inquit, ʻornatumque uolo ire noctes tuasʼ; et simul dat mihi librum grandi uolumine ʻdoctrinae omnigenusʼ, ut ipse dicebat, ʻpraescatentemʼ, quem sibi elaboratum esse ait ex multis et uariis et remotis lectionibus, ut ex eo sumerem quantum liberet rerum memoria dignarum. Accipio cupidus et libens, tamquam si copiae cornum nactus essem, et recondo me penitus, ut sine arbitris legam. At quae ibi scripta erant, pro Iuppiter, mera miracula! quo nomine fuerit, qui primus ʻgrammaticusʼ appellatus est; et quot fuerint Pythagorae nobiles; quot Hippocratae; et cuiusmodi fuisse Homerus dicat in Ulixis domo *λαύρην*; et quam ob causam Telemachus cubans iunctim sibi cubantem Pisistratum non manu attigerit, sed pedis ictu excitarit; et Euryclia Telemachum quo genere claustri incluserit; et quapropter idem poeta rosam non norit, oleum ex rosa norit. Atque illud etiam scriptum fuit, quae nomina fuerint sociorum Ulixis, qui a Scylla rapti laceratique sunt; utrum *ἐν τῇ ἔσω θαλάσσῃ* Ulixes errauerit *κατ᾽ Ἀρίσταρχον*, an *ἐν τῇ ἔξω κατὰ Κράτητα*; item et istic scriptum fuit, qui sint apud Homerum uersus isopsephi; et quorum ibi nominum *παραστιχὶς* reperiatur; et quis adeo uersus sit, qui per singula uocabula singulis syllabis increscat; ac deinde qua ratione dixerit singulas pecudes in singulos annos terna parere; et ex quinque operimentis, quibus Achillis clipeus munitus est, quod factum ex auro est summum sit an medium; et praeterea quibus urbibus regionibusque uocabula iam mutata sint, quod Boeotia ante appellata fuerit ʻAoniaʼ, quod Aegyptus ʻAeriaʼ, quod Creta quoque eodem nomine Aeria dicta est, quod Attice ʻ*Ἀκτή*ʼ, quod Corinthus ʻEphyreʼ, quod Macedonis ʻ*Ἠμαθία*ʼ, quod Thessalia ʻ*Αἱμονία*ʼ, quod Tyros ʻSarraʼ, quod Thracia ante ʻSithoniaʼ dicta est, quod Paeston ʻ*Ποσειδώνιον*ʼ. Haec

item atque alia multa istiusmodi scripta in eo libro fuerunt. Quem cum statim properans redderem, 'ὄναιό σου', inquam, 'doctissime uirorum, ταύτης τῆς πολυμαθίας et librum hunc opulentissimum recipe, nil prorsus ad nostras paupertinas litteras congruentem. Nam meae noctes, quas instructum ornatumque isti, de uno maxime illo uersu Homeri quaerunt, quem Socrates prae omnibus semper rebus sibi esse cordi dicebat:

Ὅττι τοι ἐν μεγάροισι κακόν τ' ἀγαθόν τε τέτυκται.

Itaque omnigena historia Fauorini erat de inuentoribus, de quaestionibus Homericis, de rebus geographicis, de homonymis, de animalibus; eandem imprimis ad appellationes explicandas pertinuisse Photius in codice CLXI testatur: ἐν οἷς διάφοροι ἱστορίαι καὶ τῶν κατὰ τὰ ὀνόματα θέσεων αἰτιολογίαι καὶ τοιαῦτα ἕτερα. εἰς ἃ καὶ ὁ τρίτος αὐτῷ (scil. Sopatro) συμπεραίνεται λόγος. Fragmenta huius libri Diogeniana spectant ad uitas et dicteria philosophorum et item ad inuenta; ea quae per Stephanum Byzantium seruata sunt ad descriptionem terrarum. Neque deerant ibi facta historica, si quidem Stephanus s. u. Τετράπολις his uerbis usus est: ὡς Φαβωρῖνος ἐν πρώτῳ παντοδαπῆς ὕλης ἱστορικῆς. Quid multa? Titulo ipso docemur res uarias e disciplinis uariis congestas ibi conglutinatas fuisse.

De discrimine quod inter commentarios et omnigenam historiam intercedat Nietzsche, cui hoc quidem loco adstipulor, haec dicit[1]: 'Primum constat et ἀπομνημονεύματα et παντοδαπὴν ἱστορίαν, si summam spectas, uni eidemque litterarum generi adscribenda esse, ὑπομνηματικῷ scilicet . . . Sed in hac maior rerum aequalitas, similibus semper rebus in unum locum congestis, ueluti inuentis et cognominum indicibus. In illis summa argumenti uarietas nullo omnino ordine temperata hisque solis adstricta legibus, quibus talia ἀπομνημονεύματα solent adstringi. Quidquid enim in hoc libro exstabat, eodem iure etiam in omnigena historia exstare poterat: non uero contrarium statui debet. Velut omne indicum genus ab ἀπομνημονευμάτων consilio dissidet, non ab omnigena historia'.

1) L. l. XXIII p. 648.

Eodem pertinet id quod Wilamowitz [1]) obseruauit, uideri ea quae Diogenes ex omnigena historia se sumpsisse affirmat, ad tria quattuorue capita miscellae historiae redigenda esse. Velut unum, inquit, quasi caput efficiunt ea quae de accusatoribus philosophorum sunt, Polyeucto Socratis (II, 78), Charmandro Platonis (III, 19), Demophilo Aristotelis (V, 5), Demetrio Poliorceta Demetrii Phalerei (V, 77).

De forma omnigenae historiae uiri docti dissentiunt. C. Mueller [2]) enim, Urlichs [3]), Hecker [4]) eam ordine alphabetico digestam fuisse putant; in eadem sententia uidetur Maass esse, noua quaedam proferens; sed incertus ambigit [5]). Nietzsche [6]) uero et Wilamowitz [7]) stant a partibus Nauckii [8]), qui hoc opus non fuisse λεξικόν, sed e XXIV libris compositum secundum classicam illam Iliadis Odysseaeque normam statuit. Cardo huius dissensionis uersatur in his uerbis Photii explicandis: ὁ δὲ τρίτος λόγος συλλέγεται αὐτῷ (scil. Sopatro) ἐκ τῆς Φαβωρίνου παντοδαπῆς ὕλης ἔκ τε τοῦ ν̄ καὶ τοῦ ξ̄ καὶ καθεξῆς πλὴν τοῦ τ̄ μέχρι τοῦ ω̄. Et Nietzsche quidem inde colligit omnigenam historiam Sopatri temporibus fuisse dissectam in quattuor τεύχη, quorum quodque senis libris contineretur; primum libris αβγδεζ, alterum libris ηθικλμ, tertium libris νξοπρσ, quartum libris τυφχψω̄; solum autem tertium a Sopatro usurpatum esse. Quae coniectura, ut uera sit, nihil facit ad sententiam de dispositione alphabetica refutandam. Nam omnigena historia, licet κατὰ τεύχη per manus hominum circumferretur, nonne eadem simul in litteras digesta esse potuit? Nunc uero Maass [9]) et Wilamowitz [10]) illam redarguerunt.

Sed inspiciamus fragmenta huius florilegii, in quibus certa uestigia ordinis litterarum offerri uidentur. Nietzsche ex eo

---

1) Philologische Untersuchungen III p. 143 sq., Berol. 1880.
2) Frr. hist. Graec. III p. 577. 3) Mus. Rhen. nou. XVI p. 254.
4) Philol. V p. 432. 5) De biographis Graecis quaestt. selectae, Philol. Unters. III p. 52 sq. 6) Mus. Rhen. XXIII p. 649 sq.
7) L. l. p. 146. 8) Philol. V p. 704.
9) Philol. Untersuch. III p. 50 sq. 10) Ibid. p. 145 sq.

quod Fauorinus teste Diogene de Platone et in libro altero et in libro octauo omnigenae historiae disseruit, praecipuam causam repetit, cur in explicatione uerborum Photii Muelleriana offendat. 'Exspectamus autem', inquit, 'si cum Muellero facimus, haec fuisse s. u. *Πλάτων* inserta. Quid uero? Secundo igitur libro Fauorinusne iam ad *Π* litteram peruenit, quam etiam in octauo libro eum tractasse alia docent fragmenta? Qualem hominem nobis informemus Fauorinum, qui libro primo litteras *Α* usque ad *Ο*, libris sequentibus II, III, IV, V, VI, VII, VIII unam solam complexus sit *Π* litteram'. At enim, quoniam omnigena historia non tam singillatim quam generatim conscripta erat, Nietzsche in notas ordinis alphabetici inquirens singulorum quidem hominum nomina minus apte intuitus est. Egomet animo ad argumenta fragmentorum conuerso illud testimonium Photii deliberans reuocauerim

Di. La. III, 57: *Εἰσὶ τοίνυν, φησίν* (sc. *Θρασύλος*), *οἱ πάντες αὐτῷ* (sc. *Π λ ά τ ω ν ι*) *γνήσιοι δ ι ά λ ο γ ο ι ἓξ καὶ πεντήκοντα, τῆς μὲν πολιτείας εἰς δέκα διαιρουμένης — ἣν καὶ εὑρίσκεσθαι σχεδὸν ὅλην παρὰ Πρωταγόρᾳ ἐν τοῖς ἀντιλογικοῖς φησι Φ α β ω ρ ῖ ν ο ς ἐ ν π α ν τ ο δ α π ῆ ς ἱ σ τ ο ρ ί α ς β' — τῶν δὲ νόμων εἰς δυοκαίδεκα*, quae uerba a Muellero *β'* in *ή* mutato ad u. *Πλάτων* referuntur,

(ad lemma omnigenae historiae *Διάλογοι* inscriptum.)

Di. La. VIII, 47: *Ἐρατοσθένης δέ φησι, καθὸ καὶ Φ α β ω ρ ῖ ν ο ς ἐν τῇ ὀ γ δ ό ῃ π α ν τ ο δ α π ῆ ς ἱ σ τ ο ρ ί α ς παρατίθεται, τοῦτον* (scil. *Π υ θ α γ ό ρ α ν*) *εἶναι τὸν π ρ ῶ τ ο ν ἐντέχνως πυκτεύσαντα ἐπὶ τῆς ὀγδόης καὶ τετταρακοστῆς Ὀλυμπιάδος, κομήτην καὶ ἁλουργίδα φοροῦντα· ἐκκριθέντα τ' ἐκ τῶν παίδων καὶ χλευασθέντ' αὐτίκα προσβῆναι τοὺς ἄνδρας καὶ νικῆσαι. δηλοῦν δὲ τοῦτο καὶ τοὐπίγραμμα ὅπερ ἐποίησε Θεαίτητος·*

Πυθαγόρην τινά, Πυθαγόρην, ὦ ξεῖνε, κομήτην,
ᾀδόμενον πύκτην εἰ κατέχεις Σάμιον,
Πυθαγόρης ἐγώ εἰμι· τὰ δ' ἔργα μου εἴ τιν' ἔροιο
Ἠλείων, φήσεις αὐτὸν ἄπιστα λέγειν.

(ad lemma omnigenae historiae *Πρῶτος* inscriptum.)

τοῦτον ὁ Φαβωρῖνός φησιν ὅροις χρήσασθαι διὰ τῆς μαθηματικῆς ὕλης, ἐπὶ πλέον δὲ Σωκράτην καὶ τοὺς ἐκείνῳ πλησιάσαντας καὶ μετὰ ταῦτ' Ἀριστοτέλην καὶ τοὺς στωικούς· ἀλλὰ μὴν καὶ τὸν οὐρανὸν πρῶτον ὀνομάσαι κόσμον καὶ τὴν γῆν στρογγύλην· ὡς δὲ Θεόφραστος Παρμενίδην· ὡς δὲ Ζήνων Ἡσίοδον. τούτῳ φασὶν ἀντιπαρατάσσεσθαι Κύλωνα καθάπερ Ἀντίλοχον Σωκράτει.

Di. La. III, 24 de Platone: Οὗτος πρῶτος ἐν ἐρωτήσει λόγον παρήνεγκεν, ὥς φησι Φαβωρῖνος ἐν ὀγδόῃ παντοδαπῆς ἱστορίας· καὶ πρῶτος τὸν κατὰ τὴν ἀνάλυσιν τῆς ζητήσεως τρόπον εἰσηγήσατο Λεωδάμαντι τῷ Θασίῳ· καὶ πρῶτος ἐν φιλοσοφίᾳ ἀντίποδας ὠνόμασε καὶ στοιχεῖον καὶ διαλεκτικὴν καὶ ποιότητα καὶ τοῦ ἀριθμοῦ τὴν προμήκη καὶ τῶν περάτων τὴν ἐπίπεδον ἐπιφάνειαν καὶ θεοῦ πρόνοιαν. καὶ πρῶτος τῶν φιλοσόφων ἀντεῖπε πρὸς τὸν λόγον τὸν Λυσίου τοῦ Κεφάλου, ἐκθέμενος αὐτὸν κατὰ λέξιν ἐν τῷ Φαίδρῳ. καὶ πρῶτος ἐθεώρησε τῆς γραμματικῆς τὴν δύναμιν. πρῶτός τε ἀντειρηκὼς σχεδὸν ἅπασι τοῖς πρὸ αὐτοῦ ζητεῖται διὰ τί μὴ ἐμνημόνευσε Δημοκρίτου.

Di. La. VIII, 12 de Pythagora: Λέγεται δε καὶ πρῶτος κρέασιν ἀσκῆσαι ἀθλητάς, καὶ πρῶτόν γ' Εὐρυμένην, καθά φησι Φαβωρῖνος ἐν τρίτῳ τῶν ἀπομνημονευμάτων, τῶν πρότερον ἰσχάσι ξηραῖς καὶ τυροῖς ὑγροῖς, ἀλλὰ καὶ πυροῖς σωμασκούντων αὐτούς, καθάπερ ὁ αὐτὸς Φαβωρῖνος ἐν ὀγδόῃ παντοδαπῆς ἱστορίας φησίν.

Praeterea ea omnigenae historiae fragmenta quae seruata sunt apud Diogenem II, 1, 11, 20, V, 9, IX, 23, 29 uoce πρῶτος occurrente de inuentoribus sunt [1]).

ad lemma omnigenae historiae Πρῶτος inscriptum.

1) Vid. cap. X.

Quodsi in libro II incisum quoddam uoce *Διάλογος* insignitum erat, in libro VIII incisum quoddam uoce *Πρῶτος*, quandoquidem *Δ* littera IV est, *Π* littera XVI, omnigenam historiam ad formam lexici quod dicimus expressam fuisse sequitur; nisi quod de XXIV litteris *στοιχείαις* e quibus constaret binas singulis libris fuisse comprehensas statuendum est.

Similia effici uidentur ex Iulii Valerii de rebus Alexandri I, 13 (in C. Muelleri Pseudocallisth. ed. Didot.): 'Crescebat ergo (Alexander Magnus) ut corporis gratia ita studiorum quoque et prudentiae maiestate et cum his una regiae disciplinae. Eius nutrix Alacrinis erat, paedagogus atque nutritor nomine Leonides, litteraturae Polynicus magister, musices Alcippus Lemnius, geometriae Menecles Peloponnesius, oratoriae Anaximenes Aristoclis Lampsacenus, philosophiae autem Aristoteles ille Milesius.

Enim de milite (scil. de institutione militari), quia hic longa res est et propositum interturbat, si quid inquirere curiosius uoles, sat tibi lector habeto Graecum Fauorini librum, qui omni genere historiae superscribitur. Illic etiam generis Alexandri inueneris seriem, cui generis principium praestitisse ferunt Oceanum et Thetidem, exinque fluxisse per Acrisium Danaumque atque Persea multosque alios in Perdiccae genera uel Philipporum. Nam ne Olympiadi quidem secus propago generosa est: cui diligentia pari a mundi principio per Saturnum atque Neptunum, tum etiam Telamona seriem generis attexuit, ad tertiumque Neoptolemum docet prosapiam defluxisse, cuius [uxor] Anasafia mater Olympiadis cluit. Igitur ad Alexandrum mens recurrat'.

Hanc omnem commentationem ab omnigena historia Fauorini oriundam esse dilucide apparet ex fabulis Pseudocallisthenis in linguam Armeniam conuersis apud Zacherum[1]) p. 89: 'Amme ward ihm das Weib Lakrine ..., es lehrte ihn die Erdmesskunst Menekmus der Peloponnesier, die Redekunst Anaximenes, der Sohn des Lampsakus, die Philosophie Aristo-

1) Pseudo-Callisthenes, Halle 1867.

teles, der Sohn des Nikomachus, der Stagirit aus der Stadt Melite. Aber es hat auch Papharanus von diesen gesprochen im 4. Buch seiner verschiedenen geistreichen Erzählungen'[1]. Addiscimus uero de educatoribus praeceptoribusque Alexandri in quarto libro expositum fuisse, et id quidem, ut uidetur, sub uoce *Παιδεία*. Iam si is qui fabulas quae Callisthenis feruntur composuit litteras XXIV omnigenae historiae habebat in sex *τεύχη* quaternarum deinceps litterarum diuisas, aliud indicium dispositionis alphabeticae accedit; si quidem *Π*, a quo uox *Παιδεία* ducitur, earum litterarum est quae in serie alphabetica in sex partes pares dissecta quartam sedem obtinent. Accedit quod Stephanus s. u. *Τετράπολις* res Atticas disserens primum librum omnigenae historiae laudat.

Quae si uere disputata sunt, litteras *στοιχείας* huius operis aliis temporibus in alia uolumina digestas fuisse sequitur, i. e. Diogenem ad manum habuisse XII *τεύχη* binarum litterarum, Pseudocallisthenem VI quaternarum. Quae cum ita sint, satis est cur teneamus id quod Mueller putat, omnigenam historiam fuisse ordine litterarum dispositam. Accedunt haec: quod et commentarii et omnigena historia magna ex parte ad easdem res pertinebant, quo magis argumento inter se conuenerunt, eo manifestius forma inter se discrepuerint necesse est. Nam Fauorinum eandem rem eodem quidem modo duobus libris prosecutum esse quis est qui credat? Quodsi illos indigeste consarcinatos fuisse constat, si hanc ad certam regulam elementorum accommodatam fuisse sumimus, quam formam excogitare possumus ab illorum indole magis diuersam? Denique argumenti aequalitas, quam Nietzsche ipse omnigenae historiae propriam fuisse iure monet, et quae imprimis fragmento ex Valerio adscripto ante oculos uersatur, nonne ad Muelleri sententiam optime quadrat?

Iam uero si hoc conceditur, concidit Nietzschei suspicio, qua illam aequalitatem explicandam esse constantia et per-

1) Cf. cap. X.

petuitate librorum excerptorum, quos quidem deinceps Fauorinus descripserit, sibi uidetur arguisse [1]).

Ceterum ex Valerii loco, quem apposui, hoc efficitur — id quod uiros doctos adhuc effugit —, ut liber quidam de fabulosa Alexandri historia scriptus a Fauorino discerptus sit et ad indices omnigenae historiae conficiendos adhibitus. Ergo fonte quodam Aegyptio usus est [2]).

X. *Aelianum Fauorinum ducem primarium secutum esse.*

A.

Iam omnia in hunc Fauorinum conueniunt. Variam historiam e quibusdam miscellaneis deriuatam esse uidimus; hic in eodem genere litterarum uersatus est. In illa de philosophis abunde agitur; fragmenta librorum Fauorini maiore ex parte de iisdem sunt. Illa auctorem Socratis Platonisque studiosissimum et in lectione dialogorum Platonicorum ualde uersatum redolet; hic Academiae recentiori addictus erat [3]) seque leges Platonis cupide legisse apud Gellium XX, 1, 4 ipse dicit. Illa festiue dictis redundat; hic sententiarum maxime uenator erat [4]) et librum *γνωμολογικῶν* scripsit [5]). Illa a uoluminibus aliquanto post Augustum confectis originem traxit [6]); hic sub Hadriano floruit. Illi affinitas quaedam intercedit cum libris Plutarchi [7]); hic Plutarcho familiariter usus est; uelut librum *Πλούταρχος ἢ περὶ τῆς Ἀκαδημαϊκῆς διαθέσεως* inscriptum ad eum misit librumque *περὶ τοῦ πρώτου ψυχροῦ* ab eo dedicatum obtinuit, et copia uoluminum componendorum cum eo concertabat [8]). Quod uero et apud Plutarchum et apud Aelianum tyrannos cum bestiis comparari supra memorauimus, Fauorinus eadem ratione comparandi usus est, si quidem in

---

1) Cf. mus. Rhen. n. XXIII p. 650 sq. 2) C. Mueller, introd. ad Pseudo-Callisth. p. XV sqq. 3) Gell. XI, 5. Galen. *περὶ ἀριστ. διδασκ.* p. 131. Fabric. ad Sext. Empiric. p. 11. Marres p. 55 sq.

4) Cf. Stob. flor. IV, 91, XIV, 11, 12, XXII, 39, LVIII, 10, XCV, 29, CV, 62 etc. et fragmenta Diogeniana. 5) Suid. s. u. 6) Pag. 32 sqq. 7) Pag. 36 sq. 8) Suid. s. u.

Stobaei flor. XLIX, 14 haec exstant: *Φαβωρίνου. Ὥσπερ γὰρ τὰ θηρία τὴν σαγήνην ὑποχωροῦντ' ἀεὶ εἰς ἐλάττω τόπον συνάγεται, οὕτω δὲ καὶ τοὺς τυράννους ἔστιν ἰδεῖν ἐπαναχωροῦντας ἐκ μὲν τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν πόλιν, ἐκ δὲ τῆς πόλεως εἰς τὴν ἀκρόπολιν, εἶτ' εἰς τὴν οἰκίαν, εἶτ' εἰς τὸ δωμάτιον. εἶτα δύναται ἀποφυγεῖν ἄνθρωπος θεὸν φεύγων; ὅποι γὰρ ἂν καταφύγῃ, ἡ δίκη αὐτὸν εὑρήσει.* Quod igitur in u. h. X, 5 est, tyrannos cum subus conferri posse, ad sermones familiares quos Fauorinus cum Plutarcho habuerit referendum esse suspicor.

Age uero consideremus necessitudinem quae Aeliano cum Diogene Laertio est. Qui cum e numero auctorum uariae historiae remouendus sit, tamen hi loci optime inter se conueniunt:

V. h. III, 3 et 2 et Di. La. II, 54. — u. h. III, 17 et Di. La. V, 4, VII, 9 sqq. VIII, 7. — u. h. III, 19 et Di. La. V, 1. — u. h. III, 29 et Di. La. VI, 38. — u. h. V, 9 et Di. La. X, 8. — u. h. VII, 4 et Di. La. I, 81. — u. h. VIII, 16 et Di. La. I, 49. — u. h. IX, 20 et Di. La. II, 71. — u. h. IX, 35 et Di. La. II, 36. — u. h. X, 16 et Di. La. VI, 21. — u. h. XII, 56 et Di. La. VI, 41. — u. h. XII, 58 et Di. La. VI, 61; cf. 43. — u. h. XIII, 28 et Di. La. VI, 55. — u. h. XIII, 31 et Di. La. IV, 10. — u. h. XIV, 33 et Di. La. VI, 40 et 54.

Fontes Diogenis ante hos paucos annos coepti sunt acerrime inuestigari. De quibus complexus est sententiam suam Nietzsche[1]) quidem his uerbis: 'Laertius duobus omnino scriptoribus usus est, Fauorino et Diocle. Dioclis librum in artum coegit interpositis nonnullis de Fauorino decerptis narratiunculis. Ut igitur breuissime loquar: Laertius est Dioclis *ἐπιτομή*'. Maass[2]) uero ita: '1) Biographi sui uitam Platonis interpositis nonnullis ex Fauorini apomnemoneumatis narratiunculis et aliunde in artum Laertius redegit. Nisi omnia fallunt iste erat Fauorinus in 'omnigena historia'. 2) Dioclis in uita Platonis nullum comparet uestigium. 3) Iam quae ex probatis consectaria sunt quaestionem de Laertio institutam

1) Mus. Rhen. XXIV, p. 201. 2) L. l. p. 80.

eo promouent, ut bonam Laertianarum uitarum partem uni deberi biographo — me iudice Fauorino — iudicandum sit[1]. Quae si concedantur, Aeliani cum Diogene consensus ad eundem Fauorinum reuocandus sit. Enimuero utraque commentatio quamuis magna sagacitate atque industria conscripta sit nouamque quandam lucem litteris Graecis attulerit, non nihil habet offensionis, si quidem Nietzscheanae summam refutauit Maass, Maassianae Wilamowitz in dubium uocauit. Cauendum igitur mihi est, ne has quaestiones istorum sententiis irretiam. Nihilo tamen secius utrumque Fauorini opus multiiugum a Diogene adhibitum esse certum est. Atque ueri uidetur simillimum praeter ea quae hic disertis uerbis illi uindicat etiam alia Laertii eidem deberi. Itaque illa Aeliani cum Diogene congruentia ad Fauorinum referri potest.

Maiorem autem fructum haec praebent. Historiae philosophae quos Aelianus secutus est auctores nisi prorsus oblitterati sunt, latent in numero recentiorum scriptorum qui quidem a Diogene testes proferuntur. Itaque erant aut Alexander Polyhistor aut Demetrius Magnes aut Diocles Magnes aut Pamphila aut Fauorinus. Fuerunt autem Alexander aequalis Sullae, Demetrius Ciceronis, Diocles Augusti[1], utique Posidonio Stoico posterior[2], Pamphila Neronis[3], Fauorinus Hadriani. Iam quo quisque a memoria Alexandri Seueri erat remotior, eo minus ad origines florilegii Aelianei eruendas admoueri debet. Nemo igitur magis huc conuenit quam cum Pamphila Fauorinus. Inter huius autem et Diogenis tempora, quantum scimus, nemo unus uitarum philosophorum auctor exstitit, si quidem in serie scriptorum, quos Diogenes laudat, tempore extremus est Fauorinus. Neque huius thesauris, si quis ineunte tertio p. Chr. n. saeculo consilium habebat narratiunculas de uitis, moribus, placitis, iocose dictis philosophorum componendi, ullum fontem adire poterat recentiorem. Nempe, qui aetati Aeliani uidetur coniunctus fuisse, Laertius quin illius miscellanea adhiberet facere non potuit. Quid quod

1) Cf. Nietzscheum in mus. Rhen. XXIII p. 638 sqq. et Maassium p. 15 sqq. 2) Di. La. VII, 62. 3) Phot. bibl. cod. 175.

etiam Sopater[1]) et Stobaeus, compilatores illi sexti saeculi, illius uestigiis inhaeserunt. Quapropter ne Aelianus quidem usu Fauorini abstinuisse putandus est. Porro Alexander, Demetrius, Diocles propterea quod continuos libros de philosophis scripserunt ad indolem uariae historiae minus accedunt.

Deinde, si etiamnunc aliqua dubitatio in animo tuo resideat, haec, quaeso, contendas:

V. h. IV, 9:	Di. La. III, 24: de Platone: *Οὗτος πρῶτος ἐν ἐρωτήσει λόγον παρήνεγκεν, ὥς φησι Φαβωρῖνος ἐν ὀγδόῃ παντοδαπῆς ἱστορίας.* Subsecuntur alia inuenta Platonis.
Πλάτων ὁ Ἀρίστωνος ἐν Ὀλυμπίᾳ συνεσκήνωσεν ἀγνῶσιν ἀνθρώποις, καὶ αὐτὸς ὢν αὐτοῖς ἀγνώς. οὕτως δὲ αὐτοὺς ἐχειρώσατο καὶ ἀνεδήσατο τῇ συνουσίᾳ, συνεστιώμενός τε αὐτοῖς ἀφελῶς καὶ συνδιημερεύων ἐν πᾶσιν, ὡς ὑπερησθῆναι τοὺς ξένους τῇ τοῦ ἀνδρὸς συντυχίᾳ κτλ.	§ 25: *τούτου, φησὶ Νεάνθης ὁ Κυζικηνός, εἰς Ὀλύμπια ἀνιόντος τοὺς Ἕλληνας ἅπαντας ἐπιστραφῆναι πρὸς αὐτόν· ὅτι καὶ Δίωνι συνέμιξε μέλλοντι στρατεύειν ἐπὶ Διονύσιον. ἐν δὲ τῷ πρώτῳ τῶν ἀπομνημονευμάτων Φαβωρίνου φέρεται ὅτι Μιθριδάτης ὁ Πέρσης ἀνδριάντα Πλάτωνος ἀνέθετο εἰς τὴν Ἀκαδημίαν καὶ ἐπέγραψε κτλ.*

Iam Diogenes, quandoquidem tum cum haec uerba litteris mandabat, et commentarios et omnigenam historiam Fauorini ante oculos habebat, etiam id quod medio loco narrat, omnium animos in Platonem ludos Olympios uisentem conuersos fuisse, ab eodem sine dubio mutuatus est. Vides igitur frustum alterutrius farraginis Fauorini argumento cum Aeliano congruens.

Quod uero Aelianus recentiori sophistarum sectae, cuius fons et caput Fauorinus quidem erat, et ipse adnumerandus est — scilicet discipuli erant Fauorini Herodes Atticus, Herodis Pausanias Caesariensis, Pausaniae Aelianus —; et quod idem

1) In libro tertio *ἐκλογῶν διαφόρων*. cf. Phot. bibl. cod. CLXI.

admiratione captus erat scriptorum Herodis[1]), cui Fauorinus bibliothecam suam testamento legauerat[2]), quo tandem modo fieri potuisse putas, quin illi propriorum studiorum principi atque architecto operam nauaret?

Atque si hoc mihi contigit, ut Aelianum Fauorino usum esse in uniuersum demonstrauerim, eo ipso et *ἀπομνημονεύματα* et *παντοδαπὴν ἱστορίαν*, quoniam inter eius libros quorum notitiam habemus sola argumenti floridi sunt, ad uariam historiam conscribendam esse adhibita exploratum est; id quod iam singillatim confirmare studebo.

B. De Fauorini commentariis uariae historiae fonte.

Gellio scripta quaedam Fauorini, cum noctes Atticas componeret, praesto fuisse ex X, 12, 9; XI, 5, 5; XVII, 12, 2 efficitur. Quorum locorum primum iam dabo: ʻSed id, quod Archytam Pythagoricum commentum esse atque fecisse traditur, neque minus admirabile neque tamen uanum aeque uideri debet. Nam et plerique nobilium Graecorum et Fauorinus philosophus, memoriarum ueterum exsequentissimus, affirmatissime scripserunt, simulacrum columbae e ligno ab Archyta ratione quadam disciplinaque mechanica factum uolasse, ita erat scilicet libramentis suspensum et aura spiritus inclusa atque occulta concitum. Libet hercle super re tam abhorrenti a fide ipsius Fauorini uerba ponere: *Ἀρχύτας Ταραντῖνος τὰ ἄλλα καὶ μηχανικὸς ὢν ἐποίησεν περιστερὰν ξυλίνην πετομένην, ἣν ὁπότε καθίσειεν οὐκέτι ἀνίστατο*ʼ. Hanc narrationem Nietzsche[3]) a commentariis quidem Fauorini censet esse repetendam, unde Mercklinus etiam n. A. locos hos: III, 17, III, 13, II, 18 ductos esse probabiliter coniecit[4]).

Quibus praemissis hanc Gellii et Aeliani congruentiam animo pendamus:

---

1) Philostr. u. s. II, 31. 2) Ibid. I, 8. 3) Mus. Rh. n. XXIII p. 647.

4) ʻDie Citiermethode und Quellenbenutzung des A. Gelliusʼ in ʻJahrb. f. class. Philol.ʼ Suppl. III (1860) p. 677sq.

V. h. XIII, 27:

Ὅτι τὸ Σωκράτους σῶμα ἐπεπίστευτο κόσμιον καὶ σωφροσύνης ἐγκρατὲς γεγονέναι καὶ ταύτῃ. ἐνόσουν Ἀθηναῖοι πανδημεί, καὶ οἱ μὲν ἀπέθνησκον, οἱ δὲ ἐπιθανατίως εἶχον· Σωκράτης δὲ μόνος οὐκ ἐνόσησε τὴν ἀρχήν. ὁ τοίνυν τοιούτῳ συνὼν σώματι τίνα ἡγούμεθα εἶχε ψυχήν;

Noct. Att. II, 1: Inter labores uoluntarios et exercitia corporis ad fortuitas patientiae uices firmandi id quoque accepimus Socraten facere insueuisse: Stare solitus Socrates dicitur pertinaci statu perdius atque pernox a summo lucis ortu ad solem alterum orientem, inconueniens, immobilis, isdem in uestigiis et, ore atque oculis eundem in locum directis, cogitabundus, tamquam quodam secessu mentis atque animi facto a corpore. Quam rem cum Fauorinus, de fortitudine eius uiri ut pleraque disserens, attigisset: 'πολλάκις inquit, ἐξ ἡλίου εἰς ἥλιον εἱστήκει ἀστραβέστερος τῶν πρέμνων'. Temperantia quoque fuisse eum tanta traditum est, ut omnia fere uitae suae tempora ualitudine inoffensa uixerit. In illius etiam pestilentiae uastitate, quae in belli Peloponnesiaci principio Atheniensium ciuitatem internecino genere morbi depopulata est, is parcendi moderandique rationibus dicitur et a uoluptatum labe cauisse et salubritates corporis retinuisse, ut nequaquam fuerit communi omnium cladi obnoxius.

Verba ex noctibus Atticis modo apposita omnia, et Graeca et Latina, quoniam de uno eodemque Socrate sunt, consentaneum est recedere ad unum eundemque auctorem, quem esse Fauorinum Gellius ipse indicat. Quae non a colloquiis, ut is affirmat, sed item a libris quibusdam Fauorini profecta esse pro ratione qua Gellium fontes suos laudare scimus [1]) in pro-

1) Cf. Mercklin. p. 677: 'Wenn man die Methode des Gellius in den

patulo est. Utque in illa historiola quam de Archyta affert, ita in hac de Socrate, cum cetera in Latinum sermonem conuerteret, nonnulla uerba Graeca a repetitione non abhorrens propter significantiam retinuit. Iam uero ex omnigena historia hunc locum esse depromptum propterea negandum est, quod Gellius in XIV, 6 interprete Nietzscheo se eam tantummodo ad hoc quidem caput admotam statim properantem Fauorino reddidisse dicit. Neque ego amplector coniecturam Mercklini, qui eam narrationem ad peculiare Fauorini opusculum de Socrate compositum [1]) reuocat [2]). Nam Gellium, cui facultatem fuisse ex commentariorum copiis luculentissimis hauriendi uiri docti consentiant, num credis descendisse ad riuulos? Nunc uero, cum ea quae is l. l. de Socrate narrat ab alio quod notum est uolumine Fauorini duci non possint nisi a commentariis, horum nouum quoddam detexisse mihi uideor fragmentum, quod quidem cum uaria historia conspiret.

Porro obiter concinunt

V. h. IV, 13: *Ἐπίκουρος ὁ Γαργήττιος ἐκεκράγει λέγων ‘ᾧ ὀλίγον οὐχ ἱκανόν, ἀλλὰ τούτῳ γε οὐδὲν ἱκανόν’. ὁ αὐτὸς δὲ ἔλεγε ἑτοίμως ἔχειν καὶ τῷ Διὶ ὑπὲρ εὐδαιμονίας διαγωνίζεσθαι μᾶζαν ἔχων καὶ ὕδωρ. ταῦτα μὲν οὖν ἐννοῶν ὁ Ἐπίκουρος τί βουλόμενος ἐπῄνει τὴν ἡδονήν, εἰσόμεθα ἄλλοτε.*

Noct. Att. IX, 8, 4: Hanc sententiam memini a Fauorino inter ingentes omnium clamores detornatam inclusamque uerbis his paucissimis: *‘τὸν γὰρ μυρίων καὶ πεντακισχιλίων χλαμύδων δεόμενον οὐκ ἔστι μὴ πλειόνων δεῖσθαι· οἷς γὰρ ἔχω προσδεόμενος, ἀφελὼν ὧν ἔχω, ἀρκοῦμαι οἷς ἔχω.*

Videmus igitur effatum Epicuri Aelianeum omnino in eodem argumento uersari ac Fauorini sententiam ex Gellio adscriptam; quam ne ipsam quidem ex ore illius ab hoc auditam, sed e libro quodam petitam esse apparet ex Stobaei flor. XLIX, 48, qui eandem plane ad uerbum exhibet. Iam uero,

litterarischen Capiteln erkannt hat, liegt es sehr nahe anzunehmen, es seien viel öfter zunächst die Schriften der redenden Organe als Quellen für ihre mündliche Darstellung benutzt worden’.

1) Suid. s. u. 2) Mercklin. p. 678.

cum **materia** fragmento Fauorini apposito communis sit cum eo dicterio quod ex uariis adieci, hoc **forma** quidem cum alio frusto eiusdem auctoris congruit seruato ex commentariis: Di. La. V, 21: *φησὶ δὲ Φαβωρῖνος ἐν τῷ δευτέρῳ τῶν ἀπομνημονευμάτων ὥς (Ἀριστοτέλης) ἑκάστοτε λέγοι, ᾧ φίλοι, οὐδεὶς φίλος*.

Iam si uerum est id quod uolui comprobare, et Gellium et Aelianum commentariis Fauorini usos esse, exspectandum est, ut latius pertineat utriusque affinitas. Et re uera amplius patet, his locis sibi respondentibus: u. h. VIII, 12 et noct. Att. VIII, 9; u. h. IX, 20 et noct. Att. XIX, 1, 9 sq.

Ventum est ad eas commentariorum reliquias quae per Diogenem aetatem tulerunt cum uaria historia comparandas:

V. h. II, 13: *Ἐπετίθεντο τῷ Σωκράτει καὶ ἐπεβούλευον οἱ ἀμφὶ τὸν Ἄνυτον ὧν χάριν καὶ δι' ἃς αἰτίας λέλεκται πάλαι. ὑφορώμενοι δὲ τοὺς Ἀθηναίους καὶ δεδιότες ὅπως ποτὲ ἕξουσι πρὸς τὴν κατηγορίαν τοῦ ἀνδρὸς .... τί οὖν ἐπινοοῦσιν; Ἀριστοφάνην τὸν τῆς κωμῳδίας ποιητήν, βωμολόχον ἄνδρα καὶ γελοῖον ὄντα καὶ εἶναι σπεύδοντα ἀναπείθουσι κωμῳδῆσαι τὸν Σωκράτη, ταῦτα δήπου τὰ περιφερόμενα, ὡς ἦν ἀδολέσχης, λέγων τε αὖ τὸν ἥττω λόγον ἀπέφαινε κρείττονα, καὶ ἐσῆγε ξένους δαίμονας, καὶ οὐκ ᾐδεῖτο θεοὺς οὐδ' ἐτίμα, τὰ δὲ αὐτὰ ταῦτα καὶ τοὺς*

Di. La. II, 38: *Οὗτος γὰρ (ὁ Ἄνυτος) οὐ φέρων τὸν ὑπὸ Σωκράτους χλευασμὸν πρῶτον μὲν ἐπήλειψεν αὐτῷ τοὺς περὶ Ἀριστοφάνην, ἔπειτα καὶ Μέλητον συνέπεισεν ἀπενέγκασθαι κατ' αὐτοῦ γραφὴν ἀσεβείας καὶ τῶν νέων διαφθορᾶς. ἀπηνέγκατο μὲν οὖν τὴν γραφὴν ὁ Μέλητος, εἶπε δὲ τὴν δίκην Πολύευκτος, ὥς φησι Φαβωρῖνος ἐν παντοδαπῇ ἱστορίᾳ· συνέγραψε δὲ τὸν λόγον Πολυκράτης ὁ σοφιστής κτλ.*

Ibid. 39: *Φαβωρῖνος δέ φησιν ἐν τῷ πρώτῳ τῶν ἀπομνημονευμάτων μὴ εἶναι ἀληθῆ τὸν λόγον τὸν Πολυκράτους κατὰ Σωκράτους· ἐν αὐτῷ γάρ, φησί, μνημονεύει τῶν ὑπὸ Κόνωνος τειχῶν ἀνασταθέντων, ἃ γέγονεν ἔτεσιν ἓξ τῆς τοῦ Σωκράτους τελευτῆς ὕστερον. καὶ ἔστιν*

προσιόντας αὐτῷ ἐδίδασκέ τε καὶ εἰδέναι ἀνέπειθεν. ὁ δὲ Ἀριστοφάνης λαβόμενος ὑποθέσεως εὖ μάλα ἀνδρικῆς, ὑποσπείρας γέλωτα καὶ τὸ ἐκ τῶν μέτρων αἱμύλον, ... πρῶτον μὲν ἐξέπληξεν ἡ κωμῳδία κτλ.

V. h. XI, 10: ... οὗτος δὲ ὁ Πολυκράτης (praeceptor ille Zoili Amphipolitae) καὶ τὴν κατηγορίαν ἔγραψε τὴν κατὰ Σωκράτους.

οὕτως ἔχον. (40) Ἡ δ' ἀντωμοσία τῆς δίκης τοῦτον εἶχε τὸν τρόπον· ἀνάκειται γὰρ ἔτι καὶ νῦν, φησὶ Φαβωρῖνος, ἐν τῷ Μητρῴῳ· 'τάδε ἐγράψατο καὶ ἀντωμόσατο Μέλητος Μελήτου Πιτθεὺς Σωκράτει Σωφρονίσκου Ἀλωπεκῆθεν· ἀδικεῖ Σωκράτης, οὓς μὲν ἡ πόλις νομίζει θεοὺς οὐ νομίζων, ἕτερα δὲ καινὰ δαιμόνια εἰσηγούμενος· ἀδικεῖ δὲ καὶ τοὺς νέους διαφθείρων. τίμημα θάνατος'.

II, 20: Καὶ Ἀριστοφάνης αὐτὸν κωμῳδεῖ ὡς τὸν ἥττω λόγον κρείττω ποιοῦντα. καὶ γὰρ πρῶτος, ὥς φησι Φαβωρῖνος ἐν παντοδαπῇ ἱστορίᾳ, μετὰ τοῦ μαθητοῦ Αἰσχίνου ῥητορεύειν ἐδίδαξε.

Stob. flor. LXV, 8: Φαβωρίνου. Ἱκανὸν μὲν οὖν ἴσως καὶ τὸ τῆς ὄψεως, ἄν γε ὁ καλὸς καὶ αἱμύλος ᾖ καὶ λεκτικός.

Iam u. h. II, 13, quod caput Fauorino deberi comparatione proxime instituta apparuit, quin ex commentariis haustum sit non est dubium. Etenim cum cetera lemmata uariae historiae ad sedatum genus scribendi omnino expressa sint, Aelianus hoc loco oratione altissime euolat, adeo in anacolutha ceteroquin anxie uitata delapsus. Quid tandem eius animum ad hanc uiuacitatem impulit? Num ardens Socratis studium? Immo uero auctor, inquam, quem secutus est, Fauorinus; quem oratione uolubili et concitata plurimum ualuisse constat[1]). Sed enim, cum is in omnigena historia quidem, ut in libro ad indicum similitudinem conformato, res narrandas late et diffuse exsecutus esse celeritatemque eloquendi incitasse non putandus sit, de origine loci ex uariis allati cogitantes ad alterum

1) Velut conf. Stob. flor. LXV, 8, CV, 62, XLIX, 48.

compendium Fauorini deducimur, scilicet denuo ad commentarios. — Porro haec quoque uerba nescio an inter se cohaereant:

V. h. XII, 17:	Di. La. V, 76:
Ὅτι Δημήτριος τοσούτων ἐθνῶν ἡγεμονεύων ἐφοίτα ἐς Λαμίας τῆς ἑταίρας σὺν τοῖς ὅπλοις καὶ φορῶν τὸ διάδημα.	Ἦν γὰρ (Δημήτριος ὁ Φαληρεύς) ἐκ τῆς Κόνωνος οἰκίας, ὥς Φαβωρῖνος ἐν πρώτῳ τῶν ἀπομνημονευμάτων φησίν, ἀλλ' ἀστῇ καὶ εὐγενεῖ συνῴκει Λαμίᾳ τῇ ἐρωμένῃ.

Praeterea Socratis δαιμόνιον, ad quod u. h. VIII, 1 pertinet, a commentariis non alienum fuisse uidetur; in quorum libro primo Pollim Lacedaemonium, qui Platonem uendidisset, τοῦ δαιμονίου μηνίσαντος in mare demersum esse Diogenes III, 20 scriptum fuisse auctor est [1]). Denique quorum hominum nomina per reliquias huius operis occurrunt, ii tantum non omnes in uaria historia et ipsa tractantur. — Nunc autem dummodo paucula ex hoc fonte in eam translata esse certum sit, multa alia indidem deriuata esse ueri est simillimum.

Neque uero quatenus Aelianus commentariis usus sit distincte perspici potest. Hoc tamen tenendum esse puto, ea uariorum capita quae e continuis narrationibus separatim positis constant sola, neque exempla coagmentata illa inde depromi potuisse. Porro ut quaeque narratio Aeliani perpetua ex Platonis lectione prouenit uel alio quodam modo auctorem Academiae rediuiuae adscribendum resipit, ita ex eodem libro miscello uidetur emanasse; imprimis u. h. VIII, 1, 2, 9, XIV, 5, quos locos, cum dialogis Platonicis deberentur, tamen ab Aeliano ipso inde non esse excerptos antea [2]) assecuti sumus; item u. h. l. III caput 19, ubi legimus Platonem ex ambulatione consueta esse expulsum ab Aristotele, cuius imago summa inuidia inibi depingitur; l. X caput 21, ubi apes mella in Platonis ore collocauisse dicuntur; l. IX caput 10, quod est de Platone longaeuae uitae contemptore; l. IX caput 29, ubi Socrates iuuenes lasciuientes non fugisse narratur. Philosopho-

1) Cf. p. 73. 2) Pag. 26 sq.

rum autem placita seorsus per uariam historiam digesta et ipsa aptius huc quam ad peculiarem sententiarum librum a Suida memoratum reuocari uidentur.

C. Omnigenam historiam Fauorini in usum uariae historiae conuersam esse.

1.

Iam uero lexici cuius uestigia per Aeliani uaria dispersa sunt[1]) quis fuerit auctor quaerendum est. Ac primum quidem eum rerum Romanarum non inscium fuisse colligi potest cum ex u. h. III, 17 tum ex XII, 25. Idem, quia hoc loco Maecenas, Areus, Athenodorus, Augustus memorantur, post hunc Caesarem floruit; et satis magno quidem temporis spatio postquam is uita excesserat. Nam si eius aequalis fuisset, exempla ab eo eiusque amicis petita ut omnibus nota certe supersedisset afferre. Deinde erat philosophus. Etenim u. h. l. III caput 17 et l. XII caput 53, quae uocibus *ἐπολιτεύσαντο* et *πόλεμος* supra deinceps inscripsi, eo consilio composita sunt, ut philosophorum in rempublicam merita et belli peritia illustrarentur. Tale quid philosophi esse, qui sui suorumque obtrectatoribus offecerit nullius usus esse philosophos dictitantibus, quis est qui neget? Accedit quod hi elenchi uariorum nonnusquam ad philosophos pertinent: IX, 22 (*ἰατρός*), XII, 15 (*παιδιά*), XII, 25 (*ὤνηντο*), XII, 29—32 (*τρυφή*), XII 45 (*τέρατα*). Denique is cuius uestigia iam indagantur, si non rhetor erat, at certe arti rhetoricae libro suo inseruiebat. Tales enim exemplorum enumerationes, quales sunt in XII, 25, ubi recensentur, qui ab aliis adiuti sint, uel in III, 47, ubi habes aliquot homines rebus secundis non adiutos, ad usum oratorum declamatorumque spectant.

Ecce iterum facies enitescere uidetur Fauorini, cum aeque et philosophus fuerit et sophista facundissimus[2]) et Romae sub Hadriano uitam degerit et librum in litteras digestum confecerit: dico omnigenam historiam[3]).

---

1) Vid. p. 38 sqq. 2) Gell. XVI, 3. 3) Pag. 48 sqq.

2.

Quam ab Aeliano excerptam esse omni dubitatione remota certum erit, si apparuerit illos exemplorum indices, quibus uaria historia insignis est, quadrare ad Fauorini fragmenta, studia, indolem, aut, si hoc minus continget, ad libros Gellii et Diogenis Laertii, Fauorini asseclarum, aut ad Platonis dialogos, in quibus Fauorinus uersatus est. Apparebit uero, si hos locos contuleris:

Aelian. u. h. I, 1—13, quae capita ad uocem ζῷα cuiusdam rerum lexici antea reuocata sunt.]

Ad studia naturalia Fauorini comprobanda haec idonea sunt: Gellius XIV, 6 Nietzscheo interprete de indole omnigenae historiae agens 'At quae', inquit, 'ibi scripta erant, pro Iuppiter, mera miracula! . . . item et istic scriptum fuit, . . . qua ratione (Homerus) dixerit singulas pecudes in singulos annos terna parere'.

Macrob. Saturn. III, 18, 13: Nux terentina dicitur, quae ita mollis est, ut uix attrectata frangatur. De qua in libro Fauorini sic reperitur. Item quod quidam Tarentinas oues uel nuces dicunt, quae sunt terentinae a tereno, quod est Sabinorum lingua molle: unde Terentios quoque dictos putat Varro ad Libonem primo.

Accedit quod Fauorinus apud Gellium [1]) de uentis eorumque regionibus disputat, et quod Plutarchus cum librum *περὶ τοῦ πρώτου ψυχροῦ* conscriptum, qui restat, ei dedicauit [2]), physicae eum disquisitionis arbitrum agnouit, idemque eum in studium Aristotelis et omnino in rationem Peripateticam incubuisse testis est [3]). Ceterum id quoque huc admoueri potest, quod Plutarchus, quo ille familiariter usus est, ne ipse quidem a quaestionibus naturalibus abhorruit, si quidem libellum de sollertia animalium ab eo compositum habemus. Conf. et Steph. Byz. s. u. *Βισαλτία*. —

V. h. II, 34—36, quae in illo lexico, cuius auctor quaeritur, s. u. *γῆρας* inserta fuisse dixi.] Condidit

1) II, 22. 2) Moral. II p. 945 F sqq. 3) Quaestt. conu. VIII, 10.

Fauorinus librum *περὶ γήρως* inscriptum [1]), de quo Stobaeus in flor. CXV, 17, 22, CXVI, 44, CXIX, 16 pauca seruauit. CXV, 17: *Ἐκ τοῦ Φαβωρίνου περὶ γήρως. Οὐδὲ γὰρ τοῦτο ἐάσω ἄρρητον, ὅτι καὶ Πλάτωνι καὶ Πυθαγόρᾳ δοκεῖ τὸ γῆρας οὐκ ἐπ' ἐξόδῳ τοῦ βίου εἶναι, ἀλλ' ἐπ' ἀρχῇ τῆς μακαρίας ζωῆς.* —

V. h. III, 2—7, quae uoce *μεγαλοφροσύνη* a me insignita sunt.] III, 2: *Ἀναξαγόρᾳ τις τῷ Κλαζομενίῳ σπουδάζοντι πρὸς τοὺς ἑταίρους προσελθὼν ἔφη τεθνηκέναι οἱ τοὺς δύο παῖδας οὕσπερ οὖν εἶχε μόνους ὁ Ἀναξαγόρας. ὁ δὲ μηδὲν διαταραχθεὶς εἶπεν 'ᾔδειν θνητοὺς γεγεννηκώς'.*

III, 3: *Ξενοφῶντι θύοντι ἧκέ τις ἐκ Μαντινείας ἄγγελος, λέγων τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν Γρύλλον τεθνάναι· κἀκεῖνος ἀπέθετο μὲν τὸν στέφανον, διετέλει δὲ θύων. ἐπεὶ δὲ ὁ ἄγγελος προσέθηκε τῷ πρότερον λόγῳ καὶ ἐκεῖνον τὸν λέγοντα ὅτι νικῶν μέντοι τέθνηκε, πάλιν ὁ Ξενοφῶν ἐπέθετο τῇ κεφαλῇ τὸν στέφανον.*

Di. La. IX, 20: *Φησὶ Δημήτριος ὁ Φαληρεὺς ἐν τῷ περὶ γήρως καὶ Παναίτιος ὁ Στωϊκὸς ἐν τῷ περὶ εὐθυμίας, ταῖς ἰδίαις χερσὶ θάψαι τοὺς υἱεῖς αὐτόν (Ξενοφάνην), καθάπερ καὶ Ἀναξαγόραν. δοκεῖ δὲ τοῦτο καὶ πεπρᾶχθαι* (sic legendum esse puto cum Casaubono, neque *πεπρᾶσθαι*) *ὑπὸ τῶν Πυθαγορικῶν Παρμενίσκου καὶ Ὀρεστάδου, καθά φησι Φαβωρῖνος ἐν ἀπομνημονευμάτων πρώτῳ.* (i. e. Fauorinus haec omnia narrauit auctore Panaetio, qui quidem Demetrium exscripserat).

Di. La. II, 54 sq.: *Τηνικαῦτα δὴ καὶ τὸν Ξενοφῶντά φασι θύειν ἐστεμμένον. ἀπαγγελθέντος δ' αὐτῷ τοῦ θανάτου ἀποστεφανώσασθαι· ἔπειτα μαθόντα, ὅτι γενναίως, πάλιν ἐπιθέσθαι τὸν στέφανον. ἔνιοι δὲ οὐδὲ δακρῦσαί φασιν αὐτὸν ἀλλὰ γὰρ εἰπεῖν 'ᾔδειν θνητὸν γεγεννηκώς'.*

Stob. floril. CVIII, 76 ex Fauorino: *Ἀνὴρ δὲ ἐν μεγαλοψυχίᾳ ἀληθινῇ καὶ φιλοσοφίᾳ τεθραμμένος πρὸ τῶν ξυμφορῶν τὴν εὐθυμίαν ἐν τῇ γνώμῃ ἀπόθετον ἔχει. τὸ δὲ ἐπὶ τοῖς δεινοῖς τῆς ἐξ ἑτέρου παρηγορίας χρῄζειν τὸν καιρὸν τῆς εὐθυμίας ὑπερβαίνει* [2]). —

---

1) Conf. p. 71. 2) Pag. 73.

V. h. III, 9, 10, 12, 30 (ἔρως).]

III, 9: Ἐρῶντι ἀνδρί τις οὐκ ἐρῶν ἐπειγούσης τῆς μάχης καὶ συνάγοντος τοῦ πολέμου οὐκ ἂν συμμίξειεν. ὁ γὰρ ἀνέραστος φεύγει καὶ ἀποδιδράσκει τὸν ἐρωτικόν, ἅτε βέβηλος καὶ ἀτέλεστος τῷ θεῷ καὶ τοσοῦτον ἀνδρεῖος, ὅσον αὐτῷ καὶ ἡ ψυχὴ χωρεῖ καὶ τὸ σῶμα ῥώμης ἔχει· δέδοικε δὲ τὸν ἕτερον, ἅτε ἐκ θεοῦ κατόχως ἐνθουσιῶντα, καὶ οὐ μὰ Δία τοῦτο τὸ κοινὸν ἐξ Ἄρεος ἀλλ' ἐξ Ἔρωτος μανέντα. οἱ μὲν γὰρ ἐκ τοῦ ἑτέρου τῶν θεῶν κατειλημμένοι, ὧν ἕνα Ὅμηρός φησιν ὅμοια τῷ Ἄρει μαίνεσθαι, ἀλλ' ἐκεῖνοί γε ἐξ ἑνὸς περιειλημμένοι δαίμονος εὖ καὶ καλῶς ἀγωνίζονται τοσοῦτον, ὅσον ἐνθουσιᾶν αὐτοὺς ἅπαξ· οἱ δὲ Ἔρωτος βάκχοι πολεμοῦντες καὶ ὑπὸ τῆς Ἄρεος ὁρμῆς καὶ ὑπὸ τῆς Ἔρωτος ἐκκαύσεως διπλῆν τὴν λατρείαν ὑπομένοντες εἰκότως κατὰ τὴν Κρητῶν ἔννοιαν κατορθοῦσι διπλᾶ. οὔκουν τῷ ἐξ

Apud Platonem in conuiuii pag. 178E Phaedrus amorem celebrans haec dicit: *Ταὐτὸν δὲ τοῦτο καὶ τὸν ἐρώμενον ὁρῶμεν, ὅτι διαφερόντως τοὺς ἐραστὰς αἰσχύνεται, ὅταν ὀφθῇ ἐν αἰσχρῷ τινι ὤν. εἰ οὖν μηχανή τις γένοιτο ὥστε πόλιν γενέσθαι ἢ στρατόπεδον ἐραστῶν τε καὶ παιδικῶν, οὐκ ἔστιν ὅπως ἂν ἄμεινον οἰκήσειαν τὴν ἑαυτῶν ἢ ἀπεχόμενοι πάντων τῶν αἰσχρῶν καὶ φιλοτιμούμενοι πρὸς ἀλλήλους.* (p. 179) *καὶ μαχόμενοί γ' ἂν μετ' ἀλλήλων οἱ τοιοῦτοι νικῷεν ἄν, ὀλίγοι ὄντες, ὡς ἔπος εἰπεῖν, πάντας ἀνθρώπους. ἐρῶν γὰρ ἀνὴρ ὑπὸ παιδικῶν ὀφθῆναι ἢ λιπὼν τάξιν ἢ ὅπλα ἀποβαλὼν ἧττον ἂν δή που δέξαιτο ἢ ὑπὸ πάντων τῶν ἄλλων, καὶ πρὸ τούτου τεθνάναι ἂν πολλάκις ἕλοιτο. καὶ μὴν ἐγκαταλιπεῖν γε τὰ παιδικὰ ἢ μὴ βοηθῆσαι κινδυνεύοντι, οὐδεὶς οὕτω κακὸς ὅντινα οὐκ ἂν αὐτὸς ὁ Ἔρως ἔνθεον ποιήσειε πρὸς ἀρετήν, ὥσθ' ὅμοιον εἶναι τῷ ἀρίστῳ φύσει. καὶ ἀτεχνῶς ὃ ἔφη Ὅμηρος, μένος ἐμπνεῦσαι ἐνίοις τῶν ἡρώων τὸν θεόν, τοῦτο ὁ Ἔρως τοῖς ἐρῶσι παρέχει γιγνόμενον παρ' αὑτοῦ.*

Platon. conuiu. p. 218B: *Οἱ δὲ οἰκέται, καὶ εἴ τις ἄλλος ἐστὶ βέβηλός τε καὶ ἄγροικος, πύλας πάνυ μεγάλας τοῖς ὠσὶν ἐπίθεσθε.*

Platon. Phaedon. pag. 69C: *Καὶ κινδυνεύουσι καὶ οἱ τὰς τελετὰς ἡμῖν καταστήσαντες οὐ φαῦλοί τινες εἶναι,*

Ἄρεος καὶ Ἔρωτος φονῶντι αἰτιάσαιτο ἄν τις εἰ μὴ ὑπομένοι ὁπλίτης ἀνταγωνίσασθαι ὑφ᾽ ἑνὶ τεταγμένος θεῷ, ἀλλ᾽ οὐχ ὑπὸ τοῖς δύο.

ἀλλὰ τῷ ὄντι πάλαι αἰνίττεσθαι, ὅτι ὃς ἂν ἀμύητος καὶ ἀτέλεστος εἰς Ἅιδου ἀφίκηται, ἐν βορβόρῳ κείσεται, ὁ δὲ κεκαθαρμένος τε καὶ τετελεσμένος ἐκεῖσε ἀφικόμενος μετὰ θεῶν οἰκήσει. εἰσὶ γὰρ δή, φασὶν οἱ περὶ τὰς τελετάς, ναρθηκοφόροι μὲν πολλοὶ βάκχοι δέ τε παῦροι. Vox βακχεία occurrit in conuiuii pag. 218 B et legg. VII p. 790 E.

Quae in u. h. III, 10 sunt sententiae inueniuntur in conu. pp. 178 D E et 185 A.

Quoniam ita se res habet, quae ll. ll. uariae historiae de amore disseruntur uiro cuidam uindicanda sunt Platonis studiosissimo, qui non modo sententias, sed etiam locutiones ei proprias in sucum et sanguinem conuerterit; quem fuisse Aelianum ipsum nequaquam putandum est, quandoquidem hunc illius dialogos ne primoribus quidem labris attigisse scimus. Immo 'thema tritum erat et commune sophistarum (recentiorum), de quo Maximus Tyrius diss. XXIV—XXVII disputat, ut Socratis in iuuenes amorem honestum sanctumque fuisse ostenderetur' [1]). Nunc uero etiam Fauorinus in eo argumento uersatus est; scripsit enim auctore Suida περὶ Σωκράτους καὶ τῆς κατ᾽ αὐτὸν ἐρωτικῆς τέχνης. Neque fieri posse existimo, ut de Fauorino illorum Aeliani lemmatum auctore ulla dubitatio in mente tua residua sit, si ipsius uerba audiueris, quibus se spadonem esse conquestus est: Stob. flor. LXIV, 26: Φαβωρίνου. Πάθος τί μοι προσέπεσε τῇ ψυχῇ, καὶ ὅ τι μὲν ἔστιν οὐκ οἶδα· ἔρωτα δ᾽ αὐτὸ λέγουσιν εἶναι οἱ μεμυημένοι. βάσκανε δαῖμον καὶ ἀλόγιστε, ἀσθενεῖ προσελήλυθας σώματι, φέρειν σε μὴ δυναμένῳ. ἐξίσταμαί σοι δαῖμον, παραχωρῶ σοι τῆς μάχης· οὐκ εἰμί σοι στρατιώτης. Patet igitur et in hoc Fauorini et apud Aelianum de amoribus tamquam de mysteriis, de amatoribus tamquam de pugnatoribus agi, utriusque autem loci ex Platonis conuiuio sumptum esse

1) Marres p. 87.

habitum et colorem. Tandem igitur forte secunda euenit, ut quae frusta Platonis apud Aelianum exhibita ad Fauorinum reuocanda esse iam pridem mihi uisa erant, uno certo documento cum eius nomine conexa sint.

Verum u. h. l. III capita 9, 10, 12 (30) ex illo ipso libro de Socrate eiusque arte amatoria superscripto non uidentur fluxisse. Etením quod nullus praeterea uariorum locus hanc originem redolet, Aelianum, si quidem tanta fuisset industria, ut illum fontem peculiarem, copia thesauros describendi data, adiret, num tria uel quattuor fragmenta inde haurire satis habiturum fuisse putabimus? Immo illa ab inciso omnigenae historiae uoce *ἔρως* notato oriunda esse confido. Quod si statuimus, explicatur, quomodo factum sit, ut ea in uaria historia et uicinitate coniuncta exstent et sola ad quaestiones amatorias istius notae pertineant. Neque leuis momenti est, quod *ἔρως* littera initiali cadit in uocabula *ἕξ, εἰκών, γῆρας, μεγαλοφροσύνη, ἐπολιτεύσαντο, εὑρετής, δεῖπνον,* quibus finitimos rerum similium indices insigniui.

Volumen Fauorini de senectute inscriptum ab Aeliano inspectum esse simili argumentatione usus negauerim [1]). —

V. h. III, 17 (*ἐπολιτεύσαντο*).] .... *Ἀριστοτέλης δὲ τὴν ἑαυτοῦ πατρίδα οὐ τὸ λεγόμενον δὴ τοῦτο ἐς γόνυ πεσοῦσαν ἀλλ᾽ ἐπὶ στόμα ἀνέστησεν αὖθις.*	Di. La. V, 4: *Ἐντεῦθέν τε γενέσθαι ἐν Μακεδονίᾳ (Ἀριστοτέλην) παρὰ Φιλίππῳ καὶ λαβεῖν μαθητὴν παρ᾽ αὐτοῦ τὸν υἱὸν Ἀλέξανδρον, καὶ αἰτῆσαι ἀναστῖσαι αὐτοῦ τὴν πατρίδα κατασκαφεῖσαν ὑπὸ Φιλίππου καὶ τυχεῖν.* —
V. h. III, 40—42 (*Διόνυσος*).] III, 40: *Ὅτι οἱ συγχορευταὶ Διονύσου Σάτυροι ἦσαν οἱ ὑπ᾽ ἐνίων Τίτυροι ὀνομαζόμενοι. ἔσχον δὲ τὸ ὄνομα ἐκ τῶν τερετισμάτων, οἷς χαίρουσι. Σά-*	Schol. ad. Plat. conuiu. 788, 31: *Σιληνοὶ Διονύσου χορευταί, παρὰ τὸ σιλλαίνειν, ὅ ἐστι σκώπτειν, λεγόμενοι παρὰ τοὺς πότους.*

1) Vid. p. 68.

τυροι δὲ ἀπὸ τοῦ σεσηρέναι. Σειληνοὶ δὲ ἀπὸ τοῦ σιλλαίνειν· τὸν δὲ σίλλον ψόγον λέγουσι μετὰ παιδιᾶς δυσαρέστου. ἐσθὴς δ' ἦν τοῖς Σειληνοῖς ἀμφίμαλλοι χιτῶνες. αἰνίττεται δὲ ἡ στολὴ τὴν ἐκ τοῦ Διονύσου φυτείαν καὶ τὰ τῶν οἰναρίδων δάση.

Ibid. 35: Σάτυροι Διονύσου ὀπαδοὶ καὶ οὗτοι, οἳ διὰ τὸ ἐν ὄρεσιν οἰκεῖν ἀλουτοῦντες, τράγων σκέλη καὶ τρίχας νομιζόμενοι ἔχειν παραδέδονται, καὶ ταύτῃ καλεῖσθαι ἀπὸ τοῦ σεσηρέναι τῷ οἴνῳ, τουτέστι κεχηνέναι· φίλοινοι γάρ εἰσι.

Vides hoc Aeliani tractum esse ex doctis adnotationibus adiunctis illis ad eundem librum Platonicum, ex quo sententias quasdam per Fauorinum quidem in uariam historiam deuenisse proxime assecuti sumus. Quod uero de deriuatione nominum Satyrorum, Tityrorum, Silenorum ibi quaeritur, egregie concinit cum indole omnigenae historiae, in qua teste Photio fuerunt *τῶν κατὰ τὰ ὀνόματα θέσεων αἰτιολογίαι*. —

V. h. IV, 1 (ἔθη).] Terrarum quoque descriptionem in omnigena historia passim tractatam fuisse efficitur ex Stephani Byzantii lemmatis sic inscriptis: *Ἄργιλος, Αὐταριᾶται, Τετράπολις, Χελιδόνιοι, Ὠκεανός; — Ἀκτή, Ἀραχωτοί, Βόσπορος, Σφακτήρια.*

Verum non tantum de situ urbium, montium, fluminum, sed etiam de hominibus et fabellis unicuique terrae propriis ibi scriptum erat, si quidem Stephanus haec dicit s. u. *Αἰθίοψ*: ... *ὀνομάζουσι δὲ τοὺς αἰτίους τούτων* (sc. Aethiopum) *Μίθραν καὶ Φλεγύαν, ἄνδρας Αἰθίοπας τὸ γένος, ὡς Φαβωρῖνος.*

S. u. *Βισαλτία: πόλις καὶ χώρα Μακεδονίας, ἀπὸ Βισάλτου τοῦ Ἡλίου καὶ Γῆς. περὶ ταύτην οἱ λαγοὶ σχεδὸν πάντες ἁλίσκονται δύο ἥπατα ἔχοντες, ὡς Θεόπομπος ἱστορεῖ καὶ Φαβωρῖνος.*

S. u. *Κρεμμυών: κώμη Κορίνθου. Εὔδοξος ἕκτῳ γῆς περιόδου. ὁ πολίτης Κρεμμυώνιος. ἐν ᾗ μυθεύουσι τὰ περὶ τὴν Κρεμμυωνίαν ὗν, ἣν μητέρα τοῦ Καλυδωνίου κάπρου φασὶ καὶ τῶν Θησέως ἄθλων [ἕνα]. Φαβωρῖνος δέ, ὅτι τοῦ Ἐρυμανθίου καὶ τοῦ Καλυδωνίου μήτηρ ἦν.*

Iam quid impedit, quominus Fauorinum de moribus populorum mirabilibus in eodem libro egisse credamus? —

V. h. IV, 8 (μεταβολαί).] Maxim. Tyr. XXVIII, 590: (Ἐκ τῶν Φαβωρίνου) Εὐτυχῶν μὴ ἔσο ὑπερήφανος, ἀπορήσας μὴ ταπεινός· τὰς μεταβολὰς τῆς τύχης γενναίως ἐπίστασο φέρειν [1]).

Di. La. I, 93 in placitis Cleobuli: *Τὰς μεταβολὰς τῆς τύχης γενναίως ἐπίστασο φέρειν.*

Stob. flor. CV, 62: *Φαβωρίνου. Ἄνθρωπος ὢν μηδέποτ' εἴπῃς ὅτι γίνεται αὔριον· μηδ' ἄνδρα ἰδὼν ὄλβιον, ὅσσον χρόνον ἔσσεται κτλ.* —

V. h. VI, 11—13 (τύραννοι).]

V. h. VI, 13: *Καλῶς τὸ δαιμόνιον ἐπὶ τριγονίαν τυραννίδας μὴ ἄγον, ἀλλὰ ἢ παραχρῆμα ἐκτρῖβον τοὺς τυράννους πίτυος δίκην ἢ παίδων στερίσκον. μνημονεύονται δὲ ὑφ' Ἑλλήνων ἐξ αἰῶνος καὶ ἐς ἐγγόνους διαρκέσαι αἵδε, ἥ τε Ἱέρωνος ἐν Σικελίᾳ καὶ ἡ τῶν Λευκωνιδῶν περὶ Βόσπορον καὶ ἡ τῶν Κυψελιδῶν ἐν Κορίνθῳ.*

Fauorinum tyrannos odio prosecutum esse colligendum est ex Stob. flor. XLIX, 14 [2]) et 48.

Di. La. III, 20: *Τὸν Πόλλιν λόγος ὑπό τε Χαβρίου ἡττηθῆναι, καὶ μετὰ ταῦτα ἐν Ἑλίκῃ καταποντωθῆναι, τοῦ δαιμονίου μηνίσαντος αὐτῷ διὰ τὸν φιλόσοφον (Πλάτωνα), ὡς καὶ Φαβωρῖνός φησιν ἐν πρώτῳ τῶν ἀπομνημονευμάτων.* —

V. h. VII, 4 et 5 (πόνος).]

V. h. VII, 4: *Ὅτι Πιττακὸς πάνυ σφόδρα ἐπῄνει τὴν μύλην, τὸ ἐγκώμιον αὐτῆς ἐκεῖνο ἐπιλέγων, ὅτι ἐν μικρῷ τόπῳ διαφόρως ἔστι γυμνάσασθαι.*

Di. La. I, 81: *Τούτῳ* (sc. *Πιττακῷ*) *γυμνασία ἦν σῖτον ἀλεῖν, ὥς φησι Κλέαρχος ὁ φιλόσοφος.* —

V. h. IX, 17—21 (κουφότης).]

V. h. IX, 20: *Πλέων Ἀρίστιππος χειμῶνος ἐπιγενομένου πά-*

Di. La. II, 71, de Aristippo: *Εἰς Κόρινθον αὐτῷ πλέοντί ποτε*

1) Cf. u. h. III, 2—7 (*μεγαλοφροσύνη*) et quae ad hos locos in p. 68 adnotata sunt. 2) Pag. 57.

νυ σφόδρα ἐταράττετο. ἔφη δέ τις τῶν συμπλεόντων 'ὦ Ἀρίστιππε, καὶ σὺ δέδοικας, ὥς οἱ πολλοί'. ὁ δὲ 'καὶ μάλα γε εἰκότως· ὑμῖν μὲν γὰρ περὶ κακοδαίμονός ἐστι βίου ἡ σπουδὴ καὶ ὁ νῦν κίνδυνος, ἐμοὶ δὲ περὶ εὐδαίμονος'.

καὶ χειμαζομένῳ συνέβη ταραχθῆναι. πρὸς οὖν τὸν εἰπόντα, 'ἡμεῖς μὲν οἱ ἰδιῶται οὐ δεδοίκαμεν, ὑμεῖς δ' οἱ φιλόσοφοι δειλιᾶτε' 'οὐ γὰρ περὶ ὁμοίας', ἔφη, 'ψυχῆς ἀγωνιῶμεν ἑκάτεροι'. Gellius XIX, 1, 9 sq. eadem narrat.

V. h. X, 3 (*νεόττια*).] Videas, quaeso, quae ad studia naturalia Fauorini comprobanda in p. 67 allata sunt. —

V. h. XI, 1—3 (*πρῶτος*).]

V. h. XI, 1: *Ὅτι Ὀρίκαδμος πάλης ἐγένετο νομοθέτης, καθ' ἑαυτὸν ἐπινοήσας τὸν Σικελικὸν τρόπον καλούμενον.*

2: *Ὅτι ἦν Ὀροιβαντίου Τροιζηνίου ἔπη πρὸ Ὁμήρου, ὥς φασι Τροιζήνιοι λόγοι. καὶ τὸν Φρύγα δὲ Δάρητα, οὗ Φρυγίαν Ἰλιάδα ἔτι καὶ νῦν ἀποσωζομένην οἶδα, πρὸ Ὁμήρου καὶ τοῦτον γενέσθαι λέγουσι. Μελήσανδρος ὁ Μιλήσιος Λαπιθῶν καὶ Κενταύρων μάχην ἔγραψεν.*

3: *Ὅτι Ἴκκος ὁ Ταραντῖνος πάλης ὑπήρξατο, σωφρονέστερον τὸν τῆς ἀθλήσεως χρόνον διαζήσας καὶ κεκολασμένῃ τροφῇ διαβιώσας καὶ ἀφροδίτης ἀμαθὴς διατελέσας.*

Di. La. II, 1 de Anaximandro: *Εὗρε δὲ καὶ γνώμονα πρῶτος καὶ ἔστησεν ἐπὶ τῶν σκιοθήρων ἐν Λακεδαίμονι, καθά φησι Φαβωρῖνος ἐν παντοδαπῇ ἱστορίᾳ.*

Di. La. II, 20 de Socrate: *Καὶ γὰρ πρῶτος, ὥς φησι Φαβωρῖνος ἐν παντοδαπῇ ἱστορίᾳ, μετὰ τοῦ μαθητοῦ Αἰσχίνου ῥητορεύειν ἐδίδαξε.*

Di. La. V, 9 de Aristotele: *Τοῦτον πρῶτον Φαβωρῖνος ἐν παντοδαπῇ ἱστορίᾳ λόγον δικανικὸν ὑπὲρ ἑαυτοῦ συγγράψαι φησὶν ἐπ' αὐτῇ ταύτῃ τῇ δίκῃ.*

Di. La. VIII, 12 de Pythagora: *Λέγεται δὲ καὶ πρῶτος κρέασιν ἀσκῆσαι ἀθλητάς, καὶ πρῶτόν γ' Εὐρυμένην, καθά φησι Φαβωρῖνος ἐν τρίτῳ τῶν ἀπομνημονευμάτων, τῶν πρότερον ἰσχάσι ξηραῖς καὶ τυροῖς ὑγροῖς, ἀλλὰ καὶ πυροῖς*

	σωμασκούντων αὐτούς, καθάπερ ὁ αὐτὸς Φαβωρῖνος ἐν ὀγδόῃ παντοδαπῆς ἱστορίας φησίν.

De reliquis inuentis ad omn. hist. a Diogene diserte reuocatis cf. p. 53.

Gellius XIV, 6 interprete Nietzscheo se in omnigena historia legisse dicit 'quo nomine fuerit, qui primus 'grammaticus' appellatus est'.

Ac mihi quidem, cum de hoc manifesto utrorumque locorum consensu ad tuum te iudicium remittam, occasione data ad alphabeticam dispositionem omnigenae historiae confirmandam rem addere liceat satis memorabilem; dico quod Diogenes, ubicumque ad eam prouocans de philosophis inuentoribus agit, non uocibus *ἤρξατο, ηὗρεν, εὑρετὴς* similibus, sed mira quadam constantia semper uoce *πρῶτος* usus est. Qua de causa hanc uocem uel remotis omnibus quaecumque adhuc de illo libro disputata sunt, conspicuum quendam in modum in promptu est ibi eminuisse. —

V. h. XI, 9 (*πενία*). Stob. flor. XCV, 14: *Φαβωρίνου. Πενίας διττὸν εἶδος· ἢ γὰρ διὰ τὴν γνώμην ἄνθρωποι πένονται ἢ διὰ τὴν τύχην κτλ.* —

V. h. XII, 16 (*ζηλοτυπία*).]	
V. h. XII, 26 (*ποτίτασται*).]	
V. h. XII, 26: *Ποτίτασται γεγόνασιν ἄνθρωποι ὥς φασι Ξεναγόρας ὁ Ῥόδιος, ὃν ἐκάλουν Ἀμφορέα, καὶ Ἡρακλείδης ὁ πύκτης, καὶ Πρωτέας ὁ Λανίκης μὲν υἱός, Ἀλεξάνδρου δὲ τοῦ βασιλέως σύντροφος. καὶ αὐτὸς δὲ Ἀλέξανδρος λέγεται πλεῖστον πιεῖν ἀνθρώπων.* V. h. XII, 16: *Λέγεται Ἀλέξανδρος ὁ Φιλίππου ζηλοτυπώτατα πρὸς τοὺς ἑταίρους διατεθῆναι καὶ βασκαίνειν*	Pseudocallisth. I, 13 de Alexandro: *Ἐγένετο δὲ αὐτοῦ τροφὸς Λανίκη ἡ Μέλαντος ἀδελφή, παιδαγωγὸς καὶ ἀνατροφεὺς Λεωνίδης, διδάσκαλος γραμμάτων Πολυνείκης, μουσικῆς δὲ Λεύκιππος Λήμνιος, γεωμετρίας δὲ Μενεκλῆς ὁ Πελοποννήσιος, ῥητορικῶν δὲ λόγων Ἀναξιμένης, φιλο-*

μὲν πᾶσιν, οὐ μὴν διὰ τὰς αὐτὰς αἰτίας. ἤχθετο γὰρ Περδίκκᾳ μὲν ὅτι ἦν πολεμικός, Λυσιμάχῳ δὲ ἐπεὶ στρατηγεῖν ἀγαθὸς ἐδόκει, Σελεύκῳ δὲ ἐπεὶ ἀνδρεῖος ἦν· Ἀντιγόνου δὲ αὐτὸν ἐλύπει τὸ φιλότιμον, Ἀντιπάτρου δὲ ἤχθετο τῷ ἡγεμονικῷ, Πτολεμαίου δὲ τὸ δεξιὸν ὑφεωρᾶτο, Ταρρίου δὲ ἐδεδίει τὸ ἄτακτον, τό γε μὴν νεωτεροποιὸν Πείθωνος.

σοφίας δὲ Ἀριστοτέλης. Quem locum sumptum esse e Fauorini omnigena historia per Valerium et hominem illum Armenium, qui uerba codicis archetypi Pseudocallisthenis in suum quisque sermonem conuerterunt, discimus [1]).

Lemmatis igitur ex uaria historia appositis cum hoc fragmento omnigenae historiae id commune est, quod et eandem argumenti perpetuitatem prae se ferunt et ex eodem libro de rebus Alexandri fabulose conscripto per genera uidentur excerpta esse. Accedit quod utrobique Lanicae mentio fit, Alexandri nutricis. —

V. h. XII, 29—32 (*τρυφή*).]
V. h. XII, 32: *Πυθαγόρας ὁ Σάμιος λευκὴν ἐσθῆτα ἤσθητο, καὶ ἐφόρει στέφανον χρυσοῦν καὶ ἀναξυρίδας.*

Ἐμπεδοκλῆς δὲ ὁ Ἀκραγαντῖνος ἁλουργεῖ ἐχρήσατο καὶ ὑποδήμασι χαλκοῖς. Ἱππίαν δὲ καὶ Γοργίαν ἐν πορφυραῖς ἐσθῆσι προϊέναι διαρρεῖ λόγος.

Di. La. VIII, 47: *Ἐρατοσθένης δέ φησι, καθὸ καὶ Φαβωρῖνος ἐν τῇ ὀγδόῃ παντοδαπῆς ἱστορίας παρατίθεται, τοῦτον* (sc. *Πυθαγόραν*) *εἶναι τὸν πρῶτον ἐντέχνως πυκτεύσαντα . ., κομήτην καὶ ἁλουργίδα φοροῦντα.* Cf. VIII, 19.

Di. La. VIII, 73: *Ἔτι τε πολλὰς τῶν πολιτίδων ἀπροίκους ὑπαρχούσας αὐτὸν* (sc. *Ἐμπεδοκλῆ*) *προικίσαι διὰ τὸν παρόντα πλοῦτον· διὸ δὴ πορφύραν τ᾽ ἀναλαβεῖν αὐτὸν καὶ στρόφιον ἐπιθέσθαι χρυσοῦν, ὡς Φαβωρῖνος ἐν ἀπομνημονευμάτων πρώτῳ· ἔτι τ᾽ ἐμβάδας χαλκᾶς καὶ στέμμα Δελφικόν.* —

1) Vid. p. 54 sq.

V. h. XII, 35, 36 (de aporiis quibusdam diiudicandis).]

35: *Ὅτι δύο Περίανδροι, ὁ μὲν σοφὸς ἦν, ὁ δὲ τύραννος. καὶ Μιλτιάδεις τρεῖς, ὁ τὴν Χερρόνησον κτίσας καὶ ὁ Κυψέλου καὶ ὁ Κίμωνος. Σίβυλλαι τέτταρες, ἡ Ἐρυθραία ἡ Σαμία ἡ Αἰγυπτία ἡ Σαρδιανή. οἳ δέ φασι καὶ ἑτέρας ἕξ, ὡς εἶναι τὰς πάσας δέκα, ὧν εἶναι τὴν Κυμαίαν καὶ τὴν Ἰουδαίαν. Βάκιδες τρεῖς, ὁ μὲν Ἐλεώνιος ὁ δὲ Ἀθηναῖος ὁ δὲ Ἀρκάς.*

Dicit Maass p. 57 haec: ʽDe Periandro Corinthio dubitabant ueteres, num idem fuerit sapiens .... Constat ex oratione Corinthiaca (quam idem epimetro primo Dioni Chrysostomo abiudicans Fauorini esse demonstrat) Fauorinum istam de Periandro aporiam non solum nouisse, uerum, quod grauius est, ipsum diiudicasse. Postquam enim ille p. 520 [Emperius] non sine certo quodam consilio dixit *Περίανδρον τὸν Κυψέλου τὸν σοφὸν* et p. 521 iterauit *οὕτω ὑπὸ μὲν τοῦ θεοῦ βασιλεὺς ὑπὸ δὲ τῶν Ἑλλήνων ἀνηγορεύθη σοφός*, haud contentus statim, ne quisquam haereret addidit *Περίανδρος σοφὸς μὲν ἦν μετ᾽ ὀλίγων, τύραννος δὲ μετὰ πολλῶν· ἀμφότερα δὲ καὶ τύραννος καὶ σοφὸς μόνος*ʼ.

Gellius XIV, 6 interprete Nietzscheo omnigenam historiam adumbrans se ibi legisse dicit ʽquot fuerint Pythagorae nobiles, quot Hippocrataeʼ.

Di. La. I, 79: *Γέγονε δὲ καὶ ἕτερος Πίττακος νομοθέτης, ὥς φησι Φαβωρῖνος ἐν ἀπομνημονευμάτων τρίτῳ καὶ Δημήτριος ἐν ὁμωνύμοις, ὃς καὶ μικρὸς προσηγορεύθη.*

36: *Ἐοίκασιν οἱ ἀρχαῖοι ὑπὲρ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν τῆς Νιόβης παίδων μὴ συνᾴδειν ἀλλήλοις. Ὅμηρος μὲν ἕξ λέγει ἄρ-*

Gellius XX, 7 agit ʽde diuersis Graecorum sententiis super numero Niobae filiorumʼ.

ρενας καὶ τοσαύτας κόρας, *Λᾶσος* δὲ δὶς ἑπτὰ λέγει, *Ἡσίοδος* δὲ ἐννέα καὶ δέκα, εἰ μὴ ἄρα οὐκ εἰσὶν Ἡσιόδου τὰ ἔπη, ἀλλ' ὡς πολλὰ καὶ ἄλλα κατέψευσται αὐτοῦ. Ἀλκμὰν δέκα φησί, Μίμνερμος εἴκοσι, καὶ Πίνδαρος τοσούτους. —

V. h. XII, 43 (ταπεινότης).]

...Δημήτριον δὲ τὸν Φαληρέα οἰκοτρίβα γενέσθαι λέγουσιν ἐκ τῆς οἰκίας τῆς Τιμοθέου καὶ Κόνωνος.

Di. La. V, 76: Ἦν γὰρ (Δημήτριος) ἐκ τῆς Κόνωνος οἰκίας, ὡς Φαβωρῖνος ἐν πρώτῳ τῶν ἀπομνημονευμάτων φησίν. —

V. h. XIII, 23 et 24 (παλίγκοτος)].

Dabo exempli gratia haec: XIII, 24, 1: Λυκοῦργος ὁ ῥήτωρ ἔγραψε μὴ ἐλαύνειν τὰς γυναῖκας ἐν τοῖς μυστηρίοις ἐπὶ ζευγῶν, ἢ τῇ δρώσῃ τοῦτο ἐπηρτῆσθαι ζημίαν ἥν γε ᾤετο ὁ τάξας ἀποχρῶσαν. πρώτη δὲ τῷ ψηφίσματι ἠπείθησεν ἡ τούτου γυνή, καὶ τὴν ζημίαν ἐξέτισε καταδικασθεῖσα.
24, 3: Κλεισθένης δὲ ὁ Ἀθηναῖος τὸ ἐξοστρακίζεσθαι πρῶτος ἐσηγησάμενος αὐτὸς ἔτυχε τῆς καταδίκης πρῶτος.

Di. La. III, 19: Παρέδωκε δ' αὐτὸν (sc. Διονύσιος ὁ τύραννος τὸν Πλάτωνα) Πόλλιδι τῷ Λακεδαιμονίῳ κατὰ καιρὸν διὰ πρεσβείαν ἀφιγμένῳ, ὥστε ἀποδόσθαι. κἀκεῖνος ἀγαγὼν αὐτὸν εἰς Αἴγιναν ἐπίπρασκεν. ὅτε καὶ Χάρμανδρος Χαρμανδρίδου ἐγράψατο αὐτῷ δίκην θανάτου κατὰ τὸν παρ' αὐτοῖς τεθέντα νόμον, τὸν πρῶτον ἐπιβάντα Ἀθηναίων τῇ νήσῳ ἄκριτον ἀποθνήσκειν. ἦν δ' αὐτὸς ὁ θεὶς τὸν νόμον, καθά φησι Φαβωρῖνος ἐν παντοδαπῇ ἱστορίᾳ (etenim is in eodem libro Platonem Aeginae natum esse tradidit; cf. Di. La. III, 3). εἰπόντος δέ τινος, ἀλλὰ κατὰ παιδιάν, φιλόσοφον εἶναι τὸν ἐπιβάντα, ἀπέλυσαν.

3.

Neque uero egomet, quoniam illos indices exemplorum ex omnigena historia sumptos esse euicisse mihi uideor, eo

ipso hanc originem iis lemmatis quae per se collocata sunt et singulis argumentis continentur omnino abiudicandam esse contendi. Nempe res ita cogitari potest, ut quae in uaria historia separatim exstant, istic cum multis exemplis similibus cohaeserint, nisi quod Aelianus, sicut Athenaeum excerpens nonnumquam fecit, principalem qui illis apud Fauorinum fuisset cum uicinis conexum exstinxerit. Atque hoc quoque fieri potuit, ut Fauorinus ipse singula quidem argumenta inter aequales illas commentationes hic illic interposuerit. Immo uero haud pauca uariorum capitula, quae quidem suum quodque seorsus locum obtinent, ex eodem lexico uidentur deriuata esse. Nam quod omnigenam historiam ad quaestiones Homericas, ad inuentores, ad homines cognomines, ad terras describendas, ad appellationes explicandas pertinuisse testimoniis Gellii, Diogenis, Photii nobis compertum est, haec ipsa argumenta etiam extra illos similium rerum elenchos per Aeliani uaria deprehenduntur. Versantur enim in Homericis u. h. VI, 9, VIII, 2, IX, 15, XII, 48, XIII, 14, 19, 22, 38; in inuentis IX, 16; in numero mulierum nomine Sapphus uocatarum XII, 18, 19, quam aporiam ex eodem inciso unde u. h. XII, 35, 36 depromptam esse statuo; in descriptione terrarum V, 3, IX, 16, XIII, 16; in nominibus deriuandis V, 20, XII, 5, 28, — II, 32, IV, 26 V, 3, ubi sunt *μετονομασίαι*; in explicatione prouerbiorum VIII, 18, XII, 22, XIII, 17.

Imprimis uero haec, quia ad genus litterarum *αἰτιολογικὸν* proxime accedunt, omnigenam historiam fontem clamant:

V. h. IX. 16: *Τὴν Ἰταλίαν ᾤκησαν πρῶτοι Αὔσονες αὐτόχθονες. πρεσβύτατον δὲ γενέσθαι Μάρην τινὰ καλούμενον, οὗ τὰ μὲν ἔμπροσθεν λέγουσιν ἀνθρώπῳ ὅμοια, τὰ κατόπισθεν δὲ ἵππῳ. αὐτὸ δὲ τοὔνομα εἰς τὴν Ἑλλάδα φασὶν ἱππομιγὴς δύναται. δοκεῖ δέ μοι πρῶτος ἵππον ἀναβῆναι καὶ ἐμβαλεῖν αὐτῷ χαλινόν, εἶτα ἐκ τούτου διφυὴς πιστευθῆναι*[1]. Subiuncta est descriptio Italiae rhetorica, quam Aeliani ipsius esse arbitror.

---

1) Cf. p. 74sq. et Gell. I, 10.

V. h. II, 32: *Λέγουσί τινες λόγοι Πυθικοὶ τὸν Ἡρακλῆ τὸν Διὸς καὶ Ἀλκμήνης παῖδα ἀπὸ γενεᾶς Ἀλκαῖον κεκλῆσθαι κτλ.*
V. h. IV, 26: *Ξάνθος ὁ ποιητὴς τῶν μελῶν (ἐγένετο δὲ οὗτος πρεσβύτερος Στησιχόρου τοῦ Ἱμεραίου) λέγει τὴν Ἠλέκτραν τοῦ Ἀγαμέμνονος οὐ τοῦτο ἔχειν τοὔνομα πρῶτον ἀλλὰ Λαοδίκην κτλ.*
V. h. V, 3: *Ἀριστοτέλης τὰς νῦν Ἡρακλείους στήλας καλουμένας, πρὶν ἢ κληθῆναι τοῦτο, φησὶ Βριάρεω καλεῖσθαι αὐτάς κτλ.*

Gellius XIV, 6 se in omnigena historia legisse testis est 'q u i b u s urbibus regionibusque u o c a b u l a m u t a t a s i n t, quod Boeotia ante appellata fuerit 'Aonia', quod Aegyptus 'Aeria', quod Creta quoque eodem nomine Aeria dicta est, quod Attice '*Ἀκτή*', quod Corinthus 'Ephyre', quod Macedonis '*Ἠμαθία*', quod Thessalia '*Αἱμονία*', quod Tyros 'Sarra', quod Thracia ante 'Sithonia' dictast, quod Paeston '*Ποσειδώνιον*''.

Quid quod uoces *Ἡρακλῆς, Νηστεία, Ἰταλία,* quibus capita II, 32, V, 20, IX, 16, deinceps notanda esse consentaneum est, ad finitimorum indicum inscriptiones litteris primis optime quadrare ex his apparebit:

V. h. I, 13: *ζῷα*; II, 22 et 23: *εὐνομώτατοι*; II, 25: *ἕξ*; II, 32: *Η ρ α κ λ ῆ ς*; II, 33: *εἰκών*; II, 34—36: *γῆρας*. — IV, 8: *μεταβολαί*; IV, 15: *μουσική*; IV, 16: *μίμησις*; V, 1 et 2: *νόσος*; inde a V, 10: *πολιτεῖαι*; V, 20: *Ν η σ τ ε ί α*; VI, 1: *ὕβρις*; VI, 11—13: *τύραννος*. — IX, 16: *Ἰ τ α λ ί α*; IX, 17—21: *κουφότης*; IX, 22: *ἰατρός*; IX, 34—37: *κουφότης*.

Restat ut haec addam:

V. h. III, 36: *Ἀριστοτέλης ὅτε ἀπέλιπε τὰς Ἀθήνας δέει τῆς κρίσεως, πρὸς τὸν ἐρόμενον αὐτόν 'τίς ἐστιν ἡ τῶν Ἀθηναίων πόλις'; ἔφη 'παγκάλη· ἀλλ' ἐν αὐτῇ*
ὄγχνη ἐπ' ὄγχνῃ γηράσκει, σῦκον δ' ἐπὶ σύκῳ,
τοὺς συκοφάντας λέγων.

Di. La. V, 9: *Τοῦτον* (sc. *Ἀριστοτέλην*) *πρῶτον* ***Φ α β ω ρ ῖ ν ο ς*** *ἐ ν π α ν τ ο δ α π ῇ ἱ σ τ ο ρ ί ᾳ λόγον δικανικὸν ὑπὲρ ἑαυτοῦ συγγράψαι φησὶν ἐπ' αὐτῇ ταύτῃ τῇ δίκῃ καὶ λέγειν ὡς Ἀθήνησιν*
ὄγχνη ἐπ' ὄγχνῃ γηράσκει, σῦκον δ' ἐπὶ σύκῳ.

In u. h. XII, 22, qui locus neque Zenobio neque Diogeniano debetur quomodo adagium *ἄλλος οὗτος Ἡρακλῆς* ortum sit exponitur.

Phrynichus p. 37 Lobeck: *Ἐπεξελευσόμενος ἄλλος οὗτος ἦν Ἡρακλῆς. τοῦτο οὖν ἔσυρεν ἐκ τριόδου Φαβωρῖνος· καὶ γὰρ ἐπέξειμι λέγεται, ἀλλ' οὐκ ἐπεξελεύσομαι.*

Quod prouerbium in omnigena historia fortasse sub uoce *Παροιμίαι* exstitit.

Nunc uero, cum circiter quarta pars uariorum conglutinatis exemplis ex omnigena historia depromptis contineatur, de lemmatis autem inter se non conexis alia ad eandem, alia ad commentarios referenda sint, dimidium certe eius operis, quod quidem computare possim, Fauorino uindicandum est. Quodsi assumimus id quod prima dissertatione apparuit, XXVIII narrationes maioris ambitus ex Athenaeo descriptas esse, reliqui fontes uariae historiae numero multi fuisse non uidentur.

XI. De Pamphila[1] *Aeliani auctore.*

Phot. bibl. cod. 175 p. 119 Bekk.: *Ἀνεγνώσθησαν Παμφίλης συμμίκτων ἱστορικῶν ὑπομνημάτων λόγοι η'. αὕτη ἀνδρὶ μὲν συνῴκει, ὡς καὶ αὐτὴ τῶν ὑπομνημάτων προοιμιαζομένη ἐπισημαίνεται· ᾧ καὶ ιγ' ἔτη ἐκ παιδὸς συμβιοῦσα ἤδη τῆς ὑπομνηματικῆς ταύτης συγγραφῆς λέγει ἀπάρξασθαι, συγγράψαι δὲ ἅ τε παρὰ τοῦ ἀνδρὸς μάθοι, τὰ ιγ' ἔτη συνεχῶς αὐτῷ συνοῦσα καὶ μηδ' ἡμέραν μηδ' ὥραν ἀπολειπομένη, καὶ ἃ παρ' ἄλλου τινὸς ἀκοῦσαι συνέβη τῶν παρ' αὐτὸν ἀφικνουμένων (πολλοὺς δὲ φοιτᾶν ὄνομα καὶ δόξαν ἔχοντας ἐπὶ παιδείᾳ), καὶ δὴ καὶ ὅσα βιβλίων αὐτὴ ἀνελέξατο. ταῦτα δὲ πάντα, ὅσα λόγου καὶ μνήμης αὐτῇ ἄξια ἐδόκει, εἰς ὑπομνήματα συμμιγῆ καὶ οὐ πρὸς τὰς ἰδίας ὑποθέσεις διακεκριμένον ἕκαστον διελεῖν, ἀλλ' οὕτως εἰκῇ καὶ ὡς ἕκαστον ἐπῆλθεν ἀναγράψαι, ὡς οὐχὶ χαλεπὸν ἔχουσα, φησί, τὸ κατ' εἶδος αὐτὰ*

1) C. Mueller. frr. histt. Graec. III p. 520. Westerm. in Pauly's Realenc. V p. 1094.

διελεῖν, ἐπιτερπέστερον δὲ καὶ χαριέστερον τὸ ἀναμεμιγμένον καὶ τὴν ποικιλίαν τοῦ μονοειδοῦς νομίζουσα, χρήσιμον δὲ τὸ βιβλίον εἰς πολυμαθίαν· εὕροι γὰρ ἄν τις καὶ τῶν ἱστορικῶν οὐκ ὀλίγα ἀναγκαῖα, καὶ δὴ καὶ ἀποφθεγμάτων καὶ ῥητορικῆς διατριβῆς ἔνια καὶ φιλοσόφου θεωρίας καὶ ποιητικῆς ἰδέας, καὶ εἴ τι τοιοῦτον ἐμπέσοι. Αἰγυπτία δὲ τὸ γένος ἡ Παμφίλη, ἤκμασε δὲ καθ' οὓς χρόνους Νέρων ὁ Ῥωμαίων ἤκμαζεν αὐτοκράτωρ. ἡ δὲ φράσις, ὡς ἔστιν ἐκ τῶν προοιμίων συλλαβεῖν καὶ ἐν οἷς ἄλλοθί που ἴδιόν τι λέγει, καὶ μάλιστα κατὰ τὴν διάνοιαν, οἷα δὴ καὶ γυναικὸς ἔκγονον οὖσα, τῆς ἀφελοῦς ἐστιν ἰδέας, οὐδὲ τῇ λέξει πρὸς τὴν ἰδέαν ἀλλοτριουμένη. ἐν οἷς δὲ τὰ ἀρχαιοτέρων ἀπομνημονεύουσα λέγει, ποικιλώτερον αὐτῇ καὶ οὐ καθ' ἓν εἶδος σύγκειται ὁ λόγος.

Idem cod. 161 p. 103 Bekk.: *Ὁ δὲ δεύτερος* (sc. *τῶν ἐκλογῶν λόγος Σωπάτρῳ συνείλεκται*) *ἔκ τε τῶν Σωτηρίδα Παμφίλης ἐπιτομῶν πρώτου λόγου καὶ καθεξῆς μέχρι τοῦ δεκάτου.*

Suid.: *Παμφίλη Ἐπιδαυρία σοφή, θυγάτηρ Σωτηρίδου, οὗ λέγεται εἶναι καὶ τὰ συντάγματα, ὡς Διονύσιος ἐν τῷ λ' τῆς μουσικῆς ἱστορίας, ὡς δὲ ἕτεροι γεγράφασι, Σωκρατίδα τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς, ἱστορικὰ ὑπομνήματα ἐν βιβλίοις λγ', ἐπιτομὴν τοῦ Κτησίου ἐν βιβλίοις γ', ἐπιτομὰς ἱστοριῶν τε καὶ ἑτέρων βιβλίων παμπλείστας, περὶ ἀμφισβητήσεων, περὶ ἀφροδισίων καὶ ἄλλων πολλῶν.* Cf. eundem s. u. *Σωτηρίδας*.

Fragmenta Pamphilae exstant apud Di. La. I, 24, 63, 76, 90, 98, II, 24, III, 23, V, 36 et apud Gell. XV, 17 et 23. Sunt autem deinceps de Thalete, de Chilone Lacedaemonio, de Pittaco, de Cleobulo Lindio, de Periandris, de Socrate, de Platone, de Theophrasto Menandri praeceptore — de Alcibiade tibias respuente, de aetate Hellanici Herodoti Thucydidis.

Praebetur aditus quasi ad officinam compilatorum qui post Christum natum fuerunt introspiciendam exemplo Sopatri hominis Aeliani simillimi. Cum enim Photius in codice CLXI auctores quibus is in eclogis conflandis usus est plene enumeret, habemus indicem librorum qui quidem illis saeculis ad

florilegia componenda uideri potuerint idonei. In quo exstant cum multa alia uolumina peculiaria illa tum miscellanea haec: Aristoxeni Tarentini *συμμικτὰ ὑπομνήματα*, Pamphilae *ἱστορικὰ ὑπομνήματα*, Cephalionis *Μοῦσαι*, Fauorini *παντοδαπὴ ἱστορία*, Athenaei *δειπνοσοφισταί*. Haec igitur inter cetera quae tum circumferebantur eiusmodi scripta, cum sola a Sopatro excerpta sint, longe luculentissima uidentur fuisse et excellentissima. Iam de iis cum Aristoxenus propterea quod priscus scriptor fuit, Cephalio quod ueterrimas res tractare satis habuit a fontibus Aeliani remouendi sint, Fauorinum uero et Athenaeum ad uariam historiam scribendam adhibitos esse sciamus, sequitur, ut de Pamphila nobis alios auctores Aeliani circumspicientibus intentiore animo deliberandum sit.

Immo haec non obscuris commendatur indiciis. Primum enim copiosior erat, quam ut in uaria historia conficienda praeterita esse uideretur, si quidem triginta tres libros commentariorum condidit, quem ambitum nullum quod tum erat opus multiiugum, quantum ego scio, excessit. Dein ut erat muliercula, cum non tam cognitionem quam delectationem in scribendo spectauerit[1]), ad Aeliani ingenium proxime accedit. Quid quod floridam scribendi rationem qua usa est pariter excusauit et laudauit atque suorum librorum dispositionem Aelianus, utpote qui in epilogo historiae animalium haec dicat: *ἐγὼ δὲ πρῶτον μὲν τὸ ἐμὸν ἴδιον οὔκ εἰμι τῆς ἄλλου κρίσεώς τε καὶ βουλήσεως δοῦλος, οὐδέ φημι δεῖν ἕπεσθαι ἑτέρῳ, ὅποι μ' ἂν ἀπάγῃ· δεύτερον δὲ τῷ ποικίλῳ τῆς ἀναγνώσεως τὸ ἐφολκὸν θηρῶν καὶ τὴν ἐκ τῶν ὁμοίων βδελυγμίαν ἀποδιδράσκων οἱονεὶ λειμῶνά τινα ἢ στέφανον ὡραῖον ἐκ τῆς πολυχροίας, ὡς ἀνθεσφόρων τῶν ζῴων τῶν πολλῶν, ᾠήθην δεῖν τήνδε ὑφᾶναί τε καὶ διαπλέξαι τὴν συγγραφήν.*

Iam uero haud pauca argumenti genera Pamphilae cum Aeliano erant communia: uterque facete dicta, uterque philo-

---

1) Cf. Krüger, Leben des Thukydides p. 7 sq.

sophos et philosophiam, uterque narrationes ex historiarum libris excerptas tractauit.

Quin etiam utrique cum Ctesia Cnidio ratio quaedam intercedit. Etenim libro quem is de rebus Persicis composuit uariorum deberi capita 40 l. XII et 3 l. XIII ex Ath. II p. 45 b et Phot. bibl. cod. 72 p. 39 Bekk. efficitur.

Item libri I capita 21, 22, 31—34, licet quae ibi exstant disertis uerbis illi nusquam tribuantur, eiusdem sunt. Pertinent enim ad unum omnia ad Artaxerxem Mnemonem. Atque in I, 21 quidem narratur, quomodo Ismenias a Thebanis ad eum ablegatus ignominiam moris *προσκύνησις* appellati effugerit; I, 22 est de muneribus quae rex legatis ciuitatum exterarum mittebat; I, 31 de eo Persarum more quo regem per ipsos iter facientem pro suis quisque rebus, cum autem in agris uersabantur, prout quodque forte praesto erat donabant, bubus, ouibus, uino, lacte, caseo; in I, 32 Sinaetes agricola, cum procul a fundo suo regi obuiam factus non haberet, quid daret, aquam Cyri, fluminis propinqui, manibus exceptam ei muneri obtulisse et mille daricos pateramque auream accepisse narratur; exstat in I, 33 Artaxerxem Omisem, qui ei granatum maximum dedisset, et donis et laude remuneratum esse; in I, 34 Rhacocem Mardum duxisse Cartomem filium propter nequitiem uinctum ad iudices et petiisse ut eum capitis damnarent; regem, ad quem res delata esset, Rhacocem in ordinem iudicum regiorum recepisse, Cartomi ignouisse. Iam eadem exceptis cc. 22 et 34 leguntur in Artaxerxe Plutarchi, nisi quod ibi multo breuius enarrantur. Quocirca is, cum in hac uita modo Ctesiam, modo Dinonem auctores afferat, locis laudatis perinde atque Aelianus ex alteroutro pendet. Nunc autem illa Aelianea quod ad priuatam uitam Mnemonis, ad eius mores et itinera pertinent, quod non tantum nomina eorum quibuscum rex collocutus sit, Sinaetis, Omisis, Rhacocis, sed etiam uerba ipsa exhibent quae cum iis commutauerit, quod in c. 21 chiliarchus, qui Ismeniae regem adituro dicitur suasisse, ut eum antequam alloqueretur adoraret, nominatim memoratur, scilicet Tithraustes, debeantur necesse est homini cui-

dam ex comitatu Artaxerxis, qui et aulam Persicam penitus cognouerit et Artaxerxem solitus sit sectari. Hunc uero intellegendum esse non Dinonem, Philippi Macedonis aequalem, sed Ctesiam, qui per septendecim annos illius regis fuit medicus et quae apud eum moratus de rebus Persicis et Indicis compererat litteris mandauit, apertum est. Qua de causa si quis Ctesiae reliquias post C. Muellerum denuo aggressus erit colligere, illas sex per Aelianum seruatas non poterit praetermittere.

Iam uero Pamphila, quoniam epitomas cum aliorum scriptorum quam plurimas tum Ctesiae teste Suida scripsit, quin eum ipsum etiam ad commentarios suos historicos admouerit mihi dubium esse non uidetur. Utut est, nemo hac remota ἀπομνημονευμάτων auctor Ctesiae historiis operam nauasse traditur.

Alia quaedam Aeliani cum Pamphila affinitas in eo posita est, quod uterque cum Aegypto cohaeret. Terra Aegyptia quaestionum naturalium quodammodo fuit patria. Scilicet patefacit Mare Rubrum aditum miraculorum Indiae, Nilus Aethiopiae, illius elephantorum rhinocerotum leonum aridae nutricis. Altera autem fronte ad terras Mari Mediterraneo adiacentes spectans ne a Graecis quidem rerum mirabilium studiis potuit esse aliena. Iam in hoc trium continentium quasi confinio, praesertim cum Aegyptii obseruatione naturae antiquitus agitati deos ipsos animalibus plus minus accommodarent, necesse fuit, ut quaestiones physicae ad summum fastigium proueherentur. Exstiterunt igitur Alexandriae Callimachus[1]), Strato[2]), Philostephanus[3]), Antigonus Carystius[4]), Aristophanes Byzantius[5]), naturae doctissimi inuestigatores. Suffragabantur iis Ptolemaei reges eodem propensi. Quid quod Philadelphus Ptolemaim Epitherum[6]), Euergetes Berenicen Panchrysum[7])

1) Pauly's Realenc. II p. 88. 2) Ibid. VI, 2 p. 1458. 3) Ibid. V p. 1530. 4) Ibid. I, 1 p. 1116 s; fragmm. exstant in Westermanni παραδοξογράφοις. 5) Ibid. I, 2 p. 1632. 6) Ibid. VI, 1 p. 198. 7) Ibid. p. 207.

colonias ad nullum alium finem nisi ad elephantos uenandos deduxerunt; quod Philadelphus Stratonis Theophrastei discipulus India tenus legatos misit, qui cum de commercio agerent tum res a natura mirabiliter conformatas undique conquisitas Alexandriam adueherent [1]; quod idem thesauros miraculorum per conclauia regiae peculiaria habebat dispositos [1]. Ex Aegypto ut ex fonte copiosissimo multae historiolae absurdae per orbem terrarum effusae sunt. Veluti etiam physiologus, qui liber de proprietatibus bestiarum compositus et poetis et praedicatoribus aeui medii summae utilitati erat, ob glossemata Coptica inter uerborum contextum interposita inde est ducendus [2].

At quorsum haec? Vituperes me, quod digressus sum, dummodo quo magis quodque uolumen ueterum de animalibus est, eo probabilius ad origines quasdam Aegyptias referri concedas.

Iam Aeliani historia animalium, in quam cadunt quae proxime adumbrata sunt, cum mihi quidem composita esse uideatur ex libris singulis de piscibus, de elephantis, de circumnauigationibus et Maris Rubri et Ponti Euxini, ex Indicis quibusdam et Lybicis, denique ex opere quodam per litteras generatimque de bestiis conscripto, quale id erat quod Philo Byblius *περὶ παραδόξου ἱστορίας* inscripsit [3], permultas narrationes etiam apertis auctorum Aegyptiorum indiciis habet adspersas. Cuius rei ut aliquot exempla afferam, narrat Aelianus in h. a. III, 34 cornu trium amphorarum Philadelpho ex India missum esse; in XVI, 39 et eidem et Euergetae dracones uiuos ex Aethiopia Alexandriam esse deportatos; in XI, 25 pullum elephantinum Ptolemaeo alteri dono datum esse sermone Graeco eruditum; in VIII, 4 Ptolemaeus quidam crocodilis cibaria obicere solitus esse fertur; occurrunt identidem fabulae Aegyptiorum populares, ut in X, 25 de Cynoprosopis hominibus, qui in desertis inter Oasim et Aethiopiam sitis

---

1) Pauly's Realenc. VI p. 199. 2) Carus, Geschichte der Zoologie p. 142. 3) Suid. s. u. *Παλαίφατος*. Euseb. praep. eu. I, 9, 28 Dind.

habitare dicebantur. Laudantur scriptores Aegyptii, Callimachus (IX, 27, XV, 28), Manetho (X, 16), Phylarchus (VI, 29, XVII, 5), Aristophanes Byzantius (I, 38, VII, 39, 47), Apio (X, 29, XI, 40). Syenitae, Tentyritae, Ombitae, Coptitae, Busiritae, Arsenoitae, Chusenses, alii Nili accolae qua quique ratione in singula animalia uernacula, in crocodilos, ibidas, aspidas se praebuerint passim disseritur; passim Aegyptiorum morum sacrorumque, passim Nili mentio; passim et res exterarum gentium ad Aegyptias reuocantur. Velut in h. a. V, 56, postquam narratum est ceruos Syrios in Cyprum insulam desiderio pastionum quae ibi pinguissimae esse dicerentur solere transnare, haec exstant: *καὶ λέγουσί γε Κύπριοι εὔγεων οἰκεῖν χῶρον, καὶ ταῖς Αἰγυπτίων ἀρούραις τολμῶσιν ἀντικρίνειν τὰς σφετέρας.*

Neque in uaria historia, quatenus quidem neque ad Athenaeum neque ad Fauorinum supra reuocata est, talia desiderantur. Pertinet enim et ipsa nonnusquam ad Aegyptiorum regum uitas priuatas fabellasque populares. Habes in u. h. XIV, 31 Ptolemaei Tryphonis cum muliere quadam formosa colloquium; in I, 30 Galetem adulescentem tam pulcherrimum quam mitissimum Ptolemaeum regem, cui in deliciis esset, commouisse, ut equo concitato quosdam homines miseros, qui ad mortem ducerentur, soluere properaret; in XIV, 43 Berenicen a Ptolemaeo coniuge hortatu impetrasse, ut supplicia inter aleam indicta causa decernere desineret; in XIII, 33 aquilam alterum Rhodopis lauantis calceolum cum abripuisset posuisse in gremio Psammetichi regis; quem illam per legatos repertam in matrimonium duxisse.

Deinde ex fabulosa Alexandri historia, quam C. Mueller [1]) Aegyptiis uindicandam esse euicit, duo lemmata uariae historiae oriunda sunt. Quae enim omina Thebanis, antequam urbs ab Alexandro euerteretur, diuinitus missa esse in XII, 57 perhibentur, eorum etiam in Pseudocallisthenis l. I capitibus 27 et 46, 46 sqq. occurrit commemoratio. Altero loco u. h. XII, 64

1) Cf. p. 56.

et Pseudocall. III, 34 sibi respondent. Nam utrimque narratur Alexandri mortui corpus, de quo duces Macedonum inter se uerbis acerrimis conflixissent, a Ptolemaeo Băbylone Alexandriam transuectum esse, nisi quod Aelianus dicit id factum esse fraude Ptolemaei, ille numine oraculi Babylonii; eam autem terram in qua ossa Alexandri humata essent semper secundis fortunis usuram esse inexpugnabilemque fore homines arbitratos esse. Hanc fabulam Mueller ab Aegyptiis eo consilio fictam esse demonstrat, ut Alexandrum Nectanabi, regi ingenuo, rite successisse opinati ignominiae imperio Macedonum sibi inustae obliuiscerentur.

Quoniam patet Aelianum a fontibus quibusdam Aegyptiis multa petiuisse, unde ei copiam fuisse putas iis utendi? Prompta et parata est responsio. Ipse in h. a. XI, 40 narrat se Alexandriae in luco dei, ubi perseae densae umbram et frigus praeberent, uitulum colore flauo uidisse quinque pedibus instructum. Quodsi in ea urbe peregrinatus est, haec quasi ultro animum subit conclusio, eum ex ditissimis quibus Alexandria florebat bibliothecis suam cum hominum tum animalium notitiam magnam partem hausisse.

Sed ut ad Pamphilam reuertatur disputatio, hanc Aegyptiam fuisse docemur diserto Photii testimonio, prae quo quod Mueller duce Suida adnotat, eam fuisse Epidauriam, omnino nihil ualet. Nam cum Suidas, quod Soteridas Epidaurius erat, patris et filiae patrias haud dubie confundat, ille ex Pamphilae ipsius et praefatione et libris sua deprompsit. At sit Epidauri nata, utique tum, cum Socratidae grammatici uxor erat et in commentariis scribendis operam collocabat in Aegypto uersabatur.

Quae cum ita sint, eam res Aegyptias in farraginem suam recepisse consentaneum est, atque id eo magis, quod se etiam narrationes audiendo compertas eo inseruisse in prologo ipsa professa est. Atque uideas, quantopere illa Aeliani de Ptolemaeo Tryphone, de Galete Ptolemaei amasio, de Berenice, de Rhodopi cum eo conueniant, quod Suidas librum *περὶ ἀφροδισίων* Pamphilae tribuit.

Sed iam finem faciamus ratiocinandi. De decem commentariorum frustulis quae aetatem tulerunt unum cum uaria historia plane congruit:

V. h. II, 42: *Ἡ Πλάτωνος δόξα καὶ ὁ τῆς κατ᾽ αὐτὸν ἀρετῆς λόγος καὶ ἐς Ἀρκάδας ἀφίκετο καὶ Θηβαίους, καὶ οὖν καὶ ἐδεήθησαν αὐτοῦ πρέσβεις ἀποστείλαντες σὺν τῇ ἀνωτάτω σπουδῇ ἀφικέσθαι σφίσι τὸν ἄνδρα οὐκ ἐπὶ μόνῃ τῇ τῶν νέων προστασίᾳ, οὐδ᾽ ἵνα αὐτοῖς συγγένηται ἐπὶ τοῖς λόγοις τοῖς κατὰ φιλοσοφίαν, ἀλλὰ γὰρ καὶ τὸ ἔτι τούτων μεῖζον νομοθέτην αὐτὸν ἐκάλουν. οὔκουν ἔμελλον ἀτυχήσειν τοῦ ἀνδρός· καὶ γὰρ ἥσθη ὁ τοῦ Ἀρίστωνος τῇ κλήσει, καὶ δὴ καὶ ἔμελλεν ὑπακούσεσθαι. ἤρετο μέντοι τοὺς ἥκοντας πῶς ἔχουσι πρὸς τὸ ἴσον ἔχειν ἅπαντες. ἐπεὶ δὲ ἔμαθε παρ᾽ αὐτῶν ὅτι καὶ πάνυ ἀλλοτρίως, οὐδὲ πείσει αὐτοὺς τιμᾶν τὴν ἰσονομίαν, ἀπείπατο τὴν πρὸς αὐτοὺς ἐπιδημίαν.*	Di. La. III, 23: *Φησὶ δὲ Παμφίλη ἐν τῷ πέμπτῳ καὶ εἰκοστῷ τῶν ὑπομνημάτων ὡς Ἀρκάδες καὶ Θηβαῖοι μεγάλην πόλιν οἰκίζοντες παρεκάλουν αὐτὸν νομοθέτην· ὁ δὲ μαθὼν ἴσον ἔχειν οὐ θέλοντας οὐκ ἐπορεύθη.*

Tam multis uero notis in Pamphilam conuenientibus commentarios eius in usum uariae historiae conuersos esse ueri est simillimum.

XII. De Pamphila Fauorini auctore.

A.

Verum enim uero Fauorinum Pamphila usum esse ex Stephano Byzantio efficitur: *Ῥοπεῖς ἔθνος οὗ μέμνηται Φαβωρῖνος ἐν ἐπιτομῇ τετάρτῃ τῆς Παμφίλης.* Nec non ex his uerbis Diogenis: I, 98: *Σωτίων δὲ καὶ Ἡρακλείδης καὶ Παμφίλη ἐν τῷ πέμπτῳ τῶν ὑπομνημάτων δύο φασὶ Περιάνδρους γεγονέναι, τὸν μὲν τύραννον, τὸν δὲ σοφὸν καὶ Ἀμβρακιώτην. τοῦτο καὶ Νεάνθης φησὶν ὁ Κυζικηνός, ἀνεψιούς τε εἶναι ἀλλήλοις. καὶ Ἀριστοτέλης μὲν τὸν Κορίνθιόν φησιν εἶναι τὸν*

σοφόν· Πλάτων δὲ οὔ φησι. Iam tot scriptorum nomina ad unam rem probandam a quo primo auctore composita esse putas? Utrum libris Sotionis, Heraclidis, Pamphilae, Neanthis, Aristotelis, Platonis euolutis a Diogene ipso? at erat segnis compilator; an a Demetrio uel Diocle Magnetibus? qui quandoquidem ante Pamphilam uixerunt, eam non potuerunt commemorare; an a Pamphila? sed et ab industria qua ea uerba composita sunt ingenio abhorruit neque nomen eius inter auctores allatos ullo modo eminet. Deducimur igitur ad scriptorem qui inter huius et Diogenis memoriam uita sphilosophorum exposuerit id est necessario ad Fauorinum.

Similiter statuendum est de Di. La. I, 68: *πρός τε τὸν ἀδελφὸν δυσφοροῦντα ὅτι μὴ ἔφορος ἐγένετο, αὐτοῦ ὄντος, ‘ἐγὼ μὲν γὰρ ἐπίσταμαι’, εἶπεν* (sc. Chilo Lacedaemonius), *‘ἀδικεῖσθαι, σὺ δὲ οὔ’. γέγονε δὲ ἔφορος κατὰ τὴν πεντηκοστὴν πέμπτην Ὀλυμπιάδα· Παμφίλη δέ φησι κατὰ τὴν ἕκτην. καὶ πρῶτον ἔφορον γενέσθαι ἐπὶ Εὐθυδήμου, ὥς φησι Σωσικράτης. καὶ πρῶτος εἰσηγήσατο ἐφόρους τοῖς βασιλεῦσι παραζευγνύναι.* Quid uero? Num Diogenem tanta diligentia fuisse opinaris, ut ad istud temporis indicium accuratius definiendum Pamphilae commentarios euolueret? Immo uero hi ob id ipsum quod memorantur ab illo non inspecti sunt. Fauorinum autem clamant uerba *καὶ π ρ ῶ τ ο ν ἔφορον γενέσθαι — καὶ π ρ ῶ τ ο ς εἰσηγήσατο ἐφόρους* [1]).

Denique haud leuis momenti est quod is qui praeter Diogenem solus fragmenta Pamphilae seruauit, Gellius, et ipse assecla erat Fauorini, ‘cum quo Romae dies plerumque totos erat’ quemque mirum quantum allectus ‘quoquo iret sequebatur’ [2]).

B.

Atque ad o m n i g e n a m quidem h i s t o r i a m Fauorinus Pamphilam adhibuit. Namque illa Fauorini de Periandris commentatio, in qua ea nominatur, et ad indicis similitudinem expressa est et ad homonymos pertinet; haec autem de Chilone ad inuentores.

---

1) Vide p. 52 sq. 2) Gell. XVI, 3, 1.

Nunc autem explicari uidetur qui factum sit, ut reliquiae omnigenae historiae uestigiis originis Aegyptiae insignes sint. Etenim memineris, quaeso, esse Valerii siue Pseudocallisthenis l. I caput 13 de educatoribus Alexandri Magni, u. h. XII, 16 (omn. hist. s. u. ζηλοτυπία) de eiusdem in legatos suos inuidia, u. h. XII, 26 (omn. hist. s. u. ποτίστατοι) de Alexandro et Protea Lanicae filio potatoribus, u. h. I, 1—13 (omn. hist. s. u. ζῷα) cum de aliis animalibus tum de ranis et canibus Aegyptiis, u. h. IX, 39 (omn. hist. s. u. παράδοξος) de absurdo canis uel arietis uel anseris amore in Glaucen, quam amicam Ptolemaei Philadelphi fuisse ex h. a. VIII, 11 comperimus. Scilicet Aegyptia fuit Pamphila.

Aliud eiusdem rei documentum grauissimum nescio an petendum sit ex Stephano. Is enim s. uu. Ἄργιλος, Αὐταριᾶται, Ὠκεανός, Χελιδόνιοι, Τετράπολις apertis uerbis παντοδαπὴν ἱστορίαν commemorat; Fauorinum libri nomine omisso s. uu. Αἰθίοψ, Ἀκτή, Ἀραχωτοί, Βισαλτία, Βόσπορος, Κρεμμυών, Σφακτήρια. Praeterea ad omnigenam historiam recedere quae in Stephani epitome exstant s. uu. Βοιωτία, Αἴγυπτος, Κόρινθος, Ἠμαθία, Αἱμονία Nietzsche ostendit; denique uerba s. u. Ἀλεξάνδρειαι ad Fauorini librum quendam περὶ Κυρηναϊκῆς πόλεως in editionibus relata Marres, hoc titulo deleto, ad eundem fontem quem dixi optimo iure reuocat[1]. Verum quae tandem est ratio epitomes Pamphilae Fauorinianae, quae semel s. u. Ῥοπεῖς memoratur?[2] Fauorinum discere uidemur rem geographicam duobus libris, et omnigena historia et hac epitome attigisse, neque est, quod in hoc quidem offendamus. Atqui Stephanum utraque usum esse, atque ita quidem, ut alteram saepissime, alteram paene numquam excerperet, num est credibile? Immo uero omnigenam historiam de libris Fauorini solam ei Ethnica componenti ad manum fuisse in promptu est. Itaque si quidem in philologia exercenda ullus locus est diuinandi, res ita se habuit,

1) Vide cap. XVI.
2) Cf. ea quae ad u. Ῥοπεῖς a Meinekio in edit. Steph. adnotata sunt.

ut haec ab illa non diuersa esset, propterea autem, quod frustis ex Pamphila excerptis redundabat, epitome Pamphilae a Stephano dicta sit.

Commentarios Fauorini ex Pamphilae coniectaneis partim haustos esse neque nego neque affirmo.

C.

Atque si constat Pamphilam in usum omnigenae historiae compilatam esse, fieri potuit, ut quae illius apud Aelianum sunt uestigia per hanc in uariam historiam deuenerint. Quod re uera factum esse uno momento facultas praebetur demonstrandi. Occurrunt enim in u. h. XII, 35, qui locus ex omnig. hist. sumptus est, uerba *ὅτι δύο Περίανδροι, ὁ μὲν σοφὸς ἦν, ο δὲ τύραννος*, aeque atque in Pamphilae fragmento p. 89 apposito. Quae cum ita sint, non nihil detrahitur de confidentia qua ad ipsam Pamphilam historiolarum Aeliani partem supra reuocauimus. Sed si quidem commentarios Fauorini uitis philosophorum circumscriptos fuisse meo iure suspicatus sum [1]), illae Ctesiae quas Aelianus exhibet reliquiae [2]), cum ab indole omnigenae historiae discrepent; quo minus ne ab illis quidem trahi potuerunt, eo magis ex Pamphila ipsa uidentur esse oriundae. Ac nonne hoc conicere licet, Aelianum simul et ea ipsa et eius epitome a Fauorino facta usum esse? En quaestionem maxime implicatam, quam soluere nequeo. Attamen est aliquid, difficultates rei detexisse.

Ceterum, utut est, quo magis impugnabis id quod arguere conatus sum, Pamphilam in numero proximorum auctorum Aeliani habendam esse, eo plures narrationes uariae historiae Fauorino uindicabis.

XIII. Concluditur de fontibus uariae historiae quaestio.

Alios Aeliani auctores, quos quidem certa argumentatione usus extricare possim, non habeo. Si qui erant, utrum prorsus in obliuione iacent? an latent in numero sophistarum re-

---

1) Pag. 48 sq. 2) Pag. 84 sq.

centiorum? Ex quibus Herodes Atticus idcirco quod *ἐγχειρίδια* et *καίρια* et *ἐφημερίδας* teste Philostrato scripsit et ab Aeliano '*ὡς ποικιλώτατος ῥητόρων*' permagni ducebatur praecipue in censum uenit; praeterea Telephus Pergamenus, Philo Byblius, Nicostratus Macedo [1]). Reuocamur autem una nota ad auctores aetati Fauorini succedentes. Etenim in u. h. XII, 61, postquam memoratum est Thurinos Aquilonem, qui classem Dionysii hostis aduentantem demersisset, ciuitate donatum diuinis honoribus coluisse, ex Pausan. perieg. VIII, 36, 6 haec subiuncta sunt: *Παυσανίας δέ φησιν ὅτι καὶ Μεγαλοπολῖται.* At fieri potuit ut a commentatore quodam litterato addita sint.

Verum complectamur quae proxima dissertatione assecuti sumus. Refutata opinione eorum qui Aelianum ad fontes et radices scientiae antiquitatis adscendisse arbitrati sunt [2]), curas eius in orbe scriptorum ipsius memoriae quam proximorum angustissimo illo uersatas esse ostendimus. Neque ex uoluminibus peculiaribus, uerbi gratia de rebus gestis, de philosophis, de antiquitatibus compositis, hausit, sed ex miscellaneis, ex quibus commoda erat facultas describendi: Athenaei, Fauorini, utque uidetur, Pamphilae. Ac cum uel horum copiae ad argumenta uariae historiae deriuanda sufficere uideantur, auctores quos Aelianus omnino secutus est, numerum quinarium uel senarium nequaquam excedere confido. Non igitur diligens uariarum rerum collector, sed compilator inertissimus euasit.

Atqui huius iudicii acerbitas non cadit nisi in rationem qua quidem materiam sibi comparauit. In eloquendo qualem se praestiterit, non tantum ex libro de natura animalium scripto sed etiam ex nonnullis uariorum lemmatis dilucide cognoscitur. Depinguntur enim lautissimis coloribus in u. h. II, 44 miles in pugnam ruens a Theone pictus; in III, 1 Tempe Thessalica, in IX, 16 Italiae natura; in XII, 1 Aspasiae, Cyri amicae, pu-

---

1) Cf. p. 47 sq. 2) Dico imprimis Perizonium et Westermannum, qui in Pauly's Realenc. I², 1 p. 349 haec dicit: 'beide (et u. h. et h. a.) sind mit immensem Fleifse aus einer grofsen Zahl von Schriften aller Art zusammengetragen'.

dicitia, pulchritudo, uicissitudines fortunae; in XIII, 1 Atalantae, uenatricis Arcadiae, uenustas et intacta uirginitas. His omnibus hoc consilium subest, ut dicendo imagines rerum non minus distincte quam pingendo effingantur. Quam rationem ipse profitetur, cum l. III caput primum exorsus *φέρε οὖν*, inquit, *καὶ τὰ καλούμενα Τέμπη τὰ Θετταλικὰ διαγράψωμεν τῷ λόγῳ καὶ διαπλάσωμεν· ὡμολόγηται γὰρ καὶ ὁ λόγος, ἐὰν ἔχῃ δύναμιν φραστικήν, μηδὲν ἀσθενέστερον ὅσα βούλεται δεικνύναι τῶν ἀνδρῶν τῶν κατὰ χειρουργίαν δεινῶν.* Eodem spectant in XIII, 1 haec uerba: *φέρε δὲ καὶ τὸ εἶδος αὐτῆς, εἴ τι μὴ λυπεῖ, διαγράψωμεν· λυπεῖ δὲ οὐδέν, ἐπεὶ καὶ ἐκ τούτων προσγένοιτ᾽ ἂν λόγων τε ἐμπειρία καὶ τέχνη.*

Assignandae sunt istae declamationes generi ʻiconographicoʼ, in quo ei antecessit Nicostratus Macedo, Marci aequalis [1]), successerunt Philostrati eorumque sectatores. Atque, cum argumenta earum nimirum non inuenisset [2]), pigmenta uerborum de suo adiecit. His quinque igitur *ἐκφράσεσι* praeclarum facundiae suae erexit monumentum.

Iam elocutione Aelianus ipse, elocutione aequales eius, ut homines ad *μελέτας, ἐπιστολάς, διαλέξεις*, denique ad omne genus studiorum rhetoricae admodum proni, unumquemque librum metiebantur. Elocutione nos, ut crimen iniquitatis effugiamus, et ipsi Aelianum iudicemus.

XIV. De aliis quibusdam quaestionibus Aelianeis.

A.

De fontibus ego uariae historiae agens cum non pauca documenta ex animalium historia petiui, eam tacite amplexus sum sententiam, in qua paene omnes doctos esse uideo, utrumque librum uni eidemque Aeliano tribuendum esse. Immo

1) Cf. Suid. s. u. 2) Si quidem quae in u. h. de Aspasia sunt etiam in Plut. Artax. XXVI et Pericl. XXIV, quae de Atalante, et in Palaeph. de incred. XIV similiter enarrantur; uallisque Tempe uocatae amoenitas iam a Theopompo in Philippicis et a Dione Chrysostomo rhetorice descripta erat. Cf. E. Rhode, der griechische Roman p. 508.

uera et immota sunt quae Gesner [1]), Perizonius [2]), Iacobs [3]), alii ad hanc rem probandam attulerunt. Utrimque eadem ratio sentiendi et iudicandi, idem studium naturae rerumque mirabilium, eadem superstitio, eadem uarietas; utrimque narrationes, si non pares, at certe simillimae, eaedem proprietates orationis; uelut de parenthesibus in uariis haec animo obiciuntur: V, 11: *ὁ Θρᾳκῶν βασιλεύς (τὸ δὲ ὄνομα λεγέτω ἄλλος) . . . τοῖς παισὶν αὑτοῦ συνεβούλευε* . . . XIV, 43: *ὁ μὲν Πτολεμαῖός φασιν (ὁπόστος δὲ ἦν οὗτος, ἐᾶν δεῖ) καθῆστο ἐπὶ κύβοις* . . .; iam uideas quantopere iis consentanea sint in h. a. IV, 7 *ἀκούω τὸν Σκυθῶν βασιλέα (τὸ δὲ ὄνομα εἰδὼς ἐῶ· τί γάρ μοι καὶ λυσιτελές ἐστιν;) ἵππον σπουδαίαν ἔχειν* . . . in h. a. VIII, 4: *Πτολεμαίου (ὁπόστος δὲ ἦν οὗτος ἐκείνους ἐρέσθε) καλοῦντος τὸν πραότατον τῶν κροκοδείλων* . . .

Accedunt uero alia momenta. Primum enim etiam temporum ratio constat, si quidem uariam historiam inter annos 200 et 231 [4]), historiam animalium post annum 195 [5]) confectas esse supra exsecuti sumus. Tum quod is qui librum de natura bestiarum scripsit in Aegyptum iter fecit, ne uariorum quidem auctor a notitia eius terrae erat alienus. Nam Aelianus in u. h. II, 41, ubi Mycerino ex oraculo editum esse breui fore, ut moreretur, Athenaeum [6]) secutus narrat, ei oraculo nomen Buto fuisse de suo addidit. Eodem spectat quod nomen Alexandriae urbis nusquam simpliciter apposuit, sed et hic et illic similem in modum circuiit. Leguntur enim in u. h. XII, 64 uerba *ἐς τὴν Ἀλεξάνδρου πόλιν τὴν κατ᾽ Αἴγυπτον*; — in h. a. I, 38: *ἐν τῇ Αἰγυπτίᾳ Ἀλεξάνδρου πόλει*; in h. a. VI, 15: *ἐν τῇ Ἀλεξάνδρου πόλει*; in h. a. XI, 40: *ἐν τῇ πόλει τῇ Ἀλεξανδρέων τῇ μεγάλῃ*; in h. a. XVI, 39: *ἐς τὴν Ἀλεξάνδρου πόλιν*. — Castigantur propter impietatem in h. a. VI, 40 Hippo, Diagoras, Herostratus; apud Suidam s. u. *Ἐπίκουρος* b et c, quae lemmata ex libro Aeliani *περὶ προνοίας* inscripto sumpta

---

1) In prolegg. ad Aelianum praefixis eiusdem auctoris editioni quae prodiit Tiguri 1556; habentur etiam in A. Gronouii edit. hist. an., Londini 1744.
2) In praef. ad u. h. p. XXV sq. Kuehn. 3) Praef. ad. hist. an.
4) Pag. 3 sqq. 5) Pag. 8 sqq. 6) Pag. 13.

sunt, Epicurus, Metrodorus, Polyaenus; in u. h. II, 23 Diagoras, ibidem 31 Euhemerus, Diogenes Phryx, Hippo, Diagoras, Sosias, Epicurus; Epicureos ob eandem causam et a Romanis et a Messeniis expulsos esse exstat non modo in l. l. Suidae, sed etiam in u. h. IX, 12. Ut in u. h. I, 2, ita in h. a. VI, 57 Minerua *Ἐργάνη* cum phalangiis comparatur. Alias eiusmodi congruentias sciens supersedeo enumerare.

Attamen Bernhardy [1]) cum Is. Vossio [2]) et Valckenario quasdam discrepantias elocutionis premens de communi auctore utriusque historiae dubitat. Age uero, ne ambiguis fundamentis proximam dissertationem fulsisse uidear, ea ipsa in qua ille offendit elocutio examinanda est. Itaque animum aduertamus ad rationem qua altera in utroque libro enuntiata cum alteris conexa sunt et ad minimas quasque orationis particulas, in quibus promptissima est diiudicatio. Utrobique autem saepissime occurrunt uoculae *καὶ — δέ, καὶ — μέντοι, γὲ μὴν* pro *δέ, δὲ οὖν, τοί, τοίνυν, γοῦν* cui fere est notio particulae *γάρ, ἀλλὰ γάρ, δὲ ἄρα, εἴπερ οὖν, εἶτα μέντοι, εἶτα* pro *ἔπειτα δέ, καὶ γὰρ καί, καὶ οὖν καί, καὶ μέντοι καί, ἅμα — καί, τὲ καί, οὐ μήν, οὔτε μήν, ὅτι ἄρα* (*οὐκ ἀγνοῶ δὲ οὐδὲ ἐκεῖνο ὅτι ἄρα* ...), *ὅσπερ οὖν, ὥσπερ οὖν, αὖ πάλιν, πάνυ, μάλα, μάλιστα, πάντως, πρὶν ἢ* cum infinitiuo, *ἐκεῖνος* pro *ὅδε, ὑπὲρ* pro *περί, οἱονεί.* Quod ad apodosin attinet, utrimque talia identidem leguntur: *εἰ δέ τι χαῦνον ἦν αὐτοῖς τῶν μελῶν ... ἀλλ᾽ ἐνταῦθα μὲν ἐπαίοντο* (u. h. XIV, 7). *οἱ δὲ καλούμενοι τῶν κοχλιῶν ἀρείονες οὗτοι μὲν καὶ ἀπατῶσι* (h. a. X, 5). — *ὁ δὲ πολλαῖς ... χρησάμενος ... μεταβολαῖς τελευταῖον δὲ τὸν βίον κατέστρεψεν* (u. h. IX, 8). *εἰ γάρ τις χρίσαιτο ... τὰ δὲ ἀποδιδράσκει πορρωτάτω* (h. a. X, 12). — *καὶ πυνθανόμενοι τὰ παρ᾽ ἀλλήλοις εἶτα ἀντεφιλοτιμοῦντο* (u. h. VII, 2). *ὄντων δὲ σκορπίων ἐνταῦθα μεγίστων ... καὶ μηχανὰς μυρίας μηχανωμένων τῶν Αἰγυπτίων, ἀλλὰ αἵ γε* (scil. mulieres Aegyptiae) *πενθοῦσαι παρὰ τῇ Θεῷ ... καὶ ἀνυπόδητοι βαδίζουσαι ... εἶτα μέντοι ἀπαθεῖς διαμένουσι*

1) Wissenschaftliche Syntax p. 37, 61.
2) In appendice obseru. in Melam II, 2.

(h. a. X, 23). Est igitur utraque historia omnino iisdem particulis similiter usurpatis adornata, nisi quod librum bestiarium Aelianismis aliquanto uberiorem euadere quam uaria concedendum est. De locutionum quae inter utrumque librum intercedit similitudine nisi forte ipse quaerere mauis — est enim luce clarior —, ad Gesneri prolegomena te delego. Quod uero in uniuersum colorem generis dicendi attinet, copiosissimum quodque lemma uariae historiae ad narrationes quae illic sunt prorsus accedit [1]). Sit autem particularum usurpatio quae hic est ab illo libro paululum diuersa: in homine cui peritia linguae Graecae assumpta et aduenticia erat quaedam orationis inconstantia nihil habet admirationis. His omnibus reputatis facere non possum, quin istud iudicium Bernhardyi ex leuiore cognitione Aeliani profectum esse censeam.

B.

1. Verum tamen quicumque libros Aeliani uel obiter animo perlustrat duas potissimum mouere potest difficultates, quas expedire magis operae pretium esse uidetur quam res manifestas in dubium uocare. Primum enim, cum historia animalium et prologo et epilogo instructa sit et dictionem tam elegantem adeoque putidam quam ubique constantem prae se ferat, uaria historia non modo praefatione et peroratione eget, sed etiam inter narrationes arte sophistica compositas exhibet ieiunas et aridas, quae magna ex parte a uocula ὅτι incipiunt. Iam uiri docti, si a Bernhardyio disceditur, in hoc discrimine explicando in duas partes abeunt. Concludunt enim ex eo Ioach. Kuhn [2]), Perizonius [3]), Iacobs, Hercher, Westermann, alius alio confidentius, uariam historiam libidine epitomatorum ad hanc illam exilitatem redactam esse; Gesner et Voss in historicis Graecis, 'non esse extremam operi manum additam ab auctore eo quod fato praeueniretur'.

Atque Hercher [4]) quidem quattuor locos quos Stobaeus ex

1) Velut cf. u. h. XII, 1 uel XIII, 1 cum h. a. VII, 48. 2) Ed. uar. hist. Argent. 1685. 3) Praef. p. XXXV. 4) 'De Aeliani u. h.' Rudolstadt. 1856 et praef. editionis maioris, Par. 1858 p. V.

uaria historia descripsit (flor. XXIX, 60, LXXIX, 39, XL, 24, XIII, 38) iis Aelianeis unde descripti sunt (u. h. VII, 7, IX, 33, X, 5, XIV, 3) demonstrat esse integriores. Idem[1]) animaduerti iubet 'esse in codicibus argumenta nonnulla duplici induta sermone, altero paupertino, altero plerumque integriore uel adeo integerrimo'. 'Id quod imprimis de illis capitibus dictum' uult, 'quae in libro XII his numeris notata sunt: 2, 5, 6, 12, 13, 14, 15, 16, 22. Horum capitum secundo, quinto, sexto in extremo libro XIV capita 37, 35, 36 respondent; reliquam duplicitatem inde a libri XIV c. 46 Vaticanus codex eiusque sectatores Leidensis et Parisinus 1530 aperiunt'. Quamquam ex eo quod nonnulla argumenta libri XII uitiata esse certum est, necessario quidem tantummodo hunc ipsum librum aut omnino extremam partem uariae historiae a descriptoribus attrectatam esse sequitur. Porro ille uir doctus uulgatis Aeliani editionibus crimini dat, quod codices in II, 12 de Themistocle haec exhibent: *καὶ ὑπήρχετό πως τοῦ σωφρονεῖν*, Suidas autem s. u. *ὑπῆρξαν· Αἰλιανός* '*ὁ δὲ ὑπήρξατο σωφρονεῖν*'. — Tum librum sextum intercidisse et quintum postea a scribis in duos esse diuisum ueri simile est[2]).

Neque uero ei rei, quod Suidas s. uu. *ἀσέλγεια, δώς, κάκη, φιλωθέντες* ad uariam historiam reuocat quae ibi non reperiuntur multum tribuendum est, si quidem is, quattuor his lemmatis exceptis, paucas tantum uoculas (s. u. *ὑπῆρξαν*) cum ea communes habet et s. uu. *δὼς* et *φιλωθέντες* attingit res Romanas, quas istic admodum raro occurrere supra[3]) diximus. Nimirum haec quoque frustula in Suidae lexicum deuenisse uidentur ex libris Aeliani *περὶ προνοίας* uel *περὶ θείων ἐναργειῶν* inscriptis, unde cetera apud Suidam Aelianea hausta sunt.

Caue autem credas ad genuinam uariorum speciem explorandam quidquam grauius effici ea ansa quam Hercher in emendatione libri de bestiis compositi adhibendam esse luculenter exponit. Is enim in codicibus mss. Aeliani apprime uersatus quo est studio, ut scripta eius emblematum nube

---

1) Ibid. p. VII. 2) Vide Periz. praef. p. XXXVI et adnot. ad u. h. VI, 1. 3) Pag. 31.

aucta esse demonstret per candidum quendam lectorem, cuius interpretamenta margini adiecta postea in contextum uerborum uel ἀσυνδέτως uel καὶ siue δηλονότι particulis praefixis inculcata sint, idem genus deprauationis etiam in uaria historia odoratur. At quamuis libenter concedam, fieri potuisse, ut hoc aut illud glossema uia indicata eo irrepserit, additamentis breuitas uariae historiae non explicatur.

Ceterum uulgatae corruptio, quam ille ex Suida, Stobaeo, codicibus Aeliani comprobat, modo ad leuissimas uerborum discrepantias pertinet. Argumenti maciem, qua u. h. passim insignis est, nescio quo pacto inde repetam.

Nihilo tamen secius eam uariam historiam quam nos manibus terimus non plane intactam esse causis allatis exploratum habemus. Quaeramus autem quibus cancellis id describatur, atque ita quidem quaeramus, ut omnes librorum ueterum locos, quos quidem in eam translatos esse et omnes quos ex ea alibi legi notum sit, cum ea ipsa comparemus, id quod Hercher, cum Aeliani codices et excerptores solos huc applicaret, suae sententiae indulgens cumulate non expleuit.

Et parti quidem huius officii iam antea Athenaeo cum Aeliano collato satisfecimus. Tantum autem abest, ut illa XXVIII capita, quae hic illi debet, nobis uideantur esse truncata, ut uariis locutionibus et adeo ornamentis nonnusquam rhetoricis eo fonte uberiora sint neque ullum redoleant contractionis uestigium. Ne continuationem quidem argumentorum genuinam iniquitate temporum turbatam esse ex eo apparet quod etiamnunc eadem est atque apud illum ipsum. Item quae ibi sunt Herodoti, Platonis, Isocratis fragmenta integra euadunt. Quin immo excerpta uariae historiae Stobeiana, remotis pusillis quibusdam discrepantiunculis, quas Hercher plus iusto premit, ad uerbum cum ea consonant. Dico autem non solum u. h. II, 35 et Stob. floril. CXVIII, 23, u. h. II, 43 et Stob. floril. XCV, 10, u. h. III, 2 et Stob. floril. CVIII, 62, u. h. III, 3 et Stob. floril. CVIII, 63, sed etiam hos locos: u. h. III, 28 et Stob. floril. XXII, 33, u. h. IV, 13 et Stob. floril. XVII, 30, u. h. VIII, 15 et Stob. floril. XXI, 6. V. h. VII, 20,

etiamsi aliquot additamentis interpolatum est, tamen neque uerbis neque rebus ceteroqui dissidet a Stob. flor. XII, 20. Denique uerbotenus consentiunt u. h. IX, 18 cum c. XXIV e ms. flor. Ioan. Damasc. (Meineke IV p. 185) et u. h. II, 30 cum Eustath. in Il. σ p. 1149 u. 3 sqq. (1202 u. 7 sqq.).

Quocirca cum notae agnoscendae sint et corruptionis et integritatis, hae multo praeualent. Neque confirmatur id quod Kuhn arbitratus est, tantum 'analecta et quaedam ruta caesa pro iusto opere' restare, 'bonumque Aelianum culpa librariorum ita discerptum esse, ut nec caput nec pedes amplius haberet'. Simul redarguuntur qui Kuhnii opinionem secuti uulgauerunt recentiores omnes, Iacobs, Hercher, Westermann. Perizonii sententia uicit.

2.

Cardo autem huius disceptationis positus est in ui et notione ὅτι particulae capitibus uariae historiae fere octoginta inde a III, 13 praefixae, quam uiri litterati pro grauissimo epitomes indicio et habent et habuerunt. Refellatur tandem hic error per saecula repetitus et inueteratus. Nimirum ego non hoc consilium suscipio, ut epitomatorum malam operam ea uocula significari omnino negem. Verum initium sumamus quaerendi qui sit epitomator. Nempe homo argumenti cupidus, qui uerba inter transcribendum coartet et interdum in deterius uertat, denique res superuacaneas omittat. Tali uero homini illud ὅτι uariorum neutiquam imputari debet. Nam primum quidem deprehenditur in initiis narrationum quas integras esse Athenaeo comparato elucet (u. h. III, 13, IX, 3, 12), et capitum copiosorum (XIV, 22, 48); tum praepositum est argumentis quibus Aelianus sui mentionem suumque iudicium inseruit (XII, 17, 48, XIV, 4, 47). Contra ὅτι particula ineuntibus locis quos uitiatos esse constat, quamquam, si criterium esset deprauationis, ibi requireretur, interdum deest (cf. u. h. IX, 33 cum Stob. flor. LXXIX, 39 — u. h. X, 5 cum Stob. flor. XL, 24 — u. h. XII, 2 cum u. h. XIV, 37 — u. h. XIV, 36 et u. h. XII, 6 duce Herchero).

Deinde, si ὅτι epitomatoris esset, quoniam haec uox ante III, 13 primum occurrit, eam uariae historiae partem quae huic lemmati antecedit incolumem, quae subsecuntur mutilata esse sequeretur, iique quos impugno omnes necessitatem eius conclusionis agnouerunt, quandoquidem Ioach. Kuhn, Iacobs, Westermann inde ab hoc loco, Hercher [1]) autem mira quadam argumentatione usus inde a III, 3 epitomen incipere docent. Iam uero ego non tam bene oculatus sum, ut uerbi causa inter capita libri III 1—12 et 13—33 aut inter II, 1 — III, 2 et sequentia ullum discrimen orationis cognoscere possim. Quid quod etiam in ea parte quae capiti l. III 2 uel 12 succedit insunt fere XL argumenta quae minime truncata esse ex Herodoto, Xenophonte, Platone, Isocrate, Athenaeo, Stobaeo apparet, et multa alia quae per se incolumitatem clamant. Nouum quendam isti fingunt epitomatorem, qui alia capita circumciderit, alia ne in angustum cogeret religiose abstinuerit. Cur is, si erat, non omnes narrationes formis breuioribus indutas inuidiosa illa particula adornauit, ut ii fecerunt qui e Diodoro excerpta de legationibus, de uirtutibus uitiisque composuerunt? Cur idem politissimae cuique ἐκφράσει, uelut iis quae de Atalante et de Aspasia sunt, pepercit? Mirum quam mansuetum ei inculcant ingenium.

Quoniam in promptu est, quantam offensionem istorum sententia habeat, alia sit uocabuli ὅτι significatio necesse est. Ac num forsan placet quod Perizonius suspicari ausus est, Aelianum ipsum studio uarietatis usque eo prouectum esse, ut nitidas historiolas cum scabris dedita opera miscuerit? Immo uero alia uia non patet, nisi statuimus id quod iam Gesner ante hos 328 annos feliciter diuinauit, uariam historiam non esse opus perfectum, sed materiae collectionem futuris curis reseruatam. Debetur illud ὅτι Aeliano ipsi fontium uariae historiae epitomatori, qui eo praemisso argumenta inter legendum probata in codicillis suis adumbrauit. Atque aggressus quidem hunc librum acriore fuisse uidetur formandi studio,

1) Pag. VIII edit. Paris.

quod mox defecit; et ut forte libido excerpendi et adumbrandi praeualuerat, ita ὅτι particula usus nudis rebus adscribendis continebatur; quo magis autem quaeque fabella ipsi arriserat, eo fusius eam tractare suoque iudicio augere malebat. Verum capita libri II 44, l. III 1, l. XII 1, l. XIII 1 ex suis declamationibus antea perfectis inter illa excerpta aliorum uidetur interiecisse.

Rem ita se habere te non negaturum esse puto, si libri IV caput 20 intentius legeris, ubi Aelianus, postquam de Democriti itineribus exposuit, sic pergit: *ὅτι οἱ Ἀβδηρῖται ἐκάλουν τὸν Δημόκριτον Φιλοσοφίαν, τὸν δὲ Πρωταγόραν Λόγον. κατεγέλα δὲ πάντων ὁ Δημόκριτος καὶ ἔλεγεν αὐτοὺς μαίνεσθαι· ὅθεν καὶ Γελασῖνον αὐτὸν ἐκάλουν οἱ πολῖται. λέγουσι δὲ οἱ αὐτοὶ τὸν Ἱπποκράτη παρὰ τὴν πρώτην ἔντευξιν ὑπὲρ τοῦ Δημοκρίτου δόξαν λαβεῖν ὡς μαινομένου· προϊούσης δὲ αὐτοῖς τῆς συνουσίας ἐς ὑπερβολὴν θαυμάσαι τὸν ἄνδρα. λέγουσι δὲ Δωριέα ὄντα τὸν Ἱπποκράτη ἀλλ᾽ οὖν τὴν Δημοκρίτου χάριν τῇ Ἰάδι φωνῇ συγγράψαι τὰ συγγράμματα.* Quae uerba non eam speciem prae se ferunt, ut e libro perpolito desumpta et contracta sint, sed ut potius adnotamenta esse uideantur inter legendum pugillaribus mandata. Similiter iudicandum est de u. h. IV, 1, 2; 18, 2; VII, 8, 2; XI, 9, 5 et 6; XIII, 6, 2; 16, 2; XIV, 12 (si quidem 8—20 ex omnig. hist. u. παιδιὰ excerpta sunt). Accedit quod non solum discrepantiae rerum (u. h. I, 8 et XIII, 35; VI, 1, 5 et VIII, 15), sed etiam loci gemelli per uariam historiam dispersi sunt (cf. p. 46), imprimis quod Pherecydes morbo pediculari mortuus esse bis narratur, atque id in IV, 28 et V, 2, quae capita interuallo tantummodo duorum seiuncta sunt. Neque Aelianum in opere perfecto talia relicturum fuisse credibile est.

Iam cur uariis suis finem non imposuit? Scilicet quia fato, antequam ea perficeret, abreptus est. Ergo hoc eius opus ultimum erat aut postumum et post historiam animalium exaratum est. Conuenit huc quod eadem aliquanto post sermones conuiuales Athenaei circa annum 200 editos scripta esse supra apparuit.

Restat, ut de Perizonii [1]) sententia huic contraria quaeram, quid habeat auctoritatis. Is enim, quod prima quindecim lemmata uariae historiae ad bestias pertinent, opponit Aelianum, si hanc post historiam animalium composuisset, in uariis suis repetiisse putandum esse res iam antea libro peculiari pertractatas, id quod ei plane displicet. Deinde 'Adde', inquit, 'correxisse eum uel reiecisse aliquando in hist. animalium, quae in uaria simpliciter uulgari sententiae congruentia tradiderat. Ita certe u. h. X, 3 catulos leonum affirmat unguibus scalpere uteros matrum, quasi ad lucem festinantes. At in hist. anim. IV, 34 narrationem, quae tradit eos (catulos) scalpere uteros, fabulam esse pronuntiat'.

Est uero satis leuis haec argumentatio et in eius arbitratu posita. Primum enim non intellegitur, cur idem Aelianus qui in uno eodemque uolumine iterationem non respuit [2]), argumenta in priore libro tractata in posteriore retractare reformidauerit. Altero loco quod Perizonius altiorem quendam iudicii Aelianei gradum et quasi progressum in historia animalium comprobare conatus est, quo tandem iure compilatori ratio et iudicium uindicantur? qui, quamquam in h. a. II, 32 et in u. h. I, 14 de cantu olorum dubitat, tamen in h. a. X, 36 et XI, 1 de eodem ut de re uera agit; qui se a causis rerum explicandis abhorrere his uerbis professus est: h. a. VIII, 28: *φύσεως δὲ ἀπόρρητα ἐλέγχειν οὐκ ἐμόν, καὶ εἰκότως, ἐπεὶ καὶ ἀλεκτρυόνα δέδοικε λέων καὶ τὸν αὐτὸν βασιλίσκος καὶ μέντοι καὶ ὗν ἐλέφας· τὰς δὲ αἰτίας ὅσοι σχολὴν ἄγουσι πολλὴν ζητοῦντες τοῦ μὲν χρόνου καταφρονήσουσιν, οὐ μὴν ἐς τέλος ἀφίξονται τῆς σπουδῆς*; quem omnia ad delectationem reuocasse seruilemque auctorum quibus usus est fuisse sectatorem cum aliunde tum ex h. a. XII, 38 elucet, ubi postquam a sue alato agros Clazomeniorum uastatos esse rettulit, '*τοῦτο δέ*', inquit, '*εἴ τῳ δοκεῖ μῦθος εἶναι, δοκείτω, ἐμὲ δ' οὖν περὶ ζῴου λεχθὲν καὶ μὴ λαθὸν οὐκ ἐλύπησεν εἰρημένον*'.

---

1) Praef. ad u. h. p. XXXII. 2) Cf. de perdicum libidine h. a. III, 16 et IV, 1; de Glauces amoribus h. a. I, 6 et V, 29 et VIII, 11; de simiis Indicis h. a. XVI, 10 et XVII, 39 etc.

C.

Altera difficultas, quae uariam historiam et librum de animalibus comparantibus nobis mouenda est, in eo uersatur, quod argumenta saepius simul inter se conueniunt, simul discrepant. Quam fontium quadam communitate explicandam esse supra[1]) dixi, atque id duobus usus axiomatis. Nunc uero haec, quoniam et utrumque librum eiusdem Aeliani esse et uaria post librum bestiarium condita esse ostendisse mihi uideor, confirmata sunt.

XV. De Fauorini omnigena historia denuo.

Ad cognitionem omnigenae historiae ceteroqui paene oblitteratae iam noua lux allata est. Nam cum Gellius eam tam obiter quam inuidiose adumbrauerit, pauca frusta Diogenes de philosophis, Stephanus de chorographia exhibeat, ex Aeliani uariis eius species fere ut ex epitome effulget. Iam nobis hoc amplo fundamento nixis occasio prosperrima datur de indole eius disserendi. Et primum quidem comprobatum est illud, quod paucis adminiculis initio[2]) defendi, in litteras eam digestam fuisse. Ac non tantum aequalitate quadam argumenti notabilis erat, neque solum ad quaestiones Homericas, ad inuenta, ad nominum deriuationes, ad terras describendas pertinebat, sed permulta et diuersa exempla habebat coagmentata et in uno conspectu posita, tamquam opulentum quoddam doctrinae uersicoloris receptaculum, quo si quis celeriter de re qualibet certior fieri uolebat uteretur. Neque multum a uero abesse mihi uidear, si eam cum libris quos primus Brockhaus bibliopola 'Conuersationslexica' nuncupauit contendam. Pertinebat autem imprimis ad quaestiones 'aetiologicas', neque id solum sub uoce πρῶτος, sed passim. Praeterea redundabat coaceruatis scriptorum testimoniis, de qua re cf. cap. XVII.

Ceterum uia et ratione Fauorinus fontes suos in usum omnigenae historiae discerpsisse uidetur, si quidem ea quae in Pseudocallisth. I, 13 et u. h. XII, 16, 26 inde seruata sunt

1) Pag. 30. 2) Pag. 51 sqq.

ex una eademque Alexandri historia deinceps apparet hausta esse. Porro hic 'liber grandi uolumine' erat 'elaboratus ex multis et uariis et remotis lectionibus', id est ut scimus e commentariis Pamphilae, ut Nietzsche suspicatur ex Philostephani opere *περὶ εὑρημάτων* composito, praeterea fortasse ex Pamphilo aliisue asseclis Didymi. Quamquam Aelianus, ut Athenaei, ita huius operis indices in transcribendo contraxit et lacerauit.

Nunc uero non parui momenti est cognoscere, quae ratio inter omnigenam historiam et ceteros libros Fauorini interfuerit. Ac primo loco animo obicitur, quod eadem argumenta, quae in commentariis, in hac quoque deprehenduntur:

Di. La. VIII, 12: *καθάπερ ὁ αὐτὸς Φαβωρῖνος ἐν ὀγδόῃ παντοδαπῆς ἱστορίας φησίν*; cf. VIII, 47.	Di. La. VIII, 12: *Λέγεται καὶ πρῶτος (Πυθαγόρας) κρέασιν ἀσκῆσαι ἀθλητάς, καὶ πρῶτόν γ' Εὐρυμένην, καθά φησι Φαβωρῖνος ἐν τρίτῳ τῶν ἀπομνημονευμάτων, τῶν πρότερον ἰσχάσι ξηραῖς καὶ τυροῖς ὑγροῖς, ἀλλὰ καὶ πυροῖς σωμασκούντων αὐτούς,*
Di. La. VIII, 1, 14 de Pythagora: *Πρῶτόν τέ φασι τοῦτον ἀποφῆναι τὴν ψυχὴν κύκλον ἀνάγκης ἀμείβουσαν ἄλλοτ' ἄλλοις ἐνδεῖσθαι ζῴοις· καὶ πρῶτον εἰς τοὺς Ἕλληνας μέτρα καὶ σταθμὰ εἰσηγήσασθαι, καθά φησιν Ἀριστόξενος ὁ μουσικός· πρῶτόν θ' Ἕσπερον καὶ Φωσφόρον τὸν αὐτὸν εἰπεῖν, οἱ δέ φασι Παρμενίδην.* Qui locus Fauorino debetur et	Di. La. IX, 3, 23 de Parmenide: *Καὶ δοκεῖ πρῶτος πεφωρακέναι τὸν αὐτὸν εἶναι Ἕσπερον καὶ Φωσφόρον, ὥς φησι Φαβωρῖνος ἐν πέμπτῳ τῶν ἀπομνημονευμάτων· οἱ δὲ Πυθαγόραν. Καλλίμαχος δέ φησι μὴ εἶναι αὐτοῦ τὸ ποίημα.*

propterea quod de inuentis est et propter Di. La. IX, 23; atque omnigenae quidem historiae ob aequalitatem.	
De inuentis ad omnig. hist. a Diogene diserte reuocatis uide p. 52 sq.	Di. La. III, 48: *Διαλόγους τοίνυν φασὶ πρῶτον γράψαι Ζήνωνα τὸν Ἐλεάτην· Ἀριστοτέλης δ᾽ ἐν πρώτῳ περὶ ποιητῶν Ἀλεξαμενὸν Στυρέα ἢ Τήιον, ὡς καὶ Φαβωρῖνος ἐν ἀπομνημονεύμασι.*
Ex omnigena historia Di. La. VI, 73 affert tragoedias quae Diogenis Cynici ferrentur ab ipso neque a Philisco aut Pasiphonte compositas esse; idem III, 57 Platonem in republica conscribenda Protagorae libros compilasse; idem IX, 34 Anaxagoram quas de sole et luna proferret sententias a prisco quodam auctore furatum esse.	In commentariis de libris subditiciis expositum fuisse sequitur ex II, 39 et III, 62.
Pollim Lacedaemonium iussu Dionysii tyranni Platonem uendidisse in omnig. hist. exstabat (III, 19).	Eandem rem Fauorinus in commentariis tractauit (III, 20).
Ibidem Polycratem sophistam inter Socratis accusatores fuisse (II, 38).	Non genuinam esse Polycratis quae ferebatur orationem in Socratem conscriptam Fauorinus in commentariis dixit (II, 39).
Fauor. omnig. hist. s. u. *ταπεινότης* apud Aelian. u. h. XII, 43: *Δημήτριον δὲ τὸν Φαληρέα οἰκότριβα γενέσθαι λέγουσιν ἐκ τῆς οἰκίας τῆς Τιμοθέου καὶ Κόνωνος.*	Di. La. V, 75 sq.: (*Δημήτριος ὁ Φαληρεὺς*) *προσόδοις καὶ κατασκευαῖς ηὔξησε τὴν πόλιν, καίπερ οὐκ εὐγενὴς ὤν. ἦν γὰρ ἐκ τῆς Κόνωνος οἰκίας,*

ὡς Φαβωρῖνος ἐν πρώτῳ τῶν ἀπομνημονευμάτων φησίν.

Fauorin. omn. hist. s. u. τρυφὴ apud Aelian. u. h. XII, 32: Ἐμπεδοκλῆς δὲ ὁ Ἀκραγαντῖνος ἁλουργεῖ ἐχρήσατο καὶ ὑποδήμασι χαλκοῖς.

Di. La. VIII, 73 de Empedocle: Ἔτι τε πολλὰς τῶν πολιτίδων ἀπροίκους ὑπαρχούσας αὐτὸν προικίσαι διὰ τὸν παρόντα πλοῦτον· διὸ δὴ πορφύραν τ' ἀναλαβεῖν αὐτὸν καὶ στρόφιον ἐπιθέσθαι χρυσοῦν, ὡς Φαβωρῖνος ἐν ἀπομνημονευμάτων πρώτῳ· ἔτι τ' ἐμβάδας χαλκᾶς καὶ στέμμα Δελφικόν.

Similia efficiuntur ex locis uariae historiae duplicibus, qui quidem ad corruptionem codicum non reuocandi sint:

Fauor. omnig. hist. s. u. παλίγκοτος apud Ael. u. h. XIII, 24: Καὶ Περικλῆς ἔγραψε μὴ εἶναι Ἀθηναῖον ὃς μὴ ἐξ ἀμφοῖν γέγονεν ἀστοῖν. εἶτα ἀποβαλὼν τοὺς γνησίους παῖδας ἐπὶ τῷ νόθῳ Περικλεῖ καταλέλειπτο· δῆλα δὲ ὅτι καὶ Περικλῆς ἐβούλετο μὲν ἕτερα, ἔτυχε δὲ ἑτέρων.

Ael. u. h. VI, 10: Περικλῆς στρατηγῶν Ἀθηναίοις νόμον ἔγραψεν, ἐὰν μὴ τύχῃ τις ἐξ ἀμφοῖν ὑπάρχων ἀστῶν, τούτῳ μὴ μετεῖναι τῆς πολιτείας. μετῆλθε δὲ ἄρα αὐτὸν ἡ ἐκ τοῦ νόμου νέμεσις. οἱ γὰρ δύο παῖδες, οἵπερ οὖν ἤστην αὐτῷ, Πάραλός τε καὶ Ξάνθιππος, ἀλλὰ οὗτοι μὲν κατὰ τὴν νόσον τὴν δημοσίαν ἀπέθανον, κατελείφθη δὲ ὁ Περικλῆς ἐπὶ τοῖς νόθοις, οἵπερ οὖν οὐ μετέσχον τῆς πολιτείας κατὰ τὸν πατρῷον νόμον (caput per se positum).

Eadem ratio est inter Fauor. omnig. hist. u. παράδοξος apud Ael. u. h. IX, 39 et u. h. II, 14 — omn. hist. u. τέρατα apud Ael. u. h. XII, 45 et u. h. X, 21 — omn. hist. u. παιδιὰ apud Ael. u. h. XIV, 8, 2 et u. h. II, 6.

Iam quoniam omnigenam historiam quattuor narratiunculas communes habere uidimus cum ea uariorum parte quam supra ad commentarios Fauorini Pamphilaeque potissimum rettulimus, iidem commentarii, si minus utrique, at certe alteriutri cum illo lexico Fauorini et ipso uidentur argumento fuisse coniuncti.

Quodsi Fauorinus nonnumquam easdem res tractauit et in omnigena historia et in miscellaneis solute indigesteque conscriptis, in illa curam adhibens his uidetur usus esse. Tum quod u. h. II, 34—36 et III, 9, 10, 12, quae argumenta libris Fauorini de senectute et de arte amandi Socratica inscriptis deinceps respondent, non ab iis ipsis, sed ab omnigena historia, ut credo [1]), petita sunt, ad hanc suspicionem deducimur, Fauorinum quae antea scriptis singularibus exposuisset senescentem generatim comprehendisse in omnigena historia. Hanc post commentarios confectam esse ex eo colligi licet, quod Gellius, cum commentariis praeceptoris iam in prioribus libris usus sit [2]), de ea demum n. A. XIV, 6 tamquam de libro antea non cognito agit, idemque eam commemorat in praefatione, quam idcirco quod liberos suos ibi inducit ut discendi capaces ante annos 150—155 scribere non potuit [3]). Quo temporis spatio Fauorinus aetate confectus erat. Nam natus est minimum decem annis ante Herodem Atticum [4]), i. e. ante annum 101 [5]). Accedit quod compendia post libros peculiares a doctis componi solent. Ac ne illud quidem, quod dixi, commentationis *περὶ γήρως* inscriptae in omnigena historia quaedam frusta exstitisse, huc male quadrat.

Iam si uerum est a sene Fauorino farraginem illius lexici conflatam esse, fieri omnino non potuit, quin is, antequam alios fontes adiret, suas potius quas ipse passim disperserat doctrinae copias in eam inferret.

XVI. De omnigena historia Athenaei fonte.

A.

Atque ut qui post Chr. n. fuerunt lexicographi et scholiastae ad Didymum uel ad Pausaniam Aeliumque Dionysium aut ipsos aut aliis auctoribus interpositis recedere solent, ita

1) Vide p. 71. 2) Pag. 60 sqq. 3) Si quidem ipse circa annos 120—125 natus est. 4) Philostr. uit. soph. I, 8 de Fauorino: *ἐπιτηδειότατος μὲν οὖν Ἡρώδῃ τῷ σοφιστῇ ἐγένετο διδάσκαλόν τε ἡγουμένῳ καὶ πατέρα καὶ πρὸς αὐτὸν γράφοντι ‘πότε σε ἴδω καὶ πότε σου περιλείξω τὸ στόμα’.* 5) Pauly's Realenc. I, 2² p. 2096.

ex omnigena historia Fauorini haud pauca florilegia quasi ex uno nodo ac coitu litterarum profecta sunt.

Etenim, ut ab Athenaeo initium capiam, tandem uerus eius et genuinus fons detectus est: sunt *δειπνοσοφισταί*, si summam spectas, excerpta lexici Fauoriniani in formam sermonum conuiualium redacta.

Nonne enim eadem aequalitas argumenti utrique operi propria est? Nonne illi indices piscium, poculorum, ciborum, nonne cumulata illa praestigiatorum, ganeonum, potatorum, hominum gracilium, artificum exempla, in quibus Athenaeus sibi placuit, rationem qua illum in omnigena historia scribenda grassatum esse uidimus quasi acu tangunt? Et quod Aelianus, qui Athenaeum non modo exhausisse, sed etiam fontium quadam communitate cum eo coniunctus esse [1]) repertus est, ex Fauorino pendet, nonne id ipsum in Athenaeum cadere uidetur?

B. Verum adsunt certiora indicia.

1.

De Fauorini studiis grammaticis [2]) satis constat per Gellium, qui eum disputantem facit de Iapyge aliisque uentis (n. A. II, 22), de significatione peni uocabuli (IV, 1), de discrimine manubiarum et praedae (XIII, 25), de uoce *δημηγορίαι* in Latinum sermonem uertenda (XVIII, 7), de inopia uocum colores exprimentium linguae Latinae propria (II, 26), de notione uerborum ab etymis repetenda (I, 18), de elegantia, qua Q. Quadrigarius pugnam Manlii Torquati cum homine Gallo descripsit (IX, 13), quibus proprietatibus oratio Lysiae a Platonica abhorruerit (II, 5), de differentia Pindari et Vergilii in describenda flagrantia montis Aetnae (XVII, 10), de locis quibusdam interpretandis Euripidis (I, 15, 17) et Sallustii (III, 1), de lectione quadam Vergilii confirmanda (I, 21, cf. IV, 1, 15), de uersu quodam Plautino (III, 3, 6). Idem Fauorinus apud Gellium IV, 1, 4 sqq. hominem nugis grammaticis iactatum perstringens 'Amabo', inquit, 'magister, quidquid est nomen tibi,

---

1) Vide p. 18. 2) Marres p. 24—41.

abunde multa docuisti, quae quidem ignorabamus et scire haud sane postulabamus. Quid enim refert mea eiusque, quicum loquor, quo genere ʻpenumʼ dicam, aut in quas extremas litteras declinem, si nemo id non nimis barbare fecerit? Sed hoc plane indigeo addiscere, quid sit ʻpenusʼ et quo sensu id uocabulum dicatur, ne rem cotidiani usus, tamquam qui in uenalibus Latine loqui coeptant, alia, quam oportet, uoce appellemʼ. Patet igitur eum non ex iis grammaticis fuisse, qui, ut cum Herodico Babylonio loquar, *τὸ σφὶν καὶ τὸ σφῷν καὶ τὸ μὶν ἠδὲ τὸ νὶν* anxie et scrupulose agitabant, sed in sententiis potius uersatum esse difficilioribus illis intellectu.

Nec non in quaestiones Homericas incubuit. Nam apud Gellium (III, 16) disserens de Odyss. XI, 248 sqq., ubi Neptunus ad uirginem nuper a se compressam haec dicit: *χαῖρε, γύναι, φιλότητι· περιπλομένου δʼ ἐνιαυτοῦ τέξεαι ἀγλαὰ τέκνα, ἐπεὶ οὐκ ἀποφώλιοι εὐναὶ ἀθανάτων*, in eo elaborat, ut expromat, quo iure uerba *περιπλομένου ἐνιαυτοῦ* de decem mensibus quos feminae grauidae esse solent a poeta dicta sint [1]), idemque (n. A. II, 26, 20) Frontonem adulans uersu Iliadis l. XXIII 382 compellat. Quin immo librum *περὶ τῆς Ὁμήρου φιλοσοφίας* auctore Suida confecit. Et sciscitantibus nobis, ad quod genus argumenti is spectauerit, hoc fragmento ansa idonea praebetur: Di. La. II, 11: *δοκεῖ πρῶτος (Ἀναξαγόρας), καθά φησι Φαβωρῖνος ἐν παντοδαπῇ ἱστορίᾳ, τὴν Ὁμήρου ποίησιν ἀποφήνασθαι εἶναι περὶ ἀρετῆς καὶ δικαιοσύνης· ἐπὶ πλέον δὲ προστῆναι τοῦ λόγου Μητρόδωρον τὸν Λαμψακηνόν, γνώριμον ὄντα αὐτοῦ, ὃν καὶ πρῶτον σπουδάσαι τοῦ ποιητοῦ περὶ τὴν φυσικὴν πραγματείαν.* Iam Fauorinus id quod in Anaxagorae et Metrodori studiis Homericis laudauit ipse in suo scripto de Homeri philosophia omisisse putari nequit; id est, semina et quasi igniculos uirtutum rationesque quasdam physicas a poeta inibi repetiit. Si autem ualet id quod proxime exsecutus esse mihi uideor, libros Fauorini ipsius ad omnigenam historiam

1) Cf. de hoc putido genere disserendi Lehrs., de Arist. stud. Hom.[2] p. 213 sq.

construendam adhibitos esse, exspectandum est, ut eadem, quae in illis commentationibus Homericis, in hac quoque infuerint. At quid multa? Abundabat omnigena historia eiusmodi quaestionibus adeo, ut ob has potissimum Gellius XIV, 6 eam insulsitatis argueret.

Iam uero ad hanc lexici Fauoriniani imaginem et Gellii testimonio et cogitatione mea effictam proxime accedunt Athenaei l. I capita 15—23, ubi multa exempla frugalitatis Homericae habentur. Neque temporis ratio obstat, si quidem Apio et Iuba, Tiberii Caesaris aequales, in l. I cc. 26 et 29 laudantur. Quid quod frustula omnigenae historiae in hac parte *δειπνοσοφιστῶν* reperiuntur. Quod enim Fauorinus in ea narrauit (Di. La. V, 9), Aristotelem Athenis fugientem de delatoribus dixisse '*ὄγχνη ἐπ' ὄγχνῃ γηράσκει, σῦκον δ' ἐπὶ σύκῳ*', idem uersus ex Odyss. VII, 120 et 121 contaminatus affertur partim in Ath. I p. 9 e et totus p. 24 f. — Porro in p. 10 a, Nestore ad Machaonis uulnera sananda uinum adhibuisse tradito, explicandi gratia haec subsecuntur: *καὶ τοῦτον Πράμνειον ὃν ἴδμεν παχὺν καὶ πολύτροφον.* Iam exstant in Fauor. omn. hist. s. u. *τρυφὴ* apud Ael. u. h. XII, 31 uerba: *Πράμνειόν τινα ἐκάλουν, ἱερὸς δὲ ἦν ἄρα οὗτος τῆς Δήμητρος.*

2.

Steph. Byz.

s. u.: *Χελιδόνιοι ἔθνος Ἰλλυρικόν — εἰσὶ καὶ Χελιδονίαι πέτραι, ὧν πολλάκις ἐμνήσθημεν. δύο δέ εἰσι κεκλημέναι ἡ μὲν Κορύδελα ἡ δὲ Μελανίππεια, ὡς Φαβωρῖνος ἐν τοῖς παντοδαποῖς.*

De leporibus cum agatur apud Athenaeum inde a l. IX capite 61, in c. 63 p. 401 a haec exstant:

Καλοῦνται δέ τινες καὶ Χελιδονίαι λαγωοί. μνημονεύει δὲ αὐτῶν Δίφιλος ἢ Καλλιάδης ἐν Ἀγνοίᾳ οὕτως·

τί τοῦτο; ποδαπὸς οὗτος;
B. *Χελιδόνειος ὁ δασύπους, γλυκεῖα δ' ἡ μίμαρκυς.*

(Fici Chelidoniae memorantur in III p. 75 c et XIV p. 652 d e.)

S. u.: *Βισαλτία πόλις καὶ χώρα Μακεδόνων, ἀπὸ Βισάλτου τοῦ Ἡλίου καὶ Γῆς. περὶ ταύτην οἱ λαγοὶ σχεδὸν πάντες ἁλίσκονται δύο ἥπατα ἔχοντες, ὡς Θεόπομπος ἱστορεῖ καὶ Φαβωρῖνος.*

Θεόπομπος δ' ἐν τῇ εἰκοστῇ τῶν ἱστοριῶν περὶ τὴν Βισαλτίαν φησὶ λαγωοὺς γίνεσθαι δύο ἥπατα ἔχοντας.

Suis Calydonii mentionem faciunt Athenaeus IX p. 401 b et Stephanus s. u. *Κρεμμυών*, hic Fauorinum antestans. Accedit quod Athenaei libros VII, VIII, IX ex lexico quodam fluxisse uel per se apparet; habent enim etiamnunc uoces primarias, in quibus explicandis sequentia uersantur, a fronte capitum seorsus appositas, uelut liber nonus has: *ΟΡΝΕΙΣ, ΔΕΛΦΑΞ, ΧΗΝ, ΑΤΤΑΓΑΣ, ΠΟΡΦΥΡΙΩΝ, ΠΟΡΦΥΡΙΣ, ΠΕΡΔΙΞ, ΟΡΤΥΓΕΣ, ΦΑΣΣΑΙ, ΝΗΤΤΑΙ, ΓΑΛΑΘΗΝΩΝ, ΤΑΩΣ, ΣΥΣ, ΨΥΑΙ.*

Iam ut ex ungue leo cognosci potest, ita Athenaeus, si hanc unam de leporibus Bisalticis fabellam ex omnigena historia Fauorini mutuatus est, ubicumque animalia per genera tractat, ex ea pendet, id est non modo in libri noni cc. 61—63, sed etiam in libris VII, VIII, IX, utpote qui communis originis sint. Si igitur haec omnis pars *δειπνοσοφιστῶν* deprompta est ex lemmate illius lexici *ζῷα* inscripti, in eo lemmate ipso etiam de singulis bestiis secundum ordinem litterarum disputatum fuisse ex Athenaeo licet concludi.

3.

Athenaeus postquam inde ab initio libri undecimi usque ad caput 110 dissertationem de poculorum generibus non magis doctam quam ieiunam praebuit, extremis capitibus 112—120 Platonis discipulorumque eius inuidiam multis exemplis prosequitur, his uerbis exorsus: *εἰς ταῦτά τις ἀποβλέπων τὰ τοῦ καλοῦ Ξενοφῶντος ἐπιγινώσκειν δυνήσεται ἣν εἶχε πρὸς αὐτὸν ὁ λαμπρότατος Πλάτων ζηλοτυπίαν. ἢ τάχα φιλονείκως εἶχον ἀρχῆθεν πρὸς ἑαυτοὺς οἱ ἄνδρες οὗτοι, αἰσθόμενοι τῆς ἰδίας ἑκάτερος ἀρετῆς, καὶ ἴσως καὶ περὶ πρωτείων διεφέροντο.* Utrumque enim dicit symposia

diuersum in modum composuisse, Platonem autem in libro de anima confecto de Xenophonte consulto reticere; eundem in legum tertio dicere Cyrum, quamquam bonus dux esset, bonae institutionis expertem fuisse; quo iudicio Xenophontis *Κύρου παιδείαν* perstringi. Tum fusius exponitur, quam odiosa obtrectatione Plato fuerit in Homerum aliosque poetas, in Thrasymachum Chalcedonium, Hippiam, Gorgiam, Parmenidem, in Phanosthenem Andrium, Apollodorum Cyzicenum, Heraclidem Clazomenium, in Themistoclem, Periclem, Cimonem, alios. Interiectoque iniquo de republica et de legibus Platonicis iudicio (c. 117) transit ad inuidiam et superbiam Euphraei, Callippi, Euagonis, Timolai, Chaeronis, discipulorum Platonis. Denique sub finem (p. 509 a) haec leguntur: *τοιοῦτοι δ' εἰσὶ καὶ νῦν τῶν Ἀκαδημιακῶν τινες, ἀνοσίως καὶ ἀδόξως βιοῦντες. χρημάτων γὰρ ἐξ ἀσεβείας καὶ παρὰ φύσιν κυριεύσαντες διὰ γοητείαν νῦν εἰσι περίβλεπτοι.* Qui haec omnia composuit — neque de Athenaeo ipso ullo modo cogitandum est —, uir fuit in dialogis eius philosophi summopere uersatus, si quidem l. l. Athenaei prouocatur ad leges, rempublicam, Ionem, Menonem, Euthydemum, conuiuium, Cimonem, Gorgiam, Timaeum, Menexenum; idem uidetur Academiae rediuiuae addictus fuisse; idem eo consilio scripta Platonis peruestigauit, ut exempla *ζηλοτυπίας* inde petita in unum locum congereret.

Iam uero ad uocem omnigenae historiae *ζηλοτυπίαν* memineris, quaeso, nobis supra reuocandum fuisse Ael. u. h. XII caput 16, quod sic incipit: *λέγεται Ἀλέξανδρος ὁ Φιλίππου ζηλοτυπώτατα πρὸς τοὺς ἑταίρους διατεθῆναι,* et ubi rex ob inuidiam in Perdiccam, Lysimachum, Seleucum, Antigonum, Antipatrum, Ptolemaeum, Tarrhium, Pithonem carpitur. Videmus igitur utrobique eiusdem rei exempla uia et ratione excerpta ex diuersis fontibus, altera ex Platone, altera ex libro quodam de rebus Alexandri composito. En, denuo ex uerbis Athenaei prospicit facies Fauorini, Academici illius et lexicographi. Hauserunt sua et Aelianus et Athenaeus ex lemmate omnigenae historiae uoce *ζηλοτυπία* notato.

Quod iudicium ferenti mihi haec conspicua utriusque scriptoris conuenientia praesidio est:

Di. La. III, 48:	Ath. XI c. 112 p. 505 b c:
Διαλόγους τοίνυν φασὶ πρῶτον γράψαι Ζήνωνα τὸν Ἐλεάτην· Ἀριστοτέλης δ' ἐν πρώτῳ περὶ ποιητῶν Ἀλεξαμενὸν Στυρέα ἢ Τήιον, ὡς καὶ Φαβωρῖνος ἐν ἀπομνημονεύμασι (uerba commentationis de Platone a Diogene scriptae). Ad argumentum autem omnigenae historiae enucleandum commentariorum fragmentis uis probandi inest[1].	*Πρὸ γὰρ αὐτοῦ (Πλάτωνος) τοῦθ' εὗρε τὸ εἶδος τῶν λόγων ὁ Τήιος Ἀλεξαμενός, ὡς Νικίας ὁ Νικαεὺς ἱστορεῖ καὶ Σωτίων. Ἀριστοτέλης δὲ ἐν τῷ περὶ ποιητῶν οὕτως γράφει ʻοὐκοῦν οὐδὲ ἐμμέτρους τοὺς καλουμένους Σώφρονος μίμους μὴ φῶμεν εἶναι λόγους καὶ μιμήσεις, ἢ τοὺς Ἀλεξαμενοῦ τοῦ Τηίου τοὺς προτέρους γραφέντας τῶν Σωκρατικῶν διαλόγων'. ἄντικρυς φάσκων ὁ πολυμαθέστατος Ἀριστοτέλης πρὸ Πλάτωνος διαλόγους γεγραφέναι τὸν Ἀλεξαμενόν.*

Sed audiamus praeterea Gellium XIV, 3: ʻQui de Xenophontis Platonisque uita et moribus pleraque omnia exquisitissime[2] scripsere, non afuisse ab eis motus quosdam tacitos et occultos simultatis aemulationisque mutuae putauerunt et eius rei argumenta quaedam coniectaria ex eorum scriptis protulerunt. Quod neque a Platone in tot numero libris mentio umquam facta sit Xenophontis neque item contra ab eo in suis libris Platonis, quamquam uterque ac maxime Plato complurium Socratis sectatorum in sermonibus quos scripsit commeminerit. Id etiam non sincerae neque amicae uoluntatis indicium crediderunt, quod Xenophon inclito illi operi Platonis, quod ʻde optimo statu reipublicae administrandae' scriptum est, lectis ex eo duobus fere libris, qui primi in uolgus exierunt, opposuit contra conscripsitque diuersum regiae administrationis genus quod *παιδείας Κύρου* inscriptum est. Eo facto scriptoque eius usque permotum esse Platonem ferunt, ut quodam

1) Vide p. 105 sqq. 2) Cf. Gell. X, 12, 9.

in libro mentione Cyri regis habita retractandi leuandique eius operis gratia uirum quidem Cyrum nauum et strenuum fuisse dixerit, *παιδείας δὲ οὐκ ὀρθῶς ἧφθαι τὸ παράπαν*' (uid. legum III p. 694 C) etc. Extremo capite, ut Plato et Xenophon maleuolentiae crimine purgentur, haec subiuncta sunt: 'aequiparatio ipsa plerumque et parilitas uirtutum inter se consimilium, etiamsi contentionis studium et uoluntas abest, speciem tamen aemulationis creat' etc.

Optime haec uerba Gellii a Maassio [1]) ad Fauorinum referuntur uirum 'memoriarum ueterum exsequentissimum'. Quae quantopere conueniant ad initium loci quem ex Athenaeo supra attuli in aperto est. Neque uero ex omnigena historia hausta sunt, sed ex alio quodam uolumine Fauorini, ut uidetur e commentariis. Iam fides adiuncta est illis quae dixi eum certa ratione fontibus suis esse usum et in lexico suo repetiisse quae antea per alia scripta disperserat. Scilicet ex hoc fluxerunt quae Athenaeus de illa contentione philosophorum affert.

Atqui philosophum, inquies, Platonicum quo tandem iure putas in principem et ducem suae sectae conuiciis saeuiisse? Sed non est, quod in ea re haereamus. Nam Fauorinus quamquam uel potius propterea quod quartam, quam dicunt, Academiam professus est, uir erat sui iudicii [2]), ac si eum, ut ad rationem Peripateticorum uergebat [3]) et iucundissimam quamque doctrinam arbitrio suo uidetur amplexus esse [4]), ita uituperasse credimus quae in Platone ipsi displicuissent, num rem animo fingimus ab eius ingenio alienam? Ceterum Athenaei capita, quae in medio sunt, non tam ad odium Platonis uidentur reuocanda esse quam ad studium quoddam uitia generis humani praeclaris exemplis confirmandi.

Verum quod fabulosam Alexandri historiam per species discerptam in lexicum Fauorini intextam fuisse nobis erat statuendum [5]), si legimus Ath. l. XII caput 55, ubi de luxuria singulorum deinceps Alexandri legatorum agitur, nonne hac enumeratione rursus de indole omnigenae historiae commonemur?

1) L. l. p. 77 sqq. 2) Gell. XX, 1, 9. 3) Plut. quaestt. conu. VIII, 10, 2. 4) Marres p. 55 sqq. 5) Pagg. 54 sqq. et 75 sq.

Philosophum Fauorinum in octauo libro Athenaei haec quoque historiola comprobat: p. 354 e: *οὐκ ἀχαρίτως δὲ καὶ Σφαῖρον, τὸν συσχολάσαντα μὲν Χρυσίππῳ παρὰ Κλεάνθει, μετάπεμπτον δὲ γενόμενον εἰς Ἀλεξάνδρειαν ὑπὸ τοῦ βασιλέως Πτολεμαίου, κηρίνων ποτὲ ἐν τῷ δείπνῳ παρατεθεισῶν ὀρνίθων, ἐκτείναντα τὰς χεῖρας ἐπισχεθῆναι ὑπὸ τοῦ βασιλέως, ὡς ψεύδει συγκατατιθέμενον. τὸν δ᾽ εὐστόχως ἀποφήνασθαι εἰπόντα οὐ τούτῳ συγκατατίθεσθαι, ὅτι εἰσὶν ὄρνεις, ἀλλ᾽ ὅτι εὔλογόν ἐστι ταύτας ὄρνεις εἶναι. διαφέρειν δὲ τὴν καταληπτικὴν φαντασίαν τοῦ εὐλόγου· τὴν μὲν γὰρ ἀδιάψευστον εἶναι, τὸ δ᾽ εὔλογον ἄλλως ἀποβαίνειν.* Versatur in discrimine sententiarum de facultate comprehendendi. Pyrrhonei enim et de iis qui a parte quartae, quam dicunt, Academiae stabant longe plurimi menti, quippe quae neque per se quidquam praestare posset et omnia externis atque aduenticiis uisionibus deberet, facultatem ueri indagandi omnino abiudicabant. Contra Stoici commune iudicium hominum secuti ea quae sensibus percepta erant pro ueritatis habebant criterio. Fauorinus uero in hac prouincia philosophiae fere sola et tamquam sua elaborauit. Nam libri eius philosophici, qui quidem noti sunt, ad unum omnes, et *Πυρρωνείων τρόπων λόγοι ι´* [1]) et *Πλούταρχος ἢ περὶ τῆς Ἀκαδημαϊκῆς διαθέσεως*, et *πρὸς Ἐπίκτητον*, et *Ἀλκιβιάδης*, et *πρὸς Ἀδριανόν*, et *πρὸς Δρύσωνα*, et *πρὸς Ἀρίσταρχον* ad *κατάληψιν* pertinebant [2]). Atque ad eam contemptionem iudicii sensuum processit, ut ne solem quidem comprehensibilem esse contenderet [3]). Quamquam idem non ubique sibi constitit; in Plutarcho saltem esse aliquid quod liquido cognosci posset uidetur concessisse [4]). Quid uero? Nonne illud Athenaei ad hanc Fauorini dubitationem iocose illustrandam mirum quantum conuenit? Accedit quod ipsam illam *καταληπτικὴν φαντασίαν* in scriptis Fauorini usitatissimam iisque paene propriam fuisse Galenus testis est, in libri cui nomen est *περὶ ἀρίστης διδασκαλίας*

---

1) Gell. XI, 5, 5. Philostr. uit. soph. I, 8 (p. 208). Di. La. IX, 87.
2) Gal. *περὶ ἀριστ. διδασκ.* p. 131. 3) Ibid. p. 131 init. et 138, 17.
4) Ibid. p. 131, 18.

p. 131, 26 his usus uerbis: *καὶ ἔγωγε ἐθαύμαζον, νὴ τοὺς θεούς, ὅπως ὁ Φαβωρῖνος εἰς τὴν τῶν Ἀττικῶν φωνὴν εἰωθὼς μεταλαμβάνειν ἕκαστα τῶν ὀνομάτων οὐ παύεται λέγων οὔτε τὸ καταληπτόν, οὔτε τὴν κατάληψιν, οὔτε τὴν καταληπτικὴν φαντασίαν, οὔτε τὰ τούτοις ἀντικείμενα, οἷον στερητικῶς λεγόμενα ἀκατάληπτον φαντασίαν, ἢ τὴν ἀκαταληψίαν αὐτήν.*

Neque ego, cum Plutarchus huc non faciat, inter Academicos recentiores noui ullum auctorem cuius scriptis illae facetiae Sphaeri philosophi et Ptolemaei regis uindicari possint praeter Fauorinum.

Denique Diogenes, Fauorini excerptor, VII, 177 eandem prorsus narratiunculam exhibet.

4.

Di. La. VIII, 53:	Athen. I p. 3c: *Καὶ ἐπὶ τὰς ἑστιάσεις δὲ παρακαλῶν* (sc. Larensius), *πατρίδα, φησί* (sc. Athenaeus), *τὴν Ῥώμην πᾶσιν ἀποφαίνει. τίς γὰρ τὰ οἴκοι ποθεῖ τούτῳ ξυνὼν ἀναπεπταμένην ἔχοντι τοῖς φίλοις τὴν οἰκίαν; κατὰ γὰρ τὸν κωμικὸν Ἀπολλόδωρον,* *εἰς οἰκίαν ὅταν τις εἰσίῃ φίλου,* *ἔστιν θεωρεῖν, Νικοφῶν, τὴν τοῦ φίλου* *εὔνοιαν εὐθὺς εἰσιόντα τὰς θύρας.* *ὁ θυρωρὸς ἱλαρὸς πρῶτόν ἐστιν, ἡ κύων* *ἔσηνε καὶ προσῆλθ', ὑπαντήσας δέ τις* *δίφρον εὐθέως ἔθηκε, κἂν μηδεὶς λέγῃ* *μηδέν.* *τοιούτους ἔδει καὶ τοὺς λοιποὺς εἶναι πλείους· ὡς τοῖς γε μὴ τοῦτο ποιοῦσιν ἐρεῖ τις 'τί μικρολογεῖς; πλεῖαί τοι οἴνου κλισίαι. δαίνυ δαῖτα γέρουσι θάλειαν· ἔοικέ τοι'.* *τοιοῦτος ἦν τῇ μεγαλοψυχίᾳ ὁ μέγας Ἀλέξανδρος. Κόνων δὲ τῇ περὶ Κνίδον ναυμαχίᾳ νικήσας Λακεδαιμονίους καὶ τειχίσας τὸν Πειραιᾶ, ἑκατόμβην τῷ ὄντι θύσας καὶ οὐ ψευδωνύμως, πάντας Ἀθηναίους ἑστια-*

σεν. Ἀλκιβιάδης δὲ Ὀλύμπια νικήσας ἅρματι πρῶτος καὶ δεύτερος καὶ τέταρτος, εἰς ἃς νίκας καὶ Εὐριπίδης ἔγραψεν ἐπινίκιον, θύσας Ὀλυμπίῳ Διὶ τὴν πανήγυρον πᾶσαν εἱστίασε. τὸ αὐτὸ ἐποίησε καὶ Λεώφρων Ὀλυμπίασιν, ἐπινίκιον γράψαντος τοῦ Κείου Σιμωνίδου.

Σάτυρος δ᾽ ἐν τοῖς βίοις φησὶν ὅτι Ἐμπεδοκλῆς υἱὸς μὲν ἦν Ἐξαινέτου, κατέλιπε δὲ καὶ αὐτὸς υἱὸν Ἐξαίνετον· ἐπί τε τῆς αὐτῆς Ὀλυμπιάδος τὸν μὲν ἵππῳ κέλητι νενικηκέναι, τὸν δ᾽ υἱὸν αὐτοῦ πάλῃ, ἤ, ὡς Ἡρακλείδης ἐν τῇ ἐπιτομῇ, δρόμῳ. ἐγὼ δ᾽ εὗρον ἐν τοῖς ὑπομνήμασι Φαβωρίνου, ὅτι καὶ βοῦν ἔθυσε τοῖς θεωροῖς ὁ Ἐμπεδοκλῆς ἐκ μέλιτος καὶ ἀλφίτων.	Ἐμπεδοκλῆς δ᾽ ὁ Ἀκραγαντῖνος ἵπποις Ὀλύμπια νικήσας, Πυθαγορικὸς ὢν καὶ ἐμψύχων ἀπεχόμενος, ἐκ σμύρνης καὶ λιβανωτοῦ καὶ τῶν πολυτελεστάτων ἀρωμάτων βοῦν ἀναπλάσας διένειμε τοῖς εἰς τὴν πανήγυριν ἀπαντήσασιν. ὁ δὲ Χῖος Ἴων τραγῳδίαν νικήσας Ἀθήνησιν ἑκάστῳ τῶν Ἀθηναίων ἔδωκε Χῖον κεράμιον.

Haec uerba ex Athenaeo adscripta, remotis iis quae ab eo ipso praefationis loco adiecta sunt — neque difficile est ea internoscere —, ad uocem omnigenae historiae *ἑστίασις* uidentur reuocanda esse.

5.

Di. La. VIII, 63:	Ath. XIV c. 12 p. 620 a: *Οὐκ ἀπελίποντο δὲ ἡμῶν τῶν συμποσίων οὐδὲ ῥαψῳδοί. ἔχαιρε γὰρ τοῖς Ὁμήρου ὁ Λαρήνσιος . . . ὅτι δ᾽ ἐκαλοῦντο οἱ ῥαψῳδοὶ καὶ ὁμηρισταὶ Ἀριστοκλῆς εἴρηκεν ἐν τῷ περὶ χορῶν. τοὺς δὲ νῦν ὁμηριστὰς ὀνομαζομένους πρῶτος εἰς τὰ θέατρα παρήγαγε Δημήτριος ὁ Φαληρεύς. Χαμαιλέων δ᾽ ἐν τῷ περὶ Στησιχόρου καὶ μελῳδηθῆναί φησιν οὐ μόνον τὰ Ὁμήρου*

De Empedocle: *Αὐτοὺς δὲ τούτους τοὺς καθαρμοὺς ἐν Ὀλυμπίᾳ διαρραψῳδῆσαι λέγεται Κλεομένην τὸν ῥαψῳδόν, ὡς καὶ Φαβωρῖνος ἐν ἀπομνημονεύμασι.*

ἀλλὰ καὶ τὰ Ἡσιόδου καὶ Ἀρχιλόχου, ἔτι δὲ Μιμνέρμου καὶ Φωκυλίδου. Κλέαρχος δ' ἐν τῷ προτέρῳ περὶ γρίφων 'τὰ Ἀρχιλόχου (φησὶν) ὁ Σιμωνίδης ὁ Ζακύνθιος ἐν τοῖς θεάτροις ἐπὶ δίφρου καθήμενος ἐρραψῴδει'. Λαννσίας δ' ἐν τῷ πρώτῳ περὶ ἰαμβοποιῶν Μνασίωνα τὸν ῥαψῳδὸν λέγει ἐν ταῖς δείξεσι τῶν Σιμωνίδου τινὰς ἰάμβων ὑποκρίνεσθαι. τοὺς δ' Ἐμπεδοκλέους καθαρμοὺς ἐρραψῴδησεν Ὀλυμπίασι Κλεομένης ὁ ῥαψῳδός, ὥς φησι Δικαίαρχος ἐν τῷ Ὀλυμπικῷ. Ἰάσων δ' ἐν τρίτῳ περὶ τῶν Ἀλεξάνδρου ἱερῶν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ φησὶν ἐν τῷ μεγάλῳ θεάτρῳ ὑποκρίνασθαι Ἡγησίαν τὸν κωμῳδὸν τὰ Ἡσιόδου, Ἑρμόφαντον δὲ τὰ Ὁμήρου.

Habemus apud Athenaeum eum omnigenae historiae indicem ut uidetur fere integrum, qui sub uoce *ῥαψῳδοὶ* exstitit.

6.

Di. La. V, 5: *Ὁ δ' οὖν Ἀριστοτέλης ἐλθὼν εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ τρία πρὸς τοῖς δέκα τῆς σχολῆς ἀφηγησάμενος ἔτη ὑπεξῆλθεν εἰς Χαλκίδα, Εὐρυμέδοντος αὐτὸν τοῦ ἱεροφάντου δίκην ἀσεβείας γραψαμένου, ἢ Δημοφίλου, ὥς φησι Φαβωρῖνος ἐν παντοδαπῇ ἱστορίᾳ, ἐπειδήπερ τὸν ὕμνον εἰς τὸν προει-*

Athen. XV c. 51 p. 696a: *Τούτων λεχθέντων ὁ Δημόκριτος ἔφη, ἀλλὰ μὴν καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ πολυμαθεστάτου γραφὲν Ἀριστοτέλους εἰς Ἑρμείαν τὸν Ἀταρνέα οὐ παιάν ἐστιν, ὡς ὁ τὴν τῆς ἀσεβείας κατὰ τοῦ φιλοσόφου γραφὴν ἀπενεγκάμενος Δημόφιλος, εἰς αἰδῶ τε παρασκευασθεὶς ὑπ' Εὐρυμέδοντος* (i. e. interprete Schweighaeusero: 'qui honoris causa ab Eurymedonte accusator subornatus est'), *ὡς ἀσεβοῦντος καὶ ᾄδοντος ἐν τοῖς συσσιτίοις ὁσημέραι εἰς τὸν*

ρημένον Ἑρμείαν ἐποίησεν.

§ 6: ὁ δὲ ὕμνος ἔχει τοῦτον τὸν τρόπον·

§ 7: Sequitur carmen ab Aristotele in honorem Hermeae compositum.

Tum (§ 8) Diogenes ipsius epigrammate de Aristotele interiecto sic pergit (§ 9): τοῦτον πρῶτον Φαβωρῖνος ἐν παντοδαπῇ ἱστορίᾳ λόγον δικανικὸν ὑπὲρ ἑαυτοῦ συγγράψαι φησὶν ἐπ' αὐτῇ ταύτῃ τῇ δίκῃ καὶ λέγειν ὡς Ἀθήνησιν ὄγχνη ἐπ' ὄγχνῃ γηράσκει, σῦκον δ' ἐπὶ σύκῳ.

Ἑρμείαν παιᾶνα. ὅτι δὲ παιανος οὐδεμίαν ἔμφασιν παρέχει τὸ ᾆσμα, ἀλλὰ τῶν σκολίων ἕν τι καὶ αὐτὸ εἶδός ἐστιν ἐξ αὐτῆς τῆς λέξεως φανερὸν ὑμῖν ποιήσω· subsequitur Aristotelis paean siue carmen in Hermeam.

c. 52: ἐγὼ μὲν οὐκ οἶδα εἴ τίς τι κατιδεῖν ἐν τούτοις δύναται παιανικὸν ἰδίωμα ... παιὰν δ' ἐστὶ καὶ ὁ εἰς Κρατερὸν τὸν Μακεδόνα γραφείς, ὃν ἐτεκτήνατο Ἀλεξῖνος ὁ διαλεκτικός, ὥς φησιν Ἕρμιππος ὁ Καλλιμάχειος ἐν τῷ πρώτῳ περὶ Ἀριστοτέλους. ᾄδεται δὲ καὶ οὗτος ἐν Δελφοῖς, λυρίζοντός γέ τινος παιδός. καὶ ὁ εἰς Ἀγήμονα δὲ τὸν Κορίνθιον, Ἀλκυόνης πατέρα, ὃν ᾄδουσι Κορίνθιοι, ἔχει τὸ παιανικὸν ἐπίφθεγμα. παρέθετο δὲ αὐτὸν Πολέμων ὁ περιηγητὴς ἐν τῇ πρὸς Ἀράνθιον ἐπιστολῇ. καὶ ὁ εἰς Πτολεμαῖον δὲ τὸν πρῶτον Αἰγύπτου βασιλεύσαντα παιάν ἐστιν, ὃν ᾄδουσι Ῥόδιοι ...; idem argumentum usque ad finem capitis producitur.

Ex inciso παιὰν inscripto uidemus habere Athenaeum libri XV capita 51 et 52, Aristotelis hymnum Laertium; hic autem dictum eius philosophi, quod subiunxit, ex alio quodam lemmate fortasse uoce πρῶτος aut δικανικὸς aut λόγος insignito uidetur deprompsisse. Hoc igitur discrimen inter Athenaeum et Diogenem compilatores omnigenae historiae intercedere puto, ut ille partes fere integras in quaestiones suas conuiuales transtulerit, hic modo hac modo illa littera στοιχείᾳ euoluta multas undique particulas excerpserit.

7.

Memorantur Parmeniscus Pythagoreus et in Fauor. comment. apud Di. La. IX, 20 et in Ath. XIV p. 614ab, Lanice,

nutrix Alexandri eademque mater Proteae, hominis ebriosi, et in Fauor. omn. hist. apud Ael. u. h. XII, 26 et in Athen. IV p. 129 a.

8.

Fauor. omn. hist. apud Ael. u. h. XII, 15: Τὸν Ἡρακλῆ λέγουσι τὰς ἐν τοῖς ἄθλοις σπουδὰς διαναπαύειν ταῖς παιδιαῖς. ἔπαιζε δὲ ἄρα ὁ Διὸς καὶ Ἀλκμήνης μετὰ παιδίων πάνυ σφόδρα. τοῦτό τοι καὶ ὁ Εὐριπίδης ἡμῖν ὑπαινίττεται, ποιήσας τὸν αὐτὸν τοῦτον θεὸν λέγοντα

παίζω· μεταβολὰς γὰρ πόνων ἀεὶ φιλῶ.

λέγει δὲ τοῦτο παιδίον κατέχων. καὶ Σωκράτης δὲ κατελήφθη ποτὲ ὑπὸ Ἀλκιβιάδου παίζων μετὰ Λαμπροκλέους ἔτι νηπίου. Ἀγησίλαος δὲ κάλαμον περιβὰς ἵππευε μετὰ τοῦ υἱοῦ παιδὸς ὄντος, καὶ πρὸς τὸν γελάσαντα εἶπε ʻνῦν μὲν σιώπα, ὅταν δὲ γένῃ πατὴρ αὐτός, τότε ἐξαγορεύσεις᾽. ἀλλὰ καὶ Ἀρχύτας ὁ Ταραντῖνος, πολιτικός τε καὶ φιλόσοφος ἀνὴρ γενόμενος, πολλοὺς ἔχων οἰκέτας, τοῖς αὐτῶν παιδίοις πάνυ σφόδρα ἐτέρπετο μετὰ τῶν οἰκοτρίβων παίζων· μάλιστα δὲ ἐφίλει τέρπεσθαι αὐτοῖς ἐν τοῖς συμποσίοις.

Athen. XII p. 518 f — 519 b: Παιδίοις γὰρ ἔχαιρεν ὁ Μασσανάσσης καὶ εἶχε παρ᾽ αὑτῷ τρεφόμενα τῶν υἱῶν (πολλοὶ δ᾽ ἦσαν) τὰ τέκνα καὶ τῶν θυγατέρων ὁμοίως. καὶ πάντα ταῦτα αὐτὸς ἔτρεφε μέχρι τριῶν ἐτῶν, μεθ᾽ ἃ ἀπέπεμπε πρὸς τοὺς γεγεννηκότας, παραγινομένων ἄλλων. τὰ δὲ αὐτὰ ἔφη καὶ Εὔβουλος ὁ κωμικὸς ἐν Χάρισιν οὕτως

καὶ γὰρ πόσῳ κάλλιον, ἱκετεύω, τρέφειν
ἄνθρωπον ἔστ᾽ ἄνθρωπον, ἂν ἔχῃ βίον,
ἢ χῆνα πλατυγίζοντα καὶ κεχηνότα,
ἢ στρουθὸν ἢ πίθηκον, ἐπίβουλον κακόν.

καὶ Ἀθηνόδωρος δὲ ἐν τῷ περὶ σπουδῆς καὶ παιδιᾶς Ἀχρύταν φησὶ τὸν Ταραντῖνον, πολιτικὸν ἅμα καὶ φιλόσοφον γενόμενον, πλείστους οἰκέτας ἔχοντα ἀεὶ τούτων τοῖς παιδίοις παρὰ τὴν δίαιταν ἀφιεμένοις εἰς τὸ συμπόσιον ἥδεσθαι.

Excerpsit uterque lemma uocabulo *παιδιὰ* inscriptum, alter alia praetermittens.

9.

Fauorin. omnig. hist. apud Ael. u. h. XII, 31 (ex lemmate *τρυφὴ* inscripto):	Athen. I p. 10 a:
Φέρε οἴνων Ἑλληνικῶν διὰ σπουδῆς ἰόντων ἐν τοῖς πάλαι ὀνόματα καταλέξω ὑμῖν.	
Πράμνειόν τινα ἐκάλουν, ἱερὸς δὲ ἦν ἄρα οὗτος τῆς Δήμητρος.	*Καὶ τοῦτον Πράμνειον, ὃν ἴδμεν παχὺν καὶ πολύτροφον.*
καὶ Χῖος οἶνος ἐκ τῆς νήσου, καὶ Θάσιος ἄλλος, καὶ Λέσβιος.	I p. 28 e: *Χίου δὲ οἴνου καὶ Θασίου μέμνηται Ἐπίλυκος 'Χῖος καὶ Θάσιος ἠθημένος'. καὶ Ἀντίδοτος δὲ 'Θάσιον ἔγχει'* *ὃ γὰρ ἂν λαβόν μου καταφάγῃ τὴν καρδίαν,* *ὅταν πίω τοῦτ', εὐθὺς ὑγιὴς γίγνεται·* *Ἀσκληπιὸς κατέβρεξε . . .* *'Λεσβίου δὲ πώματος* *οὐκ ἔστιν ἄλλος οἶνος ἡδίων πιεῖν'* *φησὶν Ἄλεξις.*
καὶ ἐπὶ τούτοις Γλυκύς τις ἐκαλεῖτο, πρέπων τῷ ὀνόματι τὴν γεῦσιν, *καὶ Κρὴς ἄλλος* (cf. Ath. X p. 440 f.). *καὶ ἐν Συρακούσαις Πόλλιος· ἐκλήθη δὲ ἀπό τινος ἐγχωρίου βασιλέως.*	I p. 31 b: *Ἵππυς δὲ ὁ Ῥηγῖνος τὴν Εἰλεὸν καλουμένην ἄμπελον Βιβλίαν φησὶ καλεῖσθαι· ἣν Πόλλιν τὸν Ἀργεῖον, ὃς ἐβασίλευσε Συρακοσίων, πρῶτον εἰς Συρακούσας κομίσαι ἐξ Ἰταλίας. εἴη ἂν οὖν ὁ παρὰ Σικελιώταις Γλυκὺς καλούμενος Πόλλιος ὁ Βίβλινος οἶνος.*
ἔπινον δὲ καὶ Κῷον οἶνον, καὶ οὕτως αὐτὸν ἐκάλουν·	I p. 32 e: *Ἱκανῶς δὲ καὶ ὁ Κῷος τεθαλάττωται. καὶ ὁ Ῥόδιος δὲ*

καὶ Ῥόδιον, κατὰ τὰ αὐτὰ ὀνομάζοντες. τί δέ; οὐκ ἐκεῖνο τοῖς Ἕλλησι τρυφῆς ἀπόδειξις; μύρῳ γὰρ οἶνον μιγνύντες οὕτως ἔπινον, καὶ ὑπερησπάζοντο τὴν τοιαύτην κρᾶσιν· καὶ ἐκαλεῖτο ὁ οἶνος Μυρίνης. μέμνηται δὲ αὐτοῦ Φιλιππίδης ὁ τῆς κωμῳδίας ποιητής.

ἐλάττονος μὲν κεκοινώνηκε θαλάσσης, ὁ δὲ πολὺς αὐτοῦ ἀχρεῖός ἐστιν.

I p. 32b: Καὶ ἑξῆς δέ φησιν ‘ἐάν τις κεράσῃ σκληρὸν καὶ εὔοσμον μαλακῷ καὶ ἀόσμῳ, καθάπερ τὸν Ἡρακλεώτην καὶ τὸν Ἐρυθραῖον, τοῦ μὲν τὴν μαλακότητα, τοῦ δὲ τὴν εὐοσμίαν παρεχομένου. Μυρίνης δὲ οἶνος κεῖται παρὰ Ποσειδίππῳ ‘διψηρὸς ἄτοπος ὁ Μυρίνης ὁ τίμιος.’

Sequi uidetur Athenaeum ex omnigena historia commentationem quandam de uinis exscripsisse, neque uero eandem, quam Aelianum in u. h. XII, 31. Nam hoc caput aeque ac uicina ex uoce *τρυφὴ* sumptum esse puto, id quod etiam uerbis *τί δέ; οὐκ ἐκεῖνο τοῖς Ἕλλησι τρυφῆς ἀπόδειξις* arguitur. Athenaeus igitur in libro primo lemmate *οἶνος* eiusdem lexici uidetur usus esse. Quod si uere suspicor, Fauorinus bis de uinis, fusius s. u. *οἶνος*, minus cumulate s. u. *τρυφὴ* exposuit. Ceterum si quaestiones Homericae, quibus liber primus *δειπνοσοφιστῶν* scatet, Fauorino debentur [1]), uinorum quae ibidem exstat commentationis rationem diuersam esse probabile non est.

Efficacissimum uero argumentum in his positum est:

Steph. Byz. s. u.: *Ἀλεξάνδρειαι, πόλεις ὀκτωκαίδεκα — τὸ ἐθνικὸν Ἀλεξανδρεύς — Δίδυμος δὲ παρατίθεται χρῆσιν ἐξ Ἐρατοσθένους τοῦ Κυρηναίου τὸ Ἀλεξανδρίτης. Φαβωρῖνος δὲ ἐν τῷ περὶ παντοδαπῆς ὕλης Ἀλεξανδρειώτης φησί* (uerba a Marresio restituta; codices enim haec exhibent: *Δίδυμος δὲ παρατ. χρ. ἐξ Ἐρατοσθένους τοῦ* (Mein., *τὸ* West.) *Ἀλεξανδρίτης. Φαβωρῖνος δὲ ἐν τῷ περὶ Κυρηναϊκῆς πόλεως Ἀλεξανδρειώτην φησί*).

Ath. I pag. 33d: *Ὅτι ὁ Μαρεώτης οἶνος ὁ Ἀλεξανδρεωτικὸς τὴν μὲν προσηγορίαν ἔχει ἀπὸ τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ κρήνης Μαρείας.*

1) Vide p. 110 sqq.

10.

Cognouimus igitur pro exilitate fragmentorum [1]) Fauorini amplissime patere huius cum Athenaeo congruentiam.

Quod uero eadem aequalitas argumenti omnibus libris *δειπνοσοφιστῶν* propria est, eo rapit nos concludendi necessitas, ut omnes, quatenus quidem similium rerum indicibus contineantur, ad *παντοδαπὴν ἱστορίαν* reuocandos esse censeamus. Quod iudicium credo fore ut confirmetur, si quis diligentiore quam ego institui comparatione in rationem quae Athenaeo cum Diogene intercedit inquisiuerit.

De uariae autem historiae fontibus hoc epimetro id lucrati sumus, ut Aelianum lexico Fauoriniano bis usum esse appareat, et ipso, et per Athenaeum; scilicet lexici uestigia per uaria eius dispersa ad omnigenam historiam tamquam ad fontem primarium, illa XXVIII capita ex Athenaeo sumpta ad eandem quasi ad secundarium recedunt.

C.

Atqui dogmatis loco habent uiri litterati Athenaeum inhaesisse uestigiis Pamphili Alexandrini [2]), qui fere inter annos p. C. n. 50—100, utique post [3]) Apionem floruit, et cum alia scripta grammatica tum *λειμῶνα* confecit [4]), compendium uariorum copiosissimum. Laudatur autem ab illo tricies quinquies. Age uero, ut ante oculos uersetur, quomodo mentio eius auctoris fiat, exempli gratia hos locos Athenaei accuratius consideremus:

XI c. 50 p. 475 c: *ΚΕΛΕΒΗ. τούτου τοῦ ἐκπώματος Ἀνακρέων μνημονεύει*

ἄγε δὴ φέρ' ἡμὶν ὦ παῖ
κελέβην, ὅκως ἄμυστιν
προπίω, τὰ μὲν δέκ' ἐγχέας
ὕδατος τὰ πέντε δ' οἴνου
κυάθους.

1) Marres omnino CXIV collegit; plura colligere potuit; in inscriptionibus librorum constituendis etiam minus profecit. Quamquam materiam utilem suppeditat. 2) Vide Urlichs. in mus. Rhen. n. XVI p. 247.
3) Ath. XIV p. 642 e. 4) Suid. s. u.

ἄδηλον δὲ ποῖον εἶδός ἐστι ποτηρίου· ἢ πᾶν ποτήριον κελέβη καλεῖται ἀπὸ τοῦ χέειν εἰς αὐτὸ τὴν λοιβὴν ἢ τὸ λείβειν· τοῦτο δ' ἐπὶ τοῦ ὑγροῦ συνήθως ἔταττον, ἀφ' οὗ λέγεται καὶ ὁ λέβης. Σειληνὸς δὲ καὶ Κλείταρχος τοὺς Αἰολεῖς φασιν οὕτω καλεῖν τὸ ποτήριον. Πάμφιλος δὲ τὸ ποτήριον θερμοποτίδα καλουμένην τὴν κελέβην εἶναι. Νίκανδρος δ' ὁ Κολοφώνιος ἐν ταῖς γλώσσαις ποιμενικὸν ἀγγεῖον μελιτηρὸν τὴν κελέβην εἶναι. καὶ γὰρ Ἀντίμαχος ὁ Κολοφώνιος ἐν πέμπτῳ Θηβαΐδος φησί κτλ.

XI c. 56 p. 478 b: ΚΟΤΥΛΟΣ. τὰ μόνωτα ποτήρια κότυλοι, ὧν καὶ Ἀλκαῖος μνημονεύει. Διόδωρος δ' ἐν τῷ πρὸς Λυκόφρονα παρὰ Σικυωνίοις καὶ Ταραντίνοις ἐπιπολάζειν φησὶ τὸ ἔκπωμα, εἶναι δὲ αὐτὸ λουτηρίῳ ἐοικὸς βαθεῖ. ἔχει δὲ καὶ οὖς ἐνιαχῇ. μνημονεύει δὲ αὐτοῦ καὶ Ἴων ὁ Χῖος κότυλον οἴνου πλέων λέγων. Ἕρμιππος δ' ἐν Θεοῖς

τόν τε κότυλον πρῶτον ἤνεγκ' ἐνέχυρον τῶν γειτόνων.

καὶ Πλάτων ἐν Διὶ κακουμένῳ 'τὸν κότυλον φέρει' φησὶ καὶ Ἀριστοφάνης ἐν Βαβυλωνίοις. Εὔβουλος δὲ ἐν Ὀδυσσεῖ ἢ Πανόπταις

ὁ δ' ἱερεὺς εὐηγορῶν
ἐν μέσοις αὐτοῖσιν ἑστὼς τὴν καλὴν σκευὴν ἔχων
οἶνον ἐξέσπενδε κοτύλῳ.

Πάμφιλος δὲ ποτηρίου φησὶν εἶναι γένος, ἴδιον δ' εἶναι Διονύσου. Πολέμων δ' ἐν τῷ περὶ τοῦ Δίου κῳδίου φησί κτλ. Ceterorum locorum in quibus ad Pamphilum prouocatur condicio non diuersa est. Iam ad indagandum uerum auctorem talium commentationum non singula quibus quaeque continetur scriptorum testimonia anxie rimanda sunt, sed hoc opus est quaerere, quis primus totas consarcinauerit. Neutiquam is erat Athenaeus ipse. Ergo cogitant de Pamphilo, quippe qui et λειμῶνα scripserit, librum sermonum conuiualium simillimum, et saepe in his commemoretur, et ceteris qui ibi nominantur auctoribus ad tempora Athenaei propius accesserit. Et quo minus opus quod is περὶ γλωσσῶν καὶ ὀνομάτων composuit ad deriuandas istas similium rerum enumerationes Athenaeo proprias applicari debet, eo confidentius ipse ille λειμὼν praecipuus

fons putatur. Enimuero, ut res ita se habuerit, qui potuit fieri — id quod uel ex locis appositis elucet —, ut Pamphilus non initio uniuscuiusque commentationis solidae atque continuae, sed in mediis indicibus tamquam singularum rerum auctor et perinde ac ceteri scriptores memoretur? Quocirca ex eo quod is identidem apud Athenaeum affertur nihil aliud efficitur, nisi ut hic ducem quendam primarium Pamphili aetate posteriorem secutus sit. En Fauorinus, ut scriptor interpositus inter tempora Pamphili et Athenaei.

'At ne uerbo quidem', forsan inquies, 'nomen eius in libris *δειπνοσοφιστῶν* significatur'. Immo uide ne id ipsum a me stet. Nam Athenaeus si consilium habuisset bona fide fontes suos aperire, Fauorini thesauros non laudare non potuit. Nunc uero de iis omnino reticens indicauit sibi esse, cur taceret.

Atque si conceduntur quae de Athenaeo adhuc disputata sunt, ualet illud, quod antea [1] conieci, Fauorinum in omnigena historia per Pamphilum cum doctis studiis Alexandrinorum cohaesisse.

XVII. De Fauorino Diogenis Laertii auctore.

Ubicumque cursus orationis Diogenis insertis aequalibus quibusdam indicibus consistit, de omnigena historia fonte cogitandum est.

Ac primum quidem inuenta philosophorum ei debentur. Nam quia in singulis uitis, cum compluria memorantur, intima uicinitate coniuncta exstare solent et permulta hic illic conglutinata sunt et omnia uno eodemque uinculo, scilicet uoce *πρῶτος*, continentur, omnia ex articulo *πρῶτος* fluxerunt lexici Fauorini, ad cuius studium primas origines indagandi mirabiliter conueniunt. Quid quod ipsa passim ad omnigenam historiam diserte reuocantur, et Diogenem tum cum inuenta litteris consignabat illam ante oculos habuisse saepius apparet, uelut libri IX paragraphos 51—54 scribentem, si quidem in § 50 haec dicit: *ἐκαλεῖτό τε Σοφία, ὥς φησι Φαβωρῖνος ἐν π. ἱ.*

---

1) Pag. 105.

καὶ πρῶτος ἔφη κτλ. Secuntur inuenta Protagorae. Frustulum igitur se Fauorino debere apertis uerbis confitetur; locum qui sequitur luculentissimum eidem tribuere noluit.

Dein confirmatur id quod Maass demonstrasse sibi uidetur, cognominum indices Diogenianos Fauorini esse. De quibus in o. h. scriptum fuisse etiam ex u. h. XII, 35 didicimus (cf. p. 77). Vox autem πρῶτος, qua quidem Fauorinum auctorem argui modo diximus, nonnusquam etiam in homonymis occurrit, uelut in IV, 58, V, 85, VIII, 47 (II, 112). Denique quoniam constat lexicon Diogeni praesto fuisse, nonne illi catalogi proxime ad indolem talis libri accedunt? Hos autem communem locum, fortasse s. u. ὁμώνυμοι, illic occupasse nescio an inde colligendum sit, quod de definiendo Periandrorum, Miltiadarum, Sibyllarum, Bacidum, liberorum Niobae numero Aelianus ex o. h. pendens libri XII capitibus 35 et 36 continuis exponit.

Libri III paragraphi 26—35 ita cohaerent, ut sint de inuidia qua comici et philosophi Platonem carpserint. Sumptae sunt ex quadam omnigenae historiae parte, quam uocabulo χλεύη siue ἔχθρα inscribere mihi liceat. Quam originem clamant cum aequalitas loci tum quae § 34 tractatur Xenophontis in Platonem maleuolentia, de qua uide p. 114 sq., Fauorinique nomen et ante (§§ 24 et 25) et post eum (§ 37) appositum. Gemella lemmata exscripserunt Diogenes l. l. et Athenaeus XI cc. 112—120; hic quae sub uoce ζηλοτυπία de Platonis in alios inuidia exstabant, quae sub uoce χλεύη siue ἔχθρα de aliorum in Platonem inuidia ille.

Raro autem continentes partes Diogenes ex Fauorini miscellaneis deprompsit. Immo in multa frustula ea discerpsit et inuicem inspexit magnamque operam in euoluendis iis atque perscrutandis posuit. Nam inuenta philosophorum ex uoce πρῶτος sumpta admodum uarie per omnes libros digessit et ex copiosissimo lemmate uoce παιὰν notato (cf. Ath. XV c. 51) solum Aristotelis hymnum transcribere satis habuit (V, 7); easdemque nonnumquam res uel ad diuersos locos singulorum Fauorini compendiorum (V, 76) uel ad coniunctam omnigenae

historiae commentariorumque memoriam rettulit (II, 38 et 39 de Polycrate, III, 19 et 20, VIII, 12), aut de diuersis rebus utrumque opus iisdem locis laudauit (IX, 23).

Quae cum ita sint, Diogenes in compilando tantum abest ut fontes suos perinde atque Athenaeus continuo exhauserit, ut multis undique fragmentis conexis fallacem speciem doctrinae sedulitatisque praebeat. Unde efficiuntur maximae illae difficultates quibus unusquisque in auctores eius inquirens detinetur. Ne Maassio quidem contigit ut de Fauorino suo praecipuo Diogenis fonte omnibus persuaderet. Verum tamen summa eorum quae comprobare studet confirmatur; reicienda sunt quae a Willamowitzio ei opponuntur:

Proficiscendum est a conspicua illa testimoniorum copia, qua apud Diogenem etiam leuissimae quaeque historiolae fulciuntur. Ac non tantum accumulantur fontium indicia, sed diuersis passim scriptoribus laudatis auctoritas uniuscuiusque testimonii definitur, quaestionumque de quibus inter doctos non constabat soluuntur difficultates. Quae scribendi uel potius disserendi ratio adeo singularis est, ut unum eundemque auctorem clamet. Is erat Fauorinus.

Primum enim scimus hunc et ipsum in coaceruandis scriptorum indiciis sibi placuisse: Di. La. V, 41 de Theophrasto: *Φαβωρῖνος δέ φησι γηράσαντα αὐτὸν ἐν φορείῳ περιφέρεσθαι· καὶ τοῦτο λέγειν Ἕρμιππον παρατιθέμενον ἱστορεῖν Ἀρκεσίλαον τὸν Πιταναῖον ἐν οἷς ἔφασκε πρὸς Λακύδην τὸν Κυρηναῖον.* Apud Aelianum XII, 36 de numero liberorum Niobae nominantur Homerus, Lasus, Hesiodus, Alcman, Mimnermus, Pindarus; in Protagorae inuentis, quae modo lexico Fauoriniano addiximus, Platonis *Θεαίτητος* et *Εὐθύδημος*, Timon, Artemidorus dialecticus *ἐν τῷ πρὸς Χρύσιππον*, Aristoteles *ἐν τῷ περὶ παιδείας*, Epicurus, Alcidamas; apud Diogenem III §§ 26—35 (o. h. s. u. *χλεύη* siue *ἔχθρα*) Theopompus *ἐν Ἡδυχάρει*, Anaxandrides *ἐν Θησεῖ*, Timon, Alexis *ἐν Μεροπίδι* et *Ἀγκυλίωνι*, Amphis *ἐν Ἀμφικράτει* et *Δεξιδημίδῃ*, Cratinus *ἐν Ψευδυποβολιμαίῳ*, Alexis *ἐν Ὀλυμπιοδώρῳ* et *Παρασίτῳ*, Anaxilas *ἐν Βοτρυλίωνι καὶ Κίρκῃ καὶ*

Πλουσίαις, Aristippus *ἐν τῷ τετάρτῳ περὶ παλαιᾶς τρυφῆς*, Xenophontis *συμπόσιον*, *Σωκράτους ἀπολογία*, *Κύρου παιδεία*, Platonis *πολιτεία* et *νόμοι*, dialogus quem Antisthenes *Σάθων* inscripsit. Eadem testimoniorum multitudo propria est Athenaei sermonibus conuiualibus, quos ad omnigenam historiam recedere supra statuendum erat, ex aliis praeterea ueterum libris nulli. Aelianus autem congesta illa scriptorum nomina in uariam historiam recipere omnino aspernatus est. — Nunc iam intellegimus, quid sibi uelit Gellius, cum ex multis et remotis lectionibus omnigenam historiam conflatam fuisse dicit.

Dein Fauorinus parata illa testimoniorum quasi congerie suum iudicium saepius adiciebat, atque eo quidem consilio, ut Homericorum instar qui *λυτικοὶ* uocabantur aporias enodaret. Veluti Xenophontis Platonisque mutuam simultatem postquam exemplis ex ipsorum uoluminibus petitis probauit, ut erat utriusque philosophi admirator, ita explicare conatus est, ut 'parilitatem uirtutum inter se consimilium, etiamsi contentionis studium et uoluntas absit, speciem tamen aemulationis creare' (Gell. XIV, 3), illosque *αἰσθομένους τῆς ἰδίας ἑκάτερον ἀρετῆς περὶ πρωτείων διαφέρεσθαι* (Ath. XI c. 112) sumendum esse diceret.

Etiam Diogenes tales aporias a Fauorino solutas exhibet: V, 1, 5: *Ὁ δ' οὖν Ἀριστοτέλης ἐλθὼν εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ τρία πρὸς τοῖς δέκα τῆς σχολῆς ἀφηγησάμενος ἔτη ὑπεξῆλθεν εἰς Χαλκίδα, Εὐρυμέδοντος αὐτὸν τοῦ ἱεροφάντου δίκην ἀσεβείας γραψαμένου, ἢ Δημοφίλου, ὥς φησι Φαβωρῖνος ἐν π. ἱ., ἐπειδήπερ τὸν ὕμνον ἐποίησε εἰς τὸν προειρημένον Ἑρμείαν.*

VIII, 1, 47 de Pythagora: *Ἐρατοσθένης δέ φησι, καθὸ καὶ Φαβωρῖνος ἐν τῇ ὀγδόῃ π. ἱ. παρατίθεται* (i. e. Fauorinus auctore Eratosthene), *τοῦτον εἶναι τὸν πρῶτον ἐντέχνως πυκτεύσαντα ἐπὶ τῆς μη' Ὀλυμπιάδος κτλ. . . . τοῦτον ὅ Φαβωρῖνός φησι ὅροις χρήσασθαι διὰ τῆς μαθηματικῆς ὕλης, ἐπὶ πλέον δὲ Σωκράτην καὶ τοὺς ἐκείνῳ πλησιάσαντας, καὶ μετὰ ταῦτ' Ἀριστοτέλην καὶ τοὺς Στωικούς. ἀλλὰ μὴν καὶ τὸν οὐρανὸν πρῶτον ὀνομάσαι κόσμον καὶ τὴν γῆν*

στρογγύλην· ὡς δὲ Θεόφραστος, Παρμενίδην· ὡς δὲ Ζήνων, Ἡσίοδον.

II, 5, 38 de Socratis accusatoribus: *ἀπηνέγκατο μὲν οὖν τὴν γραφὴν ὁ Μέλητος, εἶπε δὲ τὴν δίκην Πολύευκτος, ὥς φησι Φαβωρῖνος ἐν π. ἱ., συνέγραψε δὲ τὸν λόγον Πολυκράτης ὁ σοφιστής, ὥς φησι Ἕρμιππος, ἢ Ἄνυτος ὥς τινες. προητοίμασε δὲ πάντα Λύκων ὁ δημαγωγός.* (39) *Ἀντισθένης δ' ἐν ταῖς τῶν φιλοσόφων διαδοχαῖς καὶ Πλάτων ἐν ἀπολογίᾳ τρεῖς αὐτοῦ κατηγορῆσαί φασιν, Ἄνυτον καὶ Λύκωνα καὶ Μέλητον· τὸν μὲν Ἄνυτον ὡς ὑπὲρ τῶν δημιουργῶν καὶ τῶν πολιτικῶν ὀργιζόμενον· τὸν δὲ Λύκωνα ὑπὲρ τῶν ῥητόρων· καὶ τὸν Μέλητον ὑπὲρ τῶν ποιητῶν, οὓς ἅπαντας ὁ Σωκράτης διέσυρε. — Φαβωρῖνος ἐν τῷ πρώτῳ τῶν ἀπομνημονευμάτων μὴ εἶναι ἀληθῆ τὸν λόγον τὸν Πολυκράτους κατὰ Σωκράτους.*

I, 4, 79: *γέγονε δὲ καὶ ἕτερος Πιττακὸς νομοθέτης, ὥς φησι Φαβωρῖνος ἐν ἀπομνημονευμάτων πρώτῳ καὶ Δημήτριος ἐν ὁμωνύμοις, ὃς καὶ μικρὸς προσηγορεύθη.*

IX, 3, 23 de Parmenide: *καὶ δοκεῖ πρῶτος πεφωρακέναι τὸν αὐτὸν εἶναι Ἕσπερον καὶ Φωσφόρον, ὥς φησι Φαβωρῖνος ἐν πέμπτῳ τῶν ἀπομνημονευμάτων· οἱ δὲ Πυθαγόραν. Καλλίμαχος δέ φησι μὴ εἶναι αὐτοῦ τὸ ποίημα.* Vide et I, 7, 98 sq. cum paginis meis 89 sq. et 77.

Locos appositos non a Diogene esse compositos sed solidas unius auctoris, Fauorini, commentatiunculas in promptu est. Diogenes igitur nonnumquam descripsit non tantum auctorum quae Fauorinus congesserat testimonia, sed etiam iudicia quae idem congestis testimoniis de aporiis illis tulerat. In quo cardo quaestionum Diogenianarum uersatur. Nunc uero facillime expeditur quod eaedem nonnumquam res modo ad Fauorinum modo ad antiquiores quosdam scriptores reuocantur: III, 37: *Εὐφορίων δὲ καὶ Παναίτιος εἰρήκασι πολλάκις ἐστραμμένην τὴν ἀρχὴν τῆς πολιτείας, ἣν πολιτείαν Ἀριστόξενός φησι πᾶσαν σχεδὸν ἐν τοῖς Πρωταγόρου γεγράφθαι ἀντιλογικοῖς.* III, 57: *ἣν καὶ εὑρίσκεσθαι σχεδὸν ὅλην παρὰ Πρωταγόρᾳ ἐν τοῖς*

ἀντιλογικοῖς φησι Φαβωρῖνος ἐν παντοδαπῆς ἱστορίας δευτέρῳ. 'Sufficeret' Wilamowitzio 'hic unus locus ut Fauorinum a perpetuo Diogenis fonte secerneret'. Atqui res nihil habet offensionis, dummodo Diogenem statuamus modo Fauorinum ipsum modo auctores ab eo laudatos antestatum esse. Dein quod utraque historia miscella Fauorini in eodem saepe argumento uersabatur, nonne gemelli eiusmodi loci ad communem lexici et commentariorum memoriam referri possunt?

Saepius ea quae disertis uerbis Fauorino uindicantur eam speciem prae se ferunt, ut breuia additamenta esse uideantur parentheseon instar uitis Diogenis carptim inserta. Qua re Wilamowitz ad refutandam Maassii sententiam utitur, fraude compilatoris deceptus. Nam multo amplius patent talibus locis Fauoriniana. Diogenem compilatorem ad singula quae profert e 'grandibus' uoluminibus Fauorini conquisiuisse quae eis Fauorino laudato opponeret aut adiungeret parum est credibile. Immo uero non tantum ea quae speciem additamentorum habent ipsa, sed etiam ea in quae addita sunt Fauorino debentur.

Veluti quod in VI, 25 est Diogenis Cynici in Platonem acerbe dictum his uerbis excipitur: *Φαβωρῖνος δέ φησι ἐν π. ἱ. Ἀρίστιππον εἰπεῖν τοῦτο.* Quae sic uidentur interpretanda esse: transcripsit Diogenes ex o. h. alicuius auctoris de Diogenis dicterio testimonium; simul quod Fauorinus ibidem de genuina origine eius iudicauerat.

IV, 7, 54 de Bione: *ἀπορίᾳ δὲ καὶ τῶν νοσοκομούντων δεινῶς διετίθετο, ἕως Ἀντίγονος αὐτῷ δύο θεράποντας ἀπέστειλε. καὶ ἠκολούθει γε αὐτῷ ἐν φορείῳ, καθά φησι Φαβ. ἐν π. ἱ.* Iam qua tandem causa Diogenem ut hoc leuissimum de lectica indicium ex omnigena historia adiceret commotum esse putabimus, nisi totum locum quem adscripsi ibi inuenit?

IX, 29 de Zenone Eleata: *οὗτος καὶ τὸν Ἀχιλλέα πρῶτος λόγον ἠρώτησεν. Φαβωρῖνος δέ φησι Παρμενίδην καὶ ἄλλους συχνούς*, i. e. inuentores *τοῦ Ἀχιλλέως λόγου* in o. h. cum alios tum Zenonem haberi exposuit; ipse uero ibidem controuersias doctorum ita disceptauit, ut Parmenidi illud inuentum addiceret.

Narrat Diogenes III, 19 Platonem a Pollide Lacedaemonio ueniisse Aeginae, quam insulam Platonis patriam fuisse Fauorinus in o. h. docuit (III, 3); in media autem paragrapho 19 de Platone haec interposita sunt: *ἦν δ᾽ αὐτὸς ὁ θεὶς τὸν νόμον, καθά φησι Φαβ. ἐν π. ἱ.* Iam uero recordemur uariae historiae l. XIII capita 23—25, ubi enumerantur qui ex rebus secundis fructum utilitatis non perceperint, ad omnigenae historiae partem uoce *παλίγκοτος* notatam supra nobis reuocanda fuisse. Indidem uidetur deriuata esse illa narratio Diogenis, qui uerbis *ἦν δ᾽ αὐτὸς ὁ θεὶς τὸν νόμον* argumentum in quo lemma *παλίγκοτος* uersabatur significare satis habuit, reliqua quae indidem mutuatus est Fauorino noluit tribuere.

Agitur libri III paragraphis 48 – 62 perpetuis de dialogo, atque ita quidem, ut initio in uniuersum de ui ac notione et de generibus eius, dein de dialogorum Platonis partitionibus et numero quaeratur. Qui hanc commentationem composuit post Thrasylum uixit, qui in § 56 nominatur; dein erat philosophus in scriptis Platonicis summopere uersatus; porro gaudebat quadam aequalitate argumenti diiudicandisque aporiis (§ 61 sq.) et dialogos genuinos a spuriis secreuit (62). Haec omnia conueniunt ad Fauorini omnigenam historiam, quae in media dissertatione (§ 57) laudatur: *εἰσὶ τοίνυν, φησὶν* (sc. *Θρασύλος*), *οἱ πάντες αὐτῷ γνήσιοι διάλογοι ἓξ καὶ πεντήκοντα, τῆς μὲν πολιτείας εἰς δέκα διαιρουμένης — ἣν καὶ εὑρίσκεσθαι σχεδὸν ὅλην παρὰ Πρωταγόρᾳ ἐν τοῖς ἀντιλογικοῖς φησι Φαβωρῖνος ἐν π. ἱ. δευτέρῳ — τῶν δὲ νόμων εἰς δυοκαίδεκα.* Paucula igitur Diogenes Fauorino adscripsit; largam de dialogis commentationem se *ἐκ τοῦ δ᾽ στοιχείου* lexici illius furatum esse dissimulabat.

Quoniam apparuit in uitis eius permulta inesse Fauoriniana quae Fauorino apertis uerbis non uindicantur, quatenus ea pertineant quaerendum est. Cognoscuntur singulari illa ratione qua auctores nominantur. Ex Fauorino igitur Diogenes Laertius pendet ubicumque tale quid dicit quale in VI, 26 de Diogene Cynico: *πατῶν αὐτοῦ* (sc. *Πλάτωνος*) *ποτε τὰ στρώματα κεκληκότος φίλους παρὰ Διονυσίου, ἔφη ʽπατῶ τὴν*

Πλάτωνος κενοσπουδίαν᾽. πρὸς ὃν ὁ Πλάτων ʽὅσον, ὦ Διόγενες, τοῦ τύφου διαφαίνεις, δοκῶν μὴ τετυφῶσθαι᾽. οἱ δέ φασι τὸν Διογένην εἰπεῖν ʽπατῶ τὸν Πλάτωνος τῦφον᾽· τὸν δὲ φάναι ʽἑτέρῳ γε τύφῳ, Διόγενες᾽. Σωτίων δ᾽ ἐν τῷ τετάρτῳ φησὶ τοῦτο πρὸς αὐτὸν εἰπεῖν τὸν Πλάτωνα τὸν κύνα; uel quale in VIII, 51: *Ἐμπεδοκλῆς, ὥς φησιν Ἱππόβοτος, Μέτωνος ἦν υἱὸς τοῦ Ἐμπεδοκλέους, Ἀκραγαντῖνος. τὸ δ᾽ αὐτὸ καὶ Τίμαιος ἐν τῇ πεντεκαιδεκάτῃ τῶν ἱστοριῶν, ἐπίσημον ἄνδρα γεγονέναι τὸν Ἐμπεδοκλέα τὸν πάππον τοῦ ποιητοῦ. ἀλλὰ καὶ Ἕρμιππος τὰ αὐτὰ τούτῳ φησίν. ὁμοίως καὶ Ἡρακλείδης ἐν τῷ περὶ νόσων, ὅτι λαμπρᾶς ἦν οἰκίας ἱπποτροφηκότος τοῦ πάππου. λέγει δὲ καὶ Ἐρατοσθένης ἐν τοῖς Ὀλυμπιονίκαις* .... 53: *Σάτυρος δ᾽ ἐν τοῖς βίοις φησὶν ὅτι Ἐμπεδοκλῆς υἱὸς μὲν ἦν Ἐξαινέτου, κατέλιπε δὲ καὶ αὐτὸς υἱὸν Ἐξαίνετον· ἐπί τε τῆς αὐτῆς Ὀλυμπιάδος τὸν μὲν ἵππῳ κέλητι νενικέναι, τὸν δ᾽ υἱὸν αὐτοῦ πάλῃ, ἤ, ὡς Ἡρακλείδης ἐν τῇ ἐπιδρομῇ, δρόμῳ* .... *Τηλαύγης δ᾽ ὁ Πυθαγόρου παῖς ἐν τῇ πρὸς Φιλόλαον ἐπιστολῇ φησι τὸν Ἐμπεδοκλέα Ἀρχινόμου εἶναι υἱόν.* 54: *ὅτι δ᾽ ἦν Ἀκραγαντῖνος ἐκ Σικελίας, αὐτὸς ἐναρχόμενος τῶν καθαρμῶν φησιν.*

Neque uero Diogenes, quamquam Fauorinum ex memoria hominum exstinguere studebat, facere potuit, quin suam eius notitiam iactaret; in § 53 enim gloriabundus haec addit: *ἐγὼ δ᾽ εὗρον ἐν τοῖς ὑπομνήμασι Φαβωρίνου ὅτι καὶ βοῦν ἔθυσε τοῖς θεωροῖς ὁ Ἐμπεδοκλῆς ἐκ μέλιτος καὶ ἀλφίτων καὶ ἀδελφὸν ἔσχε Καλλικρατίδην.* Quae igitur proxime adscripta est de patre Empedoclis aporia e commentariis sumpta est Fauorini, qui adhibita historiola de boue Olympiae dispertito Satyri quidem de Exaeneto patre indicium probauit. Iam uero si excipimus pauca illa quae Diocli debentur [1]) philosophorumque placita, testamenta, epistulas et Diogenis ipsius *πάμμετρα*, quod eaedem testimoniorum quasi strues per omnes libros deprehenduntur, omnes ad Fauorinum reuocandi sunt.

---

1) Vide Maass. p. 8 sqq.

Accedunt alia. Fauorinum apophthegmatum uenatorem fuisse constat; ad apophthegmata magna pars operis Laertii pertinet. Et quod singulae uitae, si summam spectas, non tam perpetuis factorum fatorumque continuationibus quam breuioribus adnotamentis uaga quadam libidine constructis uidentur contineri, nonne firmatur illud quod diximus, exhaustis multis inuicem florilegiorum Fauorini lemmatis hanc illam inconstantiam argumenti ortam esse? Pluribus uerbis hanc sententiam defendendi spatium non datur; uiam tamen praemonstrasse mihi uideor. Nunc autem elucet Aeliani cum Diogene consensum, quem cunctans antea[1]) ad Fauorini memoriam reuocaui, ad probandum hunc auctorem uariae historiae omni dubitatione remota ualere.

XVIII. De Aeliani historiae animalium fontibus.

A.

De historiae animalium fontibus quidquid docti inde a Gesnero usque ad nostram aetatem protulerunt falsum est. Neque enim Aelianus eum librum conscribens usus est Athenaeo neque Oppiano neque uero Nicandro. Sane si quis horum cum illo affinitates saepe manifestissimas obiter intuetur, ualde procliue est periculum ne in errores incidat. Sed in ista libidine impudentissima, qua alius compilator alium cum ad uerbum describeret ex memoria hominum remouere studebat, uerae librorum necessitudines perspici nequeunt, nisi uia et ratione disquiratur, utrum alteri alteris prorsus conueniant an hic illic uberiores sint. Etiam dispositionis utrorumque ratio habenda est.

B.

1. Quod si in comparando tenemus, primum quidem ex Athenaeo historiam animalium non pendere cognoscimus, quamquam ei his locis respondet:

hist. anim. XV, 23	Athen. VII c. 18 p. 282 e — 283 f.
h. a. XV, 27	Athen. IX c. 39 p. 387 f — 388 b.
h. a. III, 16	Athen. IX cc. 41 et 42 p. 389 b c.

1) Pag. 57 sq.

h. a. III, 42	Athen. IX c. 40 p. 388 b—d.
h. a. III. 35	Athen. IX c. 43 p. 390 a.
h. a. X, 35	Athen. IX p. 390 c.
h. a. XV, 28	Athen. IX c. 45 p. 391 a—d.
h. a. XV, 29	Athen. IX p. 393 e.
h. a. XVII, 24 (cf. et u. h. I, 14)	Athen. IX c. 49 p. 393 c—f.
h. a. IV, 2 (cf. et u. h. I, 15)	Athen. IX c. 50 p. 394 e — 395 a.
h. a. XVI, 23	Athen. XII c. 19 p. 520 c d.

Iam si apparuit historiam animalium fontium quadam communitate non modo cum uaria historia[1]), sed etiam cum Athenaeo coniunctam esse, quoniam et Athenaeum et Aelianum uaria scribentem lexico Fauorini, atque id etiam in lemmatis de bestiis componendis usos esse scimus; librum de natura animalium et ipsum ad omnigenam historiam partim referendum esse sequitur. Accedit, quod Helices oppidi demersio, quam Fauorinus apud Stobaeum flor. CV, 62 deplorat et quam simul cum morte Pollidis Lacedaemonii in commentariis enarrauit (cf. Di. La. III, 20), memoratur etiam in hist. an. XI, 19, ubi et Lacedaemonii cum Helice urbe occidisse dicuntur.

Philosophi Platonici uestigium reperitur in h. a. XV c. 29, ubi locutio *οὐδὲ ἴκταρ βάλλειν* ita usurpata est, ut significet ʿad similitudinem alicuius rei prope non accedereʾ. Quae praeterea apud solum Platonem in republ. IX p. 575 C occurrit.

2.

Audio ex libello quem C. G. Kuehn ʿde uia et ratione qua Claudius Aelianus in historia animalium conscribenda usus estʾ Lipsiae 1777 emisit I. G. Schneiderum in periculi critici p. 128 Perizonio et Valesio ceterisque qui de uita Aeliani exposuissent crimini dedisse, quod non uidissent ʿcertam aetatis Aelianeae notam inde peti posse, immo debere, quod sophista ille multa ex Oppiani poetae libris in suam de animalibus historiam transtuleritʾ. Doleo quod periculi critici aditus mihi non est. Verum tamen noui hanc sententiam, quam primus tulit Gesner, propagauit Iacobs, ex Aeliani hist. an. Lips. 1784

1) Cf. p. 28 sq.

et halieuticis Oppiani Lips. 1813 a Schneidero editis. Consentiunt autem inter se

Aeliani	Oppiani	Aeliani	Oppiani
h. a. II, 17	hal. I, 212—243.	h. a. II, 41	hal. III, 432—442.
h. a. IX, 52	hal. I, 427—437.	h. a. I, 3	hal. III, 520—525.
h. a. IX, 53	hal. I, 438—445.	h. a. I, 46	hal. III, 610—619;
h. a. I, 13	hal. I, 512.		cf. IV, 242—263.
h. a. XV, 19	hal. I, 522—532.	h. a. I, 2	hal. IV, 40—110.
h. a. I, 16	hal. I, 747—755.	h. a. I, 12	hal. IV, 127—146.
h. a. II, 22	hal. I, 777—799.	h. a. I, 14	hal. IV, 172—210.
h. a. I, 30	hal. II, 128—140.	h. a. I, 15	hal. IV, 216—241.
h. a. I, 19	hal. II, 141—166.	h. a. I, 23	hal. IV, 308—373
h. a. I, 32	hal. II, 253—418.	h. a. I, 23	hal. IV, 610 sq.
h. a. I, 33	hal. III, 117—120.	h. a. XV, 1	hal. IV, 419—436.
h. a. I, 40	hal. III, 132—137.	h. a. XIV, 8	hal. IV, 450—467.
h. a. I, 5	hal. III, 144 sqq.	h. a. VIII, 18	hal. IV, 468—503.
h. a. I, 4	hal. III, 323—326	h. a. II, 13	hal. V, 62—108.
h. a. I, 4	hal. IV, 40—64	h. a. II, 8	hal. V, 425—447.
h. a. I, 26	hal. III, 340.	h. a. I, 18	hal. V, 519—588.

Mordet subinde oculos, ut ita dicam, ea conuenientia; quam diu cum animo luctatus sum utrum ad Aelianum Oppiani compilatorem an ad communem quendam fontem reuocarem. Tandem haec sententia in me uicit. Namque ego, cum omnino laborem poematum uerba in sermonem pedestrem transferendi Aeliano, ut exscriptori inerti, tribuere dubitarem, uidi eum etiam in historiolis Oppiano cetera plane consentaneis plura quam hunc poetam et identidem de iisdem piscibus diuersa exhibere. Continuatio quoque utrorumque quos contuli locorum licet saepius eadem sit, tamen in uniuersum discrepat. Quas ob causas, cum Schneider ambigue fluctuans alias congruentias ad Oppianum, alias ad parem originem referat, nos ad tertium quendam auctorem, quem uterque secutus sit, deducimur. Uterque igitur euadit compilator, nisi quod eundem librum de piscatu compositum [1]) Aelianus uertit in orationem sophisticam, in poeticam Oppianus.

3.

Nicandrum Colophonium cur ab Aeliano consultatum esse negem, operae non pretium est causis ex theriacis uel ex alexipharmacis allatis disserere. Nam quid cogitari potest

1) De scriptoribus rei piscariae cf. Athen. I p. 13 b. Ael. h. a. epilog. et XIII, 21, XV, 4, 9, 19.

ineptius, quam ut Aelianus poetam tantum non quattuor saeculis ab ipsius aetate remotum adierit? Etiam ratio qua ille in historia animalium laudatur ei commento obstat; de qua satis habeo te ad hos locos remisisse: h. a. V, 42, IX, 20, X, 9, 49, XVI, 28.

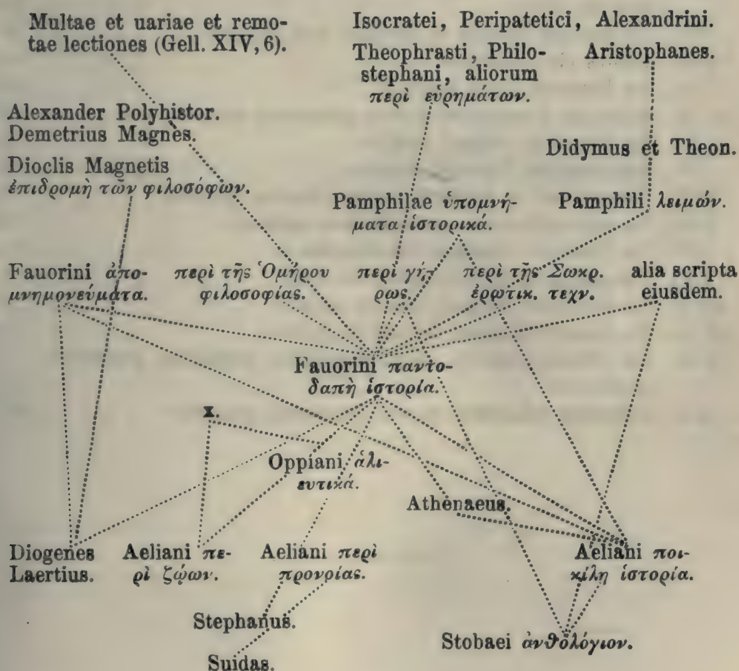
Ceteroqui radices historiae animalium in tenebris relincuntur. Meam autem de iis opinionem supra in p. 86 indicaui.

XIX.

Pseudoplutarchi apophthegmata regum et ducum nescio an ad Fauorinum, fortasse ad eius *γνωμολογικά*, quae apud Suidam commemorantur, reuocanda esse statuendum sit. Cf. p. 27 sq.

XX.

Restat ut librorum affinitates quae proxima dissertatione tractatae sunt sub uno adspectu ponam:

INDEX.

DE POLYPHEMO ET GALATEA

COMMENTATIONEM PHILOLOGICAM

SCRIPSIT

GEORGIUS RICARDUS HOLLAND.

PRAEMONENDA.

Philologicam inscripsimus hanc commentationem, quia lepidae fabellae de Polyphemo et Galatea in poesi ueterum reliquiis, quas nondum subtili diligentia criticoque iudicio explicatas, emendatas, comparatas, suppletas uidemus, hanc curam quantulamcumque admouere conabimur. Atque illo titulo paulum seiungere uoluimus archaeologicam quae dicitur fabulae tractationem non prorsus secludentes quidem hanc ueterum ingenii partem artisque poeticae recuperandae fontem inexhaustum, tamen uiribus nos inferiores esse intellegentes, quam qui post Ottonis Iahn in symbol. archaeol. p. 411 sqq. et Wolfgangi Helbig in symbol. philolog. Bonn. p. 359 sqq. incohatam et multis locis libri 'quaestiones de pictur. par. Camp.' inscripti repetitam inuestigationem quaestioni promouendae prodessemus. Qui uiri quamquam non modo artificum, sed etiam poetarum monumenta plena fere congessere (cf. Iahnium l. l. p. 411 sqq. c. adnott.; Helb. symb. p. 361 sq.), quibus pauca tantum addemus, tamen praecipuam litterarum interpretationi potissimum nauare operam non eorum erat consilium, ita ut singulari commentatione hanc partem tractare non superuacaneum uideretur[1]). Persuasimus autem nobis non posse uerum fructum percipi, nisi singulas huius argumenti personas

1) Parum enim diligenter notissima recoxit Glaeserus progr. Siegburg. a. 1879 'de Polyphemi mytho' inscripto nimis properanti pede progrediens, et qui nuperrime innotuit Bohemus Fr. Krsek sua lingua de Polyphemo et Galatea commentatus in annal. philol. et paedag. qui inscribuntur 'Listy filologické a paedagogické' X p. 170—183 Iahnii et Helbigii uestigia uidetur pressisse, quantum intelleximus e narratione argumenti Hirschfelderi script. hebdomad. phil. 1883 nr. 36 p. 1133—1134 inserta.

inde ab initiis, ubi primum earum iniecta sit mentio, usque ad ultima tempora ueterum poesis persequamur, ut conexu illustrato plus luminis ad singula poemata redundet, quam separata unius generis tractatio argumento adhibere solet. Scimus uero haud pauca ad comparationem singulorum poetarum spectantia in uirorum doctorum commentariis ad illorum poemata compositis latere, quibus multa nos debere libere profitemur.

Priusquam autem ad nostram rem adgrediamur, pauca in uniuersum de Cyclopibus uidentur disputanda. De Cyclopum natura atque origine apertum intercedit discrimen inter antiquissimos mythologiae Graecae auctores Hesiodum et Homerum. Ille enim theog. uu. 139 sqq. refert Gaeam ex Urano peperisse Cyclopes tres Bronten, Steropen, Argen, qui Ioui tonitru et fulmina fabricati sint, hic longe diuersos inducit imprimis Odyss. IX, 106 sqq. feros pastores numero non definito neque origine communi indicata. Tertium genus Cyclopum comparet apud Ps.-Aristotelem[1]) mir. aud. 121, ubi miri aliquid narrat de Thracum natione hoc nomine significata, de qua accuratius edocemur a posterioris aetatis scriptoribus, imprimis a Strab. VIII p. 372 fin.; Paus. II, 16, 5. VII, 25, 5; Apoll. biblioth. II, 2, 1, 3; schol. Eur. Or. 965; Eustath. p. 1622, 54 sqq., qui omnes fere consentiunt eo quod narrant Cyclopes ingentibus muris circumdedisse urbes, praecipue Tiryntha et Mycenas, dissentiunt eo quod alii aliunde oriundos dicunt fabulosos artifices. Vario modo has diuersitates inter se conciliare studuerunt uiri docti. Atque Klausenius quidem (Ulixis fata ex Hesiodo explicata, Bonnae 1834 p. 2 sqq.) Homeri Cyclopes quasi deductos esse ex daemonibus Hesiodeis statuit, alii, ut Prellerus mythol. Gr. I ^{3}, 511 sqq., tria haec genera nihil aliud esse arbitrantur quam Neptuniarum uirium diuersas significationes, rursus alii Homericos et Hesiodeos Cyclopes ‘ex tertio illo genere diuersa ratione originem traxisse’ iudicant, cuius sententiae princeps est Schoemannus, qui hanc quaestionem

1) Vide etiam Pherecydem ap. schol. Apoll. Rhod. IV, 1091 (Muell. frgm. hist. Gr. I fr. 26) cf. Schoemann. p. 327 adn. 7, quem plerumque sequimur.

diligentissime tractauit in 'schediasmate de Cyclopibus' ind. lect. Gryphiswald. aestiu. 1859 (= op. acad. IV p. 325 sqq.). Utut hoc est certo iam pridem poetae in depingendis his monstris non eam differentiam obseruauerunt, quam historica ratio postulasset, sed utriusque imaginis lineamenta et colores quasi in una tabula commiscuerunt, cuius rei luculentissimum exemplum uidetur esse unus ille oculus in fronte collocatus, quem Cyclopibus innatum fuisse testatur Hesiodus his (theog. 143)

μοῦνος δ' ὀφθαλμὸς μέσσῳ ἐνέκειτο μετώπῳ.

Quem cum mythologi fulminis ignem significare probabiliter statuant, ab Hesiodea descriptione translatus uidetur ad Homericam, ubi Polyphemum uno tantum lumine praeditum esse multis ex locis elucet (Od. IX, 382 sq. 390. 394 etc.)[1]. Multum autem ut uidetur ad confundendas utriusque poetae hac in re proprietates ualuit communis sedes duorum generum, quae postea fabulosae huic nationi adsignata est. Nam ab Homero ad terram incognitam relegantur, Hyperiam uel prope Hyperiam sitam, ut longinquitate itineris denotetur morum feritas cf. Od. VI, 4 sqq. de Phaeacibus

οἵ πρὶν μέν ποτ' ἔναιον ἐν εὐρυχόρῳ Ὑπερείῃ,
ἀγχοῦ Κυκλώπων ἀνδρῶν ὑπερηνορεόντων,
οἵ σφεας σινέσκοντο, βίηφι δὲ φέρτεροι ἦσαν,

recentiores omnes fere incolas eos fuisse Siciliae tradunt, Aetnaearum regionum cf. schol. Od. IX, 106. Aetnae autem in igniuomo camino cum ueteres posuerint Vulcani ministrorumque officinam, conciliatas esse inter se diuersas cogitationes facile intellectu (cf. Schoemann. l. l. p. 332). Nulli autem ex miraculosis priscarum fabularum heroibus magis in litterarum materiam abiere, nulli poetarum studio sic sunt arrepti, nulli tam communi omnium poesis aetatum certamine exculti quam Cyclopes, cuius rei causa inde repetenda, quod hi potissimum largissimam iocandi copiam offerebant, atque descriptio Homerica posterioribus poesis generibus, maxime comoediae, plurimas ansas dabat, quae eorum indoli plane responderent. Ne-

1) Ut res plane nota diserte non significatur; quare de ceteris Cyclopibus idem colligere licebit cum interpretibus cf. schol. u. 106.

que praetermittendum, quod solent Cyclopes cum Ulixis fabulis coniungi, quem non minus poesis Graecae quam Troiani belli heroem tuo iure dixeris. Unum uero potissimum poetae sibi e Cyclopum numero elegerunt, in quo totius gentis mores ac naturam quasi uno conspectu repraesentarent, quem non solum in antiquarum fabularum orbe retractarent atque recolerent, sed quem nouis fabulis implicare atque in uariarum personarum consuetudinem inferre perquam adamarent, quo crebrius tritam imaginem nouis coloribus interpolare liceret. Cyclops enim *κατ᾽ ἐξοχήν* per totam Graecarum et Romanarum litterarum memoriam est Polyphemus ipso nomine [1]) ad peruulgatam famam spectante, filius Neptuni et Thoosae nymphae [2]), id quod testimoniorum multitudine illustrare non difficile est (Benselero s. u. *Κύκλωψ* auctore) cf. Od. XXIII, 312; inscriptiones fabularum Epicharmi et Euripidis, carminum Philoxeni, Timothei, Theocriti; Eur. Troad. 437; Demad. in Demetr. eloc. 284; Plut. quaest. symp. I, 5. Cat. 9. Galb. 1; Lucian. dial. mar. I c. 5, II. catapl. 14; Paus. X, 22, 7; Polyaen. I, 10; Athen. I p. 19 f.; Quint. Smyrn. VIII, 126; schol. Theocr. XI, 1; Nic. Eug. VI, 503. 517. 527. 545; Horat. sat. I, 5, 63. ep. II, 2, 125; Val. Fl. I, 136 al. Primus autem induxit Polyphemum Homerus, cuius uestigia secuti huic potissimum Cyclopum generi excolendo posteri operam nauarunt, dum nomina Hesiodea recedunt, quae confusa sunt recentioris aeui socordia, ueluti Nonnus confudit Dionys. XIV, 52 sqq., qui Polyphemum inter Bronten, Steropen, Argen, alios enumerat. Nos Polyphemi personam iam accuratius persequemur inde ab Homeri aetate historico ordine usi usque ad id tempus, quo libere tractare argumenta desinebant uersificatores [3]).

---

1) De etymologia assentimur Lehrsio (Aristarch.² p. 460 not.), qui in altera nominis parte uocem *φήμη* inesse recte cognouit.

2) Cf. Hom. Od. I, 70 sqq.; schol. Od. IX, 106. 311.

3) Similes fabulas in aliarum gentium mythologiis obuias collegit et illustrauit Guil. Grimm comm. acad. Berol. 1857, cui nuper accessit Kr. Nyrop: Sagnet om Odysseus og Polyphem, København 1881.

Caput I.

Polyphemus apud Homerum.

Od. IX, 105—555.

Narrationis filum deducere ut in fabula notissima neque opus est et officio fungitur Hyginus fab. CXXV. Polyphemus est ingenti magnitudine et robore, id quod a poeta et disertis uerbis significatur et rerum et instrumentorum pari immensitate illustratur [1]) cf. uu. 187. 257. 428. 190 sqq.:

καὶ γὰρ θαῦμα τέτυκτο πελώριον, οὐδὲ ἐῴκει
ἀνδρί γε σιτοφάγῳ, ἀλλὰ ῥίῳ ὑλήεντι
ὑψηλῶν ὀρέων, ὅ τε φαίνεται οἶον ἀπ' ἄλλων.

214. 269. 296. 372. 407. 446; u. etiam Od. I, 70. X, 200. XII, 210. Lapidis immensi mole portam obstruit 240—243. 304 sq. 313 sq. 340. 416; saxa molitur 481 sqq. 495 sqq. 537 sqq.; lignorum fert ingens onus 233 sq.; clauam permagnam gerit 319 sqq.:

Κύκλωπος γὰρ ἔκειτο μέγα ῥόπαλον παρὰ σηκῷ
χλωρὸν ἐλαΐνεον· τὸ μὲν ἔκταμεν, ὄφρα φοροίη
αὐανθέν· τὸ μὲν ἄμμες ἐΐσκομεν εἰσορόωντες
ὅσσον θ' ἱστὸν νηὸς ἐεικοσόροιο μελαίνης,
φορτίδος εὐρείης, ἥ τ' ἐκπεράᾳ μέγα λαῖτμα.
τόσσον ἔην μῆκος, τόσσον πάχος εἰσοράασθαι

(cf. Lucil. satur. XV fr. I Muell.). Voce utitur late sonanti 167. 257. 395. 399. 401. 403. Vesci et bibere solet supra humanum modum 248 sqq. 292 sq. 353 sq. 360 sq. 371 sqq. Ferae mentis est neque humana aut diuina iura agnoscit, id quod et ex communi omnium Cyclopum descriptione apparet et saepenumero de Neptuni filio repetitur cf. 106 sq.:

Κυκλώπων δ' ἐς γαῖαν ὑπερφιάλων ἀθεμίστων
ἱκόμεθ' etc. cf. VI, 5 sq.

112 sqq: *τοῖσιν δ' οὔτ' ἀγοραὶ βουληφόροι οὔτε θέμιστες,*
ἀλλ' — θεμιστεύει δὲ ἕκαστος
παίδων ἠδ' ἀλόχων οὐδ' ἀλλήλων ἀλέγουσιν.

---

1) Cf. schol. Od. IX, 187; Eustath. p. 1621, 50 sqq.; Quintil. inst. or. VIII, 4, 24.

cf. 215. 287. 350 sqq. 368 sqq. 428: *ἀθεμίστια εἰδώς*. 477 sqq. 494. u. etiam Od. II, 19. XX, 19. Ipse uero Polyphemus praecellit ceteris impietate ac scelere; nam recte interpretes — primus Aristarchus cf. Apoll. Soph. lex. Hom. s. u. *ἀθεμίστων*; Lehrs. Arist.² p. 182 — concludunt ceteros non omni caruisse deorum religione[1]) ex uersibus 107 sqq.:

Κυκλώπων — οἵ ῥα θεοῖσι πεποιθότες ἀθανάτοισιν
οὔτε φυτεύουσιν etc.

u. 111: *καί σφιν Διὸς ὄμβρος ἀέξει.*
cf. 410 sqq. 509 sqq. Contra Polyphemus ab omnium consuetudine recedit cf. 188 sqq.:

οἶος ποιμαίνεσκεν ἀπόπροθεν· οὐδὲ μετ᾽ ἄλλους
πωλεῖτ᾽, ἀλλ᾽ ἀπάνευθεν ἐὼν ἀθεμίστια ᾔδη

neque Iouem ueretur cf. 273 sqq.:

νήπιός εἰς, ὦ ξεῖν᾽, ἢ τηλόθεν εἰλήλουθας,
ὅς με θεοὺς κέλεαι ἢ δειδίμεν ἢ ἀλέασθαι·
οὐ γὰρ Κύκλωπες Διὸς αἰγιόχου ἀλέγουσιν
οὐδὲ θεῶν μακάρων, ἐπεὶ ἦ πολὺ φέρτεροί εἰμεν.
οὐδ᾽ ἂν ἐγὼ Διὸς ἔχθος ἀλευάμενος πεφιδοίμην
οὔτε σεῦ οὔθ᾽ ἑτάρων, εἰ μὴ θυμός με κελεύοι.

cf. 520 sqq. Neque uidetur coniugem liberosue habere ut ceteri cf. 115. Cyclopes neque serunt neque fabrorum artes nouerunt 108. 125 sqq., cum sua sponte omnia proueniant[2]) 109 sqq.:

ἀλλὰ τά γ᾽ ἄσπαρτα καὶ ἀνήροτα πάντα φύονται,
πυροὶ καὶ κριθαὶ ἠδ᾽ ἄμπελοι, αἵ τε φέρουσιν
οἶνον ἐριστάφυλον, καί σφιν Διὸς ὄμβρος ἀέξει.

Habent igitur triticum, hordeum, uites, quas ipse Polyphemus agnoscit 357 sqq. Diuitiae autem eorum constant in gregibus ouium et caprarum, quorum cultura operati uitam degunt pastoralem; Polyphemus possidet *μῆλα* h. e. oues et capras (Lehrs. Arist.² p. 100) 183 sq. 187. 217. 220. 226. 237 sqq. 244 sq. 308 sq. 312. 315. 336 sqq. 341 sq. 405. 418. 425 sqq. 438 sqq.

---

1) Cf. schol. uu. 106. 107. 275. 508 et Eustath.

2) In prouerbium abiit *Κυκλώπιος βίος* cf. Macar. V, 44 et Leutschii adnot.

447 sqq. 461 sqq. 469. 548 sqq., quas omni cura fouet, quas ipse mulget, e quarum lacte ipse sibi caseum parat uu. 246 sqq. coll. cum u. 219. In antro casei furnos premunt; discretae sunt diuersae aetates agnorum et haedorum; uasa ad lac recipiendum necessaria (cf. schol. u. 223) referta 219 sqq.; mares et feminae in stabulis separantur uu. 237 sqq. coll. c. uu. 338 sq. schol. u. 218. Habitant Cyclopes in magnis montibus antra (cf. 113 sq. 400). Polyphemi antrum spatiosum (237. 337), prope mare situm (182), altum, lauris imminentibus (183), cinctum aula alto saxorum muro saepta pinibusque et quercubus ornata (184 sqq.). Solet dominus obstruere antrum ingenti saxo (u. p. 145); interior pars speluncae stercore abundat (329 sq.). Polyphemus lignis aridis in ipso antro ignem incendit cf. 233 sq. (231). 308; nocte per pecudes stratus in uirgulis (427 sq.) dormit (298). Mane pastor immensus greges agit acri sibilo [1] (315 sq.) in pascua (217. 437 sq.) et ad flumina (450), uespere reducit (336. 451 sq. 233).

Iam si totam Polyphemi personam quae quidem ab Homero depingatur respicimus, sic sententiam definimus: Cyclops est brutum monstrum corporis tantum ingenti robore fretum neque in adhibendis uiribus agile, subtiliore sensu atque misericordia uacuum, moderationis in edendo ac bibendo expers. Qua uero astutia Ulixem in antrum reducere cupit, ut xenium accipiat (517 sqq.), ea stolidae mentis edit luculentissimum documentum. Neque tamen plane abest subdola quaedam cauillatio, qua Polyphemus uexat Ithacum quamuis ferocitate parum celata 355 sq.:

δός μοι ἔτι πρόφρων καί μοι τεὸν οὔνομα εἰπὲ
αὐτίκα νῦν, ἵνα τοι δῶ ξείνιον, ᾧ κε σὺ χαίροις,

---

1) Sciendum in explicatione Eustathii p. 1631, 2 sqq.: *ἐνταῦθα δὲ ὥσπερ τὸν φθόγγον, οὕτω καὶ τὸν συριγμὸν ἀγριαίνων τοῦ Κύκλωπος ῥοῖζον αὐτόν φησιν — Ἰστέον δὲ ὅτι κατὰ τὸν ποιητὴν ῥοιζεῖν λέγεται ποιμὴν τουτέστι συρίττειν ἐν τῷ ἐξάγειν ποίμνιον ἢ ὅλως νέμειν* '*συριγμόν*' non cantum fistulae, cuius usus a Polyphemo Homerico abhorret ipso Eustathio teste p. 1622, 12, sed stridorem labris dentibusue excitatum (cf. Etym. M. 705, 15 sq. 21 sq.) significare.

neque plane insulsus iocus quamuis sanguinolentus, quo xenium hospiti promittit 369 sq.:

Οὖτιν ἐγὼ πύματον ἔδομαι μετὰ οἷς ἑτάροισιν,
τοὺς δ᾽ ἄλλους πρόσθεν· τὸ δέ τοι ξεινήιον ἔσται,

unde prouerbium illud *Κύκλωπος δωρεά* (Apost. X, 20 a; Luc. catapl. 14) uel *Κυκλώπειον γέρας* (Plut. quaest. symp. VIII, 8, 3) repetendum esse constat: de dono aliquo, quod ei qui accepturus est ne tantillo quidem plus utilitatis affert quam eis qui expertes sunt, nonnumquam maius damnum (cf. Plut. l. l.). Nam, ut Lucianus explicat, *ἄν τε πρῶτον ἄν τε πύματον* (sc. *Οὖτιν κατέδεται ὁ Κύκλωψ*) *οἱ αὐτοὶ ὀδόντες περιμένουσιν.* Quod tamen fit in rudibus hominibus, quos robore nemo aequiperat, ut fauore aliquem prosequantur paterno, ea uirtute ne Cyclopem quidem uidemus carere, quippe qui intentissimam tenerrimamque gregum suorum curam habeat. Consueuit ut uidetur colloqui cum pecudibus suis, ueluti flebili modo misericordiam nisi Cyclops esset moturo arieti quae passus sit exponit 447 sqq. eumque domini iacturam sentire et deflere opinatur 452 sqq. (uide etiam pretiosum scholium u. 456). Per totam autem narrationem ut par est epica dominatur grauitas ac ne mica quidem admixta leuioris uel comicae artis [1]): pallidum pauorem importat bestiae impetus, neque is, qui Troiam ceperat, semper retinet animum cf. 236. 396, quem socios defecisse his ex uersibus apparet: 331 sqq. 376 sq. 381. 492 sqq.

Haec Polyphemi persona per totam sequentem aetatem quasi adumbratio suberat cuiuis picturae, qua eadem figura repraesentaretur. Singula uero lineamenta licet interdum delituerint plane euanuerunt numquam aliis alius aeui poetis alio magis inclinantibus hic detrahentibus illic adicientibus amplificando hic illic minuendo (cf. etiam Glaeser. l. l. p. 4 sq.). Quas quidem singulorum et poetarum et poesis generum proprias rationes ab Homero proficiscentes quantum poterimus illustrare suscipiemus.

---

1) Welckerus de Epicharmo op. I p. 321 iam in Odyssea hilaritatem non ita multum a comoedia distantem agnoscit.

Atque in epico genere Cyclops non tantopere uidetur studia poetarum excitasse quam ceteri, quorum fata a Smyrnaeo uate ex parte tantum celebrata et consummationem quandam et prooemium uidebantur postulare. Certe nullum quod scimus exstat testimonium aut indicium, ex quo colligi liceat etiam post Homerum epica arte hanc fabulam esse tractatam, quae res praeter causam supra commemoratam inde uidetur repetenda esse, quod parum prope accedebat haec narratio ad mythorum Troicorum contextum et quod Cyclops ferocissimus per se ab heroibus seiunctus in carmine grauioris argumenti primas partes agere uix poterat. Nec magis antiquior lyrica ars ad humile argumentum uidetur descendere potuisse [1]. Eo autem uberius haec fabula in poesi dramatica imprimis comica exculta est, in cuius paene consuetudinem abiit. Etenim non solum per omnium aetatum comoedias hoc argumentum in usitatissimis et celeberrimis uersatur, sed etiam dithyrambis et mimis acceptissimam suppeditauit materiam. Quis primus hoc argumentum ad hilarem rationem deflexerit Cyclopisque personam comico habitu induerit, nescimus; neque tamen a uero multum aberrabimus, si Epicharmum Coum hoc fecisse suspicabimur.

Caput II.

De Cyclope Epicharmeo.

Ut hoc statim praemoneamus, si quidem quaerendo inuestigare uolumus consilium et mentem poetae, in nuda quamuis acri interpretatione fragmentorum subsistere uix poterimus, sed aliorum poetarum poemata ad idem argumentum spectantia in comparationem uocare et licebit et necesse erit; maxime

---

1) Tactam esse saepius cladem Cyclopeam in Ulixis fabulis praecipue erroribus enarrandis facile suspicamur, ueluti fortasse ab Alcmane cf. fr. 28 sqq. 148 Bergk.[4]; v. Sophocl. fr. 419 N. Welcker. de trag. Gr. p. 247; Ribbeck. de trag. Rom. p. 275.

in dramaticis operibus quamuis modeste redintegrandis confugiendum erit ad unicum tractationis dramaticae exemplum, cui hoc in naufragio pepercit saeculorum iniquitas, ad Euripidis fabulam satyricam Cyclopem, si quid luminis e superstitis operis condicione perditis adhibeatur. Ne uero quis grauetur quod cum fabula satyrica uariae aetatis comoedias comparamus, discrepantia, de qua quid sentiamus postea accuratius indicabimus, magis spectabat ad singularum personarum mores describendos quam ad actionis progressum sermonisque in certis rebus paene sollemnem contextum. Quare et cum Homero, in qua re nonnulli praeiere, et cum Euripide, id quod plerumque omissum est, Epicharmi et aliorum frusta conferemus.

Scripsisse autem Epicharmum Cyclopem testantur Herodianus et Athenaeus frustula nonnulla seruantes, quorum rectum qui quidem ex fabulae cursu probabile fiat ordinem constituisse uidentur editores. Atque Athenaeus IX p. 366 b hunc laudat uersum trimetrum e Cyclope fabula haustum (fr. 60 A.)

χορδαί τε ἁδὺ ναὶ μὰ Δία χὠ κωλεός

cf. Eustath. p. 1183, 5; h. e. ʻet uiscera dulce quid per Iouem et pernaʼ. Apertum est hoc aliquem dicere, qui praedicet horum ciborum iucunditatem ipse expertus, id quod ex obtestatione concluditur. Iam quid magis consentaneum quam Cyclopem ipsum (cf. Bodium hist. art. poet. Graec. III, 2 p. 73) haec uerba dicere, cuius est quam maxime edere et bibere? Quam ob causam *χορδαί* per ʻuisceraʼ reddere maluimus quam per ʻfarciminaʼ, ut fecit Grysarius de Dor. com. p. 286, quamquam hanc uocem de cibo aliquo ex intestinis animalium imprimis pecudum apparato usurpari non ignoramus cf. Cratin. fr. 192 K.; Aristoph. Ach. 1119. fr. 687 K.; Pherecrat. fr. 130, 9 K.; Eubul. Lacon. fr. 1, 3 M.; Axion. Chalcid. fr. 2, 4 M. Sed uix cogitandum erit de uictu animalium, quoniam hunc praedicare opus non erat; significantius haec intellegere licebit de Cyclope hominum cenam laudibus tollente; neque uocabuli *χορδή* usus repugnat, si quidem Aristophani (Euripidi?) dicere licuit fr. 461, 1 K.: *ἐγευσάμην χορδῆς ὁ δύστηνος τέκνων.* Similiter apud Homerum uiscera comedit Polyphemus Od. IX, 292 sq. Sed ne quis

inde contra nos repetat argumentum quod Iouem obtestatur qui Iouem nihil curet, opponimus Euripidis uersum 586 coll. c. uu. 320 sqq. et Theocr. id. XI, 29. Ulixis igitur sociorum cruenta dape peracta fingimus nobis Cyclopem haec uerba effundentem; nam uix Epicharmus spectatoribus ipsam uescendi scaenam proposuerat, si quid colligere licet ex Euripidis analogia, apud quem Ulixes uu. 382 sqq. de cena funesta narrat, ipse Polyphemus postea demum ex antro exit uersibus Anacreonteis uoluptatem et satietatem suam prodens his 503 sqq.:

παπαπαῖ, πλέως μὲν οἴνου,
γάννυμαι δὲ δαιτὸς ἥβῃ,
σκάφος ὁλκὰς ὣς γεμισθεὶς
ποτὶ σέλμα γαστρὸς ἄκρας.

Laudat Cyclops cibum etiam apud Euripidem, cum Ulixes ei poculum uini offert uu. 418 sq.:

φίλτατε ξένων,
καλὸν τὸ πῶμα δαιτὶ πρὸς καλῇ δίδως.

Ad hanc ipsam scaenam pertinere alterum fragmentum, quod seruauit Athenaeus XI p. 498 e (Eustath. p. 1775, 20), olim a uiris doctis intellectum est:

φέρ' ἐγχέας εἰς τὸ σκύφος (fr. 61 A.)

h. e. 'age postquam in poculum infudisti', quod Grysar. l. l. p. 287 componit cum uersu Homerico Od. IX, 355:

δός μοι ἔτι πρόφρων καί μοι τεὸν οὔνομα εἰπὲ,

et possunt nonnulli loci Euripideae fabulae paulo maiore iure adhiberi, imprimis, ut omittamus uu. 416 sqq., 510: *φέρε μοι, ξεῖνε, φέρ' ἀσκὸν ἔνδος μοι.* 556: *ἔγχει, πλέων δὲ τὸν σκύφον.* 568: *φέρ' ἔγχεόν νυν.* Videntur Epicharmea rudera esse trimetri iambici, neque inepte quis coniecerit uerbo finito, quod ad participium *ἐγχέας* requiritur, eandem indicatam fuisse sententiam, quae additur uersu Odysseae, sic fere

φέρ' ἐγχέας εἰς τὸ σκύφος ⟨τοὔνυμα[1]*) λέγε⟩.*

Nam et apud Homerum l. l. et apud Euripidem u. 548 tum demum, cum uinum praebuit, ab Ulixe nomen quaeritur. Maio-

---

1) *Τουνυμα* Dorica forma apud Epicharmum fr. 27, 2 A., correcta fr. 100, 3 A.; cf. Ahrentem de dial. Dor. § 17, 5.

rem autem dubitationem mouet tertium fragmentum Herodiano uindice superstes *περ. μον. λεξ.* p. 10, 31 Lehrs. (fr. 62 A.)

ναὶ τὸν Ποτιδᾶν, κοιλότερος ὅλμου πολύ

(cod. *αἰνετόν* corr. Meinek. comic. Gr. II p. 482 cod. *ὀλμοῦ* corr. Blochius) h. e. 'per Neptunum, multo magis cauus mortario'. Recepimus emendationes Meinekii et Blochii cum omnibus fere editoribus ut nobis uidetur certissimas; neque Bodius l. l. p. 74 de precatione ad Neptunum patrem a filio caecato missa illa uerba intellexisset, si emendationem eius uerbi ne cum metro quidem congruentis, quo ad illam suspicionem inductus uidetur, *αἰνετόν*, nouisset. Dubitanter proponemus nostram de horum uerborum sensu coniecturam. Ac dixisse ea Polyphemum ex Neptuni[1]) patris inuocatione probabile; referimus autem ad Euripidis u. 577, ubi Cyclops, postquam ultimum poculum exhausit, dicit *ὡς ἐξένευσα μόγις* significans contentionem, qua ad calicis solum penetrauerit. Quidni fingamus apud Epicharmum eum intermisisse ductum de potione perpetranda propter poculi altitudinem desperantem his uerbis

ναὶ τὸν Ποτιδᾶν, κοιλότερος ὅλμου πολύ

sc. *ὁ κύλιξ ἐστίν.* Ac uidetur ad hanc explicationem quadrare, quod calix comparatur cum mortario, quoniam uocem *ὅλμος* et ipsam significare poculum altum cornus specie scimus ex Athen. XI p. 494 b, qui notionem illustrat Menesthene auctore: *ποτήριον κερατίου τρόπον εἰργασμένον ὕψος ὡς πυγονιαῖον.* Sumpsimus adhuc argumentum fabulae Epicharmeae fuisse Homericum, quamquam testimoniis non probauimus. Neque potest probari; sed cum duo certe fragmenta magna cum probabilitate ad illud argumentum relata sint, inde aliquid fidei uidetur effici. Procul autem habenda quoniam plane in cassum abit cogitatio de Polyphemi amore in Galateam, quae multis ariolationum ambagibus, certo indicio nullo fulciri potest, id quod recte intellexere Grysar. l. l. et post eum Lorenzius 'de Epicharmi Coi uita et script.' p. 135.

---

1) Talibus potissimum ex obtestationibus uidetur repetendus esse is usus, quem nuperrime explanauit Otto Ribbeck Alazon. p. 87 not. 28.

Iam ut paulo politiorem imaginem si poterimus elaboremus, circumspiciamus, num quid ex tota Epicharmi arte ceterarumque eius comoediarum ratione ad hanc illuminandam possit redundare. Neque uero totam quaestionem a Grysario l. l., a Welckero in censura huius libri = op. I p. 271 sqq., a Lorenzio l. l. tractatam recoquere nobis proposuimus, sed quae quisque horum probabiliter enucleauit ad hanc fabulam, imprimis ad Cyclopis personam delineandam reuocare. Incipiendum uidetur ab Arist. poet. 5 p. 1449 b, 5 sqq. Va., qui dicit: *τὸ δὲ μύθους ποιεῖν Ἐπίχαρμος καὶ Φόρμις* (sc. *ὑπέδειξαν* sec. Vahlen.)· *τὸ μὲν ἐξ ἀρχῆς ἐκ Σικελίας ἦλθε* —. Argumenta igitur mythologica in comoedia tractare coepit Epicharmus; quales inter fabulas si erat *Κύκλωψ*, testimonium habemus ab Epicharmo primo in scaenam inductam esse hanc personam. Amasse autem hunc poetam praeter ceteras huiusmodi personas proponere aliquo modo probat Herculis exemplum[1]), quem identidem ridendum spectatoribus propinauit cum in aliis tum in his fabulis *Ἥβας γάμος*, *Ἡρακλῆς παρὰ Φόλῳ*, *Βούσιρις*. Etiam huius personae indolem comicam, quae per totam posterorum poesin hilarem dominatur (cf. Athen. X p. 411 a), Siculus poeta uidetur quodammodo constituisse. Ante omnia uero castigauit ingentis hominis uoracitatem et ebriositatem, quae sine dubio crebras dabant ridendi ansas, quo spectant omnia fere Hebes nuptiarum fragmenta et unum quod superest Busiridis, quod cum optime ad illustrandum inseruiat mandentem Cyclopem (cf. Eust. p. 1629, 50 sqq.), adscribamus fr. 9 A.:

Πρᾶτον μὲν αἴ κ' ἔσθοντ' ἴδοις νιν, ἀποθάνοις,
βρέμει μὲν ὁ φάρυγξ ἔνδοθ', ἀραβεῖ δ' ἁ γνάθος,
ψοφεῖ δ' ὁ γόμφιος, τέτριγε δ' ὁ κυνόδων,
σίζει δὲ ταῖς ῥίνεσσι, κινεῖ δ' οὔατα.

Cognoscimus autem in his fabulis eiusmodi personas, quae immenso corporis robore instructae supra humanum modulum

1) Vide quae de huius persona breuiter disputauit Welckerus de fab. satyr. p. 318 sqq.

rebus ad uitam necessariis indigeant, quae propter membrorum molem rusticitatem quandam prae se ferant. Qui quidem mores agrestes cum maxime appareant in uilibus cotidianisque uitae negotiis administrandis, haec potissimum a poeta eliguntur, in quibus et spurcum aspectum inurbanosque mores et stomachi inexpletam auiditatem uentrisque libidinem eorum, quorum immanibus operibus et facinoribus plerumque stupefieri solent mortales, cotidianorum homunculorum naturae appropinquando uellicet. Talis est Hercules, talis Pholus Centaurus, talis Busiris, talis Polyphemus. Neque igitur dubitamus, quin Epicharmus in Cyclope delineando maxime respexerit eius *ἀδηφαγίαν* et *φιλοποτίαν*; discrimen autem ab aliis eiusdem argumenti comoediis in eo positum fuisse opinamur, ut fortasse Cyclops iucunditatem humanae carnis contra aliarum lautitiarum laudes defenderet. Adprime autem Polyphemi uinulentia faciebat ad Siculi poetae consilium, quippe quem Athen. X, 429 a primum ebrium hominem in scaenam comicam produxisse testetur. Non refragabimur, si quis putauerit in hoc dramate solum hoc studuisse Epicharmum, ut profusa hilaritate ac petulantia spectatores oblectaret. Sed cum sciamus non sine causa eum *ὀψοφαγίαν* denotasse, ut ciues castigaret luxuriae nimium deditos (cf. Lorenz. l. l. p. 92 sqq.), haud inficete existimamus conici posse Epicharmum eo consilio monstrum humanae carnis uictu exsultans induxisse, ut exaggerando lautitiarum studio in ea re, quam uniuscuiusque sapor reformidare debebat, mores aequalium irrideret. Neque tamen abhorruit Epicharmus a dulciore quadam et molliore uitae rusticae consuetudine fabulis suis intexenda, si quid probat Athenaei testimonium XIV p. 619 a—b: *ἦν δὲ καὶ τοῖς ἡγουμένοις τῶν βοσκημάτων ὁ βουκολιασμὸς καλούμενος. Δίομος δὲ ἦν ὁ βουκόλος Σικελιώτης ὁ πρῶτος εὑρὼν τὸ εἶδος. μνημονεύει δ᾽ αὐτοῦ Ἐπίχαρμος ἐν Ἁλκυόνι καὶ ἐν Ὀδυσσεῖ ναυαγῷ.* Nescimus, quod argumentum tractauerit poeta in fabula, quam inscripsit *Ὀδυσσεὺς ναυαγός*; quamquam coniectura est proposita a Grysario l. l. p. 290 sqq., qui nisus aliquo fragmento a Diog. Laert. III, 12, 16 seruato (fr. 96 A.), quo quis

Eumaeum alloquitur, et praeeunte Odofredo Mueller Dor. II[2] p. 351 ad Ulixem fabulam relato putat ita argumentum concinnatum fuisse, ut Ulixes naufragio facto ad insulam patriam appelleretur et ad propinquam Eumaei subulci aulam profectus cum eo de multis rebus imprimis philosophicis sermonem institueret, cuius disputationis specimen a Diogene seruatum sit, spectans ad omnium animalium *τὴν τῆς ὁμοιότητος θεωρίαν*. Haec coniectura ita placuit Welckero l. l. p. 297, ut facetissime opponi iudicaret naufragum et philosophum (u. etiam Bergk. comment. de reliqu. com. Att. ant. p. 150; L. Schmidt. quaest. Epicharm. Bonn. 1846 p. 52; Mullach. frgm. phil. Gr. I, 132). Neque tamen nos ad horum uirorum partes adducimur neque adductus est Lorenzius l. l. p. 186 not. 4, qui neque de naufragio cogitari, cum certe naufragus non uenerit Ulixes ad Eumaeum subulcum, neque philosophiam Pythagoricam ferri posse recte cognouit, licet debili argumentatione Grysarii partes tueatur Holmius hist. Sic. ant. I p. 424. Propter solum autem Eumaei nomen in hanc comoediam relatum est fragmentum philosophicum, quod absque hoc nomine nemo umquam huic fabulae uindicasset. Contra si ab ipsis fragmentis Ulixis naufragi proficiscimur, ab illo Athenaei loco et Pollucis X, 134: *ὀρθίαξ τὸ κάτω τοῦ ἱστοῦ καλεῖται, ὡς τὸ ἄνω καρχήσιον· καὶ ἔστι τοὔνομα τὸ ὀρθίαξ ἐν Ἐπιχάρμου Ναυαγῷ*, posterius referimus probabiliter cum Grysario et Welckero ad ipsam cladem titulo significatam, ex priore discimus Diomum, bucoliasmi inuentorem, commemoratum fuisse. Si his ex fragmentis conclusio facienda est, putabimus Ulixem naufragum uenisse ad homines pastoralem uitam degentes. Prouocamus ad Hom. Od. IX, 283 sqq., quibus uersibus Ulixes interroganti Polyphemo ubi nauem reliquerit respondet:

νέα μέν μοι κατέαξε Ποσειδάων ἐνοσίχθων
πρὸς πέτρῃσι βαλὼν ὑμῆς ἐπὶ πείρασι γαίης,
ἄκρῃ προσπελάσας· ἄνεμος δ' ἐκ πόντου ἔνεικεν·
αὐτὰρ ἐγὼ σὺν τοῖσδε ὑπέκφυγον αἰπὺν ὄλεθρον

(cf. Eur. Cycl. 109. 299 sqq.). Simulat igitur Ulixes se naufragum aduenisse ad Cyclopum terram. Nonne ad haec uerba

respicere potest titulus Epicharmeus? Nonne cogitari potest *Κύκλωψ ἢ Ὀδυσσεὺς ναυαγός*? Non consuimus imparia: copulatos esse Cyclopem et naufragum Ulixem nostro iure concludimus ex insigni Athen. loco I p. 19 f sq.: *τὰς δὲ κιθαρῳδίας* (sc. *ἐθαυμάζοντο μιμούμενοι*) *οἱ περὶ τὸν ἐξ Ἰταλίας Οἰνωνᾶν, ὃς καὶ Κύκλωπα εἰσήγαγε τερετίζοντα καὶ ναυαγὸν Ὀδυσσέα σολοικίζοντα, ὅ αὐτός φησι* (sc. *Ἀριστόξενος*), quem locum postea in usum nostrum uertemus. Fragmenta autem Naufragi optime conueniunt. Potuisse enim mali partem inferiorem *ὀρθίαξ* in naufragio commemorari nemo negabit, sed unumquemque hoc admonebit periculi illius Ulixis, cum carina et malo coniunctis ad insulam Calypsus ferretur Od. XII, 420 sqq. Nanciscimur autem altero fragmento nouum quendam ad Cyclopem describendum colorem. Succedit enim oculis imago Polyphemi pecudes ducentis et *βουκολιασμόν* h. e. cantum pastoralem canentis, fortasse fistula cantantis, si huc referre licet quod editores inter incerta fragmenta enumerant Lorenz. fr. *B* 130: Polluc. IV, 56: *καὶ ἐρετικὰ δή τιν' αὐλήματα καὶ ποιμενικά· Ἐπίχαρμος δὲ καὶ ποιμενικόν τι μέλος αὐλεῖσθαί φησιν.* Quod si uerum est, iam paulo expolitiorem habemus pastoris imaginem quam quae apud Homerum conspiciatur, ubi ingens opilio *πολλῇ ῥοίζῳ* greges ad montem agitare dicitur u. 315. Defenditur, non fulcitur sententia nostra eo, quod alias quoque Epicharmi fabulas duplici titulo fuisse inscriptas qui comoediarum seriem percurrit facile animaduertit cf. *Ἐλπὶς ἢ Πλοῦτος* (Athen. VI p. 235 f.; Herod. *π. μον. λεξ.* p. 21, 13 sq. Lehrs.; Bekk. anecd. Gr. I, 105), *Κωμασταὶ ἢ Ἅφαιστος* (Apoll. Dysc. de pron. p. 75, 3 sq. Schn.)[1]). Porro non prorsus in cassum coniectare nobis uidemur, si philosophum Epicharmum non minus huic comoediae quam ceteris admiscuisse putamus aptas quasdam ratiocinationes philosophicas praesertim sententiis breuibus inclusas, quales eum adhibuisse testatur anonym. de com. III, 21 sq.: *τῇ δὲ ποιήσει γνωμικὸς καὶ εὑρετικὸς καὶ φιλότεχνος.* Concludimus autem hoc ex Euripidis

1) *Φιλοκτήτης ἢ Ὀδυσσεὺς αὐτόμολος*? cf. Welcker. Mus. Rh. I (1833) p. 588 adnot.

analogia, qui philosophantem inducit Polyphemum uu. 316 sqq. Atque quis magis uidebatur idoneus ad philosophiae placita repraesentanda quam qui deis se inferiorem esse non crederet? qui uel apud Homerum prae se ferret impietatem? (cf. Od. IX, 273 sqq.) Quamquam quae potissimum Cyclops Epicharmeus philosophatus sit uix coniectura assequemur, certe non ipse poeta suam sententiam Polyphemi uerbis subiecisse putandus est. Magis hoc credere licebit de Ulixis persona, cui Pythagoreorum disciplina [1]) magis conueniebat; poterat Ulixes Polyphemum deorum prouidentiae admonere eiusmodi uerbis, qualia seruauit ex Epicharmo Clemens Alexandrinus Strom. V, 14, 100 (III p. 80 Dind.) fr. 147 A.:

οὐδὲν ἐκφεύγει τὸ θεῖον· τοῦτο γινώσκειν τυ δεῖ·
αὐτός ἐσθ᾽ ἁμῶν ἐπόπτας, ἀδυνατεῖ δ᾽ οὐδὲν θεός,

eodem modo, quo adhortatur Ulixes Homericus uu. 269 sqq.:

ἀλλ᾽ αἰδεῖο, φέριστε, θεούς· ἱκέται δέ τοί εἰμεν.
Ζεὺς δ᾽ ἐπιτιμήτωρ ἱκετάων τε ξείνων τε
ξείνιος, ὃς ξείνοισιν ἅμ᾽ αἰδοίοισιν ὀπηδεῖ,

Euripideus Cycl. uu. 310 sq.: *τὸ δ᾽ εὐσεβὲς*
τῆς δυσσεβείας ἀνθελοῦ et imprimis uu. 353 sqq.:

σύ τ᾽ ὦ φαεννῶν ἀστέρων οἰκῶν ἕδρας
Ζεῦ ξένι᾽, ὅρα τάδ᾽· εἰ γὰρ αὐτὰ μὴ βλέπεις,
ἄλλως νομίζει Ζεύς, τὸ μηδὲν ὤν, θεός.

Fortasse Polyphemus uini utre delectatus de natura hominum festiuum protulit iudicium Clem. Al. Strom. IV, 7, 45 (II p. 342 D.):

Ἀσκοὶ φύσις ἀνθρώπων πεφυσιαμένοι,

si quidem iambus cum Ahrente fr. 145 restituendus [2]), quod Lorenzius (fr. *B* 5) ne ipse quidem metrum indicans negat. Cf. quae apud Euripidem disputantur uu. 525—529. Atque talia cogitanda erunt apophthegmata illa philosophica, quae

---

1) Cui potissimum se addixisse Epicharmum ex testimoniis colligi poterit (Diog. Laert. VIII, 78; Plut. Num. 8; Clem. Al. Strom. V, 14, 100), quamquam non certae scholae uidetur assecla fuisse cf. Zeller. hist. phil. Gr. I⁴ p. 460 sqq.

2) Animaduertendum tamen anapaestum in altero pede trimetri apud Epicharmum non inueniri cf. Lor. p. 160.

Epicharmus comoediis inseruit; sic enim optime explicatur facilitas et pernicitas dialogi, ad qualem spectat uersus Horatianus (ep. II, 1, 58), quam probabilem reddunt frustula singulis saepe uersibus inclusa. Neque dubitamus, quin poeta alacritatem sermonis auxerit aenigmate illo per Ulixis fictum nomen *Οὖτις* formato, quod Homerus induxit uu. 366 sq., Euripides non spreuit u. 549 cf. u. 535 [1]), qualia aenigmata ab ipso *λόγος ἐν λόγῳ* appellata in deliciis habuisse Epicharmum testatur Eustathius p. 1634, 15 sqq. (Lor. p. 120). De loco autem, ubi fabulam agi uoluerit poeta, haud improbabilis coniectura uidetur inde fieri posse, quod ipse maximam uitae partem inter Siculos degit, quorum ad terram posteriores Cyclopes relegant. Illud certe effici poterit ex Thuc. VI, 2 uerbis *παλαιότατοι μὲν λέγονται ἐν μέρει τινὶ τῆς χώρας Κύκλωπες καὶ Λαιστρυγόνες οἰκῆσαι, ὧν ἐγὼ οὔτε γένος ἔχω εἰπεῖν οὔτε ὁπόθεν ἐσῆλθον ἢ ὅποι ἀπεχώρησαν. ἀρκείτω δὲ ὡς ποιηταῖς τε εἴρηται καὶ ὡς ἕκαστός πῃ γιγνώσκει περὶ αὐτῶν* dixisse ante historicum poetas, in quorum numero Homerum non esse uidimus, partem Siciliae incoluisse Cyclopes.

Hoc certe hac nostra disputatione, quae si paulo accuratiora exploranda erant non potuit non uacillanti pede progredi, effectum opinamur comicam indolem Cyclopis ex Homerica descriptione elegisse Epicharmum, quam ad ridendum proponeret spectatoribus, ipsam autem personam non solum exaggerando auxisse praesertim in edendi et bibendi immodestia, sed etiam nouis coloribus appictis expoliuisse.

Caput III.

Polyphemus apud Cratinum.

Cratinus in scaenam produxit Polyphemum notissima fabula *Ὀδυσσῆς* inscripta, quam quasi mediae comoediae indolem praeiisse antiqui testes affirmant. Platonius enim *περὶ δια-*

1) Posteros delectatos esse hoc lusu testis Theophylact. ep. 40; cf. etiam Ps.-Theocr. Syring. u. 1.

φορᾶς κωμῳδιῶν p. XIII, 35 sqq. Duebn. dicit, cum prisca comoedia pertinuerit ad irridendos iudices et praetores et plebem: παρεὶς ὁ Ἀριστοφάνης τοῦ συνήθως ἀποσκῶψαι διὰ τὸν πολὺν φόβον, Αἴολον τὸ δρᾶμα, τὸ γραφὲν τοῖς τραγῳδοῖς, ὡς κακῶς ἔχον διασύρει. τοιοῦτος οὖν ἐστιν ὁ τῆς μέσης κωμῳδίας τύπος, οἷός ἐστιν ὁ Αἰολοσίκων Ἀριστοφάνους καὶ οἱ Ὀδυσσεῖς Κρατίνου καὶ πλεῖστα τῶν παλαιῶν δραμάτων οὔτε χορικὰ οὔτε παραβάσεις ἔχοντα. p. XIV, 67 sqq.: ἀνεύθυνον γὰρ τὸ τοιοῦτον, οἷον διασύρει Ὅμηρον εἰπόντα τι ἢ τὸν δεῖνα τῆς τραγῳδίας ποιητήν. τοιαῦτα δὲ δράματα καὶ ἐν τῇ παλαιᾷ τραγῳδίᾳ ἔστιν εὑρεῖν, ἅπερ τελευταῖον ἐδιδάχθη λοιπὸν τῆς ὀλιγαρχίας κρατυνθείσης. οἱ γὰρ Ὀδυσσεῖς Κρατίνου οὐδενὸς ἐπιτίμησιν ἔχουσι, διασυρμὸν δὲ τῆς Ὀδυσσείας καὶ Ὁμήρου. Colligere autem possumus ex hoc testimonio terminum, post quem hanc fabulam egit Cratinus, annum Ol. 85, 1 = 440, cum eo Morychide archonte illud ψήφισμα περὶ τοῦ μὴ κωμῳδεῖν ἐξ ὀνόματος latum esse ex schol. Arist. Ach. 1150 coll. 67 constet. Fuit igitur Cratini fabula διασυρμὸς Ὀδυσσείας, sed quantum fragmenta argumentum ostendunt uidetur fuisse tantum διασυρμὸς Κυκλωπείας. Neque tamen, id quod iam pridem perspectum est, Cratinus Homerum ut poetam oblique perstrinxit propter prauum studium et insulsam argumentorum tractationem, uti comici Euripidem castigauerunt, sed quae posteriori aetati in bono Homero ridicula uidebantur captauit, nonnumquam etiam εἰπόντα τι uellicauit ita tamen, ut dignitati uatis diuini nihil detraheret. Huius rei rectam intellegentiam aperuit Welckerus de Epich. p. 321 sq., deinde egit de hac comoedia felici acumine Bergkius in comment. de rell. com. Att. ant. p. 141 sqq., qui pauca reliquit addenda Meinekio et Kockio. Non in animo est singulorum fragmentorum sedem indagare, qua in re plurima recoqueremus: quae ad personam Cyclopis excolendam faciant inuestigabimus argumentum fabulae ubi opus uel fructuosum est tangentes.

Videtur fabula exorsa esse ab Ὀδυσσέων h. e. Ulixis et sociorum in Cyclopum insulam aduentu, quam num Siciliam

finxerit Cratinus ex frustulis seruatis non liquet. Nam aliter fragmenta 138—140 K. apte in fabulae continuum conexum inseri non possunt. Cogita igitur aduenisse Ulixem cum comitibus in antrum Polyphemi interdiu, dum ipse Cyclops in pecudum pascuis uersetur, eodem modo, quo singula facta se excipere uidemus apud Homerum, ubi Cyclops uespere demum domum redit hospitesque inuenit cf. Od. IX, 231 sqq. (*ποτιδόρπιον*), item ut apud Euripidem paucis quibusdam mutatis Cycl. 129 sq. 203 sqq. Colligimus autem uespere domum reuerti Cyclopem e uerbo *πανημέριοι* fr. 142:

ἧσθε πανημέριοι χορταζόμενοι γάλα λευκόν
[πυὸν δαινύμενοι κἀμπιμπλάμενοι πυριάτῃ].

Stomachatur autem Polyphemus quod hospites delectati sunt diuersis lactis generibus eisque necem minitatur fr. 143:

ἀνθ᾽ ὧν πάντας ἑλὼν ὑμᾶς ἐρίηρας ἑταίρους
φρύξας, ἑψήσας κἀπ᾽ ἀνθρακιᾶς ὀπτήσας
εἰς ἅλμην τε καὶ ὀξάλμην κᾆτ᾽ ἐς σκοροδάλμην
χλιαρὸν ἐμβάπτων, ὃς ἂν ὀπτότατός μοι ἁπάντων
ὑμῶν φαίνηται, κατατρώξομαι, ὦ στρατιῶται.

Componenda haec sunt cum scaena Euripidis uu. 233 sqq., ubi Silenus Cyclopi quantum saeuierint socii Ulixis in diuitias eius indicat, et ipse uu. 241 sqq. dulcedinem taetrae cenae mente sibi proponit. Quam quidem rei institutionem ab Homero non sumpsit Cratinus, cum ibi ne uerbo quidem increpet Polyphemus aduenas, quamuis et ipsi caseos ederint u. 232. Fragmento autem illo fundamento uti debemus, si qualem induxerit Cyclopem Cratinus cognoscere studemus. Memorabilis enim est singularum rerum in cena apparanda accurata dispositio et percipiendam uoluptatem praegustans luxuria, quae hic primum fit obuia, quamquam ab Epicharmeae fabulae indole non multum uidetur abesse. Apud Homerum enim ne uerbo quidem addito binis Ithacensibus apprensis, trucidatis, in frusta discissis crudam carnem *ὥστε λέων ὀρεσίτροφος* deuorat uu. 287 sqq. Apud Cratinum autem fusius exponit omnes se tosturum, cocturum, assaturum, deinde uariis iuribus mergentem electurum qui appetitui maxime arrideat; quod quam-

quam partim ex discrepantia epicae et dramaticae poesis explicatur, tamen apud comicum habes consummatum gulonem delicatum in fera dape aestimanda. Eandem elegantiam inuenimus apud Euripidem, ubi multis locis differentia inter coctam assamque carnem humanam indicatur, quamquam non tam subtilis palati describitur Cyclops, ueluti 243 sqq.:

ὡς σφαγέντες αὐτίκα
πλήσουσι νηδὺν τὴν ἐμὴν ἀπ' ἄνθρακος
θερμὴν ἔδοντος δαῖτ' ἄτερ κρεανόμων,
τὰ δ' ἐκ λέβητος ἑφθὰ καὶ τετηκότα.

cf. 358. 373. 403 sq.

Videtur autem nobis coniectura Porsoni ad Crat. fragm. u. 2 κἀπ' ἀνθρακιᾶς pro κἀπανθρακίσας, ut Athen. IX p. 385 c, καὶ ἐπανθρακώσας, ut Poll. VI, 69 habet, quam maxime commendari, quod tria genera apparandae carnis facile distinguimus, difficile quattuor, φρύγειν torrere sc. in craticula, ἕψειν coquere sc. in aqua, ὀπτᾶν assare in ueru carbonibus suppositis, quem assandi modum Euripidis loci supra allati ostendunt. Omnino subtiles distinctiones adamauit Cyclops Cratineus, id quod demonstrant et tria iura ἅλμη, ὀξάλμη, σκοροδάλμη et tria genera lactis fr. 142 γάλα λευκόν, πυός, πυριάτης, si quidem alterum uersum Cratineum esse uere suspicatus est Porsonus, atque hac quidem ex causa reicimus lectionem a nouissimo editore pro 'πυὸν δαινύμενοι' propositam 'τυρῶν αἰνύμενοι'. Induit igitur Polyphemus personam coqui, ueluti eum appellat Euripides Ἅιδου μάγειρον Cycl. 397, et congruit cum hac persona fr. 135 probabiliter huc a Bergkio relatum Poll. VI, 26:

οὔπω 'πιον τοιοῦτον οὐδὲ πίομαι
Μάρωνα,

quippe quo bene notetur elegantia in uinis aestimandis. Nam recte concluserunt his ex uerbis interpretes iam usu cognitum habuisse uinum Cyclopem ut apud Homerum Od. IX, 357 sq. sic apud Cratinum, nondum autem tam praestantis notae potum exhausisse. Laudat autem uinum Cyclops apud Homerum u. 359:

ἀλλὰ τόδ' ἀμβροσίης καὶ νέκταρός ἐστιν ἀποῤῥώξ,

apud Euripidem uu. 418 sq.: *φίλτατε ξένων,*
καλὸν τὸ πῶμα δαιτὶ πρὸς καλῇ δίδως.
Diutius uersatum esse poetam in Polyphemi uinulentia exornanda facile credimus Bergkio l. l. p. 158, quamquam causa est, cur fr. 141:
τῇ νῦν τόδε πῖθι λαβὼν ἤδη καὶ τοὔνομά μ' εὐθὺς ἐρώτα
non intellegamus de Ulixe uini poculum Cyclopi praebente, ut acceperunt fragmentorum editores. Nam si fr. 135 recte illi scaenae attributum est, permirum, quod tam breui interuallo, quanto secreta fuisse debent haec frustula, metrum immutatur. Et quam frigidus iocus ipsum Ulixem incitare Polyphemum ad nomen sciscitandum, nimirum ut quam celerrime aenigma iam diu praeparatum promat? Quam urbani sales in Welckeri l. l. p. 324 explicatione [1]) magno comico unice digna, qui refert uersum ad ipsam caecationem, cum Ulixes candentem stipitem oculo impingit. Sic optime intelleguntur uerba *τοὔνομά μ' εὐθὺς ἐρώτα*, quoniam tunc uerum nomen professurus est saeua laetitia Laertiades, praesertim si statuimus praecessisse fr. 136, nec minus acerba ironia illa *λαβὼν ἤδη* sc. uinum et *τόδε* sc. hoc uinum: ignem proferuntur. Atque consentaneum est ea parte fabulae uiuis coloribus depictam fuisse Polyphemi luxuriam, qua Ulixes quas lautitias in uagis erroribus inuenisset ei fusius exponebat, si uera est Welckeri coniectura fuisse Cratini comoediam Odysseam quandam culinariam. Iam si externam spectamus Polyphemi speciem qualem exornauit Cratinus, unum oculum ei adsignatum secundum Homeri descriptionem apparet ex fr. 149: Phryn. ecl. p. 136 L. (p. 209 Rutherford.) *μονόφθαλμον οὐ ῥητέον, ἑτερόφθαλμον δέ. Κρατῖνος γὰρ μονόμματον εἶπε τὸν Κύκλωπα* [2]). Ac uidetur ex incerta-

---

1) Prae qua sordent Herwerdeni et Naberi (Mnemos. N. S. VIII p. 24 sq.) medelae non satis acriter refutatae a censore in Burs. annal. 1880 I p. 175 adnot. 1.

2) Nihil curanda testimonia Fauor. Moschopuli, gram. in Etym. Gud. p. 635, 9, qui dicunt Cratinum *μονόφθαλμον* dixisse; nam recte iam Pauwius (cf. Lob. s. u.) perspexit exquisitius uocabulum esse *μονόμματον*, ac uidetur *μονόφθαλμος* ut prosae orationi aptius in grammaticorum *λέξεις*

rum fabularum Cratini fragmentis unum et alterum in figuram Polyphemi praeter ceterorum animalium habitum quadrare, ueluti *μίξοφρυς* fr. 430, *φαγᾶς* fr. 451, *γαστροχάρυβδις* fr. 397 (praeter Homericam faciem hexametri optimam terminationem exhibens). In scaena repraesentatum erat antrum Cyclopis, quale ab Homero describitur; commemoratur enim fr. 137 haud dubie stratum eius, quod Homerus ex salicis uirgulis compositum fuisse dicit Od. IX, 427 sq. Leni autem ironia epicas formulas castigat hexametro usus Cratinus eadem qua epicus poeta constantia etiam tunc eas adhibens, cum prorsus uidentur a sana sententia abhorrere, quo imprimis pertinet *ἐρίηρας ἑταίρους* fr. 143, 1 atque, ut nos quidem arbitramur, fr. 136 *φίλον παῖδ᾽*, quae uerba nobis hac potissimum de causa Cyclopi uidentur tribuenda [1]. Homericum sermonem imitantur etiam haec *ἀλυσκάζειν* (cf. ex. gr. Od. XVII, 581), fr. 138—140, *πανημέριοι* fr. 142 (Il. XVIII, 29) al. Omnino autem Cratinum paulo liberius Homerica uocabula Homericumque sermonis colorem captasse ad ludificandum cum ex multis fragmentis eluceat, uelut ex his, quae forte ex incertis collecta habemus fr. 315. 314. 357. 340. 382. 332, non dubitandum, quin in hac potissimum fabula, quae tota in Homeri narratione niteretur, illius studii exercendi et largissimam materiam inuenerit et praeclara exempla ediderit. Praeterea Cyclopem plebeio sermone locutum esse accommodato rusticitati ac feritati unum certe documentum exstat fr. 142 uerbum *χορτάζεσθαι* (cf. Bergk. l. l. p. 157). Ex incertae autem sedis fragmentis Kockius non inepte huic fabulae uindicauit fr. 326 schol. Theocr. IX, 19 (Ahr. II p. 306, 19 sqq.): *χόρια — τὰ τῶν ἐμβρύων ἀγγεῖα. εἰώθασι*

---

sub Cratini nomine irrepsisse animo tantum ad *μόνος* oppositum illi *ἕτερος* intento; contra *μονόμματος* est poetarum sermonis cf. Aesch. Prom. sol. fr. 194 N.

1) Quod Kockius dicit Cyclopem neque nosse Laertem neque Ulixem earum Laertae filium appellare potuisse, quid magis uerisimile, quam in oraculi illius a Telemo accepti hexametris fuisse commemoratum *Λαερτιάδην*? In altero argumento mentem comici non uidetur satis assecutus esse uir doctissimus.

γὰρ ἔγκατα πλήσαντες (ex Reiskii coniect.) *καὶ ξηραίνοντες ὀπτᾶν, εἶτα ἐσθίουσι ταῦτα, ἃ καὶ χόρια προσαγορεύουσιν. Κρατὶ νεοτρόφοιο γέννας χόριά τ' ἐμβρύων τε πλήθη*, ubi iam Toupius recte restituit Cratini nomen cetera sic fingens

Ἀρνὸς εὐτρόφου κρέας
Χόριά τ' ἐμβρύων τε πλήθη, alii aliter. Nouissimus editor haec edolauit

εὐτρεφεῖς ἀγέλας
χόριά τ' ἐμβρύων τε πλήθη

nisus haud dubie aliqua discrepantia scripturae *νεοστέφει* Vatic. 3, *γένας* ed. Bas. II (cum scholiis Calliergi); neque tamen nobis persuasit. Videntur enim accuratius spectanda esse ipsa scholiastae uerba, qui dicit uelamina, quibus includantur fetus in aluo, solere a pastoribus ad edendum apparari, non ipsos fetus, non *ἐμβρύων πλήθη*; quare hic aliqua corruptela latet, quam remouisse nobis uidemur scribentes *ἐμβρύων πλήρη*; uersus sic instauramus transposito uocabulo *χόρια*, quod principale est,

χόρια νεοτρόφοιο γέννας
ἐμβρύων τε πλήρη,

ita ut nihil aliud dixisse poetam arbitremur quam ‘membranae subolis recentis fetuumque plenae’, praecessisse autem uel subsecutum accuratius praeceptum culinarium, quod sequitur etiam apud scholiastam Theocriti. Iam cum uideatur hic cibus plerumque in pastorum mensis appositus fuisse, non absonum est hic de Cyclope, homine subtilis palati, cogitare, qui *μόσχον ὀπτόν* laudat etiam apud Euripidem Cycl. u. 325, ad qualem scaenam illa uerba reuocanda erunt.

Vidimus igitur Cratinum in uniuersum fabulam Homericam secutum *γαστριμαργίαν* Cyclopis in maius auxisse fortasse hac in re Epicharmi exemplo adiutum, omnino autem magis id spectasse, ut Homericam huius rei tractationem carperet, quam de suo nouaret, id quod sequenti tempore factum uidebimus in fabula satyrica.

Propter tituli similitudinem paucis hic absoluere liceat de Theopompi — posterioris sane aetatis Aristophaneae comici

cf. Mein. hist. crit. p. 237 sq. — fabula Ὀδυσσεύς inscripta, quae Bergkio de rell. com. Att. ant. p. 413 audit Ὀδυσσεῖς secundum Pollucis VII, 74 testimonium uix contra Athenaei IV, 165 b et schol. Aristoph. uesp. 1346 consensum urgendum et ob id ipsum ut titulum ita argumentum comoediae Cratineae uidetur repetiisse. At enim desiderantur in fr. 34 K., quod sic legit Bergkius

Εὐριπίδου 'στ' ἄριστον οὐ κακῶς ἔχον
τἀλλότρια δειπνεῖν τὸν καλῶς εὐδαίμονα

et explicat: Euripideum est ientaculum non sane contemnendum etc. 'de Ulixe socios hortante, ut Cyclopis caseo et lacte prouti collibuerit fruantur', certa indicia huius fabulae; immo suadent non pauca, ut cogitetur de Ulixe in patriam redeunte, illud autem fragmentum intellegatur cum Ribbeckio Colac. p. 23 not. 4 de procis, quorum est quam maxime τἀλλότρια δειπνεῖν, id quod Kockius quoque sensisse uidetur conferri iubens titulum eiusdem poetae Πηνελόπη.

Caput IV.

Polyphemus in fabula satyrica.

§ 1.

De Aristiae Cyclope.

Adprime conueniebat Cyclopis figura satyricarum fabularum indoli, cum immania monstra priscae antiquitatis uel barbaros a uernaculis moribus abhorrentes captare soleret, quibus sceleris uindicta ab heroibus importaretur. Erat igitur inter personas Cercyonis, Scironis, Sylei, Busiridis, Amyci aliorum, quos primus congessit in secunda quam statuit argumentorum satyricorum classe Welckerus de fabula satyr. (in libro: addit. ad trilog. Aeschyl. Francof. ad Moen. 1826) p. 302 sqq. Primus autem in hoc genus dramatis Polyphemum induxisse uidetur Aristias, Pratinae, satyricae fabulae inuentoris, filius, quem inter celeberrimos huius generis auctores laudat Paus. II, 13, 5.

Nec dubium uidetur esse, quin iam ante Cratinum hoc argumentum in scaena egerit, etsi certa temporum indicia non habemus. Sed cum Cratini *Ὀδυσσῆς* actam esse non ante Ol. 85, 1 supra cognouerimus, Aristias autem sit filius Pratinae, quem Ol. 70 certasse cum Aeschylo et Choerilo Suidas s. u. *Πρατίνας* testatur, et ipse secundus fuisse perhibeatur in eo certamine, quo Aeschyli tetralogia *Λάϊος, Οἰδίπους, Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας: Σφίγξ* uicit Ol. 78, 1 cf. hypoth. Sept. c. Theb. in cod. Med.[1]), certum est eum antecessisse Cratinum. Itaque chronologicus ordo postulabat, ut de illius fabula ante Cratineam diceremus, sed singula genera noluimus disiungere. Unus autem uersiculus, quem fata superstitem esse uoluerunt ex dramate Aristiae, id certe demonstrat idem argumentum fuisse, quod Homerum secuti plurimi poetae tractauere: Ulixis dolum aduersus Cyclopem uino sopitum perpetratum. Laudat autem hunc uersum Suidas s. u. *ἀπώλεσας*:

ἀπώλεσας τὸν οἶνον ἐπιχέας ὕδωρ (Trag. fr. N. fr. 4 p. 563) addens *ἐπὶ τῶν τὰ καλῶς πρότερον γενόμενα ὕστερον μικροῦ τινος ἕνεκεν κακοῦ ἀνατρεπόντων ἢ ἐπὶ τῶν ἃ χαρίζονται δολούντων καὶ μὴ ἀκέραια παρεχομένων.* Noui aliquid affert Zenobius II, 16: *ἐν Κύκλωπι δράματι Πολύφημος οὕτως πρὸς Ὀδυσσέα λέγει, ὅθεν εἰς παροιμίαν περιέστη* (cf. Diogen. II, 32), cuius usus exemplum exstat apud Athen. VIII p. 362 a. Dicit igitur haec uerba Polyphemus ad Ulixem; neque uero habemus Euripidea, quibus haec comparemus. Apud Euripidem enim nusquam Cyclops de uini mistione aut aqua infusa deprauatione loquitur, tangit tantummodo simile quid Silenus u. 557. Nec poterat hac de re stomachari, quoniam apud Euripidem uini plane inscius est, ut infra uidebimus; apud Aristiam autem cum tam subtilis palati fingatur, ut tenuitatem uini statim sentiat, concludere licebit iam pridem uini eum non expertem fuisse, qua in re Homerum secutus est cum Cratino Aristias. Quomodo in ceteris fabula comparata fuerit nescimus, quamquam cum aliqua probabilitate statuerunt uiri

1) De fide uerborum in uita Soph. n. 19 (p. 16 Iahn.) *καὶ Χοιρίλῳ καὶ Ἀριστίᾳ* dubitatur.

docti (cf. Welck. l. l. p. 286) Aristiae Cyclopem Euripidis fuisse exemplar, quorum poetarum cognationis allatum est a Meinekio documentum hoc *Ἅιδου τραπεζεύς* Arist. apud Athen. XV p. 686 a (Nauck. fr. 3): *Ἅιδου μάγειρος* Eur. Cycl. 397 [1]). Unum tamen fragmentum Aristiae Cyclopi non sine aliqua ueri specie uindicabimus incertae sedis quod laudat Athen. II p. 60 b (Nauck. fr. 6), ubi de fungis exponit ganeo

μύκαισι δ' ὠρέχθει τὸ λάϊνον πέδον,

paulo uerbosius idem Eustath. p. 1017, 13 sq. Sed quamuis hic diserte testetur de fungis sermonem esse, quod non multum ualet, quoniam Athenaeum exscripsit, quomodo in talem conexum fungi inculcentur? Et cognouere iam pridem uiri docti errasse Athenaeum; quare Schneidewinus scripsit *μυκαῖσι* a *μυκή* 'mugitus', quae uox legitur apud Apoll. Rhod. Argon. IV, 1285 a scholiasta explicata per *ἦχοι, μυκήσεις*. Quam accentus mutationem si accipimus, sententia euadit haec: 'mugitibus autem fremebat saxeum solum', quod si de Polyphemi antro dicatur, nemo offendat. Poterat autem hoc in narratione aliqua uel descriptione proferri, qualem ex. gr. incohat Ulixes Cycl. Eur. uu. 382 sqq. Hoc si uerum, poteritne coniectura fieri de gregibus Polyphemi? *μυκᾶσθαι* enim et *μυκηθμός* sunt uocabula boum mugitus apud Homerum (Od. X, 413. XII, 265) propria, etiamsi aliorum quoque animalium clamorem hac uoce significari non nescimus. Quid? Nonne iam Aristias potuit hac in re ab Homeri narratione deflectere, ut etiam boues adderet Polyphemi gregibus, id quod ab Euripide factum uidebimus? Sed cautius erit nihil nisi Euripidis uerba u. 426: *ἐπήχει δ' ἄντρον* in comparationem uocare (cf. Hom. Od. IX, 395).

§ 2.

De Euripidis Cyclope.

Iam licet tandem aliquando firmo pede insistere et fragmentis agglutinandis supersedere, quoniam uni certe fabulae

1) Quod Welckerus p. 302 addebat, nisus esse peruersa lectione Athen. VI p. 270 c uidetur.

satyricae pepercit fati iniquitas: Euripidis Cyclopi. Quae quidem fabula quo certamine, cum quibus coniuncta tragoediis acta sit nescimus, neque praesto sunt ea indicia chronologica, quae in ceteris fabulis se offerunt ex didascaliis aut temporis tectis significationibus petita, sed sola ex metrica ratione aliquid potest concludi, etsi fabulam satyricam liberiore usu exsultasse neque cum tragoediarum consuetudine comparari posse et per se consentaneum est et testimoniis ueterum firmatur cf. schol. ad Hephaest. p. 183 (Gaisf.). Attamen qui trimetri iambici rationem curatius examinauere, iure uidentur statuere extremae Euripidis aetati hanc fabulam adsignandam esse cf. Rumpel. Philol. XXIV p. 408; C. F. Mueller.: de pedib. solut. in dial. senar. Aesch. Soph. Eur. Berol. 1866 p. 143 not. 3; nam Zirndorferi (de chronol. fab. Eurip. Marb. 1839 p. 110 sq.) argumenta, qui propter Aristophanis Nubium quosdam locos, qui ad illam fabulam alludere ei uidentur, eam ante a. 423 actam censet, facili negotio redargui possunt. Videtur autem Euripides potissimum huius modi argumenta, quibus animalia propter uirium magnitudinem uel morum ferocitatem hominibus inimica et odiosa debitas dant poenas, prae ceteris adamasse, quoniam maior pars nouem qui traditi sunt titulorum ad tales res spectat, ueluti Syleus, Busiris, Sciro, Eurystheus, Autolycus. Cyclopis autem argumentum quomodo uariauerit, ut noui quid Atheniensium subtili iudicio propinaret, difficile est perspectu, eo difficilius, quod ne primus quidem satyrico charactere tractauit, quo haud dubie quasi nouo lumine aspersa est expressa imago. Nam cum Cyclops subito nouo comitatu cinctus sit, nouae se praebent ansae solita uariandi, figurae inueteratae aliorum consuetudine arcessita mutandae atque expingendae. In Cyclope autem Euripideo describendo id potissimum sequemur, ut quibus rebus ab Homerico distinguatur, accuratius quam adhuc factum est perscrutemur. Apertis uerbis Sicilia et Aetna mons domicilium Cyclopum dicitur cf. uu. 20. 95. 106. 114. 130. 298. 366. 395. 660. 703. Externam autem speciem ipsius Polyphemi in uniuersum eadem quam Homerus praeiit ratione, in singulis magis consumma-

tam et auctam atque adeo magis definitam exhibuit poeta satyricus. Est Polyphemus ut ceteri Cyclopes (u. 21) unoculus [1]) cf. uu. 79. 174. 475. 633. 636. 648. 657. 663. 673, filius Neptuni cf. uu. 21. 262. 290 sqq. 318. 413, sed confunditur iam Homeri genealogia cum Hesiodea, cum mater dicatur u. 648 Gaea, quam ingenti filii formae melius respondisse recte iudicauerunt Brodaeus et Hermannus ad h. l. Quam enormem formam ne scaenicus quidem poeta describere et ceterarum rerum inaudita ratione exprimere desinit, quamquam difficile erat in scaena figuram magnitudine ceteros homines tanto superantem proponere (cf. Wieseler. de fab. satyr. in stud. Gotting. 1847 II p. 639 sq.) [2]). Optime autem narrari poterant mirabilia ab Ulixe, cum ex antro reuersus choro quae uiderit refert uu. 382 sqq.:

ἐπεὶ πετραίαν τήνδ᾽ ἐσήλθομεν χθόνα [3]) etc.,

ubi dicitur Polyphemus in foco locasse

ὑψηλῆς δρυὸς
κορμοὺς πλατείας ἐσχάρας βαλὼν ἔπι,
τρισσῶν ἁμαξῶν ὡς ἀγώγιμον βάρος,

(cf. Od. IX, 233 sqq.; imprimis 241 sq.), cratera autem implesse *ὡς δεκάμφορον* et poculum apposuisse

εἰς εὖρος τριῶν
πήχεων, βάθος δὲ τεσσάρων ἐφαίνετο.

Ac facile credimus ipsum palum praeustum fuisse iocosa magnitudine, ex qua conclusionem facerent spectatores de oculi circuitu u. 472. Nec mores ab Homericis multum diuersi: mansit impietas et ferocia cf. *ἀνόσιος* uu. 26. 31. 348. 378. 438. 693; *δυσσεβής* 30. 289. 311; *θὴρ* [4]) *πανοῦργός* 442; *ἀναιδής* 592; *νηλής* 369; *θεοστυγής* 396. 602; *κακός* 599. 627; *ἀποβώμιος*

1) Ubi propter uersum uel ad magnitudinem significandam legitur *ὄμματα*, ut uu. 459. 470. 511 uel *βλέφαρα* u. 485, unus oculus intellegendus item atque apud Homerum.

2) Vocis tonitru (cf. Philostr. uit. Apoll. VII, 28) actor uidetur naturam Cyclopis expressisse cf. Eustath. p. 1628, 24 sqq.

3) Pro *χθόνα* conicimus *πτύχα*; proposita *στέγην*, *λεπαίαν* — *πέτραν* non satisfaciunt. *πτύξ* uerbum Euripidi crebro in usu cf. Andr. 1277; Phoen. 84; Hel. 605; Suppl. 212. 979 saep.

4) Cf. Lycophr. 765 *τὸ τυφλωθὲν δάκος*.

365; ἄμικτος 429; ἀνήρ, ᾧ θεῶν οὐδὲν ἢ βροτῶν μέλει 605, quamquam ipse Polyphemus superbe iactat genus a deis deductum u. 231:

οὐκ ἦσαν ὄντα θεόν με καὶ θεῶν ἄπο;

Nec potuit poeta philosophus, qui etiam Ulixi de Iouis diuinitate ratiocinationem uu. 353 sqq. suppeditat, occasionem dimittere, quin Cyclopem suam de deorum fide atque auctoritate uitaeque pretio et usu sententiam promentem induceret uu. 316 sqq., de qua festiue disputauit Wilamowitzius Anal. Eurip. p. 226 sqq. In deliciis habet Polyphemus ut ceteri Cyclopes (cf. u. 22: ἀνδροκτόνοι) carnes humanas cf. uu. 92 sq. 126. 249. 356. 374; quare audit ξένων δαιτυμών 610, θὴρ ξενοδαίτης 658, et solet Silenus mensam ei apparare pretiosas offas ostendens cf. 313 sqq. Mentis non est ita sagacis, sed Sileni credit obtestationibus u. 262 et mendaciis et quasi consiliarium eum adsciscit 539, quamquam ipse Silenus ἀμαθίαν Cyclopis 173 cauillatur, qui choro quoque est ἀπαίδευτος 493. Differentia inter scaenicum et epicum poetam apparet eo, quod ille θεοστυγὴς Ἅιδου μάγειρος artis culinariae est eximie peritus neque caret necessariis instrumentis: cultris (uu. 241 sq.), securi (u. 395, quem transponimus cum Hermanno post u. 399), cortina (392), ueribus apte fabricatis (393 sq.), ipso foco (384), quorum apud Homerum nulla fit mentio. Nec dedignatur uariationem in cena adornanda, cum carnes partim coquere partim assare didicerit uu. 396 sqq. 244 sqq., cui quidem consuetudini saepius eum indulsisse ex satyrorum adhortatione mandendi dulcedinem anthropophago praemonstrante uu. 356 sqq. sequitur. Atque omnino Cyclops deditus est abdominis uoluptatibus, quarum proponit imaginem edacitate turgentem uu. 323 sqq.:

ὅταν ἄνωθεν ὄμβρον ἐκχέῃ,
ἐν τῇδε πέτρᾳ στέγν' ἔχω σκηνώματα
ἢ μόσχον ὀπτὸν ἤ τι θήρειον δάκος
δαινύμενος, εὖ τέγγων τε γαστέρ' ὑπτίαν,
ἐπεκπιὼν γάλακτος ἀμφορέα etc.,

nec sine subtili consilio Euripides induxit Cyclopem a uenatione reuersum num prandium sit paratum ex choro quaeren-

tem, ut nostri solent uenatores, uu. 214 sqq. Modum uero edendi et bibendi non magis quam apud Homerum scit tenere, ita ut quae deuorauit mox eructet cf. Od. IX, 373 sq.; Eur. 591 sq. (562. 523), ac uidetur consilium 'nihil relinquendi' praecipue Cyclopeum fuisse Od. IX, 292; Eur. uu. 314. 570. 575. Animaduertendum autem in Polyphemo, ubi primum uini notitiam nactus est, statim cupidinem comissationis excitari, eam igitur meri uim apparere, quae rusticitati et tumultui inclinet cf. 445 sq. 507 sqq. 537:

ἠλίθιος ὅστις μὴ πιὼν κῶμον φιλεῖ,

dum potator usibus edoctus Silenus solus frui uult Bacchi dono 540. Optime autem immoderata libido cernitur in toto illo epeisodio 519 sqq., ubi Silenus et Polyphemus quasi certamen ineunt potandi. Atque his in rebus enarrandis Euripidem habuisse quos sequeretur ex eis, quae disputauimus, elucere opinamur, in satyrorum uinulentia illudenda fortasse Aristiam. Cuius fragmentum si supra recte interpretati sumus, nouauit Euripides, quod Cyclopes uini ignaros induxit, id quod et disertis uerbis testatur Silenus Ulixe interrogante uu. 123 sq. et ipsius Polyphemi inscitia uu. 521 sqq. comprobatur. Cur uero mutauerit ab Homero traditam et a posterioribus ut uidetur retentam consuetudinem, in propatulo est: multo efficacius scaenico poetae is uino domatur, qui eius uim nondum perspectam habet, quam qui meliore tantum nota pellectus nimium exhausit. Videtur Euripides etiam in possessione Cyclopis describenda nonnulla nouasse. Cum Homero conueniunt pecudum diuitiae, quarum lactis et caseorum largas in antro asseruat copias, etsi paulum immutata est res pecuaria Cyclopis satyris inductis. Conspicitur enim Polyphemus potius locuples possessor quam ipse pastor, cum satyris eorumque ministris (u. 83) pascendi munus imposuerit cf. uu. 26. 41 sqq. 76 sqq. al. Sileno sene domestica negotia administrante cf. u. 29. Neque tamen propterea curam atque amorem pecudum deposuit, sed acerrimo studio cauet, ne quicquam neglegatur a leui pastorum caterua; quapropter rediens satyrorum turbis aspectis increpat Bacchi discipulos magna indignatione tri-

metri solutionum multitudine optime significata uu. 203 sqq. et num rei pecuariae bene consuluerint studiose sciscitatur. Possidet autem Cyclops μῆλα ut apud Homerum cf. uu. 28. 122. 162 al. ʻoues et caprasʼ et agnos a comitibus Ulixis ex antro actos uidet uu. 224 sqq. 189. Sed quattuor locis [1]) indicatur etiam boues in gregibus esse (cf. Borsdorf. commentar. in Theocr. id. XI, Iaurauiae 1874 p. 4) uu. 136. 218. 302. 389, quod, nisi arbitrari mauis non presse Homeri uestigia secutum esse hac in re Euripidem [2]), ideo eum instituisse existimauerimus, ut quam ditissimum dominum efficeret Polyphemum. Nutrimenta eadem fingit quae Homerus: lac et caseos uu. 122. 327; unum addit (nam μήλων βορᾷ etiam epicum Cyclopem uixisse consentaneum) carnem ferinam, quam iam pridem se abominari dicit Polyphemus uu. 247 sqq.:

ὡς ἔκπλεώς γε δαιτός εἰμ᾽ ὀρεσκόου·
ἅλις λεόντων ἐστί μοι θοινωμένῳ
ἐλάφων τε, χρόνιος δ᾽ εἴμ᾽ ἀπ᾽ ἀνθρώπων βορᾶς.

Nimirum non edit uir portentosus nisi θήρειόν τι δάκος, bestias feroces uel magnitudine praecellentes, leones uel ceruos, quorum pellibus uestitur cf. u. 330. Quam praedam captat per montes persequens uestigia cum canibus (130), quos praeter pecudes alit, qua de re infra accuratiora proferemus. Ad ferocitatem augendam pertinet etiam quod Euripides frumentorum expertes reddidit Cyclopes cf. uu. 121 sq. 133 sq., cum Homerus Od. IX, 107 sqq. frumenta eis terram ultro progignere narret, quae Euripideo Cyclopi necessitate coacta tantum gramina et pabulum praebet 332 sq. Neque tamen caret uita Polyphemi commoditate quadam et rusticana iucunditate, quamuis rudi-

---

1) Quamquam de integritate primi loci dubitamus; nam cur Silenus bouinum tantum lac adesse dicit (singulari numero βοός!), cum u. 218 caprinum inueniatur? Fortasse scribendum πυὸς γάλα, quod quidem lactis genus apud comicos crebro occurrit, quae coniectura quodammodo commendatur, quod Athen. XIV p. 658 c et ex eo Eustath. p. 1485, 32 legunt Διὸς γάλα.

2) In minutioribus rebus libere uersatum esse tragicum docet quod titionem oleaginum dicit Ulixes 455 (Od. IX, 319 sq.), quernum chorus 615.

bus moribus pastoris accommodata, quae maxime conspicua fit, ubi ipse Cyclops suae uitae consuetudinem exposite deformat 316 sqq. Et alias inueniuntur imagunculae bucolici coloris cf. 360:

δασυμάλλῳ ἐν αἰγίδι κλινομένῳ.

541:

καὶ μὴν λαχνῶδές γ' οὖδας ἀνθηρᾶς χλόης.

Vini autem uis procreat cantum Polyphemi, cuius apud epicum poetam nullum uestigium. Sed est mugitus potius quam carmen modulatum neque fauente Musa editur cf. 423. 425 sq., ut antrum late resonet. Titubat autem ex spelunca

ἄχαριν κέλαδον μουσιζόμενος
σκαιὸς ἀπῳδός (489 sq.),

ut comissatum eat ad Cyclopes fratres (445 sq.), et carmen satietatem pransi potique illustrans effundit. Conuenit denique cum tota descriptione Euripidea quod dedignatur Cyclops muliebre genus et amorem muliebrem turpem iudicans exercitum, qui unius mulierculae causa Phrygum terram inuaserit (283 sq.) et quod fera libidine ebrietate inflammata secum trahit Silenum quasi Ganymedem suum puerili amore magis se delectari dicens quam muliebri his uerbis 581 sqq.:

οὐκ ἂν φιλήσαιμ'. αἱ Χάριτες πειρῶσί με.
ἅλις Γανυμήδην τόνδ' ἔχων ἀναπαύσομαι
κάλλιστα νὴ τὰς Χάριτας· ἥδομαι δέ πως
τοῖς παιδικοῖσι μᾶλλον ἢ τοῖς θήλεσιν.

Si totam imaginem Euripideam uno conspectu animo concipimus, in uniuersum secutus est poeta Homeri exemplum ferocitatem premens et barbaros mores, quos Ulixes ne eo quidem flectere potest, quod Graecae originis illum admonet uu. 297 sqq., quam quidem saeuitiam auxit singulis in rebus tragicus poeta de suo, omnino singula lineamenta magis exprimens et actionem eiusque condiciones astrictius ut dramaticus et distinctius elaborans. Neque magis quam Homerus ridiculum effinxit Polyphemum, sed una excepta scaena, ubi ebrium uacillantem induxit, ridiculas partes per totam fabulam adsignauit satyrorum choro. Illam autem ipsam scaenam non

dubitamus quin non primus proposuerit. Est enim ut uidimus tantum non manifesta in quibusdam rebus imitatio priorum, ueluti taetram gulam ad Epicharmum uel Cratinum reuocare poterimus, fortasse ad Aristiam uinulentiam. Neque nimis audacem esse putamus coniecturam, ex qua philosophandi studium, non ipsam philosophiam inde ab Epicharmo in Cyclopis sucum et sanguinem (si quidem habet poetica figura sucum et sanguinem) ita abiisse opinamur, ut ne Euripides quidem doctum ei sermonem subicere omitteret.

Tractatum esse argumentum de quo dicimus in aliis fabulis satyricis nulla iam exstant testimonia [1]). Quamquam lubenter unum uersum ad hoc potissimum genus relegemus trimetrum iambicum seruatum a Zenobio I, 92:

ἂν οἶνον αἰτῇ, κόνδυλον αὐτῷ δίδου, qui addit *ἐπὶ τῶν ἀγαθὰ μὲν αἰτούντων, δεινὰ δὲ λαμβανόντων. Ἡ δὲ ἱστορία ἀπὸ τοῦ Κύκλωπος, παρόσον αἰτήσας οἶνον τὸν Ὀδυσσέα τῶν ὀφθαλμῶν ἐστερήθη. Ὀδυσσέα γὰρ ἐν τῷ σπηλαίῳ κατασχὼν ὁ Κύκλωψ καὶ τοὺς ἑταίρους αὐτοῦ ἀρξάμενος κατεσθίειν, οἶνον παρ᾽ αὐτοῦ λαβὼν ἔπιε καὶ ταύτην αὐτῷ τὴν χάριν δίδωσιν ὕστατον αὐτὸν καταφαγεῖν· μεθυσθεὶς δὲ μετὰ τὸ πιεῖν καὶ ὑπνώττων παρ᾽ ἐκείνου ἐξετυφλώθη.* Integram huius uersiculi formam uidetur exhibere schol. Arist. pac. 123 Rau. et Ven. (D. p. 174 b, 53), ubi pro *κόνδυλον* legitur pluralis *κονδύλους* metricae legi respondens, quam hoc in prouerbio paulatim euanuisse ex altera forma licet colligi a Veneti solo scholiasta allata:

εἰ δὲ οἶνον αἰτεῖ, κόνδυλον αὐτῷ δός (D. p. 174 b, 48 sq.).

Aristophanis autem scholiastae cum adponant: *ὑπὲρ τοῦ ἐθίζειν τοὺς παῖδας μηδέν τι περιττὸν αἰτεῖν* (*ζητεῖν*) Bergkio poet. lyr. Gr. III⁴ p. 610 paroemiographi, 'qui haec ad Cyclopis fabulam rettulerunt, omnino doctrina uidentur intempestiue usi esse'. Sed miramur duas res inter se commutasse uirum

1) Lepidum fuit inuentum Timanthis pictoris satyricarum fabularum memoria fortasse excitatum, qui dormientem Cyclopem in tabella proponens magnitudinem ita expressit, ut 'satyros thyrso pollicem eius metientes iuxta pingeret' cf. Plin. n. h. XXXV, 74.

doctissimum: prouerbii usum et originem. Usurpatum esse hoc prouerbium de liberis nimia poscentibus facile largimur Aristophanis scholiastae et Bergkio, sed ut fit longe alia poterat esse origo, quam si testantur grammatici ab illa fabula esse repetendam, cur tergiuersemur? Iam cum trimetro inclusa sit sententia, ad quam alludere Aristophanem scholiastae adnotant, suspicamur ex dramate satyrico ante Aristophanis Pacem h. e. ante Ol. 89, 3 = 421 acto eam sumptam esse, cogita ex Aristiae Cyclope, ex quo prouerbialem uersum petitum esse supra uidimus. Imaginamur autem dixisse hoc satyrorum coryphaeum Ulixi et *κονδύλους* intellexisse titionem eodem modo, quo apud Euripidem uerbosus est in adhortatione magis quam in actione uu. 473 sqq. 483 sqq. 608 sqq. 630 sqq. 654 sqq. translato sensu palum funestum appellans *καρκίνον* u. 609.

Ex dramate satyrico fabula illa transiit ad id poesis genus, cui antiquitus erat cognatio cum satyrorum choris, in dithyrambum.

Caput V.

De Polyphemo et Galatea in dithyrambis.

§ 1.

De Timothei Cyclope.

Proficiscimur a loco Aristotelis multum uexato necdum prorsus ad liquidum perducto poet. II p. 1448 a, 10 sqq. Sermo est de imitatione (*μιμήσει*) agentium (*πραττόντων*) in quouis genere tractandi, quae quidem reddat aut meliores aut pares aut deteriores, et pergitur: *καὶ τὸ περὶ τοὺς λόγους τε καὶ τὴν ψιλομετρίαν, οἷον Ὅμηρος μὲν βελτίους, Κλεοφῶν δὲ ὁμοίους, Ἡγήμων δὲ ὁ Θάσιος ὁ τὰς παρῳδίας ποιήσας πρῶτος καὶ Νικοχάρης ὁ τὴν Δηλιάδα χείρους· ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τοὺς διθυράμβους καὶ περὶ τοὺς νόμους, ὥσπερ * * γᾶς, Κύκλωπας* [1])

---

1) Cod. Par. *ὥσπερ | γᾶσ κυκλωπᾶσ*

Τιμόθεος καὶ Φιλόξενος, μιμήσαιτο ἄν τις· ἐν αὐτῇ δὲ τῇ διαφορᾷ καὶ ἡ τραγῳδία πρὸς τὴν κωμῳδίαν διέστηκεν, ἡ μὲν γὰρ χείρους, ἡ δὲ βελτίους μιμεῖσθαι βούλεται τῶν νῦν. Quaeritur, quid sit illud *γᾶς* in codicibus traditum. Propositurus est Aristoteles exempla, ut etiam in dithyrambis et nomis illam legem ualere demonstret: quapropter consentaneum esse duxerunt uiri docti et dithyrambi et nomi exemplum proponi. Ac iam pridem nomi exemplum e uerbis traditis elicuerunt sic legentes *ὡς Πέρσας ⟨καὶ⟩ Κύκλωπας Τιμόθεος καὶ Φιλόξενος*, cum Pausaniae VIII, 50, 3 testimonio constet *Πέρσας* fuisse *νόμον* Timothei. Statuendum tunc erat et Timotheum et Philoxenum scripsisse et Persas et Cyclopem, quod reuera statuit quondam Bergkius poet. lyr. III[4] p. 616 sq. ipse tamen propter nimiam infirmitatem postea hanc opinionem reprobaturus. Et quid hoc loco *Πέρσαι*? Si Aristoteles duo tantum genera distinguere uolebat, ut duo tantum distinxit in dramatica poesi, non poterat discernere *ὁμοίους* et *χείρους*, quoniam prius nisi cum reliquis duobus generibus coniungitur plane otiosum est, sed debebat ut subinde *βελτίους* et *χείρους*. Cui autem generi tribuamus *Πέρσας*? Celebrabantur hoc nomo res a Graecis contra Persas praeclare gestae (Bippart. loco mox laud. p. 65), ac possit quispiam cogitare fuisse meliores descriptos illos *Μαραθωνομάχους*, sed cum *Κύκλωπας* in toto conexu nihil aliud significare possit quam ipsos Neptuni filios barbaros, non titulos tantum dithyramborum, etiam *Πέρσας* non solum titulum carminis alicuius, in quo meliores delineantur alii, accipere debemus, sed ipsos homines Persas, quos Timotheus neutiquam supra humanam uirtutem sustulisse putandus est. Porro nimis contorta et a simplici interpretatione abhorrens nobis uidetur quam posteriorem iniit rationem Bergkius l. l. p. 617, ut Timotheus in Persis meliores, idem in Cyclope mediocres, Philoxenus in Cyclope deteriores imitatus sit. Deinde illud *γᾶς* in nomen poetae auxerunt simul nomi exemplum recuperaturi, ueluti Vahlenus in altera ed. Aristot. poet. supplens *ὥσπερ θεοὺς Ἀργᾶς* ita quidem, ut *θεοί* Argae illius, quem *νόμους* composuisse scimus ex Athen. XIV p. 638 b,

melius genus, Cyclopes Timothei et Philoxeni deterius genus repraesentarent. Nuper tamen idem uir subtilissimus ut uidetur simplicissime mendum sustulit in Herm. uol. XII p. 192 scribens *γάρ*, expositione tamen coniecturae supersedens, quam nos sic accipimus, ut talem *ἀνομοιότητα* inter Cyclopem Timothei et Philoxeni intercedere putemus, qualem aut inter pares et deteriores aut inter sublimiores et deteriores aut inter sublimiores et pares. An sic accipiendum, ut per se intellegatur nec per se commemorandum sit in dithyrambis et nomis sublime et par genus posse delineari, itaque uerbis *ὥσπερ γὰρ Κύκλωπας* etc. humilis tantum classis inducatur exemplum, quo etiam hanc istis poesis generibus exprimi posse demonstretur? Utut hoc intellexit aenigmatista non persuasit *γάρ* corruptum esse in *γᾶς*. Felicius nobis uidetur locum tractasse Susemihlius Mus. Rhen. XXXV p. 486 sqq., qui primus intellexit hoc exemplo non id agi, ut comprobetur diuersos poetas in diuersis poesis generibus diuersa argumenta diuerse tractare extollentem hunc, illum detrectantem, tertium fideliter delineantem, sed in eodem genere diuersos poetas idem argumentum diuerse tractare. Conclusit igitur et diuersos fuisse Cyclopes Timothei et Philoxeni atque huius quidem detractum, illum elatum, utriusque uero esse exemplum dithyrambi, id quod requireret simile exemplum nomi, quod nimis impedite sic suppleuit: *ὥσπερ Πέρσας Τιμόθεος καὶ Ἀργᾶς, Κύκλωπας Τιμόθεος καὶ Φιλόξενος*. Hoc recte monuit uir doctissimus distinguendum esse etiam in Cyclopibus sublime, mediocre, humile genus tractandi, licet refragetur Eduardus Hiller in Burs. annal. 1881 I p. 134; nam posse in diuersis uel in eodem genere diuersos agentes diuerse fingi, ex. gr. in nomis et dithyrambis deos meliores, deteriores Cyclopes quid adnotaret Aristoteles, cum per se deorum maiestas, humilitas Cyclopum propria esset? Debent profecto in eodem genere et in diuersis tales diuersi exhiberi.

Sed nimium nobis uidetur Susemihlius orationis hiatum statuisse. Prudenti enim consilio Erwinus Rohde Mus. Rhen. XXXIV p. 572 adnot. 2 ex Stephani Byzantii et Suidae in enu-

merandis carminibus Timothei discrepantia effecit ambiguum fuisse nomen carminum quibus maxime floreret citharoedus Milesius, *νόμων* et *διθυράμβων*, quoniam uiderentur grammaticis propius accedere ad dithyrambum recentiorem Philoxeni quam ad priscum nomum Terpandri. Quid? Nonne statuere licet etiam Aristotelis loco dithyrambos et nomos pro uno genere copulatos esse ita quidem, ut exemplum ad utrumque genus quadrans electum sit: *Κύκλωπες* [1]). Hoc si uerum, textus ipse non modo indicat duorum ex tribus generibus poetas Timotheum et Philoxenum, sed suppeditat etiam corruptela tertium, cuius ex nomine remansit illud — *γᾶς*. Dubitari non potest, quin Timotheus repraesentauerit sublime genus, potest, utrum Philoxenus mediocre an infimum. Commendat tamen indoles Philoxenii poematis magis, ut prius statuatur, quoniam Cytherius ut postea uidebimus Cyclopeam naturam humanae circumdedit, optime igitur sic ut hominem exhibuisse Cyclopem dicitur. Ergo humillimi generis exemplum desideratur: nullum autem aptius quaerenti se offeret quam ab Athen. I p. 19 f sq. traditum: *Εὔδικος δὲ ὁ γελωτοποιὸς ηὐδοκίμει μιμούμενος παλαιστὰς καὶ πύκτας, ὥς φησιν Ἀριστόξενος· Στράτων δ' ὁ Ταραντῖνος ἐθαυμάζετο τοὺς διθυράμβους μιμούμενος· τὰς δὲ κιθαρῳδίας οἱ περὶ τὸν ἐξ Ἰταλίας Οἰνωνᾶν, ὃς καὶ Κύκλωπα εἰσήγαγε τερετίζοντα καὶ ναυαγὸν Ὀδυσσέα σολοικίζοντα, ὁ αὐτός φησιν.* Haec memoria summa auctoritate fundata Aristoxeni Tarentini, Aristotelis discipuli, cuius in libellum *περὶ τραγικῆς ὀρχήσεως* fr. 48 relegat Muellerus fr. hist. Graec. II p. 284, non pauca praebet expeditu difficilia. Nihil enim scitur de Oenonae temporibus nisi quod ex ipso illo loco colligitur natu maiorem eum esse Aristoxeno nec multum confert ad accuratiorem scientiam quod eundem esse credunt uiri docti (primus O. Iahn. proll. Pers. p. LXXXVI adnot. 3) qui eodem Aristoxeno auctore (fr. 56 M.) ab Athenaeo XIV p. 638 b dicitur *τῆς κιθαρῳδίας πρῶτος ἐπὶ τὸ γελοῖον παρῳδὰς εὑρεῖν, Οἰνώπας,* cuius

1) Non est traditum dithyrambum fuisse Timothei Cyclopem cf. Rohdium l. l.

aemulatores perhibentur Polyeuctus Achaeus et Diocles Cynaetheus non magis noti quam is quem sibi ad imitandum proposuerunt. Aliquid tamen, si nobiscum putas citharoedorum illorum nomen esse unum, ex altero loco potest effici, ubi iunctura *ὥσπερ τῶν ἑξαμέτρων τινὲς ἐπὶ τὸ γελοῖον παρῳδὰς εὗρον, οὕτω καὶ τῆς κιθαρῳδίας πρῶτος Οἰνώπας* eo fert, ut quae secundum indolem hic componuntur epicae et citharoedicae poesis parodiae, eas ne temporis quidem magno interuallo existimemus disiunctas. Iam cum epicae parodiae inuentor omnium in ore sit Hegemo Thasius (cf. Aristot. poet. 2 p. 1448a u. Schraderum Mus. Rhen. XX p. 186 adnot. 1), Alcibiadis coaeuus, non multum aetate distare ueri simile est Oenopam illum uel Oenonan, citharoedicae parodiae inuentorem. Nonne adprime hic locus quadrat ad Aristoteleum illustrandum? Quemadmodum in epica poesi tertium genus imitationis efficit parodia Hegemonis Thasii, ita in dithyrambica uel nomica parodia Oenopae. Restituimus igitur apud Aristotelem huius mimi nomen, cuius ueram formam esse *Οἰνωνᾶς*, non *Οἰνώπας* arguit frustulum superstes perispomenon *γᾶς*. Neque uero sufficit substituisse nomen proprium *ὥσπερ Οἰνωνᾶς Κύκλωπας Τιμόθεος καὶ Φιλόξενος*: altiore ulcere laborat uerborum collocatio. Falsus accentus uocis *Κυκλωπᾶς*, qualis legitur in codice Parisino, simplicissime sic explicatur, ut aberrasse putentur librarii oculi ad simile uerbum eiusdem notae, *Οἰνωνᾶς* nimirum [1]), quod aut praecessit uel secutum est aut, id quod hic probabilius uidetur, in proximi uersus capite fuit positum. Unde uidetur in superioris lineae initium elatum, ubi nunc remansit *γᾶς* ex *νᾶς* facile oriundum. Supplentes autem particulam *καί* sic arbitramur locum refingendum: *ὥσπερ Κύκλωπας Τιμόθεος καὶ Φιλόξενος ⟨καὶ Οἰνω⟩νᾶς, μιμήσαιτο ἄν τις·* et agnoscimus testimonium de discrepantia carminum praecipue Timothei et Philoxeni. Videtur enim Timotheus Cyclopis naturam grandiorem quam taetriorem concepisse, magis

1) Nunc melius ad nostram rem faceret forma *Οἰνώπας*, quae scribenda esset *Οἰνωπᾶς*, sed nomina propria in *-ωπας* exeuntia uidentur paroxytona esse omnia cf. Fick. nom. pers. Gr. p. 141.

monstri immanitatem quam anthropophagi impudentiam denotasse, omnino magis Homerico charactere induxisse Cyclopem quam satyrico uel eo, qui postea demum in dithyrambo et comoedia obtinuit.

Ceterum de Timothei Cyclope pauca tantum ex fragmentis aliisque indiciis coniectare possumus congruentia tamen illa quidem cum ista Cyclopis indole. Ne de tempore quidem quo editi sint Cyclopes Timothei et Philoxeni neque uter prior, uter posterior, satis liquet. Philoxeni dithyrambum non potuisse ante Ol. 93, 4 agi postea uidebimus, solet autem a recentioribus ante Timothei carmen proferri. Sed omnino nescimus, quando Timotheus scripserit Cyclopem, nisi forte inde quid concludere licebit, quod priore loco laudatur ab optimae fidei auctore Aristoxeno in schol. Il. IX, 219; et ipsius aetas Timothei hoc uidetur comprobare. Etenim si marmori Pario ep. 76 fides est habenda, natus erat Ol. 83, 2 = 447, mortuus Ol. 105, 4 = 357, cum eodem auctore ep. 69 Philoxeniae uitae termini statuantur Ol. 86, 2 = 435 et Ol. 100, 1 = 380. Accipimus autem familiaritate quadam citharoedum coniunctum fuisse cum Euripide tragico, qui adulescentem explosum consolabatur (cf. Plut. an sen. s. ger. r. c. 23 p. 795 d), quocum Archelai hospitio fruebatur (cf. Plut. de Alex. fort. p. 334), in cuius cenotaphium epigramma composuisse perhibebatur (cf. Bippart. l. l. p. 58 sq.). Atque ante tragici fabulam satyricam scripsisse Timotheum carmen suum uix credibile [1]; potius adulescentem senioris poetae uestigia pressisse ueri simile, quamquam haec omnia specie magis quadam probabilitatis admissa quam demonstrata esse concedimus. Certe ante oculos habuisse Timotheum Euripidis drama uno fragmento comprobabimus. Neque magis certa scimus de carminis indole et argumento. Bene meruit de Timotheo Georgius Bippart: Philox. Timoth. Tel. dithyramb. rell. Lips. 1843, qui longe superat Mauricii Schmidt in diatrib. in dithyr. 1845 in coaceruandis

1) Mire errauit Hartungius in praef. edit. Eur. Cycl. p. 8 contendens auctores fuisse Euripidi praeter Choerilum (?) et Aristiam Timotheum et Philoxenum.

recentiorum commentis sedulitatem ad dispiciendam artem poetae parum fructuosam. Argumentum autem fabulam Homericam fuisse inter omnes constat. Spectant enim aperte ad uinum ab Ulixe Polyphemo praebitum uersus ab Athen. XI p. 465 c et Eustath. p. 1631, 61 sq. seruati (Bergk. l. l. fr. 5)

Ἔχευε[1]) *δ' ἓν μὲν δέπας κίσσινον μελαίνας*
σταγόνος ἀμβρότας ἀφρῷ βρυάζον·
εἴκοσιν δὲ μέτρ' ἀνέχευεν ἔμισγέ θ'
αἷμα Βακχίου νεοῤῥύτοις δακρύοισι Νυμφᾶν.

Notanda autem est imitatio Homeri, cum paene ad uerbum expressa dixeris haec de Od. IX, 208 sqq.:

τὸν δ' ὅτε πίνοιεν μελιηδέα οἶνον ἐρυθρόν,
ἓν δέπας ἐμπλήσας ὕδατος ἀνὰ εἴκοσι μέτρα
χεῦ'· ὀδμὴ δ' ἡδεῖα ἀπὸ κρητῆρος ὀδώδει
θεσπεσίη· (cf. Bipp. p. 71).

Atque *δέπας κίσσινον* apud Homerum est *κισσύβιον* u. 346, quod *ποιμενικὸν ποτήριον* esse, *ὁποῖον καὶ τῷ συβώτῃ ἐν τοῖς ἑξῆς Εὐμαίῳ ἐστίν, ὡς δηλοῖ φασι καὶ Τιμόθεος ἐν τῷ κατ' αὐτὸν Κύκλωπι, παραφράσας οὕτως* adnotat Eustathius hausta ut uidetur doctrina ex schol. Od. IX, 346, et habet Euripidis Cyclops *σκύφος κισσοῦ* u. 390[2]). Sed cauendum est, ne *δέπας κίσσινον* de Cyclopis uasculo intellegamus, quamquam hoc suadere uidetur Eustathii adnotatio. Nam uix credibile est miscuisse uinum quo Polyphemum sopiturus esset Ulixem, neque Homerus neque Euripides hoc dixerunt, sed potius quam fortissimum potum suggerere fortissimo uiro e re erat. Praue igitur Eustathius antiquiorem auctorem exscripsit Athenaei loco inductus, qui perperam Homeri illos uersus uerbis in-

---

1) Schneidewini coniectura Nunt. Gott. 1844 p. 1386 *ἔπλησε* reiectanea, quod de mistione sermo, ubi funditur et uinum et aqua; expletur non poculum, sed crater.

2) Ingentis magnitudinis sibi fingunt poculum Cyclopi oblatum Deipnosophistae Athen. XI p. 461 c d. 481 e, cum ter exhaustum Cyclopem prostrauerit, et reprehendunt Dionysium Samium, quod in compendio mythologico (cf. Welcker. cycl. ep.² p. 70 sqq.) illud *κυμβίον* appellauit; cf. et. Athen. XI p. 477 d e.

cohat καὶ Ὀδυσσεὺς ὤπασεν. Subiectum enim est Maro, a quo dono acceperat uinum illud Ulixes, neque de alio in Timothei uersibus cogitandum erit, quod Bippartus intellexit p. 71, etsi hic Ulixem illis uersibus apud Homerum egregium uinum Maronis Cyclopi commendare falso dicit. Apud Timotheum ad hunc finem Ulixem illos uersus elocutum esse libenter concedimus, nisi forte simplex narratio agnoscenda erit. Alterum fragmentum (fr. 4) Chrysipp. περὶ ἀποφατικῶν c. 10: εἰ Κύκλωψ ὁ τοῦ Τιμοθέου πρός τινα οὕτως ἀπεφήνατο

οὔτοι τόν γ᾽ ὑπεραμπέχοντα
οὐρανὸν εἰσαναβήσει,

quod cur priore loco posuerit Bergkius nescimus, posteriori carminis parti adsignandum est probabiliter, non certo a Bipparto p. 72 sic explicatum, ut Cyclops occaecatus Ulixem per antrum quaerens minaretur utique se illum apprensurum, cum uix in caelum ascensurus esset. Ex incertae autem sedis fragmentis non sine specie ueri arcessitum est Etym. M. p. 630, 41 (fr. 7):

τεταμένον ὀρίγανα διὰ μυελοτρεφῆ,

qui uersus de Cyclope per speluncam strato intellegendus uidetur, nec tamen ut origano antrum ornatum sit, sed ut — Bipparti p. 73 opinionem sequimur — ὀρίγανα μυελοτρεφῆ dithyrambico tumore significent uinum organitum (cf. Caton. de agri cult. c. 127, 2), cuius ui prostratum ταννυσσάμενον διὰ μήλων (Hom. Od. IX, 298) Ulixes uisu priuaturus erat.

Ac fortasse Bergkio ut umbram alicuius de hoc fragmento testimonii resuscitaret contigit. Apponitur enim peruerse in Etym. M. Ὀδυσσείας δ΄, unde ille nonnullis codicibus fauentibus edolauit Ὀδυσσεῖ. Ac possumus ultra progredi. Etenim cum Suidas s. u. Τιμόθεος c titulum carminis singularis enumeret Πέρσας ἢ Ναύπλιον iunctura ut uidetur peruersa, contra Athenaeus VIII p. 338 a et ex eo Eustath. p. 1538, 5 exhibeant ἐν τῷ Τιμοθέου Ναυτίλῳ, primus Bippartus p. 63 duplicem aliquem titulum fuisse coniecit Ναυτίλος ἢ Ναύπλιος ut nobis quidem uidetur sine ullo sale. Nam cur Ναυτίλος addebatur, cum celeberrimum nautam esse Nauplium nemo nesciret

(Apollod. bibl. II, 1, 5, 13. II, 7, 4, 3. III, 2, 2, 1), ut de inepto syllabarum lusu taceamus, quem ab hac tituli duplicatione abhorrere putamus. Quid? nonne titulus esse poterat Ὀδυσσεὺς ναυτίλος item atque Ὀδυσσεὺς ναυαγός, totus autem Κύκλωψ ἢ Ὀδυσσεὺς ναυτίλος, ueluti apud Euripidem u. 98 Ulixes se comitesque suos appellat ναυτίλους κεχρημένους? Conueniat autem cum hoc argumento quod de Ναυτίλῳ Timothei refert Athenaeus l. l. Dorionem iocatum esse tempestate aliqua a Milesio in Ναυτίλῳ descripta[1]) in olla bulliente se maiorem uidisse, cum Cratinum quoque similia in scaena proposuisse uiderimus. Quamquam ad Nauplium quoque quadrat tempestatis descriptio. Porro ad Cyclopem uidetur pertinuisse error aliquis Timothei ab Aristonico (Aristarcho) ad Il. IX, 219 notatus (Bergk. fr. 19): ἡ διπλῆ, ὅτι θῦσαι οὐ σφάξαι, ὡς ὁ Τιμόθεος ὑπέλαβεν καὶ Φιλόξενος, ὁμοίως τῇ ἡμετέρᾳ συνηθείᾳ, ἀλλὰ θυμιᾶσαι καὶ ὅτι θυηλὰς τὰς ἐπιθυομένας ἀπαρχάς. Philoxeni autem praua interpretatio illius uerbi quo pertineat cum Suidas indicet s. u. ἔθυσας, ἀντιθύσῃ, etiam Timotheum eodem loco peccasse ueri simile Od. IX, 231:

ἔνθα δὲ πῦρ κήαντες ἐθύσαμεν et q. s.

Uterque enim uidetur de pecudibus Cyclopis mactatis cogitasse. Miramur autem, quod interpretes huic poemati nondum uindicarunt uersus ab Anaxandride apud Athen. X p. 455 f. (fr. 17) ἐν Αἰσχρᾷ prolatos, quos cum Meinekio sic scribimus

Ἀρτίως διηρτάμηκε καὶ τὰ μὲν διανεκῆ
σώματος μέρη δαμάζετ' ἐν πυρικτίτοισι γᾶς·
Τιμόθεος ἔφη ποτ', ἄνδρες, τὴν χύτραν οἶμαι λέγων.

Solent Timotheo tribuere ultima tantum uerba ἐν πυρικτίτοισι γᾶς, quod haec sola explicat Anaxandrides, sed nobis ultimi uersus ratio uno tenore praegressis subiuncti suadere uidetur, ut horum si non metrum et uerba ipsa omnia, at certe argumentum Timothei esse cum Bipparto p. 79 statuamus. Referimus autem hos uersus ad Cyclopem comites Ulixis mactantem

1) Quae Schmidtius l. l. p. 112 sq. Eustathii loco, qui nisi Athenaeum hic auctorem habet neminem, fretus de retractatione (διασκευή) dicit, non intellegimus.

et uario modo ad cenam apparantem. Primum enim corpora discindit in singula membra [1]), deinde partes porrectas in ollis coquit. Apparet autem illi *τὰ μέν* respondere debere *τὰ δέ*, quo eas partes addiderit poeta, quas ferus ille coquus igne assauerit; quapropter *τὰ διανεκῆ μέρη* sensum adipiscuntur porrectarum partium corporis i. e. bracchiorum crurumque [2]) praestantiorem haud dubie Bipparti insulsa explicatione, qui uocabulum *διανεκῆ* ad magnitudinem partium pertinere censet. Manifestus autem est cum Euripidis Cyclope conexus, qui similem in dape administranda distinctionem expressit uu. 402 sqq.:

καὶ καθαρπάσας
λάβρῳ μαχαίρᾳ σάρκας ἐξώπτα πυρί,
τὰ δ' εἰς λέβητ' ἐφῆκεν ἕψεσθαι μέλη.

Propter tenuitatem autem fragmentorum uix certo dici poterit, quomodo compositum fuerit poema Timothei. Probabiliter id tantum statuere poterimus luxuriatum esse poetam in uinulentia Polyphemi uinique et potentia et praestantia describenda secutum exemplaria Homeri et Euripidis, Aristotele autem teste nobiliore usum Cyclopis delineatione, quacum consentit sermo fragmentorum.

§ 2.

De Philoxeni dramate.

Bene accidit, quod de hoc opere paulo accuratiora sciri possunt testimoniis magis quam fragmentis, nec defuerunt qui redintegrando carmini operam nauarent. Videtur autem, ut uetustiora omittamus, intra annos 1843—1846 quasi certamen restaurandi ortum esse praeeunte Bergleinio: de Philoxeno Cytherio Gott. 1843 commentatione prudenti iudicio insignita. Secuti sunt eodem anno Bippartus l. l., a. 1845 Maur. Schmidt,

---

1) Cf. Etym. M. p. 270, 9 adnot. (cod. Voss.) *διαρταμήσαντες· διακόψαντες, διαμερίσαντες· οἷον μεληδὸν διαρταμήσαντες* ex Meinekii coniectura pro *μηληδόν.*

2) Sic intellexit Dalecampius; cf. Hesych. *διηνεκέσιν· ἐκτεταμένοις, μεγάλοις.* Meinekius *νῶτον διηνεκές* intellegit.

eodem anno Guilielmus Klingender: de Philoxeno Cytherio dissertatione inaug. Marburg. et tempore et pretio ultima, uerborum iactantia plerumque inuenta recoquente, prauo iudicio nonnumquam detorquente. Denique a. 1846 Hartungius Philol. I p. 415—417 hunc dithyrambum tetigit repetens magis quam ipse inuestigans. Igitur cum tantum curae in re nihilominus dubia positum pauca reliquerit frumento demesso spicas legenti, quae postulat commentatiunculae integritas breuius repetemus paulo plenius de Synesii epistula expondituri.

Maxime memorabile et plane nouum in Philoxeni dithyrambo est, quod primum et commemoratur et intente tractatur amor Cyclopis in Galateam Nereidem. Nam quae ante Cytherium huius rei uestigia indagasse sibi uisi sunt uiri docti, ea nulla sunt, ueluti Welckeri commentum, quod in adnotationem 17 comment. de Epicharmo p. 322 relegauit, in Cratini fr. 143 fortasse inter delicta illa, ἀνθ᾽ ὧν tosturus est Cyclops comites Ulixis, cogitandum esse de Galatea ab iis intemperanter lacessita, cuius rei infirmissimum testimonium ingenio nimis indulgens ex fr. 146 nondum expedito petere non debebat. Si iusta esset reprehensio illa Polyphemi, artam Galateae cum illo consuetudinem exspectaremus ab hoc tempore alienam. Nec cum toto consilio fabulae Cratineae in διασυρμῷ Ὀδυσσείας posito hoc concineret. Nec magis certum, quod Natalis Comes (Conti Natale) Mythol. IX, 8 p. 987 [1]) refert: 'dicitur Polyphemus non modo amasse Galateam, sed etiam Galatum ex illa suscepisse, ut testatus est Bacchylides', cui paulo cautius fidem habere debuerunt Bipp. p. 34 adnot. 16 et Schmidt. p. 56, cum nunc quidem antiqui scriptoris auctoritas deficiat [2]) (cf. infra cap. X). Ignoramus autem, num Galatea nympha ante Philoxenum carminibus sit celebrata, quam inter ceteras Nerei filias eminuisse epitheto Homeri (Il. XVIII, 45) ἀγακλειτή non satis comprobatur (cf. Hes. theog. 250). Cau-

---

1) Qua nos usi sumus editionis Geneu. a. 1651 est p. 975 (Bergk. Bacchyl. fr. fin. laudat p. 987).

2) Ceterum confudit etiam Natalis Comes Polyphemum Cyclopem cum Polyphemo Argonauta l. l. p. 973 sqq.

sam uero, cur Philoxenus amorem potissimum Polyphemi induxerit, non sine controuersia tradunt auctores. Legitur enim ap. schol. Theocr. VI, 7: *Δοῦρίς φησι διὰ τὴν εὐβοσίαν τῶν θρεμμάτων καὶ τοῦ γάλακτος πολυπλήθειαν τὸν Πολύφημον ἱδρύσασθαι ἱερὸν παρὰ τῇ Αἴτνῃ Γαλατείας. Φιλόξενον δὲ τὸν Κυθήριον ἐπιδημήσαντα καὶ μὴ δυνάμενον νοῆσαι τὴν αἰτίαν ἀναπλάσαι, ὅτι Πολύφημος ἤρα τῆς Γαλατείας.* Contra Athenaeus I p. 6f — 7a refert: *συνεμέθυε δὲ τῷ Φιλοξένῳ ἡδέως ὁ Διονύσιος. ἐπεὶ δὲ τὴν ἐρωμένην Γαλάτειαν ἐφωράθη διαφθείρων, εἰς τὰς λατομίας ἐνεβλήθη· ἐν αἷς ποιῶν τὸν Κύκλωπα συνέθηκε τὸν μῦθον εἰς τὸ περὶ αὑτὸν γενόμενον πάθος, τὸν μὲν Διονύσιον Κύκλωπα ὑποστησάμενος, τὴν δ᾽ αὐλητρίδα Γαλάτειαν, ἑαυτὸν δ᾽ Ὀδυσσέα.*

Apparet, qua in re discrimen positum sit. Duris Samius primum Cytherium poetam de suo finxisse amorem Polyphemi in Galateam dicit, Athenaeus mythum uulgatum ab illo ad propriam sortem aptatum esse. Per se Athenaei narratio speciem ueritatis prae se fert, cum talia deorum heroumque commercia non a poetis fingantur, sed ex mythologica uulgi memoria sumantur. Atque est Duris Samius dubiae fidei auctor[1]; quamquam quod priore loco exhibet condidisse Polyphemum propter pecudum pascuorumque praestantiam et lactis ubertatem ad Aetnam montem Galateae fanum reuera uidetur inter Siculos fama uulgatum fuisse, cum Lucianus quoque de uer. hist. 2, 3 templum Galateae Nereidis in fabulosa insula fuisse narret (cf. Iahn. l. l. p. 411; Helbig. l. l. p. 361). Errasse autem Duridem iam intellexit Bergleinius p. 44 sqq., qui recte sic rem sibi constituit, ut Galateae ʻnominis originationem Siculis rei pecuariae imprimis deditis ansam dedisse᾽ affirmaret, ʻut in nymphae marinae simul tutela pecudes esse crederent gregumque secundum prouentum cum lactis ubertate ad eam auctorem referrent (cf. Eustath. p. 1131, 5 sqq. 1622, 21 sq.)᾽. Qua opinione ducti etiam Polyphemum uidentur fani illius fortasse reuera propter faustam nauigationem consecrati conditorem

1) Mueller. fr. hist. Gr. II p. 468. Eckertz.: de Duride Samio imprimis de eius in rebus tradendis fide, Bonn. 1842 p. 16.

fecisse, quem amore Nereidis potissimum flagrasse communis origo ad deos marinos reuocata uulgo fabulatori facile persuaderet. Athenaeum igitur secuti, de cuius fonte statim pauca addemus, totum carmen artissime cum uita Philoxeni cohaesisse comperimus.

Constat autem poetam diutius uel saepius Syracusis apud Dionysium maiorem tyrannum uersatum esse, qui regno potitus est Ol. 93, 4. Bergleinius accuratius tempus illius commorationis simulque dithyrambi definire conatus inde ab anno Ol. 97 altero, cum debellatum esset cum Carthaginiensibus, pacem magis continuam satis otii talium studiorum suggessisse (Diod. XV, 6) non male coniecit. Refertae sunt eorum historiae, qui de Dionysio scripserunt uel res Syracusanas illius temporis tetigerunt, lepidis fabellis de tyranni et poetae altercationibus et reconciliationibus (cf. Diod. l. l.; Luc. adu. ind. 15; Plut. de fort. Al. p. 334; Athen. I, 6; Suid. s. u. *Φιλοξένου γραμμάτιον*; u. Holm. Sic. II p. 449), praesertim cum poeta carminum pangendorum studio a tyranno sibi soli placente pertinacius exercitato minime faueret ob iudicii libertatem saepius in lautumias coniectus. Quam quidem poenam perpessus esse dicitur ab Athenaeo etiam cum tibicinam aliquam a Dionysio amatam attrectasset, qua de re audiendus etiam schol. Arist. Plut. 290 p. 341 b, 24 sqq. D.: *ὁ Φιλόξενος ὁ διθυραμβοποιὸς ἐν Σικελίᾳ ἦν παρὰ Διονυσίῳ. λέγουσι δὲ ὅτι ποτὲ Γαλατείᾳ τινὶ παλλακίδι Διονυσίου προσέβαλε· καὶ μαθὼν Διονύσιος ἐξώρισεν αὐτὸν εἰς λατομίαν. φεύγων δὲ ἐκεῖθεν ἦλθεν εἰς τὰ ὄρη* (cum deterioribus codd. priores peruerse *μέρη*) *τῶν Κυθήρων καὶ ἐκεῖ δρᾶμα τὴν Γαλάτειαν ἐποίησεν, ἐν ᾧ εἰσήνεγκε τὸν Κύκλωπα ἐρῶντα τῆς Γαλατείας· τοῦτο δὲ αἰνιττόμενος εἰς Διονύσιον· ἀπείκασε γὰρ αὐτὸν τῷ Κύκλωπι, ἐπεὶ καὶ αὐτὸς ὁ Διονύσιος οὐκ ὠξυδόρκει.*

Differentia exstat aliqua, quod Aristophanis scholiasta in montibus Cytherorum insulae factum esse drama autumat, dum in ipsis lapicidinis Cyclopem compositum esse tradit Athenaeus, quocum consentit Aelianus uar. hist. XII, 44, qui addit pulcherrimam lautumiarum cauernam nomen accepisse a Phi-

loxeno. Magis arridet quod habet Athenaeus quem plerique secuti sunt; sed ob id ipsum, quod nimis concinna euadit narratio, cui Aeliani sophistica ratiocinatio quin adiceret uerba *παρ' οὐδὲν θέμενος τὴν ἐκ Διονυσίου τιμωρίαν καὶ καταδίκην, ἀλλ' ἐν αὐτῇ τῇ συμφορᾷ μουσουργῶν ὁ Φιλόξενος* temperare non potuit, commenticia uidetur etiam ab Aeliano *φασί* uerbo paululum addubitata. Potuit autem Philoxenus posteriore aliquo uitae tempore in patriam redire, ubi liberius odio suo satisfaceret, quamquam e lautumiis Tarentum fugisse dicitur a Suida s. u. *Φιλοξένου γραμμάτιον* (cf. Bipp. p. 27 adnot. 28)[1]. Composuit autem carmen haud dubie aula Sicula relicta. Quid? quod Athenaeus I p. 6 e f Phania Eresio auctore narratiunculam refert de ioco aliquo coram Dionysio a poeta instituto, ut maiorem mullum tyranno appositum adipisceretur, ubi aperte profitetur Philoxenus se Galateam scribere ideoque a pisce natu maiore de Nerei rebus melius edoctum iri? Quam contradictionem recte cognouit Klingenderus p. 72 adnot. 96, qui Athenaeum ipsum sibi non constare dicit. Sumpsit autem compilator hanc quidem fabellam ut ipse indicat ex Phania Eresio, certe usque ad uerba *τὴν τρῖγλαν τὴν παρακειμένην αὐτῷ*, id quod enuntiatorum ratio ostendit. Num cetera quoque ab eodem auctore mutuatus sit ualde dubitamus, quamuis Muellerus fr. hist. Gr. II fr. 13 sic existimet; nam continuatur oratio enuntiato directo nec sequitur indirectum ut supra, ubi sequenti enuntiatione *τὸν οὖν Διονύσιον γελάσαντα* et q. s. etiam praegressum *εἶπεν* ad uerba *Φανίας φησίν* adligatur. Neque ullum scriptorem potuisse aperte sibi contradicentia sic adnectere nihil accuratius addentem putamus; quare ultima, quae testimonium de carminis origine continent, Phaniae abroganda esse censemus[2], quamquam haec quaestio non prius diiudi-

---

1) Vide etiam Schneidewinum Nunt. Gott. a. 1844 p. 1378, qui pro uerbis *εἰς τὰ ὄρη τῶν Κυθήρων* conicit *εἰς τὰ περὶ Κρότωνα*.

2) Possit quispiam cogitare omnia ex Phania sumpta esse, sed diuersis ex libris; ac potuit sane Eresius easdem res bis tangere, quod etiam Muellerus l. l. monuit, in libro *περὶ τῶν ἐν Σικελίᾳ τυράννων* et in libris *περὶ ποιητῶν*.

cari poterit, quam de Athenaei in fontibus usurpandis ratione certiora cognouerimus.

Ipsa autem fabella haud dubie a peripatetico ficta est suspecta illa quidem etiam eo, quod gulosum hominem depingit Philoxenum (cf. *περιπαθὴς ὢν τοῖς ὄψοις*), qua in re maxime cernitur commutatio Cytherii cum Leucadio (cf. Schmidt. l. l. p. 12). Nam colligere iam prius de Galatea carmine celebranda cogitasse poetam et postea crimine commisso mythicum argumentum ad irrisionem tyranni inuertisse nimis temerarium esset. Omnino autem et Athenaei et Aristophanis scholiastae ut uidetur optime eruditi (u. ultima uerba *ἀπείκασε* etc.) testimoniis de occasione et origine carminis fidem abrogare, id quod fecit Schmidtius p. 56 (cf. etiam p. 16) dicens: 'ne multis quae de tyranni caecitate adduntur impugnem, mirus profecto casus tulisset, si tot cum rerum tum nominum similitudines tam prospere se non tam obtulissent poetae quam accommodassent potius submisissentque', superciliosi, non cauti iudicii est. Nam quae tot se submiserunt rerum nominumque similitudines? Nominum una, qua commotum Philoxenum omnino carminis consilium concepisse existimare licebit, quod idem erat nomen tibicinae atque Nereidi: Galateae; rerum nulla alia, quam quod scaena utraque in Sicilia. Nam omnis fabula amatoria, ubi inops aliquis amator ab aemulo et potentiore et minus amabili oppugnatur et opprimitur — antiqua fabula semper noua — facile ad Cyclopis et Galateae amores cum Ulixe coniunctos deflecti potest, praesertim si de suo Ulixis partes poeta finxit. Si uero luminis acie carebat Dionysius, adprime hoc conueniebat ad hanc potissimum fabulam [1]) et a poeta studiose arripiebatur, sed ne necesse quidem erat accedere hanc opportunitatem.

Ficta esse quae Athenaeus tradidit credit etiam Klingenderus p. 54 sq., qui postquam ipse nonnulla suggessit, quae optime faciant ad mythi et irrisionis meditatam iuncturam, 'eo

---

1) *Κυκλώπειον βλέμμα* in prouerbium abiit, si Suidae Vossiano s. u. *Κύκλωπες* fides habenda; uar. l. *κλέμμα*.

cernit Athenaei inconsiderantiam, quod sub Ulixis persona poetam latuisse dicit. Nam debuisse poetam, si fabulam de Cyclope Galateam amante ad ea quae ipse expertus esset accommodare uoluisset, non omittere eam rem, quae ipsi talis carminis tali modo componendi quasi ansam praebuisse crederetur, sed suam personam ei tribuere, quem fama Galateae amatorem fuisse ferret. Cum uero numquam quisquam audiuerit Ulixi rei quicquam cum Galatea fuisse, exspectandum potius substitui in eius locum Acin', quod fecit re uera Droysenius in Arist. Plut. uersion. u. 290, reprobat tamen iure suo Klingenderus. Num credibile est poetam eius personam induxisse, quem saxo obrutum Polyphemo poenas dedisse in fabulis Siculorum esset? Quasi uero quicquam interfuerit poetae poenam istam premere. Immo ultionem suam premere uolebat, ultus autem Polyphemum solus est Ulixes, non Acis (cf. etiam Bipp. praef. p. IX). Hac certe in re ad suum commodum mythum poterat deflectere, si deflexit. Ita autem statuit Klingenderus p. 55 de ueterum opinione: 'fuisse quidem nonnulla in Philoxeni poemate uidentur, quae et ad poetam ipsum et ad Dionysium pertinerent; quod ubi cognitum est, totum carmen ad tyrannum illudendum conditum esse subque fabulosis illis Ulixis, Polyphemi personis homines certo tempore uere uiuentes latere creditum est. Tibicina autem illa ficta uidetur esse, ut haberent quae Galateae nymphae responderet'.

Est merum autoschediasma quod dicitur substitutum in locum testimoniorum, quae nulla argumentatione reiecta sunt. Atque cur tantopere inauditum erat uellicari tali ratione Syracusanorum tyrannum? Etenim ne ad priscae comoediae libertatem prouocemus, mediae nouaeque poetarum proprium erat externos tyrannos sale perfricare, cum domesticos non possent. Plane autem simili ratione usus erat quondam Cratinus, qui in Nemesi comoedia Periclem et Aspasiam subdiderat personis Iouis et Nemesis (cf. Bergk. comment. de rell. com. Att. ant. p. 130). Statuimus igitur eo consilio composuisse dithyrambum Philoxenum, ut castigaret Dionysium.

Iam si ad ipsius dithyrambi[1]) artem atque rationem exponendam pergimus, grauissimam materiam praebent scholia ad Aristoph. Pluti uu. 290 et 298 accedentibus paucis fragmentis et testimoniis. Per ludibrium enim Aristophanes Philoxeni dithyrambum imitatus est in illo cantico Pluti, cum Cario seruus Pluto domum Chremyli ducto (uu. 249 sqq.) agricolis conuocatis (uu. 253 sqq.) diuitiis et meliore uita promissis (uu. 261 sqq.) saltando Cyclopem agens chorum ducit. Ex his tamen uersibus 290—301 dolendum, quod non satis certa ut ex parodia[2]) colligi possunt, nisi ex scholiis iis fides accedit.

Καρ. καὶ μὴν ἐγὼ βουλήσομαι θρεττανελὸ τὸν Κύκλωπα
μιμούμενος καὶ τοῖν ποδοῖν ὡδὶ παρενσαλεύων
ὑμᾶς ἄγειν· ἀλλ' εἶα τέκεα θαμίν' ἐπαναβοῶντες
βληχώμενοί τε προβατίων
αἰγῶν τε κιναβρώντων μέλη,
ἕπεσθ' ἀπεψωλημένοι· τράγοι δ' ἀκρατιεῖσθε.
Κορ. ἡμεῖς δέ γ' αὖ ζητήσομεν θρεττανελὸ τὸν Κύκλωπα
βληχώμενοι, σὲ τουτονὶ πινῶντα καταλαβόντες,
πήραν ἔχοντα λάχανά τ' ἄγρια δροσερά, κραιπαλῶντα
ἡγούμενον τοῖς προβατίοις,
εἰκῇ δὲ καταδαρθόντα που,
μέγαν λαβόντες ἡμμένον σφηκίσκον ἐκτυφλῶσαι.

Subit statim imago Polyphemi saltantis et gregem suum, quem ex ouibus et capris compositum esse uidemus, ducentis. Scholia autem addunt induxisse Philoxenum Cyclopem κιθαρίζοντα uel λύραν κατέχοντα et ex ipso dithyrambo ad uerbum repetita esse 'ἀλλ' εἶα τέκεα θαμίν' ἐπαναβοῶντες' p. 341 b, 12 sq., quibus uerbis Cyclops cogitandus erit adhortatus esse

1) Ab omnibus animaduersum est modo Cyclopem modo Galateam dithyrambum inscribi:

Κύκλωψ:	schol. Arist. p. 341 b l. 5. 13.
	Athen. I p. 7 a.
	Zenob. V, 45.
Γαλάτεια:	schol. Arist. p. 341 b l. 28.
	Athen. I p. 6 e.

2) Saepius hoc Philoxeno ut omnibus dithyrambographis accidisse notum est.

pecudes, ut suam citharaeque uocem adiuuarent, et *θρεττανελό* (p. 341 a, 53 sqq.: *ἔστι δὲ τὸ θρεττανελὸ τῆς λύρας ἀπήχημα καὶ οὐ συνάπτεται πρὸς τὴν σύνταξιν· ἀλλὰ διότι καὶ αὐτὸς ᾖδε, τούτου χάριν ἐνέθηκεν*)[1]), quod optime sic explicauit Bergleinius p. 49, ut Polyphemus 'uelut pulsandi expers uoce strepitum lyrae imitaretur et post complures uersus cantum suum uoce illa interpellaret'. Cantu autem quamuis dissono Polyphemus Galateae animum superbum mulcere eamque allicere uoluit cf. schol. p. 341 b, 17 sqq.: *ἐκεῖ γὰρ εἰσάγει τὸν Κύκλωπα κιθαρίζοντα καὶ ἐρεθίζοντα*[2]) *τὴν Γαλάτειαν.*

Praeterea autem caecationem quoque ut hac uoce utamur Polyphemi expressam fuisse discimus ex schol. ad u. 298. Vario modo uiri docti diuersas has actiones se subsecutas conexasque finxerunt. Qui in uniuersum parodiam Aristophaneam ad cursum carminis Philoxenii adumbratam esse consentiunt neque priores, qui de hac re scripserunt, alium ducem secuti sunt. Sed primus ut uidetur Bergkius epistulam aliquam ostendit Synesii episcopi, qui sub finem saeculi p. Chr. n. IV. philosophiae litterisque omnis generis sat fructuosam nauauit operam. Agitur autem in epistula 121 de litteris ab Athanasio quodam, qui propter scelus aliquod carcere inclusus fuisse uidetur, ad Synesium datis, ut in libertatem se uindicaret. Cui respondet Cyrenaeus episcopus numquam se manum porrecturum homini fraudatori ad iustitiam impediendam, quod sibi ut sacerdoti minime liceret. Iam initio epistulae comparat Athanasium illum carcere inclusum cum Ulixe antro Polyphemi incluso, qui frustra custodi ut se dimittat persua-

---

1) Cur Bergkio fr. 11 uideatur ridiculi gratia hoc ipse finxisse Aristophanes non intellegimus, cum testetur etiam alter schol. p. 341 b l. 16 sqq. *εἶτα κιθάρας ἦχον μιμούμενος ἐν τῷ συγγράμματι τοῦτό φησι* (subiectum solus esse potest Philoxenus) *τὸ ῥῆμα θρεττανελό.* Ex uerbis enim p. 341 b, 11 *τὸ δὲ θρεττανελὸ ποιὸν μέλος καὶ κρουμάτιόν ἐστι, τὸ δὲ ἀλλ' εἶα τέκεα* etc. nihil suspicionis contrahi potest, cum particularum aduersatiuarum in scholiis usus non tam premendus sit.

2) Non feliciter Bergk. *τερετίζοντα εἰς* ex Athen. I p. 20 a; *ἐρεθίζειν* pariter usurpatum atque *ἐρέθω* Ps.-Mosch. III, 85.

dere studeat, quamuis magna illi officia polliceatur. Iam exscribamus hanc epistulae partem ex Hercheri editione:

Ὀδυσσεὺς ἔπειθε τὸν Πολύφημον διαφεῖναι αὐτὸν ἐκ τοῦ σπηλαίου. ʽγόης γάρ εἰμι, καὶ εἰς καιρὸν ἄν σοι παρείην οὐκ εὐτυχοῦντι τὰ εἰς τὸν θαλάττιον ἔρωτα. ἀλλ᾽ ἐγώ τοι καὶ ἐπῳδὰς οἶδα καὶ καταδέσμους καὶ ἐρωτικὰς κατανάγκας, αἷς οὐκ εἰκὸς ἀντισχεῖν οὐδὲ πρὸς βραχὺ τὴν Γαλάτειαν. μόνον ὑπόστηθι σὺ τὴν θύραν ἀποκινῆσαι, μᾶλλον δὲ τὸν θυρεὸν τοῦτον· ἐμοὶ μὲν γὰρ καὶ ἀκρωτήριον εἶναι φαίνεται. ἐγὼ δὲ ἐπανήξω σοι θᾶττον ἢ λόγος, τὴν παῖδα κατεργασάμενος. τί λέγω κατεργασάμενος; αὐτὴν ἐκείνην ἀποφανῶ σοι δεῦρο πολλαῖς ἴυγξι γενομένην ἀγώγιμον, καὶ δεήσεταί σου καὶ ἀντιβολήσει, σὺ δὲ ἀκκιῇ καὶ κατειρωνεύσῃ. ἀτὰρ μεταξύ μέ τι καὶ τοιοῦτον ἔθραξε, μὴ τῶν κωδίων ὁ γράσος ἀηδὴς γένηται κόρῃ τρυφώσῃ καὶ λουμένῃ τῆς ἡμέρας πολλάκις. καλὸν οὖν εἰ πάντα εὐθετήσας ἐκκορήσειάς τε καὶ ἐκπλυνεῖς καὶ ἐνθυμιάσειας τὸ δωμάτιον· ἔτι δὲ κάλλιον, εἰ καὶ στεφάνους παρασκευάσαιο κιττοῦ τε καὶ σμίλακος, οἷς σαυτόν τε καὶ τὰ παιδικὰ ἀναδήσαιο. ἀλλὰ τί διατρίβεις καὶ οὐκ ἐγχειρεῖς ἤδη τῇ θύρᾳ᾽; πρὸς οὖν ταῦτα ὁ Πολύφημος ἐξεκάγχασέ τε ὅσον ἐδύνατο μέγιστον καὶ τὼ χεῖρε ἐκρότησε. καὶ ὁ μὲν Ὀδυσσεὺς ᾤετο αὐτὸν ὑπὸ χαρμονῆς οὐκ ἔχειν ὅ τι ἑαυτῷ χρήσαιτο, κατελπίσαντα τῶν παιδικῶν περιέσεσθαι· ὃ δὲ ὑπογενειάσας αὐτόν, ʽὦ Οὖτι᾽, ἔφη, ʽδριμύτατόν μὲν ἀνθρώπιον ἔοικας εἶναι καὶ ἐγκατατετριμμένον ἐν πράγμασιν. ἄλλο μέντοι τι ποίκιλλε· ἐνθένδε γὰρ οὐκ ἀποδράσεις᾽. ὁ μὲν οὖν Ὀδυσσεύς (ἠδικεῖτο γὰρ ὄντως) ἔμελλεν ἄρα τῆς πανουργίας ὀνήσεσθαι, σὲ δὲ Κύκλωπα μὲν ὄντα τῇ τόλμῃ, Σίσυφον δὲ τοῖς ἐγχειρήμασι δίκη μετῆλθε et q. s.

Primus fructum ex hac epistula ad accuratiorem dithyrambi Philoxenii scientiam comparandam percepit Otto Ribbeck, qui hoc filo ductus in commentatione de idylliis Theocriti ann. Boruss. uol. XXXII a. 1873 p. 59—98 inserta dramatis genuinam formam adumbrauit ex instituto suo docto apparatu omisso multa ostendens magis quam singillatim comprobans. Quaerendum est, quanti aestimandum sit illud epi-

stolium. Ac reuocandam esse et totam hanc scaenam in antro Cyclopis et singulas res ad litterarum aliquod monumentum inde apparet, quod singularum rerum enarratio ad finem epistulae non erat necessaria, ad quem suffecisset indicare magna promisisse Ithacum. Ex monumento autem nunc deperdito haec hausta sunt, quod a nullo scriptore, quos quidem integros aut naufragos habeamus, Ulixes cum Polyphemo de manumissione ut ita dicamus paciscens inducitur. Iam cum apud neminem coniunctos fuisse amores Polyphemi cum clade eius unius carminis argumento firmis documentis comprobare possimus nisi apud Philoxenum, quid magis consentaneum quam statuere Synesii epistulam esse dithyrambi partem metro solutam? At uero restant nonnulla, quae quin prorsus assentiamur prohibent.

Videndum est primum de Ulixis persona. Quam quomodo in ceteris epistulis mente conformatam habuerit Synesius si contemplamur, non prorsus cum Homerica conuenire uidemus. Nam ut eos locos omittamus, ubi Ulixis errores et casus ex more horum rhetorum [1]) in comparationem uocantur cum aliorum hominum fatis, ueluti ep. 32 comparatur Ithacus Sirenas fugiens, ep. 148 naufragus (u. etiam ep. 158), Laestrygones Cyclopemque superans ep. 137, herois naturam nobis quidem magis magisque uidetur deposuisse et uafri ueteratoris non tam induisse quam clarius exseruisse, ita ut Sisyphi patris quem dicebant in aestimationem ueniret; sic Synes. eum ep. 50 una cum Sisypho nominat: *τὸν Σίσυφον δὲ καὶ τὸν Ὀδυσσέα μισῶ. καὶ γὰρ εἴ τι καὶ λέγοιεν ἀληθές, ἀλλὰ τοιοῦτοί γε ἦσαν οἷοι τὰ πλεῖστα ψεύδεσθαι.* Huc uidetur etiam metaphoricus usus ep. 142 spectare. Deinde personam sumpsit eam, in quam mutatus erat a Minerua, cum in Ithacam rediisset, senis calui dolis et fallaciis onerati, qualem Synesius narrat in Anchemachetarum memoria esse ep. 148, 288:

1) Largam materiam suppeditabit Hercheri index. Amant eius casus laudare imprimis Iulianus (epp. 7. 33. 52. 58 fr. 5), Procopius (epp. 18. 25. 62. 93. 117. 124. 128), Theophylactus (epp. 43. 38. 55. 82) cf. etiam Aen. ep. 23; Apoll. Tyan. ep. 44; Luc. ep. 3; Plat. ep. 2.

καὶ Ὀδυσσέα τινὰ αὐτοῦ φίλον ὀνομάζουσιν οἱ χρηστοὶ βουκόλοι, φαλακρὸν μὲν ἄνθρωπον, ἀλλὰ δεινὸν ὁμιλῆσαι πράγμασι καὶ πόρον ἐν ἀμηχάνοις εὑρεῖν. ἀμέλει γελῶσιν, ὅταν περὶ αὐτοῦ λέγωσιν, ἡγούμενοι πέρυσιν ἐκτετυφλῶσθαι τὸν Κύκλωπα, καὶ ὡς εἵλκετο μὲν ὑπὸ τῷ κριῷ τὸ γερόντιον et q. s. et qualem alii epistularum auctores sibi fingunt Cynicorum principem existimantes cf. Cratet. ep. 19, Diog. 7. 34. Iam haec persona etiam huius epistulae Ulixi subesse nobis uidetur, quamquam senex caluus non apertis uerbis indicatur. Ipse enim se nominat *γόητα* carminum et illecebrarum amatoriarum peritum et Polyphemus eum alloquitur: *δριμύτατον ἀνθρώπιον καὶ ἐγκατατετριμμένον τοῖς πράγμασιν.* Totus autem tenor orationis Ulixis sophisticae artis est luculentissimum documentum; nam id quod maxime adpetit, ut Cyclops ostro saxum amoueat, obiter tantum praestigiis suis et captionibus inserit, primum *μόνον ὑπόστηθι σὺ τὴν θύραν ἀποκινῆσαι, μᾶλλον δὲ τὸν θυρεὸν τοῦτον· ἐμοὶ μὲν γὰρ ἀκρωτήριον εἶναι φαίνεται* (haec ultima uerba homunculi infirmitatem uidentur ostendere), deinde interiecto tumore uerborum, quibus rhetoricis artificiis (*κατεργασάμενος. τί λέγω κατεργασάμενος; αὐτήν* etc.) et compta gradatione (*καλὸν οὖν — ἔτι δὲ κάλλιον*) futura uoluptas depingitur, quasi nulla dubitatio esse possit: *ἀλλὰ τί διατρίβεις καὶ οὐκ ἐγχειρεῖς ἤδη τῇ θύρᾳ;* Quam quidem personam num consentaneum est Philoxenum ipsum sibi imposuisse? Num eius e re erat impostoris partes magis sustinere quam uiri honesti dira necessitate ad dolum confugere coacti? Neque putamus caluum senem ipsum se proposuisse (nam de Phidiae similitudine cogitare noles), si quidem pulcherrimae Nereidi commendari uellet. Immo ipsum haud dubie poeta se induxit quam praestantissimum, quo sua uirtus et uictoria atque Cyclopis discrepantia in clariore luce ponerentur. Accedit quod Polyphemus quamuis brutus non decipitur callidi hospitis promissis, sed alia ratione libertatem Ulixes uidetur recuperasse (cf. *ὁ μὲν οὖν Ὀδυσσεὺς — ἠδικεῖτο γὰρ ὄντως — ἔμελλεν ἄρα τῆς πανουργίας ὀνήσεσθαι*), id quod nescio an rursus abhorreat a consilio poetae,

qui nisi persuadentem faceret ueteratorem, omnem illam scaenam non induxisset, cum id quoque studeret, ut quam stultissimum describeret Dionysium. Denique Synesii Ulixes id tantum agit, ut solum se seruet comitibus destitutis, quod congruit cum illo charactere, non concineret eum Philoxeni consilio; si uero statuere mauis omnino sine comitibus illum Ulixem induci, ne hoc quidem quadrat ad Philoxenium, quem sociis comitatum fuisse ex Aristophanis parodia apparet.

Ut aperte dicamus quid sentiamus: uidetur nobis et persona Ulixis et orationis tenor et scaenae decursus magis ad comoediam quam ad hunc dithyrambum quadrare; alius enim poetae nihil intererat quam optimum fingere Ulixem, sed finxit talem, qualis in posteriore poesi uidetur excultus esse[1]) ex suo arbitrio risus mouendi causa res sibi constituens. Scaenicae autem actionis memoriam referre dixeris gestus illos Cyclopis cachinnum quam maximum tollentis, manus complodentis, mentum Ulixis permulcentis, quos libentius e comoedia repetamus quam ex dithyrambo scaenico. Neque tamen totam epistulam ex hoc fonte deriuare uelimus. Verba enim: *καὶ δεήσεταί σου καὶ ἀντιβολήσει, σὺ δὲ ἀκκιῇ καὶ κατειρωνεύσῃ,* quibus amoris ratio plane inuertitur ita quidem, ut is, qui adhuc submissas preces non est dedignatus, cum amata non solum fauet, sed ipsa ad preces descendit, *Ἀκκοῦς* partes agere et despicientiam simulare dicatur, ea inquam uerba commonefaciunt nos Theocriti id. VI, quo ironice Polyphemi amor a duobus pastoribus illuditur, ipse autem aestu ipsius Nereidem incensam esse ratus nihil se sentire simulat uu. 25 sq. Atque Alexandrinam artem ostendunt amatoriae illae *ἐπῳδαί* et *κατάδεσμοι* et *καταναγκαι* et *ἴυγγες* et antri purgandi singula praecepta accurate descripta. Quibus ex causis dubitamus, num epistula Synesii uti possimus incorrupta duce ad resuscitandum Philoxeni dithyrambum. Quin uero similis scaena in illo carmine fuerit non dubitamus, cum Philoxenus primus

1) Vestigia huius personae habes uel in Sileni uerbis Eur. Cycl. 104: *οἶδ' ἄνδρα κρόταλον, δριμὺ Σισύφου γένος.*

duas illas fabulas de caecato et de amante Polyphemo uideatur coniunxisse, sed a posterioribus imprimis comicis retractata est et exculta, Alexandrinae aetatis flosculis exornata, fortasse ne ipsius Synesii quidem ingenii plane immunis. Cum Bergkio igitur, qui causis non additis sic sententiam statuit: 'Synesius si non ipsum carmen usurpauit, at rhetorem aliquem antiquiorem, qui illo usus est, uidetur secutus esse', non consentimus. Iudicio de Synesii epistula facto redimus ad conexum dithyrambi illustrandum. Omnes fere, qui eum sibi contexuere, amatoriam cantilenam fecerunt Cyclopem prius edentem quam Ulixem sociosque eius deprehendisset cf. Bipp. p. 33, Schmidt. p. 65, Hartung. p. 415 sq. itemque Bergkius ordine fragminum eandem sententiam profitetur. Contra Ribbeckius prima scaena dithyrambi in antro inclusos facit ferum hospitem cum aduenis. Proficiscendum est ex Aristophanis uerbis uu. 298 sq. *κραιπαλῶντα* [1]) *ἡγούμενον τοῖς προβατίοις*, quae inter se coniungenda esse nouissimus editor interpunctione omissa recte docuit. Cyclops igitur cum oues ducere, quibus comitatus ad Galateam canendam litori adpropinquat, ebrius dicatur, uinum iam antea ab Ulixe accepisse censendus est. Quare cum Ribbeckio praegressam esse uini donationem iure statuemus, cuius rei etiam inde argumentum sumere licebit, quod apud Synesium Polyphemus Ulixem adloquitur ambiguo illo nomine *Οὖτις*. Iam cum apud priores, Homerum et Euripidem, tum demum Cyclops nomen ex hospite quaerat, cum uini dulcedine delectatus est, ueri simile erit etiam Philoxenum rem ita instituisse. Sermo autem ille non post cantilenam Cyclopis uidetur habitus esse. Priori igitur carminis parti adsignanda uidentur fr. 10 et 9.

Suid. *ἔθυσας, ἀντιθύσῃ* (uulg. *ἀντὶ τοῦ θύσῃ* corr. Gaisford. ex append. prou. II, 10)· *τοῦτο παρὰ Φιλοξένῳ ὁ Κύκλωψ λέγει πρὸς τὸν Ὀδυσσέα. ἀπεκδέχονται γάρ τό· 'ἐνθάδε πῦρ κείαντες ἐθύσαμεν'* (Hom. Od. IX, 231) *παρὰ τῷ ποιητῇ εἰρη-*

1) Videntur in schol. u. 298 p. 342, 21 sqq. haec: *ἐμέθυσε γὰρ ἐκεῖνον Ὀδυσσεύς* post uerba: *κραιπαλῶντα· μεθύοντα* transponenda librarii neglegentia illuc delata.

σθαι ἐπὶ τῶν ἀρνῶν, οὐχὶ δὲ τὸ ἀπεθύσαμεν νοεῖσθαι u. schol. Il. IX, 219 (Timoth. fr. inc. 19 supra p. 183). Recte explicatum ab interpretibus fragmentum. Minatur Polyphemus mactatum iri Ulixem, sicut ipse agnos mactauerit. Longius igitur progressi sunt socii etiam mactantes agnos, quos apud Euripidem tantum uirgulis uinctos abactosque uidimus cf. Cycl. 224 sq. Similiter Sileno calumniato Euripideus Cyclops minitatur uu. 243 sq.:

ὡς σφαγέντες αὐτίκα
πλήσουσι νηδὺν τὴν ἐμήν et q. s.

Cognita hospitis crudelitate pronuntiauit Ulixes fr. 9:

οἵῳ μ᾽ ὁ δαίμων τέρατι συγκαθεῖρξεν

Zenob. V, 45 *ἐπὶ τῶν δυσανασχετούντων ἐπί τινι δυσχερεῖ πράγματι λέγεται ἡ παροιμία. Κύκλωψ γάρ ἐστι δρᾶμα Φιλοξένου τοῦ ποιητοῦ, ἐν ᾧ ὁ Ὀδυσσεὺς περισχεθεὶς τῷ τοῦ Κύκλωπος σπηλαίῳ λέγει* etc. Diogen. VII, 19; Apost. XII, 52. Multi sunt Schmidtius p. 61 sq. et Bippartus p. 43 sq. in uirorum doctorum de hoc uersu erroribus enumerandis. Tuetur metrum analogia a Meinekio Com. fr. IV p. 550 allata: *ἀλλ᾽ εἶα τέκεα θαμίν᾽ ἐπαναβοῶντες.* Apud Homerum antro inclusi lacrimantes manus Ioui tendunt cruenta sociorum nece conspecta uu. 294 sq., apud Euripidem uu. 351 sq. exclamat Ulixes:

κρείσσονας γὰρ Ἰλίου
πόνους ἀφῖγμαι κἀπὶ κινδύνου βάθρα.

Mira hariolatus est Hartungius p. 416, qui dormiente Polyphemo asserit Ulixem haec cantasse ipsum se ad opus perpetrandum stimulantem; quasi quisquam angore expresso animum sibi addat. Vino incitatus Polyphemus haud dubie tenuiores affectus Ulixi professus (cf. Ribb. p. 73) captiuos uidetur coegisse, ut comitarentur se comissaturum, sicut Cario senes adhortatur, ut se sequantur, qui cum postea de caecando monstro uerba faciant ipsi Ithacensium partes suscipiunt. Statuere possumus ad suum finem uertisse Philoxenum Euripidis inuentum, qui Cyclopem induxit comissatum ire ad Cyclopes fratres gestientem uu. 445. 530 sqq. nec nisi Sileni auaro consilio (540) retentum. Voluit nimirum Galateae quasi triumphantem, capti-

uorum turba cinctum unum se uictorem ostendere, neque gregem suum in antro reliquisse putandus erit, qui diuitiis se commendare uellet (cf. Schmidt. p. 65). Speciosa autem est Ribbeckii coniectura, ex qua hoc modo irrisum esse dithyrambicum satyrorum chorum arbitratur nisus sine dubio Aristoph. u. 295:

ἕπεσθ' ἀπεψωλημένοι· τράγοι δ' ἀκρατιεῖσθε.

Fortasse chorum ex satyrico dramate hac in fabula sollemnem satyrorum (Bipp. p. 34) idoneis uestimentis magis ad gregis similitudinem adaptarat poeta, ut non solum *τράγοι*, sed etiam *αἶγες, οἶες, ἄρνες, κριοί* in scaena conspicerentur. Progressus igitur Cyclops ad litus cantilenam amatoriam edit, cuius initium dithyrambico nouatorum uerborum tumore conspicuum seruauit Athenaeus XIII p. 564 e (fr. 8): *ὁ δὲ τοῦ Κυθηρίου Φιλοξένου Κύκλωψ ἐρῶν τῆς Γαλατείας καὶ ἐπαινῶν αὐτῆς τὸ κάλλος προμαντευόμενος τὴν τύφλωσιν πάντα μᾶλλον αὐτῆς ἐπαινεῖ ἢ τῶν ὀφθαλμῶν μνημονεύει λέγων ὧδε*

Ὦ καλλιπρόσωπε
χρυσεοβόστρυχε Γαλάτεια,
χαριτόφωτε, θάλος[1]) *ἐρώτων.*

Laudat igitur amatae faciem, crines, uocem, omittit oculos celebrare non praesagiens caecationem, ut addit Athenaeus ex grammaticorum somniis, qua in re nullum acumen inesset, sed quod pulchritudinem oculorum non sentit ipse propter unius sui luminis aciem quam maxime inflatus, qua de re postea plura dicemus. Ad finem uero carminis, non ut Bergkius (fr. 7) fragmentis ordinatis uidetur indicare ad initium adductus ille quidem Theocriti id. IX imitatione, releganda est umbra fragminis alicuius, quae tribus locis contexitur schol. Theocr. XI, 1: *καὶ Φιλόξενος τὸν Κύκλωπα ποιεῖ παραμυθούμενον ἑαυτὸν ἐπὶ τῷ τῆς Γαλατείας ἔρωτι καὶ ἐντελλόμενον τοῖς δελφῖσιν, ὅπως ἀγγείλωσιν αὐτῇ, ὅτι ταῖς Μούσαις τὸν ἔρωτα ἀκεῖται.* Plut. quaest. symp. I, 5: *ὅπου καὶ τὸν Κύκλωπα Μούσαις εὐφώνοις ἰᾶσθαί φησι τὸν ἔρωτα Φιλόξενος.* Erot. c. 18: *Μού-*

---

1) Sic Bergk. poet. lyr. Gr.[4] Fiorillo *θάλλος*. Traditur *κάλλος*.

σαις εὐφώνοις ἰωμένῃ τὸν ἔρωτα κατὰ Φιλόξενον (u. Philod. de mus. uol. Hercul. I, 15). Discimus igitur desiderio medicatum esse Polyphemum iam apud Philoxenum — dignum quod adnotetur. Imperat autem delphinis, ut nuntient Galateae amorem non ultra musicam ualuisse, ex qua solacium adeptus sit. Belle hoc instituit poeta, quod rursus cum animalibus fecit colloquentem Cyclopem Homeri exemplum secutus idem quod obuersabatur, cum pastorem gregem adhortantem induxit (cf. schol. Od. IX, 456). Puta uero uerbis illis

ἀλλ᾽ εἶα τέκεα θαμίν᾽ ἐπαναβοῶντες

etiam Ulixis comites ut plauderent a Cyclope incitatos esse, ueluti Cario incitat rusticos; nonne acerrimum aculeum infixisset Dionysio conuiuas imprimis Philoxenum ut plauderent poematis suis saepe impellentem? Omnino autem poetica studia Dionysii salibus perfricuisse poeta censendus est (cf. Ribbeckium p. 73).

Num Galatea responderit canenti nescimus; sed ualde probabile uidetur eam tacuisse, cum delphinos nuntios mittat non exauditus amator, cf. Schneidewinum nunt. Gott. 1844 p. 1379 sq. Quod qui sani iudicii est probabit. Futtilis enim est Klingenderi p. 49 sq. argumentatio, qui non concedit Bergleinio Galateam in scaenam non prodiisse, cui si non primas at fuisse certas quasdam in carmine partes et ex nomine dithyrambi, qui etiam Galatea inscriptus sit, et ex Athen. I p. 6 concludit, ‘quibus Philoxenum Cyclopis persona Dionysium, nymphae tibicinam, Ulixis semet ipsum significasse narret, denique per se ueri simillimum esse’ iudicat, ‘modo cogitemus, quam bene duobus illis coram in scaenam productis sollers et ingeniosus poeta uti potuerit’. Ultimum argumentum nihil ualet, alterum nihil de hac parte dithyrambi probat, primum nullum est, modo memineris parum constare, uter titulus ipsi Philoxeno placuerit. Iam sopitum Cyclopem in somnum incidisse damnumque ab Ulixe accepisse uiri docti consentiunt cogitantes eum in antrum reuertisse. Quod si nos acciperemus, statuenda erat duplex scaenae mutatio, quam Schmidtius statuere non dubitauit, qui p. 65 existimat initio carminis Ithacenses in-

ductos esse in antrum descendentes ouesque mactantes Polyphemo absente ideo, ut προεξάρχοντα haberet Ulixem personatum (cf. p. 236 sq.). Sed ne opus quidem est uiolentam illam mutationem accipere, si recte intellegimus Aristophanis uerba *εἰκῇ δὲ καταδαρθόντα που. Πού* enim non est 'fortasse', quoniam constabat senibus dormiuisse apud Philoxenum Cyclopem, sed 'alicubi', qui locus propter indefinitam dicendi formam non in antro uidetur esse. Quare caecatum esse Cyclopem extra antrum titione facili opera illinc arcessito, neque Homericam fabulam de captiuis ouium auxilio seruatis adhibitam esse opinamur, quam propter scaenicas difficultates etiam Euripides immutauit. Neque tamen exiisse potest dithyrambus, quin aliquo modo Galateae amore frueretur Ulixes. Postulat enim dithyrambi consilium, ut Galateae fauor, quem Polyphemus blanditiis frustra adpetierat, ultro obtigerit Ulixi, ne aculeus hebes maneret, ut Ribbeckii uerbis utamur, qui praeeunte Bipparto praef. p. IX rectissime hunc finem flagitauit — finem dicimus; nam qui negat necesse esse scire Ulixem de amore nymphae Glaeserus p. 7, parum respexit ueram poetae partes ipsius Ulixis agentis condicionem. Hac in parte dithyrambi Gatateam in scaenam prodiisse negari non poterit; singula huius scaenae artificia nos fugiunt.

Haec quidem mythi commutatio nusquam per litteras nostras occurrit, sed unum fortasse quamuis tenue et deformatum frustum multis saeculis post apparens ex uasta illa ficticiarum de bello Troiano historiarum aggluuie expiscari licebit. Leguntur enim apud Dictyn Cretensem VI, 5 haec: '(Ulixes) narrare occipit, quo pacto — deuenerit in Siciliam: ubi per Cyclopa et Laestrygona fratres multa indigne expertus ad postremum ab eorum filiis Antiphate et Polyphemo plurimos sociorum amiserit, dein per misericordiam Polyphemi in amicitiam receptus filiam regis Arenen, postquam Alphenoris socii eius amore deperibat, rapere conatus, ubi res cognita est, interuentu parentis puella ablata per uim, exactus per Aeoli insulas deuenerit ad Circen etc.'. Similia paucis mutatis narrant dubiae fidei auctore usi Ioann. Malalas chronogr. V

p. 114—117; p. 116: *πρωΐας δὲ γενομένης προσήγαγεν ὁ Ὀδυσσεὺς καὶ τῷ Πολυφήμῳ ξένια καὶ προσέπεσεν αὐτῷ εἰπὼν ὅτι ἀπὸ τῶν Τρωϊκῶν τόπων ἐλήλυθε πεπλανημένος ἀπὸ πολλῆς κυμάτων ἀνάγκης ἀπαριθμήσας αὐτῷ καὶ τὰς συμβάσας αὐτῷ κατὰ θάλασσαν διαφόρους συμφοράς, ὅστις Πολύφημος συμπαθήσας αὐτῷ ἠλέησεν αὐτὸν καὶ ὑπεδέξατο αὐτὸν καὶ τοὺς αὐτοῦ, ἕως οὗ ἐγένετο ἐπιτήδειος ὁ πλοῦς. ἡ δὲ θυγάτηρ τοῦ Πολυφήμου ὀνόματι Ἔλπη ἐρωτικῶς διετέθη πρός τινα εὐπρεπῆ ἄνδρα τῶν μετὰ τοῦ Ὀδυσσέως ὀνόματι Λεΐωνα καὶ ἐπιτηδείου ἀνέμου πνεύσαντος ταύτην ἀφαρπάσαντες ἐξώρμησαν ἐκ τῆς Σικελίας νήσου, ἅτινα ὁ σοφώτατος Σίσυφος ὁ Κῷος ἐξέθετο.* Cedren. p. 132 c d. Bekk. I p. 232; Tzetz. chiliad. hist. 360 uu. 928—945; cf. etiam Ioann. Antioch. in Muell. frgm. hist. Gr. IV p. 551. Quamquam cauendum est, ne ex his somniis quicquam de Philoxenii dithyrambi cursu colligamus, tamen non sine aliqua mythi illius commutati memoria uidentur ficta esse.

Haud infeliciter uiri docti incertae sedis fragmentis in hoc dithyrambo locum adsignarunt. Bergkius enim, cui assentiuntur Bergleinius et Schmidtius, Athenaei uerba XV p. 692 d (fr. 6)

συμβαλοῦμαί τι μέλος ὑμῖν εἰς ἔρωτα

(*κατὰ τὸν Κυθήριον ποιητήν*), quae ab Athenaeo (l. l. et VI p. 271 b) et aliis (Dionys. Hal. de comp. u. c. 1; Append. prouerb. IV, 77 tom. I p. 453) prouerbiali sensu usurpantur, ut illa *εἰς ἔρωτα* omnino superuacanea uideantur, initium fuisse carminis Philoxenii coniecit parum prudenter, ut nobis uidetur (cf. et. Bipp. p. 45). Potuit enim haec dicere propter primam personam solus ipse Philoxenus i. e. actor eius, quem in dithyrambo Ulixis partes egisse scimus, debuit autem haec dicere non Ulixis, sed poetae nomine. Prologum alterius actoris propterea statuere nolumus, quod tertia tunc persona *συμβαλεῖται* sc. *ὁ ποιητής* exspectanda erat, si quid ex prologis Terentianis concludendum; itaque manet haec difficultas, ut actori Ulixis primum uere Philoxeni, deinde Pseudo-Philoxeni partes sustinendae sint.

Paulo maiore ueri specie a uiris doctis huic dramati sunt adsignata fragmenta inc. 16 et 17. Athen. II p. 35 d (Eustath. 1770, 9): *ὁ δὲ Κυθήριος Φιλόξενος λέγει*

εὐρείτας οἶνος πάμφωνος

et Athen. X p. 446 a b:

(ὁ αὐτός φησιν Ἀντιφάνης ἐν τῷ Τραυματίᾳ)
παραδίδου δ' ἑξῆς ἐμοὶ
τὸν ἀρκεσίγυιον, ὡς ἔφασκ' Εὐριπίδης.
Α. Εὐριπίδης γὰρ τοῦτ' ἔφασκεν; Β. ἀλλὰ τίς;
Α. Φιλόξενος δήπουθεν. Β. οὐδὲν διαφέρει,
ὦ τᾶν· ἐλέγχεις μ' ἕνεκα συλλαβῆς μιᾶς.

Apparet pertinere haec fragmina ad ebrietatis scaenam. Prius sic uertit Casaubonus ʻuinum large fluens omnis generis uoces cietʼ explicatione unice uera et ad locum inuestigandum fructuosa, quam respuere non debebat Bippartus p. 44 ipse mire interpretans *πάμφωνος* de grato sonitu uini in poculum infusi coll. Pindar. Ol. VII, 1 sq., quod et ab usu uocis abhorret significantis omnis generis modulationem (*αὐλῶν πάμφωνον μέλος* Pind. Pyth. XII, 19 u. et. Pyth. III, 17) uel omnino loquacitatem alicuius rei (*πάμφωνοι χεῖρες* de pantomimo Antip. Thessal. in Anthol. Plan. XVI, 290, 6) et a conexu, qui est apud Athenaeum. Atque hoc ex conexu nobis uidetur aliqua coniectura de loco fragmenti fieri posse. Etenim cum sermo sit de diuersa ui uini tristem hilarem, inualidum fortem reddente (cf. ibi Cypriorum poetae, Diphili, Chaeremonis uerba) *πάμφωνον* i. e. loquax putamus uinum appellatum esse, quod loquacem fecerit sc. Cyclopem, cui suspicamur haec dixisse Ulixem, cum de recta uini bibendi ratione praeciperet, qualem habes scaenam apud Euripidem uu. 570. 573. Ac fortasse licebit sic ordinare sententias: ʻsi bene fluet uinum, magnus orator uel potius magnus musicus exsistes sc. ut perores et permulceas Galateamʼ. Nimirum uoluit Polyphemum iam irriguum ut plus uini combiberet spe illa commouere certior factus de eius amoribus. Atque metri grauitas praecipiendi grauitati respondet. Fragmento autem 17 postulat Cyclops, cui persuasit hospitis astutia, potum illum membra roboran-

tem, quo animum sibi addat ad mulierculae fauorem captandum.

Adespota fragmenta omni dubitatione seclusa huc referri possunt nulla. Quae Himerius orat. I, 19 (Bergk. l. l. p. 610) laudat: *εἰ δὲ καὶ τὸ ἄνθος τῆς ὄψεως γράφειν ἐθέλοιμι, τὰ ποιητῶν ἀνάγκη φθέγγεσθαι· 'ὦ λευκότητος καὶ γάλακτος'· ταῦτα γάρ πού τις ποιμὴν παρ' ἐκείνοις ποθῶν τὴν Γαλάτειαν τὴν Νηρηΐδα προσείρηκεν ἐκ τῆς ἑαυτοῦ ποιήσας τέχνης τὸ μέλος* a Schneidewino annall. litt. Ien. 1845 p. 1100 (cf. Hartung. p. 416) in plenum uersum aucta hunc

ὦ λευκότατος καὶ γάλακτος λευκοτέρας,

quem cur Bergkius antiquo poeta plane indignum iudicet intellegimus, non dispicimus, cur ad Theocrit. XI, 20 referendum iubeat, propter metrum ab aetate Alexandrina abhorrere nobis uidentur; ac nescio an dimeter trochaicus dithyrambicis numeris plane dignus facile procudatur hic

λευκότατος παῖ γάλακτος

respondens fere adlocutionis metro

χρυσεοβόστρυχε Γαλάτεια,
χαριτόφωνε, θάλος ἐρώτων,

ut pastor Aetnaeus 'lactis niuei candoris filiam' sermone tumido amatam compellet, quo spectat uerbum sophistae *προσείρηκεν*. Contra prouerbium Diog. VII, 82 a Bergkio uindicatum *πῦρ ἐπὶ δαλὸν ἐλθόν· ἐπὶ τῶν ταχέως γινομένων· ἀπὸ τοῦ Κύκλωπος ἡ μεταφορά* Philoxeniae originis nulla re arguitur ne explicatum quidem a quoquam. Hoc tantum nobis constat non coniungendum esse cum prouerbio a Suida s. u. *δαλός* laudato: *δαλὸς εἰς πῦρ*, quod idem ualere atque *ἵππος εἰς πεδίον* uel *ἀετὸν ἵπτασθαι διδάσκεις, δελφῖνα νήχεσθαι διδάσκεις* docet Diog. I, 65 usurpatum de eo, qui stimulat aliquem sua sponte et proprio impetu acturum. Contra *πῦρ ἐπὶ δαλὸν ἐλθόν* fere idem esse dixeris, quod notissimum illud *πῦρ ἐπὶ πῦρ* cf. Apostol. XV, 15, qui habet *πῦρ ἐπὶ πυρί, κακὸν ἐπὶ κακῷ· ταύτης μέμνηνται Πλάτων* (legg. II p. 666 a) *καὶ Λιβάνιος* (orat. IV, 146 R.) '*πῦρ ἐπὶ πῦρ ᾐσθόμην*' (u. etiam Zenob. V, 69), de cuius prouerbii praecipue in amoribus usu

cf. Rohdium de fab. Rom. Graec. p. 160 adnot. 3 et quos ille laudat Heins. ad Ou. art. amat. I, 244; Bergk. comm. de rell. com. Att. ant. p. 31, qui docent solere uinum Veneri accedens *πῦρ ἐπὶ πυρί* (‘ignis in igne’ Ouid.) dici. Fortasse etiam Cyclopi uinum ardorem amoris auxit. An de amore omnino non cogitandum, sed ex similitudine eorum, quae dicit Polyphemus Eurip. u. 683 caput rupi illidens: *κακόν γε πρὸς κακῷ*, ad illud prouerbium aliquid repetendum, ita ut *δαλός* possimus propria significatione accipere (Eur. u. 462 saep.)? — Neque adsentiri possumus Wilamowitzio in Herm. uol. XIV p. 172 sq. frustulorum duorum iam a Schottio, Senecae editore, Philoxeno attributorum memoriam renouanti, quamquam non contradixit Eduardus Hiller [1]) in annal. Burs. 1881 I p. 134. Leguntur enim apud Senec. suas. I, 12 haec: ‘Corruptissimam rem omnium quae umquam dictae sunt, ex quo homines diserti insanire coeperunt, putabant Dorionis esse in metaphrasi dictam Homeri, cum excaecatus Cyclops saxum in mare reiecit . . . (lac. sign. W. Mueller, O. Ribbeck). Haec quomodo ex corruptis eo perueniant, ut et magna et tamen sana sint, aiebat Maecenas apud Vergilium intellegi posse. Tumidum est

ὄρεος ὄρος ἀποσπᾶται

Vergilius quid ait? rapit

haud partem exiguam montis (Aen. X, 128).

Ita a magnitudine discedit, ut non imprudenter discedat a fide. Est inflatum

καὶ καίρια βάλλεται νῆσσος.

Vergilius quid ait? qui de nauibus

credas innare reuolsas
Cycladas (Aen. VIII, 691).

Non dicit hoc fieri, sed uideri. Propitiis auribus accipitur, quamuis incredibile est, quod excusatur, antequam dicitur’. Iam Wilamowitzius librorum scripturam *KEIPIA χειρία* legens doricos numeros procudit hos:

οὔρεος οὖρος ἀποσπᾶται καὶ χειρία βάλλεται νᾶσος . . . .

---

1) Idem in edit. IV. frg. lyr. Gr. non recepit.

et Philoxeni esse euinci affirmat Theocriti uersu VII, 152:

τὸν κρατερὸν Πολύφαμον, ὃς ὤρεσι νᾶας ἔβαλλε

hac ipsa imitatione a Meinekii iudicio defendendo.

Sed fatemur ignorare nos, cur omnino adespota fragmenta haec iudicauerint uiri docti, quod si uerum esset, maxime miraremur his potissimum non addidisse rhetorem auctoris nomen, cum unicuique sententiae in praecedentibus et sequentibus auctorem praeponere soleat. Atque habemus auctorem Dorionem rhetorem, cuius quidem uerba in metaphrasi Odysseae dicta etsi concedimus propter 'haec' pronomen excidisse Muellero et Ribbeckio, tamen quidni singulas elocutiones tumore praeter ceteras insignes repetitas esse statuamus? sc. ut cum Vergilii sermone compararentur. Poterat autem aptissime in metaphrasi res inflante et supra modum extollente sic circumscribi uersus Homericus (Od. IX, 481):

ἀποῤῥήξας κορυφὴν ὄρεος μεγάλοιο.

Optime uero concinunt tumida illa atque inflata uerba etiam praesenti tempore uiuacitatem quandam efficientia cum Dorionis genere dicendi, quod quidem ex Senecae scriptis cognoscamus cf. controu. X, 5, 23: furiose, contr. I, 8, 16: 'Dorion dicit rem paulo quidem elatiorem, quam pressa et ciuilis oratio recipit etc.'; suas. II, 11: 'disertissima sententia'. Quam ob causam quamuis dolentes non tollimus hanc Philoxeni prolem, praesertim cum ne ipse quidem sospitator facile dixerit, quomodo haec cum ratione dramatis conciliet. In dramate — et drama fuisse hunc dithyrambum ex Aristoph. schol. (cf. ὑποκριτής p. 342 a, 14 D.) clare elucet, drama autem melicum [1]) — dici haec poterant solis a comitibus Ulixis ingentes Cyclopis iaculationes spectantibus, quae sane maxima esset scaenica difficultas sic euitata ab Euripide, ut minitaretur tantummodo Cyclops uu. 704 sqq. — Neque cum fructu perlustrauimus quae Bergkius congessit lyricorum adespota fragmenta, unum dithyrambici coloris fr. 128 Demetr. περὶ ἑρμην. 91 (rhet. Gr. III

1) Consensus est hac de re; Bergleinius p. 56 dissentiens satis refutatus est a Klingendero p. 47.

p. 283 Sp.): *ληπτέον δὲ καὶ σύνθετα ὀνόματα, οὐ τὰ διθυραμβικῶς συγκείμενα, οἷον ʿθεοπεράτους πλάναςʾ* ex Ulixis aliqua de erroribus narratione excerptum esse potest, qualem habemus Hom. Od. IX, 259—262.

Restat, ut quali arte Philoxenus Polyphemum induxerit breuiter exponamus. Apparet ex consilio dithyrambi nonnulla pigmenta nouare debuisse Philoxenum, quae cum Polyphemi persona sollemni non conexa Dionysii uitae ac moribus denotandis inseruirent, quae nunc ne coniectura quidem prorsus assequi possumus. Scimus uero, qualem in scaena proposuerit poeta Pseudo-Dionysium ex scholio ad Arist. Plut. u. 298: *πήραν ἔχοντα· Φιλοξένου ἐστὶ παρηγμένον καὶ τοῦτο τὸ ῥητόν. τοιοῦτον γὰρ τὸν Κύκλωπα εἰσάγει πήραν ἔχοντα καὶ ἐπὶ ταύτῃ λάχανα ἄγρια. — Ἄλλως. ἐνταῦθα ὁ ποιητὴς παιγνιωδῶς ἐπιφέρει τὰ τοῦ Φιλοξένου πήραν βαστάζειν τὸν Κύκλωπα καὶ λάχανα ἐσθίειν. οὕτω γὰρ πεποίηκε τὸν τοῦ Κύκλωπος ὑποκριτὴν εἰς τὴν σκηνὴν εἰσαγόμενον. ταῦτα δὲ πάντα διασύρων τὸν Φιλόξενον εἶπεν ὡς μὴ ἀληθεύοντα· ὁ γὰρ Κύκλωψ, ὥς φησιν Ὅμηρος, κρέα ἤσθιε καὶ οὐ λάχανα.* Induxit igitur Cyclopem peram gestantem cum oleribus agrestibus et roscidis; qua in re quod ab Homero discessisset, ab Aristophane eum uellicatum esse inepta est scholiastae opinio; neque enim propter ueritatis studium Philoxenum carpsisse putandus est comicus, sed ut ridiculam scaenam in Atheniensium memoriam reuocaret. Talem autem exhibens figuram scaenicam, cui Dionysii tyranni proprios mores uel potius propria uitia inussit, ad homunculorum naturam uidebatur Philoxenus appropinquasse Aristoteli poet. 2, minus ʿquod humane et uiuentem et amantem induxitʾ, ut Schmidtius p. 74 sq. arbitratur, sed quod eum instruxit peruulgatis cotidianorum hominum uitiis, non formidulosis et monstruosis ut in Cyclope exspectes neque exaggeratis et distortis, sed uilibus et tritis. Imprimis illo habitu Cytherius uidetur denotare genus hominum, quod illo tempore magis magisque inclaruit: philosophorum cynicorum, quorum auctor Antisthenes Socrate mortuo et paulo post Diogenes affectabant rerum necessariarum in-

opiam [1]). Talium uero hominum externam speciem multi imitabantur, qui philosophi uolebant haberi; pertinebat autem ad totum hunc apparatum (*Διογένεια ὅπλα* Crat. epist. 23) maxime *πήρα* nutrimentis quam uilissimis referta (cf. Luc. Cynic. multis locis et descriptiones apud epistularum auctores passim obuias, praecipue Alciphr. III, 40. III, 14; Diog. 30; Crat. 23. 33). Et cogitandus erit Cyclops in scaenam prodiisse etiam cetero instructus apparatu, quem optime enarrat Alciphr. III, 40: *κόμην αὐχμηρὰν ἀνασείων, τὸ βλέμμα ἰταμός, ἡμίγυμνος ἐν τριβωνίῳ, πηρίδιον ἐξηρτημένος καὶ ῥόπαλον ἐξ ἀχράδος πεποιημένον μετὰ χεῖρας ἔχων, ἀνυπόδητος, ῥυπῶν* [2]). Fortasse allusit Philoxenus ad philosophica tyranni studia, ut amabant poetae aliquantulum philosophicae doctrinae circumdare Polyphemo. Videtur autem celeberrimus Philoxeni dithyrambus (Ael. uar. hist. XII, 44) multarum urbium scaenas frequentasse actus fortasse ab ipso poeta, quantum efficitur ex Hermesianactis fragmento ap. Athen. XIII p. 597 sqq. uu. 69 sqq.:

Ἄνδρα δὲ τὸν Κυθέρηθεν, ὃν ἐθρέψαντο τιθῆναι
Βάκχου, τὸν λωτοῦ πιστότατον ταμίην,
Μούσαις παιδευθέντα Φιλόξενον, οἷα τιναχθεὶς
ὠρυγῇ ταύτης ἦλθε διὰ πτόλεως,
γιγνώσκεις, ἀΐουσα μέγαν πόθον, ὃν Γαλατείης
αὐτοῖς μηλείοις θῆκαθ' ὑπὸ προγόνοις [3]).

1) Ipsum Socratem *ἐν τρίβωνι* et *ἀνυπόδητον* in Conno traduxit Amipsias fr. 9 K.

2) *Πινῶντα* eum appellat etiam Aristoph. Plut. u. 297 (e Brunckii coniectura).

3) Priora dedimus ex Meinekii frgm. com. Gr. III p. 645 sq. restitutione, in posterioribus immerito haesisse criticos putamus, quorum sententias u. ap. Berglein. p. 58 sqq. Ceterum nescio an non sine subtili consilio Hermesianax in hoc potissimum poeta Nympharum et Musarum nutricationem et institutionem praedicauerit fortasse alludens ad uitam Philoxeni, quam enarratam habes ap. Suid. s. u. *Φιλόξενος* b. B. *Φιλόξενος Εὐλυτίδου Κυθήριος λυρικὸς ἔγραψε διθυράμβους κδ'. τελευτᾷ δὲ ἐν Ἐφέσῳ. οὗτος ἀνδραποδισθέντων τῶν Κυθήρων ὑπὸ Λακεδαιμονίων ἠγοράσθη ὑπὸ Ἀγεσύλου τινός, καὶ ὑπ' αὐτοῦ ἐτράφη, καὶ μύρμηξ ἐκαλεῖτο· ἐπαιδεύθη δὲ μετὰ τὸν θάνατον Ἀγεσύλου, Μελανιππίδου πριαμένου αὐτὸν τοῦ λυρι-*

Verba enim τιναχθεὶς ὠρυγῇ referenda ducimus ad scaenicae actionis ululatum, quo greges fictos pulpita personuisse credimus; est enim ὠρυγή bestiarum propria uox, luporum ut ait Pollux V, 86 et minorum animalium ferorum id. V, 88 fin., canum, ut testatur Hesychius s. u., qua ex notione in illustrandis illis uerbis proficiscendum erit, ut dicatur Philoxenus i. e. Ulixes personatus ʻconquassatus eiulatuʼ gregum amorem Galateae testificantium (cf. uu. 73 sq.) in scaena comparuisse, cum Polyphemum cantaturum ad litus comitaretur. Subobscura nobis uidetur explicatio Schubarti, praeceptoris summe uenerandi (de Hermesianactis elegis Plau. 1858 p. 16 sq.), qui Fr. Palm auctore Hom. Od. u. IX, 395 comparato Philoxenum ab Hermesianacte dici clamore ét minis Cyclopis i. e. Dionysii ex antro eius i. e. Syracusis expulsum per Colophonem uenisse arbitratur, ita ut elegiacus poeta ea ipsa uerba ὠρυγῇ τιναχθείς ex ipso Philoxeni carmine deprompserit. Tectam hanc Cyclopeae cla'dis significationem ueremur ut quisquam intellexerit, neque perspicitur, cur per Colophonem quondam uenisse dicatur Cytherius clamore in Asiam usque fugatus, cum ipsum uidisse non possit Leontium.

Inuenimus igitur primum in Philoxeni dramate amorem feri Cyclopis, qui paulo molliores et tenuiores sensus excitauit, quamquam non prorsus exstirpata est ferocitas, id quod fingere posteriorem demum aetatem uidebimus. Praeterea non est omittendum, quod hic primum citharizantem et saltantem deprehendimus Cyclopem. Duabus his rebus nouatis plane noua fundamenta iecit Philoxenus nouae ueteris figurae tractationis, atque in his potissimum argumentis excolendis et perpoliendis uersatur sequentium aeuorum ars a celeberrimo Cytherii dithyrambo profecta.

κοῦ et q. s., ubi uerba ἐτράφη καὶ μύρμηξ ἐκαλεῖτο illustrare putamus Hermesianactea ὃν ἐθρέψαντο τιθῆναι Βάκχου et rursus ἐπαιδεύθη δὲ — Μελανιππίδου πριαμένου αὐτὸν τοῦ λυρικοῦ haec Μούσαις παιδευθέντα.

Caput VI.

De mediae nouaeque comoediae tractationibus.

§ 1.

De Nicocharis Galatea.

Quod argumentum paulum refrenata priscae comoediae libertate a Cratino in locum priorum titulorum substitutum esse uidimus, redit in eius comoediae generibus, quae ex illo tempore prima incrementa ceperunt. Atque adprime conueniebat maxime Philoxeni irrisione auctum cum tota indole mediae nouaeque quam dicimus comoediae. Quae cum argumenta a fabularum diuinarum ad cotidianam uitam translatarum irrisionibus repetere mirum quantum adamaret et rei publicae hominumque publicorum castigatione, qualis antiquae erat comoediae, abstinere coacta magis mortuos imperatores et oratores externosque tyrannos exagitaret, fabulam aliquam has duas res comprehendentem studiose amplectebatur (cf. Ribbeck. de med. et nou. com. Att. Lips. 1857 p. 13 sqq. et 17 sqq.). Hac quidem generali obseruatione probabiliorem reddi opinamur Meinekii coniecturam, ex qua fabulas nomine *Γαλάτεια* inscriptas notum mythum tractasse censet, quam Iahnii (symb. archaeol. p. 412 adnot. 6) dubitationem per se non uituperandam, ex qua de titulis a mulierum nominibus sumptis cogitari posse autumat. Accedit quod fragmenta ex his fabulis superantia cum hoc argumento bene concinnari possunt, etsi ex huius poesis partis naufragio non tam locupletes euasimus quam ex dithyrambis. Incipimus uero a Nicocharis fabula *Γαλάτεια* haud ignorantes solere hunc poetam in antiquae comoediae auctoribus numerari, sed uergente prisco comoedias componendi more et tempore poetam proprium noui generis argumentum tractantem nouae classi adsignare maluimus. Enumeratur autem Galatea a Suida s. u. *Νικοχάρης*, et ex omnium fere ceterorum titulorum similitudine mythicam rem propositam esse nostro iure concludere possumus; neque inepte conferatur Cyclopis figura cum Herculis uxorem ducentis et cho-

regi atque Centauri persona. Ex duobus quae aetatem tulerunt frustulis prius (fr. 2 K.) (Meinek. hist. crit. p. 254) Poll. X, 93: *εἴποις δ' ἂν καὶ τὴν ἡδυσματοθήκην κυμινοδόκον Νικοχάρους εἰπόντος ἐν Γαλατείᾳ*

σοφαῖσι παλάμαις τεκτόνων εἰργασμένον
καὶ πόλλ' ἐν αὑτῷ λέπτ' ἔχον καδίσκια
κυμινοδόκον

Meinekius intellegit de muneribus Galateae a Cyclope oblatis felici opinamur coniectura. Nam etiamsi postea, ubi poetae in donis Polyphemi depingendis coloribus non parcent, huiusmodi munera non deprehendimus [1]), tamen genus munerum monstrat mores Cyclopis, et enucleare hac ex re possumus, qualem poetae finxerint. *Κυμινοδόκον* autem qui donat h. e. uasculum uariis condimentis sollerter secretis refertum, cuius structuram accuratius disces ex similitudine uasculi *κέρνος* appellati apud Athen. XI p. 476 e f et plenius p. 478 d descripti (cf. Kock. l. l.), is haud dubie uersatus est in condimentis et cibos large conditos in deliciis habet. Subtilis igitur palati etiam Nicochares proposuisse existimandus est Cyclopem. Ac uidemus Polyphemum opifices sollertes ambientem, ut fabricentur Galateae instrumentum culinarium, quod cogitamus ingenti pro Cyclopea magnitudine in scaenam prolatum spectatorum risus mouisse. Alterum fragmentum (Kock. 3) exstat apud schol. Arist. Plut. 179: *Φιλωνίδην δ' οὐ τὸν ποιητήν φησι τὸν ἐν τοῖς Ἀριστοφανείοις ἐγγεγραμμένον δράμασιν ὥς οἱ περὶ Καλλίστρατον ἐν τῇ ὁμωνυμίᾳ πλανηθέντες· ἀλλὰ παιδιᾶς ἕνεκεν τὸν αἴσχιστον καὶ ἀπαίδευτον. κωμῳδεῖται δὲ ὡς εὔπορος καὶ ὡς μέγας τῷ σώματι καὶ ἠλίθιος. Νικοχάρης Γαλατείᾳ*

τί δῆτ'; ἀπαιδευτότερος εἶ Φιλωνίδου
τοῦ Μελιτέως.

Recte coniecit Meinekius Galateae haec uerba ad Cyclopem esse. Respuit nympha Musam Polyphemi, rudem cantilenam, quod efficimus ex notione *ἀπαίδευτος* apud Euripidem u. 493

1) Tamen cf. Nicet. Eug. VI, 524.

respiciente ad praegressum uersum 489 *ἄχαριν κέλαδον μουσιζόμενος*. Comparat autem Galatea amatorem cum Philonide Melitensi, persona comicis largissimam uellicandi materiam praebente, qui quidem sane habebat cur cum Cyclope conferretur, si uera tradunt Aristophanis scholiastae dicentes l. l. grandi eum figura et opulentia et stultitia insignitum fuisse, quibus sordes quoque accessisse discitur ex Arist. plut. uu. 303 sqq. cf. schol. u. 303: *καὶ ταῦτα εἰς Φιλωνίδην τὸν Μελιτέα ὡς οὐ μόνον μέγαν, ἀλλὰ καὶ ἀμαθῆ καὶ ὑώδη*. Rem autem habebat cum eo celeberrima meretrix Lais diuitiis eius pellecta cf. schol. Plut. u. 179 p. 334 b, 30 sqq.: *Φιλωνίδης ἀνήρ τις ἦν πλούσιος, οὗτινος ἀμόρφου ὄντος, διὰ τὰ χρήματα ἐρᾷ Λαῒς αὐτοῦ, ἡ ἐν Κορίνθῳ ᾀδομένη πόρνη*. Acumen autem huius comparationis tum demum persentiscimus, cum reputamus Laidem ex Sicilia fuisse oriundam matre Timandra (schol. u. 179), quam dicebatur Philoxenus a Dionysio dono accepisse. Aptissime igitur allusit nympha Sicula ad meretricis Siculae amores famosos propter diuitias hominis ceteroqui bruti ac libidinosi simulatos (cf. Bergk. comment. de rell. com. Att. ant. p. 400 sqq.). Discimus uero ex hoc fragmento in scaenam prodiisse Galateam, et fuisse dialogum inter amatorem et amatam, qua de re in Philoxeni dithyrambo dubitabamus; sic autem exagitatum esse Cyclopis ardorem, ut mythicarum personarum condicio cum praesentis temporis uitaeque rationibus componeretur, quo multas iocandi ansas oblatas esse in propatulo est. Num caecatio in dramate fuerit nescimus; aegre uero ad dramaticam actionem consummandam desiderabatur aemulus aliquis Polyphemi, qualem Ulixem tantum adhuc cognouimus.

§ 2.

De Antiphanis Cyclope.

Non minus in tenebris uersamur fabulae Antiphaneae *Κύκλωψ* inscriptae indolem instauraturi, quamquam duo certe fragmenta paulo uerbosiora indulsit temporum edacitas. Quae coniuncta statim apponere placet.

Athen. VII p. 295f: *Ἀντιφάνης δ' ἐν Κύκλωπι ὑπερακοντίζων τὸν τένθην Ἀρχέστρατόν φησιν*

ἔστω δ' ἡμῖν κεστρεὺς τμητός[1],
νάρκη πνικτή, πέρκη σχιστή,
τευθὶς σακτή, συνόδων ὀπτός,
γλαύκου προτομή, γόγγρου κεφαλή,
βατράχου γαστήρ, θύννου λαγόνες,
βατίδος νῶτον, κέστρας ὀσφύς,
ψῆττα, ξίφιος[2], *μαινίς, καρίς,*
τρίγλη, φυκίς·
τῶν τοιούτων μηδὲν ἀπέστω[3].

et

Athen. IX p. 402e: *τὰ δὲ παρὰ τοῖς κωμῳδιοποιοῖς λεγόμενα δεῖπνα ἡδίστην ἀκοὴν παρέχει τοῖς ὠσὶ μᾶλλον ἢ τῇ φάρυγι· ὥσπερ τὰ παρ' Ἀντιφάνει μὲν ἐν Ἀκεστρίᾳ — ἐν δὲ Κύκλωπί φησι*

τῶν χερσαίων δ' ὑμῖν ἥξει
παρ' ἐμοῦ ταυτί·
βοῦς ἀγελαῖος, τράγος ἠλιβάτας[4],
αἶξ οὐρανία, κριὸς τομίας,
κάπρος ἐκτομίας, ὗς οὐ τομίας,
δέλφαξ, δασύπους, ἔριφοι . . .[5],
τυρὸς χλωρός, τυρὸς ξηρός,
τυρὸς κοπτός, τυρὸς ξυστός,
τυρὸς τμητός, τυρὸς πηκτός.

Arte inter se cohaerere haec fragmenta iam Meinekius cognouit, dubitauit tamen de pronominum fr. I, 1 et II, 1 ratione in priore (maiore) editione comicae poesis reliquiarum scribens fr. I, 1 *ὑμῖν* cum cod. C, in Athenaei editione et in minore

---

1) Ex Porsoni emendatione; libri *ὑμήττιος.*

2) Coniecit Meinekius; codd. *ψήττας κίσχος.*

3) Nescio an praestet deleto articulo paroemiacum restituere, qui claudat sententiam.

4) Ex Eustathio p. 1753, 24, qui testatur Cyclopis haec uerba esse nescio an non alio auctore quam Athenaeo, reposuit Meinekius.

5) Lacunam indicauit Dindorfius.

reliquiarum reponens ἡμῖν. Quaeritur, quis elocutus sit fragmina. De posteriore constare uidetur non tam Eustathii sublestae fidei testimonio quam rei ipsius perspicuitate: Cyclopis sunt uerba, quem uidemus promittere gregum suorum subolem uenationisque capturam nec minus sex casei genera, in quo faciendo sollertem eum fuisse docet Homeri fabula. De priore fragmento hoc nobis constat non promittentis esse haec uerba, sed postulantis. Promittentis est fr. II, 1 futurum ἥξει, postulantis sunt imperatiui fr. I, 1 ἔστω u. 9 μηδὲν ἀπέστω. Qua de causa fr. I, 1 ὑμῖν non potest ferri, solum quadrat ἡμῖν. Qui sunt ἡμεῖς? Cyclopem hoc pronomine significari ideo non est ueri simile, quod fr. II, 2 de se loquens non pluralem, sed singularem usurpat. Postulantur autem his uersibus uariae deliciae piscium marinorum, lautae offae subtilitatem culinarii iudicii prodentes. Agitur in his duobus fragmentis de compensatione quadam mercium ita quidem, ut posterius responsum contineat a Cyclope ad prius datum; quamquam non statim annectere licet fr. II, id quod dissuadet particula δέ u. 1, cui opposita erat particula μέν, et in capite enuntiati elatum τῶν χερσαίων. Quae quidem indicant excidisse talem fere sententiam:

Marinas quidem delicias non habeo,
τῶν χερσαίων δ᾽ ὑμῖν ἥξει etc.

Quae in Cyclopis fabulis exstat mercium compensatio? Cogitet quispiam de mercatura Ulixis cum Sileno facta, quae proponitur ab Euripide Cycl. uu. 133 sqq. (u. impr. 137 sq. 150. 160. 254 sq. 257. 260. 270 sq.) ac statuat non Silenum, sed ipsum Cyclopem egisse cum hospitibus Ithacensibus. At uero qui dicuntur ναυτίλοι κεχρημένοι non delicias ad famem sedandam parum idoneas postulabunt, sed quae gestiunt apud Euripidem: panem et aquam fluuialem uu. 96 sqq. Quare cogita, num talis scaena fortasse condicioni indicatae magis respondeat: Postulant Nereides (pluralis numerus propter ἡμῖν fr. I, 1), ut Galateae sibique praebeat Polyphemus maris exquisitissimas lautitias, quas cum afferre non possit Cyclops, quicquid in gregibus possidet expetendi lasciuis nymphis offert. Nam per

ironiam prius fragmentum prolatum esse nobis persuasimus: pollicentur Nerei filiae Neptuni uastae proli adducturas se esse Galateam sororem, dum has apposuerit nuptiales epulas, non ignorantes numquam eas congesturum esse Cyclopem, quippe qui mare timeat nandi non peritus (cf. Theocr. id. XI, 60 sqq.). Cuius quidem postulationis procacitati optime conuenire nobis uidetur repetita adhortatio: *τοιούτων μηδὲν ἀπέστω.*

Quae si uera concinnauimus, de indole Antiphanis fabulae discimus haec: Actio erat in scaena proposita de Galateae nuptiis inter chorum Nereidum[1]) et Cyclopem iocandi causa, non serio consilio. Cyclops ipse proponitur pastoris potissimum habitu et apparatu — praeses quam ditissimus rei pecuariae. Possidet enim non solum oues et capras, ut apud Homerum, et boues, ut apud Euripidem, sed etiam sues (fr. II, 5), lepores uenatus est[2]) (ib. u. 6), casei uario modo apparandi est peritissimus. Videtur igitur epularum elegantia, quae in hac fabula sollemnis erat, non tam Cyclopi quam nymphis marinis tributa fuisse. — Ulixes in fabula fuisse non traditur. Si traderetur, tertium quod superest fragmentum Poll. IX, 88: *παρ᾽ Ἀντιφάνει ἐν τῷ Κύκλωπι*

Κέρμα γάρ τι τυγχάνω

(ib. VII, 170: *κέρμα ἑνικῶς Ἄμφις εἴρηκεν ἐν Ἀμπελουργῷ καὶ Ἀντιφάνης ἐν Κύκλωπι*) intellegeremus de Ulixe Cyclopi num-

---

1) Quem hic primum probabiliter statuere possumus, in cassum statuit Klingenderus in Philoxeni dithyrambo l. l. p. 50.

2) V. 6 anapaesticam tripodiam ferri non posse uidit Dindorfius. Cum ex uenaticis feris leporem tantum commemorari miremur, huius generis bestiae nomen excidisse ratis in mentem nobis uenit u. Ouidianus met. XIII, 832, ubi Cyclops dona amatae offerens dicit:

nec tibi deliciae faciles uulgataque tantum
munera contingent, dammae leporesque caperque
parue columbarum demptusue cacumine nidus:
inueni etc.

Iam cum caprum habeamus u. 3, leporem u. 6, dammae notionem periisse arbitrati, ut similitudine litterarum initialium facilitatem excidendi excusaremus, incidimus in uocabulum *δορκάς* et proponimus:

δέλφαξ, ⟨δορκάς⟩, δασύπους, ἔριφοι.

cf. Nicet. Eugen. VI, 525.

mos pro esca offerente in comparationem uocato uersu Euripideo Cycl. 160:

πρὸς τῷδε μέντοι καὶ νόμισμα δώσομεν

supplentes non cum Meinekio λαβών uel λαχών, sed potius ἔχων uel, ut trimeter exeat, φέρων; conueniret autem sensus abiectus singularis numeri κέρμα cum naufragi Ithacensis penuria. Si uero liceret sumere Ulixis fabulam conexam fuisse in hoc dramate cum amoribus, etiam unum et alterum ex fragmentis incertae sedis non sine aliqua ueritatis specie suam stationem recuperaret. Quamquam — id quod in uniuersum de incertis et anonymis frustulis comicorum semel dixisse sufficiat — quae congessit grammaticorum et lectorum sedulitas maxima ex parte generales sunt sententiae pertinentes ad epularum lautitias, bibendi suauitates, uitae praecepta, mulierum matrimoniique iudicia, similia, quae poteris permultis adsignare comoediis; perrarae sunt reliquiae certa certi conexus indicia prae se ferentes, ex quibus aliquid sciri possit de indole fabulae. Itaque non spondemus nullum alium esse locum fragmentorum nisi in quem nos restituere conati simus, sed si aliunde accesserit aliqua similitudo, nos a probabilitate quadam non nimis aberrasse opinabimur. Animaduertimus autem duarum sententiarum cum Euripidei Cyclopis uerbis necessitudinem harum fr. inc. 14 Athen. II p. 45 a:

μεταλλάξαι διάφορα βρώματα
ἔσθ᾽ ἡδύ, καὶ τῶν πολλάκις θρυλουμένων
διάμεστον ὄντα τὸ παραγεύσασθαί τινος
καινοῦ παρέσχε διπλασίαν τὴν ἡδονήν

cum Sileni ap. Eur. uerbis uu. 250 sq.:

τὰ καινά γ᾽ ἐκ τῶν ἠθάδων, ὦ δέσποτα,
ἡδίον᾽ ἐστίν

et fr. inc. 40 Stob. floril. X, 22:

τὰ πονηρὰ κέρδη τὰς μὲν ἡδονὰς ἔχει
μικράς, ἔπειτα δ᾽ ὕστερον λύπας μακράς

cum Ulixis ap. Eur. uerbis uu. 311 sqq.: πολλοῖσι γὰρ
κέρδη πονηρὰ ζημίαν ἠμείψατο.

Suo iure quispiam nobis opposuerit ab utroque poeta haec

esse ex sermonis uulgaris prouerbiis repetita et redire apud alios quoque poetas (cf. Men. monost. 6); sed nonne respondere nostro iure possumus easdem actionis eiusdem rationes renouasse eiusdem sententiae memoriam? Similiter Ulixem potissimum statuamus ad Cyclopem, quem uino domiturus est, dicere fr. inc. 35 Athen. I p. 23 a: *εἴρηται δὲ τὸ βρέχειν καὶ ἐπὶ τοῦ πίνειν. Ἀντιφάνης*

δεῖ γὰρ φαγόντας δαψιλῶς βρέχειν

uel, si Meinekio feliciter cessit coniectura,

δεῖ γὰρ φαγόντας [φάρυγα] δαψιλῶς βρέχειν,

cf. anal. crit. ad Athen. p. 11,

quae ad tale consilium pertinuisse suspicemur, quale proponit Ulixes Euripideus uu. 573 sqq.:

κἂν μὲν σπάσῃς γε δαιτὶ πρὸς πολλῇ πολύν etc.

Interponere hic liceat sententiam de Matronis loco[1]) corrupto, de quo iudicium ferre debemus, ap. Athen. IV p. 135 b, ubi Matro parodus cenam Xenoclis rhetoris Atheniensis formulis Homericis exagitatis festiue describit et uu. 22 sqq. apuam inducit:

ἡ δὲ φαληρικὴ ἦλθ᾽ ἀφύη, Τρίτωνος ἑταίρη,
ἄντα παρειάων σχομένη ῥυπαρὰ κρήδεμνα,
τοὺς δ᾽ ὁ Κύκλωψ ἐφίλει καὶ ἐν οὔρεσιν ἐξεπεφύκει,
*πίνας ἦλθε φέρων καὶ *ἄμυλα ἠχήεντα.*

Vocum corruptelis non laborare locum probe perspiciet qui priorum atque illustrium philologorum conamina perlustrauerit apud Schweighaeuser. animaduers. in Athen. II p. 430 sqq. congesta, lacunosum esse uidit Meinekius, qui u. 24 et a praegressis disiunxit et in duos uersus dispescuit, quorum alterius initium, exitum alterius censuit. Hac uia pergentibus expediendum est nobis, quid supplendum sit ad uerba *τοὺς δ᾽ ὁ Κύκλωψ ἐφίλει.* Quod cogitet quispiam et ipsi cogitauimus subesse Galateam, praesertim cum ceteri pisces nominibus mythologicis iocose insigniantur u. 22: *ἀφύη — Τρίτωνος ἑταίρη,* 33: *σηπίη — Θέτις ἀργυρόπεζα,* 36: *γόγγρος — Τιτυός,* 50: *τευ-*

1) Hunc locum debemus Grafii nostri amicitiae.

θίς — *Ἶρις* al., uetat pluralis generis masculini *τούς*. Didicimus uero ex fabulae historia omnibus temporibus Cyclopem adamasse caseos, quos sexies uariatos ultimum ut praestantissimum donum enumerare eum modo cognouimus apud Antiphanem. Supplemus igitur *τυρούς* cetera non expedituri et referimus ad piscium apparatum, quem significatum esse uoce *κρήδεμνα* u. 23 uere conclusere Dalecampius et Schweighaeuserus. Caseus autem quantopere in deliciis fuerit gulonibus in piscium escis apparebit Athenaei librum VII legenti cf. p. 278 c. 286 d. 288 d. 306 b. 309 f. 311 c (*Συρακόσιοι καὶ Ἰταλιῶται*). 314 d. 320 b. 321 c. 322 d. 325 f al. Videtur autem piscis nomen excidisse, qui cum caseo apparabatur. Altero autem uersu annexum fuisse imaginamur enuntiatum relatiuum ad ipsam rem non pertinens, quo Cyclopis natura epica uerbositate explanabatur ut fit in Homero, id quod commendat exitus ex Homeridarum poesi sumptus *ἐξεπεφύκει* cf. hymn. Cer. 12, quam formam mutando perdere non debuit qui de Matronis parodiarum reliquiis egit Monast. 1856 Guilelmus Paessens p. 17. Cyclopem uero caseos amantem ex communi mythi memoria etiam in suae aetatis comoedia uiua retinuit Matro, quem circa exitum quarti a. Chr. saeculi fuisse autumant cf. Paess. p. 1.

§ 3.

De Alexidis Galatea.

Pastoris habitum in Antiphanis Cyclope praeualuisse si recte conclusimus, ad culinarias uirtutes efferendas rediisse putamus Alexidem, cuius ex dramate *Γαλάτεια* inscripto quattuor fragmenta supersunt. Mythicum fuisse argumentum putanti assentimur Meinekio hist. crit. p. 390, qui hanc fabulam adscribit mediae comoediae aetati h. e. priori artis aetati poetae, cuius uitae terminos posuit Ol. 97 et 123. Grauissimum fragmentum seruauit Athenaeus XII p. 544 e ea ratione, qua incohat uerba poetae, demonstrans se non ipsum legisse integram fabulam: *κωμῳδῶν δ' αὐτὸν* (sc. *Ἀρίστιππον*) *Ἄλεξις ἐν Γαλατείᾳ ποιεῖ τινα θεράποντα διηγούμενον περί τινος τῶν μαθητῶν τάδε*

ὁ δεσπότης οὑμὸς περὶ λόγους γάρ ποτε
διέτριψε μειρακίσκος ὢν καὶ φιλοσοφεῖν
ἐπέθετο. Κυρηναῖος ἦν ἐνταῦθά τις,
ὥς φασ᾽, Ἀρίστιππος, σοφιστὴς εὐφυής,
μᾶλλον δὲ πρωτεύων ἁπάντων τῶν τότε
ἀκολασίᾳ τε τῶν γεγονότων διαφέρων.
τούτῳ τάλαντον δοὺς μαθητὴς γίγνεται
ὁ δεσπότης. καὶ τὴν τέχνην μὲν οὐ πάνυ
ἐξέμαθε, τὴν δ᾽ ἀρτυσίαν συνήρπασεν [1]).

Versus 5 sq. uix integri. Nimis inaniter augetur notio illius *εὐφυής* uoce *μᾶλλον*, nisi uerbum *πρωτεύων* additamento maius quid et inexspectati continente definitur, ut u. 6 *διαφέρων* datiuo *ἀκολασίᾳ*. Conati uero Graecis uerbis hiatum explere, si ludere fas est, profecti ab oppositione philosophorum, qui sunt et qui fuerunt, desideramus eos, qui erunt, ut comica exaggeratione dicatur Aristippus etiam futuros superare (cf. Mardonium Xerxem laudantem Herod. VII, 9), rati sic quodammodo alludi ad apophthegma aliquod Aristippi in Athenaei uerbis ut opinamur seruatum XII p. 544 a: *παραπλησίως τοῖς ἀσώτοις οὔτε τὴν μνήμην τῶν γεγονυιῶν ἀπολαύσεων πρὸς αὑτὸν ἡγούμενος οὔτε τὴν ἐλπίδα τῶν ἐσομένων, ἀλλ᾽ ἑνὶ μόνῳ τὸ ἀγαθὸν κρίνων τῷ παρόντι, τὸ δὲ ἀπολελαυκέναι καὶ ἀπολαύσειν οὐδὲν νομίζων πρὸς αὑτόν, τὸ μὲν ὡς οὐκ ἔτ᾽ ὄν, τὸ δὲ ὡς οὔπω [καὶ ἄδηλον]*. Hunc igitur edolauimus progressum:

μᾶλλον δὲ πρωτεύων ἁπάντων τῶν τότε
⟨ἀσωτίᾳ, τῶν δ᾽ ἐσομένων ἀπληστίᾳ⟩
ἀκολασίᾳ τε τῶν γεγονότων διαφέρων.

Vides ut aberrare potuerint librarii oculi. Didicisse igitur fertur aliquis *δεσπότης* non philosophiam a philosopho, sed artem cibos condiendi. Qualem erum in tota fabula nullum alium inuenimus quam ipsum Cyclopem, in quo coqui personam exseruisse uidemus Alexidem. Institutus autem si comice fingitur ab Aristippo Cyrenaico, quem primum Socraticorum mercede discipulis doctrinam uendidisse scimus ex Diog. Laert. II, 8, 65,

---

1) Libri *ἀρτηρίαν συνήρπασεν*. Meinekius emendauit.

consentit hoc cum philosophandi illo studio, quo Cyclopis ignorantiam exornare amabant poetae. Videntur autem haec nobis insulse dicta esse, nisi Alexis certum quendam hominem hac irrisione pungeret. Non enim sine causa adulescentia discipuli tempus institutionis definitum Aristippumque eo tempore adfuisse indicatum est. *Ἐνταῦθα* notio, si uerum argumentum oculis proponimus, nullum alium locum significare potest quam Siciliam. In Sicilia autem Aristippus minimum bis uersatus est consuetudine usus non solum Dionysii maioris, sed etiam minoris cf. Henricum de Stein: de philosophia Cyrenaica, Gott. 1855 p. 57 sqq. Primum uero Syracusas Aristippum peruenisse Steinius ponit in tabula (p. 20) anno 389, deinde a. 361 una cum Platone. Iam nobis uu. 5 sqq. eam aetatem Aristippi ostendere uidentur, qua summa et corporis et ingenii alacritate florebat, excludere senectutem; senex autem septuagenarius iterum Syracusas uenit, si recte Steinius annum eius natalem haud multo ante a. 435 ponit. Quare uel hanc ob causam priorem terminum praeferamus. Eximie autem omnia expediuntur, si *δεσπότην* illum Dionysium maiorem sub Cyclopis persona latentem esse statuimus. Facit poeta seruum aliquem narrantem de eri studiis philosophicis carpens Dionysii cum Aristippo familiaritatem, quam culinariam magis quam philosophicam fuisse testatur schol. Lucian. Menipp. p. 20, 7: *δεινὸς τὰ περὶ γαστέρα τε καὶ τοὺς μαγείρους σοφιστής· παρῆν Διονυσίῳ τῷ πρεσβύτῃ κατὰ τὴν Σικελίαν αὔξων αὐτοῦ τὴν τρυφήν* etc. Iam licet his ex rationibus aliquid computare de tempore fabulae Alexidis. Omne acumen irrisionis hebes mansisset, nisi Dionysius, cum Cyclopis persona tectus uellicaretur, in uiuis fuisset; mortuus autem est a. 367. Iam si initio Ol. 97 h. e. ca. a. 390 natum esse Alexidem e Thuriorum clade ca. Ol. 97, 3 recte conclusit Meinekius hist. crit. p. 375 sq., referre poterimus fabulae actionem in adulescentiam poetae.

Qua cum computatione concinit, quod *δεσπότης* ille floridos annos iam pridem egressus in scaena proponebatur, id quod sequitur ex uerbis *ποτὲ διέτριψε μειρακίσκος ὤν*. Ac

fingimus nobis Galateam inter primas adulescentis poetae fabulas fuisse, quippe qui nouare argumenta nondum ausus argumentum in scaena spectatum, quale iam erant Cyclopis in Galateam amores praesertim in eis regionibus, ubi natus erat poeta, repeteret. Videmus autem ex Philoxeni dithyrambo remansisse Dionysii Cyclopis nomine tecte significati irrisionem; ac uidetur Alexis senem balbulum nymphae amore correptum spectatoribus propinasse. Neque mirum, quod comicus illos amores ad senectutem Dionysii rettulit. Consueuerant opinamur spectatores in scaena Dionysium Cyclopis persona indutum aspicere, ut quod senex aliquando proferebatur figura sollemnis ueteribus libidinibus nondum depositis non modo non mirarentur, sed de integro riderent. — Prius autem fragmentum haud ita magno interuallo excepisse uidetur fr. II Athen. VII p. 314 d:

νάρκην μὲν οὖν, ὥς φασιν, ὠνθυλευμένην
ὀπτᾶν ὅλην,

quam abruptam sententiam Meinekius suppleuit dubitanter addens *δεῖ*. At uero nescio an praecipiendi notio ab eo abhorreat, qui uerbis *ὥς φασιν* artis culinariae subtilitates non penitus se nosse significet. Quare statuamus eundem illum seruum, a quo priora dicta sunt, tali fortasse conexu haec dixisse 'narcam quidem, ut aiunt, condimentis impletam totam assare' ⟨didicit⟩ (*ὀπτᾶν ὅλην* ⟨*μεμάθηκε*⟩), non didicit — iam annexam fuisse putamus philosophicae doctrinae aliquam regulam, ut comica oppositione exempli artis assandi et philosophicae thesis risus moueretur. Ac cernitur eo acumen illius sententiae, quod assare pisces, non coquere Siculi erat prae ceteris moris, id quod discimus ex Ephippi comici Philyr. fr. I Athen. VII p. 286 e coll. c. Platonis comici et Archestrati fragmentis ab Athenaeo VII p. 314 seruatis. Etiam hac re uidetur quodammodo comprobari Siculum fuisse argumentum. Quae praeterea laudantur ex Alexidis Galatea, nihil fere nos docent fr. III Antiatt. B. p. 93: *εὐοψίαν· ἀντὶ τοῦ εὐπροσωπίαν. Ἄλεξις Γαλατείᾳ* cf. Poll. VI, 38 (*εὐοψωνίαν* cf. Mein. suppl. add. comic. uol. III in uol. V p. CCIII) et fr. IV Phot. lex. s. u. *νομι-*

κόν (I p. 448 N.)· *τὸν ἐπιστήμονα τῶν νόμων*[1]). *Ἄλεξις Γαλατείᾳ* cf. Antiatt. B. p. 109, quamquam non inficete quispiam coniecerit *εὐοψίαν* Galateae Cyclopem cantu celebrasse, non *εὐπροσωπίαν* (cf. Philox. fr. 8, 1), quoniam *ὄψον* ei omnis pulchritudinis praestantissimum exemplar esset. Eius autem quam ab Aristippo didicit philosophiae Cyclops personatus quasi specimen spectatoribus fortasse proposuit fr. inc. 31 Plut. de aud. poet. p. 21 d: *οἷον τοῦ Ἀλέξιδος κινοῦντος ἐνίους, ὅταν λέγῃ*

τὰς ἡδονὰς δεῖ συλλέγειν τὸν σώφρονα·
τρεῖς δ' εἰσὶν αἵ γε τὴν δύναμιν κεκτημέναι
τὴν ὡς ἀληθῶς συντελοῦσαν τῷ βίῳ,
τὸ πιεῖν, τὸ φαγεῖν, τὸ τῆς Ἀφροδίτης τυγχάνειν,
τὰ δ' ἄλλα προσθήκας ἅπαντα χρὴ καλεῖν,

ὑπομνηστέον, ὅτι Σωκράτης τοὐναντίον ἔλεγε, quae memoriam reuocant uiuam eorum, quae Cyclops Euripideus philosophatur uu. 336 sq.:

ὡς τοὐμπιεῖν γε καὶ φαγεῖν τοὐφ' ἡμέραν
Ζεὺς οὗτος ἀνθρώποισι τοῖσι σώφροσιν coll. uu. 316 sq.

Videtur igitur per mediam comoediam ea imago Polyphemi praeualuisse, quam Cratinus adumbrauerat, adscitis amoribus a Philoxeno primo inductis ita tamen, ut inter poetas alius alios colores libentius picturae inferret, qua quidem ratione sola probabiliter explicatur, quod spectatores eiusdem personae repetitae descriptionis non taedebat. Ac ueri simile factum arbitramur Dionysii quoque Cyclopis nomine uellicationem in illius aetatis comoediam transiisse. — Comica autem irrisio opinamur nonnihil contulit ad impellendum Zoilum[2]) Amphipoliten *Ὁμηρομάστιγα*, cuius aetatem intra annos a. Chr. n. 400 et 330 ponit Blassius de eloquent. Att. II p. 344 sqq., ut Polyphemi figuram non cum fauore ab Homero delineatam defenderet et laudaret detrectans magis Ulixi, quantum sequitur ex uno quod superat fragmento ap. schol. Plat. Hipparch.

---

1) Fortasse hi *νόμοι* non diuersi ab eis, quos explicat Antiatt. B. p. 109, 24: *νόμους· τὸ νόμισμα, οὓς οἱ Ἰταλικοὶ νούμους καλοῦσιν.*

2) Huius me admonuit Franciscus Poland amicus.

p. 334: *τέως· δηλοῖ τὸ πρὸ τοῦ.* — *Ζωΐλος ἐν τῷ εἰς Πολύφημον ἐγκωμίῳ· οὕτω γὰρ ὡμογνωμόνησαν οἱ θεοὶ περὶ τῆς τιμωρίας ταύτης, ὥστε πάντοθεν Ὀδυσσεὺς τέως ὁ σωζόμενος καὶ τὰς ναῦς ἀκεραίους περιποιούμενος περιώφθη μετὰ τὴν ἀρὰν ὑπὸ τῆς Ἀθηνᾶς.* Nimirum efficacem ostendebat ipso ex Homero (cf. Blass. l. l. p. 345) *ἐνστατικός* ille imprecationem Polyphemi excaecati in Ulixem emissam Od. IX, 528 sqq. ita quidem, ut etiam Mineruae, fidelissimae tutricis, misericordia destitutus socios et naues amitteret omnes antea non tanto facto naufragio (cf. Lehrs. Arist.[2] p. 205). Atque facile imaginamur iustas demonstrasse Zoilum preces istas ratiocinatione sophistica, cuius uiuam imaginem in consimili causa utiliter conferes Gorgiae *Ἑλένης ἐγκώμιον*, causis inuentu non difficilibus, quoniam clandestino consilio Ithacensis dormientem necauerat hospitem (cf. Blass. l. l. p. 347). Erat igitur ʻdis gratiosusʼ (cf. Lehrs. l. l.) Cyclops, ac fortasse a nobilitate originis incohabat laudationem rhetor ut Leontinus l. l. §§ 3 sqq.

§ 4.

De noua comoedia.

Num nouae comoediae auctores huic argumento operam nauarint prorsus dubium. Studuerunt uiri docti alteri ex Apollodoris fabulam aliquam *Γαλάτεια* inscriptam uindicare (Meinek. hist. crit. p. 467), primus Toupius Add. ad Theocr. II p. 402, titulum corrigentes a Stobaeo flor. III p. 242, 11 M. traditum *Ἀπολλοδώρου Γάλακτος*

τοῖς γὰρ μεριμνῶσίν τε καὶ λυπουμένοις
ἅπασα νὺξ ἔοικε φαίνεσθαι μακρά.

Iam ut corruptus sit titulus, tamen ipsa uerba de hoc argumento cogitare minime cogunt; nam quod fortasse quispiam de Polyphemo desiderio tabescente colligat, aduersantur uerba *μεριμνᾶν* et *λυπεῖσθαι*, quae uix de amoris dulci amaritie usurpantur, et alia exempla a Byzantino lectore sub titulo *περὶ λύπης ὅτι λίαν μοχθηρὰ καὶ ἐπώδυνος τοῖς φροντίζουσιν* allata. Quamquam igitur si traditum esset facile crederemus

Apollodorum Geloum (cf. Suid. s. u.) potissimum talem fabulam scripsisse ex patriis mythis haustam, tamen non tam certa res est, ut cum Rohdio (de fab. Rom. p. 77 adnot. 2) affirmare audeamus scripsisse Apollodorum Galateam.

Paulo certius iudicium ferri posse nobis uidetur de Posidippi aliquo titulo tribus locis a Polluce commemorato IV, 175. VII, 111. X, 22 semper fere consentientibus codicibus *ἐν Γαλάτῃ*, praeterquam quod X, 22 liber Falckenburgianus habet *ἐν Γάλατι*, cui non multum tribuas. *Γαλάτῃ* datiuum descendere uoluit Meinekius a nominatiuo *Γαλάτης*; at iam Salmasius pro *Γαλάτῃ* proposuit *Γαλατείᾳ* et assentientem nactus est diuinum Bentleium Phalarid. p. 465 (uers.). Quam quidem sententiam immerito spreuerunt recentiores, cum certe probabilitatis conclusione nitatur. Disserit enim Pollux IV, 173 sqq. Aristotele auctore de nummis et ponderibus rationes Atticas comparans cum Siculis et non solum apud Siculos poetas inueniri dicit nummum Siculum *λίτραν* (cf. Hultsch. metrol. p. 206), sed addit: *ἔνιοι δὲ καὶ τῶν Ἀθήνησι κωμῳδούντων τῶν νέων, οἷον Φιλήμων ἐν Σικελικῷ καὶ Ποσείδιππος ἐν Γαλάτῃ.* Iam cum antea 173 dixerit Pollux: *στατῆρα δὲ οἱ τῆς κωμῳδίας ποιηταὶ τὴν λίτραν λέγουσιν* (cf. et. Poll. IX, 81 sq.) concludere licebit tunc solum *λίτρας* mentionem iniecisse poetas Athenis, si de Siculis rebus ageretur, quod de Philemonis 'Siculo' praeter ipsum titulum ueri simillimum fit ex Athen. XIV p. 658 a b (fr. II M.). Itaque cum sequatur etiam *ἐν Γαλάτῃ* Siculas res tractatas esse, quid magis consentaneum, quam notissimam Siculorum fabellam esse propositam [1])? Quid uero Gallo cum nummo Siculo? 'At enim traditur *ἐν Γαλάτῃ*, non *ἐν Γαλατείᾳ*'. Non corrigimus cum Salmasio, sed putamus idem esse *Γαλάτη* atque *Γαλάτεια* ex analogia talium formationum ut *Εὐρώπεια Εὐρώπη*, *Ψαμάθεια Ψαμάθη*, *Καλλιόπεια Καλλιόπη*, *Περσεφόνεια Περσεφόνη* sim. quales multas congessit Lobeckius in paralipp. gr. Gr. p. 320 sqq. Alterius autem formae *Γαλάτη* etiamsi nullum exemplum apud scriptores Graecos

1) Sic enim conclusionem ducimus, non inuerso ordine ut uidetur Salmasius.

uidetur exstare, tamen umbram certe testimonii repetere uelimus e Seruii ad Aen. I, 201 adnotatione e codice Fuldensi Petri Danielis (cf. Thilon. praef. p. IV) sumpta: 'quidam tamen haec saxa inter Catinam et Tauromenium in modum metarum situ naturali dicunt esse, quae Cyclopea appellantur, quorum medium et eminentissimum Galate dicitur'. Suspicamur enim maximo illorum saxorum Cyclopeorum nomen amatae Cyclopis inditum fuisse. Quare titulum Galateae certo Posidippo uindicamus dolentes, quod de ipsa fabula nihil fere scimus. Nam una superest sententia Poll. VII, 111: *τὰ θυροποιῶν* (sc. *εἴρηται*) *ἐν τοῖς περὶ οἴκων* (*οἷς προσθετέον, ὅτι ἣν Ὅμηρος μὲν εἴρηκε κορώνην, οἱ δὲ νῦν κόρακα, οὕτως ὠνόμασε καὶ Ποσείδιππος ἐν Γαλάτῃ εἰπὼν 'κόρακι κλείεθ' ἡ θύρα'· ἔστι μὲν οὖν οὐ κεκριμένη τοῖς νέοις ἡ φωνή* etc.), quam lectionem cum Meinekio praeferimus alteri X, 22: *κόρακι κρούεθ' ἡ θύρα*. Quam si comparamus cum Theocr. uu. VI, 31 sqq., ubi Polyphemus spernere se simulans Galateae amorem dicit:

ταῦτα δ' ἴσως ἐσορεῦσα ποιεῦντά με πολλάκι πεμψεῖ
ἄγγελον· αὐτὰρ ἐγὼ κλᾳξῶ θύρας, ἔστε κ' ὀμόσσῃ etc.,

ita quidem, ut apud Posidippum Polyphemus dicat: quotiens ad Galateae ianuam accedebam, *κόρακι κλείεθ' ἡ θύρα*, ipsi concedimus magis ludere id esse quam comprobare.

Atque haec quidem de comoediae auctoritate enucleauimus animum attendentes ad Polyphemi potissimum figuram non nescientes Cyclopes etiam aliis in fabulis inductos esse chori partes agentes, ueluti in Eupolidis comoedia *Χρυσοῦν γένος*, a Callia in Cyclopibus al. (cf. Bergk. de rell. com. Att. ant. p. 363 sq.). Attamen ex iis parum utilitatis redundabit ad Polyphemi personam cognoscendam, in qua excolenda data opera studium posuere omnium aetatum poetae. Ex fragminibus comicorum anonymorum nihil fere expiscati sumus, certe nihil, quod non eodem iure similibus argumentis tribui possit.

Vidimus igitur, quemadmodum singuli poetae suis quisque coloribus exornarint imaginem Polyphemi ab Homero adumbratam. Qua ex descriptione studiosissime arreptam esse uoracitatem et uinulentiam ingentis uiri facile explicatu ex

generibus poesis, quae eum sibi elegerant tractandum; sed ne hac quidem in re subtiliores desiderauimus discrepantias inter singulos poetas, qui modo ferocem anthropophagum modo delicatulum coquum exseruerunt. Iam inde a perantiquo tempore philosophica quadam aura circumdatum sensimus brutum monstrum. Plane autem nouam speciem exhibuit amor Galateae in dithyrambica poesi recentiore primum obuius, qui etiam cantandi saltandique studium in rudi homine excitauit. Unum ab Homero magis quam cetera excultum usque ad hanc aetatem miro modo neglectum est: Polyphemi pastoralis uita et indoles bucolica, quam tactam esse coniecimus ab Epicharmo et Antiphane. Hanc quidem posterior aetas diligentius excoluit.

Caput VII.

De Alexandrinorum poesi.

Inhibendus erat hic temporis paulisper cursus per litterarum spatia institutus, cum libertate Graecorum amissa etiam in poesi factitanda noua aetas exoriatur, qua haec quoque fabula noua capit incrementa. Duplici enim modo tradita materia discinditur altero ad argumenti ambitum spectante ad tractationem poeticam pertinente altero. Primum enim Ulixis persona, quam sollemnem fere in fabulae supellectile cognouimus, quia necessaria erat ad actionem dramaticam implectendam, tunc a poetis solet secerni propterea, quod caecatio Polyphemi segregatur ab amore; qui quidem ita a poetis tunc in deliciis habetur et praefertur, ut alterius partis memoriam paene oblitteret. Nec mirum erit quod huic parti magis fauebant poetae reputanti, quantopere huius aeui studia tenuioribus affectibus inclinauerint, cum praesertim amor Polyphemi ueterem figuram expoliendi maiorem quam clades praeberet copiam. Deinde toto caelo distant genera tractationis, in quae fabula illa ex comoedia transit. Est sane proprium huius argumenti, ut paene omnibus — tragoedia excepta — ludicrae

artis formis commode adaptetur et acceptum sese praebuerit et epico tenore narratum et scaenico apparatu actum, non minus cum satyrorum lasciuia conexum quam comicorum iocis irrisum, non solum cum gestu dramatico recitatum, sed etiam dithyrambico tumore cantatum. Tunc efflorescit humillimum genus musicae artis mimorum ab antiquo tempore repetendum, sed Romana demum aetate ad fastigium perfectionis et gratiae euectum, cuius ad scurrilitatem et procacitatem quadrabant Polyphemi mores et casus; neque abhorrebat a fabulae natura, ut saltando spectatoribus proponeretur. Hoc in genere Cyclopis personam perfectius excultam esse nemo exspectabit: ut rudes mores taeterque aspectus in maius augerentur ipsa res suadebat.

Contra Alexandrini qui dicuntur poetae subtili expolitione hanc figuram exornabant duritiem mollientes, saeuas libidines mitigantes, deformitatem minuentes, ut caelatam pastoris amantis imaginem exprimerent. Hac in poesi progressus fit in excolenda Polyphemi figura et consummatio, neque ultra hanc aetatem scimus prodiisse qui non traditos uel monstratos colores imitaretur, sed ipse libere suo ex ingenio effigiem extunderet. Excoluere autem lepidam fabellam inter Alexandrinos Hermesianax, Callimachus, Theocritus, Bio, quorum quidem sciamus nomina duorum e carminibus fere sola superantia. — Difficile est horum poetarum tempora ita distinguere, ut quem quisque praecesserit quemque secutus sit accurate dinosci aut quibus quisque usus sit uel uti potuerit auctoribus certo sciri possit. Facile concedetur natu maximum fuisse Hermesianactem, quem nobilissimum carmen Leontium inscriptum ante a. 287 edidisse Pausaniae locum I, 9, 8 rectius interpretatus docta adnotatione comprobauit Erwinus Rohde de fab. Rom. p. 75. Ante quod tempus uix Callimachus Theocritusue poemata sua diuulgarant, si quidem aequales fuere Arati, quem ca. Ol. 118 natum esse ostendit Fr. Ritschelius de bibliothecar. Alexandr. chronologia op. I p. 71 sq.[1]) Praesulem igitur su-

1) Natu minorem fuisse Callimachum consequens est ex Arati uita 1, 74 sqq. Westerm. cf. Keilium in Ritsch. op. I p. 234.

mere licebit in hoc argumento Alexandrinae aetatis poetarum Hermesianactem.

§ 1.

De Hermesianactis elegia.

Aelius Herodianus propter glossam *γλήν* unicum fragmentum poematis seruauit *περ. μον. λεξ.* 16, 13 Lehrs.: *οὐκ ἀντιθήσει τις ἡμῖν τὸ παρὰ τῷ Ἑρμησιάνακτι ἐν Λεοντίου α'*

δερκόμενος πρὸς κῦμα, μόνη δέ οἱ ἐφλέγετο γλήν.

οὐ γὰρ ἐντελές, ἀποκεκομμένον δὲ ἐκ τοῦ γλήνη. Ad Cyclopem hunc uersum pertinere euincit unus ille oculus, quem poetae, non artifices Polyphemo potissimum attribuunt; nec poterat ullus uersus aetatem ferre alius qui clarius imaginem amantis Cyclopis ante oculos poneret. Videmus enim Neptuni filium ex litore in mare prospicientem Achillis instar, qui *ὁρόων ἐπ' ἀπείρονα πόντον* matrem inuocat Il. I, 350, marinam nympham prodire gestientem, 'amoris ardorem oculi fulgore testificantem' (cf. Bach.: Philet. Coi, Hermes. Coloph. atque Phanoclis rell. Halis 1829 p. 96). Cognoscimus autem iam Hermesianactem typum illum sculpsisse, quem posteriores in depingendo Polyphemo amatam quaerente ut sollemnem sunt imitati, cuius rei non sufficit testes afferre ut fit Theocritum XI, 13 sqq. et Ouid. metam. XIII, 778 sqq., sed redit eadem res apud Bionem fr. XV, 1 sq. A.:

αὐτὰρ ἐγὼν βασεῦμαι ἐμὰν ὁδὸν ἐς τὸ κάταντες
τῆνο ποτὶ ψάμαθόν τε καὶ ἠϊόνα ψιθυρίσδων.

Ps.-Bion. XV (Ahr. id. inc. VI), 2 sq.:

Λῇς νύ τί μοι Λυκίδα Σικελὸν μέλος ἁδὺ λιγαίνειν
ἱμερόεν γλυκύθυμον ἐρωτικόν, οἷον ὁ Κύκλωψ
ἄεισεν Πολύφαμος ἐπ' ἠόνι τᾷ Γαλατείᾳ;

Philostr. imag. II, 18: *ἐρᾷ γὰρ τῆς Γαλατείας παιζούσης ἐς τουτὶ τὸ πέλαγος.*

Nonn. XIV, 65: *εἰσορόων — Γαλάτειαν ἐπέκτυπε γείτονι πόντῳ.* cf. et. Val. Flacc. Argon. I, 136.

Nec Cyclops solus maris undis affigit uisum, sed etiam gregis custos canis domini sequitur exemplum cf. Theocr.

VI, 10 sqq.: ἁ δὲ βαΰσδει
εἰς ἅλα δερκομένα, τὰ δέ νιν καλὰ κύματα φαίνει
ἅσυχα καχλάζοντος ἐπ' αἰγιαλοῖο θέοισαν.

Comparatis his locis fit manifestum, quo fere conexu Polyphemus dicatur mare spectare, nimirum edens simul carmen amatorium, quo alliciat Galateam, quod quidem carmen statim adnectitur apud Theocritum XI, 17 sq.:

καθεζόμενος δ' ἐπὶ πέτρας
ὑψηλᾶς ἐς πόντον ὁρῶν ἄειδε τοιαῦτα,

apud Ouidium metam. XIII, 785 sqq.:

senserunt toti pastoria sibila montes,
senserunt undae.

Non multum igitur a uero aberrabimus, si apud Hermesianactem quoque aut praegressam aut subsecutam esse statuerimus mollem cantilenam. Quod additur:

μόνη δέ οἱ ἐφλέγετο γλήν,

pertinet ad descriptionem figurae Cyclopis, quam alias inuenimus ipsi cantui insertam; neque hic accuratiorem delineationem praecessisse opinamur, sed si quid sentimus hoc additamentum epici tenoris more adiunctum uidetur eo, quo indicata oratione directa per particulas δέ uel γάρ adnecti solet aliquid hemistichii fere cancellis inclusum, quod loquentis externam condicionem et habitum illustrat cf. Il. VII, 95. X, 390. IX, 433. VIII, 493 sqq. Od. VIII, 476; Apoll. Rhod. I, 887. III, 1067 sq. et qui proxime ad illum faciunt loci Il. I, 104. 200. Ceterum qua ratione carmen uel hanc primi Leontii libri partem composuerit Hermesianax prorsus nos fugit; nec nauci est ad uirorum doctorum de hac re opiniones nouam addere non magis probabilem. Profecti sunt hac in quaestione instituenda maxime ab insigni fragmento longiore ab Athen. XIII p. 597 sqq. seruato tertii illo quidem libri, et cum in hoc celeberrimi poetae et philosophi qui quidem uim amoris passi essent ex ordine recenserentur, etiam in ceteris libris parem cateruam aliorum amatorum productam fuisse coniecere, uelut in primo propter Polyphemum pastorum. Cuius coniecturae fides uel inde ualde infringitur, quod de altero libro simile quid comprobari nequit,

nisi cum Schulzio (quaestiones Hermesianact. diss. Bonn. Lips. 1858 p. 37) ad uile refugium descendere uelis. Qui fretus argumento fabulae de amore Arceophontis ab Arsinoa illuso ab Antonino Lib. metam. 39 seruatae poetam ʻconsilio in hoc libro paululum immutato respexisse eorum amatorum genus statuit, in quibus infelices amoris exitus illustrarenturʼ, ipse sibi non constans, sicut Hermesianax non fuisset, si sic poemata disposuisset, cum infelicis exitus amorem Menalcae Chalcidensis, quem sec. arg. Theocr. id. IX Colophonius narrauit *ἐρασθῆναι τῆς Κυρηναίας* (Rohdius l. l. p. 78 adn. 1 cum cod. k *κρηναίας*) *Εὐΐππης καὶ διὰ τὸ μὴ ἐπιτυγχάνειν αὐτῆς κατακρημνισθῆναι*, cum Bachio ad primum librum releget. Non fingimus nobis erotici poetae tam seuerum ordinem in adnectendis fabulis amatoriis, neque hac re opinamur amatae puellae animum delectasset aut detinuisset, neque hoc suadet superstes frustum, quippe quod centum fere uersibus poetas nonnullosque philosophos comprehendat, cum sic continuata serie non sufficerent amatorum categoriae. Immo uariasse putamus Hermesianactem ex animi uoluntate et amoris fluctuante affectu argumenta et felicis et infelicis exitus et teneri desiderii et feruidae libidinis fabulas modo exponentem modo adumbrantem, omnino exemplar exstitisse poetarum elegiacorum Romanae aetatis, qui ut ipse amatae nomen inscripserunt libellis suis, uelut Propertius Cynthiae. Cf. etiam Lucilii libr. XVI, qui ʻCollyraʼ inscriptus erat sec. Porph. ad Hor. carm. I, 22, 10. Itaque incauti esset de huius fabulae tractatione certa concludere, quam utrum exposite narrauerit an tetigerit paucis uersibus nescimus. Bene tamen accidit, quod eum poetam, quem primum hoc argumentum Alexandrinorum poetarum scholae et arti suppeditasse suspicari licet, cognitum habuisse scimus ex fragmenti uu. 69 sqq. Philoxeni drama, qui in hac fabula ut in musica nouae tractationis est quasi antesignanus. Habemus igitur conexum Alexandrinae artis cum dithyrambo recentiore manifestum, ac non inepte quispiam coniecerit Hermesianactem h. l. u. 73 uerbis *γιγνώσκεις ἀΐουσα μέγαν πόθον* ideo quoque orationem ad Leontium secunda persona conuertisse,

quod primo libro iam Galateae eiusque feri amatoris mentionem fecerat.[1])

§ 2.

De Theocriti idylliis.

Deuenimus ad eos poetas, in quibus cum gloria et uirtus totius poesis Alexandrinae nitatur, tum huius argumenti insignis dulcedo posterisque propagata celebritas consistit, Theocritum et Callimachum. Nescimus, uter utro hac in materia tractanda fuerit prior, cum aequales fuisse bucolicum et grammaticum testetur scholiasta Theocr. ap. Ahr. II p. 2 B. Non multum iuuamur, quod Callimachus epigr. 47 uu. 1 sq. respicere uidetur Theocriti id. XI, id quod suadent imprimis uerba bucolici u. 17: *ἀλλὰ τὸ φάρμακον εὗρε* (cf. Hiller. ad h. l.) et Battiadae *ἀνεύρετο τὰν ἐπαοιδάν*, quamquam potest alicui ueri similius uideri Callimachum non ad Theocriti carmen allusurum fuisse, si ipse iam antea eundem mythum tractasset. Scimus autem — hoc paene solum certum est — Callimachi Galateam ex uersibus hexametris constitisse, quo metro praeter hoc unum tantummodo quantum ex fragmentis colligi potest composuit poematium, Hecalae *τορευτὸν ἔπος*, quod tum demum ab eo factum esse constat, cum elegiacae poesis elegantia et tenuitate summam gloriam adeptus obtrectatoribus nauseam mouisset. Quod cum posterius aliquod uitae tempus indicare uideatur, etiam Galateam huc referemus. Theocriti autem idyllium XI accuratioribus terminis circumcludi poterat, si quando poeta in Sicilia fuisset constaret. Nam recte concluserunt uiri docti e uerbis XI u. 7: *ὁ Κύκλωψ ὁ παρ' ἁμῖν* poetam cum hoc scriberet in Sicilia commoratum esse, ubi fuit a. 265, cum hymnum in Hieronem, Syracusanorum regem, componeret. Videtur autem propria indoles et externa causa undecimi idyllii cogere, ut iuuenem fingamus Theocritum (adulescentulum fingit Wilamowitzius Herm. XIV p. 173), si quidem

1) Etiam ceteris locis, ubi secundam adhibet personam uu. 49. 75, talia significat carmina, quae illo tempore uidentur eruditae puellae in lectionis deliciis habuisse, Alcaei et Philetae.

eum cui remedium amoris suppeditat poeta Niciam amicum iuuenem potius quam aetate prouectiorem teneris affectibus indulsisse condonabis. His de causis quamuis ambiguis si Theocriti idyllium XI prius fuisse Callimachi epyllio statuimus, prorsus idonea ansa temporis definiendi caremus in idyllio VI, quo redeunt Polyphemi et Galateae amores. Hoc unum nobis uidetur quam maxime commendari, quod nonnulli statuerunt post id. XI compositum id. VI, et commouemur maxime propterea, quod in undecimo mythus ex ordine et epico quodam tenore exponitur *διηγηματικῶς*, sexto ut plane notus quasi in scaena partes pastoribus sustinentibus agitur cf. Hiller. ad id. VI. Itaque de Theocrito primum disserere satius erit.

Depinguntur Polyphemi et Galateae amores duabus eclogis XI et VI magna ipsius affectus intercedente discrepantia. Undecimo enim idyllio flagrantissimus amor Cyclopis proponitur, sexto amatam aspernans superbia. Iam cum sub finem carminis XI infelix amator Musarum remedio sedatus ipsum se stimulet ad excutiendum iugum, quali fastidio eum se inflantem uidemus id. VI, continuatum esse quodammodo argumentum recte cognouit Hillerus in praemon. ad id. VI etiam hac ex re causam deducens, cur eclogam numero priorem posteriorem iudicaret tempore. Seiunctim haec idyllia tractare opus erit tunc, cum de forma mythi immutata disseremus; nunc cum primum typum Polyphemi a Theocrito elaboratum, deinde cantilenae amatoriae indolem, denique Galateae imaginem describere in animo est, comprehendere ambo poematia licebit.

Ut supra monuimus, Homericae Cyclopis descriptionis una pars paene delituit per posterorum poesim: bucolica natura. Quam studiosissime arreptam esse a celeberrimo bucolicae poesis auctore Theocrito eo propensius credimus ac paene exspectamus, quod apud Homerum, omnium poetarum maxime Alexandrinorum fontem inexhaustum, uix alibi reperiebat accuratiorem culturae rusticae imprimis rei pecuariae enarrationem minutissimas res complectentem, quam in antro aulaque Polyphemi Odysseae libri IX. Hanc potissimum ceteris Homericae

imaginis coloribus seclusis suae arti subiecit paucissimos aliunde flosculos adsumens, sed ipse suo ex ingenio plane nouum et uiuacem effingens charactera. Talem uero proponit Polyphemum, ut non amplius reformidemus, sed delectemur et aliquantulum faueamus perdite atque infeliciter amanti misericordiam ferocitati Veneris ui domitae non denegantes [1]), id quod poeta duobus maxime artificiis assecutus est. Primum enim adulescentem induxit Cyclopem cf. XI uu. 8 sq.:

ὅκ᾽ ἤρατο τᾶς Γαλατείας
ἄρτι γενειάσδων περὶ τὸ στόμα τὼς κροτάφως τε.

Quo artificio saeuitiae leniendae idoneam ansam nactus recidit occasionem ferocitatis exercitandae eo, quod segregauit Polyphemum Ulixis commercio, quocum antiquitus coniunctus nisi barbaris moribus praeditus cogitari non poterat. Quod consulto Theocritum fecisse uel inde apparet, quod ceteris locis, ubi Cyclopem commemorat exempli causa tangens magis quam fusius de eo narrans, non ab Ulixe seiunctum inducit ita quidem, ut eum traditam mythi formam et conexum sequi facile colligas cf. XVI, 51 sqq. et VII, 151 sqq. sec. Hillerum:

ἆρά γέ πᾳ τῆνον τὸν ποιμένα τὸν ποτ᾽ Ἀνάπῳ,
τὸν κρατερὸν Πολύφαμον, ὃς ὤρεσι νᾶας ἔβαλλε,
τοῖον νέκταρ ἔπεισε κατ᾽ αὐλία ποσσὶ χορεῦσαι; [2])

Neque tamen abstinere potuit Alexandrini poetae docta subtilitas, quin quamuis leniter attingeret importunam cladem Polyphemo inferendam, cuius rei uestigia cernimus XI uu. 52 sq., ubi amator etiam unum oculum exuri ab amata se passurum esse cantat, et uu. 60 sqq., ubi nandi arte se institutum iri promittit, si qui nauta peregrinus insulam appellat. Apertius VI, 23 sq. caecationis fit mentio quamuis et ipsa tectior quam apud imi-

---

1) Rectissime de Theocriti arte hoc in argumento conspicua iudicauit iam Federus: amor Polyphemi ex Theocrito, Ouidio et Metastasio, Erlangae 1765 p. XII sq.

2) Copulauitne Theocritus uini praedicandi gratia fabulas duas Epicharmi, quem et *Κύκλωπα* et *Ἡρακλέα παρὰ Φόλῳ* scripsisse constat, ita ut de harum comoediarum indole aliquid redipiscamur hoc ex loco, ueluti iam Epicharmum s a l t a n t e m proposuisse Polyphemum?

tatorem Romanum, cum Telemi uatis ipsa uerba reticeantur. Quibus praemunitis transimus ad ipsam Polyphemi imaginem delineandam.

Habitat Polyphemus in Sicilia, pastorum sede beata, cf. XI, 7. 47. VI, 33 adulescens opilio, cui prima lanugo succrescit, non barba horrida, intonsa, longe promissa faciem deformat, quae facies satis habet formidulosi, cum per totam frontem porrigatur unum supercilium hirsutum ab una ad alteram aurem continuum, simus autem nasus super ore consederit [1]) cf. XI, 31 sqq., et labra supina monstrent dentium candorem frendentemque aciem cf. VI, 37 sq. Toruus autem aspectus augetur uno illo lumine mediae fronti immisso, quod Theocritum Hesiodum (theog. 145) secutum illi indidisse probe monet Eustathius p. 1392, 37 sqq., quo lumine nihil est carius Cyclopi (XI, 53. VI, 22), quo usque ad finem fati penetrat (VI, 22 sq.), in quo pulchritudinis summam positam esse sibi persuasit (VI, 36 sq.).

Iam uero quam feliciter huic corpori Cyclopis etiamtunc monstri, sed monstri deleniti mores temperauit poeta bucolicus! Amoris ui aspera mollita, roboris immanitas subacta, saeuitas si non sublata, at certe consopita. Lepido ex casu nascitur flamma. Cum matre Polyphemi Thoosa hyacinthos carptura cum in Aetnam uenerit Galatea, uiam monstrat Aetnae infestissimus accola occasionem amplexus sollertiam comprobandi (XI, 25 sqq.). Non immoderata est libido Polyphemi neque effrenata cupidine ut in tali uiro exspectes tumescens [2]), sed

ἔχθιστον ἔχων ὑποκάρδιον ἕλκος
Κύπριδος ἐκ μεγάλας, τό οἱ ἥπατι πᾶξε βέλεμνον (XI, 15 sq.)

tenero desiderio tabescit in litore maris ac paene flebilibus

---

1) Cf. schol. ad XI, 33: *σιμὸς δέ ἐστιν ὁ συγκαθημένην ἔχων τὴν ῥῖνα καὶ ἀνεστηκότας τοὺς ῥώθωνας.*

2) *Ὀρθαὶ μανίαι* (XI, 11) non sunt furor intemperatus nec ‘uera amoris insania’, quam notionem tuentur loco Aelian. hist. anim. XI, 32, ubi dubitatur de scriptura, sed amoris furor recta amatam eamque solam petens ‘nullis ambagibus utens’, ut Meinekius interpretatur cf. Soph. Antig. 1195 et Dind. ad h. l. in Thesaur. s. u. *Ὀρθός.*

modis asperitatem Galateae deplorat. Omnia patienti animo subiturus est et pericula et molestias, gratiam nymphae si adipiscatur cf. XI, 52 sq. 56—60, modesta poscit praemia XI, 55 sq. Amori omnia posthabet oblitus ipsius rei pecuariae, cui totam curam ac studium impendere solebat, cf. XI, 11 sqq. 64. Summa assiduitate repetit a prima luce scopulum ad litus situm cf. XI, 14 sqq., quin etiam nocte intempesta cantilenam edit. Neque tamen ita ualet ardor, ut eum dormire non sinat, quemadmodum accidere uidemus perdite amantibus cf. Rohd. de fab. Rom. p. 157 — dulcedine somni non priuatur cf. XI, 22 sq., qua re rudis robustique hominis amorem perbene ad naturae ueritatem denotauit poeta. Quae sunt amatorum consuetudines dona ferendi, magna pollicendi, comissandi, optime didicit, quamquam inepte eas exercet uel exercere conatur cf. XI, 40 sqq. Subtiliter inuentum est a Theocrito, hominum et morum aestimatore admirabili, quod Polyphemus non a se ipso contra infestam Veneris potestatem petit auxilium, sed aliorum inuocat et adiumentum et subleuamen: primum matris Thoosae, quae ipsa nympha nympharumque familiari consuetudine usa tamen Galateae filium commendare omittit, cum eam pudeat nati rusticitatis cf. XI, 67 sqq. cum uu. 25 sqq. Matrem solam facit ream, quod repulsam fert in amore, ac natiua est puerilitas contumax, qua homo simplex participem esse uult Thoosam sollicitudinis cf. XI, 71 (cf. Hiller. ad h. l.). Est sane puerorum flagitare omne auxilium a matre, est etiam timidorum amatorum ad matris gremium confugere cf. Theocr. X, 57 sq.; Long. past. p. 298, 30 sqq. Herch. Et minitantur amatores horrenda, nisi amatae compotes fiant, ueluti Hermesianactem narrasse Parthenius Erotic. 5 uel quicumque in libello mythographico auctorum testimonia adscripsit (cf. Rohd. l. l. p. 114 sq.) refert, Leucippum sororis amore correptum matri minitatum nisi opitularetur ipsum se interfecturum. Similes minas fundit Polyphemus XI, 70 sq.:

φλασσῶ τὰν κεφαλὰν καὶ τὼς πόδας ἀμφοτέρως μευ
σφύσδειν, ὡς ἀνιαθῇ, ἐπεὶ κἠγὼν ἀνιῶμαι.

Nimirum non nimia amori impendere uult barbarus amator,

non uitam ut alii, sed aliquantulum doloris — stolido ac portentoso uiro dignum. Sed non solum auxilium in amore, uerum etiam remedium contra Veneris potestatem quaesiuisse putandus est Polyphemus, si quidem fatidicae anus *Κοτυταρίδος* id. VI, 40 obsequiosum se praebet consultorem.

Iam animaduertas, quantopere amor diffinxerit impium religionum contemptorem. Quem apud Homerum uidimus Iouem despicientem, apud Euripidem Iouis fulmen nihili aestimantem nec deorum supra se potentiam agnoscentem, importunam philosophiam pro uera uenditantem, credulus euasit sagae mulierculae alumnus, qui fascinationem repercutit tutamentis in tali uiro etiam magis ridiculis idem, qui apud Synesium *ἐπῳδάς* illas et *καταδέσμους* et *κατανάγκας* et *ἴυγγας* cachinno sublato aspernatur. Nec uidetur Telemi oraculum prorsus contemnere statim eius memor unius oculi mentione facta VI, 22 sqq. Ceterum omnia uestigia illius impietatis Alexandrinus poeta caute remouit a descriptione Polyphemi, quippe qui potentissimae deae imperio subactus ostenderetur. Iurat per Pana ut pastor VI, 21, per Apollinem VI, 27, per Iouem XI, 29. Quo loco parum considerata offensa Meinekii, qui pro *οὐ μὰ Δί'* proponit *οὐδαμᾷ* propterea, quod 'Iouis obtestandi forma Theocriteis pastoribus non usitata hic tanto maiorem mirationem habeat, quod Cyclops Ioui sit infensissimus'. Non enim raro in usu est formula illa pastoribus, ut Rumpelii index docet cf. IV, 17. VII, 39. IV, 50. V, 74, neque in Cyclope magis mira, qui apud Epicharmum fr. 60 A. et Euripidem u. 586 ea utitur, sed inde explicanda, ut ipse Meinekius sentit, 'quod Theocritus Cyclopi amoris ui uicto mitiorem erga Iouem animum affinxit'. Aquae timor Cyclopis, qui iam apud Homerum nauigandi expers est (cf. Fritzsch. in ed. min. ad XI, 61), quamquam ne uerbum quidem de hac re facit, manifestus fit ex id. XI, 60 sqq. (cf. Ribbeck. mus. Rhen. uol. XVII p. 569). Leni irrisione poeta amoris uim etiam eo ualentem proposuit, ut Polyphemum mirifice sibi placentem redderet. Etsi enim posteriore ecloga uu. 30 sqq. taetrica fronte parum amabili se esse aspectu concedit Galateae, tamen sub finem uu. 77 sqq.

eo peruenit, ut aliis se puellis non tam reformidandum uideri credat — non perspiciens stolidus puer, quanto lusui iis sit, — et cum grauitate addat spondeorum pondere aucta:

δῆλον, ὅτ᾽ ἐν τᾷ γᾷ κἠγών τις φαίνομαι εἶναι.

Praecipue uero pulchritudine sua superbit id. VI, ubi Galateae amorem spernens inducitur, cum nimium sui cultor atque amator in tranquilli maris speculo effigiem spectat uu. 34 sqq. neque usquam uiuidioribus coloribus depingitur ludibrium, quo Cyclopeae formae uenustas et a Galatea et a pastoribus perstringitur.

His in moribus describendis Theocritus pleraque suo ex ingenio nouasse censendus erit: in externo habitu Cyclopis rebusque domesticis ad consummandam imaginem necessariis et Alexandrina arte non minus quam cetera delineatis traditam secutus est formam ne hic quidem proprio ingenio destitutus. Habitat Polyphemus in antro sub Aetna [1]) monte sito, cuius amoenitatem illustrat XI, 45 sqq. Redeunt lauri Homeri XI, 45, querna ligna u. 51 (Eurip. Cycl. 383), nec deest *ἄμπελος ἁ γλυκύκαρπος* iam Homerico Cyclopi cognita, qua in re Euripidem declinasse uidimus; hedera in antro Polyphemi memoriam repetit coronarum hederacearum apud Synesium, et sunt ex hedera facta pocula Hom. Od. IX, 346 (*κισσύβιον*), Eur. Cycl. 390 (*σκύφος κισσοῦ*). Maxime illud *ψυχρὸν ὕδωρ* de suo addidisse bucolicus existimandus erit, ne deesset amatae quo gauderet frigidae aquae lauacrum. In singulis igitur rebus Homerum presse secutus poeta amoenitatis et commoditatis dulcedinem uidetur finxisse non sine memoria Euripidis, Alexandrinorum exemplaris nondum satis aestimati, qui bucolici coloris proponit imaginem: Cyclopem in antro igne accenso de tempestate securum uu. 329 sqq., quem locum obuersatum esse Theocrito contenderimus, cum id. IX, 15 sqq. Aetnaei pastoris dulcem quietem depingeret.

Pascit Polyphemus mille pecudes, quas et oues et capras comprehendisse secundum Homerum colligeremus, nisi apud

---

1) Suo iure Meinekius ad id. VII, 151 uidetur sollicitasse uerba *τὸν ποτ᾽ Ἀνάπῳ* l. l., quo nomine subobscure Polyphemus insigniretur.

Theocritum nusquam caprarum Cyclopis mentio facta esset. Solae enim commemorantur οἶες VI, 10. 6. 21. 28. XI, 12. 74, ab iisque potissimum ornamenta cantilenae petit pastor, qualia habes XI, 24. 20. Boues uitulosque eum habuisse non necessario ex id. XI, 21 sequitur. Videtur contradicere locus VI, 7, ubi caprarius appellatur a Galatea Polyphemus; non serio, sed uellicat eum ex more pastorali

δυσέρωτα καὶ αἰπόλον ἄνδρα καλεῦσα

et pastorali sermone usa, in quo caprarii male audiebant contempti prae bubulcis et opilionibus cf. id. I, 86. Ceterum hic corrigendus est error Meinekii, qui ad Theocr. id. VI, 7 in uoce *αἰπόλον* propterea uitium latere credit, quod 'nusquam, quamquam Homerus etiam capras inter Cyclopum greges numeret, neque reliquorum poetarum quisquam neque Theocritus Polyphemum caprarium inducat', cum praesertim 'in praecedentibus dixerit Galateam Polyphemi oues (τὸ ποίμνιον) malis petere'. Hoc argumentum nihil ualet, quia Philoxenum in dithyrambo capras Cyclopis induxisse — uirum maxime Aristophaneum erroris conuincente ipso Aristophane — certo concludimus ex parodiae u. 294 (cf. Antiphan. fr. II, 4). Fortasse non sine causa Alexandrinus poeta capras deesse uoluit, ut caprarii lasciuitatis maculam ei demeret, cuius mores omni ex parte mitigare studebat. Eadem autem est gregis cura et diligentia in singulis negotiis administrandis, quae apud Homerum, praecipue mulgendi lactisque bibendi uoluptas cf. XI, 35. 65 nec minus casei conficiendi, cuius abundantia gloriatur cf. XI, 36 sq. 66; maxime u. 37: ταρσοὶ δ' ὑπεραχθέες αἰεί coll. c. Od. IX, 219: ταρσοὶ μὲν τυρῶν βρῖθον. Sua ex arte pastoralis uitae officia feliciter addidit poeta XI, 73 sq. Desciuit paulum ab Homeri exemplo, cum canem gregis custodem uindicaret opilioni VI, 9 sqq. 29 sq., qui apud Euripidem canes uenaticos alit, eo nimirum consilio, ut pastoris imaginem omnibus lineis exprimeret. Vides igitur Theocritum ab iis stetisse grammaticis, qui exploratum haberent possedisse Cyclopem canes. Pretiosissimum enim est epigramma Philippi Anthol. Pal. XI, 321:

Γραμματικοί, Μώμου στυγίου τέκνα, σῆτες ἀκανθῶν,
τελχῖνες βίβλων, Ζηνοδότου σκύλακες,
Καλλιμάχου στρατιῶται, ὃν ὡς ὅπλον ἐκτανύσαντες
οὐδ' αὐτοῦ κείνου γλῶσσαν ἀποστρέφετε,
συνδέσμων λυγρῶν θηρήτορες, οἷς τὸ 'μὶν' ἢ 'σφὶν'
εὔαδε καὶ ζητεῖν, εἰ κύνας εἶχε Κύκλωψ,
τρίβοισθ' εἰς αἰῶνα κατατρύζοντες ἀλιτροὶ
ἄλλων· ἐς δ' ἡμᾶς ἰὸν ἀποσβέσατε,

quo cum quasi in mediam grammaticorum Alexandrinorum officinam controuersiarumque studium inducamur, tum quaestiunculam quandam de hoc argumento institutam esse docemur: *εἰ κύνας εἶχε Κύκλωψ.* Qua in lite quamuis pusilli momenti diiudicanda fingimus nobis descriptiones rei pecuariae Polyphemi ab antiquissimis usque ad nouissimas quam accuratissime rimatos esse homines illos doctos praecipue Homericam, cuius inuestigationis tenuis remansit umbra in scholio ad Odyss. IX, 221 codicis praestantis Ambrosiani Q, ubi legitur: *εἰπὼν* (sc. *ὁ ποιητής*) *δὲ πάντα τὰ ἀκολουθοῦντα τῷ ὁλοκλήρῳ ποιμένι περὶ κυνῶν οὐδὲν εἶπε* causa addita satis ieiuna *τοῦτο δὲ συμφερόντως πρὸς τὴν ὑπόθεσιν. οὐδὲ γὰρ ἂν ἐσώθη Ὀδυσσεὺς διὰ τὴν ὑλακὴν τῶν κυνῶν* (cf. Eustath. p. 1622, 12. 27 sqq.). Fingebant igitur sibi grammatici isti undique expletam et perfectam speciem pastoris, *ὁλόκληρον ποιμένα,* singulas delineationes hanc ad normam reuocantes et examinantes. Similiter litigasse censendi erunt de ceteris gregis Cyclopei animalibus, maxime *εἰ βόας εἶχε Κύκλωψ,* neque abhorruit putamus ab illis eruditionis certaminibus quaerere, num *κυνηγέτης* fuisset Polyphemus h. e. num canibus ad uenandum usus esset, ueluti apud Euripidem u. 130, quapropter in illo scholio adiunguntur uerba *ἅμα καὶ ἄθηρον τὴν χώραν διὰ τοῦτο ὑποτίθεται.* Theocritus uero uenatorem secundum fabulam satyricam exhibens Cyclopem lepidissimum inde hausit inuentum, quod amatorem rusticum tenerae nymphae offerentem facit undecim hinnuleos quattuorque catulos ursinos, 'qui cum illa ludere possint' cf. XI, 40 sq.

Iam repraesentemus animo typum Polyphemi, qualis a

Theocrito sculptus est: Cyclops adulescens taetri aspectus Veneris potestatem expertus saeuos agrestesque mores teneris affectibus accommodare studet ipse sui nimium amator, parum uafer ad puellam captandam. Neque tamen ita Cyclopis proprietatem attenuasse poeta existimandus est, ut cum Glaesero p. 9 statuere liceat repraesentari quemuis hominem nimio amori indulgentem et postea se reuocantem. Plane nouum hunc dixeris typum Theocriti ingenio procreatum, cuius externum habitum poeta bucolicus ab iis qui praecesserunt mutuatus Homerique fidelior quam alii pedisequus internam indolem ipse condidit.

Obtinet autem Polyphemus amator locum sat illustrem in amorum historia poetica, cum cantilenae amatoriae habeatur inuentor (cf. O. Ribbeck in ann. Boruss. a. 1873). Coniectando assequi possumus, quomodo canendi facultas Polyphemi personae sensim afficta sit. Saeuiore enim immanitate eminet Cyclops Homericus, quam ut musicae artis peritus cogitari possit, qui *πολλῇ ῥοίζῳ* gregem gubernat cf. Od. IX, 315. Apud Euripidem cantum excitat uini uis inuicta, *ἄχαριν κέλαδον*, quem pransus potusque anthropophagus balbutit gulae uentrisque uoluptatem perceptam laudibus tollens. Musicae facultatis rudimentis institutum inducit Philoxenus Pseudo-Dionysium, etiam cithara cantare conantem proprium carmen amatorium, quo celebrat Galateae pulchritudinem. Sed hic quoque Bacchi dono furor poeticus et musicus ei inicitur. Grauissimum uero est quod iam illum cantu amori medentem fecisse Cyclopem scimus ex Plut. quaest. symp. I, 5 (fr. 7). Remedii igitur notionem primus intulit. Perfectam cantilenam eroticam, qualem iam Hermesianacti uindicare studuimus, habemus in Theocriti id. XI. Nihil uinulentiae, nihil edacitatis, non *ἄχαρις κέλαδος*, sed *μέλος ἁδὺ ἱμερόεν γλυκύθυμον ἐρωτικόν* (Ps.-Bion. XV [Ahr. incert. idyll. VI], 1 sq.), non superbia effusum, sed desiderio expressum, non citharae immodulato tinnitu interruptum, sed dulci fistulae sonitu temperatum. Non sine causa Theocritum citharam Cyclopis Philoxenii fistula commutasse existimabimus, ut hac quoque ex parte pastoris Siculi imagi-

nem absolueret mitioremque redderet charactera. Quod discrimen bene perspexit grammaticorum eruditio, cuius apud scholiastam Homeri Odysseae IX, 315 exstat residuum: πολλῇ ῥοίζῳ· ἐμφαντικῶς πρὸς τὸ μέγεθος, εἴ γε ὅλην ποίμνην ῥοιζήσας ἐξάγει πρὸς τὸ ὄρος. τὸ γὰρ σύριγγι χρήσασθαι ποιμαίνοντα ἡμέρου ποιμένος (cf. Eustath. p. 1622, 12. 26 sq.). Iam uero hac aetate remedii illa cogitatio ita praeualet, ut Theocritus quasi hoc in fundamento eclogae suae XI structuram erexerit, eo significantius, quod ad medicum eam mittit, cui artis contra amorem usus erat nullus cf. XI, 1 sqq. Lepide autem initio consolationis ab ipsa arte Niciae artisque uocabulis profectus nihil ualere eam aduersus Venerem ostendit. Qua ex mente interpretandum arbitramur etiam illud uu. 3 sq.:

κοῦφον δέ τι τοῦτο καὶ ἁδὺ
γίνετ᾽ ἐπ᾽ ἀνθρώποις,

quod explicant: ob facilem usum minime dolores commouens (cf. Borsdorf. comm. in Theocr. c. XI. Iaurauiae 1874 p. 3 ad h. u.) hoc et iucundum 'inter homines est' uel 'in potestate hominum est' non assecuti uim praepositionis ἐπί. Nobis ea ad medicinam uidetur spectare ita quidem, ut dicatur illud remedium facile adhiberi in hominibus; respondet enim soli hominum naturae. Praedicatur uero Cyclops εὑρετής [1]) illius medelae contra Veneris iram, cantus cf. XI, 4. 17. Atque cogitamus hoc εὕρημα doctos Alexandrinos, quorum in studiis ζητήσεις περὶ εὑρημάτων non infimo erant loco, concessisse Nep-

---

1) In ecl. XI u. 13 uerbum ἀείδων nobis uidetur sententiarum ordinem prorsus corrumpere. Dicitur enim Polyphemus inuenisse per interuallum demum amoris remedium cantum, ipsum illud ἀείδειν uu. 17 sq.:

ἀλλὰ τὸ φάρμακον εὗρε, καθεζόμενος δ᾽ ἐπὶ πέτρας
ὑψηλᾶς ἐς πόντον ὁρῶν ἄειδε τοιαῦτα.

Plane igitur obtunderetur uis particulae ἀλλά, si praerepta esset notio primaria canendi. Proponimus

ὁ δὲ τὰν Γαλάτειαν ἀΰτέων

'nomen exclamans Galateae', quam de litore reuocat apud Val. Flacc. I, 136, nondum sedato aestu. ἀΰτεῖν uerbum de claro clamore hominum est Theocrito in usu XXIV, 37. 50; de Polyphemo Euripidi Cycl. u. 669.

tuni filio omnes, cum Theocritus ut notissimam laudet fabellam uu. 7 sq.: οὕτω γοῦν ῥάϊστα διᾶγ' ὁ Κύκλωψ ὁ παρ' ἁμῖν
ὡρχαῖος Πολύφαμος, ὅκ' ἤρατο τᾶς Γαλατείας,
uu. 80 sq.: οὕτω τοι Πολύφαμος ἐποίμαινεν τὸν ἔρωτα
μουσίσδων, ῥᾷον δὲ διᾶγ' ἢ εἰ χρυσὸν ἔδωκεν.

et redeat inueniendi et medendi notio a Philoxeno ut uidetur inducta apud plurimos poetarum, qui postea in hanc harenam descenderunt cf. impr. Callimachum laudatum a schol. Theocr. XI, 1 (= epigr. 47, 1. 4). Repraesentat bucolicus poeta Polyphemum fistula canentem eadem condicione, quam Hermesianacti obuersatam esse coniecimus, in scopulo sedentem, in mare prospicientem, dum a tergo pascitur grex cf. XI, 13 sqq. VI, 8 sq. Sed non solum interdiu φυκιοέσσας ἐξ ἀοῦς musicam exercet, uerum etiam eam didicit amatorum consuetudinem, ut nocturno cantu celebret puellam cf. XI, 38 sqq.

Ipsa cantilena exemplar est pretiosissimum Alexandrinae artis singula caelantis et compositionis symmetria disponentis et illustrantis. In artificiosa carminis distributione explananda multi elaborauere uiri docti et rationem strophicam spectantes, imprimis Hermannus, Ahrens, Gebauerus, et ad minutiorem in singulis uersibus responsionem animum attendentes, ut Ribbeckius in stud. Theocr. mus. Rhen. XVII p. 564 sqq.: nostrum est carminis erotici elementa indagare et capita huius odae in clariore luce ponere.

Incipit Polyphemus, ut apud Philoxenum, a pulchritudine Galateae laudanda uel potius comparanda non eius uerborum copiae compos, ut formam amatae laude significanti extollat. Nec sentit aliud quam candorem teneramque mollitiem puellae, cuius nomen a lacte deriuat, quoniam illa his maxime rebus a fusco asperoque adulescente differt. Qua occasione Veneris uulnus acceperit, tristi uultu animo repetit nihildum in fauore Galateae prouectus. Concedit speciei deformitatem, sed opponit diuitias, artem musicam, munera. Amoenitatem receptaculi sui communisque uitae dulcedinem depingens ad eam fertur cupidinem, ut quiduis ab amata pati sustineat. Ipse periculosum ad eam iter suscipere et aquae pauorem debellare

paratus totum odium in matrem transfert, quae non adiuuet se quamuis sollicitatum.

Haec est summa carminis Cyclopei eademque summa omnis eroticae cantilenae. Auditur uero per hanc sententiarum seriem repetita querella de asperitate Galateae, cui in posteriore carminis parte respondet inuitatio desiderii plena nec tamen persuadendi ui praedita:

querella: XI, 19:

ὦ λευκὰ Γαλάτεια, τί τὸν φιλέοντ᾽ ἀποβάλλῃ;

u. 23: *οἴχῃ*. 24: *φεύγεις*. 29: *τὶν δ᾽ οὐ μέλει, οὐ μὰ Δί᾽, οὐδέν* uersus clausula renuntiantem dolorem commode exprimente; u. 30: *φεύγεις*.

inuitatio: u. 42: *ἀλλ᾽ ἀφίκευ τὺ ποθ᾽ ἁμέ* etc.

uu. 63 sq.: *ἐξένθοις Γαλάτεια καὶ ἐξενθοῖσα λάθοιο*
ὥσπερ ἐγὼ νῦν ὧδε καθήμενος οἴκαδ᾽ ἀπενθεῖν.

Nec minus manifesto desiderii crescens ardor conspicitur eo, quod ipsa allocutionis formula magis magisque blanditiis inuoluitur cf. u. 25: *κόρα*, 30: *χαρίεσσα κόρα*, 60: *ὦ κόριον*. In propatulo est, quam subtiliter Theocritus bucolicum colorem et pastoralem naturam denotauerit Polyphemi, qui orationis ornamenta non aliunde petit quam e uita sua, ueluti similia cf. 20 sq. 24. 39, cuius rusticitatem diuinare magis uult poeta lectores, quam uidere — hac in re ab imitatoribus toto orbe diuersus. Propria est Theocriti uirtus, quod singulas res ad imaginem Cyclopis conformandam spectantes, quas magna ex parte a prioribus poetis acceperat, suo usus polito iudicio elegantique ingenii subtilitate nouo colore induit et ad lepidae speciei concordiam consociauit. Non omnes flosculos ad auctores referre possumus; de nonnullis iam monitum est; praecipue uero larga exempla poetae suppetiisse opinamur in muneribus quae amator offert nymphae depingendis ex comoedia, ueluti cf. Antiphan. fr. II, ex quo cognosces, quam caute sciteque Theocritus sua sibi elegerit.

Male fors tulit, quod nunc demum Galateae persona e tenebris prodit distinctioribus lineamentis adumbrata. Fugit nos, qualem Philoxenus comicique poetae finxerint, quamquam

dithyrambicum, si quidem ipse fauore eius fructus est, pepercisse irrisionis aculeo probabile; neque cunctanter contenderimus comicos hac in figura excolenda multum elaborasse, quam ueremur ne supra meretricis modulum non multum eleuarint. Quod uero Alexis et Posidippus Galateae nomen quam Polyphemi fabulis inscribere maluerunt, nimis ambigua fit de argumento ex titulis conclusio. Neque Theocritus primas partes adsignauit Galateae uel aequas, sed paucis lineis definiuit indolem. Non est multus in describenda nymphae pulchritudine, quam uix totam percepit unum amatoris lumen. Candidus nitor Galateae, propria uirtus a nomine deducta et cum nomine artissime coniuncta, quem iam a pastore Himerii I, 19 laudari uidimus, auspicatur cantilenam nobisque in itinere per posteram poesim faciendo saepius obuiam erit. Venustissime autem procacitatem et asperitatem puellae — sollicitudinis Cyclopeae grauissimam causam — denotauit poeta cf. XI, 21:

μόσχω γαυροτέρα, φιαλωτέρα[1]) *ὄμφακος ὠμᾶς*

u. 24: *φεύγεις δ' ὥσπερ ὄϊς πολιὸν λύκον ἀθρήσασα.*

Pernix nympha desperatum amorem lenti portentosique uiri aspernatur instantemque cupidinem ueloci pede effugit — terribilis monstri metus non plane orba, quales quidem eius mores describuntur id. XI. Aliter enim res habet in id. VI. Ubi Galatea terrore deposito caprarii quem uocat (u. 7) inanem flammam cauillatur pomis, symbolis eroticis, gregem canemque petens modo hinc modo illinc, nunc prope nunc procul, ut maris unda litori adstrepens et recedens. Neque tamen eorum opinioni subscribimus, qui de immutata mythi forma in idyll. VI cogitant. Helbigius enim, qui symb. philol. Bonn. l. l. uestigia mutationis fabulae diligentissime perscrutatus est, idyllio VI eam subesse sententiam censet, ut fauor Galateae obtingat Polyphemo, contrariam illam quidem eclogae XI, ubi spes amantem egregie fallit. De altera illa mythi forma plenius testimonia examinabimus postea: hoc loco poetae mentem archaeologus doctissimus non satis uidetur assecutus

---

1) Cf. Ribbeck. mus. Rhen. XVII, 565 sqq.

esse [1]). Apparet procacem puellam irridere Cyclopem amatorium lusum exercitando, ut stimulet insipidum uirum ad se captandam iocosumque aspectum sibi paret aëra uel spumam uenantis amatoris, cui se eripiat pedum pernicitas nandique peritia. Quem si conciliare sibi studeret, uix *δυσέρωτα καὶ αἰπόλον ἄνδρα* appellaret. Neque in ipsa hac ecloga serio amorem Polyphemi expetit Galatea, neque ullo ex loco Theocriti colligas umquam nymphae fauore fructum esse Cyclopem. Immo facile omnia conueniunt, si cum Hillero continuo se excipere idyllii XI extremi et idyllii VI mentem et consilium poeticum statuimus. Polyphemus enim cum cantando ardorem mulserit, animi insania perspecta (XI, 72) ad superbiam elatus fastidire conatur Galateam, qua pulchriorem se inter Cyclopum filias inuenturum sperat (XI, 76). Eodem supercilio id. VI Galateam lasciuientem non respicit cf. 25 sq. eadem stoliditate, qua id. XI, 77 sqq. puellarum risus admiratione, non irrisione sui excitasse sibi uidetur, deperire se nympham marinam (cf. VI, 26 sqq.) opinatus. Galatea uero ipsa, cum superbia inflatum uideat amatorem, non iam amoris igne inflammatum, ludere audet cum eo, quem modo reformidarat; omnino duarum eclogarum rationem expressam et comprehensam habes VI, 17: *καὶ φεύγει φιλέοντα καὶ οὐ φιλέοντα διώκει.*

Theocritea haec argumenti tractatio, qualem modo adumbrare tentauimus, mirum quantum superauerit priores. Ubicumque posteriorum quis eandem ad fabulam aggreditur poetica arte effingendam uel huius argumenti mentionem inicit narrationemue deducit, semper fere Theocriteae imaginis dispiciuntur elementa, id quod melius quam nos ualemus demonstrat bucolici poetae ingenium posterisque propagatam auctoritatem. Tenuia remansere uestigia per imitationem sequentium dithyrambicae comicaeque poesis, quippe quae asperiorem exhibuerint typum Polyphemi; plane delituit culinaria eius elegantia gulaeque libido. Postea apparebit, quam ubera seges imita-

1) Immutauit paulum et restrinxit sententiam priorem Helbigius in libro: quaest. de pict. pariet. Camp. p. 197, ubi mutationem fabulae certe ab idyllio VI proficisci potuisse dicit.

torum succreuerit Theocrito: nunc proficisci pergemus quo instituimus itinere. Num Nicias Milesius, Theocriti amicus, hac in materia uersatus sit et qua ratione, ad certam occasionem differemus sententiam [1]).

§ 3.

De Callimachi epyllio.

Callimachi carmen Galatea inscriptum non innotuit nisi uno fragmento propter pisces a piscium laudatore Athenaeo seruato, quo non multum iuuamur; neque aliis ex indiciis satis certa conclusio fit de Callimachi in hac fabella tractanda auctoritate, quam eximiam et exquisitam fuisse in hoc potissimum poeta libenter statuas. Ac ne exploratum quidem est sollemne argumentum carmine *Γαλάτεια* tractatum fuisse, quamquam mare sapere unum illud frustulum recte uisum est editoribus. Legitur enim ap. Athen. VII p. 284c: *Καλλίμαχος ἐν Γαλατείᾳ τὸν χρύσοφρυν (καλεῖ ἱερὸν ἰχθύν)*

ἢ μᾶλλον χρύσειον ἐπ᾽ [2]) *ὀφρύσιν ἱερὸν ἰχθὺν*
ἢ πέρκας ὅσα τ᾽ ἄλλα φέρει βυθὸς ἄσπετος ἅλμης

cf. Eustath. p. 1067, 44 sq. (Schneid. fr. 37)

h. e. ‘uel potius aureis superciliis sanctum piscem
uel percas et quae alia gignit maris immensa uorago’.

Ac Meinekius quidem ad Theocr. XI, 56 Cyclopem sibi fingit his uerbis, ‘ut apud Theocritum Galateae terrestria dona polli-

1) Nescimus, quo iure Kornius ad Ou. met. XIII, 750—897 Euphorionem fortasse hoc argumentum tractasse contenderit. Respexitne testimonium prorsus sublestae fidei schol. Theocr. XIII, 7 sic a uiris doctis emendatum: *τὸν Ὕλαν Σωκράτης υἱὸν Ἡρακλέους φησίν, Ἀπολλώνιος δὲ ὁ Ῥόδιος Θειοδάμαντος, Νίκανδρος δὲ Κήϋκος, Εὐφορίων δὲ Πολυφήμου τοῦ Ποσειδῶνος ἐρώμενον* (Meinek. An. Al. fr. 149), ubi Euphorio Cyclopem Neptuni filium uidetur intellegere? cf. schol. Apoll. Rhod. I, 40 (Mein. fr. 144).

2) Recte uidetur pro tradito *ἐν* restitutum *ἐπ᾽* ex Eratosthenis uersu ap. Plut. de sollert. anim. 32 p. 981d; Bernhardyus Eratosth. p. 139, qui dubitat de Callimachea uersuum origine, refutatus a Diltheyo de Callim. Cyd. p. 109 adn. 2; uide Schneid. Callim. II p. 164; Eratosth. carm. rell. disp. et expl. Hiller. p. 34 adn. 1.

ceatur, ita ipsum a Galatea munera expetentem, quae mare gignat'. Qua explicatione accepta Rohdius de fab. Rom. p. 77 adnot. 2 concludere pergit non potuisse Cyclopem munera expetere a Galatea nisi uoti compotem factum; alterius igitur mythi formae auctorem dubitanter proponit Callimachum. Cyrenaeum fabulam non immutasse aliquo modo comprobat epigr. 47, ubi musicam artem inuenisse dicitur Polyphemus remedium amoris, quo uix opus fuisset, si puellae fauorem sibi conciliasset (cf. Helbig. symb. p. 361 sq.). Nec persuadere nobis possumus amatorem dona flagitare ab amata, praesertim Cyclopem amatorem, qua in re ne iocum quidem agnoscere possumus: flagitare est amatae, Galateae: amatoris, Polyphemi, offerre et promittere.

Propius ad ueritatem uidetur accessisse Schneiderus Callimach. II p. 164, qui arbitratur poetam ibi dixisse 'Galateam Polyphemi cantum spreuisse et potius pisces maris congregasse, quibuscum ut dea marina luderet', quamquam non plane adstipulamur. Munera enim cum Meinekio nobis uidentur intellegenda esse propter uerbum *φέρει*, quo notionem gignendi et offerendi magis indicari sentimus quam alendi et colendi, uerum non munera a Polyphemo expetita, sed a Galatea flagitata. Neque tamen a nympha putamus haec pronuntiata, sed a Cyclope, cui melius conuenit mare horrendum *βυθὸν ἄσπετον* uocare quam puellae marinae undarum domicilio adsuetae. Verborum autem ipsorum contextum probabiliter restituere eo difficilius est, quo minus de lectione uiri docti consentiunt. Offendimus cum Meinekio et Bernhardyo in uoce *μᾶλλον*, cum gradationis hic locum nullum iudicemus, tamen ne illud quidem quod substituit Meinekius l. l. *καλόν* arridet ut epitheton uile et pro Alexandrini poetae eruditione nimis inane. Schneidero uero, 'cui nihil uox *μᾶλλον* dubitationis habet, si statueris praecessisse nomen alius piscis minus pulchri, unde poetae in hunc sensum licuerit pergere: uel potius pulcherrimum piscem, *χρύσοφρυν*', respondendum est absonum esse, postquam pulcherrimum piscem attulit poeta, superaddere uiliores et omnia cetera maris animalia complecti. Quapropter gradationis notio

procul habenda erit et uox *μᾶλλον* ad uerbum aliquod in sequentibus olim adnexum, nunc supplendum referenda, particula autem disiunctiua *ἤ* in affirmatiuam *ἦ* mutanda, qua ratione nihil offensionis habet *χρύσοφρυς* piscis priore loco laudatus. Cogitamus autem Polyphemum in cantilena sua, cum donorum suorum praestantiam laudauerit, maesta uoce addere haec: tu uero, Galatea, non moueris:

ἦ μᾶλλον χρύσειον ἐπ' ὀφρύσιν ἱερὸν ἰχθὺν
ἢ πέρκας ὅσα τ' ἄλλα φέρει βυθὸς ἄσπετος ἅλμης

sc. *αἱρεῖ* h. e. 'praefers nimirum sanctum piscem etc.' Sumpsimus in hoc fragmine explicando non magis felicem fuisse in amore Callimacheum Cyclopem quam Theocriteum freti epigrammate illo 47 (Anthol. Pal. XII, 150), cuius ex Schneideri editione adscribimus uersus quattuor:

Ὡς ἀγαθὰν Πολύφαμος ἀνεύρετο τὰν ἐπαοιδὰν
τὠραμένῳ· ναὶ γᾶν οὐκ ἀμαθὴς ὁ Κύκλωψ.
αἱ Μοῖσαι τὸν Ἔρωτα κατισχναίνοντι, Φίλιππε·
ἦ πανακὲς πάντων φάρμακον ἁ σοφία.

Memorabile est, quod consimilis ansa uidetur fuisse Theocriti idyllii XI et huius epigrammatis: consolatur uterque poeta amicum de infausto amore et remedium ei commendat cantum Polyphemi usus exemplo, ille Niciae, Philippo hic, unde cognoscitur, quam trita illis temporibus fuerit de Polyphemo amori canendo medente fabella. Probabiliter igitur statuemus eodem fere modo quo Theocritum Battiaden expediuisse Cyclopis sollicitudinem, quamquam uel ex misero illo frustulo carminis eruditio poetae elucet, cum dona illa a Galatea praelata mediae comoediae memor enumerauerit, ubi in Antiphanis Cyclope Nereides talia ab amatore poposcisse coniecimus cf. fr. I. Ac nescio an doctus poeta uerbis *ναὶ γᾶν οὐκ ἀμαθὴς ὁ Κύκλωψ* eorum de Polyphemo iudicio tecte aduersetur, qui nil nisi brutum monstrum ducebant, inter quos erat Euripides cf. Cycl. u. 173. 493. Vide Dion. Chrysostom. or. ad Alexandr. (XXXII) I p. 432, 29 sqq. D.: *μᾶλλον δ' ἴσως οὐχ Ἡρακλεῖ προσέοικεν ὑμῶν ὁ δῆμος, ἀλλὰ Κενταύρῳ τινὶ ἢ Κύκλωπι πεπωκότι καὶ ἐρῶντι, τὸ μὲν σῶμα ἰσχυρῷ*

καὶ μεγάλῳ, τὴν δὲ διάνοιαν ἀμαθεῖ. Cic. Tusc. V, 39, 115. Prudentiam enim adsignasse quosdam mythorum interpretes Polyphemo suam nimirum si dis placet patet ex Seru. ad Aen. III, 636: 'multi Polyphemum dicunt unum habuisse oculum, alii duos, alii tres: sed totum fabulosum est. nam hic uir prudentissimus fuit, et ob hoc oculum in capite habuisse dicitur, id est iuxta cerebrum, quia prudentia plus uidebat. uerum Ulixes eum prudentia superauit, et ob hoc eum caecasse fingitur'. cf. Lehrs. Arist.[2] p. 205 adnot.

Alias coniecturas de Callimachi epyllio, quod Hecalae arte ac tenore caelatum fingimus, nunc recidimus: fortasse postea ad hunc poetam recurrendum erit.

§ 4.

De carmine Bionis.

Unus restat poetarum Alexandrinorum, quem huic argumento operam impendisse scimus indicio sat certo, Bio Smyrnaeus, quem *βουκολικῶν ἐπῶν ποιητῶν* tempore tertium fuisse nunc quidem Suidae s. u. *Θεόκριτος* creditur. Laudantur enim a Stobaeo flor. 110, 17 sub titulo *περὶ ἐλπίδος* haec *ἐκ τῶν τοῦ Βίωνος βουκολικῶν* (Ahr. fr. XV)

αὐτὰρ ἐγὼν βασεῦμαι ἐμὰν ὁδὸν ἐς τὸ κάταντες
τῆνο ποτὶ ψάμαθόν τε καὶ ἠιόνα ψιθυρίσδων
λισσόμενος Γαλάτειαν ἀπηνέα· τὰς δὲ γλυκείας
ἐλπίδας ὑστατίω μέχρι γήραος οὐκ ἀπολειψῶ.

Nemo dubitauit, quin referenda essent haec ad carmen aliquod a Bione de Polyphemi et Galateae amoribus compositum. Prodit autem in conspectum Polyphemus, a quo cogita uerba illa pronuntiata, in scopulo litoris nymphae marinae mollem cantilenam emittens — trita imago, quam sollemnem plus semel deprehendimus. Non est exorata Galatea *ἀπηνής* tenero cantu Cyclopis. Et uidetur mollis poeta uestigia premens bucolicorum principis teneros affectus suo ex more nimis subtiliter expoliuisse et extenuasse, quippe qui *ψιθυρίζοντα* proponat eum, cuius uox uel fistula uix aequiperet mitem susurrum

frondis aura agitatae. Inest autem nescio quid maeroris in primis duobus uersibus, quasi melancholica continentia, qua suam h. e. consuetam sibi, semper tamen irritam uiam se profecturum pollicetur Polyphemus dulcissime soniturus non Galateae, sed surdae harenae. Agnoscimus uero imitationem Theocriti eo, quod Bio quoque adulescentem uidetur finxisse Cyclopem, cum is usque ad ultimam senectutem iucundam spem se non depositurum praedicet uu. 3 sq. Induxit igitur Bio Polyphemum prorsus emollitum hac in re iustae mensurae sensu Theocriti proprio destitutus. Laeuum est iudicium de hoc charactere Schmitzii (adnotationes ad Bionis et Moschi carm. Monast. 1856 p. 34), qui Bionem opinatur 'meliorem reddidisse Cyclopis personam et num primus hoc fecerit', in medio relinquit.

Statio fragminis illius si accuratius indagetur, libenter ad cantilenae amatoriae finem relegemus spem propositi tenacem: quid fere praecesserit, indicant uerba *αὐτὰρ ἐγών*, quibus procul dubio opposita erat Galateae mentio sic fortasse: 'puella quidem mea, eheu, nihil mouetur, quamuis magna pollicear, quamuis sim non contemnendae speciei'; tamen ego non desistam etc.[1]) Hac ratione non ut Theocriteus Cyclops concludat cantum excusso amore, sed spei adhaerescens magisque inflammatus, quod nescio an cum Bionei amatoris indole melius conuenerit.

Non sine probabilitate ex Smyrnaei fragmentis nonnulla, quae collegit Stobaei cura, recentiorum sagacitas in huius argumenti orbe locauit. Memoriam enim sollemnis sententiae reuocat frgm. XVIII Ahr. Stob. ecl. phys. I, 9, 3:

Μοίσας Ἔρως καλέοι, Μοῖσαι τὸν Ἔρωτα φέροιεν.
μολπὰν ταὶ Μοῖσαί μοι ἀεὶ ποθέοντι διδοῖεν,
τὰν γλυκερὰν μολπάν, τᾶς φάρμακον ἅδιον οὐδέν.

a Piersono apud Valckenaerium huc relatum assentientibus Helbigio (symb. phil. Bonn. p. 361 adnot. 4) et Schmitzio p. 36 sq., qui recte Theocriti XI, 1 sqq. 15—17 sententias de amoris medi-

1) Consimilis color sententiae Theocr. II, 164:
ἐγὼ δ' οἰσῶ τὸν ἐμὸν πόνον ὥσπερ ὑπέσταν.

cina (*φάρμακον*) a Musis petenda comparat. Propria uero est uirtus Bioneae sententiae, quod distinctius exprimit Amoris et Musarum inuicem se subleuantium rationem. Excitat enim amor musicae artis studium, quod rursus amorem placat et aestum mitigat. Quod expertus Polyphemus Musarum sibi expetit fauorem, quae Amorem adimant[1]), subleuamen autem ardoris praebeant cantum. Adprime faciebat haec sententia ad Bioneae poesis genus, quod eroticum magis dicas quam bucolicum, ad Amoris dei personam casusque fictos praecipue spectans, cuius saeuitiam et procacitatem conqueri non desistit poeta cf. fr. IX. XII. XIII, cuius cum Musis commercium usu edoctus exponit fragmento VIII cum fragmento XVIII utiliter conferendo. Ab hoc autem si licet incohemus cantilenam Polyphemi ita quidem, ut initio Bionei carminis id optet, quod exitu Theocritei assecutus est: solacium Musarum et remedium amoris, finem faciat apud Bionem maesta querella, qua incipit apud Theocritum, non sanatus neque amoris furore attenuato. Inter haec fragmenta insertum est ab interpretibus fr. XIV Stob. flor. 65, 4: *μορφὰ θηλυτέρῃσι πέλει καλόν, ἀνέρι δ᾽ ἀλκά*, quae uerba uirtutes suas praedicantem dixisse Polyphemum credibile est, quem propter ingentes uires superbire uidemus Ou. met. XIII, 842 coll. c. u. 864. Et nescio an congruat cum Cyclopis potissimum (cf. Schmitz. p. 40) constantia fidelique assiduitate, si fragmenti II prouerbialem dictionem de amore et spe sua, quam ad senectutem obtenturus est, usurpet Stob. flor. 29, 52: *ἐκ θαμινᾶς ῥαθάμιγγος, ὅπως λόγος, αἰὲν ἰοίσας*
χἁ λίθος ἐς ῥωχμὸν κοιλαίνεται[2]),

1) *Φέροιεν* uix sanum. Si *φάρμακον* postulat Polyphemus á Musis, non optabit, ut adducant Amorem, qui eum iam sollicitat, sed ut auferant; quodsi *φέρειν* altera notione acciperes, ut *φέρειν καὶ ἄγειν*, Musae dicerentur secum auehere Amorem; at ipsae manento. Quare una litterula — liquida consona in alteram — mutata proponimus

Μοίσας Ἔρως καλέοι, Μοῖσαι τὸν Ἔρωτ᾽ ἀφέλοιεν.

In exitu quattuor syllabarum cum elisione in quinto pede coniuncto non offendendum cf. fr. VII, 2: *ὥστ᾽ ἀνύεσθαι.* IX, 10. 12: *Ἔρωτ᾽ ἐδίδασκον.* 13. XII, 3.

2) In simili sententia dictum illud in partes uocat Xenopithes amator

cum apud Theocritum quoque prouerbia adhibere soleat cf. XI, 75 cum Hilleri adnot. Permira uero est ratio Schmitzii, qui fragmenta omnia fere, quae non aperte alium conexum produnt, huc referre propensus, frgm. XI. XIII. IV. III (cf. etiam ad fr. II), ipse sibi non minus incertas causas opponit; cuius ambiguum iudicium facile ad refutandum acriter reici debet in fragmento XI, ubi Bio sententiam u. 1:

ὄλβιοι οἱ φιλέοντες, ἐπὴν ἴσον ἀντεράωνται

exemplis ab heroibus sumptis illustrat et Schmitzio p. 38 'Polyphemus Galateae de amantium qui redamentur felicitate cecinisse' uidetur non reputanti illi quidem, quam peruerse puellae amator Cyclops exempla petiisset ab amicorum eorumque hominum fidelitate et amicitia. Quibus ex opinionibus cum non multum lucremur, certiores redipiscimur Bionei epyllii reliquias ex testimoniis uel testimonio; nam uix licebit de Bionis opusculo accipere uersus Myrsonis incert. idyll. Ahr. VI, 1 sqq.:

Λῇς νύ τί μοι Λυκίδα Σικελὸν μέλος ἁδὺ λιγαίνειν
ἱμερόεν γλυκύθυμον ἐρωτικόν, οἷον ὁ Κύκλωψ
ἄεισεν Πολύφαμος ἐπ᾽ ᾐόνι τᾷ Γαλατείᾳ;

ex quo Ahrens huic eclogae, quae inter Bioneas numerabatur, Smyrnaei nomen, quod sola ex Fuluii Ursini auctoritate prae se ferebat, dempsit. Nunc id tantum discitur ex illa mentione maxime in deliciis fuisse amores illos pastoribus, Polyphemum uero repraesentasse Siculis certe mollis carminis amatorii et actorem et cantorem. Egregium autem est testimonium de Bionis carmine in Ps.-Moschi epitaphio Bionis uu. 59—64, quibus discipulus ostendit diserte praeceptoris celeberrimum epyllium Galateae, quorum de pretio iudicium nunc suspendere placet; id unum sufficiat adnotasse confirmari his uersibus quam ex ipsius carminis fragmento deduximus conclusionem, repulsam tulisse Polyphemum.

Videtur igitur Bio ab ea quam Theocritus praeierat uia non declinasse in hac fabula poetice tractanda nisi molli

---

apud Aristaen. I, 17: *πλὴν οὐκ ἀπογνωστέον ταῦτά ἐστι τοῖς ἀνδρειοτέροις τῶν ἐραστῶν· ῥανὶς γὰρ ὕδατος ἐνδελεχῶς ἐπιστάζουσα καὶ πέτραν οἶδε κοιλαίνειν.*

suo animo magis indulgens nimis limando Cyclopis asperitatem.

Haec comperta habemus de Graecis huius argumenti tractationibus, quales quidem propriae indolis poetae instituerint. Ac postea quidem hanc fabellam peculiaris carminis suppeditasse materiam poetae Graeco Latinoue non traditur. Abiit autem in uasta poemata materiae mythologicae ubertate abundantia, quorum in apparatu accepto est usui. Loquimur uero de sublimiore et subtiliore poesis genere, humilius hanc materiam minime spreuisse mox ostendetur. Ea tamen uirtute praecellunt aetas Romana posteriorque Graeca in hoc mytho propagando, quod exhibent egregia testimonia et indicia, quibus illustratur tempus praegressum, quod largam monstrant uestigiorum copiam retrouersus porrectam, qua adiuti quam fecimus iacturam aliquo modo compensare et possumus et conabimur.

Caput VIII.

De narratione Ouidiana.

Quomodo innotuerit Romanis fabula, nunc non quaerimus; ante aetatem Augusteam nulla eius reperitur memoria, inde ab hac in celeberrimis uersatur laudata a Vergilio, Horatio, Propertio, Ouidio. Atque nunc quidem seorsum tractabimus narrationem Ouidianam met. XIII, 740—897, cum ea proxime accedat ad peculiaris poematii indolem et ubera ipsius poetae ingenii documenta prae se ferat. Repraesentabimus uero primum descriptionis totam imaginem obseruantes typum Polyphemi, indolem cantilenae, typum Galateae, ut apud Theocritum fecimus, deinde de fontibus Ouidii instituemus disquisitionem.

Polyphemus Ouidii est anthropophagus Homericus amore correptus. ‘Inmitis et ipsis
horrendus siluis et uisus ab hospite nullo
inpune et magni cum dis contemptor Olympi’

(uu. 759 sqq.) mores aspectu comprobat. Redeunt trita illa: ingens corpus ac robur (u. 842 coll. u. 864), terribilis oculus media in fronte collocatus (uu. 851 sqq.), tonitru uocis (785 sq. 876 sq.), barba hirsuta et rigidi capilli frondosae arboris speciem capiti praebentes et saetae totum corpus occupantes (765 sq. 844 sqq.). Premit litus immensi uiri pondus spatioso passu se mouentis (cf. u. 776), nec sufficiunt ei humanae instrumentorum mensurae: pinum malo similiorem quam baculo gestat; centumque harundinibus eget fistula, quae tanto ori adaptetur (782 sqq.). Manserunt Aetnae montis cauum antrum domicilium (cf. uu. 770. 777 al.) et res pecuaria sollemnis, utrumque tamen locupletiore ornatu instruitur. Enumerat enim Cyclops uu. 812 sqq. poma, uuas, fraga, corna, pruna, castaneas, arbuta, et illud 'pauperis est numerare pecus' u. 824 ostendit diuitis domini superbiam amplissima possessione fundatam, quamquam non est, cur praeter capras et oues alias pecudes aluisse statuamus Polyphemum. Qui et ipse astutum peritumque uenatorem se commendat amatae uu. 831 sqq.

Iam ut ad mores depingendos transeamus, indomita saeuitia regnat per totam naturam amore quidem mitigata. Neque enim prorsus deposuit morum feritatem, sed exercere aliquantum desiit alia eaque grauiore libidine incensus, qua reliqua obliuiscitur; sic tantum uere dicitur uu. 768 sq.:

caedis amor feritasque sitisque inmensa cruoris
cessant, et tutae ueniuntque abeuntque carinae.

Quem uu. 860 sqq. effrenato furore in Acim uidemus insanientem et inuehentem, eum ab antiqua crudelitate desciuisse non credimus. 'Magni cum dis contemptor Olympi' Iouem inflato despicatu spernit 'et caelum et penetrabile fulmen' (857) sublimiorem intellectum professus uerbis 843 sq.:

nam uos narrare soletis
nescio quem regnare Iouem.

Adnota, quam prudenter Theocritus similes minas similemque impietatem imagini suae inferre euitauerit. Cachinno sublato Cyclops Telemi uaticinium contemnit uu. 770 sqq., ut apud Synesium Ulixis praestigias, cum apud Theocritum 'uatem

stolidissimum' dignum iudicet, cui mala imprecetur. Cui importunitati respondet amoris intemperata libido, quae ingentem uirum insolito ardore corripuit cf. 762 sq., id quod grandi similitudine illustrat poeta uu. 867 sqq.:

uror enim, laesusque exaestuat acrius ignis,
cumque suis uideor translatam uiribus Aetnam
pectore ferre meo [1]).

Hunc facile credimus officiorum suorum obliuisci (763) neque gregibus idoneum exsistere ducem (781). Quin etiam deuenit ad preces et miserationem flebili uoce inuocandam intolerabili aerumna uexatus (855 sq.), quo Theocriteus non descendit. Ut libidines monstri, ita aucta superbia. Exposita enim descriptione pulchritudinem uirtutesque suas collaudat et taetrum aspectum pro uirili uenditat 840 sqq., quam ad ostentationem apud Theocritum Cyclops, qualis quidem idyllio XI proponitur, non confugit. Noua uero lumina huic imagini adspersit zelotypia Polyphemi, cum compertum habeat Galateae magis quam ipsum cordi esse pastorem Acim. Consentaneum hanc aemulationem stimulos addere amori per se ardentissimo neque eo ualere in homine natiuo, ut amatam aspernetur, sed ut flagrantissimum odium in aemulum coniciat hoc sublato fauorem se adepturum ratus.

Paucis complecti libet typum Polyphemi Ouidianum. Continet omnes fere colores ab Alexandrinae aetatis artificibus ei appictos, sed in maius auctos et amplificatos, ut illius aeui accurata subtilitas nonnihil euanuerit. Mitigata autem atque delenita Cyclopis natura, quam summo studio caelare et in medium proponere placuit imprimis bucolicis, non modo non sentitur, sed reuersa inuenitur prorsus fere in Homeri formidulosam speciem. Omnino Ouidius singula lineamenta ab Alexandrinis mutuatus totum colorem Alexandrinae artis spiritumque operis musiui non uidetur assecutus esse. Horrenda autem figura Polyphemi optime intellegitur, si quomodo afficiantur cernis qui prope eum uersantur. Ut Ithacenses pallido

1) Catull. LXVIII b, 13: cum tantum arderem quantum Trinacria rupes.

timore perterriti fugiunt Acis et Galatea. — Quae descriptio si minus arridet, non tota est culpa Nasonis, utpote qui, cum Acidis fatum narrantem faceret Galateam terribilisque aemuli insidias persequentem, artis consilio permotus non potuit non supponere ei orationem inuidia aliqua exacerbatam (cf. Feder. l. l. p. XIII).

Neque Theocritei ingenii tenuitatem aequiperat Polyphemi cantilena Ouidiana. Non desideratur artificiosa quaedam compositio quamuis cum bucolici formosa perspicuitate minime comparanda. Numeros enucleare supersedemus: respiciatur adlocutionis copiosa ars non solum abundans epithetorum ubertate, sed uerborum collocatione gratissime uarians orationem modo binos comparatiuos singulis uersibus copulando modo binas res comparatas, nunc anteponendo attributum nunc postponendo nunc interponendo. Duo uersus Cyclopis laudationem incohantes 808 sq. respondent duobus qui inuitationem continent 838 sq. Bene in uerborum collocatione symmetrica Naso exemplarium Graecorum usum obseruauit, praecipue Theocriti eadem initio uersuum repetens uocabula cf. 'sunt' 810. 813. 814 (Theocr. XI, 45 sqq.). 827 sq. 'iam' 838 sq. uel initio et post caesuram semiquinariam eiusdem uersus cf. 822 uel praegressi uu. 812 sqq. 821 sq. 847 sq. uel sequentis uu. 815 sq. uel initio uersus et post caesuram bucolicam u. 819. Adaequare amat qui canit cum gratia quadam uersuum exitus cf. 827 sq.:

sunt, fetura minor, tepidis in ouilibus agni,
sunt quoque, par aetas, aliis in ouilibus haedi.

834 sq.: inueni geminos, qui tecum ludere possint,
inter se similes, uix ut dignoscere possis,

(cf. Korn. ad h. l.). Argumentum cantilenae amatoriae sollemne est atque singulae partes ex constanti usu expressae. Tam aperte uero repetuntur sententiae Theocriteae, ut ilico similia iuxta ponere satius sit, quamquam de fontibus quaestionem postea plenius tractabimus [1]). Est autem uerbositas Ouidiana

1) Studium comparationis ipsi excitant hac in re Ouidius et Theocritus; nec defuere, qui similia conferrent: nouissimus uidetur esse qui nuper innotuit Ioa. Andr. Washietl: de similitudinibus imaginibusque Oui-

quasi explicata atque extensa e radice breuitatis Theocriteae (Washietel. p. 129 sq.). Compellatio enim Galateae uu. 789—807 per duodeuiginti uersus continuata primariam hausit sententiam ex duobus uersibus Theocr. XI, 20 sq. eadem seruata partitione, ut altera parte priore formositas nymphae comparando celebretur, puellae mores animusque denotentur et deplorentur altera posteriore cf. Theocr. XI, 20: Ouid. 789—797. Theocr. XI, 21: Ou. 798—807, binis comparatiuis respondentibus ternis denis. Segregantur duae partes manifesto nomine amatae repetito u. 798:

saeuior indomitis eadem Galatea iuuencis,

quod admonet nos pronominis 'idem' simili ratione apud Theocritum usurpati, ubi (XI, 34) Polyphemus a deformitate sua transit ad diuitias laudandas:

ἀλλ' ω῾ὑτός (sic codd. e a s), *τοιοῦτος ἐών, βοτὰ χίλια βόσκω.*

Liberius in usum suum uertit Naso bucolici comparationes ut hic incipiens a candore lacteae puellae, cum quo comparat folium niuei ligustri u. 789, non lac coactum, cuius mollitiem u. 796 conferre maluit, cum Theocritus hanc uirtutem potius ad agni similitudinem reuocet apud Ouidium non exstantem. Alteram uero partem prorsus ab eadem incohat imagine poeta Romanus, qua Graecus:

μόσχω γαυροτέρα: saeuior indomitis iuuencis;

alteram comparationem suo ex ingenio, cum uuam maturam quidem, non crudam adhibuerit iam u. 795, ita uariat, ut asperitatem, quam cum Ribbeckio mus. Rhen. XVII, 565 sqq. uoce *φιαλωτέρα* significari consentimus, conferat cum tribulis u. 803 eodem ex orbe naturae atque uua petitis.

Ceterum in comparanda Galatea luxuriatur Naso occasionem amplexus, qua ubertatis sermonisque uariandi studio indulgeret non parcus promus imaginum uerborumque thesauri. Nec tamen eum similitudinum orbem excedit, quem simplici Cyclopis menti accommodatum exspectes. Omnes fere res com-

dianis Vindobonae 1883, qui p. 121—135 Polyphemi cantilenae sententias auctoribus restituit alio ac nos usus consilio non semper felici, quem grauioribus tantum locis laudare sufficiet.

paratae ex obseruatione naturae sunt petitae uno excepto uitro u. 791, ut ex plantarum arborumque condicione ligustrum 789, alnus 790, palma, platanus 794, quercus 799, salix, uites 800, tribuli 803; e florum frugumque notitia prata 790, uua 795, hortus 797; ex tempestatum uarietate soles hiberni, aestiua umbra 793, ignis 802, uenti uolucrisque aura 807; ex amnium marisque consuetudine conchae 792, glacies 795, undae 799, scopuli 801, amnis 801, aequora 804; e gregum cultura haedus 791, lac coactum 796, iuuenci 798; ex uenationis peritia ursa 803, hydrus 804, ceruus 806; quin etiam 'laudatum pauonem' u. 802 et cycnum u. 796, de quibus fando tantum uidetur audiuisse, ornamenti loco interponit. Qui mos amatae comparandae uel formae aliarum rerum similitudine illustrandae non dubitamus, quin ex populari usu natiuorum hominum, pastorum, uenatorum, messorum originem repetat hanc in fabulam fortasse a mimographis Siculis inductus. — Ab adlocutione transgreditur Polyphemus ad diuitias suas puellae praedicandas primum commodam monstrans habitationem in antro suo uu. 810—820, quos uersus uerbositate rhetorica effictos esse uides ex quinque Theocriti uersibus XI, 44—48, etsi aemulus Romanus longe recessit ab exemplari Graeco, a quo nihil fere nisi uinum mutuatus est, hic quoque bucolici poetae subtilitatem, qui pastorem fecit minus fruges resque edendas amatae promittentem quam umbram resque sentiendas, uertens in utilitatem. Pergit laudare Cyclops possessionem suam decem uersibus 821—830 compositis ex similitudine quattuor Theocriteorum XI, 34—37. Singula inuenies exaggerata. Mille pecudum amplificatae in numerum immensum, item pascua dilatata atque extensa, singulae pecudes discretae: omnia uero eo aucta, quod ostendit opes suas pastor diues pronomine demonstratiuo 'hic' uu. 821. 824 et u. 825 uerbis his: 'praesens potes ipsa uidere'. Porro quae tribus hemistichiis Theocritus denotarat ferarum horrida munuscula XI, 40 sq., longiore septem uersuum descriptione ornamentis additis lepidis depingit Ouidius uu. 831 —837. Minus bene ei cessit deformitatis Cyclopeae enarratio uu. 840—853, quam contaminauit ex Theocr. id. XI, 31—33

et VI, 34—38. Nimirum eas elegit rhetoricus poeta Cyclopeae formae partes, in quibus splendida ostenderet artificia: magnitudinem, cui Iouis maiestatem opponeret, capillorum saetarumque largum prouentum, quem exemplo arborum et equorum defenderet, unum oculum, quem cum Solis orbe conferret. Simplicitas uero et modestia Polyphemi Theocritei hac ratione plane detersa est. In reliqua carminis parte uestigia bucolici relinquit Naso, cum ibi sermo fiat de aemulo Cyclopis, quem nondum nouit Theocritus. Nocuit autem huic cantilenae rhetorica ars magis quam profuit etiam in sequentibus conspicua, ubi amator causis, cur exoptandus magis et retinendus quam reformidandus uideretur, iam commemoratis nouam adicit formula u. 854 'adde quod' non minus frigida illa quidem quam quae sequitur oppositio impietatis in deos et reuerentiae erga puellam uu. 857 sq.:

quique Iouem et caelum sperno et penetrabile fulmen,
Nerei, te uereor: tua fulmine saeuior ira est [1]).

Quod nos quidem sentiamus, suauem tenorem bucolici carminis hac in cantilena non assecutus est poeta Romanus, quamquam uersuum Theocriteorum consilium etiam metro et forma expressum hic illic bene perspexit, ut monstrat imitatio Theocr. id. XI u. 29: *τὶν δ᾽ οὐ μέλει, οὐ μὰ Δί᾽, οὐδέν,*
cui et ex sententia et ex numero uersus clausulae maerorem quendam denotante respondet Ouidianus u. 869:

nec tu, Galatea, moueris

(cf. Washietel. p. 135, qui bene comparat Theocr. III, 33). In uniuersum igitur quamuis sollerter Naso singulos colores miscuerit, tamen non ea semper in suum usum uertit, quae subtilissime excogitata erant a prioribus (cf. Feder. p. XII), nec potuit ea adhibere, utpote qui aliam sibi mente conformasset amantis Cyclopis imaginem: inuiti tamen desideramus bella illa Theocriteae cantilenae: ardoris initium (XI, 25 sqq.), matris

---

1) Similes oppositiones apud scriptores eroticos sunt lumina orationis, quibus ei quos nihil mouit amore commoti proponuntur cf. exemplum instar omnium Nic. Eug. II, 357—370.

increpationem (67 sqq.), patientiam amoris causa (51 sqq.), cantus fistulaeque iactationem (38 sqq.).

Iam uero ut par est aemulo inducto mutatus est typus Galateae. Quae cum omne studium posuerit in Acidis amore, Cyclopem, qui obtrectat huic foederi, non potest non odisse cf. Ou. 756 sqq. cum pauore eius mentionem faciens cf. 772. 780. 873 et perterrita impetu eius in undis salutem petens u. 878. Lacrimis obortis Scyllae narrat feri Cyclopis uim letumque caro adulescenti paratum cf. 744 sq. Verus igitur amor ex petulanti puella, quae stolidum Neptuni filium ludibrio habere solebat, effinxit sponsam de amatoris sorte sollicitam obitumque eius ex animo lugentem. His ex moribus nymphae simul intellegitur, cur ut Cyclops saeuiorem indueret animum, artis poeticae ratio postularit.

Totius huius imaginis colores quibus ex fontibus deprompserit Ouidius quaestionem subiungere placet, priusquam de Acide loquamur. Accuratius uero huius potissimum poetae auctores indagari propterea summi momenti ducimus, quod difficillimam de Ouidii metamorphoseon fontibus disquisitionem ad bonam frugem adduci non posse nobis persuasimus, nisi singularum narrationum exemplaria quam diligentissime explorata sint. Quos flosculos ex Theocriti horto decerpserit Naso, quos spreuerit iam supra monitum est. — Homericae uero uestigia imitationis non minus in singulis rebus quam in tota indole aperta sunt, quod luculenter apparet ex rei pecuariae diligenti notitia uu. 827—830, quam debet Ouidius partim Hom. Odyss. IX, 219—223, ubi similiter singulae pecudes segregantur, partim eiusdem libri uu. 246—249, ubi paene ad uerbum congruit imitatio:

αὐτίκα δ᾽ ἥμισυ μὲν θρέψας λευκοῖο γάλακτος
πλεκτοῖς ἐν ταλάροισιν ἀμησάμενος κατέθηκεν,
ἥμισυ δ᾽ αὖτ᾽ ἔστησεν ἐν ἄγγεσιν, ὄφρα οἱ εἴη
πίνειν αἰνυμένῳ καί οἱ ποτιδόρπιον εἴη.

lac mihi semper adest niueum. pars inde bibenda
seruatur, partem liquefacta coagula durant (Wash. p. 131).

Nec minus apte ad Homerum reuocabis baculi Cyclopei magni-

tudinem cum malo comparatam Ou. 783: 'antemnis apta ferendis' Hom. Od. IX, 321 sqq. Versus autem Ouidianus 771:

Telemus Eurymides, quem nulla fefellerat ales,

memoriam repetit heroici 509:

Τήλεμος Εὐρυμίδης, ὃς μαντοσύνῃ ἐκέκαστο (Wash. p. 128). Omnino nonnulla, quae ad uastam Cyclopis formam pertinent, epico accepta refert poeta Romanus, ueluti cum illum iaculantem facit 'partem e monte reuulsam' u. 882 (cf. met. XIV, 181 sqq.), quae est *κορυφὴ ὄρεος μεγάλοιο* Hom. 481, cuius extremus angulus sufficit ad Acim obruendum, cum apud epicum ipso impetu saxi in undas decidentis nauis ad litus redigatur Od. IX, 484 sqq.

Num uero aeque atque Homeri scaenicorum poetarum memoria Ouidio uiguerit in hoc mytho exornando non ilico affirmaueris. Certa documenta desunt: suspicamur cum Washietelio p. 133 Euripideae fabulae meminisse poetam, ubi philosophia superbientem inducit Polyphemum uu. 842 sqq.:

non est hoc corpore maior
Iuppiter in caelo: nam uos narrare soletis
nescio quem regnare Iouem. et u. 857:
quique Iouem et caelum sperno et penetrabile fulmen,

quos uersus scriptos esse putauerimus recenti recordatione Euripideorum Cycl. 320 sq.:

Ζηνὸς δ' ἐγὼ κεραυνὸν οὐ φρίσσω, ξένε,
οὐδ' οἶδ' ὅτι Ζεύς ἐστ' ἐμοῦ κρείσσων θεός,

uix Homericorum Od. IX, 275 sqq., cum longius absit uerborum congruentia. Possit etiam quis securitatem Cyclopis in antro suo uersantis, qualis inest in Ou. uu. 810 sqq.:

sunt mihi, pars montis, uiuo pendentia saxo
antra, quibus nec sol medio sentitur in aestu
nec sentitur hiems,

comparare cum inflatis uerbis Polyphemi Euripidei a u. 322: *ὡς δ' οὔ μοι μέλει ἄκουσον* usque ad u. 331: *χιόνος οὐδέν μοι μέλει.*

Haec probabiliter statuas; totam tamen Polyphemi descriptionem ad fabulas satyricas referendam esse quod con-

tendit Kornius ad Ou. met. XIII u. 784, ueremur, ne comprobari nequeat. Nec magis constat de comoediarum et Alexandrinorum epylliorum praeter Theocriteum auctoritate, quamquam de his fortasse paulo melius edocebimur.

Unus restat, cuius uestigia manifesto ferunt ad Ouidium: Vergilius. Qui cum hanc fabulam, quippe quae celeberrima esset inter pastores Siculos, in bucolicis saepe tetigerit et uertens exemplar Theocriteum et sententias hoc in argumento genuinas per imitationes suas dispergens, qua de re mox impensius disseremus, atque in Aeneidos libro III uu. 588 sqq. Polyphemi personam induxerit et ipsam et ab Achaemenide pauente descriptam, aequali poetae non unam tantum aemulandi obtulit ansam (nimium dicit Wash. p. 125). In deliciis habitaculi congerendis met. XIII, 810 sqq. non dubitamus quin Ouidio obuersati sint loci Vergiliani, quales habes ecl. I, 80 sq.:

sunt nobis mitia poma,
castaneae molles et pressi copia lactis; uel ecl. VII, 53 sq.:
Stant et iuniperi et castaneae hirsutae;
strata iacent passim sua quaeque sub arbore poma;

prae ceteris uero ecl. II, 51 sqq.:

ipse ego cana legam tenera lanugine mala
castaneasque nuces, mea quas Amaryllis amabat;
addam cerea pruna: honos erit huic quoque pomo;

ubi Corydo puerum suum delicatum Alexim ut ad se ueniat precibus non minus desiderii plenis quam Cyclopis nec minus irritis implorat. Eundem autem prae se ferunt si quid sentimus colorem uersus, ubi munus catulorum ursinorum denotatur uu. 834 sqq.:

inueni geminos, qui tecum ludere possint,
inter se similes, uix ut dignoscere possis,
uillosae catulos in summis montibus ursae,
inueni et dixi: dominae seruabimus istos.

et Vergiliani ecl. II, 40 sqq.:

praeterea duo nec tuta mihi ualle reperti
capreoli, sparsis etiam nunc pellibus albo;
bina die siccant ouis ubera: quos tibi seruo.

Nec nullius momenti fuisse existimemus in pangendis uersibus Ou. 840 sq. uel in uertendis Theocriteis VI, 35 sqq. Maronianos ecl. II, 25 sq. Porro componi possunt Ou. u. 781 et Verg. Aen. III, 660 et pinus baculi uicibus apud utrumque poetam fungens Ou. 782 coll. c. Verg. Aen. III, 659.

Manifesta uero et iam pridem intellecta, sed nondum frugifera facta deprehenditur mutuatio Ouidii, cuius originem altius repetere fortasse poterimus, his in locis met. XIII, 851 sqq.:

unum est in media lumen mihi fronte, sed instar
i n g e n t i s c l i p e i. quid? non haec omnia magno
S o l uidet e caelo? S o l i tamen unicus orbis,

quos praeiit ferme uersus Vergilius Aen. III, 635 sqq.:

et telo lumen terebramus acuto
i n g e n s, quod torua solum sub fronte latebat,
A r g o l i c i c l i p e i aut P h o e b e a e l a m p a d i s instar.

Apparet Ouidium non solum clipei similitudinem a Marone mutuatum esse, sed etiam, cum Solem antestantem faceret Polyphemum, Phoebeae lampadis memorem fuisse. Ipsa autem res satis mira: neque enim solere Ouidium fere ad uerbum singulas res in comparando enumerando enarrando adhibitas ex praegressis poetis sibi adrogare modo in pluribus exemplis obseruauimus, nunc uno comprobamus hoc, quod Ouidius ex loco Vergiliano simillimi argumenti, ubi Galateam adloquitur Corydo ecl. VII, 37 sq., nihil nisi cycnum asciscere uoluit met. XIII, 796, cuius ne candorem quidem comparauit ut Vergilius. Iam alterius illius rei comparatae, c l i p e i, fons etiamnunc potest adiri in Callimachi hymn. in Dian. uu. 52 sqq., ubi de Cyclopibus dicitur:

πᾶσι δ' ὑπ' ὀφρὺν
φάεα μουνόγληνα, σ ά κ ε ι ἶ σ α τ ε τ ρ α β ο ε ί ῳ,
δεινὸν ὑπογλαύσσοντα.

Quid? si alterius quoque similitudinis eundem fontem statuimus, nonne perspicimus, cur uterque poeta eodem ordine easdem res eadem occasione usurparit? Unde uero probabilius haec petita putabimus, quam ubi Cyclopem describere debebat poeta, ex G a l a t e a e e p y l l i o C a l l i m a c h e o? Nunc male-

mus ad communem fontem, eundem Callimachum, reuocare etiam quae legimus Ou. 876 sq.:

tantaqae uox, quantam Cyclops iratus habere
debuit, illa fuit: clamore perhorruit Aetna.

et Verg. Aen. III, 672 sqq.:

clamorem immensum tollit, quo pontus et omnes
contremuere undae penitusque exterrita tellus
Italiae curuisque immugiit Aetna cauernis,

quae procul dubio hausta sunt ex Callim. hymn. in Dian. 56 sqq.:

αὖε γὰρ Αἴτνη,
αὖε δὲ Τρινακίη, Σικανῶν ἕδος, αὖε δὲ γείτων
Ἰταλίη, μεγάλην δὲ βοὴν ἐπὶ Κύρνος ἀΰτει,

quam credere exscriptum esse unum ab altero. Fortasse etiam aspectus Cyclopei capitis ab utroque cum luco collatus communi auctori tribuendus est cf. Ou. 844 sq.:

coma plurima toruos
prominet in uultus umerosque, ut lucus, obumbrat.

Verg. Aen. III, 679 sqq.: quales cum uertice celso
aëriae quercus aut coniferae cyparissi
constiterunt, silua alta Iouis lucusue Dianae.

Quae hucusque de fontibus huius narrationis Graecis explorauimus, haec sunt: adhibuit Ouidius Theocritum et Homerum, uidetur adhibuisse Euripidem et Callimachum. Quid suo ex ingenio addidit? Videamus quae restent. Ouidianam esse rhetoricam expolitionem facile concedes. Quam praecipue in cantilena obuiam esse ostendimus: neque alias hunc morem deponit poeta cf. ʽiamʼ insignibus uersus locis positum uu. 764 sqq., ʽsenseruntʼ uu. 785 sq., ʽadferʼ — ʽferteʼ u. 880. Quae est rhetorum consuetudo, ut quod uni homini semelue accidit, ad omne tempus omnesque homines transferant, manifestum huius usus exemplum est apud Nasonem, ubi Polyphemum, qui semel Ulixis socios deuorauit, fingit hospitum carne semper uescentem cf. 760:

uisus ab hospite nullo | inpune,

qui mos cum nunc quidem omittatur,

tutae ueniuntque abeuntque carinae (u. 769),

cuius rhetorici artificii uestigium exstat iam apud Euripidem u. 249: *χρόνιος δ' εἴμ' ἀπ' ἀνθρώπων βορᾶς.*

Nec minus rhetorum sapit disciplinam Ouidianamque consuetudinem Cyclopis responsum uu. 774 sqq., quo Telemi uaticinium ad nitidam oppositionem inter duas notiones uerbi rapiendi propriam et translatam inuertitur [1]. Atque haec quidem et talia sua ex facultate poetica disciplinae rhetoricae alumnus potest addidisse: tamen relincuntur nonnulla ita comparata, ut suspicionem moueant, ne alio ex horreo acceperit.

Subtilius enim ut uidimus quam Theocritea Ouidiana Polyphemi imago in certis quibusdam rebus elaborata repraesentatur, in quibus numeramus habitum Cyclopis ad canendum residentis, descriptionem in mare porrecti collis uu. 778 sq., fistulae centum ex cannis compositae u. 784, baculi mentionem 782 sq. Porro horum uersuum sententiam ab Ouidio profectam non credimus 764 sqq.:

iamque tibi formae, iamque est tibi cura placendi,
iam rigidos pectis rastris, Polypheme, capillos,
iam libet hirsutam tibi falce recidere barbam
et spectare feros in aqua et componere uultus.

Tantopere enim haec sententiola prae se fert omnes numeros artis Alexandrinae, ut quouis pignore affirmemus inde eius originem repetendam esse, etsi auctor nominatim laudari nequit.

His fortasse plura adiungi possunt, nihil tam probabile: ea uero quae attulimus alio ex fonte sunt oriunda [2]; si quid sentimus — et sensui hic credere liceat deficientibus testimoniis — Alexandrina ex aetate, cuius poetas his in rebus excolendis plurimum studii posuisse constat. Nunc satis habemus statuisse alium praeter Theocritum adhibitum esse a poeta

---

1) Habent in deliciis scriptores erotici amoris uim cum alia comparantes multo maiorem illius auctoritatem premere cf. Ach. Tat. p. 116, 3 sq. Herch.: *ἐπὶ πόλεμον νῦν ἐξελεύσομαι βουκόλων· ἔνδον μου τῆς ψυχῆς ἄλλος πόλεμος κάθηται.* Eustath. M. p. 230, 6 sqq.: *ἡ παρθένος — ὀδυνηρότερον ἄλλο καὶ βιαιότερον ἐξήγειρέ μοι κλυδώνιον* al.

2) Ouidii ‘aemulatoris Theocriti’ ingenio imputat Washietelius l. l. p. 127 sqq. 134.

auctorem Alexandrinum quaestionem retractaturi et sententiam stabilituri, simulatque de Acide exposuerimus.

Caput IX.

De Acidis persona.

De Acide fabula primum obuia apud Ouidium, deinde passim repetita apud poetas Latinos uergentis aeui haec est. Acis, filius Fauni et nymphae, Symaethi fluuii filiae, egregiae formae adulescens Galateae fauore conciliato aemulus factus Polyphemi cum quando amatam fouens a Cyclope, qui modo frustra musica arte mulcere studuerat puellae fastum, conspectus sit, fugam capessit Galatea paternum regnum petente; sed immanis iaculatoris saxo obruitur. Galatea auctore resurgit amatus mole hiscente conuersus in fluuium eodem nomine insignem. Nouo igitur inuento inducitur Galatea, quae hucusque Polyphemi aestum illuserat, ipsa amoris ui correpta neque amplius asperum seruans animum. Sic auctus fabulae ambitus noua lumina addidit Polyphemi ardori, cui adiungitur zelotypia, quam naturae ueritate exprimere non omisit poeta amoris fluctuum haud imperitus; nec minus uiuo colore exornauit mutationem adulescentis duabus in his rebus suo ingenio indulgens.

Ab hac narratione Ouidiana uidentur pleraeque quae postea occurrunt mentiones profectae. Consentiunt in uniuersum mythographi: Seru. ad Verg. ecl. IX, 39: 'Theocriti uersus sunt: *ἐξέλθοις, Γαλάτεια, καὶ ἐξελθοῖσα λάθοιο*, quibus inducit Cyclopem usum, cum in scopulo sedens amicam suam Galateam de fluctibus inuitaret ad terras. Cyclops enim dicitur nympham amasse Galateam: quae cum Acin quendam pastorem amaret et Polyphemum sperneret, ille iratus Acin necauit, qui postea Galateae miseratione in fontem mutatus est, qui hodieque Latine Acilius dicitur [ab illius nominis deriuatione]' ad eundemque fontem reuocandi mythographi Vaticani I, 5 (Mai class. auct. III p. 2). II, 174 (l. l. p. 147) et Seru. ad Verg. ecl. VII, 37:

'Galatea — quam cum Polyphemus Cyclops adamasset, primum concubitum eius precibus expetiuit, mox uim adhibere conatus est, quem illa in mare se praecipitando effugit. Cyclops autem, cum eam de mari non posset euocare, Acin, quem nympha diligebat, ictu petrae interemit, cuius cruorem Galatea uertit in fluuium, qui eius retinet nomen'. De nomine noui fluuii discrepantiam possis ita expedire, ut fontem, in quem Acis mutatus est, Acilium dictum putes, fluuium, in quem cruor transiit, antiquum retinuisse nomen statuas, nisi Acilii nomen nimis suspectum esset, ut huic testimonio diffidere praestet. De poetica uero huius fabulae tractatione per sequens aeuum nihil innotuit, si eximis pulchrum epigramma Anth. Lat. 151 R.:

Defugiens pontum siluas Galatea peragrat,
  custodem ut pecorum cernere possit Acim.
nam [1]) teneros gressus infigit sentibus ardens,
  nec tamen alta pedum uulnera sentit amor.
ipsa Cupidineae cedunt elementa pharetrae,
  cuius et in mediis flamma suburit aquis.

Nondum saeuum ad finem peruenerunt amores necdum turbata 'Veneris concordia'. Optime describitur ardor nymphae, quae deseruit undas, ut solent puellae marinae terrestres uiros depereuntes. Nec noua est figura puellae per siluas et loca aspera amatum quaerentis neque ullum dolorem percipientis, sed ex poetica supellectile petita: talis quaerit Venus Adonim cf. Bion. epit. Adon. 19 sqq., talis Daphnim quaerit puella Theocr. I, 82 sq., talis Narcissum quaerit Echo Ou. met. III, 370 sqq. al.; et conferri possit Ceres Proserpinam et Hylam quaerens Hercules (Theocr. XIII, 64 sqq.). Poterat igitur poeta in legendis prioribus non tiro suo ex ingenio fingere hanc sententiam: nunc cum in hac farragine uersemur, de antiquo exemplo cogitare malumus. Continuauit fabula amorem constantem etiam ultra Acidis fatum, ut et hinc et illinc adstructa

---

1) 'Nam' caret sensu, acumine 'iam', quod placuit Oudendorpio. Scribimus: quam teneros gressus infigit sentibus ardens! ut exclamatione efferatur sententia.

apud posteriores inueniamus narrationis Ouidianae supplementa: u. Sil. Ital. XIV, 221 sqq.:

quique per Aetnaeos Acis petit aequora fines
et dulci gratam Nereida perluit unda.
aemulus ille tuo quondam, Polypheme, calori
dum fugit agrestem uiolenti pectoris iram,
in tenues liquefactus aquas euasit et hostem
et tibi uictricem, Galatea, immiscuit undam.

et clarius Claudianus de rapt. Pros. IV, 1 sq. Ieep.:

Lucus erat prope flauum Acin, quem candida praefert
saepe mari pulchroque secat Galatea natatu.

Putabatur igitur nympha libens Acidis nouam formam reuisere priscae amicitiae memor — bella sententia uero poeta digna. Non multum iuuamur epigrammate ut Riesio uidetur recenti [1]) Anthol. Lat. 886 R.: Acidis tumulus.

Acidos haec cernis montana cacumina busti
aequor et ex imis fluminis ire iugis?
ista Cyclopei durant monumenta furoris:
hic amor, hic dolor est, candida nympha, tuus.
sed bene si periit, iacet hac sub mole sepultus,
nomen et exultans unda perenne uehit.
sic manet ille quidem neque mortuus esse feretur
uitaque per liquidas caerula manat aquas.

Cuius quidem auctor Ouidii est pedisequus, id quod unicuique se offert (cf. Wernsdorf. poet. Lat. min. III [a. 1782] p. 277 ad u. 6) cf. u. 1 'montana cacumina' Ou. 882; u. 6 'exultans' Ou. 892; u. 8 'caerula' Ou. 895. Haud raro apud scriptores ueteres mentio inicitur Acidis fluuii, de quo Vibius Sequester (geogr. Lat. min. ed. A. Riese p. 146): 'ex Aetna monte mari decurrit; ex huius ripis Polyphemus saxa in Ulixen iecisse dicitur', quod congruit cum chronologica mythorum Cyclopeorum ratione; cf. etiam Hesych. s. u.: *ποταμὸς Ἀσίας, ἢ ἐν Κατάνῃ.* Memoratur *Ἄκιδος ἱερὸν ὕδωρ* a Theocrito I, 69

1) Pentadio, praecipue uersuum echoicorum auctori cf. Anthol. Lat. 234 sq. 265, adsignauit Scaliger.

inter terrae Siculae insignia; quod idem esse atque ψυχρὸν ὕδωρ illud id. XI, 47 ex Aetnae montis candida niue Polyphemo demissum non credimus Vincentio De-Vit in Forcellin. lex. s. u. 'Acis', quia in antro fons uidetur intellegendus, quamquam uir doctus prouocare poterat ad prouerbium a magno frigore huius fluuii deriuatum Diog. II, 74: Ἄκις ποταμός· ἐπὶ τῶν ἄγαν ψυχρῶν. ψυχρὸς γάρ ἐστιν οὗτος cf. Solin. p. 56, 18 sq. M.: 'Acidem quamuis dimissum Aetna nullus frigore anteuertit' (u. testimonia de Acide apud Holm. hist. Sicil. ant. I p. 339). 'Herbifer' autem Acis est Ouidio fast. IV, 468; quae omnia ante oculos ponunt torrentem inter saxa e fonte prosilientem (cf. Eustath. p. 1053, 4 sq.) frigidamque sub nemorum umbra aquam [1]) seruantem. Fortasse ex lapide mirae formae emanabat limpidus fons, cuius rei causam quaerens populi imaginatio hunc conexum confinxit; quod ut statuatur suadet diligentia, qua origo noui fluuii ab Ouidio depingitur. In continenti uero cogitandum esse saxum a Polyphemo in Acidem immissum ipsa res monstrat, quoniam in litore, ubi sub rupe cum Galatea latuerat, obruitur Symaethi nepos. Quare nescio an non recte saxa etiamnunc ex aequore eminentia ut in Ulixem ita in riualem a Cyclope iacta contenderit O. Iahn l. l. p. 412 adnot. 7. Popularem autem si arbitramur fabulam istam fuisse illi loco adligatam, parum ueri est simile ipsum Ouidium hac ex memoria suam materiam hausisse. Atque antea quidem notam fuisse fabellam uiris doctis diuinare magis quam demonstrare licet ex schol. Theocr. I, 69: Ἄκις δὲ παρὰ τὸ ἀκίδι ἐοικέναι τὰ ῥεύματα. Νυμφόδωρος ἐν τῷ Περὶ Σικελίας θαυμαζομένων φησίν, ὅτι ἐπὶ Δάφνιδος Ἄκις ποταμὸς Σικελίας οὐκ ἦν [2]). Detegit igitur Nymphodorus errorem Theocriti, qui Acim inter Siciliae fluuios laudarit, priusquam exstaret huius nominis amnis. Quod non potest fecisse nisi causa addita ratus pro-

---

1) Etiamnunc seruauit antiquam naturam Acis hodie 'Acque Grandi' nominatus, quem ex massa sulphurea prosilire lato flumine et mille tantum passuum cursu peracto in mare incurrere narrat Holmius l. l. I p. 27.

2) Textum dedimus ex Duebneri constitutione, quam amplexus est Muellerus fr. hist. Gr. II p. 376.

cui dubio ex sua mythorum chronologia Daphnim obiisse ante Acidis necem et mutationem [1]) (cf. Duebner: 'revue de philol.' 1847 p. 457). Narrasse igitur putandus est 'Symaethii herois' fabulam. Iam si uere eidem scriptori adsignauit Muellerus fr. hist. Gr. II p. 375 libros *περὶ τῶν ἐν Σικελίᾳ θαυμαζομένων* et *περὶ νομίμων βαρβαρικῶν*, Nymphodorum scripsisse ei credimus sub Ptolemaeo Philadelpho. Illo igitur tempore nota erat fabula historico certe Syracusano in patriae mythis bene uersato, nondum ut uidetur in poeticorum studiorum orbem recepta, si quidem opus fuit admonere Theocriti lectores de errore admisso. Et re uera tum, cum Theocritus de Polyphemi amoribus composuit idyllia, trita non uidetur fuisse fabella, quam opinamur certe leniter tangere ut solent Alexandrini non omisisset. Proficimus autem nunc redeuntes ad praeclarum illud de Bionis Galatea testimonium Ps.-Mosch. epit. Bion. 59 sqq.:

Κλαίει καὶ Γαλάτεια τὸ σὸν τέλος, ἅν ποκ' ἔτερπες
ἑζομέναν πρὸς σεῖο παρ' ἠϊόνεσσι θαλάσσας.
οὐ γὰρ ἶσον Κύκλωπι μελίσδεο· τὸν μὲν ἔφευγεν
ἁ καλὰ Γαλάτεια, σὲ δ' ἅδιον ἔβλεπεν ἅλμας.
καὶ νῦν λασαμένα τῶ κύματος ἐν ψαμάθοισιν
ἕζετ' ἐρημαίῃσι, βόας δ' ἔτι σεῖο νομεύει.

Condonamus laudatori Bionis quod quos carmine celebrauit uel delectauit Smyrnaeus poeta, eos lugere fingit mollissimi cantoris immaturum letum, ut uu. 26 sqq. musicae artis pascuorumque deos, uu. 69 sq. Venerem adludens ad Adonidis epitaphium Bioneum, tamen ut plena fere de Bione et Galatea contexatur et ex ordine deducatur fabula amatoria lege poetices non concessum ducimus nec boni iudicii, nisi subtilis subest notio, quae excuset illam libertatem. Nullum autem alium hic significari nobis persuasimus quam Acim, in quem omnia optime quadrant, si hanc stropham cum ceteris de illo testimoniis comparauerimus. Qui hic inducitur pastor facile conciliatur cum Acidis persona, quippe quem pecudes custo-

---

1) Non semper conspicuus fuit Acis fluuius, quem Cluuerus uidit, R. Pirrus Aetnae eruptione obrutum tradit cf. Holm. l. l. I p. 27.

diuisse Seruius l. l. et poeta Anthol. Lat. 151, 2 aperte testentur non refragante Ouidio. Ac fuit nobilior pastor quam Polyphemus, cum boues eum pauisse euincatur Ps.-Mosch. u. 64: *βόας δ' ἔτι σεῖο νομεύει.* Ouidianam uero Galateam rupe latitantem Acidisque in gremio residentem (met. XIII, 786 sq.) rursus inuenies in Ps.-Moschi u. 60, nec quem mortuum mutatumque nympha 'candida praefert saepe mari' (Claud. de rapt. Pros. IV, 1 sq.), uiuum quoque *ἅδιον ἅλμας* (Ps.-M. 62) ab illa uisitatum esse negabis. Denique eiusdem modi luctum, quali Bionis mortem deflere dicitur Galatea, eam Acidi quoque necato tribuisse paene exspectamus; solent enim pelagi nymphae amore uel maerore percussae undarum reditusque obliuisci, ueluti Clytie Ou. met. IV, 260 sqq.[1]) Pulcherrima autem est sententia uere bucolica, ex qua Galatea orbum gregem pascens proponitur (cf. Fritzschium ann. antiquit. litt. VI [1848] p. 759, qui bene comparat Theocr. XI, 65). Existimamus igitur Bionem Acidis fabellam carmini suo de Cyclopis et Galateae amoribus composito intexuisse atque tam uero uiuoque colore et mutuam flammam uoluptatemque amantium et puellae acerbum dolorem expressisse, ut discipulus laudator augeri putaret communem de magistri morte maerorem, si similitudinem inter Acidis Bionisque fatum amplexus hunc pro illo substitueret — qui est mos tectae significationis hac aetate — simulque celeberrimi carminis memoriam repeteret. Neque obstant cetera uestigia Bionei carminis, quominus hic mythus cum iis copuletur.

Redit quaestio, unde Bio sumpserit fabellam. Nam ipsum e uulgi memoria mythum sat obscurum in poesim primum traduxisse ei non probabile uidebitur, qui Smyrnaei ingenium et artem ex frustulis sibi resuscitauerit: mediocris sane poetae in trito argumentorum orbe uersantis. Ab altera autem parte si Nymphodori tenemus aetatem Bionisque aeuum tertii fere a. Chr. saeculi exitu alteriusue initio florentis, non magnum

---

1) Immerito hic unius Heinsiani codicis lectionem 'lympharnm impatiens' aspernati sunt recentiores editores uarie locum tentantes.

relinquitur spatium, quo innotuisse potest poetica forma indutus Acidis mythus. Hoc uero pro certo affirmare licebit Alexandrina primum incude fabellam formatam et ab eodem fabro Alexandrino, uix a Bione, in Ouidii officinam translatam esse.

Reuertamur igitur ad inuestigationem de Ouidii fontibus institutam, quam eo usque prouexeramus, ut Nasonem praeter Theocritum alterum auctorem Alexandrinum secutum esse suspicaremur. Quae suspicio nunc certa reddita, quoniam Acidis fabulam poeta Romanus acceptam refert haud dubie Alexandrino poetae, qui non poterat non persequi Polyphemi quoque et Galateae amores: si fas esset hariolari, poetam illum appellaremus Callimachum, cum eum solum inter Theocriti Bionisque aetatem huic materiae studium nauasse concluserimus. Nec pigeat huic sententiae paululum immorari. Neminem obscuram istam de Acide fabulam poetica arte quasi euulgasse facilius crederemus quam doctum Cyrenaeum grammaticum inuestigatorem poetam, qui trita spernere solebat argumenta cf. fr. 293. Commendat autem hoc non solum obscuritas, sed etiam propria indoles fabulae, quam conexam fuisse cum mirabili aliquo saxo neque notam nisi angusti circuitus incolis antea coniectauimus. Cui autem magis conuenit talis mythi originem et causam ex incerta uulgi fama captare et litteris mandare quam Aetiorum scriptori? praesertim cum illum non modo Siculas quoque fabulas attigisse cf. fr. 25. 382. 361. 202. 346 al., sed etiam pedestri oratione scripsisse e Suidae tabula constet *περὶ τῶν ἐν οἰκουμένῃ ποταμῶν* et *περὶ τῶν ἐν Εὐρώπῃ ποταμῶν* fortasse his se libellis praeparantem ad docta poemata. Qua cum ratiocinatione concinit quod Callimachum epyllium Galateae titulo insigniuisse scimus, quo solo titulo et Polyphemi et Acidis amores comprehendere licebat. Denique si reputamus non sine aliqua probabilitate ad Callimachum referri multos colores, quibus Ouidius exornarit Polyphemi figuram praeter Theocriteos, non temerarium uidetur indagare, num qua ex frustulis Callimacheis uel ex iis, quae sine poetae nomine per lectorum corpora conglobata uagantur, cum ali-

qua specie ueri hac in materia stationem possint recuperare: fr. 512 Schn. (schol. Theocr. VIII, 30):

ἴϋζων δ' ἀν' ὄρος

solent accipere Diltheyum de Callim. Cyd. p. 88 secuti 'de Hercule Hylae nomen per montes clamitante' nisi codicis Ambrosiani p. 63 Ziegler. auctoritate, qui explicat: Ἰϋγκτά· κράκτης. τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ ἰΰζειν. Καλλίμαχος etc. (cf. Hesych. s. u. ἰΰζει). Huius autem codicis praestantia propterea hoc loco non tuetur scholii pretium, quod ululandi notio cum Theocriti loco conciliari nequit, qui solam admittit alteram explicationem (Ahr. II p. 290) ἰϋκτά· ὁ συρικτὴς ὁ λιγύφθογγος· τοῦτο γὰρ σημαίνει τὸ ἰϋκτής. Καλλίμαχος etc. Videtur autem de notione uocabuli ἰϋκτά lis orta esse inter grammaticos cum grauitate quadam urgentes τοῦτο γὰρ σημαίνει et τοῦτο γὰρ δηλοῖ. Nos uero in Callimachi quoque loco, non solum in Theocriteo, 'clare ad fistulam canendi' unice ueram fuisse significationem illius uerbi e scholio concludentes Callimachi fragmentum referimus ad Cyclopem tanta uoce in litore canentem, ut repercutiatur sonitus Aetnae rupibus, ut dicit Ouidius met. XIII, 785 sq.: senserunt t o t i pastoria sibila m o n t e s,
senserunt undae.

Ipsi cantilenae Cyclopis attribuere placet quae seruauit Choerobosc. in Theodos. p. 384, 3 (= Bekk. An. p. 1209) fr. 475: ὥσπερ ἀπὸ τοῦ γῆρας (γῆρος) καὶ ἀπὸ τοῦ δέρας δέρος, οὕτω καὶ ἀπὸ τῆς ὕδας εὐθείας, ἐξ ἧς ἡ γενικὴ ὕδατος, γίνεται ὕδος, ὡς παρὰ Καλλιμάχῳ

ἔστιν ὕδος καὶ γαῖα καὶ ὀπτήτειρα κάμινος.

Ὀπτήτειρα elegantissimum est inuentum Naekii de Hecal. p. 170 pro tradito ὀπτῆρα, qui de figulo aliquo haec uerba accipit fretus Hes. opp. u. 61; aliter alii, quos refutare in fragmentis interpretandis neque opus est nec fructuosum. Nos existimamus ibi haec uerba a Polyphemo cantata esse, ubi antri sui amoenitates enumeraret, commoti maxime uerbi ἔστιν collocatione insigni cf. Theocr. XI, 45 sqq. Potuit sane Cyclops Nereidi soli mari adsuetae polliceri tria elementa naturae: primum aquam, quam imprimis amabat, deinde terram, denique

ignem; ὀπτήτειρα autem κάμινος, quam nos de culinaria intellegimus fornace, indicare uidetur palati elegantiam, quam retinuisse e comoedia doctum decet Alexandrinum.

Concessit agrestis uir se pulchritudine non praestare; nihilominus ut ueniat in antrum orat Galateam fortasse his uerbis ἔμπα γε μὴν ἴθι δεῦρο

Apoll. Dysc. de adu. p. 154, 25 Schn. (Schneid. fragm. anonym. 267). Inter hoc et praegressum fragmentum ni fallimur interponendi erunt uersus ab Athenaeo ex Callimachi Galatea allati. Meminit uero Cyclops aemuli inuisi et nescio an effundat in eum minas sanguinolentas hasce

τοῦ μὲν ἐγὼ ζώοντος ἀναιδέσιν ἐμπήξαιμι
σκώλους ὀφθαλμοῖσι, καὶ εἰ θέμις ὠμὰ πασαίμην

Suid. s. u. σκῶλος. εἶδος ἀκάνθης, ἢ σκάνδαλον (Schn. fr. anon. 58), quales apud Ouidium in Acim conicit met. XIII, 865 sq., ad quem locum proxime accedit eiusdem anthropophagi in Ulixem emissa iactatio Ou. met. XIV, 194 sqq.[1]) Propter repetitam autem uiscerum mentionem in Suidae loco nostro iure nobis uidemur ad explendam sententiam in proximi uersus capite addere ἔντερα (sc. ὠμὰ πασαίμην) uel si quid exquisitius mauis in Callimacho γέντα cf. fr. 525. Impudici autem oculi probe dicuntur ab amatore aliquo aemuli lumina, quae abstinere non potuerunt amatae forma; accedit quod unus fere, qui cruda uescitur carne humana, in Graecorum mythologia est Polyphemus, anthropophagus κατ᾽ ἐξοχήν, cuius est quasi θέμις ‘mos antiquitate sanctus’. Agnoscimus autem tectam aliquam notitiam Alexandrino mori conuenientem in uerbis ἐμπήξαιμι σκώλους ὀφθαλμοῖσιν, quibus nescius ipse Cyclops futuram poenam et ultionem uaticinatur simili fere modo, quo apud Theocritum XI, 52 sq. unum oculum exuri a deliciis suis se passurum promiserat. Iam conspectis Acide et Galatea consurrexit ululans (ὑπόρωρε βοώμενος fr. anon. 363[2]) cf. Ou. met. XIII, 871 coll. uu. 876 sq.) et letiferum iactum perpetrauit.

1) Ad talem fere Acidis mortem pertineant monumenta, quae Welckerus monum. antiqu. V p. 233 sq. huc refert.

2) Ex Schneideri emendatione.

Galateae uero lamentationem expressam esse suspicamur in uersu anonymo ab interpretibus multifariam tentato neque intellecto fr. anon. 341: schol. *A* ad Il. XXIII, 254: *πᾶσα δοτικὴ δισύλλαβος ἐπ᾽ ὀνομάτων εἰς τι λήγουσα ὀξύνεται, χρωτί δαιτί Κρητί. οὕτως οὖν καὶ λιτί. τούτῳ γὰρ τῷ λόγῳ καὶ βλητὶ ὀφείλομεν κατ᾽ ὀξεῖαν τάσιν ἀναγινώσκειν·*

νύμφα φίλη, καὶ βλητὶ λίθῳ ἐνὶ δάκρυον ἧκας.

Acquiescendum erit in notione adiectiua uocis *βλής*, cum quae contra monuit Lobeckius Paralipp. p. 82 (Lehrs. Herod. scr. tr. em. p. 326) non uideantur sufficere ad Herodiani (Lenz. II p. 121) et qui eum secuti sunt Theognosti canon. in Cram. anecd. Ox. II p. 134, 23 et scholiastae Eurip. Or. u. 18 auctoritatem infringendam; uidetur autem ipso sermone scholii notio adiectiua e regula exempta et per analogiam tantum huc trahenda indicari. Nimirum Galatea immoderato dolore subacta lacrimas infundere dicitur iacto lapidi, qui ʻtotum obruit Acinʼ, lacrimarum flumine fortasse fluuium procreans. Potuit uero apte poeta uocatiuo adloqui nympham, ut significaret auctum affectum, qui usus passim obseruatur apud poetas antiquos cf. Ou. met. XIII, 765; illud autem *καί* ad alterum uerbum praegressi uersus referendum erit.

Sed ne coniectandi conglutinandique studio in cassum abripiamur, id unum hoc nostro conamine qualicumque effecisse nobis uidemur, ut Acidis fabellae auctorem Ouidio fuisse Callimachum non sine probabilitate credi possit. Simul epyllii Callimachei tenebras aliquantum dispellere studuimus Acidis mythum ei uindicantes, cui opinioni calculus inde adicitur, quod sic tantum intellegimus, quomodo poeta tritas orbitas aspernans post Theocriti curas ad idem argumentum allectus sit tractandum. Si uero in illa fabula Cyrenaeum adhibuit Romanus poeta, etiam in ceteris Alexandrini poematii laciniae erunt agnoscendae, quas ex parte auctori restituere conati sumus.

De Ouidianis denique fontibus ut comprehendamus iudicium, non unum adiit fontem perpetuum Ouidius, sed multis ex auctoribus composuit opus musiuum secutus praeter ceteros Theocritum et fortasse Callimachum adhibens Homerum quo-

que et fortasse Euripidem ita tamen, ut non liqueat, quibus in rebus ipse ad hos ascenderit, quas Alexandrinis intercedentibus acceperit. Congruit hoc iudicium cum iis, quae adhuc de Ouidii metamorphoseon fontibus peculiaribus disquisitionibus ad singulas fabulas spectantibus inuestigata sunt cf. ex. gr. Surber. de fabula Meleagrea, Turici 1880 p. 124. cf. p. 13; Knaack.: Anal. Alexandr.-Rom. p. 53 sqq.; et quae in uniuersum recte disputauit Alexander Riese praef. edit. p. VI sq.

Caput X.

De altera mythi forma.

Casu sat miro accidit, quod inde ab Ouidii aeuo uestigia eius mythi formae, ex qua repulsam fert amans Cyclops, rarescunt, contra plena comparent nec nimis parca alterius formae, ex qua nymphae fauorem sibi conciliat. Quam ob causam satius duximus hic interponere huius rei disquisitionem, priusquam ceteras perlustraremus imitationes tempore ex parte priores, uiliores pretio. Primus autem discrepantiam duarum formarum distincte ostendit Wolfgangus Helbig symb. philol. Bonn. p. 361 sqq. a scriptorum testimoniis profectus artificumque opera secundum illam differentiam recensens et discernens; breuius eandem rem repetiit libri de pict. pariet. Camp. multis locis, praecipue p. 197. Immerito eum huc traxisse Theocriti eclogam VI supra p. 244 sq. monuimus. Euincit rem Nonnus, qui passim in Dionysiacorum libris Polyphemi et Galateae coniugum mentionem inicit. Exstant autem uestigia in altius aeuum porrecta, ut Propertii uersus IV, 1, 45 sq. L. (III, 2, 5 sq.):

> quin etiam, Polypheme, fera Galatea sub Aetna
> ad tua rorantes carmina flexit equos.

Sed uidentur nobis hi uersus minus poematum quam artis operum memoriam prodere propter rorantium equorum insigne simile delphinis, quibuscum semper fere Galatea in picturis comparet. Nec multum iuuamur Appiani Illyr. 2 memoria:

φασὶ δὲ τὴν μὲν χώραν ἐπώνυμον Ἰλλυριοῦ τοῦ Πολυφήμου γενέσθαι. Πολυφήμῳ γὰρ τῷ Κύκλωπι καὶ Γαλατείᾳ Κελτὸν καὶ Ἰλλυριὸν καὶ Γάλαν παῖδας ὄντας ἐξορμῆσαι Σικελίας καὶ ἄρξαι τῶν δι' αὐτοὺς Κελτῶν καὶ Ἰλλυριῶν καὶ Γαλατῶν λεγομένων.[1]) καὶ τόδε μοι μάλιστα πολλὰ μυθευόντων ἕτερα πολλῶν ἀρέσκει, quod testimonium hoc unum certe uidetur probare non abhorruisse ab antiqua uulgi opinione conubio coniunctos esse Polyphemum et Galateam, qua cum re bene consentiunt quae tradunt schol. Theocr. VI, 7 et Luc. de uer. hist. 2, 3 supra p. 186 laudati. Mirum est quod cum Appiano paene congruit quod Natalis Comes (uide supra p. 185) Bacchylidem testatum esse narrat. Neque igitur dubitari potest de altera forma, et suo iure Helbigius inter artis opera quaesiuit quae ad illam referret. Quodsi recte nonnullas tabulas Campanas huic generi adsignauit, reducimur ad poetarum studia, cum ipse ille uir doctus pendere hanc artem maxime ab Alexandrini aeui poesi demonstrauerit in libro s. l. Praestat autem non prius de poeticae tractationis origine quaerere, quam quid de ipsa illa tractatione sciri possit ex posteriorum uarie commista farragine eruerimus.

Qua in re non spernimus Luciani dialogorum marinorum primum cum Helbigio, qui hunc priori adnumerat formae. Collocuntur ibi Doris et Galatea de Polyphemi amore aeque atque apud Ouidium Scylla et Galatea, sed consilio diuerso. Lacessita enim a Doride Galatea et uellicata propter amatoris deformitatem defendit eum beneuola mente uirtutem et artem clariore in luce collocans. Hoc si spectas apertissimi signum fauoris, parum ualet quod c. 2 negat a se amari Cyclopem, quibus ex uerbis Helbigius concludit totam hanc laudationem instituere Galateam, ut Doridem pungat pulchritudini suae obtrectantem contra mentem scriptoris ut nobis quidem uidetur. Nimirum non superbit Galatea feri et portentosi Cyclopis amore

---

1) Reuocandam esse hanc memoriam ad Timaei auctoritatem docet Etym. M. p. 220, 5 sq. (fr. 37 M): Γαλατία· χώρα· ὠνομάσθη, ὥς φησι Τίμαιος, ἀπὸ Γαλάτου, Κύκλωπος καὶ Γαλατείας υἱοῦ, ubi u. Sturzii adnot. cf. Schneid. Callimach. II p. 164.

nec profecto illum deperiisse credetur, sed est aliquid prae ceteris placuisse Neptuni filio, qui aliis deficientibus amatoribus uicarium se offert non plane contemnendum. Vix autem si ea mente uirtutes Cyclopis enumeraret, ut Doridi stomachum moueret, musicam artem laudasset, quam ludibrio futuram nymphae procaci non poterat non praeuidere. Intelleguntur haec tantum, si eam defendere amatorem qualemcumque statuimus nec plane perhorrescere eius caritatem, id quod non fugit inuidiosam Nereidem recte sic iudicantem c. 1: *Ἔοικας, ὦ Γαλάτεια, οὐκ ἐραστήν, ἀλλ' ἐρώμενον ἔχειν τὸν Πολύφημον, οἷα ἐπαινεῖς αὐτόν*, et c. 5 fin.: *τοιοῦτος* (sc. *ἐραστής*) — *σοὶ γένοιτο καὶ σὺ ἀντερῴης αὐτοῦ.* Toto autem caelo distat haec Galatea a Theocritea et a fugiente id. XI et a lasciuiente id. VI, quam ob causam ad posteriorem mythi formam Lucianum uocare maluimus. Huius autem formae notitiam cui debeat Samosatenus nunc in medio relinquendum neque huius partis fons eruendus — satis habemus indagare, quid noui, unde accedat ex Luciano ad huius argumenti supellectilem poeticam. Eminet descriptio canentis Cyclopis nouis luminibus illustrata c. 4 sq.: *ἠκούσαμεν αὐτοῦ ᾄδοντος ὁπότε ἐκώμασε πρῴην ἐπὶ σέ· Ἀφροδίτη φίλη, ὄνον ἄν τις ὀγκᾶσθαι ἔδοξε. καὶ αὐτὴ δὲ ἡ πηκτὶς οἵα; κρανίον ἐλάφου γυμνὸν τῶν σαρκῶν, καὶ τὰ μὲν κέρατα πήχεις ὥσπερ ἦσαν, ζυγώσας δὲ αὐτὰ καὶ ἐνάψας τὰ νεῦρα, οὐδὲ κόλλοπι περιστρέψας, ἐμελῴδει ἄμουσόν τι καὶ ἀπῳδόν, ἄλλο μὲν αὐτὸς βοῶν, ἄλλο δὲ ἡ λύρα ὑπήχει, ὥστε οὐδὲ κατέχειν τὸν γέλωτα ἐδυνάμεθα ἐπὶ τῷ ἐρωτικῷ ἐκείνῳ ᾄσματι· ἡ μὲν γὰρ Ἠχὼ οὐδὲ ἀποκρίνεσθαι αὐτῷ ἤθελεν οὕτω λάλος οὖσα βρυχωμένῳ, ἀλλ' ᾐσχύνετο, εἰ φανείη μιμουμένη τραχεῖαν ᾠδὴν καὶ καταγέλαστον. ἔφερε δὲ ὁ ἐπέραστος ἐν ταῖς ἀγκάλαις ἀθυρμάτιον ἄρκτου σκύλακα τὸ λάσιον αὐτῷ προσεοικότα.* Rudis inhabilisque lyra ex cerui cornibus compacta respondet uenatori a Musis alieno, cuius uocem repercutere grauatur Echo. Necdum inuenimus initium amoris inde deductum, unde ipsa narrat Galatea c. 2: *ὅτι ποιμαίνων ποτὲ ἀπὸ τῆς σκοπῆς παιζούσας ἡμᾶς ἰδὼν ἐπὶ τῆς ἠόνος ἐν τοῖς πρόποσι τῆς Αἴτνης, καθ' ὃ μεταξὺ*

τοῦ ὄρους καὶ τῆς θαλάττης αἰγιαλὸς ἀπομηκύνεται, ὑμᾶς μὲν οὐδὲ προσέβλεψεν, ἐγὼ δὲ ἐξ ἁπασῶν ἡ καλλίστη ἔδοξα, καὶ μόνῃ ἐμοὶ ἐπεῖχε τὸν ὀφθαλμόν. Simplicissima haec ratio nympharumque uitae maxime accommodata, simplicior quam Theocriti uenustum sane artificium. Denique nusquam deprehendimus iudicium aliorum de Polyphemi cantu tam fuse expositum quam fit ap. Luc. c. 4. Mittimus nunc minora. Ea autem omnia ita nobis uidentur comparata, ut elaborata repperisse Lucianum, non ipsum de suo finxisse existimemus. Ac priora illa originem clare prae se ferunt: expolita et singillatim limata descriptio Alexandrini moris est — id solum ambiguum, utrum calamo poetarum debeat sua Lucianus an penicillo artificum. Ad amussim secernere utriusque speciei imitationisque fines — semel dictum esto — non adgredimur: nobis probabilius uidetur ad artificum opera reuocare descriptiones istas, ac bene accidit, quod seruatur imago informem istam lyram ex cerui cornibus exhibens factam in comparationem uocata a Iahnio p. 416, anaglyphon uillae Albani (ap. Zoegam in opere 'Li Bassirilievi antichi etc.' II, 57) ap. Helbig. l. l. p. 368 sq., cui rei eo maiorem tribuimus demonstrandi uim, quod per se sat mirum est Lucianum, quippe qui pastorem depingat Cyclopem, non fistula eum instruere, sollemni instrumento bucolico, sed cithara (*πηκτίδι*). Neque aliunde figuram Polyphemi de scopulo nympharum lusum spectantis prouenisse arbitramur, quem solent artifices fingere de saxo persequentem oculo Galateam, quae praeteruehitur. Commendantur hae coniecturae eo, quod res nobis est cum uiro, quem artis peritissimum inter scriptores ueteres laudant archaeologi (cf. H. Bluemner: de locis Luciani ad artem spectantibus, Berol. 1866 p. 48 sqq.) et quem in dialogis marinis monumenta respexisse probabile (cf. Bluemner. stud. archaeol. ad Luc. Vratisl. 1867 p. 69—82, de hoc dialogo p. 76 sq.).

Contra nisi aliunde constaret poetas habuisse Lucianum auctores — nonnulla attulit iam Hemsterhusius in Reitzii edit. Luc. (Amstelod. 1743) tom. I p. 288 sqq. — probabile esset de iudicio illo a Doride facto. Acerba enim musici uiri irrisio

memoriam reuocat satyricorum comicorumque salis uel dithyrambici aculei, qui comparare potuerunt Cyclopis cantum cum asini ruditu [1]). Verba autem *ἐμελῴδει ἄμουσόν τι καὶ ἀπῳδόν* prope accedunt ad Eurip. Cycl. 489 sq.:

ἄχαριν κέλαδον μουσιζόμενος
σκαιὸς ἀπῳδός

uu. 425 sq.: *ᾄδει ἄμουσα.*

Conuenit etiam *κωμάζειν* Lucianei Cyclopis cum Eur. Cycl. u. 508. Quid aliud significatum uerbis Luciani *ἄλλο μὲν αὐτὸς βοῶν, ἄλλο δὲ ἡ λύρα ὑπήχει*, quam *θρεττανελό* illud, quod pro citharae sonitu, quem frustra excutiebat, esse uoluit Cyclops Philoxeni? Eandem ad poesim pertinebit quod Doris inter uitia amatoris enumerat c. 5 *κινάβρας ἀπόζων ὥσπερ τράγος*, si quidem recte huic generi adsignauimus Synesii narrationem, in qua similitudinis umbra exstat haec: *ἀτὰρ μεταξύ μέ τι καὶ τοιοῦτον ἔθραξε, μὴ τῶν κωδίων ὁ γράσος ἀηδὴς γένηται κόρῃ τρυφώσῃ καὶ λουμένῃ τῆς ἡμέρας πολλάκις.* Doris est nobis instar ceterarum nympharum, ac fingimus in comoedia aliqua — Nereidum chorum coniectura tribuimus Antiphanis Cyclopi — Nereides eadem fere atque Doridem malignitate iudicasse cantico aliquo de Polyphemi arte musica. Comicos autem lectitatos esse et imitando expressos a Luciano res nota, non solum Aristophanem, sed etiam mediae nouaeque comoediae auctores cf. Ziegeler.: de Luciano poetarum iudice et imitatore, Gott. 1872 p. 27 sqq. p. 28 adnot. 4.

Alexandrinis autem artificibus plurimum debere Samosatenum uidimus: nunc de poetis uideamus. Nouit hercle eos, qui hac in re elaborauerunt — sollemnia enim elementa fabulae eadem — sed huius notitiae uestigia ita sua miscuit arte, ut nominatim auctorem laudare difficile sit. Videtur nobis minus

---

1) Adludit Doris ad prouerbia illa de asini natura insipida et a musica arte aliena sumpta: *ὄνος λύρας ἀκούων* etc. nunc hanc formam in mente habens *ὄνος λυρίζων· ἐπὶ τῶν ἀμούσων* Macar. VI, 39, quam adhibuit Lucianus loco huic consimili dial. meretr. XIV, 4: *καὶ μάλιστα ὁπόταν ᾄδῃ καὶ ἁβρὸς εἶναι θέλῃ, ὄνος αὐτολυρίζων φασίν*, quem attulit Leutschius in adnot. ad Diogen. VII, 33 hoc omisso.

Theocritum secutus esse, quamquam nonnulla bucolici carmina redolent cf. Luc. c. 1: *ἐπιμεμηνέναι σοι* et *ὀρθαὶ μανίαι* Theocr. id. XI, 11 et aequoris speculum ex Polyphemi exemplo Theocr. VI, 35:

ἦ γὰρ πρᾶν ἐς πόντον ἐσέβλεπον, ἦς δὲ γαλάνα,

a Doride non sine acerbitate quadam Galateae commendatum Luc. c. 3: *ἀπὸ πέτρας τινός, εἴ ποτε γαλήνη εἴη, ἐπικύψασα ἐς τὸ ὕδωρ ἰδὲ σεαυτήν* etc. Attamen sunt quae alio ducant. Proderit cum narratione Ouidiana comparare Luciani dialogum. Mirus est consensus inter argumenta, quibus apud Nasonem Polyphemus se praedicat, defendit Cyclopem Galatea apud Lucianum. Primum illustris origo a maris rege deducta Luc. c. 1: *Μὴ σκῶπτε, Δωρί· Ποσειδῶνος γὰρ υἱός ἐστιν, ὁποῖος ἂν ᾖ.* Ou. met. XIII, 854 sq.:

adde, quod in uestro genitor meus aequore regnat:
hunc tibi do socerum,

deinde uirilis aspectus quem dicunt pro truci et aspero Luc. c. 1: *Οὐδὲ τὸ λάσιον αὐτοῦ καί, ὡς φῄς, ἄγριον ἄμορφόν ἐστιν — ἀνδρῶδες γάρ — κτλ.* Ou. l. l. 846 sqq.:

nec mea quod rigidis horrent densissima saetis
corpora, turpe puta. turpis sine frondibus arbor,
turpis equus, nisi colla iubae flauentia uelent,
barba uiros hirtaeque decent in corpore saetae.

Vidimus propria haec esse Ouidii neque ex Theocrito fragmentisue Alexandrinorum hausta. Neque aliena copulabis, si Lucianeum uocabulum (c. 5) *ἀθυρμάτιον* compones cum Ouidii hemistichio u. 834: ‘qui tecum ludere possint’ — alterum exprimere alterum recte iam cognouit Hemsterhusius — uel descriptionem regionis illius ad mare sitae, ubi ludunt nymphae, unde Polyphemus desiderium suum mittit amatae, a Theocrito paucis absolutam XI, 17 sq., Luc. c. 2: *ἐπὶ τῆς ἠόνος ἐν τοῖς προπόσι τῆς Αἴτνης, καθ᾽ ὃ μεταξὺ τοῦ ὄρους καὶ τῆς θαλάττης αἰγιαλὸς ἀπομηκύνεται,* cum uersibus Ou. met. XIII, 778 sq.:

prominet in pontum cuneatus acumine longo
collis: utrumque latus circumfluit aequoris unda.

Propius ad Ouidium quam ad Theocritum accedit oculi unius mentio, de quo apud Lucianum Galatea c. 1: *ὁ ὀφθαλμὸς ἐπιπρέπει τῷ μετώπῳ οὐδὲν ἐνδεέστερον ὁρῶν ἢ εἰ δύ' ἦσαν*, apud Ouidium ipse Polyphemus 851 sqq.:

unum est in media lumen mihi fronte, sed instar
ingentis clipei. quid? non haec omnia magno
Sol uidet e caelo? Soli tamen unicus orbis.

Similitudo inter utrumque scriptorem aperta. Contra si perpendimus discrepantias — colorum scilicet, non consilii narrationis — nihil fere merito concluditur nisi omisisse Lucianum nonnulla, imprimis antri diuitiarumque mentionem, differre scriptores ea una re, quod Samosatenus plane aliter canentem Cyclopem depingit, id quod partim ex artis monumentis partim ex antiquiore poesi repetendum esse censuimus. Quid igitur statuamus? Dicent imitatione poetam Romanum expressum esse a philosopho Graeco. At uero est controuersia inter uiros doctos, utrum Lucianus scriptores Romanos lectitarit uel imitatus sit necne. Quamquam enim constat sciuisse Latine Samosatenum ipsius testimonio pro laps. c. 13, tamen iure dubitarunt, num scriptores Latinos dignos habuisset quibus studium nauaret. Ut nunc res habet, nondum refutatum uidetur quod primus contendit F. A. Wolf ad Hor. sat. I, 1, 15 Lucianos, Maximos Tyrios al. nondum imitari Romanos, raro legere, cui adstipulatus est C. F. Hermann opusc. p. 224. Aliter sentiunt ex. gr. Iacob. ad Luc. Alexandr. 15. Grauert. anal. hist. et phil. I p. 162 adnot. Qui ultimus in rem inquisiuit Zieglerus l. l. p. 42 sqq. recte iudicasse Wolfium affirmat, cuius sententiam fidei non absonam esse hac aetate demonstrant aliorum exempla a uiris doctis allata, ut Plutarchi, Libanii. Quamdiu igitur altioris indaginis disquisitione de Luciani studiis litterarum Romanarum non sine fructu ut uidetur instituenda caremus, fluctuabit iudicium. Si egregiae famae uiris credere licet, necessario hac in quaestione ad communem[1]) Luciani et Ouidii fontem relegamur poetam illum quidem, non artificem. Nam

1) Proprios fuisse Luciano auctores existimauit Hemsterhusius l. l. p. 291 ad lin. 57.

de huius exemplo cogitari non potest nisi in litoris descriptione, cetera ab artificum facultate abhorrent. Recuperauimus igitur fortasse antiquioris poesis reliquias, quas Alexandrinorum aetati restituere non dubitamus. Iam cum nonnullos Ouidii pannos ex Callimachi textrina petitos coniectauerimus, si quis communem illum auctorem Callimachum nominaret, non contradiceremus quamuis testimoniis destituti.

De Luciani igitur fontibus in dialogo marino I adhibitis sententia nostra haec est. Colores collegit doctus Samosatenus praecipue ex Alexandrini aeui arte et poetica et monumentaria non spernens doctrinam altius repetitam comoediaeque lectione nutritam. Nomina poetarum latent; eos certe, quorum poemata aetatem tulerunt, minus uidetur expressisse. Propria ingenii Lucianei est dialogi tota indoles: Galatea defendens reum amatorem; et hanc ob causam alterius mythi formae iure ei uindicatur notitia.

Quae quidem forma manifesto exculta et absoluta primum cernitur in Nonni Dionysiacis. Mutui autem amores Polyphemi et Galateae ueri quidem illi apertique, non simulati occultiue primum hic proponuntur, ut hinc demum quasi in firmo fundamento superstruere liceat inuestigationem. Satis uero memorabile est quod sic mytho mutato ea persona, quam fere minore studio excoluerant poetae, Galatea acrius incitat facultatem poeticam seque substituit in locum coniugis, quem uoti compotem factum deserit poetarum certatio. Solet enim Galatea a Nonno laudari inter illustrissimas et pulcherrimas nymphas eadem qua Thetis aestimatione cf. Dionys. I, 58. IX, 81. XXXIV, 80; et est inter celeberrima exempla puellarum marinarum, quae Amoris potestati cesserint cf. XL, 553 sqq.:

τοσσατίης δὲ
ἐξ ἁλὸς αἷμα φέρουσα καὶ οὐκ ὀλίγης ἀπὸ πηγῆς
ἱμείρει Γαλάτεια μελιζομένου Πολυφήμου,
καὶ βυθίη χερσαῖον ἔχει πόσιν, ἐκ δὲ θαλάσσης
πηκτίδι[1]) *θελγομένη μετανάστιος εἰς χθόνα βαίνει.*

1) *Πηκτίς*, quam apud Lucianum citharae simile instrumentum cognouimus, non differt a fistula apud Nonnum cf. XLIII, 393, impr. XLIII, 217.

Optime hic locus amoris rationem delineat. Conubio uere coniuncti sunt amantes, et solet Cyclops fistulae cantu coniugem e patriis undis in continentem allicere. Impetrauit igitur nympha a se, ut nonnumquam ualere iuberet dulcem fluctum in antrum Polyphemi uentura, quod frustra rogat ille apud Theocritum; cf. etiam Dionys. XLIII, 103 sqq. Attamen amor per tempestatem inundationemque Deucalioneam paulum intermittitur, quamquam non desinit delectari dulci cantu Cyclopis amata fidem seruans coniugi nec lasciuo Pani se committens, cui respondet VI, 319 sqq.:

Πὰν φίλε, σὴν ἀνάειρε δι᾽ οἴδματος ἄπλοον Ἠχώ·
μή με μάτην ἐρέεινε, τί σήμερον ἐνθάδε βαίνω,
καὶ γλυκερήν περ ἐοῦσαν ἐῶ Κύκλωπος ἀοιδήν.
ἄλλον ἐμοὶ πλόον εὗρεν ὑπέρτερον ὕετιος Ζεύς·
οὐκέτι μαστεύω Σικελὴν ἅλα· τοσσατίου γὰρ
τάρβος ἔχω νιφετοῖο καὶ οὐκ ἀλέγω Πολυφήμου.

Nec minore ardore flagrat Polyphemus, qui, cum ceteri Cyclopes a Baccho stantes contra Indos arma induant, solus detrectat pugnam retentus Galateae flamma cf. XIV, 61—66, etsi Neptuni patris tridenti instructus facile totam Indorum gentem profligare poterat cf. XXXIX, 273—291, non curans Thoosam matrem, quam pudet, quod filius ingens propter mollem affectum deposuit priscam fortitudinem cf. XXXIX, 292—294. Ipsa uero Galatea uehementi angore sollicitatur, ne Polyphemo quid accidat in bello cf. XXXIX, 259 sqq.:

καὶ φονίου Κύκλωπος ἀλιπτοίητον ἐνυὼ
δερκομένη δεδόνητο, φόβῳ δ᾽ ἤμειψε παρειάς·
ἔλπετο γὰρ Πολύφημον ἰδεῖν κατὰ φύλοπιν Ἰνδῶν
ἀντία Δηριάδαο συναιχμάζοντα Λυαίῳ·
ταρβαλέη δ᾽ ἱκέτευε θαλασσαίην Ἀφροδίτην
υἷα Ποσειδάωνος ἀριστεύοντα σαῶσαι,
καὶ γενέτην φιλότεκνον ἐφ᾽ υἱέϊ Κυανοχαίτην
μαρναμένου λιτάνευε προασπίζειν Πολυφήμου.

Bello huic teneri affectus documento respondent nonnulla, quae ad familiaritatem coniugum depingendam felicissime inuenta sunt. Sic Galatea manum armat ingenti claua Polyphemi, cum

Bacchi et Neptuni de Amymones matrimonio exarserit certamen cf. XLIII, 266 sq., sic fistula canere didicit a marito (cf. Verg. ecl. II, 31. 34) et nuptialia carmina solet prae ceteris Nereidibus praestantissime recitare, ueluti in nuptiis Neptuni et Amymones XLIII, 390 sqq.:

καὶ ζυγίην Γαλάτεια διακρούουσα χορείην
ἄστατος ὀρχηστῆρι ποδῶν ἐλελίζετο παλμῷ,
καὶ γάμιον μέλος εἶπεν, ἐπεὶ μάθε καλὰ λιγαίνειν
ποιμενίῃ σύριγγι διδασκομένη Πολυφήμου,

similiter in nuptiis Bacchi et Pallenes cf. XLVIII, 196 sq. Tales potissimum colores pro subtilioris artis reliquiis habeamus non bacchantem Panopolitanum minutas has res expoliuisse arbitrati. Ceterum praeter hos lepores non multum lucri percipimus ex Nonni mentionibus, quae secundum consilium totius operis non immorantur singulis rebus adornandis, sed ut uersuum impetus ad alia argumenta properant.

Unde sumpserit sua Nonnus dici uix poterit: in usu habet tritam huius mythi supellectilem et uidetur quae multum legendo memoriae infixerat sua Minerua in Bacchicarum fabularum orbem inseruisse.

Atque haec quidem exstant litterarum de altera illa mythi forma testimonia, quibus accedunt monumentorum, quorum de fide Helbigio l. l. p. 363 sqq. in uniuersum credimus. Reputanti autem, quo tempore primum haec altera forma compareat, quibus potissimum testibus firmetur, dubium esse nequit, quin posita sit in Alexandrinae poesis fundamento. De ipso poeta nihil constat; et coniecturam si periclitabimur, memores uolumus si qui legent, dubitationi quaecumque excogitentur sua natura esse obnoxia.

At nondum tractauimus testimonium aliquod in hypothesi idyllii XI Theocritei latens, ubi legitur: *προσδιαλέγεται δὲ ὁ Θεόκριτος ἰατρῷ Νικίᾳ Μιλησίῳ τὸ γένος, οὗ καὶ ποιημάτιον φέρεται ἀντιγεγραμμένον πρὸς Θεοκρίτου Κύκλωπα* (sic Meinekius), *οὗ ἡ ἀρχή·*

ἦν ἄρ' ἀληθὲς τοῦτο Θεόκριτε· οἱ γὰρ Ἔρωτες
ποιητὰς πολλοὺς ἐδίδαξαν τοὺς πρὶν ἀμούσους.

ἐπιγέγραπται δὲ Κύκλωψ ἢ Γαλάτεια. γέγονε δὲ κατ᾽ ἐπίγραμμά τι συμφοιτητὴς Ἐρασιστράτου ἰατροῦ Μιλησίου, ὥς φησι Διονύσιος ὁ Ἐφέσιος ἐν τῇ Ἰατρῶν ἀναγραφῇ. Verba *ἐπιγέγραπται δὲ Κύκλωψ ἢ Γαλάτεια,* quae non omnibus codicibus exhibentur (desunt etiam ab Ambrosiano 222) Meinekius fortasse post *ἀναγραφῇ* reicienda esse ait. Unus Helbigius pro genuinis uidetur habuisse, qui l. l. p. 362 dicta putat de responso Niciae. Ac codicibus quidem hac in re non multum tribuendum, cum librorum in hypothesibus auctoritas nondum ea qua par est diligentia explorata sit cf. Ahrentis edit. schol. p. LXVI, 2. Ut traduntur libris uerba illa non possunt referri nisi ad *ποιημάτιον* illud Niciae neque aliter concludi quam scripsisse medicum Milesium epyllium, cui titulus esset *Κύκλωψ ἢ Γαλάτεια,* id quod Helbigius contendit [1]. At enim aegre ferunt subiecti mutationem in sequenti uerbo *γέγονε,* ubi subaudiendus est Nicias, statuendam. Nonne autem eadem manet offensa eliminata sententia? quandoquidem ne in praecedentibus quidem *Νικίας* subiecti uicibus fungitur, sed in enuntiato primario *Θεόκριτος,* in secundariis *ποιημάτιον* et *ἀρχή.* Quanto uero magis hiat sensus, ubi cum Meinekio ad finem hypothesis relegauerimus ea uerba tunc ad Theocritei idyllii titulum referenda! Accedunt alia, quae huic coniecturae officiant. Statuendum erat Meinekio ad marginem illa quondam adscripta postea falso loco irrepsisse. Primum non uidemus, cur opus fuerit talia adscribi, cum neque semper tituli eclogarum apertis uerbis in argumentis memorentur cf. hyp. id. I. VIII. IX. XIV al. et huius idyllii indicetur uerbis utrique recensioni communibus: *ὑπόκειται ὁ Κύκλωψ.* Deinde ubicumque laudatur titulus, semper fere utuntur praesenti tempore, non perfecto [2], semper collocant in capite totius hypo-

---

1) Pro uerbis traditis *ἀντιγεγραμμένον ὑπὸ Θεοκρίτου πρὸς Κύκλωπα* iam Crispinus coniciens in Bucolic. edit. a. 1570 p. 75 *ἀντιγ. ὑπὲρ Κύκλωπος πρὸς Θεόκριτον* de eodem argumento utriusque poematii cogitauit.

2) E cod. Medic. 37 Zieglerus in Theocr. ed. III p. 195 edidit in hyp. id. XII *ἐπιγέγραπται μὲν τὸ εἰδύλλιον Ἀΐτας,* ubi propter sequentia perfecta prius uidetur inductum.

thesis his formulis: *ἐπιγράφεται τὸ εἰδύλλιον, ἐπιγράφεται τὸ εἰδύλλιον τοῦτο, ἐπιγράφεται τὸ παρὸν εἰδύλλιον* cf. hyp. id. II. III. IV. V. VI. VII. X. XII. XIII. XV. XVIII. Perfectum adhibetur, ubi ipsa opera poetae praeterita significatur, ueluti hyp. I: *αὕτη ἡ ὑπόθεσις εἰς Δάφνιν γέγραπται* (sic codd. B. D. P.), XVI: *τοῦτο τὸ εἰδύλλιον γέγραπται εἰς Ἱέρωνα*, XVII: *τοῦτο τὸ εἰδύλλιον εἰς Πτολεμαῖον τὸν Φιλάδελφον ἐπιγέγραπται*, XXIX: *γέγραπται τοῦτο εἰς παῖδα ἀποστρεφόμενον*, similiter *ἐπιγέγραπται δὲ οὕτως* secundum uulgatam lectionem in hyp. id. XII in sequentibus *ἐπεὶ καὶ* etc. causa addita; uel de dialecto hyp. id. XII: *γέγραπται δὲ Ἰάδι διαλέκτῳ*, XXVIII: *γέγραπται δὲ Αἰολίδι διαλέκτῳ*. Iam habemus perfectum *ἐπιγέγραπται*. Quod si de Theocritei carminis titulo acciperemus, contra usus constantiam faceremus; sin de Niciae epyllio intellegimus, suo iure stat, quoniam praesens non admittebatur praegresso perfecto *ἀντιγεγραμμένον*. Amplectimur igitur testimonium de Niciae carminis titulo nec causam uidemus, cur diffidamus huius hypothesis priore plenioris auctori ut uidetur eruditione minime uulgari instructo. Habemus initium responsi:

ἦν ἄρ' ἄληθες τοῦτο Θεόκριτε· οἱ γὰρ Ἔρωτες
ποιητὰς πολλοὺς ἐδίδαξαν τοὺς πρὶν ἀμούσους

(cf. Plut. quaest. sympos. I, 5). Recte primus Wuestemannus in edit. p. 166 sq. e particula *ἄρα* conclusit 'ipsum Niciam remedii uim usu expertum esse', epistulam igitur mittere amico, qui eum consolatus erat, quasi tranquillitatis receptae documentum. Cyclopis autem amores eum sic enarrasse, ut repulsam ferret infelix amator eodem quo apud Theocritum modo, quis credet? Nonne ueri simillimum est sic eum respondisse, ut effectum cantus ad summum augeret culmen Cyclopemque amore potitum, fauorem non denegantem Galateam exhiberet, qua re titulus *Κύκλωψ ἢ Γαλάτεια* suum acumen recuperaret?

Sic igitur nobis fingimus rem: Deperierat puellam Nicias parum felix, remedium suppeditarat Theocritus a Polyphemi exemplo petitum Musas, adhibuerat medicus et uoti compos factus erat. Quod non latuerat Theocritum confirmat iam

Nicias amoris felicitate elatus non nescio amico — sic ἄρα particulae uim persentiscimus — respondens idemque illud exemplum ad ea quae ipse expertus erat adaptat. Talem quidem rationem a doctorum illius aetatis poetarum commercio non putamus alienam fuisse, quippe qui subtilitate rationum haud semper natiua solerent certare et inuicem sese lacessere. Ac fortasse Theocritus non tacuit lacessitus, sed idyllio VI rursus in amicum uertit irrisionis acumen comparans eum cum Cyclope superbiente, sed a Galatea illuso, quod carmen misit ad communem amicum ob familiaritatem initiatum, Aratum (cf. id. VI, 2). Neque igitur suffragamur Kreussleri (obseru. Theocr. 1870 p. 8 sq.) rationi (probatae ab Hartungio indic. philol. VIII p. 124), qui mutuorum carminum orbem compositum putat ex Niciae carmine aliquo 'pleno aerumnae amatoriae ac desperationis', non superstite, consolatorio Theocr. id. XI, responso Niciae lacero, idyllio Theocr. XIII ad Niciam misso, et 'aliquando propter commune argumentum uno uolumine editum'. Idyllio enim XIII et ipso ad amorem spectante et excusationem ab heroico exemplo petente, exemplo tamen non puellae aestus, sed pueri delicati, parum eleganter Alexandrinum certe poetam ad pristinam flammam respecturum fuisse ipse confidimus doctissimus nobisque in paucis colendus auctor illius conexus largietur. Nicianae poesis reliquiae minores sunt, quam ut quomodo tractauerit rem doctus medicus diuinare possimus, nouem epigrammata dedicatoria pleraque, unum irrisorium (Anthol. Pal. XI, 398). Attamen talis mutationis auctorem exsistere potuisse Niciam persuadet magis quam Theocriti iudicium de amico beneuole factum id. XI, 6. XXVIII, 7 Meleagri Gadareni aestimatio, qui eum dignum existimauit quem reciperet in *στέφανον* Anthol. Pal. IV, 1, 19 sq. (cf. Iacobs. Anthol. Gr. tom. XIII p. 923).

Coniecturam nostram proposuimus, quomodo factum esse possit, ut in poetica studia induceretur altera forma: non dubitamus, quin perrexerint alii poetae scholae Alexandrinae eam excolere atque adornare, unde in Nonni et Luciani enarrationes lumina deuenerunt (uide etiam Helbig. l. l. p. 366 fin.).

Caput XI.

De auctoritate fabulae in posteros propagata.

Comprehendere placet hoc capite non solum quae restant huius mythi apud posteros mentiones, sed etiam, qua ratione et tota indoles et singuli *τόποι* a poetis conditi et seruati in sequentium scriptorum memoriam et consuetudinem abierint. Afferemus igitur quos philologi dicunt locos parallelos ex parte iam congestos magis quam certo consilio digestos ab editoribus, quibus multa nos debere confessi nomina laudare breuitatis ergo supersedemus. Neque uero ualemus uniuersum litterarum posteriorum campum perlustrare, sed praecipue in bucolicae poesis auctores omnes illos quidem Theocriti sectatores inquirere constituimus, quantum possumus etiam ad reliquorum imitatorum cateruam euagaturi.

Notissima erat imago Polyphemi pastoris de litore Galateam retinere conantis et in poetarum apparatum mythologicum recepta, quod non modo probat Propertii locus supra allatus, sed etiam Val. Flacc. Arg. I, 134 sqq.:

hanc (sc. Thetim) Panope Dotoque soror laetataque fluctu
prosequitur nudis pariter Galatea lacertis
antra petens; Siculo reuocat de litore Cyclops.

Etiam Martialis hoc argumentum in tritis fabellis laudat Alexandrina arte caelatis epigr. IV, 49, 6 cum tragoediis opponens epigrammatis suis (cf. X, 4) ut etiamtunc et lectitatum et tractatum. Neque oblitteratum est ultimis senescentis poesis Graecae exodiis, sed quasi flamma semel noua capit incrementa, priusquam obliuione obruatur, per Nicetam Eugenianum, qui poeta ut huius mythi sic huius enumerationis agmen claudet. Iam supra monuimus ad Polyphemi potissimum exemplar caelatum esse typum cantilenae amatoriae, imprimis eam sententiam, ex qua remedium ardoris iis qui amant obtingit cantando (cf. Philox. fr. 7; Theocr. XI, 1 sqq. coll. XIV, 52 sq.; Callim. epigr. 47; Bion. fr. XVIII, 3). Cuius sententiae fila late distenta cf. uersum intercalarem apud Nemesianum ecl. IV:

cantet, amat quod quisque: leuant et carmina curas.

ecl. II, 14 sq.; Aristaen. ep. I, 8; Nic. Eug. III, 310. IV, 379 sq., qui *τροφήν* appellat *τὴν σιωπὴν τῆς νόσου* VI, 353, cuius VI, 376 sq. nullum remedium agnoscit nisi *περιπλοκήν τε καὶ γλυκὺν γάμον*, quem pannum suffuratus est ex Longi loco pastor. p. 266, 27 sqq.[1]) e memoria Theocriteae sententiae XI, 1 sqq. scripto cf. Char. Aphrod. p. 110, 23 sqq. Manserunt per posterorum imitationem expressi etiam *τόποι* erotici carminis ad mulcendam inuitandamque puellam cantati, qui magis minusue integri redeunt in cantilenis amatoriis praecipue bucolicorum poetarum, quae exstant fere haec: Theocr. id. III. X. Verg. II. VIII. Calp. III. Nemes. II. IV. Theocriteum ordinem secuti similia conferemus.

Comparatione pulchritudinem amatae celebrandi mos, quem a Theocrito hunc in mythum inductum — fortasse secundum lyricos poetas Aeolicos (cf. Sapph. fr. 122. 123) — ab Ouidio rhetorice exaggeratum uidimus, in consuetudinem abiit amantium non modo adhibitis comparatiuis cf. Verg. ecl. VII, 37 sqq.:

Nerine Galatea, thymo mihi dulcior Hyblae,
candidior cycnis, edera formonsior alba;

Calp. III, 10: mobilior uentis o femina; Nemes. IV, 14:

Inmitis Meroe rapidisque fugacior Euris

(cf. Ou. met. XIII, 807); cf. etiam larga apud eroticos scriptores exempla Long. p. 251, 32 sq.: *τὸ πρόσωπον ὅτι λευκότερον ἀληθῶς καὶ τοῦ τῶν αἰγῶν γάλακτος.* p. 252, 12 sqq.; Xen. Ephes. p. 337, 15 sq.; Eustath. M. p. 217, 10 sq.; Nic. Eug. VI, 356 sq. 635 sqq.; Alciphr. III, 1, 2; Anthol. Pal. V, 48. 121. 56, 6. 236, 4 al., sed etiam alia ratione comparandi cf. Ach. Tat. p. 57, 24 sqq.; Eustath. p. 213, 25 sqq. 227, 22 sqq. 235, 1 sq. 256, 25 sqq.; Nic. Eug. II, 299 sqq. III, 336 sqq. IV, 122 sqq. (uide quae de dearum comparatione disputauit Rohdius de fab. Roman. p. 155 sq. c. adnott.).

Solent amatores infelices et uenustatem et asperitatem puellae pueriue allocutionibus suis intexere ut Polyphemus

---

1) Solemus afferre eroticos scriptores pedestri oratione usos secundum Hercheri editionis paginas.

Theocriti id. XI, 20:21, Ouidii met. XIII, 789—797: 798—807; cf. Verg. ecl. II, 6 (O crudelis Alexi): 17. 45 (O formonse puer); Nemes. ecl. IV, 14 (Inmitis Meroe): 38 (Meroe formosa). 20 (puer o crudelis Iolla). 44 (saeue puer): 72 (plus est formosus Iollas).

Ac quem uidimus Cyclopi maxime placuisse, candor[1]) nymphae marinae (cf. impr. Lucian. dial.) summum obtinet locum inter colores pulchritudinis cf. Ach. Tat. p. 42, 8 sqq. 139, 32 sq. (*γάλακτι ἂν εἶπες αὐτῆς τὸ πρόσωπον κεχρῖσθαι*); Char. Aphrod. p. 28, 31 sq.; Eustath. p. 184, 10 sq. (*τὸ λευκὸν ἄκρατον* cf. Luc. de Galatea l. l. c. 3: *ἡ ἀκράτως λευκή*); Nic. Eug. I, 123. II, 209. 345. IV, 120. 239 sqq.; Aristaen. ep. I, 1; Anth. Pal. V, 48.

Querellas intermiscent cantores de fastu puellae amatoriis praestigiis ut Cyclops Theocr. XI, 19. 24. 29. Ou. met. XIII, 869; cf. Theocr. III, 6 sq. 24. 52; Verg. ecl. II, 6 sq. 19. 56. 60; Calp. III, 59; Nemes. ecl. II, 40. 59. 69. IV, 15 sqq., narrant originem primam amoris (Theocr. XI, 25 sqq.) cf. Theocr. II, 65 sqq.; Verg. ecl. VIII, 37 sqq.:

Saepibus in nostris paruam te roscida mala
(dux ego uester eram) uidi cum matre legentem.
alter ab undecimo tum me iam acceperat annus;
iam fragilis poteram ab terra contingere ramos.
ut uidi, ut perii! ut me malus abstulit error!

χαίρουσι γὰρ οἱ ἐρῶντες εἰς τὰ ἐρωτικὰ προστάγματα (cf. supra p. 234) Ach. Tat. p. 119, 1 sq.; cf. ib. p. 112, 9 sqq.

Deformitatem, qua deterrent amatam, deprecantur et nullam esse ei persuadere student (Theocr. XI, 30 sqq. coll. c. VI, 34 sqq.; Ou. met. XIII, 840 sqq.); cf. Theocr. III, 8 sq. et — pretiosum exemplum Ps.-Theocr. XX, 19 sqq.; Verg. ecl. II, 25 sqq. VIII, 33 sqq.; Calp. II, 84 sqq.; Nemes. II, 74 sqq.; Long. p. 250, 27 sqq. 251, 8 sqq., nec dubitamus, quin singuli colores ex descriptionibus Polyphemi appicti sint superciliosae puellae

---

1) Unus candidae attributum denegasse Galateae uidetur Statius silu. II, 2, 20, ubi 'uiridis' appellatur.

opprobriis, qualia leguntur Ps.-Theocr. XX, 2 sqq.; Alciphr. III, 28; cf. etiam Long. p. 251, 1 sqq. al.

Varia sunt lenocinia et inuitamenta, quibus allicere uel reconciliare student fugientem, primum diuitias nimia iactatione exornant (Theocr. XI, 34 sqq.; Ou. met. XIII, 821 sqq.) cf. Verg. ecl. II, 19 sqq.; Calp. ecl. II, 68 sqq. III, 63 sqq.; Nemes. ecl. II, 35 sqq., deinde musicae artis peritiam sibi uindicant egregiam (Theocr. XI, 38 sqq.) cf. Ps.-Theocr. XX, 28 sq.; Verg. ecl. II, 31 sqq.; Calp. III, 55 sqq.; Nemes. ecl. II, 82 sqq. IV, 41 sq.; Long. p. 301, 1.

Porro exquisitissima pollicentur munera (Theocr. XI, 40 sq. 56 sq. [cf. u. 10]; Ou. met. XIII, 831 sqq.), ueluti pastores praecipue gregis pullos, maxime geminos cf. Verg. ecl. II, 40 sqq. (duo capreoli); Nemes. II, 67 sq. (geminae palumbes): Verg. ecl. III, 68 sq. Calp. III, 76 sqq.; Alciphr. I, 27, 1 (*ἀλεκτορίδων ζεῦγος*); cf. etiam Theocr. III, 34. V, 96. 133; Calp. III, 77 sq.; Nemes. II, 67 (lepus); Nem. II, 61 sqq. (luscinia); Long. p. 250, 18 sq.; Alciphr. I, 6, 3. 18, 1 (pisces); Theocr. IV, 35 sqq. (iocose ‘taurus’); cf. etiam Hedylae poetriae uersus ex Scylla elegia propter marinum argumentum huic fabulae cognata (uide Rohd. l. l. p. 91) superstites ap. Athen. VII p. 297 b. Praeterea offerunt fruges, ut poma sollemnia cf. Theocr. III, 10 sq. II, 120; Verg. ecl. III, 70 sq.; Long. p. 250, 17, saepissime, flores, ueluti Theocr. III, 21 sqq.; Calp. ecl. III, 78 sqq.; Long. p. 250, 17; Anth. Pal. V, 74. 147. Habitacula autem sua pinguibus pingunt coloribus nec dulciorem agnoscunt locum per uniuersam rerum naturam (Theocr. XI, 44 sqq.; Ou. met. XIII, 810 sqq.) cf. Verg. ecl. I, 79 sqq. VII, 49 sqq. IX, 39 sqq. X, 42 sq.; Calp. ecl. II, 60 sqq.; Nemes. IV, 38 al. nec minus studiose communes labores, communes uoluptates proponunt exoptandas (Theocr. XI, 65 sq.) cf. Verg. ecl. II, 28 sqq.; Calp. III, 53 sq. 68 sq. al. Polyphemus minitatur matri se aerumnam excitaturum Theocr. XI, 70 sq., insaniores amatores ipsos sibi mortem conscituros dicunt cf. Theocr. III, 9 (Char. Aphrod. p. 9, 5 sq.). 25 sqq. 53 sq.; Verg. ecl. VIII, 59 sq.; Calp. ecl. III, 86 sqq. al. Etiam zelotypiam amatae student instigare: ut apud Theocr. XI, 75 sqq.; VI,

25 sqq. Polyphemus, sic Corydo apud Verg. ecl. II, 69—73; cf. uu. 43 sq. Haud rara est mentio magae, quam adierunt amoris remedium petentes (Theocr. VI, 39 sq.) cf. Theocr. III, 31 sqq. II, 91; Nem. IV, 62 sqq.

Haud ignoramus ampliore circuitu imitationum hanc uenaturam posse institui latiusque retia tendi, praesertim si omnes ii loci adsumantur, ubi describitur amator repulsam ferens, quibus abundant epistularum scriptores Graeci, imprimis Alciphro cf. I, 27. 35. II, 2 al. et Aristaenetus cf. I, 14. 27. II, 20 al.: sufficiat tamen grauiora monstrasse.

Non raro commemorantur Polyphemus et Galatea a posterioribus. Sollemne exemplum feritatis et saeuitiae inhospitalis praesto est Polyphemus uel Cyclops omnibus fere poetis cf. Ou. ex pont. II, 2, 111. IV, 10, 23 Korn.; Sen. Thy. 582 sqq.; Petron. c. 101; Val. Flacc. IV, 104 sqq.; Sil. Ital. XIV, 527 sqq.; Claudian. XXXVI, 355 sq. al. cf. etiam Cic. in Verr. act. II, 5, 56, 146 itemque uoracitatis cf. Ou. met. XV, 93; Petr. c. 98; Sil. It. XV, 428 sqq.; Claudian. XX, 377 sq. al. uide Alciphr. III, 51 (*Δαιμοκύκλωψ*); Philostr. uit. Apoll. IV, 36 (Iacobs. ad Philostr. im. p. 503). Acceptam ille praebet irrisionem unoculi hominis cf. Ael. uar. hist. XII, 43; Solin. p. 73, 17 sqq. M. al.; cognomenque crudelis cf. Iul. Capit. Maximin. c. 8. Maxim. et Balbin. c. 11, horridi cf. Flau. Vop. Firm. c. 4, cuius descriptio paene ipsum Polyphemum repraesentat; uide Wieseler. de fab. satyr. stud. Gott. 1847 II p. 640 adnot.; etiam occaecatus habet quo in comparationem uocetur cf. Demadem ap. Plut. Galb. 1; Eunap. hist. chron. fr. 35 (hist. Gr. min. ed. Dind. I p. 233). Galatea autem etiam per posterorum poesim locum obtinet inter celeberrimas nymphas cf. Verg. Aen. IX, 102 sq.; Cir. 393; Stat. silu. II, 2, 20; Mart. lib. spect. 28, 4; Claudian. X, 166 al. non solum celebrata propter pulchritudinem et uenustatem cf. Anthol. Lat. 152—154 R.; Mart. Cap. IX, 915, uide Alciphr. I, 19, sed etiam inuocata faustae nauigationis causa cf. Prop. I, 8, 18; Ou. am. II, 11, 34 (cf. de Lennep. ad Hes. theog. p. 233); uide Ou. fast. VI, 733. Tamen uidetur nomini Galateae aliquid adhaesisse procacitatis illius

ac lasciuiae, qua illudit Polyphemum desiderio tabescentem pomis immissis; apud Vergilium enim ecl. I, 31 sqq. (cf. Mart. VIII, 56, 17) Tityrum Galateae amor ad paupertatem redegit, nec Damoetae magna religione fidem seruasse uidetur Galatea ecl. III, 64 sq. 72 sq., qui mores consentiunt cum meretrice in Pauli Silentiarii epigrammate Anth. Pal. V, 256, ii mores, ex quibus *φεύγει φιλέοντα καὶ οὐ φιλέοντα διώκει* (cf. Theocr. VI, 17; Anthol. Pal. V, 247, 3; Nic. Eug. III, 311; uide Kehr.: de poetar. qui sunt in Anthol. Pal. stud. Theocr. Lips. 1880 p. 14). Quae uero audit Galatea procax apud Claudian. XXIX, 126 hanc ipsam ob petulantiam Thetidi uidetur opponi in prouerbio Apostol. XIII, 64: *οὐ δύνασαι Θέτιδος καὶ Γαλατείας ἐρᾶν· ἐπὶ τῶν ἀνόμοια ζητούντων* (cf. Theophylact. ep. 39). Neque tamen desunt huius nominis exempla, ubi frustra illius superbiae indicia quaesiueris cf. Nicand. fr. 45 Schneid.; Anth. Pal. V, 244, 1; Theophylact. ep. 33 [1]); est etiam inter cottidianae uitae nomina cf. C. I. Lat. V, 846. 2224. VIII, 1247. X, 4590. 6474 al. Nec uidentur illi mores subesse uersibus a Cramero e cod. reg. Par. supplem. 352 in anecd. Par. uol. IV p. 366 editis:

Ἥρη παμβασίλεια νεοζυγέων ὑμεναίων,
δέρκεο λυγρὸν ἔρωτα μαραινομένης Γαλατείης,
δέρκεο πικρὰ βέλεμνα κορυσσομένης Ἀφροδίτης·
ὃ πρὶν ἐρωμανέων στυγέει Γαλάτειαν ἰδέσθαι,

quos Iahnius l. l. ad Galateae fabulam referendos esse negat. Temporis autem quo oriundi sunt indicium suppeditat opinamur ratio metrica. Etenim non solum caesura *κατὰ τρίτον τροχαῖον* in quattuor uersibus ter obuia posteriorem epicae poesis Graecae aetatem ostendit, sed etiam lex illa Nonniana, quam cognouit Arthurius Ludwich (ann. philol. CIX p. 441 sqq.), ex qua Panopolitanus proparoxytono uocabulo uersum termi-

1) Quem ibi Hauptius ap. Hercher. in epistologr. adn. crit. p. LXXXIV ex unius codicis lectione *ὅρκοις πείθουσαν μὴ πιστεύει γαλάτειαν* elicuit uersum: *ὅρκοις πείθουσιν μὴ πιστεύειν, Γαλάτεια,*
estne repetitus ex Alexandrino aliquo carmine, in quo Cyclops ne Acidi crederet monebat Galateam? cf. Nauck. trag. fr. adesp. 473.

nare deuitat, amat paroxytono uel properispomeno, quam legem hic poeta numquam uiolauit. Quibus rebus cum accedat sermo et tenor grandiloqui poetae, non dubitamus quattuor hos uersiculos Nonnianae disciplinae alumno attribuere. Ac possit quispiam opinari agi de Galatea Polyphemi amorem ambiente, sed fastidio repulsa, qualis iocose proponitur Theocr. id. VI; at cum intellegatur conubium legitimum, quod ex Iunonis inuocatione concludimus, statuendum esset Cyclopem fructum Galateae fauore spreuisse quam prius deperiisset, qua de re aliunde nihil innotuit. Itaque satius erit cum Iahnio de mulierculae amoribus cogitare nomine Galateae, quam Nereidem esse Polyphemi demum nomen adpositum euinceret.

Plenam autem huius fabulae memoriam instaurauit Nicetas Eugenianus, poeta Byzantinus saec. p. Chr. n. XII exeuntis (cf. Rohd. de fab. Rom. p. 531 sq.), cui re uera, id quod hoc capite illustrare conati sumus, Polyphemus est cantilenae amatoriae sollemnis auctor, qui mulcet cantando puellam superbientem et ipse suae flammae medetur. Apparet hoc ex ea ratione, qua Cyclopis personam coniungit cum illa sententia de cantu amoris remedio IV, 379 sqq.:

ἔρωτος οὐδὲν ἄλλο φάρμακον ξένον·
ᾠδὴ δέ τις καὶ μοῦσα παῦλα τῶν πόνων.
βεβλημένος γὰρ καὶ Πολύφημος πάλαι
τὸ στέρνον ἐξ Ἔρωτος ἀνδρατοξότου,
πλατὺ τρέφων τὸ φίλτρον εἰς Νηρηΐδα
ἐφεῦρεν οὐδὲν ἄλλο φάρμακον νόσου,
ᾠδὴν δὲ καὶ σύριγγα καὶ θέλγον μέλος
καὶ πέτραν ἕδραν, τῇ θαλάττῃ προσβλέπων.

Proponitur notissima imago: Polyphemus in scopulo sedens, fistula canens, in mare prospiciens; atque ita inueterauere singuli colores, ut etiam saxea sedes dicatur inuenta esse ab eo, qui remedium amoris inuenit musicam. Et in cantilena amatoria celebranda uersantur ii uersus Nicetae, ubi Callidemum, Xenocratis filium, Drosillae ut sibi faueat supplicantem inducit VI, 501 sqq. Suas enim ad partes uocat inflammatus adulescens Cyclopem, qui cantando deleniuerit asperitatem amatae,

et *τόπους* sollemnes illius cantilenae quamuis non integros enumerat. In quibus aperta est Theocriti spoliatio magis quam imitatio. Duas autem potissimum partes prae ceteris sibi adrogauit poeta Byzantinus, qua ardoris magnitudinem comprobat et qua diuitias et munera describit Polyphemus. Nicetae enim uersus VI, 507—514 dilatati sunt Theocritei id. XI, 50—53, Nic. VI, 517—525 difficti ex Theocriteis XI, 34—37. 40 sq.; cf. etiam Nic. VI, 530 sq. c. Theocr. XI, 42—44. Notandum tamen est, quod Byzantinus Alexandrini poetae pedisequus diuitias Cyclopis amplificauit addens praeter

κύνας (τε) πολλάς, ἀγρίας, λυκοκτόνους (u. 519)

uu. 523 sqq.: *σμήνη μελιττῶν ὑπὲρ ἑξηκοντάδα*
καὶ κισσύβια τεχνικῶς γεγλυμμένα
καὶ δορκάδων ἄμετρα δερμάτων σκύτη,

quae facile illius ingeniolo imputamus. Canes enim Cyclopem habuisse ut uenatorem intellegit mens etiam Eugenianea inferior, praesertim cum canis memoretur apud Theocr. id. VI, 9 sqq.; apium uero agmina susurrantia adeo pertinent ad receptaculi amoenitatem, ut memoria talium locorum, ut Theocr. V, 45 sqq. VII, 135 sqq. al. hoc decus Cyclopis antro adiunxisse uideri possit. Pocula autem illa artificiose edolata clarius redolent scalprum celeberrimi poculi apud Theocr. I, 27 sqq., praeterquam quod talia passim occurrunt munera pastoralia, quam ut aliunde sumpsisse censeamus Nicetam, qui etiam molles pelles recordabatur a pastoribus laudari cf. Theocr. V, 50 sq. 56 sq. Legit autem Byzantinus etiam idyll. VI, cum Galateae personam ex istius eclogae charactere sibi conformarit, quamuis perperam collegerit diligi a nympha Polyphemum cf. VI, 504 sqq.:

τὸ λάσιον γὰρ ἐβδελύττετο πλέον
φυγοῦσα τὸν φιλοῦντα· πλὴν ἔστεργέ μοι
μήλοις μόνοις βάλλουσα μικροῖς τὸν μέγαν.

cf. 534 sq.: *οὐκ ἔστιν ἐν σοὶ μῆλον, οὐ γλυκὺς γέλως,*
ὁποῖος ἦν τὰ πρῶτα τῆς Νηρηΐδος.

Nec mirum, quod omnia sua Theocrito debet hac in fabula Byzantinus spoliator, cum haud raro bucolicorum poetarum

Graecorum prae se ferat notitiam, id quod haec demonstrant exempla, quae forte correpta habemus: descriptiones prati, horti, templi, uelut I, 77 sqq. III, 65 sqq. Theocriteos referunt colores, mythorum orbis maxime bucolicus est, ueluti coniunctae exstant fabulae Narcissi, Hyacinthi, Adonidis IV, 246 sqq.; Arethusae IV, 145 sqq. (cf. Mosch. fr. V A.); Κηριοκλέπτης Ps.-Theocr. XIX expressus apud Nicet. IV, 313—324; Ἔρως δραπέτης Moschi redintegratur ab Eugeniano II, 227 sqq. IV, 157 sqq., cantilenae amatoriae cum uersu intercalari consarcinatae ex bucolicorum imitatione cf. III, 263 sqq. 293 sqq. IV, 156 sqq.; Cleandri exsequiae IX, 1 sqq. lumina orationis compilauere ex Daphnidis funere in Theocr. id. I exhibito; atque abundat poeta Byzantinus singulis sententiis, quas a Theocrito mutuatus est, uide IV, 304 sqq. coll. c. Theocr. I, 132 sqq.; V, 203 = Theocr. IV, 42 al.

Haec si recte disputauimus, iam caduca est Helbigii opinio, qui l. l. p. 362 inter eos scriptores laudat Nicetam, qui alterius mythi formae uestigia seruauerint, contendens apud eum Nereidem amatoris precibus tandem obsecutam mari relicto in continenti habitare Polyphemi uxorem. Quod si uerum esset, alium fontem secutus esset Byzantinus atque Theocritum. Sed plane fefellit sententia uirum doctissimum orta ex falsa interpretatione imperfectorum VI, 503 *προσεῖλκεν*, u. 515 *ἐξελιπάρει*, u. 526 *ἔθελγε*, u. 529 *ἔθελγε καὶ προσεξελιπάρει*, quae aperte non perfectam actionem ut aoristus indicant, sed conatum etiam enuntiatione finali u. 530 *ὡς ἀνθέλοιτο* etc. ostentum, quae consecutiua exhibenda erat *ὥστ' ἀνθελέσθαι*, si ratum factum esset consilium Polyphemi. Neque inde contra nos argumentandum, quod tunc parum aptum elegisset Callidemus exemplum, quo persuaderet Drosillae, si ne Polyphemo quidem contigisset, ut amata potiretur. Res potius sic habet: non summum praemium amoris poscit Callidemus, sed paululum comitatis, quantulumcumque obtigit Cyclopi, risum puellulae, perosus trucem asperitatem, id quod sequitur ex uersibus 536 sq.: *τὸ μειδίαμα προσδοκᾷς δέ μοι μέγα*
χάρισμα πολλῶν ἀντιδιδόναι λόγων

et imprimis ex sequentis fabulae uulgaris similitudine uu. 539—541. Tanta si erat modestia Callidemi, ad Polyphemi amores poterat prouocare, quales proponuntur in Theocriti id. VI. Potest autem Nicetas Eugenianus optimo exemplo esse, quantopere fabulae de Galateae et Polyphemi amoribus inhaeserint singuli *τόποι* Theocriti potissimum auctoritate exhibiti, quos fuga temporum abolere non ualuit.

Caput XII.

De Cyclope mimico.

Subtiliorem ueteris personae expolitionem ab Alexandrino in posterum aeuum quam longissime potuimus persecuti retro uertimus cursum descensuri ad infimum ludicrae artis genus, ad mimum. Pretiosum latet testimonium de mimica Cyclopeae fabulae tractatione in ipso illo Athenaei loco libri I capite 35 (p. 19f sq.), huius artis nuntiorum thesauro: *Εὔδικος δὲ ὁ γελωτοποιὸς ηὐδοκίμει μιμούμενος παλαιστὰς καὶ πύκτας, ὥς φησιν Ἀριστόξενος. Στράτων δ᾿ ὁ Ταραντῖνος ἐθαυμάζετο τοὺς διθυράμβους μιμούμενος· τὰς δὲ κιθαρῳδίας οἱ περὶ τὸν ἐξ Ἰταλίας Οἰνωνᾶν, ὃς καὶ Κύκλωπα εἰσήγαγε τερετίζοντα καὶ ναυαγὸν Ὀδυσσέα σολοικίζοντα, ὁ αὐτός φησιν* (sc. *Ἀριστόξενος*). Si supra (p. 175 sqq.) Aristotelis locum sano consilio restituimus Oenonaeque aetatem probabili termino definiuimus, non minus huius loci difficultates expediuimus. Hegemone enim natu paulo minor qui dicitur citharoedica poemata mimica arte expressisse, eum recentioris nomi Attici cauillatorem exstitisse et per se probabile est et hic argumentorum similitudine euincitur. Namque ut Hegemo praecipue Homeri poesim ad ridiculum deducebat, ita Oenonas sublime genus primum explosisse censendus erit, Timothei igitur Cyclopem. Hac de re intellegenda sunt uerba *τερετίζοντα* et *σολοικίζοντα*. Deflexit enim inanem uerborum tumorem citharoedi, quem iam comicis poetis ludibrio fuisse uidimus, ad humillimum

abiectumque genus loquendi. Cyclopem igitur, qui fortasse apud Timotheum iactarat magniloquentiam, induxit balbutientem uino oneratum et Ulixem soloecismos admittentem. Miro huic inuento aliquid luminis accedit ex testimonio Philoxeni grammatici ad Sophronem mimographum spectante Etym. M. p. 774, 42 sqq.: *ζήτει τὸ παρὰ Σώφρονι ʽὑγιώτερον κολοκύντας᾽, πῶς οὐ λέγει ʽὑγιέστερον᾽; ῥητέον οὖν, ὅτι ἑκοντὶ ἥμαρτε, τὸ ἄκακον τῆς γυναικείας ἑρμηνείας μιμούμενος· ὃν τρόπον κἀκεῖ ἐσολοίκισε ʽτατωμένα τῶ κιθῶνος (ἀντὶ τοῦ ἐνέχυρα θεῖσα) ὁ τόκος νιν ἁλιφθερώκει᾽* (sic Valckenaer. adnott. in argum. Adoniaz. Theocr. p. 200 sqq.). *Σολοικίζειν* igitur cum hic intellegendum sit de Sophronis arte, qua contra linguae leges peccantes faciebat personas, ut uulgaris rusticiue sermonis simplicitatem (*τὸ ἄκακον*) et securitatem denotaret (cf. Valckenaer. l. l.), Oenonas uidetur Laertiaden induxisse agresti et uitioso sermone utentem, ut oppositione exaggerata castigaret dithyrambicorum nomicorumque uerborum formas audaces et inauditam structuram. Ulixes autem putandus est soloecismos illos effudisse familiaritatem quandam cum Polyphemo simulaturus, ut se ex antro dimitteret, ut faciunt homines impetraturi aliquid ab inculto uiro, qualis scaena obuersata uidetur Synesio. Praeterea melius conueniebat sermonis rusticitas horrido habitui naufragi Ulixis. Argumentum igitur illius parodiae uidetur fuisse Cyclopis et Ulixis colloquium de dimittendo captiuo et uafri Ithacensis dolus [1]). Qua in parodia uix Timotheum solum perstrinxit Oenonas, sed cognatum genus dithyrambi Philoxenii partim ad irrisionis aculeos acuendos partim ad exagitandum et ipsum adhibuisse existimandus erit (cf. Winckelmannum ad Plut. Erotic. p. 201). Potest enim illud *τερετίζοντα* suo iure ad citharae cantum praelusionemque referri (cf. Theognosti can. p. 12, 11 *τερετίζω· τὸ κιθαρίζω*; Plut. de aud. 15. Plat. quaest. 10, 2; Luc. de merced. cond. c. 33),

---

1) Commemorare hic liceat Ulixis cum Polyphemo commercium fuisse etiam inter declamationum rhetoricarum argumenta cf. Liban. orat. IV p. 1028 sqq. ed. Reisk.; Demetr. de elocut. 115; uide etiam Lucian. dial. mar. II.

quam Cyclops Philoxenius imitatus est famoso illo *θρεττανελό*, quae imitatio nunc fortasse ab Oenona in absurdius aucta est.

Per Oenonam uero *τὸν ἐξ Ἰταλίας* statim in eas regiones delati sumus, ubi etiam huius fabulae mimica indoles exculta est, Graeciam magnam et Siciliam, quarum incolis insita erat iocose imitandi facultas et studium (cf. Iahn. proll. Pers. p. LXXXV sqq.). Ridiculi autem homines uarii generis eo libentius hoc argumento potiti erunt, quo magis penitus inhaerebat antiquitus uulgi memoriae, neque dubitamus, quin infimi ordinis mimi, quibus *παίγνια* adsignat Plutarchus quaest. symp. VII, 8, 4, iam prius in circulis et conuiuiis Polyphemi figuram ad ridendum propinarint, quam ab Oenona in mimorum litteras, fortasse in scaenam — nam de cultiore aliquo genere cogitandum est propter uerbum *εἰσήγαγε* — induceretur. Talium autem mimorum hoc in mytho optimum exemplum est Cario Aristophaneus, quem, si eximis parodiam, mimico gestu partes Cyclopis egisse manifestum est. Et magodorum qui dicuntur inter celeberrimas partes fuisse Polyphemum persuadet Athen. XIV p. 621 c (Iahn. l. l. p. LXXXVII adnot. 2): *ὁ μαγῳδὸς καλούμενος — σχινίζεταί τε καὶ πάντα ποιεῖ τὰ ἔξω κόσμου, ὑποκρινόμενος ποτὲ μὲν γυναῖκα καὶ μοιχοὺς καὶ μαστροπούς, ποτὲ δὲ ἄνδρα μεθύοντα καὶ ἐπὶ κῶμον παραγινόμενον πρὸς τὴν ἐρωμένην.* Vir enim ebrius comissatum proficiscens occurrit iam Cyclops Euripideus uu. 503 sqq. Licebit igitur opinari etiam in mimis fuisse amores Polyphemi et Galateae, quod suadent quae secuntur apud Athenaeum de similitudine inter magodorum et comicorum argumenta intercedente: *πολλάκις δὲ οἱ μαγῳδοὶ καὶ κωμικὰς ὑποθέσεις λαβόντες ὑπεκρίθησαν κατὰ τὴν ἰδίαν ἀγωγὴν καὶ διάθεσιν.* Atque huius quidem speciei rudi forma degeneratus magis quam excultus mythus primum uidetur Italorum nationibus traditus esse; certe facile concedes Siciliae figuram comicam sollemnem breui tempore Campanae quoque lasciuiae propriam factam (cf. Th. Panofka de huius mythi in monumentis parodia in comm. acad. Berolin. philol. et hist. 1851 p. 6 sqq.; Heydemannum in annal. instit. archaeol. 1878

p. 227 sqq.). Neque tamen contigit, ut uestigia propagatae fabulae usque ad Romanos persequi possemus, etsi uix dubium est, quin multi colores stupidarum personarum auidi uentris [1]), ueluti Maccorum, quales frequentant comicam scaenam indigenam Romanorum, referendi sint ad Aetnaeum exemplar.

Primum redit saltantis Cyclopis mimici mentio apud Horatium sat. I, 5, 62 sqq., ubi certamen proponit poeta scurrarum Sarmenti et Messii Cicirri, quorum ille hunc lacessit:

Campanum in morbum, in faciem permulta iocatus,
pastorem saltaret uti Cyclopa, rogabat:
nil illi larua aut tragicis opus esse cothurnis.

Scilicet ingentis corporis erat Oscus et ei 'foeda cicatrix
saetosam laeui frontem turpauerat oris'.

Ipsi sunt scurrae, quales arcessebantur a Romanis ad cenas (cf. l. l. u. 70), neque ipsi fortasse nescii imitationis Cyclopis; sed alludit Sarmentus ad paulo nobilius genus, ad pantomimos, id quod sequitur ex u. 64, qui scaenicum monstrat apparatum (cf. Kirchner. ad h. l.). Pantomimus intellegendus etiam Hor. ep. II, 2, 124 sq., ubi de ueri poetae laboris per ludum dissimulatione legitur:

ludentis speciem dabit et torquebitur, ut qui
nunc Satyrum [2]) nunc agrestem Cyclopa mouetur;

et disertis uerbis testatur Porphyrio: 'ita torquebitur et fatigabitur, ut pantomimus, qui nunc motus (e coni. Meyeri) Satyri nunc Polyphemi Cyclopis conatur imitari personam'. Discimus his ex locis fuisse Cyclopis figuram in pantomimorum scaena celeberrimam et actorem laruam tragicosque cothurnos induisse, ut ingentis uiri magnitudinem et deformitatem aequi-

---

1) Ad Polyphemi exemplar putant expressam fuisse Manduci effigiem (uide Paul. Diac. exc. p. 96) cf. M. Raoul-Rochette: monum. ined. I p. 351 adnot. 3 et M. Arditi l. mox laud. p. 15 afferentes Callim. hymn. in Dian. 66 sqq. cum adnott. Spanhemii. Qua cum effigie comparatur testimonium Varronis d. l. L. VII, 95 M. (Ribbeck. comic. Rom. frgm. Atell. inc. nom. I).

2) Etiam pastores satyros saltando imitati sunt, quod docet Verg. ecl. V, 73 ab Orellio ad h. l. laudatus.

peraret. Neque tamen credimus Pseudo-Acroni propterea tantum Sarmentum, scaenica supellectile supersedere Oscum, censuisse, 'quia demissa esset barba', qualis sane in monumentis est Polyphemus, sed etiam propter cicatricem illam in fronte conspicuam, quae instar esset unius oculi, quem laruae defuisse uix consentaneum. Recte porro conclusum est ex epistulae loco rudem et incomptam saltationem Cyclopis opponi Satyri agilitati et alacritati. Satyros autem pantomimo cum notum sit Augusti temporibus excoluisse Bathyllum (Pers. sat. V, 123: uide Ps.-Acr. ad Hor. ep. II, 2, 125; Plut. quaest. symp. VII, 8, 3, 3 cf. Friedlaend. histor. mor. Roman. II p. 286), etiam Cyclopem inter huius discipulorumue argumenta fuisse facilis est suspicio, non tamen comoediae Cyclopem, sed fabularum satyricarum uel dithyrambi, quoniam pantomimi e comoedia petiti in usu fuisse non uidentur (cf. Friedl. l. l. adnot. 1). Amores Polyphemi non minus quam temulentiam in pantomimo actos esse propter obscenitatem Bathyllici certe generis credi, non demonstrari potest. Impura autem talia de Polyphemi et Ulixis commercio, qualia denotata habes apud Petronium c. 48. Luc. Pseudolog. c. 27, potius rusticis illis, ut ita dicamus, mimis ingerenda erunt quam pantomimorum exquisitiori lasciuiae ne nobilibus quidem uiris ingratae. Quaecumque uero in mimis et pantomimis risu diducebant rictum spectatoris, in Euripidis fabula satyrica si non exposita, at certe tacta et praemonstrata sunt, praecipue obscena; ueluti paederastia cf. uu. 581 sqq., praeterea ebrietas, ructus, uomitus, cantillans comissatio. Contra a mimorum indole abhorrere uidentur quae a Iahnio symb. arch. cum iis laudantur C y c l o p e a a scriptoribus historiae Augustae inter ludos posterioris aetatis imperatoriae enumerata, quae magis ad robora immania ostentanda uidentur pertinuisse, ut nostrates solent Hercules spectare, cf. Treb. Poll. Gallien. 8 'Cyclopea etiam luserunt omnes apenarii, ita ut miranda quaedam et stupenda monstrarent' cf. Flau. Vopisc. Carin. 19.

Corollarium archaeologicum.

Dolemus nunc quod artis monumenta ad Polyphemum et Galateam spectantia digne colligere et tractare nec facultate uiribusue ualemus et temporis huiusque commentationis angustiis prohibemur. Possunt sane permulta et ad typum Polyphemi definiendum et ad huius fabulae indolem cognoscendam illo ex fonte hauriri; atque animaduertimus iam illustrissimum illum archaeologum Georgium Zoega quondam constituisse disserere de diuersis Cyclopis apud ueteres significationibus cf. 'Romae anaglyph. antiqu.' uol. II p. 13 [1]), quod munus ueremur ne parum dignis reliquerit nobis.

Quae ad Polyphemi et Ulixis commercium pertinent monumenta sat multa (apud Ouerbeckium sunt XLIII) congesta et aucta sunt compluriens inde a commentatione Michaelis Arditi: 'Ulisse che giunto nella Sicilia si studia d'imbriacar Polifemo' Neap. 1817 litterarum testimoniis largis instructa usque ad Iohannis Bolte dissert. Berolin. a. 1882: 'de monumentis ad Odysseam pertinentibus capita selecta' [cap. I: Ulixes Polyphemum excaecans; cap. II: Ulixes ex antro Polyphemi euadens], ubi priores inuenies laudatos.

De Polyphemi et Galateae monumentis [2]) Iahnius et Helbigius l. l. disseruerunt plena litterarum notitia praediti.

---

1) Verba eius sunt: '. . . ed un tripode a bassorilievo nella villa Borghese, all' occasion di cui mi riserbo di discorrere di questo selvaggio e i suoi compagni, e de' differenti significati nei quali il termine di Ciclope è stato preso dagli antichi, ed a esseri del tutto diversi applicato'. Quod consilium quantum scimus non peregit, cum anaglypha uillae Borghesianae non ediderit cf. Welcker. de uita Zoegae II p. 434 sqq. M. Raoul-Rochette monum. ined. I p. 355 c. adn. 2. uide Welcker. mus. Rhen. VI (1839) p. 579 adnot. 1.

2) Unum liceat addere (cf. Korn. ad Ou. met. XIII, 750—897) illis nondum cognitum picturam Palatinam in tablino domus Liuiae repertam sat memorabilem, quam edidit et explicauit Georgius Perrot in libro: mémoires d'archéologie, d'épigraphie et d'histoire, Paris. 1875 tab. VI p. 100—111 (= revue archéologique N. S. uol. XXII [1870/71] p. 47 sqq.) cf. Reber. de Romae ruinis [2] Lips. 1879 p. 385. Ubi conspicitur Polyphemus imberbis usque ad pectus in mare progressus captans Galateam in

Sunt autem longe maximam partem tabulae Campanae, quas pleniores nunc quam antea enumeratas habes ab Helbigio: tabb. oppid. Camp. Vesuuio obrut. Lips. 1868 nr. 1042—1053, quibus accedunt nonnullae caelatae sculpturae. Campanorum autem pictorum ars cum longe plurima et grauissima incitamenta et incrementa ceperit ex Alexandrinae poesis studio, quod fusius exposuit Helbigius in quaestion. de pictura pariet. Camp. Lips. 1873, impr. p. 112 sqq., hoc fonte uti licet, quo recuperentur illius poesis singula artificia et ornamenta. Exempli gratia tabulas illas ex Helbigii descriptione percensebimus, ut conexum inter poetarum artificumque operam hac in fabula intercedentem paulum illustremus. Sollemnis autem scaena, quae ibi proponitur: Polyphemus in litore sedens prospiciens in Galateam delphino praeteruehentem, quam bene respondeat typo a poetis expresso patet, quamquam hic discrepantia conspicua inter poetam et artificem, quippe qui debuerit ipsam nympham oculis spectatoris subicere — exceptio rara —, cum poeta Cyclopis repulsam melius absente Galatea denotaret. Deprehendimus etiam singulos colores Polyphemi e poetarum descriptionibus notos, uelut horridum capillum [1]) promissamque barbam, clauam modo gestatam ab ingenti uiro, ueluti nr. 1042—1045. 1049. 1050. 1051, modo scopulo acclinatam, ueluti nr. 1047. 1048. 1052, sedem scopuli cf. nr. 1044—1052; fistulam tantummodo in nr. 1052, citharam 1047. 1048. Haud raro indutus est Cyclops pelle, maxime pardi cf. 1043. 1046. 1048,

---

hippocampo fugientem, quam nutu ut uidetur ad sese arcessunt duae nymphae. Amor autem frenis Cyclopem coercet. Recte perspexit Perrotius p. 107 sqq., quibus in rebus discrepet haec compositio a Campanis, praecipue suo iure aquae contemptorem miratus est Polyphemum, cuius rei desiderat litterarum testimonium. Possumus, id quod nostrum uidetur esse, similitudinem certe afferre hanc Verg. Aen. III, 664 sq.:

graditurque per aequor
iam medium, necdum fluctus latera ardua tinxit.

1) Coniferae arboris speciem uidentur praebere capilli in picturis ap. Helb. 1048 et 1050; quos prius opinabatur Helbigius pinu uel harundine coronatos, nunc respondere dicit uerbis Philostrateis imagg. II, 18: *χαίτην ἀνασείων ὀρθὴν καὶ ἀμιφιλαφῆ πίτυος δίκην.*

qua nonnumquam scopulus stratus est cf. nr. 1044. 1050. 1052. Ostendunt hae pelles uenatorem Cyclopem ex poesi notum (cf. Nic. Eug. VI, 525). Et secuti sunt artifices Alexandrini aeui normam, quae Cyclopis greges ex ouibus tantum et capris compositos permittebat cf. tres oues et capram in pict. nr. 1042. 1046, arietem nr. 1043. 1047. 1052, capram 1051. Porro quam praedicat Polyphemus lactis ubertatem aeternam repraesentare uidetur mulctrum in tab. Camp. ap. Helb. nr. 1043 conspicuum. Contra suo Marte artifex Polyphemo uidetur affinxisse aures satyrorum ex. gr. ap. Helb. nr. 1042. 1050, quibus significaret 'bestiam humano in corpore latentem' (cf. Helb. symb. p. 365). Ut supra monuimus, ab artificibus primum Galateae typus expressus est, licet non ubertim priuis lineamentis instructus sit: conspicitur fere delphino equitans, ἡμιφανής (cf. Nonn. XIV, 65) nuda superiore corporis parte, uestis laciniam supra umerum attollens uel sinuans supra caput eodem quo apud Philostratum modo, quo artificio saepe utuntur pictores in Nereidibus delineandis cf. Helbig. nr. 1027. 1030 b. 1035. 1038, dextra tenens folium flabelli uicibus fungens, ut aliae quoque Nereides cf. Helbig. nr. 1032. 1037. Accedunt nonnumquam ornamenta muliebria, ueluti nr. 1044, uel comites Amor et Trito, ueluti nr. 1042.

Insignem autem debemus artis operibus de altera mythi forma notitiam uel confirmationem ab Helbigio praecipue pictura nr. 1048 comprobatam, nunc extra dubitationem positam tabula nr. 1052 (publicata ab Helb. in 'XXIII tabb. ad opus: tabb. opp. Camp.', tab. XIII), ubi amplectuntur se Polyphemus et Galatea. Reliquae picturae, quas huic formae maluit Helbigius adsignare, non omnes tam certa indicia uidentur exhibere, prae ceteris quam ipse cunctanter huc trahit nr. 1053 (uide etiam symb. Bonn. p. 367 sq.), ubi singula congruunt pigmenta, refragatur tota compositio. Neque Campanae picturae ap. Helb. nr. 1048 et 1049 (symb. Bonn. p. 363 sq.) huc referendae nobis uidentur — contradixit iam L. Stephani: compte-rendu de la commission impériale archéologique pour l'année 1864 p. 223 —, quoniam uix per litteras commercium fuit inter

Cyclopem et Nereidem. Ubi enim umquam Neptuni filius litteras uel primis labris attigit? Illudit profecto Galatea Polyphemum. Mittit epistulam per petulantem nuntium Amorem probe sciens non intellecturum stolidum amatorem. Hic tamen laetabundus arripit illam, quasi sit fauoris signum, quo laetatos uidit alios amantes. Ansam autem Amoris nuntii ad Polyphemum ablegandi artifex uidetur sumpsisse ex Theocr. uu. id. VI, 31 sqq., ut adnotauit iam Academicus in libri: 'le pitture antiche d'Ercolano' uol. I (1757) p. 51 adn. 13. Nimirum ut in tabulis ita hic imaginatur Cyclops amoris aculeo stimulatus nympham mittere nuntium Amorem, qui potius ut ludibrio esset Galateae ex antro ad litus uidetur illum excitasse.

Atque haec quidem sufficiant. Intentius quos decet inquirunto. —

Reseruauimus uero huic appendici iudicium de eo rhetore faciendum, cuius nominis omen infaustum bellum nondum sedatum excitauit inter uiros doctos, de Philostrato. Nemo exspectabit omnes totius disquisitionis calculos nos denuo collaturos, quo uix apertior subduceretur ratio. Sed quantum ad hanc fabulam spectat quaestio, sententiam feremus id praecipue nostro iure agentes, ut quae ex litterarum memoria hausisse possit rhetor, quae non clarius appareat. Describit enim Philostratus senior imagg. II, 18 inter alias imaginem Polyphemi et Galateae, ut ipse dicit in prooemio in porticu Neapolitana conspectam. Litigant uiri docti, utrum ueras imagines describat rhetor an ex poeticis pannis consuat mera imaginatione: hoc post Passowium demonstrare studuit Friederichsius (imagg. Philostrat. Erlang. 1860), illud post Welckerum contendit Brunnius (Fleckeis. annal. uol. suppl. IV p. 179 sqq.). Tertius exstitit suffragiorum princeps Fridericus Matz (de Philostratorum in describendis imaginibus fide, Bonnae 1867)[1], qui quaestionem distincte diiudicari posse negans auream quandam mediocritatem tenet (cf. Philol. uol. XXXI p. 628). Hoc uero rectissime flagitauit (Philol. l. l. p. 586 sq.), ut in unaquaque

1) Ad hunc relegamus quicumque diuersarum partium asseclas cognoscere uult, p. 1 sqq.

imagine denuo examinaretur, quae ad artis, quae ad litterarum memoriam pertinerent. Ac fucatas esse illas descriptiones ornamentis rhetoricis ne patroni quidem Philostratorum infitias eunt: id quaeritur, utrum omnia ficta sint necne. Cyclopis autem descriptionem sic instituit rhetor, ut primum de uictu et moribus Cyclopum exponat, deinde uerbis *τοὺς μὲν οὖν ἄλλους ἔα, Πολύφημος δὲ* etc. ad Polyphemum transeat, qui depingitur e scopulo in mare prospiciens, ubi Galatea praeteruehitur quadrigis delphinorum comitata Tritonidibus. Quae offendunt in pictura acriter primus notauit Friederichsius (imagg. Phil. p. 27 sqq.), quamquam iam antea cautiore iudicio usus grauissima ut nobis uidetur absoluerat Iahnius symb. arch. p. 413 sqq. Is docuit priorem partem, ubi Cyclopum uita adumbratur, introitum quendam esse eorum quae secuntur: adoptauere postea hanc sententiam Brunnius (Fleck. annal. uol. suppl. IV p. 207 sq. 241 sq. uol. CIII p. 95), Helbigius (symb. phil. Bonn. p. 371), Matzius (dissert. p. 100 sq.). Consentiunt hoc exordium desumptum esse ex Hom. Od. IX, 108 sqq.

Altera offensa spectat ad descriptionem Polyphemi, qui prorsus contra artis antiquae consuetudinem cum uno tantum oculo fictus sit, cum alias denotetur cum duobus uel tribus — tertio in fronte addito. Iam cum haec Cyclopis imago multa Theocriteae debeat descriptioni, Friederichsius totam compositam censet e bucolici poetae carminis XI coloribus (cf. etiam Matz. dissert. p. 102). Sed simplicissima est ratio Brunnii (uol. suppl. IV, 207 sq.), qui et ipsam illam priorem descriptionem figurae Polyphemi, quam postea (Philostr. II p. 370, 14 sqq. K.) excipit altera, pro exordio quodam habet ex poeticis flosculis contexto: *Πολύφημος δὲ ὁ τοῦ Ποσειδῶνος ἀγριώτατος αὐτῶν οἰκεῖ ἐνταῦθα, μίαν μὲν ὑπερτείνων ὀφρὺν τοῦ ὀφθαλμοῦ ἑνὸς ὄντος, πλατείᾳ δὲ τῇ ῥινὶ ἐπιβαίνων τοῦ χείλους καὶ σιτούμενος τοὺς ἀνθρώπους, ὥσπερ τῶν λεόντων οἱ ὠμοί*[1])

1) Eadem de Cyclope imagine utitur Lycophro Alex. 659 sqq.:

ὃς ὄψεται μὲν τοῦ μονογλήνου στέγας
χάρωνος, οἴνης τῷ κρεωφάγῳ σκύφον
χερσὶ προτείνων τοὐπιδόρπιον ποτόν.

cf. Theocr. XI, 31 sqq. et Hom. Od. IX, 292, quam sententiam expressit Philostratus etiam Heroic. p. 164, 21 sq. K.: *ὅς λέοντος ὠμοῦ δίκην τοὺς ἀνθρώπους ἤσθιεν.* Quae uero in posteriore Cyclopeae personae descriptione Friederichsius et Matzius censuerunt ab artis consuetudine abhorrere, praecipue saetas per totum corpus dispersas, Brunnii singulari monumentorum peritia putamus labefactata. Hoc unum retractabimus, quoniam Matzius (dissert. p. 101. Philol. XXXI p. 624 sq.) in excusatione Brunniana non acquieuit, quod dicitur Polyphemus canens fictus esse, nec tamen ut fit cithara commemoratur, sed fistula sub umero pendens necdum ad os adhibita. 'Quomodo canens fingi poterat, nisi citharam plectro mouebat?' Concedimus Matzio non sufficere, quod Brunnius (annal. uol. CIII p. 95) monet fistula Polyphemum instructum esse in tabula Campana nr. 1052 Helb., quoniam ibi ne potest quidem cantare, cum Galateam — si uera est Helbigii interpretatio — amplectatur. Sed cur canentem fictum esse Cyclopem statuamus? Nonne rhetoris additamentum est totum illud *ποιμενικὸν ᾆσμα*? Ipsa uerba *ὡς λευκή τε εἴη καὶ γαῦρος καὶ ἡδίων ὄμφακος*[1]) *καὶ ὡς νεβροὺς τῇ Γαλατείᾳ σκυμνεύοι καὶ ἄρκτους* manifesto ex Theocr. XI uu. 20 sq. 40 sq. sumpta arguunt canentis amatoris cogitationem fictam. Immo antea uerbis *καὶ ἡ μὲν σύριγξ ἔτι ὑπὸ μάλης καὶ ἀτρεμεῖ* indicatum erat nondum cantare Polyphemum; sed cum fistulae mentio iniecta sit, non temperat sibi rhetor, quin pulcherrimam sententiolam Theocrito subreptam e memoria promat. Itaque ne illud *ᾄδει* quidem nimis premendum, quod a supplemento rhetorico orationem perducit ad picturam porro describendam. Accedit quod in monumentis rarius canens proponitur Cyclops, uelut in tab. Camp. nr. 1047 Helb., saepius sinistram uel dextram in Galateam uersus tendens, ueluti in tab. Camp. ap. Helb. nr. 1042. 1044 uel adspiciens tantum amatam nr. 1043. 1045.

χάρων enim est epitheton leonis cf. Hesych. et Et. M. s. u.; Ou. met. XIV, 207. cf. M. Arditi l. l. p. 13 sq.

1) Videtur rhetor non intellexisse Theocritum XI, 21 (cf. Fritzsch. ad h. l.), quem Ouidius liberius imitatus est met. XIII, 795.

Etiam cantum intermittens conspicitur apud Helbig. nr. 1048; in anaglyph. uill. Alb. (Zoega: Bassiril. II, 57). Manum autem tendere amatae imaginamur Philostrati Cyclopem hunc sensum subicientes uerbo ἀφιστορῶν (ἀπὸ τοῦ ὄρους [1])). Ubi praeteruecta erit nympha, canere incipiet miseram cantilenam de fugiente Galatea.

De tertia autem offensa, quam nimis suspicax et incautus Friederichsius prioribus addidit, quod Galateae positura et cum naturae lege pugnaret et ne clare quidem e rhetoris oratione appareret, iam pridem a peritis conclamatum est, quibus ipsa illa positura omnes amoenitatis numeros prae se ferre uidetur, quae iam fuit sententia Iahnii symb. arch. p. 415, cf. Brunn. suppl. IV p. 192 sq. 258; Helbig. symb. Bonn. p. 371 sq.; Foerster. in Fleckeis. annal. uol. CIX p. 462. Potuisse igitur picturam aliquam Philostrati descriptioni subesse constat. At dicunt permulta ex poetarum recordatione fluxisse, ac iuxta posuit Friederichsius (Fleckeis. annal. suppl. V p. 145 sq.) Philostrati et poetarum, Homeri et Theocriti, locos. Potuit plura conferre (cf. Iacobs. ad Philostr. imag. p. 501 sqq.). Admonent enim uerba: χαίτην ἀνασείων ὀρθὴν καὶ ἀμφιλαφῆ πίτυος δίκην Ouidianorum met. XIII, 844 sq.: coma plurima toruos
prominet in uultus umerosque,. ut lucus, obumbrat.
cf. u. 765; illa autem καρχάρους ὑποφαίνων ὀδόντας ἐκ βοροῦ τοῦ γενείου Theocriteum exemplar ostendunt, quod praetermisit Friederichsius id. VI, 37 sq.: τῶν δέ τ᾽ ὀδόντων
λευκοτέραν αὐγὰν Παρίας ὑπέφαινε λίθοιο,
licet refragetur Brunnius (annal. CIII p. 95), cui respondet Matzius (Philol. XXXI p. 625 adnot. 28. cf. dissert. p. 101). Denique haec στέρνα τε καὶ γαστέρα καὶ τὸ ἐς ὄνυχας ἧκον λάσιος πάντα non solum ad Theocr. XI, 50 sqq. respiciunt, ut Friederichsius arbitratur, sed etiam ad Callim. hymn. Dian. 75 sqq.; Ou. met. XIII, 846 sqq.; Luc. dial. mar. I, 1. 5, redeunt eadem fere qua apud Philostratum exstant distinctione, apud Nic. Eug. VI, 508 sqq. Haec igitur malimus communi de Cyclopum

1) 'Montis' notio non urgenda cum Matzio dissert. p. 101 sq., cum etiam a pictoribus Polyphemus in alta sede collocetur cf. Helbig. nr. 1046.

figura opinioni, quam unius poetae cogitatae imitationi tribuere. Omnes autem hae imitationes possunt concedi, nec necesse est negare artis monumentum descripsisse rhetorem. Etenim quis non nedum rhetor in describenda imagine nonnulla adiciet, quae neque in monumento effìcta sunt neque effingi possunt, data occasione etiam lectionis memoriam ostentabit? (cf. etiam Carol. Nemitz: de Philostr. imag., Vratisl. 1875 p. 36 sqq.).

Satius erit componere ea, quae non surripuit poetis Philostratus, omnino quaerere, quid noui neque per litterarum memoriam obuii in illa descriptione induxerit. Nusquam per litterarum reliquias Polyphemus proponitur fistulam gerens desidem ut ita dicamus, sed ubi inuenitur fistula uel alio instrumento musico instructus, cantat. Itaque si finxisset rhetor totam Cyclopis figuram, uix fistulam nondum sonantem commemorasset, cum ubiuis inueniret apud poetas Cyclopem fistula canentem. Hoc pro testimonio habemus fidei Philostrati. Addit *ᾄδει δὲ ὑπὸ πρίνῳ ταῦτα.* Artificis opus ostendit accuratior sedis Cyclopis enarratio, qui sub ilice sedens proponitur, ut in anaglyph. uillae Alb. (Zoega: Bassir. II, 57): huius arboris in poesi mentio nulla. Porro pictoris artem requirit, uix consociatur cum poetica iudicium de uisu Polyphemi: *καὶ βλέπειν μὲν ἥμερόν φησιν, ἐπειδὴ ἐρᾷ, ἄγριον δὲ ὁρᾷ καὶ ὑποκαθήμενον ἔτι, καθάπερ τὰ θηρία τὰ ἀνάγκης ἡττώμενα* (cf. Helbig. l. l. p. 371). Atque haec quidem comprobant non solum potuisse, sed etiam debuisse Philostratum in Polyphemi descriptione ante oculos habere ueram imaginem. Omni autem singularum rerum disquisitione supersedemus in Galateae effigie, quam e litterarum memoria repetendam non esse quouis pignore potest affirmari. Neque ipse Friederichsius ullum auctorem proferre potuit cf. de imagg. Phil. p. 31. annal. suppl. V p. 146. Patet autem opinamur ex tota hac commentatione proprium esse huius fabulae, ut Galateae pulchritudo et habitus numquam fere diligentius illustretur, sed longe emineat ceterarumque personarum studium oblitteret Polyphemi figura. Atque adeo unus ille flosculus saepius a poetis in depingenda nympha adhibitus, quo celebratur 'intemperatus candor' Gala-

teae, a rhetore praetermissus est, quoniam hic aperte ab imagine non recedit, tam aperte, ut ipse Friederichsius non dubitet una certe in re monumenti memoriam largiri cf. de imagg. Phil. p. 31 adnot. 3.

Itaque ut iudicium comprehendamus, cum ultima pars illius descriptionis ea, qua de Galatea agitur, certo e conspectu monumenti repetenda sit (cf. Matz. dissert. p. 102), Cyclopeae autem figurae enarrationis nonnulli certe colores e picturae memoria hausti, uniuersa denique compositio ea sit, quam in tabulis Campanis inuenire solemus, non dubitamus cum Brunnio consentire obuersatam esse ueram imaginem rhetori; quae utrum fuerit in pinacotheca Neapolitana an ex pristina aliqua recordatione inhaeserit menti, nihil nostram ad rem pertinet. Litterarum autem memoria non ita larga instructus erat Philostratus, quippe quem flosculos suos praecipue ex Homero et Theocrito collegisse uiderimus, ita ut ad poesis ueterum reliquias augendas nihil redundet ex Philostrati pingui nitidaque enarratione.

Longam et spinosam uiam emensi sumus: respicientibus quasi de montis cacumine multa se offerunt loca tenebris adhuc operta, quibus solem adspergat felicior dies. Fabulosi uiri indolem eruere, celeberrimae personae diuersissimis tractandi generibus acceptae typum definire, lepidae fabellae amatoriae expolitionem et uariationem enarrare uoluimus non id praecipue agentes, ut copiam reliquiarum et testimoniorum auctiorem exhiberemus, sed ut materiam Iahnii merito collectam melius digereremus, acrius interpretaremur, utiliorem redderemus ad litterarum perditarum memoriam redipiscendam et redintegrandam ante omnia diuersa tempora et diuersa tractationis genera distinguendo. Quae assecuti sumus difficile castigatis uerbis breuiter comprehendi possunt: comitati sumus Polyphemum ab Homeri formidulosa narratione per comoediae Siculae Atticaeque ueteris et mediae iocos, per fabulae satyricae hilaritatem, per dithyrambi tumorem et irrisionem usque ad Alexandrinorum nobilem subtilitatem, quam posteriores fru-

stra imitabantur, et mimi rudem exsultationem semperque noua lumina addita uariatamque figuram cognouimus. Quodsi quid fructuosi contulimus ad litterarum historiam illustrandam, non paenitet operae et olei consumpti, et libenter ualere iubemus pastorem Aetnaeum.

CAPITUM ELENCHUS.

Addenda.

p. 177. Respondit Hillero Susemihlius Burs. annal. 1882 I p. 83 sq. c. adn. 88 de sublimi Cyclopis delineatione sententiam paulum deflectens iniuria, ut nobis uidetur.

p. 205 sq. Laudare debuimus Conradum Bursian, qui eandem quam nos de Dorionis uerbis opinionem protulit iam in Zarnckii annal. litt. 1873 p. 1555 cf. Burs. annal. 1880 II p. 129 c. adnot. 1.

DE

FASTIS GRAECORUM ANTIQUIORIBUS.

SCRIPSIT

ERNESTUS BISCHOFF.

COMPENDIA.

C. I.: Corpus Inscriptionum Graecarum.
C. I. A.: Corpus Inscriptionum Atticarum.
Lebas: Voyage arch. en Grèce et en Asie-Mineure. Deuxième partie. Inscriptions grecques et latines. Deuxième uolume. Inscriptions de la Grèce et des Îles.
Lebas-Foucart: ib. Explications des Inscriptions grecques et latines recueillies en Grèce etc. Mégaride et Peloponnèse.
Lebas-Waddington: ib. Asie-Mineure.
Rang.: A. R. Rangabé, Antiquités Helléniques. Athènes I. 1842. II. 1855.
Eph. A.: *Ἐφημερὶς Ἀρχαιολογική.* Athen. 1837 sqq.
Eph. A. Nou.: *Ἀρχ. Ἐφ.* Athen. 1862 sqq.
Wescher et Foucart: Inscriptions recueillies à Delphes. Paris 1863.
Act. Inst. Arch.: Mittheilungen des deutschen arch. Instituts in Athen. 1876 sqq.
Bull.: Bulletin de correspondance hellénique. Paris et Athènes 1877 sqq.
Newton: The collection of ancient greek inscriptions in the british museum. part. II. Oxford 1883.

PROOEMIUM.

Cum ante hos[1]) sedecim menses ad perscrutandos titulos qui inde ab h. s. a. XLIV reperti sunt accederem, ut eos qui mensium nomina continent componerem, de fastis Graecis uberius scripserant uiri docti C. Fr. Hermann[2]), Theodorus Bergk[3]), Henricus Ahrens[4]); quorum post operas quoniam titulorum copiae in dies magis auctae sunt et nonnullae de singulis Graecorum fastis commentationes[5]) in lucem prodierant, non superuacaneum uidebatur in hanc materiam denuo inquirere, titulos nuper repertos ad fastos Graecos conficiendos adhibere, uirorum doctorum sententias dispersas et colligere et recensere[6]).

Hoc consilio ad propositum accesseram et titulis huc pertinentibus perquisitis iam maiorem huius opusculi partem con-

1) Scripsi superioris anni mense Iunio; tum confectam et absolutam esse hanc dissertationem moneo. Sed tamen omnes, quantum fieri potuit, titulos ante huius anni calendas Apriles editos examinaui, examinatos, quoad fieri debuit, plerumque in annotationibus curaui.

2) 'Griech. Monatskunde'. Göttingen 1844 in 'Abhandlungen d. hist.-philol. Classe d. kgl. Gesellschaft d. Wissensch. zu Göttingen' u. II.

3) 'Beiträgez. griech. Monatsk.' Giessen 1845.

4) 'Z. griech. Monatsk.' Mus. Rhen. XVII (1862) p. 329—367.

5) Quae suis locis erunt citandae.

6) Simile quid etiam Ch. Em. Ruellio, uiro Francogallo, propositum fuisse certe scio. Qui in Ch. Darembergii et Edm. Saglionis 'Dictionnaire des Antiquités Grecques et Romaines' etc. Sixième fascicule. Paris 1879 s. u. calendarium p. 822—832 uirorum doctorum sententias diligentissime conquisiuit. Sed cum uirorum doctorum commentationes omni titulorum copia exstructus examinare aut supplere supersederet, neque materiam exhausit et multas uirorum dd. sententias, quae non iam stare possunt, pro certis affirmauit.

feceram, cum exeunte anno superiore Clodii [1]) 'Fasti Ionici', ineunte hoc anno Latischewii [2]) de nonnullis fastis Aeolicis et Doricis liber Russorum [3]) lingua conscriptus in lucem prodierunt.

Uterque uir doctus idem potissimum studuit, ut Hermanni de Graecorum mensibus dissertationem titulis qui hodie suppetunt adhibitis emendaret et compleret. Et Clodius quidem summa cum diligentia materiam ad Ionicos fastos condendos in unum contulit, Latischewius non solum ad ea, quae accuratissime tractauit calendaria [4]) inscriptiones collegit, sed data occasione etiam titulos adscripsit, quibus tamquam fundamentis superstruantur ceterorum [5]) Graecorum fasti, ut titulorum copiam denuo colligere non iam uideatur operae pretium esse. Nihilominus ne hoc quidem tempore omnem materiam compositam denuo examinare inutile esse arbitror; primum quod omnium Graecorum fastorum facere summam quae adhuc desideratur tanti esse uidetur, tum quod Clodius et Latischewius saepius mea quidem sententia non recte iudicauerunt ideoque nonnullae utriusque argumentationes erunt corrigendae [6]).

---

1) Arminius Clodius, Fasti Ionici. dissert. inaug. Halis Saxonum MDCCCXXXII.

2) Adscribo eum Latischewii libri titulum, quo usus bibliopola illum proscripserat 'Ueber einige aeolische und dorische Kalender' epigr. Unters. (Russ. Spr.) VIII no. 196 S. gr. 8°. St. Petersburg, Aug. Deubner. Newsky Pr. 10.

3) Theodori Lutheri Moscauiensis nunc Lipsiensis uiri humanissimi beneuolentia hunc librum in uernaculum sermonem ad usum meum traductum esse etiam hoc loco grato animo profiteor.

4) Thessalica, Perrhaebica, Lamiaca, Boeotia, Locrica, Phocica, Lacedaemonia, Theraea, Megarensia, Calchedonia, Byzantina, Chersonesia, Rhodia, Coa, Calymnia.

5) Velut Chiorum, Corcyraeorum, Deliorum, Eleorum, Halicarnassensium, Lesbiorum; ceterum Latischewius Clodii dissertationem nondum nouisse uidetur.

6) Clodii fastis Ionicis nonnulla mensium nomina, Latischewii calendariis unum, quantum memini (cf. infra capit. II, 3 a), addendum habui eaque suis locis annotaui; quae uero mensium nomina alterutri uiro docto debeo, ea asterisco notata sunt.

Quibus ex rationibus quam Clodii et Latischewii libris in lucem emissis sequi cogimur, excusetur quaeso, huius dissertationis sibi non constans natura et indoles; quae ex eo efficitur, quod non iam licebat singulas dissertationis partes ad nostrum arbitrium componere, sed utrum longus an breuis essem, pendebat ab eis quas uiri i. d. antea protulerant sententiis. Nam quo magis in nonnullis ab eis dissentimus, eo uberius disserendum erit; ubi autem cum eis consentimus, attulisse eorum locos, quibus nitimur, satis habere potuimus mensibus eo quem probauimus ordine compositis fontibusque subscriptis. Uberrime igitur erit exponendum de fastis Thessalicis, de quibus plane noua proferre posse mihi uideor; contra ad nonnulla Ionum calendaria, quae Clodium summa cum probabilitate condidisse arbitror, admodum pauca additurus sum.

Haec cum in uniuersum praemonuerim, pauca etiam de disponendis rebus praemittam. Atque ita quidem hanc commentationem instituendam esse putaui, ut dissererem:

I. de fastis Aeolicis,
II. de mediae Graeciae ciuitatum fastis, qui neque cum Aeolicis neque cum Doricis possunt coniungi,
III. de fastis Doricis,
IV. de fastis Ionicis.

Ad finem libri adieci indices duos: alterum ciuitatum quarum menses afferuntur, alterum et mensium adscriptis eis ubi deprehenduntur locis et partium, in quas anni diuidi solent. Postremo confeci tabulas quattuor, quibus omnium Graecorum menses certis — quoad fieri potest — locis collocati et inter se comparati uno in conspectu ponerentur.

Macedonum autem et ceterorum populorum, quorum menses ex hemerologiis quae dicuntur fluxerunt, fastos neglexi, quoniam non tam ex titulis quam ex hemerologiis hauriuntur itaque de his ad Hermanni [1]) commentationem relegare licet. Nihilominus ratio habebitur et eorum mensium, qui quamquam posteriorum temporum titulis traduntur uel ex Macedonum

---

1) Etiam Ruellius l. l. p. 829 sqq. materiam ad haec hemerologia spectantem accuratissime collegit.

fastis effluere potuerunt, tamen an iam antiquitus in usu fuerint nescimus [1]) et eorum, qui quamquam posterioribus demum temporibus usurpati tamen ad antiquiorum mensium formas accommodati sunt uelut *Δημητριών, Ἀδριανιών, Νεοκαισαρειών.*

Atque in singulorum fastorum tamquam familiis constituendis coniungemus fastos in coloniis Graecis usurpatos cum calendariis earum ciuitatum, a quibus illae conditae sunt. Sed ubi haec lex non satis acriter obseruari neque certius quidquam de cognatione ciuitatum aut de affinitate fastorum statui poterit, in uniuersum certum locorum ordinem sequar.

De mensium autem nominum formis, de eorum significatione, de annorum cardinibus, de diuersis intercalandi rationibus, de aliis rebus summatim disserere omisi, quia etiam his in rebus ad Hermanni dissertationem ideo relegare licet, quod eius maiore parte certum harum quaestionum fundamentum iactum esse exploratum habeo [2]). Ceterum etiam eum in quem fastos Graecorum tractandos redegimus ordinem in uniuersum quidem positum esse in Hermanni de fastorum Graecorum familiis sententia — quae nouis repertis titulis in dies magis confirmatur — periti facile ipsi intelligent.

Denique cum multum interesse uideatur certa et firma ab iis secerni, quae ueri quidem similia tamen non explorata uideantur, argumenta ad mensium sedes constituendas ex chronologicis rationibus malui repetere quam ex etymologicis et heortologicis [3]); ad quas tum demum confugiebam cum alia uia certam sedem effectum iri plane desperandum esset. Eadem de causa signum interrogationis praescribitur, si locus mensis, adscribitur, si nomen ipsum incertum est.

1) Cf. *Πάνημον* mensem ex Mysiae aliqua parte repetitum; infra cap. IV. B, 4 c et C, 7 b.

2) Ac ne Latischewium quidem, qui summatim de his rebus disseruit (p. 1—55), ab Hermanno in summis quidem rebus dissensisse uideo.

3) Quas tres rationes idem Hermannus (p. 10 sq.) discreuit.

Caput I.

De fastis Aeolicis.

A. De Thessaliae[1]) fastis.

1. De fastis Thessalicis.

a) De fastis Larisaeis.

Inscriptione Ussingiana[2]) octaua quattuor mensium Larisaeorum nomina eaque posterioris[3]) semestris traduntur hoc quidem ordine: *Λεσχανόριος*[4]), *Ἄφριος*[5]), *Βυ* . . ., *Ὁμολώιος*. Tertium nomen mutilatum ab Ussingio p. 21 quamuis dubitanter restituitur '*Βυσιος*' propter Delphicorum fastorum analogiam idemque probatur Osanno Philolog. u. VIII (1853) p. 181. Sed Bergades[6]) et Duchesnius[7]), qui eundem ediderunt titulum, praebent *Θυ* . . scripturam, quae ab Heuzeyo Rev. Arch. nouv. série XXXI (1876) p. 259, 2[8]) probata confirmatur — siquidem opus est ullo argumento — titulo Duchesnii 162, ubi idem *Θῦος*, sicut in eo quem tractamus titulo, est inter Aphrium et Homoloïum, ut certa sit quattuor illorum mensium series.

---

1) Componam hoc loco calendaria eorum qui uulgo in Thessalis habentur populorum: Pelasgiotarum, Thessaliotarum, Hestiotarum, Phthiotarum; Perrhaeborum, Magnetum, Oetaeorum, aliorum; quamquam hos Thessaliae fastos et inter se discrepuisse et a calendario quod dicitur Thessalico longe diuersos fuisse statim apparebit.

2) Ussing, Inscriptiones Graecae ineditae. Hauniae 1847.

3) Certa de Thessalorum anni initio testimonia quamquam desunt, tamen facilem de eo coniecturam fieri paulo infra uidebimus.

4) Leschanorius mensis iterum comparet in titulo Larisaeo a Lollingio Act. Inst. Arch. VII (1882) p. 343 sq. edito.

5) Aphrius redit alio in titulo Larisaeo Ussing. 8b = Lebas. 1241 posteriori semestri adscriptus.

6) Pandorae uol. XIV (1864) p. 391 sq. Bergadem ante Duchesnium (uide annotationem proxime insequentem) ueram '*Θυ*' lectionem restituisse Latischewius pp. 69 et 79 monuit. 7) Archives des missions scientifiques. III. série. III. uol. (1876) p. 312 sqq. no. 163.

8) Cf. Comptes rendus de l'Académie des Inscriptions etc. IV. sér. IV. uol. (1876) p. 46 sqq. et Heuzey. et Daumet., Mission archéologique de Macédoine I (1876) p. 431 sqq.

Deinde Hippodromium [1]) et Itonium Larisaeos menses afferunt Duchesnii tituli 160 et 161; quamquam dolendum est, quod non apparet, utri semestri sint adscribendi. Unde iam patet apud Ussingium no. 7 (= Lebas 1239) u. 24 in titulo Larisae inuento *'Ιπποδρομίου* quod legitur posse pro mense haberi; quamquam ne hoc quidem tempore plane diiudicari potest, utrum mensis hoc nomen sit an hominis, quam dubitationem iam indicauit Ussingius p. 17.

Denique Themistius et Panamus [2]) menses Larisaeis fastis adduntur inscriptione Larisaea, quam primus [3]) publici iuris fecit Lollingius Act. Inst. Arch. VII (1882) p. 61 sqq.; sed ne hi quidem prae se ferunt notam alterutrius semestris [4]).

---

1) Cur Duchesnii titulum 160, quem Larisaeum esse Duchesnius pro certo affirmauit, Perrhaebis potius asciscamus cum Heuzeyo (Rev. Arch. l. c. p. 260) et Paulo Monceaux (Bull. VII 1883 p. 41 sqq.) nulla est causa. Ad quam coniecturam Heuzeyum esse deductum praesumpta quadam sententia infra (hui. cap. A, 2) patebit. Ne Latischewius quidem (p. 87) uiri illius docti sententiam probauit.

2) Huius nominis syllabam paenultimam producendam esse, hoc titulo denuo comprobatur. Legitur enim duplex post 'α' 'μ' littera, quam relicta uocalis antecedentis productione euanuisse conicimus. Ceterum in titulis Deliis (cf. Bull. V p. 25 sqq.) saepius occurrit '*Πανημος*' forma; quare illud *Πανήμου* quod uersus Callimachi (ed. Schneider. I p. 89. XLVI) praebent, quin rectum sit, dubitare non licet (cf. R. Meister, Curtii Studd. IV p. 441 sq.).

3) Cf. C. Robert et Mommsen. Hermae u. XVII (1882) p. 467 sqq. et Blass. N. Jahrbb. CXXV (1882) p. 525 sqq.; quam inscriptionem Paulus Monceaux plane neglexit; ita ut propter unam hanc causam cadat Thessalorum calendarium, quod tamquam genuinum uerumque constituisse sibi uidebatur (p. 53).

4) Statim monendum quidem est de enuntiato quodam ad hoc tempus ignotum, quod huius tituli u. 40 exstat: *Θεμιστίοι τᾶ ὑστερομειννία*; cuius uocis significationem ii, qui hunc titulum ediderunt, non explicauerunt. Equidem puto coniungendam esse hanc uocem cum uerbo quod titulo Larisaeo ab Ussingio (no. 8) edito traditur '*ὁλ[οκυκλίου]*' — si modo probatur Duchesnii supplementum; ita quidem ut *ὑστερομειννία* dicatur de eo qui plenilunium sequitur die, ubi luna senescere coepit. Ut enim *νουμηνία* est dies, ubi luna *νέος* oritur, ita *ὑστερομειννία* fuisse uidetur is, quo luna *ὑστέρα* i. e. *ἐλάσσων* fit.

Ceterum talem mensium diuisionem apud Graecos in usu fuisse testatur scholiasta ad Pind. Ol. III, 33 his quidem uerbis: '*ὅτε δέ ἐστι ἡ*

Neque tamen prorsus desunt indicia, unde Hippodromii, Panami, Themistii sedes magna cum probabilitate constituamus. Primum Hippodromium et Panamum illum posteriori, hunc priori semestri insertum ponam septimo et octauo post brumam loco, quae sententia Perrhaeborum fastorum analogia commendata Boeotiorum similitudine probatur. Apud Perrhaebos enim Hippodromium posterioris esse semestris discimus comparatis titulis Ussing. 6 et Heuzey. 'Le mont Olympe et l'Acarnanie' p. 465 sqq. 14 (cf. infra hui. cap. A, 3). Et quamquam Perrhaeborum et Larisaeorum fasti aliis in rebus multum discrepant, tamen artioris coniunctionis nonnulla quidem exstant uestigia, uelut apud utrosque deprehenduntur Leschanorius et Homoloïus atque eidem posteriori quidem semestri adscripti; et Hermaeus potest sane apud utrosque eundem locum occupare, siquidem E. Curtii uerisimilis emendatio[1] pro tradito ΕΡΝΟΥ (Heuzey. no. 13) ΕΡΜΑΙΟΥ reponentis et mea de Larisae et Pelasgiotidis fastorum aequabilitate sententia (cf. paulo infra c) probatur. Ceterum affinitas quaedam Larisaeorum et Perrhaeborum ab historiae fide minime abhorret[2].

Accedit ad sedem Hippodromii et Panami constituendam aliud quiddam. In quo expediendo mihi liceat praesumere, id quod infra demum erit probandum: Thessalorum fastos ac Larisaeorum fuisse eosdem. Confertur[3] enim Thessalorum Thyus cum Delphorum Endyspoetropio, quem mensem in idem anni tempus incidisse ac Boeotorum Thyium comprobant fasti Boeotii a Lipsio nuper instituti[4]. Quae Thessalicorum et Boeotiorum fastorum coniunctio confirmatur eo, quod apud utrumque populum Homoloïus Thyum sequitur et Hermaeus apud

---

σελήνη πανσέληνος, δίχα κόπτει τὸν μῆνα· ἐν γὰρ τῇ τεσσαρεσκαιδεκάτῃ τοῦ μηνὸς τοῦτο γίνεται'; atque paucis ante dixit plenae lunae lucem esse '*ὁλόκληρον*', id quod fortasse illo in titulo pro Duchesnii '*ὁλοκυκλίου*' est restituendum. — De bipartitis apud Graecos mensibus cf. A. Mommsen. Heort. p. 374 ann.; Chronol. pp. 55. 59, 2; Ruellii p. 832; Latisch. p. 69, 39.

1) Gött. Gelehrt. Anz. II (1860) p. 1384.

2) Cf. Strabonis IX, 5, 19 p. 440.

3) Wescher et Foucart no. 55.

4) Studd. philol. Lips. u. III p. 207 sqq. IV p. 155 sq. cf. hui. cap. B.

utrosque usitatus potuit sane stare eadem anni tempestate. Quae cum ita se habeant, ueri uidetur simile apud Thessalos[1]) Hippodromium et Panamum septimum et octauum occupasse post brumam locum, ubi apud Boeotos eos stare uidemus. Hippodromium igitur mensem alterum Larisaeorum semestre conclusisse, Panamum prius putamus incepisse.

De Themistii autem loco res est magis dubia. Apud Halenses quidem titulo Heuzeyano Rev. Arch. l. l. tribuitur posteriori semestri; sed si ullum licet calendarium praeter Boeotium ad condendos Larisaeorum uel Thessalorum fastos adhibere, Perrhaeborum certe calendarium licet, quocum Thessalorum fastos aliquomodo cohaesisse uidimus. Contra inter Halensium et Thessalorum fastos nullum fere interfuisse uinculum infra apparebit.

Quibus de causis Halensium Themistius posteriori semestri adscriptus minime impedit, quominus Larisaeorum Themistium addicamus priori semestri; quin etiam fortasse licebit — siquidem licet rursus praesumere Thessalicos qui dicuntur fastos congruisse cum Larisaeis — ad certiorem sedem Themistii statuendam adhibere titulum a Wachsmuthio Mus. Rhen. uol. XVIII (1863) p. 540 sqq. editum; quamquam per ambages demum ad eum qui ante oculos obuersatur finem perueniemus. Comparatur enim Thessalorum Themistius cum Perrhaeborum Dio, quem priori[2]) semestri esse tribuendum infra elucebit, ut Themistius apud Larisaeos et Dius apud Perrhaebos fuisse uideantur eiusdem semestris. Et Aetolorum Dius in quod anni tempus ceciderit, accuratius intellegitur ex compluribus titulis, qui et apud Wescherum et Foucartum[3]) et in Bull. uol. V[4]) leguntur. Solet enim conferri cum Delphorum Poetropio. Videtur igitur, cum Perrhaeborum priore semestri Delphorum Poetropium

1) Praeterea Hippodromius et Panamus eodem quem apud Boeotos tenuere ordine steterunt apud Lamienses cf. hui. cap. A, 4.

2) Quod semestre idem fere anni tempus comprehendisse uidetur ac Larisaeorum cf. hui. cap. A, 3.

3) No. 124. 145. 188. 199. 252. 304. 319. 320. 324. 333. 385. 386.

4) P. 397 sqq. no. 17. 23. 27. 28. 31. 36.

comprehensum esse ueri simile sit, ut apud Aetolos, ita apud Perrhaebos Dius, quem uidemus cum Poetropio comparari, in idem anni tempus incidisse; sed de ipsa sede res est incerta. Animaduertendum autem est Dium eundem locum, quem apud Aetolos tenuit, posse occupare apud Perrhaebos, ut etiam Larisaeorum Themistio assignari possit duodecimus ille post brumam [1]) locus.

Itonium mensem posterioris quo apud Perrhaebos contineri uidetur fuisse opinamur semestris eumque collocamus, quamquam dubitanter, undecimo Thessalorum anni loco.

b) De Pelasgiotidis, Thessaliotidis, Hestiaeotidis[2]) fastis communibus.

Omnes quos habemus menses Pheraeos, Cierinos, Metropolitanos, alios uno excepto iam apud Larisaeos inuenimus; sunt enim hi:

apud Pheraeos:	apud Cierinos:	apud Metropolitas:
Ἑρμαῖος [3]) I. sem.	*Ἰτώνιος* [4])	*Ὁμολώιος* [5])
	Θῦος [4])	*Θεμίστιος* [6])
		Θῦος [7])
		Ἑρμαῖος [7])
		Ἰτώνιος [7])

Omitto titulum Ussing. 6 [8]), quem Lebasium secutus Duchesnius Metropolitanum esse dicit. Est enim inuentus prope Turnabum, quem uicum situm esse intra fines Perrhaeborum indicat Heuzeyus (cf. hui. cap. A, 3). Menses igitur quos praebet hic lapis

1) Pro primo post brumam mense habeo eum, qui Atheniensium Gamelioni et Delphorum Amalio respondet, pro duodecimo Posideonem et Poetropium.

2) Hestiaeotidis esse Metropolim oppidum demonstrat Bursian. Geogr. Griech. I, 53; id quod est monendum propter Pauli Monceaux sententiam, qui cum Lebasio censet id oppidum fuisse situm in Thessaliotide.

3) Ussing. 4 B = Lebas. 1217 B adscripta prioris semestris nota.

4) Lebas. 1188 sq., quem utrumque mensem iam nouerat Hermannus pp. 89. 118. 5) Heuzey. et Daumet. p. 437 no. 219. cf. Rev. Arch. p. 259, 3.

6) Ussing. 5 = Lbs. 1192; Monceaux l. l. 7) Monceaux l. l.

8) = Lebas. 1295.

Hippodromius, Phyllicus, Itonius, cuius nomen legi posse mihi uidetur, Perrhaebis potius fastis inserendi sunt et Wachsmuthii et Duchesnii sententiae corrigendae. Ne Crannoniae quidem inscriptionis a Lebas. no. 1211 a editae hoc loco ratio habetur. Neque enim ei ullius mensis nomen subesse putamus; siue cum Ahrente[1]) et Keilio[2]) u. 3 legimus ‘Ἱππόδρομ[ος’ siue cum Fickio[3]) ‘Ἱπποδρόμι[ος’, cum conexu uerborum hominis nomen requiratur.

Accedunt iam tria nomina quae titulis non certo quodam loco inuentis exhibentur haec:

Θεμίστιος et Ἄφ[ριος[4]); Ἑρμαῖος[5]).

Cum igitur nomina mensium sex apud Larisaeos inuenta redeant apud ceteros Pelasgiotas, Thessaliotas, Hestiaeotas, licet statuere omnium harum regionum incolas usos esse eodem calendario.

Ita eram argumentatus cum in lucem prodiit Pauli Monceaux noua inscriptio Metropolitana, cuius argumentum non consentit nostra cum ratione, quin etiam pugnat cum tituli Ussingiani 4B memoria (cf. hui. diss. p. 323). Traduntur enim titulo illo quattuor menses hoc ordine compositi: Θῦος, Ἑρμαῖος, Ἰτώνιος, Θεμίστιος, quos omnes fuisse ueri simillimum est eiusdem semestris, quoniam nulla intercedit alterius semestris nota. Sed quaeritur, utri semestri sint adscribendi, cum ne praescriptio quidem praebeat ullum alterutrius semestris indicium. Priori semestri ne attribuamus hos menses obstat Larisaeorum Thyus, quippe quem constet fuisse posterioris semestris (cf. p. 319). Si autem posteriori quod requirit Thyus semestri quattuor illos menses inserimus, refellitur Ussingiani quem modo diximus tituli memoria et cadunt Thessalorum fasti[6]), quos mihi uideor aliqua cum probabilitate condidisse.

1) De dial. dor. p. 528. 2) Inscriptt. Thessalicae tres. Numburgi 1857 no. 2. 3) Beitr. z. Kunde d. indogerm. Sprachen ed. A. Bezzenberger. V (1880) p. 16 sq. 4) In tit. inter Pharsalum et Crannona inuento Heuzey. et Daumet. p. 435 no. 215. 5) In lapide prope Metropolim effosso; apud eosdem no. 222 cf. Heuzey. Rev. Arch. l. l. p. 259, 3.

6) Ne cum eo quidem quem Latischewius instituit Thessalorum mensium ordine potest huius tituli mensium series consociari, nisi forte diuersa

Quibus ex angustiis[1]) quamquam qui effugiam non uideo, tamen censeo huius tituli auctoritatem non tantam esse, ut Hestiaeotas putemus menses quidem eosdem habuisse ac Pelasgiotas et Thessaliotas, sed ordine mensium non eodem esse usos. Nam si quis lapicidae erroribus laborare hanc inscriptionem contendat, eius sententiam arbitrer non carere fundamento. Sanandae enim erant Paulo Monceaux corruptae lectiones complures uelut u. 7 ΕΡΑΙΟΥ in ΕΡΜΑΙΟΥ; u. 9 ΕΘΥΤΥΧΟ[Σ in ΕΥΤΥΧΟΣ; u. 10 ΙΠΠΑΡΧΟΝΤΟΣ in ΙΠΠΑΡΧΕΟΝΤΟΣ; u. 11 ΕΔ in ΔΕ.

Praeterea ne ratio quidem menses significandi est sibi constans; legimus enim quattuor locis 'μηνος' uocabulum mensis nomini praemissum, semel u. 8 *Ἰτωνίου* solum, et hoc quidem loco deprehendimus adscriptam diei notam (κ′), id quod multo magis discedit a communi huius tituli usu. Hic igitur titulus, quoniam causa est, cur de eius genuina forma dubitemus, uidetur in praesentia quidem ad ordinandos Thessalorum fastos non esse adhibendus.

Quodsi haec quam commendaui sententia de horum fastorum aequabilitate probatur, fieri potest, ut Hermaeum prope

fuisse Thessaliae et Hestiaeotidis annorum initia et eos quos titulus Metropolitanus sine alterutrius semestris nota affert menses per utrumque semestre esse distribuendos statuitur. — Sed si quis tale quid statuit, me non habet assentientem. Neque enim uidetur ueri simile, Hestiaeotas menses quidem eosdem habuisse ac Thessaliotas, cardinem anni non habuisse eundem, quoniam etiam Halenses, quorum fasti ceteris in rebus multum discrepant ab omnium Thessalorum calendario, tamen eodem usos esse anni initio facile conicitur (uide paulo infra 2). Praeterea qui titulo Metropolitano enumerantur menses non prius uidentur posse per utrumque semestre distribui, quam aut certum sit per totum annum apud Metropolitas munere suo functum esse '*ταμίαν*' qui dicitur magistratum, quem apud Halenses, Pelasgiotas, Perrhaebos fuisse scimus in officio unum per semestre, aut appareat illis mensium nominibus antecessisse praescriptionem, qua totum per annum '*ταμίαν*' fuisse eundem indicaretur (uelut his quidem uerbis: '*ταμιείοντος δὲ ὅλον τὸν ἐνιαυτόν*' cf. Heuzey. Rev. Arch. l. l. B).

1) Eas quas modo adumbrauimus difficultates Monceaux non nouisse neque Hermaeum mensem apud Pheraeos priori esse adscriptum semestri obseruasse uidetur.

Metropolim et Pheris inuentum addamus Larisaeis fastis; et percommode cadit, quod Hermaeus etiam his in fastis potest collocari priore semestri, quod apud Pheraeos eum occupasse scimus. Ceterum Mercurium honoratum esse apud Larisaeos e titulis sepulcralibus [1]) elucet, ubi legitur *'Ερμάου χθονίου*. Quem mensem ad Boeotiorum fastorum rationem putamus ita collocandum esse, ut antepositus Leschanorio duobus mensibus a Thyo absit.

c) De calendario quod dicitur Thessalico.

Res ita comparatae sunt, ut credamus Pelasgiotidis, Thessaliotidis, Hestiaeotidis fastos communes esse dictos Thessalicos et enuntiatum *'ὡς Θεσσαλοὶ ἄγοντι'*, quod bis tantum adhuc legitur [2]), pertinuisse ad Thessalos [3]), qui incolebant Pelasgiotidem, Thessaliotidem, Hestiaeotidem. Quae sententia munitur duplici obseruatione. Primum enim uidemus Themistium, quem Wachsmuthii titulus praebet, et Thyum ex altero fonte sumptum inesse in Pelasgiotidis et Hestiaeotidis fastis. Deinde, quod multo grauius est, Pelasgiotarum Themistius et Thyus possunt — sicut uidimus — tenere eadem loca, quae Thessalorum Themistio et Thyo assignantur titulis extrema in pagina allatis [2]). De Thyo quidem res est admodum uerisimilis.

Quodsi probatur nostra sententia de Pelasgiotidis, Thessaliotidis, Hestiaeotidis et Thessalorum qui dicuntur fastorum

1) Cf. Duchesnii p. 321 t. 164 alios locos.

2) Wachsm. tit. l. l. p. 540; Wescher. et Foucart. no. 55.

3) Verba illa *'ὡς Θεσσαλοὶ ἄγοντι'* euincunt unum calendarium ualuisse apud complures gentes Thessalicas, sed quarum gentium id commune fuerit quaeritur; quae quaestio est ad soluendum eo difficilior, quo latius apud ueteres patuisse uidemus Thessalorum nomen. Sed tamen in tabulis, ubi *'ἀμφικτίονες'* enumerantur, Thessalis opponuntur Perrhaebi, Magnetes, Phthiotae (Aeschin. de f. l. § 116; Paus. X, 8, 2; C. Wescher. Mém. présentés par divers savants à l'Acad. des Inscript. I. sér. VIII. u. p. 1. cf. Foucart. Bull. VII 1883 p. 432); quorum populorum illos utrosque inter omnes constat suis ipsorum usos esse fastis. Quibus de causis non intellego, cur Latischewius (p. 87) uerba illa *'ὡς Θ. ἄγοντι'* ita urserit, ut ratus ea esse dicta etiam de Halensibus et Phthiotis difficultates inde natas remouere studuerit coniecturis satis audacibus (cf. paulo infra 2).

congruentia, nouum accipimus ad componendum Thessalorum calendarium subsidium, unde conciliata Thessalicorum mensium quam finximus serie cum Delphorum fastis fiat conclusio de Thessalorum anni cardine. Quo fundamento [1]) iacto addo hanc tabulam:

Delphis:	apud Thessalos: I. sem.	Delphis:	apud Thessalos: II. sem.
Βουκάτιος	1. *Πάναμος*	*Βύσιος*	7. *Λεσχανόριος*
Βοαθόος	2. .	*Θεοξένιος*	8. *Ἄφριος*
Ἡραῖος	3. .	*Ἐνδυσποιτρόπιος*	9. *Θῦος*
Δαδαφόριος	4. .	*Ἡρακλεῖος*	10. *Ὁμολώιος*
Ποιτρόπιος	5. ? *Θεμίστιος*	*Ἰλαῖος*	11. ? *Ἰτώνιος*
Ἀμάλιος	6. *Ἑρμαῖος*	*Ἀπελλαῖος*	12. *Ἱπποδρόμιος*

2. *De fastis Halensibus.*

Titulo Halensi, quem edidit Heuzey. Rev. Arch. l. l., debemus mensium nomina octo, quorum quattuor inseruntur priori semestri, tria posteriori; accedit mensis intercalaris, qui utri semestri sit addicendus dubium est. Nomina sunt haec:

I. sem.		II. sem.	
	Ἀδρόμιος		*Μεγαλάρτιος* [2])
	Εὐώνιος		*Θεμίστιος*
	Πυθοῖος		*Ὁμολώιος*
	Ἁγναῖος		

mensis intercalaris *Γενέτιος ἐμβόλιμος*.

---

1) Quamquam non ignoro ex una hac Endyspoetropii et Thyi comparatione non debere colligi fuisse hanc responsionem constantem, tamen iacio hoc fundamentum, quoniam alia desunt subsidia et eae quae ex intercalandi uarietate existunt calendariorum discrepantiae non tam late patent. cf. Herm. p. 25 sqq. — Ab eodem loco post brumam octauo Locrorum annum cepisse initium infra cap. II, 3 a uidebimus.

2) Monceaux, qui titulo denuo inspecto hunc mensem assignat priori semestri, mihi non persuasit. Debebat enim afferre ea quae titulus praebet uerba eaque eo quo ipse cognouerat ordine disposita. Cum autem satis haberet ferre sententiam neque adnotaret, quid Heuzeyus in describendo titulo peccauisset, censeo etiam hoc die ab eo quod uir ille doctus publici iuris fecit apographo esse proficiscendum. Nam quamquam concedo Megalartii nomen non stare suo loco, sed exspectari post praescriptionem de-

Hoc igitur titulo duplex quoddam efficitur: primum enim distribuuntur menses per duo semestria; tum habemus ordinem, quo menses sese exceperunt; quamquam non constat eos eo quo traduntur ordine protinus sese consecutos esse. Attamen id concedendum erit Heuzeyo Adromium mensem, quippe qui bis primo exhibeatur post praescriptionem loco, primum mensem fuisse uideri prioris semestris.

Itaque his rebus, quae ex inscriptione ipsa iam ab Heuzeyo haustae sunt, nihil potest opponi. Sed in eo, quod uir ille doctus putat Genetium intercalarem appositum esse posteriori semestri, me non habet assentientem. Immo uero quoniam Adromius et Hagnaeus, qui proxime antecedunt, prioris semestris fuerunt, etiam Genetius intercalaris addendus esse uidetur priori semestri [1]. Quin etiam putamus, id quod infra erit probandum, Genetium communem esse Halensium mensem eumque sextum prioris semestris.

Ac ne illa quidem, quae Heuzeyus proposuit de mensibus ad anni tempora referendis aut de calendario Thessalico restituendo, hoc quidem tempore iam probari possunt, cum fundamenta, quibus usus est, aliis titulis nuper inuentis labefactata sint. Primum enim Halensium mensibus ordinandis lucem attulit titulus Melitaeus ab Haussoulliero [2]) editus, quo Pythoeus mensis cum Delphorum Poetropio aequatur. Qua comparatione Heuzeyi cecidit sententia, qui Pythoeum cum nostro

---

mum '*ταμιεύοντος* etc.', tamen malim perferre unam hanc inconstantiam quam exemplo hoc quidem scrupulo difficultates augere. Patet enim, si Megalartium ad praecedentia referamus, desiderari eum mensem, quo factas esse putemus manumissiones uu. 44—49 enumeratas. Quibus de causis non uideo, quomodo Pauli Monceaux sententia defendi possit. — Ceterum quod uir ille Francogallus huius tituli condicionem parum accurate exposuit, eo magis est dolendum, quoniam Latischewius, qui est a. 1881 profectus titulum Heuzeyanum de integro spectaturus in oppidum Armyro, ubi eum esse Heuzeyus spoponderat, rediit infectis rebus. Remotus enim erat suo loco lapis ille neque usquam potuit reperiri. cf. Lat. p. 88, 33.

1) Cf. Delphorum Poetropium alterum, quem in prioris semestris mensibus esse habitum docet tit. Wescher. et Foucart. 425.

2) Bull. V p. 423 sq. no. 37, quem titulum Monceaux plane neglexit.

septembri comparauerat. Ex hoc Pythoeo cum Delphorum Poetropio comparato sequitur, ut ceciderit Halensium prius semestre in idem fere anni tempus ac Thessalorum, apud quos p. 327 uidimus posterius semestre cepisse initium ab altero post brumam mense, unde colligere liceat illas ciuitates habuisse ut bipartitum annum, ita semestria ab eodem anni tempore incipientia [1]. Quam similitudinem, quoniam alia desunt ad Halensium anni initium constituendum subsidia, censeo ita esse premendam, ut negem illam Pythoei et Poetropii responsionem fuisse constantem [2]. Immo uero Pythoeus conuenisse plerum-

1) Hunc Halensium et Thessalorum anni cardinis consensum meram confiteor esse coniecturam; quin etiam statim uidebimus multum ceteris in rebus Halensium fastos a Thessalorum calendario discrepuisse. Tamen mea de communi Halensium et Thessalorum anni initio sententia eo excusetur quaeso, quod comparatis Heuzeyi et Haussoullieri titulis Halensium apparet anni initium a Thessalorum anni cardine potuisse non longius abesse quam uno mense. Ceterum idem ab octauo post brumam mense anni initium inuenitur apud Locros, quorum calendarium nullam prae se fert cum Thessalorum fastis similitudinem, ita, ut refutata artiore Halensium et Thessalorum fastorum coniunctione tamen idem statuere liceat utrorumque anni initium.

2) Ad eandem constituendam intercalandi discrepantiam inclinat Latischewius (p. 96). — Sed minime probatur eiusdem sententia de diuersis Thessalorum et Delphorum mensium initiis, ad quam putauit confugiendum esse, ut excusaretur ea quam proposuit Pythoei et Heraei comparatio. Immo uidetur semper esse tenendum, Graecorum menses cepisse initia a nouilunio (Ideleri Handb. der Chronolog. I pp. 266 sqq. 279 sq.; A. Mommsen. Chronolog. p. 59, 2). Et si quando usquam (cf. Herm. p. 26) mensium initia ab hoc cardine discesserunt, erat haec discrepantia certe non constans neque apud Thessalos, quippe quorum menses uideamus in duas partes esse diuisos per plenilunium (cf. p. 320, 4) neque apud Delphos, ad quorum fastorum exemplum alia Graecorum calendaria esse ordinata A. Mommsen probabiliter statuit (Delphik. p. 125 sqq.). Contra eum autem Plutarchi locum (Aristid. 19), cui tamquam fundamento Latischewius sententiam suam superstruxit, eiusdem Plutarchi uerba (de Herod. mal. XXVI; Moral. p. 861 EF Xyl.) sunt afferenda, quae citat Clodius luculenter disserens (p. 18 sq.) contra similem Homollii sententiam (cf. hui. cap. B et cap. IV. A, 1. 6) eisque, quoniam spectant ad antiquiora tempora, plus tribuam, quam illi loco, cuius auctoritatem iam pridem optimo iure imminuit Fréret (cf. Hermann. p. 26).

que uidetur cum Delphorum Dadaphorio, a quo Halensibus priore anno intercalantibus quam Delphis Pythoeum prodisse statuimus ad posteriorem Poetropium. Hoc si concludere licet, quamquam nulla alia re usque ad hoc tempus similitudo horum fastorum commendatur, euadit Halensium mensium ordo hic:

Delphis:	Hali: I. sem.	Delphis:	Hali: II. sem.
Βουκάτιος	1. *Ἀδρόμιος*	*Βύσιος*	7. ? *Μεγαλάρτιος*
Βοαθόος	2. } ? *Εὐώνιος*	*Θεοξένιος*	8. ? *Θεμίστιος* [1]
Ἡραῖος	3. }	*Ἐνδυσποιτρόπιος*	9. ? *Ὁμολώιος* [1]
Δαδαφόριος	4. *Πυθοῖος*	*Ἡρακλεῖος*	10. .
Ποιτρόπιος	5. *Ἁγναῖος*	*Ἰλαῖος*	11. .
Ἀμάλιος	6. *Γενέτιος*	*Ἀπελλαῖος*	12. .
	Γενέτιος ἐμβόλιμος, intercalaris m.		*Ἰτώνιος*? incertae sedis.

Denique quaeritur, num unum fuerit omnium Phthiotarum calendarium; quam quaestionem confiteor hoc quidem tempore non posse solui. Quamquam enim exemplis Pelasgiotidis, Thessaliotidis, Hestiaeotidis fastorum commendatur unum omnium Phthiotarum calendarium, cui sententiae fauet [2]) Pythoeus mensis, quem tenemus et apud Halenses et apud Melitaeos eumque eiusdem, ut uidetur, anni tempestatis, tamen propter tantam quam uidemus Graecorum fastorum discrepantiam adnotare satis habeo nihil in praesentia obstare, quominus unum Phthiotarum calendarium sumamus. Quam sententiam de Phthiotarum fastorum congruentia si quando ueram esse apparebit, licebit rationem habere etiam Thaumacorum Itonii [3]) mensis, quem nunc quidem summa cum dubitatione adscripsi Halensium fastis.

Iam redeundum est ad illam quaestionem supra significa-

---

1) Iniuria transposuit Heuzeyus menses Themistium et Homoloïum, ita, ut Homoloïus praecederet Themistio.

2) Ad hanc opinionem fulciendam nuperrime accessit Thaumacorum Adromius mensis, cuius nomen primo tituli a Lollingio Act. Inst. Arch. VIII p. 127 sqq. editi uersu latere uidetur.

3) P. Monceaux Bull. VII p. 44 sq.

tam, num cum Heuzeyo credere liceat Thessalicos et Halenses fastos ita fuisse eosdem, ut utrorumque menses conferamus in unum calendarium. At utrisque fastis collatis negamus hoc posse fieri. Habemus enim Thessalicos menses nouem et totidem Halenses, sed sex ab illis diuersos, ut fasti ex utriusque calendarii mensibus compositi abundent tribus mensibus. Quam difficultatem nemo uir doctus neque Heuzeyus neque Latischewius neque P. Monceaux remouere potuit nisi argutiis [1].

Nam Hippodromium fuisse uere Larisaeum et Thessalicum mensem contra Heuzeyum p. 320, 1 exposui; neque mihi probatur comparatio Hippodromii cum Adromio, cum displiceat etymologia illa, quae ita faciat Adromium mensem eum, quo cursus non fiunt, ut eidem mensi apud eos, qui equiria agebant nomen Hippodromio, apud illos, qui talia non agebant, Adromio inditum esse putandum sit.

Iure igitur neutrum subsidium, quo Heuzeyus usus est ad unum constituendum Thessalorum et Halensium calendarium, probauit Latischewius. Sed cur remedia, quae ipse proposuit, accipiamus, non iustiores sunt causae. Suadet enim (p. 88 sq.), ut pro tradito 'Εὐωνίου' nomine legatur Ἰτ]ωνίου (u. 9) et Adromius mensis putandus sit fuisse eiusdem significationis, cuius fuisse Panamum Ahrens aliqua cum probabilitate docet [2], ita, ut arbitretur eiusdem mensis altero loco alterum nomen fuisse in usu. Sed quamuis Latischewio sit persuasum Heuzeyum neglegenter solere titulos describere, tamen hoc quidem loco ullius peccati ne minimum quidem uestigium depre-

---

1) Simile quid Lollingius (Act. Inst. Arch. VIII p. 210) spectasse uidetur, cum omnes negauerit in fastis Thessalicis constituendis difficultates esse sublatas a Wachsmuthio, Duchesnio, Heuzeyo, Paulo Monceaux. At dubitatio de calendario Thessalico a uiris i. d. instituto non pendet ab explendo ultimo tituli Lollingiani uersu. Ceterum si recte Lollingius ibi restituerit ''Υπερ]β[ερε]τ[α]ίου', Metropolitanam illam inscriptionem curare nostra prorsus non interfuerit; cf. hui. diss. prooemium.

2) Mus. Rhen. XVII (1862) p. 336 sqq., qui arbitratur 'Panamum' constare ex uerbis 'πᾶς' et 'ἁμός' (i. e. ὁμός). Adromius autem constat secundum Latischewium ex 'ἁδρός' et 'ὁμός', quare censet esse scribendum Hadromium.

hendimus. Nam cur desperemus de Euonii nomine, non est satis causae; quoniam ad id damnandum dubitatio de eius significatione nihil fere ualet. Sunt enim compluria [1]) mensium nomina, quae quid significent, nos nescire Latischewius p. 20 ipse concedat. Neque Adromii et Panami comparationi, quam ille uir doctus instituit, plus tribuerim quam Heuzeyi Hippodromii et Adromii explicationi. Ceterum si quis statuit Thessalorum et Halensium calendaria inter se discrepuisse uno quidem mense, is non debet negare hanc dissensionem potuisse etiam latius patere.

At ut omnes hae quas significauimus difficultates remoueantur, ne utrumque calendarium conflemus, impedit Genetius mensis, quem intercalarem tantum esse Heuzeyo persuasum est. Neque Latischewius ausus est eum in communium mensium numero habere, quamquam difficultatem huius sententiae ipse sensit. Quod enim putat Genetium esse praeter consuetudinem semel tantum intercalatum, ipse sibi uidetur praeter uerisimilitudinem statuisse (p. 86).

Denique Paulum Monceaux breui monemus et Thessalorum Hippodromium remouisse cum Heuzeyo et Panamum plane omisisse; praeterea nouauit [2]) Homoloïum mensem intercalarem, quae sententia contra ipsius tituli memoriam pugnat et ab eodem quem ceteri uiri docti non satis obseruauerunt Graecorum usu abhorret.

Contra equidem ex Genetio intercalari esse colligendum censeo, sexto anni Halensis mensi fuisse nomen Genetio (cf. p. 328), cum apud Graecos, quantum scio, omnes antiquioribus [3]) quidem temporibus mensi intercalari fuerit nomen praecedentis mensis; conferatur:

---

1) Velut Chaliensium *Κοούτιος*, Locrorum *Δινών*, Cymaeorum *Τεϱφεύς*; cf. cap. II, 3 c.

2) Miror, quod contra tituli fidem audet negare (p. 54) fuisse Genetium mensem intercalarem. Videtur titulum Heuzeyanum prorsus non inspexisse, quoniam sibi finxit Heuzeyum fuisse auctorem huius intercalaris mensis.

3) Posterioribus demum temporibus apud Athenienses mensi intercalari inditum est nomen Hadrianioni, cuius origo in promptu est; cf. A. Momm-

Atheniensium	Ποσειδεὼν δεύτερος	(C. I. 270),
Boeotorum	Ἀλαλκομένιος δεύτερος	(Bull. III p. 465 C),
Delphorum	Ποιτρόπιος δεύτερος	(Wescher. et Foucart. 86),
Rhodiorum	Πάναμος δεύτερος	(C. I. 5381 c. 5382.),
Tauromenitarum	Ἀπελλαῖος δεύτερος	(C. I. 5640 tab. III, 1, 9).

Nam quamquam in his omnibus exemplis intercalaris mensis discernitur a communi eiusdem nominis addito adiectiuo 'δεύτερος', tamen additum 'ἐμβόλιμος' non minus uidetur indicare mensem fuisse communem, cui idem nomen fuerit Genetio, quocum ne commisceretur mensis intercalaris erat periculum; quod cognomen 'ἐμβόλιμος' esset plane superuacaneum, si intercalari mensi fuisset suum ipsius nomen Genetio. Itaque suadeo, ut fastis Halensibus sexto quidem prioris semestris loco inseratur Genetius mensis; id quod nimirum non potest fieri, nisi Halensium fastos putamus a Thessalorum prorsus esse secernendos.

3. *De fastis Perrhaebis.*

Eis quos Wachsmuthius Mus. Rhen. XVIII (1863) p. 540 sqq. attulit mensibus Perrhaebis duos addimus nouos et emendamus eorum seriem ad exemplum aliorum fastorum nuperrime institutorum. Neque enim ad certum ullum locum spectat inscriptio Ussingiana 6 (cf. hui. diss. p. 323), quam Ussingius indicat esse inuentam prope Turnabum, quem uicum Heuzeyus [1]) longe discrepans a Lebasio demonstrat situm esse non procul a Phalanna [2]) intra fines Perrhaeborum. Quo titulo ad fastos Perrhaebos reuocato accedunt ad hos quorum Wachsmuthius habet rationem menses Hippodromius et Phyllicus, quos Wachsmuthius et Duchesnius tribuerunt fastis Thessalicis; et mea [3]) quidem sententia etiam Itonius mensis, quem censeo huius tituli

sen. Heort. pp. 47**. 318*** et infra cap. IV. A, 1a. Contra Genetius non habet talem excusationem. — De Macedonum Dioscuro res est controuersa cf. Herm. p. 102. Lat. p. 44.

1) Le mont Olympe etc. p. 486, 1 cf. Rev. Arch. l. l. p. 259.

2) Cf. Steph. Byz. s. u. *Φάλαννα.*

3) Video Latischewium (p. 101) item hoc loco reposuisse Itonium neque tamen animaduertisse eam quam indicaui difficultatem.

u. 33 esse restituendum, ubi legitur ΤΩΝΙΟΥ; quamquam Itonii sedes, quae Hippodromii et Phyllici conexu commendatur contra similitudinem pugnat, quae uidetur intercessisse inter fastos Perrhaebos et Thessalicos (cf. paulo infra). Singulorum igitur Perrhaeborum oppidorum menses traduntur hi:

Aeginii:	Cyretiis:	Oloossone:
ΙΛΙΟΥ 1)	Λεσχ[ανόριος 2)	Λεσχανόριος 4)
	Ὁμολώιος 3)	Ἄφριος 5)
Duclistae:	**Seli:**	**prope Turnabum:**
Λεσχανόριος 6)	ΑΙΟΣ 10)	Ἱπποδρόμιος 14)
Ὁμολώιος 7)	Λεσχανόριος 11)	Φυλλικός 15)
Ἀπολλώνιος 8)	Ἀπολλώνιος 12)	Ἰ]τώνιος 14)
Ἑρ[μαῖ]ος 9)	Ἱπποδρόμιος 13)	

1) Lebas. 1206b; Latischewius legit ΑΙΟΥ et restituendum proposuit ΕΡΜΑΙΟΥ uel ΑΓΝΑΙΟΥ; illud uidetur praeferendum cf. Heuzeyi Le mont Olympe etc. p. 465 sqq. 4, 4.

2) Uss. 12b = Lebas. 1309a. — Latischewii coniectura, qui putat (p. 78) in tit. Uss. 12e (= Lebas. 1307) latere Leschanorium, magnam habet probabilitatis speciem. — Contra quod in tit. Uss. 12b u. 13 (= Lebas. 1309 b. 4) reponendum proposuit (p. 77) ΑΓΝΑΙΟΥ pro tradito ΑΓΑΓΥΑΙΟΥ, me non habet assentientem. De qua lectione eo magis dubito, quod hoc mensis nomen non redit nisi apud Halenses; apud quos nos quidem putamus calendarium ualuisse a ceteris Thessalicis diuersum. Ceterum sententiarum conexus obscurior est, quam ut fiat coniectura de ullius mensis nomine; et Latischewius cogitur expedire eas quae praecedunt litteras ΑΓ sumpto lapicidae errore. 3) Uss. 12c = Lebas. 1308.

4) Heuzeyi Le mont Olympe etc. 3, 2. 5) Uss. 9 = Lebas. 1314.

6) Heuzeyi Le mont Olympe etc. 11, 1. 3. 4. 8. — Reicienda esse uidetur ea quam Latischewius (p. 88, 33) commendauit huius tit. u. 17 sq. emendatio, ubi pro tradito ΛΕΣΧΑ|ΠΑΡΓΕΙΟΥ scripsit ΛΕΣΧΑΝΟΡΓΕΙΟΥ. Contra ualde arridet Heuzeyi sententia scribentis *Λεσχα[νορίου] στ(ρατηγοῦντος) Ἀργείου* etc. Nam quamquam nullum exstat testimoninm mensium nominum per compendium scriptorum, tamen hoc quidem loco facile cogitatur de lapicidae errore, qui omiserit illius nominis finem. Et simile aliquid legere mihi uideor in tit. Duchesnii 162, ubi exstat ΟΜ pro ΟΜΟΛΩΙΟΥ. — Praeterea Heuzeyi sententia nullam habet difficultatem, quoniam uix potest negari, latere in illa Π littera crebrum illud compendium uerbi '*στρατηγοῦντος*', cuius uariae exstant in hoc titulo formae uelut u. 9 Ͳ (cf. u. 38); u. 13 Ο, ubi Heuzeyus (p. 472, 4) restituit ς; u. 27 ʃΤ;

Quos singulos menses non dubito coniungere in unum calendarium Perrhaebum, quod exstitisse docent uerba 'καθὼς Περσαιβοὶ ἄγοντι' titulo Wachsmuthiano tradita.

Ad ordinandos menses adiuuamur duplici quadam re: alii enim menses in ipsis quibus traduntur titulis habent alterius semestris notam; aliorum situs definitur fastorum Thessalicorum exemplo.

Priori semestri titulis adscribuntur Ἀπολλώνιος[1]) et Ἑρμαῖος, siquidem E. Curtius (cf. hui. dissert. p. 321) recte pro tradito ΜΝΟΣΕΡΝΟΥ scripsit ΜΗΝΟΣΕΡΜΑΙΟΥ, quam coniecturam Wachsmuthius et Latischewius sunt amplexi. Posteriori semestri certis testimoniis adduntur hi menses: Λεσχανόριος[2]), Ὁμολώιος[3]), Φυλλικός[4]). Posterioris semestris esse etiam Hippodromium et Itonium, quem restituimus, apparet ex ipso de quo sermo erat titulo, ubi menses Hippodromius, Phyllicus, Itonius hoc quidem ordine sese excipiunt. Quodsi Phyllicum fuisse posterioris semestris scimus, ceterorum mensium duos esse assignandos eidem semestri efficitur, cum nulla intercedat alterius semestris nota. Quod indicium Latischewius ita neglexit, ut Perrhaeborum et Thessalorum Hippodromium et Itonium tribueret (p. 99) priori semestri. Ceterum Duchesnius (Archives des missions etc. III. série. III. uol. p. 314) affirmat Hippodromium multis et certis testimoniis adscribi posteriori semestri, quamquam ut Latischewius (p. 85, 27) et Heuzeyus (Rev. Arch. l. l.), ita ne ego quidem ullum inuenirepotui certum huius rei testimonium.

Iam restat, ut conemur ceteros menses Aphrium, Dium, Apollonium certis locis collocare. Et quoniam mihi uideor ad fastorum Thessalicorum exemplum Aphrio mensi assignare posse certum quendam locum, breui monendum est de affini-

---

u. 40 ϟ. 7) Heuzey. Le mont O. etc. 11, 5. 8) Ib. 11, 2. 13, 1. 9) Ib. 13, 2; E. Curtii emendatio. 10) Ib. 4, 4: Ἑρμ]αῖος Latischewii facilis coniectura (p. 102). 11) Ib. 4, 3. 12) Ib. 4, 1. 11, 2. 13, 1. 13) Ib. 4, 5. 14) Uss. 6 = Lebas. 1295. 15) Ib. et Heuz. l. l. 14.

1) Heuzey. l. l. 11, 2. 13, 1. 2) Ib. 11, 1. 3. 4. 8. 3) Ib. 11, 5. 4) Ib. 14.

tate [1]), quam interfuisse credimus inter Thessalorum et Perrhaeborum fastos et res publicas.

Primum enim uidemus ex Thessalicis quos diximus fastis apud Perrhaebos redire menses sex Hermaeum, Leschanorium, Aphrium, Homoloïum, Hippodromium, Itonium, quorum quattuor Hermaeus, Leschanorius, Homoloïus, Hippodromius traduntur cecidisse in idem semestre, quo eos apud Thessalos stetisse uidimus [2]). Deinde discimus ex inscriptione Corcyraea a Wachsmuthio edita Thessalorum Themistium et Perrhaeborum Dium sibi ad diem respondisse; etenim uerba sunt haec: '[ὡς Θεσ]σαλοὶ ἄγοντι Θεμιστίου | [ἁμέρ]ᾳ τριακάδι — μηνὸς, καθὼς Περραιβοὶ | [ἄγον]τι, Δίου ἁμέρᾳ τριακάδι'.

Quae indicia artioris affinitatis inter Larisaeos uel Thessalos et Perrhaebos intercedentis comprobantur Strabonis memoria, qui IX, 5, 19; p. 440 testatur, Larisaeorum imperio Perrhaebos fuisse subiectos. Quibus de causis uidetur non esse audacius Perrhaeborum Aphrium ad calendarii Thessalici normam adscribere posteriori semestri aut statuere utrorumque menses homonymos fuisse eiusdem, quoad fieri potest, anni temporis; ita, ut posterius semestre apud utrumque populum incipiamus ab altero post brumam mense et prioris semestris et anni initium capiamus ab octauo post brumam mense.

Sed tamen Dio aut Apollonio mensibus collocandis subsidium nobis est plane nullum. Utrumque autem necesse est stetisse in priore semestri; quocum conuenit, quod etiam Thessalorum Themistius, quocum Dius comparatur, uidetur fuisse prioris semestris. Quin etiam p. 322 sq. demonstrare conati sumus Perrhaeborum Dium posse eundem locum post brumam

1) Latischewius et ipse (pp. 88. 102) statuit affinitatem quandam intercessisse inter Larisaeorum uel Thessalorum et Perrhaeborum fastos; quamquam quod similitudinem utriusque calendarii eam fuisse putat, ut ex Thessalorum fastis liceret inserere Perrhaeborum calendario Thyum et Panamum, mihi uidetur ultra modum progredi, quoniam utriusque calendarii discrepantiam satis late patuisse docent uerba tituli Wachsmuthiani 'καθὼς Π. ἄγοντι'.

2) Itonius unus abhorret, quantum uidemus, ab eo cuius apud Thessalos fuisse uidetur semestri.

duodecimum occupare, quem apud Aetolos eum tenuisse scimus; quam similitudinem etsi concedo esse parum tutam, non dubito tamen, quin plus ualeat ad fastos Perrhaebos instituendos quam Macedonum calendarii exemplum, quo ad collocandum Perrhaeborum Dium usus est Wachsmuthius. Neque enim ullum conspicitur huius similitudinis indicium; immo uero Perrhaebi uidentur fastos antiquitus usurpatos posterioribus tenuisse temporibus. Quibus de causis Latischewii sententia displicet, qui et Perrhaeborum et Aetolorum Dium repetitum esse a Macedonibus arbitratur; cf. infra cap. II, 4.

De Apollonii denique loco, quamquam constat eum fuisse prioris semestris, certius nihil licet statuere. Neque enim quidquam ualet Apollonii et Apellaei comparatio, quam Wachsmuthius et Latischewius (p. 103) instituunt, ut ad Lamiensium Apellaei exemplum Apollonio certum assignent locum.

His fundamentis iactis euadit Perrhaeborum mensium series haec:

Delphis:	apud Perrhaebos: I. sem.	Delphis:	apud Perrhaebos: II. sem.
Βουκάτιος	1. .	*Βύσιος*	7. *Λεσχανόριος*
Βοαθόος	2. .	*Θεοξένιος*	8. *Ἄφριος*
Ἡραῖος	3. .	*Ἐνδυσποιτρόπιος*	9. *Ὁμολώιος*
Δαδαφόριος	4. .	*Ἡρακλεῖος*	10. *Ἱπποδρόμιος*
Ποιτρόπιος	5. ? *Δῖος*	*Ἰλαῖος*	11. *Φυλλικός*
Ἀμάλιος	6. *Ἑρμαῖος*	*Ἀπελλαῖος*	12. *Ἰτώνιος*
incertae sedis	*Ἀπολλώνιος*.		

4. *De fastis Lamiacis.*

Ad eos quos Rhangabis [1]) et Hermannus nouerant Lamiacos menses quamquam unus accessit Thyus [2]), tamen titulos quibus uiri i. d. usi sunt, retractare mihi liceat, et quod uterque non satis curasse uidetur eum quem monumenta praebent mensium ordinem, et quod aliis fastis cum Doricis tum Aeolicis

1) Ephem. A. I (1838) p. 122 sq., iterum Ant. Hellén. II (1855) p. 659.

2) *Ἐφημ. τῶν φιλομαθῶν* (1864) no. 541, (1866) no. 617, nuperrime Act. Inst. Arch. VII p. 363 sqq.

nuperrime instauratis lux quaedam restituendo calendario Lamiaco affulsit. Lamiensium igitur menses eo ordine dispositi, quo exhibentur titulis Ephem. u. I editis, postea iterum a Rhangabe, nuperrime a Fickio [1]) repetitis, sunt hi:

I.[2])	II.	III.	IV.	V.	VI.[5])
Ephem. 68	69	71	72	73	74
Rang. 946	947	949	950	951	952
Βώμιος	*Βώμ[ιος*	.	.	.	*Β]ώ[μ]ιος*
.	*Ἄρεος*	*Θριξάλλιος*	*Γεῦ[σ]τος* [3])	.	*Γεῦστος*
Χρυτταῖος	*Χρυτταῖος*	.	*Λύκεος*	.	.
.	*Ἱπποδρόμιος*	.	*Ἱπποδρόμιος*	*Ἱπποδ[ρόμιος*	.
.	*Π[άν]α[μ]ος*	.	.	. . . . . [4])	.
.	.	.	.	*Ἀπελλαῖος*	.
.	.	.	.	*Βου]κάτιος*	.

Itaque series facile euadunt hae:

Βώμιος	*Βώμιος*
Ἄρεος	*Γεῦστος*
Χρυτταῖος	*Λύκεος*
Ἱπποδρόμιος	*Ἱπποδρόμιος*
Πάναμος	.
	Ἀπελλαῖος
	Βουκάτιος.

1) 'Beitr. z. Kunde d. indog. Spr.' ed. A. Bezzenb. VI (1881) p. 322 sqq.

2) Itonius num et hoc in titulo et in Rhangabis titulo 948 (ubi quin sit restituendus Latischewius non dubitat [p. 106 sq.]) re uera fuerit, eo incertius est, quo magis mutilati sunt hi tituli imminetque periculum, ne pro mensium nominibus habeamus hominum nomina; altero enim loco legitur ΙΤΩΝΟΥ altero ΤΙΩΝΙΟΥ.

3) Ea quam Rhangabis I p. 659 induxit forma *Γεύστης* nulla adiuuatur re et abhorret ab omni mensium compositione. Finiuntur enim haec nomina per '*ών*', '*ος*', '*εύς*', non per '*ης*'. Itaque *Γεῦστος* censeo esse scribendum; cuius uocis priorem syllabam uelim circumflectere, quamquam Hermannus et Latischewius acuerunt posteriorem. Mecum enim faciunt cetera quae in '*ος*' exeunt mensium nomina.

4) Hoc quod excidit mensis nomen non per ΣΩ esse finitum, id quod credidit Fickius l. c. VI p. 325 sq. docet sententiarum conexus. Hae enim litterae pertinent ad hominis cuiusdam nomen.

5) Chryttaeus et Hippodromius, quos Latischewius (p. 106) hoc in titulo pro tradito ΑΙΟΥ et ΥΟ.ΓΡΟΝΟΥ (sic, non cum Hermanno ΓΡΟΝΟΥ est legendum) scripsit, prope accedunt ad litteras, quae leguntur.

Quas duas series congerere uelim in unam hanc:

Βώμιος
Ἄρεος   Γεῦστος
Χρυτταῖος   Λύκεος
Ἱπποδρόμιος
Πάναμος   .
Ἀπελλαῖος
Βουκάτιος.

Iam patet Arei, Chryttaei, Geusti, Lycei ordinem, siquidem tenemus Areum Chryttaeo et Geustum Lyceo praecedere debere, ita permutari:

Ἄρεος	Γεῦστος	Ἄρεος	Γεῦστος
Χρυτταῖος	Λύκεος	Γεῦστος	Ἄρεος
Γεῦστος	Ἄρεος	Χρυτταῖος	Λύκεος
Λύκεος	Χρυτταῖος	Λύκεος	Χρυτταῖος.

Nunc quoniam non aperiuntur aliae uiae tollendis his de ordine mensium Lamiacorum dubitationibus neque ullo alio modo ei quos protulimus menses referuntur ad anni tempora, in comparationem, quoad fieri potest, adhibeamus aliorum populorum fastos, qui tamen num fuerint cum his fastis artius coniuncti non ita constat.

Primum enim propter fastos Chalienses et Phalicaeos Geustum, Lyceum, Areum, Chryttaeum hoc quidem ordine puto sese excepisse, quod apud Chalienses Lyceus cum Delphorum Bysio [1]), Areus apud Phalicaeos cum Delphorum Theoxenio [2]) consentit. Tum ad fastorum Boeotiorum exemplum uelim assignare Hippodromio et Panamo octauum et nonum anni locum et Thyo quintum. Similitudo enim fastorum Boeotiorum eo magis mihi uidetur urgeri posse, quod statim apparebit Lamienses ab eodem cardine annum incepisse, quo Boeotos usos esse scimus. Qua de causa fastorum Boeotiorum analogiae plus tribuimus quam Chaliensium et Phalicaeorum, quorum

1) Bull. V (1881) p. 429 no. 43.

2) Ib. p. 422 no. 35. — Ubi Phalica oppidum situm fuerit nescimus; uidetur Aetolorum interfuisse foederi cf. Wescher. et Foucart. no. 422; E. Curtius Gött. Nachr. 1864 p. 170; A. Mommsen. Philolog. 24 p. 8, 18.

exempla in uniuersum tantum adhibebamus ad mensium ordinem adumbrandum. Denique ad Oetaeorum Apellaei normam, quem tenemus cum Phocensium primo mense collatum [1]), Lamiensium Apellaeum undecimo anni loco posuerim.

De Lamiensium anni initio nihil aliud potest statui, nisi quod a Rhangabe est propositum; qui incepisse hunc annum arbitratur a Bomio mense, quippe qui in omnibus ubi comparet titulis primus sit et in titt. Ephem. 68. 69. 74 statim nominetur post praescriptos magistratus. Qua in sententia et Hermannus et Latischewius (p. 113) permanserunt. Sed etiam Thrixallium mensem ex simillima causa inter primos habendum esse censeo, quia legitur Eph. 71 statim post praescriptionem; quin etiam ante Geustum eum stetisse admodum probabile est, quonium tituli Eph. 71. 72. 73 artius cohaerent. Sunt enim uno in lapide quamuis in diuersis eius lateribus incisi et manumissiones, quae ibi afferuntur, factae esse uidentur uno illo anno, ad quem magistratus pertinet Thrixallio praescriptus.

Quae cum ita sint, instituo Lamiensium calendarium hoc:

Delphis:	Lamiae:	Delphis:	Lamiae:
Ποιτρόπιος	1. *Βώμιος*	*Ἰλαῖος*	7. *Χρυτταῖος*
Ἀμάλιος	2. *Θριξάλλιος*	*Ἀπελλαῖος*	8. *Ἱπποδρόμιος*
Βύσιος	3. *Γεῦστος*	*Βουκάτιος*	9. *Πάναμος*
Θεοξένιος	4. *Λύκεος*	*Βοαθόος*	10. .
Ἐνδυσποιτρόπιος	5. *Θῦος*	*Ἡραῖος*	11. *Ἀπελλαῖος*
Ἡρακλεῖος	6. *Ἄρεος*	*Δαδαφόριος*	12. *Βουκάτιος.*

Sed pauca monenda sunt de eo quem Latischewius instituit horum mensium ordine. Qui cum illa de Thrixallii sede obseruatione neglecta argumento uteretur ex Chaliensium et Phalicaeorum fastis sumpto, mensium Lamiacorum proposuit seriem hanc: *Βώμιος, Ἄρεος, Γευστός* (cf. hui. diss. p. 338, 3), *Θῦος, Λύκεος, Θριξάλλιος, Χρυτταῖος, Ἱπποδρόμιος, Πάναμος, Ἰτώνιος, Ἀπελλαῖος, Βουκάτιος.*

Itonium mensem, quem Latischewius decimo loco collo-

1) Bull. l. l. p. 139.

candum proposuit, p. 338, 2 refutauimus. Thyum autem, cui ad fastorum Boeotiorum analogiam assignauimus quintum anni locum, ille quarto posuit, quod aliter iudicauerat de condendis fastis Boeotiis quam nos iudicabimus.

5. Singularum Thessaliae ciuitatum menses.

a) Hypatae:

Ἀρτεμίσιος Eph. Arch. 823 = Rang. 748 = Lebas. 1115;

Ἀρνοκ[άριος restitutus a Keilio Inscriptt. Thess. tres. p. 15 in tit. Eph. Arch. 824 = Rang. 749 = Lebas. 1116; ubi traditur (u. 9 sqq.):

ΑΡΧΟΝΤΩΝΜΕΑΛΝ
ΜΗΝΟΣΑΡΝΟΚΛΙ
ΣΚΑΙΤΑΣΠΟΛΙΟΣ
ΙΟΧΟΣ

Quamquam hanc lectionem commendari concedo ea significatione, quam inesse uidemus in Locrorum et Boatarum Pocio, et Keilii emendationem propius ad traditas litteras accedere quam Latischewii '*Ἀρνοκόμνιος*', quod nomen hoc loco latere posse opinatur (p. 21), tamen ne nunc quidem Rhangabis dubitationes esse remotas fatendum est; qui utrum ΜΗΝΟΣ, quod traditur, sit '*μηνός*' an extremum hominis cuiusdam nomen ambigit. Constat enim titulum, ut est mutilatus, difficilem esse ad restituendum; et quamquam nequeo afferre hominis nomen, cuius genitiuus exeat in *-μηνος*, tamen scio exstare talia hominum nomina, quae in huius tituli litteris ΑΡΝΟΚΛΙ latere possint, uelut *Ἀρνοκλεῖος* [1]).

b) apud Oetaeos:

Ἀπελλαῖος cum primo Phocensium mense ligatus: Bull. V (1881) p. 139.

c) Heraclea Trachinia [2]):

Ἦατος cum Delphorum Ilaeo coniunctus: Wescher. et Foucart. 230.

1) Cf. R. Meister. Bezzenb. Beiträge etc. V p. 206, 13, 8 et 201, 3.

2) Locorum ordinem secutus affero statim unum, qui traditur Heracleae Trachiniae mensem. Nam quamquam a Lacedaemoniis hanc urbem

6. *De fastis Magnetibus.*

Propter locorum uiciniam de fastis Magnetibus statim disputandum esse censeo, quamquam ei non solum a ceteris Thessaliae calendariis admodum diuersi esse uidentur, sed etiam a ceterorum fastorum Aeolicorum consensu ita discedunt, ut praebeant mensium nomina quaedam in ʻώνʼ exeuntia. Habemus enim in titulo a Lollingio Act. Inst. Arch. VII p. 71 sqq. edito trium mensium nomina haec: *Ἄρειος, Ἀφροδισιών, Ἀρτεμισιών* [1]); unde apparet apud Magnetes mensium nomina esse composita et ad Aeolum et ad Ionum normam; utrum autem mensium genus praeualuerit non potest discerni. Eadem perturbatio occurrit apud Amphissenses, Delios, Halicarnassenses, Locros, fortasse apud Aeoles Asiaticos.

Tres illi menses uidentur sese excepisse eodem quo lapide exhibentur ordine hoc *Ἄρειος, Ἀφροδισιών, Ἀρτεμισιών,* cum res, de quibus hoc titulo sermo est, actae sint eisdem magistratibus et quem diximus ordinem sententiarum commendetur conexu. Namque reapse patet illud de Apollinis templo ornando plebiscitum mense Areo factum antecessisse iuri iurando, quod ut Aphrodisione detur priore tituli parte imperatur. Deinde facile conicitur normas ad res illius templi administrandas et ornandas prius in uniuersum esse statutas quam de singulis fieret decretum, id quod fieri uidemus Artemisione mense. Itaque uidetur Aphrodision antecessisse Artemisioni.

Quodsi licet Artemisionem collocare quarto post brumam loco, quem Deliorum Artemisionem tenere infra uidebimus, et siquid ei tribuendum est rei quod et Artemision et Artemisius ubicumque fuerunt tertio stabant uel quarto post brumam loco (cf. Herm. p. 47), potest Areus collocari altero [2]) fere post bru-

---

esse conditam scimus (Thuc. III, 92; Diod. XII, 59), tamen certius nihil potest de huius calendarii affinitate statui.

1) Artemision Magnes traditur etiam titulo edito in libri qui inscribitur ʻArchives des missions scientifiques etc.ʼ 1853 p. 266 no. 4, quem Lollingius putat priori illius tituli parti esse adnectendum; cf. Latisch. p. 37.

2) Qui locus non ita dissentit cum eo, quem apud Phalicaeos Areum occupasse p. 339 uidimus.

mam loco et Aphrodision tertio, siquidem protinus hos menses sese esse consecutos sumimus.

B. De fastis Boeotiis.

Delphis:	Athenis:	apud Boeotos:
Ποιτρόπιος	*Ποσειδεών*	1. *Βουκάτιος*
Ἀμάλιος	*Γαμηλιών*	2. *Ἑρμαῖος*
Βύσιος	*Ἀνθεστηριών*	3. *Προστατήριος*
Θεοξένιος	*Ἐλαφηβολιών*	4. *Ἀγριώνιος*
Ἐνδυσποιτρόπιος	*Μουνιχιών*	5. *Θιούιος*
Ἡρακλεῖος	*Θαργηλιών*	6. *Ὁμολώιος*
Ἰλαῖος	*Σκιροφοριών*	7. *Θειλούθιος*
Ἀπελλαῖος	*Ἑκατομβαιών*	8. *Ἱπποδρόμιος*
Βουκάτιος	*Μεταγειτνιών*	9. *Πάναμος*
Βοαθόος	*Βοηδρομιών*	10. *Παμβοιώτιος*
Ἡραῖος	*Πυανοψιών*	11. *Δαμάτριος*
Δαδαφόριος	*Μαιμακτηριών*	12. *Ἀλαλκομένιος* I.
		13. *Ἀλαλκομένιος* II.

Hic quem probamus mensium Boeotiorum ordo institutus est a Lipsio Studd. philol. Lipsiens. u. III p. 207 sqq. et IV p. 155 sq. Testimonia sunt haec:

Βουκάτιος	est Delphorum	*Ποιτρόπιος*, Wescher. et Foucart. 207; primus Boeotorum mensis Plut. Pelop. 24 sq.
Ἑρμαῖος	„ Atheniensium	*Γαμηλιών*, Proclus ad Hesiod. opp. et dd. 504.
Προστατήριος	„ „	*Ἀνθεστηριών* Plut. quaest. symp. III, 7, 1 cll. VIII, 10, 3 (Moral. p. 655 E. cll. 735 E. Xyl.).
Ἱπποδρόμιος	„ „	*Ἑκατομβαιών* } Plut. Cam. 19.
Πάναμος [1]	„ „	*Μεταγειτνιών* }

1) Panami et Boëdromionis comparationem (Plut. Arist. 19) per scriptoris errorem esse expediendam iam pridem exposuit Boeckhius Mondcycl. p. 67 et Kl. Schrift. IV, 88, 2. V, 197 sqq.; quam sententiam uiri docti

Δαμάτριος est Atheniensium *Πυανοψιών* Plut. de Isid. et Os. 69 (Moral. p. 378 E.).
Ἀλαλκομένιος „ „ *Μαιμακτηριών* Plut. Arist. 21.

Ceterorum mensium nomina, non sedes, traduntur titulis his:

Ἀγριώνιος, *Ἀθηναίον* IX (1880) pp. 319. 354, γ'). 356, γ') 1 et 2. 358, 55; Bull. VIII (1884) p. 53 sqq. I, 7 a.

Θιούιος, Bull. IV p. 1 sqq. u. 166; *Ἀθην.* IX, 354 sq. γ') u. 9; qua de forma conferas, quae adnotat R. Meister, Bezzenb. Beitr. VI p. 42. *Θούιος* *Ἀθην.* IV p. 210, 2; *Ἀθην.* IX, 355, 2) 6; *Θυῖος* *Ἀθην.* IX, 357, 6. 359, 3; *Θειούιος* Bull. VIII (1884) p. 53 sqq. I, 10[b].

Ὁμολώιος, C. I. 1563[a]. 1608[b]; *Ἀθην.* IV (1875) p. 210, 2 = Meister l. l. p. 233; *Ἀθην.* IX (1880) p. 353, 1. 355, 3) u. 15. 356, δ') 1. 359, 2) u. 4; Bull. VIII (1884) p. 53 sqq. I, 2, 8.

Θειλούθιος, C. I. 1569[a] = Newton no. CLVIII; *Θηλούθιος* [1]) C. I. 1608[d]. 1609.

Παμβοιώτιος, *Ἀθην.* IV (1875), 376 et C. I. 1608[a] (cf. Bergkii p. 10 sq.), ubi Lipsium (l. l. IV p. 156) recte restituisse hunc mensem Latischewius lapide denuo inspecto testatur (Act. Inst. Arch. VII. 32, 1).

Pamboeotio mensi decimum esse locum iam Lipsius (l. c. IV, 156) censuit et Latischewius accuratius interpretatus Orchomenium de Nicareta titulum Bull. III p. 459 sqq. et IV p. 1 sqq. editum nuperrime comprobauit [2]). Thiuium, Homoloïum, Theluthium hoc quidem ordine sese excepisse docent tit. Orchom. uu. 166—176; et Thiuium statim exceptum esse Homoloïo ap-

---

optimo iure sunt amplexi Ideler Handb. d. Chronol. I, 365; Lipsius l. l. III p. 213; Latischew. p. 62, 25.

1) Titulum Aegosthenis repertum (Muratori II. DXCI, 4), quo *Θηλούθιος* comparet quemque Corsinus (fasti Att. II p. 443 sq.) putauerat Delphis esse attribuendum, Boeotium esse nunc est probabile; cf. Boeckh Staatsh. II[1] p. 375 sq.

2) Act. Inst. Arch. VII (1882) p. 31 sqq.; libri sui p. 66 sqq.

paret[1]) ex tit. Ἀθην. IV p. 210, 2. Theluthium autem etiam alterius quod dicitur ‘τετραμείνου’ fuisse Foucartus rectissime obseruauit[2]).

Unum dissentiunt uiri docti, quod Lipsius ad mensium Thessalicorum rationem Thiuio et Homoloïo assignat quintum et sextum anni locum, Latischewius (libri sui p. 64 sq.) profectus ab ea Theluthii et Thargelionis significationis similitudine, quam fuisse Boeckhius C. I. I p. 733, 2 demonstrare conatus est, Theluthium respondisse sumit Thargelioni. Unde fit, ut ille uir doctus Agrionium, qui unus restat, quarto, Latischewius septimo loco collocandum proposuerit. Etsi igitur certa de horum mensium sedibus testimonia desunt, tamen Lipsii sententiam praeferendam esse censeo, quod fastorum Boeotiorum et Thessalicorum similitudinem exploratam habemus et Theluthii sensus, quem Boeckhius uoluit, manet etiamsi septimo loco eum collocamus. Ceterum Papiae[3]) scholium, ubi Byzantinorum Agrantus (Herm. coni. Ἀγριάνιος) cum Augusto mense Iuliano comparatur, Latischewius non tam confidenter adhibere debuit ad collocandum Boeotorum Agrionium, quoniam fasti Dorici ad condendos fastos Aeolicos non multum ualent.

Denique quamquam de Boeotorum intercalandi ratione nihil certi constat, tamen sunt uestigia, ex quibus apparere uideatur Boeotos solitos esse intercalare priore quam Athenienses anno, ita, ut annis intercalaribus singulos Boeotorum menses a singulis quibus quemque respondere uidemus Atheniensium mensibus prodiisse ad posteriores putemus.

Talis autem qualem diximus mensium discrepantiae indicia e duobus ueterum scriptorum locis nouimus. Etenim ex Procli ad Hesiod. opp. et dd. u. 504 uerbis, ubi Plutarchus suadet, ut pro tradito Lenaeone, quem scimus apud Iones respondisse Atheniensium Gamelioni, scribatur aut Bucatius aut Hermaeus, et ex Plutarcho, qui Pelop. 24 memoriae tradit brumam aliquando incidisse in extremos dies ultimi Boeotorum

1) Cf. Lipsium l. l. III p. 214. 2) Cf. Foucart. Bull. IV p. 17 sq. et p. 20 adn.; C. I. 1569a. 3) Bröcker Philolog. II (1847) p. 248, II.

mensis, quem tamen nostra in tabula altero ante brumam loco stare uidemus.

Quam mensium discrepantiam positam esse in diuersis intercalandi rationibus ueri est simillimum. Contra Ruellii sententia, qui p. 828 illam ex diuersis mensium initiis explicare studet, eisdem de causis displicet, quas ad refutandam similem Latischewii sententiam p. 392, 2 protulimus. Quodsi quis hac de Boeotorum intercalandi ratione sententia probata ex C. I. 1569 a[1]) collegerit Boeotos intercalasse post Phocenses et si cum Mommseno (Delphik. p. 122; cf. infra cap. II, 2 extr.) Delphos atque Phocenses eandem intercalandi rationem esse secutos arbitratur, is posse uidetur concludere, Athenienses alio usos esse intercalandi cyclo quam Delphos.

C. De fastis Eleis.

Boeckhii sententiam, qui[2]) ex scholio ad Pind. Ol. III, 35[3]) collegit Eleorum annum a solstitio aestiuo incepisse, abiciendam esse Ungerus[4]) optimo iure censet. Neque enim dubitare licet, quin scholiasta Eleorum Apollonium et Parthenium cum Aegyptiorum Thoth et Mesori non eo consilio copulauerit, ut mensium Aegyptiorum exemplo comprobaret alterum fuisse ultimum, alterum primum Eleorum mensem — id quod Boeckhius contra omnem quem cognouimus Graecorum usum sibi finxit —, sed ut anni tempus, in quod caderent Eleorum menses indicaret adscriptis illis Aegyptiorum mensibus. Contra summa cum probabilitate Ungerus ex scholio ad Pind. Ol. III, 33[5])

---

1) Ubi Phocensium primus mensis, quem scimus consensisse cum Delphorum Heraeo i. e. cum Atheniensium Pyanopsione, coniungitur cum Boeotorum Alalcomenio i. e. cum Atheniensium Maemacterione.

2) Mondcyclen p. 15 sqq.

3) Verba sunt haec: *γίνεται δὲ ὁ ἀγὼν ποτὲ μὲν διὰ τεσσαράκοντα ἐννέα μηνῶν, ποτὲ δὲ διὰ πεντήκοντα. ὅθεν καί ποτε μὲν τῷ Ἀπολλωνίῳ μηνί, ποτὲ δὲ Παρθενίῳ παρ' Αἰγυπτίοις Μεσωρὶ ἢ Θὼθ ἐπιτελεῖται.* —

4) Philolog. uol. XXXIII (1874) p. 228 sq. cf. Momms. Delphik. p. 161, 2.

5) *Περὶ τοῦ χρόνου, καθ' ὃ ἄγεται τὰ Ὀλύμπια καθ' ἑκάστην Ὀλυμπιάδα Κικω μ̃ ὁ τὰ περὶ κλείων συγκατάξας φησὶν οὕτω* (cf. Sybel. Hermae

conclusisse uidetur Eleorum annum a primo post brumam nouilunio incepisse; quam sententiam Latischewium accepisse uideo.

Singuli autem quos nouimus menses Elei sunt hi:

Διόσθυος?, quae est Boeckhii (cf. C. I. II p. 370) emendatio, quam ad fastorum Doricorum exemplum proposuit pro '*Θωσυθιας*' uocabulo apud schol. ad Pind. Ol. III, 33 tradito; cf. Etymol. Magn. p. 278, 28; Callimach. ed. Schneider. II p. 688 no. 553; Hermann. p. 55 sq. Qua in coniectura quoniam melior non offertur [1]) acquiescendum esse censeo, quamquam si quis fastos Aeolicos constituere uelit ad fastorum Doricorum exemplum, ei summam esse adhibendam cautionem p. 345 monuimus. Ac ne Latischewii quidem sententia, qui p. 8, 5 scholiastam scripsisse '*Θῦος ἢ Θυῖος*' coniecit mihi placet, quoniam scholiastae nolim tribuere tam subtilem distinctionem, quae non tam auditur quam conspicitur. Mensem eum fuisse Eleorum primum et accidisse ad hiemale solstitium ex illo ipso scholio apparet.

Ἐλάφιος, Paus. V, 13, 5. VI, 20; cui tertiam fere anni sedem assignamus, cum eum fuisse sub aequinoctium uernum alter Pausaniae locus doceat.

Ἀπολλώνιος et *Παρθένιος*, schol. ad Pind. Ol. III, 35; qui menses cur abrogarentur ab Eleis nullam esse causam professus est contra Corsinum (fast. A. II, 445 sqq.) Boeckhius (Abh. d. berl. Ak. 1818 p. 97 = Kl. Schrift. V, 198) et persuasit Hermanno. De horum mensium sedibus iudicium pendet a quaestione, quae est de Olympiorum tempore; quae sollemnia his quidem mensibus esse acta ex illo scholio discimus. Sed de Olympiorum tempore uirorum doctorum sententiae ita discedunt, ut utrum Apollonius et Parthenius responderint Scirophorioni et Heca-

---

uol. V 1871 p. 203)· *πρῶτον μὲν οὖν παντός, περίοδον συνέθηκεν ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἄρχειν νουμηνίας μηνός, ὃς θωσυθιὰς ἐν Ἤλιδι ὀνομάζεται, περὶ ὃν τροπαὶ ἡλίου γίνονται χειμεριναί* etc.

Statim obiter tangere mihi liceat eam quam Ungerus propius ad litteras, quae traduntur, accedere putat huius scholii emendationem '*Ἀριστόδημος ὁ τὰ περὶ Ἠλείων*' iam a Boeckhio esse propositam C. I. II p. 273, id quod effugisse uidetur Sybelium et Ungerum.

1) Cf. Herm. p. 94 et Bergk. p. 55.

tombaeoni an Hecatombaeoni et Metagitnioni exstet dubitatio. Tamen Ungeri illius scholii interpretatio summae probabilitatis speciem habet, qui censet Olympia celebrari solita esse octauo Eleorum mense i. e. Parthenio, quem ut cum Atheniensium Metagitnione comparemus suadet. Itaque Apollonio septimum, Parthenio octauum Eleorum anni locum assignare uelim.

Ἀλφιῶος, Inscriptt. Graec. antiquiss. ed. Roehl. p. 44 no. 121 cf. Kirchhoff, Archaeol. Ztg. 37, 158 et 38, 69, quem mensem in eam anni tempestatem incidisse, qua hordeum maturum et tritum erat, efficitur illo ipso titulo, ubi Eleorum, ut uidetur, ciuitati, quae agrum quendam collocauerat, cum duobus conductoribus de quibusdam hordei modiis hoc quidem mense conferendis conuenit. Quoniam reapse est ueri simile illam qua frumentum erat conferendum diem ita praestitutam esse, ut si non ea ipsa die, at prius potestas esset frumenti illius conferendi — quam cautionem in tabulis Heracleensibus [1]) adhibitam esse uidemus —, Alphioum mensem censeo eodem fere anni tempore stetisse atque Heracleensium Panamum i. e. nono Eleorum anni loco [2]).

Θυῖος, Archaeol. Ztg. 33 (1876) p. 183 sq. = Cauer. Delectus inscriptt. Graec.[2] no. 264, cui ut undecimus fere anni locus assignetur suadeo, siquidem eo ipso mense acta esse sumere licet Thyia Dionysii sacra et Mommseni sententia probatur, qui ea autumnali tempore celebrata esse putat [3]); quamquam enim hanc Thyi sedem plane ab ea quam ceterorum Aeolum Thyius occupat sede abhorrere confiteor (cf. pp. 327. 340. 343), tamen in hac discrepantia non ita offendo, quod nullum occurrit fastorum Eleorum et ceterorum Aeolum affinitatis uestigium.

Ὀλυμπικὸς μήν, qui Roehlii titulis 116 et 119 exhibetur, non pro nomine mensis habendus esse uidetur, sicut Latischewius uult, sed ad illum quo Olympia celebrabantur mensem eum spectare puto.

---

1) C. I. 5774 sq. I u. 100 sqq.; Hermann. p. 73 sq.

2) Cf. A. Mommsen. Heortol. p. 13*; Zur Kunde d. griech. Klimas p. 9; hui. diss. cap. III. A, 1 a.

3) Delphik. p. 263, 1.

Quae cum ita sint, nisus Ungeri potissimum de Parthenii et Metagitnionis responsione sententia comparo Eleorum et Atheniensium menses hoc quidem modo:

Athenis:	apud Eleos:	Athenis:	apud Eleos:
Γαμηλιών	1. Διόσθυος?	Ἑκατομβαιών	7. Ἀπολλώνιος
Ἀνθεστηριών	2. .	Μεταγειτνιών	8. Παρθένιος
Ἐλαφηβολιών	3. Ἐλάφιος	Βοηδρομιών	9. Ἀλφιῶος
Μουνιχιών	4. .	Πυανοψιών	10. .
Θαργηλιών	5. .	Μαιμακτηριών	11. Θυῖος
Σκιροφοριών	6. .	Ποσειδεών	12. .

D. Aeolum qui dicuntur Asiaticorum menses[1]).

1. Lesbii quos nouimus menses sunt hi:

Ἀπολλώνιος, cf. Conze Reise auf Lesbos p. 23 tab. XI, 2 = E. Pottier. Am. Hauvette-Besnault. Bull. IV p. 439.

Δεῖος
Ἰουλαῖος
Ἀπολλώνιος
Ἡφαίστιος
Ποσίδειος
} C. I. IV no. 6850 A, cf. Hermann. p. 14.

Ernesti Curtii sententiam de huius tituli origine Lesbia comprobari Apollonio mense, quem scimus fuisse Lesbium, obseruauerunt uiri illi Francogalli, qui titulum priore loco allatum ediderunt. Tamen eos qui titulus praebet menses praeter Dium et Apollonium non posse censeo attribui Lesbiis. Probabile enim est Dium et Apollonium — cum redeant apud Perrhaebos, Eleos, Aetolos, Tauromenitas — apud Lesbios antiquitus fuisse in usu. Cetera autem nomina recentioris temporis speciem prae se ferunt, quo de conferas Hermanni pp. 14. 75.

Πορνοπιών[2]), Strabo. XIII, 64 p. 613. Quamquam huius

1) Neque de Aeolum Asiaticorum anni initio neque de mensium, qui traduntur, locis quidquam statui potest.

2) Ad eundem Apollinem, cuius hoc mensis nomen erat sacrum, Παρνοπία, ille Nesiotarum uicus, qui commemoratur Μουσείου καὶ Βιβλιοθήκης τῆς εὐαγγελικῆς σχολῆς II (1875—76) p. 127 sqq. u. 48 sqq., spectare uidetur.

nominis terminatio contra eam quam ceterorum mensium Lesbiorum nomina produnt consuetudinem [1]) pugnat, tamen hanc discrepantiam forma Pornopii restituta mouere nolo, quoniam talis discriminis etiam aliis in fastis deprehenduntur uestigia (cf. p. 342). Verumtamen concedendum est Latischewium recte obseruasse librarios fuisse procliues ad substituendam terminationem Atheniensium mensium: cf. Athenaei VIII, 360ᵇ; Porphyrii de abst. II, 54; Boeckhii C. I. II p. 392ᵉ.

Δα . . . . ., C. I. II p. 1038, quod fragmentum nondum bene restitutum esse mihi uidetur. Ahrentis [2]) enim coniectura '*Δα*[*ί*-*σιος*' displicet, quod parum constat, num Daesius ille fuerit ex antiquioribus Graecorum mensibus, cum praeter apud Sicyonios ibique alio anni loco atque apud Macedones (cf. cap. III. A, 5 a) nusquam aliis in fastis occurrat. Macedonum autem mensium nomina apud Lesbios ualuisse eo quo titulus exaratus est tempore ueri non est simile, quoniam Lesbios magistratus Lesbiorum oppidis praefuisse et de suis rebus singulas ciuitates consuluisse uidemus. Neque tamen ex hoc titulo diuersos singulis Lesbiorum ciuitatibus colligam attribuendos esse menses. Immo uero mutilatum illud mensis nomen referendum esse uidetur ad omnes qui afferuntur populos: ad Mytilenaeos, Methymnaeos, Antissaeos, Eresios; et uocem '*Θελαισιω*' (u. 2), quam Lebasius pro mensis nomine habuerat, hominis nomen esse Boeckhius suo iure contendit. Quibus de causis neque F. Bechtel (Beiträge etc. ed. Bezzenberger. V p. 116) neque Latischewius (p. 18, 28), ut mensis nomen restituerent, pro tradito '*Θελαισιω*' scribere debuerunt '*Θεδαισιω*', id quod pro communi *Θεοδαισίῳ* usurpatum esse sumunt. Namque haec scribendi ratio ne C. I. add. 2183ᵇ quidem comprobatur, quoniam in litteris traditis ΘΕΛΛΙΣΙC latere mensis nomen conexus sententiarum tituli illius minime euincit. Verumtamen Theodaesium mensem apud Lesbios fuisse in usu facile potest

1) De hac consuetudine nunc iudicium ita fieri potest, ut contra Bergkii sententiam (p. 13 sq.) statuamus mensium nomina per *-os* finita esse: ut a ceteris Aeolibus, ita ab Aeolibus Asiaticis.

2) De dial. Dor. p. 496.

conici ex Theodaesiis sollemnibus, quae ibi acta esse docet tit. Bull. IV p. 424 u. 8 sqq.

2. Cymaei qui traduntur menses sunt hi:

Φράτριος, C. I. 3524, 55 cf. Bechtel., Beiträge etc. ed. Bezzenberger V p. 160 sq.; Bergk. p. 14.

Τερφεύς, quem mensem apud Cymaeos ualuisse narrat Latischewius (p. 19) monitus a Reinachio, qui eum ex titulo nondum edito hausit.

Caput II.

De mediae Graeciae ciuitatum fastis, qui neque cum Aeolicis neque cum Doricis possunt coniungi.

1. De fastis Delphicis.

Cum calendarium Delphicum, ut erat a Kirchhoffio [1]) certis testimoniis restitutum, Mommseno [2]) probatum sit, satis esse uidetur paucis eam adumbrare uiam, qua quaestiones de condendis fastis Delphicis ad certum finem sunt perductae. Primum enim distribuuntur Delphorum menses in duo quae apud Delphos distinguuntur semestria. Priori semestri adscribuntur hi [3]):

Ἀπελλαῖος [4]) C. I. 1705; Wescher. et Foucart. 353.

Βουκάτιος C. I. 1688. 1702. 1703; W. et F. 428; B. Haussoullerier, Bull. V (1881) p. 397 sqq. no. 48.

---

1) Monatsber. d. preuss. Ak. Berlin 1864 p. 129 sqq.

2) Philolog. u. XXIV (1866) p. 1 sqq.; Delphik. p. 119 sqq.

3) Omisi titulos, quos edidit E. Curtius Anecd. Delph., cum eos C. F. Hermann disput. de anno Delphico (Gött. 1844) p. 3 sq. collegerit; neque omnes ubi exstant horum semestrium indicia titulos me adscripsisse spondeo.

4) Tit. W. et F. 266 legitur '*μηνὸς Ἀπόλλωνος*', quod lapicidae errore esse ortum Kirchhoffius p. 130 ann. suo iure putat. Attamen hoc enuntiatum redit apud Chalienses (Lebas. 960; cf. hui. cap. 3 c β), ita, ut illud dei nomen usurpatum esse pro Apellaeo liceat putare; ad quem usum spectant posterioris temporis exempla uelut Aphrodisiensium *Καῖσαρ*, alia; cf. Herm. Monatsk. pp. 65. 84 et Bergk. p. 18.

Βοαθόος W. et F. 387. 423; *Βοαθοῖος* ib. 179. 198.
Ἡραῖος W. et F. 28. 160; *Ηραπιος* C. I. 1706 quod corrigendum.
Δᾳδαφόριος Rang. 937 = Lebas. 930; Hauss. no. 40. 46 sq.
Ποιτρόπιος Rang. 923. 943 = Lebas. 935. 929; W. et F. 424. 434. 445; C. I. 1709 ubi *Ἀποτροπίου* in *Π.* est emendandum; cf. Herm. disp.
Ποιτρόπιος δεύτερος W. et F. 425.

Posterioris semestris menses sunt hi:
Ἀμάλιος W. et F. 426. 446 sq.
Βύσιος C. I. 1704; W. et F. 263. 421.
Θεοξένιος C. I. 1700; Rang. 922. 939. 942 = Lebas. 901. 926. 941; Lebas. 934; W. et F. 273. 427. 433; Hauss. no. 39.
Ἐνδυσποιτρόπιος W. et F. 21. 33. 159.
Ἡρακλεῖος C. I. 1699; Rang. 927 = Lebas. 924; W. et F. 32. 429. [431 '*τὴν πρώτην ἑξάμηνον*', id quod est corrigendum].
Ἰλαῖος Lebas. 928; W. et F. 27. 48. 368. 430.

Dehinc menses in certum ordinem rediguntur Phocensium mensibus in comparationem adhibitis; id quod eo facilius fit, quia Phocensium menses distinguebantur additis numeris. Menses, quibus sedes ex Phocensium ratione destinantur, sunt hi:

I. sem.	*Βουκάτιος*	est Phocensium	undecimus:	W. et F. 90.
	Ἡραῖος	„ „	primus:	Rang. 919 = Lbs. 899; W. et F. 62. 122.
	Δᾳδαφόριος	„ „	alter:	W. et F. 105.
	Ποιτρόπιος	„ „	tertius:	W. et F. 50.
II. sem.	*Βύσιος*	est Phocensium	quintus:	W. et F. 35.
	Θεοξένιος	„ „	sextus:	W. et F. 53.
	Ἐνδυσποιτρόπιος	„ „	septimus:	W. et F. 128.
	Ἡρακλεῖος	„ „	octauus:	W. et F. 82. 222.
	Ἰλαῖος	„ „	nonus:	W. et F. 47. 81.

Apellaeo, Boathoo, Amalio mensibus, cum non compareant collati cum Phocensium mensibus, certa loca non assignantur. Sed tamen Amalius titulis posteriori semestri adscriptus non potest nisi quarto Phocensium mensi respondere. Tum Kirch-

hoffius Apellaeum cum decimo Phocensium mense, Boathoum cum duodecimo consensisse satis acriter obseruauit, quam sententiam Mommsenus (Delphik. p. 123) nouo fulsit argumento. Sed horum uirorum doctorum argumentationem narrare longam esse uidetur; contra addo indicium, quo Kirchhoffii sententia de Apellaei sede denuo firmari uidetur. Aequatur enim tit. W. et F. 289 Tolophoniorum Apellaeus cum Locrorum duodecimo mense; cum autem hic Locrorum mensis respondeat Phocensium decimo [1]), ita, ut Tolophoniorum Apellaeus et Phocensium decimus mensis conueniant, ualde arridet eadem Delphorum Apellaei et Phocensium decimi mensis responsio, quamquam aliis uestigiis Tolophoniorum et Delphorum fastorum affinitas non munitur; cf. hui. cap. 3 b *β*. Iam uero cum hoc quem exposuimus Delphorum mensium ordine ad Phocensium exemplum restituto conuenit tit. W. et F. et 89 et 167, quorum illo Heracleus mensis post Poetropium, hoc Poetropius post Dadaphorium stetisse traditur.

Porro facile est cognoscere anni Delphici initium. Primum enim constat de primo prioris semestris mense. Accedit, quod inter Ilaeum et Apellaeum nouos magistratus imperia suscepisse docet tit. W. et F. 202; cf. Mommsen. Philolog. l. l. p. 43. Deinde mensium series ab hoc Apellaeo incipiens anni tempestati accommodatur tit. W. et F. 424, ubi Poetropius cum Atheniensium Posideone coniungitur; quacum comparatione concinit memoria schol. ad Ioannis Tzetzae Posthomeric. extr. (cf. Herm. disp. p. 1, 3) ‘‘*Ἡρακλείου μηνὸς ὄντος ἐν Δελφοῖς, Ἀθήνησι δὲ Θαργηλιῶνος . .*’, ita, ut Apellaeum mensem Atheniensium Hecatombaeoni respondisse et Delphorum annum a solstitio aestiuo incepisse appareat. Constat enim, quae in anni tempora Atheniensium menses ceciderint; cf. Ideleri Handb. d. Chronolog. I p. 292 sq.

Denique breui monendum est de mensibus et annis intercalaribus (cf. p. 346). Poetropius prior affertur titt. W. et F. 112. 164. 197. 243; alter 86. 154. 425; quorum titulorum 197

1) W. et F. 273. 236.

in annum a. Chr. 176/5 cadere docet Mommsenus Delphik. p. 122, 2. Praeterea equidem puto etiam eum cuius fuerit titulus 154 annum posse definiri; si quidem putamus, cui sententiae nihil obstare uideo, Emmenidam qui huic titulo praescribitur eundem esse, quem per annum ol. 145 quartum (ante Chr. 197/6) archontem fuisse docuit Mommsenus Philolog. l. l. p. 27. — Veri simile igitur est annos a. Chr. et 197/6 et 176/5 fuisse intercalares. Qui autem anni intercalares intercesserint, nescimus, quod intercalarium mensium notas saepius omittere soliti sunt, quem morem a Mommseno Delph. p. 122, 2 indicatum nonnullis exemplis confirmari puto.

Poetropium mensem, qui tit. W. et F. 163 commemoratur, fuisse priorem docet Poetropius prior, qui sequenti titulo legitur; quem utrumque titulum eiusdem fuisse anni testantur et Pyrrhus Delphorum archon et Theagenes Amphissensium archon, qui praescribuntur utrique titulo. Neque tamen ita constat de titulis W. et F. 129. 197 sq. 199. 203. 206, quibus praeest Xenochares archon; neque de titt. 71. 72. 73. 154. 155, quibus praescriptus est Emmenidas; possunt autem et hi et illi pertinere ad eundem annum; quam sententiam confirmare uidentur eadem testium nomina, quae in utrisque titulis saepius redeunt; uelut in his Aristion, Asander, in illis Andronicus, Dromoclidas.

2. *De fastis Phocicis.*

Instituamus calendarium, quod omnium, ut uidetur, Phocensium exceptis Delphis erat commune; ad quod componendum attinent tituli, qui aut uerba '*ὡς Φωκεῖς ἄγοντι*' praebent aut Phocensium ducis cuiusdam nomen habent praescriptum. Ad fastorum Delphicorum exemplum constituimus mensium Phocicorum tabulam hanc:

Delphis:	apud Phocenses:	Delphis:	apud Phocenses:
Ἡραῖος	*πρῶτος* [1]	*Ποιτρόπιος*	*τρίτος*
Δαδαφόριος	{ *δεύτερος*	*Ἀμάλιος*	.
	{ *Ἀμάλιος* [2]	*Βύσιος*	*πέμπτος*

1) Tituli, quibus haec numeralia debentur, supra p. 352 sunt allati.

2) W. et F. 412; hunc Phocensium mensem Ruellius p. 827 plane ne-

Delphis:	apud Phocenses:	Delphis:	apud Phocenses:
Θεοξένιος	ἕκτος / Λάφριος[1]	Ἰλαῖος	ἔνατος / Ἀφάμιος[2]
Ἐνδυσποιτρόπιος	ἕβδομος	Ἀπελλαῖος	.
Ἡρακλεῖος	ὄγδοος	Βουκάτιος	ἑνδέκατος
		Βοαθόος	.

Dignus est, qui commemoretur, duplex ille usus menses significandi; inuenimus enim praeter numeralia, quibus uidemus singulos menses distingui tria mensium nomina propria: Laphrium, Amalium, Aphamium, quorum bini traduntur binis titulis. Et ut hunc usum etiam latius patuisse reapse ueri simile est, ita utramque menses distinguendi rationem eodem tempore fuisse in usu comprobant tituli W. et F.: 50. 122. 105. 90. 81, qui omnes exhibent menses ex numeris designatos quosque ueri est simile cadere in annos a. Chr. 181. 174. 173. 172. 169; et tituli 312. 368. 412, qui praeferunt propria mensium nomina et uidentur cadere in annos 178 et 177; quos annos accuratius definire conatus sum ex Delphorum archontum tabulis, quas instituit A. Mommsen Philolog. u. 24 p. 1 sqq.

Contra unius calendarii proprium fuisse hunc usum duplicem negat Latischewius (p. 118), ita, ut ad Phocensium calendarium commune morem menses ex numeris designandi pertinere doceat, ad Lilaeensium autem fastos eos[3]) reuocet titulos, qui propria mensium nomina praebent, quoniam ei, qui his titulis seruos manumisisse traduntur, erant Lilaenses. Sed huic Latischewii sententiae haec obstant. Primum sunt tituli, ubi quamquam ei, qui seruos quosdam manumiserunt, erant Lilaeenses, tamen menses ex numeris designentur: W. et F. 35. 50. 53. 81 sq. 90. 128. 222. Deinde nullum aliud singularis Lilaeensium calendarii deprehenditur uestigium neque in cetero-

---

glexit; contra hoc quidem loco iniuria fastis Phocicis 'Tethronium', quod nomen ipse nouauit, inseruit, inductus, ut uidetur, falsa tituli alicuius interpretatione; cf. Latisch. p. 115 ann., qui putat eum tit. 312 male usum esse.

1) W. et F. 63. 212; quem mensem Ruellius attribuit Charadraeorum fastis. 2) W. et F. 312. 368. Aphamium Ruellius falso inseruit Aetolorum fastis. 3) W. et F. 63. 212. 312. 368. 412.

rum[1]), quantum scimus, oppidorum Phocicorum calendariis inerant propria mensium nomina, id quod statim apparebit. Denique tit. W. et F. 368 uerba: 'ὡς Φωκεῖς ἄγοντι Ἀφαμίου' euincere mihi uidentur ad Phocensium fastos communes ut hoc nomen, ita cetera propria mensium nomina spectare; cf. E. Curtium Götting. Nachr. 1864 p. 174.

At praeter illos titulos, quorum menses propter praescriptum Phocensium magistratum fuisse putamus Phocensium fastorum communium, exstant tituli, qui quoniam praebent archontes singularum ciuitatum, exhibere uidentur singularum ciuitatum menses.

Sed uidentur tantum. Singula oppida, quibus proprii menses quos adscripsimus fuisse uidentur, sunt haec:

Ambryssus;	δεύτερος	est Delphorum Dadaphorius W. et F. 274. 437; Hauss. Bull. V p. 397 sqq. no. 46.
Charadra;	ὄγδοος	est Delphorum Heracleus W. et F. 429.
Daulis;	δεύτερος	est Delphorum Dadaphorius Hauss. no. 47.
	ἕβ]δομος	C. I. 1725.
	δωδέκατος	C. I. 1732[b].
Stiris;	τέταρτος	Lebas. 993; Bull. V p. 447.
Tithora;	τρίτος	Eph. A. III, 783 sq.; cf. Lebas. 823 sq.
	τέταρτος	„ 786; „ 825.
	πέμπτος	„ 783; „ 823.
	ἑνδέκατος	„ 785; „ 826.
	δωδέκατος	„ 783; „ 823.
Elatea;	πρᾶτος	est Boeotorum Alalcomenius C. I. 1569.

Apparet morem menses ex numeris designandi fuisse communem horum oppidorum et Phocensium fastis; contra ne

1) Ex diuersa fastorum Delphicorum ratione Latischewius (p. 127) non debuit colligere etiam ceteras Phocensium ciuitates suis ipsarum fastis usos esse. Scimus enim Delphos usos esse cum propriis fastis tum suis ipsorum legibus et institutis; cf. Schömanni Griech. Alterth. II, 77 et Hermanni Griech. Antiquit. I, 12, 15.

unum quidem tenemus propriorum mensium nominum exemplum.

Porro uidemus Delphorum Heraeum fuisse primum [1]) mensem et apud Phocenses et apud Ambryssenses, Charadraeos, Daulios, ut concludere liceat, ab eodem cardine etiam ceterarum Phocensium ciuitatum annos incepisse et idem anni initium omnium Phocensium fuisse commune. Quae cum ita sint, singulas quas attulimus ciuitates quamquam habuerant suos magistratus, tamen non propriis, sed Phocensium fastis communibus esse usas elucet; quin etiam propria illa mensium nomina quae attribuimus Phocensium fastis communibus unius esse indicia Phocensium calendarii, quod prius fuerat in usu quam menses ex numeris designarentur [2]) ueri simile est.

Ab illo autem qui uidetur constans fuisse consensu mensium Phocicorum et Delphicorum abhorret comparatio primi Elatensium mensis et Boeotorum Alalcomenii, quoniam Alalcomenius respondere solitus est Atheniensium Maemacterioni [3]), primus autem Phocensium mensis consentiebat cum Delphorum Heraeo i. e. cum Atheniensium Pyanopsione. Quam dissensionem ex intercalandi uarietate explicandam esse consentiunt uiri docti uelut Boeckhius ad C. I. 1569; Lipsius Studd. philol. Lips. u. III p. 213 sq.; Latisch. p. 51; et ipse ex hac mensium discrepantia p. 346 collegi Phocenses — et fortasse Delphos, siquidem probatur Mommseni sententia [4]) de utrorumque in intercalandis mensibus consensu, cui nihil obstare confiteor — intercalasse priore quam Boeotos anno.

---

1) Etiam Achaeos pro primo mense habuisse Delphorum Heraeum docet tit. W. et F. 109; unde patet ueram esse Nisseni de anni Achaeorum initio sententiam (kritische Unters. üb. die Quellen d. IV. et V. Dekade d. Livius p. 137); cf. A. Mommsen Philolog. 24, 17.

2) Latischewium (p. 11) secutus a Mommseno (Delphik. pp. 67. 79 sq. 263, 1) ita dissentio, ut arbitrer recentioribus demum temporibus menses ex numeris designatos esse; quoniam huius usus testimonia non ante alterum, quantum scio; a. Chr. saeculum inueniuntur; cf. Lebas.-Foucart. ad tit. 12; hui. diss. cap. III. A, 4 a.

3) Plut. Arist. 21; cf. hui. diss. p. 343 sq.

4) Delphik. p. 122.

3. *De Locrorum qui dicuntur Ozolarum fastis.*

a) De Locrorum fastis communibus.

Delphis:	apud Locros:	Delphis:	apud Locros:
Βουκάτιος	1. .	*Βύσιος*	7. .[5]
Βοαθόος	2. .	*Θεοξένιος*	8. *ὄγδοος*[6]
Ἡραῖος	3. .		*Ποιτρόπιος*[7]
Δαδαφόριος	4. *τέταρτος*[1]	*Ἐνδυσποιτρόπ.*	9. *Πόκιος*[8]
Ποιτρόπιος	5. *Διονύσιος*[2]	*Ἡρακλεῖος*	10. *δέκατος*[9]
Ποιτρόπιος I.	? *Δινών*[3]		*Ἀγύειος*[10]
Ἀμάλιος	6. *ἕκτος*[4]	*Ἰλαῖος*	11. .
		Ἀπελλαῖος	12. *Δωδέκατος*[11]

Apud Locros inuenimus eundem quem apud Phocenses obseruauimus duplicem menses distinguendi usum et eodem fere tempore eum ualuisse apparet ex titulis W. et. F. 354 et 363, quorum altero Pocius, altero mensis octauus exhibetur, quamquam utrique inscriptioni eidem et Locrorum et Delphorum magistratus praescripti sunt. Quem duplicem usum similiter atque eandem Phocensium consuetudinem Latischewius ita explicare studet (p. 117 sqq.), ut ea quae attulimus propria mensium nomina Physcensium fastis esse uindicanda censeat. Quae tamen sententia meo quidem iudicio stare non potest. Quamquam enim ii qui titt. W. et F. 186 et 354 seruos manumittunt, sunt Physcenses, tamen illam Latischewii legem non probo nisus titulo W. et F. 405[12]), ubi qui manumisit is quidem est homo Amphissensis, sed Locrorum tamen affertur mensis, non Amphissensium; similiter titt. W. et F. 236 et 363 Tritenses

---

1) W. et F. 236. 432. 2) Ib. 186. 3) Ib. 243; Ruellius p. 827 censet Dinonem esse alteram Aetolorum Dii formam. 4) W. et F. 213.

5) Septimum locum E. Curtius Götting. Nachr. 1864 p. 176 assignauit Hermaeo mensi, non adscripto fonte, unde eum hausit; cf. Latisch. p. 127.

6) W. et F. 363. 7) Hauss. no. 39. 8) W. et F. 354.

9) Ib. 177. 10) Ib. 405. 11) Ib. 289.

12) Quem titulum Latischewius p. 114 sqq. plane neglexit. Scire uellem, quam patriam uir ille doctus assignaret Agyeo mensi, qui huic titulo debetur; ne Physcensibus attribuatur impedit, quod is quem tenet locus apud Physcenses Hychaeo est occupatus.

habent non Tritensium, sed Locrorum menses. Ceterum non constantem fuisse hunc conexum, quem inter mensis et eius qui manumisit patriam intercessisse putauit, Latischewius ipse sensisse uidetur; reuocat enim Locrorum Dinonem ad patriam magistratus qui dicitur eponymi, quem hominem Physcensem fuisse conicit, ita, ut etiam Dinonem attribuat Physcensium fastis.

Deinde ne unus quidem mensis ex illis quos [1]) Latischewius Physcensibus adscripsit, traditur fuisse Physcensis. Immo uero nusquam alibi redire eos quos Physcenses fuisse scimus infra patebit.

Denique ea quae titt. W. et F. 186. 243. 354. 405 praescripta sunt uerba 'ἀγωνοθετέοντος τῶν Λοκρῶν', 'ἐν δὲ Λοκροῖς ἀγωνοθετέοντος', 'βουλαρχέοντος τοῦ Λοκρικοῦ τέλεος ..' ad omnes Locros spectare apparet neque ullo modo fieri potest — id quod Latischewius uult —, ut haec permisceantur cum illis quae ad singulas Locrorum ciuitates pertinent, quoniam inter utrumque praescriptionum genus fit oppositio uelut titt. W. et F. 177. 432. 289. 243. Quibus de causis nego fieri posse, ut illa propria mensium nomina titt. W. et F. 186. 243. 354. 405 Locrorum fastis communibus abrogentur; quamquam quomodo illud quod inter Locros commune fuisse uidimus calendarium cum singularum Locrorum ciuitatum fastis consociari possit, non perspicio.

Ad hanc quam modo adumbrauimus difficultatem altera accedit de Dinonis sede dubitatio; qui mensis Delphorum Poetropio priori respondisse tit. W. et F. 243 traditur; exspectamus autem cum hoc mense consensisse Dionysium, qui in tit. W. et F. 186 cum Poetropio coniungatur. Nihilominus ut quaestio de Dinonis loco soluatur, de diuersis intercalandi cyclis potest ita cogitari, ut Dinonem aut Dionysium communi loco motum esse putemus; quas tamen in intercalandi rationes propter tantam de his rebus testimoniorum penuriam non potest accuratius inquiri. Ceterum similes de Laphriaei sede dubitationes eodem excitari qui hunc Dinonem continet titulo

---

1) Dinonem, Dionysium, Poetropium, Pocium.

in condendis fastis Aetolicis paulo infra uidebimus. Ad quas tollendas diuersae cum non suppeditent intercalandi rationes, in hoc titulo adhibendo summa opus esse uidetur cautione.

b) Physcensium et Tolophoniorum fastis.

apud Locros:	α) Physci: β) Tolophone:	apud Locros:	α) Physci β) Tolophone:
1.	.	7.	.
2.	.	8.	.
3.	.	9.	.
4.	α) *Ἀράτνος* [1]	10.	α) *Ὑχαῖος* [2]
5.	.	11.	.
6.	.	12.	β) *Ἀπελλαῖος* [3]

Physcenses et Tolophonios et ceteras Locrorum ciuitates habuisse idem anni initium, quod in Locrorum fastis communibus in usu fuisse uidimus, cum Latischewio (pp. 54. 121) conicio. Pro tradito Hychaei nomine ideo *Ὑλαῖος* scribit Latischewius (p. 126), quod nullum exstat Graecorum uerbum a litteris YX incipiens; et illud quod restituit mensis nomen interpretari conatur his Stephani Byz. s. u. *ὕλη·* uerbis: *Ὕλη· ἔστι καὶ πόλις Λοκρῶν τῶν Ὀζολῶν ἧς τὸ ἐθνικὸν ὑλαῖος*; ita, ut de huius oppidi nomine Apollinis cognomen quoddam *Ὑλαῖος* [4]) originem duxisse fingat, de quo illud quod proposuit mensis nomen repetendum esse censet. Quae coniectura quamuis sit per se facilis, tamen uix potest probari, quod de illo Apollinis cognomine plane nihil constat. Alteram autem quam pro tradito Hychaeo proposuit scripturam [5]), parum probabilem esse Latischewius ipse sensit. Equidem traditum Hychaei nomen mutare eo minus audeo, quo plura Locrorum mensium nomina singularem prae se ferunt indolem et naturam uelut *Κοούτιος, Ἀμών, Δινών, Ἀράτνος.*

---

1) W. et F. 432. 2) Ib. 177. 3) Ib. 289.

4) Ut in uniuersum talem originem comprobet, affert Latischewius Apollinis cognomina haec: *Ἀκραίφιος, Γεργίθιος, Γρύνειος, Κύνθιος*, alia.

5) *Ἰλαῖος.*

c) De Amphissensium, Chaliensium, Tritensium, Oeanthensium, Anticyrensium fastis.

Delphis:	α) Amphissae:	β) Chalei:	γ) Tritaeae:	δ) Oeantheae:	ε) Anticyrae:
Βουκάτιος	1. Ἀγραστυών[1]	Κάρειος[11]	.	.	.
Βοαθόος	2. .	.	.	.	.
Ἡραῖος	3. .	Κοούτιος[12]	.	.	.
Δαδαφόριος	4. [Βουκά]τιος[2]	.	.	.	.
Ποιτρόπιος	5. Παναγύριος[3]	.	Γιγάντιος[17]	.	.
Ποιτρόπιος I.	Παναγύριος[4]	.	.	Ἀπελλαῖος[19]	.
Ἀμάλιος	6. Γιγάντιος[5]	.	.[18]	.	Διονύσιος[20]
Βύσιος	7. .	Λύκειος[13]	.	.	.
Θεοξένιος	8. Ποιτρόπιος[6]	Ποιτρόπιος[14]	.	.	.
Ἐνδυσποιτρόπ.	9. Ποιτρόπιος[7]	.	.	.	.
Ἡρακλεῖος	10. Πόκιος[8]	.	.	.	.
Ἰλαῖος	11. Ἀμών[9]	μὴν Ἀπόλλωνος[15]	.	.	.
Ἀπελλαῖος	12. Πάναμος[10]	Ἀπελλαῖος[16]	.	.	.

Ad Locrorum fastorum communium exemplum harum Locrorum ciuitatum annos a Delphorum Bucatio incipientes facio (cf. supra b), Bergkii sententiam de Amphissensium anni initio (p. 59) correcturus.

α) C. I. 1607 memoriam ʿ*Αἰραστυών*ʾ Wescheri et Foucarti titulis, quorum consensu *Ἀγραστυών* comprobatur, refelli E. Curtius (Gött. Nachr. 1864 p. 177) et Latischewius (p. 122) recte iudicauerunt; quamquam Airastyonis, de qua Hermannus (p. 44) et Bergkius cogitauerunt significatio propter Hesychii uerba ʿ*αἰρασταὶ τινὲς ἄρχοντες*ʾ eo commendari uidetur, quod Amphissensium primum hunc mensem fuisse aliqua cum probabilitate statuimus. Iam memorabilis est duplex illa sedes Amphissensium Poetropii cum Delphorum Theoxenio et Endyspoetropio comparati; quam duplicem responsionem ex uitio

1) W. et F. 247 sq. *Ἀγρεστ.* ib. 92. 428; *Ἀγροστ.* 215; *Ἀγρυστνεών* 256. 2) Hauss. Bull. V p. 397 sqq. no. 40. 3) W. et F. 163. 209; Hauss. no. 15. 41 sq. 4) W. et F. 164. 5) Ib. 426. 6) Ib. 360. 7) Ib. 224. 8) C. I. 1707. 9) W. et F. 19. 257. 10) Lebas. 959; a Ruellio omissus. 11) C. I. 1607. 12) W. et F. 69; cf. Hauss. no. 45. 13) Hauss. no. 43. 14) Ib. no. 44. 15) Lebas. 960; a Ruellio omissus. 16) W. et F. 262. 17) Ib. 148. 18) Tritensium fastis Ruellius p. 827 nescio quo iure inseruit Aratyum. 19) Ib. 243. 20) Ib. 442.

nescio cuius ducendam esse inconsiderate iudicat Mommsenus Delphik. p. 8, 1. Neque uero placet Latischewii opinio, qui p. 120 hanc discrepantiam ita explicare studet, ut singulos Amphissensium et Locrorum menses respondisse statuat binorum Delphorum mensium posteriori et priori parti, quam sententiam pugnare contra Graecorum consuetudinem menses a nouilunio incipiendi p. 329, 2 exposuimus. Immo uero hanc discrepantiam intercalandi uarietatis uestigium esse arbitror; cui discrimini indicio esse possunt etiam Chaliensium Apellaeus et Apollinis qui dicitur mensis, quorum ille cum Delphorum Apellaeo, hic cum eorundem Ilaeo comparatur, siquidem sumere licet ad eundem mensem spectare utramque notionem; cf. Latisch. p. 120 et hui. diss. p. 351, 4. Contra cetera exempla quae ad confirmandam sententiam de diuersis mensium Delphicorum et Locricorum initiis congessit Latischewius prorsus esse procul habenda censeo haec:

I.	Locrorum	Pocius	est	Delphorum	Endyspoetropius
	Amphissensium	„	„	„	Heracleus;
II.	Tritensium	Gigantius	„	„	Poetropius
	Amphissensium	„	„	„	Amalius;
III.	Locrorum	Dionysius	„	„	Poetropius
	Anticyrensium	„	„	„	Amalius;

quoniam incautius iudicare uidetur, si quis in tanta [1]) quantam inter singularum Locrorum ciuitatum fastos intercedere uidemus discrepantia, tamen apud omnes has ciuitates homonymos menses sibi respondisse sumit. Porro pro tradita lectione ΑΜΩΝ quamquam duplici titulo munita Latischewius (p. 124) propter obscuram huius nominis significationem scripsit ΑΛΙΩΝ, quod nomen sicut Cretensium Haliaeum ad Solis cultum spectare arbitratur. Neque uero cur contra duplicis tituli memoriam Latischewio adstipulemur, satis causae esse uidetur, praesertim cum id quod uir ille doctus restituit nomen non ita

1) Praeter nominum diuersitatem conferas Oeanthensium Apellaeum, qui est Delphorum Poetropius et Chaliensium Apellaeum, qui est Delphorum Apellaeus.

tutum sit; qua de re traditam scripturam quamuis obscuram seruandam esse censeo; cf. p. 332.

Atque hac data occasione monere liceat Dinonis et Amonis nominum posteriorem syllabam esse acuendam, id quod euincit analogia ceterorum quae in 'ών' exeunt mensium nominum.

β) Iudicium de Chaliensium Carei loco pendet ab illa quam p. 361 exposuimus sententia de Amphissensium Airastyonis forma, quocum mense Careus coniungitur tit. C. I. 1607; atque ut Chaliensium Apellaeum comparemus cum Delphorum Apellaeo non cum Amalio, id quod Curtius et Ruellius faciunt, suadet Chaliensium Apollinis qui dicitur mensis cum Delphorum Ilaeo collatus et Tolophoniorum Apellaeus cum Locrorum mense duodecimo i. e. Delphorum Apellaeo aequatus. De Chaliensium denique Apellaei sede inde mouetur dubitatio, quod is Delphorum mensis, quocum confertur, euanuit praeter primam A litteram.

4. *Aetolorum, Callipolitarum, Naupactiorum fasti.*

Delphis:	α) apud Aetolos:	Delphis:	α) apud Aetolos: β) Callipoli: γ) Naupacti:
Βοαθόος	1. *Προκύκλιος* 1)	*Θεοξένιος*	7. *Ἑρμαῖος* 8)
Ἡραῖος	2. *Ἀθαναῖος* 2)	*Ἐνδυσποιτρόπιος*	8. *Διονύσιος* 9) β) γ)
Δαδαφόριος	3. *Βουκάτιος* 3)	*Ἡρακλεῖος*	9. *Ἀγύειος* 10)
Ποιτρόπιος	4. *Δῖος* 4)	*Ἰλαῖος*	10. *Ἱπποδρόμιος* 11) β)
Ποιτρόπιος I.	*Λαφριαῖος* 5)	*Ἀπελλαῖος*	11. .
Ἀμάλιος	5. *Εὐθυαῖος* 6)	*Βουκάτιος*	12. *Πάναμος* 12)
Βύσιος	6. *Ὁμολώιος* 7)		

1) W. et F. 179. 198. 316. 323; Hauss. Bull. V p. 397 sqq. no. 26.

2) W. et F. 318. 337. 376. 403. 417; Hauss. no. 16. 3) W. et F. 130. 321. 4) W. et F. 124. 145. 188. 199. 252. 304 (*Δεῖος*). 319 sq. 324. 333. 385 sq. 408.; Hauss. no. 15. 17. 23. 27 sqq. 31. 36. 5) W. et F. 243. 6) Ib. 285 sq. 329. 339. 362. 372. 407. 409; Hauss. no. 24. 30. 7) W. et F. 189. 330. 345 sq. 384. 404. 8) Ib. 80. 190. 377 sq. 388. 394. 422; Hauss. no. 18 sq.

9) W. et F. 204. 287; Hauss. no. 20. 32; apud Callipolitas W. et F. 100; apud Naupactios C. I. 1756. 10) W. et F. 64 (*Ἀγύεος*). 178. 294. 310. 313. 325. 328. 371. 379; Hauss. no. 21. 25. 11) W. et F. 322. 380. 382. 393. 411; apud Callipolitas Rang. 918 = Lebas. 908 a. 12) W. et F. 74 sq. 91. 191. 223. 284. 335 sq. 359. 410. 416; Hauss. no. 22. 33 sq.; C. I. 1702.

Aetolorum annum facit summa cum probabilitate A. Mommsen a Procyclio incipientem. Idem uir doctus propter constantem quam uidemus Delphorum et Aetolorum mensium responsionem utrosque eodem usos esse intercalandi cyclo Delphik. p. 122 optimo iure docet. Sed tamen una quam plane praetermisit restat difficultas. Quid enim faciamus Laphriaeo mense, qui cum Delphorum Poetropio priore coniungitur, quamquam exspectamus cum eo consensisse Aetolorum Dium, quippe quem respondisse Delphorum Poetropio doceant uiginti tituli? Quibus ex angustiis qua uia effugiamus, non uideo (cf. p. 359 sq.), quoniam consensu ceterorum titulorum de intercalandi uarietate cogitare uetamur. Latischewii autem sententia (pp. 37. 41) certo caret fundamento, qui eiusdem fuisse mensis utrumque nomen arbitratur, ita, ut Macedonum Dius in Aetolorum calendarium irrepsisse et genuinus Laphriaeus paulatim obsoleuisse putandus sit. Nam ne unum quidem eiusmodi duplicis usus uestigium traditur memoriae; neque usquam alibi Macedonum mensium transitus in calendaria Graecorum genuina certis comprobatur testimoniis. Nam illam sententiam de Thessalorum et Halensium Panamo et Hadromio Latischewius suo Marte temptauit (cf. hui. diss. p. 332) et de Macedonibus Perrhaeborum Dium esse repetitum mera eiusdem uiri docti est coniectura [1]). Ceterum si quando Macedonum fasti superauerunt calendaria Graecorum genuina, certe nondum potest cogitari de principatu Macedonum mensium altero [2]) a. Chr. saeculo, quo exarati sunt tituli qui continent Aetolorum et Perrhaeborum Dium; traduntur [3]) enim menses Graecorum antiquitus proprii

1) Ut sit Dius repetendus de Macedonum fastis, sed unde diuersam hanc Aetolorum et Macedonum Dii sedem explicemus dubium est. Respondet enim Macedonum Dius Atheniensium Pyanopsioni, Aetolorum Dius Atheniensium Posideoni; cf. Ideleri Handb. d. Chronol. I p. 396; Herm. p. 101 sq.

2) Cf. A. Mommsen Philolog. XXIV p. 15; Wachsmuth. Mus. Rhen. XVIII (1863) p. 540 sq.

3) Cf. Ἀϑην. X (1881) p. 406 sq., ubi exstat titulus, qui Boeotorum Bucatium continet quemque in alterum uel tertium p. Chr. saeculum cecidisse Cumanudes docet; Act. Inst. Arch. VI (1881) p. 40 sqq.; cf. hui. diss. cap. IV. B, 1 c et f; Bull. V (1881) p. 70 sqq.; Lat. pp. 74. 149, 42.

etiam primi et alterius p. Chr. saeculi titulis. Denique Ruellius p. 827 unde hauserit Bomium mensem, quem quamquam dubitans undecimo loco inseruit, plane ignoro.

5. *De Doridis fastis.*

Delphis:	α) Erinei: β) Boei[1]:	Delphis:	α) Erinei: β) Boei:
Βοαθόος	α) *Ἀρχοστάσιος*[2]	*Θεοξένιος*	α) *Λάφριος*[3]
Ἡραῖος		*Ἐνδυσποιτρόπιος*	β) *Πόκιος*[4]
Δαδαφόριος		*Ἡρακλεῖος*	
Ποιτρόπιος		*Ἰλαῖος*	
Ἀμάλιος		*Ἀπελλαῖος*	
Βύσιος		*Βουκάτιος*	α) *Βουκάτιος*[5]

α) Erinensium annum ab Archostasio mense incepisse conicio cum Latischewio (p. 127), quamquam non tam confidenter profero hanc sententiam, quia nulla commendatur re nisi Archostasii nominis etymologia per se non ita certa. Neque enim ad hanc Archostasii etymologiam comprobandam multum ualet exemplum Cretum Metarchii[6], quem mensem uir ille doctus in comparationem adhibet; praesertim cum num hoc quidem mense magistratus initi sint nesciamus. Ceterum nullum conspicitur fastorum Erinensium et Aetolorum similitudinis uestigium, unde utrosque idem habuisse anni initium concludi possit. Sed cum aliud subsidium constituendo Erinensium anni initio sit nullum, assentior quamuis dubitans Latischewio. Denique

---

1) '*Βοιόν*' scribitur a Stephano Byz. (ed. Meineke p. 172) ab aliis; cf. Bursian. Geogr. v. Griechenl. I p. 155; titulus autem, quem edidit Rhangabis no. 945, praebet '*ἐν δὲ Βοαῖς*', quam discrepantiam iam Rhangabis adnotauit. 2) W. et F. 365. 3) Ib. 54; Rang. 931 = Lebas. 920.

4) Rang. 945. 5) Hauss. Bull. V p. 397 sqq. no. 48.

6) Vide Ideleri Handb. d. Chronol. I, 426; Hermann. p. 98; conferatur nunc Dittenbergeri de Archostasii significatione sententia; qui Syllog. inscriptt. Graec. no. 294 ann. 5 censet mensem Archostasium esse 'eum sine dubio quo magistratuum comitia (*ἀρχαιρεσίαι*) haberi solent'. Quae etymologia si uera sit, Archostasius non tam pro primo anni mense quam inter ultimos sit habendus; cf. hui. diss. cap. III. A, 3 e.

Hermanni sententia, qui putat Laphrium esse Aetolorum mensem, non iam defenditur. Apud Phocenses enim, non apud Aetolos inuenimus Laphrium. Ruellii autem coniectura p. 827 arbitrantis Erinenses eosdem habuisse fastos ac Phocenses, parum ueri uidetur similis, cum nulla in re posita sit nisi in Laphrii nomine et sede.

6. *Acarnanum*

restat unus mensis

Κουροτρόπος tit. Cumanudis *Ἀθην.* I (1872) p. 253 sq.; cf. Lebas-Foucart p. 144 no. 194[d], Cauer.[2] no. 240; quo titulo nisus Cumanudes C. I. 1793[a] lectionem *Κουροπος* correxit; quam coniecturam probauerunt Cauer (no. 241), Ruellius (p. 832), Latischewius (p. 19).

Praeterea exstat mensis cuiusdam fragmentum tit. Lebas. 1041 *μηνὸς Βο . . . .*; fortasse *Βο[υκατίου.*

Caput III.

De fastis Doricis.

A. Ciuitates Peloponnesiacae cum coloniis.

1. *De Lacedaemoniorum, Heracleensium, Theraeorum, Cnidiorum fastis.*

Athenis:	a) Lacedaemone[1]):	b) Heracleae:	c) Therae:	d) Cnidi:
Πυανοψιών	1. .	?*Ἀπελλαῖος*[8])	.	.
Μαιμακτηριών	2. .	.	.	? *Βαδρόμιος*[14])
Ποσειδεών	3. .	.	? *Διόσθυος*[10])	.
Γαμηλιών	4. .	.	*Ἐλευσίνιος*[11])	.
Ἀνθεστηριών	5. .	.	*Δελφίνιος*[12])	.
Ἐλαφηβολιών	6. *Ἀρτεμίσιος*[2])	.	*Ἀρτεμίσιος*[13])	*Ἀρταμίτιος*[15])
Μουνιχιών	7. *Γεράστιος*[3])	.	.	.
Θαργηλιών	8. *Φλιάσιος*[4])	.	.	.
Σκιροφοριών	9. *Ἑκατομβεύς*[5])	.	*Ὑακίνθιος*[13])	.
Ἑκατομβαιών	10. *Ἡράσιος*[6])	.	.	.
Μεταγειτνιών	11. *Καρνεῖος*[7])	.	.	.
Βοηδρομιών	12. .	*Πάναμος*[9])	.	.

---

1)—15) Vide p. 367.

a) Lacedaemoniorum ephoros iniisse magistratus annique initium intercessisse inter Elaphebolionem exeuntem et hiemem aduenientem apparet e Thucydidis l. V c. 19 et 36. Sed utrum eorum annus habuerit initium a solstitio aestiuo an ab aequinoctio autumnali, res est controuersa; cf. Rinckii Religion d. Hellenen II, 47, Boeckhii Zur Gesch. d. Mondcyclen p. 87, Ungeri 'att. Kalend.' (Sitzungsber. d. bayr. Akad. ph.-ph. Cl. 1875 II) p. 62 ann.; 'Zeitrechn. d. Thuc.' (ib. 1875 I) p. 59 sq. ann. Ab Atheniensium autem Pyanopsione i. e. ab aequinoctio autumnali[1]) Lacedaemoniorum annum incepisse ueri est simillimum.

Scimus enim Carneum mensem ut apud Lacedaemonios, ita apud omnes fere Dores fuisse in usu et eum quidem, ubi-

---

1) *Λάφριος* mensis, qui exstat in Gytheatarum titulo a Newtone CXLIII edito, in Lacedaemoniorum fastis, quibus eum inseri Newton uult, uix habet locum. Occupatus enim est tertius quem Laphrius, ubicumque inuenitur, obtinet post brumam locus (cf. supra cap. II, 2 et 5). Gytheatarum igitur mensis ille fuisse uidetur uel Eleutherolaconum qui dicuntur, quorum temporibus decretum titulo illi inscriptum esse Newton iudicauit. — Aphrii formam per Duchesnii errorem e Laphrio esse ortam Newtonis at minime probanda est sententia. Aphrii enim nomen non uno Duchesnii comprobatur titulo, sed tribus Ussingii inscriptionibus, quae et a Bergade et a Duchesnio iterum sunt descriptae (cf. hui. diss. pp. 319. 334).

2) Thuc. V, 19. 3) Thuc. IV, 118 sq.; cf. Boeckhii Zur Gesch. d. Mondcyclen p. 86 sqq. 4) Steph. Byz. s. u. *Φλιοῦς*; Hes. s. u. *Φλυήσιος*. 5) Hesych. s. u. 6) Hesych. s. u. 7) Thuc. V, 54, 2; cf. Plut. Nic. 28 et Unger. Philolog. u. XXXIII p. 231. 8) C. I. 5774 sq. tab. I, 2 et 95. 9) Ib. u. 101. 10) C. I. 2448. IV, 1. VIII, 19. 11) Ib. II, 8. III, 4. 12) Ib. II, 32. IV, 26. 13) C. I. II p. 1086 no. 2465 f. 14) Newton, Halicarnassus, Cnidus and Branchidae p. 758 no. 44. 15) Lebas-Waddington no. 79; cf. C. I. 3052.

1) Latischewius quod p. 52 sqq. eos, qui Atheniensium Pyanopsionem pro primo mense habuissent, annum non ab aequinoctio autumnali (i. e. anno a. Chr. 381. 27/28 Sept.; cf. Boeckhii Sonnenkreise p. 388), sed ab occasu uergiliarum matutino (i. e. eodem anno 13/14 nou.; cf. Boeckh. l. l.) incepisse docet, me non habet assentientem. Est enim ueri simillimum annum non ab ipso cardinis die incepisse, sed a proximo eum insequente nouilunio, ita, ut primus mensis anni ab aequinoctio autumnali incipientis responderet Pyanopsioni, primus autem anni a matutino uergiliarum occasu incipientis Maemacterioni.

cumque fuerit, in idem anni tempus incidisse et Atheniensium Metagitnioni respondisse consentiunt uiri docti [1]) Thucydidis [2]) l. V c. 54 uerbis 'Καρνεῖος δ' ἦν μὴν ἱερομήνια Δωριεῦσι' nisi. Iam eis, qui hanc sententiam probant, colligendum est omnes qui Carnea celebrarent Dores eundem habuisse intercalandi cyclum. Cum autem constet Rhodios pro intercalari mense habuisse Panamum alterum, quem mensem etiam Lacedaemoniorum fuisse docent Heracleensium fasti, concludo [3]) ut a Rhodiis, ita a Lacedaemoniis et ceteris Doribus pro intercalari mense habitum esse Panamum alterum. Sed tabulae Heracleenses, quae dicuntur, non solum fuisse Panamum tradunt Heracleensium mensem, sed etiam suadent, ut eum collocemus iis temporibus, ubi frumentum et maturum et tritum erat [4]); ita, ut Hermanno assentiar, qui p. 124 ei assignat locum Carneo proximum. Quodsi Panamum alterum a Lacedaemoniis esse habitum pro intercalari mense eumque stetisse statim post Carneum et respondisse Atheniensium Boëdromioni sumimus, sextum aut duodecimum Lacedaemoniorum mensem fuisse Panamum sequitur, quoniam Graeci intercalares menses mensi sexto aut duodecimo addere solebant. Duodecimum autem fuisse eum mensem intellegitur ex Thucydidis locis supra laudatis. Quocum optime consentit duorum titulorum memoria, quorum altero (C. I. 5475) Gelensium Carneus fuisse traditur posterioris semestris, altero (C. I. 5491) Agrigentinorum Carneus adscribitur sexto bimestri.

Cum autem non solum Lacedaemoniorum, Gelensium, Agrigentinorum, Rhodiorum, sed etiam Cretum annum incepisse uideamus ab aequinoctio autumnali, concludere uelim inter Dores communia fuisse ut intercalandi cyclum, ita anni

---

1) Grote, Gesch. Griechenlands V² p. 258, 55; Unger, Philolog. l. c.; Latisch. p. 145. 2) Cf. Pausan. III, 5, 8 p. 216 Bekk.

3) His quidem causis adducor ad alterum mensem Panamum intercalandum; contra certa desidero de hac re testimonia; quae tamen exstare Schmittius auctor dissertationis Lipsiensis a. 1882 'quaestiones chronologicae ad Thucydidem pertinentes' p. 48 sibi finxit.

4) C. I. 5774 I u. 100 sqq.; Hermann. p. 73 sq.; cf. hui. diss. p. 348.

initium, praesertim cum plurimi fasti Dorici hunc anni cardinem admittant neque ulli obstent nisi Corcyraei et Tauromenitani, quos etiam aliis rebus a ceterorum Dorum calendariis discrepant. — Quibus de causis omnium Dorum quoad fieri potest fastos incipientes faciemus ab aequinoctio autumnali.

Porro facile potest consociari nostra de Lacedaemoniorum anni initio sententia cum Plutarchi loco (Agidis c. 13 sqq.), quem Latischewius primus, quantum scio, adhibuit ad statuendum Lacedaemoniorum anni initium. Ibi enim scriptor narrat eodem tempore autumnali Agesilaum et contra intercalandi cyclum anno addidisse mensem intercalarem et contra leges id studuisse, ut iterum ephorus crearetur. Verumtamen minime perspicio, quo iure Latischewius Carneo assignauerit duodecimum locum, Panamo primum. Cui sententiae primum obstat ceterorum fastorum Doricorum similitudo; tum displicet, quod uir ille doctus ad Dodwelli [1]) sententiam recurrens sibi sumit Lacedaemonios intercalare solitos esse alterum Carneum; ueri enim uidetur dissimile hunc mensem, quem Dores habebant pro sacro, duplicatum ac profanatum esse.

Iam Phliasii, Hecatombei, Herasii ordinem probo eum, quem Latischewius (p. 133 sqq.) proposuit; qui cum Ungero [2]) consentit de collocando Herasio [3]); ita autem dissentit ab eodem uiro docto, ut Hecatombei et Phliasii ordinem quem ille probauerat inuertat, eo potissimum usus argumento, quod Hyacinthia, quae mense Hecatombeo celebrata esse accepimus [4]), sibi persuasit Scirophorione acta esse, non Thargelione, id quod Ungerus demonstrasse sibi uisus est. Sed hanc de Hya-

---

1) Cf. Ungeri 'Zeitr. d. Thuc.' p. 59 ann. Sitzungsber. d. Münchn. Ak. 1875 I; Dodwellius ad alterum mensem Carneum intercalandum confugit, Thuc. (V, 76) locum explicans, ubi legimus statim post Carnea hiemem accidisse. Attamen haec quam proposuimus intercalandi ratio optime quadrat ad illum locum interpretandum, siquidem licet cum Ungero (cf. l. c.) statuere singulos illius anni menses uno loco propterea processisse, quod priore anno mensis intercalaris erat interpositus. Neque enim statuendum est anni et hiemis initia consensisse.

2) Philolog. u. XXXVII (1877) p. 18. 3) Cf. Droysenum Hermae u. XIV (1879) p. 1 sqq. 4) Hesych. s. u. *Ἑκατομβεύς*.

cinthiorum tempore quaestionem tractare longum est, praesertim cum Latischewius demonstrauerit inter eos locos, quos Ungerus attulerat ad suam sententiam firmandam, esse nullum, qui suae ipsius sententiae obstaret. Contra ad comprobandam illam Hecatombei sedem affero duo argumenta aliunde repetita.

Primum enim apparet ex Voemelii dissertatione 'de quo anni tempore in Attica *ἀκμάζοντος τοῦ σίτου* dicatur' apud Athenienses eum quo '*οἱ τῆς γῆς καρποὶ ἀκμάζουσιν*' mensem fuisse Thargelionem; cui respondisse ueri est simile Lacedaemoniorum Phliasium, quo fruges maturuisse Stephanus Byz. s. u. testatur his quidem uerbis: '*ἐν ᾧ τοὺς τῆς γῆς καρποὺς ἀκμάζειν συμβέβηκε*'. Tum Theraeorum titulus C. I. II p. 1086 no. 2465 f, ubi Artemisio et Hyacinthio mensibus primitiae quaedam illo ut uidetur aliae, hoc hordei et tritici modii quidam imperantur, Phliasium Hyacinthio ut anteponamus suadet; unde siquidem Hecatombeum respondisse Hyacinthio [1]) ponimus, Phliasium praecessisse Hecatombeo fit conclusio.

b) Latischewius cum Heracleensium menses ad condendos Lacedaemoniorum fastos non adhiberet, factum est, ut Lacedaemoniorum mensibus Rhodiorum adderet Thesmophorium pro Apellaeo, quem eis adscribendum esse censemus. Sed tamen ante omnia ad conficiendos Lacedaemoniorum fastos adhibendos esse Heracleensium menses persuasum habeo, quia a Tarentinis, Lacedaemoniorum colonis, eos duxisse originem scimus. Namque Apellaeum aut Panamum repetere a Thurinis, qui simul cum Tarentinis coloniam deduxerunt Heracleam, Apellaei terminatione et Panami tempestate, in quam eum incidisse uidimus, uetamur. Apud Iones enim, qui erant Thurini, Apellaeonis usurpatur forma et Panamus respondet Atheniensium Scirophorioni.

Heracleensium porro Apellaeus — siquidem Lacedaemonios, Heracleenses, Theraeos, Cnidios idem habuisse anni initium sumere licet, id quod hoc loco in uniuersum moneo — inter primos menses uel pro primo habendus uidetur esse.

---

1) Cf. Herm. p. 79 sq.

Nam aliquam probabilitatis speciem habet agros esse locatos iis ipsis temporibus, ubi arua cessarent et adesset sementis faciendae opportunitas; quam tempestatem incepisse a uergiliarum occasu matutino i. e. ab altero fere Heracleensium mense discimus ex Hesiodi opp. et dd. u. 383 sq.; cf. Ideleri Handb. d. Chronol. I p. 242 [1]). Quo conexu inter Apellaeum et anni tempora statuto utraque pars prioris tabulae Heracleensis cur eodem confecta sit Apellaeo mense apparet. Maxime enim erat haec anni tempestas locandis agris idonea.

c) Diosthyum, Eleusinium, Delphinium menses in uniuersum quidem eo sese excepisse quem cum Boeckhio, Hermanno (p. 117 sq.), Latischewio (p. 175 sqq.) dedimus ordine apparet ex C. I. 2448 argumento; sed alium post alium stetisse Latischewii probabilis est coniectura. Ut enim Delphinium statim post Eleusinium stetisse putemus, sententiarum conexus C. I. 2448, II suadet; cf. Bergk. p. 12 et hui. cap. B, 1 a; continuus autem commendatur Diosthyi et Eleusinii successus uerbis eiusdem tituli IV, 21 'ἀπὸ τοῦ πράτον πλείμματος', quippe quae cum acumine quodam dicta esse uideantur et illos sacrificiorum dies testamento praestitutos obseruari non potuisse prodant nisi summa adhibita festinatione. Ad quam sententiam confirmandam accedit, quod primus consanguineorum conuentus, qui quae opus essent ante omnia constitueret conuocatus est eodem Diosthyo, quo 'lex sodalium eius qui instituitur thiasi siue collegii' est facta; cf. tit. IV, 1 et VIII, 18 sq. Ad certum autem anni tempus hi menses referri possunt, siquidem *Διόσθυος* apud Eleos pro tradito '*Θωσυθιας*' a Boeckhio recte est restitutus (cf. hui. diss. p. 347). Ceterum ad comprobanda haec Eleusinii et Delphinii loca nouum Latischewius sibi comparauit (p. 177) argumentum Oluntiorum fastis in comparationem adhibitis, ubi uterque sibi proximus deprehenditur (cf. cap. III. B, 3 c), quamquam sexto et septimo demum anni loco.

d) Badromio mensi alterum apud Coos ceterosque Dores anni locum attribuit Latischewius p. 168, Atheniensium Mae-

1) Eundem anni locum occupasse uidetur Oluntiorum Apellaeus; cf. hui. cap. B, 3 c.

macterioni eum respondisse ratus. Equidem deesse confiteor certa de Badromii loco testimonia. Si autem eosdem fuisse Lacedaemoniorum, Heracleensium, Theraeorum, Cnidiorum fastos probabitur, ut secundus qui unus restat anni locus assignetur Badromio facile poterit fieri.

Denique in duo semestria Cnidiorum annum esse diuisum ex C. I. tit. 2654 discimus.

2. De Corinthiorum, Corcyraeorum, Syracusanorum, Tauromenitarum fastis.

Athenis:	a) Corinthi:	b) Corcyrae:	c) Syracusis:	d) Tauromenii:
Πυανοψιών	1. .	.	.	10. *Δό[λιος]* [5])
Μαιμακτηριών	2. .	.	.	11. *Ἀπολλώνιος* [6])
Ποσειδεών	3. .	.	.	12. *Δυωδεκαταῖος* [7])
Γαμηλιών	4. .	11. *Μαχανεύς* [2])	.	1. *Ἀρτε[μίσιος* [8])
Ἀνθεστηριών	5. .	12. *Εὔκλειος* [2])	.	2. *Διονύσιος* [9])
Ἐλαφηβολιών	6. .	1. *Ἀρτεμίτιος* [2])	.	3. .
Μουνιχιών	7. .	.	.	4. .
Θαργηλιών	8. .	.	.	5. .
Σκιροφοριών	9. .	.	.	6. *Ἀπελλαῖος α΄* [10])
	.	.	.	*Ἀπελλαῖος β΄* [10])
Ἑκατομβαιών	10. .	.	.	7. *Ἰ]τώνιος* [11])
Μεταγειτνιών	11. .	.	*Καρνεῖος* [4])	8. *Καρνεῖος* [12])
Βοηδρομιών	12. *Πάναμος* [1])	.	.	9. .
Incertae sedis:		*Ψυδρεύς* [3])		*Εὔκλειος* [13])

a) De Corinthiorum anni initio quamquam nihil constat, tamen nulla impedimur re, quominus idem arbitremur apud eos atque apud Lacedaemonios ualuisse anni principium; cf.

---

1) Ps.-Dem. de cor. 157. 2) C. I. 1845 uu. 1 sq. 48 sqq. 57. 59. 62. 98 sqq.; cf. Kirchneri de Andocidea quae fertur tertia oratione. dissert. inaug. Berol. 1861 p. 9 et Goetz. Act. soc. philol. Ritsch. II p. 342.

3) Vischeri Kl. Schr. II p. 13 sqq.; Newton. no. CLXVI. 4) Plut. Nic. 28; cf. hui. diss. p. 366, 8. 5) Wachsm. Mus. Rhen. XXIV p. 452 sqq. col. II, 1; *Δα[ρομίου]* Camarda; *Δαλ[ίου]* D. Comparetti N. Jahrbb. f. class. Philolog. IC 1869 p. 305 sqq.; cf. C. I. 5640 III, 2, 3 ΛΑΛΙΟΥ. 6) C. I. 5640 III, 2, 13; Wachsm. II, 18. 7) Ib. II, 33. 8) C. I. 5640 I, 1, 1. 9) Ib. I, 2, 1. 10) Ib. III, 1, 1 et 9 (*δεύτερος*). 11) Wachsm. l. l. I, 8; *Τωμίου* Camarda, D. Comparetti; cf. ΤΩΝΙΟΥ C. I. l. l. II, 1, 20; 7ϹΥΛΙΟΥ ib. III, 1, 17. 12) Ib. III, 1, 26; Wachsm. I, 23. 13) C. I. l. c. IV, 2, 9.

p. 368 sq. Atque ut ueniam ad Corinthiorum Panamum, etsi certum est[1]) illam qua is continetur mensis epistulam non esse genuinam, tamen eius de Panami tempore memoria non abhorret ab historiae fide, quoniam Panamum apud omnes, quantum scio, Dores respondisse uidimus (p. 368) Atheniensium Boëdromioni. Hermannus autem eum Panamum, qui schol. ad Pind. Nem. p. 426 ed. Boeckh. traditur, esse Corinthium ratus me non habet assentientem. Macedonicum[2]) enim mensem a scholiasta esse dictum multo ueri similius est, praesertim cum uirorum doctorum de Nemeorum tempore sententiae[3]) non tam cum ea cuius erat apud Dores Panamus tempestate, quam cum Macedonum Panamo Atheniensium Scirophorioni respondente[4]) possint consociari. Difficultates[5]) autem quae remanent tollere mea nunc non interest.

b) Deinde Corcyraeorum Artemitium, Machaneum, Eucleum hoc quidem ordine sese excepisse et illum fuisse primum, hos autem undecimum et duodecimum anni menses Corsinus demonstrauit (fast. att. II p. 415 sqq.) et probauit Hermanno. Porro ad Lacedaemoniorum Artemisii exemplum hos menses referendos esse ad certum anni tempus cum eodem Hermanno censeo; quamquam de anni initio illarum gentium fasti ualde inter se dissentiunt. Contra Tauromenitarum fasti ad Corcyraeorum aut aliorum populorum fastos condendos nihil fere ualent, quoniam singularis fuisse uidetur eorum natura ac ne Eucleus quidem occupare potest apud Tauromenitas eandem sedem, quam apud Corcyraeos eum habuisse accepimus.

Quo autem loco Psydreus mensis steterit, prorsus nescimus. Ac ne Vischeri quidem sententia, qui eum cum Argiuorum et Boeotorum Hermaeo i. e. cum Atheniensium Game-

1) Cf. Droyseni Hellenism. I², 2, 346.

2) Cf. schol. ad Pind. Olymp. VII, 147; Gorpiaeum, qui ibi legitur, esse mensem Macedonicum, non Rhodium primus uidit Boeckhius C. I. II p. 392 e. Tum Droysenus (Hermae uol. XIV p. 7 sq.) contra Ungerum (Philolog. uol. XXXIV, 61) disserens hunc mensem denuo abrogauit Rhodiis.

3) Cf. Unger., Philolog. XXXIV p. 50 sqq.; Droysen. Hermae l. c.

4) Cf. Ideleri Handb. d. Chronol. I, 396; Herm. p. 101 sq.

5) Cf. Unger. Philolog. u. XXXIV pp. 52. 64 et Droysen. l. c.

lione comparandum proposuit, probata Roschero[1]) certis nititur testimoniis neque cum eo quem probauimus mensium ordine potest conciliari.

d) Iam Tauromenitarum mensium ordinem probo eum, quem Wachsmuthius (altera tabula) et Comparetti instituerunt. Priori Wachsmuthii tabulae hanc mensium seriem praeferendam esse censeo, quod Apellaeus, cum duplicatus sit, sextum sibi postulat anni locum; cf. p. 368.

ΛΑΛΙΟΥ denique uocabulum in C. I. 5640 III, 2, 3 et Λα apud Wachsmuthium II, 1 legi — ita, ut Dalii nomen facili coniectura reponatur — contra Latischewium est monendum; qui (p. 155, 51) Dalium a Tauromenitarum fastis remotum esse idcirco sibi finxit, quod ΛΑΛΙΟΥ uocabulum C. I. 5640 II, 1, 18 traditum in ΧΑΛΚΟΥ esse mutandum Franzius concesserat.

3. *De Megarensium, Calchedoniorum, Byzantinorum, Chersonesitarum, Astypalaeensium fastis.*

Athenis:	a) Megaris:	b) Calchedone: c) Chersonesi:	d) Byzantii:	e) Astypalaeae:
Πυανοψιών	.	.	*Μαλοφόριος*[6])	.
Μαιμακτηριών	.	b) *Μαχανεύς*[4])	*Μαχανεύς*[7])	.
Ποσειδεών	*τρίτος*[2])	b) *Πεταγείτνιος*[4])	.	.
Γαμηλιών	.	c) *Διονύσιος*[5])	*Διονύσιος*[8])	? *Ληναιοβάκχιος*[13])
Ἀνθεστηριών	.	.	*Εὔκλειος*[9])	*Ἰοβάκχιος*[14])
Ἐλαφηβολιών	.	.	*Ἀρτεμίσιος*[10])	*Ἀρταμίτιος*[14])
Μουνιχιών	.	.	*Λύκειος*[8])	.
Θαργηλιών	.	.	.	.
Σκιροφοριών	.	.	*Ὑακίνθιος*[11])	.
Ἑκατομβαιών	.	.	*Ἀγριάνιος*[12])	? *Εὔκ*[*λει*]*ος* ? [14])
Μεταγειτνιών	.	.	*Καρνεῖος*[8])	
Βοηδρομιών	*Πάν*[*αμος*][3])	.	.	.

1) 'Hermes der Windgott' p. 48. 2) Lebas.-Foucart. no. 12 = Rang. 704. 3) Ib. no. 17. 4) *Στ. Α. Κουμανούδης*, *Ἀθην.* VII (1878) p. 207 no. 2; cf. Dittenberger. Hermae u. XVI (1881) p. 164 sqq.; Sylloge inscriptt. Graec. no. 369; Latisch. p. 194 sq. 5) C. I. 3794; Cumanudes l. l. u. 20; apud Chersonesitas P. Foucart. Bull. V (1881) p. 71 sqq. 6) Maleforus est September: Papiae schol.; cf. Bröcker. Philolog. u. II 1847 p. 246 sqq.; C. F. Herm. Philolog. l. c. p. 262 sq.; Lat. p. 130 sq. 7) Machamus est December, Bröcker. p. 259; Herm. p. 263. 8) Papiae schol. l. c. 9) Eidios glossar. Portense; cf. Herm., Monatsk. p. 89; Philolog. l. l. p. 267; 'manuscrr. fortasse Eiclios' Lat. p. 129, 4. 10) Artemeisios Papiae sch. 11) Iatheos Papiae sch. 12) Agrantus, Papiae sch. 13) C. I. 2483 sq.; cf. Boeckh. ad h. t. 14) *Στ. Α. Κουμανούδης* Bull. VIII (1884) p. 22 sqq. *B.*

Unde horum fastorum anni ceperint initia nescimus; tamen propter causas p. 368 sq. expositas eo inclinat sententia, ut etiam harum ciuitatum annos incipiamus ab Atheniensium Pyanopsione. Cui sententiae ne Byzantinorum quidem fasti obstant, quos ab Artemisio i. e. ab Atheniensium Elaphebolione incepisse Latischewius propter fastorum Corcyraeorum similitudinem sumit. Neque enim de artiore utrorumque fastorum affinitate mihi est exploratum.

b) Eum Petagitnii, Dionysii, Machanei ordinem quem Dittenberger instituit ita inuertendum esse cum Latischewio censeo, ut Petagitnio et Dionysio anteponatur Machaneus. Cuius inuersionis cardo in explicanda 'πόθοδος' notione uertitur; quod uerbum Dittenberger idem ualere atque reditum [1]), Latischewius autem idem atque aditum i. e. supplicationem uel pompam [2]) opinatur. Quam interpretationem sententiarum conexu commendatam idcirco censemus praeferendam esse, quod uerba 'πόθοδος' (u. 27) et 'ἀνάθεσις' (u. 22) sibi opponuntur et ut 'πόθοδος' statim post uenditum sacerdotium accidisse uidetur, ita 'ἀνάθεσις' instituta est post totum pretium solutum, cuius altera pars erat soluenda Petagitnio, altera Dionysio mense. Per complures enim menses illud sacerdotium fuisse uacuum propter tituli uersus 23 sq., unde cottidie fuisse apparet ornandum sacerdoti templum, parum est ueri simile. Accedit ad hunc Calchedoniorum mensium ordinem confirmandum Byzantinorum fastorum similitudo, qua haec commendatur mensium series. Ceterum eorundem exemplo assignatur Calchedoniorum mensibus certa anni tempestas.

d) Omnes Byzantinorum menses eo quo Papiae scholiis traduntur ordine affero, ita tamen, ut singulos Byzantinorum menses cum eis comparem Atheniensium mensibus, quos scimus desiisse singulis mensibus iulianis a Papia in comparationem adhibitis. Quam legem a Latischewio (p. 133) obseruatam fulciri uideo Artemisio, Hyacinthio, Eucleo mensibus,

1) 'Nequedum se eius interpretationis paenitere' Dittenberger Syll. inscriptt. Graec. p. 534, 18 profitetur. 2) Cf. Aristoph. Nub. 308; Pac. 396; Xenoph. Exp. Cyri VI, 1, 11; saepius.

quorum sedes Lacedaemoniorum et Corcyraeorum constituuntur exemplis. Quamquam igitur Papias in instituendis fastis suis leges quasdam uidetur secutus esse, tamen magnam in his scholiis adhibendam esse cautionem docet Carinus mensis cum Nouembri iuliano i. e. cum Atheniensium Pyanopsione comparatus; in Carino enim Carnei nomen latere Latischewius negare non debuit (p. 145), praesertim cum ipse dubitet ad comprobandum Carinum adhibere Pausaniae locum (I, 44, 2) uiris doctis iam pridem dubium, ubi Apollini inditur cognomen Carino. Cum autem Carneum contra omnium (cf. p. 367 sq.) fere Dorum consensum a Papia cum Pyanopsione collatum esse uideamus, de eis mensibus, qui non ferunt tam manifestam certi temporis notam, Papiae eo minor habenda erit fides; nisi forte eius memoria certis quibusdam comprobatur testimoniis aliunde repetitis. Quodsi quis Carneum eumque undecimo loco — ut seruetur illa de hoc mense lex — Byzantinorum fastis inserere uult, ei Malophorius [1]) est mouendus eo quem Papias praescripsit loco et collocandus prima, ut uidetur, anni sede, quae ab eo qui uiris doctis placuit Malophorii sensu [2]) non plane abhorret.

Qui denique mensis octauo steterit Byzantinorum anni loco nescimus neque satis commendantur Dalius aut Hermaeus, quorum alterum inserendum Latischewius p. 154 proposuit. Hermaeus nullam fere habet probabilitatem; Dalius autem, quamquam apud Rhodios et Coos inuenitur [3]), fastis Byzantinis uix potest attribui, quoniam parum similitudinis inter utrosque fastos intercedit; ceterum ne Tauromenitarum quidem Dalii quam p. 372 statuimus sedes Latischewii fauet sententiae.

e) Iam uero Astypalaeensium Artamitio tertiam quam apud

---

1) De hac Carnei et Malophorii inuersione cogitauit etiam Latischewius (p. 146).

2) 'Μαλοφόρος' esse Cereri mala praebenti cognomen consentiunt uiri docti: uelut Herm. Philolog. II, 262 sq.; Preller, Griech. Mythol. I, 633, 2; R. Meister, Griech. Dial. I, 222; Latisch. p. 130 sq.; alii. — De tempore quo mala maturescunt cf. Ungerum, Philolog. XXXIII p. 232.

3) Et ibi quidem Thargelioni respondisse uidetur; cf. hui. cap. B, 1.

ceteros Dores occupat post brumam sedem attribuo, etsi cum Amorginorum Anthesterione, quem homonymo Atheniensium mensi respondisse ueri est simile, Cumanudis titulo comparatur. Neque enim satis causae esse uidetur, cur uulgarem quem inuenimus Anthesterionis et Artamitii ordinem perturbemus, praesertim cum haec quam tenemus discrepantia diuersis Astypalaeensium et Amorginorum intercalandi rationibus facile potuit effici. Deinde Iobachchium mensem proximo ante Artamitium stetisse loco ex tituli argumento apparet. Astypalaeenses enim pecuniam aliquam certam Amorginis ea quidem condicione minore quam solebant faenore dant mutuam, ut proximi anni Iobachchio mense debitum soluatur. Si illo quidem mense non reddatur pecunia, grandius praestituitur faenus a proximi anni Artamitio soluendum [1]). Ita cum res se habeant, quis est qui ullum inter Iobachchium et Artamitium interfuisse mensem statuat? Contra de Euc[arp]i, quem restituit Cumanudes, forma et sede dubito. Quin etiam quoniam unde uir ille doctus hoc supplementum petiuerit nescio et nomen illud omni, quantum scio, exemplo caret, Euclei nomen malim restituere, qui mensis apud Byzantinos, Corcyraeos, Tauromenitas inuenitur. Sed etiam Eucleus restitutus habet difficultatem. Ille enim mensis, cuius nomen primo Cumanudis tituli uersu euanuit, eodem quo Eucleus apud Byzantinos et Corcyraeos stetisse uidetur loco non potest collocari. Nam inter illum et Iobachchium, quem altero post brumam loco collocandum proposuimus, Astypalaeensium anni cardinem intercessisse ex titulo apparet; apud Amorginos autem etiam Anthesterione cum Astypalaeensium Artamitio collato idem erat in officio magistratus, quem illi

---

1) Cumanudis tituli uersus 6—8, in quibus hunc quem adumbraui sensum inesse puto, a Ricardo Meistero monitus ita sumo esse restituendos: *ἐὰν δὲ μὴ ἀποδῶσιν Ἀρκεσινεῖς ἐμ μηνὶ Ἰοβαχχίῳ ἔ[τους τοῦ]* (Cumanudes scripsit *ε[ἰς]*) *μετὰ Χαρι|γένη δαμιοργὸν τόκον φερόντων* (quod uerbum R. Meister lapidi incisum esse his quidem litteris fingit: ΦΕΡΟΝΤΩΝ, ut deleta T littera facile exstet Cumanudis lectio ΦΕΡΟΝΙϹΟΝ) *Ἀρκεσινεῖς πέντε ὀβολοὺς ἐπὶ μνᾷ ἀπὸ μηνὸς Ἀρταμιτίου* | *[ἐπὶ]* (Cumanudes *καί;*) *δαμιοργοῦ ὃς ἂν μετὰ Χαριγένην δαμιοργῇι κ. τ. λ.*

Astypalaeensium mensi, cuius nominis fragmentum legitur, adscriptum uidemus. Non priore igitur loco ille Cumanudis Eucarpus stare potest, quam undecimo ante Artamitium i. e. quarto post brumam loco. Contra apud Corcyraeos et Byzantinos [1]) Eucleo alteram post brumam sedem magna cum probabilitate assignasse mihi uideor.

Quin etiam locus illius Astypalaeensium mensis corrupto nomine ita accuratius definiendus esse uidetur, ut is non priore quam septima nec posteriore quam nona post brumam sede collocandus sit, siquidem ut Dorum, ita Astypalaeensium annum a decimo et Amorginorum, sicut Atheniensium a septimo post brumam loco initium cepisse sumere licet [2]). Et quod proximi anni ʻ*δαμιοργός*ʼ qui dicitur magistratus nondum erat designatus Eucleo mense (quem restituere uelim), quo Astypalaeensibus de collocanda pecunia illa cum Amorginis conuenit, ueri est similius Astypalaeensium Eucleum, quem fingimus, Atheniensium Hecatombaeoni uel Metagitnioni quam Boëdromioni respondisse. Hic autem Euclei locus ualde abhorret ab eo loco, quem apud Corcyraeos et Byzantinos homonymo mensi assignandum esse putauimus. Certum igitur neque de nomine neque de mensis illius sede fieri potest iudicium.

---

1) De Tauromenitarum Euclei sede aliter est iudicandum. Sed tamen fasti Tauromenitani nullam habent comparationem, quoniam singularis fuisse uidetur eorum natura; cf. p. 373.

2) Astypalaeensium annum non ab Artamitio, sicut Corcyraeorum et Amorginorum annum non a primo post brumam mense, quo cardine complura calendaria Ionica utebantur, cepisse initium ex titulo apparet. Itaque nobis optio datur, utrum Amorginorum annum incipiamus a septimo, quo cardine Athenienses utebantur, an a nono post brumam mense, quem posterioribus quidem temporibus complures Iones habebant pro primo. Illud autem anni initium a solstitio aestiuo praeferendum esse censeo, quod non nisi grauissimis de causis ad alterum posteriorum temporum anni cardinem confugere uelim. Ceterum probato Amorginorum anni ab Atheniensium Boëdromione initio Astypalaeensium ultimum mensem fuisse Eucleum statuere dubito, quod duodecimo anni mense proximi anni magistratum nondum esse designatum ueri est non simile; cf. de creandorum magistratuum apud Athenienses temporibus Koehlerum i. Monatsber. d. Ak. d. W. 1866 p. 343 et Schoemanni Gr. Alterth. I³ p. 414.

4. *De Argolidis et Aeginae fastis.*

Athenis:	a) Argi:	b) Troezenae:	c) Calauriae:	d) Aeginae:
Πυανοψιών	.	.	.	.
Μαιμακτηριών	.	.	.	.
Ποσειδεών	.	.	.	.
Γαμηλιών	*Ἑρμαῖος* [1]	.	.	.
Ἀνθεστηριών	.	.	.	*Δελφίνιος* [5]
Ἐλαφηβολιών	.	.	*Ἀρτεμίσιος* [4]	.
Μουνιχιών	.	*Γεραίστιος* [3]	.	.
Θαργηλιών	.	.	.	.
Σκιροφοριών	.	.	.	.
Ἑκατομβαιών	*Ἀρνεῖος* [2]	.	.	.
Μεταγειτνιών	.	.	.	.
Βοηδρομιών	.	.	.	.

a) Ab Atheniensium Pyanopsione incepisse Argiuorum annum mera est coniectura; cf. p. 368 sq. Contra Dodwelli sententia qui (cf. Herm. p. 85) ab aequinoctio uerno eum cepisse initium docet, etsi a Ruellio (p. 829) probata, minime placet. Porro de Hermaei sede ualde ambigitur; nam quamquam Plutarchi temporibus quartum anni locum tenebat, tamen Boeckhius recte monuit facile potuisse fieri, ut simul cum more menses nominibus designandi in obliuionem ueniret antiquum anni initium. Nihilominus acquiescimus in Hermanni sententia, qui Hermaeum cum Atheniensium Gamelione comparauit, quod [6]) Argiuorum annus antiquitus uidetur coeptus esse ab aequinoctio autumnali idemque anni principium in usu erat apud Achaeos, a quibus illum morem menses ex numeris significandi repetitum esse Latischewius [7]) p. 143, 28 optimo iure statuit.

---

1) Plut. de mul. uirt. c. 4 (Moral. ed. Duebner I p. 303, 50) *νουμηνίᾳ .. τοῦ νῦν μὲν τετάρτου, πάλαι δὲ Ἑρμαίου*; cf. Polyaen. strategem. VIII, 33; Boeckh., kl. Schriften V p. 193 sqq.

2) Phot. bibl. cod. 186 p. 134 Bekker.; cf. A. Schöll. N. Jenaische Allgem. Literatur-Ztg. IV 1845 no. 74 p. 294 sqq.; C. Fr. Hermann. Nachtrag z. d. Abhandl. üb. griech. Monatsk. p. 131; Bergk. p. 9 sq.

3) Athenaei l. XIV, 44. 4) Lebas. no. 1754 u. 9; cf. Keil. Philolog. II Suppl. (1863) p. 622 sqq. 5) Schol. Pind. Nem. V, 81.

6) Ceterum cf. Vischeri Kl. Schr. II, 13 sq. et Roscheri Hermes der Windgott p. 48. 7) Cf. Dittenbergeri Syllog. inscriptt. Graec. p. 568, 7.

Quibus de causis ueri est simile Argiuorum menses occupasse easdem quas antea tenuerant sedes etiam illis quibus Achaeorum fasti praeualebant temporibus. Quamquam denique dies caniculares [1]) in Arneum incidisse Bergkio concedendum uidetur esse, tamen eum mensem ceterorum Dorum Carneo respondisse parum ueri simile est. Immo uero etiam apud Argiuos, Carneum ualuisse eamque quam solebat sedem tenuisse admodum est probabile. Itaque Arneum comparare uelim cum Atheniensium Hecatombaeone, quo matutinum Sirii ortum accidisse scimus [2]).

c) Artemisium esse uere Calaureatarum mensem primus uidit Ahrens [3]), tum monuit Keilius [4]) contra Hermannum Lebasii inscriptionem aliter interpretantem.

d) Delphinium mensem ad Theraeorum fastorum analogiam quinto pono anni loco; ad cuius mensis sedem statuendam scholiastae ad Pind. Nem. V, 81 annotatio 'ἐν ᾧ ἴσως φησὶ γεγενῆσθαι τὰ Νέμεα', ut est summa cum cautione prolata, ne tum quidem faceret, si quo tempore Nemea acta essent sciremus [5]).

5. *De Sicyoniorum, Arcadum, Messeniorum fastis.*

Athenis:	a) Sicyone:	b) apud Arcades:	c) apud Messenios:
Πυανοψιών	.	.	.
Μαιμακτηριών	.	.	.
Ποσειδεών	.	τρίτος [7])	.
Γαμηλιών	.	.	.
Ἀνθεστηριών	Δαίσιος [6])	πέμπτος [8])	.
Ἐλαφηβολιών	.	.	ἕκτος [10])
Μουνιχιών	.	.	.
Θαργηλιών	.	ὄγδοος [9])	.
Σκιροφοριών	.	.	.

1) Cf. Athenaei l. III p. 99 e; A. Schöll. l. l. 2) Cf. Boeckhii Sonnenkreise p. 412 sqq.; Mommseni Heort. p. 103; Delphik. pp. 134. 160.
3) De dialectt. II p. 555. 4) L. c. 5) Cf. Unger., Philolog. XXXIV p. 50 sqq.; Droysen., Hermae uol. XIV p. 1 sqq. 6) Plut. Arat. c. 53; cf. Ideleri Handb. d. Chronologie I p. 402, 2; Herm. p. 52 sq.
7) Lebas.-Foucart. no. 352 n. 8) Ib. no. 352 j u. 19.
9) A. Milchhoefer. Act. Inst. Arch. VI (1881) p. 304 II u. 5.
10) Lebas.-Foucart. no. 326 a uu. 11. 116.

Athenis:	a) Sicyone:	b) apud Arcades:	c) apud Messenios:
Ἑκατομβαιών	.	.	.
Μεταγειτνιών	.	.	ἑνδέκατος [2]
Βοηδρομιών	.	δωδέκατος [1]	.

a) Sicyoniorum anni initium secundum Lacedaemoniorum fastorum exemplum instituimus; cf. p. 368 sq.

b) c) Quoniam anni in quos cadunt tituli huc pertinentes computantur [3]) ex Achaeorum ratione, ab eorundem anni cardine i. e. ab aequinoctio autumnali (cf. p. 357, 1) etiam Arcadum et Messeniorum annos incipere licet.

B. Ciuitates maris Aegaei, Carpathii, Cretici.

1. *De Coorum, Nisyriorum, Calymniorum fastis.*

Athenis:	a) Coi:	b) Nisyri:	c*) Calymnae [15]):
Πυανοψιών	1. Ἄλσειος [4])	.	Ἄλσειος
Μαιμακτηριών	2. Βαδρόμιος [5])	.	Βαδρόμιος
Ποσειδεών	3.* Καφίσιος [6])	.	Καφίσιος
Γαμηλιών	4. Θευδαίσιος [7])	.	Θευδαίσιος
Ἀνθεστηριών	5. Πεταγείτνυος [8])	.	Πεταγείτνιος
Ἐλαφηβολιών	6. Ἀρταμίτιος [9])	.	Ἀρταμίτιος
Μουνιχιών	7.* Γεράστιος [10])	.	Γεράστιος
Θαργηλιών	8.* Δάλιος [11])	.	Δάλιος
Σκιροφοριών	9.* Ὑακίνθιος [11])	.	Ὑακίνθιος
Ἑκατομβαιών	10. Ἀγριάνιος [12])	.	Ἀγριάνιος
Μεταγειτνιών	11. .	Καρνεῖος [14])	Καρνεῖος
Βοηδρομιών	12. Πάναμος [13])	.	Πάναμος

1) A. Milchhoefer. Act. Inst. Arch. VI (1881) p. 304 II uu. 14. 19.
2) Lebas.-Foucart. no. 326 a uu. 11. 116. 3) Ib. p. 164. 4) Hauvette-Besnault. Dubois Bull. V (1881) p. 222 sq.; cf. A. Papadopoulos-Kérameus ib. p. 338 sq.; Dubois Bull. VII (1883) p. 478 sq. u. 8. 5) Hauvette-Besnault. Dubois l. c. 6) Titulus ineditus, de cuius mensibus Latischewius (p. 160) litteris a Duboisio est certior factus; Newton CCXCIX u. 27.
7) Ross Inscriptt. Graec. Ined. III no. 311; cf. Bergk. p. 11 sqq.
8) Ross l. l.; cf. Hermann. Nachtrag z. d. Abhandl. üb. die griech. Monatsk. p. 131 sq. 9) Ross. no. 175; Hauv.-Besn. Dubois l. c. p. 238.
10) Titulus ined. cf. 6); nunc Bull. VII (1883) p. 478 sq. u. 15. 11) Tit. ined. cf. 6); O. Rayet. Annuaire de l'Association pour l'encouragement des études grecques IX (1875) p. 266 sqq. no. 10 col. VIII, 42. 12) Biograph. ed. Westermann. p. 450 (codd. Ἀγριανός; Hermann., Westermann. Ἀγριάνιος. 13) Hauv.-Besn. Dubois l. c.; fortasse Ross. tit. 311 A u. 22; Newton CCCXXXVIII. 14) Ross l. c. II p. 54 no. 166. 15) Dubois Bull.

a) c) De Coorum et Calymniorum anni initio aeque ac de Lacedaemoniorum anni cardine iudico; cf. p. 368 sq. Is autem quem praescripsimus ordo Coorum et Calymniorum mensium institutus est a Latischewio; cui assentior, quamquam aliis hic illic causis adductus ad eandem de mensium ordine sententiam.

Etenim Artamitio, Gerastio, Hyacinthio, Agrianio, Carneo, Panamo certa assignantur loca ad fastorum Lacedaemoniorum et Byzantinorum exempla. Deinde Theudaesio et Petagitnio mensibus, quippe qui incidere debeant in eam anni tempestatem, qua de hortorum quibusdam herbis [1]) potest cogitari quosque sese statim excepisse Bergkius rectissime censuerit, quarta relinquitur et quinta anni sedes [2]). Atque Badromio mensi apud Cnidios alterum anni locum cum probabilitate quadam posse attribui p. 371 sq. demonstrauimus. Iam Alseum mensem praecessisse Badromio ex inscriptione Bull. V p. 222 sq. apparet [3]) et Caphisium fuisse Badromio proximum ex inedito [4]) Newtonis titulo, quo Coorum Caphisius cum Calymniorum Badromio confertur, rectissime a Latischewio (p. 168) colligitur. Cum enim eosdem fuisse uideamus utriusque ciuitatis fastos et Calymniorum Badromium consensisse sumendum sit cum Coorum Badromio, illa quam Newtonis titulus prodit discrepantia non potest expediri nisi statuta intercalandi diuersitate. Sed tamen ea fasti non solent ita perturbari, ut bini menses separentur plus uno loco. Ceterum quodsi Alseo primus et

---

VIII (1884) p. 28 sqq.; qui uir d. olim litteris de huius tituli inediti mensibus Latischewium (p. 160 sq.) certiorem fecerat. Alii Calymniorum tituli, qui praeter hos quos attulimus Calymniorum menses — exceptis Caphisio, Gerastio, Dalio — Elaphrium, Caesarem Sebastum, Tiberium praebent, apud Newtonem 'The collection etc.' CCXLV—CCCXXII exstant; ad quos iam in 'Journal of hellenic studies' II p. 362 sqq., quem librum inspicere nobis non licuit, Newton prouocauit; cf. Latisch. p. 160.

1) Quas Theudaesio mense exstitisse ex Rossii tit. 311 A u. 14 discimus.

2) Cf. Mommseni Delphik. p. 77.

3) Siquidem ponere licet (cui sententiae nihil obstat) omnes tres menses, qui hic afferuntur, fuisse eiusdem anni.

4) Nunc apud Newtonem 'The collection etc.' no. CCXCIX u. 26 sq.

Caphisio tertius assignatur anni locus, unus restat octauus Dalio mensi.

c) Eorum denique qui supersunt Newtonis tituli mensium (cf. p. 381, 10) *Καῖσαρ Σεβαστός* et *Τιβέριος*, cum posterioris prae se ferant temporis notam procul habendi sunt; quid autem Elaphrio mense faciendum sit non liquet: eum in Calymniorum quales nunc sunt fastis non habere locum constat (cf. Latisch. p. 161).

2. De Rhodiorum eorumque coloniarum fastis.

Athenis:	a) Rhodi[1]): b) Gelae: c) Agrigenti:
Πυανοψιών	1. *Θεσμοφόριος* [2])
Μαιμακτηριών	2. *Βαδρόμιος* [3])
Ποσειδεών	3. *Διόσθυος* [4])
Γαμηλιών	4. *Θευδαίσιος* [5])
Ἀνθεστηριών	5. *Πεδαγείτνυος* [6])
Ἐλαφηβολιών	6. *Ἀρταμίτιος* [7])
Μουνιχιών	7. *Σμίνθιος* [8])

1) In uniuersum addo ex infinita figlinorum copia pauca me sumpsisse exempla; plura testimonia hauriuntur ex C. I. indice VI, B p. 47, 34 et ex his commentationibus: Th. Mommsen. Ztschr. f. Alterthumsw. 1846 no. 97 sq. — L. Stephani. Index Schol. in Uniuers. litterarum Caesarea Dorpat. per semestre II a. MDCCCXLVIII hab. — I. L. Stoddart. Transactions of the Royal Society of Literature sec. ser. u. III (1850) p. 1 sqq. IV p. 1 sqq. — Io. Franz. Philolog. u. VI (1851) p. 278 sqq.; C. I. III praef. — P. Bekker. Mélanges Gréco-Romains I p. 416 sqq.; N. Jahrbb. f. class. Philol. Suppl. IV p. 451 sqq. V p. 445 sqq. X pp. 3 sqq. et 207 sqq. — E. Miller. Rev. Archéol. XXII (1870/71) p. 94 sqq. XXIX (1875) p. 374 sqq. — Dumont. Archives des Missions scientifiques II. sér. VI (1871) p. 76; quo libro uti mihi non licuit; Rev. Arch. XXV (1873) p. 317 sqq. — *Τάσσος. Δ. Νέρουτσος. Ἀθην.* III (1874) pp. 213 sqq. et 441 sqq.

2) C. I. 8518, 4 etc.; A. Papadopoulos-Kérameus. Bull. V (1881) p. 338; Max. Collignon, ib. VII (1883) p. 96 sq. 3) C. I. 8518, 33 etc.

4) C. I. 2525 C. u. 1; C. I. 8518, 83 etc.; Ross. Hellenika p. 113 sqq. no. 47. 5) C. I. 8518, 5; Iules Martha, Bull. II (1878) p. 615 sqq.

6) C. I. 8518, 14 etc.; cf. Dittenberger. Hermae u. XVI (1881) p. 165, 1.

7) C. I. 8518, 3 etc.; Max Collignon l. l. u. 1. 8) C. I. 3656. 8518, 9 etc.; Papadopoulos l. l. p. 339.

Athenis:	a) Rhodi: b) Gelae: c) Agrigenti:
Θαργηλιών	8. Δάλιος [1]
Σκιροφοριών	9. Ὑακίνθιος [2]
Ἑκατομβαιών	10. Ἀγριάνιος [3]
Μεταγειτνιών	11. Καρνεῖος [4] b) c)
Βοηδρομιών	12. Πάναμος [5]
.	Πάναμος β' [6]

De Rhodiorum anni initio conferas p. 368. Ad Coorum autem et Calymniorum fastorum normam illam statuit Rhodiorum mensium seriem Latischewius [7] (p. 168 sq.) et mihi probauit. Porro Diosthyo non sine aliqua probabilitate assignatur tertius quem apud Theraeos occupasse uidetur locus, et primus Thesmophorio quem primo apud Cretes stetisse anni loco statim uidebimus; ita, ut Sminthio mensi septimus relinquatur locus. Quae cum ita sint, eo facilius Stoddarti (l. c. III p. 38) repudiatur argumentatio, qui ex singulorum mensium in figlinis frequentia de eo quo steterint anni tempore posse conclusionem fieri putat, quoniam Vitruuius (II, 3) et Plinius (nat. hist. XXXV, 49) optime tempore autumnali et uernali lateres fingi docent. Quam argumentationem fallacissimam esse censeo, cum Rhodiorum diotae quamquam satis multae exstant, tamen ad talem conclusionem non suppeditent. Paucis denique monendum est cum hoc quem proposuimus Rhodiorum mensium ordine titulum facile posse conciliari nuperrime a Collignone editum, ubi Artemisius et Thesmophorius ita exhibentur, ut inter utrumque intercessisse appareat anni initium.

---

1) C. I. 8518, 8 etc. 2) C. I. 2525 C. uu. 68. 85. 8518, 7 etc.; Ross. Hellen. p. 112 no. 45; A. Papadopoulos l. l. pp. 332. 339. 3) C. I. 8518, 18 etc.; Lebas-Waddington 2789 B. 4) C. I. 8518, 6 etc.; Papadopoulos l. l. p. 338; apud Gelenses C. I. 5475: 'ἁλίασμα τᾶς δευτέρας ἑξαμήνου, Καρνείου κ. τ. λ.'; apud Agrigentinos C. I. 5491: 'ἁλίασμα ἕκτας διμήνου Καρνείου κ. τ. λ.'. 5) C. I. 5379. 5380 ef. 8518, 34 etc.; Lebas-Waddington. 2789 A. 6) C. I. 5381 c. 5382. 5654. 5658. 7) Ruellium p. 832 cum Dumontio tulisse Franzianum mensium ordinem pro Stoddartiano Latischewius primus uidit.

Posidonium, ut hoc addam, quem mensem esse Hermannus p. 76 uoluit, remouit Stephani p. 17 et neque Schoellii[1]) 'Diodotos' ad Hermanni Posidonii exemplum excogitatus, neque Hermanni 'Lycius', quem ex Doruilli Sicul. p. 579 no. 14 ΝΕΙΚΙΑΛΥΚΙΟΝ repetendum proposuit[2]), potest defendi; quippe quae locutio conferenda esse uideatur cum his, quibus praecedere solet magistratus cuiusdam nomen, '*Κνιδίων, Θασίων, Παρίων, Ἰκίων, Μαμερτίνων*'[3]), quae ubi confecta sint illa in quibus incisae sunt figlina designant. Cnidium denique mensem, quem coniecerat, Franzius ipse rectissime deleuit[4]).

3. *De Cretum fastis.*

Athenis:	a) Lati:	b) Cnosi:	c) Olunte:	d) Hierapytnae: e) Bianni:	f) Priansi: g) Dreri:
υανοψιών	1. *Θεσμοφόριος*[5])	*Νεκύσιος*[5])	*Ἀπελλαῖος*[5])	.	? *Κομνοκάριος* g)[13])
αιμακτηριών	2. *Θερμολαῖος*?[6])	.	*Ἡραῖος*[6])	.	? *Ἀλιαῖος* g)[13])
οσειδεών	3. .	.	.	.	.
αμηλιών	4. .	.	.	.	.
νθεστηριών	5. .	.	.	.	.
λαφηβολιών	6. *Θιοδαίσιος*[7])	*Σπέρμιος*[7])	*Ἐλευσύνιος*[7])	*Ἐλ[ευσύνιος]*? e)[10])	.
ουνιχιών	7. ...*αρ..ωβιαριος*?[8])	*Καρ.νιος*?[9])	*Δελφίνιος*[8])	.	.
αργηλιών	8. .	.	.	.	.
κιροφοριών	9. .	.	.	.	.
κατομβαιών	10. .	.	.	? *Ἱμάλιος* d)[11])	? *Δρομήιος* f)[11])
εταγειτνιών	11. .	.	.	.	.
οηδρομιών	12. .	.	.	.	.
Incertae sedis:	.	.	.	...*δάκιος* d)[12])	.

1) N. Jenaische Allg. Literatur-Ztg. 1845 p. 295. 2) Philolog. uol. II (1847) p. 263; G. A.² 68, 37. 3) C. I. III p. II sq. IV, 8518. 4) C. I. III p. 1251, P 675 b. 5) Homolle Bull. III (1879) p. 290 sqq. u. 56 sqq.

6) C. I. 2554 u. 206 sqq.; pro traditis uerbis ΕΤΕΩΘΕΡΜΟΛΑΙΩ Boeckhius *ἐ[ν Δα]τ[ῷ] Θερμολαίῳ*; cf. Herm. p. 62; Bergk. 55. 7) C. I. 2554 u. 4 sqq.; Homolle l. l. u. 6 sqq., quo ex loco in C. I. titulo modo citato Thiodaesii nomen restituit (p. 303 ann.), ut Hermanni coniectura '*Θαλλόσιος, Θαλύσιος, Θειλούθιος*' (Gottesd. Alterth.² 67, 36) caderet.

8) Homolle l. c. u. 20 sqq. 9) Ib.; *Καρώνιος* coniecit Homollius.

10) ΕΛΓ Lebas-Waddington 77; *Ἐλ[ευσύνιος* satis probabiliter Latischewius p. 177. 11) C. I. 2556 u. 2 sqq. 12) C. I. 2562 u. 20; fortasse *Θεοδαίσιος*: Hermannus p. 96. 13) Hermann. Philolog. IX (1854) p. 694 sqq.; Papasliotis, Archaeol. Ztg. XIII (1855) p. 57 sqq.; Rang. no. 2477; W. Vischer Mus. Rhen. X (1856) p. 393 sqq. et Kl. Schr. II p. 104 sqq.

a) b) c) Thesmophorium, Necysium, Apellaeum fuisse primos Latiorum, Cnosiorum, Oluntiorum menses Homollius satis acriter collegit ex titulo, quem l. l. edidit. Et cum hos menses Atheniensium Pyanopsioni respondisse ex eiusdem tituli uersibus 43 sq. discamus, nouum accedit argumentum ad comprobandam nostram de Lacedaemoniorum et ceterorum Dorum anni initio communi sententiam; cf. p. 368 sq. Neque enim illos Cretum menses Atheniensium Pyanopsioni praecurrisse nec siquidem praecurrerunt, eos plus paucis diebus et illo quidem anno praecurrisse cum Latischewio statuere cogimur; quam discrepantiam fuisse constantem minime habemus exploratum. Immo illam Latischewii sententiam de annorum ab aequinoctio autumnali incipientium cardine supra p. 367, 1 impugnauimus. Ac ne hemerologium quidem Florentinum [1]), quod facit Thesmophorionem [2]) a. d. 23 m. Septembris incipientem, Thesmophorium antiquioribus temporibus respondisse Atheniensium Boëdromioni euincit. Neque enim ulla erit huic hemerologio fides habenda, quamquam Homollius eius auctoritate aliquantum nisus est. Nam recentiorum temporum fuisse illud calendarium ex eo apparet, quod antiquioribus temporibus non uno eodemque calendario, sed suis ipsarum fastis singulas Cretum ciuitates uidemus esse usas; quorum ex mensibus hemerologii calendarium uidetur ita esse contextum, ut singuli menses antea sibi respondentes — quoniam erant diuersorum fastorum — postea separarentur et compluribus quidem locis uelut Thesmophorius et Necysius [3]). Praeterea illa uicissitudine, quam prodit hemerologium triginta et triginta unius dierum mensium, ad unam eandemque normam Romanam illud calendarium esse institutum demonstratur.

Oluntiorum porro Delphinium eosque qui illi respondent Latiorum et Cnosiorum menses septimo collocandos esse anni loco Homollius rectissime ex tituli uersibus 20 sqq. conclusit; idemque uir doctus, quod Thiodaesio, Spermio, Eleusinio sex-

1) Ideleri Handb. d. Chronol. I, 426; Herm. p. 98. 2) Ut ea quam hemerologium praebet forma utar. 3) Hemerologii Thesmophorion incipit a. d. 23 m. Septembris, Necysius a. d. 24 m. Iulii.

tum attribuit anni locum, propter uersus 5 sqq. cum uersibus 15 sqq. collatos me habet assentientem.

a) Contra Homollium, qui refutata Boeckhii C. I. 2554 uersus 208 emendatione (cf. hui. diss. p. 385, 6), Eteothermolaeum quod traditur seruari uult, Boeckhii emendationem satis commendari moneo. Nam et oppositione ʽἐν Λατῷʼ notio, quam Boeckhius restituit requiritur et quid syllabae illae mensis nomini praemissae sibi uelint eo minus perspicitur, quod Thermolaei nomen sanam habet significationem [1]). De ea enim oppositione quam inter hunc Eteo-Thermolaeum et Thermolaeum intercessisse Hermannus putauit, ne Homollius quidem cogitasse uidetur. Profecto Hermanni sententia non potest defendi; neque enim Graecorum fuisse uidetur mos, ut communem mensem discernerent ab intercalari hoc quidem additamento; neque usquam, quantum scio, ubi tale quid [2]) conspicitur, id mensis nomini praemissum est. Ceterum pro intercalari a Cretibus esse habitum Thermolaeum mensem eo quem huic mensi cum Homollio assignauimus loco putare uetamur; cf. hui. diss. p. 368). Hermanni autem et Homollii dubitationes de Boeckhii emendatione non grauiores uidentur esse. Nam ea quam Hermannus sensit uerborum ordinis inconcinnitas facilius toleratur, quam uerba ʽἐν Λατῷʼ desiderantur. Et si quis huius [3]) condicionis ʽin quam describentium incuria titulus deprauatus estʼ [4]) rationem habuerit, is Boeckhii emendationem facile probabit.

d) Himalius et Dromeus Atheniensium aut Thargelioni aut Scirophorioni aut Hecatombaeoni respondisse uidentur, siquidem Himalium ʽnon posteriorem fuisse quam fere decimumʼ anni mensem Boeckhius C. I. II p. 406 recte docet et Hermanni probatur sententia, qui p. 64 hunc mensem in id anni tempus, quo messis fiebat, incidisse putat. Himalii autem nomen latere in corrupta hemerologii florentini lectione ʽEimanʼ idem Her-

1) Cf. Bergk. p. 55 sq. 2) Velut πρότερος — δεύτερος, ἐμβόλιμος; cf. C. I. 5640 III. 5654. 5658; Rev. Arch. XXXI (1876) p. 253 sqq.; Bull. III (1879) p. 462, 95. 3) Cf. Boeckh. C. I. II p. 406 sqq. ad uu. 7. 10. 30 sqq. 208. 4) Cauer. delectus¹ p. 53.

mannus summa cum probabilitate coniecit[1]; quam coniecturam ad traditas litteras propius accedere quam Heraeum, quem reponere uoluit Homollius (l. c. p. 306), per se patet. Theodaesii denique nomen in C. I. 2562 u. 20 cum Hermanno restituere idcirco ualde dubito, quod teste Boeckhio Constantino Magno recentior hic titulus est et uerba *πρὸ* [*γ̄ Καλανδῶν*] u. 18 ab eodem uiro docto reposita de Romanorum mense quodam, qui exciderit, intellegenda uidentur esse.

g) Comnocarium et Haliaeum Dreri oppidi fuisse menses mihi quidem certum est; quoniam ne alterum fuisse alterius oppidi et utrumque secum consensisse cum Vischero putemus, 'ἢ' particula impedit inter utrumque mensis nomen interposita. Quamquam autem de utriusque sedibus ambigitur, tamen Comnocarium ab Haliaeo esse statim exceptum contra Hermannum[2] cum Papasliote[3] iudicare uelim. Et fortasse ita progrediendum est, ut Comnocarium putemus fuisse primum, Haliaeum alterum anni mensem. Apparet enim ex tituli uersibus 20 sq. illos menses protinus cosmorum qui dicuntur abdicationem esse consecutos; quam ultimo Dreriorum mense accidisse ueri est simile, siquidem ut ceterorum Cretum[4], ita Dreriorum magistratus ciuitati praeerant per unum annum. Quodsi Dreriorum annum incepisse sumimus ab eodem quem ceteri Cretes adhibebant cardine, Comnocarium cum Atheniensium Pyanopsione, Haliaeum cum Maemacterione comparare licet. Quae de Comnocarii loco sententia si probabitur, Latischewii cadet coniectura Comnocario eandem significationem et sedem[5] attribuentis (p. 21) atque Amphissensium Pocio mensi. Neque tamen incertam hanc de horum mensium sedibus sententiam tamquam exploratam profero, sed scholiastae ad Pind. Ol. 7, 147 adnotationem de Haliorum sollemnium tempore contra hunc quem attribuimus Haliaeo locum pugnare concedo. Cum enim illa Halia acta esse ueri sit simillimum

---

1) G. A.² 67, 35; cf. Dittenb. Hermae u. XVI p. 168, 1. 2) Philolog. u. IX p. 696. 3) Archaeol. Ztg. XIII (1855) p. 64. 4) Polyb. VI, 46; cf. Homollium l. c. ad u. 56. 5) Amphissensium Pocius respondet Delphorum Heracleo i. e. Ath. Thargelioni cf. p. 361.

ipso Haliaeo mense, Macedonum Gorpiaeum, in quem incidisse illa sollemnia scholiasta docet, consensisse exspectamus cum Haliaeo, id quod ex nostra argumentatione minime efficitur. Attamen in quod anni tempus singuli Macedonum menses posterioribus quidem saeculis inciderint parum [1]) constat, quam ut illud scholiastae testimonium ad statuendum certum Haliaei locum adhiberi possit. Itaque in ea de Comnocarii et Haliaei sedibus sententia, quam hausimus ex tituli argumento et ex ceterorum Cretum fastorum analogia perstare cautius erit, quoad certiora suppeditent ad hanc quaestionem soluendam testimonia.

Vischer quod in tituli uersu 6 latere suspicatus est Bisionem mensem, falsus esse uidetur; et ipse difficultatem quam haec habet interpretatio tetigit; ceteri autem uiri docti '*Βισιωνος*' quod traditur uocabulum habent pro hominis nomine.

C. Singulorum oppidorum menses.

1. Dodonae:

Γαμίλιος, Carapanos 'Dodone et ses ruines' I p. 114 [2]); cf. Latisch. p. 15.

2. Rhegii:

Ἵππιος, Cosimo Stornaiuolo Bulletino dell' Instituto di corrispondenza archeologica. 1878. p. 125 sqq.; cf. Latisch. p. 30.

3. Zeleae:

Ἡραῖος et *Ἀ[π]ατ[ούρι]ος*, Lolling. Act. Inst. Arch. VI p. 229 uu. 16 sq. 23 sq.

Lollingii de horum mensium sedibus sententia aliquam habet probabilitatem. Qui Heraeum fuisse putat unum ex primis anni mensibus et Apaturium post Heraeum proximum. Quodsi hunc Apaturium incidisse sumimus in idem anni tempus atque Ionum Apaturionem, Heraeus Atheniensium Pyanopsioni et Apaturius eorundem Maemacterioni respondet.

---

1) Cf. Ideleri Handb. d. Chronol. I p. 405 sq.; Hermann. p. 102 sq.

2) Titulus incipientis alterius a. Chr. saeculi.

Caput IV.

De fastis Ionicis.

A. Athenae cum Cycladibus.

1. De Atheniensium, Deliorum, Teniorum fastis.

a) Athenis[1]:	b) Deli[6]:	c) Teni:
1. Ἑκατομβαιών[2])	7. Ἑκατομβαιών	? Ἀπελλαιών[12])
2. Μεταγειτνιών	8. Μεταγειτνιών	Ἡραιών[13])
3. Βοηδρομιών	9. Βουφονιών[7])	Βουφονιών[14])
4. Πυανοψιών[3])	10. Ἀπατουριών	[Κυανοψιών]
5. Μαιμακτηριών	11. Ἀρησιών	? Ἀπατουριών[15])
6. Ποσειδεών	12. Ποσειδεών	Ποσειδεών[16])
6ª. Ποσειδεών β′[4])		
7. Γαμηλιών	1. Ληναιών	[Ληναιών]
8. Ἀνθεστηριών	2. Ἱερός[8])	Ἀνθεστηριών[17])
9. Ἐλαφηβολιών	3. Γαλαξιών[9])	[Ταυρεών]
10. Μουνιχιών[5])	4. Ἀρτεμισιών	Ἀρτεμισιών[18])
11. Θαργηλιών	5. Ταργηλιών[10])	Ταργηλιών[19])
12. Σκιροφοριών	6. Πάνημος[11])	? Ἐλειθυαιών[20])
incertae sedis:	.	πρώτη ἑξάμηνος[21])

1) Cf. C. Bötticher Philolog. u. XXII (1865) p. 385 sqq.

2) 'Κρονίων (!) πρῶτον καλούμενος' Etym. M. s. u. Ἑκατομβαιών; cf. Plut. Thes. 12; Herm. p. 66. Intercalatum aliquando esse Hecatombaeonem apparet e titulo quem ediderunt Eustratiades, Ἀθην. VIII p. 405 sqq. et Foucartus, Bull. IV p. 225 sqq.; cf. Lipsium Studd. philol. Lips. III (1880) p. 207 sqq. et Sauppium Indicis schol. acad. Gotting. per semestre hiemale 1880/81 hab. p. 3 sqq. Etiam apud Imbrios deprehenditur Hecatombaeon (Bull. VII 1883 p. 154); id quod hoc quidem loco addo, quia ciues Athenienses, qui ibi agros publice diuisos possiderent, usos esse Atheniensium fastis ueri est simile.

3) Pyanopsionis formam esse praeferendam multifariam docent tituli; cf. Bergkii p. 64 sqq.; Ahrentem Mus. Rhen. XVII (1862) p. 366; Cauerum Curtii Studd. u. VIII p. 276. 4) Altero post Christum saeculo Ἀδριανιών; cf. Bergk. N. Jahrbb. f. class. Philol. 79 (1859) p. 193 sq. et A. Mommsen Heortolog. p. 318***. 5) Exeunte quarto a. Chr. saeculo Munichioni erat nomen Δημητριών; Plut. u. Demetrii c. 12; cf. Bergk. l. c. p. 194.

6)—21) Vide p. 391.

b) Quod Homollius et Latischewius (p. 35) arbitrantur Deliorum et Atheniensium menses sibi non plane respondisse, sed omnes Atheniensium menses quindecim diebus menses Delios praecurrisse, falsi [1]) esse uidentur. Immo uero Clodio assentior, qui intercalandi uarietate explicandas esse censet illas Atheniensium et Deliorum mensium comparationes secum pugnantes, ad quas excusandas uiri illi docti excogitauerunt miram illam utriusque ciuitatis mensium rationem. Manifestum enim est ol. 86 anno tertio, quo Deliorum Buphonionem rediisse uidemus ad Atheniensium Metagitnionem, Athenienses iam intercalasse, Delios non item.

Contra annis ol. 100, 4 et 101, 2 utriusque ciuitatis menses eo quem exspectamus ordine sibi respondebant; unde quaestio fit, utrum his quidem temporibus Delii amplexi sint eandem quam Athenienses intercalandi rationem an obtinuerint suum ipsorum intercalandi cyclum, quo antea eos usos esse uidimus. Quam quaestionem etsi solui non posse confiteor, tamen resisto Clodio sentienti Delios amplexos esse Metonis undeuiginti

---

6) Omnes Deliorum menses comparent titulo Homollii (Bull. V 1881 p. 25 sqq.) eo quem damus ordine. 7) C. I. A. I, 283 (Boeckh. kl. Schr. p. 453 sqq.), tit. a. ol. 86, 3 (434/3), Buphonion = Metageitnion.

8) Huius mensis nomen addita uoce 'μήν' (cf. Clodii p. 21) explicandum esse uidetur (cf. hui. diss. p. 348), ita ut Latischewius (p. 18) non debuerit hoc nomen numerare in illis, quorum formae pugnant cum ceterorum eiusdem ciuitatis mensium nominibus (cf. hui. diss. p. 342).

9) Idem mensis nomen occurrere uidetur in C. I. 2953[b] titulo incertae originis, quem Delium esse nunc consentiunt uiri docti; cf. Homollium, Bull. II p. 333 sq. II; Clod. p. 22. 10) C. I. 158 tit. anni olymp. 100, 4 (377/76): Θαργηλιών = Ath. Θαργηλιών; Ioseph. Antiquit. XIV, 10, 14.

11) Panamus = Ath. Scirophorion, tit. anni ol. 101, 2 (375/4) ined., ad quem relegat Homollius l. c. 12) C. I. 2338 nuperrime a Newtone no. CCCLXXVII descripti u. 15. 13) Ib. uu. 22. 28. 14) Ib. uu. 35. 103. 109. 113, quem uersum uu. dd. uariis temptauerunt coniecturis; cf. Boeckhium, Hermannum, Ahrentem. 15) Ib. uu. 38. 40. 101. 16) Ib. uu. 43. 45. 17) Ib. 48; facilis Ahrentis coniectura Newtonis apographo comprobata. 18) Ib. uu. 2. 48. 65. 67. 19) Ib. 69. 20) Ib. u. 75 Ahrentis ΕΛΕΙΟΥΛΙΩΝ. 21) Lebas. 1839. 1841. 1843 sq.

1) Cf. supra pp. 329, 2. 346.

annorum cyclum, quamquam non ab eodem anno atque Athenienses. Nam cum etiam posterioribus illis annis Delios suis ipsorum fastis et suo anni initio usos esse uideamus, nulla re cogimur idem atque Clodius sentire. Ceterum patet — siquidem sumimus Delios uno anno post Athenienses solitos esse intercalare et cum Boeckhio[1]) habemus a. ol. 101, 1 pro Atheniensium anno intercalari — fieri potuisse, ut discrepantia mensium Deliorum et Atheniensium, quam ex Atheniensium duplicato Posideone a. ol. 101, 1 accidisse ponimus, proximo anno plane compensaretur duplicato Deliorum Posideone et Deliorum Panamus cum Atheniensium Scirophorione consentiret, quam responsionem communis mensium ordo tulit. Quam ad rationem intercalandi illustrandam adscribo has tabulas:

Athenis:	Deli:	Athenis:	Deli:
a. ol. 100, 4.			
11. *Θαργηλιών*	5. *Ταργηλιών*	9. *Ἐλαφηβολιών*	4. *Ἀρτεμισιών*
12. *Σκιροφοριών*	6. *Πάνημος*	10. *Μουνιχιών*	5. *Ταργηλιών*
a. ol. 101, 1.		11. *Θαργηλιών*	6. *Πάνημος*
1. *Ἑκατομβαιών*	7. *Ἑκατομβαιών*	12. *Σκιροφοριών*	7. *Ἑκατομβαιών*
2. *Μεταγειτνιών*	8. *Μεταγειτνιών*	a. ol. 101, 2.	
3. *Βοηδρομιών*	9. *Βουφονιών*	1. *Ἑκατομβαιών*	8. *Μεταγειτνιών*
4. *Πυανοψιών*	10. *Ἀπατουριών*	2. *Μεταγειτνιών*	9. *Βουφονιών*
5. *Μαιμακτηριών*	11. *Ἀρησιών*	3. *Βοηδρομιών*	10. *Ἀπατουριών*
6. *Ποσειδεών α΄*	12. *Ποσειδεών*	4. *Πυανοψιών*	11. *Ἀρησιών*
6a. *Ποσειδεών β΄*	1. *Ληναιών*	5. *Μαιμακτηριών*	12. *Ποσειδεών α΄*
7. *Γαμηλιών*	2. *Ἱερός*	6. *Ποσειδεών*	12a. *Ποσειδεών β΄*
8. *Ἀνθεστηριών*	3. *Γαλαξιών*	7. *Γαμηλιών*	1. *Ληναιών*
		etc. cf. supra p. 390.	
		12. *Σκιροφοριών*	6. *Πάνημος*

Sed quorsum tam multa de Deliorum intercalandi ratione? Ut intellegatur minime esse exploratum de eorum annorum cyclo neque de Atheniensium et Deliorum intercalationum congruentia, quam posterioribus quidem annis fuisse Clodius arbitratus est.

c) Newtonis noua tituli C. I. 2338 descriptione summae quas titulus praebuit difficultates non sunt sublatae; immo etiam nunc haec inscriptio est satis lacunosa et lapide accu-

1) Mondcyclen p. 28.

ratius inspecto subsidium, quo nisus iam Boeckhius[1]) mensium qui enumerantur seriem definire conatus est, irritum esse apparuit. Quattuor enim annorum fuisse uidebantur emptorum tabulae quae illo titulo continentur; cuius rei archontum quae uersibus 1. 74. 103. 109 plerumque satis mutilatae legebantur praescriptiones fuerunt indicia. Nunc autem omnes uenditiones scimus esse factas eodem magistratu, cuius nomen (*Ἀμεινόλας*) u. 1 iam pridem restitutum redire uersibus 103 et 109 uidemus et Archum, cuius nomen legitur u. 74, praeteriti cuiusdam anni fuisse magistratum Newton feliciter coniecit. Sed tamen emptorum tabulae si non plenam, at certam, ut uidetur, Teniorum mensium seriem praebent. Menses enim, qui in titulo semel atque iterum comparent eo quo traduntur ordine compositi sunt hi: Artemision, Apellaeon, Heraeon, Buphonion, Apaturion, Posideon, Anthesterion, Artemision, Targelion, Elithyaeon, Heraeon, Buphonion, Apaturion. Quem ordinem satis ad Deliorum ceterorumque Ionum mensium seriem quadrare elucet. Itaque homonymis mensibus eadem loca assignamus, quae apud illos eos occupare scimus; qua re etiam ceterorum qui alibi non redeunt mensium loca adumbrantur, uelut Apellaeonis et Heraeonis, qui Buphonioni antecedunt et Elithyaeonis, qui inter Targelionem et Heraeonem fuisse uidetur, ita tamen, ut sit dubium, utrum Apellaeon Elithyaeoni anteponendus an postponendus sit.

Deinde primo, tertio, decimo post brumam loco Lenaeonem, Taureonem, Cyanopsionem collocandos — ceterorum fastorum Ionicorum exempla secutus — propono. Contra nihil certi de Teniorum anni initio statuere licet. Neque enim quamquam annum apud Iones antiquioribus quidem temporibus aut a primo aut a septimo post brumam mense initium cepisse scimus, utrum Artemisionem an Buphonionem in primis anni mensibus numeremus discernitur, quorum uterque mensis proximis post praescriptum archontem locis affertur (uu. 2. 103. 109). Quae enim leges in praescribendo magistratu sint obseruatae non perspicio.

1) Ad C. I. 2338 et Kl. Schr. V p. 470.

2. De Myconiorum, Ceorum, Naxiorum, Andriorum, Pariorum fastis.

Athenis:	Deli:		a) Myconi:	b) Cei:	c) Naxi:	d) Andri: e) Pari:
Ἑκατομβαιών		11.	*Ἑκατομβαιών*[1]	.	*Ἑκ]ατομβαιών*[4]	.
Μεταγειτνιών		12.	.	.	.	.
Βοηδρομιών	*Βουφονιών*	1.	.	.	.	.
Πυανοψιών	*Ἀπατουριών*	2.	.	.	.	.
Μαιμακτηριών	*Ἀρησιών*	3.	.	*Μαιμακτηριών*[2]	.	.
Ποσειδεών		4.	*Ποσιδεών*[1]	.	.	*Ποσ]ιδεών*[7] d)
Γαμηλιών	*Ληναιών*	5.	*Ληναιών*[1]	.	.	.
Ἀνθεστηριών	*Ἱερός*	6.	? *Βακχιών*[1]	.	.	*Ἀνθεστηριών*[8]
Ἐλαφηβολιών	*Γαλαξιών*	7.	.	.	.	.
Μουνιχιών	*Ἀρτεμισιών*	8.	.	.	*Ἀρτεμισιών*[5]	.
Θαργηλιών		9.	.	.	*Θαργηλιών*[6]	*Θ[αργηλιώ]ν*[9] e)
Σκιροφοριών	*Πάνημος*	10.	.	.	.	.
incertae sedis:			.	*Ἑρμαιών*[3]	.	*. . . ιών*[10] d)

a) Cumanudi, qui Myconiorum annum a Posideone incepisse statuit[1]), non assensus sim, quamquam eum suo iure hoc a Posideone anni initium proposuisse Dittenberger Syllog. inscriptt. Graec. no. 373 censet; nam rectissime negat Clodius (p. 28) ‘in hac inscriptione primorum quoque mensium sacrificia enumerari’ necessarium esse. Contra id tantum satis probabiliter statuitur menses eo, quo traduntur ordine successisse, quoniam nullum uidemus intercedere magistratum.

Nihilo tamen minus etiam haec mea sententia habet difficultatem; quae tamen explicari posse uidetur. Titulus enim praebet menses ita ordinatos: *Ποσιδεῶνα, Ληναιῶνα, Βακχιῶνα, Ἑκατομβαιῶνα*, ut neque Lenaeonem neque Hecatom-

---

1) *Ἀθην.* II (1873) p. 237 sqq., qui titulus lacunosus exstat Lebas. no. 2058. 2) C. I. 2360, 3. 3) Rang. no. 677, 33.

4) Bull. VIII (1884) p. 22 sqq. A. u. 1. 5) C. I. II p. 1079.

6) C. I. 2265; coni. Bergk. p. 25 sq.

7) C. I. II p. 1018 sq.; cf. Herm. p. 83. 8) C. I. add. no. 2374b.

9) C. I. 2374, 39 sq.; cf. Herm. p. 105; Homolle Bull. V (1881) p. 29; fortasse in C. I. 2265; cf. Bergk. l. c.; Ahrent. p. 342; Mommsen. Heortol. p. 427; Clod. p. 26.

10) Act. Inst. Arch. I (1876) p. 236.

baeonem pro primo habere liceat, quamquam ut alterutrum primo anni loco collocemus suadent fastorum Deliorum et Atheniensium exempla. Restat igitur ut putemus Myconiorum annum tempore quidem ante Christum proximo, quo titulum illum exaratum esse Cumanudes [1]) censet incepisse a Boëdromione. Quam ad sententiam de Myconiorum anni initio non deduceremur, si Latischewium (p. 140, 22) sequeremur, qui hos quos titulus praebet menses sese ita consecutos esse putat, ut Hecatombaeon congrueret cum Atheniensium Elaphebolione. Sed cum haec Hecatombaeonis sedes careat omni exemplo, malo confugere ad illud anni initium, quippe quod posterioribus quidem temporibus apud Cyzicenos, Lampsacenos, Prienenses ualuisse sciamus [2]).

Hoc quem commendauimus mensium ordine probato certius iudicari potest de Bacchionis situ, ut quem mensem inter Lenaeonem et Hecatombaeonem stetisse uideamus. Neque enim quidquam impedit, ne eum cum Latischewio coniungamus cum Atheniensium Anthesterione; quamquam ille etiam Elaphebolioni responderi potest, quo Athenis quidem sollemnia Dionysi sacra agebantur. Quod iudicium de anni initio et mensium successione si uerum est, potuit u. 39 nullius mensis nomen nisi duodecimi euanescere; cui tamen quod nomen fuerit nescimus.

b) Mommseni [3]) sententia statuentis Ceorum calendarium esse formatum ad Atheniensium calendarii effigiem refellitur inuento Hermaeonis nomine. Hermaeonis autem sedes est incerta. Neque enim Lacedaemoniorum Phliasius, quocum Ahrens (p. 359) Hermaeonem comparari uoluit, ut erat uterque Mercurii sacer, neque Boeotorum Hermaeus, quem Clodius (p. 31) in comparationem adhiberi uult, satis ualent ad collocandum Ceorum aut Halicarnassensium Hermaeonem; cf. hui. cap. B, 5.

---

1) L. l. p. 242: '*ἐν τοῖς πρὸ Χριστοῦ Ῥωμαϊκοῖς χρόνοις*'.
2) Cf. Herm. pp. 91 sq. 100. 107 et hui. cap. B, 1. 2. 3.
3) Heortol. p. 103.

B. Asiae ciuitates Ionicae cum coloniis.

1. *De Mileti eiusque coloniarum fastis.*

Athenis:	Deli:	a) Mileti: b) Olbiae:	c) Sinopae: d) Cii: e) Apolloniae:	f) Cyzici:
Ἑκατομβαιών		.	.	11. *Πάνημος*[9]
Μεταγειτνιών		.	.	12. .
Βοηδρομιών	*Βουφονιών*	*Βοηδρομιών*[1] b)	.	1. [*Βοηδρομιών*]
Πυανοψιών	*Ἀπατουριών*	.	.	2. *Κυανοψιών*[10]
Μαιμακτηριών	*Ἀρησιών*	*Ἀπα]τουρεών*[2] b)	.	3. *Ἀπατουρεών*[11]
Ποσειδεών		.	.	4. *Ποσειδεών*[12]
Γαμηλιών	*Ληναιών*	.	*Ληναιών*[6] d)	5. *Ληναιών*[12]
Ἀνθεστηριών	*Ἱερός*	*Ἀνθεστη[ριών*[3] b)	*Ἀνθεστηριών*[7] d) e)	6. *Ἀνθεστηριών*[1
Ἐλαφηβολιών	*Γαλαξιών*	.	*Ταυρεών*[8] c)	7. *Ἀρτεμισιών*[13]
Μουνιχιών	*Ἀρτεμισιών*	*Καλαμαι[ών*[4] a) b)	.	8. *Ταυρεών*[14]
Θαργηλιών		.	.	9. *Θαργηλιών*[15]
Σκιροφοριών	*Πάνημος*	* *Πάνημος*[5] b)	.	10. *Καλαμαιών*[9]

f) In condendis fastis Cyzicenis[16] Clodius duplex quiddam peccasse uidetur. Primum enim plane neglexit Thargelionem, quem Cyzicenum esse mensem docent duo tituli. Tum non obseruauit Taureonem statim successisse Artemisioni, id quod e Mordtmanni titulo apparet, siquidem ʻprytanes qui quoque mense fuerant, ii iam insequente mense *ἐκκαλλίασαν*ʼ[17]. Quibus titulis adhibitis quamquam maiorem attulimus componen-

---

1) C. I. 2059. 2) Ib. 2083. 3) Ib. add. 2083ᵇ. 4) Apud Milesios: Arch. Ztg. no. 34 (1876) p. 128 cum quarto Romanorum mense collatus; quem titulum neglexit Clodius; apud Olbiopolitas C. I. 2082 *Καλαμαι[ών*. 5) Teste Latischewio Bull. dell' Instit. 1876 p. 61. 6) Lebas-Waddingt. 1140. 7) C. I. 3723; Lebas-Waddingt. 1076; Cianorum Anthesterionem omisit Clodius. 8) Tit. ined., ad quem relegat Mordtmannus Act. Inst. Arch. VI (1881) p. 50; cf. Samiorum Taureonem. 9) C. I. 3663 A: Panemus post Calamaeonem proximus. 10) C. I. 3662. 11) Ib. 3661. 12) Ib. 3664: Posideon, Lenaeon, Anthesterion hoc quidem ordine compositi. 13) C. I. 3657; Act. Inst. Arch. l. c. p. 45 IIᵇ: Artemision Taureone exceptus. 14) Ib.; C. I. 3657, 13. 3658. 15) E. Curtius, Monatsber. d. preuss. Ak. Berlin 1874 p. 7 sqq.; Act. Inst. Arch. l. l. p. 42 no. 1ᵇ. 16) Cf. Ahrent. p. 329 sqq. 17) Boeckhii sunt uerba C. I. II p. 920 extr.; Kl. Schr. V, 69; cf. Lat. p. 32; Newton. The collection etc. p. 119.

dis fastis Cyzicenis lucem, tamen difficultates quasdam manere confitemur. Neque enim Artemisionem neque Calamaeonem neque Panemum eis stare uidemus locis, quae ceterorum fastorum Ionicorum exemplis commendantur, et Calamaeonem duobus locis abesse ab eo quem apud Milesios tenuit loco apparet. Tamen has discrepantias animaduertisse satis est, quoniam ut eas explicemus non potest fieri. Ceterum fasti Cyziceni non solum horum mensium sedibus discrepant a ceteris fastis Ionicis, sed etiam anni initio[1]).

2. De Ephesiorum, Prienensium, Teiorum, Iasensium fastis.

Athenis:	Deli:	a) Ephesi:		b) Prienae:	c) Tei: d) Iasi:
Ἑκατομβαιών		.	11.	.	.
Μεταγειτνιών		**Μεταγειτνιών*[2])	12.	.	.
Βοηδρομιών	*Βουφονιών*	.	1.	*Βοηδρομιών*[9])	.
Πυανοψιών	*Ἀπατουριών*	.	2.	.	.
Μαιμακτηριών	*Ἀρησιών*	.	3.	.	*Ἀπατουριών*[11]) d)
Ποσειδεών		*Ποσειδεών*[3])	4.	.	*Ποσειδεών*[12]) c)
Γαμηλιών	*Ληναιών*	*Ληναιών*[4])	5.	.	.
Ἀνθεστηριών	*Ἱερός*	**Ἀνθεστηριών*[5])	6.	*Ἀνθεστηριών*[10])	? *Ἀφροδισιών*[13]) d)
Ἐλαφηβολιών	*Γαλαξιών*	.	7.	.	*Ἐλαφηβολιών*[14]) d)
Μουνιχιών	*Ἀρτεμισιών*	*Ἀρτεμισιών*[6])	8.	.	.
Θαργηλιών		**Θαργηλιών*[7])	9.	.	.
Σκιροφοριών	*Πάνημος*	.	10.	.	.
incertae sedis:		*Ἁγνηιών*[8])		.	*Γηφοριών*[15]) d)

1) Cf. Herm. p. 91 sq.; Bergk. p. 29; Latisch. p. 53; hui. diss. p. 395, 2.

2) Wood, Discoveries at Ephesus; Inscriptions from the great theatre no. 23. 3) C. I. 3028; Wood. l. l. no. 1 col. 1. 6, 58; from the city and suburbs p. 12 u. 1 saepius; cf. C. Curtius Hermae u. IV (1870) p. 201.

4) Iosephi Antiquit. XIV, 10, 12; Wood l. l. Inscriptions from the city and suburbs p. 12 sq. saepius. 5) Wood. l. l. Inscr. from the great theatre no. 1 col. 6 u. 77; cum Romanorum februario collatus.

6) C. I. 2954 A. = Lebas-Waddington 137; unde corrigitur Iosephi (XIV, 10, 25) memoria '*Ἀρτεμίσιος*'. 7) Wood. l. l. Inscr. from the great theatre no. 1 col. 2; '*Θαργειλιών*' col. 4. 8) Lebas-Waddington 1537; a Clodio omissus. 9) C. I. 2906: '*τῇ δὲ νουμηνίᾳ τοῦ Βοηδρομιῶνος, ἐν ᾗ καὶ τὴν ἀρχὴν ἀνέλαβεν*'; cf. Herm. p. 107. 10) Lebas-Waddington 200 sq. 11) Lebas-Waddingt. 281; Am. Hauvette-Besnault. M. Dubois. Bull. V (1881) p. 493. 12) Anacreon apud Eust. ad Iliad. XV u. 192; cf. Herm. p. 116. 13) C. I. 2673 sq.; de eius sede cf. hui. diss. p. 342 sq., quamquam Bergkius (p. 39 sq.) eum cum Calamaeone coniunxit. 14) C. I. 2675. 2677. 15) C. I. 2679 = Lebas-Waddingt. 251; Boeckhius, Her-

a) C. I. 2953[b] tituli, in quo Galaxionem euanuisse nobis cum Bergkio (p. 40 sq.) et Clodio (p. 22) persuasum est, hoc loco non habenda est ratio, quod Delo originem eum duxisse Homollius summa cum probabilitate (Bull. II p. 333; cf. hui. diss. p. 390, 9) demonstrauit; Ahrentis quidem Galinthionem delendum esse constat. In tituli Curtii p. 199 uersu 21, ut id quoque obiter moneam, numerale nomen excidisse uidetur uelut *Δω[δέκατος]*; etenim hunc morem menses ex numeris designandi apud Ephesios etiam in C. I. 3005 deprehendimus.

3. De Erythraeorum, Smyrnaeorum, Chiorum, Lampsacenorum fastis.

Athenis:	Deli:	a) Erythris:	b) Smyrnae:	c) Chii: d) Lampsaci:
Ἑκατομβαιών		.	.	11. .
Μεταγειτνιών		.	.	12. .
Βοηδρομιών	*Βουφονιών*	.	.	1. d) *Βαδρομιών*[9]) c) d)
Πυανοψιών	*Ἀπατουριών*	.	.	2. .
Μαιμακτηριών	*Ἀρησιών*	.	.	3. .
Ποσειδεών		*Ποσυδεών*[1])	*Ποσειδεών*[4])	4. *Ποσειδεών*[10]) c)
Γαμηλιών	*Ληναιών*	*Ληναιών*[1])	*Ληναιών*[5])	5. *Ληναιών*[11]) d)
Ἀνθεστηριών	*Ἱερός*	*Ἀνθεστηριών*[1])	*Ἀνθεστηριών*[6])	6. .
Ἐλαφηβολιών	*Γαλαξιών*	.	.	7. .
Μουνιχιών	*Ἀρτεμισιών*	*Ἀρτεμισιών*[2])	.	8. *Ἀρτεμισιών*[11]) c) d)
Θαργηλιών		.	.	9. *Πλυντηριών*[10]) c)
Σκιροφοριών	*Πάνημος*	.	*Ἑκατομβαιών*[7])	10. ? *Λευκαθιών*[12]) c) d)
incertae sedis:		*ἡ {πρώτη / δευτέρα} ἑξάμηνος*[3])	(*Καῖσαρ*)[8])	.

---

mannus, Bergkius (p. 47 sq.) de hoc nomine sine iusta causa dubitasse uidentur; cf. Clod. p. 33; quem tamen non debuit effugere fragmentum illud, in quo Boeckhius Scirophorionem scribendum proposuit, esse idem, ex quo Gephorionem a uiro illo docto iniuria esse expulsum putamus.

1) *Μουσείου καὶ Βιβλιοθήκης τῆς εὐαγγελικῆς σχολῆς* uol. I (1873—75) p. 103 sqq. no. 108 = Rev. Archéol. XXXIII (1877) p. 105 sqq. 2) *Μουσείου* etc. III (1878—79 et 79—80) p. 122 no. 156 = Foucart. Bull. III (1879) p. 389. 3) Lebas-Waddingt. 1536. 1541; Bull. l. l. 4) Aristid. ed. Iebb. p. 274; ed. Dind. I p. 446. 5) C. I. 3137, 34. 6) Philostr. u. Sophist. I, 25 (ed. Kayser II p. 42, 24). 7) Lebas-Waddington no. 25: '. . *πρὸ πέντε καλανδῶν Εἰουνίων μηνὸς Ἑκατομβαιῶνος τετάρτῃ*'; tit. a Clodio praetermissus. 8) Lebas-Waddington 1535. 9) Haussoullier Bull. III (1879) p. 242 sq. u. 53; apud Lampsacenos C. I. add. 3641[b].

10)—12) Vide p. 399.

a) Erythraeorum annum incepisse a Lenaeone Latischewius (p. 49 ann. 83) propterea censet, quod Lenaeone mense sacerdotia ueniisse ex titulo quem subscripsimus apparet. Attamen haec sacerdotia Lenaeone uendita mea quidem sententia non euincunt Lenaeonem fuisse Erythraeorum anni primum mensem; praesertim cum facile posset casu fieri, ut compluria sacerdotia eodem Lenaeone uenirent atque sacerdotiorum si non uenditiones, at 'ἐπιπράσεις' et 'διασυστάσεις' quae dicuntur (cf. Rev. Arch. l. c.) aliis atque Lenaeone mensibus sint factae. Ceterum si modo certum anni tempus in uendendis et ineundis sacerdotiis obseruabatur (cf. supra p. 378), incipiente anno sacerdotia non tam ueniisse quam inita esse suspicari licet.

c) Latischewio, qui p. 53 putat Chiorum annum incepisse ab Artemisione, assentiri non possum. Nam ex eo, quod Haussoullieri tituli u. 37 sq. praecipiunt, ut locarium quoddam proximo quidem anno soluatur Artemisione, sed posterioribus annis initio anni, non tam colligendum esse censeo Artemisionem primum fuisse Chiorum mensem quam opponi potius Artemisionem anni initio; qua propter nihil impedire puto, quominus Chiorum annum a solstitio hiemali incipientem faciamus. Porro de Leucathionis sede quamquam dubito, Hermanni tamen sententiam protuli, qui pp. 100 et 123 ei decimum anni Lampsaceni locum assignandum proposuit; quae sedes cum tituli Lampsaceni sententiarum conexu et cum Haussoullieri inscriptionis Chiae argumento satis consociari potest. Lampsacenorum Leucathionem successisse Lenaeoni Hermannus animaduertit; ex Haussoullieri titulo colligi posse uidetur Leucathionem stetisse post Artemisionem et inter Leucathionem et Artemisionem intercessisse anni initium, id quod admodum quadrat ad nostram sententiam de Chiorum anni cardine.

---

10) Hauss. l. l. p. 47 sq. uu. 10. 23; cf. *Γ. Σούριας*, Act. Inst. Arch. III (1878) 205—207; R. Schöll. 'Saturae Philologae Herm. Sauppio oblatae' (Berolini 1879) p. 167 sqq.; de Plynterionis sede cf. hui. cap. C, 1. 11) Apud Lampsacenos Lenaeon et Artemision C. I. add. 3641 b; apud Chios Artemision C. I. 2220; Hauss. l. l. p. 242 sq., 19. 246 sq., 39. 12) Apud Chios Hauss. l. l. p. 242 sq., 24; apud Lampsacenos C. I. add. 3641 b, 17.

4. *De Samiorum, Amorginorum*[1]*), Perinthiorum, Patmiorum fastis.*

Athenis:	Deli:	a) Sami:	b) Amorgi:	c) Perinthi: d) Patmi:
Ἑκατομβαιών		? *Πελυσιών* [2])	1. *Μιλτοφοριών* [7])	.
Μεταγειτνιών		*Μεταγειτνιών* [3])	2. *Ἡ]ραιών* [8]) ?	.
Βοηδρομιών	*Βουφονιών*	[*Βοηδρομιών*]	3. .	.
Πυανοψιών	*Ἀπατουριών*	*Κυανοψιών* [4])	4. .	.
Μαιμακτηριών	*Ἀρησιών*	*Ἀπατουριών* [4])	5. .	.
Ποσειδεών		*Ποσειδεών* [5])	6. .	.
Γαμηλιών	*Ληναιών*	*Ληναιών* [6])	7. .	*Ληναιών* ? [10]) c)
Ἀνθεστηριών	*Ἱερός*	*Ἀ]νθε[στηριών* [4])	8. *Ἀνθεστηριών* [9])	.
Ἐλαφηβολιών	*Γαλαξιών*	*Ταυρεών* [4])	9. .	.
Μουνιχιών	*Ἀρτεμισιών*	.	10. .	*Ἀρτεμι[σι]ών* [11]) d
Θαργηλιών		*Πάνημος* [4])	11. *Θαργηλιών* [8])	*Πάνημος* [12]) c)
Σκιροφοριών	*Πάνημος*	*Κρονιών* [4])	12. .	*Κρονιών* [12]) c)

---

1) De Amorginorum fastis hoc quidem loco disserendum esse censuimus, quod Amorginos a Samiis originem duxisse Suidas s. u. *Σιμμίας* memoriae tradidit; at Miltophorionis et Heraeonis nomina aliquam Amorginorum et Samiorum fastorum discrepantiam produnt.

2) Vischer. Mus. Rhen. XXII (1867) p. 313 sqq.; cf. Kl. Schriften II p. 140 sqq.; C. Curtius Inschrr. z. Gesch. v. Samos Lübeck 1877. Prgm. p. 35.

3) Vischer. l. l. 4) Kirchhoff., Monatsber. d. kgl. Ak. d. Wissensch. Berlin 1859 p. 739 sqq.; cf. ib. 1862 p. 71 sqq.; Ahrent. p. 329 sqq. Clod. p. 6 sqq. 5) Ib.; C. Curtius l. l. p. 10 sq. u. 56.

6) P. Girard. Bull. V (1881) p. 480; qui iniuria quantum scio affirmat, Lenaeonem Samiorum mensem esse antea notum; coniecit Kirchhoffius apud Samios eum fuisse in usu. 7) *Κουμανούδης*, Bull. VIII (1884) p. 22 sqq. A. u. 2; Miltoph. cum Naxiorum Hecatombaeone collatus. 8) R. Weil Act. Inst. Arch. I (1876) p. 343 sqq. no. 11 et 12, qui titulus a Clodio est neglectus; Heraeonis nomen Latischewius et ipse (p. 30) agnouit.

9) Weil l. c.; Cumanudes l. c. B. u. 8.

10) Ne cum Hermanno (Philol. II p. 267) ad Perinthios referamus Lenaeonem, quem Papias (cf. Bröcker. Philolog. l. c. p. 249 no. VIII) Puniis attribuerat, nihil obstat.

11) Ross Inscr. Graecae Ined. no. 189; quem titulum correctiorem edidit Sakkelion Eph. A. Nou. 1862 no. 228; cuius plenioris tituli ignarus Clodius p. 29 suo quidem Marte, sed recte restituit Artemisionis nomen; cf. Dittenberger. Syll. inscriptt. Gr. no. 402.

12) Cromion, Papiae glossarium apud Broecker. l. l.; ceteri quos hoc scholion praebet menses originem duxerunt e fastis Macedonicis uel Asianis; quamquam Panemus potest repeti ex antiquioribus fastis Ionicis.

a) Samiorum annus utrum initium ceperit a solstitio aestiuo an ab hiemali non esse exploratum Latischewius p. 53 recte monuit; neque dubito, quin Kirchhoffii cui assensus est nuperrime Clodius sententia ad solstitium aestiuum inclinauerit propter fastorum Atheniensium analogiam, quam non iam ita multum ualere confitemur, quoniam Delios annum a bruma incepisse constat [1]). Ordinem autem mensium Samiorum probamus eum, quem a Kirchhoffio institutum confecit Clodius; Ahrentis enim mensium seriem adhibitis Vischeri titulis corruisse Clodius satis demonstrauit. Attamen de inserendo Calamaeone, quem Clodius quarto post brumam loco summa cum probabilitate suppleuisse sibi uisus est, cautius erit iudicandum, cum Cyzicenorum et Samiorum fastorum similitudo, quam Clodius p. 12 premendam esse censuit, nulla fere fuisse uideatur. Cyzicenorum enim Taureonem non statim post Anthesterionem stetisse et Calamaeonem sexto demum post brumam loco collocandum esse p. 396 sq. uidimus. Ceterum si quidquam horum fastorum similitudini est tribuendum, facile potest cogitari Taureone ad quartum post brumam locum promoto Artemisionem tertio apud Samios post brumam loco esse inserendum, cum hoc mensis nomen in tabula Newtonis [2]) quarta simul cum Anthesterionis nominis parte extrema facile potuerit excidere; quae lacuna eo facilius statuitur, quod in tabula prima et tertia bina mensium nomina iuxta posita esse uidemus.

b) Amorginorum annum a septimo post brumam mense incepisse ex Cumanudis titulo de Astypalaeensium fastis p. 378, 2 disserentes conclusimus.

5. *De fastis Halicarnassiis.*

Athenis:	Halicarnassi:	Athenis:	Halicarnassi:
Ἑκατομβαιών	.	*Βοηδρομιών*	.
Μεταγειτνιών	.	*Πυανοψιών*	.

1) Nisi graues de Samiorum et Amorginorum fastorum similitudine obstarent dubitationes (cf. supra p. 400, 1), nunc ad fulciendam Kirchhoffii sententiam Amorginorum anni initium adhiberi posset.

2) Cf. Kirchhoff. l. l.

Athenis:	Halicarnassi:	Athenis:	Halicarnassi:
Μαιμακτηριών	.	Ἐλαφηβολιών	.
Ποσειδεών	Ποσειδεών [1])	Μουνιχιών	Ἀρτεμισιών [3]) ?
Γαμηλιών	.	Θαργηλιών	? Ἡρακλεῖος [4])
Ἀνθεστηριών	Ἀνθεστηριών [2])	Σκιροφοριών	.
		incertae sedis:	Ἐλευθεριών [5])
			Ἑρμαιών [6])

Hermaeonem ad Boeotorum Hermaei exemplum primo post brumam collocare loco dubito, quamquam id suadet Clodius; qua de re conferas hui. diss. p. 395. Artemisionem autem quamuis dubitanter inserui fastis Halicarnassensium usus titulo ab Am. Hauvette-Besnault et Marc. Dubois edito, quem in insula quidem Coo inuentum, tamen originis esse Ionicae constat. Halicarnassensium autem esse titulum arbitror, quod in insula Coo iam alterum huiusmodi Halicarnassensium decretum est inuentum [5]) et prytanim, qui in eo de quo sermo est titulo comparet, Halicarnassensium fuisse magistratum docent tituli [7]). Quin etiam 'στεφανηφόρον', cuius nomen illo in titulo occurrit, cum Carum tum Halicarnassensium fuisse magistratum e compluribus apparet titulis [8]).

C. Singularum ciuitatum Ionicarum menses.

1. Eretiae:

Ἱππιών C. I. 2265; quo ex titulo apparet Hippionem respondisse ei Pariorum mensi, quo Plynteria agebantur; quae sollemnia eodem Thargelione mense, quo apud Athenienses celebrantur, apud Parios esse acta uiri docti consentiunt; cf. Herm. p. 64, Bergk. p. 25 sq., Ahrent. p. 342, Mommsen. Heortol. p. 427, Clod. p. 26.

---

1) Newtonis Halicarnassus, Cnidus and Branchidae 1863 p. 687 u. 2.
2) Iosephi Ant. XIV, 10, 23; Bull. IV (1880) p. 395. 3) Tit. Coi inuentus, Hauvette-Besnault. Dubois. Bull. V (1881) p. 209 sqq. 4) C. I. 2656 u. 20 sq. cf. u. 1; de Heraclei sede cf. Herm. pp. 61. 125 et Clod. p. 31.
5) Hauvette-Besnault. Dubois. l. c. p. 211 sq. u. 11. 6) Newton. l. l. p. 671 sq. = Roehl. Inscriptt. antiquiss. etc. no. 500. 7) Newton. l. l. pp. 671 sq. 687. 8) Lebas-Waddington. no. 394. 404 sq. 406. 416. 323. 326. 331 sq. saepius; Newton. l. l. p. 704, 12 c.

2. Neapoli:
Πανθεών C. I. 5785.
Ληναιών C. I. 5838.

3. Cassandreae:
Δημητριών, L. Duchesne Rev. Archéol. XXXI (1876) p. 106 sq.; Dittenberger. Sylloge inscriptt. Graec. no. 142.

Demetrionem fuisse Cassandrensium mensem olim nolui pro certo affirmare; sed utrum illud pro hominis an mensis nomine haberem aeque ac Duchesnius dubitaui. Quin etiam Demetrionis uerbum pro hominis nomine uidebatur esse habendum, quod ceterorum duorum qui hoc titulo occurrunt hominum nominibus patrum nomina addita sunt. Attamen ad Clodii et Dittenbergeri partes, qui mensem significari certum esse censuerunt nuperrime transii, quia pro hominis nomine Demetrionis uocem umquam esse usurpatam nulla comprobant exempla.

4. Apolloniae in oppido Chalcidensi:
Ἀνθεστηριών } Athenaei l. VIII p. 334 E; cf. Herm. p. 89 et
Ἐλαφηβολιών } Bergk. p. 9.

5. In insula Io:
Ὁμηρεών, L. Ross Archaeol. Ztg. VI (1848) no. 21 p. 333.

6. Peparethi:
Πιθοικιών cum Atheniensium Hecatombaeone comparatus: A. Dumont. Revue Archéol. XXIX (1875) p. 330; O. Riemann. Bull. I (1877) p. 82.

7. a) Gambrei in Mysiae oppido:
Θαργηλιών C. I. 3562.

b) ex Mysiae parte aliqua:
Πάνη]μος C. I. 3597 a.

8. Thirae in Lydiae oppido:
Νεοκαισαρεών Μουσείου καὶ Βιβλιοθήκης τῆς εὐαγγελικῆς σχολῆς II, 1 (1875—76) p. 117 et 2 (1876—78) p. 29; Papadopulos Kerameus Act. Inst. Arch. III (1878) p. 54 sqq.

9. Magnesiae in Lydiae oppido ad montem Sipylum sito:
Κλαρεών Bull. VII (1883) p. 504 sq. no. 10.

INDEX I.

Enumerantur eae quarum menses afferuntur ciuitates.

INDEX II.

A. Enumerantur menses adscriptis eis quibus deprehenduntur locis.

1. Menses ex numeris designati.

2. Propria mensium nomina.

Ἀγριώνιος	in Boeotia
Ἀγύειος s. Ἀγύιος	in Aetolia
	in Locride
Ἁδριανιών	Athenis
Ἀδρόμιος	Hali
	Thaumaciae
Ἀθαναῖος	in Aetolia
Αἰραστυών u. Ἀγραστυών	
Ἀλαλκομένιος	in Boeotia
Ἁλιαῖος	Dreri
Ἄλσειος	Calymnae
	Coi
Ἀλφιῷος	in Elide
Ἀμάλιος	Delphis
	in Phocide
Ἀμών	Amphissae
Ἀνθεστηριών	Amorgi
	Apolloniae in opp. ad Rhyndacum sito
	Apolloniae in opp. Chalcidensi
	Athenis
	Cii
	Cyzici
	Ephesi
	Erythris
	Halicarnassi
	Olbiae
	Pari
	Prienae
	Sami
	Smyrnae
	Teni
Ἀπατουρεών s. Ἀπατουριών	
	Cyzici
	Deli
	Iasi
	Olbiae
	Sami
	Teni
Ἀπατούριος	Zeleae
Ἀπελλαῖος	Chalei
	Delphis
Ἀπελλαῖος	Heracleae in opp. ad Sirim sito
	Lamiae
	Oeantheae
	Oetae
	Olunte
	Tauromenii
	Tolophone
Ἀπελλαιών	Teni
Ἀπολλώνιος	in Elide
	Lesbi
Ἀπολλώνιος	in Perrhaebia
	Tauromenii
Ἀπόλλωνος μήν	Chalei
Ἀράτυος	Physci
Ἄρειος s. Ἄρεος s. Ἄρηος	
	Lamiae
	in Magnesia
	Phalicae
Ἀρησιών	Deli
Ἀρνεῖος	Argi
Ἀρνο[κάριος]?	Hypatae
Ἀρτεμίσιος s. Ἀρταμίτιος	
	Astypalaeae
	Byzantii
	Calaureae
	Calymnae
	Cnidi
	Coi
	Corcyrae
	Hypatae
	Lacedaemone
	Rhodi
	Tauromenii
	Therae
Ἀρτεμισιών	Chii
	Cyzici
	Deli
	Ephesi
	Erythris
	Halicarnassi
	Lampsaci
	in Magnesia

Ἀρτεμισιών	Naxi
	Patmi
	Teni
Ἀρχοστάσιος	Erinei
Ἀφάμιος	in Phocide
Ἄφριος	Larisae
	in Perrhaebia
Ἀφροδισιών	Iasi
	in Magnesia
Βαδρόμιος	Calymnae
	Cnidi
	Coi
	Rhodi
Βαδρομιών s. *Βοηδρομιών*	
	Athenis
	Chii
	Lampsaci
	Olbiae
	Prienae
Βακχιών	Myconi
Βοαθόος s. *Βοαθοῖος*	Delphis
Βοηδρομιών u. *Βαδρομιών*	
Βουκάτιος	in Acarnania?
	in Aetolia
	Amphissae
	in Boeotia
	Delphis
	Erinei
	Lamiae
Βουφονιών	Deli
	Teni
Βύσιος	Delphis
Βώμιος	Lamiae
Γαλαξιών	Deli
Γαμηλιών	Athenis
Γαμίλιος	Dodonae
Γενέτιος	Hali
Γεράστιος s. *Γεραίστιος*	Calymnae
	Coi
	Lacedaemone
	Troezenae

Γεῦστος	Lamiae
Γηφοριών	Iasi
Γιγάντιος	Amphissae
	Triteae
Δα . .	Lesbi
Δαδαφόριος	Delphis
Δαίσιος	Sicyone
Δάλιος	Calymnae
	Coi
	Rhodi
	Tauromenii
Δαμάτριος	in Boeotia
Δεῖος u. *Δῖος*	
Δελφίνιος	Aeginae
	Olunte
	Therae
Δημητριών	Athenis
	Cassandreae
Δινών	in Locride
Διονύσιος	in Aetolia
	Anticyrae
	Byzantii
	Calchedone
	Callipoli
	Chersonesi
	in Locride
	Naupacti
	Tauromenii
Δῖος s. *Δεῖος*	in Aetolia
	Lesbi
	in Perrhaebia
Διόσθυος	? in Elide
	Rhodi
	Therae
Δρομήιος	Priansi
Εἰλαῖος u. *Ἰλαῖος*	
Ἑκατομβαιών	Athenis
	Deli
	Imbri
	Myconi
	Naxi

Ἑκατομβαιών	Smyrnae
Ἑκατομβεύς	Lacedaemone
Ἐλαφηβολιών	Apolloniae in opp. Chalcidensi
	Athenis
	Iasi
Ἐλάφιος	in Elide
Ἐλάφριος non habet locum	Calymnae
Ἐλειθυαιών	Teni
Ἐλευθεριών	Halicarnassi
Ἐλευσίνιος s. *Ἐλευσύνιος*	? Bianni
	Olunte
	Therae
ἐμβόλιμοι:	
Ἀλαλκομένιος β'	in Boeotia
Ἀπελλαῖος β'	Tauromenii
Γενέτιος ἐμβόλιμος	Hali
Πάναμος β'	Rhodi
Ποιτρόπιος β'	Delphis
Ποσειδεών β'	Athenis
Ἐνδυσποιτρόπιος	Delphis
Ἑρμαῖος	in Aetolia
	Argi
	in Boeotia
	Metropoli
	in Perrhaebia
	Pheris
Ἑρμαιών	Cei
	Halicarnassi
Εὐθυαῖος	in Aetolia
Εὔκλειος	? Astypalaeae
	Byzantii
	Corcyrae
	Tauromenii
Εὐώνιος	Hali
Ἦατος	Heraclea Trachinia
Ἡραῖος	Delphis
	Olunte
	Zeleae
Ἡραιών	Amorgi
	Teni
Ἡράκλειος	Delphis
	Halicarnassi
Ἡράσιος	Lacedaemone
Θαργηλιών s. *Ταργηλιών*	Amorgi
	Athenis
	Cyzici
	Deli
	Ephesi
	Gambrei
	Naxi
	Pari
	Teni
Θειλούθιος s. *Θηλούθιος*	in Boeotia
Θεμίστιος	Hali
	Larisae
	Metropoli
Θεοδαίσιος s. *Θευδαίσιος* s. *Θιοδαίσιος*	Calymnae
	Coi
	Lati
	Rhodi
Θεοξένιος	Delphis
Θερμολαῖος	Lati
Θεσμοφόριος	Lati
	Rhodi
Θιούιος u. *Θυῖος*	
Θριξάλλιος	Lamiae
Θυῖος s. *Θῦος* s. *Θιούιος*	in Boeotia
	Cierii
	in Elide
	Lamiae
	Larisae
	Metropoli
Ἱερός sc. *μήν*	Deli
Ἰλαῖος s. *Εἰλαῖος*	Delphis

Ἱμάλιος	Hierapytnae
Ἰοβάκχιος	Astypalaeae
Ἵππιος	Rhegii
Ἱππιών	Eretriae
Ἱπποδρόμιος	in Aetolia
	in Boeotia
	Callipoli
	Lamiae
	Larisae
	in Perrhaebia
Ἰτώνιος	Cierii
	Larisae
	Metropoli
	in Perrhaebia
	Tauromenii
	Thaumaciae
Καλαμαιών	Cyzici
	Mileti
	Olbiae
Κάρειος	Chalei
Καρνεῖος	Agrigenti
	Byzantii
	Calymnae
	Gelae
	Lacedaemone
	Nisyri
	Rhodi
	Syracusis
	Tauromenii
Καρ.νιος?	Cnosi
Καφίσιος	Calymnae
	Coi
Κλαρεών	Magnesiae in Lydiae oppido
Κομνοκάριος	Dreri
Κοούτιος	Chalei
Κουροτρόπος	in Acarnania
Κρονιών	olim Athenis
	Perinthi
	Sami
Κυανοψιών cf. *Πυανοψιών*	
	Cyzici
	Sami

Λαφριαῖος	in Aetolia
Λάφριος	Erinei
	Gythei uel apud Eleuthero-lacones?
	in Phocide
Λεσχανόριος	Larisae
	in Perrhaebia
Λευκαθεών s. *Λευκαθιών*	
	Chii
	Lampsaci
Ληναιοβάκχιος	Astypalaeae
Ληναιών	Cii
	Cyzici
	Deli
	Ephesi
	Erythris
	Lampsaci
	Myconi
	Neapoli
	Perinthi
	Sami
	Smyrnae
Λύκειος s. *Λύκεος* s. *Λύκηος*	
	Byzantii
	Chalei
	Lamiae
Μαιμακτηριών	Athenis
	Cei
Μαλοφόριος	Byzantii
Μαχανεύς	Byzantii
	Calchedone
	Corcyrae
Μεγαλάρτιος	Hali
Μεταγειτνιών	Athenis
	Deli
	Ephesi
	Sami
Μιλτοφοριών	Amorgi
Μουνιχιών	Athenis
Νεκύσιος	Cnosi
Νεοκαισαρεών	Thirae

Ὁμηρεών	Ii
Ὁμολώιος s. Ὁμολῷος	in Aetolia
	in Boeotia
	Hali
	Larisae
	Metropoli
	in Perrhaebia
Παμβοιώτιος	in Boeotia
Παναγύριος	Amphissae
Πάναμος s. Πάνημος	in Aetolia
	Amphissae
	in Boeotia
	Calymnae
	Coi
	Corinthi
	Cyzici
	Deli
	Gambrei ?
	Heracleae in opp. ad Sirim s.
	Lamiae
	Larisae
	Megaris
	Olbiae
	Perinthi
	Rhodi
	Sami
Πανθεών	Neapoli
Παρθένιος	in Elide
Πεδαγείτνιος(νος) s. Πεταγείτνυος(ιος)	
	Calchedone
	Calymnae
	Coi
	Rhodi
Πελυσιών	Sami
Πιθοικιών	Peparethi
Πλυντηριών	Chii
Ποιτρόπιος	Amphissae
	Chalei
	Delphis
	in Locride
Πόκιος	Amphissae
	Boei
Πόκιος	in Locride
Πορνοπιών	Lesbi
Ποσειδεών s. Ποσιδεών s. Ποσυδεών	
	Andri
	Athenis
	Chii
	Cyzici
	Deli
	Ephesi
	Erythris
	Halicarnassi
	Myconi
	Sami
	Smyrnae
	Tei
	Teni
Ποσίδειος	Lesbi
Προκύκλιος	in Aetolia
Προστατήριος	in Boeotia
Πυανοψιών cf. Κυανοψιών	
	Athenis
Πυθοῖος	Hali
	Melitaeae
Σκιροφοριών	Athenis
Σμίνθιος	Rhodi
Σπέρμιος	Cnosi
Ταργηλιών u. Θαργηλιών	
Ταυρεών	Cyzici
	Sami
	Sinopae
Τερφεύς	Cymae
Ὑακίνθιος	Byzantii
	Calymnae
	Coi
	Rhodi
	Therae
Ὑχαῖος	Physci
Φλιάσιος	Lacedaemone
Φράτριος	Cymae

Φυλλικός	in Perrhaebia	incerta nomina:	
Χρυτταῖος	Lamiae	*..αρ..ωβιάριος*	Lati
Ψυδρεύς	Corcyrae	*..δάκιος*	Hierapytnae
		......ιών	Andri

B. Enumerantur partes in quas anni diuidi solent.

δίμηνοι	Agrigenti	*ἑξάμηνοι*	in Perrhaebia Pheris Teni
ἑξάμηνοι	Cnidi Delphis Gelae Hali Larisae	*τετράμηνοι*	in Boeotia Erythris

---

TABU

Fasti

Athenis:	Delphis:	apud Boeotos:	apud Thessalos:
Ἑκατομβαιών	*Ἀπελλαῖος*	8. *Ἱπποδρόμιος*	12. *Ἱπποδρόμιος*
Μεταγειτνιών	*Βουκάτιος*	9. *Πάναμος*	1. *Πάναμος*
Βοηδρομιών	*Βοαθόος*	10. *Παμβοιώτιος*	2. .
Πυανοψιών	*Ἡραῖος*	11. *Δαμάτριος*	3. .
Μαιμακτηριών	*Δᾳδαφόριος*	12. *Ἀλαλκομένιος*	4. .
Ποσειδεών	*Ποιτρόπιος*	1. *Βουκάτιος*	5. ? *Θεμίστιος*
Γαμηλιών	*Ἀμάλιος*	2. *Ἑρμαῖος*	6. *Ἑρμαῖος*
Ἀνθεστηριών	*Βύσιος*	3. *Προστατήριος*	7. *Λεσχανόριος*
Ἐλαφηβολιών	*Θεοξένιος*	4. *Ἀγριώνιος*	8. *Ἄφριος*
Μουνιχιών	*Ἐνδυσποιτρόπιος*	5. *Θιούιος*	9. *Θῦος*
Θαργηλιών	*Ἡρακλεῖος*	6· *Ὁμολώιος*	10. *Ὁμολώιος*
Σκιροφοριών	*Ἰλαῖος*	7. *Θειλούθιος*	11. ? *Ἰτώνιος*

incertae sedis:

TABU

De mediae Graeciae ciuitatum fastis, qui neque

Athenis:	Delphis:	apud Phocenses:	apud Locros:	a) Physci: b) Tolophone:
Ἑκατομβαιών	1. *Ἀπελλαῖος*	*δέκατος*	*δωδέκατος*	*Ἀπελλαῖος* b)
Μεταγειτνιών	2. *Βουκάτιος*	*ἑνδέκατος*	*πρῶτος*	.
Βοηδρομιών	3. *Βοαθόος*	*δωδέκατος*	*δεύτερος*	.
Πυανοψιών	4. *Ἡραῖος*	*πρῶτος*	*τρίτος*	.
Μαιμακτηριών	5. *Δᾳδαφόριος*	*Ἀμάλιος*	*τέταρτος*	*Ἀράτυος* a)
Ποσειδεών	6. *Ποιτρόπιος*	*τρίτος*	*Διονύσιος*	.
Γαμηλιών	7. *Ἀμάλιος*	*τέταρτος*	*ἕκτος*	.
Ἀνθεστηριών	8. *Βύσιος*	*πέμπτος*	*ἕβδομος*	.
Ἐλαφηβολιών	9. *Θεοξένιος*	*Λάφριος*	*Ποιτρόπιος*	.
Μουνιχιάν	10. *Ἐνδυσποιτρόπιος*	*ἕβδομος*	*Πόκιος*	.
Θαργηλιών	11. *Ἡρακλεῖος*	*ὄγδοος*	*Ἀγύειος*	*Ὑχαῖος* a)
Σκιροφοριών	12. *Ἰλαῖος*	*Ἀφάμιος*	*ἑνδέκατος*	.

[TABU]LA I.

[A]eolici.

[...]	Thessaliae fasti			
	Hali:	apud Perrhaebos:	Lamiae:	apud Eleos:
	[1]2. .	12. *Ἰτώνιος*	8. *Ἱπποδρόμιος*	7. *Ἀπολλώνιος*
	1. *Ἀδρόμιος*	1. .	9. *Πάναμος*	8. *Παρθένιος*
	2. } ? *Εὐώνιος*	2. .	10. .	9. *Ἀλφιῷος*
	3. }	3. .	11. *Ἀπελλαῖος*	10. .
	4. *Πυθοῖος*	4. .	12. *Βουκάτιος*	11. *Θυῖος*
	5. *Ἁγναῖος*	5. ? *Δῖος*	1. *Βώμιος*	12. .
	6. *Γενέτιος*	6. *Ἑρμαῖος*	2. *Θριξάλλιος*	1. *Διόσθυος* ?
	7. ? *Μεγαλάρτιος*	7. *Λεσχανόριος*	3. *Γεῦστος*	2. .
	8. ? *Θεμίστιος*	8. *Ἄφριος*	4. *Λύκεος*	3. *Ἐλάφιος*
	9. ? *Ὁμολώιος*	9. *Ὁμολώιος*	5. *Θῖος*	4. .
	[1]0. .	10. *Ἱπποδρόμιος*	6. *Ἄρεος*	5. .
	[1]1. .	11. *Φυλλικός*	7. *Χρυτταῖος*	6. .
	Ἰτώνιος ?	*Ἀπολλώνιος*		

[TABU]LA II.

[...]um Aeolicis neque cum Doricis possunt coniungi.

Amphissae:	Chalei:	a) Triteae: b) Anticyrae:	apud Aetolos:	a) Erinei: b) Boei:
[1]2. *Πάναμος*	*Ἀπελλαῖος*	.	11. .	.
1. *Ἀγραστυών*	*Κάρειος*	.	12. *Πάναμος*	*Βουκάτιος* a)
2. .	.	.	1. *Προκύκλιος*	1. *Ἀρχοστάσιος* a)
3. .	*Κοούτιος*	.	2. *Ἀθαναῖος*	.
4. [*Βουκά*]*τιος*	.	.	3. *Βουκάτιος*	.
5. *Παναγύριος*	.	*Γιγάντιος* a)	4. *Δῖος*	.
6. *Γιγάντιος*	.	*Διονύσιος* b)	5. *Εὐθυαῖος*	.
7. .	*Λύκειος*	.	6. *Ὁμολώιος*	.
8. *Ποιτρόπιος*	*Ποιτρόπιος*	.	7. *Ἑρμαῖος*	*Λάφριος* a)
9. *Ποιτρόπιος*	.	.	8. *Διονύσιος*	*Πόκιος* b)
[1]0. *Πόκιος*	.	.	9. *Ἀγύειος*	.
[1]1. *Ἀμών*	*Ἀπόλλωνος μήν*	.	10. *Ἱπποδρόμιος*	.

TAB

Fast

Athenis:	Delphis:	a) Lacedaemone: b) Heracleae: c) Therae: d) Cnidi:	a) Corinthi: b) Corcyrae: c) Syracusis:	Tauromenii:	a) Megaris: b) Calchedon c) Byzantii: d) Chersonesi
Ἑκατομβαιών	*᾿Απελλαῖος*	10. *Ἡράσιος* a)	.	7. *᾿Ιτώνιος*	*᾿Αγριάνιος* c)
Μεταγειτνιών	*Βουκάτιος*	11. *Καρνεῖος* a)	*Καρνεῖος* c)	8. *Καρνεῖος*	*Καρνεῖος* c)
Βοηδρομιών	*Βοαθόος*	12. *Πάναμος* b)	*Πάναμος* a)	9. .	*Πάναμος* a)
Πυανοψιών	*Ἡραῖος*	1. ? *᾿Απελλαῖος* b)	.	10. *Δάλιος*	*Μαλοφόριος* c)
Μαιμακτηριών	*Δαδαφόριος*	2. ? *Βαδρόμιος* d)	.	11. *᾿Απολλώνιος*	*Μαχανευς* b) c)
Ποσειδεών	*Ποιτρόπιος*	3. ? *Διόσθυος* c)	.	12. *Δυωδεκαταῖος*	*Πεταγείτνιος* b
Γαμηλιών	*᾿Αμάλιος*	4. *᾿Ελευσίνιος* c)	11^{b}. *Μαχανεύς* b)	1. *᾿Αρτεμίσιος*	*Διονύσιος* b) c)
᾿Ανθεστηριών	*Βύσιος*	5. *Δελφίνιος* c)	*Εὔκλειος* b)	2. *Διονύσιος*	*Εὔκλειος* c)
᾿Ελαφηβολιών	*Θεοξένιος*	6. *᾿Αρτεμίτιος* a) c) d)	*᾿Αρτεμίτιος* b)	3. .	*᾿Αρτεμίσιος* c)
Μουνιχιών	*᾿Ενδυσποιτρ.*	7. *Γεράστιος* a)	.	4. .	*Λύκειος* c)
Θαργηλιών	*Ἡρακλεῖος*	8. *Φλιάσιος* a)	.	5. .	.
Σκιροφοριών	*᾿Ιλαῖος*	9. *Ἑκατομβεύς* a) *Ὑακίνθιος* c)	.	6. *᾿Απελλαῖος*	*Ὑακίνθιος* c)
incertae sedis:			*Ψυδρεύς* b)	*Εὔκλειος*	

TAB

Fast

Athenis:	Deli:	Teni:	a) Myconi: b) Cei: c) Naxi:	a) Andri: b) Pari: c) Amorgi:	a) Mileti: b) Olbiae: c) Sinopae d) Cii: e) Apolloniae:
Ἑκατομβαιών	7. *Ἑκατομβαιών*	? *᾿Απελλαιών*	*Ἑκατομβ.* a) c)	1. *Μιλτοφοριών* c)	.
Μεταγειτνιών	8. *Μεταγειτνιών*	*Ἡραιών*	.	2. *Ἡ]ραιών* ? c)	.
Βοηδρομιών	9. *Βουφονιών*	*Βουφονιών*	.	.	*Βοηδρομιών* b)
Πυανοψιών	10. *᾿Απατουριών*	.	.	.	.
Μαιμακτηριών	11. *᾿Αρησιών*	? *᾿Απατουριών*	*Μαιμακτηριών* b)	.	*᾿Απατουρεών* b)
Ποσειδεών	12. *Ποσειδεών*	*Ποσειδεών*	*Ποσιδεών* a)	*Ποσιδεών* a)	.
Γαμηλιών	1. *Ληναιών*	.	*Ληναιών* a)	.	*Ληναιών* d)
᾿Ανθεστηριών	2. *Ἱερός*	*᾿Ανθεστηριών*	? *Βακχιών* a)	*᾿Ανθεστηρ.* b) c)	*᾿Ανθεστηρ.* b) d)
᾿Ελαφηβολιών	3. *Γαλαξιών*	.	.	.	*Ταυρεών* c)
Μουνιχιών	4. *᾿Αρτεμισιών*	*᾿Αρτεμισιών*	*᾿Αρτεμισιάν* c)	.	*Καλαμαιών* a)
Θαργηλιών	5. *Ταργηλιών*	*Ταργηλιών*	*Θαργηλιών* ? c)	*Θαργηλιών* b) c)	.
Σκιροφοριών	6. *Πάνημος*	? *᾿Ελειθυαιών*	.	.	*Πάνημος* b)
incertae sedis:			*Ἑρμαιών* b)		

A III.

orici.

Astypalaeae:	a) Argi: b) Troezenae: c) Calaureae: d) Aeginae: e) Sicyone:	a) Coi: b) Nisyri: c) Calymnae: d) Rhodi: e) Gelae: f) Agrigenti:	a) Lati: b) Hierapytnae:	a) Cnosi: b) Priansi: c) Dreri:	a) Olunte: b) Bianni:
. } ? *Εὔκ[λει]ος* ?	*Ἀρνεῖος* a)	*Ἀγριάνιος* a) c) d)	? *Ἱμάλιος* b)	*Δρομήιος* b)	.
.		*Καρνεῖος* b) c) d) e) f)	.	.	.
.	.	*Πάναμος* a) c) d)	.	.	.
.	.	*Ἄλσειος* a) c) *Θεσμοφόριος* d)	*Θεσμοφόριος* a)	*Νεκύσιος* a) ? *Κομνοκάριος* c)	*Ἀπελλαῖος* a)
.	.	*Βαδρόμιος* a) c) d)	*Θερμολαῖος* a)	? *Ἁλιαῖος* c)	*Ἡραῖος* a)
.	.	*Καφίσιος* a) c) *Διόσθυος* d)	.	.	.
Ληναιοβάκχιος	*Ἑρμαῖος* a)	*Θευδαίσιος* a) c) d)	.	.	.
Ἰοβάκχιος	*Δελφίνιος* d) *Δαίσιος* e)	*Πεταγείτνιος* a) c) d)	.	.	.
Ἀρταμίτιος	*Ἀρτεμίσιος* c)	*Ἀρταμίτιος* a) c) d)	*Θιοδαίσιος* a)	*Σπέρμιος* a)	*Ἐλευσύνιος* a) b)
.	*Γεραίστιος* b)	*Γεράστιος* a) c) *Σμίνθιος* d)	*..αρ..ωβιάριος* a)	*Καρ.νιος* a)	*Δελφίνιος* a)
.	.	*Δάλιος* a) c) d)	.	.	.
.	.	*Ὑακίνθιος* a) c) d)	.	.	.
			...δάκιος b)		

A IV.

nici.

Cyzici:	a) Ephesi: b) Prienae: c) Tei: d) Iasi:	a) Erythris: b) Smyrnae:	a) Chii: b) Lampsaci:	a) Sami: b) Perinthi: c) Patmi:	Halicarnassi:
Πάνημος	.	.	.	? *Πελυσιών* a)	.
.	*Μεταγειτνιών* a)	.	.	*Μεταγειτνιών* a)	.
.	*Βοηδρομιών* b)	.	1^{b}. *Βαδρομιών* a) b)	.	.
Κυανοψιών	.	.	.	*Κυανοψιών* a)	.
Ἀπατουρεών	*Ἀπατουριών* d)	.	.	*Ἀπατουριών* a)	.
Ποσειδεών	*Ποσειδεών* a) c)	*Ποσυδεών* a) b)	12^{a}. *Ποσειδεών* a)	*Ποσειδεών* a)	*Ποσειδεών*
Ληναιών	*Ληναιών* a)	*Ληναιών* a) b)	*Ληναιών* b)	*Ληναιών* a) b)	.
Ἀνθεστηριών	*Ἀνθεστηρ.* a) b) ? *Ἀφροδισιών* d)	*Ἀνθεστηρ.* a) b)	.	*Ἀνθεστηρ.* a)	*Ἀνθεστηριών*
Ἀρτεμισιών	*Ἐλαφηβολιών* d)	.	.	*Ταυρεών* a)	.
Ταυρεών	*Ἀρτεμισιών* a)	*Ἀρτεμισιών* a)	*Ἀρτεμισιών* a) b)	*Ἀρτεμισιών* c)	*Ἀρτεμισιών*
Θαργηλιών	*Θαργηλιών* a)	.	*Πλυντηριών* a)	*Πάνημος* a) b)	? *Ἡράκλειος*
Καλαμαιών	.	*Ἑκατομβαιών* b)	*Λευκαθιών* a) b)	*Κρονιών* a) b)	.
	Ἀγνηιών a)				*Ἐλευθεριών*
	Γηφοριών d)				*Ἑρμαιών*

Addenda et corrigenda.

'*Θειουίου*' quam in inscriptione Boeotia Bull. VIII (1884) p. 66 u. 2 induxerat formam in '*Θιουίου*' esse corrigendam Latischewius ipse Bull. l. c. p. 351 monuit; qua de causa hui. diss. p. 344 u. 11 sq. uerba '*Θειούιος* Bull. VIII (1884) p. 53 sqq. I, 10ᵇ' sunt delenda.

P. 346 u. 7 lege pro '392, 2' '329, 2'.

P. 348 sq. *Ἀλφιῷος*, non *Ἀλφιῶος* est scribendum.

P. 349, 2 pro uoce *Παρνοπίας* scribe *Πορνοπίας*.

P. 361 u. 3 'Triteae', non 'Tritaeae' est scribendum; cf. Dittenbergeri Syllog. inscriptt. Graec. p. 644, 4.

P. 374 u. 22 legendum est 'b) c) *Διονύσιος*', non 'c) *Διονύσιος*'.

De Cumanudei tituli argumento (cf. hui. diss. pp. 376 sqq. 400 sq.) inspicienda est Darestii commentatio 'sur la *συγγραφή* en droit Grec et en droit Romain', quae nuperrime Bull. VIII. p. 362 sqq. in lucem prodiit.

P. 398 u. 25 reponendum est in *ἑξαμήνου* locum uocabulum *τετραμήνου*.

LEIPZIGER STUDIEN

ZUR

CLASSISCHEN PHILOLOGIE

HERAUSGEGEBEN

VON

G. CURTIUS L. LANGE O. RIBBECK H. LIPSIUS

ACHTER BAND.

LEIPZIG
VERLAG VON S. HIRZEL
1885.

INHALT.

AD

AUREAE AETATIS FABULAM SYMBOLA

SCRIPSIT

ERNESTUS GRAF.

Duas de uetustissimo hominum genere opiniones inter se contrarias apud ueteres scriptores offendimus, quarum altera poetarum magis propria illi uel uitae maxima iucunditate uel summa morum praestantia insignes fuisse finguntur, altera, quam historiae potissimum scriptores atque philosophi amplexi sunt, ex rudi statu paulatim ad meliora prouecti esse statuuntur. Quae uel singulae uel contaminatae inter se confusaeue apud omnis generis scriptores passim obuiam fiunt.

Homerus sane, in cuius carminibus sui aeui quasi felicissimi imaginem expressam uidemus, ut Lobeckii uerbis utar, priscae aetatis melioris imaginem, quae miserae praesentis uitae taedio deberi solet, nusquam praebet; nisi exiguum huius rei uestigium in eo quaeras, quod et sui temporis uiribus eas, quas in carmine ponit, aequiperari negat (*E* 304 al.) et rursus Nestorem (*A* 272) eodem nomine duces Troicos cum suae iuuentutis aequalibus comparantem facit, uirtutem igitur inde a uetustissima memoria gradatim imminutam uidetur fingere. Sed utut est, Homeri carmina in aureae aetatis fabulam inquirenti minime praetereunda sunt, quia et a posterioribus colores, quibus auream felicitatem depingerent, ab Homero interdum petebantur et ipse Homerus uel interpretando uel interpolando eiusmodi coloribus instruebatur. In Iliade Thracum Hippemolgorum lacte uescentium et Abiorum iustitia summa insignium commemoratio (*N* 5) ansam dabat ad omnia in hos populos conferenda, quae aureis hominibus alibi tribuuntur. *Μακροβίους* fuisse scholiasta dicit, quod aureorum hominum iam apud Hesiodum proprium fuisse infra probabimus; terram uictum *ἄφθονον* sua sponte ferentem Aeschylus (frg. 190 N.) eis

dat, carnium esu abstinentes, sicut Pythagoreorum, Theophrasti aliorumque aurei homines, ab Ephoro fingebantur [1]); idem bonorum communione usos esse contendit, quam in aurea aetate Vergilius (ge. I, 126 sq.) ponit. Sibyllinorum denique oraculorum auctor ipsos aureos homines Homeri uerbis '*δικαιοτάτους ἀνθρώπους*' appellat (I, 88). Atque eo facilius aureae aetatis propria in iustissimos illos homines transferre poterant, memores Iustitiae auream aetatem regentis, quam fabulam Arato multo uetustiorem esse ipse Aratus testatur ('*λόγος γε μὲν ἐντρέχει ἄλλος ἀνθρώποις*' q. sq. phaen. 100). Praeter Abios *χρυσῆν Ἀφροδίτην*, quae in Iliade saepe occurrit, alicuius momenti fuisse ad auream aetatem exornandam infra probare conabimur.

Plures Odysseam colores, quibus aurea felicitas instruatur, praebere consentaneum est, quippe quae in fabulosis rebus multum uersetur. Sic, quae Menelaus δ 85—89 de Libya narrat:

— *Λιβύην, ἵνα τ' ἄρνες ἄφαρ κεραοὶ τελέθουσιν.*
τρὶς γὰρ τίκτει μῆλα τελεσφόρον εἰς ἐνιαυτόν.
ἔνθα μὲν οὔτε ἄναξ ἐπιδευὴς οὔτε τι ποιμὴν
τυροῦ καὶ κρειῶν οὐδὲ γλυκεροῖο γάλακτος,
ἀλλ' αἰεὶ παρέχουσιν ἐπηετανὸν γάλα θῆσθαι,

quamquam non prorsus ficta continent (cf. de ouibus statim cornutis, quae Ameisius in appendice affert), fabulosum tamen habent triplicem illum singulis annis ouium partum. Nam altera interpretatio uide Eust. 1485, 18, qua non easdem oues ter anno peperisse, tribus tamen anni temporibus partus factos esse statuitur, artificiosior est. In memoriam autem horum uersuum reuocamur, cum apud Hesiodum legimus homines aureos *ἀφνειοὺς μήλοισι* fuisse (op. 120) et in beatorum insulis simili miraculo terram *καρπὸν τρὶς ἔτεος θάλλοντα* tulisse (ib. 172). Platonem uero, qui leg. 679 A de priscis hominibus narrat: '*γάλακτος καὶ κρεῶν οὐδαμῶς ἐνδεεῖς ἦσαν*', non immemorem fuisse Homeri uersuum crediderim. Magna deinde inter Phaeaces et homines aureos similitudo intercedit. Alcinous η 201 sq. de deis narrat:

1) Vide Eichhoffium in annal. paed. uol. CXX de aureae aetatis fabulis disputantem p. 585.

αἰεὶ γὰρ τὸ πάρος γε θεοὶ φαίνονται ἐναργεῖς
ἡμῖν, εὖτ' ἔρδωμεν ἀγακλειτὰς ἑκατόμβας,
δαίνυνταί τε παρ' ἄμμι καθήμενοι ἔνθα περ ἡμεῖς,

aurea autem aetate apud Hesiodum (frg. 187 Fl.)

ξυναὶ .... δαῖτες ἔσαν, ξυνοὶ δὲ θόωκοι
ἀθανάτοισι θεοῖσι καταθνητοῖς τ' ἀνθρώποις.

et sicut Phaeaces *θεοῖς ἐγγύθεν εἶναι* gloriantur (*η* 205), Hesiodus uetustissimae aetatis descriptione illustraturum sese dicit,

ὡς ὁμόθεν γεγάασι θεοὶ θνητοί τ' ἄνθρωποι.

Quod porro hortis Alcinoi (*η* 119) sicut Elysio (*δ* 567) continui Zephyri flatus tribuuntur, Olympus autem (*ζ* 43) nec uentis neque imbribus uexari, sed puro et lucido aere semper circumdari dicitur: iam Plato gratam caeli temperiem, qua aurei homines fructi sint, commemorat, cum pol. 272 A de eis narrat: '*τὸ τῶν ὡρῶν αὐτοῖς ἄλυπον ἐκέκρατο*'. Similes Vergilius colores primae mundi hominumque aetati tribuit, qui ge. II, 336 sq. antecedente ueris descriptione narrat:

non alios prima crescentis origine mundi
inluxisse dies aliumue habuisse tenorem
crediderim: uer illud erat, uer magnus agebat
orbis et hibernis parcebant flatibus euri.

Ouidius met. I, 107 aureae aetatis Zephyros commemorat et fast. V, 197 sq. Floram, Zephyri uxorem, aeterno uere fruentem olim campi felicis nympham fuisse fingit, ubi 'audis
rem fortunatis ante fuisse uiris'.[1])

Terram denique *αὐτομάτην* fruges ferentem (cf. Hes. op. 117), quod tam proprium aureae uitae est, ut tota huius uitae con-

---

1) Non minus Olympicae et aureae uitae maximam similitudinem offendimus, si, quae Pindarus frg. 143 de deis praedicat:

'*κεῖνοι γάρ τ' ἄνοσοι καὶ ἀγήραοι πόνων τ' ἄπειροι*'

cum Hesiodi aureis hominibus comparamus, qui '*ἄτερ νούσων ἀργαλέων*' (u. 92) degunt et u. 105:

'*νόσφιν ἄτερ τε πόνων καὶ ὀϊζύος οὐδέ τι δειλόν*
γῆρας ἐπῆν'.

dicio *αὐτόματος βίος* appelletur (Plat. pol. 271 c), in Odyssea Cyclopes possident, qui

οὔτε φυτεύουσιν χερσὶν φυτὸν οὔτ᾽ ἀρόωσιν,
ἀλλὰ τά γ᾽ ἄσπαρτα καὶ ἀνήροτα πάντα φύονται,
πυροὶ καὶ κριθαὶ ἠδ᾽ ἄμπελοι q. sq. (*ι* 108 sq.).

Quae Homeri uerba ad ipsam auream aetatem Lucianus (uel poeta aliquis, quem nouerat) transfert, nam in epistula I ad Saturnum § 20 dicit: '*καίτοι ἀκούω τῶν ποιητῶν λεγόντων, ὡς τὸ παλαιὸν οὐ τοιαῦτα ἦν τοῖς ἀνθρώποις τὰ πράγματα σοῦ ἔτι μοναρχοῦντος, ἀλλ᾽ ἡ μὲν γῆ ἄσπορος καὶ ἀνήροτος ἔφυεν αὐτοῖς τὰ ἀγαθά*'. Ipsa uero aetas aurea ab Homero non commemoratur et eorum quoque locorum, ubi felicitas aurea depingitur, sunt quos recentiore demum aetate huius imaginis magis studiosa insertos esse probabiliter homines docti statuerint (cf. *δ* 565 sq. *ζ* 41 sq. *η* 103 sq.).

Transimus ad praecipuum omnium aureae aetatis descriptionum fontem, ad **Hesiodi** Opera et Dies, ubi u. 109—120 aurea aetas quinque aetatum prima describitur. Fontem praecipuum eo magis licet appellare, quod apud Hesiodum ampliorem olim hunc locum fuisse ex aliorum scriptorum locis apparet, ut plura ei uideantur deberi, quam quae nos comparando ostendere possumus. Sic u. 120, quo illi ouibus abundasse et deis amici fuisse narrantur, Diodoro totum hunc locum laudanti debemus, cum ab omnibus Hesiodi codicibus absit. Duos uersus de communibus deorum hominumque prisca aetate epulis Origenes affert (frg. 187 Fl.), qui in eo, quem habemus, Hesiodi contextu non apparent. Hinc profecti uerba u. 108 '*ὡς ὁμόθεν γεγάασι θεοὶ θνητοί τ᾽ ἄνθρωποι*' non tam eiciemus, quam ex ampliore communis deorum hominumque originis (cf. Plat. Prot. 322 A) explicatione sola restitisse statuemus. Ac licet rerum apud Hesiodum olim exstantium, nunc perditarum numerum una augere. Iosephus enim (cuius locum a Goettlingio inter Hesiodi fragmenta non inuenio adlatum) arch. I, 3, 9 narrat: '*Ἡσίοδός τε καὶ Ἑκαταῖος* q. sq. .... *ἱστοροῦσι τοὺς ἀρχαίους ζήσαντας ἔτη χίλια*'. Diuturnam igitur uitam ab Hesiodo aureis hominibus tribui non colligere tan-

tum cum Welckero (Gr. Goetterl. I 723) inde oportet, quod argenteorum multo deteriorum sola infantia centum annos implebat (u. 130), sed apertis uerbis hoc ipsum — mille annos eos uixisse — uidetur olim apud Hesiodum exstitisse.[1]) Hoc uel ob ipsam illam, quae sequitur, centennis infantiae commemorationem ueri simile est. Fulcitur autem Iosephi testimonium imitationibus horum Hesiodi uersuum. Velut Orphicorum Argonauticon auctor, quae Hesiodus de aureis hominibus narrat, ad Macrobios rettulit. De quibus u. 1113 sq. narrat:

οἳ δὴ πολέας ζώουσ' ἐνιαυτούς,
δώδεκα χιλιάδας μηνῶν ἑκατονταετήρων
πληθούσης μήνης, χαλεπῶν ἔκτοσθεν ἁπάντων·
αὐτὰρ ἐπὴν μῆκος τὸ πεπρωμένον ἐξανύσωσιν,
ὕπνῳ ὑπὸ γλυκερῷ θανάτου μάρπτουσι τελευτήν.

cf. Hesiodi u. 115 sq.:

τέρποντ' ἐν θαλίῃσι κακῶν ἔκτοσθεν ἁπάντων,
θνῆσκον δ' ὡς ὕπνῳ δεδμημένοι.

Viuunt autem per eundem annorum numerum Macrobii atque homines aurei, magnitudo tantum annorum uulgarem modum egreditur, cum singuli menses centenis annis constent.[2]) Item in Oraculis Sibyllinis (I, 69 sq.) apertam Hesiodi imitationem cum longi aeui commemoratione artissime iunctam inuenimus. Narratur enim de priscis hominibus:

οἷσι πολυχρόνιον ἦμαρ
ὤπασεν εἰς ζωὴν πολυήρατον· οὐ γὰρ ἀνίαις
τειρόμενοι θνῆσκον, ἀλλ' ὡς δεδμημένοι ὕπνῳ.

Alteram de prisca feritate opinionem Hesiodus ne ibi quidem profert, ubi de Prometheo narrat (theog. 510 sq., op. 48 sq.); quae fabula Aeschylo huius sententiae multis uer-

---

1) Neque enim credo soli conclusioni ex u. 130 factae etiam, quae Iosephus referat, deberi, quae uidetur Kinkelii sententia esse frgm. epic. I p. 166.

2) Neque enim artificiosae Hermanni interpretationi adstipulari possum, qui annos denis mensibus constantes respici opinatus *χιλιάδας μηνῶν ἑκατονταετῆρους* scribit, duodecim igitur eiusmodi chiliadibus MCC annos effici computat.

bis exponendae ansam dabat. Immo altero horum locorum (op. 90 sq.) de beata uita, quae ante Prometheum fuerit, uerba facit:

πρώην μὲν ζώεσκον ἐπὶ χθονὶ φῦλ' ἀνθρώπων
νόσφιν ἄτερ τε κακῶν καὶ ἄτερ χαλεποῖο πόνοιο
νούσων τ' ἀργαλέων, αἵ τ' ἀνδράσι κῆρας ἔδωκαν.

Attamen ne illam quidem feritatis priscae imaginem Hesiodi temporibus ignotam fuisse, si ceteras eius aetates considerauerimus, apparebit.

Etenim inaequalitatem quandam in quinque illis aetatibus inesse, quippe quae non continuo ordine a melioribus ad deteriora progrederentur, iam ueteres senserunt et reducto numero eam sanare studebant. Duo autem sunt, in quibus offendatur, primum quod maxima iam secundae aetatis nequitia est neque augetur tertia, sed colores tantum alios induit, alterum, quod in medio ad nequiora descensu post secundae et tertiae aetatis impietatem et ferociam heroes quarto loco inseruntur. Religiose Babrius Hesiodea seruauit, qui prooemii fabularum initio quinque aetates breuiter enumerat:

— — — —
τρίτη δ' ἀπ' αὐτῶν ἐγένεθ' ἥ γε χαλκείη,
μεθ' ἣν γενέσθαι φασὶ δῖαν ἡρώων,
πέμπτη σιδηρῆ.

Nec minus auctor tertiae decimae, quae Iuuenalis fertur, saturae, quamuis in depingenda aurea aetate ingenio suo indulgeat (u. 48 sq.), his tamen (u. 28—30):

nunc aetas sequitur peioraque saecula ferri
temporibus, quorum sceleri non inuenit ipsa
nomen et a nullo posuit natura metallo —

artissime se ad Hesiodum applicat. Nam nouerat sine dubio uersus interpolatos 179—181:

ἀλλ' ἔμπης καὶ τοῖσι μεμίξεται ἐσθλὰ κακοῖσιν.
Ζεὺς δ' ὀλέσει καὶ τοῦτο γένος μερόπων ἀνθρώπων,
εὖτ' ἂν γεινόμενοι πολιοκρόταφοι τελέθουσιν q. sq.,

quibus quinta aetas, quamquam uerbis non nimis dilucidis, in quintam et sextam distribuitur. Sextae nimirum nomen apud

Hesiodum non iuueniebatur, id quod satiricus ille suo modo explicare studet. Fortasse ne Theophrastus[1]) quidem sine consilio pietatis corruptionem inde a prisca aetate quinque gradibus progressam fingit.

Ceteri uero immutare Hesiodea non uerebantur. Ouidius met. I, 89 sq. quartam aetatem omittit, quia heroes nullo modo tertiae aetatis hominibus deteriores fingi poterant, et in ceteris quattuor ordinem quendam uirtutis gradatim imminutae constituit, quamquam non facile hoc ei cessisse in breuissima tertiae aetatis descriptione ('Saeuior ingeniis et ad horrida promptior arma, non scelerata tamen') cernitur. Continuam corruptionem quinque gradibus progredientem Octauiae auctor (u. 392 sq.) Ouidium ceteroquin imitatus (cf. 'sanctum tamen' in tertia aetate) describere temptauit; sed in distinguenda aetatum natura multo infelicior illo fuit. Quattuor aetates alii ideo statuerunt, quia totidem ab Hesiodo metallorum nominibus instructae erant. Conferas Probi uerba ad Verg. ecl. 4, 4: 'Hesiodus in libris suis quattuor saeculorum facit mentionem' et paulo supra 'Cumaei carminis] a Sibylla, quod Cumana et et post quattuor saecula παλιγγενεσίαν futuram cecinit' cum simillima Seruii adnotatione hac: 'ultima Cumaei uenit iam carminis aetas] Sibyllini, quae Cumana fuit et saecula per metalla diuisit'.

Aratus amplius reducto numero tres tantum reliquit aetates et, cum apud Hesiodum Verecundia et Nemesis post quintam aetatem effugiant, quae apud Aratum illis accurate respondet Iustitiae fuga (nam apud utrumque scelerum commemoratio antecedit, cui formula 'καὶ τότε' fugae narratio annectitur) iam aeneam aetatem sequitur. Tres aetates, quarum ultima ferrea sit, Horatius (epod. 16, 63 sq.) et Iuuenalis (sat. 6, 23) nouerunt, Iustitiae autem fugam Ouidius, Hesiodi et Arati narrationes quodammodo exaequans (met. I, 150), post ferream ponit.

Simplicissima denique fabulae forma est, ut duae tantum aetates ponantur, bona et mala. Ad quam simplicitatem Vergi-

---

1) Ap. Porph. de abst. II, 27 in., quae ex Theophrasto fluxisse Bernaysius probauit, cf. infra.

lius redit, cum Aen. VIII, 326 a 'deteriore ac decolore aetate' auream excipi fingit, ferream nimirum significans. Neque enim inusitatum fuisse solam ferream aureae opponere Cassius Dio quoque ostendit, qui, ut ineptum Commodi praeceptum regni sui aureae aetatis nomine appellandi (LXXII, 15) castiget, cum ad eius regni memoriam transit (LXXI, 36), ab aureo regno dicit ad ferreum et rubigine infectum et tunc Romanorum res deuenisse et nunc historiam suam descendere. Item duas aetates ponit Maximus Tyrius diss. 36, 2: 'ἐμοὶ δὲ ὁ μῦθος .... προϊὼν παραβαλλέτω βίον βίῳ, τῷ προτέρῳ τὸν δεύτερον, εἴτε σιδηροῦν τις αὐτὸν εἴτε καὶ ἄλλῃ πῃ ὀνομάζων χαίρει', et in sequentibus de duplici tantum uita uerba facit. Nec plures agnoscit Ausonius, cum ep. 16, 27 sq. Probum his laudat:

generi hic superstes aureo
satorque prolis aureae
conuincit Ascraeum senem
non esse saeclum ferreum.

Gradationem uero inter eos, qui plures duabus aetates statuebant, Aratus ita intulit, ut inter continuam Iustitiae praesentiam et effugium eius raram argenteo saeculo praesentiam interponeret. Iuuenalis autem 6, 23 inter primam aetatem innocentem et ferream omnium scelerum genetricem argentea moechos primos prodiisse fingit, ut hoc probrum uetustissimum et tamquam fons ceterorum omnium uideatur. Theophrastum denique parem secundae et tertiae Hesiodi aetatum nequitiae magnitudinem non ita emendasse, ut illam hac superari fingeret, sed temporis discrimine sublato populos duos significari credidisse, qui possent eodem tempore uixisse, infra probabimus.

Sicut ueteres in tollenda Hesiodei loci inaequalitate in uarias partes abibant, ita recentiorum in explicanda maxima fuit iudicii diuersitas et controuersia. Non ab initio aetatum fabulam talem fuisse, qualem Hesiodus exhibet, sed contaminatione aliqua, quam habet, formam accepisse pauci sunt, qui negent. Solus C. F. Ranke (de Hes. Op. et Dieb. comm. p. 35) continuam crescentis infelicitatis seriem inesse putat et de malis,

quibus heroica quoque aetas laborauerit, nos admonet. Qua in re etsi cum Simonide consentit, qui frg. 36 narrat:

οὐδὲ γὰρ οἳ πρότερόν ποτ᾽ ἐπέλοντο
θεῶν δ᾽ ἐξ ἀνάκτων ἐγένονθ᾽ υἷες ἡμίθεοι
ἄπονον οὔτ᾽ ἄφθιτον οὔτ᾽ ἀκίνδυνον βίον
ἐς γῆρας ἐξίκοντο τελέσσαντες,

tertiae tamen aetatis prauitas moribus potissimum hominum continetur, quibus nequiores heroum mores depingi nemo contendet, nec malorum insignium, quibus laborauerint, Hesiodus ipse mentionem facit. Flachius autem (cum Lobeckio Agl. 794) bonorum malorumque temporum uices intellegit, cum et quarta aetate a deterrima ad bonam redeatur et u. 175: ʽὤφειλον . . . ἢ πρόσθε θανεῖν ἢ ἔπειτα γενέσθαἰ sexta melior significetur. Sed posteriorum philosophorum anni magni continuum aetatum orbem referentes Hesiodo uixdum noti erant et ʽaliquando meliorem sobolem successuram esse spe potius praesumi ab Hesiodo, quam ex orbe aetatum in se remeantium concludi̓ recte Lobeckius l. l. monet. Quamobrem, quin in partes initio segregatas diuidenda sit quinque aetatum series, non dubito.

Sed quomodo diuidenda sit, rursus dissentiunt homines docti (enumerati a Flachio in adn.). Sunt, qui I—III et V utpote metallorum nominibus instructas postea inserta IV interruptas credant, sunt qui I—III postea IV et V auctas esse putent, sunt qui I, II et III—V diuidant. Ac mihi quidem omnes probabilitatis numeros Bambergeri sententia habere uidetur, qui opusc. p. 253 sq. de Hesiodi aetatibus disputat. Is enim priores duas aetates philosophicum de prisco tempore mythum cum daemonologia quadam coniunctum continere censet, tribus posterioribus historicam omnium temporum inde a primordiis explicationem temptari. Ac re uera priores duae per se stare possunt, cum et beatae et nefastae uitae imaginem praebeant; argentea igitur aetas ut huius ordinis posterior ferreae alterius ordinis postremae quodammodo respondet. Quod etiam in singulis cernitur, utrique enim deos neglegentes et sibi inuicem nocentes describuntur (cf. Rankium p. 37). Nec uetari nos sic dirimere metallorum nominibus certos gradus

praebentibus Bambergerus recte explicat. Nam quattuor haec nomina non esse uno tempore aetatibus indita certum est. Prisca aetas sola accepit aureae nomen, quo nomine praestantia eius significabatur; non de uitae praestantia, sed de materia, qua priscos usos esse statuebant, ei qui alteram de priscis hominibus opinionem sequebantur, aeneae aetatis nomen sumebant. Contaminatis demum duobus aetatum ordinibus prioris altera, quae ab initio aureae prorsus contraria fuit, argenteae nomen accepit. Bambergeri argumentis unum non leuis momenti accedere mihi uidetur, quod u. 145 aenei homines ἐκ μελιᾶν orti esse feruntur. Primi enim hominum generis arborea origo non solum Vergilio (Aen. VIII, 313) et Iuuenali (6, 11) nota est, sed in Graecorum quoque fabulis uestigia huius opinionis exstant, de qua Prellerus in Phil. uol. VII p. 13 sq. disputat.

Duae igitur contrariae de hominum primordiis opiniones ita contaminatae apud Hesiodum exstant, ut prisca feritas beatitudini priscae quasi status posterior subiuncta sit. Inuerso quoque ordine easdem ita copulatas inuenimus, ut feritas primo loco ponatur et post hanc fuisse Saturniam illam uitam praecipue beatam statuatur. Sic apud Vergilium Aen. VIII, 314 sq. Saturnus rudes antea Latinos componendo et mansuefaciendo aurea saecula inducit. Eademque latet contaminatio in Stoicorum doctrina de sapientibus aurea aetate homines erudientibus atque instruentibus, cf. Posidonium ap. Sen. ep. 90, 5 sq.[1]) Atque eo difficilius est secernere duas illas imagines, quia eisdem interdum coloribus et feritas et beatitudo prisca depingitur. E. gr. Lucretius V, 925 sq. priscos homines miseros et more ferarum uiuentes narrat ‘glandiferas inter quercus’ corpora curasse, et Horatius sat. I, 3, 100, ubi illud ‘mutum et turpe pecus’ describit, item glandium esum commemorat; apud Ouidium uero in media beatae aureae aetatis descriptione met. I, 106 idem cibi genus ad felicitatem huius uitae conferre uide-

1) Audacius Ἀντικός aliquis in Tzetzae scholio ad Hes. op. 92 diuersas opiniones coniungere studet, qui dicit miserrimos tunc fuisse, sed quia nescierint, quae paterentur, ideo potuisse a poeta felices praedicari.

mus. Legibus dandis Saturnus apud Vergilium Aen. VIII, 314 sq. feritatem priscam legibus carentem aureo saeculo mutauit; idem poeta Aen. VII, 203 in legum absentia Saturniae gentis laudem ponit.

Sed ut ad eum reuertamur, qui primum confundendi has duas fabulas exemplum dabat, segregatis apud Hesiodum contrariis de prisca aetate sententiis unus locus suam lucem accipit, u. 146 dico, ubi de aeneis hominibus narratur: ‘οὐδέ τι σῖτον ἤσθιον’. Unde profecti fuerunt qui abstinentiae animalium laudem iam ab Hesiodo aureae aetati tribui crederent. Velut Goettlingius explicat: ‘non contenti erant frugibus, sed carne etiam uescebantur’; et fortasse iam Aratus, qui aeneam aetatem his describit:

οἳ πρῶτοι κακόεργον ἐχαλκεύσαντο μάχαιραν
εἰνοδίην, πρῶτοι δὲ βοῶν ἐπάσαντ᾽ ἀροτήρων,

haec ipsa Hesiodi uerba de carnium abstinentia intellegenda censuit. Sed si re uera Hesiodus aeneos homines carnibus uescentes opponere uoluisset antecedentibus generibus eis abstinentibus, necesse erat in priorum aetatum descriptione abstinentiam carnium aliquo modo significari. Quod ibi nusquam factum est. Immo aurea aetate u. 115 lautis conuiuiis delectabantur, quae uix Hesiodus ita comparata fuisse cogitabat, ut animalium nihil apponeretur. Secundae autem aetatis hominibus u. 136 uitio uertitur, quod noluerint *ἔρδειν μακάρων ἱεροῖς ἐπὶ βωμοῖς*. Ubi si poeta de immolandis hostiis cogitari noluisset, uix posuisset uerbum *ἔρδειν*, quod et in Homeri carminibus saepissime cum hecatombis coniungitur et in ipsis Operibus de hostiis sacrificandis usurpatur u. 336:

καδ δύναμιν δ᾽ ἔρδειν ἱέρ᾽ ἀθανάτοισι θεοῖσιν
ἁγνῶς καὶ καθαρῶς, ἐπὶ δ᾽ ἀγλαὰ μηρία καίειν.

Neque porro ipse per se locus de carnium abstinentia abolescente intellegi potest. Nam quae his uerbis opponuntur: ‘*ἀλλ᾽ ἀδάμαντος ἔχον κρατερόφρονα θυμόν*’ q. sq. de hac re nihil continent. Immo ex his sequitur uerba ‘*οὐδέ τι σῖτον ἤσθιον*’ intellegenda esse de mansueta agricolarum uita a bellicoso genere aliena. At uero, si ab initio coniunctae fuissent Hesiodi

aetates, hoc eum finxisse ponendum esset: terram, quae prima aetate fruges sua sponte profudisset, tum desiisse profundere neque homines, ut gignere pergeret, cultura effecisse; sin cum Bambergero aeneos homines primos aliquando fuisse credimus, id tempus significari statuemus, quo fruges nondum omnino norant homines, herbis igitur atque glandibus uescebantur, ut cum posterioris temporis poetis loquamur. Rudi autem primae aetati frugum ignarae secunda, quae fruges norit, ut mansuetior opponitur etiam a Theophrasto ap. Porph. de abst. II, 5. 6. Item Hyginus (frg. 6 HRF Pet.) de ‘rudi ante fruges cognitas uictu’, qui ante Saturnum fuerit, loquitur. Hoc certum uidetur Hesiodi loco non cogitari de facinore, quod necandis animalibus committeretur.

Neque credo errabimus, si hanc doctrinam ex auxietate quadam animi profectam illa demum aetate, quam Lobeckius Agl. 312 describit, qua ‘rerum abditarum cura et uenturi praesagia et multiplices superstitiones, quas salutis desperatio scelerumque conscientia progignere solet’ in Graecia oriebantur, i. e. Onomacriti fere temporibus exstitisse statuimus. Nam quae hac aetate alicuius momenti esse incipiebant Orphicorum et paulo post Pythagoreorum sectas esum carnium detestatas esse notum est. Quamquam quid ipsae hae sectae de prisca hominum aetate senserint, nusquam comperimus. Nam in Orphicorum de mundi origine carminibus[1]), de hominibus primis nihil traditur. Neque quod Plato leg. 782c, postquam uetustissimo tempore inanima tantum sacrificata esse narrauit, addit Orphicam uitam tunc homines egisse, inde efficitur ipsam huius uitae in uetustissimam aetatem translationem ex Orphicorum doctrina fluxisse; immo contrariam de generis humani initiis opinionem in Sex. Empirici loco, quem Lobeckius Agl. 246 affert, deprehendimus, ubi hi uersus tamquam ipsius Orphei laudantur:

ην χρόνος, ἡνίκα φῶτες ἀπ᾽ ἀλλήλων βίον εἶχον
σαρκοδακῆ, κρείσσων δὲ τὸν ἥττονα φῶτα δάϊζε.

---

1) Quae Zellerus hist. phil. I, 79 sq. recenset.

Pythagoreos uero disceptasse quidem scimus, utrum ipse Pythagoras carnibus abstinuisset necne, sed de aurea aetate carnibus abstinente apud Ouidium demum (met. XV, 96 sq.) ipse Pythagoras disserens inducitur. Pythagoreorum tamen subesse auctoritatem, ubicumque aureae aetati abstinentia carnium tribuatur, sequentibus passim apparebit.

Primum hoc ad **Empedoclem** pertinet, qui proximus post Hesiodum aureae aetatis auctor exstat. Is in lustralibus carminibus, quibus carnium esui aduersatur, aureae aetatis descriptionem inseruit, quos uersus Porphyrius de abst. II, 21 sq. seruauit (Mullach. I u. 417 sq.). Ac primum de regno huius aetatis narrat:

οὐδέ τις ἦν κείνοισιν Ἄρης θεὸς οὐδὲ Κυδοιμός
οὐδὲ Ζεὺς βασιλεὺς οὐδὲ Κρόνος οὐδὲ Ποσειδῶν
ἀλλὰ Κύπρις βασίλεια.

Quod Martem Tumultumque primo loco ponit fortasse contra eorum opinionem dictum est, qui primam aetatem bellicosissimam fuisse credebant, aeneae igitur aetatis coloribus eam instruebant. Sed quidnam causae fuit, cur Venerem tunc regnasse fingeret? Fortasse eam potissimum animos mansuetos reddendi et a crudelitate aduersus animalia abstinendi uim habere credebat. Ouidius quidem (art. am. 475 sq.) post illam aetatem, qua

'silua domus fuerat, cibus herba, cubilia frondes'

hoc uersu:

'blanda truces animos fertur mollisse uoluptas'

melioris saeculi imaginem incohat. Nam ad uim illam in elementis coniungendis ualentem, quam Porphyrius intellexisse uidetur, cum adnotaret: '*ἥ ἐστιν ἡ φιλία*', quamquam ipse Empedocles eam u. 80 Veneris nomine appellat, quomodo priscae aetatis regnum pertineat, non uideo. Sed aliud quoque Empedoclis animo obuersatum esse, cum Veneri aureae aetatis regnum tribueret, ad aliquam probabilitatis speciem sequentibus adduci posse confido.

Aurei epitheton non solum saeculo, sed ipsis etiam hominibus, qui tunc uixerint, tribuitur. Sic Theocritus 12, 16 dicit:

ἦ ῥα τότ᾽ ἔσσαν
χρύσειοι πάλιν ἄνδρες, ὅτ᾽ ἀντεφίλησ᾽ ὁ φιληθείς,

et ad iocum hunc usum uertit Lucianus Saturn. p. 391 R., ubi, cum Saturnus de illa aetate narrauerit: 'ἀγαθοὶ γὰρ ἦσαν καὶ χρυσοῖ ἅπαντες', sacerdos paulo post mirari se negat, quod de nucibus tantum aleas iacere soliti sint, 'ὑπὲρ τίνος γὰρ ἂν καὶ ἐπέττευον αὐτοὶ ὁλόχρυσοι ὄντες;' tunc secum cogitat, quidnam futurum sit, si quis unum illorum χρυσηλάτων inter suae aetatis homines immitteret. Eadem scilicet fictione usus Apollonius Rhodius IV, 1638 sq. Taloem aeneum, Cretae custodem, Hesiodeae illius χαλκείης μελιηγενέων ἀνθρώπων ῥίζης λοιπὸν ἐόντα narrat. Hunc autem usum, ut aureum appelletur, quod ad auream aetatem pertineat, Antipater in anth. Pal. V, 31 ad Homeri χρυσῆν Ἀφροδίτην transtulit. De hac enim se cogitare antecedenti epigrammate 30 ostendit, ubi Homerum laudat, quod aureae cognomen Veneri indiderit, nimirum quia auro uenalis sit. Hanc Veneris imaginem ep. 31 ad mundi aetates adfert:

Χρύσεος ἦν γενεὴ καὶ χάλκεος ἀργυρέη τε
πρόσθεν· παντοίη δ᾽ ἡ Κυθέρεια τανῦν
καὶ χρυσοῦν τίει καὶ χάλκεον ἄνδρ᾽ ἐφίλησεν
καὶ τοὺς ἀργυρέους οὔ ποτ᾽ ἀποστρέφεται.
Νέστωρ ἡ Παφίη.

Ludit u. 3 ambiguitate uocis χρυσοῦς, quod et aureae aetatis hominem Theocriti exemplo significat et eum, qui aurum possidet. Eandem ambiguitatem huic uoci Lucianus tribuit, qui epist. Sat. 20 refert narrare poetas de aurea aetate 'τοὺς ἀνθρώπους χρυσοῦς εἶναι, πενίαν δὲ μηδὲ τὸ παράπαν αὐτοῖς πλησιάζειν'.[1]) Totum igitur Antipatri epigramma si accurate

---

1) Hinc profecti fortasse Palaephati locum (West. mythogr. p. 295, 18), quem Dindorfius in Thes. s. u. χρ. corruptum esse censet, tueri possumus. Ubi de Aethiopibus dicitur: 'εἰσὶ δὲ σφόδρα χρυσοῖ', diuitias autem significari ex toto conexu apparet. Diuites aureos dici posse ex Pseudoacrone quoque uidemus, qui ad Horatii uersum 'qui nunc te fruitur credulus aurea' (c. I, 5, 9) quamuis inepte adnotat: pulchram aut certe diuitem siue simplicem significat.

interpretamur, hoc efficimus: Venus uetustissimo tempore deinceps aurea argentea aenea fuit, dum aureae argenteae aeneae aetatum homines deinceps colit, nunc cuiuscumque metalli homines simul complectitur, Nestori tres aetates uita sua complectenti similis [1]). Auream igitur Venerem Homeri eam intellegit, quae aurea aetate fuerit. Ac nescio an haec interpretatio confirmetur ab Ouidio, qui am. II, 277, memor fortasse Antipatri, qui eodem tempore fuit, epigrammatum aureum saeculum de amore uenali dictum fingit:

aurea nunc uere sunt saecula: plurimus auro
uenit honos; auro conciliatur amor.

Diuitiarum notionem ad aureae aetatis nomen translatum inuenimus etiam apud Senecam, qui ep. 115, 13 serio castigat poetas, tamquam hoc optimi saeculi nomine inuento ad augendam lucri cupiditatem contulerint.

Verum ut ad propositum reuertamur, quidni eadem libertate, qua postea Antipater ex aurea Venere aureae aetatis Venerem fecit, iam Empedoclem illud deae apud Homerum epitheton sic interpretatum esse credamus et hanc causam fuisse, cur Venerem potissimum, quae sola deorum apud Homerum hoc epitheton habet, tunc regnasse fingeret? Nimirum tam omnibus trita erat aureae aetatis fabula, ut ipsum epitheton *χρυσῆ* hanc ambiguitatem continere uideretur.

Tali ambiguitate nos uexamur in Horatii loco quodam. C. IV, 2, 21 sq. de Pindaro narratur, qui

'flebili sponsae iuuenem . . raptum
plorat et uiris animumque moresque
aureos educit in astra nigroque
inuidet Orco'.

Ubi Vossius et Welckerus (Gr. Goetterl. I, 741) intellegunt mores

1) '*γενεή*' a saeculi notione deflectitur ad hominum genera eodem tempore uiuentium significanda. Idem fecit Bio (cf. Nauck. Philol. V p. 413), qui testante Stobaeo (flor. ed. Mein. IV 202) iocose dixit *κατὰ Ἡσίοδον τρία γένη εἶναι μαθητῶν, χρυσοῦν ἀργυροῦν χαλκοῦν· χρυσοῦν μὲν τὸ τῶν διδόντων καὶ μανθανόντων, ἀργυροῦν δὲ τὸ τῶν διδόντων καὶ μὴ μανθανόντων, χαλκοῦν δὲ τὸ τῶν μανθανόντων μὲν οὐ διδόντων δέ.*

aurea aetate dignos, alii purissimos omnique laude dignos. Ac re uera dubium manet, quidnam senserit Horatius. Nam morum alicuius praestantiam ita laudare, ut cum aureae aetatis hominibus comparetur, ab huius saeculi ingenio non alienum esse auctor consolationis ad Liuiam ostendit, a quo u. 343 Liuia laudatur ut ‘femina digna illis, quas aurea prodidit aetas’. Propius autem ad Horatiani loci similitudinem epigramma quoddam, quamquam recentioris aetatis, accedit Gregorii Theologi, qui in anth. Pal. VIII, 124 inter multa, quibus Euphemii mortem deflet, epigrammata uno mores eius ut aureae aetatis proprios extollit:

Χρυσείης γενεῆς Εὐφήμιος ἦν ἔτι τυτθόν
λείψανον, εὐγενέτης ἤθεα καὶ πραπίδας;
μείλιχος, ἡδυεπής, εἶδος Χαρίτεσσιν ὁμοῖος,
τοὔνεκα καὶ θνητοῖς οὐκ ἐπὶ δὴν ἐμίγη.

Sed ut ad Empedoclem reuertar, postquam Venerem tunc regnasse dixit, de sacrificiis inanimis ei oblatis narrat et addit animalium necem esumque tunc detestatos esse; deinde u. 433 sq. describit beneuolentiam, quae tunc inter homines et cetera animalia fuerit, simul terrae maximam fertilitatem; totam igitur fabulam ad confirmanda sua de carnium abstinentia praecepta inseruit. Neque autem propriam doctrinam his omnibus Empedoclem constituisse, sed hac quidem philosophiae parte prorsus Pythagoreum esse et ex aliis, quae affert, apparet (uelut migratione animarum in uetando carnium esu nititur u. 440 sq. et fabas comedere uetat u. 451) et antiquitus traditur, cf. Gellium, qui IV, 11, 9 Empedoclis uersum in causa fuisse opinatur, ut Pythagorae fabarum abstinentia tribueretur. Ipsius autem Pythagorae laudem Porphyrius et Iamblichus Empedocli tribuunt. Quos uersus editores aureae aetatis descriptioni inserunt (u. 427—432 M.), quamquam neque ad hanc pertinere a quoquam dicuntur neque usquam Pythagorae uitam in aureo saeculo positam esse audimus, nedum Empedoclem tam exiguo temporis spatio a Pythagorae aetate distantem hoc fecisse credamus (cf. Zeller. I, 734 adn. 3).

Pythagoreorum auctoritatem ad carnium abstinentiam aureae aetati tribuendam non minus apud **Platonem** ualuisse uidemus. Ac difficile est dictu, quidnam ipse Plato de hac re senserit, quippe qui non semper sua persona loquatur. Sic in libris de legibus hospes Atheniensis (quem Laert. Diog. III, 52 in eorum numero refert, quorum ore Plato suam ipse sententiam professus sit) IV, 713 C de Saturnia uita beata fabulam ita narrat, ut ipse uideatur credere eam se ita habuisse. VI, 782 C idem ex hominum immolatione etiamtunc quibusdam locis uigente priscos homines inter se comedisse concludit. Quibus opponit quasi aliorum, non suam opinionem illam de antiquissimorum uita Orphica et carnibus abstinente fabulam. Rursus III, 678 E de mansueta eorum, qui primi post magnam omnium inundationem uixerint, hominum uita tamquam ipse traditis confidens narrat. Hos autem 679 A refert lacte et c a r n i b u s abundasse, de abstinentia igitur ab esu carnium hic non cogitat. Sed copiosam aetatis aureae descriptionem in Politico habemus, ubi de condicione, quae inter homines et animalia tunc fuerit, úerba fiunt atque ita quidem, ut homines cum bestiis collocuti esse fingantur, cf. 272 B 'τὸ μὴ μόνον ἀνθρώποις, ἀλλὰ καὶ θηρίοις διὰ λόγων δύνασθαι ξυγγίγνεσθαι' et paulo post ib. C 'διελέγοντο πρὸς ἀλλήλους καὶ τὰ θηρία μύθους, οἷα δὴ καὶ τὰ νῦν περὶ αὐτῶν λέγονται'. His postremis uerbis Plato Aesopicas fabulas significat, quas in aurea aetate ponendas esse Babrius quoque censuit, qui in prooemio fabularum Hesiodeas aetates describit et u. 6 et 7 narrat:

ἐπὶ τῆς δὲ χρυσῆς (sc. *γενεῆς*) *καὶ τὰ λοιπὰ τῶν ζώων*
φωνὴν ἔναρθρον εἶχε καὶ λόγους ᾔδει.

Sed non ipsum Platonem haec ad Aesopi fabularum exemplum finxisse, sed Pythagorea referre ex compluribus concludere licet. I. In alia huius descriptionis parte ad Empedoclis uerba se applicasse uidetur cf. 272 A: *καρποὺς δ' ἀφθόνους εἶχον ἀπό τε δένδρων καὶ πολλῆς ὕλης ἄλλης'* cum Empedoclis u. 435:

δένδρεά τ' ἐμπεδόφυλλα καὶ ἐμπεδόκαρπα τεθήλει
καρπῶν ἀφθονίῃσι κατήρεα πάντ' ἐνιαυτόν.

Ita ea, quam de animalibus exhibet, narratione augentur tantum ea, quibus Empedocles praeierat u. 433:

ἦσαν γὰρ κτίλα πάντα καὶ ἀνθρώποισι προσηνῆ
φῆρές τ᾽ οἰωνοί τε φιλοφροσύνη τε δεδήει.

II. A Pythagoreorum doctrina non aliena fingi, si animalia aliquando eadem, qua homines, ratione praedita esse statuantur, Sex. Empirici locus (adu. math. IX, 127) docet, quem Bergkius rel. com. att. p. 281 laudat: ʽ*οἱ περὶ τὸν Πυθαγόραν καὶ τὸν Ἐμπεδοκλέα . . . φασὶ μὴ μόνον ἡμῖν πρὸς ἀλλήλους καὶ πρὸς τοὺς θεοὺς εἶναί τινα κοινωνίαν, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰ ἄλογα τῶν ζώων· ἓν γὰρ ὑπάρχειν πνεῦμα τὸ διὰ παντὸς τοῦ κόσμου διῆκον, ψυχῆς τρόπον, τὸ καὶ ἑνοῦν ἡμᾶς πρὸς ἐκεῖνα.*

III. **Cratetis Feris**, qua in fabula ferae loquentes inducuntur, Pythagoreorum praecepta illudi ueri simillimum est. Primum quod Stoici et Peripatetici contra Pythagoreos (ap. Plut. de soll. an. 6, 4) iuris quidquam negabant animalibus esse, quo nos teneremur, quoniam non possent ʽ*δικαιοπραγεῖν*ʼ nobiscum, haec *δικαιοπραγία* Cratetis fragmento 17 K. oculis nostris proponitur. Deinde, sicut *ἅπτεσθαι* ex tangendi in edendi bibendiue significationem transiit, contrariae notionis quae in eodem fragmento exstant uerba ʽ*ἡμῶν δ᾽ ἄπο χεῖρας ἔχεσθαι*ʼ sollemnis apud Pythagoreos locutio uidetur fuisse de ciborum abstinentia, nam Empedocles quoque, cum fabarum esum uetat, exclamat:

δειλοὶ πάνδειλοι, κυάμων ἄπο χεῖρας ἔχεσθαι,

et ambo uerba ʽ*ἅπτεσθαι*ʼ et ʽ*χεῖρας ἀπέχεσθαι*ʼ hoc sensu ad illudenda Pythagorae praecepta in epigrammate Laertii Diogenis componuntur anth. Pal. VII, 121:

Οὐ μόνος ἐμψύχων ἄπεχες χέρας, ἀλλὰ καὶ ἡμεῖς·
τίς γὰρ ὃς ἐμψύχων ἥψατο, Πυθαγόρη;
ἀλλ᾽ ὅταν ἑψηθῇ τε καὶ ὀπτηθῇ καὶ ἁλισθῇ,
δὴ τότε καὶ ψυχὴν οὐκ ἔχον ἐσθίομεν.

Quod denique ibidem ferae hominibus permittunt, ut piscibus fruantur, dummodo sibi parcant, uidetur a Cratete Pythagoreorum praeceptum, quorum etiam ei, qui non prorsus ab animalibus abstinendum censebant, piscium tamen esum detesta-

bantur, quippe qui non solum iniustitiae, sed etiam intemperantiae obnoxios redderet (de qua re Plutarchus quaest. conu. VIII, 8 multis disputat), iocose inuersum esse ad imaginem Atheniensium animis multo gratiorem proponendam.

Qui post Platonem fuerunt, **Academicos** Pythagoreorum praeceptis non aduersatos esse a Clemente Alexandrino (strom. VII c. 32) docemur, qui Xenocratem et Polemonem peculiaribus, quos de esu carnium composuerint, libris ideo eum uetuisse refert, quia bestiarum caro iam sit *εἰργασμένη* et *ἐξομοιουμένη* animis atque eis ratione carentibus. Eodem argumento Sextius usus esse uidetur, quem inter alia argumenta, quibus carnium abstinentiam defenderet, hoc quoque attulisse: ‘bonae ualetudini contraria esse alimenta uaria et nostris aliena corporibus’ Seneca ep. 108, 18 testatur. Ubi illa uerba ‘contraria ualetudini esse alimenta aliena corporibus’, nisi molestissimam tautologiam statuere uolumus, uix aliter explicare possumus, quam ex horum Academicorum doctrina. Nam animalium naturae diuersitatem nusquam alibi ad uetandum eorum esum adlatam inuenimus, immo ex naturae eorum nobiscum similitudine iuris aequitatem, quae necare prohibeat, efficere solent cf. Theophr. ap. Porph. de abst. III, 25. Et potest haec Sextius ab Academicis adoptasse, possunt uero etiam utrique Pythagoreis debere. Nam Sextii doctrina a Pythagoreis proxime aberat, ex huius enim disciplina Sotion profectus Pythagoreus factus est, Hieronymus autem ipsum appellat Pythagoricum.

Quod de Platonis cum ceteris academicis consensu diximus, hoc minime ad **Theophrastum** pertinet. Nam neque apud Aristotelem eius doctrinae, qua carnium esus uetabatur, uestigium apparet et postea Peripateticos defendisse esum carnium a Plutarcho (de soll. an. 6) docemur. Quo maiore iure, si quae Theophrastus hac in re Pythagoreis similia docet, ab ipsis Pythagoreis eum haec adoptasse statuemus. Ac magna cum arte Theophrastus suam sibi de mundi aetatibus doctrinam composuit. Quamobrem operae pretium erit pluribus apud eum morari. Porphyrius in libro II de abstinentia, — in quo

conscribendo eum Theophrasti *περὶ εὐσεβείας* libro largissime usum esse Bernaysius in peculiari, quam de hoc Theophrasti opere scripsit, commentatione p. 35 sq. ostendit —, inde a c. 5 Theophrasti testimonio innisus primum uetustissimam aetatem describit, qua inanima sacrificia fecerint, c. 7 hanc aetatem alteram secutam esse narrat, qua animalia immolarint. Atque obiter intuenti uideatur Theophrastus prorsus consentire cum eis, quae Ouidius met. XV, 96 ipsum Pythagoram de uetustissimis temporibus narrantem facit. Nam Theophrastus primam aetatem in duo temporis spatia diuidit, quorum priore, cum terra arbores nondum edidisset, herbis sacrificarint, altero arborum fructibus; apud Ouidium autem u. 96 sq.:

— uetus illa aetas, cui fecimus aurea nomen,
fetibus arboreis et quas humus educat herbis
fortunata fuit nec polluit ora cruore;

quae item ad duo temporis spatia reducit fast. I, 359:

messis erat primis uirides mortalibus herbae,
quas tellus nullo sollicitante dabat,
et modo carpebant uiuaci caespite gramen,
nunc epulae tenera fronde cacumen erant.
Postmodo glans nata est. Bene erat iam glande reperta
duraque magnificas quercus habebat opes.

Similibus ab utroque uerbis ad immolationis commemorationem transitur cf. Theophr. c. 7 '*πόρρω τῶν περὶ τὰς θυσίας ἀπαρχῶν τοῖς ἀνθρώποις προϊουσῶν παρανομίας*' cum Ou. u. 111 'longius inde nefas abiit'; uterque deinde de origine consuetudinis animalia sacrificandi disputat et prima suis et capri exempla affert (Porph. 9 et 10). Ouidius autem u. 106 primum post illud tempus innocentissimum scelus ferarum necationem fuisse dicit, tum cicurum animalium, haec cetera scelera secuta esse.

Sed haec non fuit Theophrasti sententia. Nam apud Porphyrium II, 27 alium rerum ordinem inuenimus. Ibi enim refertur primum fruges sacrificasse homines, deinde fame coactos inter se comedisse, tum hoc alimenti genus deis consecrasse, tum pro his sacrificiis bestiarum immolationem substituisse,

quam denique secutus sit earum sine sacrificio esus. Cuius doctrinae non ignarus fuisse uidetur Athenio comicus (Mein. IV, 557), cum in Samothracibus (u. 9 sq.) coquum haec disserentem induceret:

ἀλληλοφαγίας καὶ κακῶν ὄντων συχνῶν
γενόμενος ἄνθρωπός τις οὐκ ἀβέλτερος
θύσας ἱερεῖον πρῶτος ὤπτησεν κρέας.
ὡς δ' ἦν τὸ κρέας ἥδιον ἀνθρώπου κρεῶν,
αὐτοὺς μὲν οὐκ ἐμασῶντο, τὰ δὲ βοσκήματα
θύοντες ὤπτων. ὡς δ' ἅπαξ τῆς ἡδονῆς
ἐμπειρίαν τιν' ἔλαβον, ἀρχῆς γενομένης,
ἐπὶ πλεῖον ηὖξον τὴν μαγειρικὴν τέχνην.

Tunc describit, quomodo paulatim tempora lautiora facta sint u. 28 sq.:

μετὰ ταῦτα γαστρίον τις ὠνθυλευμένον
προϊόντος εἰσηνέγκατ' ἤδη τοῦ χρόνου
ἐρίφιον ἐτακέρωσε, πνικτὸν διέλαβεν e. q. sq.

Ideo autem coquus ille hanc potissimum doctrinam arripuit, qua animalium esus hominum esum secutus esse fertur, quia ei occasionem dabat artem culinariam, quae uitam hominum e rudi statu eduxisset et expoliisset, summis laudibus efferendi. Neque enim ueretur inter huius merita etiam urbes conditas enumerare u. 34 sq.:

ὡς πολὺ δὲ διὰ τὰς ἡδονάς, ἃς νῦν λέγω,
ἀπεῖχ' ἕκαστος τοῦ φαγεῖν ἂν ἔτι νεκροῦ,
αὑτοῖς ἅπαντες ἠξίουν συζῆν, ὄχλος
ἠθροίζετ', ἐγένονθ' αἱ πόλεις οἰκούμεναι
διὰ τὴν τέχνην, ὅπερ εἶπα, τὴν μαγειρικήν.

Atque eodem iure hoc facit coquus, quo Gratius cyn. I, 2 sq. arti uenatoriae et Manilius I, 75 sq. siderum notitiae hoc meritum homines priscos erudiendi et ad meliora adducendi tribuunt.

Sed ut ad Porphyrium reuertar, Theophrasti hunc aetatum ordinem esse ex eo sequitur, quod cap. 7 et 8 eundem latere ordinem inuenimus, quem ut occuleret et Theophrasti uerba ad suum consilium bestiarum esum ut grauissimum scelus detestandi torqueret, Porphyrius maxime operam dedit. Nam

dicit c. 7: ʽπόρρω τῶν περὶ τὰς θυσίας ἀπαρχῶν . . . προϊουσῶν παρανομίας ἡ τῶν δεινοτάτων θυμάτων παράληψις ἐπεισήχθη, ὠμότητος πλήρης . . ., σφαξάντων τῶν ἀνθρώπων καὶ τοὺς βωμοὺς αἱμαξάντωνʼ — neque ad ʽθυμάτωνʼ, quibusnam constiterint, neque ad ʽσφαξάντωνʼ, quaenam necata sint, addit. Theophrastus poterat eisdem uerbis ad hominum immolationem significandam uti, Porphyrius sine dubio intellegi uult animalium. Quae suspicio confirmatur eis, quae statim subsecuntur, ʽἀφʼ οὗ λιμῶν τε καὶ πολέμων πειραθέντες αἱμάτων ἥψαντοʼ, nam c. 27 νομίμου τροφῆς ἔνδεια eos adducebat ad σαρκοφαγεῖν ἀλλήλων, bellis uero non tam bestiarum quam hominum necationem didicisse uidentur; et ʽαἱμάτων ἥψαντοʼ uerba aeque incerta sunt atque illa ʽθυμάτωνʼ et ʽσφαξάντωνʼ. Sequitur: ʽτὸ δαιμόνιον, ὥς φησιν ὁ Θεόφραστος, τούτων ἑκατέρων νεμεσῆσαν ἐπιθεῖναι τὴν πρέπουσαν ἔοικε τιμωρίανʼ. Quod cum de duabus rebus in antecedentibus non agatur, Bernaysius p. 58 recte Porphyrium hic aliqua omisisse statuit. Quae uero ἑκάτερα illa fuerint, ex exemplis c. 8 allatis apparet. Nam ibi narratur de Thoibus a terra sublatis, quia deos prorsus neglexerint, et de Bassaris, qui se ipsi perdiderint, quia homines et sacrificarint et comederint. Atque eum esse Porphyrium, cui talem fraudem imputare liceat, ex aliis apparet exemplis a Bernaysio (qui aliquando ʽcausidici impudentiamʼ in eo uituperat) passim collectis. Quorum numerus infra uno augebitur.

Sed ut ipsum hunc de Thoibus et Bassaris locum accuratius intueamur, quomodo factum est, ut in breui de Thoibus narratione tantus uersuum ambitus ex Hesiodi argenteae aetatis descriptione (u. 134—39) apponeretur? Non credo hoc explicari posse, nisi statuamus Porphyrium hos uersus iam apud Theophrastum inuenisse (— integram hanc partem ex Theophrasto exscripsisse Porphyrium Bernaysius p. 57 statuit —), Theophrastum autem Thoes et Bassaros eosdem esse uoluisse cum Hesiodi argenteis et aeneis hominibus. Thoes enim, sicut argentei homines, μηδενὸς ἀπαρχόμενοι μηδὲ θύοντες . . . . ἀνάρπαστοι ἐγένοντο. Et propius etiam Theophrastum ad He-

siodi similitudinem accessisse quam apud Porphyrium uidemus, a Simplicio (comm. ad enchir. Epict. § 38 cf. Bernays. p. 37) comperimus, qui narrasse Theophrastum testatur Acrothoitas 'ἀθέους γενομένους ὑπὸ τῆς γῆς ἀθρόως καταποθῆναι', apud Hesiodum uero 'τοῦτο γένος κατὰ γαῖα κάλυψε'. Aenei autem homines 'χείρεσσιν ὕπο σφετέρῃσι δαμέντες βῆσαν ἐς εὐρώεντα δόμον κρυεροῦ Ἀΐδαο', similiter Bassari 'μετὰ μανίας προσπίπτοντές τε καὶ δάκνοντες ἀλλήλους . . . οὐκ ἐπαύσαντο πρὶν τὸ γένος ἐξαναλῶσαι τῶν πρώτων [παρ' αὐτοῖς] τῆς τοιαύτης ἁψαμένων θυσίας'. Neque audacter statuimus Theophrastum Hesiodi uersibus hos duos populos credidisse significari, nam historicam rerum fabulis traditarum interpretationem non alienam fuisse a Theophrasti ingenio ex eo elucet, quod scholiasta Apoll. Rhod. ad II, 1248 affert: 'Θεόφραστος τὸν Προμηθέα φησὶ σοφὸν γενόμενον μεταδοῦναι πρῶτον τοῖς ἀνθρώποις φιλοσοφίας, ὅθεν καὶ διαδοθῆναι τὸν μῦθον, ὡς ἄρα πυρὸς μεταδοίη'. Sic Theophrastus nouum modum sanandae Hesiodi fabulae excogitauit, cum parem secundae et tertiae aetatis nequitiam non duobus temporum spatiis sese excipientibus tribueret neque igitur cogeretur secundam meliorem reddere quam apud Hesiodum inuenit.

Unum restat, quo differunt Bassari et Hesiodi homines aenei, quod Bassari inter se comedisse narrantur. Hoc Theophrastus aut e tradita de Bassaris fabula in Hesiodi descriptionem intulit aut apud ipsum Hesiodum inuenit. Nam latius eis, quae nobis relicta sunt, prisci temporis memoriam in Hesiodeis carminibus pertinuisse supra probauimus, uetustissimae autem aetati, quam aeneam olim significatam esse ueri simile est, ἀλληλοφαγία in Orphicis illis uersibus supra allatis tribuitur: 'ἦν χρόνος ἡνίκα φῶτες ἀπ' ἀλλήλων βίον εἶχον' q. sq. Qui cum ipsius Orphei esse fingantur, sine dubio uetustissimum tempus significant. Idem Moschion tragicus uersibus a Stobaeo allatis (ecl. I, 8, 38 = frg. 7 N.), quibus 'ἀρχὴν βροτείου καὶ κατάστασιν βίου' se explicaturum profitetur, u. 14 refert:

βοραὶ δὲ σαρκοβρῶτες ἀλληλοκτόνους
παρεῖχον αὐτοῖς δαῖτας.

Duos igitur populos Theophrastus pro argentea aeneaque Hesiodi aetatibus substituit, in aurea uero Aristotelis de mundi aeternitate doctrinam (cf. Bernays. p. 44) coniunxit cum Pythagoreorum de uitando carnium esu doctrina. Nam ne quis cogitet ideo tantum Theophrastum inanima tunc sacrificata esse referre, quia animalia nondum exstitissent, neque autem animalium necem cum Pythagoreis tamquam crimen repudiasse, ipse Porphyrius c. 11 testatur: '*ὁ Θεόφραστος ἀπαγορεύει μὴ θύειν τὰ ἔμψυχα τοὺς τῷ ὄντι εὐσεβεῖν ἐθέλοντας*'. Pythagoreis autem haec Theophrastum debere cum per se ueri simile est, tum Empedoclis similitudine probatur, qui item de priscorum sacrificiis uerba facit et *σμύρνης* et *λιβάνου θυσίας* commemorat. Nec minus ea, quam inter Pythagorae apud Ouidium uerba (met. XV, 96 sq.) et Theophrasti locum intercedere supra ostendimus, similitudine confirmatur. Nam Ouidium omnia, quae Pythagoram ibi loquentem inducit, Pythagoreorum uel scholis debere uel ex scriptis eorum congessisse singillatim demonstrari potest.

Quod cum **Ouidii** hic locus solus sit, ubi ipsi Pythagorae illa de aurea aetate carnium abstinenti doctrina tribuitur, operae pretium uidetur accuratius in totam Pythagorae orationem, quam **met. XV, 75—478** habet, inquirere. Totius loci conexus is est: Numa rerum naturae cognoscendae cupidus ad Pythagoram proficiscitur u. 4 sq. Cuius persona postquam u. 60 sq. paucis descripta est, sequitur eius oratio: u. 75—175 contra esum carnium dicit, u. 176—236 omnia in natura mutari semper docet, imprimis quattuor anni et uitae humanae aetates, u. 237—81 de elementorum inter se transitu loquitur, u. 252 sq. denuo de omnium rerum mutationibus, quas longa serie miraculorum praecipue ad flumina et lacus pertinentium illustrat —360, deinde de animalium generatione et miraculis, quae de eis feruntur; u. 422—52 omnia mutari pergit illustrare Troiae, quae ceciderit et Romae, quae se alte elatura sit, urbium exemplis; u. 453 reuertitur ad uetandum esum carnium, qua sententia u. 478 totam orationem concludit.

Illius de Numa Pythagorae auditore narrationis certum

fontem, unde Ouidius hauserit, indicare nec possumus, quia ceteris omnibus, unde eadem discimus, locis (quos Zellerus hist. phil. III, 2 p. 83 adn. 2 et p. 85 adn. 1 collegit) leuiter tantum res tangitur et quasi notissima et peruulgatissima tractatur, — neque opus est, quia minime ueri simile est ex uno eodemque fonte Ouidium et hanc narrationem et copiosam illam totius philosophiae explicationem sumpsisse. Cur enim Pythagoras Numae abstinentiam potius carnium probare studeret, quam de regendo populo praecepta daret? Videtur potius poeta haec arrepta occasione ex philosophicis scriptis congesta intulisse; quamobrem licet nobis Pythagorae orationem, ut excutiamus, a cetero conexu separare.

Quam neglegentissime ab Ouidio compositam esse facile perspicietur, si, quam exiguam operam in coniungendis singulis partibus pependerit, considerauerimus. Sic u. 142 praecepta de uitando carnium esu bene concluduntur et u. 143 transitu non nimis artificiose facto: 'et quoniam deus ora mouet, sequar ora mouentem' et paucis tumidis uersibus interiectis uidetur ad nouam rem accedere. Sed u. 173 hanc quoque partem in uetando esu carnium desinere uidemus. V. 176 rursus humilem transitum eisdem prope uerbis quibus supra facit: 'et quoniam magno feror aequore' q. sq. Iam omnia mutari docet exemplis sumptis primum ex cotidiana uita —236, deinde ex rebus minus notis uel tempore locoue remotis u. 252—417. Inter quae miro ordine u. 237—51 elementorum doctrina inseritur. Atque permulta in tota hac parte insunt, quae ad id, quod demonstrandum sibi proposuerat, minime pertinent. Deinde, postquam de Troia et Roma uerba fecit u. 420—52, iterum adhibito transitu subito et arte carente u. 453 sq. — qui a prioribus eo tantum differt, quod in primo se nube uehi fingebat (u. 151), in secundo naue (u. 176), nunc equis fertur (u. 454) —, ad breuem eorum, quae dixerat, repetitionem se conuertit et finem in eo facit, ut denuo multis uerbis esum carnium dissuadeat. Hinc efficitur ne ipsam quidem orationem Pythagorae ex uno libro eum sumpsisse, sed ex uariis locis collegisse, quae ut artificiose disponeret pro

sua in talibus neglegentia non curabat. Et quodammodo gratum nobis hoc fecit, nam licet iterum separare singulas partes et suum cuique fontem quaerere.

Pythagoreorum doctrinam constat primo a. Chr. n. saeculo Alexandriae reuixisse et ab Alexandro Polyhistore Romam delatam esse, ubi Nigidius Figulus maxime eam excoluit et post eum Sotion cum Sextiorum praeceptis conectere studebat. Primum igitur quaerendum est, quidnam illi Pythagorei, utpote qui proxime ad Ouidii tempora accedant, de carnium esu, in quo prima pars orationis uersatur, senserint. Cui quaestioni felicissime succurrit epistula Senecae centesima octaua, ubi inde a § 17 de Sotione Pythagorae doctrinam sibi tradente uerba facit. ʽDicebat, quare ille (i. e. Pythagoras) animalibus abstinuisset, quare postea Sextius. Dissimilis utrique causa erat, sed utrique magnifica: Hic homini satis alimentorum citra sanguinem esse credebat et crudelitatis consuetudinem fieri, ubi in uoluptatem esset adducta laceratio. Adiciebat contrahendam materiam esse luxuriae. Colligebat bonae ualetudini contraria esse alimenta uaria et nostris aliena corporibus.ʼ Haec Sextii argumenta erant. Quibus § 19 adiungit Pythagorae argumentum a migratione animarum sumptum. § 20 ipsius Sotionis uerba afferuntur, quae in hanc sententiam § 21 exeunt: utique abstinendum esse carnibus, siue uera sit illa de animarum migratione doctrina, innocentiam esse, siue falsa, frugalitatem. Primum hoc certo colligitur ex hoc loco Sotionem, cum de abstinentia carnium declamaret, non eo ordine Pythagorae et Sextii argumenta attulisse, quem quis secundum uerba § 17 ʽdicebat, quare ille animalibus abstinuisset, quare postea Sextiusʼ suspicetur, sed primum de Sextio disputasse, tunc Pythagorae doctrinam quasi cumulum addidisse, id quod non solum inde, quod Seneca § 18 et 19 hoc ordine utitur, sed etiam ex epilogo § 20 et 21 sequitur, ubi sola Pythagoreae doctrinae explicatio respicitur, quam propterea necesse est epilogum proxime antecessisse. Quod si haec cum Ouidii loco comparamus, eius de esu carnium priorem disputationem u. 75—175 item duabus partibus contineri uidemus. Quarum

altera u. 143 sq. migratio animarum ad prioris partis argumenta additur.

Neque haec sola Ouidiani loci cum Annaeano similitudo est, sed in singulis quoque maximam offendimus. Ouidius post breuem unius uersus u. 75 adhortationem u. 76—82 explicat permulta praeberi a terra ‘alimenta mitia atque epulas sine caede et sanguine’, Sextius primo loco dixerat ‘homini satis alimentorum citra sanguinem esse’; u. 83—90 Ouidius exponit ‘scelus’ hoc hominibus cum ‘immansuetis’ tantum ‘ferisque’ bestiis commune esse, quae ‘dapibus cum sanguine gaudeant’, Sextius: ‘crudelitatis consuetudinem fieri, ubi in uoluptatem esset adducta laceratio’; quibus etiam similiora Ouidius in extrema orationis parte u. 463 sq. affert:

quam male consuescit, quam se parat ille cruori
impius humano, uituli qui guttura ferro
rumpit et immotas praebet mugitibus aures;

tertio loco Ouidius u. 91—95 queritur ‘in tantis opibus’ homines non ‘nisi perdiderint alium, . . . uoracis uentris placare ieiunia’, Sextius ‘adiciebat contrahendam materiam esse luxuriae’. Tantam in sententiarum ordine congruentiam uix casui imputandam credo, praesertim cum ne is quidem ordo sit, quem quis hic ut simplicissimum exspectet. Nam prima et tertia sententia multo artius inter se cohaerent, quam secunda cum altera utra. Quartum Sextii argumentum a ualetudine respicienda sumptum (uide p. 21) non mirum est, quod apud Ouidium non inuenimus, nam luxuria et crudelitas aptae sunt materiae, quae rhetoricis coloribus illustrentur, ualetudinis cura minime. Sotion deinde alteram partem de migratione animarum addebat et postquam haec exposuit, altiore oratione adiungebat epilogum, quo breuius, sed magis rhetorice huius partis argumenta repetebat. Mira neglegentia haec Ouidius ita inuertit, ut finita priore parte statim ad haec imitanda se conuertat et iam u. 143 grauissimo argumento nondum adlato quasi in epilogum orationem intumescere sinat. Nam u. 153—65 conformatos esse ad Sotionis epilogi exemplum ex comparatione elucebit. Sotion epilogum ita incipiebat: ‘non credis animas

in alia corpora atque alia describi et migrationem esse, quod dicimus mortem?’ Ab eadem sententia Ouidius incipit u. 153:

o genus attonitum gelidae formidine mortis e. q. sq.

u. 158 sq.:

morte carent animae semperque priore relicta
sede nouis domibus uiuunt habitantque receptae.

V. 160—64 Pythagorae ipsius exemplum Ouidius de suo intulit, nimirum ne obliuisceremur ipsum Pythagoram loqui. Quae ipsi Ouidio, non fonti eius, deberi uel in eo cernitur, quod durissime a u. 164 ad u. 165 transsilitur potius quam transitur, cum omissis his uersibus u. 165 optime uersui 159 subiungi possit. V. 165 secuntur: ‘omnia mutantur, nihil interit’, quae continent, quod Sotion tertio loco interrogabat: ‘non credis nihil perire in hoc mundo, sed mutare regionem?’ V. 165—75 autem ad ipsam alteram Sotionis partem reuertitur, quam immutato paululum sententiarum ordine suam reddit. Apud Senecam enim haec legimus: ‘Pythagoras omnium inter omnia cognationem esse dicebat et animorum commercium in alias atque alias formas transeuntium (1). Nulla, si illi credas, anima interit nec cessat quidem nisi tempore exiguo, dum in aliud corpus transfunditur (2). Videbimus, per quas temporum uices et quando pererratis pluribus domiciliis in hominem reuertatur (3). Interim sceleris hominibus ac parricidii metum fecit, cum possint in parentis animam inscii incurrere et ferro morsuue uiolare, si in quo cognatus aliqui spiritus hospitaretur’ (4). Ouidius autem haec habet inde a u. 165:

errat et illinc
huc uenit, hinc illuc, et quoslibet occupat artus
spiritus eque feris humana in corpora transit
inque feras noster (3) nec tempore deperit ullo (2).
Utque nouis facilis signatur cera figuris
Nec manet ut fuerat nec formam seruat eandem,
sed tamen ipsa eadem est: animam sic semper eandem
esse, sed in uarias doceo migrare figuras (1).
Ergo, ne pietas sit uicta cupidine uentris,

parcite, uaticinor, *cognatas* caede nefanda
exturbare animas, nec sanguine sanguis alatur (4).

Tanta inter scholas, quales Sotionem habuisse Seneca ex pueritiae suae memoria tradit, et Ouidii locum similitudo non potest explicari, nisi statuimus aut librum Ouidio praesto fuisse, quo uel Sotion ipse uel discipulus eius accuratissime et eodem ordine eisdemque uerbis, quibus in scholis proponebantur, haec praecepta traderet, aut Ouidium ipsum Sotionis scholas audiuisse. Quod ueri similius est, nam primum quod Ouidius Pythagoram, ubi ad impugnandam uulgarem de morte opinionem accedit, subito altos spiritus sumentem facit, quamquam talem figuram hic sententiarum conexu minime commendari uidimus, recenti memoriae scholae Sotionis uidetur deberi, qui ab hoc loco perorationem incipiebat; deinde temporum computatio docet Sotionem habuisse scholas et cum Ouidius haec scriberet et etiam postea. Nam Ouidius, qui in exsilium proficiscens metamorphoses imperfectas reliquit, hunc postremum librum sine dubio breuissimo ante exsilium tempore, i. e. a. 9 p. Chr., scripsit, Sotionis autem scholas Seneca secundum Zelleri computationem (hist. phil. III, 1, 676 adn. 3) circa annos 18—20 p. Chr. audiuit. Sed iam aliquot annos antea Sotionem scholas habuisse inde colligitur, quod Sextii discipulus erat, quem iam circa annum 70 a. Chr. uel antea natum esse Zellerus statuit. Itaque non sine probabilitatis specie suspicamur Ouidium, cum etiamtunc Romae esset, Sotionis scholis interfuisse.

Sed omisimus adhuc longam uersuum seriem u. 96—142, cui quam comparemus epistulae Senecae nulla pars restat. Tamen hanc quoque uno tenore saltem cum eis, quae ex Sotionis disciplina profecta esse statuimus, scriptam esse maxima coloris cuiusdam, quo et Ouidius et Sotion utitur, similitudine probabile fit. V. 104 sq. enim in codicibus traditum est:

postquam non utilis auctor
uictibus inuidit, quisquis fuit ille deorum,
corporeasque dapes auidam demersit in aluum,
fecit iter sceleri.

Ubi statim apparet non solum 'deorum' (quod scriba uersus I, 32 male memor intulit cf. Burm.) falsum esse, quia non de deis, sed de hominibus narratur, sed etiam hoc loco desiderari genetiuum a 'uictibus' pendentem, quod per se explicatione caret. Itaque neque Burmanni 'uirorum', quod ex inferioris notae codicibus sumpsit, neque Heinsii 'priorum' ferri potest. Verum sensit Burmannus, qui de 'ferarum' dubitauit, sed recte ipse in textum non inferendum censuit propter 'ferarum' secundo post hunc uersu item in exitu positum. Felicissime Pollius locum simillimum XIV, 207 sq.:

quae super ipse iacens (scil. Cyclops) hirsuti more leonis
uisceraque et carnes cumque albis ossa medullis
semianimesque artus auidam condebat in aluum

cum eo, quem tractamus,

uictibus inuidit, quisque fuit ille, ...
corporeasque dapes auidam demersit in aluum

contulit et 'leonum' scribendum esse coniecit. Sotion autem in fine orationis dixerat: alimenta tibi leonum et uolturum eripio, quem colorem Ouidius cum u. 83 sq., tum hic uidetur imitatus esse. Cetera autem, quae hac parte continentur, non contingit, ut tam feliciter cum praeceptis ex nouorum, qui dicuntur, Pythagoreorum disciplina nobis traditis comparemus. Quos quoniam semel conferre cum Ouidio coepimus, seponamus interim hos uersus et in cetera philosophica, quae Ouidius hoc loco congessit, inquiramus.

V. 176—236 Pythagoras docet: 'nihil est toto, quod perstet, in orbe; cuncta fluunt'. Deinde, comparata cum fluuio rerum omnium continua mutatione eam exemplis illustrat caeli noctu et interdiu diuersi, solis colorem, lunae formam mutantis; pluribus tunc uersatur in quattuor anni temporibus describendis et cum humanae uitae partibus comparandis; u. 214 sequitur ipsius uitae humanae, qua continuam mutationem patitur, consideratio. Hauptius in adnotatione Heracliti nos admonet et re uera non solum illud 'cuncta fluunt' Heracliti 'πάντα ῥεῖ' referre uidetur, sed etiam in rerum decursu cum flumine comparando cum Heraclito facit, quem ποταμοῦ ῥοῇ

ἀπεικάζειν τὰ ὄντα Plato in Cratylo testatur. Neque quod in libro quodam Hippocrati ascripto mutationis exempla afferuntur nox et dies, cum inuicem augeantur et deminuantur, et sol, cum modo longius, modo propius a terra absit, quae Bernaysius ex Heracliti doctrina fluxisse statuit, aliqua quamuis exigua cum Ouidii loco similitudo abnui potest. Certe non maior est similitudo, quam sequentium cum Ocelli Lucani, qui fertur, locis quibusdam. Nam Heraclitea ἄνω καὶ κάτω ὁδός, quae uidetur in illa apud Ouidium anni et uitae humanae descriptione latere (cf. u. 227 'labitur occiduae per iter decliue senectae'), etiam apud Ocellum inuenitur de uniu. nat. I, 3 (Mullach. I, 389): 'πᾶν τὸ γενέσεως ἀρχὴν εἰληφὸς καὶ διαλύσεως ὀφεῖλον κοινωνῆσαι δύο ἐπιδέχεται μεταβολάς· μίαν μὲν τὴν ἀπὸ τοῦ μείονος ἐπὶ τὸ μεῖζον καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ χείρονος ἐπὶ τὸ βέλτιον· .... δευτέραν δέ' q. sq. Et § 14 Ocellus perinde atque Ouidius ad uitam humanam respicit. Ouidius uitae aetates cum quattuor anni temporibus comparat, apud Ocellum 'οἱ ἄνθρωποι καὶ τὰ λοιπὰ ζῶα .... τὸν διὰ τεσσάρων τετραμερῆ κύκλον ἀνύσαντα καὶ (al. κατὰ) τὰς μεταβολὰς τῶν ἡλικιῶν διαλύεταί τε καὶ ἀπογίνεται'. Quae uitae humanae in quattuor partes distributio ap. Laert. Diog. VIII, 10 ab ipso Pythagora repetitur cf. Lob. Agl. 939. Praeterea Ocellus hic adnotat uitam animalium ab aliis rebus eo differre, quod circulo peracto non in primum statum redeat, sed pereat. Quodsi Ouidii exempla intuemur, praeter uitam humanam cetera omnia, quae attulit (erant noctis et diei uices, sol oriens et occidens, luna crescens et decrescens, quattuor anni tempora), non ad id, quod ipse praemiserat, undarum fluminis instar noua semper fieri neque quidquam perstare ('nam quod fuit ante, relictum est, fitque, quod haud fuerat, momentaque cuncta nouantur'), sed ad circulum potius illum Ocellianum, cuius continua repetitione semper in pristinum statum res redeunt, illustrandum apta sunt. In eam igitur suspicionem adducimur Ouidium haec quoque Pythagoreae disciplinae debere, sed pro subtiliore doctrina, qua differunt πρῶτα κινούμενα, quae numquam mutantur, et δεύτερα, quae ὅρον ἀμείβουσιν

ἐφεξῆς καὶ συνεχῶς (Ocell. I, 12) uel *γένεσις* et *αἰτία γενέσεως*, quarum alteri debetur *μεταβολὴ καὶ ἔκβασις τῶν ὑποκειμένων*, alteri *ταὐτότης τοῦ ὑποκειμένου* (ib. II, 1), — notum illum et simpliciorem rerum omnium fluminis instar decursum posuisse neque autem curasse, ut exempla, quae afferenda erant, mutatae sic a se doctrinae adaptaret. Accedit argumentis nostris, quod ad duo alia eorum, quibus Ouidius utitur, exempla, ad noctis et diei uices et anni aetates ab alio Pythagoreo illa *ὁδὸς ἄνω καὶ κάτω* adhibetur; in eis enim, quae Alexander Polyhistor ap. Laert. Diog. VIII, 24 sq. in Pythagoricis commentariis sese inuenisse profitetur, legimus § 26 '. . . . *ἔτους, οὗ τὸ μὲν θάλλον ἔαρ ὑγιεινόν, τὸ δὲ φθίνον φθινόπωρον νοσερόν, ἀλλὰ καὶ τῆς ἡμέρας θάλλειν μὲν τὴν ἕω, φθίνειν δὲ τὴν ἑσπέραν* . . .'.

Nec tam confidenter Pythagoream huic parti originem tribuamus, nisi sequentes quoque Ouidii uersus mirum in modum cum his Pythagoreis consentiant. V. 237—51 Ouidius de quattuor elementis loquitur et *ὁδὸν ἄνω καὶ κάτω* ad eorum inter se transitum adhibet. Idem Ocellus I, 12 sq. facit, ubi de elementis dicit: '*ὅρον ἀμείβουσιν ἐφεξῆς καὶ συνεχῶς, οὐ μὴν τὸν κατὰ τόπον, ἀλλὰ τὸν κατὰ μεταβολήν*' cf. Ou. u. 244 'quae quamquam spatio distent, tamen omnia fiunt ex ipsis et in ipsa cadunt'. Ocellus § 13 '*πῦρ μὲν γὰρ εἰς ἓν συνερχόμενον ἀέρα ἀπογεννᾷ, ἀὴρ δὲ ὕδωρ, ὕδωρ δὲ γῆν*', Ouidius, qui ordinem inuertit, posteriore loco u. 250 'ignis enim densum spissatus in aera transit, hinc in aquas, tellus glomerata cogitur unda', Ocellus: '*ἀπὸ γῆς δὲ ἡ αὐτὴ περίοδος τῆς μεταβολῆς μέχρι πυρός, ὅθεν ἤρξατο μεταβάλλειν*', Ou. u. 249 'inde retro redeunt idemque retexitur ordo'. Similia Alexander Polyhistor l. l. § 25 exhibet: '*στοιχεῖα . . . τέτταρα, πῦρ ὕδωρ γῆν ἀέρα· μεταβάλλειν δὲ καὶ τρέπεσθαι δι' ὅλων*' (cf. Zeller. III, 2, 88 adn. 3). Sane Pythagoreorum propria non est haec doctrina. Eisdem prope, quibus Ocellus et Alexander, uerbis iam Heraclitus usus erat: '*πυκνούμενον γὰρ τὸ πῦρ ἐξυγραίνεσθαι συνιστάμενόν τε γίνεσθαι ὕδωρ, πηγνύμενον δὲ τὸ ὕδωρ εἰς γῆν τρέπεσθαι· καὶ ταύτην ὁδὸν ἐπὶ τὰ κάτω*

εἶναι λέγει. Πάλιν δ' αὖ τὴν γῆν χεῖσθαι, ἐξ ἧς τὸ ὕδωρ γίνεσθαι, ἐκ δὲ τούτου τὰ λοιπά et q. sq. ap. Laert. Diog. IX, 8. Quae ad quattuor elementa iam Aristoteles transtulit, qui in l. II de generatione et corruptione c. 4 in causas mutationis elementorum inquirit, qua ei disquisitione persuadetur '*ὅτι κύκλῳ ἔσται ἡ γένεσις τοῖς ἁπλοῖς σώμασιν*'. Eadem Stoicos docuisse ex Chrysippi apud Stobaeum ecl. I, 314 uerbis manifestum est: '... *πρώτης γιγνομένης τῆς ἐκ πυρὸς κατὰ σύστασιν εἰς ἀέρα μεταβολῆς, δευτέρας δ' ἀπὸ τούτου εἰς ὕδωρ, τρίτης δ' ἔτι μᾶλλον κατὰ τὸ ἀνάλογον συνισταμένου τοῦ ὕδατος εἰς γῆν. πάλιν δὲ ἀπὸ ταύτης διαλυομένης καὶ διαχεομένης πρώτη μὲν γίγνεται χύσις εἰς ὕδωρ, δευτέρα δὲ ἐξ ὕδατος εἰς ἀέρα, τρίτη δὲ καὶ ἐσχάτη εἰς πῦρ*'. Quorum maxima cum Ouidii uerbis similitudo est. Neque tamen ob hanc causam Ouidium a Stoicis potius quam a Pythagoreis sua sumpsisse statuendum est. Nam noui, qui dicuntur, Pythagorei, quae de rerum natura docent, omnia fere a Stoicis adoptauerunt. Ut singula, quibus ad uerba consentiunt, exhibeam, apud Stob. ecl. I, 262 Empedocles et Stoici dicunt: '*χειμῶνα μὲν γίνεσθαι τοῦ ἀέρος ἐπικρατοῦντος ... θερείαν δὲ τοῦ πυρός*', Alex. Polyh. l. l. § 26: '... *κατ' ἐπικράτειαν θερμοῦ μὲν θέρος γίνεσθαι, ψυχροῦ δὲ χειμῶνα*'. Frigidi uero cum aere, sicut calidi cum igne, coniunctio Stoicorum propria est, cf. Laert. Diog. VII, 137: '*εἶναι δὲ τὸ μὲν πῦρ τὸ θερμόν, τὸ δ' ὕδωρ τὸ ὑγρόν, τὸν δ' ἀέρα τὸ ψυχρόν* e. q. sq. Qua in re Pythagorei contra Aristotelem, qui aeri liquidum, frigidum uero aquae tribuebat, cum Stoicis consentiunt cf. Alex. Polyh. § 27: '*καλοῦσι δὲ τὸν μὲν ἀέρα ψυχρὸν αἰθέρα*'. Cicero ex Cleanthe refert: 'caloris naturam uim habere in se uitalem', Alex. § 27: '*θερμὸν ... ζωῆς αἴτιον*', § 28: '*ζῆν πάνθ' ὅσα μετέχει τοῦ θερμοῦ*'. Stob. I, 538: '*Ζήνων τὸν ἥλιόν φησι καὶ τὴν σελήνην καὶ τῶν ἄλλων ἄστρων ἕκαστον εἶναι νοερὸν καὶ φρόνιμον*', ib. 66: '*οἱ στωικοί· ... θεοὺς δὲ ... καὶ τοὺς ἀστέρας*'; Alex. § 27: '*ἥλιον δὲ καὶ σελήνην καὶ τοὺς ἄλλους ἀστέρας εἶναι θεούς*'. Alex. Aphrod.: '*οἱ ἀπὸ τῆς στοᾶς πνεῦμα τὴν ψυχὴν λέγοντες εἶναι συγκείμενόν πως ἐκ*

τε πυρὸς καὶ ἀέρος', Alex. Polyh. § 28: '*εἶναι δὲ τὴν ψυχὴν ἀπόσπασμα αἰθέρος καὶ τοῦ θερμοῦ καὶ τοῦ ψυχροῦ*', cf. paulo supra '*καλοῦσι τὸν ἀέρα ψυχρὸν αἰθέρα*', — et multa alia, quae Zelleri adnotationibus III, 2, 883 sq. innitentes colligere possimus. In tam insigni Stoicorum et Pythagoreorum in rebus physicis consensu sine ulla difficultate, quae Ouidius cum Stoicis similia exhibet, Pythagoreis tribuere possumus, quippe qui haec a Stoicis arripuerint.

Neque aliter de Ouidii uersibus 240—43 uidetur iudicandum esse:

ex illis (sc. elementis) duo sunt onerosa suoque
pondere in inferius, tellus atque unda, feruntur,
et totidem grauitate carent nulloque premente
alta petunt, aer atque aere purior ignis.

Quam elementorum in duo paria distinctionem in Pythagoreorum libris non inuenimus, uerum accuratissime cum Ouidii uerbis congruunt, quae Stobaeus ecl. I, 346 de Stoicis tradit: '*οἱ στωϊκοὶ δύο μὲν ἐκ τῶν τεσσάρων στοιχείων φύσει κοῦφα, πῦρ καὶ ἀέρα. δύο δὲ βαρέα, ὕδωρ καὶ γῆν. κοῦφον γὰρ ὑπάρχει φύσει, ὃ νεύσει ἀπὸ τοῦ ἰδίου μέσου, βαρὺ δὲ τὸ εἰς μέσον*'.

Ut uero ad eos reuertamur, quorum cum Ouidii uersibus consensu ad Pythagoream illis originem tribuendam adducebamur, Alexandrum Polyhistorem et Ocellum, qui fertur, Lucanum, Alexander Pompeii temporibus Romae uixit ac librum pseudocellianum eodem tempore scriptum esse Zellerus III, 2, 96 adn. 1 statuit. Utriusque igitur praecepta eiusdem scholae initiis debentur, quam paulo post Sotion sustinuit.

Sequitur apud Ouidium **u. 252—360** praemissis paucis de terrarum et marium mutationibus longa rerum mirabilium enumeratio, quarum pars longe maxima ad flumina lacus maria pertinet. Quaerendum igitur nunc est, num haec quoque ut ad fontem supra allatis propinquum reducamus contingat.

Quod u. 260 et 61:

sic ad ferrum uenistis ab auro,
saecula, sic totiens uersa est fortuna locorum,

saeculorum mythicorum et uersae fortunae locorum iuxta ponit

commemorationem, indicare uidetur de uetustissimae memoriae conuersionibus sese uerba facturum. Aliter enim cur saeculorum aurei et ferrei hic rursus commonefaceret? Et re uera quae u. 262—67 et u. 287—306 narrantur, huc pertinent. Inter quae u. 268—86 non feliciter interpositi uidentur. I. Sententiarum conexum turbant, nam a) partim ea continent, quae uel recentioris memoriae erant uel poetae etiamtunc tempore obseruabantur, cum et in antecedentibus et in sequentibus res uetustissimo tempore factae afferantur. b) Cum et u. 262 sq. et 287 sq. de conuersionibus, quae maribus debeantur, sermo sit, his uersibus fluminum exempla inter illas duas partes media interponuntur. II. V. 308 sq. amplissima rerum in fluminibus mirabilium enumeratio sequitur, quo loco hi uersus multo melius se haberent quam quo nunc sunt. Itaque suspicari licet Ouidium, si opus suum expolire potuisset, hunc ordinem non retinuisse. Interim nos quidem u. 268—86 separemus a conexu suo et una cum u. 308 sq. de eis iudicemus. Eis, qui restant, uersibus 262—67 et 287—306 primum exponitur et argumentis fulcitur maria saepe locum mutasse uel decursu (264—67. 87. 88) uel uiolenti incursu (290—95), deinde u. 296—306 de colle narratur, qui ui uentorum sub terra inclusorum sublatus etiamtunc maneat. Quibus illustratur, quod Ocellus III § 4 dicit: ʻ*φθοραὶ δὲ καὶ μεταβολαὶ βίαιοι γίνονται κατὰ τὰ μέρη τῆς γῆς ὅτε μὲν ἀνάχυσιν λαμβανούσης τῆς θαλάττης εἰς ἕτερον μέρος· ὅτε δὲ καὶ αὐτῆς τῆς γῆς εὐρυνομένης καὶ διισταμένης* (ʻextentam tumefecit humumʼ Ou.) *ὑπὸ πνευμάτων ἢ ὑδάτων κρύβδην ἐπιφερομένων*ʼ. Quae sequitur apud Ocellum altera pars enuntiati ʻ*παντελὴς δὲ φθορὰ τῆς περὶ τὴν γῆν διακοσμήσεως οὔτε γέγονεν οὔτε ἔσται ποτέ*ʼ ad subtiliorem illum de mundi constantia et aeternitate locum pertinet, quem uitasse Ouidium supra uidimus.

Iam ad mirabilia fluminum accedimus. Si, quas praeterea horum mirabilium enarrationes habemus, cum Ouidii loco comparamus, nullius apparet maiorem cum eo similitudinem esse quam eius, quam Plinius l. II § 224 sq. exhibet. Nam qui

quidem inter Westermanni paradoxographos de fluminibus narrant (auctorem libri mirabilium auscultationum, qui Aristotelis fertur, Antigonum, Sotionem dico), eos fontem secutos esse diuersum a communi Ouidii et Plinii complura exempla docent. Velut Iouis Ammonis fontem et Antigonus (nr. 144) et Sotion (nr. 19), ex Aristotele uterque, referunt *μέσων νυκτῶν καὶ μεσημβρίας γίγνεσθαι θερμήν*, Ouidius u. 309 dicit: 'medio tua, corniger Ammon, unda die gelida est, ortuque obituque calescit', Plinius II, 228: 'Iouis Hammonis stagnum interdiu frigidum noctibus feruet'. Item de Crathi et Sybari fluminibus Pseudoaristoteles Antigonus Sotion, uetustam fabulam sequentes iam Euripidi (Tro. 226 sq.) notam, contra Ouidium consentiunt. Pseudoaristoteles narrat (169): '*ὁ Σύβαρις τοὺς πίνοντας ἀπ' αὐτοῦ πτυρτικοὺς εἶναι ποιεῖ, ὁ δὲ Κρᾶθις τοὺς ἀνθρώπους ξανθότριχας λουομένους*', Antigonus (134): '*Κρᾶθιν ξανθίζειν τὰς τρίχας*', Sotion (54): '*Κρᾶθις . . . τῶν λουομένων πυρσαίνει τὰς χαίτας*', Ouidius autem utrique flumini eandem uim tribuit capillos electro auroque similes faciendi. Item, quae ad Athamanum fontem pertinent, Antigonus (148) et Sotion (11) aliter explicant atque Ouidius et Plinius; quae Ouidius u. 313 cum Plinio de Ciconum flumine narrat, Sotion (16) prope Magnesiam ad Sipylon fieri narrat. A Plinii autem secundo libro Ouidius hic neque usquam dissentit (nam quod de Crathi et Sybari Plinius XXXI, 13 alia narrat, ad nos non pertinet, cum ibi alios auctores sequatur) — et plura etiam communia habet cf. quae de Lyncestio Lyco Erasino narrantur et in antecedentibus de Helice Bura Antissa Pharo Leucade Sicilia (= Plin. II, 201—6), in quibus Ouidium cum Plinio consentire Hauptius ad u. 287 et alibi adnotat. Neque singula tantum, sed etiam ordo rerum, quem Ouidius instituit, Pliniani similis est. Ipse Plinius l. I haec libri II capita indicat: (87) 'quibus locis maria recesserint' cf. Ou. 262 sq.; 'insularum enascentium ratio', ubi similia eis narrantur, quae Ouidius u. 296 demum de tumulo Troezenio refert; inferiore autem loco haec Ouidius propterea ponit, quia exemplum a terra continenti sumit, cum Plinius insularum exempla afferat. Sequitur apud

Plinium (90) 'quas terras interruperint maria', (91) 'quae insulae continenti adiunctae sint', quae Ouidius u. 287—92 inuerso ordine illustrat. Plin. (94) 'urbes haustae mari' = Ou. 293—95. (Quae [96] de insulis fluctuantibus narrat, eis similia Ouidius u. 336—39 demum affert, ubi de Ortygia olim natante et de Symplegadibus narrat.) Paulo infra (106) 'mirabilia fontium et fluminum'. His succedunt (107 sq.) 'mirabilia ignium' et (110) Aetnae exemplum affertur. Item Ouidius finito illo de fluminibus loco u. 334 interiectisque paucis uersibus u. 340 sq. de Aetna disputat. Ubi quamquam singula Lucretii similia exhibet (cf. Hauptium ad u. 346), etiam Plinii in mentem uenit u. 353, ubi de longo aeuo, per quod ardeat Aetna, uerba facit, cf. Plinii uerba: 'tantoque aeuo materia ignium sufficit'. Quae u. 356 de palude Tritoniaca secuntur, neque ad priores uersus adnexa sunt neque hic recto loco afferuntur, sed uidentur ab Ouidio confecta hac parte ad finem eius adnotata esse, ut postea in expoliendo opere eis suum locum inter cetera fluminum mirabilia assignet.

Quod uero fontem totius huius partis u. 262—360 attinet, Hauptius ad u. 287 adnotat et Ouidium et Plinium, quae afferant, Pythagoricis libris debere. Atque in indice, quem praemisit Plinius, non inuenio aptiorem auctorem, cui talia tribuamus, quam Fabianum. Quem Plinius in media fere hac, quam tractamus, parte § 224 laudat. Hunc scimus causarum naturalium libros scripsisse. Neque hos in philosophica potissimum causarum explicatione uersatos esse, sed exemplis rerum mirabilium, quae afferret, illustrata fuisse concludere licet ex Plinii uerbis XXXVI, 125: 'inter plurima alia Italiae miracula ipsa marmora in lapicidinis crescere auctor est Papirius Fabianus'. Quod cum praeterea ex loco II, 224 sciamus eum de altitudine maris uerba fecisse, cum ad longinquas terras studia eius pertinuisse, quae Plinius II, 46 et XV, 2 refert, ostendant, cum permultos libros eum scripsisse ex Senecae ep. 100, 9 sciamus, nihil nos uetat ei miraculorum enumerationem, qualem Plinius II, 224 sq. exhibet, tribuere, ut fortasse ea, quae Plinius cum Ouidio communia habet, Fabiano debeantur. Quod

uero ad philosophiam eius attinet, Sextii discipulum perinde ac Sotionem eum fuisse ex Senecae rhetoris libris comperimus, Sextiorum uero doctrina a Pythagorica proxime aberat. Itaque Fabianum, de cuius doctrina nusquam certiora comperimus, Pythagoreum fuisse facillima coniectura statui potest[1]). Hoc saltem nacti sumus, ut ad idem tempus eandemque disciplinam duceremur, cui antecedentia Ouidii tribuere conabamur.

Secuntur **u. 361—417** multa de animalibus et imprimis de animalium generatione. De apibus crabronibus scorpiis papilionibus eodem ordine exponit Plinius l. XI, in cuius indice item Fabianus laudatur, praeterea autem Hyginus quoque et Nigidius Figulus, ut dubium sit, cuinam eorum Plinius sua debeat. Nam sunt in Ouidii loco (cf. Hauptii adn.), quae cum l. X Plinii consentiant, ubi Fabiani nomen non affertur, uerum Hygini et Nigidii, alia cum Plinii l. VIII, ubi neque Hygini neque Fabiani nomen inuenimus, uerum Nigidii. Hyginus autem librum scripsit de apibus, ad quem Hauptius (ad u. 364) refert, quae Ouidius hic de apibus exponit. Nigidius de animalibus libros composuit, ex quibus bis (Seru. Aen. I, 178 et Plin. VII, 66) ea potissimum laudantur, quae ad generationem pertinent. Quod cum Ouidius toto hoc loco (praeter extremos uersus) solam generationem animalium tractet, non sine causa suspicamur ad Nigidium haec referenda esse.

Ad Brunnii computationes in libro X optime quadrat, si Hyginum auctorem statuimus. Nam totus liber 212 paragraphis constat, Horatius, quem § 145 laudat, in indice (si Nigidium et Suram cum Brunnio postea adscriptos censemus) quartus a fine est, Hyginus paenultimus nominatur, quae uero Ouidius u. 389 sq. refert, cum Plinii X § 188 congruunt. Neque autem in libro VIII contra nos facit, quod Nigidius, quamquam Ouidius u. 379 cum VIII, 126 congrua exhibet, tamen post eos demum laudatur, quos paragraphorum 145—196 auctores esse constat. Nam ad librum IX quidem Brunnius (de ind.

---

1) Nam Plautum Stoicum, quem Quintilianus alicubi laudat, eundem esse ac Fabianum Hoefigius in dissertatione, quam de Fabiani uita scriptisque composuit (Vratisl. 1852), minime euicit.

Plin. p. 15) adnotat in hoc sequentibusque libris Nigidium in retractando opere a Plinio indici adscriptum esse et propterea nouissimum fere locum occupare. Libro autem VIII postremi quattuor sunt: Nigidius Trebius Niger Pomponius Mela Mamilius Sura. At l. IX Nigidius cum Trebio Nigro, l. X et XI idem cum Mamilio Sura hoc postremo loco adscripti exstant.

Nigidium autem Pythagoreum fuisse Ciceronis testimonio (Tim. 1) constat, et Hyginus similibus atque Nigidius studiis incumbebat, praeterea Suetonius de gramm. 20 testatur eum Alexandrum Polyhistorem studiose et audiisse et imitatum esse. Sic nobis contigit, ut usque adhuc omnia, quae Ouidius Pythagoram loquentem facit, non sine aliqua probabilitatis specie a nouorum, qui dicuntur, Pythagoreorum doctrina repeteremus. Quos ipse inseruisse uidebatur u. 160—64 non philosophiam spectabant, sed eo consilio adlata erant, ut meminissimus esse ipsius Pythagorae cum Numa colloquium. Eandem ob causam hic quoque, antequam ad uetandum esum carnium rediit, de Roma urbe uaticinium (u. 420 sq.) interposuit.

Redeundum est ad eum locum, qui aureae aetatis descriptionem continebat, **u. 96—142.** Quem non minus quam cetera Pythagoreae disciplinae deberi post ea, quae exposuimus, ueri simillimum est. Praeterea iam uidimus colorem aliquem, quo Sotion uti solebat, ab Ouidio hic usurpatum esse. Sed alia quoque in his uersibus insunt, quae, si non cum Romanae illius Pythagoreorum scholae praeceptis comparari possunt, at uel Pythagoreorum uel philosophorum eos sequentium propria esse aliunde colligi potest. Primum argumentum quoddam uetandi carnium esus, quod neque Sextius aut Sotion neque Ouidius eis uersibus, quibus sese artissime ad horum praecepta applicat, attulerat, hic pluribus tractatur, iniuste aduersus animalia ab hominibus agi, si ea necent. Omnia, quae illi contra hanc consuetudinem proferebant, — luxuriam augeri, crudelitatis consuetudinem fieri, parricidii periculum subiri —, eam tantum quaestionem respiciebant, quidnam uel prodesset uel noceret hominibus; hic agitur de ipsorum animalium iure, quod necandis eis laedatur. Cf. u. 116 'quid meruistis, oues?'

u. 120 'quid meruere boues?' et imprimis castigatur, quod, quae de nobis merita sint, ingrato animo neglegamus, id quod tauri aratoris exemplo illustratur u. 122 sq. 141 sq. Quod ad iuris condicionem attinet, quae hominibus cum animalibus esse fertur, hoc argumento iam Empedocles utitur, cum u. 437 sq. de communi omnium iure, quod totum mundum impleat, uerba facit; quos uersus Aristoteles, qui eos seruauit (rhet. I, 13), dictos esse testatur *περὶ τοῦ μὴ κτείνειν τὸ ἔμψυχον*. Eandem quaestionem Stoicos Peripateticosque mouisse ex Plutarchi libro de sollertia animalium c. 6 in. discimus. (Qui utrique ex eo, quod necessarium esset ut et iustitia posset constare et animalia liceret necari, iniustum uero hoc futurum esset, si animalia ratione praedita essent, efficiebant ratione carere animalia.) Et inter posterioris temporis philosophos Porphyrius opus suum, quod de abstinentia animalium scripsit, ita disposuit, ut, cum primo libro ex temperantia, altero ex pietate argumenta sumeret, toto tertio de iure aduersus animalia seruando ageret. Illud uero maximae iniustitiae exemplum, tauri aratoris necationem, cum iam uetustissimo tempore et apud Graecos et apud Romanos pro maximo crimine habitam esse scimus (locos collegit Schmidtius eth. II, 93), tum Pythagoreos huius potissimum immolationem magis quam ceterorum detestatos esse grauissimi auctoris testimonio constat Aristoxeni, qui uidelicet non eos sectabatur, qui prorsus ab animalibus abstinendum censebant. Laertius enim Diogenes l. VIII § 20 auctore Aristoxeno narrat Pythagoram non omnium animalium esum uetuisse, uerum bouis aratoris et arietis. Aliud, quod huius Ouidii loci proprium est, item alibi a Pythagorae praeceptis repeti inuenimus. Distinctionem dico u. 108—110 et in fine orationis 477. 78 factam, qua Pythagoras non omnem animalium necem improbat, sed salua pietate fieri censet, dummodo et nobis nocuerint neque nos eis uescamur. Cum his comparanda sunt, quae Plutarchus de soll. an. VII, 5 ipse quoque, ut uidetur, Pythagoreos illos minus seueros et Aristoxeni similes secutus dicit: '*ἑτέρα δ' ἐστὶν ἐμμελὴς παρηγορία . . . σώζουσα . . . τὸ δίκαιον. ἣν τῶν σοφῶν καὶ παλαιῶν εἰσαγόντων . . . . αὖθις*

Πυθαγόρας ἀνελάμβανε, διδάσκων ὠφελεῖσθαι μὴ ἀδικοῦντας. οὐ γὰρ ἀδικοῦσιν οἱ τὰ μὲν ἄμικτα καὶ βλαβερὰ κομιδῇ κολάζοντες καὶ ἀποκτιννύοντες, τὰ δὲ ἥμερα καὶ φιλάνθρωπα ποιούμενοι τιθασὰ καὶ συνεργὰ χρείας, πρὸς ἣν ἕκαστον εὖ πέφυκεν'. Ad ipsam uero aureae aetatis, quae in hac orationis parte inest, descriptionem accedit Empedoclis similitudo in describenda animalium securitate, cf. Ou. u. 99 sq.:

Tunc et aues tutae mouere per aera pennas
et lepus impauidus mediis errauit in aruis
nec sua credulitas piscem suspenderat hamo.
Cuncta sine insidiis nullamque timentia fraudem
plenaque pacis erant,

et Empedoclis u. 433 sq.:

ἦσαν γὰρ κτίλα πάντα καὶ ἀνθρώποισι προσηνῆ
φῆρές τ' οἰνωνοί τε φιλοφροσύνη τε δεδήει.

Sed satis diu in Pythagoreorum doctrina uersati sumus. Quod ad ceteros philosophos attinet, **Stoicorum** Posidonius apud Senecam ep. 90 aurei saeculi imaginem proponit. Qui illud officium, quod Plato (pol. 271 DE) ipsi deo, Aratus Dicae dabat, inter homines morandi eosque tuendi atque instruendi sapientibus imponit et sine legibus eos congruente semper imperantis et parentis uoluntate optime regnasse narrat. Hanc aureae aetatis ut legibus non egentis imaginem non modo poetae adoptauerunt, quorum Vergilius Aen. VII, 203 Latinos appellat

Saturni gentem haud uinclo nec legibus aequam
sponte sua ueterisque dei se more tenentem

et Ouidius met. I, 89 ab hoc Vergilii loco sine dubio profectus (nam totam, quae hoc loco exstat, aureae aetatis imaginem coloribus ex uariis Vergilii et Tibulli locis diligenter congestis eum composuisse facile demonstrari potest) narrat:

aurea prima sata est aetas, quae uindice nullo
sponte sua sine lege fidem rectumque colebat;
poena metusque aberant e. q. sq.,

sed rerum quoque scriptores eam amplexi sunt. Nam Tacitus ann. III, 26 et ipsum saeculum priscum his describit: 'uetu-

stissimi mortalium, nulla adhuc mala libidine, sine probro scelere eoque sine poena aut coercitionibus agebant', et quae illud saeculum secuta sint, Posidonio simillima exhibet. Posidonius narrabat l. l. § 6 'postquam subrepentibus uitiis in tyrannidem regna conuersa sunt, opus esse coepit legibus', post quae legum latores primi enumerantur; Tacitus: 'postquam exui aequalitas et pro modestia ac pudore ambitio et uis incedebat, prouenere dominationes multosque apud populus aeternum mansere; quidam statim aut, postquam regum pertaesum, leges maluerunt'. Quae similis legum latorum enumeratio sequitur. Item sapientium Posidonii eis commemoramur, quae Trogus initio historiae suae narrauit: 'principio rerum gentium nationumque imperium penes reges fuit, quos . . . . spectata inter bonos moderatio prouehebat. Populus nullis legibus tenebatur: arbitria principum pro legibus erant' (Iustin. I, 1).

Quod uero abstinentiam carnium attinet, Stoicos uoluisse comedi animalia Plutarchus de soll. an. 6 docet neque in Posidonii aureae aetatis descriptione hunc colorem inuenimus. Quod autem ipse Seneca in eis, quae contra Posidonium disputat, § 45 de illis hominibus narrat: 'parcebant adhuc etiam mutis animalibus', inde concludendum non est ab eius temporis Stoicis carnium abstinentiae laudem adoptatam esse. Nam Seneca, qui iam § 37 ex ea aureae aetatis descriptione, quam Vergilius ge. I, 125 sq. exhibet, aliquos uersus laudauit, haec quoque ex eiusdem loci memoria, ubi u. 139 sq. de uenationis et piscatus inuentione narratur, Stoicae disciplinae constantiam non nimis curans intulisse uidetur. Illic autem non tam scelesta animalium necatio innocenti uitae ab eis abstinenti opponitur, quam uictus comparandi labores aureae uitae commoditati. Praeterea feras quidem tunc necatas esse ipse Seneca § 41 narrat.

Ad **rerum scriptores** quoniam semel delati sumus, apud hos quoque duas illas contrarias opiniones offendimus, quarum altera prisci homines ex rudi statu paulatim ad meliora prouecti esse finguntur. Hanc plurimis exponit Diodorus I, 8 sq.; qui alteram illam de bonis beatisque primis hominibus V, 66

tamquam Cretensium fabulam commemorat. Eandem sequitur Hyginus (frg. 6 P.), qui Protarchum Trallianum secutus Saturnium saeculum perinde atque Vergilius (Aen. VIII, 314 sq.) post antecedentem uitam rudem atque incultam posuit. Qui ab altera parte stant, aut uictus potissimum beatitudinem describunt, ut Dionysius Halicarnassensis I, 36 sq., aut ad morum magis praestantiam spectant, ut Tacitus et Trogus locis supra adlatis. Quod autem ad carnium abstinentiam attinet, apud hos quidem, quos attuli, non commemoratur et, Dionysius ut eam aureae aetati tribuat, tantum abest, ut c. 38 etiam homines tunc mactatos esse narret.

Solus, quem nos comperimus historicorum hoc in auream aetatem intulisse, **Dicaearchus** est. Cuius sententiam Porphyrius IV, 2 accuratius exponit. Sed ut iam uidimus Porphyrium in laudandis aliis scriptoribus non nimis amantem ueritatis esse, hic quoque diligenter nobis uerba eius excutienda sunt, ut cognoscamus, quid uoluerit Dicaearchus, quid Porphyrius ex eo extorqueat. Nam mirum sane esset, si Dicaearchus, qui ne immortalitatem quidem animi statuebat, in eo tamen cum Pythagoreis fecisset, ut animalium necem quasi impium facinus detestaretur. Et initio quidem capitis 2 Porphyrius refert: '*Δικαίαρχος . . . τοὺς παλαιοὺς καὶ ἐγγὺς θεῶν φησι γεγονότας βελτίστους τε ὄντας φύσει καὶ τὸν ἄριστον ἐζηκότας βίον, ὡς χρυσοῦν γένος νομίζεσθαι, . . . μηδὲν φονεύειν ἔμψυχον*. Sed ex eis, quae statim secuntur, elucet Dicaearchum haec non quasi suam sententiam professum esse, sed rettulisse tantum ut traditam fabulam, in qua posset ueri aliquid latere — '*εἰ δεῖ λαμβάνειν μὲν αὐτὸν ὡς γεγονότα καὶ μὴ μάτην ἐπιπεφημισμένον, τὸ δὲ λίαν μυθικὸν ἀφέντας εἰς τὸ διὰ τοῦ λόγου φυσικὸν ἀνάγειν*'. Cf. etiam infra post nomadicae uitae descriptionem: '*καὶ ταῦτα, φησίν, οὐχ ἡμεῖς, ἀλλ' οἱ τὰ παλαιὰ ἱστορίᾳ διεξελθόντες εἰρήκασιν*'. Quae Dicaearchus sine dubio scripsit, quia suum ipse iudicium suspensum relinquere uolebat. Porphyrius uero ita affert, quasi Dicaearchus antiquitatem et propter hanc fidem fabulae confirmare uoluisset. Quamobrem Porphyrius hoc potissimum loco, postquam animalium usum

commemorauit, haec uerba inserit, Dicaearchus fortasse, ubi de aurea aetate uerba fecit, posuerat, ut liceat suspicari *τοὺς τὰ παλαιὰ ἱστορίᾳ διεξελθόντας* esse Acusilaum Hecataeum Hellanicum, quos Iosephus arch. I, 3, 9 narrasse refert *τοὺς ἀρχαίους ζήσαντας ἔτη χίλια* — alios quidem rerum scriptores non nouimus, qui ante Dicaearchum de prisca beatitudine rettulerint — uel etiam Theophrastum. Sed quod carnium abstinentiam attinet, Dicaearchus de nutrimentis hominum aureorum uerba facit, inanimis tantum illorum uictum constitisse nusquam dicit, et quae proxime ad hanc sententiam accedentia Porphyrius inuenire poterat, sunt haec uerba ualde ambigua: '*οὔτε γὰρ τὴν τῆς φύσεως ἰσχυροτέραν τροφήν, ἀλλ' ἧς ἡ φύσις ἰσχυροτέρα, προσεφέροντο*', quae sane de carnium abstinentia nihil continent. At in secundae aetatis, nomadicae, descriptione hanc sententiam Porphyrius inuenisse sibi uidetur. '*Ὕστερον ὁ νομαδικὸς εἰσῆλθε βίος, καθ' ὃν περιττοτέραν ἤδη κτῆσιν προσπεριεβάλλοντο καὶ ζώων ἥψαντο, κατανοήσαντες ὅτι τὰ μὲν ἀσινῆ ἐτύγχανεν ὄντα, τὰ δὲ κακοῦργα καὶ χαλεπά. καὶ οὕτω δὴ τὰ μὲν ἐτιθάσευσαν, τοῖς δὲ ἐπέθοντο*'. Ex uerbis *ἥψαντο, ἐτιθάσευσαν — ἐπέθεντο* uidere licet, quantopere Porphyrius ex Dicaearchi uerbis extorquere studuerit, quae non inerant. '*Ἥψαντο*' ipsi Porphyrio deberi uidetur et astute hoc potissimum uerbum elegit, quod et 'tangere' significat et 'pro cibo uti'. Dicaearchus autem ipse nihil nisi transitum descripsit ex simplicissimo uitae statu in eum, quo iam didicerint mansuetis bestiis uti ferasque defendere, de esu carnium non loquitur. Nec minus ambigua sunt, quae secuntur: '*οὕτω δὴ τὰ μὲν ἐτιθάσευσαν, τοῖς δὲ ἐπέθεντο καὶ ἅμα ἐν τῷ αὐτῷ βίῳ συνεισῆλθε πόλεμος*': quasi consuetudo manus bestiis iniciendi corrupisset hominum animos, ut ne alter alteri quidem parceret. Dicaearchus autem paulo supra propterea pastoricia aetate bella exorta esse statuebat, quia antea non habuissent, de quo debellarent.

Dicaearchus igitur neque dilucidis uerbis aureae aetati carnium abstinentiam tribuit: nam, si ita esset, Porphyrius haec uerba attulisset; et, si re uera credidit priscos homines

nondum manus bestiis admouisse, ideo credidisse putandus est, quia artem nondum haberent aut feras prohibendi aut utendi mansuetis[1]), non quia pietate uel religione aliqua adducti ab animalibus necandis abhorruissent. Ita hoc, quod solum Porphyrii interesse poterat, Dicaearchi liber ei omnino non praebebat. Sed nullum artificium hunc hominem uereri, ut, quae tradita sint, ad suum usum torqueat, quod continuo sequitur, cap. 3 initium satis ostendit. Ubi inde, quod Lycurgus rei familiaris cuiusque mensuram non in animalium numero, sed in agri magnitudine posuerit, concludit eum carnium abstinentiam commendasse.

Sed ad poetas redeundum est. Et epicorum quidem post Hesiodum et Empedoclem praecipuus aureae aetatis depingendae auctor est **Aratus**, qui in phaenomenis u. 96 sq. iniecta uirginis caelestis mentione hanc fabulam inserit. Ut Empedocles Veneri, sic Aratus Dicae potius aureae aetatis regnum tribuit. Quam non ipse Aratus finxit reginam, nam ipse u. 100 hanc fabulam uulgi ore ferri dicit, sed Dice iam antea in Nemesis Hesiodeae locum successit, cuius aurea aetate praesentia inde, quod ferrea effugisse narratur, facile effici poterat. Hoc, praeterea quod simillima utrique e terris fuga tribuitur, probatur Platonis Protagorae loco 322 C, ubi Protagoras, quam inde a 320 D de uetustissimo hominum genere proponit fabulam, consulto Hesiodeo aetatum ordini opponere uidetur. Nam cum apud Hesiodum deterrimis paulatim factis hominum moribus *Αἰδώς* et *Νέμεσις* ad superos euolent, in Protagorae narratione Iuppiter, ut ex nimia primae aetatis imbecillitate et animorum feritate homines educat, *Αἰδῶ καὶ Δίκην* Mercurio comitante ad eos demittit. Intellexit has uicarias Dicae partes Iuuenalis quoque, qui sat. 6, 19 perinde atque Hesiodus duarum sororum ad superos fugam refert:

---

1) Quam priscorum condicionem Plato Protagoram describentem facit Prot. 322 B: '*ἀπώλλυντο οὖν ὑπὸ τῶν θηρίων διὰ τὸ πανταχῇ αὐτῶν ἀσθενέστεροι εἶναι, καὶ ἡ δημιουργικὴ τέχνη αὐτοῖς πρὸς μὲν τροφὴν ἱκανὴ βοηθὸς ἦν, πρὸς δὲ τὸν τῶν θηρίων πόλεμον ἐνδεής*', cf. pol. 274 B.

paulatim deinde ad superos Astraea recessit
hac comite (i. e. Pudicitia) atque duae pariter fugere sorores,

Hesiodi igitur *Αἰδῶ* coniungit cum Arati Dice, quae Astraeae cognomine significatur. Cognatam et Nemesi et Iustitiae deam Themidem alius nescioquis Alexandrinus aureo generi praefecit, quem sequitur Catullus 68, 153 sq.:

Huc addent diui quam plurima, quae Themis olim
antiquis solita est munera ferre piis.

Itaque apud Calpurnium ecl. 1, 44 renascente aurea aetate Themis ad terras redit.

Sicut Dices praesentia non ab Arato inuenta est, ita iustitiae potissimum exercendae studium in aureis hominibus iam a Theognide u. 1141 sq. laudatur:

εὐσεβέων δ' ἀνδρῶν γένος ἔφθιται οὐδὲ θέμιστας
οὐκέτι γινώσκουσ' οὐδὲ μὲν εὐνομίας (cf. infra).

Imitatus autem est Aratum Babrius, qui prooem. in. narrat:

γενεὴ δικαίων ἦν τὸ πρῶτον ἀνθρώπων,
ὦ Βράγχε τέκνον, ἣν καλοῦσι χρυσείην.

Nauigationis absentiam utpote ad uictum comparandum non necessariae:

καὶ βίον οὔπω νῆες ἀπόπροθεν ἠγίνεσκον
ἀλλὰ βόες καὶ ἄροτρα καὶ αὐτὴ πότνια λαῶν
μυρία πάντα παρεῖχε Δίκη . . . .

Hesiodo debet. Nam op. 225 sq. iustorum hominum felicitas describitur, quae cum multis aliis commodis continetur (florenti ciuitatis statu, belli famisque absentia, frugum et lanae abundantia, mulierum fertilitate), tum hoc, quod terra eis sine nauigatione uictum satis magnum praebet (u. 236):

οὐδ' ἐπὶ νηῶν
νίσσονται, καρπὸν δὲ φέρει ζείδωρος ἄρουρα.

Tertium quoque ad aliquam Hesiodi similitudinem reduci potest. Nam iam uidimus gradationis inferendae consilio Aratum secundae aetati raram Dices praesentiam tribuisse. Et fingit eam tunc in montibus habitasse, unde initio raro, postremo non iam omnino inter homines prodiret. At uero quod Hesiodus op. 290 de Virtute metaphorice narrat:

μακρὸς δὲ καὶ ὄρθιος οἶμος ἐς αὐτήν
καὶ τρηχὺς τὸ πρῶτον,

hinc non Q. Smyrnaeus demum V, 49 ueram montis, in quo Virtus habitaret, imaginem in clipeo pictam sumpsit, sed iam Simonides (frg. 58) narrat:

ἔστι τις λόγος τὰν Ἀρετάν
ναίειν δυσαμβάτοις ἐπὶ πέτραις.

Ad hanc similitudinem Aratus Dices secunda aetate imaginem finxisse uidetur et fortasse ipsum Simonidis locum ante oculos habuit, nam apud Simonidem Virtus fertur 'οὐδ' ἀπαντᾶν βλεφάροις θνητῶν ἔσοπτος', apud Aratum minatur 'οὐκέτι .... εἰσωπὸς ἐλεύσεσθαι καλέουσιν' et, quod minata est, facit. Hoc solum discrimen intercedit inter hos poetas, quod Aratus hanc Iustitiae imaginem certo temporis spatio inter creberrimam eius praesentiam et effugium eiusdem ponit, Hesiodus et Simonides Virtuti eandem nunc quoque sedem tribuunt. Nam Bergkii coniectura: 'ποτὲ τὰν Ἀρετὰν ναίειν .... ἐπὶ πέτραις, νῦν δέ μιν θεῶν χῶρον ἁγνὸν ἀμφέπειν', qua Virtuti eadem atque Iustitiae Arati e terris in caelum fuga datur, non uera est, cum ex postremis fragmenti uerbis: 'οὐδ' ἀπαντᾶν βλεφάροις θνατῶν, ... ᾧ μὴ ... ἱδρὼς ... μόλῃ, ἵκηται δ' ἐς ἄκρον ἀνδρείας' (quibus aperte ad Hesiodi u. 291 'ἐπὴν δ' εἰς ἄκρον ἵκηται' alludit), sequatur eum perinde atque Hesiodum Virtutem etiamnunc in monte habitantem fingere. Et sollemnis haec erat Virtutis imago, cf. Lucianum, qui uer. hist. 2 p. 115 de omnium scholarum philosophis in insula beatorum praesentibus narrat, τῶν δὲ Στωϊκῶν οὐδεὶς παρῆν· ἔτι γὰρ ἐλέγοντο ἀναβαίνειν τὸν τῆς ἀρετῆς ὄρθιον λόφον [1]).

Cum his Aratus ad Hesiodum se applicare uideatur, alia in re prorsus contraria illi profert. Apud Hesiodum terra sua

---

1) Similis Xenophonti ad summam uirtutem Ἀνάβασις tribuitur a Laertio Diogene II, 58 (anth. Pal. VII, 97):

οὐ μόνον εἰς Πέρσας ἀνέβη Ξενοφῶν διὰ Κῦρον,
ἀλλ' ἄνοδον ζητῶν εἰς Διὸς ἥτις ἄγοι.
Παιδείης γὰρ ἑῆς Ἑλληνικὰ πράγματα δείξας
ὡς καλὸν ἡ σοφίη μνήσατο Σωκράτεος.

sponte fruges largissimas profundebat, Arati aurei homines terram arando accedente Iustitiae ope copias sibi comparant. Qua fictione etsi in latinorum poetarum Alexandrinos imitantium de aurea aetate narrationibus aliquid ualuisse Aratum cernimus, tamen peruulgatissimam illam de frugibus sua sponte prouenientibus opinionem non potuisse uinci Germanici exemplo uidemus. Is enim Aratum ceteroquin accurate imitatus hic tamen facere non potuit, quin dempta illa Aratea aratione sponte sua tellurem fructus dedisse narraret. Et Auienus, qui ita totum hunc Arateorum locum composuit, ut praeter Germanicum, quo principali fonte utitur, ipsum Arati textum adhiberet [1]), haec Arati:

ἀλλὰ βόες καὶ ἄροτρα καὶ αὐτὴ πότνια λαῶν
μύρια πάντα παρεῖχε Δίκη,

quae Germanicus liberrime tractat ʻfructusque dabat placata colono sponte sua tellusʼ, eo usque ad Arati uerba expressit, ut boues et aratra cautus omitteret u. 316:

omnia sed cunctis nasci dabat aurea terris
Iustitia.

Fortasse propterea Aratus fabulam immutauit, quia morum potius praestantiam quam uitae commoditatem efferre studebat, nimiam autem in Hesiodea uita uidebat mollitiem. Atque ipse quidem Hesiodus nihil dicit nisi ʻἥσυχοι ἔργʼ ἐνέμοντοʼ, sed iam Dicaearchus (Porph. de abst. IV, 2) monet agriculturae ignorantiam causam praebuisse τοῦ σχολὴν ἄγειν, et Ouidius met. I, 100 narrat:

m o l l i a securae peragebant otia gentes,

quod sine dubio Seneca in animo habuit, cum Med. 331 de eorundem felicitate praedicaret:

sua quisque p i g e r litora tangens
. . . . nisi quas tulerat
natale solum, non norat opes.

---

1) Cf. e. gr. Arat. u. 110 ʻχαλεπὴ δʼ ἀπέκειτο θάλασσαʼ, quod Germanicus u. 115 sq. liberius reddidit ʻi g n o t i q u e maris cursusʼ, ab Auieno autem u. 305 sq. sic redditur: ʻuada turgida ponti ignorata suo seclusaque fine i a c e b a n tʼ.

Et talium memor potuit elegiae prioris in Maecenatem auctor huius mollitiem aureae aetatis exemplo defendere u. 21 sq.:

quod discinctus eras habitu, quod carpitur unum,
diluis hoc nimia simplicitate tua.
Sic illi uixere, quibus fuit aurea uirgo,
quae bene praecinctos postmodo pulsa fugit.

Altera Arati ab Hesiodo differentia eo constat, quod Aratus in esu carnium aestimando prorsus Pythagoreus est. Hesiodus enim, cum de quinta aetate narrat, longam scelerum seriem enumerat, quae Pudicitiae et Nemesi fugiendi causam praebuerint; Aratus, qui item fugae narrationem ad nequitiae hominum commemorationem adiungit, hunc tamen nullis aliis exemplis illustrat, nisi quod (ad Hesiodi aetatem III se applicans uide p. 13) enses fabricari et boues aratores comedere narrat homines coepisse. Dubitare aliquis possit, an 'πρῶτοι δὲ βοῶν ἐπάσαντ' ἀροτήρων' (u. 132) ita intellegendum sit, ut 'ἀροτήρων' prematur, illud igitur crimen significetur, quod iam uetustissimis temporibus Graecorum Romanorumque legibus prohibitum esse traditur (uide p. 42), de omni autem animalium nece prorsus damnanda Aratus non cogitarit. Quae scholiastae opinio fuisse uidetur, qui adnotat: 'οἱ γὰρ ἀρχαῖοι ἐφύλαττον τοὺς ἐργάτας βοῦς καθιερεύειν'. Attamen non hoc uoluisse Aratum, sed addito 'ἀροτήρων' augeri tantum, quod solis uerbis 'βοῶν ἐπάσαντο' iam satis indicetur, et per se ueri simile est (nam uix Aratus solo peculiari illo crimine totius aetatis mores depinxisse putandus est) et ab imitatoribus intellectum est. Nam Cicero hoc epitheton omittit et narrat ausos eos esse 'gustare manu uinctum domitumque iuuencum'. Eodem modo Vergilius ge. II, 537 hoc tempus significat: 'ante impia quam caesis gens est epulata iuuencis'. Perinde autem Empedocles u. 424 pro omni animalium genere boum tantum nomen attulerat. Aratus igitur Pythagoreos sequitur neque tamen eos, qui cum Aristoxeno bouis aratoris tantum et arietis damnabant immolationem, sed eos, qui omnium animalium uetabant, quibus sine dubio bouis aratoris necatio ceteras nequitia superare uidebatur. Sed quomodo factum est, ut Aratus

a Pythagoreis potissimum aureae aetatis imaginem peteret? Credo non ipsum Aratum Pythagoreos adiisse, sed hanc quoque fabulam ibi inuenisse, unde totam de astris scientiam eum hausisse 'antiquissimi et doctissimi interpretes, imprimis Hipparchus Bithynus, affirmant' (uide Arat. ed. Buhle uol. II p. 464), in Eudoxi Cnidii Enoptro. Nam carmen hoc fuisse Plutarchi (de Pythiae or. 18) et Suidae (s. u. Eudoxus) testimoniis constat, itaque eiusmodi fabula inter astronomica apud hunc quoque bene inseri poterat. Eudoxum autem Laert. Diog. VIII, 8 in Pythagoreorum numero refert et hunc potissimum acrem abstinentiae ciborum propugnatorem fuisse ex eo concludere licet, quod Porphyrius in uita Pythagorae § 7 refert, narrasse Eudoxum tantae puritatis Pythagoram fuisse, ut non solum animalibus abstineret, sed ne coquis quidem aut uenatoribus umquam appropinquaret.

Lyricorum poetarum uetustiores raro aureae aetatis fabulae mentionem iniecisse uidentur. In solo **Theognidis** loco aetatum commemoratio seruata est. Qui inde a u. 1135 Spem in Pandorae dolio residentem et dearum ferrea aetate in caelum effugium ita confundit, ut Spem solam remansisse narret, cum ceteri dei effugerent. Quod Ouidius imitatus est, cum ex Ponto I, 6, 29 de Spe diceret:

Haec dea, cum fugerent sceleratas numina terras,
in dis inuisa sola remansit humo.

Deas uero, quae tunc effugerint, Theognis non *Αἰδῶ* uel *Νέμεσιν* uel *Δίκην* affert, sed *Πίστιν*, *Σωφροσύνην*, *Χάριτας*, quarum prima una cum Arati Dice aureae aetatis regnum habet apud Octauiae auctorem u. 397 sq.:

tunc illa uirgo, numinis magni dea,
Iustitia, caelo missa cum sancta Fide,
terris regebat mitis humanum genus.

Versu autem 1141 '*εὐσεβέων ἀνδρῶν γένος*', quippe quod euanuerit, commemorat, quo auream aetatem significari propter apertam illam in antecedentibus Hesiodi memoriam certum est.

Alexandrini autem poetae, ut in aliis Hesiodi studiosi, libenter aureae aetatis imagine luserunt, unde tam frequens

eius apud latinos poetas inde ab Augusti temporibus commemoratio profluxit, ut Aetnae poematis auctor (u. 16) negare posset quemquam melius sua tempora nosse. Praeterea illi nouos quosdam ei colores uidentur addidisse. Hi primi mulieribus aliquas in hac fabula partes tribuerunt, cum uel pudicitiam priscarum mulierum laudarent uel felicissimam amoris illo tempore condicionem praedicarent. Ac primum quod pudicitiam attinet, quamquam Iuuenalem, qui sat. 6 initio aetatum indolem ad pudicitiam gradatim euanescentem refert, ab Hesiodi loco, ubi *Αἰδώς* commemoratur, profectum esse uidimus, apud ipsum tamen Hesiodum *αἰδώς* non est pudicitia, sed pietas et reuerentia, quod ex u. 182—196 discimus, ubi in ultimae aetatis uitiis perlustrandis ea tantum afferuntur, quae ad iniustitiam petulantiam uiolentiam pertinent, nihil de impudicitia, et ex u. 192, ubi neglecta ʿ*αἰδώς*ʾ periuri hominis exemplo illustratur. Alexandrini demum poetae hunc colorem induxisse uidentur, nam Catullus in c. 64, ubi uersibus 397 sq.:

sed postquam tellus scelere est imbuta nefando
iustitiamque omnes cupida de mente fugarunt

sine dubio ad Arateas aetates et Dicae fugam alludit, u. 384 deos facit castas heroum domos inuisentes et in scelerum, quae illi aetati opponit, enumeratione u. 403 matrem impiam nato se substernentem affert. Propertius autem multus est in laudandis puellarum, quae olim fuerint, moribus, id quod ad ipsam auream aetatem III, 30, 52 M. refert:

Tu prius et fluctus poteris siccare marinos
  altaque mortali deripere astra manu,
quam facere, ut nostrae nolint peccare puellae.
  Hic mos Saturno regna tenente fuit.

Quod ne iocose tantum pro ʿhoc diu abolitum estʾ dictum putes, sequentia: ʿat cum Deucalionis aquaeʾ q. sq. prohibent. Consolationis ad Liuiam auctorem feminarum praestantiam quasi illius aetatis propriam sumere u. 343 supra allatus docet, ubi Liuia appellatur ʿfemina digna illis, quas aurea prodidit aetasʾ. Ouidius uero etiam, ubi alteram opinionem sequitur, qua primi homines rudissimi fuisse feruntur, curam,

quam pudoris tunc habuerint amantes, sui temporis impudicitiae opponit art. am. II, 621—24:

tunc quoque, cum solem nondum prohibebat et imbrem
tegula, sed quercus tecta cibumque dabat,
in nemore atque antris, non sub Ioue, iuncta uoluptas:
tanta rudi populo cura pudoris erat.

Ac prauitatis mulierum, quae suo tempore esset, taedio iam fabulae de Pandora auctor mouebatur. Sed is quidem mulieres a prisca aetate omnino abesse maluit. Et ab hac fabula Plato profectus esse uidetur, cum in Politico 271 A illa aetate hominum ἐξ ἀλλήλων generationem fuisse negaret (uide Eichhoff. p. 589).

Alterum colorem, amorum summam felicitatem, primus Theocritus nobis praebet 12, 15:

ἦ ῥα τότ᾽ ἦσαν
χρύσειοι πάλιν ἄνδρες, ὅτ᾽ ἀντεφίλησ᾽ ὁ φιληθείς.

Si Laertium Diogenem audimus, iam ante Theocriti aetatem Arcesilaus Academicus hoc aureae aetati tribuit. Hunc enim narrat IV, 4, 22 de Cratete et Polemone, qui maxime inter se amauerint, praedicasse ‘ὡς εἶεν θεοί τινες ἢ λείψανα τῶν ἐκ τοῦ χρυσοῦ γένους’ (adtulit Hillerus ad Theocriti locum). Quod etsi credamus testi leuissimo, sollemnis tamen locus Alexandrinorum demum poetarum auctoritate factus esse uidetur. Propertius IV, 12, 25 sq. felicissimos priscae aetatis amores describit, quo loco eum aetatem omnem hominum memoriam antecedentem, h. e. auream in animo habere uersus 51 sq. ostendunt, ubi Polydori et Amphiarai aetas tempore iam deteriore facto et illam innocentissimam aetatem sequente ponitur. Expressis uerbis aureum saeculum hoc colore Lydiae auctor induit. Qui u. 47, postquam de deorum felicissimis amoribus narrauit, addit:

aurea quin etiam quom saecula uoluebantur
condicio similisque fuit mortalibus illis,

unde u. 51 ad suae aetatis iniquioris commemorationem transit:

laedere, caelicolae, potuit uos nostra quid aetas,
condicio nobis uitae quo durior esset?

Quae eodem sententiarum ordine u. 74 et 75 repetit, antecedente iterum de deorum amoribus narratione:

talia caelicolae. Num quid minus aurea proles?
ergo quod deus atque heros, quor non minor aetas?

nam ʻprolesʼ u. 74, quod Vonckius pro tradito ʻpronoʼ coniecit, similitudine horum locorum confirmatur. Item Tibullus II, 3, 71, postquam u. 35: ʻferrea non Venerem, sed praedam, saecula laudantʼ de aureo saeculo se uerba facere satis indicauit, his illud describit:

tum, quibus adspirabat Amor, praebebat aperte
  mitis in umbrosa gaudia ualle Venus.

Nauigationis absentiam praeeunte Arato in nulla fere huius temporis aureae aetatis descriptione desideramus, cf. Verg. ecl. 4, 32; ge. I, 136; Prop. III, 7, 31; Tib. I, 3, 37. II, 3, 39; Hor. epod. 16, 59; Ou. met. I, 94; am. III, 8, 43; Sen. Phaedr. 530. Hanc ob causam Seneca, cum ab Accio in Medea fabula priscam aetatem ita tractari inueniret, ut ex immani uictu homines paulatim ad mansuetiora prouectos esse fingeret (frg. 7), nauium igitur inuentionem sine dubio secundam faustamque hominum generi ad meliora nitenti fuisse contenderet, hoc ita inuertit, ut in nauticarum artium ignorantia summam prisci aeui felicitatem poneret (Med. 309 sq.). Solus Manilius I, 77 rursus cum Accio facit, quod ex carminis consilio artem astronomicam nautis utilem laudandi per se sequitur.

Rusticae uitae desiderium, unde bucolica poesis exorta est, effecit ut interdum aurei homines agricolae fierent. Terram arasse felicissimos illos homines Aratus finxit. Neque sane notissima illa de frugibus sua sponte prouenientibus fabula euanescere potuit, nam Vergilius ge. I, 125 narrat ʻante Iouemʼ, i. e. sub Saturno, ʻcolonos nullos arua subegisseʼ; Octauiae autem auctor u. 412 sq. agriculturam quartae demum aetati tribuit, atque etiam interpretes Arati sua libidine hunc locum immutasse supra uidimus. Secutus tamen Arati exemplum Horatius est, cum epod. 2, 2 priscam gentem mortalium rura bobus exercuisse fingeret; et Propertius IV, 12, 25 felicissimi aeui descriptionem his incohat:

felix agrestum quondam pacata iuuentus,
diuitiae quorum messis et arbor erant.

Manifestissime autem hoc ipsum aureae aetatis maxime proprium esse statuit, qui iam ante Varronis tempora fuit, Menander Heracleotes. Quem 'agricolas ipsos unos esse reliquias ex stirpe Saturni' praedicasse in Plutarchi, qui fertur, de nobilitate libri uersione latina c. 20 traditur.

In aliis quoque rebus cernimus, quomodo ad temporum quorumque mores et desideria aureae aetatis imago mutata sit. Sic ingrauescentem in imperio Romano luxuriam in eo sentimus, quod, cum apud Hesiodum homines aurei largis terrae muneribus abundantes epulis delectentur et apud Aratum ideo maria non transuehantur, quia Iustitia eis sine nauigatione *μυρία πάντα* praebet, iam Ciceroni Aratum uertenti 'malebant tenui contenti uiuere cultu' et Senecae in Medea u. 333 'paruo' quisque 'diues nisi quas tulerat natale solum non norat opes', et ab Augustei temporis poetis inter scelestae posterioris uitae causas auri inuentio maxime efferri solet. Quamquam ad uictus simplicitatem aureae aetati tribuendam nonnihil contraria illa imago hominum priscorum herbis et glandibus uescentium uidetur contulisse.

Item ex nimia et perniciosa Romae inter diuitias et egestatem distantia explicandum est, quod rem familiarem aurea aetate omnino non fuisse primus, quod quidem nos sciamus, inter poetas (nam inter philosophos subsimili fictione Plato praeierat, qui Critiae p. 110 C Atlantiorum temporibus Athenis ordinem militum bonorum communione usum esse narrat) Vergilius apertis uerbis dicit ge. I, 126 sq.:

ne signare quidem aut partiri limite campum
fas erat; in medium quaerebant.

Quem inter ceteros poetas Germanicus quoque in Arati uersione secutus est u. 119:

nec parui terminus agri
praestabat dominis sine eo tutissima rura,

cum neque ipse Aratus neque Hesiodus de bonorum communione uerba faciant. Atque Auienus quidem, qui semper ali-

qua uerba accurate ex graeco exemplari uersa immiscere studet, hunc Germanici locum iam apud Aratum reperire sibi uisus illius u. 109: 'οὔτε διακρίσιος περιμεμφέος .... ἠπίσταντο' u. 300 reddit: 'neque iam discretio campum metiri in dominos monstrauerat'. Sed hic merum errorem Auieni habemus, Arati 'διάκρισις' nihil est nisi 'disceptatio'.

De scaenicis Graecorum poetis nullum adhuc uerbum fecimus, qui in aurea felicitate multum uersati sunt. Minus hoc ad **tragoediarum** scriptores pertinet, nam in tragoediis quidem nusquam illam de aurea prisca aetate fabulam inuenimus, nisi tetigisse eam Aeschylum in Aetnaeis suspiceris, qua in fabula eum de Cronia urbe a Saturno, dum in Sicilia regnaret, condita rettulisse Joh. Lydus testatur frg. 11 N. Contraria autem de priscis sententia tribus locis copiose exposita exstat. Primum in Aeschyli Prometheo u. 447—508 Prometheus miseram priscorum hominum in antris habitantium condicionem describit, quam ipse siderum notitia, litteris, bouis equique usu, nauigatione, medendi, uaticinandi, metalla fodiendi artibus inuentis subleuauerit. Secundus locus est Critiae, qui in Sisypho (teste Sex. Empirico p. 403, 1 = frg. 1 N.) ita priscam aetatem depingit:

ἦν χρόνος, ὅτ' ἦν ἄτακτος ἀνθρώπων βίος
καὶ θηριώδης ἰσχύος θ' ὑπηρέτης,
ὅτ' οὐδὲν ἆθλον οὔτε τοῖς ἐσθλοῖσιν ἦν
οὔτ' αὖ κόλασμα τοῖς κακοῖς ἐγίγνετο.

Quamquam ad meliora inde prouectos is quidem homines uix credebat, nam in sequentibus uersibus exponit neque leges, quas postea inuenerint, effecisse, ut scelera committere desinerent, et deos, quos animis hominum proponentes ab occulte peccando eos deterrere soleant, astuti alicuius hominis mendacio deberi. Tertius locus est Moschionis (frg. 7 N.), qui homines olim ferarum similes in antris habitasse narrat aedibus urbibus agricultura carentes et inter se comedisse, donec Cereris et Bacchi opera innotuerint. Tunc urbes domosque aedificasse et mortuos sepeliuisse. Mirum in modum ea, quibus carentes hi tragici priscos infelicissimos putabant, cum eis

consentiunt, in quorum absentia alii poetae summam huius temporis felicitatem ponebant. De nauigatione et agri cultura iam uidimus; siderum uentorumque hac aetate ignorantiam Seneca in Medea u. 309 sq. praedicat, bouis equique usu carentes Tibullus I, 3, 41 celebrat:

illo non ualidus subiit iuga tempore taurus,
non domito frenos ore momordit equus;

metalla fodiendi artem Ouidius detestatur, cum met. I, 138 sq. inter ferreae aetatis scelera hoc affert:

itum est in uiscera terrae
— — effodiuntur opes, irritamenta malorum;

et cum Moschion u. 6 sq. his coloribus priscae uitae miseriam instruat: *οὐδέπω γὰρ ἦν*
οὔτε στεγήρης οἶκος οὔτε λαΐνοις
εὐρεῖα πύργοις ὠχυρωμένη πόλις,

Tibullus I, 3, 43 huic aetati laudi tribuit, quod ‘non domus ulla fores habuit’ et Vergilius in ecl. 4, 32 ‘cingere muris oppida’ inter ‘priscae uestigia fraudis’ affert.

Latissimus autem ipsius aureae felicitatis campus in **comoedia** est, cum qua licebit pauca **satyricae** fabulae uestigia una considerare. Nam cum duplex ratio sit laudandae huius uitae, ut aut uictus commoditas aut morum praestantia efferatur, comici Hesiodum secuti, qui de moribus in sequentium demum aetatum descriptione uerba facit (uide Eichhoff. l. l. p. 589), illam potissimum elegerunt et in dapum praecipue abundantia felicitatem ponere solent. Satyros autem edendo bibendoque multum studuisse satyricarum fabularum, quae exstant, fragmenta satis ostendunt. Quarum in una scimus huiusmodi abundantiam commemorandae aureae aetatis ansam dedisse. Nam ad Arist. Plut. 806 sq.:

ἡ μὲν σιπύη μεστή ’στι λευκῶν ἀλφίτων,
οἱ δ’ ἀμφορῆς οἴνου μέλανος ἀνθοσμίου

scholiasta adnotat: ‘*ταῦτα παρὰ τὰ ἐν Ἰνάχῳ Σοφοκλέους* (frg. 254 N.), *ὅτι τοῦ Διὸς εἰσελθόντος πάντα μεστὰ ἀγαθῶν ἐγένετο*’. Auream uero aetatem ibidem descriptam exstitisse ex scholio ad Ar. Pac. 531 (frg. 258) discimus, ubi, cum Try-

gaeum Aristophanes in rerum dulcissimarum numero Sophoclis carmina referentem faceret, fuisse dicitur, qui eum hos ex Inacho uersus in animo habuisse crederent:

εὐδαίμονες οἱ τότε γέννας
ἀφθίτου λαχόντες ἰσοθέου (sic Nauckius).

Ex hac doctorum quorundam hominum suspicione, quae ipsis Aristophanis uerbis moueri non potuit, sequitur et notissimam celebratissimamque non modo totam hanc Sophoclis fabulam [1]), sed hoc praecipue carmen fuisse et ampliorem aureae aetatis descriptionem continuisse, qua gratissima felicis illius uitae imago audientium animis proponeretur.

In fabula **Rhintonica** aureae uitae ut potus deliciis abundantis imaginem haberemus, si certa esset Bodii suspicio (hist. poes. gr. III, 2, 107) in paruulo fragmento ab Athenaeo XI, 487 C laudato: 'Βλαῖσος ἐν Σατούρνῳ φησίν·

ἑπτὰ μαθαλίδας
ἐπίχε' ἁμῖν τῶ γλυκυτάτω'

ipsum Saturnum tamquam fortem potatorem induci.

Quod comoediam ipsam attinet, unum colorem nouum poetae comici in aureae uitae imaginem induxerunt, seruorum illo tempore absentiam. Quae uix ex liberali aliqua de improbanda seruitute doctrina orta est (quis enim credat festiuos illos poetas philosophatos esse, quod ne Plato quidem cogitabat?), sed commoditatis huius temporis imaginem tantopere auxerunt, ut omnia multo gratius et facilius fieri fingerent, quam seruorum opera possent. Quod in causa fuisse comicis, ut seruitutem huic aetati adimerent, ex Athenaei loco elucet, qui VI, 267 E sq. exponit, quomodo comici ueteres περὶ τοῦ ἀρχαίου βίου διαλεγόμενοι hanc sententiam illustrauerint, ὅτι οὐκ ἦν τότε δούλων χρεία. Atque ansam dabat Hesiodus, qui terram aurea aetate αὐτομάτην fruges tulisse narrat, grauissimam igitur laboris humani partem iam condonauit illis.

---

1) Aristophanes etiam Plut. 727 et Eccl. 80 testibus scholiastis eam imitatus est et Pherecrates Metall. frg. 108, 30 'πλήρεις κύλικας οἴνου μέλανος ἀνθοσμίου' eundem, quem Ar. Plut. 807, uersum expressit.

Quomodo deinde amplius illud *αὐτόματον* patuerit, iam Platonis uerba pol. 271 C ostendunt, ubi in discutienda aureae aetatis fabula uerba facit '*περὶ τοῦ πάντα αὐτόματα γίγνεσθαι τοῖς ἀνθρώποις*'. Et '*αὐτόματα πάντα*' sollemnis locutio facta est de summa felicitate cf. Ar. Ach. 976; Diphilus IV, 380 M.; Maximus Tyrius 36, 1 aureos homines uocat '*ἐν ἀφθόνῳ τῇ τῶν αὐτομάτων χορηγίᾳ διαιτωμένους*'. Vergilius quoque ecl. 4, 21 sq.:

ipsae lacte domum referent distenta capellae
ubera nec magnos metuent armenta leones,
ipsa tibi blandos fundent cunabula flores,

et 43 sq.:

ipse sed in pratis aries iam suaue rubenti
murice, iam croceo mutabit uellera luto,
sponte sua sandyx pascentis uestiet agnos,

et Tibullus I, 3, 45 sq.:

ipsae mella dabant quercus ultroque ferebant
obuia securis ubera lactis oues,

et Horatius epod. 16, 51 de insulis beatorum:

illic iniussae ueniunt ad mulctra capellae,

αὐτόματον illud exprimunt.

Inter comicos Teleclides in Amphictyonum loco ab Athenaeo laudato ab ea, quam uerbum *αὐτόματον* ab initio habuit, notione proficiscitur, sed multa adiungit, quae terrae fruges sponte prouenientes longe egrediuntur:

ἡ γῆ δ' ἔφερ' οὐ δέος οὐδὲ πόνους, ἀλλ' αὐτόματ' ἦν τὰ δέοντα,
οἴνῳ γὰρ ἅπασ' ἔρρει χαράδρα, μᾶζαι δ' ἄρτοις ἐμάχοντο
περὶ τοῖς στόμασιν τῶν ἀνθρώπων ἱκετεύουσαι καταπίνειν,
εἴ τι φιλοῖεν τὰς λευκοτάτας. οἱ δ' ἰχθύες οἴκαδ' ἰόντες
ἐξοπτῶντες σφᾶς αὐτοὺς ἂν παρέκειντ' ἐπὶ ταῖσι τραπέζαις.
ζωμοῦ δ' ἔρρει παρὰ τὰς κλίνας ποταμὸς κρέα θερμὰ κυλίνδων
q. sq.

Eisdem autem, quae Teleclides hic enumerat, Pherecrates in Persis ad confirmandam seruorum absentiam usus est, uersibus ab Athenaeo VI, 269 C allatis:

τίς δ' ἔσθ' ἡμῖν τῶν σῶν ἀροτῶν ἢ ζυγοποιῶν ἔτι χρεία
ἢ δρεπανουργῶν ἢ χαλκοτύπων ἢ σπέρματος ἢ χαρακισμοῦ;
αὐτόματοι γὰρ διὰ τῶν τριόδων ποταμοὶ λιπαροῖς ἐπιπάστοις
ζωμοῦ μέλανος . . . . . ῥεύσονται q. sq.,

ubi perinde primis uersibus agri potissimum cultura respicitur. Plane superuacuam in tali uita seruorum operam esse etiam euidentius reddit Crates in Feris, cum non solum cibos, sed etiam suppellectilem motu uoluntario praeditam fingit. Versus iocosissimos, quibus hoc descripsit, Athenaeus l. l. seruauit:

ἔπειτα δοῦλον οὐδὲ εἷς κεκτήσετ' οὐδὲ δούλην,
ἀλλ' αὐτὸς αὑτῷ δῆτ' ἀνὴρ γέρων διακονήσει;
B. οὐ δῆθ', ὁδοιποροῦντα γὰρ τὰ πάντ' ἐγὼ ποιήσω.
A. τί δῆτα τοῦτ' αὐτοῖς πλέον; B. πρόσεισιν αὔθ' ἕκαστον
τῶν σκευαρίων, ὅταν καλῇ τις· παρατίθου τράπεζα.
αὕτη παρασκεύαζε σαυτήν· μάττε θυλάκισκε.
ἔγχει κύαθε. ποῦσθ' ἡ κύλιξ; διάνιζ' ἰοῦσα σαυτήν.
ἀνάβαινε μᾶζα. τὴν χύτραν χρῆν ἐξερᾶν τὰ τεῦτλα.
ἰχθὺ βάδιζ'. 'ἀλλ' οὐδέπω 'πὶ θἄτερ' ὀπτός εἰμι'.
οὔκουν μεταστρέψας σεαυτὸν ἅλὶ πάσεις ἀλείφων.

cui alter opponit:

ἔπειτ' ἀλάβαστος εὐθέως ἥξει μύρου
αὐτόματος, ὁ σπόγγος τε καὶ τὰ σάνδαλα.

et ad talem aureae uitae descriptionem simillimus Eupolidis locus, Aurei generis frg. 277 K, pertinere uidetur, ubi caseus ipse, ut abluatur, ad aquam ambulat:

ἡ τροφαλὶς ἐκεινηΐ
ἐφ' ὕδωρ βαδίζει σκῖρον ἠμφιεσμένη.

Quoniam sic probatum erat seruos illo tempore non fuisse, facile adducebantur, ut maiorem, quae Saturnalibus fuit, seruorum licentiam Saturni regni memoriae deberi fingerent. Quam conclusionem diligentissimus comicorum imitator Lucianus fecit, qui Saturnal. c. 7 ipsum Saturnum de suis feriis disserentem inducit: 'ὀλίγας ταύτας ἡμέρας . . . . ἀναλαμβάνω τὴν ἀρχήν . . . . διὰ τοῦτο . . . . ἰσοτιμία πᾶσι καὶ δούλοις καὶ ἐλευθέροις· οὐδεὶς γὰρ ἐπ' ἐμοῦ δοῦλος ἦν' cf. Bergk. de rel. com. att. p. 193 sq.

Sed si in aureae felicitatis apud comicos imaginem amplius inquirere uolumus, non licet aurei saeculi uitam disiungere ab **Orco** et a sede beatorum, siue illam apud inferos siue in Oceano ponis; nam simillimis semper priscae uitae et Elysii felicitas coloribus a poetis instructa est. Iam in Hesiodi carminibus aurea Saturno regnante felicitas eisdem prope uerbis et primo hominum generi et heroibus post mortem in insulis beatorum habitantibus tribuitur. Qua similitudine adductus Horatius epod. 16, 63, qui insulas beatorum incolant, ex aurea aetate remansisse fingit. Propertius, qui Saturno regnante puellas negat peccasse, V, 7, 60 eas potissimum, quae in coniugio fideles fuerint, Elysium habitare fingit; Tibullus, qui II, 3, 71 amoris aureo saeculo facilitatem praedicat, I, 3, 63 Elysios campos eodem colore inudit:

at iuuenum series teneris immixta puellis
ludit et adsidue proelia miscet amor.

Quam autem arta apud comicos inter auream felicitatem et res infernas necessitudo intercedat, ex eo intellegitur, quod ipsius aureae aetatis, quae in hac terra fuit, Plutonem auctorem offendimus in Cratini Diuitiarum frg. 160 K. Affertur uersiculus a Stobaeo:

αὐτόματα τοῖσι θεὸς ἀνίει τἀγαθά.

Possit aliquis cogitare dei nomine hic Saturnum significari, praesertim cum idem frg. 165 commemoretur ut illius aetatis gubernator. *Ἀνιέναι* autem per se etiam dici potest de deo sub caelo uersante, qui facit, ut aliquid ex terra proueniat, ut Euripides Bacch. 707 de Libero narrat:

ἄλλη δὲ νάρθηκ᾽ εἰς πέδον καθῆκε γῆς
καὶ τῇδε κρήνην ἐξανῆκ᾽ οἴνου θεός.

At uero ex Aristophanis Tagenistarum frg. 1, 14 discimus inter preces, quae ad mortuorum animas in Orco uersantes fiebant, etiam hoc ab eis posci solitum esse ʽ*δεῦρ᾽ ἀνεῖναι τἀγαθά*᾽. Quod confirmatur Aeschyli Persarum u. 222 Dind., ubi Atossam chorus iubet a Dareo petere: ʽ*ἐσθλά σοι πέμπειν τέκνῳ τε γῆς ἔνερθεν ἐς φάος*᾽, et Choeph. u. 147, ubi Electra a patre precatur: ʽ*ἡμῖν δὲ πομπὸς ἴσθι τῶν ἐσθλῶν ἄνω*᾽. Ipsa autem

haec uerba 'ἀνιέναι τἀγαθά' sollemnia in eiusmodi precibus fuisse Aristophanis locus docet Ran. 1462, ubi Bacchus ad certam formulam sine dubio respiciens Aeschyli uerbis: 'ἐκεῖ φράσαιμ' ἄν, ἐνθαδὶ δ' οὐ βούλομαι' respondet:

μὴ δῆτα σύγ', ἀλλ' ἐνθένδ' ἀνίει τἀγαθά.

Neque contra hanc sententiam facit, quod Aeschyli duo loci in adhibenda uoce 'ἐσθλά' consentiunt, quae priore loco uariandae elocutionis gratia poni debuit, cum u. 218 praecederet 'τὰ δ' ἀγάθ' ἐκτελῆ γενέσθαι' 1), neque altero loco ἀγαθῶν pro ἐσθλῶν ab Aeschylo scribi potuit, cum anapaesti apud tragicos nonnisi in prima trimetri sede (exceptis nom. propr.) locus sit. Ad Aristophanis porro locum scholiasta alium quoque uersum illam formulam continentem affert his uerbis: 'παρὰ τὴν παροιμίαν· ἐκεῖ βλέπουσα δεῦρ' ἀνίει τἀγαθά', ubi παροιμία nihil aliud uidetur significare nisi uersum (tragicum esse Fritzschius ad Ranas p. 441 credit), qui multus in ore hominum erat. Quod cum haec exempla nos doceant uerborum 'ἀνιέναι τἀγαθά' sollemnem in rebus, quae Orci incolis deberentur, usum fuisse, non credo a Cratino eadem haec uerba eadem, qua illis locis, uersus sede alio sensu adhibita esse, praesertim cum Cratini quoque uersum in prouerbium abiisse testentur paroemiographi, quos Kockius laudat. Simillimo autem sensu de ipsius Plutonis donis uerbum ἀνιέναι usurpatur a Platone in Cratylo p. 403 A, ubi Pluton dicitur nomen suum inde accepisse, ὅτι ἐκ τῆς γῆς κάτωθεν ἀνίεται ὁ πλοῦτος. Plutonem igitur hoc Cratini uersu aureae abundantiae auctorem cogitari statuimus. Etymologia autem illa, quam Plato profert, iam Aristophanes uti uidetur, cum in Tagenistis frg. 488, 1 dicit:

καὶ μὴν πόθεν Πλούτων γ' ἂν ὠνομάζετο,
εἰ μὴ τὰ βέλτιστ' ἔλαχεν;

Hinc intellegimus, quomodo fieri potuerit, ut Pluti et Plutonis nomina promiscue usurparentur. Quod Aristophanem Plut. 727 facere uidemus, ubi Carion narrat: 'μετὰ τοῦτο τῷ Πλούτωνι παρεκαθέζετο' q. sq., Plutum autem in animo habet. Qua in

---

1) Vel τἀγάθ' cum Hermanno, ut dura solutio euitetur.

re Aristophanes teste scholiasta Sophoclem secutus est, qui in Inacho *Πλούτωνος ἐπείσοδον* (frg. 252 N.) commemorauerat, diuitias nimirum in Inachi domum intrantes significans, nam eisdem scholiis paulo infra de eadem fabula refertur *ὅτι τοῦ Διὸς εἰσελθόντος πάντα μεστὰ ἀγαθῶν ἐγένετο.* Luciano autem Plutus Plutonis ad Timonem legatus est (Timon. p. 131).

Neque porro ab Orco insulisque beatorum longius remotas huius terrae regiones separare possumus. Nam uel ipsas insulas beatorum longinquum est enumerare, quot locis ueteres posuerint. Trans columnas Herculis plerique ponebant, Sebosus Hesperidas intellexit, Tzetzes insulas prope Britanniam sitas fuisse tradit, Aristoteles de Sardinia cogitabat, alii de Lesbo (uide Welckerum de Phaeacibus et ins. beat. opusc. II, 26 adn.), Apion Canobum uoluit, alii testante Herodoto Oasim magnam, Lycophron locum prope Thebas Boeoticas situm, alii alia. Neque praeter has insulas ulla caeli regio fabulosa felicitate caret, ad septentrionem spectant Hyperborei, ad meridiem Aethiopes, occidenti ultimo deis propinquo (uide Roscheri Gorgones p. 23 sq.) oppositae sunt Persarum diuitiae atque Indiae miracula.

Verum ut de comicis ipsis uerba faciamus, quod primum ipsam auream aetatem attinet, ubi uel praeterita commemoretur uel quasi praesens spectantium oculis proponatur uel futura spe praesumatur, non potest accurate ubique dignosci. Velut in Cratini (quem in aurea uita describenda *ὥσπερ λαμπάδιον κατασείσαντα* ceteros poetas omnes imitatos esse Athenaeus VI, 268 D dicit) Diuitiarum fragmentis et ex uetusta memoria felicitatis imago repetitur frg. 160:

αὐτόματα τοῖσι θεὸς ἀνίει τἀγαθά,

frg. 165: *οἷς δὴ βασιλεὺς Κρόνος ἦν τὸ παλαιόν,*
ὅτε τοῖς ἄρτοις ἠστραγάλιζον, μᾶζαι δ' ἐν ταῖσι παλαίστραις
Αἰγιναῖαι κατεβέβληντο δρυπεπεῖς βώλοις τε κομῶσαι,

et praesenti tempore alio quodam loco uigere fingitur frg. 164:

ἆρ' ἀληθῶς τοῖς ξένοισιν ἔστιν, ὡς λέγουσ' ἐκεῖ,
πᾶσι τοῖς ἐλθοῦσιν ἐν τῇ κοπίδι θοινᾶσθαι καλῶς;

ἐν δὲ ταῖς λέσχαισι φῦσκαι προσπεπατταλευμέναι
κατακρέμανται, τοῖσι πρεσβύταισιν ἀποδάκνειν ὀδάξ;

fragmento autem 161 ipsa praesens felicitas oculis proponitur. Nam quoquo modo sanandos esse credas hos uersus:

ἐγὼ γάρ εἰμι θυννὶς ἢ μελαινὰς ἤ
καὶ θύννος ὀρφὼς γλαῦκος ἔγχελυς κύων

(quod Meinekius scribendum censet: ἐγὼ γάρ, εἴ μοι θυννὶς ἢ μελαινὰς ἦν ἢ θύννος q. sq., talem enuntiati truncum laudare contra Athenaei consuetudinem est) — uidentur ipsi pisces sese hominibus offerre, ut eligant sibi, quem comedant. Idem piscium esse officium in beatis Orci partibus Pherecrates fingit Metall. frg. 108, 23:

ὀπταὶ κίχλαι γὰρ εἰς ἀνάβραστ᾿ ἠρτυμέναι
περὶ τὸ στόμ᾿ ἐπέτοντ᾿ ἀντιβολοῦσαι καταπιεῖν,

et pulti panibusque hunc animum tribuit Teleclides in Amphictyonibus frg. 1, 4, ubi de uetusta aetate narrat:

μᾶζαι δ᾿ ἄρτοις ἐμάχοντο
περὶ τοῖς στόμασιν τῶν ἀνθρώπων ἱκετεύουσαι καταπίνειν,
εἴ τι φιλοῖεν τὰς λευκοτάτας.

Crates in Feris auream uitam quasi statim adfuturam proponit, ut futurum tempus in fragmentis ab Athenaeo laudatis ostendit frg. 14, 3:

ὁδοιποροῦντα γὰρ τὰ πάντ᾿ ἐγὼ ποιήσω,

cui alter frg. 15, 2 opponit:

ἐγὼ γὰρ αὐτὰ πάμπαλιν
τὰ θερμὰ λουτρὰ πρῶτον ἄξω τοῖς ἐμοῖς.

Et quod frg. 17 homines cum bestiis paciscuntur, introducendae huius uitae causa fit. Fragmento autem 16 condicio horum hominum describitur:

ἔχοντες εὐπαθῆ βίον
παρουσίαν τε χρημάτων

incertum aureorumne, qui fuerint, an futurorum. Sunt tamen aliquae fabulae, quae uel ipso titulo doceant spectatorum animos in antiquissimi temporis memoriam ductos esse. Dubito an Cratini minoris Gigantes et Eubuli Titanes huc referendi sint, ex utraque enim fabula fragmentum exstat, quod rerum

ad delicatam uitam pertinentium commemorationem continet. De Gigantibus haec Bergkii sententia est (rel. com. att. p. 277)[1]), Titanes autem fuerunt Saturnus eiusque aequales, facile igitur in fabula sic inscripta Saturnia uita induci poterat. Certiora de Teleclidis Amphictyonibus affirmare possumus, qua in fabula de priscae aetatis felicitate sermonem fuisse Athenaeus l. l. testatur. Et in tetrametris anapaesticis, quae affert, ipse felicitatis auctor uerba facit:

λέξω τοίνυν βίον ἐξ ἀρχῆς, ὃν ἐγὼ θνητοῖσι παρεῖχον.

Sequitur tunc aureae aetatis descriptio sollemnibus coloribus illustrata, cuius partem iam supra laudaui. Utrum Amphictyon heros ut chori Amphictyonum coryphaeus haec dicat an alius quis, discerni nequit. Nam Ar. Nub. 961 sq. simillima tetrametra: '*λέξω τοίνυν τὴν ἀρχαίαν παιδείαν ὡς διέκειτο*' q. sq. non coryphaeus loquitur, sed *Λόγος δίκαιος*. Saeculum autem aureum eo tempore, quo Amphictyon synedrion Amphictyonum constituerit (cf. Paus. X, 8, 1), a poeta poni posse marmore Pario probatur, ubi § 5 haec exstant: '*ἀφ' οὗ Ἀμφικτύων Δευκαλίωνος ἐβασίλευεν ἐν Θερμοπύλαις καὶ συνῆγε τοὺς περὶ τὸν ὅρον οἰκοῦντας καὶ ὠνόμασεν Ἀμφικτύονας καὶ Πυλαίαν οὗπερ καὶ νῦν ἔτι θύουσιν Ἀμφικτύονες, ἔτη* ΧΗΗΠΠΙΙΙ *βασιλεύοντος Ἀθηνῶν Ἀμφικτύονος*', ubi Amphictyonis utriusque regnum anno a. Chr. n. 1522 tribuitur. Libenter praeterea comici aureae aetatis memoriam inducebant, ut spectatores de sui temporis prauitate admonerent et spem facerent reducendae huius felicitatis, si ipsi meliores fierent. Sic Cratinus in Legibus, quas ut chorum senum persona introduxit (frg. 126), hos spectatoribus prauitatem hexametris uersibus obuertentes fecit, quorum unus seruatus est (frg. 128):

ὑμῶν εἷς μὲν ἕκαστος ἀλώπηξ δωροδοκεῖται,

simul autem beatae uitae imago eis proponitur:

ὁ δὲ Ζεὺς ὀσταφίσιν ὕσει τάχα (frg. 121),
καὶ δρόσον βάλλων ἕωθεν χλιαρὸς ταγηνίας (frg. 125).
τυρῷ καὶ μίνθῃ παραλεξάμενος καὶ ἐλαίῳ (frg. 129).

---

1) Cf. Teleclidis frg. 1, 15.

Confirmantur autem haec maxima similitudine Chironum eiusdem poetae. Qui item senes intrant frg. 235:

σκῆψιν μὲν Χείρωνες ἐλήλυμεν, ὡς ὑποθήκας,

item Atheniensibus prauitatem exprobrasse uidentur, quod uel ipsa *ὑποθηκῶν* mentione probatur[1]; item in Chironibus priscae uitae beatae imago proponitur frg. 238:

μακάριος ἦν ὁ πρὸ τοῦ βίος
βροτοῖσι πρὸς τὰ νῦν, ὃν εἶχον ἄνδρες
ἀγανόφρονες ἡδυλόγῳ σοφίᾳ q. sq.

(cf. anth. Pal. VIII, 124). Huc etiam frg. 231 referendum est:

οἷς ἦν μέγιστος ὅρκος
ἅπαντι λόγῳ κύων, ἔπειτα χήν, θεοὺς δ' ἐσίγων.

Nam non solum uitae mollitiem in priscis laudari, sed etiam morum praestantiam frg. 238 ostendit. Quod denique in Legibus uerborum Solonis usus fit ad uituperandos Athenienses, — nam frg. 128: '*ὑμῶν εἷς μὲν ἕκαστος ἀλώπηξ δωροδοκεῖται*' ex Solonis uersu '*ὑμῶν εἷς μὲν ἕκαστος ἀλώπεκος ἴχνεσι βαίνει*' expressum esse animaduerterunt uiri docti —, in Chironibus ipse Solon hoc officio uidetur functus esse, nam in scaenam quidem eum prodiisse frg. 228 ostendit:

οἰκῶ δὲ νῆσον, ὡς μὲν ἀνθρώπων λόγος,
ἐσπαρμένος κατὰ πᾶσαν Αἴαντος πόλιν.

Sed non solum ex antiquissimis temporibus aureae uitae imaginem repetebant, recentiora quoque eisdem coloribus illustrabant. Sic Teleclides in Prytanibus teste Athenaeo XII, 553 E *τὸν ἐπὶ Θεμιστοκλέους βίον ἁβρὸν ὄντα* depingebat. Similem Cratini Legum frg. 129, ubi aliquis describitur '*τυρῷ καὶ μίνθῃ παραλεξάμενος καὶ ἐλαίῳ*', imaginem Prytanum frg. 24. 25 praebet:

καὶ μελιχρὸν οἶνον ἕλκειν
ἐξ ἡδυπνόου λεπαστῆς
τυρίον ἐπεσθίοντα,

et quod frg. 26 aequales uidelicet Themistoclis dicuntur '*εὐ-*

---

1) Pherecrates in fabula 'Chiron' inscripta hexametris, ut Cratinus in Legibus, Atheniensium illiberalitatem castigat frg. 153.

χρεῖν ὀρνιθοθηρᾶν σωφρονεῖν', bona ualetudo priscis in Amphictyonibus tribuitur 1, 15:

οἱ δ' ἄνθρωποι πίονες ἦσαν τότε καὶ μέγα χρῆμα γιγάντων,

σωφροσύνη autem a Cratino in Chironibus, ubi ἀγανόφρονες ἡδυλόγῳ σοφίᾳ fuisse dicuntur. Sed ad recentiora etiam adducimur. Nam Plutarchus in uita Cimonis c. 10 (uide Bergk. rel. com. att. p. 199) narrat Cimonis liberalitate Saturniam uitam quodammodo Athenis reuixisse. Cratinum autem in Diuitiis beatae uitae imaginem ad Lacedaemoniorum mores et consuetudinem adumbrasse Bergkius p. 197 ostendit[1]) et in hac re eum Cimonem Laconici moris studiosum ante oculos habuisse probabiliter conicit. Unde facile concludere possumus illum Saturniae aetatis reditum, quem Plutarchus commemorat, iam a Cimonis aequalibus uel ab ipso Cratino illius merito imputatum esse. Nam aureae uitae nomen ad suam aetatem adhibuisse etiam Eupolis uidetur in fabula, quam 'Χρυσοῦν γένος' inscripsit, sed is quidem ironice. Nam frg. 290—92 acerba ironia in patriam suam inuehitur:

ὦ καλλίστη πόλι πασῶν, ὅσας Κλέων ἐφορᾷ,
ὡς εὐδαίμων πρότερόν τ' ἦσθα νῦν τε μᾶλλον ἔσει
— — —.
ἔδει πρῶτον μὲν ὑπάρχειν πάντων ἰσηγορίαν
— — —
πῶς οὖν οὐκ ἄν τις ὁμιλῶν χαίροι τοιᾷδε πόλει,
ἵν' ἔξεστιν πάνυ λεπτῷ κακῷ τε τὴν ἰδέαν — —.

Quam in titulo ponendo ironiam, humiliora ille quidem respiciens, Eubulus imitatur, qui uersibus ab Athenaeo XIV, 640 B (Mein. com. fr. III, 241) seruatis Athenarum urbis abundantiam ironice ita describit, ut bona et mala promiscue enumeret:

ἐν τῷ γὰρ αὐτῷ πάνθ' ὁμοῦ πωλήσεται
ἐν ταῖς Ἀθήναις· σῦκα κλητῆρες βότρυς
γογγυλίδες ἄπιοι μῆλα μάρτυρες ῥόδα

---

1) κοπίδος et lescharum (frg. 164) admonet, poterat etiam frg. 162:

ἄρξει γὰρ αὐτοῖς διποδία .... καλῶς

afferre, nam dipodiam Laconicam esse saltationem Pollux IV, 101, quem Kockius non laudat, testatur.

μέσπιλα χόρια σχαδόνες ἐρέβινθοι δίκαι
πῦος πυριάτη μύρτα κληρωτήρια
ὑάκινθος ἄρνες κλέψυδραι νόμοι γράφαι.

Inscripsit autem fabulam, qua hi uersus continebantur, Ὀλβία, Athenas nimirum significans quasi felicitatis sedem.

Iam traducti sumus ab ipsa aetate aurea ad auream uitam certo quodam loco positam. Quemnam Cratinus in Diuitiis frg. 164 significet locum, nescimus, hoc tantum sentimus Spartae similem esse uide p. 68. Orientis autem praecipue partibus beatam uitam tribuebant. Sic non solus Pherecrates in Persarum fragmento ab Athenaeo adlato Persidis imaginem fabulosam proponit; in Antiphanis Oenomao siue Pelope homo aliquis Asiaticus tenuem Graecorum uictum cum maiorum suorum luxuria comparat (Mein. III p. 94):

τί δ' ἂν Ἕλληνες μικροτράπεζοι
φυλλοτρῶγες δράσειαν; ὅπου
τέτταρα λήψει κρέα μίκρ' ὀβολοῦ.
παρὰ δ' ἡμετέροις προγόνοισιν ὅλους
βοῦς ὤπτων σῦς ἐλάφους ἄρνας,
τὸ τελευταῖον δ' ὁ μάγειρος ὅλον
τέρας ὀπτήσας μεγάλῳ βασιλεῖ
θερμὴν παρέθηκε κάμηλον,

ubi μεγάλου βασιλέως u. 7 commemoratio ostendit Persas significari. Totas autem, si non camelos, at boues a rege Persarum sibi appositas esse legati Athenienses apud Aristophanem Ach. 85 mentiuntur. In eiusdem Antiphanis Boeotia frg. 1 malorum, quae cum aureis Hesperidum malis comparantur, eo confirmatur praestantia, quod semen eorum a Persarum rege Athenas missum sit. Et tam sollemnis luxuriae notionis cum Persarum nomine coniunctio fuit, ut Metagenes eo quasi appellatiuo uti posset, cum fabulam, qua Thurinos luxuriantes inducebat, Thuriopersas inscriberet. Diuitiis autem potissimum ingentibus hanc terram praestare fingebant; quamobrem Pherecrates in Persis flumina iuris et carnium ibi e Pluti fontibus orientia facit, et Aristophanes Ach. 82 in hac terra montes aureos ponit, ubi rex per octo menses uentrem exonerauerit.

Lucianus denique dial. mort. II, quo Menippum diuitiarum uanitatem castigantem inducit, tres Asiae reges Midam Sardanapallum Croesum ei illudendos dat, Persarum uero regem quasi summum specimen diuitis hominis illos reges etiam superantem in Timone p. 154 ponit: '*ὦ Μίδα καὶ Κροῖσε καὶ τὰ ἐν Δελφοῖς ἀναθήματα ὡς οὐδὲν ἄρα ἦτε ὡς πρὸς Τίμωνα καὶ τοῦ Τίμωνος πλούτου, ᾧ γε οὐδὲ ὁ βασιλεὺς ὁ Περσῶν ἴσος*'.

Sed cum Asiae miracula rumoribus tantum procul adlatis innotescerent, qui ipsi felicitatis fabulosae participes uellent fieri, eos comici **in Orcum descendentes** faciebant. Viuorum ad inferos descensu ponendo praeierat Homerus, cum Ulixem illuc mitteret. Hoc primum ad inferos iter Achaeus tragicus in Aethone satyrico oculis proposuit, qua in fabula satyros ipsos, Ulixem nimirum comitantes, ad inferos descendisse ex uersu '*χαῖρ' ὦ Χάρων, χαῖρ' ὦ Χάρων, χαῖρ' ὦ Χάρων*' (frg. 11 N.) apparet, quem satyros pronuntiasse schol. Ar. Ran. 184 traditur [1]). Diuersae autem causae fuerunt, cur iter illuc susciperetur. Bacchus in Aristophanis Ranis descendit, ut e tragicis unum ad superos reduceret; idem poetarum mortuorum desiderium in Aristophanis Gerytade in causa fuisse uidetur, ut poetae tragici comici cyclici deliberatione facta legatos in Orcum mitterent, de qua legatione frg. 149. 50 refertur; et si re uera in Phrynichi Musis frg. 32:

ἰδού, δέχου τὴν ψῆφον· ὁ καδίσκος δέ σοι
ὁ μὲν ἀπολύων οὗτος, ὁ δ' ἀπολλὺς ὁδί,

ut Meinekius et Bergkius suspicantur, ad certamen inter Sophoclem et Euripidem institutum pertinet, hoc certamen necesse est in Orco factum esse, cum in eadem fabula frg. 31 Sophocles ut mortuus laudetur. Quae suspicio eo confirmatur, quod Phrynichi Musae una cum Aristophanis Ranis prodierunt, similis autem argumenti fabulis saepe comici concertabant; uelut una cum Nubibus Connus Amipsiae acta est, qua fabula chorus *φροντιστῶν* inducebatur et Socrates illudebatur.

---

1) Aliam explicationem, sed uix probabilem, uide apud Urlichs. in Phil. uol. I p. 559 sq.

Altera autem causa, cur descenderetur, maxima edendi bibendique commoditas fuit. Pherecrates in Metallicis frg. 108 eisdem deliciis epularibus, quas in Persis ipse Persarum terrae et in Amphictyonibus Teleclides uetustissimi temporis uitae tribuit (quapropter Athenaeus hunc quoque locum inter *ἀρχαίου βίου* exempla affert), Orcum instruit et feminam (u. 20) inducit, quae illinc reuersa tam iucundam rerum inferarum imaginem uerbis depingit, ut amica statim ipsa quoque in Tartarum desilire cupiat. Item in Aristophontis Pythagorista frg. 4 (III p. 362 M.) aliquis ex Orco reuersus de inferorum epulis rettulisse dicitur:

ἔφη δὲ καταβὰς εἰς δίαιταν τῶν κάτω
ἰδεῖν ἑκάστους, διαφέρειν δὲ πάμπολυ
τοὺς Πυθαγοριστὰς τῶν νεκρῶν· μόνοισι γὰρ
τούτοισι τὸν Πλούτωνα συσσιτεῖν ἔφη
δι᾽ εὐσέβειαν, —

diuersas igitur epulantium cateruas uidebat, cum quarum una Pluto ipse erat. Simillima autem apud Eubulum de symposio aliquo narrantur:

— ἕτεροι δὲ θεοῖσι συμπεπλεγμένοι
μετὰ Καράβου σύνεισιν, ὃς μόνος βροτῶν
δύναται καταπιεῖν ἐκ ζεόντων λοπαδίων
ἄθρους τεμαχίτας, ὥστ᾽ ἐνεῖναι μηδὲ ἕν.

Quod cum ex fabula *Ἀνασωζόμενοι* inscripta hi uersus petiti sint (III p. 207 M.), non dubito quin haec quoque homines uel ex Orco uel ab insulis beatorum reuersi rettulerint; nonne enim plane auream Hesiodi uitam illic degunt?

ξυναὶ γὰρ τότε δαῖτες ἔσαν, ξυνοὶ δὲ θόωκοι
ἀθανάτοισι θεοῖσι καταθνητοῖς τ᾽ ἀνθρώποις (frg. 187 H.).

Hoc uno illi dei a Plutone dissentiunt, quod Carabi uoracitati coram adsunt, cum Pluto solos Pythagoreos, qui etiam post mortem *ἐσθίουσι ....*
λάχανά τε καὶ πίνουσιν ἐπὶ τούτοις ὕδωρ (l. l. u. 7),
dignos habeat, quibuscum epuletur.

Descendere uero aliquem, ut ipse Orci cibis frueretur, Pherecrates in Crapatalis finxisse uidetur. Quod uel ipso titulo

eiusque apud Pollucem explicatione ueri simile est. Nam Pollux IX, 83 refert: '*λέγει δὲ τὸν μὲν κραπαταλὸν εἶναι ἐν ᾅδου δραχμήν, ἔχειν δ' αὐτὸν ὀκτὼ ψωθίας, τὴν δὲ ψωθίαν εἶναι τριώβολον καὶ δύνασθαι ὀκτὼ κικκάβους*'. Ad haec nummorum nomina Hesychii locos: '*κραπάταλος, παρὰ πολλοῖς ὁ μωρός*' et '*ψώθιον, τὸ ὑποκάτω τοῦ ἄρτου*' iam Meinekius hist. crit. p. 85 affert, *κίκκαβος* autem a cicco ductum cum Plautino 'non ciccum' pro 'ne minimum quidem' comparandum est. Nihil igitur titulus significat nisi summam in Orco rerum omnium pretii uilitatem. At uero iter illuc ut suscipiat, aliquis frg. 81 admonetur:

λήψει δ' ἐν Ἅιδου † κραπάταλον τριωβόλου
καὶ ψωθία,

et re uera eum in Orco uisum esse frg. 91 et 94 probatur. Quid autem potissimum eum commouerit, ex frg. 82 perspicitur, ubi cum grauitate quadam profitetur se ad boum carnes profecturum esse:

μάχαιραν ἆρ' ἐνέθηκας; Οὔ. Τί μ' εἴργασαι;
ἀμάχαιρος ἐπὶ βόεια νοστήσω κρέα
ἀνὴρ γέρων ἀνόδοντος.

Dubitatum est a Meinekio, num recte Pollux diceret Crapatalorum hoc fragmentum esse, cum extrema tria uerba '*ἀνὴρ γέρων ἀνόδοντος*' in Bekkeri anecdotis (406, 1) ut ex Corianno Pherecratis petita laudarentur. Sed ut concedamus Meinekio eiusmodi errorem Polluci tribui posse, quonam fundamento nixus negabit aliquis Bekkeri grammaticum errare potuisse, cum fere nusquam habeamus, quo huius testimoniorum fidem examinemus? Nam, ut exemplum afferam, Cratinum 31 locis laudat, quorum 23 testimonium eius solum exstat, 7, quae affert, una cum Suida exhibet, sed cum semper fere ad uerbum congruant, Suidas et grammaticus ille omnino pro duplici fonte non sunt habendi; uno tantum loco Zonarae testimonio adnotatio eius confirmatur, at uero Zonaras ex eisdem plerumque cum Suida fontibus hausit, itaque huc quoque pertinent, quae de Suidae cum grammatico consensu diximus. Ex Aristophanis fabulis, quae ad nos peruenerunt, unum tantum locum

adlato fabulae titulo laudat p. 444, 24, ut ex hoc testimonio, quamuis recto, de uniuersa fide eius iudicium non possimus sumere. Potest igitur Bekkeri grammaticus uel auctor eius saepe et uehementer in titulis fabularum afferendis errasse, nos nescimus. Ac ne necessarium quidem est statuere alterum utrum errasse et ad eundem locum utramque adnotationem pertinere. Nam si modo Pherecrates uocabulo *ἀνόδοντος* usus est, haec tria uerba coniuncta '*ἀνὴρ γέρων ἀνόδοντος*' nihil tam singulare continent, ut non possimus cogitare ea plus semel a Pherecrate adhibita esse. In cuiusmodi repetitione eo minus offendemus, quoniam mediae comoediae poetae magnum uersuum numerum in binis comoediis ponere non dubitabant, quod u. gr. Alexidem quinque senariis fecisse Athenaeus l. VIII, 340 C testatur, Antiphanem quattuordecim uersibus idem III, 104 A, Ephippum etiam uiginti uno VIII, 347 B. Quod autem grammaticus ille unum locum Coriannus laudat, minime contendit solum esse eiusmodi locum. Nam plenam exemplorum copiam non affectasse grammaticum unum exemplum doceat. BA. 370, 19 laudatur uocabulum '*ἀκαλήφη*' pro '*κνίδη*' positum duobus locis adlatis ex Aristophanis Phoenissis (frg. 560) et ex Pherecratis Automolis (frg. 24). Si plenus esse uoluisset, Eupolidem, quem p. 475, 12 una cum Pherecrate commemorat, hic quoque debuit laudare, cum Athenaeus referat: '*τὰς κνίδας ὁ Εὔπολις ἐν Αὐτολύκῳ ἀκαλήφας ὀνομάζει*' (frg. 60), Autolycum autem Eupolidis huic grammatico ad manum fuisse doceat p. 447, 1 = frg. 63. Siue igitur Bekkeri potius grammaticum errare statuimus siue ad diuersos locos utrumque spectare, nulla re cogimur Pollucis fragmentum a Crapatalis alienum iudicare. Coriannus argumentum fuisse senis eiusque filii erga eandem meretricem amorem statuit Bergkius in comm. de rel. com. att. p. 299 et epulas quoque apud illam institutas esse fragmenta docent. Possit igitur cogitari senem utpote dentibus carentem, cum ad has epulas iret, suum secum cultrum tulisse. Sed non minus apte eadem uerba ad Crapatalos trahuntur, qua in fabula senex in itinere ad inferos parando curat, ut etiam culter inter ea sit, quae secum laturus

est. Neque enim — ne quis hoc obiciat — summae illius edendi et bibendi apud inferos commoditatis cibis paratis os circumuolantibus, qualis in Pherecratis Metallicis depingitur, in hac fabula locus est, quoniam sic de emptione rerum, cuius praecipuas partes fuisse ipse titulus docet, cogitari nequit. Apte autem senex ad fruendam illam felicitatem demittitur. Nam senes potissimum in Diuitiis quoque Cratini fabuloso illo loco (frg. 164) respiciuntur:

ἐν δὲ ταῖς λέσχαισι φύσκαι προσπεπατταλευμέναι
κατακρέμανται τοῖσι πρεσβύταισιν ἀποδάκνειν ὀδάξ,

et in Cratetis Feris (frg. 14) is, cui reducendae uitae aureae condiciones proponuntur, non recte intellectis alterius uerbis statim de senum commoditate timet:

ἔπειτα δοῦλον οὐδὲ εἷς κεκτήσετ᾽ οὐδὲ δούλην,
ἀλλ᾽ αὐτὸς αὑτῷ δῆτ᾽ ἀνὴρ γέρων διακονήσει;

Habemus igitur in Crapatalis exemplum itineris cibis fruendi causa in Orcum suscepti. Dubito autem an inter eas, quarum fragmenta exstant, fabulas Crapatali non sint sola, in qua aliquis uiuus ad epulas in Orco instituendas descendit. Neque enim eam suspicionem supprimere possum **Tagenistarum** quoque **Aristophanis** idem argumentum fuisse. Nam Athenaeus in media eorum, quae comici de uita beata finxerint, enumeratione VI, 269 E Tagenistas Aristophanis commemorat utpote qui similem locum contineant, quem quasi notissimum non exscripserit. Cuiusmodi locus fuerit, ex maxima ceterorum omnium, qui ibidem laudantur, locorum similitudine facile concludi potest. Erat descriptio mirae cuiusdam et fabulosae ciborum potorumque abundantiae, ad quam fruendam ne minimo quidem labore opus esset. *Ταγηνισταί* autem ei sunt, qui epulis lautissimis delectantur, ut uerbum *ταγηνίζειν*, cum proprie significet ‘in sartagine frigere’ (scil. pisces), latiore sensu pro ‘luxuriose uiuere’ iam ab Eupolide frg. 351 *λακωνισμῷ* i. e. ‘tenui uitae’ opponitur. Et re uera epulas ipsas in scaena propositas fuisse magnasque earum partes fuisse in hac fabula ex magno fragmentorum numero ad has pertinentium (496—98. 499? 502. 3. 6. 7. 11) colligas. Bergkius, cum

commentationes de rel. com. att. scriberet, Saturnaliorum licentiam credidisse uidetur hac fabula oculis propositam esse, cum in hoc libro (p. 194) uersus comicos a Plutarcho sine poetae nomine adlatos (com. anon. frg. 305 M.), quibus serui Saturnalia agentes describuntur, ex Aristophanis Tagenistis petitos esse censeret, causa sententiae suae non adlata. Sed Bergkius solo uersu frg. 491, 3:

ᾄδωμεν εἰς τὸν δεσπότην ἐγκώμιον

ad hanc opinionem adductus esse uidetur. Adnotat enim (in Mein. ed.): 'facile aliquis coniciat, seruos potius choreutas fuisse'. Et per se bene poterat ad Saturnalia Saturnii aeui memoria annecti, ut ad hanc felicitatis descriptio, quam Athenaeus nouit, pertineat, praesertim cum Athenaeus l. l. tales locos se allaturum esse profiteatur, quibus demonstretur aurea aetate seruorum usum non fuisse; hoc autem praecipue festis Saturnaliorum diebus reuocabatur (cf. Bergk. de rel. com. att. p. 193). At uero alteri interpretationi, quam Bergkius non nimis certo ore proponit, 'illos adulatores iuuenem diuitem tamquam seruos erum uideri coluisse' nihil obstat. Nam exemplum uocabuli 'δεσπότης' ab adulatore erga eum, quem colit, adhibiti Lucianus diligentissimus Aristophanis imitator praebet, cum in Timone p. 161 Philiadem κολάκων ἁπάντων βδελυρώτατον Timonem alloquentem facit: 'χαῖρε ὦ δέσποτα'[1]). Κόλακες igitur Tagenistae fuisse uidentur perinde atque Eupolidis κόλακες, quos ille frg. 173 ταγηνοκνισοθήρας appellat, et ad colaces bene quadrat frg. 491:

τί οὖν ποιῶμεν; χλανίδ' ἐχρῆν λευκὴν λαβεῖν.
εἶτ' Ἰσθμιακοὺς λαβόντες ὥσπερ οἱ χοροὶ
ᾄδωμεν εἰς τὸν δεσπότην ἐγκώμιον.

Nam usitatum parasitorum uestitum ad festas actiones non fuisse aptum, sed albis uestibus, quae hic quoque desiderantur, tali occasione opus fuisse ex Pollucis loco IV, 119 apparet: ἐσθῆτι ἐχρῶντο (sc. in comoedia) . . . οἱ παράσιτοι μελαίνῃ ἢ φαιᾷ, πλὴν ἐν Σικυωνίῳ λευκῇ, ὅτε μέλλει γαμεῖν ὁ παράσιτος

1) Cf. etiam Ribbeck. 'Kolax' p. 100 (comm. soc. lit. Lips. 1883).

(cf. Ribb. p. 13). De seruis igitur Saturnalia agentibus cogitandum non est.

Sed ubinam parasiti illi cenauerunt? Frg. 488:

καὶ μὴν πόθεν Πλούτων γ᾽ ἂν ὠνομάζετο,
εἰ μὴ τὰ βέλτιστ᾽ ἔλαχεν; ἓν δέ σοι φράσω,
ὅσῳ τὰ κάτω κρείττω ᾽στὶν ὧν ὁ Ζεὺς ἔχει·
ὅταν γὰρ ἱστῇς, τοῦ ταλάντου τὸ ῥέπον
κάτω βαδίζει, τὸ δὲ κενὸν πρὸς τὸν Δία.

— — —

οὐδὲ γὰρ ἂν ἀποθανόντες ἐστεφανωμένοι
προὐκείμεθ᾽ οὐδὲ βακκάρει κεχριμένοι
εἰ μὴ καταβάντας εὐθέως πίνειν ἔδει.
διὰ ταῦτα γάρ τοι καὶ καλοῦνται μακάριοι.
πᾶς γὰρ λέγει τις· ὁ μακαρίτης οἴχεται,
κατέδαρθεν· εὐδαίμων ὅσ᾽ οὐκ ἀνιάσεται,
καὶ θύομεν † αὐτοῖσι τοῖς ἐναγίσμασιν
ὥσπερ θεοῖσι καὶ χοάς γε χεόμενοι
αἰτούμεθ᾽ αὐτοὺς δεῦρ᾽ ἀνεῖναι τἀγαθά

aliquis diserte alteri persuadere studet inferas regiones praestare superis. Neque enim hoc illo loco agitur, ut demonstretur mortem uitae esse praeferendam, quamquam Stobaei liber, ubi exstat, *σύγκρισις ζωῆς καὶ θανάτου* inscriptus est, sed mortuorum condicio ad firmandam sententiam magis uniuersam prioris fragmenti partis affertur. Quid uero existimamus causae esse, cur aliquis alii tanta industria demonstret inferorum uitam superis feliciorem esse? An ut illi mortis timorem adimat uel suadeat, ut ipse sibi manus inferat? Hoc si uoluisset, argumenta a mortuorum condicione sumpta non postposuisset eis, quae mortis commemorationem non continent. Neque autem tenor uerborum permittit, ut ex otiosa res inferas cum superis comparantium disputatione sumpta esse putemus, sed is, qui loquitur, alterius uoluntatem ad certam aliquam rem faciendam incitare studet, ut qui diuersissima argumenta neglecto ordine cum intentione quadam cumulet. Quid restat nisi ut credamus suaderi alicui, ut uiuus in Orcum descendat eiusque deliciis fruatur? Omnia enim, quae de mor-

tuis afferuntur, nihil probant nisi deliciis plenam in Orco uitam esse, et quod extremis uerbis sacrificia commemorantur, quae mortuis quasi deis fiant, et preces, quibus petatur ab eis, ut bona in terram mittant, non ad honorem, quo fruantur, laudandum adiuncta sunt, sed ut demonstretur deorum uitam illic secundum hominum opinionem agi et bonorum omnium abundantiam adesse. Quam enim aliam ob causam hoc potissimum efferri credamus, quod *τἀγαθά* ab eis postulantur, nisi ut probetur eos uiuere *ἐν πᾶσιν ἀγαθοῖς*?

Ac re uera descensum esse ad inferos et partem fabulae in Orco actam esse probatur fragmentis 500 et 501. Scholiasta enim ad Ar. Ran. u. 293, ut demonstret Empusae nomine interdum Hecatam significari, affert hos uersus ex Tagenistis:

χθονία θ᾽ Ἑκάτη
σπείρας ὄφεων ἐλελιζομένη,

et adicit: *εἶτα ἐπιφέρει· ʽτί καλεῖς τὴν Ἔμπουσαν᾽;* Quae uerba simplicissime sic interpretari licet, ut statuamus aliquem Hecatae mentionem uerbis adlatis fecisse, alterum autem moleste ferre, quod ille nomen timendae deae proloquatur, sed in uituperando illo pro Hecata Empusae nomen adhibere, quasi Empusa nomen tantum aliud eius deae esset, quae proprie Hecata uocatur (sic enim intellegenda sunt uerba scholiastae, quae locum laudatum antecedunt: *ʽἔνιοι δὲ τὴν αὐτὴν τῇ Ἑκάτῃ* scil. *τὴν Ἔμπουσαν*, quae in lemmate est). Quocum optime consentit Hesychii locus, quem Fritzschius in commentario ad Ar. Ran. p. 162 laudat: *Ἔμπουσα· . . . Ἀριστοφάνης δὲ τὴν Ἑκάτην ἔφη Ἔμπουσαν᾽*. Ex his apparet Bergkii coniecturam: *ʽτί καλεῖς Ἑκάτην τὴν Ἔμπουσαν;᾽*, qua sumitur uituperari alterum interlocutorem propter nomen falso adhibitum, non modo superfluam, sed ne rectam quidem esse. Nam 1) Bergkius sumit eam, quae Empusa sit, falso ab illo Hecatae nomine appellari, cum contrarium appareat ex Hesychio (cf. Fritzsch. p. 163) 2) omnino de nominibus falso adhibitis in illo colloquio non disputatur, nam tunc scholiasta ipsam illam uituperationem commemorasset, cum re uera uerba eius ita instituta sint, ut docere nos uideatur, quomodo ex comparatione duo-

rum, quos affert, locorum appareat ab Aristophane haec nomina promiscue usurpata esse. Neque Hesychius diceret ab Aristophane Hecatam Empusam appellari, si ipse Aristophanes huius usus reprehensionem induxisset. Mutatione igitur si abstinemus, haec uerba: 'τί καλεῖς τὴν Ἔμπουσαν;' manifestum est dici ab homine metuente, ne Empusa nominis sui appellationi oboediat, eo scilicet loco, ubi tale aliquid fieri poterat. Qui uero eiusmodi locus aptior se praebet Orco, quo loco Bacchum quoque in Ranis (u. 285 sq.) eiusdem numinis timore agitari uidemus?

Ut incertiora adiungamus, si frg. 493:

ἐρείδετον, κἀγὼ κατόπιν σφῷν ἕψομαι

in longo et periculoso ad inferos itinere a cautiore aliquo dici credimus, qui ceteros a tergo sequi malit, simillimam imaginem Lucianus in Menippo p. 471 praebet: *ἐπεὶ δὲ ἦμεν ἐν τῷ σκότῳ, προῄει μὲν ὁ Μιθροβαρζάνης, εἱπόμην δὲ ἐγὼ κατόπιν ἐχόμενος αὐτοῦ*', quae narrat homo in Orcum profectus. Et ut iam uidimus in Aristophontis Pythagorista et in Eubuli Anasozomenis de beatorum cenantium cateruis referri, fortasse frg. 492:

τί πρὸς τὰ Λυδῶν δεῖπνα καὶ τὰ Θετταλῶν;
τὰ Θετταλικὰ μὲν πολὺ καπανικώτερα,

non tam otioso de rebus procul remotis colloquio debetur, quam uiuo populorum segregatim epulantium aspectui, qui Tagenistis in Orco sese praebebat. Distinctas quidem in Orco animas Eucrates quoque in Luciani Philopseude p. 51 uidit atque ibi quidem, Homerica locutione usurpata, *κατὰ φῦλα καὶ φρήτρας*.

In Achaei Aethone apud inferos cenatum esse Urlichsius Phil. uol. I, 561 credit et si recte Wilamowitzius Eupolidis in Taxiarchos post Phormionis mortem actam esse statuit, Phormionis cum Baccho prandium frg. 250 eodem delegandum est. Quid Nicophontis *ἐξ Ἅιδου ἀνιών* ibi uoluerit, nescimus. De uiuorum ad inferos descensu Amipsiae quoque fragmento inc. 23 agitur: *εἰ μὴ θανοῦσιν ἔστι τις τιμὴ κάτω,*
καταβῶμεν.

Quo loco non uideo cur Meinekius ʻμή' in ʻμέν' mutauerit. Nam ei, qui descendendi ipsi consilium capiunt, non sunt θανόντες, sed μὴ θανόντες. Neque per se necessarium erat, si mortuis illic honores fierent, etiam uiuos aduenas eorum participes fieri. Nam ad insulas quidem beatorum si qui ante mortem deuenirent, non sine difficultate eis easdem cum beatis delicias concessas esse ex eis, quae nautae apud Lucianum (uer. hist. II p. 109) de suo in Μακάρων νήσῳ aduentu referunt, uidemus. ʻἘνετυγχάνομεν' narrant illi ʻτοῖς φρουροῖς καὶ περιπόλοις, οἱ δὲ δήσαντες ἡμᾶς ῥοδίνοις στεφάνοις .... ἀνῆγον ὡς τὸν ἄρχοντα'. Iudicium ibi fit de compluribus, ʻτέταρτοι δὲ ἡμεῖς προσήχθημεν· καὶ ὁ μὲν (sc. ʻΡαδάμανθυς) ἤρετο τί παθόντες ἔτι ζῶντες ἱεροῦ χωρίου ἐπιβαίημεν· ἡμεῖς δὲ πάντα ἑξῆς διηγησάμεθα. οὗτος δὴ μεταστησάμενος ἡμᾶς ἐπὶ πολὺν χρόνον ἐσκέπτετο καὶ τοῖς συνέδροις ἐκοινοῦτο περὶ ἡμῶν'. Denique eis sententia aperitur: ʻτῆς μὲν φιλοπραγμοσύνης καὶ τῆς ἀποδημίας, ἐπειδὰν ἀποθάνωμεν, δοῦναι τὰς εὐθύνας, τὸ δὲ νῦν ῥητὸν χρόνον μείναντας ἐν τῇ νήσῳ καὶ συνδιαιτηθέντας τοῖς ἥρωσιν ἀπελθεῖν'. Neque autem eo nefas eorum constitisse, quod, cum homines essent, heroum sedem adirent, uel ipsa Rhadamanthi interrogatio: τί παθόντες ἔτι ζῶντες ... ἐπιβαῖεν ostendit, praeterea ex beatorum enumeratione elucet, ubi Diogenes quoque cum Laide afferuntur, quae nomina sane non permittunt, ut heroas artiore sensu intellegamus, quam homines mortuos beatitudine donatos.

Orci summis deliciis abundantis imaginem, quam comici tantopere excoluerunt, alibi quoque deprehendimus. Lucilii uerba (XXIX, 87 M.):

et circumuolitant ficedulae .... turdi
curati os

ex eiusmodi comicorum locis expressa esse F. Marx in studiis Lucilianis p. 46 probat, ubi uerba Lucilii sic constituit, ut exscripsimus. Et imago comica fluminum inferorum potum suauissimum sponte praebentium (Pherecr. Metall. 108, 3; Pers. 130, 3) Dioscoridae (anth. Pal. VII, 31) obuersata est, cum Anacreontem mortuum his uotis prosequeretur:

αὐτόματοί τοι κρῆναι ἀναβλύζοιεν ἀκρήτου
κὴκ μακάρων προχοαὶ νέκταρος ἀμβροσίου.
αὐτόματοι δὲ φέροιεν ἴον, τὸ φιλέσπερον ἄνθος,
κῆποι καὶ μαλακῇ μύρτα τρέφοιτο δρόσῳ.
ὄφρα καὶ ἐν Δηοῦς οἰνωμένος ἁβρὰ χορεύσῃς,
βεβληκὼς χρυσέην χεῖρας ἐπ' Εὐρυπύλην.

Et Socrates ad inferos tamquam ad conuiuium descendisse fingitur VII, 96:

Πῖνέ νυν ἐν Διὸς ὤν, ὦ Σώκρατες.

An uero animi tantum causa comici in depingendis Orci deliciis uersati sunt? Credo, ut supra probauimus Cratetem, cum homines aureos cum feris paciscentes induceret, Pythagoreorum praecepta illusisse, sic in hac quoque re Orphicos uel Pythagoreos (iam antiquitus confusos, uelut ab Herodoto II, 81 cf. Lob. Agl. 247), qui huius uitae abstinentiae praemia maximam apud inferos luxuriam sperabant, interdum carpi. Hoc suadet Platonis locus rep. II, 363 C a Lobeckio Agl. 806 laudatus, ubi Musaeus et Eumolpus — Plutarchus comp. Cim. et Luc. 1 haec de Orphicis dicta esse tradit — uituperantur, quia iustos post mortem ἐς ᾅδου ἀγαγόντες τῷ λόγῳ καὶ κατακλίναντες καὶ ξυμπόσιον τῶν ὁσίων κατασκευασαντες ἐστεφανωμένους ποιοῦσι τὸν ἅπαντα χρόνον ηδη διάγειν μεθύοντας, quibuscum conferas Aristophontis Pythagoristam II, 362: 'διαφέρειν δὲ πάμπολυ
τοὺς Πυθαγοριστὰς τῶν νεκρῶν· μόνοισι γὰρ
τούτοισι τὸν Πλούτωνα συσσιτεῖν ἔφη,
δι' εὐσέβειαν'

et Aristophanis Tagenistas frg. 488, 6 sq.:

οὐδὲ γὰρ ἂν ἀποθανόντες ἐστεφανωμένοι
προὐκείμεθ' οὐδὲ βακκάρει κεχριμένοι,
εἰ μὴ καταβάντας εὐθέως πίνειν ἔδει.

CONSPECTUS OPERIS.

INDEX.

Quod p. 47 diximus Dicen in Nemesis Hesiodeae locum successisse, memoratu dignum est in ipsis Hesiodi uersibus op. 197 sq. ceteroquin ad uerbum exscriptis pro Nemesi *Εὐνομίην*, quae fuit Dices soror (theog. 901), positam esse in titulo quodam ap. Kaibelium (epigr. gr. ex lap. coll.) nr. 1110.

DE FONTIBUS QUIBUS

ATHENAEUS

IN REBUS MUSICIS LYRICISQUE ENARRANDIS USUS SIT

SCRIPSIT

CAROLUS ALBERTUS BAPP.

Lyricae Graecorum poeseos reliquiis et historiae quicunque operam nauarunt, quantum in his rebus debeatur Athenaei Deipnosophistis, probe sciunt. Neque vero ignorant iidem de fide eorum, quae ab hoc scriptore tradita sunt, iudicare adhuc quam sit lubricum. Quo maiores enim doctrinae copiae nobis e Naucratita redundant, eo magis dolemus, quod fontium eius disquisitio vixdum incohata est. Quam etsi plurimis difficultatibus intricatam neque ita iucundam esse sciebam, magnopere tamen necessariam arbitratus ad muniendam qua innitentes tute progrederemur uiam suscepi prouinciam hanc fore sperans ut lyricis meis aliquando nouae lucis nonnihil inde affulgeret. Pro isto meo consilio ut par erat profectus sum ab eis capitibus, quibus continuo ac fuso sermone res ad musicam lyricamque artem pertinentes data opera tractantur.

Caput I.

De Aristocle.

In disputatione illa libro quarto inserta, qua describuntur instrumenta musica — IV p. 174b sqq. —, inter Athenaei auctores primus obuius est legenti Ἀριστοκλῆς (ἐν τῷ περὶ χορῶν). Hic apud Athenaeum saepius laudatur de rebus musicis atque satis grauis locuplesque huius materiae scriptor uidetur fuisse. Nec tamen tenebrae, quibus hoc nomen olim sane haud ignobile temporum iniquitate uelatum est, adhuc sunt disturbatae neque exstat fragmentorum eius plena diligensque collectio; nam quae K. Müller FHG IV p. 329 sqq. dedit, parum

sufficiunt. Nobis quae eius sint in Deipnosophistis partes enucleandum est.

Ac primum quidem quid ex ipso Athenaeo de Aristocle possit sciri quaeramus. Atque unum eundemque semper esse Athenaei Aristoclem facile cernitur. Nam ubique de rebus musicis citatur, plerumque cum titulo *π. χορῶν*, semel *π. μουσικῆς*, semel sine titulo (I p. 22 a), ubi quin ex opere *π. χορῶν* inscripto uerba sint petita, nulla dubitatio obtinet. Quod uero IV p. 140 b laudatur *Ἀριστοκλῆς ἐν τῷ προτέρῳ τῆς Λακώνων πολιτείας*, certissima emendatione Schweighaeuser correxit *Νικοκλῆς* coll. p. 140 d, ubi Persaei et Dioscuridae testimonia antecedunt Nicocli, ut supra Aristocli. Nec denique usquam Aristocles cognomine aut patriae significatione addita ab aliis eiusdem nominis scriptoribus apud Athenaeum distinguitur.

Iam quo tempore uixerit Aristocles uideamus. Proficiscendum est ab ipso illo loco l. IV p. 174 c, ubi Aristocles testis est de homine quodam, quem sub secundo Euergete h. e. Ptolemaeo Physcone uixisse dicit. Regnauit Physco annis 145—117 a. C. Hinc suo iure Schweigh. et Mueller terminum petiuere, post quem scripserit Aristocles; nempe post a. 117 neque ita paulo post. At oboritur difficultas ex alio Athenaei loco; nam XIV p. 636 f laudatur *Ἀπολλόδωρος ἐν τῇ πρὸς τὴν Ἀριστοκλέους ἐπιστολὴν ἀντιγραφῇ*; loquitur autem Apollodorus de instrumentis musicis, ita ut dubitari nequeat, quin epistola fuerit eiusdem Aristoclis, qui alibi de hac materia Athenaei auctor est. Apollodorus autem, cum nihil nomini addatur, notissimus uidetur esse Atheniensis ille, qui *χρονικὴν σύνταξιν* scripsit editam intra annos 144—138 a. C. (uide Schaeferi QK.). Idem *πολὺν χρόνον* (Scymn. perieg. 16) scholis usus est Aristarchi, qui moritur circa Ol. 159/60 (uide M. Schmidtium Philol. uol. VII p. 368). Potuit ergo fortasse senex Aristocli, etiamsi post a. 117 hic scripserit, respondere; sed propter temporum angustias non satis uerisimile est. De aliis autem Apollodoris non licet cogitare neque inuenitur inter eos qui aliqua probilitate in Atheniensis locum substituatur. Atque fulcitur nostra

sententia etiam eo quod e Didymo laudari p. 634 Apollodorum potest demonstrari. Huius enim esse libri XIV caput 40 infra probabitur. In praesens cf. Hesych. s. u. *παριαμβίδες· Ἀπολλόδωρος παρὰ τοὺς ἰάμβους αὐτά φησι πεποιῆσθαι, ἃς οἱ κιθαρῳδοὶ ᾄδουσιν*; quae ex Didymo fluxisse periti non negabunt.

Nihil igitur restat ad remouendam difficultatem nisi ut epistulam illam aliquanto ante opus *π. χορῶν* inscriptum prodiisse sumamus. Sed quibus hoc non probatur, iis alia uia spero persuasum iri, ut Apollodorum intellegant Atheniensem. Etenim dubitatum est — idque iure opinor — num recte traditum esset apud Ath. IV, 174 c Ctesibium illum hydrauli inuentorem ab Aristocle memoratum uixisse *ἐπὶ τοῦ δ ε υ τ έ ρ ο υ Εὐεργέτου*. Aduersatur enim huic loco alius: p. 497 d, ubi sub lemmate *ῬΥΤΟΝ* (poculi genus) legitur: *Ἡδύλος δ' ἐν ἐπιγράμματι περὶ τοῦ κατασκευασθέντος ὑπὸ Κτησιβίου τοῦ μηχανοποιοῦ ῥυτοῦ μνημονεύων φησί·* sequitur epigramma quo *ῥυτόν* quoddam describitur in Arsinoes templo seruatum, *Κτησιβίου σοφὸν εὕρεμα.* Atque cum non de inuentione huius uasorum generis sed de uno quodam tali poculo arte eximia insigni agatur, nihil sane certi de Ctesibii aetate sequitur inde quod paulo supra Ptolemaeus Philadelphus I talia uasa narratur facienda curauisse, ut in Arsinoes sacris adhiberentur; quamquam cum Ctesibii *ῥυτόν* in Arsinoes templo depositum fuerit, secundum illud Ptolemaei edictum hoc uas factum esse uerisimile est. Sed habemus certum terminum, ante quem uixerit Ctesibius: nempe ante Hedylum poetam; qui fuit Callimachi aequalis (uide Schneid. Callim. II p. 43, Meinek. anal. crit. Ath. p. 226, Iacobsium in Anthol. ad Callimachi et Hedyli epigrammata); Callimachus autem obiit sub Euergete I. Iam uero Ctesibium hunc epigrammatis *μηχανοποιόν* quis diuersum esse sibi persuadeat ab illo hydrauli inuentore, qui IV, 174 c dicitur sub Euergete II. Alexandriae habitasse? His causis adductum puto Ricardum Volkmannum, ut pro traditis uerbis *ἐπὶ τοῦ δευτέρου Εὐεργέτου* postularet *ἐπὶ τοῦ πρώτου.* Cui assentitur E. Rohde (de Pollucis fontibus p. 42) unicum argu-

mentum afferens illam temporum difficultatem ex Apollodori testimonio oriundam, quam supra largius exposuimus.

Ergo nihil iam obstat quominus Aristoclem Atheniensis Apollodori fuisse aequalem credamus.

Haec sunt quae ex ipso Athenaeo discantur. Age nunc circumspiciamus eiusdem nominis auctores ab aliis scriptoribus commemoratos, num forte inter eos sit quem eundem esse atque eum de quo agimus agnoscamus. Enumerantur uarii Aristocles apud Muellerum FHG IV p. 329. Atque librorum quos scripserunt argumenta si spectas, unus tantum illius similis est: laudatur ab Ammonio s. u. *ἐπικήδειος*: *Ἀριστοκλῆς ὁ Ῥόδιος ἐν τῷ περὶ ποιητικῆς*. En simul de eadem re uide citatum Tryphonem, qui etiam apud Ath. IV, 174 post Aristoclem de hydraulo testis producitur [1]). Quid igitur? unum esse eundemque hominem si statuerimus, num audaciae crimen subibimus? Immo aliter facere uix possumus. Haec coniectura si uera est, Rhodium fuisse discimus Athenaei Aristoclem. Neque repugnat quod ex Ath. IV, 174 Alexandriae eum scripsisse fortasse recte colligunt — fortasse inquam, quia istud *ἐνταῦθα ἐν τῇ Ἀσπενδίᾳ* potest ex eius mente dictum esse, qui laudat Aristoclem.

Rhodii autem Aristocles etiam aliunde noti sunt. Quorum unus apud Strabonem XIV p. 655 in claris Rhodiorum uiris recensetur inter grammaticos additis uerbis *ὁ καθ' ἡμᾶς*; aequalis igitur est Strabonis neque potest idem esse atque Athenaei Aristocles Apollodori aequalis. Nam Apollodorum hic a Strabone somnolentum in modum describi neque credet quisquam neque demonstrabit. Ceterum de Ammoniani Aristoclis temporibus nihil scimus; nisi quod recentissimi Ammonii auctores Augusti et Tiberii aetate uixerunt (Valcken. praef. p. XXIII) [2]). Neque uero est, cur Strabonis Aristoclem ab Am-

1) Cf. Schmidt. Did. 24 sq.

2) Aelium enim Dionysium ab Ammonio usurpatum esse mihi non probauit Freyer (in Stud. Lips. uol. V p. 369 sqq.); qui illud *οἱ παλαιοί*, quo nititur, iam a Didymo adhibitum esse ipse concedit. cf. Naber. prol. ad Phot. p. 78: 'Ammonius usus est Tryphone, eodem Aelius Dion. = Phot.'.

moniano non diuersum esse sumamus. Nam non unum huius nominis Rhodium fuisse sed plures uel inde conicias quod Strabo addit *ὁ καθ' ἡμᾶς*, ita ut a priore quodam Aristocle item Rhodio aequalem suum distinguere uideatur.

Rhodius est is quoque qui apud Erotianum in praef. lex. Hippocr. p. 12 Frz. commemoratur: *τῶν δὲ γραμματικῶν οὐκ ἔστιν ὅστις ἐλλόγιμος φανεὶς παρῆλθε τὸν ἄνδρα* (i. e. *Ἱπποκράτη*). *Καὶ γὰρ ὁ ἀναλεξάμενος αὐτὸν Εὐφορίων πᾶσαν ἐσπούδασε λέξιν ἐξηγήσασθαι διὰ βιβλίων ἕξ· ἔτι δὲ Ἀρίσταρχος· περὶ ὧν γεγράφασιν Ἀριστοκλῆς καὶ Ἀρισ[το]τέας οἱ Ῥόδιοι. καὶ μετὰ πάντας Ἀντίγονος καὶ Δίδυμος οἱ Ἀλεξανδρεῖς.* — Verba *ἔτι δὲ Ἀρίσταρχος* M. Schmidt Did. p. 24 transponenda suadet post illa uerba *οἱ Ῥόδιοι*, fortasse recte, ut de unius Euphorionis libris, non item de Aristarchi studiis Hippocrateis scripserit Aristocles. Sed ante Didymum certe — Chalcenterum uidelicet, nam non est, quo *τὸν νεώτερον* intellegere cogamur — scripsisse iudicandus est propter uerba sequentia *καὶ μετὰ πάντας κτλ.* Hunc Athenaei Aristoclem esse puto. Commendatur hoc eo quod et apud Varronem de ling. lat. X, 74 p. 261 M Aristocles et Aristeas grammatici coniuncti apparent et apud Athenaeum *Ἀριστέας* quidam, qui *π. κιθαρῳδῶν* scripserit, laudatur XIV, 623 d in Aristoclis uicinitate; unde Erotiani loco pro tradito *Ἀριστοτέας*, quod procul dubio corruptum est, optima ratione *Ἀριστέας* restituit M. Schmidt l. l. studiorum socios semper fuisse ratus Aristoclem et Aristeam (ceterum Varronis testimonio non allato).

Rhodius denique est rhetor ille Aristocles apud Dion. iud. de Dinarcho cap. 8; sed de hoc nihil licet conicere.

Grammaticos praeterea nouimus huius nominis complures: quos, cum nihil sciamus quod commune habeant cum auctore musico, omnino missos faciamus. Reliqui denique Aristocles aut incertae prorsus aut nimis alienae aetatis sunt [1]). Neque quidquam potest statui de eis qui *Ἰταλικά, π. Γιγάντων, Παράδοξα* scripsere.

---

1) In horum, non illorum numero est A. Messenius: errat enim M. Schmidt l. l., cum ignotam esse eius aetatem dicit; cf. Zelleri HPhG III³, 1 p. 785 sq.

Iam reputemus nobiscum quae assecuti simus. Hoc tenendum est: nihil obstare quominus Ammonii Athenaei Erotiani Varronis Aristoclem unum eundemque esse scriptorem iudicemus; Ammonii certe Aristoclem ab Athenaei auctore diuersum esse uix posse credi.

Alia uia augere studuit Aristoclis reliquias Val. Rose in Aristotele pseudepigrapho p. 615 sqq. Qui compluribus locis pro Aristotelis nomine Aristoclis nomen reponendum esse contendit. Atque id quidem certum est: interdum librariorum culpa Aristoclis ut ignoti eis nomen in Aristotelis notissimum abiisse (e. g. fr. 3 apud Muell., fr. 4. 5, Varro de l. lat. X, 10 p. 550). Vides igitur iusta ratione non carere Rosii conamen; sed cauendum erat, ne quid immerito Aristoteli abiudicaretur. Nobis Aristoclem sub Aristotelis nomine latere non licet credere nisi ubi aut additum est *ὁ Ῥόδιος* — nam Aristotelem Rhodium scriptorem non nouimus — aut tempora obstant, quominus philosophorum princeps intellegatur, aut argumentum loci uel libri titulus magis Aristocli quam Aristoteli conuenit.

Primum illud accidit in fr. 9 Rosii: Procl. in Tim. p. 27 a Schn. *ὅτι γε μὴν τὰ Παναθήναια τοῖς Βενδιδείοις εἵπετο, λέγουσιν οἱ ὑπομνηματισταὶ καὶ Ἀριστοτέλης ὁ Ῥόδιος μαρτυρεῖ τὰ μὲν ἐν Πειραιεῖ Βενδίδεια τῇ εἰκάδι τοῦ Θαργηλιῶνος ἐπιτελεῖσθαι, ἕπεσθαι δὲ τὰς περὶ τὴν Ἀθήνην ἑορτάς.* Hic Rosii correctio certa uidetur. Quamquam quod apud eundem Procl. p. 7 (*οὕτω γὰρ Ἀριστοκλῆς κατασκευάζει Θεαίτητον εἶναι τὸν ἀπόντα — Πτολεμαῖος δ᾽ ὁ Πλατωνικὸς Κλειτοφῶντα — Δερκυλλίδης δὲ Πλάτωνα* —) Usener (M. Rh. XXVIII p. 433; cf. XXV p. 614) eundem Rhodium intellegit, quem statuit commentarium scripsisse in Platonem, nescio an rectius Mueller Aristoclem Messenium philosophum peripateticum significari iudicet, ut alter addito cognomine '*ὁ Ῥόδιος*' ab eo secernatur. Sed utut hoc se habet: utrum Rhodius hic Aristocles is sit de quo agimus an alius, e. g. Strabonis grammaticus, non liquet.

Alterum cadit in fr. 13: Bekkeri Anecd. p. 451, 31 *Ἀσιάς· ἡ κιθάρα (ἀπὸ Ἀσίου τινὸς [καὶ Ἀσία καὶ Ἀσιόνη] ἢ ἀπὸ*

Ἀσίας τῆς μητρὸς Προμηθέως)[1]. *Δοῦριν δὲ Ἀριστοτέλης φησὶ λέγειν, ὅτι ἐκλήθη Ἀσιὰς ἀπὸ τῶν χρωμένων Λεσβίων οἵτινες οἰκοῦσι πρὸς τῇ Ἀσίᾳ· οἱ δὲ ἀπὸ Τυρρήνου Λυδοῦ εὑρόντος πρώτου τὸ τρίγωνον ὄργανον· οἱ δὲ ἀπὸ Τερπάνδρου.* Hic aut *Δοῦρις δὲ Ἀριστοτέλη* aut *Δοῦριν δὲ Ἀριστοκλῆς* legendum esse apparet (cf. Muell. ad Aristot. fr. 259). Scimus autem Aristoclem et de instrumentis musicis egisse et peripateticorum imbibisse doctrinam, maxime Aristoxeni, id quod ex Athenaeo cernitur. Quid quod ante Apollodori mentionem apud Ath. XIV, 636f, cuius *εἰς τὴν Ἀριστοκλέους ἐπιστολὴν ἀντιγραφή* laudatur, Duridis de eodem quod Apollodorus respicit organo testimonium affertur: *Δοῦρις δ' ἐν τῷ περὶ τραγῳδίας ὠνομάσθαι φησὶ τὴν μάγαδιν ἀπὸ Μάγδιος Θρᾳκὸς γένος.* Nonne Durin hic quoque Aristocli deberi in promptu est suspicari? Contra parum uerisimile est glossae auctori Aristotelis sententiam ex Duride sublectam innotuisse, cum in ipsis Aristotelis libris sine dubio magis pateret rerum musicarum studiosis. — Ceterum de origine huius glossae quaerentibus accuratius quam a Rosio factum est partes eius distinguendae sunt, quas singulas per lexicographos aliosque auctores licet prosequi. Atque de priore quidem notae parte (usque ad u. *Προμηθέως*) bene uir doctus 'cithara, inquit, una commemorari solebat ab iis, qui Homericum illud *Ἀσίῳ ἐν λειμῶνι* Il. *B* 461 explicarent'. Iam uero quis addiderit sequentia, Didymusne an alii, dubitari potest. Fuisse in Didymi lexico comico ad Aristophanis uocem *Ἀσιάς* explicationem ampliorem ea quam nunc legimus in schol. Thesm. 121: *Ἀσι΄δα τὴν κιθάραν λέγει,* satis ueri est simile. Sed cum in glossa usus Aristophanei nulla fiat mentio — fit apud Et. M. et Suid. — sumendum esset illam explicationem seruatam esse ex ipso Didymi ad Aristophanis locum commentario, auctorem autem Et. M. et Suidam sua e lexico comico accepisse. Quae uero insunt in altera glossae parte, neque apud auctorem Et. M. aut Suid. neque

---

1) Verba () inclusa uncis ad uocem *Ἀσία* pertinere cognouit Rose; cf. Et. M. s. u. *Ἀσία* et Steph. Byz. ib.

apud Hesychium comparent. Quare Didymo neque hanc neque illam partem ausim tribuere. At deest aliquid in glossa Segueriana quod suppleri mente debet: nam qui *ἀπὸ Τυρρήνου Λυδοῦ Ἀσιάδα* nominatam aiebant, quo iure nomen sic explicarint, non dicitur. Sine dubio autem eo nitibantur illi, quod *Λυδία* olim *Ἀσία* erat uocata. Sic enim Schol. Ap. Rhod. II, 277: *Ἀσίδος· τῆς Λυδίας λέγει· Ἀσία γὰρ πρότερον ἐκαλεῖτο ἡ Λυδία· καὶ Ὅμηρος· Ἀσίῳ ἐν λειμῶνι· καὶ ἡ κιθάρα Ἀσιὰς λέγεται, ἐπεὶ ἐν Λυδίᾳ πρῶτον εὑρέθη.* Hoc scholion Didymo deberi cum probabilitate per se conicias: huiusne igitur doctrina latet in glossa Bekkeri? At haec quoque explicatio discrepat ab Hesychio et Et. M. (Hesychium enim cum dicat *ἐν Ἀσίᾳ*, significare urbem, non Lydiam, coll. Et. M. et Steph. Byz. manifestum est). Et. M. 153, 29 *Ἀσία — Ἀσιάδος κρούματα· τῆς κιθάρας· οὕτως Ἀριστοφάνης — Ἀσιᾶτις· ἡ τρίχορδος κιθάρα οὕτω καλεῖται· εἴρηται δὲ ὅτι ἐν Ἀσίᾳ τῇ πόλει τῆς Λυδίας κειμένῃ ἐν Τμώλῳ πρῶτον εὑρέθη. καὶ τὰς γοώδεις δὲ ᾠδὰς ὑπὸ Νιόβης καὶ τῶν Λυδῶν γυναικῶν εὑρεθείσας εἰς Ἕλληνας ἀχθῆναι κτλ.* — Steph. B. s. u. *Ἀσία· πόλις Λυδίας παρὰ τῷ Τμώλῳ, ἐν ᾗ τρίχορδος εὑρέθη κιθάρα, διὸ καὶ ⟨Ἀσιάς⟩· Ἀσία ἡ ἤπειρος· οἱ μὲν ἀπὸ πόλεως Λυδίας, οἱ δὲ ἀπὸ Ἀσίου τοῦ Λυδοῦ ἢ ἐκ τῆς Προμηθέως γυναικός.* — Hesych. s. u. *Ἀσιάς· ἡ κιθάρα διὰ τὸ ἐν Ἀσίᾳ εὑρῆσθαι.*

Quare si quid in his Didymo tribuendum, in Et. M. (ex quo Suid.) et Steph. Byz., qui nescio an Herodianum receperint, et in Hesychio seruatum est, non in glossa Segueriana.

Iam uideamus quid praeterea de glossae auctoribus queat enucleari. Duridis sententiam paene ad uerbum repetit non allato auctoris nomine Plut. de mus. cap. 6, quod ex Heraclide Pontico haustum esse satis probauit Westphal. Ac memorabile est quod Plutarchus uel potius Heraclides eam opinionem, quam glossa Segueriana sub altero illo *οἱ δέ* exhibet, accuratius pleniusque profert; quam uides cohaerere cum Duridis doctrina. Sunt enim uerba haec: *ἐποιήθη δὲ καὶ τὸ σχῆμα τῆς κιθάρας πρῶτον κατὰ Κηπίωνα τὸν Τερπάνδρου μαθητήν, ἐκλήθη δὲ Ἀσιὰς διὰ τὸ κεχρῆσθαι τοὺς Λεσβίους αὐτῇ κιθαρῳδοὺς πρὸς*

τῇ Ἀσίᾳ κατοικοῦντας. Turbauit igitur glossae auctor sententiarum nexum. Iam data est optio, utrum Heraclidem a Duride descriptum an Aristotelem ab utroque sumamus. Heraclidem uero cum in conscribenda Terpandridarum historia ipsum fontes primarios, inscriptiones dico, adiisse sciamus[1]) neque constet, num *συναγωγήν* suam post Aristotelis scripta musica ediderit, nostro iure nobis uidemur Aristotelem ab hac quaestione omnino remouere. Ceterum quod Rose 'cum Duride' inquit 'et de Amphione citharodiae inuentore consentiebat Heraclides', sane quae apud Plut. de mus. c. 3 (cf. Plin. VII, 59) et in Et. M. p. 513, 23 illic ex Heraclide hic e Duride narrantur, non pugnant inter se; sed Duris cum citharam dicit nominatam esse *ἀπὸ τοῦ Κιθαίρωνος ὅτι Ἀμφίων ἐκεῖσε ἐμουσικεύετο*, num citharodiae inuentionem Amphioni tribuit? Quae uero apud Et. M. p. 153, 28 de Niobe leguntur, neque ad eandem rem spectant neque, si ita esset, Duridi ea adiudicare liceret; nam quae antecedunt de cithara Asiatica, auctori glossae Seg. nequeunt deberi, utpote quae prorsus diuersam sequatur doctrinam. Neque quod apud Plut. cap. 15 similia de Niobe narrantur eis quae Et. M. praebet, inde concludi potest Heraclidis esse hanc sententiam: immo Plutarchi illud caput non esse ex Heraclide haustum Westphal docuit p. 16. 25.

His omnibus perpensis Aristoclis nomen glossae restituere non dubito.

Tertium fragmentorum genus est, quorum argumenta magis Aristocli quam Aristoteli conuenire uideantur. Ex his, cum Athenaei Aristocli praeter libros *περὶ χορῶν, π. μουσικῆς, π. ποιητικῆς* nihil confidenter tribuere liceat, non curamus nunc nisi fragm. 11 et 12 Ros., quippe quibus solis de re musica agatur. Atque fragm. 12 cur Aristoteli eripiamus non uideo; nisi forte quem Rosii uniuersam rationem iuuat probare. Sunt Procli uerba apud Phot. p. 320, 30: *τὸν ἀρξάμενον τοῦ διθυράμβου Ἀριστοτέλης Ἀρίωνά φησιν εἶναι, ὃς πρῶτος τὸν κύκλιον ἤγαγε χορόν.* Idem tradit et Suidas, quem ex Aristotele

1) Vide Westph. ad Plut. de mus. p. 72.

talia accepisse probabile reddidit Volkmann de Suid. biogr. quaest. sel. p. 12, et Dicaearchus Aristotelis discipulus. — Nec magis Rose mihi persuasit de fragm. 11: Schol. Bob. in Cic. p. Arch. ed. Or. uol. V, 2 p. 358 'primus uidetur elegiarum carmen scripsisse Callinos. adicit Aristoteles praeterea hoc genus poetas: Antimachum Colophonium Archilochum Parium Mimnermum Colophonium; quorum numero additur etiam Solon Atheniensis legum scriptor nobilissimus'. Cur desunt, quaero, Philetas Callimachusque? Hoc per se patet, si recte legitur Aristoteles; perquam mirum est, si Aristocles auctor sumitur; qui illos non magis certe omisisset quam Procl. apud Phot. p. 319 b, quem Didymi doctrinam referre constat. At Quintilianus (X, 1, 54) Aristarchum et Aristophanem neminem sui temporis in numerum redegisse tradit. Scio, sed uide eundem paulo infra (X, 1, 58): '— elegiam, cuius princeps habetur Callimachus, secundas confessione plurimorum Philetas occupauit'. — Ceterum Photii et aliorum quos laudat Rose scriptorum locis id quod ille contendit Didymum esse scholii fontem non probatur sed refellitur.

Itaque praeter fr. 9 et 13 Aristocli quidquam ex Aristotelicis uindicare non ausim. Hactenus de Rosii commentis.

K. Mueller uero non substitit in unius Aristotelis nomine cum Aristoclis commutando uerum etiam apud Ath. p. I, 20 d pro *Ἀριστόνικος* reponi uult *Ἀριστοκλῆς*. Aristonicum sane, qui de saltatione scripserit, ignoramus neque nomen alibi apud Athenaeum occurrit; contra optime quae hic narrantur conueniunt Aristocli. Quid quod uerba inde a *καὶ τῆς σατυρικῆς* usque ad *Κρὴς ἦν ὁ Σίκιννος* congruunt cum eis quae XIV, 630 b ex Aristoclis libro *περὶ χορῶν* laudantur: *καλεῖται δὲ ἡ μὲν σατυρικὴ κτλ.* Haec uero Aristocles descripsit ex Aristoxeni libro *π. τραγικῆς ὀρχήσεως*; uide Bekk. Anecd. p. 101, 17 sqq., Phot., Et. M. s. u. *σίκιννις* [1]). Itaque aut Aristoxenum aut Ari-

---

1) Eadem doctrina apud Ammonium s. u. *κόρδαξ* et apud Eustath. ad Il. Σ 605 p. 1167, 23 (ex Ael. Dionysio et Pausania). Turbas mouit Schol. Il. Σ 617, unde Suid. s. u. *πυρρίχη*; qui perperam miscent lyricae et scenicae saltationis genera.

stoclem apud Ath. I, 20 d adhibitum esse nequit negari. Sed quae de Bathyllo Pyladeque saltatoribus narrantur sub Aristonici nomine, Aristoclis esse non possunt, si quidem recte de temporibus eius statuimus; nam illi Augusti demum aetate floruerunt. Totum autem hoc Athenaei caput 37 ex uno libro desumptum esse discimus coll. Plut. Symp. Q. VII, 8; ubi de Pyladis Bathyllique saltatione fere eadem atque partim eisdem uerbis[1]) praedicantur neque desunt *κόρδαξ* aut *ἐγκώμια ἃ Σωκράτης περὶ ὀρχήσεως διῆλθε*. Hic ab eodem fonte pendere Athenaeum et Plutarchum apparet; quem plenius exhausit Athenaeus. Huic fonti sophista et Aristonicum et Aristoclem uel Aristoxenum debet itemque opinor Seleucum initio capitis laudatum. Seleucus enim uix potest alius esse nisi Tiberii illi conuictor; uide M. Schmidtium de uariis Seleucis disputantem Philol. uol. III p. 436 sqq. Aristonicus autem necessario secernendus a clarissimo illo homerico, utpote qui nondum de istis pantomimis potuerit scribere nedum prospicere quanti foret momenti noua ars.

Quare Aristocli in hoc capite nihil uindicarim nisi quae congruunt cum p. 630 b; Aristonici autem nomen intactum relinquo.

Cogitet quispiam de Aristoclis nomine eliciendo ex Ath. VIII p. 360 b: *Κορωνισταὶ δὲ ἐκαλοῦντο κτλ., ὥς ἱστορεῖ Ἁγνοκλῆς ὁ Ῥόδιος ἐν Κορωνισταῖς.* Nam Hagnocles siue Agnocles scriptor aliunde non innotuit, argumentum autem non alienum est ab eis quae Aristocles profert in libro XIV Athenaei. Praeterea titulus ille *Κορωνισταί* ualde mihi suspectus est, cum non nisi comoediae aptus sit; quo titulo rectam operis inscriptionem omnino loco esse motam malim credere quam corruptam esse e *π. Χορῶν*. Dummodo certior esset haec coniectura, porro oreretur suspicio Aristoclis testimonium a Pamphilo una laudato fuisse appositum.

---

1) Velut *ὑπόρχημα διατίθεσθαι* apud utrumque. Plutarchum in libello *π. μουσικῆς* inscr. Dionysium Hal. min. depilasse coni. Westph. comm. p. 16.

Iam transeamus ad ea quae Aristocli apud Athenaeum deberi certum est.

In libro IV non nisi de hydraulo organo laudatur. Nomen legitur primum I p. 22a, ubi testis est Aristocles de Teleste Aeschyli saltatore, qui Septem fabulam admirabilem in modum egerit. Hoc procul dubio narrauit in libro illo *π. χορῶν*, ex quo etiam IV, 174c testimonium eius petitur. Idem opus citatur XIV, 620b, ubi docet Aristocles *ὅτι ἐκαλοῦντο οἱ ῥαψῳδοὶ καὶ ὁμηρισταί*. His locis simpliciter *ἐν τῷ π. χορῶν* legitur; contra *ἐν α′ π. χορῶν* XIV, 620d de hilarodis disputasse dicitur. Sequitur: *καταλέγει δὲ ὁ Ἀριστοκλῆς καὶ τούσδε ἐν τῷ περὶ μουσικῆς κτλ. Ἀριστόξενος δέ φησι·* — In duobusne igitur diuersis libris Aristocles egit de hilarodis, ambobus autem Athenaeus usus est? Credi uix potest. Quare Eruinus Rohde in doctissima de Pollucis fontibus commentatione, qua Athenaei quoque fontes attigit, a librariis perperam Aristoclis nomini adscriptum putat titulum, quem deberent Aristoxeno (cf. p. 619d *Ἀριστόξενος ἐν δ′ περὶ μουσικῆς*); fortasse recte; nisi libri *π. χορῶν* pars fuere maioris *περὶ μουσικῆς* operis.

Octauus *περὶ χορῶν* liber laudatur p. 630b de satyrica saltatione a quibusdam sicinni nominata. Magnus sane est librorum numerus sed num corrigendus sit dubito; nam satis amplam fuisse operis materiam e fragmentis, e. g. ex hydrauli copiosa mentione cernitur. — De hilarodis rursus Aristocles citatur p. 621b sine titulo, uidelicet sicut supra ex libro *α′ περὶ χορῶν*.

Hinc nascitur suspicio totam hanc de hilarodis magodis lysiodis disputationem ex Aristocle esse desumptam. Nam qui solus praeter istum de his artibus laudatur Aristoxenus, eum ab Aristocle adhibitum cum IV, 174c et XIV, 630b uideamus, non est cur hic aliter rem se habere iudicemus. Accedit quod post uerba illa *καταλέγει δὲ καὶ τούσδε ὁ Ἀριστοκλῆς ἐν τῷ περὶ μουσικῆς γράφων ὧδε* non septem tantum Aristoclis uerba exspectamus sed ampliorem catalogum. Quae uero de Sotade referuntur, Aristoxeni non possunt esse propter tempora. Neque Aristocli ausim tribuere quae inde a uerbo *ἤκμασε* uel

certe quae ab *ἐκπλεύσαντα γάρ* leguntur, quia auctores in his nominantur Carystius Pergamenus (sub Eumene I. 263—41 regnante) et Hegesander Delphus (scr. post 168 a. C., uide Muelleri FHG IV p. 412). Quorum memoria apud Athenaeum tam trita est, ut suis oculis eos inspexisse uix queat negari. De Hegesandro cf. maxime II p. 83 a, b; fragmenta eius praeter unum soli debemus Athenaeo. Praeterea ista de Sotade narratiuncula hoc loco satis est *ἀπροσδιόνυσος*.

Porro suadet ratio ut etiam quae praecedunt capite 12 de rhapsodis omnia eidem Aristocli assignemus; quem in initio huius disputationis uides laudatum (*Ἀ. ἐν τῷ π. χορῶν*). Atque confirmatur haec coniectura eo quod in hoc capite complures auctores uel libri citantur alibi in Deipnosophistis non obuii: Chamaeleontis *περὶ Στησιχόρου*, *Ὀλυμπικός* Dicaearchi, Iason, Lysanias *περὶ ἰαμβοποιῶν* (redit non nisi VII, 304 b).

Iam qui egit de rhapsodis hilarodis magodis lysiodis, eundem de dicelistis autocabdalis ithyphallis phallophoris in eodem libro exposuisse nonne omnes probabilitatis numeros habet? Auctores laudantur in his capitibus (15. 16) Sosibius [1]) Laco, Callimachi aequalis, et Semus Delius, cuius aetas incerta est; apud Harpocrationem una cum Phanodemo citatur; scripsit *περὶ Περγάμου* (Suid.), unde Attalorum tempora uidisse putandus est (241—133); ex Apollodoro nisi fallor citatur apud Ath. IV p. 173 e, quippe qui praecipuus illorum capitum esse auctor et Demetrii quoque Scepsii testimonium apposuisse uideatur. Haec si uera sunt, Aristocles potest Semo usus esse.

Capitis 16 uerba inde ab *ἐκαλοῦντο δέ* usque ad Thebanorum mentionem nec Sosibii nec Semi uidentur sed eius esse, qui utriusque doctrinam coniungens de suo augeat; quem Aristoclem esse in promptu est suspicari. Eidem capita 12—15 tribuit Rohde causis non expositis (l. l. p. 43 not. 1).

De capite 17 certi nihil potest statui; nisi quod Aristeae liber *περὶ κιθαρῳδῶν* Athenaeo fortasse ex Aristocle innotuit,

---

1) Idem de hyporchematis testis est apud Schol. Pind. P. II, 127 (*πυρρίχη*).

cuius popularis aequalis studiorum socius ille uidetur fuisse (uide supra p. 91).

Scrupulum iniciat alicui illud *νῦν* p. 621 b; quod utrum ad Aristoclis an ad Athenaei tempus spectet, diiudicandum est. Aristoclis autem non esse hoc *νῦν* non iam contendet qui comparauerit p. 620 d, ubi legitur: *ἱλαρῳδοί, οὓς νῦν τινες*[1]) *σιμῳδοὺς καλοῦσιν, ὥς Ἀριστοκλῆς φησιν κτλ.* et infra cap. 29 init. et X, 429 a, ubi: *ἐν δὲ Μιλήτῳ ἔτι καὶ νῦν Θεόφραστός φησι τοῦτ' εἶναι τὸ νόμιμον.* Iam cum horum artificum post Sullae tempora[2]) mentio non iam occurrat, illud *νῦν* Athenaeo tribuere audacius est.

Aristoxeni de magodis lysiodisque sententia pertinet usque ad uerba *ἀνδρείοις λυσιῳδόν*; iam continuatur Aristoclis oratio illi aduersantis. In sequentibus de sola magodia, non de lysiodis sermo fit secundum Aristoclis sententiam, qui contra Aristoxenum non diuersas esse has artes iudicat. Sic Strabo quoque XIV p. 648 d cum initio *λυσιῳδοὺς καὶ μαγῳδούς* nominauerit, postea de solis *λυσιῳδοῖς* loquitur ne ipse quidem discrimen statuens.

Nouum Aristoclis fragmentum incipit inde a p. 630 b: *καλεῖται δ' ἡ μὲν σατυρικὴ ὄρχησις ὥς φησιν Ἀριστοκλῆς ἐν ὀγδόῳ περὶ χορῶν, σίκιννις καὶ οἱ σάτυροι σικιννισταί.* Similiter Aristocles illam de rhapsodis disputationem a nominis quod est *ὁμηρισταί* mentione incohat itemque de hilarodorum nominibus praefatur priusquam de arte eorum agat. — Cohaerent autem artissimo uinculo capita 28—30. Etenim quae cap. 28 indicantur tria lyricae saltationis genera, eorum singulis describendis sequentia capita tributa sunt. Quare noli dubitare quin haec in uniuersum omnia Aristocli sint adscribenda. Aristoxeni uerba ab illo apponuntur. Scamonis ueriloquium (*σίκιννις ἀπὸ τοῦ σείεσθαι*) ut apud Ath. ita apud Et. M. et Hesych. s. u. *σίκιννις* cum Aristoxeni de saltationis generi-

1) Ab horum partibus stat etiam Strabo, qui XIV p. 648 d de *σιμῳδίᾳ λυσιῳδοῖς μαγῳδοῖς* cum copiose agat, *ἱλαρῳδῶν* nomen ignorat. Ceterum de hoc Strabonis loco uide Hillerum M. Rh. XXX p. 68.

2) Plut. Sull. 36 *λυσιῳδούς* memorat.

bus doctrina coniunctum exstat. Scamon autem satis uetustus uidetur fuisse auctor (uide Muell. FHG I p. XXIV et IV p. 489). Nescio igitur an ab ipso Aristoxeno fuerit adhibitus. Clem. Alex. Strom. I, 74 p. 132 S *εὑρημάτων* scriptores enumerans primo loco Scamonem posuit.

Initium capitis 29 Aristoxeni est usque ad Philochori mentionem. Atthidographum Athenaeo ad manum fuisse Rohde de Poll. font. p. 37 contendit, quia supra p. 628 a testimonium eius disputationis cursum male interrumpat. Quod ego non concedo; quamquam Archilochi et Epicharmi uersus aliunde inculcatos esse recte animaduertit. An ubi de musica in conuiuiis *τὸ σωφρονικὸν ἡμῶν* seruante sermo est, non aptissime in priscorum hominum symposiis non modo Dionysiacae sed etiam Apollineae musicae locum fuisse commemoratur? Nec magis habemus, cur Philochorum capitis 29 Aristocli deberi negemus. — Sed restant ultima capitis uerba: *ἡ δὲ καθ' ἡμᾶς πυρρίχη διονυσιακή τις εἶναι δοκεῖ, ἐπιεικεστέρα οὖσα τῆς ἀρχαίας κτλ.* Ac supra sane p. 630 c illud *μέχρι καὶ νῦν* Aristoxeni est; sed hoc *καθ' ἡμᾶς* eiusdem esse nequit. Nam Aristoxeni doctrina sunt sine dubio, quae p. 630 c, d de saltationis generibus narrantur; ubi: *ὁμοία ἐστὶν ἡ πυρρίχη τῇ σατυρικῇ ὀρχήσει· πολεμικὴ δὲ δοκεῖ εἶναι ἡ πυρρίχη κτλ.* Ab hac uero pyrricha, qualis fuit Aristoxeni temporibus (cf. Plat. legg. VII p. 815 a sqq.), prorsus diuersa est illa capite 29 extremo descripta; quam Caesarum Romanorum aetati propriam fuisse scimus (cf. Apul. met. X, 29, Friedl. Sittengesch. II³, 443). Quare neque Aristoxeno neque Aristocli haec tribuenda sunt sed aut ipsi Athenaeo aut — id quod malim credere — eidem auctori quem sequitur noster I p. 20 d de Pyladis Bathyllique saltatione.

Ceterum Aristoxeni ne ea quidem possunt esse, quae iuxta antecedunt inde a uerbis *ἡ δὲ πυρρίχη παρὰ μὲν τοῖς ἄλλοις Ἕλλησιν οὐκ ἔτι παραμένει*; nam Athenienses bellare desierunt demum circa annum 263. Eadem scripta esse debent ante captam a Romanis Graeciam. Haec optime conueniunt in Aristoclem; cui totum caput assigno exceptis eis quae de

dionysiaca pyrricha narrantur. — Tertium pyrrichae genus neque *πολεμικόν* neque *ἐπιεικές* inter ridiculas saltationes recensetur p. 629 f. Contra prisca illa memoratur paulo ante p. 629 c. Diuersis hic fontibus uti Athenaeum Rohdii aciem non fugit. Sed de his infra [1]).

Capitis 30 initio prisca describitur *γυμνοπαιδική* [2]). Sed rursus intermiscetur eiusdem auctoris doctrina, cui capitis 29 exitum deberi coniecimus; id quod cernitur e uerbis *ὥστε καὶ τὴν ὄρχησιν ταύτην εἰς τὸν Διόνυσον ἀναφέρεσθαι.* Quae secuntur usque ad finem capitis ex Aristoxeno ab Aristocle excerpta esse autumo. Sub finem laudatur *Ἀριστόξενος ἐν α΄ συγκρίσεων.* Huic Aristoxeni operi Athenaeum nusquam alibi testimonium denuntiare Rohde p. 43 dicit. Sed ad idem referendum esse equidem suspicor quod legitur sub Aristoxeni nomine IV, 174 e: *ὁ μέντοι Ἀρ. προκρίνει τὰ ἐντατὰ καὶ καθαπτὰ τῶν ὀργάνων τῶν ἐμπνευστῶν κτλ.* Item I, 22 b: *ὀρχήσεις δὲ ἐθνικαὶ αἵδε· — ἃς προκρίνει Ἀρ. διὰ τὴν τῶν χειρῶν κίνησιν.* Sic etiam eo de quo agimus loco gentium saltationes comparantur; cf. praeterea supra p. 631 d: *βέλτιστοι δ᾽ εἰσὶ τῶν τρόπων κτλ.* Atque latius etiam patere huius operis uestigia in capitibus his Aristocleis suspiceris coll. p. 621 c: *φησὶ δὲ ὁ Ἀριστόξενος τὴν μὲν ἱλαρῳδίαν παρὰ τὴν τραγῳδίαν εἶναι κτλ.* et p. 630 d: *ἡ δὲ γυμνοπαιδικὴ παρεμφερής ἐστι τῇ τραγικῇ ὀρχήσει κτλ.* (cf. p. 621 b).

Ex eodem Aristocle Aristoxeni testimonium etiam I p. 22 b petitum esse primum inde ueri est simile, quod paulo ante ille laudatur de Aeschyli quodam saltatore. Idem ceteris

---

1) Non magni faciam quod, qui homo Laconicus hic audit, Pyrrichus apud Poll. Hesych. Schol. Pind. P. II, 127 Mar. Plot. de metris p. 2624 P est Cretensis. Nam Laconum musicam a Creta insula initia et incrementa cepisse notum est; cf. Schol. Pind. ad l. l. — Hesychius et Schol. Pind. in quibus consentiunt, Didymea agnoscas coll. Procl. ap. Phot. Pollux uel eius auctor unum ueriloquium eligere satis habuit; Iubae ne umbram quidem cerno in his (non item Rohde p. 52). — Obiter iuuat corrigere schol. ad Luc. Pisc. 36: *πυρριχίζειν· εἶδος ὀρχήσεως ἡ πυρρίχη σύντομος*, ubi lege *σύντονον.*

2) Cf. Suid. = Et. M. et Pausan. III, 11, 9.

capitis 39 et 40 auctoribus recentior est (de Phillidis aetate infra disputabimus); neque argumenta horum capitum in libris *περὶ χορῶν* praeteriisse existimari potest. Schweighaeuser illud Aristoclis mentionem quod sequitur *φασὶ δέ* p. 22a mutandum suadet in *φησὶ δέ*, ut continuetur illius oratio; neque habeo quod obloquar. Agitur autem hoc capite 39 de Aeschyli arte orchestica. Neque uero Aeschylum sed saltandi artem praecipuum esse argumentum, cui subseruiant reliqua, inde apparet quod etiam antecedentibus capitibus et subsequenti de saltatione in uniuersum sermo fit. Hinc licet concludere non eum, qui de Aeschylo scripserit, sed qui de saltatione, praecipuum esse huius capitis auctorem, cui debeantur reliqui. Aristoclis igitur fontem in Aeschyli arte orchestica enarranda Chamaeleontis *περὶ Αἰσχύλου* librum fuisse statuo, quippe cuius nomen p. 21e laudetur. Quae uero in fine capitis ex Chamaeleonte apponuntur, a sententiarum nexu ita abhorrent, ut ab ipso Athenaeo ista assuta quin sint non dubitem; qui eandem narratiunculam ex Chamaeleontis *περὶ Αἰσχύλου* libro citatam aptiore loco protulit X p. 428f [1]).

De Homerica saltatione agitur capp. 24—27. Hic quoque subesse fontem Aristoclem conicias; sed cauendum est: id certo scimus, caput 15 ex Dioscoridis *περὶ τῶν παρ' Ὁμήρῳ νομίμων* libro esse desumptum, id quod docet Suid. s. u. *Ὅμηρος*, qui eadem quae Athenaeus, pleniora modo, modo artiora exhibet exordiens a uerbis his: *ὅτι Διοσκορίδης ἐν τοῖς παρ' Ὁμήρῳ νόμοις φησίν, ὅτι ὁ ποιητὴς ὁρῶν κτλ.* Unde suo iure Mueller FHG II, 192 etiam eorum, quae in sequentibus de uita heroum Homericorum copiose exponuntur, magnam partem ex Dioscoride fluxisse probabile esse iudicat. Laudatur autem Dioscorides sub finem capitis 18, sed ex subdolo Athenaei more ita ut non nisi de eis, quae proxime antecedunt, testem eum

1) Idem de Aeschylo dictum refert Plut. Q. Symp. Iε', 1, 4. Lucian. encom. Demosth. 15 quod Callistheni hoc de Aeschylo iudicium tribuit, aut errori aut neglegentiae obnoxius est. Nam Callisthenes, si recte *ἀποφθεγμάτων* scriptorem illum intellego quem laudat Poll. IX, 6, 93, dictum illud non excogitauit sed ut alienum rettulit.

producere uideatur. Sed haec obiter tetigisse in praesens pro meo consilio sat est.

Iam sicubi in illis libri XIV de musica et saltatione capitibus Aristoxenum et Chamaeleontem una uidebimus adhibitos, nonne ueri simile est Aristocli memoriam eorum deberi? Sic puto expediendam esse ἀπορίαν illam quam dicit Rohde p. 45. Qui cum Aristoxeni doctrinam inesse in capitibus 23—26 et 31 recte perspexerit nec tamen ab Athenaeo, si ipse auctorem nobilissimum manu uersasset, nomen eius reticentia fore omissum credat, alium auctorem circumspiciens, ex quo Aristoxenea ille hauserit, unum offerri dicit Chamaeleontem p. 628 e laudatum de saltatione, qui p. 184 d et 623 f proferat Aristoxeneis quam maxime cognata. Et quamquam ipse coniecturae audacissimae diffidit merito, aliam tamen uiam soluendae difficultatis se non uidere fatetur. Quod uero 'ipsas sententias Aristoxeni proprias esse fere omnes' dicit, de illis quae ad musicae uim mitigandi atque medendi spectant, hoc sine limitatione non admittam. Immo Aristotelicam adgnosco doctrinam neque Aristoxeno soli receptam sed etiam Theophrasto Chamaeleontis magistro et 'creditam a plerisque et memoriae traditam' (Gell. IV, 13). Quid quod iam Democritus 'plurimis hominum morbis medicinam fuisse incentiones tibiarum docuit?' (Gell. l. l.). Neque igitur necesse erat Chamaeleontem Aristoxeni scrinia adire. Omnino in his rebus sententiarum similitudo nihil probat de artiore inter auctores necessitate, sed sola uerborum congruentia communis fons proditur. Si uero comparaueris Athenaei Plutarchi Dionis Chrysostomi locos, quibus nititur Rohde, summam in narrandis eisdem rebus uerborum discrepantiam cognosces. — Ceterum Theophrastum Chamaeleontis fontem deprendimus p. 624 a.

Sed iam data opera de his capitibus uidendum est, atque Rohdii placita accurata epicrisi sunt aut stabilienda aut infringenda.

Libri XIV capita 23—25, quibus 'de ueteris musicae indole uirili et ad omnes uirtutes animum instigante' agitur, Rohde dicit centonem Aristoxeneum et optime Aristoxeni

uestigia passim detegit [1]). Idem rectissime in cap. 26 inde a uerbis *τὴν δ' ἀπόκινον* nouum excerptum a priore prorsus diuersum incipere statuit ex onomastico aliquo petitum. Caput 28 autem et sequentia duo Aristocli tribuit, iure, ut supra (p. 100) uidimus. Caput 31 rursus ex eodem opere depromptum putat, quod sophista uersus capitis 26 finem deseruerat; id quod et argumento et Aristoxeni mentione probatur.

Caput 32 et 33 'fortasse item Aristoxeno deberi' conicit. Quae obstant: memorabilem illam de uersibus acephalis doctrinam, Demetrii Byzantii testimonium, Dinonis narrationem ab Athenaeo ipso intempestiue inserta esse contendit. Dinonis locum non apte appositum esse non concedo, de Demetrio et de excursu metrico negari idem nequit. Quid quod eadem formula, qua hic Dinonis uerba introducuntur, Aristoxenus utitur p. 631 d, ubi legimus: *εἰσὶ δὲ καὶ παρὰ τοῖς βαρβάροις ὥσπερ καὶ παρὰ τοῖς Ἕλλησι σπουδαῖαι καὶ φαῦλαι ὀρχήσεις.* Dinonem igitur ab Aristoxeno aduocari non est cur negemus; nisi quem moratur, quod fere aequales fuerunt. — Demetrii Byzantii *περὶ ποιημάτων* librum Athenaeus ipse sine dubio non inspexit [2]) sed intercedit auctor, qui data opera historiae musicae scriptores perlegerit. Neque metricam istam doctrinam de suo eum adferre quisquam crediderit. Quamquam referenda uidetur ad auctorem Caesio Basso et Heliodoro recentiorem, quippe apud quos primos eam inueniamus (uide Rohd. p. 46 not.). Ceterum quod hic Phocylides inter eos nominatur, qui poematis non addiderint melodias, pugnat cum hac sententia Chamaeleontis illa quam legimus p. 620 c: *μελῳδηθῆναι οὐ μόνον τὰ Ὁμήρου ἀλλὰ καὶ τὰ Ἡσιόδου καὶ Ἀρχιλόχου, ἔτι δὲ Μιμνέρμου καὶ Φωκυλίδου.* Veram esse Chamaeleontis doctrinam Rohde 'Griech. Rom.' p. 141 not. demonstrat. Contra Bergk HLG II p. 130 not. 80 haec testimonia consociare studet infelici ratione; nam *τῶν λοιπῶν οἱ μὴ προσάγοντες μελῳδίαν*

1) Ceterum Chamaeleontis in hoc capite non ea solum esse, quae cum nomine eius exhibentur, sed etiam illam de Hippoclide narratiunculam suspiceris coll. p. 273 c.

2) Clearcho debetur X, 452 d et XII, 548 d.

eis, quorum nomina antecedunt, nullo pacto opponuntur sed adduntur neque omnino sermo fit nisi de carminibus melodia non instructis.

Sed plura etiam cernere mihi uideor uestigia auctoris cuiusdam, qui inter Aristoxenum et Athenaeum intercedat. Capite 31 Aristoxenea contineri cognouimus. Huic ergo tribuimus illam de Asopodoro narratiunculam. At quis est, qui addidit istud *οἶδα δέ τινας τοῦθ᾽ ἱστορήσαντας ὡς Ἀντιγενίδου εἰπόντος*? 'Confidentius' opinor loqueretur Aristoxenus Antigenidae aequalis admiratorque. Iam pergitur sic: *Καὶ οἱ καθ᾽ ἡμᾶς δὲ τέλος ποιοῦνται τῆς τέχνης τὴν παρὰ τοῖς θεάτροις εὐημερίαν. Διόπερ Ἀριστόξενος — φησί κτλ.* Loqui apparet hominem Aristoxeno recentiorem, quippe qui illius aetati opponat istud *καθ᾽ ἡμᾶς*. Iam post Aristoxeni eclogam legimus: *ταῦτα μὲν ὁ Ἀριστόξενος· κἀμοὶ δὲ διὰ τοῦτο φιλοσοφητέον φαίνεται εἶναι περὶ μουσικῆς· καὶ γὰρ Πυθαγόρας ὁ Σάμιος τηλικαύτην δόξαν ἔχων ἐπὶ φιλοσοφίᾳ κτλ.* Hanc honorificam Pythagorae mentionem ex Aristoxeno petitam esse statui non licet, quamquam Pythagoreorum ille erat discipulus antequam fieret peripateticus. Non sane nimis obstaret illud *ταῦτα μὲν ὁ Ἀρ. Κἀμοὶ δέ*, nam solet Athenaeus talibus additamentis fontium uestigia et suturas dissimulare. Sed scimus Aristoxenum ipsam illam Pythagorae doctrinam, quae hic laudatur, acerrime impugnasse nec musicae rationes in uniuersum transferri passum esse (uide Rossb. et Westph. I p. 68). Iam si alium tibi auctorem dicam et Aristoxeni et Pythagorae cultorem, hunc Athenaei hic esse fontem nonne probabile iudicabis? Nouimus autem talem rei musicae scriptorem; quem infra monstrabo. Ceterum Cliniam Pythagoreum memento memoratum esse p. 623 f. Cum uerbis inde a *τηλικαύτην δόξαν ἔχων* usque ad *μουσικῆς* cf. simillima 627 c d de Aeschylo, similia paullo ante de Alcaeo et Archilocho dicta. Id mihi etiam ex aequabili orationis genere certum est: unum opus *περὶ μουσικῆς* uel similiter inscriptum toti huic disputationi subesse, quae inest in capitibus 18—26. 31—33. Neque cum Rohdio, qui omnino plus quam par est ipsi Athenaeo tribuit in legendo

atque colligendo, Aristoclem ab ipso sophista excerptum esse credo; immo in scriptore tam uetusto optimisque et uberrimis fontibus uso, cuius libri sine dubio maximam partem in posteriorum compilationes recepti erant, confidenter hoc negare nullus dubito. — Sed priusquam de auctore illo musico coniecturam proponamus, multae quaestiones huc pertinentes restant nobis instituendae et si dis placet soluendae.

Caput II.

De Tryphone.

Suid. s. u. *Τρύφων· Ἀμμωνίου Ἀλεξανδρεὺς γραμματικὸς καὶ ποιητὴς γεγονὼς κατὰ τοὺς Αὐγούστου χρόνους καὶ πρότερον.*

Id. s. u. *Δίδυμος· γεγονὼς ἐπὶ Κικέρωνος καὶ Ἀντωνίου καὶ ἕως Αὐγούστου.*

Hinc Tryphonem concludas paulo posteriorem fuisse Didymo. Eiusdem discipulum eum fecit Lehrs [1]), quem secutus est M. Schmidt praef. Did. p. 6, sed ueterum nemo tradidit. At Trypho si fuit Ammonii Aristarchei seu filius seu discipulus, qui potest floruisse sub Augusti imperio? Etenim Aristarchus moritur c. Ol. 159/60, nisi etiam prius (uide M. Schmidtium in Philol. uol. VII p. 368). Quare aut alius est Ammonius ille Tryphonis — aut Ammonius Aristarcheus non primus fuit Aristarchi successor, quae suspicio firmatur coll. Suid. s. u. *Ἀμμώνιος· Ἀμμωνίου Ἀλεξανδρεύς, ὃς καὶ διεδέξατο τὴν σχολὴν τοῦ Ἀριστάρχου πρὸ τοῦ μοναρχῆσαι τὸν Αὔγουστον.* Frustra huius loci difficultatem aliter expedire studuit E. Rohde Mus. Rhen. uol. XXXIII p. 168. Nam ista aetatis definitio prorsus absurda et nulla esset, si multum liceret recedere ab anno 31 a. Chr. Idem p. 218 Tryphonem sumit uixisse circa 120—50 a. C. (Didymum c. 80—1), id quod cum Suidae testimonio nullo

1) De Arist. stud. hom. p. 341 not.

modo potest conciliari. Praeterea Suidam s. u. *Τρύφων* defendit contra Arthurum de Velsen (Tryph. fragm. coll. et disp. Berol. 1853 p. 2) Suidas s. u. *Δημήτριος Ἰξίων· γεγονὼς κατὰ τοὺς Αὐγούστου χρόνους*; nam huius aequalem fuisse Tryphonem — nisi posteriorem — sequitur ex Apoll. de pron. 114 b (uide Rohd. l. l.). — Certe hac uia nemo nobis poterit persuadere Didymo antiquiorem esse Tryphonem [1]).

Contra Tryphonem Didymi sententias modo testimoniorum loco apposuisse modo impugnasse e fragmentis eius tam certo potest demonstrari, ut dubitationi nullus maneat locus.

Schol. Il. *N* u. 450: *Κρήτῃ ἐπίουρον· — μέμνηται δὲ καὶ ὁ Δίδυμος τῆς ἀποδόσεως καὶ Τρύφων· ἐκεῖνο δὲ προστίθησιν ὁ Τρύφων, ὅτι —.* Vides Didymi copias a Tryphone auctas.

Schol. Il. *Ω* 557: *δασύνει Δίδυμος τὸ ἕασας — Ἀρίσταρχος δὲ οὐδὲν ἀποφαίνεται —· δύναται δὲ καὶ τὸ ψιλούμενον, ὥς φησι Τρύφων.* — Aduersatur Didymo Trypho.

Apollon. de adu. p. 569, 15 (Bekk. An. II): *ὦτάν· — γεγενῆσθαι δέ οἱ μὲν παρ᾿ ἑταιρικὴν ἐκφώνησιν, ὡς Δίδυμος ἔφη· καὶ παραλαμβάνει αὐτὸ παρὰ τὸ ἔτης μετὰ μορίου τοῦ ὦ κλητικοῦ. Πρὸς ὅν φησι Τρύφων, ὡς τὰ τῆς κλητικῆς οὐ κατασταίη — αὐτός γε μήν φησιν, ὡς κτλ.* Trypho Didymum uituperans ipsa eius uerba repetit! (cf. Rohd. l. l. p. 218).

Et. M. p. 645, 1: *Ὄχεσφιν — ὁ μὲν Δίδυμος λέγει γεγονέναι ἀπὸ τῆς ὄχεσι καὶ ὄρεσι δοτικῆς τῶν πληθυντικῶν — ὁ δὲ Τρύφων ἐναντιοῦται αὐτῷ λέγων ὅτι οὐ δύναται ἀπὸ δοτικῆς γενέσθαι, ἐπεὶ κτλ.* Idem accidit.

Δίδυμος καὶ Τρύφων habes in Cram. Anecd. Paris. I p. 179, 29 et p. 188, 32. Ceterum nihil interesse, seu *Τρύφων καὶ Δίδυμος* seu *Δίδυμος καὶ Τρύφων* ponatur, docuit Naber prolegg. ad Phot. p. 14.

Denique chronologicum sine dubio ordinem nominum praebet Anon. de Comoedia in Cram. An. Par. I p. 7, 1: *ὕστερον δὲ* (post Pisistratum Zenodotum Aristarchum) *ταύτας ἁπάσας*

---

1) Duentzerum de Zenod. p. 19 Tryphonis libros a Didymo adhibitos statuentem recte refutat Stiehle, qui in Phil. uol. VI de Tryphone egit.

(scil. *βίβλους*) *σκηνικάς τε καὶ ποιητικὰς πλεῖστον ἐξηγήσαντο Δίδυμος Τρύφων Ἀπολλώνιος Ἡρωδιανός κτλ.*

Praeterea usus est Trypho Dionysii Thracis, qui fuit Pompei, et Demetrii Ixionis, qui fuit Augusti aequalis, libris [1]).

Tryphonem Didymo fuisse recentiorem praeter eos, quos supra laudaui, etiam Naber (prolegg. ad Phot. p. 10) sine ulla dubitatione ponit; idem multa Didymea per hunc grammaticum posterioribus lexicographis tradita esse ad summam probabilitatem adduxit [2]). Contrariae sententiae praeter Duentzerum nemo quod sciam exstitit auctor uel patronus nisi Eruinus Rohde. Qui praeclarae de Pollucis fontibus commentationis p. 47 de Iuba Mauretano et Tryphone disserens: 'mihi non dubium, inquit, quin Athenaeus, quae ex antiquiore scriptore profert, recentiori debeat; qui est Iuba'. Idem p. 67: 'Iuba enim quin Tryphonis onomasticon adhibuerit, nequit dubitari'. Immo ne potuisse quidem adhibere iudicandus est; nam Iubae libri praesto erant Didymo, id quod probe scit uir doctissimus; Didymi autem opera Tryphoni, ut uidimus; unde sequitur ante Tryphonem scripsisse Iubam. — Isto Rohdii errore factum est, ut spes, quam conceperam: fore ut laboris eius ingeniosissimi fundamentis meam de Athenaei fontibus disquisitionem superstruere possem, me falleret. Gaudeo autem quod libello uiri clarissimi non prius mihi contigit potiri quam ipse de his rebus firmum ac liberum nanctus essem iudicium. Iam quid ex illo ad Athenaei fontes eruendos redundaret, accurata epicrisi diiudicandum erat. Unde uicissim etiam Pollucis fontibus nouae lucis aliquid additum iri confido. Ceterum quae debeam Rohdio, grato semper animo confitebor.

Redeamus igitur eo unde eramus profecti: ad Ath. IV p. 174 b. Hinc usque ad finem libri IV sophista musicorum

1) Contra Didymus usurpatus est iam ab Aristonico Homerico, Strabonis aequali.

2) Cf. etiam Freyerum de Schol. Aesch. fontt. 'Trypho, quem Augusti et Tiberii temporibus floruisse constat' Stud. Lips. V p. 373.

instrumentorum dat descriptionem. Statim post Aristoclis de organo hydraulico testimonium de eadem re laudatur Trypho: *Τρύφων δὲ ἐν γ΄ περὶ ὀνομασιῶν (ἐστὶ δὲ τὸ σύγγραμμα περὶ αὐλῶν καὶ ὀργάνων) συγγράψαι φησὶ περὶ τῆς ὑδραύλεως Κτησίβιον τὸν μηχανικόν. Ἐγὼ δὲ οὐκ οἶδα, εἰ περὶ τὸ ὄνομα σφάλλεται.* Hic obiter contra Schweigh. illud *ὄνομα* non debere referri nisi ad Ctesibii nomen adnoto; nempe sensus hic est: 'Ctesibius hydrauli inuentor secundum Aristoclem fuit *κουρεύς*; Trypho contra mechanicum quendam, qui de hoc organo scripserit, eodem nomine appellat nescio an falso'. Apud Vitruuium [1]) pater est tonsor, filius res pneumaticas excogitauit; fortasse inde Aristoclis et Tryphonis dissensio explicatur et componitur.

In sequentibus Tryphonis nomen semel redit, p. 182 e, ubi sententia eius cum Iubae doctrina coniuncta est. Sed non semper Athenaeus ubi Tryphone usus est, nomen eius apposuisse conuincitur comparatione inter p. 182 d et XIV p. 634 f instituta. Etenim posteriore loco eadem uerba sub Tryphonis nomine redeunt. Multo sane frequentius in his capitibus Iuba in partes uocatur; quem de instrumentis musicis *ἐν τῷ τετάρτῳ θεατρικῆς ἱστορίας* egisse discimus e p. 175 d. Inde Rohde capp. 75—78. 79. 80. 81 tota deberi uni Iubae nimis confidenter ('quouis pignore') [2]) affirmat eiusdemque copias Pollucem adiisse contendit, utpote qui in sua instrumentorum musicorum recensione passim cum Athenaeo consentiat, interdum ad uerbum congruat. Alios auctores praeter Iubam ab Athenaeo hic adhibitos esse Rohde negat. A Iuba igitur putat appositos fuisse Aristoclem Tryphonem Artemidorum Ameriam Neanthem Protagoridem Euphorionem Aristoxenum etc.

Esto, concedamus de omnibus: de uno tamen Tryphone non concedo; primum propter tempora: quid quod Didymum Iubae historia theatrali usum esse Rohde ipse affirmat p. 35. 50 (cf. Hesych. s. u. *βλίτυρι*)? Didymum autem ante Tryphonem

1) Ed. Rose p. 160, 3 = VII, 14. 237, 5 = IX, 8, 2. cf. p. 5, 27 = I, 1, 7. 259, 18 = X, 12, 1. 260 = X, 12, 4. Plin. VII, 37.

2) De Poll. font. p. 34.

scripsisse supra uidimus. Dein Athenaeum eorum nomina, quibus praecipuis utatur auctoribus, aut reticere aut subdole, quasi minuta tantum eis debeat, interponere solere, contra quos non ipse adierit sed apud alios inuenerit laudatos, semper in ore habere meminerimus. Tertium est quod Pollux, onomastici auctor, multo commodius Tryphonis libro uti poterat quam ipsis Iubae uoluminibus, 'ut actum acturus fuerit, si praeter Tryphonis *ὀνομασίας* Iubae theatralem historiam consulere in animum induxerit', — nam sic conuersa ualerent Rohdii uerba (p. 67). Etenim Trypho sine dubio Iubae copias non praeteriisse aut certe per Didymum eas recepisse censendus est. Atque usum esse Pollucem Tryphonis onomastico et Rohde probabile ducit ipse (p. 14. 17 med.! 66) et uestigiis haud raris proditur: cf. cum Tryph. apud Ath. 114 b (*πυραμοῦς* et *σησαμοῦς*) Poll. VI, 77; Tryph. apud Ath. p. 299 a s. u. *ἔγχελυς* cum Poll. VI, 49 sq. — Tryph. apud Ath. XIV, 640 e (ex Dionysio eius filio) cum Poll. VI, 79 (*ἐπιφορήματα*); Tryph. apud Ath. XI, 503 c (*δῖνον*, ex eodem) cum Poll. VI, 96 et ib. 99; Tryph. apud Ath. III, 110e (*ὀρίνδην*, *ὀβελίας*, *ὀβελιαφόροι*) cum Poll. VI, 73; Ath. 114 e f cum Poll. l. l. (*ὑγιεῖα μάζα*); Tryph. apud Ath. XI, 503 d s. u. *ᾠδός* cum Poll. VI, 108 (de hoc uase nusquam alibi legimus). Maxime autem huc facit, quod *ᾠδῶν κατάλογος* apud Poll. IV, 53 sqq. cum eis, quae Ath. XIV cap. 10. 11 ex Tryphone profert, ita consentit, ut de communi fonte dubitari nequeat; id quod infra diligenter per singula probabimus. Quidni igitur de instrumentis musicis ubi eadem tradunt Athenaeus et Pollux, Tryphonem utriusque esse auctorem licet suspicari? A Iuba uero semel certe Pollux aperte dissentit: *λωτινὸς αὐλός* apud Ath. p. 175 e auctore Iuba Aegyptiorum inuentum dicitur, contra p. 182 d Libyorum; cum posteriore loco consentit Pollux. Rohde (p. 25), qui eundem utroque loco auctorem ab Athenaeo descriptum esse putat, facere non potest quin sophistam parum accurate Aegyptiis 'Alexandrinorum ut laudem etiam augeret' inuentionem illius instrumenti tribuisse arguat. Sic 'non pugnare cum Athenaeo Pollucem' efficit. Sed qui libero iudicio rem considerauerit, Pollu-

cem non cum Iuba sed cum eo scriptore facere confitebitur, quem p. 182 d describit Athenaeus: hunc uero Tryphonem esse, cuius et uerba proxime antecedunt et nomen (interposito Iubae testimonio) sequitur, satis ueri simile est, praesertim cum de Alexandrinorum more agatur. Ac nescio an Alexandrinorum laudes Athenaeus in Tryphone Alexandrino inuenerit. Sic rursus neglegentiae crimen ab eo defendimus.

Sed acrius statim castigatur Deipnosophistarum auctor a Rohdio propter alium Pollucis dissensum. Etenim de pandurae inuentione quam Poll. § 60 Assyriis tribuit, Athenaeus p. 183 f haec narrat: *Πυθαγόρας ὁ γεγραφὼς περὶ τῆς ἐρυθρᾶς θαλάσσης τοὺς Τρωγλοδύτας φησὶ κατασκευάζειν τὴν πανδοῦραν ἐκ τῆς ἐν τῇ θαλάσσῃ φυομένης δάφνης.* ʽVerum est, uehementer discrepantʼ inquit Rohde (p. 28). Iam confert Ath. XIV, 633 f, ubi idem Pythagoras Parthos et Troglodytas uti refert sambuca (*χρῆσθαι* dicit, nihil amplius). ʽMagnas alicubi turbas mouisse Athenaeum concedesʼ. At nec uideo Pollucem cum Athenaeo pugnare nec priorem huius locum cum altero; immo res diuersae nec tamen contrariae traduntur. Quod uero Rohde Euphorionem, ex quo utroque loco Pythagoras citatur, postquam p. 635 a sambucam idem esse instrumentum, quod antea magadis appellatum fuerit, tradidisset, non potuisse narrare contendit Troglodytarum fuisse inuentum sambucam — nam magadis aut Lydorum aut Sapphus aut Thracum *εὕρημα* —: primum de Troglodytis non Euphorio ipse sed Pythagoras testis est: Euphorio quid hac de re senserit, nescimus; dein non ʽidemʼ esse organum magadin et sambucam dicit ille sed *παλαιὸν μὲν τὸ ὄργανον εἶναι τὴν μάγαδιν, μετασκευασθῆναι δʼ ὀψέ ποτε καὶ σαμβύκην μετονομασθῆναι*; transformata igitur est magadis ad sambucae similitudinem ideoque sambucae nomen in eam translatum; denique inuentam esse panduram aut sambucam a Troglodytis minime tradidit Pythagoras sed *χρῆσθαι, κατασκευάζειν* eos narrat; quis inuenerit, unde illi acceperint, tacet. Quare hic quoque Athenaeum culpae prorsus immunem esse contendo. Nam quod Pollux *ψιθύραν* a Troglodytis inuentam esse narrat, cur hoc instrumento usi non

poterant aliis uti? Omnino non recte Rohde istud Pollucis testimonium tractauit. Legimus enim: *ψιθύρα τὸ μὲν εὕρημα Λιβυκόν, μάλιστα δὲ Τρωγλοδυτῶν.* Hic ille, quia Libyes Troglodytae non noti sint, corrigit: *μᾶλλον δὲ Τρωγλοδυτῶν*, 'ut diuersas doctorum hominum sententias disceptet Pollux'. At mihi recta loci interpretatio haec una uidetur esse: 'psithyra inuenta illa quidem est a Libybus, maxime autem Troglodytarum est', i. e. Troglodytarum proprium, in usu apud Tr. — Eodem modo opinor pandura Assyriorum inuentum et sambuca a Lydis fortasse excogitata apud Troglodytas in usu esse potuerunt [1]). Sed etiamsi inuentam esse a Troglodytis sambucam traderet re uera Athenaeus uel potius Pythagoras, ab omni uituperatione idem defendendus esset: quid quod Clem. Alex. Strom. I cap. 16 in catalogo illo inuentionum: *οἵ τε Τρωγλοδύται*, inquit, *σαμβύκην εὗρον ὄργανον μουσικόν*? Qui optimos fontes laudat *εὑρέσεων* scriptores Scamonem Aristotelem Theophrastum Philostephanum Stratonem alios (eosdem fere quibus utitur Plin. N. H. VII, 34). Iniuriam igitur Rohde fecit Athenaeo in turpes errores eum incidisse clamans.

Neque iure idem sophistam p. 636 f ex ipso Iuba hausisse conicit propter Hesych. s. u. *σαμβύκη· οὐ μόνον τὸ μουσικὸν ὄργανον, οὗ μέμνηναι Ἰόβας· ἀλλὰ καὶ πολιορκητικόν, οὗ Βίτων —;* unde totum hoc Athenaei caput auctori alicui deberi apparet, qui et Iuba et Bitone usus sit [2]). Iuba igitur ne hic quidem ab Athenaeo ipse inspectus est.

Aristoxeni doctrinam agnosces in enumeratione tibiae generum p. 176 f instituta coll. p. 634 e. Superiore loco *τελείοις* et *ὑπερτελείοις* additum est nomen ambos complectens, quod est *ἀνδρεῖοι*. Cum his Athenaei locis comparandus est Poll. IV, 80—82, qui eandem doctrinam sed aliquanto uberiorem profundit. Quem simillimum fontem sequi et ex eorundem generum Aristoxeneorum mentione et maxime inde cernitur, quod quae apud Athenaeum praeterea memorantur genera,

1) Cf. p. 637 b.

2) Sambucam et organum musicum et machinam Festus quoque commemorat p. 324. Cf. Suid.

redeunt pleraque apud Pollucem. Monendum autem neque id ipsum genus, de quo apud Ath. testis est Iuba, deesse apud Pollucem; sed cum Iuba *ἐλύμους αὐλοὺς Φρυγῶν εἶναι εὕρημα, ὀνομάζεσθαι δὲ καὶ σκυταλίας* tradat, Poll. § 76 eosdem inuentores nominat, *σκυτάλια* autem § 82 demum commemorat neque quidquam de necessitate inter haec nomina intercedente addit. Hoc si Iubam uterque descripsit, nullo modo explicatur; contra si Tryphonem, Pollux Iubae testimonium ab illo appositum ex parte omisisse statuendus est, ut solet non curare testimonia; cf. Poll. § 75 cum Ath. p. 175 e (de monaulo): Pollux Iubae uerba omisit, ceteroqui cum Athenaeo, h. e. Tryphone, consentit (Rohde p. 26 uix cuiquam persuadebit). Athenaeus autem *σκυτάλια* iterum nominare, id quod Tryphonem fecisse e Polluce discimus, supersedit.

Ceterum Pollux et Athenaeus fere semper in his rebus etiam ubi sententias easdem proferunt, uerbis ita discrepant, ut quasi consulto id fieri dicas; e. g. de Epigono Ath. IV, 183 d (ex Iuba) et Poll. IV, 59; de gingra Ath. 174 f et Poll. § 76. Quare non modo Iubam sed ne Tryphonem quidem ipsum ab utroque descriptum esse credo.

Iam apparere opinor Rohdii de Iuba sententiam esse mittendam. Nam si omnino de organis musicis uno fonte usus est Athenaeus, cui reliqui auctores fere omnes debeantur, is non potest esse Iuba, potest esse Trypho. Alii ex eis, quos laudat Athenaeus, in censum non ueniunt. Restat autem ut quaeramus, utrum Iuba a Tryphone an uterque iuxta sit adhibitus ab Athenaeo uel eius auctore. Atque uidemus Pollucem non modo de eis rebus cum Athenaeo consentire, quarum testem habeamus Iubam, sed etiam de aliis multis idque semel ita, ut cum Tryphone contra Iubam conspiret. Unde sequitur Pollucis auctorem et a Iuba et a Tryphone pendere. Quem si recte ipsum Tryphonem esse coniecimus, Iuba et apud Pollucem et apud Athenaeum Tryphoni debetur. Haec sententia egregie confirmatur eis quae legimus Ath. IV, 182 e: *Θηβαίων δ᾽ εὕρημά φησιν εἶναι Ἰόβας τὸν ἐκ νεβροῦ κώλων κατασκευαζόμενον αὐλόν. ὁ δὲ Τρύφων φησὶ καὶ τοὺς καλουμένους ἐλε-*

φαντίνους αὐλοὺς παρὰ Φοίνιξιν ἀνατρηθῆναι. Vides Iubae de *ὀστεΐνοις* tibiis doctrinam a Tryphone de suo auctam; nam illa *καί* coniunctione respicit Trypho ad Iubae uerba [1]).

Priusquam progrediamur uia, paulum in ista de organis musicis disputatione libet commorari.

Mirum sane in modum ab hydrauli descriptione Athenaeus transsilit ad *γιγγραΐνους* tibias sola *γάρ* particula adnectens rem prorsus diuersam. Sed cf. de huius uoculae usu p. 176 f: *τοὺς γὰρ ἐλύμους αὐλούς* —; unde de transitu ad alium fontem facto non esse cogitandum apparet; neque neglegentiae culpandus erat auctor.

Ceterum p. 174 f pro *ὁ Ξενοφῶν*, cuius nominis de his rebus scriptorem non nouimus, nescio an *ὁ Τρύφων* sit restituendum; nisi forte idem ille est Xenophon, qui scripsit *περὶ Θεόγνιδος* [2]).

Ad ea, quae p. 176 c—e et 182 e de tibiis e calamis et ex ossibus factis narrantur, cf. Poll. X, 183: *καὶ αὐλοὺς ὀστεΐνοὺς καὶ καλαμινοὺς Ἀριστοφάνης ἔφη* — grammaticus sine dubio, nam sequitur Callimachi testimonium. Quid si Aristophanes Byzantius, ut e. g. *ὀνομασίας ἡλικιῶν* et *περὶ συγγενικῶν ὀνομάτων* scripsit, etiam in tibiarum generibus recensendis Tryphoni praeierit? Quem illius copiis studiose usum esse et Naber docuit in Proleg. ad Phot. et e Pollucis cum Aristophanis fragmentis comparatione, quam instituit Rohde (p. 15 cum notis, p. 16. 17!), elucet. Grauissimus est locus Ath. XIV, 619 b, de quo infra peculiarem quaestionem instituemus.

Neanthis *ὧροι* cum non nisi p. 175 d e apud Athenaeum obuii sint, hoc testimonium a Iuba, qui ante eum laudatur, appositum fuisse Rohde non sine probabilitate coniecit. Sed *σαμβύκην*, quam Neanthes inuentam esse tradit ab Ibyco, Iubam tribuisse Syris non debebat colligere ex Athenaei uerbis procul dubio corruptis. Nam uerba *τὸν καλούμενον λυροφοίνικα σαμβύκην* neutiquam posse coniungi sed lacunam esse

1) Pollux satis habuit priorem obseruationis partem sublegisse.

2) Bergk ad Bacchyl. fr. 53 coniecit *Ξενοφάνης* causis non additis. Xenophanes de Lydis testis est apud Poll. IX, 83.

statuendam post *λυροφοίνικα* nemo non mihi concedet; diuersa enim sunt instrumenta. Nescimus igitur utrum Iuba etiam de sambuca testis sit necne. Sed etiamsi hoc uerum sit, Rohde abusus est Suidae, qui s. u. *Ἴβυκος* consentit cum Neanthe, testimonio, ut Neanthem a Iuba adhibitum esse probaret. Nam Dionysius Halicarnassensis Hesychii Milesii auctor cum de Ibyco poeta lyrico scripturus esset, sine dubio non Iubae theatralem historiam euoluit sed eorum libros, qui *π. λυρικῶν ποιητῶν* egerunt. Idem ualet de Suida s. u. *Μαρσύας* et Ath. IV, 184 a. — Accedit quod Suidas de trigoni inuentore dissentit a Iuba; hic enim apud Ath. IV, 175 d Syros, ille Sibyllam (cf. Scamonem apud Ath. XIV, 637 b) nominat.

Capita 83 sq. diuersae sine dubio a prioribus originis sunt. Atque quicunque legerit libri XIV capita musica, eundem fontem — opus quoddam musicum amplum doctumque — utrobique subesse sentiet; nam simillimus est narrationis color, ab onomastici indole longe abhorrens, et eidem auctores peripatetici. Accedit uestigium quod detegitur p. 184 f collato schol. Pind. Pyth. II, 127 — *ὁ δὲ Ἐπίχαρμος τὴν Ἀθηνᾶν φησι τοῖς Διοσκούροις τὸν ἐνόπλιον νόμον ἐπαυλῆσαι, ἐξ ἐκείνου δὲ τοὺς Λάκωνας μετ᾽ αὐλοῦ τοῖς πολεμίοις προσιέναι.* Quid igitur? Didymusne hic latet communis auctor? Eiusdem *πρὸς Ἴωνα ἀντεξηγήσεις* XIV, 634 e laudantur de rebus musicis. Ionis uersus secuntur illud Epicharmi testimonium apud Ath. IV, 184 f!

Transeamus igitur ad **librum XIV**, qui ob argumentorum affinitatem accurate cum libro IV comparandus est. Sophista post conscriptum librum IV nouas de rebus musicis fontes uidetur nanctus esse, quibus ad retractandam ex parte materiam uberius et doctius, quam antea potuerat, adduceretur.

p. 616 e *περὶ αὐλῶν* disputatio incipit. Praemissis uariis quibusdam obseruationibus Tryphonis fragmentum proponitur, ex quo onomastici eius indoles Polluci simillima bene potest cerni: *αὐλήσεων δ᾽ εἰσὶν ὀνομασίαι, ὥς φησι Τρύφων ἐν β´ ὀνομασιῶν, αἵδε·* secuntur nomina alphabetico qui dicitur or-

dine prorsus neglecto; quibus additur: *ταῦτα δὲ πάντα μετ' ὀρχήσεως ηὐλεῖτο.* Hunc *αὐλήσεων* catalogum frustra quaerimus apud Pollucem, qui *αὐλήματα* recenset alio ex consilio disposita et distincta. Sed omnes fere, quas Trypho exhibet, *αὐλήσεων ὀνομασίαι* apud Pollucem in *ὀρχήσεως* generibus redeunt IV, 99 sqq. Hoc non miraberis, si additamenti illius (*ταῦτα δὲ πάντα μετ' ὀρχήσεως ηὐλεῖτο*) memor comparaueris Pollucis explicationem uocis *γίγγρας· πρὸς αὐλὸν ὄρχημα, ἐπώνυμον τοῦ αὐλήματος*; cf. § 105 *τετράκωμος τὸ τῆς ὀρχήσεως εἶδος* (apud Tryphonem est *αὔλησις*). Ael. Dion. (ex Tryphone uidelicet) apud Eustath. p. 1137, 23: *ἐκαλεῖτο δὲ ἐμμέλεια καὶ τὸ ὑπὸ τὴν τραγικὴν ὄρχησιν ᾀδόμενον αὔλημα.* Ex his non temere concludere mihi uideor Tryphonem bis haec nomina aulematis et saltationibus communia recensuisse, et in capite, quo *περὶ αὐλήσεων*, et in eo, quo *περὶ ὀρχήσεων* egit: catalogum illum descriptum esse ab Athenaeo, hunc pleniorem et paulo aliter dispositum a Polluce. Quae nostra sententia optime firmatur eo, quod infra Athenaeum, ubi de saltationibus disputat, in omnibus fere cum Polluce consentientem uidebimus nisi quod omisit quae tanquam *αὐλήσεως* nomina iam p. 618 c recensuit; neque ulla earum Pollucis saltationum, quae Tryphonis aulematis saltationi coniunctis cognomines sunt, apud Athenaeum in saltationum numero recurrit, cum ceteroquin ab eodem auctore pendere utrumque luce clarius perito appareat et a Rohdio accurate per singula nomina demonstratum sit. Nec non diserte respicitur bis ad *αὐλήματα*, p. 620 e et f, sicut uice uersa apud Pollucem. — Ceterum egisse Tryphonem etiam de saltationibus nemo non pro certo habuerit; accedit ultro quod ille de schemate quodam *χορικῆς ὀρχήσεως* testis est apud Ath. p. 114 f.

Quod uero Rohde Athenaeum caput 27 ex duobus dumtaxat libris exscripsisse putat, non possum ei assentiri. Verum est cum Polluce magis congruere posteriorem capitis partem (inde a uerbis *παρὰ δὲ Συρακοσίοις*). Sed etiam quae priore parte continentur, fere omnia ac plerumque eodem ordine redeunt apud illum, ut ipse dicit uir doctus. Quas autem

castigat repetitiones et pugnantes inter se sententias, nullae sunt. Velut *ἀπόκινος* quod postea *μακτρισμός* nominatus est, inde non sequitur *μακτρισμόν* non posse antea diuersum ab *ἀποκίνῳ* fuisse (cf. p. 635 a de magadide et sambuca). Porro quae de telesiade narrantur duobus locis, non pugnant sed diuersa sunt atque coniungenda; praeterea ex diuersis auctoribus citantur, quorum alter Hippagoras non occurrit nisi hic, alter Marsyas ab Athenaeo uidetur appositus esse, nam Pollux (et Hesychius s. u. *τελεσιάς· ἡ μετὰ ξίφους ὄρχησις ἀπὸ τοῦ εὑρόντος Τελεσίου*) non nisi Hippagorae explicationem nouit. — *Θερμαστρίς* quod primum inter *ὀρχήσεις μανιώδεις*, dein rursus inter *σχήματα ὀρχήσεως* (*τραγικῆς*, ut ex Polluce discimus) enumeratur, quid offendit? immo neutrubi deesse poterat. — Contra pyrrhicha quod p. 629 f in ridiculis saltationibus, supra p. 629 c in seueris dignisque recensetur, Rohde ipse alio loco recte inde explicat, quod priora illa omnino non ex onomastico sicut posteriora sed ex Aristoxeno (uel potius Aristocle) fluxerint. — Ex onomastico igitur, quod quidem Tryphonis esse e causis expositis persuasum habeo, omnia hausta puto quae inde a p. 629 c (*τὴν δὲ ἀπόκινον*) usque ad p. 630 a proferuntur excepto Marsyae de telesiade testimonio, quod etiam locum obtinet inopportunum [1]).

Restat ut Athenaeum, quamquam parum accurate auctorem suum descripsisse non potest negari, tamen ab 'incredibilis neglegentiae' culpa, quam Rohde ei iniungit p. 30, hic quoque defendamus. Nam quod inter *ἰωνικὸν ὄρχημα* et illud, quod Artemidi Siceliotae saltant, Athenaeus discernit, Pollux non item, nonne magis est ueri simile confusionem errore esse admissam quam disiunxisse aliquem quae coniuncta inuenerat?

Pollucis explicationem uocis *ὄκλασμα· ὄρχημα περσικὸν καὶ σύντονον* ex Iuba descriptam esse Rohde inde concludit, quod schol. Thesmoph. 1175 (*βαρβαρικὸν καὶ Περσικὸν ὄρχημα ὄκλασμα καλεῖται*) Iubam in theatrali historia de hac saltatione

1) Mirum saltationis nomen est illud *χρεῶν ἀποκοπή* p. 629 f. Corrige: *κρεῶν ἀποκλοπή* coll. Poll. § 105: *Μιμητική, δι' ἧς ἐμιμοῦντο τοὺς ἐπὶ τῇ κλοπῇ τῶν ἑώλων κρεῶν ἁλισκομένους.*

profuse egisse testatur primumque explicasse, quid istud sit *τὸ Περσικὸν ὄκλασμα.* Nos qui Iubam a Didymo, Didymum a Tryphone usurpatum esse persuasum habemus, non Iubam ipsum sed qui recepit (fortasse per Didymum) doctrinam eius, Tryphonem a Polluce excerptum esse statuimus. An credibile est Pollucem ex *μακρῷ λόγῳ*, quem Iuba de hac saltatione instituerat, nihil nisi tria uerba recepturum fuisse, si ipse re uera Mauretani thesauros adiisset? Hoc non explicatur nisi excerptoris excerptor fuit.

Ceterum non unum auctorem sequi Pollucem in saltationibus describendis satis perspicuum est.

Sed tandem nos conuertamus ad capita quaedam Athenaei, quae cum propter argumentum ex Iubae theatrali historia petita esse nequeant, et Tryphonis nomine signata sunt et cum Polluce comparata communem Naucratitarum fontem aperte produnt: capita dico **libri XIV decimum et undecimum**, quibus carmina popularia recensentur. Statim post *αὐλήσεων* catalogum ex Tryphone desumptum eiusdem *ᾠδῆς ὀνομασίας* sophista adnectit. Distinguendae autem sunt quattuor dumtaxat capitis decimi particulae, quae repetitionibus aut discrepantiis diuersam prae se ferunt originem:

I. Tryphonis: *ἱμαῖος ἡ ἐπιμύλιος. ἱστουργούντων ᾠδὴ ἔλινος* (Epicharmus). *ταλασιουργῶν ἴουλος.*

II. Semi Delii: *τοὺς ὕμνους τοὺς εἰς τὴν Δήμητρα οὔλους καλοῦσι καὶ ἰούλους· ἄλλοι δέ φασιν ἐριουργῶν εἶναι τὴν ᾠδήν.*

IIIa. *αἱ δὲ τῶν τιτθευουσῶν κτλ.* (Epicharmus).

b. *ἡ δ' ἐπὶ τοῖς θανάτοις — ὀλοφυρμός· αἱ δὲ ἴουλοι καλ. ᾠδαὶ Δήμητρι καὶ Φερσεφόνῃ πρέπουσιν· οὔπιγγοι δὲ αἱ εἰς Ἄρτεμιν.*

IV. Aristophanis Byz.: *ἱμαῖος μυλωθρῶν. — ἐν δὲ πένθεσιν ἰάλεμος· λίνος δὲ καὶ αἴλινος οὐ μόνον ἐν πένθεσιν κτλ.*

Iam quaeritur, Tryphonis catalogus utrum non nisi e tribus illis nominibus (*ἱμαῖος ἔλινος ἴουλος*) constet an plura, fortasse totum caput complectatur. Illud uel per se non probabile est; hoc et ex enumerationis ratione usque ad finem capitis sibi

constanti et ex Epicharmi mentione duplici uerisimile. Age nunc comparemus, quae Pollux de uariis cantilenarum generibus praebeat (IV, 53 sqq.).

Nomina sine ulla explicatione dat haec: *ἴουλοι οὐλαμοί οὔπιγγοι λίνος.* Sequitur *ἐπιμύλιος ᾠδὴ ἱμαῖος· καὶ ἱμαλίς· ὁ δὲ ᾄδων ἱμαοιδός* (cf. VII, 33 *μυλωθρός, μύλων, μύλη, ἐπιμύλιος ᾠδή· καὶ προμύλαια θεὸς καὶ εὔνοστος*). — *Ἀλῆτις ᾆσμα ταῖς αἰώραις προσᾳδόμενον, Θεοδώρου ποίημα τοῦ Κολοφωνίου* = Ath. 618 e f. — *ἐπιλήνιον* deest apud Ath. sicut *οὐλαμοί*; neque *ᾠδή* sed *αὔλημα* dicitur. *αὐλήματα* sunt etiam quae secuntur: *πτιστικόν* (cum comicorum testimoniis diuersis ab eis quae Ath. de *πτισσουσῶν ᾠδῇ* affert); *ἐρετικά* (desunt apud Ath.); *ποιμενικά, ποιμενικόν* apud Epicharmum = Ath. *βουκολιασμός* — *μνημονεύει δ' αὐτοῦ Ἐπίχαρμος. Συβωτικόν* (*ἔχει μόνον δακτύλοις αὐλητικοῖς*) deest apud Athenaeum. Denique quod apud Pollucem de Tyrrhenis ex Aristotele narratur: *πυκτεύουσιν ὑπὸ αὐλῷ κτλ.*, breuius apud Ath. IV p. 154 a sub Eratosthenis nomine (ex Posidonio, ut uidetur) exstat, ita ut Eratosthenem haec ex Aristotele hausisse cognoscamus. Pollucem uero non Aristoteli sed Eratostheni uel potius recentiori auctori Eratosthenis copiis uso sua debere nemini non certum erit [1]). Eratosthenem autem etiam apud Athenaeum hic deprendimus coll. schol. Apoll. Rhod. *Δ* 972:

ἴουλοι δὲ καλοῦνται ἡ πρώτη ἐξάνθησις καὶ ἔκφυσις τῶν ἐν τῷ γενείῳ τριχῶν· ὁ μέντοι Ἐρατοσθένης ὄνομα ᾠδῆς ἐρίθων ἀπέδωκεν ἐν τῷ Ἑρμῇ λέγων οὕτω·

ἣν χερνῆτις ἔριθος ἐφ' ὑψηλοῦ πετεῶνος
δενδαλίδας τευχοῦσα καλοὺς ᾔειδεν ἰούλους.

Οὐκ ἔστι δέ φησι Δίδυμος, ἀλλ' ὕμνος εἰς Δήμητρα, ὡς ὁ οὔπιγγος παρὰ Τροιζηνίοις εἰς Ἄρτεμιν. ἐστὶ γὰρ οὖλος καὶ ἴουλος ἡ ἐκ τῶν δραγμάτων συναγομένη δεσμὴ καὶ Οὐλὼ ἡ Δημήτηρ· λέγεται δὲ ἴουλος καὶ ζῷόν τι, θηρίδιον πολύπουν κτλ.

Quod igitur apud Athenaeum *ἐριουργῶν* uel *ταλασιουργῶν ᾠδή* dicitur *ἴουλος*, Eratosthenis haec sententia est. Hanc Di-

1) Cf. de Eratosthenicis apud Poll. Rohdium p. 17. 21 sqq.

dymus Semum Delium secutus refutauit. Trypho Didymum descripsit tacito Eratosthenis nomine. Ex eodem Didymo uides fluxisse, quae Ath. p. 619 b exstant: *αἱ δὲ ἴουλοι — Δήμητρι πρέπουσιν· — οὔπιγγοι δὲ αἱ εἰς Ἄρτεμιν.* Hanc de *οὐπίγγοις* notam praeter Tryphonem (apud Ath.) unus seruauit Photius, nescio an ex Tryphone receptam; qui s. u. *ἴουλος* docet: — *καὶ ᾠδῆς τι γένος ἴουλος· καὶ ὁ προσφιλὴς τῇ Ἀρτέμιδι;* ubi restituendum esse patet: *καὶ οὔπιγγος ὁ πρ. τ. Ἀ.*[1]).

Semum autem a Didymo adhibitum esse etiam p. 617 f —618 b suspicor, ubi duae diuersae *συναυλίας* definitiones proponuntur, quarum altera Semi est. Utraque enim exstat in schol. Ar. Eq. 9: *Συναυλία καλεῖται ὅταν δύο αὐληταὶ τὸ αὐτὸ λέγουσιν· ἄλλως· ξυναυλία λέγεται ὅταν κιθάρα καὶ αὐλὸς συμφωνῇ.* Item apud Pollucem IV, 83 et schol. Greg. Naz. Stel. II p. 106. Quare Didymo haec omnia tribuere non dubito. — Contra p. 109 f, ubi Semus quin ex Tryphone laudetur, uix dubium est, num intercedat Didymus, nequit diiudicari. Tryphonis auctor Semus etiam apud Ath. III p. 109 f; cf. 109 b.

Consimili ex fonte Pollucem et Athenaeum hausisse *ᾠδῆς ὀνομασίας* elucet etiam examinata *ἱμαίου* explicatione. Erant

---

1) E re uidetur, quomodo 'eundo creuerit' aut mutata sit Didymi nota, obiter examinare. Trypho cum rerum uocabularium, non glossarium scriberet, alias uocis *ἴουλος* significationes missas fecit. Seruauit pro suo consilio Hesychius; qui quae addidit: *τινὲς δὲ καὶ τὸν ἐπὶ ταῖς ὑδρίαις γενόμενον ὄνον — ἴουλον λέγουσιν*, cum paene ad uerbum expressa apud Photium redeant (apud quem post *γιγνόμενον* excidisse *ὄνον* apparet), ex Atticistis assumpsisse putandus est; quam uero insuper affert etymologiam: *ἀπὸ τοῦ ἱέναι αὐτὰς (τὰς τρίχας) οὐλάς*, Herodianum sapit neque deest apud Et. M. 472, 26, ubi Didymi nota exhibetur uariis pannis circumdata. Photius autem ex peculiari quodam fonte Didymeis addidit: *ὁ ἐν τοῖς ἀμπέλοις σκώληξ* et *τὸ ἐπὶ ταῖς καρύαις ἄνθος.* Eustath. p. 1221 ad Il. Σ 555 quae adiungit *ἰούλου* explicationi ex Athenaeo petitae, aut ex Atticistis aut ex ipso Et. M. desumpsit. Namque apud Atticistas de his rebus copias uberes prostitisse etiam ex Eust. ad Il. Σ 570 cognoscitur, ubi Athenaei l. XIV cap. 10 expilasse se confessus: *ὡς δὲ καὶ πολλαί*, inquit, *ᾠδαὶ ἦσαν, οἷον ἴουλος κτλ., ἐστὶ σὺν καὶ ἄλλαις ἐκ τῶν παλαιῶν ἀναλέξασθαι.* Idem ad u. 572 de uocibus *μολπή* et *σκαίρειν*, ad u. 576 de uerbis *δόναξ* et *ὑπολύριον* Aelium Dionysium laudat. Dionysium testatur Et. M. s. u. *κίνδαψος.*

enim diuersa duo carminis genera, quorum alterum *ἱμαῖον*, alterum *ἱμαῖος* audiebat. De illo testis est schol. Ar. Ran. 1332: *ἱμονιοστρόφου οἷον σχοινιοστρόφου μέλη, ἃ εἰκὸς ἄνδρα ὕδατα ἀρυόμενον ᾄδειν· ἱμονία γὰρ καλεῖται τὸ τῶν ἀντλημάτων σχοίνιον, καὶ τὸ ᾆσμα, ὃ ᾄδουσιν οἱ ἀντληταί, ἱμαῖον.* Similiter Suidas: *ἱμαῖον ᾆσμα τὸ ἐπὶ τῇ ἀντλήσει λεγόμενον· παρὰ τὸ ἱμᾶν [οἱ δὲ τὸ μυλωθρικόν]. Καλλίμαχος Ἑκάλῃ. Καί πού τις ἀνὴρ ὑδατηγὸς ἱμαῖον ᾄδει.* Idem s. u. *ἱμονιοστρόφου μέλη· ἱμονία καλεῖται τὸ ἀντλητήριον τῶν φρεάτων, ἱμαῖον δὲ τὸ ᾆσμα· ἱμονιοστρόφου δὲ τοῦ εὐτελέος.* Atque Suidam ut eundem fontem sequi, quem scholiastam, ita non uidisse ipsum scholium manifestum est.

Alterum carmen commemorant: Suidas gloss. praecedenti: *ἱμαῖος· ἐπιμύλιος ᾠδή*; idem postquam *ἱμαῖον ᾆσμα* explicauit, addit *οἱ δὲ τὸ μυλωθρικόν*, praue confundens diuersa. Turpius etiam rem turbauit Hesychius, qui inter pistorii carminis explicationes intrudit uocem *ἐπάντλαιος*: *ἱμαῖος ᾠδὴ ἐπιμύλιος [καὶ ἐπάντλαιος] καὶ ἐπίνοστος· ἱμαλὶς ἡ ἐπιμύλιος ᾠδὴ ἢ σταφύλης εἶδος· ἱμαλία τὸ ἐπίμετρον τῶν ἀλεύρων κτλ.* — Contra neque Athenaeus neque Pollux aquariorum carmen ullo uerbo attingunt; nec magis Photius, quamquam *ἱμονία* et *ἱμᾶν* ab explicantur; qui nihil praebet nisi haec: *ἱμαῖος· ἡ ἐπιμύλιος ᾠδή* et *ἱμαιοιδός· ἡ ἐπιμύλιος ᾠδή· ἱμαλία γὰρ ἡ τροφὴ καὶ τὰ ἐπίμετρα τῶν ἀλεύρων* (uerba non utique sana). Photium autem hic ut saepius Tryphonis doctrinam ex Aelio Dionysio recepisse docuit Naber p. 78 (cf. quae de *οὐπίγγῳ* supra diximus). Iam patere puto necessitudinem, quae inter testes hos omnes intercedat, esse hanc:

ἱμαῖον ᾆσμα Didymus explicauerat in commentario Aristophaneo, Callimachi uersum adnotans. *ἱμαῖος* qualis sit cantus, enarrauit Trypho Aristophanem Byzantium secutus. Didymi notam seruauit schol. Ran., Tryphonis Ael. Dionysius, Pollux, Athenaeus. Ex Aelio Dionysio sua hauserunt Photius atque ex parte Hesychius et Suidas; qui alteram partem lexico Didymeo uidentur debere.

Iam quid comparatione inter Naueratitas instituta doce-

mur? Pollucem uidimus in plerisque cum Athenaeo consentire; nisi quod ex parte de nominibus solis inter eos conuenit, cum *αὐλήματα* ille, hic *ᾠδῆς ὀνομασίας* recenseat. Mirum tamen in his quoque eodem ordine uti utrumque: *Ἀλῆτις· πτισσουσῶν* = *πτιστικόν· βουκολιασμός* = *ποιμενικόν.* Hic memineris quaeso Athenaeum supra in saltationum numero non ponere, quae tanquam *αὐλήσεως* genera antea enumerauerat, Pollucem autem haec quoque inter saltationes referre. Inuersa ratione quas Athenaeus cantilenas dicit, Pollux modos auleticos uocat. Quid igitur? Num duo sumamus auctores, quorum hunc ad tibias utique respicientem Athenaeus in saltationibus, illum in cantilenis, Pollux hunc in cantilenis, illum in saltationibus enarrandis adhibuerit? Nemini scio istud probatum iri. Immo res primo obtutu mira facile explicatur eadem ratione, qua supra usi sumus: nempe si ea nomina, quibus et saltationes aut cantilenae tibiarum uoci iunctae et tibiarum modi significabantur, a Tryphone et in *ὀρχήσεως* aut *ᾠδῆς ὀνομασίαις* et in *αὐλήσεων* catalogo enumerata fuisse statuimus, Athenaeum autem et Pollucem (nisi potius eorum auctores) modo hanc modo illam tabulam pro suo quemque consilio maluisse describere. Cf. quae p. 61 notauimus, praeterea Poll. IV, 82 *οἱ δὲ ταῦτα οὐκ αὐλῶν ἀλλὰ μελῶν εἴδη λέγουσιν.* Hesych. s. u. *τετράκωμος· μέλος τι σὺν ὀρχήσει* (Poll. *ὀρχήσεως εἶδος*, Ath. *αὔλημα*); idem s. u. *κῶμος· ὄρχησις· ᾆσμα.*

De undecimo autem Athenaei capite difficilius est iudicare. Apud Pollucem ex his non nisi Nymphidis narratio occurit sed in paucissima uerba contracta et aliunde aucta; quae cum Athenaeo congruunt, haec sunt: *Βῶρμος Μαριανδύνων γεωργῶν ᾆσμα, ὡς Αἰγυπτίων Μανέρως.* Ceterum cf. schol. Ap. Rhod. *B* 781: *ἰδίως τὸν θρηνούμενον Πριόλαόν φησι, τῶν ἄλλων Βῶρμον λεγόντων τὸν Τιτίου υἱόν, ὡς Νύμφις καὶ Καλλίστρατος.* En habes Alexandrinorum doctrinam a Didymo, ut uidetur, propagatam, Athenaeo Pollucique per Tryphonem suppeditatam. — Aristoxenum uero Clearcho (ut alibi quoque in Deipnosophistis) deberi inde suspiceris, quod illius testimonia e diuersis duobus libris petita sunt, Clearchum

contra in *Ἐρωτικῶν* libro carmina amatoria data opera collecta exhibuisse consentaneum est. Athenaeus autem, cum Clearchi libros studiose eum uoluisse manifestum sit, haec quoque propria manu decerpsisse mihi uidetur; neque igitur mirum quod desunt apud Pollucem.

Pollucem priusquam missum faciamus, breuiter quae de eo probasse nobis uideamur, comprehendere libet. Westphalii sententiam, qui 'quaecunque de arte instrumentisque musicis doceat ille, ex Tryphone hausta esse edixit', defendimus contra Rohdium (de Poll. font. p. 66) comparatione Athenaei eadem, qua hic nititur, ut Iubam a Polluce descriptum esse euincat, accuratius et amplius instituta. Quae autem Rohdii argumenta silentio praeterii, ea refutatione non iam egere arbitratus sum. Praeterea Pollucem multis in rebus uidimus pendere a Didymo. Errat igitur Rohde 'Pollucem uel tantum ex Didymo hausisse negans atque pernegans' (p. 8) et 'eosdem fere ac Didymum auctores secutum esse Pollucem' contendens. Hoc solum concedo: neque ex uno neque ex ipso Didymo Pollucem sua delibasse; sed recepit Didymea per Tryphonem; quem Didymi commentariis usum esse malim credere quam lexico Didymeo.

Pauca notanda sunt de Hesychio contra ea, quae Rohde disputauit p. 51 sqq. Qui ut Athenaeum Pollucemque sua ex eodem utrumque libro transscripsisse, e Iuba nimirum, probaret, et Pollucem et Athenaeum in rebus musicis orchesticisque describendis crebro consentire cum Hesychio demonstrans, cum Iubae doctrinam Didymo debere Hesychium dubitationi exemptum esset, causae propositae satisfacere sibi uisus est. Contra nos consensum istum sic arbitramur explicandum esse: Eandem Iubae doctrinam Polluci et Athenaeo ex Tryphone (et Didymo), Hesychio ex Didymo affluxisse. Nihil Rohde attulit, quod contra faciat. Immo quod nititur e. g. Hesychio s. u. *τετράκωμος· μέλος τι σὺν ὀρχήσει πεποιημένον εἰς Ἡρακλέα ἐπινίκιον· ἐκαλεῖτο δὲ τέσσαρες κῶμοι* coll. Pollucis § 105 *ὁ δὲ τετράκωμος, τὸ τῆς ὀρχήσεως εἶδος, οὐκ οἶδα εἴ τι προσῆκον ἦν τοῖς Ἀθήνησι τετρακώμοις, οἳ ἦσαν Πειραιεῖς Φαλη-*

ρεῖς Ξυπεταίονες Θυμοιτάδαι — eandem sane uterque sequitur coniecturam, sed Hesychius confidenter profert, Pollucis auctor addubitat: uides Didymi doctrinam a Tryphone cum dubitationis significatione receptam. — Porro mihi fauet, quod satis crebro Pollux et Athenaeus consentiunt cum Photio, quem in his rebus a Tryphone pendere probauit Naber. Sic in explicanda uoce *θερμαυστρίς* (Rohd. p. 53), *σκοπός* et *σκώψ* (id. p. 30); *μεσόκοποι αὐλοί· οἱ ὑποδεέστεροι τῶν τελειῶν, μέσοι* (Phot. = Hes., cf. Ath. 176 f. 182 c; Poll. nudum nomen praebet); Phot. s. u. *ἱμαῖος* coll. Tryphone apud Ath. 618 c (uide supra disputata). Ad Phot. s. u. *σκώπευμα· σχῆμα σατυρικόν* cf. Poll. § 105 *σιμὴν χεῖρα· σχῆμα τραγικόν* = Hesych. s. u. De Athenaei cum Photio consensu plura dicemus infra.

Quod uero nonnunquam Pollux et Athenaeus ubertate superantur ab Hesychio, non potest probabiliter explicari, si illi Iubam ipsum descripsere, Hesychius Didymum. Etenim parcere chartae licet interfuerit Pollucis, at non Athenaei intererat. Immo haec est causa: Hesychii fons, Didymi copiae, illis non iam plenae fluebant utpote per Tryphonis cribrum transmissae. Neque igitur Rohde communis Polluci Athenaeo Didymo fontis documentum petere debuit ex Hesychio s. u. *διποδία· ὀρχήσεως εἶδος — οἱ δὲ διποδισμός· καὶ εἶδος Λακωνικῆς ὀρχήσεως* coll. Ath. p. 630 a et Poll. § 101, quorum diuersam uterque huius glossae partem exhibet: etenim apparet Athenaeum et Pollucem non iam e plenis Didymi horreis sua deprompsisse.

Praeterea in explicandis eis instrumentorum nominibus, quae Athenaeus in libro IV recenset, Hesychius saepe nullam cum illo similitudinem habet; quo ex numero sunt e. g. *ἔλυμοι γίγγρας πανδούρα φῶτιγξ*. — De clepsiambis et Athenaeus et Hesychius Aristoxenum laudant sed prorsus diuersa narrant. De pyrrhicha supra (p. 102 not. 1) demonstrauimus nihil Iubae posse uindicari. Trypho quid de ea docuerit, nescimus; cum uero Pollux et Hesychius consentiant ac simul discrepent ab Athenaeo, qui non sequitur hic Tryphonem sed Aristoxenum, illi sua uidentur Tryphoni debere et Didymo.

Caput III.

De Didymo.

Omissis capitibus Aristoxeneis statim ad l. XIV c. 34 sqq. accedamus, ubi subito Athenaeus ad instrumenta musica redit. De sambuca diximus. Sequitur de magadide, quam IV, 182 d—f paucis attigerat, ampla et docta disquisitio: *πότερον αὐλῶν εἶδος ἢ κιθάρας ἐστίν;* Post catalogum eorum, qui *περὶ αὐλῶν* scripserint nec tamen tibiae genus esse magadin tradiderint, Tryphonis nomine laudantur eadem, quae auctore non nominato leguntur 182 d. Atque magadin tibiam dixisse discimus et Aristarchum et Tryphonem. *Λύσιν* autem *τῆς ἀπορίας* dat *Δίδυμος ὁ γραμματικὸς ἐν ταῖς πρὸς Ἴωνα ἀντεξηγήσεσιν;* qui *μάγαδιν αὐλὸν ἀκούει τὸν κιθαριστήριον κτλ.* Proficiscitur enim disputatio ab Ionis uersu quodam et eius explicatione Aristarchea. Licet corrupta sint uerba *πρὸς Ἴωνα*: hoc tenendum est, in commentario Didymum sententiam suam protulisse. Quid igitur ueri est similius quam Didymum et ipsum ad Ionis uersum sua adnotasse *ἀντεξηγούμενον*? Quapropter uerba, quae sunt *ἐλλείπειν οὖν δεῖ παρὰ τῷ Ἴωνι τόν τε συνδεσμόν κτλ.*, sine ulla dubitatione Didymo tribuo. Difficilius est de sequentibus iudicare. Sed prius quaerendum, quae ratio intercedat inter caput 35, quod Aristarchi et Tryphonis sententiam continet, et caput 36, quo Didymi doctrina refertur. Primum minime aduersari haec capita inter se contendo contra Rohdium (p. 47); immo quae in illo proponitur *ἀπορία*, soluitur in hoc. Neque Didymus ‘tibiae ullam speciem unquam hoc nomine significatam esse’ ullo uerbo negat. Pollux autem non nisi de psaltica magadide loquitur: *μάγαδιν δ᾽ ὀνομάζει Ἀνακρέων, τὴν δ᾽ εὕρεσιν αὐτῆς Κάνθαρος* (comicus) *Θρᾳξὶ* (item Duris apud Ath. XIV cap. 40) *προστίθησιν.* Haec si non minus sunt Tryphonis quam quae apud Athenaeum ille docet de magadide tibia — neque est cur de utroque instrumento quin exposuerit, diuersis fortasse locis, dubitemus — non certe Tryphoni debemus quae leguntur p. 634 f: *ἡ γὰρ μάγαδις ὄργανον*

ψαλτικὸν Λυδῶν τε εὕρημα. Suntne igitur haec quoque Didymi? Non uideo quid obstet neque Rohde habet, cur 'ante capitis 36 (sic uoluit, non 37) finem' Didymi fragmentum desinere statuat. Attamen equidem non audeo paginae 635 quidquam ipsi Didymo uindicare nisi Theophili locum [1]). Nam ad sententiam eius firmandam reliqua omnia nihil ualent. Quid quod eis quae p. 634f ille docuit: *Λυδῶν εὕρημα* esse magadin, repugnat quod p. 635b ex Menaechmo narratur: Sappho eam inuenisse. Didymus sine dubio suum addidisset iudicium: hic lectori permittitur delectus. Ceterum infra p. 635e non 'inuentam' a Sappho esse *πηκτίδα* (= *μάγαδιν*) Menaechmus dicitur tradidisse sed *πρώτην* illam *χρήσασθαι τῇ πηκτίδι.* Haec si accuratius dicta sunt, Menaechmum cum Didymo ita licet reconciliare, ut Lesbiam a Lydis instrumentum illud accepisse sumamus: cf. p. 637b, ubi diserte distinguitur inter inuentorem sambucae et eam, quae prima usa sit hoc organo.

Sed ut non pugnent sententiis inter se caput 36 et 37, mira tamen est eorundem sententiarum et auctorum repetitio. Atque Rohde cum caput 36 totum Didymo deberi sibi persuaserit, facere non potest quin caput 37 ex 'libro aliquo, in quo de musicis instrumentis ita agebatur, ut Didymi *ἀντεξηγήσεις*, ubi res ferebat, tantum non uerbo tenus transscriberentur', desumptum esse fingat. Huic 'compilatori' tribuit p. 635e—636e = capp. 37—39. Atque laudatur sane in fine capitis 39 rursus Didymus, quem Aristophanis uersum quendam de crepitaculis testem excitasse discimus. Unde Rohde non debebat colligere haec non iam ex *ἀντεξηγήσεσιν* sed ex commentario Aristophaneo hausta esse. Nam aperte Didymus dicitur Aristophanem produxisse testem — unde non ad ipsum illum comici uersum ea, quae hic de ostracis traduntur, adnotata sed alio loco exposita fuisse mihi certum uidetur. Nec musicum auctorem, qui hanc Didymi notam seruauit, ex commentario Aristo-

---

1) Cf. Hesych. s. u. *μαγάδεις· αὐλοὶ κιθαριστήριοι· ὄργανον ψαλτικόν, ὅθεν καὶ τὸ ψάλλειν μαγάζειν λέγουσιν· Ἴων Ὀμφάλῃ κτλ.* Quae ex Athenaeo esse sumpta nemo credet (Schmidt Quaestt. Hes. p. CXXV).

phaneo eam expiscatum esse crediderim; sed sumpsit ex continua quadam et copiosa Didymi de rebus musicis commentatione; qualem in *ἀντεξηγήσεσιν* illum condidisse uidemus. At schol. Ran. u. 1305 eandem exhibet Didymi animaduersionem. Quid mirum? Bis eam protulit, fortasse etiam saepius, uidelicet ubi res ferebat — cf. Rohd. p. 51 not. 1. — Praeterea caput 39 artius cum praecedenti cohaeret, quam ut ab alio auctore possit profectum uideri. Transitus fit his uerbis: *τὰ μὲν ἔγχορδα τὰ δὲ ἔνηχα;* iam illis ante enumeratis de his quae scienda sint, proferuntur. Quare si caput 38 e Didymo haustum esse probauerimus, caput 39 ad idem excerptum pertinere elucebit.

A Rohdio, quod caput 36 propius ad ipsius Didymi uerba putat accedere quam 37, 38, ne in hac quidem re possum non dissentire. Nam siue Didymus siue alius homo doctus fuit, qui primus hos Anacreontis Pindari Aristoxeni Menaechmi Euphorionis locos collegit in unum: sine dubio certo quodam consilio ductus hos potissimum delegit ac iuxta collocauit. Eiusmodi autem consilium lucide apparet in capitibus 37, 38; contra omnino non inuenitur in capite 36 (inde a p. 635 a) itemque ubi tertio excerptus est idem auctor: IV, 182 (cap. 80). Videamus, qua ratione capita 37, 38 sint disposita. Proficiscitur dissertatio ab *ἀπορίᾳ* quadam, quae insit in Anacreontis de magadide uersibus; etenim huius poetae aetate magadin dici nondum inuentam fuisse. Difficultatem falsa uia soluere conatum esse Posidonium; quem ignorasse magadin esse instrumentum Anacreonte antiquius; hoc autem elucere e Pindari uerbis, qui Terpandro pectidis notitiam tribuat; pectidem enim et magadin perinde esse testibus Aristoxeno et Menaechmo. Pectide autem iam Sappho usam esse, Anacreonte priorem; item Terpandrum Anacreonte antiquiorem fuisse testantibus Sosibio et Hieronymo. Denique omnino *τὰ πολύχορδα τῶν ὀργάνων* perquam esse uetusta secundum Euphorionem (quorum in numero sit etiam magadis). Esse tamen (cap. 38), qui differre inter se pectidem et magadin dicant, Diogenem tragicum et Phillidem Delium, qui inter alia organa

illas seorsum enumeret addita memorabili magadidis definitione. — Quae secuntur, nunc non curamus.

Contra quae in capite 36 leguntur, quamquam Euphorionis et Aristoxeni uerba pleniora exhibentur, nullo alio uinculo inter se coniuncta sunt nisi quod omnia ad magadin spectant. Praeterea ex parte misere turbata sunt, quae infra optime disposita habemus. Loci Pindarici explicatio (ex Aristoxeno petita) omnino intellegi nequit nisi in auxilium uocato capite 37; Phillidis uerba, quibus magadin describit, hic annexa sunt, ut explicent uocem *ἀντίφϑογγος*; quam prorsus aliter accipiendam esse docet caput 37. Denique ineptum istud *διόπερ* post illud *διό* aperte prodit malam compilationem. — Paulo magis accurate ac minus obscurato consilio excerpta sunt, quae IV, 182 de magadide narrantur ex eisdem auctoribus [1]). Euphorionis locus ne hic quidem satis plenus sed ex parte plenior quam duobus reliquis locis. In Aristoxeni uerbis *ἰαμβύκαι* omissae sunt non nisi librarii errore.

Itaque siue Didymus est siue alius, cui debentur haec Aristoxeni Menaechmi Euphorionis fragmenta, capita 37 et 38 libri XIV aut ipsa exhibent eius uerba aut certe proxime ad ea accedunt; contra IV, 182 et XIV, 634e—635c ex eodem auctore neglecto hic magis illic minus sententiarum conexu male excerpta sunt. Plura de his infra.

Tandem uero priusquam progrediamur, de Didymi *ἀντεξηγήσεσιν* dicendum est. Laudatur enim p. 634e *Δίδυμος ὁ γραμματικὸς ἐν ταῖς πρὸς Ἴωνα ἀντεξηγήσεσιν.* Offendit hic *πρός* praepositio, quippe quae nequeat significare quidquam nisi 'contra'. Nam Meineke quod eo confugit, ut Didymum Ionis dicendi genus impugnauisse sumat, quamquam praeter Hesych. s. u. *σπῖλον Παρνάσσιον* etiam Ath. XI p. 468d uti poterat ad commendandam coniecturam suam, tamen *ἀντεξη-*

1) Nam quod catalogus ille organorum non Phillidis sed Aristoxeni nomine profertur, Aristoxenum Phillide usum esse sumendum est; si modo fides habenda enumerationis ordini apud Censorin. de mus. GL VI p. 607 'hos secuti musici Timotheus et Polyidos et Hyperides (?) et Phillis et — Aristoxenus'. *Ἀριστόξενος καὶ Φίλλις* Schol. Plat. Gorg. 451E.

γήσεις Didymus non potuit nominare poetae, debuit interpretum castigationes. *Περὶ Ἴωνος* scripsit Bato Sinopensis, saec. a. C. II (Ath. X, 436 f); unde M. Schmidt olim: *ἐν ταῖς πρὸς Βάτωνα ἀντεξηγήσεσιν*; sed nescimus num commentarium in Iona Bato scripserit; nam liber *περὶ Ἴωνος* inscriptus uitam potius poetae, fortasse artem eius enarrasse putandus est. Interpretatur Ionis quosdam uersus apud Athenaeum *Ἐπιγένης* grammaticus XI p. 468 c; ubi paulo post sequitur: *βέλτιον δὲ λέγειν, ὥς φησιν ὁ Δίδυμος ἐν τῷ τοῦ δράματος (Ἀγαμέμνονος) ἐξηγητικῷ* —. Quid igitur? Si legeremus *ἐν ταῖς πρὸς Ἐπιγένη ἀντεξηγήσεσιν*, non miraremur. Sumamus ergo fuisse: *ἐν ταῖς πρὸς ⟨Ἐπιγένη εἰς⟩ Ἴωνα ἀντεξηγήσεσιν*, ita ut Epigenis uel alius cuiusdam interpretis nomen omissum sit. Certe quam maxime fuit Didymi Aristarchi interpretationes contra aliorum commenta scrupulosque defendere, id quod hic uidetur fecisse. — Omni certe fundamento caret, quod Bergk proposuit: *πρὸς Ἰξίονα*, h. e. Demetrium Ixiona grammaticum, Aristophanis interpretem. Idem iudicandum est de Schmidtii, quam Did. p. 303 sq. protulit, coniectura: *ἐν ταῖς πρὸς Ἰώβαν ἀντεξηγήσεσιν.* Nam ut de Iubae *ἐξηγήσεσι* nihil nos compertum habere omittam, ut, quod apud Athenaeum semper legitur *Ἰόβας* neque usquam alibi *Ἰώβας* (*Ἰούβας* apud Strabonem), nullius faciam momenti: nullo alio argumento nititur Schmidt nisi eo, quod Didymum Iubae et saepius de aliis rebus et semel de organo aliquo musico (u. Hes. s. u. *βλίτυρι*) aduersatum esse scimus. Rohdium uero, qui accepit Schmidtii coniecturam, Iubae nimium tribuere apud Athenaeum supra satis cognouimus eiusque argumenta, quibus p. 47 eam defendit, iam refregimus. Primum enim capita 35 et 36 minime inter se pugnant nec Didymum capitis 35 auctori suam sententiam opponere, ut eum castiget, debet statui; dein Tryphonem a Iuba non posse adhibitum esse demonstrauimus, unde apparet caput 35, si omnino, certe non totum Iubae esse.

Iam quis est auctor capitum 37 sqq.? Didymum esse illum persuasum habeo. Etenim spectat caput 37 ad Anacreontis uersum interpretandum item ut caput 36 ad Ionis; uterque

autem uersus capite 35 toti huic de magadide disputationi praepositus est; quae ab his uersibus primo obtutu inter se pugnantibus proficiscitur eo consilio, ut concilientur. Unde qui Ionis uersum interpretetur, eiusdem esse sequentem de Anacreonte disputationem mihi certum uidetur. Posidonii igitur sententiam a Didymo in *ἀντεξηγήσεσιν* referri et refutari statuo. Accedit quod ad caput 35 bis in sequentibus spectatur: ad Aristoxenum et ad Phillidem redit oratio. Quod uero ad Tryphonis testimonium non respicitur, Didymus hoc si nouisset, certe silentio praeterire non potuit; sed non nouit. Athenaeum autem hoc de suo apposuisse facile concedes, quippe qui iam in libro IV hunc Tryphonis locum descripserit. Illic noluit nomen profiteri, quia praecipuo auctore utebatur Tryphone; hic ubi alios sequitur, speciem docti affectat. Reliqua capitis 35 omnia Didymo tribuere non dubito.

Capitis 36 alteram partem ex eodem libro excerptam esse uidimus, cuius uerba accuratius nec tamen plena seruauit caput 37, 38. Athenaeus igitur, cum in priore excerpto sententiarum nexum se non curasse intellexisset, alterum fecisse putandus est [1]). — Contra IV p. 182 e sqq. eandem Didymi dissertationem excerpsit Trypho, quem Athenaeus sequitur in tota illa de organis musicis disputatione.

Caput 40 Rohde et ipsum Didymi *ἀντεξηγήσεσι* deberi censet, quia post excursum alienum sermo redeat ad magadin. Ac profecto ut eundem auctorem hic subesse statuamus, quem in reliqua de hoc organo disquisitione Athenaeus sequitur, suadent omnia: doctrina peripatetica (Artemo, Duris), Aristoclis et Apollodori mentio, poetarum testimonia lyricorum tragicorumque.

Age nunc uideamus cui debeantur, quae in capitibus 34—40 non de magadide sed de aliis rebus musicis exponuntur. Capite 41 alterum Artemonis fragmentum exhibetur; prius, cum de magadide agat, Didymo uindicauimus; hoc uero de tripode

1) Similem in modum p. 621 f ex parte antecapiuntur, quae p. 622 b sq. pluribus exposita legimus.

sermo fit. Quid igitur? ueri dissimile num est Didymum eodem loco etiam de aliis organis musicis disputasse occasione simul oblata? Praeterea Posidonii illa uersus Anacreontei interpretatione Didymum de magadide quaerentem tripodis commonefactum esse satis probabile iudico.

De capite 34 supra diximus: ab eodem auctore uidimus pendere Hesychium s. u. *σαμβύκη* et Athenaeum. Quem non fuisse Iubam uel inde cernitur, quod, quae adduntur de sambuca machina bellica, a libro de rebus musicis conscripto aliena erant nec minus a rerum uocabulario; contra lexici indoli optime conueniunt, quippe quo de nominum uariis significationibus agatur; neque abhorrent a commentarii natura. Quare Didymum hic quoque communem Athenaei et Hesychii fontem esse arbitror.

Ad sambucam sermo redit p. 637 b (= cap. 40 II). Ibi quae leguntur, ea in uno libro coniuncta fuisse cum Phillidis de iambuca uerbis in cap. 38 relatis apparet coll. Hesych. s. u. *ἰαμβύκαι· ὄργανα μουσικά, ἐν οἷς τοὺς ἰάμβους ᾖδον· ἡ δὲ σαμβύκη ἕτερον ὀψὲ* (cf. 635 a!) *εὑρημένον* et Phot. s. u. *ἰαμβίκη· ὄργανον μουσικόν· εἴρηται δ᾽ ἐν ἑτέροις καὶ ὠνομάσθη, ὥς φασιν, ὅτι πρὸς αὐτὸ ἰάμβους ᾖδον· ἡ δὲ σαμβύκη νεώτερον καὶ ὀψὲ* (!) *ὑπὸ Σάμβυκός τινος εὑρέθη.* Rohde hos Athenaei locos ʽad auctorem ex Didymo pendentem pertinereʼ ratus ad uerum adspirat. Huc facit etiam Semi Delii mentio p. 637 b factá (uide quae supra p. 121 disputauimus). Ego uero propter illud *ὀψέ* apud Hes. et Phot. etiam Euphorionis uerba p. 635 a eidem auctori tribuo. Iam cf. ad p. 637 b Phot. s. u. *φοῖνιξ· τὸ μουσικὸν ὄργανον διὰ τὸ ὑπὸ Φοίνικος εὑρεθῆναι*; idem s. u. *Φοινικήϊα γράμματα* laudat Scamonem *ἐν τῇ δευτέρᾳ τῶν εὑρημάτων.* Communis hic Athenaei et Photii auctor quis potest esse nisi Didymus, cui Phillidis et Euphorionis testimonia aliis de causis iam supra p. 131 adiudicauimus? Cuius doctrinam Photius fortasse, ut alibi, Tryphoni et Atticistis debet. — Quare nullus dubito, quin totum caput 40 Didymo assignandum sit contra Rohdium.

E Didymo igitur hausta sunt capita 34—41.

Hic obserua, quaeso, quae et in his libri XIV capitibus Didymeis et in libro IV p. 182 f — 183 c (usque ad Iubae mentionem) recenseantur instrumenta, ea omnia in catalogo Aristoxeni (uel Phillidis) utrobique exhibito inueniri [1]). Unde colligas Didymum praemisso Aristoxeni loco singula organa ab illo enumerata deinceps descripsisse. — Platonis autem locus, qui non nisi in libro IV exstat, ubi quid sibi uelit prorsus obscurum est, apte cum illa Artemonis de Timotheo narratiuncula coniunctus fuerit.

Communis horum capitum originis etiam alia sunt uestigia. E. g. cum p. 635 a *Θεόφιλος — καὶ τὸ τῇ μαγάδιδι διαψάλλειν μαγαδίζειν λέγει ἐν τούτοις* (= Hesych.) cf. eandem locutionem p. 636 d: *Ἕρμιππος τὸ τούτοις κρούειν κρεμβαλίζειν εἴρηκεν ἐν τούτοις.* — p. 636 c *μαγάδιδας — καὶ ἄλλα δ᾽ ἦν παρὰ ταῦτα καὶ βάρβιτος*: cf. IV, 182 *μάγαδις ὄργανον ἔντατον καθάπερ καὶ — βάρβιτος.* p. 636 f *Δοῦρίς φησιν ὠνομάσθαι τὴν μάγαδιν ἀπὸ Μάγδιος Θρᾳκὸς γένος*: huc respicit p. 637 a *οἶδα δὲ καὶ ἄλλο ὄργανον, ᾧ τῶν Θρᾳκῶν οἱ βασιλεῖς ἐν τοῖς δείπνοις χρῶνται.* — Ceterum quam lubricum sit apud Athenaeum ex dicendi generibus et locutionum similitudine fontium uestigia certa petere, periti norunt.

Apollodorum cap. 40 laudatum Didymi auctorem deprendimus etiam apud Hesych. s. u. *παριαμβίδες· Ἀπολλόδωρος παρὰ τοὺς ἰάμβους αὐτάς φησι πεποιῆσθαι, οὓς οἱ κιθαρῳδοὶ ᾄδουσιν.* Didymi doctrinam per Tryphonem uidelicet receperunt Poll. IV, 83 *ἴαμβοι καὶ παριαμβίδες νόμοι κιθαριστήριοι, οἷς καὶ προσηύλουν* et Phot. s. u. *παρίαμβοι· καὶ παριαμβίδες καὶ ἴαμβοι· νόμοι κιθαρῳδικοὶ οἷς προσηύλουν.* A pariambide non diuersa est iambuca, de qua Ath. XIV p. 636 b eadem traduntur.

Didymus Athenaei auctor quantum debeat Iubae, non possumus discernere. Artemonis *π. ζωγράφων* librum Iuba uidetur adhibuisse secundum Harpocr. s. u. *Πολύγνωτος.* Cum Menaechmi de Sappho testimonio congruunt, quae legimus

1) *Παριαμβίς* p. 183 c non diuersa est a iambuca.

apud Suidam in poetriae uita: καὶ πρώτη πηκτίδα (corr. Rohde, legebatur πλῆκτρον)[1] εὗρεν. Suidae uitam e Dionysii musica historia fluxisse plerisque persuasum est. Hic quin in scaenicorum uitis Iubam adierit, dubitationi exemptum est: in lyricorum uitis certe alios sequi coactus erat; id quod statuerim contra Rohdium (p. 77 sqq., cf. diss. nostr. p. 116). Ceterum bene idem 'aut Didymi opere aut ipsius Menaechmi libris' usum esse Dionysium suspicatur (p. 49 not. 1).

Menaechmus laudatur etiam in capite 42, quod arte cohaeret cum 43. Didymone igitur haec quoque tribuamus? At nihil praeter hoc unum nomen suadet, ut ita faciamus. Immo haec capita ut cum Didymeis, quae praecedunt, nullo uinculo continentur, ita eis, quae Aristoxeno et Aristocli uindicauimus, simillima sunt et orationis colore et argumentis (musicae artis primordia, rhapsodi, ἱλαρὰ μοῦσα). Quare capitibus 34—41, quibus organa musica describuntur, interrumpi conexum excerptorum, quae de artis musicae ui generibus incrementis agunt, confitendum est.

Caput IV.

Aristocles et Trypho.

Reliquimus disceptandum, Aristoclis de hydraulo testimonium apud Ath. IV p. 174 c utrum Tryphoni debeatur necne. Atque primum e re uidetur Ammonii illum de epicedio et threno locum diligentius examinare (cf. diss. nostrae p. 90). Sunt autem Ammonii uerba s. u. ἐπικήδειος haec:

Ἐπικήδειος καὶ θρῆνος διαφέρει· ἐπικήδιον μὲν γάρ ἐστι τὸ ἐπὶ τῷ κήδει· θρῆνος δὲ τὸ ἐν ᾠδῇ· οὕτω Τρύφων. Ἀριστοκλῆς δὲ ὁ Ῥόδιος ἐν τῷ περὶ ποιητικῆς τοὔμπαλιν. φησὶ γάρ· θρῆνος δ' ἐστὶν ᾠδὴ τῆς συμφορᾶς οἰκεῖον ὄνομα ἔχουσα· ὀδυρμὸν ἔχει σὺν ἐγκωμίῳ τοῦ τελευτήσαντος· τινὲς μὲν οὖν κοινῶς πάντα εἶπον θρήνους· οἱ δὲ διαφέρειν θρῆνόν τε καὶ

---

1) Idem Volkm. de Suid. biogr. p. 14 'iam pridem intellectum' esse dicit.

ἐπικήδιον τῷ τὸν θρῆνον ᾄδεσθαι παρ' αὐτῇ τῇ συμφορᾷ πρὸ τῆς ταφῆς καὶ μετὰ τὴν ταφὴν καὶ κατὰ τὸν ἐνιαύσιον χρόνον τῆς κηδείας, ᾀδόμενον ὑπὸ τῶν θεραπαινίδων καὶ τῶν σὺν αὐταῖς· τὸ δ' ἐπικήδιον ἔπαινόν τινα τοῦ τελευτήσαντος μετά τινος μετρίου σχετλιασμοῦ.

Aristocli tribuenda esse omnia inde ab eius nomine certum est, nam sic solum illud τοὔμπαλιν habet, quo probetur. Praeterea Tryphonis uerba: θρῆνος δὲ τὸ ἐν ᾠδῇ et Aristoclis ἐπικήδιον ἔπαινόν τινα κτλ., ut iusta fiat oppositio, intellegenda esse apparet de carmine non ipsi funeris luctusque tempori adstricto sed quolibet tempore in honorem mortui composito.

Aristoclis uerba inde ab enuntiato θρῆνος ᾄδεται παρ' αὐτῇ τῇ συμφορᾷ ad apicem congruentia leguntur inter alias similis argumenti notas apud Eustath. ad Od. p. 1673, 48. Non nouit ergo nisi eorum doctrinam, qui uerbis οἱ δέ introducuntur ab Aristocle. Tryphonis certe sententiam plane contrariam si nouisset, uerbo saltem attigisset. Videtur Eustathius ex Herennii Philonis excerptis plenioribus quam quae nos habemus hausisse, ubi fortasse deerant Tryphonis uerba (cf. Valck. praef. ad Amm. p. XXIV) [1].

Cum Tryphone in uniuersum consentit Proclus apud Phot.: διαφέρει δὲ τοῦ ἐπικηδείου ὁ θρῆνος, ὅτι τὸ μὲν ἐπικήδειον παρ' αὐτὸ τὸ κῆδος ἔτι τοῦ σώματος προκειμένου λέγεται, ὁ δὲ θρῆνος οὐ περιγράφεται χρόνῳ. Eadem autem uerba leguntur post uarias uocis θρῆνος etymologias (Herodiani?) in Et. M., nisi quod ibi περιγραφόμενος exaratum est. Communem igitur fontem secuntur Proclus et auctor Et. M. Quem fontem fuisse Tryphonem non credibile. Vide igitur num sit Didymus; cui Proclum, quae de lyricae poesis generibus docet, pleraque debere compertum est.

Conuenit cum Proclo de epicedio etiam Seruio ad Verg. Ecl. V, 14 (modulans alterna): „significat cantaturum se esse

---

1) Eust. ad Il. Δ p. 796 sub Herennii nomine refert, quae Amm. s. u. αἶνος praebet.

epicedion et epitaphion. Nam epicedion est quod dicitur cadauere nondum sepulto, ut: 'Exstinctum nymphae crudeli funere Daphnin'. Epitaphion autem post completam sepulturam dicitur, ut: 'Daphnis ego in siluis hinc usque ad sidera notus'". Sed pro eo quod est *θρῆνος* opponit male epitaphion h. e. epigramma, non carmen (uide Hauthal. ad ψ Acron. apud Hor. carm. II, 1, 37). Ammon. in excerpt. Kulenk.: *ἐπιτάφιος ὁ ἐπάνω τοῦ τάφου λεγόμενος ἐγκωμιαστικὸς παρ᾽ αὐτῇ τῇ ταφῇ* cum spectet non ad epigramma sed ad laudationem funebrem, Seruio non repugnat. Ceterum quod hic *ἐπιτάφιος λόγος* eodem modo definitur, quo *ἐπικήδειος* apud Tryphonem, cf. Eust. l. l.: *συγγενῶς ἔχει ὁ ἐπικήδειος λόγος τῷ μνηματίτῃ καὶ ἐπιταφίῳ*, quibus opponit *θρῆνον*. Paulo aliter rem informat Dion. Hal. *μέθοδ. ἐπιταφ.* (V p. 259 Reiske).

Nihil iuuamur scholio Hor. l. l., ubi naeniam ψ Acro *ἐπικηδείῳ*, Porphyrio *θρήνῳ* comparat. Neque magis schol. Ap. Rhod. II, 782 aut schol. Dion. Thracis in Bekk. an. II p. 750 (ex Choerobosco). Omnia miscet Suidas s. u. *ἐπικήδειον*.

Certi igitur nihil ex his antiquae doctrinae ruinis nacti sumus nisi Didymi uestigia apud Proclum et Et. M. Quae paulo latius libet persequi; sunt enim aliae quoque apud Ammonium poesis generum distinctiones ad idem schema conformatae. Velut: *Γαμήλιος καὶ ἐπιθαλάμιος διαφέρει· ἐπιθαλάμιος μὲν γάρ ἐστι τὸ ἐπὶ τῷ θαλάμῳ τῆς γαμουμένης γραφὲν ποίημα· ὁ δὲ γαμήλιος οὐ περιώρισται χρόνῳ*. Haec ad uerbum repetit Eust. ad Od. ε u. 432. Minus dilucide Procl. § 21: *καὶ τὰ ἐπιθαλάμια τοῖς ἄρτι θαλαμευομένοις ἅμα οἱ ἠΐθεοι καὶ αἱ παρθένοι ἐπὶ τῶν θαλάμων ᾖδον·* quibus opponit *ὑμεναῖον*, a *γαμηλίῳ* non diuersum, quem *ἐν γάμοις ᾄδεσθαι* dicit nec temporis angustiis circumscribit. Huc facit etiam Dion. Hal. V p. 247, quamquam de orationibus, non de carminibus loquitur: *ὁ ἐπὶ τῷ θαλάμῳ λεγόμενος λόγος εἷς καὶ αὐτὸς ὢν τῷ γαμικῷ πλὴν τῷ χρόνῳ διαφέρειν· ἐπὶ τετελεσμένοις τοῖς γάμοις λεγόμενος οὗτος κτλ.* — Apud Proclum id generis etiam exstat *ἐπινίκου* definitio, cui altera pars oppositionem continens deesse uidetur: *ὁ δὲ ἐπίνικος ὑπ᾽ αὐτὸν τὸν καιρὸν τῆς*

νίκης τοῖς προτεροῦσιν ἐν τοῖς ἀγῶσιν ἐγράφετο. Oppositum erat fortasse *ἐγκώμιον.*

Porro non alienum uidetur de eis quoque distinctionibus carminum disserere, quae non in temporis definitione nituntur. E quibus est apud Ammon. *ὕμνος ἐγκωμίου διαφέρει· ὁ μὲν γὰρ ὕμνος ἐστὶ θεῶν, τὸ δὲ ἐγκώμιον ἀνθρώπων.* Cf. Procl. 8: *εἰς θεοὺς μὲν ἀναφέρεσθαι ὕμνον, προσόδιον κτλ., εἰς δὲ ἀνθρώπους ἐγκώμια, ἐπινίκια κτλ.* et infra: *ἐκάλουν δὲ ὕμνους καθόλου πάντα τὰ εἰς τοὺς ὑπερέχοντας γραφόμενα* (sic lege pro *ὑπηρέτας* coll. Orion. 155, 26); quae recte intelleguntur coll. Et. M. 777, 9 s. u. *ὕμνος* et Orion. 155, 22, qui copiosiores sunt et laudant fontem suum: Didymum *ἐν τῷ περὶ λυρικῶν ποιητῶν.* Dissentiunt igitur Ammonius et Didymus, nam ille omnino secernit *ὕμνον* et *ἐγκώμιον* (item Thom. Mag. s. u. *κῶμος*), hic *ὕμνου* notione comprendi uult etiam *ἐγκώμια* tanquam generis species. Ceterum Didymus haec uidetur exposuisse, cum de Pindari epiniciis loqueretur: uide Eust. ad Dion. Perieg. 1181 sq. *ἔστι γὰρ ὅτι ὁ ὕμνος καὶ ἄλλως λέγεται καὶ οὐ μόνον ἐπὶ θεοῦ ἐπαίνου· Πίνδαρος* (Ol. II, 1) *γοῦν τοὺς ἑαυτοῦ ἐπινικίους ὕμνους καλεῖ· καὶ Αἴσχυλος — καὶ Ἡσίοδος — Εὐριπίδης δὲ —* (Sept. 7. Opp. 66. Ion. 6). — En habes prorsus similem dissensum atque apud Ammon. s. u. *ἐπικήδειος.*

Praeterea non nullius pretii nobis erit Ammon. s. u. *κίθαρις· κίθαρις καὶ κιθάρα διαφέρει, φησὶν Ἀριστόξενος ἐν τῷ π. ὀργάνου* (lege *ὀργάνων*) *κτλ.* Aristoxeni *π. αὐλῶν καὶ ὀργάνων* opus apud Ath. p. 634 d. 174 c e. 182 f. 184 d laudatur atque p. 174 c ex Aristocle, reliquis locis ex eodem aut e Tryphone, p. 634 d e Didymo. Quid si hic quoque Aristocles uel Trypho Ammonii auctor fuerit, ut s. u. *ἐπικήδειος*?

Denique usui nobis est Ammon. s. u. *κόρδαξ· κόρδαξ καὶ κάρδαξ διαφέρει κτλ.· καλεῖται δὲ ἡ μὲν τραγικὴ ὄρχησις ἐμμέλεια, σίκιννις δὲ ἡ σατυρική, κόρδαξ δὲ ἡ κωμική.* Extrema ab Aristoxeno in libro *π. τραγικῆς ὀρχήσεως* esse prolata docet Bekk. An. 101, 17; repetita autem erant ab Aristocle *ἐν η′ περὶ χορῶν*: Ath. XIV, 630 b coll. I, 20 e (uide diss. nostr. p. 96 sq.).

Iam si disputationis summam reputamus, omnia fauent statuentibus nobis Tryphonem apud Ammonium s. u. ἐπική-δειος Didymi doctrinam proferre atque huic de suo opponere Aristocleam. Sic optime explicatur, cur apud unum Eustathium Aristoclis uerba redeant, quippe qui Ammonium descripserit; nam reliquos auctores non a Tryphone sed ab ipso Didymo pendere consentaneum est. Ammonium uero non ipsum Aristoclis uerba apposuisse sed ex Tryphone accepisse inde manifestum est, quod etiam apud Athenaeum Trypho et Aristocles iuxta comparent; nam frustra circumspicimus tertium auctorem, cui ambos debeat et Ammonius et Athenaeus.

Sed restat diiudicanda quaestio quaedam, quam mouit Rohde p. 63 neque iusta ratione soluere conatus est. 'Ἐμβάτας comicorum uocat histrionum calceamenta Pollux § 115, tragicorum ἐμβάδας. Contrarium affirmant Ammonius p. 49 Valck. —; item Suid. s. u. Αἰσχύλος. Contra item ut Pollux ἐμβάδας tragicis tribuit schol. ad Dionys. Thrac. in Bekk. An. II, 746, 18.' Rohde hic quoque Iubam Pollucis auctorem esse contendit. Sed quid faciamus Suida, qui in rebus scaenicis Iubae doctrinam e Dionysii musica historia acceptam referre solet putari (uide ipsum Rohdium p. 79)? Rohde Didymum in hac re a Iuba dissensisse sumit; sed Ammonium et Suidam Didymi esse sectatores non probauit. Immo illud si recte dicit, Suidam et Ammonium Iubae sententiam, Pollucem e Tryphone Didymeam recepisse statuendum est. Tryphonem sane discipulumque eius Habronem scimus in usum uocatum esse a scholiastis Dion. Thracis (uide M. Schmidtium Philol. VIII p. 247). — Reliqua, quae affert Rohde l. l., nos ita expedimus, ut Tryphonem a Didymo dissensisse statuamus.

Unum habeo addendum contra ea, quae Rohde p. 43 argumentatur. Nam quod 'eorum quae de rhaspsodis homeristis hilarodis magodis ex Aristocle narrat Ath. p. 620 b — 621 d, nihil omnino legitur apud Pollucem' quodque 'in p. 620 e. 621 b c. 622 a b quaedam narrantur a Pollucis placitis aperte diuersa', minime idcirco sequitur etiam Iubae Aristoclem fuisse ignotum, id quod per se satis incredibile est; sed ut omnino

de his rebus egerit Iuba nec dissentire potuerit in quibusdam ab auctore suo, Pollucem certe alium sequi fontem atque in his capitibus Athenaeum fatendum est: Tryphonem dico, quem saepius ab Aristocle diuersa tradere uidemus.

Caput V.

De libri I capitibus 24—36.

Dioscoridis de heroum moribus dissertationem sequitur inde a p. 14 a uaria de saltationibus et saltatoribus farrago, cuius initia scite homericis illis capitibus ita inserta sunt, ut a rei musicae, qualis prisca aetate fuerit, contemplatione sensim traducamur ad posteriora tempora et artes ipsas. Diuersis autem e fontibus Homerica illa et haec sequentia, quae Homerum iam nihil curant, orta esse per se patet. Illa enim ex auctore sunt petita, qui omnem heroum uitam describendam sibi sumpserat, haec ex libro de saltatione similibusque artibus conscripto. Atque tractatur I. *σφαιριστική*, II. *ὄρχησις ἄνευ σφαίρας*, III. *πλάνοι* et *θαυματοποιοί*, IV. rursus saltationes usque ad p. 22 c.

Quibus in capitibus fontium uestigia rara atque obscura sunt. Pag. 15 d qui intercalatur de *τρόπῳ ὑπορχηματικῷ* excursus, peripateticam sapit doctrinam; hyporchema quod dicitur floruisse *ἐπὶ Ξενοδήμου καὶ Πινδάρου*, conuenit Plut. *π. μουσ.* 9[b] W., qui ex Heraclide Pontico totus ibi pendet.

Pag. 20 c *τὸν ἐφ' ἡμῖν φιλόσοφον ὀρχηστὴν Μέμφιν ἐκάλεσαν.* Ad hunc locum Schweigh. affert Capitol. uit. Veri imp. cap. 8: 'habuit et Agrippam histrionem, cui cognomen erat Memphi, quem e Syria uelut trophaeum parthicum adduxerat'. Ergo *ἐφ' ἡμῖν* est circa Veri tempora. Bellum autem parthicum gerebatur intra annos 162—165; Verus † 169. Athenaeus autem scripsit c. 200 aut prius (uide Rudolphi de Aeliani fontibus dissert. Lips. 1884 = Stud. Lips. uol. VII p. 5 sqq.). Negari igitur nequit potuisse ipsum sophistam adolescentem

Agrippae illius artem spectare; quod si uerum est, istud *ἐφ᾽ ἡμῖν* Athenaeo ipsi abiudicare non ausim. Ceterum quod *τὴν πυθαγόρειον φιλοσοφίαν* ostendisse dicitur saltatione sua Memphis ille, cf. quae infra p. 20 f de Socrate leguntur: hunc quoque talem (h. e. *φιλόσοφον*) *ὄρχησιν* adamasse; et memento eorum quae diss. nostr. p. 106 diximus.

Iuba laudatur p. 15 a de quodam ludi pilarii genere: *ἐκαλεῖτο δὲ φαινίνδα ἀπὸ τῆς ἀφέσεως τῶν σφαιριζόντων ἢ ὅτι εὑρετὴς αὐτῆς, ὥς φησιν Ἰόβας ὁ Μαυρούσιος, Φαινέστιος ὁ παιδοτρίβης· καὶ Ἀντιφάνης· φαινίνδα παίζω νῆστις* (sic Cobet pro *ἥεις*) *ἐν Φαινεστίου* (cf. paulo supra similem obseruationem de folliculo). Veriloquium ab inuentoris nomine petitum etiam Pollux exhibet sed nominis forma differt: IX, 105 *φαινίνδα εἴρηται ἢ ἀπὸ Φαινίδου τοῦ πρώτως εὑρόντος ἢ ἀπὸ τοῦ φενακίζειν κτλ.* — Athenaei duplex explicatio ad uerbum fere expressa redit inter alias apud Et. M. s. u. *Φέννις* p. 790: *παιδιά — ἀπὸ τῆς ἀφέσεως τῶν σφαιριζόντων ἢ ἀπὸ τοῦ φενακίζειν* (= Poll.) *ἢ ἀπὸ Φαινεστίου τοῦ ἐφευρόντος αὐτήν.* — Eust. ad Od. *ϑ* u. 372 ante Athenaei uerba ex integra, qua nos caremus, epitoma excerpta pilariae artis genera quattuor describit ita, ut fere omnibus numeris congruat cum Polluce atque etiam in ipso enumerationis ordine cum Schol. Plat. Theaet. 146 a. Atticistae igitur communis sunt fons horum auctorum. Quid quod illud *ἀπὸ τοῦ φενακίζειν* ueriloquium (apud Poll. et Et. M. et Hesych. u. *ἐφετίνδα*) Eustathius *τοῖς παλαιοῖς* tribuit uituperans. *Τοὺς παλαιούς* idem laudat ad Od. *ζ* p. 251, 20, ubi: *ἐφετίνδα λέγεται*, inquit, *παρὰ τοῖς παλαιοῖς, ὅταν ἄλλῳ προδείξαντες τὴν σφαῖραν ἄλλῳ ἐφῶσιν*; neque igitur mirum quod congruit Phot. s. u. *ἐφετίνδα*: uterque Atticistas sequitur. Dein pergit Eust.: *ἡ δ᾽ αὐτὴ καὶ φέννις ἐλέγετο κτλ.*; quae eisdem fere uerbis sed breuiora redeunt apud Phot. s. u. *φέννις*. Parcius etiam hanc uocem explicat Et. M. ex Orione, qui Helladium sequitur: *φέννις· παιδιὰ διὰ σφαίρας*. Naber ad Phot. l. l. Atticistas e Pamphilo putat hausisse. Ego de Pamphilo nihil spondeo sed malo de Didymo cogitare, praesertim propter Hesychium. Certe illa de *φενα-*

κίζειν etymologia cum apud Pollucem quoque exstet, quem Atticistas expilasse neque notum neque probabile est, antiquiori grammatico tribuenda est, Tryphoni dico uel Didymo [1]). Implicite inest eadem in Athenaei uerbis, nam ad illud *ἀπὸ τῆς ἀφέσεως* intellegendum est *φενακικῆς*. — Utut uero est, artior inter Athenaeum et Pollucem necessitudo et ex communi inuentoris mentione et inde apparet, quod uterque cum *ἁρπάζειν* uel *ἁρπαστόν* uoce coniungit illud *φαινίνδα*. Simul artius cohaerent Ath. et Et. M. Quare Didymi uestigia hic apud Athenaeum cernere mihi uideor.

Haec quae de ludis pilariis narrantur, putares hausta esse ex opere aliquo *περὶ παιδιᾶς* inscripto, quale Suetonius condiderat. Sed obstat quod *σφαιριστική* ars hic quasi pars orchesticae tractatur, ut ab illis capitibus, quibus de saltatione agitur, separari haec nequeant. Vide inprimis cap. 25 init., cap. 27 init.

Mimi *πλάνοι θαυματοποιοί* quo ex fonte recenseantur, diiudicandum est collatis libri XIV capp. 2—6, ubi rursus *γελωτοποιοί πλάνοι* alii id genus artifices enumerantur et redeunt complura, quae in l. I commemorata erant. Hanc materiam cum musicis capitibus non casu coniunctam esse inde concludas, quod et utroque loco illis adhaeret [2]) et maxime ad scaenicam actionem spectat. Similia sunt quae XIV cap. 13 sqq. exponuntur de *ἱλαρῳδοῖς, δεικελισταῖς, αὐτοκαβδάλοις*. Cum eis, quae p. 19 f sq. ex Aristoxeno laudantur de Eudico Stratone Oenona, compara XIV p. 638 b: *Ἀριστόξενος δέ φησιν, ὥσπερ τῶν ἑξαμέτρων τινὲς ἐπὶ τὸ γελοῖον παρῳδίας εὗρον, οὕτω καὶ τῆς κιθαρῳδίας πρῶτος Οἰνώπας* (nomen alterutro loco corruptum) et uide nostr. diss. capitis III finem. Neque uidentur haec spectacula defuisse e. g. in Rufi musica historia; in qua agebatur *περί τε ὀρχηστῶν καὶ τῶν ἄλλων ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς θεάτροις ἀγωνιζομένων*.

---

1) Didymum compilatum hic esse a Polluce etiam Freyer statuit Stud. Lips. V p. 358.

2) I, 34 ducit agmen *σφαιριστής*!

Ceterum multa, quae hic narrantur (eorum maxime, quae exstant in l. XIV), alienae originis sunt neque ex musico auctore petitae sed ex Hegesandro similibusue uariorum scriptoribus. Hegesandri testimonium etiam p. 621 a musicae disputationi infertum est[1]).

Extremis p. 20 a uerbis indicantur *πλάνοι*, de quibus in l. XIV plura docentur.

p. 614 d *Ἱππόλυτος ὁ Μακεδὼν ἐν τῇ πρὸς Λυγκέα ἐπιστολῇ*: haec tota prostat libri IV initio; ubi p. 130 c eadem leguntur.

Ib. *ἐν γοῦν τῷ Διομέων — πέμπωσιν αὐτῷ*: eadem Hegesandro teste VI, 260 b breuiora. Ceterum *Δημοσθένης ὁ ῥήτωρ ἐν τοῖς Φιλιππικοῖς* errore dictum uidetur pro *Θεόπομπος ἐν τ. Φ.*, quippe qui p. 260 laudetur.

p. 614 e *Δημήτριος ὁ πολιορκητής*: eadem p. 261 b, ubi tamen alia narratio sequitur; 246 d. 253 a.

p. 615 a *Σύλλας — προείρηται*: VI, 261 c ex Nicolao.

Caput VI.

De libri XV capitibus musicis.

De scoliis commentatio orditur a libri XV p. 694 f. Laudatur de his *Ἀρτέμων ὁ Κασανδρεὺς ἐν β′ βιβλίων χρήσεως*. Qui scripsit non ita paulo post annum 100 circiter a. Chr. (Ath. XII, 515 d. Suet. gramm. 7), fortasse ante annum c. 80, fortasse ante Iubam Mauretanum: uide Muellerum FHG IV, 340.

Artemonis uerba inde a *τριῶν γενῶν ὄντων, ἐν οἷς κτλ.* usque ad *σκόλιον ἐκλήθη* congruunt cum Dicaearchi sententia apud Schol. Plat. Gorg. 451 E tradita: *σκόλιον λέγεται ἡ παροίνιος ᾠδή, ὡς μὲν Δικαίαρχος ἐν τῷ περὶ μουσικῶν ἀγώνων, ὅτι τρία γένη ἦν ᾠδῶν, τὸ μὲν ὑπὸ πάντων ᾀδόμενον, ⟨τὸ δὲ⟩*

---

1) I p. 19 c Hegesandrum hausisse ex Aristodemi *γελοίοις ἀπομνημονεύμασι* cognosces coll. p. 244 f et 338 a. 345 d. 585 a. 246 d.

καθ᾽ ἕνα ἑξῆς, τὸ δὲ ὑπὸ τῶν συνετωτάτων, ὡς ἔτυχε τῇ τάξει· ὃ δὴ καλεῖσθαι σκόλιον. Dicaearchi igitur sententiam Artemo refert. Pergit schol.: *ὡς δὲ Ἀριστόξενος καὶ Φίλλις ὁ μουσικός, ὅτι ἐν τοῖς γάμοις περὶ μίαν τράπεζαν πολλὰς κλίνας τιθέντες παρὰ μέρος ἑξῆς μυρρίνας ἔχοντες ἢ δάφνας ᾖδον γνώμας καὶ ἐρωτικὰ σύντονα· ἡ δὲ περίοδος σκολιὰ ἐγίνετο διὰ τὴν σύνθεσιν τῶν κλινῶν [ἐπὶ οἰκημάτων πολυγώνων οὐσῶν καὶ τούτῳ καὶ τὰς ἐπ᾽ αὐτὰς κατακλίσεις παραβύστους γενέσθαι]*[1]). — *Οὐ διὰ μελοποιίαν οὖν, διὰ δὲ τὴν τῆς μυρρίνης σκολιὰν διάδοσιν, ταύτῃ καὶ τὰς ᾠδὰς σκολιὰς καλεῖσθαι.* Ex his apud Ath. redeunt illa: *σκόλια δὲ καλοῦνται οὐ κατὰ τὸν τῆς μελοποιίας τρόπον ὅτι σκολιὸς ἦν· λέγουσι γὰρ τὰ ἐν ταῖς ἀνειμέναις εἶναι σκόλια.* Deest Aristoxeni sententia.

Varias scolii uocis etymologias dederat Didymus secundum Et. M. 718, 35: *διαφόρους ἐτυμολογίας φησὶν Δίδυμος ἐν γ΄ τῶν Συμποσιακῶν.* Ex his num sit una illa, quae interposito Ori nomine addita est: *ἀπὸ τοῦ μεθύουσι καὶ σκολίως ἔχουσι τὰ αἰσθητήρια ᾄδεσθαι*, dubium potest uideri; certe tale quid aliunde attulisse, non ipse inuenisse putandus est Didymus. Exspectamus autem Dicaearchi et Aristoxeni placita illi non esse praetermissa. Quaeramus igitur, numquid e Didymi copiis seruatum sit apud schol. Aristophanis.

Schol. Ar. Nub. 1367 Df: — *Δικαίαρχος ἐν τῷ περὶ μουσικῶν ἀγώνων· ἔτι δὲ κοινόν τι πάθος φαίνεται συνακολουθεῖν τοῖς διερχομένοις εἴτε μετὰ μέλους εἴτε ἄνευ μέλους, ἔχοντάς τι ἐν τῇ χειρὶ ποιεῖσθαι τὴν ἀφήγησιν· οἵ τε γὰρ ᾄδοντες ἐν τοῖς συμποσίοις ἐκ παλαιᾶς τινος παραδόσεως κλῶνα δάφνης ἢ μυρρίνης λαβόντες ᾄδουσιν᾽.* Videmus Dicaearchum alio libri *περὶ μουσ. ἀγώνων* loco rem paulo aliter enarrasse; neque tamen ullo modo pugnat secum.

Schol. Vesp. 1231: — *οἱ δέ φασιν ὡς ἔθος ἦν τὸν μὴ δυνάμενον ἐν τοῖς συμποσίοις ᾆσαι, δάφνης κλῶνα ἢ μυρρίνης λαβόντα πρὸς τοῦτον ᾄδειν. ἔνιοι δέ φασιν ὡς ἐκ τοῦ ἐναν-*

---

1) Desunt haec apud Suidam; uncis seclusi ut interpretamentum alienum ineptumque.

τίου προσηγορεύθησαν σκόλια τὰ παροίνια μέλη· ἁπλᾶ γὰρ αὐτὰ ἐχρῆν εἶναι καὶ εὔκολα ὡς παρὰ πότον ᾀδόμενα. οὐκ εὖ δὲ τοῦτο· τὰ γὰρ δύσφημα ἐπὶ τὸ εὐφημότερον μεταλαμβάνεται, οὐ μὴν τοὔμπαλιν· ἀλλ᾽ ὅτι οὐκ ἀπὸ τοῦ ἑξῆς ἡ λύρα τοῖς συμπόταις ἐδίδοτο ἀλλ᾽ ἐναλλάξ, διὰ τὴν σκολιὰν τῆς λύρας περιφορὰν σκόλια ἐλέγετο. — Habes secundo loco posita uerba Dicaearchi illis apud Schol. Nub. simillima; ceterum ante *ᾆσαι* excidisse uerba *πρὸς κιθάραν* manifestum est; uide Hesych. s. u. *μυρρίνης κλάδος*[1]). Ipsius Didymi uocem agnoscis in uerbis *οὐκ εὖ δὲ τοῦτο,* quibus solet ille uti aliena impugnans. Quae claudit agmen explicatio, eam Didymus ipse uidetur tueri; discernenda autem est ab illa, quam Dicaearchus apud schol. Plat. (= Ath.) dat; nam *ἐναλλάξ* et *ὡς ἔτυχεν* prorsus diuersa significant: illud enim certum ordinem, hoc nullum.

Didymo etiam Hesychium sua debere nostro iure suspicamur. Qui praebet: *σκόλιον ἡ παροίνιος ᾠδή, οὐ διὰ τὴν μελοποιίαν· ἀλλ᾽ ὅτι οὐχ ἅπαντες ᾖδον αὐτὰ ἀλλὰ μόνον οἱ συνετοί.* Posteriora non ipsius Didymi sed Dicaearchi sententiam continent; priora autem reiciunt omnes etymologias a musica carminis indole petitas, ita ut complectantur damnatione eam quoque, quam Didymus apud schol. Vesp. singulariter refutat, explicationem *ἐκ τοῦ ἐναντίου· ἁπλᾶ γὰρ καὶ εὔκολα* —: cf. Ath.

E Didymo pleraque quae de poesis generibus disputat, hausisse Proclum constat. Qui haec profert: *τὸ δὲ σκόλιον μέλος — ἀνειμένον ἐστὶ τῇ κατασκευῇ καὶ ἁπλούστατον μάλιστα· σκόλιον δὲ εἴρηται οὐχ ὡς ἐνίοις ἔδοξε κατὰ ἀντίφρασιν (τὰ γὰρ κατὰ ἀντίφρασιν ὡς ἐπίπαν τοῦ εὐφημισμοῦ στοχάζεται, οὐκ εἰς κακοφημίαν μεταβάλλει τὸ εὔφημον). ἀλλὰ διὰ τὸ προκατειλημμένων ἤδη τῶν αἰσθητηρίων καὶ παρειμένων οἴνῳ τῶν ἀκροατῶν τηνικαῦτα εἰσφέρεσθαι τὸ βάρβιτον εἰς τὰ συμπόσια καὶ διονυσιάζοντα ἕκαστον ἀκροσφαλῶς συγ-*

---

1) Verba scholiastae simul cum isto errore recepere Hes. s. u. *ᾄδειν πρὸς μυρρίνην*, Zenob. I, 19, App. Prou. I, 5.

κόπτεσθαι περὶ τὴν προφορὰν τῆς ᾠδῆς· ὅπερ οὖν ἔπασχον αὐτοὶ διὰ τὴν μέθην, τοῦτο τρέψαντες εἰς τὸ μέλος σκόλιον ἐκάλουν τὸ ἁπλούστατον. — Primo loco quae describitur *μελοποιίας* indoles, conuenit cum eis, quae apud schol. Vesp. et Athenaeum leguntur. Nominis autem deriuatio inde petita statim refutatur eadem causa allata atque in schol. Vesp., ut Didymus quin hic quoque lateat, dubitioni exemptum sit. Iam uero commendatur illa explicatio, quam inuenimus apud Et. M.; quae uidetur inter alias a Didymo apposita sed non, opinor, probata esse.

Eam, cui Didymus aduersatur, sententiam — scolii nomen deriuandum esse a *μελοποιίας* indole siue, quod uere *σκολιά* sit, siue *ἐκ τοῦ ἐναντίου* h. e. eodem modo, quo lucum a non lucendo deriuant — praeter eos, qui apud schol. Vesp. audiunt *ἔνιοι*, et eos, de quibus Athenaeus loquitur, tuentur schol. Plat. alterum (Oxoniense), Suidas, Eustathius. Suidas autem sua ex fonte aliquo hausit, qui coniuncta exhibebat utriusque scholii Platonici argumenta sed uerbis modo pluribus modo parcioribus prolata.

Propria quaestione eget Plutarchi locus Q. Symp. I sub finem: — *τὰ σκόλιά φασιν οὐ γένος ᾀσμάτων εἶναι πεποιημένων ἀσαφῶς, ἀλλ' ὅτι πρῶτον μὲν ᾖδον ᾠδὴν τοῦ θεοῦ κοινῶς ἅπαντες μιᾷ φωνῇ παιανίζοντες, δεύτερον δ' ἐφεξῆς ἑκάστῳ μυρσίνης παραδιδομένης, ἣν αἴσακον, οἶμαι διὰ τὸ ᾄδειν τὸν δεξάμενον, ἐκάλουν· ἐπὶ δὲ τοῦτο λύρας περιφερομένης ὁ μὲν πεπαιδευμένος ἐλάμβανε καὶ ᾖδεν ἁρμοζόμενος, τῶν δ' ἀμούσων οὐ προσιεμένων σκόλιον ὠνομάσθη τὸ μὴ κοινὸν αὐτοῦ μηδὲ ῥᾴδιον. Ἄλλοι δέ φασι τὴν μυρσίνην οὐ καθεξῆς βαδίζειν ἀλλὰ καθ' ἕκαστον ἀπὸ κλίνης ἐπὶ κλίνην διαφέρεσθαι· τὸν γὰρ πρῶτον ᾄσαντα τῷ πρώτῳ τῆς δευτέρας κλίνης ἀποστέλλειν, ἐκεῖνον δὲ τῷ πρώτῳ τῆς τρίτης, εἶτα τὸν δεύτερον ὁμοίως τῷ δευτέρῳ· καὶ τὸ ποικίλον καὶ πολυκαμπὲς ὡς ἔοικε τῆς περιόδου σκόλιον ὠνομάσθη.*

Initio uides reici illam *ἀπὸ μελοποιίας* explicationem. Sequitur Dicaearchi doctrina clarius largiusque quam alibi exposita; atque *σκολίων* nomen ab illo eis solum carminibus dari

cognoscimus, quibus cithara succinat. Denique de secundo cantuum conuiualium genere accuratiora quaedam traduntur; quae simillima sunt Aristoxeni uerbis apud schol. Plat. prolatis — nam quod hic *οὐ καθεξῆς ἀλλὰ καθ' ἕκαστον*, illic *παρὰ μέρος ἑξῆς* legitur, non re sed sola locutione differt. Nec minus pungit oculos consensus, qui intercedit inter illa Plutarchi et extrema Schol. Vesp. uerba; nisi quod his de lyra, apud illum de myrrhina sermo fit; optime autem conuenit illud *ἐναλλάξ* cum Plutarchi *ἀπὸ κλίνης ἐπὶ κλίνην*, nam *ἐναλλάξ* uocabulo certus quidam ordo significatur, non *ἀταξία* (Ath.). Unde apparet errore factum esse, ut apud schol. Vesp. de lyra diceretur, quod de myrrhina erat praedicandum. Nempe ad lyram cum non omnes sed periti solum canerent, certus ordo non poterat teneri. Aristoxeni igitur doctrina latet etiam in schol. Vesp. sed corrupta nec intellecta.

Pollucis loco VI, 108 quid faciamus, non liquet; ceterum cf. quae diss. nostr. p. 111 de *ᾠδός* poculo diximus. — De schol. Luc. pro lapsu 10 uide Muellerum (FHG) ad Dicae. fr. 43. Photius ad uerbum congruit cum Dicaearchi et Aristoxeni sententiis apud Suidam traditis; quas scholiastae Platonis et Photio e lexico Platonico (Boethi) affluxisse probabile est (cf. Nab. ad Phot. s. u. *σκόλιον*) [1]).

Omnes quas recensuimus scolii explicationes a Didymo uidentur appositae fuisse, nam comparent apud eius sectatores; qui, cum alius aliam retinuerit, consentiunt in damnanda illa etymologia a musica carminis indole petita. Atque etiam Plutarchum a Didymo pendere inde praesidium acquirit nouum, quod *αἴσακος* ille redit apud Hesychium: *ὁ τῆς δάφνης κλάδος, ὃν κατέχοντες ὕμνουν τοὺς θεούς*. Athenaeus autem cum et eos uituperet, qui *διὰ μελοποιίαν σκόλιον* uocatum istud carminum genus putent, et afferat Dicaearchi sententiam, prorsus congruit cum Hesych. s. u. *σκόλιον*; iam Artemonem inter Didymi auctores deprehendimus apud Ath. XIV, 636 e, nisi nos una cum Rohdio fefellit coniectura diss. nostr. p. 131 prolata.

---

1) Pausaniam laudat de scoliis Eust. ad Il. *B'* u. 711.

Quid igitur? Dicaearchi sententiam nonne Didymus Artemoni, Athenaeus Didymo debere iudicandus est? Fortasse non casu accidit, quod etiam p. 636 (b) Dicaearchi testimonium praecedit.

Post pretiosa illa de scoliis capita orditur quaestio, Aristotelis in Hermiam carmen paeanumne sit an scoliorum generi attribuendum. Atque enumerantur *παιᾶνες* multi, qui cum habeant *τὸ παιανικὸν ἐπίρρημα*, pro certo huic poesis generi uindicantur. Dein a seriis carminibus ad lasciuiora transitus fit iocosus. Iam resuscitatur quaestio supra p. 669 et 671 indicata: quid sit *ὁ συρβηνέων χορός*? Responsum datur Clearchi uerbis p. 697 f (inde a *λείπεται* uoce usque ad *θεατής*). Qui uero subsequitur Matronis parodi locus, quo modo cum antecedentibus cohaereat, omnino non uideo. Quare falso arbitror Schweighaeuserum dicere: 'Matronis locus Clearchi, non Cynulci est' (C. is est qui loquitur deipnosophista). Est autem hoc alicuius momenti ad fontium analysin recte instituendam; nam sequitur disputatio de parodiarum scriptoribus nullo alio uinculo adnexa nisi illo Matronis parodi testimonio; quod ex eodem libro desumptum puto, ex quo parodorum enarratio fluxit, non igitur ex Clearcho, nam de parodis laudatur Polemo. Maxime certe mirum esset propter parodi alicuius mentionem fortuito factam in Clearchi uerbis statim doctam de parodis dissertationem adici; quod minime mirum, si ex eodem haec excerpta est libro, cui debentur, quae de colabris aliisque leuioribus poesis generibus narrantur supra. Hic memineris quaeso etiam in libro XIV p. 638 sq. de parodiis et de cantibus lasciuis iuxta sermonem fieri; ibidem Clearchus testis. Non temere igitur hic de eodem atque illic fonte cogitabimus.

Interposita de lampadum nominibus commentatione, quam ex onomastico desumptam esse patet, redit sermo ad illud *ἰὴ παιὼν ἐπίφθεγμα*, de quo Clearchi sententiae opponuntur Heraclidis commenta; quae cum reiciantur prae illa, si etiam refutationem hanc Clearcho tribuemus, non nimis audaces uidebimur. Denique Ariphronis *εἰς Ὑγίειαν παιάν* commemoratur, post quem finitur liber in extremis lacunosus et gra-

uiter corruptus. Hanc alteram de paeane commentationem cum priore illa olim coniunctam fuisse atque utramque ex uno libro apud Athenaeum excerptam esse per se probabile est. Ac Val. Rose (Arist. pseudep. p. 598) Didymum putat de paeanibus deque Aristotelis in Hermiam carmine egisse in libro *περὶ ποιητῶν* inscripto neque aliunde sua petiuisse Athenaeum. Cui coniecturae fauet, quod in scoliorum illa definitione Didymi uestigia detegere nobis contigit. Neque qui cum Nabero 'quidquid superest e Polemone, Didymo deberi' persuasum habent (praef. ad Phot. p. 12)[1], ea quoque, quae de parodis discimus, Chalcentero uindicare dubitabunt. Didymus autem usurpauit fortasse inter alios Semi Delii *περὶ παιάνων* librum (cf. diss. nostr. p. 120 sq.). Ceterum Didymum ipsum ab Athenaeo inspectum esse non credo[2]) neque quae de scoliis, paeanibus, carminibus Locricis, parodiis profert, ab ipso e diuersis fontibus congesta esse mihi persuadebo. Immo haec omnia iuxta inuenisse putandus est in libro aliquo musico, qualem expilauit etiam, cum libri XIV capita musica Didymea et Aristoclea doctrina repleret.

Caput VII.

De fontibus primariis.

Peracto itinere si iam redimus nobiscum in memoriam, hae uidentur distinguendae in Athenaei de rebus musicis commentationibus partes:

---

1) Cf. M. Schmidt. praef. Did.

2) Negat idem Rohde p. 18. Ex auctore quodam symposiaco Didymi ecloga illa IV, 139 c — 140 d (de gentium conuiuiis) petita est. Herodianum sapit Didymi uituperatio XI, 486 d. *Δίδυμος καὶ Πάμφιλος* XI, 487 c. Cum Apione et Diodoro, qui XIV, 642 e ex Pamphilo citantur, Didymus laudatur p. 501 e. XV, 689 b interpretatur Achaei uersum (formula *μήποτε λέγει* usus, ut 70 c) in commentatione illa *περὶ μύρων* (*καὶ στεφάνων*), quam uniuersam procul dubio uni auctori Athenaeus debet, nescio an Pamphilo. Lexici sunt reliqui loci: 368 b. 371 f. 392 f. 468 d. 481 f. 56 d. 70 c.

I. Tryphoniana: IV cap. 75—83. XIV, 10. 11. 26 med. — 27.
II. Protreptica: IV, 84. XIV, 18—28 med. 31—33.
III. Aristoclea: I, 37—40. XIV, 12—17. 28—30. 42—43. his cognata: XV, 53—56.
IV. Didymea: XIV, 9. 34—41. XV, 49—52. 62—63.
V. Mimi, scurrae etc.: I, 34—35. XIV, 2—6.
VI. *σφαιριστική*: I, 25—26. Iuba. Didymus?

Saepius nobis orta aucta confirmata est suspicio haec capita pleraque iam ante Athenaeum coniuncta exstitisse in opere quodam musico ampliore. Etenim ut Tryphoniana reponamus, Didymea semper cum secunda et tertia quam statuimus serie sic inuenimus conexa, ut de communi origine uix queat dubitari [1]. Idem ualet de serie quinta [2]. Accedit quod talis auctoris, qui intercedat inter Athenaeum et Aristoxenum Aristoclem Didymum, in unaquaque serie inuenimus uestigia (exceptis Tryphonianis capitibus): uide diss. nostr. p. 96 sq. (Bathyllus, Seleucus), p. 101 sq. (*διονυσιακὴ πυρρίχη*), p. 105 (Caesius Bassus), p. 106 sq. (Pythagoras. cf. p. 139 sq.).

Quae uestigia si unius eiusdemque sunt scriptoris musici, uixit is post Bathyllum ac Caesium Bassum pioque animo coluit Pythagoram. Talem uero se praebet ultro quaerentibus **Dionysius Halicarnassensis**: uide Rossb. et Westph. I, 2 § 4 sqq. p. 75. 84. Iam compara cum Athenaei capitum musicorum argumentis indicem epitomae Rufianae apud Phot. cod. 161: nonne mirum foret, si aliunde sua petiuisset Athenaeus? Porro memineris eorum, quae de Suida Dionysio Menaechmo diximus p. 134. Atque cum eis, quae Ath. I p. 20 d de Pylade saltatore narrat (uide diss. nostr. p. 97 cum nota) cf. Suidam s. u. *Πυλάδης· Κίλιξ ἀπὸ κώμης Μησταρνῶν, ἔγραψε περὶ ὀρχήσεως τῆς Ἰταλικῆς, ἥτις καὶ ὑπ᾽ αὐτοῦ εὑρέθη ἀπὸ τῆς κωμικῆς ὀρχήσεως, ἣ ἐκαλεῖτο κόρδαξ, καὶ τῆς σατυρικῆς, ἥτις ἐμμέλεια* (extrema sunt mutila): facile opinor concedes haec non ex pleno Athenaei libro sed ex ipsa *μουσικῇ ἱστορίᾳ*

---

1) Vide diss. nostr. p. 116. 134. 141. 147. 148.
2) Vide diss. nostr. p. 141.

esse sublecta. Idem s. u. *Σωτάδης* ea, quae Ath. XIV p. 620e de poetis cinaedicis refert, ex eodem fonte exhibet pleniora.

Tryphoniana Dionysio tribuere non ausim. **Pamphilo** Athenaeum debere, quaecunque 'de organis musicis eodem atque Hesychius modo tradit', M. Schmidt censet Q. Hes. p. LXXI sqq. Contra quae recte Rohde (p. 53 not. 2) Weberum secutus de Pamphilo ex Hesychio nihil posse concludi statuit. Debebat Didymum ponere Schmidt pro Pamphilo. Trypho autem praeter Didymum etiam Iubae copias ipsas adiit: nam nonnulla instrumenta, de quibus e Iuba refertur, non commemorantur ab Hesychio (*μόναυλος* p. 175e, *ψαλτήριον* et *ἐπιγόνειον* p. 183e) [1]. Nec scio an ea quoque Iubae testimonia, quibuscum consentit Hesychius, ex ipso Iuba hauserit Trypho; nam uerbis satis utique discrepant Athenaeus et Hesychius (*τρίγωνον* p. 175d, *λυροφοίνιξ* ib. et 183c, *ἔλυμοι* 176, *φώτιγξ* 175e, *σκυταλίαι* 177a). Certe e Didymo sunt desumpta Ameriae et Artemidori testimonia, id quod apparet coll. Hesych. s. u. *τιτύρινος* (cf. Rohd. p. 34). Contra cum p. 175e *μόναυλος* et *φώτιγξ* simul e Iuba laudentur, apud Hes. non nisi *φώτιγξ* comparet.

Per Hesychium igitur licet mittere Pamphilum, neque omnino illo egemus. Sed ne potest quidem Pamphilus Athenaei fuisse fons in organis musicis aut saltationibus describendis. Nam Pamphili lexicon ita fuisse institutum probauit Weber, ut in singulis capitibus *περὶ σταθμῶν*, *περὶ ἐκπωμάτων*, similiter inscriptis uoces *κατὰ στοιχεῖον* decurrerent. Iam in aliis sane Athenaei partibus, quas e Pamphilo haustas esse tantum non certum est (uelut capita *περὶ μύρων καὶ στεφάνων, περὶ δευτέρων τραπεζῶν*), ordo qui dicitur alphabeticus prorsus deletus ac subuersus est itemque turbatus in capite illo *περὶ ἐκπωμάτων* inscribendo. Sed uidimus Athenaeum et Pollucem in recensendis cantilenarum generibus ex parte eodem uti enumerationis ordine eoque non alphabetico; idem accidit

---

1) Hesychius autem uniuersum recepit Didymum: cf. Rohd. p. 8 sub finem.

in saltationum et in instrumentorum enumeratione (uide Rohd. p. 24. 29 not. 2. 30). Hoc nullo pacto explicari potest, si Pamphilum ab Athenaeo hic excerptum esse statuimus; si Tryphonem, facillime[1]).

Cogitet quispiam de Pamphili prato, quod recte mea sententia ab opere *περὶ ὀνομάτων καὶ γλωσσῶν* inscripto discernunt Meier Bernhardy Weber, ab Athenaeo usurpato. Sed quamuis probabilis sit haec coniectura, persuadendi uim non habet.

Denique pauca dicenda sunt de tertio quodam auctore, qui nuperrime primarius Athenaei fons declaratus est. Etenim Felix Rudolph in diss. 'de fontibus quibus Aelianus in uar. hist. componenda usus sit' inscripta (Stud. Lips. VII 1884) p. 109: 'Tandem, inquit, uerus Athenaei et genuinus fons detectus est: sunt *δειπνοσοφισταί*, si summam spectas, excerpta lexici Fauoriniani in formam sermonum conuiualium redacta'. Hic primum statuendum est 'lexicon Fauorinianum' Rudolphi esse commentum idque fallacissimis niti artificiis argumentationis. Sed largiamur Rudolpho fuisse tale lexicon: quid iam de Athenaeo sequitur? Sola 'argumenti aequalitate', quae inter Athenaeum et Fauorinum intercedat, nihil probatur. At Aelianus, qui ex Fauorino pendet fere totus, interdum 'fontis communitate cum Athenaeo coniunctus est'. Videamus locos a Rudolpho collatos.

Ath. XII, 518f—519b et Ael. V. H. XII, 15 de hominibus aetate prouectis sermo est, qui cum puerulis ludere soliti sint. Una ex his narrationibus utrique communis est, de Archyta illa Tarentino. Hanc uero Aelianus, qui non modo alibi passim Athenaeum describit sed etiam in ipso libro XII ex deipnos. libro XII p. 541bc hausit (uide Rud. p. 14), cur non debeat Naucratitae, non uideo, praesertim cum ad uerbum fere congruant.

Ath. I p. 10a. 28e. 31b. 32b—e uina uaria recenset, item Ael. V. H. XII, 31. De communi fonte dubitari nequit. Sed

---

1) Praeterea uide diss. nostr. append. III.

ipse Rudolphus aliam Fauorini commentationem Aelianum, aliam Athenaeum compilasse ponit propter discrimina haud leuia. Iam cum mihi non ueri sit simile bis in Fauorini lexico uina esse tractata, et s. u. *οἶνος* et s. u. *τρυφή*, malo equidem de communi non Aeliani et Athenaei sed Athenaei et Fauorini fonte cogitare (uelut Pamphilo), ut Fauorinus non nisi s. u. *τρυφή* de uinis egerit.

Nihil igitur Aeliani comparatione demonstratur de Fauorino Athenaei fonte. Sed sunt in Athenaeo, quae cum Fauorini fragmentis apud alios scriptores seruatis concinant.

Ath. I (9e et) 24f utitur uersu ex Od. ϑ 120 et 121 conflato. Eodem Aristotelem usum esse tradit Fauorinus apud Diog. La. V, 9. Inde Fauorinum ab Athenaeo usurpatum esse tum demum poterit concludi, ubi Aristotelem primum constabit illos uersus contaminasse, id quod cuiuis in promptu erat. Quidni Athenaeus aut suo Marte aut ex consuetudine uulgari sic uersus contraxerit?

Quae Stephanus Byz. s. u. *Βησαλτία* narrat additis uerbis *ὡς Θεόπομπος ἱστορεῖ καὶ Φαβωρῖνος*, Athenaeus ex Theopompo refert IV, 401 a. Iam quod antecedunt apud Athenaeum quaedam de Chelidoniis *λαγῴοις*, apud Steph. autem s. u. *Χελιδόνιοι* prorsus alia sub Fauorini nomine leguntur, num inde uel umbra argumenti peti debebat, quo Athenaeum a Fauorino pendere demonstraretur?

Ath. XI capp. 112—120 propter Gell. XIV, 3 cum probabilitate Fauorino a Rudolpho tribuuntur. Reliqua eius argumenta nihil ualent, utpote per quae liceat Aristotelem communem Athenaei et Fauorini de dialogi inuentione auctorem ponere. Sed hoc teneo: non e 'lexico Fauoriniano' haec descripsisse Athenaeum, sed ex ipsis *ἀπομνημονεύμασι*, quae laudat Diog. La. III, 48 de eadem re. Idem ualet de Ath. VIII, 354 e coll. Diog. La. VIII, 477 et Galen. *π. ἀριστ. διδασκ.* p. 131, 26: nam hic quoque ex philosophico quodam Fauorini scripto hausisse Athenaeum consentaneum est.

Iam uenimus ad eam quaestionem, quae nobis grauissima est: Athenaei capita musica num Fauorinum sapiant? Duo

tantum sunt loci, e quibus pendet iudicium. Alter est Ath. XIV p. 620a, ubi de rhapsodis agitur: — *τοὺς δὲ Ἐμπεδοκλέους καθαρμοὺς ἐρραψῴδησεν Ὀλυμπίασι Κλεομένης ὁ ῥαψῳδός, ὥς φησι Δικαίαρχος ἐν τῷ Ὀλυμπικῷ.* Confert Rudolphus Diog. VIII, 63 (de Empedocle): *Αὐτοὺς δὲ τούτους τοὺς καθαρμοὺς ἐν Ὀλυμπίᾳ διαρραψῳδῆσαι λέγεται Κλεομένης τὸν ῥαψῳδόν, ὥς καὶ Φαβωρῖνος ἐν ἀπομνημονεύμασιν.* Nos supra p. 99 Athenaei caput Aristocli tribuimus, nec nunc habeo, cur contra dicam. Quid? Dicaearchi Olympiacum adiisse eum, qui de rhapsodis scriberet, nonne multo probabilius quam qui de Empedocle? At sumpsit sua Athenaeus e Fauorini lexico s. u. *ῥαψῳδοί.* Sed ista ratione omnia in capax illud lexicon poteris infercire. Et ne sic quidem intellegitur, cur adierit Fauorinus Dicaearchum; nam *ἀπομνημονεύματα* ante omnigenam historiam (h. e. lexicon illud) scripsisse eum Rudolphus probauit. Quare et Dicaearchum et Fauorinum eandem sequi traditionem antiquam statuo. Confirmatur haec sententia altero de eodem Empedocle testimonio Athenaeo et Fauorino communi, quo bouem immolasse aromatis repletam uictor Olympiaci certaminis ille dicitur: Ath. I p. 3e; Diog. VIII, 53 *ἐγὼ δ᾽ εὗρον ἐν τοῖς ὑπομνήμασι Φαβωρίνου κτλ.* Hanc narrationem propter sententiarum apud Athenaeum conexum ad omnigenae historiae uocem *ἑστίασις* reuocat Rudolphus. Ego uero arbitror aut de Fauorini *ὑπομνήμασιν* ab Athenaeo usurpatis aut de communi quodam utriusque fonte (Empedoclis uita?) cogitandum esse; neque quidquam Fauorino tribuo nisi quae de Empedocle narrantur.

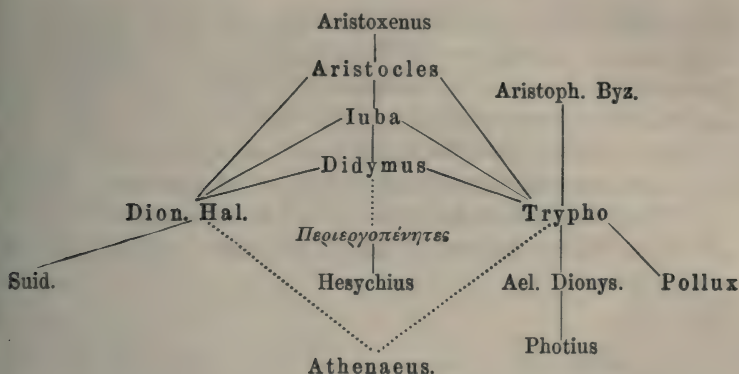
Alter locus est Ath. XV, 696a, ubi disputatur de Aristotelis carmine in Hermiam, utrum sit paean necne. Confert Rudolphus Diog. La. V, 5: *Ἀριστοτέλης — ὑπεξῆλθεν εἰς Χαλκίδα Εὐρυμέδοντος αὐτὸν τοῦ ἱεροφάντου δίκην ἀσεβείας γραψαμένου ἢ Δημοφίλου, ὥς φησι Φαβωρῖνος ἐν παντοδαπῇ ἱστορίᾳ, ἐπειδήπερ τὸν ὕμνον εἰς τὸν προειρημένον Ἑρμείαν ἐποίησεν· ὁ δὲ ὕμνος ἔχει τοῦτον τὸν τρόπον·* —. Ibidem paulo infra: *τοῦτον (Ἀριστοτέλη) πρῶτον Φαβωρῖνος ἐν παντοδαπῇ ἱστορίᾳ λόγον δικανικὸν ὑπὲρ ἑαυτοῦ συγγράψαι φησὶν*

ἐπ᾽ αὐτῇ ταύτῃ τῇ δίκῃ καὶ λέγειν ὡς Ἀθήνησιν· ὄγχνη ἐπ᾽ ὄγχνῃ γηράσκει, σῦκον δ᾽ ἐπὶ σύκῳ. Iam audi Rudolphum: 'Ex (lexici Fau.) inciso *παιάν* inscripto uidemus habere Athenaeum libri XV capp. 51 et 52, Aristotelis hymnum Laertium; hic autem dictum eius philosophi quod subiunxit, ex alio quodam lemmate fortasse uoce *πρῶτος* aut *δικανικός* aut *λόγος* insignito uidetur deprompsisse'. At qua tandem re adductum putas Diogenem, ut ista lemmata euolueret, si de Aristotele aliquid quaerebat? Sine dubio utrumque testimonium apud Fauorinum eodem loco inuenerat, siue de Aristotele siue de philosophorum accusatoribus ibi sermo fuit; cf. ipsum Rud. p. 51: 'Wilamowitz „uelut unum, inquit, quasi caput efficiunt ea quae de accusatoribus philosophorum sunt (apud Diog. ex omnigena historia)"'. Quibus tacite ibi assentitur Rudolphus. Praeterea Fauorini uerba e capite *παιάν* inscripto petita esse nullo uestigio proditur. Immo hoc ipsum, quod apud Athenaeum rei cardo est, deest apud Diogenem, qui de Aristotelis 'hymno' loquitur nullo dubitationis signo addito. — Quare ne hic quidem quidquam potest affirmari nisi ex eodem de Aristotelis uita auctore pendere (intercedentibus aliis scriptoribus, fortasse Didymo) Athenaeum, ex quo Fauorinum. Negandum uero est strenue Fauorini lexico uel potius historia omnigena usum hic esse Naucratitam.

Nihil ergo nos cogit inter Athenaei de rebus musicis lyricisque fontes referre Fauorinum.

Ἐπὶ τούτοις καταπαύσωμεν τὸν λόγον.

Superest, ut primariorum auctorum stemma proponam, quod compares cum ea, quam Rohde libello suo subiunxit, imaguncula.

APPENDIX.

I. Aristoxenus.

Nullum adhuc locum inuenimus, ubi ab ipso Athenaeo inspectus uideretur. Restant pauci; de quibus idem potest probari.

Libro X agitur de hominum gentiumque uictu. Praecipuus fons sunt Clearchi *βίοι*. P. 418e: *καὶ Πυθαγόρας δ' ὁ Σάμιος μετρίᾳ τροφῇ ἐχρῆτο, ὡς ἱστορεῖ Λύκων ὁ Ἰασεὺς ἐν τῷ περὶ Πυθαγόρου. οὐκ ἀπείχετο δὲ ἐμψύχων, ὡς Ἀριστόξενος εἴρηκεν. Ἀπολλόδωρος δὲ ὁ ἀριθμητικὸς* (non nisi hic laudatus) *καὶ θῦσαί φησιν αὐτόν κτλ.* Vituperatur Aristoxenus, uidelicet a Lycone; cf. II, 47a, ubi Aristoxeni uerba a Lyco (*Λύκος* sine dubio = *Λύκων*) testimonio firmantur.

In lexico Pamphileo Aristoxenus laudatur p. 467a s. u. *γραμματικὸν ἔκπωμα.*

p. 545b *Ἀρ. ὁ μουσικὸς ἐν τῷ Ἀρχύτα βίῳ* citatur aut ex Clearchi *βίοις* (cf. 546a) aut ex Hegesandro, qui saepius de Dionysio tyranno testis est.

XIV, 648d post Epicharmi testimonium: *τὰ δὲ ψευδεπιχάρμεια ταῦτα ὅτι πεποιήκασιν ἄνδρες ἔνδοξοι Χρυσόγονος τε*

ὁ αὐλητής, ὥς φησιν Ἀρ. ἐν η' πολιτικῶν (fort. π. αὐλητικῶν?) νόμων, τὴν Πολιτείαν ἐπιγραφομένην. Φιλόχορος δὲ — ὁμοίως δὲ ἱστορεῖ καὶ Ἀπολλόδωρος. Omnia sine dubio ex Apollodori π. Ἐπιχάρμου libro [1]).

Ex Panaetio Rohdio inter τοὺς περιτιθέντας Σωκράτει δύο γαμέτας γυναῖκας commemoratur Ar. (Callisthenes Demetrius Phal. Satyros Aristoteles) p. 556 a, cf. 556 b (= cap. 2 sub fin.). Ibidem Athenaeus fatetur Hieronymi Rhodii librum se non habere.

II. Iuba.

Ex θεατρικῇ ἱστορίᾳ sine dubio petita sunt, quae p. 660 e Iubae nomine et p. 659 a cum Aristophanis Byzantii mentione narrantur: cf. Poll. IV, 150 et Hesych. s. u. Μαίσων et Τέττιξ; Rohd. p. 57. Sed Athenaeus omnia inde a p. 658 f usque ad p. 663 d ex opere culinari quodam uel de coquis commentatione hauserit.

VIII p. 343 f Iubae epigramma quoddam affertur ex Amaranti π. σκηνῆς libro. Amarantus praeterea X, 414 f occurrit, ubi Rohde ex eodem Iuba eum pendere contendit. Easdem de Herodoro et Aglaide fabellas, quamquam haud leuiter immutatas, habet Poll. IV, 89 sq., quem et ipsum Iuba usum esse Rohde autumat. At si re uera, ut ille ait, 'tanquam fauus' crescunt numeri in eiusmodi narratiunculis, Pollux recentiorem sequitur auctorem quam Athenaeus; nam ille bis, hic semel habet maiorem numerum. Sed huic rei equidem nihil tribuam momenti. Athenaei autem caput cum praecedentibus (4—7) ex Theodori Hieropolitani π. ἀγώνων libro p. 412 e et 413 b citato haustum uidetur, id quod non modo ex argumentis sed etiam ex Posidippi in his capitibus crebra mentione concludo, utpote quem praeterea ter tantum Athenaeus laudet neque ipse inspexerit. Iam si Posidippi uerba p. 415 b Theodoro debentur, is primus coniunxit illam de Aglaide fabellam cum ea, quae est de Herodoro. Accedit quod Pollux ea quoque refert, quae

1) Apollodorum etiam περὶ Ἀλκμᾶνος scripsisse colligas ex III p. 81 f coll. XIV, 646 a.

apud Athenaeum Nestoris nomine narrantur; Nestorem autem scriptorem, qui ante Iubam uixerit, non nouimus sed finxit sibi Rohde; nam Tarsensis est Strabonis aequalis, poeta epicus etiam recentior. Denique ut concedamus Rohdio, quae antecedant apud Pollucem, ex Iuba esse petita, tamen ipse illud quod subsequitur *περὶ κηρύκων* caput Iubae strenue abiudicat; hoc uero arte cohaeret cum tubicinum memoria.

III. Trypho.

Index Schweighaeuseri et Meinekii mancus est: deest III, 78a *ἐν β' φυτῶν ἱστορίας* et 109b *ἐν τοῖς φυτικοῖς*. Ceterum hi libri non uidentur fuisse partes Onomastici (ut illi *π. αὐλῶν καὶ ὀργάνων*). Inde explicandum est, quod Pollux in panum enumeratione ab Athenaeo discrepat; qui hic ut alibi Onomasticum usurparit.

Titulus *π. ὀνομασιῶν* apud Ath. non nisi in capitibus musicis occurrit atque in his nullum aliud Tryphonis opus. Contra *ἐν τοῖς Ὀνομαστικοῖς* XI, 503d in lexico Pamphileo; 503c *Διονύσιος (ὁ τοῦ Τρυφῶνος) π. ὀνομάτων*.

CONSPECTUS CAPITUM.

Coniecturae proponuntur de locis his:

INDEX.

Zu Thukydides II, 2.

Im Eingange des zweiten Buchs hat Thukydides bekanntlich den Ueberfall von Plataiai mit aller Genauigkeit chronologisch zu bestimmen gesucht, um über die Zeit des Ereignisses, das ihm als der Ausgangspunct des grossen Kampfes galt, keinerlei Zweifel aufkommen zu lassen. Um so mehr haben wir es zu bedauern, dass unsre Ueberlieferung gerade an dieser Stelle an einem doppelten Fehler leidet. Dass die Angabe, der athenische Archon Pythodoros habe am Tage des Ueberfalls noch zwei Monate zu amtiren gehabt (*Πυθοδώρου ἔτι δύο μῆνας ἄρχοντος Ἀθηναίοις*) falsch sein muss, ist in den zahlreichen Besprechungen, welche die Worte seit Krüger gefunden haben, fast ausnahmslos anerkannt und meistens auch der von dem genannten Gelehrten vorgeschlagenen Aenderung des *δύο* in *τέσσαρας* beigepflichtet worden, deren Richtigkeit mir auch durch die jüngsten Erörterungen nicht erschüttert scheint. Aber ganz unbemerkt ist meines Wissens geblieben, dass auch in der weiteren Bestimmung, der Ueberfall sei erfolgt im sechsten Monat nach der Schlacht bei Poteidaia (*μετὰ τὴν ἐν Ποτειδαίᾳ μάχην μηνὶ ἕκτῳ*), ein Zahlfehler steckt, der grosse Verwirrung in der Chronologie der poteidaiatischen Händel und weiter angerichtet hat.

Nimmt man Krügers Besserung an, und hält man das Jahr des Pythodoros mit Böckh für ein Schaltjahr, so würde die Schlacht bei Poteidaia in den Boedromion Ol. 87, 1, etwa September 432 fallen. Aber dieser Ansatz ist absolut unvereinbar mit dem, was wir über die Dauer der Zwischenzeit zwischen dem Kriegsbeschluss des peloponnesischen Bundes

und dem ersten Einfall in Attika erfahren I, 125, 2 *ομως δὲ καθισταμένοις ὧν ἔδει ἐνιαυτὸς μὲν οὐ διετρίβη, ἔλασσον δέ, πρὶν ἐσβαλεῖν ἐς τὴν Ἀττικὴν καὶ τὸν πόλεμον ἄρασθαι φανερῶς.* Der Ausdruck ist eigenthümlich genug und erinnert an Herodotische Sprechweise, aber auch ohne die erwartete Hinzufügung eines *ὀλίγῳ* oder *οὐ πολλῷ* zu *ἔλασσον* kann der Sinn nur der sein, dass seit dem Kriegsbeschluss bis zum ersten Einfall in Attika nicht viel weniger Zeit verstrichen ist, als ein Jahr. Da dieser Einfall aber, wie bekannt, etwa achtzig Tage nach dem Ueberfalle von Plataiai fällt, so folgt, dass jener Beschluss nicht weit von der Jahreswende Ol. 86, 4/87, 1 abgerückt werden darf, also dem gewöhnlich für das Treffen bei Poteidaia angenommenen Datum um ein paar Monate vorausliegt, während er in Wahrheit vielmehr eine Anzahl von Monaten nach jener Schlacht gefasst sein muss. Erst bei Beachtung jenes Fingerzeigs werden aber auch die sonstigen Andeutungen des Thukydides über die Abfolge der Ereignisse nach der Seeschlacht bei Sybota verständlich, so wenig dieselben auch überall zu genauer Bestimmung der einzelnen Thatsachen ausreichen. Die erwähnte Seeschlacht selber dürfen wir mit annähernder Sicherheit auf die zweite Hälfte des Metageitnion Ol. 86, 4 ansetzen auf Grund der bekannten Rechnungsurkunde C. I. A. I n. 179; denn dass die Zahlung für die zweite Flotte, die nach Thukydides Bericht gerade am Tage der Schlacht vor Korkyra anlangte, in dieselbe erste Prytanie, wie die Zahlung für die zuerst abgeordneten zehn Schiffe gehört, d. h. die Lücken in Z. 22f. der Urkunde mit [*ἐπὶ τῆς*] *Αἰαντίδος πρυτανείας* [*πρώτης πρυτανευούσης*] und in Z. 10f. mit [*ἐπὶ τῆς Αἰαν*]*τίδος πρυτανείας πρώτης πρυ*[*τανευούσης*] auszufüllen sind, muss auch ich mit Böckh für ungleich wahrscheinlicher erklären, als dass Z. 10 die Leontis genannt und die Prytanie der Aiantis eine spätere war. Keinesfalls aber könnte dies eine andere als die dritte gewesen sein [1]), in welchem Falle die Seeschlacht

1) Die Vermuthung von E. Müller De tempore quo bellum Peloponnesiacum initium ceperit p. 40, Z. 23 sei *ἐνάτης* oder besser noch *ὀγδόης*

frühstens in das Ende des Pyanopsion zu setzen wäre, eine Annahme, die für die weitere Berechnung allerdings den Vortheil gewähren würde, eine grössere Zusammendrängung der Ereignisse zu ermöglichen. Sofort nach der Schlacht bei Sybota begannen, wie Thukydides zweimal (I, 56, 1. 57, 1) betont, die Verwickelungen mit Poteidaia. Zur chronologischen Fixirung derselben verhilft uns namentlich die Notiz, Aristeus sei mit der peloponnesischen Hülfsendung in Poteidaia am vierzigsten Tage nach dem Abfall der Stadt eingetroffen (60, 3). Den letzteren aber darf man nicht zu weit hinabrücken trotz der Angabe von langen vergeblichen Verhandlungen der Poteidaiaten mit Athen (*ἐκ πολλοῦ πράσσοντες* 58, 1); denn die von Archestratos und seinen Collegen geführte Flotte, mit deren Absendung nach Makedonien die Athener gerade beschäftigt sind, als sie die Aufforderung an die Poteidaiaten richten, die Mauer gegen Pallene niederzureissen und Geisseln zu stellen (57, 6), findet bei ihrer Ankunft an der thrakischen Küste den Abfall von Poteidaia bereits als vollendete Thatsache vor (59, 1). Fast gleichzeitig mit Aristeus aber treffen Kallias und vier andere Strategen ein, welche die Athener auf die Kunde von jenes Abgang mit einer stärkeren Streitmacht an Schiffen und Hopliten nachgeschickt hatten (61, 1[2]) vergl. mit 3). Was endlich zwischen deren Ankunft und der Schlacht bei Poteidaia noch in der Mitte liegt, die Berennung von Pydna, die Abkunft mit Perdikkas, der Abmarsch nach Gigonos, das alles kann nicht viele Tage in Anspruch genommen haben, und man wird darum nicht irre

---

einzusetzen, postulirt einen längern Zwischenraum zwischen beiden Schiffsendungen, als die Darstellung des Thukydides (I, 50, 5) und Plutarch (Per. 29) gestattet, und lässt die oben verwerthete Angabe des erstern (125, 2) unberücksichtigt.

2) Dass hier *ὡς ᾔσθοντο καὶ τοὺς μετὰ Ἀριστέως ἐπιπαρόντας* mit Ullrich in *ἐπιπαριόντας* gebessert werden muss, ist auch heute zu erinnern nicht überflüssig. Was Müller-Strübing an dem unten anzuführenden Ort S. 600 gegen diese Aenderung einwendet, um vielmehr die Streichung des ganzen Sätzchens zu empfehlen, beruht auf irriger Voraussetzung.

gehn, wenn man die ganze Zwischenzeit zwischen den Schlachten bei Sybota und Poteidaia auf ungefähr drei Monate veranschlagt[3]), die letztere also noch vor die Mitte des attischen Jahres ansetzt. Was sich dann weiter bis zum endlichen Kriegsbeschluss auf dem Bundestag in Sparta ereignete, kann ganz wohl die zweite Hälfte von Ol. 86, 4 ausgefüllt haben. Zunächst erforderte die völlige Einschliessung von Poteidaia geraume Zeit, da die Sieger sich für sie zu schwach fühlten und erst auf die Nachricht davon einige Zeit später ein neues Heer unter Phormion nach der Pallene abgeschickt wurde, das in langsamen Märschen die Halbinsel durchzog und nach der Ankunft vor Poteidaia durch Errichtung einer Mauer im Süden der Stadt ihre Absperrung vollendete (64). Unmittelbar nach Beginn der damit ermöglichten Belagerung beriefen allerdings die Korinther die Bundesgenossen nach Sparta (67, 1), um den entscheidenden Beschluss des leitenden Staates zu erwirken, dass die Verträge gebrochen seien, wie Thukydides (87, 6) hinzufügt, im vierzehnten Jahre ihres Bestehens, also wohl ziemlich genau ein Jahr vor dem Ueberfall von Plataiai. Der eigentliche Kriegsbeschluss aber wurde erst auf einem neuen vom Vorort einberufenen Bundestage gefasst, dem die Beschickung des delphischen Orakels durch Sparta (118, 3) und die Bearbeitung der einzelnen Bundesglieder durch korinthische Gesandte (119) vorausging.

Treffen diese Darlegungen, wie ich denke, das Richtige, so ist auch die Heilung des aufgezeigten Fehlers nahe gelegt. Zwischen *ἕκτῳ* und dem folgenden *καὶ ἅμα ἦρι ἀρχομένῳ* wird *καὶ δεκάτῳ* ausgefallen sein, sodass die Schlacht in den Maimakterion Ol. 86, 4, etwa November 433 zu setzen ist. Den ganzen Zusatz *μετὰ τὴν ἐν Ποτειδαίᾳ μάχην μηνὶ ἕκτῳ* als Interpolation auszuscheiden, kann ich darum nicht rathsam finden, weil zu einer solchen kein Anlass abzusehn wäre.

In keinerlei Widerspruch mit dem gewonnenen Ergebniss steht ein urkundliches Zeugniss, das bisher nicht richtig ver-

---

3) Aehnlich schon E. Müller p. 39.

werthet werden konnte. In dem Bruchstück einer Urkunde der Schatzmeister der Athena C. I. A. IV n. 179 a, welches Kirchhoff mit sicherem Blick auf Ol. 87, 1 bezogen hat, wird eine in der zweiten Prytanie erfolgte Zahlung an die nach Makedonien bestimmten Feldherrn, Eukrates und Collegen, aufgeführt. Kirchhoff und v. Wilamowitz-Möllendorff (Curae Thucydideae p. 14) sehen in Eukrates einen Collegen des Kallias, Müller-Strübing (N. Jahrb. f. Phil. CXXVII S. 598) einen Collegen des Archestratos. Aber beider Strategie gehört nach dem Obigen vielmehr in das vorausgehende Jahr, dessen Strategenliste durch ihre und Phormions Zuzählung nun vollständig wird [4]). Eukrates trat also vielmehr an ihre Stelle als erster Strateg vor Poteidaia, während Phormion sein Commando auch Ol. 87, 1 behielt; als Feldherr *ἐς Μακεδονίαν* durfte er mit gleichem Rechte wie Kallias bezeichnet werden, da der Krieg nicht nur gegen Poteidaia, sondern auch gegen den mit den abgefallenen Bundesgenossen verbündeten Perdikkas fortzuführen war.

Die eben angezogene Schuldurkunde haben nun aber Müller-Strübing S. 609 ff. und v. Wilamowitz p. 11 ff. gegen die Eingangs anerkannte Richtigkeit des *τέσσαρας* in der Angabe über die Amtszeit des Pythodoros verwenden zu dürfen geglaubt. Die Aufstellungen Müller-Strübings bedürfen keiner Widerlegung; auf dem richtigen Wege aber war er insofern, als er das später aufgefundene Bruchstück b jener Urkunde, welches Kirchhoff dem Jahre des Euthydemos (Ol. 87, 2) zuweisen wollte, gleichfalls für die Schatzmeister des vorausgehenden Jahres in Anspruch nahm, was dann durch v. Wilamowitz weitere Bestätigung gefunden hat. Weil aber in der zweiten Hälfte dieses Stücks drei Zahlungen an die Strategen verzeichnet sind, die wir aus Thukydides (II, 23, 2) als Führer

---

4) Beiläufig bemerkt, entfällt damit jede Möglichkeit, 57, 6 *Ἀρχεστράτου τοῦ Λυκομήδους μετ' ἄλλων δέκα στρατηγοῦντος* das verdorbene *δέκα* mit Krüger in *τεσσάρων* statt mit Hermann in *δύο* zu ändern, da die Strategie des Archestratos sich nun nicht mehr einem andern Jahre, als die des Kallias (und Phormion) zuweisen lässt.

der im Sommer des ersten Kriegsjahres gegen die Peloponnes entsandten Flotte von 100 Schiffen kennen, so folgerte v. Wilamowitz, dass die Abfahrt der Flotte zwar nicht schon in der achten Prytanie, wohl aber, da auf ihre Ausrüstung etwa 30 Tage zu rechnen seien, nicht später als zu Beginn der neunten Prytanie Ausgang Mai erfolgt sein müsse. Da aber damals die Peloponnesier bei Acharnai standen, so sei der Ueberfall von Plataiai kurz vor dem Neumond des 9. März oder Ende Gamelion anzusetzen; Krüger habe also das julianische Datum richtig bestimmt und nur im attischen Monat geirrt, weil er das Jahr des Pythodoros für ein Gemeinjahr ansah. Ich kann den Schluss, der diesen Berechnungen zu Grunde liegt, keineswegs für zwingend halten. Zwar dass ein Theil jener Zahlungen mit Müller-Strübing in den letzten Monat der Amtszeit des Eurektes und seiner Collegen, also in die erste Prytanie von Ol. 87, 2 gesetzt werden dürfe, findet in den leider sehr fragmentarischen Resten der Urkunde keinerlei Anhaltspunct. Aber ebenso wenig sicher ist, dass die drei Zahlungen in drei verschiedenen Prytanien geleistet sind; in der ähnlichen Urkunde C. I. A. I n. 182 z. B. werden aus Ol. 91, 1 vier Zahlungen an die nach Sicilien bestimmten Feldherrn gebucht, die alle in die drei letzten Prytanien des Jahres fallen müssen, vielleicht zum grössten Theil in dieselbe Prytanie fallen [5]). Aber auch daran muss ich festhalten, dass die für den Ueberfall von Plataiai gegebene Bestimmung *ἅμα ἦρι ἀρχομένῳ* weit besser auf das von Böckh berechnete Datum (4. April = letzter Anthesterion) passt, weil sich mit Grund nicht bestreiten lässt, dass dem Geschichtschreiber als Frühlingsepoche (*αὐτὸ τὸ ἔαρ* III, 116, 1) die Tag- und Nachtgleiche (= 26. März) gegolten hat [6]), und ebenso daran, dass

5) Wenigstens lässt sich unter dieser Voraussetzung am einfachsten erklären, dass in den drei Zeilen 8, 10, 12 übereinstimmend je 48 Buchstaben vor den Worten *στρατηγοῖς ἐς Σικελίαν Ἀλκιβιάδῃ Λαμάχῳ [Νικίᾳ]* fehlen. Dass jener Raum für die vollständige Datirung der Zahlungen nicht ausreicht, bemerkte schon Rangabé.

6) IV, 117, 1 *Λακεδαιμόνιοι καὶ Ἀθηναῖοι ἅμα ἦρι εὐθὺς ἐκεχειρίαν ἐποιήσαντο ἐνιαύσιον* ist durchaus nicht nothwendig auf den Tag (14. Ela-

der τοῦ θέρους καὶ τοῦ σίτου ἀκμάζοντος (II, 19, 1) erfolgte Einfall in Attika richtiger auf Mitte Juni [7]), als auf Ende Mai angesetzt wird. Mag ein ἅμα τῷ σίτῳ ἀκμάζοντι unternommener Einfall so zeitig fallen, dass die Peloponnesier schon vor der Olympienfeier wieder zu Hause sind (III, 1, 1 vergl. mit 2, 1. 8) [8]), die damit keineswegs gleichbedeutende Bestimmung τοῦ σίτου ἀκμάζοντος wird durch Voranschieben des andern Subjects τοῦ θέρους noch weiter dahin modificirt, dass ihr Sinn von dem der Formel θέρους μεσοῦντος (VI, 30, 1, Ausgang Juni oder Anfang Juli) nicht sehr abliegen kann. Diese Factoren würden also die Ansetzung des Ueberfalls auf das Ende des Anthesterion auch dann rechtfertigen, wenn wir die Worte ἔτι δύο μῆνας nicht mit Krüger zu corrigiren, sondern mit v. Wilamowitz als fremden Zusatz zu streichen hätten. Doch haben mich die Bedenken, welche dieser Gelehrte mit A. Mommsen Chronologie S. 369 theilt, von der sprachlichen Unzulässigkeit des Ausdrucks noch nicht überzeugt; was letzterer verlangt ἔνατον μῆνα ἄρχοντος, würde den Ausgang des Anthesterion minder treffend und klar bezeichnen. Ebenso wenig vermag ich zuzugeben, dass der Zusatz mit V, 20, 2 unvereinbar ist. Wenn Thukydides die Berechnung der Kriegsdauer nach bürgerlichen Jahren darum ablehnt, weil je nach dem Einfallen eines Ereignisses in Anfang, Mitte oder Ende

---

phebolion = 19. oder 20. April) zu beschränken, an dem die vorher namentlich in Sparta geführten Unterhandlungen durch das Psephisma des athenischen Demos ihren Abschluss fanden. Ueber V, 20, 1 urtheilt v. Wilamowitz selbst p. 15 richtiger als p. 19.

7) Dass II, 4, 3 τελευτῶντος τοῦ μηνός nicht gerade auf den letzten Monatstag weist, ist auch meine Ansicht.

8) Wenn nach III, 15, 2 die Peloponnesier noch nach den Olympien mit Einbringung des Getreides beschäftigt sind, so erklärt sich das aus der Verschiedenheit der klimatischen Verhältnisse, der Vömel De quo anni tempore in Attica ἀκμάζοντος τοῦ σίτου dicatur p. 7 nicht Rechnung trägt. Müller-Strübings (S. 591) Ansatz der Durchschnittszeit der Ernte in Attika auf die Mitte des Mai ist nach dem von ihm selbst Angeführten zu früh und hat ihn verleitet, τοῦ σίτου als mit τοῦ θέρους unvereinbar zu streichen.

des Amtsjahres sich die Rechnung wesentlich verschiebt, so darf daraus schwerlich gefolgert werden, dass er nicht im einzelnen Falle die Angabe des Amtsjahres durch Bezeichnung der zu seiner Erfüllung noch fehlenden Monate näher bestimmen konnte, um den Zeitpunct des Kriegsanfangs mit möglichster Genauigkeit zu fixiren, während das angefügte *ἅμα ἦρι ἀρχομένῳ* die für seine Darstellung gewählte Datirungsweise einleitet.

Wichtiger als diese letzten Bemerkungen, welche nur eine längst gefundene Zeitbestimmung zu schützen bezwecken, scheint mir das vorhin betreffs der Schlacht bei Poteidaia gewonnene Ergebniss auch darum, weil es nicht blos ein geschichtliches Interesse beanspruchen darf. Weil nach ihrer gewöhnlichen Ansetzung seit dem Seetreffen bei Sybota ein Jahr verstrichen war, zu dem jenes zweimalige *εὐθύς* des Thukydides (S. 163) übel passt, glaubte v. Wilamowitz hier eine klaffende Lücke in der Geschichtserzählung constatiren zu dürfen, welche Thukydides bei Vollendung seines Werks mit dem unerlässlichen Bericht über die Händel mit Megara ausgefüllt haben würde; weil dieser in seinem Nachlass sich nicht vorfand, habe der Herausgeber des unvollendeten Buchs die nicht zusammengehörigen Stücke über die *Κορκυραικά* und die *Ποτειδαιατικά* in enge Verbindung gebracht; auf seine Rechnung wäre also mindestens das *εὐθὺς μετὰ τὴν ἐν Κορκύρᾳ ναυμαχίαν* zu setzen. Dass das megarische Psephisma bald nach dem Kampf bei Sybota erlassen worden, ist von Ullrich in der That wahrscheinlich gemacht worden. Ob aber Thukydides die Entstehungsgeschichte desselben, bei der allerdings auch der Ermordung des Herolds Anthemokritos zu gedenken gewesen wäre [9], darzustellen beabsichtigt hat, das muss doch bei der Art, wie er dasselbe nur beiläufig unter den Anlässen des peloponnesischen Kriegs erwähnt (I, 67, 4) oder andeutet (I, 118, 1), mindestens sehr zweifelhaft erscheinen. Oder sollen wir etwa auch an diesen Stellen die überklei-

9) Vgl. Holzapfel Untersuchungen S. 176 ff.

sternde Hand des Herausgebers erkennen? Aber der ganzen Hypothese von seiner Thätigkeit glaube ich durch meine obigen Erörterungen den Boden entzogen zu haben. Denn den sonstigen Spuren, die v. Wilamowitz aufgefunden zu haben meint, kann ich noch weniger Gewicht beimessen. Der Widerspruch, in welchem V, 20, 1 *αὐτόδεκα ἐτῶν διελθόντων καὶ ἡμερῶν ὀλίγων παρενεγκουσῶν ἢ ὡς τὸ πρῶτον ἡ ἐσβολὴ ἡ ἐς τὴν Ἀττικὴν καὶ ἡ ἀρχὴ τοῦ πολέμου τοῦδε ἐγένετο* das erste Subject des Nebensatzes nicht nur zum zweiten, sondern zu der ganzen Rechnung steht, ist ja durch keine Deutelei wegzuschaffen oder erträglich zu machen. Aber er berechtigt noch nicht dazu, das ganze Capitel dem Thukydides abzusprechen, da es vollkommen genügt, die Worte *ἡ ἐσβολὴ ἡ ἐς τὴν Ἀττικὴν καί* mit E. Müller als leicht erklärliche Interpolation auszuscheiden. Der sachliche Einwand, den v. Wilamowitz gegen diesen von mir schon vor Jahren (Philol. Anzeiger VI S. 237) empfohlenen und jetzt auch von Stahl, H. Schmitt Quaestiones Thucydideae p. 21 ff. und Mommsen S. 385 gebilligten Vorschlag erhebt, beruht auf der schon erledigten Voraussetzung, dass der Ueberfall von Plataiai Ende Gamelion erfolgt sei. Bei dem sprachlichen Bedenken aber, dass der schwerfällige Satzbau durch die Nothwendigkeit, die beiden Substantiva *ἐσβολή* und *ἀρχή* mit einem Prädicat zu verbinden, bedingt sei, während ohnedem *ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦδε τοῦ πολέμου* geschrieben werden konnte, ist ausser Acht gelassen, dass eine solche Wendung durch *παρενεγκουσῶν* ausgeschlossen und dessen comparative Bedeutung eben für den Anschluss durch *ἢ ὡς* massgebend war[10]). Ernstere Schwierigkeiten bietet die letzte Stelle V, 24, 2, wo der Eintritt des elften Sommers mit der üblichen Formel notirt wird bei dem Abschluss des Bundesvertrags, der dem *ἅμα ἦρι* zu Stande gekommenen Frieden kaum vor Monatsfrist, also etwa erst

10) Vgl. dazu L. Herbst Philol. XLII S. 629 f. Derselbe Gelehrte beanstandet S. 669 die Verbindung *τὸ πρῶτον ἡ ἀρχὴ τ. π. τ. ἐγένετο*, muss aber darum auch an der ganz analogen Stelle III, 68, 2 die einzig natürliche Verknüpfung des *τὸ πρῶτον* mit *ἀρχομένου τοῦ πολέμου* leugnen.

Mitte Munichion (Anfang Mai) nachgefolgt sein kann. Aber sollte es nicht gerade an der Stelle, an welcher die Fugen des ursprünglichen Werks und seiner Fortsetzung zu Tage liegen, rathsamer sein, für diese Incongruenz den nicht überarbeiteten Entwurf des Schriftstellers selbst verantwortlich zu machen[11]), als die Hand eines Herausgebers, der solche Abweichung von der consequent durchgeführten Zeitrechnung des Thukydides sich schwerlich gestattet haben würde?

Die nicht vollendete Gestalt des Geschichtswerks, die wir nicht zu sehr beklagen dürfen, weil sie uns interessante Einblicke in die Werkstatt des grossen Historikers ermöglicht, wird eine sorgsame Forschung noch an manchen Spuren verfolgen können, welche sich bisher der Beobachtung entzogen haben. Aber dass sein Concept nicht allein durch die unvermeidlichen Fehler der Abschreiber, sondern auch durch täppische Eingriffe eines Redacteurs entstellt worden ist, das müsste erst durch vollgültigere Beweise erhärtet werden, ehe es als Thatsache gelten darf, mit der die Thukydideskritik zu rechnen hat.

---

11) Vgl. die Bemerkungen von Schmitt p. 37 ff., welche durch Herbst S. 655 nicht widerlegt sind.

J. H. Lipsius.

171

QUAESTIONES

DE

AELIO DIONYSIO ET PAUSANIA ATTICISTIS

ETYMOLOGICI MAGNI FONTIBUS

SCRIPSIT

HENRICUS HEYDEN.

Quanto magis in dies intellexerimus, quae grammatici et lexicographi Graeci undique congesserint, quam uariam et multiplicem doctrinam, quas ineptias conscripserint, quanto magis perspexerimus, quibus fontibus usi sint recentiores et quemadmodum scrinia ueterum doctorum compilarint — tanto magis celeriusque, quam quinquaginta fere abhinc annos Ritschl[1]) exspectauit, historiam artis grammaticae conficere poterimus. Attamen cum satis multae difficultates hac in prouincia obstent, id quod, si quis mediocriter huic disciplinae uacauerit, mox intelleget, parua iuuare debent, praesertim si non sine aliqua opera indagata sunt.

Pusillum lucis afferre posse mihi uideor lexicis rhetoricis Aelii Dionysii et Pausaniae atticistarum, si hac dissertatione ostendero, quae ex eorum operibus auctor Etymologici Magni in suum horreum comportauerit. Ac profecto illorum reliquiae in Etymologico M. facili negotio agnosci poterunt, cum in propatulo sint neque ex glossarum colluuie eliciantur atque extricentur necesse sit. Glossas enim omnes, quas Etymologus ipse ex lexicis quibusdam rhetoricis haustas esse formulis: *ἐν δὲ τῷ ῥητορικῷ λεξικῷ εὗρον σημαίνειν* similibus declarat[2]), ex atticistarum illorum lexicis fluxisse mihi persuasum est. Cui quidem sententiae obloquentes habeo Naberum et Boysenum, quorum ille in prolegg. ad Photium p. 169 sqq. quaestione parum diligenter absoluta glossas Etymologici M. rhetoricas — ut ita breuiter dicam — Photii esse dicit, hic in

1) In ed. Thom. M. praef. p. IX et in commentatione de Oro et Orione opp. tom. I. p. 582.

2) Cf. Ed. Meieri opp. tom. II. p. 115.

commentatione de Harpocrationis lexici fontibus cap. V. § 4 p. 67 de illis glossis rhetoricis agens Naberi argumenta uno de suo addito adoptat. Argumentorum autem primum respiciendum est illud Boyseni censentis:

„et Photii λέξεις et glossas rhetoricas in medio Etymologico M. desiderari", quo ex consensu, quem demonstrasse sibi uidetur, Boysen efficit rationem quandam inter Photium et glossas rhetoricas intercedere, deinde quod Naber et Boysen consentiunt:

„omnes glossas rhetoricas in Photio adhuc superesse neque quicquam ex Photio in glossis rhetoricis deesse", denique quod iidem statuunt:

„glossas rhetoricas cum Photio convenire etiam in corruptelis".

Inprimis igitur Naberi et Boyseni sententia huius dissertationis capite primo mihi refutanda est, ita quidem ut

§ 1. contra Boysenum ostendam:

„Photii λέξεις per totum Etymologicum M. aequabiliter dis-
„persas neque ullis formulis: εὗρον ἐν τῷ ῥητορικῷ cett.
„esse notatas",

§ 2. contra Naberum et Boysenum demonstrem:

„duas glossas Etymologici M. rhetoricas in Photio deesse
„aliasque multo uberiores in Etymologico M. quam in Photii
„lexico exstare",

§ 3. contra eosdem confirmem:

„Etymologum M. in multis glossis rhetoricis lectionem rectam,
„Photium falsam exhibere, ergo corruptelas quasdam com-
„munes ad fontem communem esse referendas."

Tum capite altero demonstraturus sum, glossas rhetoricas ad unam omnes reuocandas esse ad lexica rhetorica [1]) Aelii Dionysii et Pausaniae atticistarum. Disputabo autem § 4:

---

1) Non premo — quia inter omnes constat — primum Aelii Dionysii et Pausaniae opera permultis locis ab Eustathio appellari λεξικὰ ῥητορικά: cf. uerbi causa frg. Rindfl. no. 24. 52. 203. 257. 291. 347 ubi λεξικὰ ῥητ. cum atticistarum nominibus coniuncta sunt et frg. no. 51. 143. 161. 178. 255. 276. 279. 293 coll. Eust. 1280, 50. 408, 4. 1413, 30. 1944, 7. 1957, 62. 1496, 56. 310, 30. 455, 39, ubi inter λεξ. ῥητ. uerba et nomina atticistarum

„de Aelio Dionysio ab Etymologo M. laudato et de glossis „rhetoricis, quibuscum plane conuenit alteruter atticista apud „Eustathium“,

deinde § 5.:

„de glossis rhetoricis, quibuscum conueniunt atticistae apud „Eustathium, Photius uel discrepat uel congruit“;

dein § 6.:

„de glossis rhetoricis, quibuscum consentiunt atticistae apud „Eustathium, quae quidem omnes apud Photium deside-„rantur“,

tum § 7.:

„de glossis rhetoricis, quibuscum concinunt lexicographus „Bachmanni, cuius lexicon Photium in usum uocasse cum „Boyseno [l. c. p. 34] consentio, et Photius et Suidas alii „[Hesych. et lexicogr. V. Bekk.] — desunt atticistae“ —.

Quibus addam § 8.:

„glossas rhetoricas, in quibus conueniunt Suidas alii [Hesych., „lexicogr. V. Bekk. et Bachm.] praeter Harpocrationem — „Eustathius et Photius desunt“, et eiusdem paragraphi in „parte altera glossas rhetoricas, quibus persimiles sunt Har-„pocrationis articuli, quos quidem hunc grammaticum ex „fonteet ipsius et atticistarum communi descripsisse Freyer[1]) „palamfecit — conueniunt Suidas alii praeter Eustathium „[et Photium]“.

Postremo § 9. enumerabo:

„XIII glossas rhetoricas, quibuscum congruit aut unus Pho-„tius aut Hesychius uel scholiasta Aristophanis uel lexico-„graphus Bachm. et Photius — Suida excepto —, VIII,

---

spatium interest uel initium enuntiati noui, ita tamen ut manifestum sit λεξ. ῥητ. esse atticistae (cf. Nab. proll. § 6, p. 48), qui paulo ante uel post laudatur, deinde formulas omnes et simplicissimas ueluti ῥητορική et pleniores ueluti οὕτως εὗρον ἐν τῷ λεξικῷ ῥητορικῷ unum eundemque fontem uel, ut hic statuendum est, ad fontes duos (cf. hui. diss. § 9, II, 2 γνώμων et § 9, III. 1 βάτεια: ἐν τοῖς ῥητορικοῖς) eiusdem generis spectare.

1) In quaestionibus de scholior. Aeschineor. fontibus. Leipziger Studien V. p. 259.

„quibuscum consentiunt Hesychius uel scholiasta Arist. uel „lexicogr. V. Bekk. et Bachm. — Photio et Suida exceptis —, „VII, quibus simile quid apud ullum grammaticum non „exstat“ [1]).

Caput I.

Naber et Boysen censentes glossas Etymologici M. rhetoricas fluxisse ex Photii lexico refelluntur.

§ 1. Photii λέξεις per totum Etymologicum M. aequabiliter dispersas neque ullis formulis: εὗρον ἐν τῷ ῥητορικῷ cett. notatas esse ostenditur.

Boysen, postquam recte confirmauit in Etymologico M. medio glossas rhetoricas deesse [2]) — id quod Naberum fugerat — inde proficiscens Photii quoque λέξεις in illa Etymologici M. parte desiderari nobis persuadere conatur his argumentis.

Primum quamquam in Etymologico M. sub litt. κ glossis triginta quinque, quae cum Photianis contendi possint, inuenit, tamen, cum id curet, ut Photii λέξεων in illa parte nec uola nec uestigium appareat, illas glossas ex Photii lexico fluxisse negat, ‘plerasque [XXV] potius e uetustioribus etymologicis uelut ex Gudiano [3]) uel Orionis deriuatas esse opinatur et, quia glossis decem, quae restant, Photianis similibus uix quisquam magnam fiduciam habiturus sit’, quam certissime affirmat ‘hac

---

1) Operae pretium est, atticistarum doctrinae frusta colligere, quae Etymologus M. in lexicon transfudit auxilio aliorum grammaticorum ueluti Photii uel lexicogr. V. Bekk. et Bachm. uel Hesychii: cf. Meieri comment. opp. acad. II. p. 123 sqq.

2) A glossa s. u. θέσθαι p. 448, 15 usque ad glossam sub lemmate σκηνὴν δὲ ἣν ἔχουσι p. 716, 53. Conferas Gaisfordii indicem auctorum s. u. λεξικόν in ed. Et. M. et Haasium in ed. opp. academ. Ed. Meieri tom. II. p. 117.

3) Unde hoc sciat Boysen, uellem indicasset. Nam quantum scio, adhuc nemo de ratione inter Etymologicum M. et Gudianum intercedente disseruit. Quare cauendum est, ne consensu utriusque Etymologici nimis confidamus.

in littera κ conscribenda Photii librum ab Etymologo M. inspectum non esse'. Deinde sub litt. ι Photianis esse similes glossas Etymologici M. undetriginta; hoc ex numero undecim deberi Etymologico Gudiano [ἶβις, ἰγνύαι, ἰδνωθείς, ἴδρις, ἰλαδόν, ἱμαῖος, ἱμείρω, ἵππουρις, ἰτέον, ἶφι, ἴφθιμος], sex lexico quinto Segueriano [ἰδιώτης, ἱερώσυνα, ἱερομνήμονες, ἱεροποιοί, ἱερὰ ὁδός, ἰταμόν], sex Hesychio [ἰάλεμος, ἱερὸν γάμον, ἱερομήνια, ἰθαγενής, ἴπνος, ἰσοφαρίζειν], restare igitur solas glossas ἰδιαίτερον, ἵδρυσις, Ἱερώνυμος, ἱεράτω, ἱερὰ συκῆ, ἰθυφάλλος, quas conicit non ex Photii, sed ex alio quodam lexico manasse. Tum eandem glossarum rationem sub litteris λ μ ν ξ ο π ρ esse, ut eisdem in partibus glossae Photianae ac notae illae glossis subiunctae εὗρον εἰς τὸ λεξικὸν τὸ ῥητορικόν cett. prorsus desint. Denique quamuis Photius patriarcha in medio Etymologico M. sexies nominatim laudetur, nullam illarum glossam ex lexico Photii petitam esse, sed potius ex fontibus etymologicis, ubi Photius quoque appellatus sit'. Atque haec quidem Boysen.

Ut autem eius opinio, quae argumentis admodum exilibus nititur, convelleretur, denuo de Photio Etymologi M. fonte disputandum esse mihi uidebatur. Comparaui igitur primum inter se Photii et Etymologi M. glossas. Excussi deinde, si glossae quaedam Photii et Etymologi conspirabant ad uerbum — etenim glossas eas, quae inter se paululum discrepabant, quamquam in usum meum convertere poteram, tamen, ut rem propositam quam certissime diiudicarem, prorsus praetermisi — omne grammaticorum genus qui sunt Moeris, Herodianus, Pollux, Phrynichus, Harpocration, Hesychius, Ammonius, Orion, lexicographi Bekkeri et Bachmanni, scholiastae Hom., Aeschyli, Soph., Eur., Dem., Aesch., Plat., Luc., Etymologus Gudianus[1]) cett. Tum demum, cum hic nullum uestigium illius glossae Etymologi M., quam cum Photii aliqua λέξει conuenire uideram, uel nil simile exstitit, meo iure illam

1) Cf. hui. diss. p. 176 adn. 3. Adieci hoc loco Etymologicum Gud., ne quicquam respondeat Boysen.

Etymologi expositionem non ex alio fonte nisi ex Photii *λέξεων συναγωγῆς* depromptam esse censui.

Conlatis hoc modo Etymologici M. partibus a p. 370 [s. u. *ἐργᾷ*] usque ad p. 403, 23 [s. u. *ἐφήγησις*] et a p. 462, 29 [s. u. *ἰῶτα*] usque ad p. 552, 19 [s. u. *κλητῆρες* in fine litterae *κ*] et a p. 597, 13 — litterae *ν ξ ο π* init. — usque ad p. 652 extr. et a p. 743, 44 [s. u. *ταῦ*] usque ad p. 753, 40 [s. u. *τεταγών*], perspexi Photii *λέξεις* per totum Etymologicum M. aequabiliter dispersas ac ne unam quidem formulis illis rhetoricis notatam esse eaque de causa Boyseni sententiam esse falsissimam. Neque igitur solum in medio Etymologico M. a littera *ι* usque ad litteram *ρ* — in qua parte glossae rhetoricae non leguntur — sed etiam ubi glossae rhetoricae occurrunt, et in initio et in fine operis, Photii glossae ita comparent, ut formulae illae iis subscriptae non sint. Ac primum quidem plane incredibile est, Etymologum M. animum induxisse sub iis litteris, quibus glossae rhetoricae deprehenduntur, partem obseruationum Photii formulis quibusdam adiectis, partem formulis illis praetermissis describere. Deinde si hoc sibi proposuisset, causam afferre non possemus, cur Etymologus M., quoniam eum Photii lexico usum esse constat in medio quoque opere, repente a littera *ι* usque ad litteram *ρ* illis formulis abstinuisset et rursus a littera *σ* usque ad finem notas ad partem quandam Photianarum glossarum adiecisset. Denique si conicere mallet Boysen Etymologum omnes *λέξεις* Photianas, quas in opus suum transtulisset, reuera formulis significasse, librariorum autem incuria eas periisse, hoc eum uix cuiquam persuadere posse opinor propterea, quod ita in sescentis glossis illas notas omissas esse censendum sit atque eas in medio opere ad unam omnes, cum in initio et fine paucae desint. Nam circiter uiginti glossas sub litteris *α—ϑ* et *σ* usque ad finem inueni in codice uetusto Florentino saeculi decimi a Millero conlato [1]), quibus in ceteris codicibus illae notae non sunt additae.

---

1) Mélanges de littérature grecque cett.

Iam exempla proferenda sunt, quae secundum ordinem litterarum *ε, ι, ν ξ ο π, τ* enumerare mihi liceat. Attamen cum longum sit glossas omnes huiusmodi in lucem protrahere, ea sola depromam, quae maxime contra Boysenum pugnent.

Phot. s. u. *ἐρεσχηλεῖν· πολὺ παρὰ Πλάτωνι τῷ φιλοσόφῳ καὶ παρὰ Ἴωσιν· γέγονε δὲ ἀπὸ τοῦ ἐρᾶν καὶ ἀπὸ τῆς λέσχης.*	Et. M. p. 371, 3: *ἐρεσχελεῖν: . . . ἀπὸ τοῦ ἐρᾶν καὶ τῆς λέσχης. πολὺ παρὰ Πλάτωνι τῷ φιλοσόφῳ καὶ παρ' Ἴωσιν.*

Desunt Herodianus, Phrynichus, Pollux, Harpocration, Ammonius, Orion, lexicographi Bekk.; alia praebent Moeris, Hesychius, lexicographus Bachm., Etymologus Gud., qui omnes inter se et cum Etymologi M. p. 371 init. conspirant.

Phot. s. u. *ἐσκοροδισμένος· παρωξυμμένος· ἀπὸ τῶν σκορόδων· μεταφορὰ δὲ ἀπὸ τῶν ἀλεκτρυόνων [ἢ]*[1] *τῶν διὰ τὴν νόσον χριομένων σκόροδα.*	Et. M. p. 384, 51: *ἐσκορ[ο]δισμένος· παρωξυμμένος· ἀπὸ τῶν σκορόδων. ἡ μεταφορὰ δὲ ἀπὸ τῶν ἀλεκτρυόνων [ἢ]*[1] *τῶν διὰτὴννόσονχριομένωνσκόροδα.*

Desunt omnes, quos dixi, praeter Hesychium: *ἐσκοροδισμένος· σκόροδα βεβρωκώς· Ἀριστοφάνης ἐν Ἀχαρνεῦσι παίζει ἅμα μὲν ὅτι σκοροδοφαγοῦσιν οἱ Θρᾷκες, ἅμα δὲ ὅτι παροξύνονται οἱ ἀλέκτορες πρὸς τὰς μάχας, ὅταν ἐμφάγωσι τῶν σκορόδων,* qua ex glossa Photii doctrinae prior quidem pars emanare potuit, neutiquam autem Etymologi glossa. Multo etiam magis quam Hesychius ab Etymologo M. discrepat scholiasta Aristophanis Ach. u. 165 et eq. u. 492.

Phot. s. u.: *ἐσπάθα· σπάθῃ ὕφαινεν ἢ διέφθειρε τὰ οἰκεῖα. ἐσπαθημένος· πεπυκνωμένος· ἀπὸ τῶν κατακρουουσῶν σπαθῶν* [corr. Naber in *σπάθῃ*] *τὴν κρόκην.*	Et. M. 384, 48: . . . *καὶ ἐσπάθα· σπάθῃ ὕφαινεν· ἢ διέφθειρε τὰ οἰκεῖα. ἐσπαθημένος· πεπυκνωμένος· ἀπὸ τῶν κατακρουουσῶν σπαθῶν τὴν κρόκην.*

Etiam huic Etymologi M. expositioni, cui praeterea est communis corruptela in verbo *σπαθῶν*, nullum alium fontem

---

1) Dobraei Advers. crit. ed. Wagner, Berol. 1874. tom. III. p. 32.

inuestigare potui nisi Photium, cum Etymologus ex fonte communi, quem uel cuius uestigium exhibere Hesychium uel scholiastam Aristophanis ad nub. u. 53 statim uidebis, eadem ac Photium huius lexico non inspecto depromere non potuerit. Praetermisso scholio Aristophaneo hoc loco Hesychii glossam exscribam: ἐσπάθα· ....τὸ μὲν γάρ ἐστι σπάθῃ καθυφαίνειν· τὸ δὲ διαφορεῖν τὰ οἰκεῖα. ἔστιν οὖν διέφθειρεν. ἢ ὕφαινεν ἀπὸ τῆς σπάθης. et ἐσπαθημένος· πεπυκνωμένος. Glossa autem, quae in Harpocrationis epitoma legitur s. u. ἐσπαθᾶτο p. 137 ed. Dindorf., quacum fere ad uerbum consentit lexicographus V. Bekk. [AGr. p. 256, 26], huc non pertinet, rettulerunt tamen eam quoque et Photius et Etymologus M. in opera sua sub eodem lemmate [Et. M. p. 384, 44], uterque autem, ut opinor, ex epitoma ipsa, cum Etymologus alioqui certe Photii adnotationes eodem ordine ἐσπάθα, ἐσπαθημένος, ἐσπαθᾶτο neque hoc ordine ἐσπαθᾶτο, ἐσπάθα, ἐσπαθημένος in farraginem suam recepisset. Notandum denique est Etymologum articulos s. u. σπάθη p. 722, 32 et s. u. σπάθαι linea 34 ex Orionis lexico p. 146 extr. et p. 145, 20 ed. Sturz petiisse.

Photii doctrina deinde transiit in Etymologi M. glossam p. 385, 51: ἑτερόγναθος ἵππος· ὁ σκληρόστομος· οἷον ὁ ταῖς γνάθοις ὡς μὴ ἰδίαις χρώμενος· ἢ ὁ ἄπληστος καὶ ἀμφοτέραις ταῖς γνάθοις ἐσθίων. Conlatis Photio s. u. et Orione p. 59, 26 dubium non est, quin Etymologus M. in priore parte usque ad χρώμενος participium Orionem, in posteriore inde a particula ἢ Photium sit secutus.

Denique si scire cupies, cuiusnam obseruationes exhibeat Etymologus in glossis: 1) εὐερκίας p. 390, 18: εὐπρεποῦς ἀσφαλείας καὶ περιφράξεως[1]); 2) εὔηνος p. 390, 56: ὁ πρᾶος καὶ μέτριος, καὶ μὴ ταραχώδης· ἀπὸ μεταφορᾶς τῶν ἵππων[2]);

---

1) Hesychius: εὐερκείας· ἀσφαλείας, quae uerba inter Herodiani fragmenta recepit Lentz tom. II. p. 513.

2) Hesychius: εὐήνιον· καλῶς ἡνιοχούμενον, ἐπὶ μηδενὶ ἀνιώμενον, πρᾶον; lexicogr. V. Bekk. p. 257, 21: εὐηνιώτατα· τὰ εὖ ἔχοντα, ἀπὸ μεταφορᾶς τῶν ἵππων, αἳ θέουσαι ἡνία ἄγουσιν.

3) *εὐθημοσύνη* p. 391, 28: *τάξις*[1]); 4) *Εὐμολπίδαι* p. 393, 28: *γένος Ἀθήνησιν, ἀπὸ Εὐμόλπου τοῦ Θρᾳκός, ὃς καὶ τὴν μύησιν εὗρεν. ἢ ἀπὸ τοῦ Μουσαίου· ὃς ἦν ἀπὸ β΄ πέμπτος*[2]); 5) *εὐναῖος* p. 393, 43: *ἐγκεκρυμμένος. Σοφοκλῆς Δόλοψιν· Εὐναῖος εἴη δραπέτιν στέγην ἔχων*[3]); 6) *εὐράχαντες* p. 395, 21: *ἥκοντες· ῥαχίας γὰρ ἐκάλουν τοὺς τραχεῖς καὶ παρήκοντας τόπους*; 7) *ἔφεσις* p. 401, 51: *. . . ἡ εἰς ἄλλο δικαστήριον ἐφιεμένη δίκη ὑπὲρ τοῦ κριθῆναι πάλιν. ἐγένετο δὲ Ἀθήνησιν ἐπὶ τῶν ἐν τοῖς δήμοις ἀποψηφισθέντων. ἐφεῖσθαι γὰρ αὖθις ἐξῆν αὐτοῖς εἰς δικαστήριον περὶ τῆς πολιτείας. καὶ εἰ μὲν ἑάλωσαν, ἐπωλοῦντο ὡς ξένοι· εἰ δὲ μή, ἐπανίεσαν*[4]) *εἰς τοὺς ἐξ ὧν ἀπεψηφίσθησαν δήμους*[5]). — euoluas mihi omnes illos grammaticos et lexicographos et deprehendas sane aut nullum plane uestigium illarum glossarum uel certe nihil simile aut fontem, qui uix agnoscatur, ex quo Photius solus sua suffuratus est, cuius auxilio centum fere annis post Etymologus M. illam doctrinam uetustam retractauit. An mihi demonstrare conaberis Etymologum u. c. *Εὐμολπίδαι* glossam Photii lexico non usurpato conposuisse eadem forma iisdemque uerbis atque Photium ex scholio Soph. uel ex ipsorum Istri, Androtionis cett. operibus?

Venio iam ad litteram *ι*. Quarum Etymologici M. *λέξεων* nonnullae etiam hoc loco mihi tractandae sunt, quas, etsi a Photio et Etymologo M. solis eas tradi Boysen concedit nec fontem alium unde fluxerint indicare potest, tamen ab Etymologo ex Photii lexico descriptas esse negat.

Praemittam eum locum, quo vel solo, si cetera corruant,

---

1) Quae secuntur, recepit Etymologus ex Orionis lexico, ubi p. 59, 16 similia exstant.

2) Conferas illud doctissimum scholion Soph. ad Oed. Col. u. 1051 ed. Elmsley p. 79, ubi cognoscere poteris, unde Photius sua in lexicon transtulerit. Valde a Photio distat Hesychius.

3) Hesychius: *εὐναῖος· λαγώς. Σοφοκλῆς Δόλοψι. κατεπτηχώς.*

4) Codd. V et D *ἐπανήεσαν.*

5) Lexicogr. V. Bekk. p. 244, 8: *ἔφεσις· εἴσοδος ἡ εἰς ἄλλο δικαστήριον ἐφιεμένη ὑπὲρ τοῦ κριθῆναι αὖθις τὸ αὐτὸ πρᾶγμα*; lexicogr. IV. Bekk. p. 186, 7, Et. Gud. p. 224, 21, Harpocr. p. 142 ed. Dind. ualde dissident.

patebit Etymologici M. auctorem in littera ι quoque Photii *λέξεων συναγωγήν* manibus trivisse: dico expositionem, quae est p. 462, 52 de uoce *ἰάλεμος· σημαίνει τὸν θρῆνον. ἔστι γὰρ εἶδος θρήνου. ὅτε μὲν ἐπὶ τοῦ Ἀπόλλωνος λέγεται, δασύνεται, ἀπὸ τῆς ἱήσεως (ὅ ἐστιν ἀφέσεως) τῶν βελῶν· ἐπὶ δὲ τοῦ θρήνου, ψιλοῦται. γεγόνασι δὲ ἀμφότερα οὕτως. ἔστιν ἵημι τὸ πέμπω. ἐκ τούτου γίνεται ἴηος· εἶτα ἰήεμος διὰ τοῦ ε κατὰ τὴν παραλήγουσαν· τροπῇ τοῦ η εἰς α καὶ πλεονασμῷ τοῦ λ, ἰάλεμος, ἐπὶ τοῦ θρήνου. ἢ ἐκ τοῦ ἴηος κατὰ τροπὴν τοῦ η εἰς ε, γίνεται ἴεμος· καὶ πλεονασμῷ τῆς αλ συλλαβῆς, ἰάλεμος· καὶ ἰαλεμῆσαι τὸ θρηνῆσαι, ὡς παρὰ Καλλιμάχῳ 'εἰδυῖα φάλιον ταῦρον ἰηλεμίσαι'. Οὕτως Φιλόξενος περὶ Μονοσυλλάβων, ὥς φησιν Ὠρίων. Ἐν ἄλλοις δὲ εὗρον ἐγὼ τὸ ἰάλεμος ἐπὶ τοῦ θρήνου ἐτυμολογούμενον παρὰ τὸ ἐπὶ τοῖς ὀλωλόσιν ἰωὴν φέρειν.*

Hoc de uocabulo praeter Etymologum M. Moeris atticista [ed. Piers. p. 190], Hesychius, Photius, Etymologus Gudianus [p. 268, 45 et p. 269, 3] egerunt. Ex quibus Hesychium Etymologo M. hac in glossa conscribenda fontem fuisse, Boysen censet, quamquam una *θρῆνοι* uox et in Etymologico M. et in Hesychii lexico reperitur neque ulla littera in ceteris conuenit: [Hesych.] *ἰάλεμοι· θρῆνοι. ὀρφανοί, στερόμενοι. θρηνητικοί. ἄνανδροι. δυστυχεῖς.* Sed haec est Boyseni leuis argumentandi ratio, de qua uerba facere opus non est. — Immo Etymologi M. obseruatio conglutinata est ex Photii et Etymologi Gud. glossis, nisi dicere malis ex glossis Moeridis et Photii et Etymologi Gud. eiusue fontis et Herodiani et alius etymologi i. e. aut Etymologi Gud. aut eius fontis. Simul ex hoc exemplo plane apparet, quemadmodum recentiores lexicographi ueterum libros excerpserint. Etenim quae Etymologus M. initio glossae profert: *σημαίνει τὸν θρῆνον,* leguntur et apud Moeridem et apud Etymologum Gud.; uerba, quae secuntur: [*ἔστι*] *γὰρ εἶδος θρήνου*, apud solum Photium; ea quae restant: *ὅτε μὲν* cett. magna ex parte apud Etymologum Gud. Ita enim lexicographi opera componebant, ut ordine uerborum confecto in uniuscuiusque uocis locum et nonnulla

de suo, quae sane omnia erant exilia, et quae in fontibus inuestigauerant, sine mente ac ratione referrent et congererent [1]). Quam rem ita se habere manifestum fit et exemplis sescentis non solum ex Etymologico M. uerum etiam ex aliis lexicis sumptis Graecorum Romanorumque [2]), et expositione Etymologi M. de uoce *ἰάλεμος*, in qua dixerim furem teneri tam manifestum quam nullo alio loco. Primum enim quicumque initium glossae: *σημαίνει τὸν θρῆνον. ἔστι γὰρ εἶδος θρήνου* perpenderit, utramque explicationem, quibus idem significetur, ex eodem libro esse descriptam negabit. Dein priorem interpretationem *σημαίνει τὸν θρῆνον* ex eodem opere petitam non esse ac uerba sequentia: *ὅτε μὲν* cett. [scil. ex Etymologico Gud.], patet. Neque enim credibile est Etymologum M. in priore explicatione [Et. Gud.] non acquieuisse, sed Photii lexico inspecto alteram hinc addidisse ac tum ad Etymologi Gud. explicationem exscribendam rediisse. Ergo statuimus, Etymologum M. priorem interpretationem ex Moeridis uerbis: *ἰάλεμος, Ἀττικῶς. σημαίνει δὲ τὸν θρῆνον ....*, alteram ex Photii glossa: *ἰαλεμῷ· θρηνῷ. ἰάλεμος γὰρ θρήνου εἶδος·* cett. petiisse atque, quae a uerbis *ὅτε μὲν* cett. secuntur, ex Etymologico Gud. eiusue fonte aliisque adiunxisse. Sed utut est, negari nequit, quae laudaui *ἔστι γὰρ εἶδος θρήνου* uerba non esse Etymologi M. ipsius, sed, cum non forte factum sit, ut Photius eadem praebeat, solius patriarchae.

Ἰδιαίτερον· ἰδικώτερον [3]) glossam Etymologi M. deberi Photio, apud quem legimus: *ἰδιαίτερον· ἰδικώτερον*, mihi concedes, praesertim cum perlustratis omnibus qui ante Etymologum M. scripserunt, lexicographis superstitibus illorum uerborum ne uestigium quidem reperiatur.

De Atheniensium die festo, quem *ἱερὸν γάμον* uocant, exstant pauca in Hesychii, Photii, Etymologi M. lexicis, quae

1) Cf. Boysenum l. c. p. 68.
2) Cf. Festum.
3) Cf. Thom. Mag. ed. Bernard p. 466 agn. 3, ubi Oudendorpius Suidae formam *ἰδικώτερον* in *ἰδιώτερον* mutandam esse iniuria censet, quia haec uerba in Photii codice, ex cuius lexico in Suidam migrauerunt, ita scripta sunt.

inter se comparata declarabunt Etymologum quidem sua debere Photio, Photium fortasse Hesychio eiusue fonti, haudquaquam, quod Boysen, ut Photii uestigium deleat in Etymologico M. patens, commendat: Etymologum Hesychio. Ipse autem diiudices illorum uerbis examinatis:

Hesychii:	Photii:	Et. M. p. 468, 56:
ἱερὸς γάμος· ἑορτὴ Διὸς καὶ Ἥρας.	*ἱερὸν γάμον· Ἀθηναῖοι ἑορτὴν Διὸς ἄγουσι καὶ Ἥρας ἱερὸν γάμον καλοῦντες.*	*ἱερὸν γάμον· Ἀθηναῖοι ἑορτὴν Διὸς ἄγουσι καὶ Ἥρας ἱερὸν γάμον καλοῦντες.*

Et. M. p. 468, 36: *ἱερᾶσθαι· ἱερουργεῖν· καὶ Θουκυδίδης· ‘κατὰ δή τινα παλαιὰν αἰτίαν οὐ καθαροὺς ὄντας ἱερῶσθαι’. σημαίνει τὸ ἱεροὺς νομισθῆναι, καὶ οἷον καθιερῶσθαι.* Quam expositionem conflatam esse ex duabus glossis de uocibus *ἱερᾶσθαι* et *ἱερῶσθαι* omisso altero lemmate post *ἱερουργεῖν* uerbum nemo non uidet [1]. Pars prior cuius auctoris esse possit: *ἱερᾶσθαι· ἱερουργεῖν*, ostendunt et Hesychius: *ἱερᾶσθαι· ἱερουργεῖν. καὶ τὸ ἱερωσύνην ἔχειν* et lexicographus Bachm. [AGr. I. 260, 17]: *ἱερᾶσθαι· ἱερουργεῖν,* quocum Photius consentit sub eodem lemmate. Sed antequam cuius doctrinam Etymologus M. reddat, discernamus, exploremus, quae de uerbo *ἱερῶσθαι* sint tradita. Hesychius habet haec: *ἱερῶσθαι· θύειν καθαροὺς ὄντας* et Photius: *ἱερῶσθαι· φησὶ Θουκυδίδης· ‘νομίσαντες κατὰ δή τινα παλαιὰν αἰτίαν οὐ καθαροὺς ὄντας ἱερῶσθαι’. σημαίνει γὰρ τὸ ἱεροὺς νενομίσθαι καὶ οἷον καθιεροῦσθαι.* Quibus omnibus cum Etymologi M. glossa conlatis nullus de origine dubitationi locus est. Etenim quamquam glossae initio Hesychius et lexicographus Bachm. eadem praebent atque Photius, ut Etymologus sua eodem iure ex illis hausisse dici possit, tamen quam maxime repugnat altera pars, ubi non solum illo Thucydidis loco, uerum etiam extremis uerbis uestigium Photii deprehenditur.

1) Conferas Sylburgium in Gaisf. Et. M. ed., qui adnotauit: *καὶ Θ.*] fortasse melius, *ὁ δὲ Θουκ.*: ut uidelicet *ἱερᾶσθαι* et *ἱερῶσθαι* aduersatiua coniunctione dirimantur.

Persimilis est ratio glossae Et. M. p. 479, 5: ἰσχνομυθοῦντες· ἀκριβολογοῦντες, quacum congruunt glossae lexicographi Bachm. et Photii. Hesychius autem ʽἰσχνομυθοῦντεςʼ esse dicit: ʽλεπτολογοῦντες. ἀκριβολογοῦντεςʼ. Quae cum ita sint, num putas tres illos lexicographos miro quodam casu consentientes eandem explicationem uerbi ἰσχνομυθεῖν retinuisse, eandem omisisse? Ordo igitur excerptorum hic est: lexicographus Bachm. ab Hesychio atque aut Photius et Etymologus M. a lexicographo aut ab hoc, quod ueri est similius, Photius [1]), a Photio Etymologus glossam habet.

Neque minus ad sententiam meam stabiliendam ualent articuli, qui sunt in Etymologico M. de uocibus ἵδρυσις p. 466, 43, Ἱερώνυμος p. 468, 49, ἰθύφαλλοι p. 470, 3 (cod. M.), quibus Boysen, qui fontem aliquem sese inuestigare potuisse negat, originem quamuis incertam sine negotio indicare poterat, lexicis et Harpocrationis [ed. Dind. p. 159, 17] et Bachm. [AGr. tom. I. p. 260, 10] inspectis, ubi eadem exstant atque in Photii lexico [2]) et in Etymologico M. Sed cum exemplis allatis satis superque demonstratum sit Etymologum adiisse Photium in littera ι quoque, etiam in his glossis opinamur patriarchae doctrinam inueniri.

Omittam exempla proferre, ex quibus efficiam Etymologum in littera κ Photii lexico usum esse, sed id, quod demonstraturus sum, documentis ex litteris ν ξ ο π (init.) petitis confirmabo.

Iam uideas quaeso glossam, quae est p. 599, 51 de uoce

---

1) Suo iure, ut mihi uidetur, Boysen refellit Naberum cum demonstrat, lexicon Bachm. a Photio in λέξεων συναγωγήν esse receptum Cf. Nab. proll. p. 127 sq., Boysen. l. c. p. 34 sqq., Leop. Cohn. Jahrbb. Suppl. XIII, p. 813 sq.

2) Glossas Ἱερώνυμος et ἰθύφαλλοι Naber ut omnes, quas ex Harpocrationis lexici epitoma arreptas in Photio deprehendit, eiecit: sed iniuria opinor, cum illa Harpocrationea reuera in Photii libro olim lecta esse nemo neget. Cur igitur quae Photii sunt, ei denegemus? Profecto si Harpocrationis lexicon eiusque epitoma aetatem non tulissent, Naber nullum temporis punctum dubitasset, illa quoque Photio dare ac concedere. Cf. Nab. proll. p. 106.

νεαλής· κυρίως ὁ νεωστὶ ἑαλωκὼς ἰχθύς, ἢ ἁλισθείς, ὁ πρόσφατος. Praetermissis lexicographis iis, quorum ex operibus Etymologus hanc obseruationem non hausit: Antiatticista (Bekk. AGr. I. p. 109, 13], Phrynicho (ἐκ τῶν Φρυνίχου Bekk. AGr. I. p. 52, 20], Ammonio [ed. Valck. p. 97 (p. 95)], Etymologo Gud. eiusue fonte [p. 403, 38], restant Harpocration [ed. Dind. p. 212, 3]: νεαλής· Δημοσθένης ἐν τῷ κατ' Ἀριστογείτονος, εἰ γνήσιος. ὁ νεωστὶ ἑαλωκὼς οὕτως ἐλέγετο κατὰ μεταφορὰν τὴν ἀπὸ τῶν ἰχθύων; Hesychius: νεαλής· νεωστὶ ἁλούσης. νεαλεῖς· πρόσφατοι. κυρίως δὲ ἐπὶ τῶν ἁλσὶ παττομένων; auctor lexici V. Bekk. [p. 282, 27]: νεαλής· ὁ νεωστὶ ἑαλωκὼς ἰχθύς, ἢ ὁ νεωστὶ ὁτιοῦν πεποιηκὼς ἢ πεπονθώς; Photius: νεαλής· κυρίως ὁ νεωστὶ ἑαλωκὼς ἰχθύς· λέγεται δὲ καὶ ὁ νεωστὶ ἁλισθείς.

Quorum glossographorum, quos Etymologus exscribere potuit, lexicogr. V. Bekk. statim abiciemus, cum eius doctrinam Etymologus iam p. 599, 9 suam reddiderit et, quamquam ille admodum inepte lexicon condebat, tamen certe non ita sana mente caruerit, ut quae paulo ante ex aliquo libro sumpserat, eodem fere dixerim momento ex eodem auctore repeteret. Quibus perspectis alteram Etymologi glossam certe fluxisse ex altero fonte etiam tum statuendum esset, si Photii λέξεων συναγωγή periisset. Neque enim ex Hesychii lexico neque ex Harpocrationis opere, quorum expositionibus dissimilis est Etymologi iste alter articulus, sed solo ex Photio fluxit, qui fortasse sua habet ex illorum operibus. Unum uerbum extremum πρόσφατος Etymologum M. aliunde u. c. ex Hesychii glossa νεαλεῖς· πρόσφατοι adiunxisse satis est uerisimile.

Photio igitur in hac quoque littera agnito haec documenta addam, e quibus idem apparebit.

Compara glossam Etymologi M. p. 612, 30 et Photii de sudore, quem uocant, sicco: ξηρὸς ἱδρώς· ὁ μὴ ὑπὸ λουτρῶν, ἀλλ' ὑπὸ γυμνασίων καὶ πόνων γενόμενος; utrumque ad uerbum consentire uidebis, ceteris lexicographis nihil exhibentibus.

Neque minoris pretii est Photii expositio de uoce ὀτρυγηφάγον· τὸν κριθοφάγον· Ἀρχίλοχος κατὰ πλεονασμὸν τοῦ ο·

τρύγη γὰρ ὁ Δημητριακὸς καρπός, quae paulo mutata redeunt apud Et. M. p. 637, 24 s. u. *ὀτρυγηφάγος· τρύγη, ὁ Δημητριακὸς καρπός· ἐξ οὗ τρυγηφάγος· καὶ πλεονασμῷ τοῦ ο ὀτρυγηφάγος* omissis uerbis Photii *τὸν κριθοφάγον· Ἀρχίλοχος.*

At dixerit quispiam Etymologum sua ex Photio uix sumpsisse, cum etiam ab Hesychio uel Herodiano petere ea potuerit. Sed tu ipse glossas aspicias. Primum Hesychius haec praebet s. u. *ἀτρυγηφάγου· πολυφάγου. τρύγη γὰρ ὁ Δημητριακὸς καρπός*, quorum sola in Etymologico M. conspicis uerba nouissima, quae tamen neutiquam, cum ea sub littera *α* reperiantur, ab Etymologo secundum morem excerpendi in componenda littera *ο* descripta, sed fortasse in alterum articulum, qui est p. 167, 21 s. u. *ἀτρύγετος*, translata sunt. At uero ne haec quidem sententia stare potest, cum ibi auctorem appellet Etymologus Herodianum: *ἀτρύγετος· ʽπαρὰ θῖν' ἁλὸς ἀτρυγέτοιο'. παρὰ τὸν αἰγιαλὸν τῆς θαλάσσης τῆς ἀκαταπονήτου καὶ πολλῆς· ἢ τῆς ἀκάρπου. εἰ μὲν παρὰ τὴν τρύγην, ὥς ἔνιοι, οὐ πλεονάζει· [τρύγη δέ ἐστιν ὁ Δημητριακὸς καρπός, ὥσπερ ʽὄνου κήλωνος ὀτρυγηφάγου' ἀντὶ τοῦ κριθοφάγου, κατὰ πλεονασμὸν τοῦ ο, ὡς ἐπὶ τοῦ κρυόεις ὀκρυόεις. ὡς παρὰ Ἀρχιλόχῳ, τρύγαν οὐκ ἔχουσαν· ἢ μὴ τρυγωμένην· οἱ δέ, ἄδενδρον·] εἰ δὲ παρὰ τὸ τρύειν, πλεονάζει. ἄτρυτος γὰρ ἀτρύετος, καὶ πλεονασμῷ τοῦ γ, ἀτρύγετος. οὕτως ʽΗρωδιανός.* Huc referuntur uerba uncis inclusa, quae, id quod nomen Herodiani in fine appositum declarat, ex huius opere [scil. *περὶ παθῶν*], una tamen cum uerbis *εἰ μὲν παρὰ τὴν τρύγην, ὥς ἔνιοι, οὐ πλεονάζει* et *εἰ δὲ παρὰ τὸ τρύειν, πλεονάζει* fluxerunt, quare Lentz fere totam glossam inde a uerbis *εἰ μὲν π. τ.* in Herodiani fragmenta recipere debuit, non sola uerba tom. II. p. 174 uncis inclusa (iure omissis illis *ἢ μὴ τρυγωμένην· οἱ δέ, ἄδενδρον*), et tom. II. p. 284 uerba, quae uncos secuntur: *παρὰ τὸ τρύειν πλεον.* Nam quominus illa uerba *εἰ μὲν π. τ. τρ.* cett. Herodianea esse putemus, uix impediat illud *ʽἔνιοι'*, quod iam apud Herodianum legi potuit. Itaque ex Herodiano Etymologus deriuauit, quae sub littera *α*, ex Photio, quae sub littera *ο* exstant, ita quidem, ut his glossis

(id quod ex illo manifestissimo exemplo sub uoce *νεαλής* elucebat) ab Etymologo, si duas glossas in lexico praebet, duos libros esse usurpatos, optime confirmetur. — Quae autem Hesychius sub littera *ο* exhibet: *ὀτρυγηφάγον· περιττὸν τὸ ο. τρύγη γὰρ ὁ σῖτος καὶ ὁ χόρτος*, ea sententiam nostram non perturbant.

Pluribus uerbis demonstrare in medio Etymologico M. uestigia Photiana inesse cum non iam opus sit, tamen de duabus glossis uerba faciam, quibus, ut hoc iterum iterumque premam, adnectere poteram multas alias Etymologi obseruationes, quae, etsi concordant et cum Photii et cum aliorum u. c. lexicographi Bekk. uel Bachm. glossis, tamen summa cum uerisimilitudine Photio tribuendae sunt.

Priore loco afferam illam narrationem de Atheniensium die festo in honorem Iouis instituto, quem uocant *τὰ Πάνδια* uel *Πάνδεια*. Legitur in Etymologico M. p. 651, 21: *ἑορτὴ Ἀθήνησιν· ἀπὸ Πανδείας τῆς σελήνης· ἢ ἀπὸ Πανδίονος, οὗ καὶ ἡ φυλὴ ἐπώνυμος· ἢ ὅτι τῷ Διῒ ἄγονται τὰ Πάνδεια· ὠνόμασται ἀπὸ τοῦ πάντα δινεύειν* (!) *τῷ Διΐ.* Auctorum, qui aliquantulum de hoc die festo tradentes ab Etymologi M. uerbis multo distant, scholiastam Demosthenis [ed. Dind. opp. uol. IX. p. 539], Harpocrationem, Hesychium prorsus omittere licet. Restant lexicographus V. Bekk. et Photius, quorum ille haec exhibet [p. 292, 10]: *Πάνδια· ἑορτὴ Ἀθήνησιν, ἤτοι ἀπὸ Πανδίας τῆς Σελήνης, ἢ ἀπὸ Πανδίονος, οὗ καὶ ἡ φυλὴ ἐπώνυμος* nec plura, hic: *Πάνδια· ἑορτή τις· ἀπὸ Πανδίας τῆς Σελήνης· ἢ ἀπὸ Πανδίονος, οὗ ἐστὶ καὶ φυλὴ ἐπώνυμος· ἄγεται δὲ αὕτη τῷ Διΐ· ἐπονομασθεῖσα ἴσως οὕτως ἀπὸ τοῦ πάντα δεῖν θύειν τῷ Διΐ.* Perspicuum est Etymologum debere aut priorem partem glossae lexicographo V. Bekk. et posteriorem Photio aut totam glossam patriarchae. Pro *δινεύειν* ab Etymologo M. tradito scribendum esse *δεῖν θύειν* Photii uerba demonstrant.

Denique mihi in animo est glossam Etymologi M. tractare de triremi sacra *Πάραλος* p. 699, 14: *ἱερὰ τριήρης ὥσπερ καὶ Σαλαμινία καὶ Ἀντιγονὶς καὶ Δημητριάς· ἀπὸ Παράλου*

τινὸς ἥρωος· πρὸς ὑπηρεσίαν τῶν ἀναγκαίων ἐπιτήδειος. αὗται δὲ ἐπὶ στρατηγοὺς ἐπέμποντο, καὶ τοιαύτας τινὰς χρείας. Quam expositionem non ex uno fonte manasse facile cognoscitur. Diuidenda enim est in partes quattuor: ab initio usque ad nomen Δημητριάς, dein usque ad uocabulum ἥρωος, tum usque ad adiectiuum ἐπιτήδειος, denique usque ad finem. Unde deprompta sint uerba media, pars secunda et tertia, inuestigare non potui. Cum extrema autem glossa concinunt ad uerbum extrema uerba glossae lexici V. Bekk. p. 267, 21 s. u. ἱεραὶ τριήρεις· πάραλος, Σαλαμινία, Ἀντιγονίς, Δημητριάς. αὗται ἐπὶ στρατηγοὺς ἐπέμποντο καὶ τοιαύτας τινὰς χρείας, ubi etiam priora uerba Etymologi M. fere omnia occurrere uides. Num autem haec glossa lexicographi V., quae sub littera ι exstat, huic Etymologi articulo sub littera π fons fuerit, ualde dubito, praesertim cum illic media Etymologi uerba desint neque probabile esse uideatur, Etymologum eandem glossam, quam antea sub lemmate ἱεραὶ τριήρεις p. 469, 19: αἵτινές εἰσι Πάραλος, Σαλαμινία, Ἀντιγονίς, Δημητριάς. αὗται ἐπέμποντο ἐπὶ στρατηγοὺς καὶ τοιαύτας τινὰς χρείας in farraginem receperat, posthac denuo in usum conuertisse idque ita, ut priorem partem illius glossae Seguerianae [Πάραλος usque ad 'Δημητριάς'] transcriberet, his ex alio quodam fonte nonnulla [ἀπὸ Παράλου ἥρωος usque ad 'ἐπιτήδειος'] adderet, postremo in fine ad illam doctrinam Seguerianam [αὗται δὲ ἐπὶ στρ. usque ad 'χρείας'] rediret. Veri esse similius censeo hoc loco Etymologum lexicographum V. Bekk. non adiisse sed, quae uerba cum illo conueniunt maximeque extrema, ex communi aliquo fonte deduxisse. Initium autem transiit procul dubio ex Photii articulo Πάραλος· ἱερὰ τριήρης, ὥσπερ καὶ ἡ Σαλαμινία· ἦσαν δὲ καὶ ἄλλαι τριήρεις β′· Ἀντιγονὶς καὶ Δημητριάς· . . ., omissis uerbis quae superuacanea esse uidebantur, inde ab 'ἦσαν' usque ad 'τριήρεις β′'.

Restat, ut, quod mihi extremum proposueram, quam possum brevissime de glossis Photianis disseram, quae in Etymologico M. sub littera τ leguntur.

Paginarum quadraginta, quae continent hanc litteram, de-

cem priores accuratissime cum illis grammaticis, quorum opera fortunae beneficio ad nos peruenerunt, contuli atque sedecim articulos collegi, quos ad nullum alium nisi ad Photium redire necesse est. Ex illo autem numero colligendum esse uidebatur, Boysenum in numero glossarum CLXV, quas ab Etymologo M. ex Photii lexico sub littera *τ* arreptas deprehendit, errauisse. Nam tantum aberat, ut equidem Boyseni rationem confirmari illas reliquas triginta paginas litterae *τ* percurrens viderem, ut tantum sexaginta circiter tota littera *τ* glossas Photianas efficere possem.

Illas autem sedecim adnotationes ex Etymologico M. huc ad litteram transferri non opus esse censeo, cum certis argumentis me iam unicuique persuasisse confidam. Attamen, ut cuilibet occasio sit illos locos comparandi, enumerabo eos atque adiciam nomina et locos lexicographorum, qui uel similia uel alia praebent.

1) Et. M. p. 743, 56: τάγυρι. Hesychius s. u. ταγύρια similia. 2) Et. M. p. 745, 33: τανύποδας. Hesychius s. u. τανύποδας Ἐριννῦς similia. 3) Et. M. p. 745, 48: τανύπτερος. Lexicogr. Bachm. [AGr. I. p. 381, 29] eadem, sed sub lemmate τανυπτέρυγος. Hesychius s. u. τανύπτερος similia. 4) Et. M. p. 746, 5 s. u. τάπητες [pars prior]. Hesychius s. u. τάπησι similia. Et. Gud. p. 521, 57 s. u. τάπης[1]) et p. 521, 60 s. u. τάπητες alia. 5) Et. M. p. 746, 15 s. u. ταραντεῖνον. Hesychius s. u. ταραντῖνον similia. 6) Et. M. p. 746, 16 s. u. Ταραντιναὶ βαφαί. Hesychius s. u. Ταραντῖναι· αἵματι βαφαί cett. alia. 7) Et. M. p. 747, 14 s. u. τάρταρος [inde a uerbis οἱ δὲ usque ad ʻλέγουσιʼ]. Desunt omnes. 8) Et. M. p. 747, 48 s. u. ταυροφάγον. Hesychius s. u. ταυροφάγος similia. 9) Et. M. p. 751, 4 s. u. τελισκόμενος. Lexicogr. Bachm. [l. c. p. 383, 21] eadem, sed sub lemmate τελισκόμος. 10) Et. M.

---

1) Praebet Et. Gud. hoc loco ueriloquium uocis τάπης, quod legitur in parte altera glossae Etymologici M. auctore Orione appellato, cuius quidem loco, cum expositio in illius lexico desit, certe cum cod. V Ori nomen scribendum est.

p. 751, 5 s. u. τελενικίσαι. Hesychius s. u. τελενικίσαι similia. 11) Et. M. p. 751, 8 s. u. τελεσθῆναι. Antiatticista [Bekk. AGr. I. p. 114, 28] fere eadem. 12) Et. M. p. 751, 11 s. u. τελετή [pars prior]. Hesychius s. u. τελεταί plura, ex quibus Photius sua depromere potuit neque uero Photii articulo non aspecto Etymologus, qui ad litteram cum Photio conspirat. Etymologus Gud. p. 524, 50 similia. 13) Et. M. p. 751, 26 s. u. Τελμισσεῖς. Hesychius s. u. Τελμισεῖς alia. 14) Et. M. p. 752, 6 s. u. τένθης. Et. Gud. p. 525, 52 s. u. τένθης est multo uberior, unde uel e cuius fonte Etymologum M. hausisse non est ueri simile conl. Et. M. et Phot. 15) Et. M. p. 752, 7 s. u. τένοντας. Lexicogr. Bachm. [l. c. p. 384, 15] et Hesychius s. u. τένοντες similia, item Ed. Gud. p. 526, 17 s. u. τένοντα. 16) Et. M. p. 753, 10 s. u. τερμινθὸς καὶ τέρμινθος. Hesychius s. u. τέρμινθος habet solam priorem glossae Etymologi M. partem, quae conuenit. — Cum omnibus autem locis congruit Photius.

Antequam hanc paragraphum absoluam, breuiter illos Etymologi M. articulos attigerim, in quibus Photius ab illo laudatur. Omissis his tribus glossis p. 418, 49 Et. M. s. u. ἡγητορία, ubi Etymologus eadem praebet ac Photius, Et. M. p. 505, 19 s. u. κερασβόλον, quae Photii lexico aliqua quidem ex parte debetur[1]), Et. M. p. 529, 50 s. u. κορεσθῆναι, quae in Photio periit[2]), mihi est agendum de articulis Et. M. p. 540, 4 s. u. Κρόνος, Et. M. p. 613, 4 s. u. ὀβολός, Et. M. p. 654, 39 s. u. παρέμενος [cod. V. et Flor.]. — Quorum articulus 'Κρόνος' in Etymologico Gud. p. 586, 21 ad litteram una cum Photii nomine, eo omisso in schol. ad Hes. Theog. u. 459 reperitur. Glossas autem, ὀβολός et παρέμενος, quae solae supersunt, neque in Photii lexico neque usquam in lexicographorum uel grammaticorum uel scholiastarum collectionibus, quas perscrutabar, reperire potui. Propterea autem

1) Quamquam patriarchae nomen, cum solo in cod. Flor. legatur, librarii errore huc ex articulo 'Κρόνος' translatum esse Miller l. c. p. 201 adn. 4 mauult.

2) Cf. Phot. ed. Pors. I. p. 176, ed. Nab. proll. p. 5 et p. 350.

mihi consequens esse non uidetur, ut Photius in nullo omnino opere has uoces interpretatus sit, cum aliter explicari non possit, cur Etymologus M. illis expositionibus Photii nomen subiunxerit. Neque uero cum Nabero efficiendum est Photium ipsum *λέξεων συναγωγήν* non confecisse, sed eius librarium aliquem, qui, cum posthac turbatum uerborum ordinem emendaret, has glossas, quae in Photii lexico aut non leguntur aut minus uberes exstant quam in Suidae aliorumque lexicis, omisisse — quam coniecturam, cum Freyer[1]) satis iam refutarit, hoc loco breuiter perstringo.

§ 2. Duas glossas Etymologici M. rhetoricas in Photio deesse aliasque multo uberiores in Etymologico M. quam in Photii lexico exstare demonstratur.

Naber cum coniecturam illam admodum artificiosam proposuerit, qua doceat, Photii lexicon, quale nunc habeamus, decurtatum esse, glossas, quas hac paragrapho examinaturus sum, maximi momenti atque ponderis esse negauit et nonnullas prorsus neglexit. Causa enim, cur duae glossae rhetoricae in Photii lexico desint aliaeque multo uberiores in Etymologico M. exstent quam in Photio, Nabero est Photius decurtatus. Cum fieri non possit, ut huic suspicioni accedam, quoniam Freyerum, ut modo dixi, sequor, illae glossae mihi singularem eximiamque auctoritatem nanciscuntur: conclamant et affirmant Etymologum haudquaquam in componendis glossis rhetoricis Photii lexico usum esse. Quod ne Boysenum quidem fugisse uidetur, qui quidem tantum abest, ut illis articulis summum pretium addici concedat, ut in medio relinquat, qui, cum Photium nos decurtatum habere ipse neget, illud fieri possit, et acquiescat his in uerbis [p. 69]: 'exceptis glossis '*σφαδάζειν* et *ζύγαστρον*', quorum supplementa unde fluxerint, nondum scio, Etymologus glossarum ceterarum supplementa uel totas glossas ex Etymologico Gud. recepit.' Quae cum ita sint, Boy-

1) L. c. p. 288 sqq. adv. Nab. proll. p. 164 sqq.

senum adduci necesse esse puto, ut formulas rhetoricas non Photium sed Etymologum Gud. uel alios, qui illa additamenta praebent, indicare suspicetur. At cum illa, quae glossis rhetoricis mediis quoque inserta u. c. gl. *ζύγαστρον* inueniuntur, omnino introducit, ipse declarare mihi uidetur sese Etymologi M. rationem excerpendi ignorasse. Ac profecto facile ille intellegere potuit Etymologum semper articulum, quem in farraginem recepturus est, fideliter describere uel excerpere eique adnectere adnotationem nouam alius cuiusdam lexicographi uel suam ipsius doctrinam, nunquam autem illa noua articulo prius descripto medio inserere. Ea autem, quae Boysen de supplementis excogitauit, quibus glossae rhetoricae uberiores sint quam Photianae adnotationes, falsissima esse, in singulis glossis, quas infra enumerabo, accurate ostendam.

Glossae rhetoricae Etymologici M. in Photii lexico desunt hae:

Et. M. p. 761, 46 s. u. *τολύνιον· τὸ καλούμενον Κρατίνειον μέτρον πολυσύνθετον ἀπὸ τοῦ Μεγαρέως Τολύνου· ἔστι δὲ προγενέστερος Κρατίνου. ῥητορική.* et Et. M. p. 785, 44 ....*ὅθεν καὶ ὕφαλος ἄνθρωπος λέγεται* (*ὡς ἐγῷμαι*)[1] *ὁ κεκρυμμένος καὶ πανοῦργος. ῥητορική.* — Quarum priorem in Photio desiderari iam Boysen uidit et p. 69 addit: ‘nisi forte illud *ῥητορική* librarii errore non sub finem uocis *τολύπευμα* [quae glossa in Etymologico M. sequitur] sed sub finem glossae illius antecedentis [quae est glossa *τολύνιον*] posita sit’. At omisit Boysen et in cod. Flor. Milleri p. 283 eadem legi et in codicibus V *ῥήτορος* et DM $\overset{\text{η}}{\text{ρ}}$ glossae *τολύνιον* subiuncta esse, contra sub fine glossae *τολύπευμα* neque in cod. Flor. neque in libris a Gaisfordio conlatis ullum uestigium illius formulae inueniri. — Plane autem fugit Boysenum illa altera glossa rhetorica, quam Etymologus M. adiunxit Photianae expositioni de uoce *ὕφαλοι* p. 785, 43: *ὑποθαλάσσιοι κεκρυμμέναι πέτραι. ὅθεν καὶ ὕ. ἀ.*

---

1) Cf., quae Naber de hac formula recte adnotat proll. p. 168, et hui. diss. § 7, 8: ... *μοι δοκεῖ.*

Glossarum, quae multo uberiores exstant in Etymologico M. quam in Photii lexico, principatum quae teneant, dignae sunt duae: de uocibus ἕνδεκα et ἐσχάρα, quas et Naber et Boysen neglexerunt.

De illo Atheniensium magistratu, qui uocantur οἱ ἕνδεκα, tradit

Etymologus p. 338, 31 haec: Κληρωτοὶ ἄρχοντες ἦσαν οὗτοι, προεστηκότες τοῦ δεσμωτηρίου· καὶ τοὺς ἀπαγομένους κακούργους ἐπὶ θάνατον παραλαμβάνοντες ἐζημίουν· τοὺς δὲ ἀμφισβητοῦντας εἰσῆγον εἰς τὸ δικαστήριον· καὶ τὸ γνωσθὲν περὶ αὐτῶν ἔπραττον. Εἰσῆγον δὲ καὶ τὰ ἀπογραφόμενα χωρία, οἰκίας· καὶ τὰ δημόσια εἶναι δόξαντα παρεδίδουν τοῖς πολίταις. Εἰσῆγον δὲ ἐνίας ἐνδείξεις. ῥητορική.

Compara Photii obseruationem, quae cum in fine litterae ε conlocata sit, non una cum priore parte huius litterae periit: Περὶ τῶν ἕνδεκα. Ἕνδεκα ἄνδρες ὑπὲρ τετταράκοντα ἔτη γεγονότες, κλήρῳ τὴν ἀρχὴν ταύτην ἐλάμβανον· ἐπεμελοῦντο δὲ τῶν ἐν δεσμωτηρίῳ· κλέπτας δὲ καὶ λωποδύτας καὶ ἀνδραποδιστάς, εἰ μὲν ἐπ' αὐτοφώρῳ λάβοιεν, ἐκόλαζον θανάτῳ· εἰ δὲ ἀντιλέγοιεν, εἰς κρίσιν καθίστων.

Res manifesta est: Etymologus M. non modo uerbis inde a 'καὶ τὸ γνωσθέν' usque ad 'ἐνδείξεις' plenior est quam Photius, uerum etiam parte priore ita cum patriarcha discrepat, ut, quamuis sua uterque ex communi fonte deriuarit, nunquam Etymologus hanc glossam rhetoricam ex Photio describere potuerit.

Altera glossa legitur Et. M. p. 384, 10: ἐσχάρα· Ἰλιάδος κ' 'πυρὸς ἐσχάραι.' ἀντὶ τοῦ πυραί, πυρκαϊαί. — δηλοῖ δὲ ἡ λέξις καὶ τὴν ἑστίαν καὶ τὸν ῥύπον καὶ τὸ καυθὲν ἕλκος καὶ τὸν βωμόν, ὡς παρ' Εὐριπίδῃ ἐν Ἡρακλεῖ. καὶ τὴν κυρίως λεγομένην ἐσχάραν φασὶ καλεῖσθαι

Photius praebet hac de uoce quinque expositiones:

1) ἐσχάρα· ἡ ἐπὶ γῆς ἑστία στρογγυλοειδής· ἀφ' ἧς ἐσχάρας λέγομεν καὶ τὰ κοῖλα καὶ περιφερῆ ἕλκη· ὁ δὲ βωμός, τὸ ἐν ὕψει ἐστὶ πρὸς θυσίαν οἰκοδόμημα.

2) ἐσχάρα· ἐσχάραν φησὶ καλεῖσθαι Λυκοῦργος καὶ Ἀμμώνιος τὴν μὴ ἔχουσαν ὕψος, ἀλλ' ἐπὶ γῆς

ἑστίαν, τὴν μὴ ἔχουσαν ὕψος, ἀλλ' ἐπὶ γῆς ἱδρυμένην ἢ κοίλην· παρὰ τὸ καὶ τοὺς ἰατροὺς τὰ ἐν τῷ σώματι κοῖλα ἕλκη ἐσχάρας καλεῖν. ῥητορική.

ἱδρυμένην ἢ κοίλην· παρὸ καὶ τοὺς ἰατροὺς τὰ ἐν σώματι κοῖλα ἕλκη ἐσχάρας καλεῖν.

3) ἐσχάραι πυρός· ἐπὶ ἐδάφους ἀνθρακιαί.

4) ἐσχάρας· τὰ τῶν γυναικῶν αἰδοῖα.

5) ἐσχάριον· θυμιατήριον κοῖλον.

Naberi et Boyseni sententia hoc exemplo optime confirmaretur et praecipue Boyseni supplementa defenderentur, si glossae partem priorem usque ad nomen Ἡρακλεῖ ex alio opere, ex alio reliqua fluxisse demonstraretur. Enimuero Etymologum M. et Photium in parte posteriore, quae finitur formula ῥητορική, ita concordantes uidemus, ut formula ad Photium solum — id quod illi affirmant — spectet. Sed uiris illis doctis spem bonam certamque fere praecidit Eustathius. Etenim forte iste commentator seruauit in commentariis ad Iliadem p. 815, 10 eandem obseruationem de uoce ἐσχάρα atque Etymologus M., quam ex alterutrius atticistae lexico rhetorico depromptam esse infra ostendam[1]). Eustathius autem l. c. haec tradit: τὸ δὲ ἐσχάρα κατὰ τοὺς παλαιοὺς ὡς ὁμώνυμον σημαίνει πολλά. λέγεται γὰρ οὕτω καὶ ὁ βωμός, ὡς παρ' Εὐριπίδῃ ἐν Ἡρακλεῖ· δηλοῖ δέ φασιν ἡ λέξις καὶ ῥύπον καὶ καυθὲν ἕλκος καὶ τὴν κυρίως δὲ λεγομένην ἐσχάραν τὴν μὴ ἔχουσαν ὕψος ἀλλ' ἐπὶ γῆς οὖσαν ἢ κοίλην, ὅθεν καὶ τὰ ἐν σώματι κοῖλα ἕλκη ἐσχάραι ἰατρικῶς καλοῦνται. — Utut autem est, id constat non solum et Eustathium et Etymologum hanc obseruationem eadem forma in suo fonte inuenisse, uerum etiam et Photium et auctorem illius expositionis Eustathianae communi fonte scil. Ammonio in posteriore glossae parte conscribenda usos esse.

Conuerto me ad illas duas adnotationes 'ζύγαστρον et σφαδάζειν', quarum supplementa, quibus Etymologus uberior est quam Photius, unde fluxerint, Boysen ignorat.

1) § 5, 1.

Et. M. p. 412, 29: *ζύγαστρον· τὸ κιβώτιον, ὥς φησι Σοφοκλῆς ʿκοίλῳ ζυγάστρῳʾ. κυρίως ἡ ξυλίνη σορός· παρὰ τὸ ἐνεζεῦχθαι καὶ ἐνδεδέσθαι ἀλλήλαις τὰς σανίδας* [cod. Flor. p. 141 addit: *ἢ παρὰ τὸ ἐζυγῶσθαι τὰς σανίδας*]. *παρὰ Δελφοῖς δὲ ζύγαστρον καλεῖται τὸ γραμματοφυλάκιον. ῥητορικὴ ἡ λέξις.*

conl. Phot. s. u. *ζύγαστρον· κιβωτός· κυρίως δὲ ἡ ξυλίνη σορός· παρὰ τὸ ἐζυγῶσθαι· οὕτως Εὐριπίδης· παρὰ Δελφοῖς δὲ ζύγαστρον καλεῖται τὸ γραμματοφυλάκιον.*

Etymologi ergo et Photii uerba inter se ita opposita sunt: 1) *τὸ κιβώτιον* — *κιβωτός*; 2) *ὥς φησι Σοφοκλῆς ʿκοίλῳ ζυγάστρῳʾ* — *οὕτως Εὐριπίδης*; 3) *κυρίως ἡ ξυλίνη σορός* — *κυρίως δὲ ἡ ξυλίνη σορός*; 4) *παρὰ τὸ ἐνεζεῦχθαι καὶ ἐνδεδέσθαι ἀλλήλαις τὰς σανίδας* — *παρὰ τὸ ἐζυγῶσθαι*; 5) *παρὰ Δελφοῖς δὲ ζύγαστρον καλεῖται τὸ γραμματοφυλάκιον* — conuenit ad litteram Photius. Quae cum ita sint, primo obtutu unumquemque intellegere necesse est et Photium et Etymologum M. ex eodem opere, ubi eadem uel paulo uberior quam in Etymologico M. forma glossae exstabat, doctrinae suae scaturigines deriuasse neque uero fieri posse, ut Etymologus Photii glossam descripserit. Boyseno autem, si scire cupiat, ʿunde fluxerint illa supplementa: ʿ*κοίλῳ ζυγάστρῳ*ʾ ʿ*παρὰ τὸ ἐνεζεῦχθαι καὶ ἐνδεδέσθαι ἀλλήλαις τὰς σανίδας*ʾ, hoc enuntiare possum. Euoluat enim mihi iste Eust. comment. ad Il. p. 956, 4 et uideat eandem fere expositionem ibi legi eamque ex Pausania atticista haustam, ex cuius lexico etiam Etymologum M. non solum supplementa, sed totum articulum sumpsisse infra confirmabo[1]).

De uerbo *σφαδάζειν* exhibet Et. M. p. 737, 15 haec: ... *ἐν δὲ τῷ ῥητορικῷ λεξικῷ εὗρον τὸ σφαδάζειν σημαίνειν τὸ δυσθανατεῖν, ματαίως σπᾶσθαι, χαλεπαίνειν, μετ᾽ ὀργῆς στενάζειν, ὡς Εὐριπίδης· ʿεἰ μὲν τόδ᾽ ἦμαρ πρῶτον ἦν κακουμένῳ· εἰκὸς σφαδάζειν* [*ἦν*] *ἄν*ʾ· [cod. Flor. Mill. p. 275 *καὶ Πλάτων· ʿδιὰ παντὸς βίου σφαδᾷ*ʾ].

Photius s. u. *σφαδάζειν· θράσσειν, δυσθανατεῖν, ματαίως σπᾶσθαι, χαλεπαίνειν, μετ᾽ ὀργῆς στενάζειν.*

---

1) § 4, 8.

Quamquam hoc loco iisdem certis argumentis atque in superiore glossa indicare non possum Etymologum M. totam glossam ex uno fonte hausisse, tamen non uereor illud opinari, praesertim cum uix quemquam contrariam sententiam demonstrare posse putem atque Boysen ipse concedat sese ignorasse, unde Etymologus testimonia adiunxerit.

Audiamus porro Photium et Etymologum de uoce *ἑσμός* agentes, quorum ille haec praebet: *ἑσμός· πληθύς· ὄχλος· κυρίως τῶν μελισσῶν· παρὰ τὸ ἅμα πετομένας ἵεσθαι*, Etymologus p. 383, 9: *ἑσμός· κυρίως τὸ πλῆθος τῶν μελισσῶν παρὰ τὸ ἅμα πετομένας ἵεσθαι. ὡς γὰρ ἀπὸ τοῦ τίθημι, θετός· καὶ βίβημι, βασμὸς καὶ βαθμός· καὶ ἵστημι, στήσω, στασμὸς καὶ σταθμός· οὕτως καὶ ἵημι ἥσω ἑσμός. ἢ παρὰ τὸ ἕπεσθαι τῷ βασιλεῖ τὰς μελίσσας· ὡς γὰρ παρὰ κόμπω, κόμπος· λείπω, λιμός· οὕτως ἕπω, ἑσμός. Καταχρηστικῶς δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ πλήθους καὶ ὄχλου λαμβάνεται. λέγεται δὲ ἑσμὸς ὑπὸ Ταναγραίων καὶ ἡ γεννῶσα. ῥητορική.*

Cum et Naberum censentem Photium esse decurtatum, et Boysenum, aliunde fluxisse Etymologi M. supplementa, in errore uersari praedicarim, hanc Etymologi et Photii glossarum dissimilitudinem hunc in modum definire poterimus: glossa Etymologi ex tribus partibus constat: uocis *ἑσμός* uis propria, originatio, uis translata[1]), cui formula *ῥητορική* subiuncta est. Atqui translata et propria artissime cohaerent et originatio, quae media inter has notiones legitur, secundum ea, quae p. 192 sq. exposui de Etymologi ratione excerpendi, ex eodem fonte manauit, ex quo significatio propria et translata. Ergo consequens est, ut formula ad totam adnotationem pertineat neque Etymologus Photium consuluerit. In hac quoque glossa Boysenum certe fugit non solum Photium et Etymologum, uerum etiam Orionem[2])

---

1) Quam explicandi rationem reperire potes in glossa Et. M. *ζύγαστρον* et in gl. Et. Gud. p. 212, 24, cf. p. 198. adn. 1.

2) Cuius uerba haec sunt [p. 60, 8]: *ἑσμός· ἐπὶ τοῦ πλήθους τῶν μελισσῶν. παρὰ τὴν ἕσιν ὁμοῦ ποιεῖν καὶ μὴ διεστάναι ἀπ' ἀλλήλων. ὅθεν Ὅμηρος* [reliqua desunt].

et Etymologum Gud.[1]) omnes ex eodem communi fonte hausisse, alios autem alia excerpsisse. Nam hoc Boysenum cuiquam persuasisse uix contenderim, supplementa, quae uocat, Etymologum M. glossae rhetoricae ex Etymologico Gud. et Orione deprompta inseruisse, quibus ipsis Etymologus M. insuper multo uberior est.

Glossa optimae frugis est Photii de uoce *ἤλυσις· πορεία*, quacum conferas Suidae adnotationem *ἤλυσις· ἔλευσις. ἄφιξις. ἔφοδος. πορεία* et Hesychii *ἤλυσις· ἔλευσις. πορεία. σύνοδος* et Etymologi M. p. 341, 5 *καὶ ἤλυσιν, τὴν ἔλευσιν.* Quas glossas et Hesychius et Photius et Etymologus et Suidas in opera transtulerunt ex ipso fonte antiquo, qui fere integer restituitur glossa Suidae coniuncta cum Hesychii '*σύνοδος*' et Etymologi M. glossa extrema: *Αἰσχύλος ἐν Ἀργείοις· 'Καπανεύς μου καταλείπεται λοιποῖς ἀκέραυνος ἀρούρων ἐπηλυσίων ἀπέλιπεν'. οἱ δέ, τὰ κατασκηφθέντα. οὕτως εἰς τὸ ῥητορικόν.* Itaque iterum atque iterum fieri non potest, ut Etymologus formula *εἰς τὸ ῥητορικόν* Photii lexicon intellegi uelit.

Et. M. p. 790, 5 *φαινόλης· χιτών· οἱ δὲ παλαιοὶ ἐφεστρίδα. ὡς τό· 'καὶ τὸν φαινόλην ἀποδύσασθαι'. τουτέστι τὸ ἱμάτιον. παρὰ τὸ φαίνεσθαι ὅλον. ῥητορική.* — Naber et Boysen statuentes notam *ῥητορική* significare *συναγωγήν* Photii, in angustias magnas adducuntur. Neque enim verba Etymologi M., quibus formula subscripta est, sunt Photii, qui cum solis uerbis prioribus Etymologi M. [*χιτών· οἱ δὲ παλ. ἐφεστρ.*] conspirat, sed Etymologi Gud. Leguntur enim in illius lexici p. 547, 50 haec: *φαινόλην· ὡς· 'καὶ τὸν φαινόλην ἀποδύσασθαι'· τουτέστι τὸ ἱμάτιον· παρὰ τὸ φαίνεσθαι ὅλον* cett.,

---

1) Exstant in Et. Gud. duo articuli, p. 212, 24: *ἐσμός· κυρίως ἐπὶ τοῦ σμήνους τῶν μελισσῶν. καὶ τὸ τὴν ἔσην ὁμοῦ ποιεῖν καὶ μὴ διεστάναι ἀπ' ἀλλήλων· διὸ καὶ Ὅμηρος 'μελισσάων ἀδινάων'* [Il. B. 87], *παρὰ τὸ ἄδδην καὶ τὸ ἀθρόως πετᾶσθαι ἀγεληστὶ διὸ καὶ βοτρυδὸν δὲ πέτονται. καταχρηστικῶς δὲ τὸ πλῆθυς. ἐσμὸς δὲ ὑπὸ Ταναγραίων καὶ ἡ γεννῶσα καλεῖται* et ibidem linea 31: *ἐσμός· τὸ πλῆθος τῶν μυιῶν, παρὰ τὸ ἕπεσθαι ἀλλήλαις ἢ παρὰ τὴν ἔσην, ὡς τίθημι, θήσω, θεσμός, δίδημι, δήσω, δησμός· οὕτως ἵημι, ἥσω, ἐσμός.*

quae huc non spectant. Rectam autem uiam huius difficultatis tollendae ingredi uidebimur, conicientes, cum Etymologus M. procul dubio hoc loco Photii lexicon formula notare noluerit neque uero omnino Etymologum Gud. his notis indicarit: et Photium et Etymologum Gud. et Magnum alterutro non inspecto ex eodem communi fonte sua deprompsisse.

Consimilis est glossa de ulceribus serpentibus, quem morbum *ἑρπῆνα* uel *ἑρπήνην* appellant. Etymologus M. haec p. 377, 4 tradit sub uocis forma *ἑρπήν· ὄνομα πάθους. παρὰ τὸ ἕρπω, ἑρπήν. ἔστι δὲ πάθος χαλεπόν· ἀπὸ τοῦ ἕρπειν καθ' ὅλου τοῦ σώματος. ἐπιπλατύνεται γὰρ τῷ σώματι οὐκ εἰς ὄγκον, ἀλλ' εἰς πλάτος καὶ μῆκος. λέγεται δὲ καὶ ἑρπίνη ὡς εὗρον εἰς τὸ λεξικόν.* — Cum ut p. 310, 46 ita hoc loco summa probabilitate ad uocem *λεξικόν* supplendum sit *ῥητορικόν* propterea, quod Etymologus praeter lexicon quoddam Iliados [p. 416, 21; 553, 7; 744, 40], de quo hic cogitare nulla re cogimur, aliis lexicis usus non est nisi rhetoricis, illud Naberianum iubet nos expositionem Etymologi M. de ulceribus serpentibus ex Photio petitam esse arbitrari. Neque uero omnia. Etenim uerba ineuntia [*ἑρπήν*]· *ὄνομα πάθους· παρὰ τὸ ἕρπω, ἑρπήν* ex alio opere descripta esse atque sequentia, quia haec fere eadem aliis quidem uerbis docent, Naberum ipsum opinari existimo. Quibus uerbis addit Etymologus expositionem maioris pretii: *ἔστι δὲ πάθος χαλεπόν· ἀπὸ τοῦ ἕρπειν καθ' ὅλου τοῦ σώματος. ἐπιπλατύνεται γὰρ τῷ σώματι οὐκ εἰς ὄγκον, ἀλλ' εἰς πλάτος καὶ μῆκος.* — Luculenter apparet haec omnia arte esse coniuncta, haudquaquam priora '*ἔστι δὲ π. χ. ἀπὸ τ. ἕρπ. καθ' ὅλ. τ. σώματος*' ex alio lexico, ex alio reliqua in Etymologicum M. recepta esse. Denique ex lexico rhetorico i. e. auctoribus Nabero et Boyseno ex Photii libro Etymologus didicit *ἑρπήν* nominis loco etiam formam *ἑρπήνη* adhiberi, id quod adicit his uerbis: *λέγεται δὲ καὶ ἑρπήνη ὡς εὗρον εἰς τὸ λεξικόν.* Sed ne hoc quidem exemplo illa Naberi et Boyseni sententia probatur. Etenim quamquam Photius illud lemma ita exhibet, ut Etymologus sine dubio uerbis *λέγεται δὲ καὶ* cett. Photium indicare possit, et quamquam Etymologus et

Photius consentiunt in uerbis ἔστι δὲ πάθος usque ad ʻσώματοςʼ, tamen obseruationem Etymologi, quippe quae plenior sit uerbis ʻἐπιπλατύνεται γὰρ τῷ σώματι οὐκ εἰς ὄγκον, ἀλλ' εἰς πλάτος καὶ μῆκος, non ex Photii [1]), sed alius cuiusdam lexicographi opere fluxisse oportet. Huc accedit, quod in codice V Etymologici M. reuera glossa Photii de hac uoce ʻἑρπήνηʼ legitur — omissa formula ῥητορική. Quomodo haec Naber et Boysen explicabunt?

Iam finem huius paragraphi faciant glossae Et. M. p. 386, 49 ἐτήσιοι et Et. M. p. 784, 40 ὑπωμοσία, quas, quamquam a Photio paucis tantum uerbis discrepant, tamen hoc loco ceteris exemplis addere liceat.

§ 3. Etymologum M. in multis glossis rhetoricis lectionem rectam, Photium falsam exhibere, ergo corruptelas quasdam communes ad fontem communem referendas esse confirmatur.

Quoniam paragraphis prima et altera documentis satis luculentis ostendi, glossas Etymologi M. rhetoricas ex Photii explicationibus ortas non esse, hac extrema capitis primi quaestione tertium Naberi et Boyseni argumentum, quod ex corruptelis ducunt Etymologo M. et Photio communibus, paucis tantum infringam, praesertim cum Freyer l. c. p. 288 sqq. istam leuem argumentationem Naberi, qua proll. p. 165 demonstrare studet, a Suida quoque Photium esse compilatum, grauissime castigarit. Itaque statim accingamus nos ad glossas rhetoricas enumerandas, quarum aliae demonstrabunt Etymologum M. doctrinam ueterem praebere integram, Photium autem corruptam, aliae cum Suidae glossis comparatae palamfacient corruptelas iam in fonte omnibus — Photio, Etymologo, Suidae — communi infuisse [2]).

---

1) Cf. lexicogr. V. Bekk. [AGr. I. p. 256, 18] ubi eadem exstant. Verba ἐπινέμεσθαι καὶ τρέφειν Naber in ʻὑπονέμεσθαι καὶ ἕρπεινʼ recte correxisse uidetur.

2) Nam si probatur corruptelas Photio et Suidae communes in fonte

Etymologus habet s. u. *ζύγαστρον*[1]) lectionem rectam *Σοφοκλῆς*, cuius Trach. u. 692 haec leguntur: *κοίλῳ ζυγάστρῳ δῶρον· ὥσπερ εἴδετε.* Apud Photium autem in nominis *Εὐριπίδης* locum nomen *Σοφοκλῆς* restituendum esse manifestum fit ex Eustathii loco p. 956, 6, ubi uerba *κοίλῳ ζυγάστρῳ* una cum cetera Photii et Etymologi expositione commemorantur.

Etymologus docet p. 410, 20 de uoce *ζειραί*[2]) haec: *χιτῶνες ἀνακεκολπωμένοι ἢ ἀνάκωλοι.* Quam lectionem ueram apud Photium deprauatam uidemus in '*ἀνακεκολαμμένοι*' uerbum, quod, cum in graecitate omnino non exstet, Naber in '*ἀνακεκολλημένοι*' mutare maluit, cui quidem languidae emendationi lectionem Etymologi praeferendam esse extra omnem dubitationem est. Conferas praeterea lexicogr. V. Bekk. l. c. p. 260, 31: *ζειρά· ζώνης εἶδος. ἢ ἔνδυμά τι, ὃ ἐπενεδύνοντο μετὰ τοὺς χιτῶνας ὥσπερ ἐφεστρίδα· ὅπερ καὶ μᾶλλον.*

Et. M. p. 341, 5 s. u. *ἐνηλύσια* recte traditur uerbum *κατασκηφθέντα*, quod in Photii lexico s. u. *ἠλύσιον* in [*Πολέμων δὲ Ἀθηναίους φησὶ*] *τὸ κατασκαφὲν* [*χωρίον καλεῖν*] corruptum est. Quod uitium cum in Hesychii quoque lexico sub eodem lemmate redeat, perantiquum est. Conferas Suidam[3]), qui eadem ex eodem fonte atque Hesychius et Photius descripsit.

Lectiones discrepantes conspicies conlatis Et. M. p. 747 init.: *ταῤῥοὶ καὶ ταρσοί· τάλαροι*[4])... et Photio *ταῤῥοί· τάλαροι καὶ ταρσοὶ*.... Photii igitur uerba in ordinem redigenda esse, quem Etymologus praebet, luce clarius est, quon-

---

antiquo iam inuentas esse, hoc etiam de Etymologi M. glossis rhetoricis statuere poterimus, quas ex Photio non fluxisse demonstrauimus.

1) Cf. hui. diss. p. 196. et § 4, 8.

2) Cf. § 5, 11.

3) Quod Suidae scripturae mendum Küster Etymologico M. non inspecto ingeniose correxit atque addidit aut librarios locum hunc apud Hesychium et Suidam corrupisse aut Hesychium et Suidam, cum ista excerperent, corruptis codicibus usos esse.

4) Cf. § 5, 6. Praeterea ordines adnotationum singularium apud Photium et Etymologum inter se discrepant.

iam Eustathius ex eodem opere atque Etymologus sua suffuratus idem lemma exhibet p. 1625, 17 [1]) . . . *ὅτι ταῤῥοὶ καὶ ταρσοὶ τάλαροι.*

Doctrina singularis inest in Etymologi M. glossa *υβρις* [2]) [p. 774, 13]· *ἡ μετὰ προπηλακισμοῦ καὶ ἐπηρείας αἰκία· αἰκία δέ, πληγαὶ μόνον. Λυσίας ἐν τῷ περὶ αἰκίας πρὸς Ἰσοκράτην· ʻκαίτοι τίς οὐκ οἶδεν ὑμῶν, ὅτι τὴν μὲν αἰκίαν χρημάτων ἐστὶ μόνον τιμῆσαι; τοὺς δὲ ὑβρίζειν δόξαντας ἔξεστιν ὑμῖν θανάτῳ ζημιοῦνʼ. ῥητορική. Αἰκίαι* igitur sunt uerbera sola, quae, ut ex Lysiae fragmento apparet, pecunia multabantur, *ὕβρις* autem est uerberatio cum contumeliis coniuncta, quae, quia illo delicto multo grauior putabatur, morte puniri poterat. Quae expositio in Photii lexico foede inquinata comparet: *ὕβρις· ἡ μετὰ προπηλακισμοῦ καὶ ἐπηρείας καὶ αἰκίας· αἰκία δὲ* cett.

Quid ergo? possumusne his in glossis easdem corruptelas statuere? Tantum abest, ut Etymologus M. ex codice Galeano, id quod Boysen [3]) commendat, Photii doctrinam deprompserit, ut patriarchae scrinia omnino eum non compilasse pateat.

Glossarum, quibus eaedem apud Photium, Etymologum,

---

1) Cf. Rindfleischium, frg. Aelii D. et Paus. no. 333.

2) Cf. Meier-Schömann, att. Proc. iterum ed. Lipsius p. 398.

3) Ut hanc sententiam Boysen confirmet [p. 69], glossis ineptissimis Et. M. p. 381, 2 *ἐσάλευε* et p. 790, 8 *φελόνης* utitur. Nam ut id missum faciam, illum uirum doctum quinque adnotationibus, quas ascripsi, redargui, glossae *φελόνης* soli codices D et V notam addunt atque eam, ut facillime fieri potuit, ex glossa antecedente *φαιλόνης*. Priori autem articulo unus codex Flor. [l. c. p. 128] subiungit: *σημαίνει δὲ ἡ λέξις . . . ῥητορική*, quibus ex uerbis haudquaquam cum Boyseno conicere uelim uerbum *ἡ λέξις* cum nota *ῥητορική* coniungendum esse. Cum enim Suidas sub eadem uoce declaret enunciatum huius glossae extremum ex his uerbis constare: *σημαίνει δὲ ἡ λέξις το τὰς ἐλπίδας ἐπὶ τούτοις εἶχεν . . .*, eodem iure et maiore uerisimilitudine ʻ*ἡ λέξις*ʼ ad uerbum ʻ*σημαίνει*ʼ reuocatur, id quod Boysen nullis argumentis negare poterit. Huc accedit, quod apud Etymologum nota *ἡ λέξις ῥητορική* pro summa uarietate formularum usitata non est [cf. Meier opp. acad. II, p. 115 sq.]. Quibus perpensis haec Etymologi glossa ex Photio, qui modo uerba *σημαίνει δέ* praebet omissis uerbis *ἡ λέξις*, manasse non potest.

Suidam corruptelae antiquae sunt, quia res manifesta est, paucas attulisse sufficiat.

Et. M. p. 789, 19 s. u. φατνώματα[1])· σανιδώματα, στέγη διάγλυφα: cum hac glossa concinunt expositiones Photii et Suidae etiam lectione falsa στέγη, cuius loco legas στέγης genetiuum coll. Eust. p. 547, 2: στέγης διάγλυφα, cum φατνώματα non sint tecta laqueata sed lacunaria tecti.

Et. M. p. 771, 50 s. u. τυντλάζειν· εἰς πηλὸν ἐμβαίνειν ἢ ἐπιῤῥαίνειν πηλῷ. τύντλος γὰρ ὁ πηλώδης τόπος ἢ πηλὸς καὶ τάραχος. καὶ τυντλώδους ἀντὶ τοῦ ὑλώδους. ῥητορική. ἢ τυντλάζειν αὐτὸ καὶ αὐτὸ λέγειν. Ubi nota ῥητορική, quamquam ὑλώδους uitium in Photio reperitur, tamen nobis non persuadebit, hanc glossam esse Photii. Etenim in Photio glossae partes ita continuatae sunt, ut agmen ducat adnotatio τυντλάζειν· εἰς πηλὸν ἐμβαίνειν· Ἀριστοφάνης et sequatur τυντλάζειν· ἐπιῤῥαίνειν πηλῷ. τύντλος γὰρ ὁ πηλώδης τόπος, tum — quod maxime animaduertas, quia haec pars in Etymologico M. post notam ῥητορική locum tenet — τυντλάζειν· αὐτὸ καὶ αὐτὸ λέγειν[2]), deinde τύντλος· πηλὸς καὶ τάραχος· Μένανδρος, postremo τυντλώδους· ὑλώδους. Peruelim scire, quomodo Naber et Boysen explicaturi sint, cur Etymologus articulos non secundum ordinem Photii descripserit neque expositioni extremae, quam ex Photio fluxisse negari nequit, formulam ῥητορική subiunxerit. At ne dicant illi uiri docti hoc exemplum suo genere singulare esse, glossam consimilem adde Et. M. p. 798, 28: φορά· ἡ κατὰ ὅλον τόπον ἐναλλαγή· καὶ μάλιστα ἡ μὴ δυναμένη ἐφ᾽ ἑαυτῆς στῆναι ὅταν ἐθέλῃ. ῥητορική. καὶ φοράδην τὸ ὁρμητικῶς φερόμενος, quarum utraque adnotatio apud Photium legitur[3]). Qua occasione oblata praeter glossam supra laudatam de uoce ἑρπήν, quam ex Photio

1) Cf. § 5, 10.

2) Hanc glossam mendosam esse non opinor coll. gl. Phryn. [AGr. Bekk. p. 65, 15]: τυντλώδης καὶ ληρώδης λόγος, οἷον ὁ πεπατημένος καὶ κοινός. Cf. Hesych. s. u. et ea, quae M. Schmidt ibidem [tom. IV. p. 186. no. 1646] adnotauit.

3) Cf. exemplum eiusdem generis ἐφεκτοὺς τόκους. § 9, I, 5. — Cf. § 5, 15.

depromptam non esse p. 199 demonstraui, hoc loco denuo premo codicem V Etymologici M. etiam expositionem Photii de uoce ἑρπήνη αὐτολεξεί descriptam praebere neque uero formula ῥητορική notatam. Quae cum ita sint, Etymologus M. glossas Photianas manifestissime a glossis rhetoricis disiungit, quamobrem nos quoque eas disiungere cogimur. Attamen corruptelam ὑλώδους non ex Photii lexico in Etymologicum M. irrepsisse sed ex antiquiore fonte cum ex iis, quae modo exposui, patet tum ex Hesychii et Suidae lexicis intellegitur, ubi sub eodem lemmate idem mendum ὑλώδους exstat. Quod uiri docti in 'ἰλυώδους' uel minore probabilitate in 'πηλώδους' mutauerunt.

Vitiis refertus est articulus Et. M. p. 787, 17, Photii, Suidae s. u. φάλος· [ἐν δὲ τῷ ῥητορικῷ λεξικῷ εὗρον σημαίνειν τὴν λέξιν τὸ φάλος]· βῶλον ἢ λόφον ἢ ὑπερέχουσαν πέτραν ἐν θαλάσσῃ. Patet solam notionem λόφος lemmate φάλος explicari ob eamque causam notiones βῶλον et ὑπερέχουσαν πέτραν ἐν θαλάσσῃ ex hac glossa esse eiciendas.

Correxit autem Bernhardy[1]) hanc glossam ita, ut una diuisa sit in tres: φάλος· λόφος; πάλος· βόλος uel φάρος· βόλος; ὕφαλος· [ἡ] ὑπερέχουσα πέτρα ἐν θαλάσσῃ. Cui emendationi praeferam medicinam leniorem a Mauricio Schmidt ad Hesych. s. u. φαλλός adhibitam, qui censet glossarum rationem hanc fuisse: φάλος· λόφος; ὕφαλος· βόλος. ὑπερέχουσα πέτρα ἐν θαλάσσῃ, et similitudine πέτρας ὑφάλου probabiliter conicit βόλον ὕφαλον. Utramque autem rationem Bernhardyi improbandam esse inde apparet, quod neque intellegitur, quomodo glossa πάλος· βόλος aduersus alphabeti ordinem huc irrepserit, et φάρος i. e. pallium neque uerbo βῶλος neque βόλος definitur.

Cf. alias glossas u. c. τερθρεία Et. M. p. 752, 47 coll. Phot. et Suid. cett.

---

1) In adn. ed. Suid. s. u. φάλος.

Caput II.

Etymologum M. glossas rhetoricas ex Aelii Dionysii et Pausaniae atticistarum lexicis rhetoricis deprompsisse demonstratur.

§ 4. De Aelio Dionysio ab Etymologo M. laudato et de glossis rhetoricis, quibuscum plane conuenit alteruter atticista apud Eustathium.

Et. M. p. 227, 35: *γεραῖραι· παρὰ Ἀθηναίοις γυναῖκές τινες ἱεραί, ἃς ὁ βασιλεὺς καθίστησιν ἰσαρίθμους τοῖς βωμοῖς τοῦ Διονύσου διὰ τὸ γεραίρειν τὸν θεόν. Οὕτω Διονύσιος ὁ Ἁλικαρνασσεύς.* Verbis extremis Etymologum declarare sese lexicon atticistae inspexisse unusquisque concedet — Boyseno excepto. Qui uir doctus: 'Dionysium, inquit [p. 72], Etymologo M. auctorem fuisse, ut indicari uidetur loco illo s. u. *γεραῖραι*, ita tamen propterea est negandum, quod, si comparabis Dionysii fragmenta cum glossis Etymologici M.[1]) nullam inuenies a Dionysio profectam, quae ab hoc ipso neque uel a Photio uel a lexicogr. V. Bekk. uel ab Etymologo Gud. uel ab Herodiano uel a Diogeniano Etymologo M. sit tradita'. — At miserrime hoc argumentum corruere uidemus uel propter solam hanc optimae frugis et quantiuis pretii glossam de uoce *γεραῖραι*. Nam etsi praeter Aelium Dionysium apud Etymologum M. Pollux, Harpocration, Hesychius, lexicographus V. Bekk. de illo instituto agunt, tamen eorum nemo Etymologo M. fons fuit.

---

1) Scil. omnibus, non cum solis glossis rhetoricis, quas Photii esse istum falso putare cap. I. demonstraui. Earum autem glossarum, quae uidentur ex Aelio Dionysio manasse, sed reuera ex illis lexicographis transcriptae sunt — Boysen enumerat uiginti quattuor —, plerasque ei concedo atque eas, quae in medio Etymologico M. comparent, ubi glossae rhetoricae desiderantur, quas ad unam omnes ex Aelio D. fluxisse equidem persuasum habeo. Sane admodum mirum esset, si Etymologus M., qui multa opera Aelianae doctrinae plena excerpsit, ne hac quidem in parte illius atticistae uestigia se offerrent. Cf. quae dixi p. 176 adn. 1.

Potius de ratione inter hos lexicographos intercedente cum Freyero [p. 259 extr. sq.] statuendum est Aelium Dionysium, Pollucem [p. 347 ed. Bekk. *αὗται ἄρρητα ἱερὰ Διονύσῳ ἔθυον μετ' ἄλλης θεωρίας. καθίστη δὲ αὐτὰς ὁ βασιλεὺς οὔσας τέσσαρας καὶ δέκα*], Harpocrationem [p. 79, 4 ed. Dind. *γεραραὶ αἱ τῷ Διονύσῳ ἱερωμέναι γυναῖκες*] eundem fontem esse secutos, Hesychium autem [*ἱέρειαι κοινῶς· ἰδίως δὲ αἱ τῷ Διονύσῳ τῷ ἐν Λίμναις τὰ ἱερὰ ἐπιτελοῦσαι, τῷ ἀριθμῷ ιδ'*] et lexicographum V. [p. 231, 32 fere eadem atque Hesych.] et Etymologum M. Dionysiana aliis uerbis reddere.

Quod ad Pausaniae atticistae nomen attinet, fateor me toto Etymologico M. ne uestigium quidem eius inuenisse. Attamen si demonstratum est, Aelium Dionysium inter fontes Etymologi M. fuisse, cum per se uerisimillimum est, tum luculenter ex multis glossis rhetoricis apparebit etiam Pausaniae scrinia ab Etymologo compilata esse. Cf. Naberi proll. p. 39, Rindfleisch. l. c. p. 22, Freyer. l. c. p. 250 sq.

Glossarum rhetoricarum, quibuscum conueniunt atticistae apud Eustathium, primum enumerabo eas, quae cum fragmentis Aelii Dionysii, deinde quae cum fragmentis Pausaniae plane concordant.

1. Et. M. p. 192, 2 *βατήρ· ἡ ἀρχὴ τῶν τοῦ πεντάθλου σκαμμάτων. 'αὐτὸν κέκρουκας τὸν βατῆρα τοῦ λόγου' φησί τις οἷον τὸ ἐπικαιρότατον καὶ τὸ πρῶτον. ῥητορικὴ δέ ἐστιν ἡ λέξις* [cod.: *ῥηματική*, quod sine dubio in *ῥητορική* emendandum est]. Prorsus conspirat cum Etymologo Suidas, ex parte lexicographus V. p. 224, 12, deest Photius. Hac in glossa rhetorica Etymologum Aelianum lexicon inspexisse Eustathius p. 1404, 55 affirmat [Rdfl. no. 96]: *ἔτι ἀπὸ τοῦ βάλλειν καὶ βαλβίδες. οὐ μόνον αἱ ἐπὶ ἀφέσεως δρομέων γραμμαὶ κατὰ Αἴλιον Διονύσιον, ἀλλὰ καὶ ὅσαι ἐν φρέασι καὶ ἄλλοις τοιούτοις ἐγκοπαί φησι καὶ ἐξοχαὶ δι' ὧν κατίασιν εἰς αὐτά. αἷς βαλβίσιν, ομοιόν τι κατὰ ἔννοιαν καὶ ὁ βατήρ, ὃς ἦν ἀρχή φησι* [scil. *Αἴλ. Διον.*] *τοῦ τῶν πεντάθλων σκάμματος. ὅθεν καὶ παροιμία· 'αὐτὸν κέκρουκας τὸν βατῆρα τοῦ λόγου', ὡς οἷον εἰπεῖν· τὸ πρῶτον καὶ ἐπικαιρότερον.*

2. Et. M. p. 196, 7: *βῆ· τὸ μιμητικὸν τῆς τῶν προβάτων φωνῆς, οὐχὶ βαὶ λέγεται Ἀττικῶς. Κρατῖνος Διονυσαλεξάνδρῳ· 'ὁ δ' ἠλίθεος, ὥσπερ πρόβατον, βῆ βῆ λέγων* [cod. Flor. p. 64: *λέγων βῆ βῆ*] *βαδίζει.' ῥητορικὴ δέ ἐστιν ἡ λέξις.* Quam adnotationem esse Aelii Dionysii intellegitur ex Eust. p. 1721, 27 [Rdfl. no. 98]: *ἰστέον δὲ ὅτι μάλιστα τὸ βὴ φωνῆς προβάτων ἐστὶ σημαντικόν. καὶ φέρεται παρὰ Αἰλίῳ Διονυσίῳ καὶ χρῆσις Κρατίνου τοιαύτη· 'ὁδ' ἠλίθεος — βαδίζει'* coll. Eust. p. 768, 14. Neque aliena praebet Suidas s. u. *βή*. Antiatticista autem [Bekk. AGr. p. 86, 3] alia exhibet, Photius deest.

3. Et. M. p. 222, 52: *γεώλοφος· ἔστι δὲ ὄρος, ὕψωμα γῆς· καλοῦσι δ' οὕτως καὶ τὸν παχὺν καὶ ἀναίσθητον ἄνθρωπον. ἐκ τοῦ ῥητορικοῦ.* Euidentissime sane ex his elucet formulam *ἐκ τοῦ ῥητορικοῦ* spectare nonnisi ad atticistas coll. schol. Theocr. I, 12: *λέγει δὲ Διονύσιος ὁ Ἁλικαρνασσεὺς ὅτι γεώλοφός ἐστιν ὁ ὑψηλὸς τόπος* et Eust. p. 962, 22 [Rdfl. no. 115] . . . . *χρήσιμον καὶ τὸ τοῦ Αἰλίου Διονυσίου εἰπόντος ὅτι γεώλοφον οἱ παλαιοὶ καλοῦσι τὸν παχὺν καὶ ἀναίσθητον ἄνθρωπον.* Scholiasta igitur compilauit illius explicationis partem priorem de propria uocis ui, Eustathius alteram de notione translata, Etymologus autem praebet expositionem integram atque eam ex lexico rhetorico, quod quidem Aelii Dionysii fuisse concedas oportet. Conferas etiam Suidam, qui eadem atque Etymologus in lexicon transfudit. Photius deest.

4. Et. M. p. 312, 18: *ἐγρηγόρσιον· τὸ ποιοῦν ἐγρηγορέναι εἴτε βρῶμα εἴτε ἄλλο τι τοιοῦτον. Φερεκράτης ἐγρηγόρσιον τουτέστι πανσινύσταλον. ῥητορική.* Etymologo autem Aelii Dionysii doctrinam ignotam non fuisse docet Eustathius, qui ex illius lexico rhetorico haec descripsit [p. 1493, 53 = Rdfl. no. 303]: *μάλιστα δὲ ὁμοιότερον πρὸς τὸν ῥηθέντα Ὁμηρικὸν κρατῆρα] τὸ παρὰ Αἰλίῳ Διονυσίῳ πανσινύσταλον εἴτε βρῶμά φησιν εἴτ' ἄλλο τοιοῦτον. τὸ δὲ πανσινύσταλον ὅμοιόν φασι τῷ ἐγρηγόρσιον, ὃ δηλοῖ ποιοῦν ἐγρηγορέναι καὶ ὡς εἰπεῖν νηφάλιον.* Photius deest, etiam sub litt. *π*, item sub utraque uoce lexicographus V. Bekk. et Bachm. atque Suidas.

5. Et. M. p. 315, 37: *ἐδέατρος· τὸ μὲν ὄνομα Ἑλληνικόν· ἡ δὲ χρῆσις Περσική. ἦν δὲ προγεύστης τὸ πρῶτον καὶ προήσθιε τοῦ βασιλέως εἰς ἀσφάλειαν· ὕστερον δὲ ἐνομίσθη ἐδέατρον καλεῖν τὸν ἐπιστάτην τῆς ὅλης διακονίας καὶ παρασκευῆς. οὕτως εἰς τὸ πρῶτον λεξικόν· ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ εὗρον οὕτως· ἐδέατρος ὁ ἐπὶ τῶν ἐδωδίμων* [corr. Sylburg; codd. *διδύμων*] *καὶ τῆς τοιαύτης παρασκευῆς. ῥητορική.* Cuius sit illud *πρῶτον λεξικόν* [scil. *ῥητορικόν*, ut nota *ῥητορική* in fine articuli addita declarat], non iam dubium erit coll. Eust. p. 1403, 40 [Rdfl. no. 156] [1]): *ἐκ τοῦ αὐτοῦ δὲ ῥήματος* [scil. *ἔδω*] *καὶ ὁ παρὰ Αἰλίῳ Διονυσίῳ ἐδέατρος. περὶ οὗ λέγει ἐκεῖνος, ὅτι τὸ μὲν ὄνομα Ἑλληνικόν, ἡ δὲ χρεία Περσική. ἦν δέ φησι προγεύστης προεσθίων τοῦ βασιλέως εἰς ἀσφάλειαν· ὕστερον δὲ ἐνομίσθη ἐδέατρον καλεῖν τὸν ἐπιστάτην τῆς ὅλης διακονίας καὶ παρασκευῆς.* Negari sane nequit, Eustathii uerba, quae ex Aelii Dionysii lexico arrepta esse ipse profitetur, eadem esse atque quae Etymologus ex priore lexico rhetorico desumpta tradit. Utrum autem *δεύτερον λεξικόν* de altera recensione Aeliani lexici intellegendum sit — quod mihi quidem uerisimilius uidetur — an lexicon Pausaniae, quod Etymologus post Aelii librum inspexit, in dubio relinquendum est.

Glossae similes, in quibus uerba *ἐν ἑτέρῳ* et *ζήτει εἰς τὸ πρῶτον* leguntur, sunt p. 315, 53 s. u. *ἐδεύετο· ἀντὶ τοῦ ἐνδεὴς ἦν ἢ ἐγένετο ἐνδεής· οὐδέ τι θυμὸς ἐδεύετο δαιτὸς ἐΐσης* [*Α* 468]. *παρὰ τὸ δεύω. τοῦτο παρὰ τὸ δέω. ἐν ἑτέρῳ σημαίνει τὸ ἐκορέννυτο, εὐωχεῖτο. ῥητορική* et p. 54, 14 s. u. *ἀκτή· ἡ Ἀττική· οἱ μὲν ἀπό τινος βασιλεύοντος Ἀκταίωνος· οἱ δὲ ἀπὸ τοῦ τὰ πλείονα μέρη εἰς θάλασσαν ἐκνενευκέναι σημαίνει δὲ τρία. λέγεται δὲ καὶ ὁ καρπὸς παρὰ τὸ κατάγνυσθαι ἐν τῷ ἀλήθεσθαι Δημήτερος ἀκτήν. ζήτει εἰς τὸ πρῶτον. ἀκτὴ*

---

1) Fragmento Aelii Dionysii, quod Rindfleisch l. c. transcribit, uerba antecedentia praemittenda sunt: *ἐκ τοῦ ἔδειν δὲ καὶ ἡ τερηδὼν θηρίδιόν φασι ξυλοφάγον, οὗ ἡ χρῆσις καὶ παρὰ Ἀριστοφάνει ἐν ἱππεῦσιν. τείρει γὰρ καὶ ἔδει τὸ παραπεσόν*, sequitur fr. no. 156. Cf. Phot. s. u. *τερηδών*; praeterea puto fragmenta no. 156. 158. 226 in unam glossam cum lemmate *ἔδω* esse coniungenda.

καὶ ὁ αἰγιαλὸς τῆς θαλάσσης, ὁ παρὰ θάλασσαν καὶ πετρώδης τόπος. παρὰ τὸ ἄγω τὸ κλάνω. παρὰ τὸ κατάγνυσθαι καὶ κλᾶσθαι εἰς αὐτὴν τὰ κύματα. Ubi quamquam substantiuum *λεξικόν* intellegendum esse constat, tamen cum ex similibus expositionibus, quae in Etymologico Gud. p. 30, 18 et 21 [*ἀκτή*] et in lexico Bachm. p. 206, 10 [*ἐδεύετο*, conspirant Suid. Zon. Phauor.] seruatae sunt, certi quidquam colligi non possit, eas hoc loco attulisse satis habeamus.

6. Et. M. p. 771, 16: *τρυσίππειον· ἔγκαυμα ἵππου γεγηρακότος ἐπὶ τῆς γνάθου, τρόχῳ ὅμοιον. οὕτως Εὔπολις. ῥητορική.* Ex Aelii Dionysii lexico haec desumpta esse, Eustathius declarat p. 1517, 4 [Rdfl. no. 338]: *τείρω, τρύω] ἀφ᾽ οὗ καὶ τρυτάνη ἐπὶ ζυγοῦ, ἡ τειρομένη τῷ βάρει τῶν ὄγκων. ἀπ᾽ αὐτοῦ δὲ καὶ τρύμη παρὰ τῷ κωμικῷ, ὁ πανοῦργος καὶ ἰτητικὸς καὶ κατ᾽ ἐκεῖνον εἰπεῖν, ἴτος, ὅ ἐστιν ἰταμός. ἐξ αὐτοῦ δὲ καὶ τρύσιππον, ὃ τοῖς τετρυμμένοις καὶ ἀρχήστοις ἵπποις ἐπιβάλλεται. ἢ κατὰ Αἴλιον Διονύσιον τρυσίππειον τετρασυλλάβως ἔγκαυμα ἵππου γεγηρακότος ἐπὶ τῆς γνάθου ὅμοιον τρόχῳ. φέρει δὲ αὐτὸς καὶ χρῆσιν Εὐπόλιδος ταύτην· ʽἀλλ᾽ ὥσπερ ἵππῳ μοι ἐπιβαλεῖς τρυσίππειον᾽.* Omnia autem, quae ex Eustathio transcripsi, ad Aelium referenda esse contra Rindfleischium, qui sola *ἐξ αὐτοῦ δὲ καὶ κτλ.* Aeliana esse censet, statuendum est secundum Photium s. u. *τρυτάνη· ὁ ζυγός* et s. u. *τρύμη· πανοῦργος· Ἀριστοφάνης.*

7. Et. M. p. 322, 31: *ἐκ κλίμακος· ἐν τοῖς γυμνικοῖς ἀγῶσιν, ὁπότε χρονοτριβοῖεν οἱ πύκται, κλίμαξ εἰσεφέρετο, ὥστε διαστάντας καὶ χώραν λαβόντας μένειν ἐν ταύτῃ, ἕνεκεν τοῦ μὴ ὑφίστασθαι τὰς φερομένας πληγὰς περιτρέχοντας ἀλλὰ μένοντας ἐπὶ τούτου* [corr. in *τοῦ αὐτοῦ*] *τῇ ποιᾷ τῶν χειρῶν ἐκτάσει φυλάττεσθαι. ἐκ τοῦ ῥητορικοῦ.* Atticista apud Eustathium p. 1324, 54 haec docet [Rdfl. no. 171]: . . . *ὁποῖον καὶ Παυσανίας ἱστορεῖ λέγων ὅτι ἐν τοῖς γυμνικοῖς ἀγῶσιν, ὅτε χρονοτριβοῖεν οἱ πύκται, κλίμαξ εἰσεφέρετο, ὥστε διαστάντας καὶ χώραν λαβόντας ἐκείνους μένειν ἐν ταύτῃ ἕνεκεν τοῦ μὴ περιίστασθαι τουτέστιν ὑφίστασθαι τὰς φερομένας πληγὰς περιτρέχοντας ἀλλὰ μένοντας ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ τῇ ποιᾷ τῶν*

χειρῶν ἐκτάσει φυλάττεσθαι. καὶ ἐλέγετο τοῦτο· ἐκ κλίμακος παροιμιαζόμενον ἴσως ἐπὶ τῶν ἐκ προμηθείας τινὸς λαμβανόντων ἐν πόνοις ἄνεσιν.

8. Et. M. p. 412, 29: ζύγαστρον· τὸ κιβώτιον, ὥς φησι Σοφοκλῆς 'κοίλῳ ζυγάστρῳ'. κυρίως ἡ ξυλίνη σορός· παρὰ τὸ ἐνεζεῦχθαι καὶ ἐνδεδέσθαι ἀλλήλαις τὰς σανίδας [cod. Flor. p. 141 addit: ἢ παρὰ τὸ ἐζυγῶσθαι τὰς σανίδας]. παρὰ Δελφοῖς δὲ ζύγαστρον καλεῖται τὸ γραμματοφυλάκιον. ῥητορικὴ ἡ λέξις. Hanc glossam Etymologus e Pausaniae lexico deprompsit, quem uide apud Eustathium p. 956, 4 [Rdfl. no. 207 et 208]: . . . ἔστι καὶ σανδαλίου ζυγὸς κατὰ Παυσανίαν τὸ συνέχον τοὺς δακτύλους· καὶ κιβωτοῦ δέ, ὡς δηλοῖ τὸ ζύγαστρον ἡ ξυλίνη σορὸς παρὰ τὸ ἐζυγῶσθαι οἷον· κοίλῳ ζυγάστρῳ . . . Παυσανίας δὲ οὕτω φησί· ζυγώσω ἀντὶ τοῦ καθέξω, δαμάσω. Cuncta igitur neque sola, quae Rindfleisch l. c. transcripsit, Pausaniae debentur coll. Eust. p. 1604, 14: οἱ δὲ παλαιοί[1]) φασι καὶ ὅτι ζύγαστρον ἡ κιβωτός. καὶ ζυγῶσαι τὸ συναρμόσαι. καὶ κεῖται ἡ ζυγάστρου λέξις καὶ παρὰ Λυκόφρονι. ἕτεροι δέ φασιν, ὅτι ξυλίνη σορὸς τὸ ζύγαστρον παρὰ τὸ ἐζυγῶσθαι et coll. Phot. s. u. ζυγός· τοῦ σανδαλίου τὸ συνέχον τοὺς δακτύλους et s. u. ζύγαστρον· κιβωτός· κυρίως δὲ ἡ ξυλίνη σορός· παρὰ τὸ ἐζυγῶσθαι· οὕτως Εὐριπίδης [corrigas in Σοφοκλῆς]· παρὰ Δελφοῖς δὲ ζύγαστρον καλεῖται τὸ γραμματοφυλάκιον. Procul autem dubio Pausaniae ea quoque danda sunt, quae apud Eustathium antecedunt p. 956, 1 de notione uocis ζυγός· ἰστέον δὲ ὡς πολλαχῶς ὁ ζυγός. διὸ καὶ τὰ ἀπ' αὐτοῦ διάφορα· ζυγὸς γὰρ ἵππων, ὅθεν καὶ ἵππος ζύγιος, ζυγὸς βοῶν καὶ τοιούτων τινῶν, ἀφ' οὗ τροπικῶς οἱ ὁμόζυγοι καὶ τὸ διαζύγιον καὶ τὸ ζυγομαχεῖν, ὅ ἐστιν ἀντερίζειν· ζυγὸς ἐπὶ σταθμοῦ, καθ' ὃν ζυγοστατοῦντες λέγονται ἀδικεῖν τινες ἐν ζυγοῖς· ζυγὸς ἐπὶ νηός, ἐξ οὗ ζύγιοι ἐρέται. Conferas Photium s. u. ζυγομαχεῖ et ζύγιοι ἐρέται, qui Eustathio uberior est. — Quod autem ad explicationem uocis ζύγαστρον attinet, id constat et Photium et Etymologum et

---

1) Cf. p. 211 adn.

Eustathium e Pausania sua hausisse. Conferas praeterea, quae supra p. 196 et 201 exposui.

§ 5. De glossis rhetoricis, quibuscum conueniunt atticistae apud Eustathium, Photius uel discrepat uel congruit.

1. Et. M. p. 384, 10: *ἐσχάρα· Ἰλιάδος κ' 'πυρὸς ἐσχάραι' ἀντὶ τοῦ πυραί, πυρκαϊαί. — δηλοῖ δὲ ἡ λέξις καὶ τὴν ἑστίαν καὶ τὸν ῥύπον καὶ τὸ καυθὲν ἕλκος καὶ τὸν βωμόν, ὡς παρ' Εὐριπίδῃ ἐν Ἡρακλεῖ. καὶ τὴν κυρίως λεγομένην ἐσχάραν φασὶ καλεῖσθαι ἑστίαν τὴν μὴ ἔχουσαν ὕψος, ἀλλ' ἐπὶ γῆς ἱδρυμένην ἢ κοίλην. παρὰ τὸ καὶ τοὺς ἰατροὺς τὰ ἐν τῷ σώματι κοῖλα ἕλκη ἐσχάρας καλεῖν. ῥητορική.* Quacum glossa rhetorica contendas Eustathii locum p. 815, 10, qui fere ad litteram omnia exhibet, quae illo Etymologici M. loco leguntur: . . . *τὸ δὲ ἐσχάρα κατὰ τοὺς παλαιοὺς ὡς ὁμώνυμον σημαίνει πολλά. λέγεται γὰρ οὕτω καὶ ὁ βωμός, ὡς παρ' Εὐριπίδῃ ἐν Ἡρακλεῖ· δηλοῖ δέ φασιν ἡ λέξις καὶ ῥύπον καὶ καυθὲν ἕλκος καὶ τὴν κυρίως δὲ λεγομένην ἐσχάραν τὴν μὴ ἔχουσαν ὕψος ἀλλ' ἐπὶ γῆς οὖσαν ἢ κοίλην, ὅθεν καὶ τὰ ἐν σώματι κοῖλα ἕλκη ἐσχάραι ἰατρικῶς καλοῦνται. ἡ δὲ κωμῳδία καὶ τὸ γυναικεῖον μόριον οὕτω καλεῖ.* Quibus examinatis minime dubitabis, quin Etymologi et Eustathii glossae ad communem fontem reuocandae sint. Atque hunc fontem fuisse atticistae alterutrius lexicon rhetoricum formula *κατὰ τοὺς παλαιούς* cognoscitur, quod argumentum paucis significasse satis habeo, cum Freyer in dissertationis epimetro de Aelii Dionysii et Pausaniae atticistarum formulis *οἱ παλαιοί, παρὰ τοῖς παλαιοῖς, κατὰ τοὺς παλαιούς* copiose locutus sit et ostenderit utrumque atticistam illis usum esse [1]), quamobrem, ut equi-

1) Cf. Freyerum p. 373 dicentem: '. . . nihil dico nisi hoc, hanc formulam apud atticistas adeo usitatam esse, ut hac formula tanquam duce ad redintegrandam atticistarum doctrinam uti possimus . . .' et p. 344 adn.: '. . . Unde licet conicere iam Didymum illam formulam apud atticistas usitatissimam adhibuisse . . .'. Contra hanc Freyeri sententiam nuper Leopoldus Cohn [Philol. Anz. XV. p. 51] pugnauit argumenta Freyeri singula

dem opinor, si non omnes, at certe plurimae et Eustathii et aliorum grammaticorum obseruationes, quibus illae formulae insertae sunt, ad atticistas redeunt [1]). — Aliorum autem grammaticorum nullus haec omnia, quae apud Etymologum M. et Eustathium arte coniuncta reperimus, eadem ubertate repetiit: Moeris, Herodianus, Phrynichus, Pollux, Hesychius, Orion, lexicogr. Bachm., Etymologus Gud. aut desunt aut alia exhibent; ex eodem fonte atque atticista i. e. ex Ammonio quodam Lampriensi [2]) hauserunt Harpocration, Ammonius [*περὶ ὁμοίων κ. διαφ. λεξ.*], Eustathius [p. 1564, 28]; ex atticista sua habent scholiasta Eur. Phoen. u. 284 et Hom. Ven. A Il. *Κ* u. 418 [ed. Dind. I. p. 363], ex atticista uel ex Harpocratione eiusue epitoma Photius [cf. p. 37], Suidas, Zonaras. — Illum autem fontem communem praebet fere integrum Harpocration s. u. *ἐσχάρα· Λυκοῦργος ἐν τῷ περὶ τῆς ἱερείας. Ἀμμώνιος ἐν τοῖς περὶ βωμῶν ἐσχάραν φησὶ καλεῖσθαι τὴν μὴ ἔχουσαν ὕψος ἑστίαν, ἀλλ' ἐπὶ γῆς ἱδρυμένην κοίλην, παρ' ὃ καὶ τοὺς ἰατροὺς τὰ ἐν τοῖς σώμασι κοῖλα ἕλκη ἐσχάρας καλεῖν.* Unde intellegitur Ammonium Lampriensem [cf. Amm. ed. Valck. p. 32/34: *καθὰ καὶ Ἀμμώνιος ὁ Λαμπριεὺς ἐν πρώτῳ περὶ θυσιῶν*] in libro, quem de aris conscripsit, etiam de uocis *ἐσχάρα* notionibus egisse et testimonium Lycurgi ex eius oratione de sacerdote femina attulisse.

2. De ueterum Atheniensium magistratu 'οἱ ἕνδεκα' Etymologus M. p. 338, 31 haec explicat: *κληρωτοὶ ἄρχοντες ἦσαν οὗτοι, προεστηκότες τοῦ δεσμωτηρίου· καὶ τοὺς ἀπαγομένους κακούργους ἐπὶ θάνατον παραλαμβάνοντες ἐζημίουν· τοὺς δὲ ἀμφισβητοῦντας εἰσῆγον εἰς τὸ δικαστήριον· καὶ τὸ*

---

ne uerbo quidem attingens aut refutans — quod opus fuisset, si coniecturam illam redarguere uoluisset — sed in uniuersum disserens. Summa igitur Freyeri, quam modo exscripsi, nequaquam a Leopoldo Cohn refutata est.

1) Hoc argumentum insuper sustentari puto uerbis *ὡς ὁμώνυμον σημαίνει πολλά*, cum comparatis atticistarum fragmentis Rdfl. no. 283. 188. 31. 20 [cf. Eust. p. 823, 26]. 32. 252. 47 [cf. Eust. p. 1636, 47]. 276 [cf. Eust. p. 1496, 53]. 113 [cf. schol. Luc. ed. Iacob. p. 219] satis luculenter appareat atticistas explicationes de uerborum homonymiis admodum in deliciis habuisse. 2) Cf. Paulyi encycl. tom. I, 1. p. 868.

γνωσθὲν περὶ αὐτῶν ἔπραττον. εἰσῆγον δὲ καὶ τὰ ἀπογραφόμενα χωρία, οἰκίας· καὶ τὰ δημόσια εἶναι δόξαντα παρεδίδουν τοῖς πολίταις. εἰσῆγον δὲ ἐνίας ἐνδείξεις. ῥητορική. Similia adnotauit lexicogr. V. Bekk. l. c. p. 250, 4: ἕνδεκα τίνες εἰσί· κληρωτοὶ ἄρχοντες ἦσαν, ἕνδεκα τὸν ἀριθμόν, προϊστάμενοι τοῦ δεσμωτηρίου. καὶ τοὺς ἀγομένους ἐπὶ κακουργήμασι παρελάμβανον κλέπτας καὶ ἀνδραποδιστὰς καὶ φονεῖς. καὶ τοὺς μὲν ὁμολογοῦντας θανάτῳ ἐζημίουν, τοὺς δὲ ἀμφισβητοῦντας εἰσῆγον εἰς δικαστήριον, quibuscum fere ad uerbum congruit schol. Arist. ad uesp. u. 1108. Adde lexicogr. V. Bekk. p. 310, 15 sub lemmate τίνες ποίων δικαστηρίων εἶχον τὴν ἡγεμονίαν· ... οἱ ἕνδεκα τοὺς κλέπτας καὶ τοὺς λωποδύτας καὶ ἀνδραποδιστὰς ὁμολογοῦντας μὲν ἀποκτιννύουσιν, ἀντιλέγοντας δὲ εἰσάγουσιν εἰς τὸ δικαστήριον κ. τ. λ. Neque aliena habet Photius s. l. περὶ τῶν ἕνδεκα [ed. Pors. I, 49]· ἕνδεκα ἄνδρες ὑπὲρ τετταράκοντα ἔτη γεγονότες, κλήρῳ τὴν ἀρχὴν ταύτην ἐλάμβανον· ἐπεμελοῦντο δὲ τῶν ἐν δεσμωτηρίῳ· κλέπτας δὲ καὶ λωποδύτας καὶ ἀνδραποδιστάς, εἰ μὲν ἐπ' αὐτοφώρῳ λάβοιεν, ἐκόλαζον θανάτῳ· εἰ δὲ ἀντιλέγοιεν, εἰς κρίσιν καθίστων. Quae omnia ex communi fonte uidentur descripta esse, quem perlucentem agnosces in glossa Eust. p. 1595, 38: ... θεσμοθέται] κυριεύοντές φασι τοῦ δικάζειν καὶ χειροτονεῖν· ἐκεῖ δὲ καὶ ἄρχοντες ἕτεροι ἕνδεκα ἐπιμελούμενοι τοῖς ἐν δεσμωτηρίῳ καὶ ἐνήγοντό φασιν ἐπὶ τὴν ἀρχὴν ταύτην κλέπται τε καὶ ἀνδραποδισταί. τῶν δὲ ῥηθέντων Ἀθήνησιν ἐννέα ἀρχόντων κατὰ Παυσανίαν τρεῖς μὲν ἦσαν ἄρχων, πολέμαρχος καὶ βασιλεύς. οἱ δὲ ἓξ θεσμοθέται. Totam igitur obseruationem esse Pausaniae conicio contra Rindfleischium, qui tantum extrema uerba inde a 'τῶν δὲ ῥηθέντ. Ἀθ.' in collectionem recepit. Neque enim solum uerisimillimum uidetur esse in uerbo φασί audiri τοὺς παλαιούς, praesertim cum postea Pausanias laudetur, uerum etiam ex multis Pausaniae fragmentis scimus hunc expositiones ad leges et instituta publica Atheniensium pertinentes in deliciis habuisse [cf. Rdfl. l. c. p. 23 et fr. no. 160. 189]. — Qui factum sit, ut fere omnes, qui Pausaniam excerpsere, hoc de magistratu eadem quidem,

sed aliis uerbis seruarint, enucleare non possumus. Forsan hoc loco propterea, quod Etymologus solus hac de uoce multo copiosior est quam ceteri, de editione altera lexici Pausaniae cogitandum sit, quae quin ab Eustathio p. 408, 11 commemoretur, dubium non est uerbis quidem his: ... *ὥς φησι Παυσανίας ... ἐν ἑτέρῳ δὲ ῥητορικῷ λεξικῷ γράφει* [scil. *Παυσανίας*] ... [Rdfl. no. 143]. Neque uero illud *γράφει* cum Giesingio in quaestt. de schol. Plat. p. 20 adn. 2 in '*γράφεται*' mutandum esse censeo nisi omnibus, quae huc spectant, exploratis, cum inuestigari fortasse possint, quae huic rei satis obscurae aliquid lucis afferant.

3. Et. M. p. 789, 33: *φαῦλον· σημαίνει δέκα· τὸ ἁπλοῦν Εὐριπίδης Λικυμνίῳ· φαῦλον ἄκομψον τὰ μέγιστ' ἀγαθόν· ἁπλοῦν καὶ ἀπονήρευτον λέγεται· ἔστι δ' ὅτε τίθεται καὶ ἐπὶ τοῦ κακοῦ καὶ τοῦ τυχόντος. Πλάτων περὶ ψυχῆς· φαῦλον πρᾶγμα, ἔφη, ζητεῖτε. καὶ φαῦλον πρᾶγμα ἔσται· τὸ τυχὸν πρᾶγμα. καὶ ἐπὶ τοῦ ἁπλῶς πρὸς τῷ οὐ τὸ τυχόν.* [*Πλάτων*]· *πρᾶγμα δ' ἔσται, ὡς ἔοικεν, οὐ φαῦλον, οὐδὲ μικρᾶς δεόμενον ἀρετῆς. τάττοιτο δ' ἂν καὶ ἐπὶ τοῦ μοχθηροῦ, ὅταν ἀντιδιαστέλληται πρὸς τὸ σπουδαῖον. τεθείη δ' ἂν καὶ ἐπὶ τοῦ μεγάλου. Σοφοκλῆς Αἰχμαλώτισιν· εἰ μικρὸν ὢν τὰ φαῦλα νικήσας ἔχω. καὶ ἐπὶ τοῦ ῥᾳδίου Πλάτων Πολιτειῶν πρώτῳ· καὶ φαῦλόν γε, ἔφη, ἴσως αὐτοῖς προστάξομεν· καὶ τούτου δ' ἔτι ἐγὼ φαυλότερον. τάττεται καὶ ἐπὶ τοῦ μικροῦ καὶ εὐκαταφρονήτου ὡς Δημοσθένης. καὶ ἐπὶ τοῦ ταπεινοῦ καὶ πένητος καὶ ἀδόξου καὶ ἀνοήτου. ῥητορική*[1]), et p. 789, 25: *φαυλία· ἡ κότινος καὶ ἁπλῶς εἶδος ἐλαίας. ῥητορική*[1]). Quibuscum

1) Ne hic quidem commemorare omittam glossas ex Photio nullo pacto manassse collatis glossis Et. M. p. 789, 26 *φαύλια μῆλα* et ibid. l. 27 *φαυλίζει*, quae quidem ex Photii lexico depromptae illam formulam non exhibent, et comparato ordine glossarum Etymologi et Photii:

Et. M.	1. *φαυλία ... ῥητορική*	Phot.	1. *φαύλια μῆλα*
	2. *φαύλια μῆλα ...*		2. *φαυλία*
	3. *φαυλίζει ...*		3. *φαῦλον*
	4. *φαῦλος* ... conuenit Et. Gud. 550, 26		4. *φαῦλον* conu. attic.
	5. *φαῦλον ... ῥητορική.*		5.} *φαῦλος* conueniunt Harp.
			6.} et Hesych.
			7. *φαυλίζει.*

compara atticistam apud Eustathium p. 1356, 57 [1]: *σημείωσαι δὲ ὅτι πολλαὶ λέξεις, πάλαι ποτὲ μέσως λεγόμεναι, ὕστερον ἐπὶ οὐκ ἀγαθῷ ἐδέχθησαν, ὥσπερ καὶ μιαρὸς παρὰ τοῖς μεθ᾿ Ὅμηρον ὁ λυμάτων ἄξιος, ὅ ἐστι ῥυπαρός, λυμεών, ἀκάθαρτος, οὕτω καὶ ἅγιος παρὰ τοῖς παλαιοῖς οὐ μόνον ὁ καθαρός, ἀλλὰ καὶ ὁ μιαρὸς διὰ τὸ τοῦ ἅγους διπλόσημον· ἐξ οὗ καὶ ὁ ἐναγὴς καὶ ὁ εὐαγής. καὶ αὖ πάλιν ὁ ἐξάγιστος καὶ τὰ τούτῳ ἐναντία, ἡ ἁγιστεία καὶ τὸ καθαγιάζειν. οὕτω καὶ φαῦλον οὐ μόνον τὸ κακόηθες ὡς παρὰ Δημοσθένει δηλοῖ τό· οὐ γὰρ εἰ φαύλοις ὑμεῖς συμμάχοις χρῆσθε, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀγαθόν, ὡς Εὐριπίδης· φαῦλον, κόμψον, τάχιστον* [lectionem integr. cf. in Etymologi articulo], *οὐδὲ μόνον ἐπὶ μεγέθους, ὡς τὸ φαῦλον στόμα, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ σμικρότητος, ὅθεν καὶ φαύλη ἐλαία ἡ μικρόκαρπος, ἡ καὶ φαυλία, γινομένη φασὶν ἐκ κοτίνου κοπέντος καὶ μεταφυτευθέντος. λέγεται δέ φασι φαῦλον καὶ τὸ ἁπλοῦν καὶ μέτριον, καὶ φαύλως τὸ ἁπλῶς καὶ ἡσυχῇ. Ἀριστοφάνης· φαύλως φέρει νῦν τὸ κακόν.* Cf. scholiastam Plat. p. 337 B. Etymologus igitur, qui longe optimam huius glossae formam praebet, ipsam atticistae, ut propter permulta testimonia opinor, Aelii Dionysii doctrinam *αὐτολεξεί* descripsit, Eustathius autem et scholiasta Plat. pro usu illam excerpsere uel circumcidere.

4. Et. M. p. 784, 40 s. u. *ὑπωμοσία· τὸ ὑπερτίθεσθαι δίκην καὶ ἀναβάλλεσθαι προφάσει χρώμενον ἀποδημίᾳ ἢ νόσῳ ἤ τινι τῶν παραπλησίων μεθ᾿ ὅρκου οὕτως ἐλέγετο· καὶ τὸ ποιεῖν τοῦτο ὑπόμνυσθαι. ῥητορική.* Quamquam cum hac obseruatione certum fragmentum alterutrius atticistae contendere non possum, tamen non dubito hanc glossam rhetoricam glossis *ἐσχάρα, ἕνδεκα, φαῦλον* adnectere, cum quadam uerisimilitudine probari possit atticistas hac de re egisse et cum Photii glossa etiam hic deterior sit. Qui glossa 1 haec exhibet: *ὑπωμοσία· τὸ ἀναβάλλεσθαι δίκην τινὰ ἤ τι ἄλλο, προφάσει τινὶ χρώμενον μεθ᾿ ὅρκου.* Uberior est Harpocration, cuius uerba repetierunt Photius gl. 3 et Suidas: *ὑπωμοσία· τὸ ὑπερτίθε-*

1) Freyer p. 380. Giesing p. 44.

σθαι δίκην, προφάσει χρώμενον ἀποδημίᾳ ἢ νόσῳ ἤ τινι τῶν παραπλησίων μεθ᾽ ὅρκου οὕτως ἐλέγετο· καὶ τὸ ποιεῖν τοῦτο ὑπόμνυσθαι. Qui articulus, quamquam proxime accedit ad Etymologi explicationem — deest solum uerbum *ἀναβάλλεσθαι* —, tamen in Etymologicum M. non transiit. Potius statuendum est secundum doctam Freyeri quaestionem l. c. p. 257 sqq. de ratione inter atticistas et Harpocrationem intercedente, Harpocrationem et atticistam eundem fontem secutos esse, dein Photium in glossa 1 et Etymologum atticistam, Photium gl. 3 et Suidam Harpocrationem excerpsisse. Alterutrum autem atticistam, quem Aelium Dionysium fuisse censet Freyer p. 333, de uocibus *ἀντωμοσία ὑπωμοσία ἐξωμοσία* pluribus uerbis disseruisse elucet ex illo eximio loco Eustathii p. 1660, 45: . . . *ὀμῶ ὀμόσω . . . περὶ οὗ φασιν οἱ παλαιοὶ ὅτι συνωμότης . . . ἔτι δὲ καὶ τὴν ἀντωμοσίαν καὶ τὴν ὑπωμοσίαν καὶ τὴν ἐξωμοσίαν, ὧν κατὰ τοὺς αὐτοὺς* [scil. *παλαιοὺς*] *ἀντωμοσία μὲν ἦν δίκη ἀντωμοσμένη . . . ὑπωμοσία δέ φασίν* [scil. *οἱ παλαιοί*] *ἐστιν ἀπόδοσις αἰτίας, δι᾽ ἣν οὐκ ἀπήντησέ τις πρὸς τὴν δίκην.*

5. Et. M. p. 756, 34: *Τηθή· . . . ἐν δὲ τῷ ῥητορικῷ εὗρον σημαίνειν τὴν λέξιν μάμμην ἡ πατρὸς ἢ μητρὸς μήτηρ*, quibus addit cod. Flor. l. c. p. 280: *ἡ δὲ πατρὸς ἀδελφὴ τηθίς, ἡ νῦν θεῖα* et Et. M. p. 366, 11: *ἐπιτηθή· ἡ τῆς τηθῆς μήτηρ. ὥστε εἶναι τὴν μὲν τηθὴν μητρὸς ἢ πατρὸς μητέρα· τὴν δὲ ἐπιτηθὴν τῆς τοῦ πατρὸς μητέρος καὶ τῆς μητρὸς μητέρα. ἤγουν ὡς ἐπίπαππος. Θεόπομπος Παμφίλῃ·*

'αὐτὴ δ᾽ ἐκείνη πρότερον ἐξηπίστατο
παρὰ τῆς ἐπιτηθῆς'. ῥητορική.

Quibus de glossis atticistae cum Freyer l. c. p. 246 sq. et in addend. satis copiose disputauit, superuacaneum uidetur eadem recoquere. Attamen ut summam eius disputationis paucis exponam, haec repetere mihi liceat. Ex Eust. p. 316, 10: *ὡς δηλοῖ καὶ ὁ ἐν τῷ περὶ συγγενικῶν ὀνομάτων ὧδέ πως διαστείλας· τήθη ἐστὶν ἡ τοῦ πατρὸς μήτηρ, ὡς ἡ Ἀερόπη τῷ Ὀρέστῃ καὶ ἡ τῆς μητρὸς δὲ μήτηρ ὡς τῷ αὐτῷ ἡ Λήδα*

. . . τηϑὶς δὲ ἀνάλογόν τι τῷ ϑείῳ, πατρὸς γὰρ ἀδελφὴ ἢ μητρός comparato cum p. 648, 53: ἰστέον δὲ ὅτι ἐν τοῖς Ἀριστοφάνους τοῦ γραμματικοῦ Συγγενικοῖς εὕρηται . . . apparet Aristophanem Byz. librum περὶ συγγενικῶν ὀνομάτων composuisse[1]). Quem fere integrum Aelium Dionysium in lexicon rhetoricum recepisse discimus ex Eust. p. 971, 29 . . . ὡς δηλοῖ Αἴλιος Διονύσιος . . . λέγει δὲ ἐκεῖνος ὁ τὰ ῥηϑέντα Συγγενικὰ ἐκγραψάμενος coll. p. 565, 18—34. Constat igitur adnotationes omnes, quae sunt de uocibus τήϑη et τηϑίς apud Hesychium, lexicographum V. Bekk., Photium, scholiastam Arist. [Lys. u. 549], Etymologum ad Aelium Dionysium reuocandas esse, qui sua Aristophani Byz. debuerit. Verba autem Aristophanis erant haec secundum Eust. p. 971, 25: . . . ὥς φησί τις ἀποσημειωσάμενος ὀνόματα συγγενικά, ὅς λέγει [scil. Αἴλ. Διον. cf. supra] καὶ ὅτι τήϑη μὲν ἡ τῆς μητρὸς καὶ τοῦ πατρὸς μήτηρ, ἐπιτήϑη δὲ ἡ ὑπὲρ αὐτὴν καϑ᾽ ὁμοιότητα τοῦ πάππου κτλ., quibuscum compone illos lexicographos, quos modo commemoraui.

6. Et. M. p. 747 initio: ταῤῥοὶ καὶ ταρσοί· τάλαροι καὶ τὰ πλατύσματα τῶν κωπῶν [codd. praeter Flor. καρπῶν]. αὐτὸ τὸ πτέρωμα καὶ Θουκυδίδης οὕτως. ῥητορική. Ibidem linea 3: τάῤῥωμα· τὴν κωπηλασίαν. οὕτως Ἀριστοφάνης. ῥητορική. Ibid. lin. 5: ταρσοί· τὰ ἀγγεῖα τῶν τυρῶν καὶ τὰ ἔξω τῶν κωπῶν καὶ ταρσοῖς· πτεροῖς ἄκροις. ταρσός· ἐκ μέρους ἢ τὸ πλάτος τοῦ ποδός, ἢ τὸ ἄκρον τῆς χειρός. ῥητορική.

Adeamus Eustathium, qui p. 1625, 14 Pausaniae et Aelii Dionysii scrinia compilauit: οἱ δὲ παλαιοὶ τὸν τοιοῦτον ταρσὸν καὶ ταῤῥὸν λέγουσιν, οἱ μεϑ᾽ Ὅμηρον δηλαδή, ἐν οἷς καὶ ὁ κωμικός, οἳ καί φασιν ὅτι ταῤῥὸς τὸ τυροκομεῖον· καὶ ὅτι ἄῤῥιχοι μὲν κόφινοι σταφυλοφόροι, ταῤῥὸς δὲ ἀγγεῖον πλεκτὸν ὡς ψίαϑος ἐκ καλάμων, ἐν ᾧ τυρεύουσιν. καὶ κρεμαστὴρ δέ φασιν ἐλέγετο ταῤῥός, ἐφ᾽ οὗ τυροὺς ἔτερσον.

---

1) Cf. Dittrich, 'Aristoph. u. Byz., Bücher über die Verwandschaftsnamen und Benennungen des Lebensalters' in Philol. I. p. 226 ff.

ὅθεν καὶ τρασιά, οὗ σῦκα ψύγεται. ἐλέγετο δέ φασι ταρσὸς καὶ τὸ ἄνω τοῦ ποδὸς ἢ καὶ τὸ ἄκρον τῆς χειρός. Αἴλιος δὲ Διονύσιός φησιν ὅτι ταῤῥοὶ καὶ ταρσοί· τάλαροι καὶ τὰ πλατύσματα τῶν κωπῶν. ἕτεροι δὲ ὅτι ταῤῥοὶ κρεμάστρα καλαμίνη καὶ τὰ τῶν τυρῶν ἀγγεῖα καὶ τὰ τῶν λαχάνων. καὶ τάρωμα ἡ κωπηλασία. ταῤῥὸς γάρ φασιν ὁ στοῖχος τῶν κωπῶν, ἐπεὶ πτεροῖς ἐοίκασιν. καὶ σημείωσαι ὅτι κατὰ τοιαύτην τινὰ ὁμοιότητα καὶ ἐπὶ ὄρνεων πτέρυγος ὁ ταρσὸς λέγεται. Quae omnia atticistarum esse doctrinam, docent *οἱ παλαιοί* [cf. Freyerum de hoc Eust. loco agentem l. c. p. 354] et *ἕτεροι*. Censeo autem partem priorem ab initio usque ad '*καὶ τὰ πλατύσματα τῶν κωπῶν*' Aelio Dionysio, alteram inde a uoce *ἕτεροι* Pausaniae restituendam esse. Uterque igitur fere eadem tractauit ita tamen, ut Etymologi articulum *ταῤῥοὶ καὶ ταρσοί· τάλαροι* usque ad uerba *Θουκυδίδης οὕτως* fragmentum Aelii esse, uerba sequentia usque ad uoces *ταρσοῖς· πτεροῖς ἄκροις* Pausaniae, uerba autem reliqua *ταρσός· ἐκ μέρους κτλ.* Aeliana agnoscenda sint.

7. Et. M. p. 783, 26: *ὑποσακίζειν*[1]*· ὑπεξαίρειν ἀναλογοῦν καὶ ὑποσακίζειν τῆς ὁδοῦ φασίν, ἤτοι τὸ προκόπτειν καὶ ἀναλογοῦν*, quocum articulo conuenit Photius etiam in corruptelis, quas quidem ad fontem communem reuocandas esse ex Eustathii loco uitiis inquinato elucet: p. 940, 16 [= Rdfl. 325] ... *καθά φησιν Αἴλιος Διονύσιος. Ὅθεν καὶ σακεύειν φησὶ τὸ ὑλίζειν ὡς Ἡρόδοτος χρήματ' ὑποσακιζόμενοι· καὶ ὑποσακίζειν τῆς ὁδοῦ τὸ προκόπτειν καὶ ὑφαιρεῖσθαι.* Quae rectissime Meierum emendasse sic '*σακεύειν· τὸ ὑλίζειν ὡς Ἡρόδοτος. καὶ χρήμαθ' ὑποσακίζεσθαι· ἀναλοῦν καὶ ὑφαιρεῖσθαι. καὶ ὑποσακίζειν τῆς ὁδοῦ· προκόπτειν*, breui mihi notandum est. Itaque etiam Photii et Etymologi glossae mutandae sunt, ut loco uerborum *ὑπεξαίρειν ἀναλογοῦν* scribamus '*ὑφαιρεῖσθαι ἀναλοῦν*'[2]) et *ἀναλογοῦν* extremum omittamus.

---

1) Non omittam in Etymologici M. codd. exstare lemmata: *ὑποσκιάζειν, ὑποσικάζειν, ὑποσκάζειν*, in Photio autem recte legi: *ὑποσακίζειν*.

2) Neque igitur Naberi coniectura *ἀνὰ λόγον* pro *ἀναλοῦν* in textum recipienda est.

Lexicographorum autem superstitum tacent omnes praeter Phrynichum, qui aut ex Aelio Dionysio aut ex fonte utrique communi haec seruauit [Bekk. AGr. I. p. 68, 30]: *ὑποσακίζεται τὰ χρήματα ἀντὶ τοῦ ὑπαναλίσκεται ὑποκενοῦται* [cf. quae in Eustathii, Photii, Etymologi articulos recepi]· *ἀπὸ τῶν τὰ σακία κενούντων, ἢ ἀπὸ τῶν τοῖς σακίοις διηθουμένων οἷον οἴνου ἤ τινος τοιούτου. ὑποσακίζεται οὖν τὰ χρήματα οἷον ὑποῤῥεῖ.*

8. Et. M. p. 780, 29: *ὑπήνη· .... ἐν δὲ τῷ ῥητορικῷ λεξικῷ εὗρον σημαίνειν τὴν λέξιν μύστακα, γένειον, πώγωνα· ἡ τοῦ ἄνω χείλους τρίχωσις.* Atticistas de barbae nominibus scripsisse luculenter ex compluribus Eustathii adnotationibus elucet, quarum maxime notabiles hae sunt: p. 1496, 53: *ἐν δὲ ῥητορικῷ λεξικῷ εὕρηνται καὶ μάστακες αἱ ἀκρίδες καὶ λέγεται κεῖσθαι τοῦτο παρὰ Σοφοκλεῖ ἐν Φινεῖ. ἐκεῖ δὲ* [scil. *ἐν ῥητ. λεξ.*] *ἐμφέρεται καὶ ὅτι μάσταξ αἱ ἐπὶ τοῦ ἄνω χείλους τρίχες· πάππος δ' αἱ ἐπὶ τοῦ κάτω .... Αἴλιος δὲ Διονύσιος, καὶ μασταρύζειν φησὶ τὸ κακῶς μασᾶσθαι καὶ βλακικῶς*, et p. 1353, 56: ... *ὑπήνη δὲ ἢ κοινῶς τὸ γένειον κατά τινας ἢ καὶ ἄλλως μύσταξ μέν φασιν αἱ τοῦ ἄνω χείλους τρίχες, αἱ δὲ κάτω πάππος· τὸ δὲ ἐξ ἀμφοῖν ὑπήνη. καὶ ὁ κωμικὸς οὕτω νοεῖ, ἐν οἷς λέγει μολύνειν τινὰ τὴν ὑπήνην.* Quae omnia ex atticistarum lexicis deprompta esse ostendit Photius, qui hasce glossas exhibet: *μάστακας· τὰς ἀκρίδας· Σοφοκλῆς; μασταρύζειν· τὸ κακῶς μασᾶσθαι· Κυρηναῖοι; πάππος· αἱ ἐπὶ τοῦ κάτω χείλους τρίχες, μύσταξ δὲ αἱ ἐπὶ τοῦ ἄνω.* Inde igitur licet perspicere Aelium Dionysium de barba haec composuisse: *μάσταξ· αἱ ἐπὶ τοῦ ἄνω χείλους τρίχες. πάππος· αἱ ἐπὶ τοῦ κάτω. ὑπήνη· τὸ ἐξ ἀμφοῖν*, quibus non dissimilia sunt Pollucis uerba II, 80: *αἱ δὲ ὑπὸ ῥινὶ τρίχες μύσταξ καὶ ὑποῤῥίνιον καὶ προπωγώνιον ἡ πρώτη βλάστη· αἱ δὲ πρὸς τῷ κάτω χείλει πάππος, τὸ δὲ ἐξ ἀμφοῖν ὑπήνη.* — Sin autem hanc Aelianam explicationem cum Etymologi articulo contendemus, tantam dissimilitudinem inueniemus, ut Etymologus nequaquam sua ex lexico Dionysiano descripserit, potius censeamus necesse sit

fontem fuisse Pausaniam. Ac profecto hic atticista in Eustathii loco altero p. 1353 latet. Neque enim hic solam Dionysii expositionem repetitam esse, uerum etiam istis uerbis alia opposita uidemus, quae sunt: *ὑπήνη δὲ ἣ κοινῶς τὸ γένειον κατά τινας*, quae Pausaniam prodere suspicor. Verba autem commemorata obscura sunt, cum neminem futurum esse existimem, qui mihi dicat, quid sit: '*ὑπήνη* est *κοινῶς* barba labri inferioris [= *γένειον*]', quoniam ex Hesychio [*ὑπήνη ὅς ἐστιν ὑπὸ τὴν ῥῖνα τόπος*] scimus *ὑπήνην* in labro superiore fuisse. Exspectamus potius nos lecturos esse aut *ὑπήνη δὲ ἣ κοινῶς κατά τινας* aut, ut apud Photium, Etymologum, Suidam: *ὑπήνη δὲ ἣ κοινῶς μύσταξ, γένειον, πώγων κατά τινας*, id quod optime confirmatur Hesychii glossa *ὑπήνη· γένειον ἤτοι πώγων, ἄλλοι μύσταξ ἄλλοι ὑπήνη, ὅς ἐστι ὑπὸ τὴν ῥῖνα τόπος.*

9. Et. M. p. 771, 11: *τρύζει· ψιθυρίζει, γογγύζει, ἀσήμως λαλεῖ· παρ' ὃ καὶ ἡ τρυγών, ἐπεὶ ἀσήμως φθέγγεται καὶ γογγυστικῶς. ῥητορική.* Hac in expositione agnosco Aelii Dionysii doctrinam collato Eustathio p. 229, 21: *καίτοι φασὶν οἱ παλαιοὶ ὅτι ἁπλῶς μὲν τιτίζουσιν οἱ νεοσσοί, καθεστιόμενοι δὲ τρίζουσιν. ἔστι δὲ τρίζειν τὸ λεπτὸν ἠχεῖν κατὰ τὰς νυκτερίδας, αἳ καὶ αὐταὶ τρίζειν λέγονται, ὡς ὁ ποιητὴς ἐν τῷ τέλει τῆς Ὀδυσσείας φησί. τὸ μέντοι τρύζειν, ἀφ' οὗ ἡ τρυγών, τραχυφωνότερόν ἐστιν. σημείωσαι δὲ ὅτι ἐκ τοῦ τιτίζειν τίτις κατὰ Αἴλιον Διονύσιον βραχὺ ὀρνίθιον ἣ καὶ πᾶν φησι μικρὸν ὀρνίθιον ὑπὸ τῶν παλαιῶν οὕτω καλεῖται. ἕτερος δέ τις κτλ.* Patet igitur obseruationem de uerbis onomatopoieticis *τιτίζειν τρίζειν τρύζειν*, quae est usque ad pronomen *ἕτερος*, ex Dionysiano lexico depromptam esse, cui explicatio persimilis adiuncta est *ἑτέρου* cuiusdam i. e., cum Aelius Dionysius antecedat, Pausaniae. Cum Etymologi glossa concinunt praeter Photium etiam lexicographus Bachm. et Suidas.

10. Et. M. p. 791, 8: *φέψαλος· σπινθὴρ ὁ ἀναφερόμενος ἐκ τῶν καιομένων ξύλων. ῥητορική.* Neque aliena habet Eustathius p. 1802, 63: *φέψαλοι γάρ φασι* [scil. *οἱ παλαιοί*] *καὶ φεψάλυγες, ὧν χρῆσις καὶ παρὰ Λυκόφρονι· σπινθῆρες*

ἀναφερόμενοι ἐκ τῶν καιομένων ξύλων, his praemissis: *δηλοῖ ὁ γράψας* [scil. *Ἀριστοφ.* in Acharn. u. 279 ed. Mein.]· *ἡ ἀσπὶς ἐν τῷ φεψάλῳ κρεμήσεται, ἀμεληθεῖσα δηλονότι διὰ τὸ εἰρήνην εἶναι. παράφρασις δὲ πάντως τοῦ καπνοῦ προκεῖσθαί τι τὸ ἐν φεψάλῳ κρέμασθαι.* Conueniunt cum Etymologi glossa Photius et lexicogr. Bachm., Suidas inter alia etiam illa habet.

11. Et. M. p. 789, 19: *φατνώματα· σανιδώματα, στέγη διάγλυφα.* Conuenit Eustathius p. 547, 2: *τῆς δὲ φάτνης πρωτόθετον τὸ φαγεῖν ἢ τὸ πάσασθαι κατὰ τοὺς παλαιούς, ὅ ἐστι γεύσασθαι. ὅθεν καὶ φατνωτόν φασι* [scil. *οἱ παλ.*] *τὸ σανιδωτὸν καὶ φατνώματα σανιδώματα, στέγης διάγλυφα· κτλ.*, qui, ut supra p. 203 monui, rectam lectionem praebet: *στέγης διαγλ.* Congruunt cum Etymologo Suidas et Photius. Hesychius habet *φατνώματα· σανιδώματα* nec plura.

12. Et. M. p. 410, 20: *ζειραί· χιτῶνες ἀνακεκολπωμένοι ἢ ἀνάκωλοι. Ξενοφῶν· καὶ ζειρὰς μέχρι τῶν ποδῶν ἐπὶ τῶν ἵππων ἔχουσιν, ἀλλ' οὐ χλαμύδας. οὕτως εἰς τὸ ῥητορικόν.* Cf. supra p. 201, ubi mihi premendum erat, Etymologum solum lectionem integram *ἀνακεκολπωμένοι* seruasse, quam Photius, Suidas, Timaeus in '*ἀνακεκολαμμένοι*' corruperunt. Glossam autem ex alterutrius atticistae lexico rhetorico manasse docet Eustathius p. 837, 40: *οὕτω δέ φασι καὶ ζεῖρα ἐξ ὁμοίας τροπῆς ἐγένετο, συγκειμένη καὶ αὐτὴ παρὰ τὸ δεῖν ἤτοι δεσμεῖν καὶ τὸ εἴρειν. σημαίνει δέ φασι* [scil. *οἱ παλ.*] *ζώνην καὶ χιτῶνα καὶ χλαμύδα, ἣν μέχρι καὶ ἐσάρτι παραφθείροντες οἱ Λυκιανοὶ ἡμίζαρον λέγουσιν.* Similia apud lexicographum V. Bekk. l. c. p. 260, 31: *ζειρά· ζώνης εἶδος. ἢ ἔνδυμά τι, ὃ ἐπενεδύνοντο μετὰ τοὺς χιτῶνας ὥσπερ ἐφεστρίδα· ὅπερ καὶ μᾶλλον.* Neque aliena sunt, quae Hesychius de hac uoce tradit.

13. Et. M. p. 755, 38: *τευτάζειν· πραγματεύεσθαι ἢ σκευωρεῖσθαι ἢ στρατεύεσθαι* [corr. *στραγγεύεσθαι*] *καὶ πολὺ διατρίβειν ἐν τῷ αὐτῷ. Λυκόφρων. Οὕτω καὶ Δίδυμος, προσθεὶς ὅτι ἐνίοτε σημαίνει καὶ τὸ φροντίζειν. Ἡρακλέων δὲ καταμεμψάμενος Λυκόφρονός* [Phot.: *-ονα*] *φησιν εἶναι τὸ ἐπιστρεφῶς τι πράττειν ἢ ἐνεργεῖν.* [Phot. addit: *καὶ Ἀρτεμίδωρος τὸ φροντίζειν. Φρύνιχος Μύσταις· 'μάστιγα δ' ἐν*

15*

χεροῖν ἔχων τευτάζεται᾽.] Πλάτων Ξάνθαις· ῾ἦν δὴ θόρυβος τευταζόντων᾽. ἀντὶ τοῦ πραγματευομένων ἢ διατριβομένων. καὶ ἐν Τιμαίῳ· [Phot. addit: ῾τῷ μὲν οὖν περὶ τὰς ἐπιθυμίας ἢ φιλονεικίας] τετευτακότι᾽ ἀντὶ τοῦ [Phot. οἷον] διατετριφότι. γράφεται καὶ τεταυτακότι. Τηλεκλείδης· ῾πάντες δὲ τευτάζουσιν οἱ διάκονοι᾽. ἀντὶ τοῦ πραγματεύονται, σκευωροῦνται. [Phot. addit: Φερεκράτης· ῾ὁ δὲ παῖδα καλεῖ καὶ τευτάζει τούτῳ δεῖπνον παραθεῖναι᾽.] σημαίνει καὶ τὸ σπουδάζειν [Phot. addit: πολιτείας ζ′] καὶ τὸ ἡσυχάζειν· καὶ τευτάζων τὸ αὐτὸ ἀεὶ λέγων, φλυαρῶν. ῥητορική. Inspecto Eustathio p. 968, 3 [Rdfl. no. 335]: εἴ γε τευτάζειν λέγεται κατὰ Αἴλιον Διονύσιον τὸ ἐπὶ πολὺ προσεδρεύειν τῷ αὐτῷ πράγματι et Photio s. u. ταυτάζειν· στραγγεύεσθαι, ἐπὶ πολὺ διατρίβειν ἐν τῷ αὐτῷ· ὅτε δὲ φροντίζειν intellegemus omnia, quae ex Etymologico M., Eustathio, Photio gl. 1 et 2 ascripsi, eidem auctori i. e. Aelio Dionysio tribuenda esse. Ac profecto illa Photii in codice bibl. 152 narratio de Aeliani lexici recensione altera ad hunc Etymologi M. et Photii longiorem articulum, quem refertissimum uidemus testimoniis, et ad Photii et Eustathii expositionem tenuem quam optime quadrat. — De Boetho autem, qui teste Nabero huius glossae auctor fuit, Giesing l. c. p. 31 sqq. satis copiose disseruit et Naberum redarguit, ut nihil reliquerit, quod addam.

14. Et. M. p. 429, 43: ἡμεροκαλλές· ἄνθος σπειρόμενον ὁ Δίδυμός φησιν. οὐκ ἔστι δὲ ἄνθος ἀλλὰ φοινικοῦν ἔριον διαπεποικιλμένον, ᾧ χρῶνται πρὸς τὰς ἱερουργίας Ἀθήνησιν ὡς Θεόδωρος ὁ Πανάγης προσαγορευόμενος ἐν τῷ πρώτῳ περὶ Κηρύκων γένους· λέγει δέ, ὅτι καλεῖται ἡμεροκαλλὲς διὰ τὸ πεπλῦσθαι καὶ βεβάφθαι ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ. κάλλη δὲ προσαγορεύεται τὰ ἄνθη. ῥητορική. Quam doctissimam obseruationem atticistae alterutri restituendam esse apparere mihi uidetur non solum ex Eustathio p. 1049, 37: Ἰστέον δὲ ὅτι φλὸξ παρὰ τοῖς παλαιοῖς καί τι ἄνθους εἶδος ... ἡμεροκαλλὲς λεγόμενόν φασι οὕτω, ἐπειδὴ νυκτὸς φυὲν ἅμα ἡλίῳ ἀνιόντι θάλλει, uerum etiam ex Didymo et Theodoro laudatis, quorum illius libros atticistas excerpsisse notissimum est. De

fonte autem, quem atticistae in expositionibus de floribus secuti sint, infra disseram.

15. 16. In fine huius paragraphi adiungam glossas Etymologici M. rhetoricas p. 764, 41: *τράχηλος· ... οὕτως Ὧρος·*] *ἐν δὲ τῷ ῥητορικῷ λεξικῷ τράχηλοι εὗρον σημαίνειν τῶν θαλασσίων πορφύρων. οὕτω Ποσίδιππος*, et p. 798, 28: *φορά· ἡ κατὰ ὅλον τόπον ἐναλλαγή· καὶ μάλιστα ἡ μὴ δυναμένη ἐφ' ἑαυτῆς στῆναι ὅταν ἐθέλῃ. ῥητορική.* Atticistas autem his de uocibus egisse dicit Eust. p. 1531 initio, ubi ex eorum lexicis longam expositionem de spina eiusque partibus transcripsit, et p. 1452, 15, ubi Pausaniae uerba nonnulla de radice uerbi *φέρ-ειν* et de iis uocibus leguntur, quae inde deriuantur. Quamquam quidem istis locis Etymologi M. uerba non reperiuntur, tamen facile intellegitur atticistas etiam has uoces attigisse.

§ 6. De glossis Etymologici M. rhetoricis, quibuscum consentiunt atticistae apud Eustathium, quae quidem omnes apud Photium desiderantur.

1. Et. M. p. 362, 51: *ἐπίπαστα· τὰ ἐπιπασσόμενα τῷ ἔτνει* [uulg. *ἔντει*] *ἄλφιτα. Ἀριστοφάνης ἱππεῦσιν· ʽἐπίπαστα λείχων δημόπρατα ὁ βάσκανος'. ῥητορική.* Aelius Dionysius apud Eustathium p. 1278, 54 [Rdfl. no. 300]: *πάσσειν*] *ἐξ οὗ καὶ τὸ ἀλίπαστον καὶ τὸ παρὰ Αἰλίῳ Διονυσίῳ παστά, ἔτνος δηλαδὴ ἀλφίτοις μεμιγμένον· καὶ ἐπίπαστά φησιν αὐτὰ τὰ ἄλφιτα.* Uberiora aliunde, ut uidetur, exhibent scholiasta Arist. ad equ. u. 103 et Suidas, quibuscum contendas Pollucem VI, 10.

2. Et. M. p. 187, 38: *βάναυσος· κυρίως πᾶς τεχνίτης διὰ πυρὸς ἐργαζόμενος· βαῦνος γὰρ ἡ κάμινος. ῥητορική.* Similia exhibet Photius s. u. *κρίβανον.* Eadem atque Etymologus recepit Suidas: *βάναυσος* et paulo uberiora lexicographus V. Bekk. l. c. p. 222, 20 s. u. *βάναυσοι.* Sua autem et lexicographum V. et Photium et Etymologum et Suidam ex Aelii Dionysii lexico rhetorico in opera sua deriuasse perspicuum est ex Eust. p. 1511, 13: *κρῖ ... ὅπερ ἀποκοπὲν ἐκ*

τοῦ κρίμνον, ἄλλα τέ τινα παράγει καὶ τὸν κρίβανον, ὅς ἐστι κριθῶν βαῦνος τουτέστι κάμινος κατὰ Αἴλιον Διονύσιον, ὃς καὶ κλίβανος λέγεται καθ' ὁμοιότητα τοῦ κεφαλαργία κεφαλαλγία. ὡς δὲ βαῦνος καὶ ἑστία λέγεται ὅ ἐστι κάμινος ἀφ' ἧς καὶ ὁ βάναυσος, ἡ Δωρικὴ ἐν Πελοποννήσῳ γλῶσσα μέχρι καὶ νῦν δηλοῖ. Conferas praeterea scholiastam Plat. p. 176 C, qui similia habet, apud Giesingium l. c. p. 62.

3. Et. M. p. 35, 10: *αἱμασιά· τὸ ἐκ χαλίκων ᾠκοδομημένον τειχίον, ἤγουν φραγμός. ἀπὸ τοῦ αἱμάττεσθαι τοὺς ὑπερβαίνοντας ὑπὸ τῶν ἐπικειμένων ἀκανθῶν τοῖς σωροῖς τῶν λίθων [ὡς παρὰ Νικάνδρῳ· 'τρόχμαλά θ' αἱμασιά τε καὶ ἰλύος ἐρέοντες']. ἔστι δὲ καὶ ῥητορικὴ ἡ λέξις. οὕτως Ὠρίων.* Audiamus atticistas apud Eustathium p. 1851, 25: *αἱμασιὰ δὲ κατὰ τοὺς παλαιοὺς τειχίον ἐκ χαλίκων ὅμοιον φραγμῷ. καὶ ἄλλως δὲ κατὰ τοὺς αὐτοὺς ἐκ χαλίκων οἰκοδομή, τειχίον, θριγκός. Αἴλιος δὲ Διονύσιος εἰπὼν καὶ αὐτός, ὅτι αἱμασιὰ τὸ ἀπὸ χαλίκων τειχίον ἐπάγει· ἥν τινες καὶ ἅρπεζαν, ὡς καὶ Ἴωνες. δηλοῖ δέ φησι τοῦτο καὶ Ἡρόδοτος,* quibuscum conferas, quae Eustathius ex atticistis descripsit p. 883, 50 et 1959, 42. Cum priore autem loco Eustathiano concinunt lexicogr. Bachm. (Bekk. AGr. p. 356, 6) et Suidas s. u. *αἱμασιά*. Omnia autem ex Aelio Dionysio translata sunt, quibus apud Eustathium p. 1851, 23 alia quaedam antecedunt procul dubio Aelianis opposita. Quod efficitur ex uerbis *Αἴλιος δὲ Διονύσιος εἰπὼν καὶ αὐτός . . . φησι* i. e. postquam Aelius Dionysius ipse quoque de uoce *αἱμασιά* uerba fecit eaque fere, quae antecedunt una cum formula *κατὰ τοὺς παλαιούς*, commemorat cett. Hinc igitur manifestum est formulam loco nominis Pausaniae exstare ob eamque causam Etymologum uerba *τὸ ἐκ χαλίκων* usque ad uocem *φραγμός* e Pausaniae lexico excerpsisse. Quae in Etymologico secuntur, sunt ex Orionis lexico p. 8, 19.

4. Et. M. p. 233, 44: *γλαφυρόν· . . . ἔστι δὲ καὶ ῥητορική· γλαφυρὰ φόρμιγξ, ἡ γεγλαμμένη καὶ κεκοιλαμμένη. καταχρηστικῶς λέγεται γλαφυρὸς ἄνθρωπος. παρὰ τὸ γλάπτω ἢ παρὰ τὸ γλάφω γλύφω, γλάφος ὡς θρύπτω, τρύφος. καὶ ὡς*

δάσος δασύς, πάχος παχύς, οὕτω γλάφος γλαφύς. καὶ γλαφὺ τὸ κοῖλον σπήλαιον ἄντρον. ʽγλαφὺ πετρῆενʼ Ἡσίοδος.

5. Et. M. p. 322, 52: *ἐκλώζετε· κλωσμὸν ἔλεγον τὸν γινόμενον ἐν τῷ στόματι ψόφον· ᾧ πρὸς τὰς ἐκβολὰς ἐχρῶντο τῶν ἀκροαμάτων, ὧν οὐχ ἡδέως ἤκουον. ἐκ τοῦ ῥητορικοῦ.*

Quam glossam huc traho atque antecedenti adnecto propterea, quod etiam atticista has uoces quamquam uariis locis, tamen una eademque ratione tractauit, quod sequitur ex illo Eustathii insigni loco p. 1504, 19, quem totum hic afferre operae pretium est: *γλάφειν δὲ ὅτι τὸ κοιλαίνειν δηλοῖ καὶ ὡς λειότερόν ἐστι τοῦ γράφειν κατὰ τὴν ἐκφώνησιν, ἐδηλώθη καὶ ἀλλαχοῦ. καὶ ὅτι ἐπὶ λογικῆς τινος γραφῆς ἔστιν ὅτε τίθεται, ὡς δηλοῖ παρὰ Παυσανίᾳ τό· τὸν ἄνδρʼ ἀπωσάμην τε κἀπεγλαψάμην, οἱονεὶ ἀπέξεσα καὶ ἀπήλειψα ὡς ἀπὸ βιβλίου. δῆλον δὲ καὶ ὅτι ἀπὸ τοῦ τοιούτου ῥήματος γίνεται τὸ γλαφυρὸν σπήλαιον καὶ τό· γλαφὺ πετρῆεν. ἤδη δὲ καὶ αὐτὸ τὸ γλύφειν. μᾶλλον μὲν οὖν, ὥσπερ προυπόκειται τὸ γρῶ τοῦ παραγώγου γράφω, οὕτω καὶ τὸ γλῶ τοῦ γλάφω τε καὶ τοῦ γλύφω. ἔστι δὲ ὁμοιότητα τῆς τοῦ γράφω καὶ γλάφω, τοῦ μὲν τραχυφωνίας τοῦ δὲ λειότητος, εὑρεῖν καὶ ἐν τῷ κράζειν καὶ κλώζειν. τραχύτερον γὰρ ὁ κρωγμὸς τοῦ κλωγμοῦ, ὧν κρωγμὸς μέν ἐστιν ὁ τῆς κορώνης ἦχος. κλωγμὸς δὲ κατὰ τοὺς παλαιοὺς ὁ ἐν θεάτρῳ διὰ στόματος πρὸς τὸν οὐρανίσκον ἀποτελούμενός φασι ψόφος, ᾧ πρὸς τὰς ἐκβολὰς ἐχρῶντο τῶν ποιητῶν. καὶ κλώζειν τὸ οὕτω ἐκβάλλειν ἐκ τῶν θεάτρων καὶ ἔστιν ἕτερον συριγμοῦ ὁ κλωγμός, ὡς δηλοῖ καὶ τὸ περικλώζεσθαι καὶ περισυρίττεσθαι.* De uoce *γράφειν* Eustathius antea, ut ipse addit uerbis *ἐδηλώθη ἀλλαχοῦ*, disputauit: p. 633, 43 et p. 171, quae omnia ex Pausania fluxerunt, cum, ut hoc solum afferam, Pausaniae fragmentum de uoce *γραῦς* p. 633, 43 [*γραῦς· κοινῶς μὲν ἡ παλαιὰ γυνὴ καὶ πολιὰ τῷ χρόνῳ — . . . καὶ ἡ χρόνῳ διεφθαρμένη γραῦς*] redeat. Quibus ex duabus adnotationibus sequitur atticistas originationem quoque uocum accuratissime obseruasse. [Hinc igitur patet inter fragmenta eorum non solum uerba *ὠνοματοπεποίηται* [Eust. p. 564 extr. *παππύζειν*], *ἔχει τι ὀνοματοποιίας* [Eust. p. 584, 21: *κύμβαχος . . . Παυ-*

σανίας], *τίθεται ῥῆμα κατὰ ὀνοματοποιίαν* [Eust. p. 178, 33: *γλάφειν*], *κατὰ μίμησιν ἤτοι ὀνοματοποιίαν* [Eust. p. 229, 28: *τιτίζειν — Πανσ.*], *μίμησίς ἐστι τῆς φωνῆς* [Eust. ibid.], uerum etiam aduerbia *τραχύτερον* et *λειότερον* [Eust. p. 1504, 19: *γλάφειν γράφειν*], *τραχυφωνότερον* [Eust. p. 229, 26: *τραχύτερον* ibid. lin. 29], *μιμητικῶς* [Eust. p. 768, 13: *βλόψ.. ὁ τῆς κλεψύδρας ἦχος, ... καὶ βή ... μίμησιν προβάτων φωνῆς*] multa alia persaepe legi [1].

Expositionem de uocibus *κρώζειν — κλώζειν* Pausaniae praeter Eustathium et Etymologum M. alii in opera recepere, quorum sunt Hesychius et Photius s. u. *κλώζειν*, lexicogr. V. Bekk. p. 258 s. u. *ἐκκλώζεται*, Suidas s. u. u. *ἐκλώζετε* et *κλώζεται*. Ex eodem denique fonte ac Pausanias sua deprompserunt Pollux IV, 122 et Harpocration s. u. *ἐκλώζετε*.

6. Et. M. p. 356, 52: *ἐπηλυγάζονται· ἐπισκιάζονται, ἐπικρύπτονται. λύγην γὰρ καλοῦσιν οἱ Ἀττικοὶ τὴν σκιάν, ἢ τὴν σκοτίαν. τινὲς δὲ ἀπὸ τῶν λύγων· διὰ γὰρ τούτων σχοίνους πλέκουσι. ῥητορική.* Quae secuntur, ex parte quidem etiam atticistis danda esse, quamquam formula omissa, ex Eustathio perspicuum erit, dico uerba: *ἐπηλυγασάμενος ἀντὶ τοῦ προβαλόμενος, ἐπίπροσθεν ποιησάμενος, ὥστε σκοτισθῆναι. ἡ λύγη γὰρ ἡ σκοτία καὶ ἡ σκιά. ἔστι τὸ ὄνομα παρὰ τῷ φιλοσόφῳ* — siue haec Etymologus ex ipso lexico rhetorico deprompsit siue in fonte aliquo inter atticistas et se ipsum interponendo repperit. Sed utut est, id negari nequit Etymologo articulum Aelii Dionysii his de uocibus notum fuisse, coll. Eustathio p. 809, 42: *διὸ παρὰ Αἰλίῳ Διονυσίῳ* [cf. Rdfl. no. 272 et Fr. p. 359] *κεῖται τὸ λυκοφιλίως ἀντὶ τοῦ ὑπόπτως, ὑπούλως, ὃς φέρει καὶ Μενάνδρου χρῆσιν ταύτην· λυκοφίλιοι μέν εἰσιν αἱ διαλλαγαί. δῆλον δὲ ὡς ἡ ῥηθεῖσα ἀμφιλύκη καὶ ἐκ τοῦ λύγη γίνεται, ὃ σημαίνει κατὰ τοὺς παλαιοὺς τὴν σκιάν. προσλαβὼν δὲ τὸ ῑ ποιεῖ τὴν ἠλύγην, ὃ δηλοῖ σκέπην, σκιάν, ἐξ οὗ ἐπηλυγασάμενος παρὰ Πλάτωνι ὁ προβαλόμενος καὶ ἐπισκιασάμενος. ὅτι δὲ καὶ*

---

1) Cf. App. § 6, 5.

νυκτερινοὶ κύνες λέγονται οἱ λύκοι, ἔστιν εὑρεῖν ἐν τοῖς παλαιοῖς. Quorum nonnulla habent etiam Photius s. u. *λυκοφιλίως; ἠλύγη; νυκτερινοὶ κύνες,* scholiasta Plat. p. 320 B s. u. *ἐπηλυγασάμενος* [cf. Gies. l. c. p. 13], Suidas sub eadem uoce.

7. Et. M. p. 247, 36: *δανά· τὰ ξηρὰ ξύλα. οὕτω καὶ εἰς τὸ ῥητορικόν· οἷον 'διά τε ξύλα δανὰ κεάσαι'* [Callim. u. *ο* 321] ... *ἢ παρὰ τὸ δαίω τὸ καίω, τὰ εἰς καῦσιν ἐπιτήδεια, εὔκαυστα θέρμα.* Optime concinit Pausanias apud Eustathium p. 1241, 48 [Rdfl. no. 124]: *Παυσανίας δὲ δανὰ τὰ τοιαῦτα ξύλα καλεῖσθαι δηλοῖ. φησὶ γάρ· δανά, εὐκέαστα* [corrigendum est cum Meiero ex Hesychii glossa: *δανά, ξηρά, καύσιμα ξύλα* et ex Etymologi lectione recta in *εὔκαυστα*], *ξηρὰ παρὰ τὸ δαίεσθαι.* Suidas: *δανά· τὰ ξηρὰ ξύλα.*

8. Et. M. p. 349, 43: *ἐξωμίς· χιτὼν ἅμα τε καὶ ἱμάτιον· ἦν γὰρ ἑτερομάσχαλος καὶ ἀναβολὴν εἶχεν ἣν ἀνεδοῦντο κοσύμβην· διόπερ καὶ οἱ κωμικοὶ ἐπ' αὐτῆς, ποτὲ μὲν ἔνδυθι, ποτὲ δὲ ἀναβάλλου φασίν. ἦν δὲ τῶν δούλων ὁ τοιοῦτος χιτών· ὁ δ' ἀμφιμάσχαλος τῶν ἐλευθέρων καὶ ἀστῶν οὐκ ἐπισκεπάζειν τοὺς βραχίονας· οἱ δὲ νεώτεροι καὶ θοιμάτιον ἐξωμίδα τὸ μικρὸν καὶ εὐτελές. ῥητορική.* Qua in glossa rhetorica inesse atticistarum doctrinam censebis coll. Eustathio p. 1166, 51: *σημείωσαι δὲ ὅτι περὶ χιτώνων καὶ τοιαῦτά φασιν οἱ παλαιοί· χιτὼν ὁ ζωστὸς καὶ γυναικεῖος· ὁ δὲ ἀνδρεῖος χιτωνίσκος, ὅ τινες ἐπενδύτην, τὸ δὲ βραχὺ χιτωνισκάριον· χιτώνιον δὲ καὶ χιτωνάριον λεπτὸν ἔνδυμα γυναικεῖον πολυτελές. Μένανδρος· 'λελουμένη γὰρ ἡ 'ταίρα, καὶ διαφανὲς χιτωνάριον ἔχουσα'. Ἀριστοφάνης· 'ἔνδυς τὸ γυναικεῖον τοδὶ χιτώνιον'. ταῦτα Αἴλιος Διονύσιος, παρ' ᾧ καὶ ὅτι χορταῖος ὁ δασὺς καὶ μαλλωτὸς χιτών. καὶ πάλιν, χορταῖος, χιτὼν ποδήρης, ἔχων χειρίδας. ἀλλαχοῦ δὲ ὅτι χιτῶνος εἶδος καὶ ἡ ἐξωμίς. ἐξωμὶς γάρ φησι χιτὼν ἅμα καὶ ἱμάτιον τὸ αὐτό.* Aelium autem Dionysium uberius in lexico suo hac de ueste egisse declarat Etymologus coll. scholiasta Luciani [ed. Iacob. 87 uel Bachm. AGr. II. p. 331/2] et Photio s. u. *ἑτερομάσχαλος* et schol. Arist. ad uesp. u. 444 s. u. *ἐξωμίδιον.* Scholiasta autem Luc. haec ex Aelio Dionysio descripsit: *ἐξωμίς] τὸ δὲ ἦν*

χιτὼν παχὺς καὶ τραχύς, ἅτε ἄγναπτος, κατὰ τὴν ἀριστερὰν χεῖρα ῥαφὴν οὐκ ἔχων, δι' ὃ καὶ ἑτερον μάσχαλος ἦν. ἀχειρίδωτος δὲ ὢν τοὺς ὤμους παρεῖχε γυμνοὺς ὁρᾶσθαι, παρ' ὃ καὶ ἐξωμὶς ἐκαλεῖτο, οὐ μόνον δὲ χιτὼν ἡ ἐξωμὶς ἀλλὰ καὶ περίβλημα [cf. Freyerum l. c. p. 264 adn. 3]. Omnium ergo expositionis Aelianae formarum est Etymologi M. descriptio in glossa rhetorica asseruata longe integerrima et copiosissima.

9. Et. M. p. 348, 48: *ἐξούλης· ὄνομα δίκης. οἱ δίκην νικήσαντες* [uulg. *κινήσαντες*] *ὥστε ἀπολαβεῖν χώραν ἢ οἰκίαν, ἔπειτα ἐμβατεύειν κωλυόμενοι, ἢ ἐμβατεύσαντες* [cod. *μὴ ἐμβ.*] *ἐξελαυνόμενοι δίκην εἰσάγουσι πρὸς τοὺς ἐξελαύνοντας, ἢ οὐκ ἐῶντας ἐμβατεύειν· καὶ αὕτη ἡ δίκη καλεῖται ἐξούλης ἀπὸ τοῦ ἐξίλλειν ὅ ἐστι κωλύειν. οἱ γὰρ παλαιοὶ τὸ κωλύειν καὶ ἀπελαύνειν ἐξίλλειν ἔλεγον. ῥητορική.* Hanc Etymologi glossam fortasse Pausaniae esse restituendam, ex Eustathio discimus [cf. praeterea p. 945, 4 et p. 1353, 63] p. 1769, 34 [Rdfl. no. 246]: . . . *Παυσανίας φησίν, ὡς . . ., καθὰ καὶ ἐξούλης φησὶ* [scil. *Παυσανίας* paulo ante laudatus] *δίκη ἡ τῆς ἐξείρξεως.* Multo copiosior est Harpocration, qui eundem uel alium fontem atque Pausanias secutus est. Cum Harpocratione autem consentit Suidas gl. 2, cum Etymologo idem gl. 3. Aliena praebet eius glossa prior, itemque lexicographus V. Bekk. p. 252, 15 et auctor lexici IV. Bekk. p. 188, 7.

10. Et. M. p. 199, 23: *βλαισός· παραλυτικός. οὕτως εἰς τὸ ῥητορικόν.* Eandem glossam reperimus apud lexicographum Bachm. [Bachm. AGr. I. p. 180, 3] et apud Suidam, qui adiunctam habet obseruationem de differentia adiectiuorum *βλαισός* et *ῥαιβός* hisce uerbis: *βλαισός· παραλυτικός. διαφέρει βλαισὸς καὶ ῥαιβός· ὁ μὲν ἀπὸ τῶν γονάτων διεστραμμένος τοὺς πόδας· ὁ δὲ αὐτὰς τὰς κνήμας.* Omnes glossographos, quos commemoraui, colligam Aelii Dionysii lexicon adiisse, ex quo Eustathius hausit, quae exstant p. 914, 46: . . . *ἀντήλιον. τὸ δὲ ἦν δέρμα περὶ τὰς ὄψεις τῶν ἵππων, ὥς φησιν Αἴλιος Διονύσιος, ὅπερ οἱ θεωρικοὶ πάρωπον λέγουσιν. ἰστέον δὲ ὅτι, ὥσπερ γελοῖον καταγαγεῖν εἰς πόδας τὸ ὑπώπιον οὕτω καὶ τὸ ἀναγαγεῖν εἰς ὀφθαλμοὺς τὸ ῥαιβόν. ῥαιβοὶ*

μὲν γὰρ οἱ ἐῤῥαισμένοι τὴν βάσιν καὶ ῥαιβοὶ πόδες οἱ ἀπεναντίας τοῖς βλαισοῖς, ῥαιβότης δὲ ἐπὶ ὀφθαλμοῦ ἄνω ποιεῖ ὅ φασι τὼ κάτω.

11. Et. M. p. 257, 24: δέρτρον· ... ἐν δὲ τῷ ῥητορικῷ λεξικῷ εὗρον σημαίνειν τὸν ἐπίπλουν, τὴν ὑπὸ τὴν σάρκα πιμέλην· ἢ τὸν ὑποκείμενον τῷ ἥπατι ὑμένα· ἢ τὴν δοράν. ἄλλοι δὲ τὸ ὑπὸ τῶν ἰατρῶν λεγόμενον ἦτρον[1], Ἀρίσταρχος δὲ τὸ δέρμα καὶ πάντα τὸν χρῶτα τὸν πρὸ τοῦ ἥπατος. Atticista apud Eustathium p. 1700, 3: καὶ ἄλλως δὲ κατὰ τοὺς παλαιοὺς γοργότερον εἰπεῖν, δέρτρον ἡ ὑπὸ τὴν σάρκα πιμέλη, ἢ ὁ ὑποκείμενος ὑμὴν τῷ ἥπατι, ἢ ὁ ἐπίπλους ἢ ἡ δορά, ἢ τὸ ἦτρον, ἄλλοι δὲ τὸ ἐφήβαιον δέρτρον εἶπον. Ἱπποκράτης δὲ ἐν τῷ περὶ τραυμάτων φησίν· οὐ σαρκοφυήσει ἐντέρου τὸ λεπτὸν δέρτρον.

12. Et. M. p. 57, 25: ἀλάστωρ· ... κατὰ μὲν Χρύσιππον τὸν φιλόσοφον ἐπὶ τοῦ ἁμαρτωλοῦ καὶ φονέως ἀπὸ τῆς ἐλάσεως, ὁ ἄξιος τοῦ ἐλαύνεσθαι διὰ φόνον· ἢ ἀπὸ τοῦ ἀλᾶσθαι τὸ πλανᾶσθαι. ἢ ὁ ἄλαστα δρῶν· κατὰ δὲ Ἀπολλόδωρον ἀπὸ τοῦ ἀλιτεῖν, ὅ ἐστιν ἀλιτανεύτως ἀδικεῖν. Μήποτε δέ ἐστιν ὁ διὰ μέγεθος τῶν πεπραγμένων αὐτῷ λιτῆς μὴ καταξιούμενος· ἢ ὁ τοιαῦτα τολμήσας πράττειν, ὧν μὴ ἔστιν ἐπιλαβέσθαι. ἐπὶ δὲ τοῦ Διὸς οἷον ἀλάστωρ. Ζεὺς ἀπὸ τοῦ τοῖς τὰ ἄλαστα πάσχουσιν ἐπαμύνειν. ἢ ὁ τὰ ἄλαστα [τουτέστι τὰ χαλεπὰ] τηρῶν. Μένανδρος· ʻὁ δʼ ἀλάστωρ ἐγώ | καὶ ζηλότυπος ἄνθρωποςʼ καὶ ʻδαιμόνων ἀλαστόρωνʼ. οὕτως εὗρον εἰς τὸ λεξικὸν τὸ ῥητορικόν. Atticista apud Eustathium p. 474, 22: παρὰ δὲ τοῖς ὕστερον καὶ Ζεὺς ἀλάστωρ, ὃν ἐλάνθανεν οὐδέν, ἢ ὁ τοῖς ἄλαστα πάσχουσιν ἐπαμύνων κατὰ τοὺς παλαιούς. κοινῶς μέντοι ἀλάστωρ φασὶν ὁ ἁμαρτωλὸς ἢ κατὰ Χρύσιππον ὁ φονεὺς διὰ τὸ ἄξιος εἶναι ἀλᾶσθαι ἢ ἀπελαύνεσθαι. βαρύτερον δὲ ἡ λέξις καὶ ἐπί τινων δαιμόνων κεῖται· ʻδαίμονες γὰρ ἀλάστορεςʼ οἱ κακύνοντες et apud eundem p. 763, 26: Ἐῤῥινῦς ... ζητητέον ἐν τοῖς παλαιοῖς, παρʼ οἷς ... καὶ ἀεὶ ὁρῶσαι πάντα τὰ ἐν βροτοῖς πάθη, καὶ ὡς εἰπεῖν ἄλαστοι.

1) Cod. ἶτρον. Confusio litterarum procul dubio ex appellatione litterae η, quam itacismum uocant, orta est.

ὅθεν καὶ Ζεὺς ἀλάστωρ καὶ φθόνος καὶ δαίμων ἀλάστωρ ἐπενοήθη λέγεσθαι. Cum Etymologi articulo conspirat fere ad uerbum lexicographus Bachm. [Bekk. AGr. p. 374, 22].

13. Et. M. p. 160, 50: ἀσφάραγος· λέγεται δὲ καὶ τὸ ἀκανθῶν ὑποφυόμενον βλάστημα. ἔστι δέ τι καὶ βοτάνης εἶδος ἀσφάραγος, πρὸς τὰς καθάρσεις ἐπιτήδειον. οὕτως μὲν οἱ Ἀττικοὶ διὰ τοῦ φ· οἱ δὲ λοιποί, μὴ ἀκριβοῦντες, διὰ τοῦ π λέγουσιν. καὶ ἁπλῶς τὰ τῶν λαχάνων ὄρμενα ἀσπαράγους καλοῦσιν. οὕτως εὗρον ἐν τῷ λεξικῷ τῷ ῥητορικῷ. Eadem ex illo lexico rhetorico Suidas in farraginem recepit, quae atticistis tribuenda esse uidebis coll. Eustathio p. 1220, 59: ... φησὶ γοῦν τις τῶν παλαιῶν ὅτι ἀσφάραγος ἐν τῷ φ τὸ ἐκ τῶν ἀκανθῶν ἀναφυόμενον, τὸ δὲ ἐκ τῆς κράμβης ὄρμενον. ὁ δ' αὐτὸς λέγει καὶ ὅτι ἀσφοδέλου τὴν ῥίζαν Θεόφραστος καλεῖσθαί φησιν ἐπιμενίδιον. et p. 899, 13: ἐλέγετο δέ φασιν ὄρμενος καὶ ὁ τῆς κράμβης ἀσφάραγος παρὰ Ἀττικοῖς διὰ τὸ ἐξορεύειν καὶ βλαστάνειν ... λέγεται δὲ Κρατῖνος καὶ Θεόπομπος καὶ τοὺς τοιούτους ἀσφαράγους γράφειν διὰ τοῦ φ. Auctor autem, ex cuius opere hae expositiones de plantis in lexica rhetorica atticistarum manauerunt, fortasse Theophrastus 'ἐν τοῖς περὶ φυτῶν' statuendus est. Conferas enim Eust. p. 948, 23: σημείωσαι δὲ καὶ ὅτι Ὁμήρου εἰπόντος κύαμοι μελανόχροες, γράφουσι οἱ παλαιοί, ὅτι τοὺς κυάμους ὡς μέλανας οὐκ ἐσθίουσιν οἱ ἱερεῖς cett., ubi Θεόφραστος et οἱ παλαιοί laudantur. Cui adicias uelim locum, quem modo ex Eustathio p. 1220, 59 tractaui et quem supra p. 222 de uoce ἡμεροκαλλές ex eodem Eustathio apposui [p. 1049, 37], denique scholiastam Aeschin. II, 21 [cf. Freyerum p. 298]: s. u. ὁλοσχοίνῳ· οἱ μὲν λέγουσιν ἁπλῶς σχοίνῳ, φασὶ δὲ ὡς οἱ Ἀττικοὶ ὁλόσχοινον αὐτὸ καλοῦσιν. οἱ δέ φασιν ὅτι εἶδός ἐστι φυτοῦ ἱμαντώδους, ὡς περὶ τῶν λύγων λέγει ὁ ποιητής ... et Photium s. u. ὁλόσχοινος· ἡ σχοῖνος καὶ Δημοσθένης καὶ οἱ ἄλλοι et lexicogr. V. Bekk. p. 287, 3: ὁλόσχοινος, ἣν λέγομεν ἡμεῖς [cf. Cobet. Mnem. X, 75] σχοῖνον, ἐκ γῆς ἀναφυομένην ὥσπερ καλάμην — cum Harpocratione = Suida: ὁλοσχοίνῳ· Αἰσχίνης ἐν τῷ περὶ τῆς παρα-

πρεσβείας, Θεόφραστος δὲ τρία εἴδη σχοίνου φησίν· ὧν ὁ τρίτος μεγέθει καὶ εὐσαρκίᾳ διαφέρων ὁλόσχοινος καλεῖται. Cognoscimus igitur hanc quoque atticistarum doctrinam a scholiasta Aesch., Photio, lexicographo V. asseruatam summa probabilitate ad Theophrastum reuocari.

14. Et. M. p. 200, 13: βληχρόν· τὸ ἀσθενὲς παρ' Ὁμήρῳ καὶ Ἀλκαίῳ καὶ ἄλλοις· Πίνδαρος δὲ ἐπὶ τοῦ ἰσχυροῦ αὐτὸ λέγει. ἐκ τοῦ ῥητορικοῦ., quae in breuius contracta Etymologus iam protulit p. 3, 27 s. u. ἄβληχρον· βληχρόν, τὸ ἀσθενές ... [sunt Orionis, id quod indicat: οὕτως Ὠρίων] ἔστι δὲ ῥητορικὴ ἡ λέξις. Cum priore Etymologi loco quam accuratissime concinit Suidas s. u. βληχρόν. Quibus collatis cum Eustathii uerbis [p. 705, 62]: βληχρὸν γὰρ τὸ ἀσθενές, ὡς Ἀλκαῖος· 'βληχρῶν ἀνέμων ἀχείμαντοι πνοαί' κτλ. quamquam neque atticista alteruter neque οἱ παλαιοί laudantur, tamen Aelio Dionysio uel Pausaniae uindicarim hanc quoque glossam rhetoricam, ita tamen ut atticista sua una cum Herodoro et Apione ex Heraclidis Milesii libro aut Heraclidis doctrinam ex Herodori et Apionis lexico in lexicon rhetoricum transtulerit. Verbis enim, quae supra ex Eustathio exscripsi, haec praemissa sunt: ἐν δὲ τοῖς Ἡροδώρου καὶ Ἀπίωνος φέρεται ὅτι Ἡρακλείδης μὲν ὁ Μιλήσιος βαρύνει τὴν λέξιν, λέγων ὡς βληχρόν ἐστι τὸ ἰσχυρόν, καὶ ἐν συνθέσει ἄβληχρον ὡς ἄκακον. ἡ δὲ παράδοσις ὀξύνει. βληχρὸν γὰρ τὸ κτλ.

15. Et. M. p. 2, 29: ἀβάκησαν· 'τῷ δ' ἴκελος κατέδυ Τρώων πόλιν· οἱ δ' ἀβάκησαν', ἠγνόησαν καὶ ἠσυνέτησαν. ἔστιν δὲ ῥητορικὴ ἡ λέξις. Eodem fonte usi sunt Suidas ἀβάκησαν· ἠγνόησαν, ἠσυνέτησαν et lexicogr. Bachm.: ἀβακήμων· ἀσύνετος, ἄλαλος. Atticista apud Eustathium haec tradit [p. 1494, 61]: τὰ μέντοι ἐναντία τοῦ ἀβακεῖν βάβαξ ἤτοι λάλος, μαινόμενος, ἄσωτος, γάλλος κατὰ τοὺς παλαιούς, οὗ χρῆσις καὶ παρὰ Λυκόφρονι. ὁ δ' αὐτὸς καὶ βαβάκτης ἐκ τοῦ βάζειν. ὅθεν καὶ βάκχος φασὶν ὁ μανιώδης καὶ ἀκρατής. ὁ μέντοι ἄβαξ ἀνάπαλιν, ὡς ἐν ῥητορικῷ κεῖται λεξικῷ, τὸν ἄλαλον δηλοῖ καὶ ἀσύνετον καὶ ἄπειρον, παρὰ τὸ μὴ βάζειν. δηλοῖ δέ φασι καὶ σανίδιον ὁ ἄβαξ, ὅθεν ἀβάκιον ἐφ'

οὖ ψηφίζουσι. δῆλον δὲ ὅτι οὐκ ἂν χρῄζοι τῆς λέξεως τοῦ ἀβακεῖν, ὁ καταλογάδην γράφων.

16. Et. M. p. 187, 27: βαμβαίνω· διστάζει, τρέμει τοῖς ποσί, καὶ ὑπὸ τρόμου ἠχεῖ τοὺς ὀδόντας καὶ τῇ γλώσσῃ ἀσήμως φθέγγεται. ἔστι δὲ καὶ ῥητορικὴ ἡ λέξις. Suidas eadem habet omissis uerbis καὶ ὑπὸ τοῦ τρόμου ἠχεῖ τοὺς ὀδόντας. Eustathius ex atticistis excerpsit haec p. 812, 43: τὸ δὲ βαμβαίνειν ὅ ἐστι· συγκρούειν τοὺς ὀδόντας, ἀπὸ τοῦ κατὰ στόμα ψόφου κατὰ τοὺς παλαιοὺς ἐσχημάτισται. καὶ ἔστι φασὶ δυσερμήνευτον. συμβαίνει δὲ τοῖς ῥιγοῦσι καὶ τοῖς ὑποπτήσσουσι καὶ θέλουσι μὲν λαλῆσαί τι, ἀπορουμένοις δὲ καὶ ὑποτρέμουσι καὶ οὕτω τοὺς ὀδόντας συῤῥήσουσιν ... ἰστέον δὲ ὅτι ἐν ῥητορικῷ τινι λεξικῷ φέρεται βαμβαλίζειν τὸ τρέμειν ὑπὸ ψύχους κτλ.

17. Et. M. p. 324, 28: γλίσχρος· ... εἰς δὲ τὸ ῥητορικὸν λεξικὸν εὗρον σημαίνειν τὴν λέξιν ἐμπαθές, κολλῶδες. καὶ γλίσχρος ἀτυχής, φειδωλός, σκνιφός, πάνυ ῥυπαρός. Conueniunt Suidas s. u. γλίσχρον et lexicogr. V. Bekk. p. 233, 6. Notioni autem γλίσχρος, qui est auarus homo, procul dubio in lingua Graeca suppeditabant tot uerba quot in lingua nostra, quae omnia atticistas congessisse cum per se uerisimillimum est [conferas enim eorum expositiones de hominibus stultis et fatuis apud Freyerum l. c. p. 306 sqq.], tum apparere mihi uidetur ex Eustathio p. 1828, 9: ἐνταῦθα δὲ χρήσιμα ἐκ τῶν παλαιῶν καὶ τὸ κίμβιξ ὁ ῥυπαρὸς κτλ.

18. Et. M. p. 198 extr.: βλάξ· ... εἰς δὲ τὸ λεξικὸν τὸ ῥητορικὸν εὗρον ἐγὼ εἰρῆσθαι τὴν λέξιν ἀπὸ ἰχθύος τινός, ὁμοίου σιλούρῳ, ἀχρήστου ὄντος, ὡς μηδὲ κύνα αὐτῷ χρήσασθαι. Πολιτείας δ'· 'βλακικόν τε ἡμῶν τὸ πάθος' ὡς εἰ λέγοι πνευμονίαν [sic Suid., Et. M. cod. πνευμονιᾶν]. ἀπὸ τοῦ θαλαττίου ζῴου, ὄντος ἀναισθήτου. οἱ δὲ ἀπὸ τοῦ πρὸς τῇ Κύμῃ χωρίου τῆς Βλακείας, οὗ μέμνηται καὶ Ἀριστοτέλης. καὶ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ δὲ τέλος τι βλακεννόμιον, ὃ οἱ ἀστρολόγοι τελοῦσι, διὰ τὸ τοὺς μωροὺς εἰσιέναι πρὸς αὐτούς. Cuncta autem, quae ex Etymologico M. apposui, ex eodem libro manasse optime Suidas confirmat, qui inter alia etiam eadem

atque Etymologus tradit: *βλᾶκα· ... εἴρηται δὲ ἀπὸ ἰχθύος* usque ad uerba *διὰ τὸ τοὺς μωροὺς εἰσιέναι πρὸς αὐτούς ...* Conueniunt praeterea lexicographus Bachm. et scholiasta Luciani [mortt. XXVIII]. Omnes autem secutos esse Aelium Dionysium uel Pausaniam coniciam ex Eustathio p. 1405, 32: ... *ἐν οἷς τηρητέον καὶ ὅτι ἐκ τοῦ βάλλω καὶ ἐν συγκοπῇ βλῶ καὶ παραγωγῇ βλάζω γίνεται βλὰξ βλακός, ὁ καταβεβλημένοις οἷον καὶ μὴ δυνάμενος ὀρθοῦσθαι διὰ τρυφὴν ἢ καὶ εὐήθειαν]. ὅθεν φασὶ καὶ βλὰξ ἰχθὺς τέλεον ἀχρεῖος ὡς μηδέν τι ζῷον ἐσθίειν αὐτοῦ. καὶ βλακεύεσθαι δὲ τὸ μωραίνειν,* ita ut, quia utraque obseruatio et Etymologi et Eustathii inter se consentit atque ob eam causam eidem auctori restituenda est, expositio Etymologi ex altera Aelii uel Pausaniae lexici recensione fluxerit, Eustathii autem uerba priorem editionem prodant.

19. Et. M. p. 27, 43: *αἰγίλιψ· 'ἥ τε κατ' αἰγίλιπος πέτρης δνοφερὸν χέει ὕδωρ'. δύσβατος καὶ ὑψηλὸς τόπος γέγονε δὲ παρὰ τὸν λείψειν μέλλοντα, λείψ· καὶ ἀποβολῇ τοῦ ε λίψ, καὶ ἐν συνθέσει μετὰ τῆς αἴξ γίνεται αἰγίλιψ εἰς ἣν καὶ αἴξ οὐ δύναται ἀναβῆναι. οὕτως Ὠρίων. ἔστι δὲ καὶ ῥητορικὴ ἡ λέξις.* — Cum Orion, cuius [secundum uerba *οὕτως Ὠρ.*] haec glossa est, in lexico nihil praebeat, cum praeterea lexicographi Bekk. et Bachm. desint, sufficiat dicere atticistas hac de uoce egisse, id quod elucet ex Suida s. u. *αἰγίλιψ* et ex Etymologico Gud. p. 14, 5 coll. Eust. p. 733, 35: *αἰγίλιψ δὲ πέτρα, ἥτις διὰ τὸ τοῦ ὕψους δυσανάβατον καὶ ὑπὸ αἰγὸς λείπεται* et p. 307, 28: *ἐν δὲ ῥητορικῷ λεξικῷ φέρεται οὕτως· αἰγίλιψ ἀπρόσβατος κτλ.* Quae tamen omnia satis praesidii non praebent ad atticistae uerba accurate determinanda.

20. Et. M. p. 7, 47: *ἀγέρωγος· ῥητορικὴ ἡ λέξις· σημαίνει δὲ τὸν αὐθάδη, παρὰ τὸ ἄγαν αὐχεῖν. ἢ ὁ ἔντιμος καὶ ἀνδρεῖος παρὰ τὸ ἄγαν γερουχεῖν. Ὠρίων* [quae secuntur sunt Etymolog. Gud. p. 4, 14, Orionis lexici p. 5, 16, Etym. Gud. p. 4, 12]. Propter Orionem post glossae rhetoricae expositionem laudatum incertum est, utrum atticistae doctrina confusa sit cum Orionis aliqua adnotatione, quae exstat in excerptis Orionis [cf. lex. etym. ed. Sturz. p. 611, 25: *ἀγέρωχος· ὁ ἄγαν*

αυχῶν ἢ ὁ ἄγαν περοεχων, quod corrigendum est in γερουχῶν], an cuncta, quae formulam ῥητορικὴ ἡ λέξις secuntur, Orionis sint. Equidem pro certo habeo atticistae uerba adhuc in illa explicatione inesse et ex Orione originationem adiunctam esse, coll. Suida s. u. ἀγερωχία. ... καὶ ἀγέρωχος· ἔντιμος ἀνδρεῖος et lexicographo Bachm. [l. c. p. 326, 9]: ἀγέρωχος· ἔντ. ἀνδρ. et lexicographo V. Bekk. [p. 209, 25]: ἀγέρωχοι· οἱ ἔντιμοι, ἐπὶ γέρως ὀχούμενοι κτλ. Atticistae autem alterutrius sapientiam redolet quam maxime Eustathii locus p. 314, 43: ἀγέρωχος]. δηλοῖ δέ φασιν οὕτως ἡ λέξις τοὺς σεμνούς, ὡς Ἀλκμὰν βούλεται. Ἀλκαῖος δέ φασι καὶ Ἀρχίλοχος ἀγέρωχον τὸν ἄκοσμον καὶ ἀλαζόνα οἶδε. Quacum notione extrema contendas iterum illam Suidae adnotationem, cuius in fine etiam 'ἢ ἀγέρωχος· ὁ ἀλαζών' leguntur.

§ 7. Glossae Etymologici M. rhetoricae, quibuscum concinunt lexicographus Bachmanni et Photius et Suidas alii [Hesych. et lexicogr. V. Bekk.] — desunt atticistae.

1. Et. M. p. 390, 33: εὔεικτον[1])· εὐπειθές, ἢ καλῶς εἶκον. ῥητορική. Photius, lexicogr. Bachm., Suidas conueniunt[2]): εὔεικτον· εὐπειθῆ, καλῶς εἶκον [εἴκοντα Suid.].

2. Et. M. p. 390, 22: εὐεστώ· ... ἐν δὲ τῷ ῥητορικῷ εὗρον σημαίνουσαν τὴν λέξιν εὐσθένειαν παρὰ τὸ εὖ ἑστάναι. εὐετὴ δὲ εὐθηνία, εὐνομία, εἰρήνη, τὸ καλῶς διοικεῖσθαι. Adiungas Photium s. u. εὐετηρία et post decem fere glossas s. u. εὐεστώ et Suidam s. u. εὐεστοῖ et s. u. εὐετηρία et lexicogr. V. Bekk. p. 244, 29 et Bachm. 239, 18 s. u. εὐετηρία. Quibus ex glossis apparet Etymologi uerba εὐετή et διοικεῖσθαι esse falsa et scribendum εὐετηρία et διακεῖσθαι, quod uerbum Photii in glossa εὐνομουμένη· εἰρηνεύουσα, εὐθυνουμένη· καλῶς διακειμένη redit.

1) Singula exempla huius paragraphi et seqq. enumerabo secundum litterarum ordinem.

2) Conferas quaeso ea, quae supra § 3 p. 200 sqq. exposui.

3. Et. M. p. 391, 2: *εὐηνέμους· εὖ διεινούς, καλούς, ἀχειμάστους. ῥητορική.* Congruunt ad uerbum Photius, lexicogr. Bachm. I. p. 239, 28, Suidas.

4. Et. M. p. 391, 44: *εὐθυδικία· ὅταν εἰσάγηταί τις κριθησόμενος περὶ ὧν μηδέπω γνῶσις ἐγένετο δικαστηρίου τοῦτο εὐθυδικία καλεῖται. ʽπερὶ ὧν γὰρ κεκρίσθαι τίς φησι, περὶ τούτων παραγράφεσθαι ἐφεῖταιʼ.* Eadem habent Photius et Suidas, qui quidem nonnulla addit. Euoluas praeterea collectionem *δικῶν ὀνομάτων* in Bekk. AGr. I. p. 187, 8 s. u. *εὐθυδικία* et lexicon V. Bekk. l. c. p. 259, 4 s. u. *εὐθυδικία.*

5. Et. M. p. 392, 29: *εὐκράς· ἀντὶ τοῦ ʽεὔκρατοςʼ. ῥητορική.* Photius s. u. *εὐκράς· εὔκρατος. Εὐριπ[ίδης]· ʽβροτοῖσιν* [cod. *εὐρυβροτοισιν*] *εὔκρας οὐ γένοιτʼ ἂν ἡδέωςʼ ἐν Ἀντιόπῃ.* Suidas plane conspirat cum Etymologo. Cf. Crameri AO. IV. p. 335.

6. Et. M. p. 407, 45: *Ζάμολξις· Πυθαγόρᾳ δουλεύσας· ὡς Ἡρόδοτος τετάρτῃ* [cap. 95]. *Σκύθης, ὃς ἐπανελθὼν ἐδίδασκε περὶ τοῦ ἀθάνατον εἶναι τὴν ψυχήν. Μνασέας δέ· παρὰ Γέταις τὸν χρόνον τιμᾶσθαι καὶ καλεῖσθαι Ζάμολξον. Ἑλλάνικος δʼ ἐν τοῖς βαρβαρικοῖς Νόμοις* [corrigas ex Photio in *Νομίμοις*] *φησίν ὅτι Ἑλληνικός τε γεγονώς, τελετὰς κατέδειξε Γέταις τοῖς ἐν Θρᾴκῃ καὶ ἔλεγον* [*ὅτι*] *οὔτʼ ἂν αὐτὸς ἀποθάνοι οὔθʼ οἱ μετὰ τούτου, ἀλλʼ ἕξουσι πάντα ἀγαθά. ἅμα δὲ ταῦτα λέγων ᾠκοδόμει οἴκημα κατάγαιον· ἔπειτα ἀφανισθεὶς αἰφνίδιον ἐκ Θρᾴκων, ἐν τούτῳ διῃτᾶτο. οἱ δὲ Γέται ἐπόθουν αὐτόν. τετάρτῳ δὲ ἔτει πάλιν φαίνεται· καὶ οἱ Θρᾷκες αὐτῷ πάντα ἐπίστευσαν. Λέγουσι δέ τινες ὡς ὁ Ζάμολξις ἐδούλευσε Πυθαγόρᾳ*[1]) *καὶ ἐλευθερωθεὶς ταῦτα ἐσοφίζετο. ἀλλὰ πολὺ πρότερόν μοι δοκεῖ ὁ Ζάμολξις Πυθαγόρου γενέσθαι. ἀθανατίζουσι δὲ καὶ Τέριζοι καὶ Κρόβυζοι· καὶ τοὺς ἀποθανόντας ὡς Ζάμολξίν φασιν οἴχεσθαι, ἥξειν δὲ αὖθις. καὶ ταῦτα ἀεὶ νομίζουσιν ἀληθεύειν. θύουσι δὲ καὶ εὐωχοῦνται, ὡς αὖθις ἥξοντος τοῦ ἀποθανόντος. ῥητορική.* Coll. Photio

1) Photius et Suidas addunt: *Μνησάρχου Σαμίου.*

et Suida, qui optime conspirant, dubitari omnino non licet, quin haec narratio doctissima testimoniis satis antiquis ornata ad atticistam alterutrum reuocanda sit. Huc accedit, quod apud Eustathium quoque uestigia illius atticistarum expositionis perlucent eaque p. 1615, 6: *ὅτι δὲ ἐπανάκλησιν ψυχῶν ἐδόξαζόν τινες οὐ μόνον αἱ νεκυομαντικαὶ δηλοῦσι ψυχαγωγίαι, ἀλλὰ καὶ λοιπαὶ ἱστορίαι. φασὶ γοῦν καὶ ὅτι Ζαμόλξιδος διδάξοντος, ὃς δοκεῖ πρότερον Πυθαγόρας* [corr. *-γόρου*] *γενέσθαι, ἔθυον οἱ Γέται καὶ εὐωχοῦντο ἐπὶ τοῖς τεθνεῶσιν ὡς αὖθις ἥξοντος τοῦ ἀποθανόντος. καὶ οὕτω μὲν τὰ κατὰ τὴν ῥηθεῖσαν νεκρικὴν ἀνάκλησιν* et p. 1702, 62: ... *καθὰ καὶ Ζάμολξις κατάγαιόν φασι οἴκημα* cett. [quae hoc loco secuntur, est Hellanici fragmentum, quod uide apud Muellerum Fr. Hist. Graec. I. p. 69a fr. 173].

7. Et. M. p. 425, 25: *ἤλεκτρον· ἀλλότυπον χρυσίον μεμιγμένον ὑέλῳ καὶ λιθίᾳ. οὕτως ῥητορική.* Persimilia Photius et Suidas et lexicographus Bachm. I. 250, 4 et Etymologus Gud. p. 240, 9 habent. Inspicias Eustathium quoque, qui p. 1483, 30 [Rdfl. no. 214] Aelii expositionem seruauit: *καὶ ἤλεκτρα δὲ τὰ κατὰ Αἴλιον Διονύσιον ἐν κλίναις ποικιλλόμενα ἐκ τοῦ ἠλέκτρου φαίνεται λέγεσθαι,* quacum facit Photius sub eodem lemmate. Hinc tamen Etymologi glossam Aelianam doctrinam praebere colligendum esse negarim, cum eodem iure eam ex Pausaniae lexico fluxisse contra dici possit.

8. Et. M. p. 432, 53: *ἤνυστρον· τὸ μέρος τῆς κοιλίας, ὅθεν διανύεται ἡ τρυφή, ἤγουν διέρχεται· ἢ ἔνθα διανύεται καὶ πέττεται. ὅτι εἰς γ' τέτμηται ἡ γαστήρ· ἤνυστρον ἐχῖνον κεκρύφαλον. ῥητορική.* Qui articulus corrigendus est coll. Phot. s. ead. u. *τὸ παχυμερὲς τῆς κοιλίας ἔντερον· ᾧ[ν] εἰς τρία τέτμηται ἡ γαστήρ· ἤνυστρον, ἐχῖνον, κεκρύφαλον* et Suida: *ἤνυστρον· τὸ παχὺ μέρος τῆς κοιλίας ἐν ἐντέρῳ. εἰς τρία γὰρ τέτμηται ἡ γαστήρ· ἤνυστρον, ἐχῖνον, κεκρύφαλον. 'ἐγὼ δ' ἤνυστρον βοὸς καὶ κοιλίαν ὑείαν | καταβροχθίσας',* quocum Aristophanis uersu equ. 355 omisso lexicogr. Bachm. consentit. Inde igitur apparet in Etymologi glossa uerba *παχύ* et *ἐν ἐντέρῳ* excidisse.

9. Et. M. p. 738, 9: *σφαιρωτήρ· σανδαλίου ζινίχιον, οἷον τὸ λωρίον τοῦ ὑποδήματος. ἐν τῷ ῥητορικῷ οὕτως.* Neque aliena habent lexicogr. Bachm. I. 337, 10, Phot., Suid.

10. Et. M. p. 761, 38: *τὸ κατακύλ[λ]ωμα· τὸ πέρας καὶ ἀνωτάτω τῶν κακῶν. ῥητορική.* Sic igitur scribendum est loco codicis lectionis *καλῶν ῥημάτων* collatis Photio et Suida, qui eadem ex atticista desumpserunt. Neque uero medicina opus esse censeo in lemmate, quod Ernestius mutare maluit in *τὸ κύκλωμα* et Naber in *τὸ κατακύρτωμα* uel *τὸ κατακυμάτωμα.* Substantiuum autem *κατακύλλωμα* etiam in Eustathio p. 1599, 15 comparet.

11. Et. M. p. 769, 4: *τροπῆς ἀποσκίασμα· ἀντὶ τοῦ ἀλλοιώσεως καὶ μεταβολῆς ἴχνος καὶ ὁμοίωμα φαντασίας. ῥητορική.* Eadem apud lexicographum Bachm. I. 319, 21, Photium, Suidam.

12. Et. M. p. 771, 18: *Τρυφάλεια· περικεφαλαία, τροπῇ τοῦ ῑ εἰς ῡ, τριφάλειά τις οὖσα, ἡ τρεῖς φαλοὺς ἔχουσα. Ὦρος. ἔστι καὶ ῥητορική.* Verba extrema ita esse intellegenda patet, ut hanc expositionem Etymologus et in Ori lexico et in atticistae alterutrius libro reppererit. Conferas Eustathium p. 536 extr.: *ὅτι δὲ τρυφάλεια ..., ἡ ἔχουσα τρεῖς φάλους ... καὶ τροπῇ τοῦ ῑ εἰς ῡ τρύφαλος*, et p. 601, 8, unde scimus atticistas de formis galearum prolixius disseruisse. Conueniunt autem in prioribus uerbis lexicogr. Bachm., Photius, Suidas.

13. Et. M. p. 775, 2: *Ὕης· ἐπίθετον Διονύσου, ὡς Κλείδημος· 'ἐπειδὴ ἐπιτελοῦμεν τὰς θυσίας αὐτῷ καθ' ὃν ὁ θεὸς ὕει χρόνον'. ὁ δὲ Φερεκύδης τὴν Σεμέλην Ὕην λέγει, καὶ τὰς τοῦ Διονύσου τροφοὺς Ὑάδας. Ἀριστοφάνης δὲ συγκαταλέγει ξενικοῖς θεοῖς τὸν Ὕην. ῥητορική.* Ad uerbum fere eadem in lexica sua receperunt Photius et Suidas, similia lexicographus V. Bekk. p. 207, 25 s. u. *Ἄτης ὕης.* Atticistas autem his de cognominibus scripsisse luculentissime apparet ex Eustathio p. 1155 extr. et 1156 init., ubi inter alia haec leguntur: *ἐν δὲ ῥητορικῷ λεξικῷ εὕρηται καὶ ὅτι Ὑάδες Βάκχαι τιθῆναι τοῦ Διονύσου καὶ τὸν Διόνυσον Ὕην φασὶν ἀπὸ τούτων τινές· Ὕης γὰρ ἐπίκλησις τοῦ Σαβαζίου κτλ.*

14. Et. M. p. 783, 36: *ὑποσμύχουσα· ἐνδιερεθίζουσα, ὑποκαίουσα, θλίβουσα, καταπονοῦσα. ῥητορική.* Congruunt etiam in corruptela *ἐνδιερεθίζουσα*: lexicographus Bachm. I. 399, 10, Photius, Suidas, pro quo uerbo iam ante Naberum [cf. eius adnotationem ad hanc glossam] Bernhardy in editione Suidae '*ἔνδον ἐρεθίζουσα*' auxilio Hesychii in textum recepit.

15. Et. M. p. 784, 15: *ὕπουλος· δόλιος, φαινόμενος δῆθεν εἰρηνικός, ὡς ἐπὶ τῶν ἑλκῶν τῶν ἐχόντων οὐλὰς ὑγιεῖς ἐπιπολαίως* [*ἐπιπόλεως* cod.], *ἔνδοθεν δὲ σηπεδόνας πυώδεις, ἐξ οὗ καὶ ἐπὶ τῶν προσποιουμένων μὲν εἶναι χρηστῶν ἀνθρώπων, ὄντων δὲ μοχθηρῶν, ἐλέχθη οὗτος ὁ λόγος. ῥητορική.*

16. Et. M. p. 784, 21: *ὕπουλα γόνατα καὶ ὕπουλον πόδα καὶ ὕπουλον χεῖρα καὶ σῶμα τὸ φλεγμαῖνον διά τινας πληγάς, καὶ ἐγγὺς τοῦ ἀφίστασθαι ὄν. ῥητορική.* Utramque expositionem de adiectiuo *ὕπουλος* esse atticistarum demonstrant Photius et Suidas conspirantes, quibus addas in priore glossa lexicographum Bachm. I. p. 400, 4 s. u. *ὕπουλος φαινόμενος δῆθεν εἰρηνικός* cett. usque ad *πυώδεις.* Quae autem Etymologus ceterique his in glossis tradunt, omnia Pausaniae addixerim secundum Eustathium p. 1769, 33 [Rdfl. no. 246], qui Pausania laudato pergit sic: ... *ἢ καὶ ἄλλως κατουλὰς νὺξ ἡ ζοφώδης ἀπὸ τῆς κατὰ σῶμά φασιν οὐλῆς. ἀφ' ἧς καὶ ὕπουλος ὁ κακότροπος* coll. p. 1496, 35: ... *ἀστείως δὲ καὶ Σοφοκλῆς ὃς λέγεται ὕπουλον εἰπεῖν τὸν δούρειον ἵππον, παρενεγκὼν αὐτὸ ἐκ τοῦ σκωπτικῶς λεγομένου ὑπούλου ἤθους τοῦ κατ' ἄνθρωπον μὴ ὑγιῶς ἔχοντα τοῦ τρόπου ὡς ἀπὸ ἑλκῶν, ἃ δοκοῦντα ὑγιᾶσθαι οὐκ εἰς παντελές φασι καθαρεύει. ἀλλὰ δηλαδὴ ὑπὸ τὴν προφαινομένην οὐλήν, κακόν τι κρύπτει ὁ δὲ τοιοῦτος ὕπουλος καὶ σκοτομήδης ὑπὸ τῶν παλαιῶν σκώπτεται.*

17. Et. M. p. 787, 34: *φάνιον· τόπος εἰς ὃν τὰ καθάρματα ἐξέβαλλον. ῥητορική.* Eadem legis apud Photium et Suidam.

18. Et. M. p. 787, 54: *φαρμάξας· ἀποστήσας, γοητεύσας, ἰατρεύσας. ῥητορική.* Lexicographus Bachm. I. p. 403, 21 et Photius eadem exhibent, item Suidas *ἀποστήσας* uerbo ex-

cepto, cuius mendi loco lectionem sanam 'ποτίσας' iste mihi quidem uidetur seruasse, cum ἀπατήσας participium, quod Naber ex Hesychio commendat, hic haud dubie omni sensu careat.

19. Et. M. p. 788, 38: *φαρυγίνδην·* ὡς ἀριστίνδην, σκώπτοντες τὴν γαστριμαργίαν τῶν χορευτῶν *Ἀττικοὶ* λέγουσιν. ῥητορική. Eadem reperiuntur apud Photium et Suidam. Hesychius: φαρυγγίδα ἀντὶ τοῦ γαστριμαργίαν.

20. Et. M. p. 790, 14: *φελλεύς·* σκλῆρος πόσως καὶ πετρώδης τόπος. ῥητορική. Conueniunt lexicographus Bachm. I. 404, 20, Photius, Suidas, scholiasta Plat. Bekk. p. 444 med.

21. Et. M. p. 790, 39: *φερέσβιος·* ζωοποιός. ῥητορική. Lexicogr. Bachm. I. 404, 26, Photius, Suidas: φερέσβιον, ζωοποιόν. Cod. Flor. l. c. 300 addit ὁ τὴν ζωὴν φέρων.

22. Et. M. p. 790 extr.: *φέρτερον·* κρεῖττον ἢ ταχύτερον. ῥητορική. Photius et Suidas conspirant. Lexicogr. Bachm. I. 404, 30 omissa particula ἤ eadem, Eustathius auctore non appellato p. 73, 15: φέρτερον· κρεῖττον.

§ 8. Glossae Etymologici M. rhetoricae, in quibus conueniunt Suidas alii praeter Harpocrationem — Eustathius et Photius desunt.

1. Et. M. p. 185, 18: *βάκηλος·* εἰς μὲν τὸ λεξικὸν τὸ ῥητορικὸν εὗρον σημαῖνον οὕτω· μέγας μέν, ἀνόητος δὲ καὶ γυναικώδης. Conueniunt Suidas et lexicogr. Bachm. I. 178, 10.

2. Et. M. p. 185, 52: *βαλανάγρα·* ἡ κλείς. παρὰ τὸ ἀγρεύειν τὸν βάλανον. βάλανος δέ ἐστι τὸ εἰς τὸν μόχλον σιδήριον, ὃ καλοῦσι μάγγανον. αὕτη ἐκ τῶν ῥητορικῶν. Eadem Suidas, similia lexicogr. V. Bekk. p. 220, 29.

3. Et. M. p. 187, 53: *βάραθρον·* τόπος βαθύς, ὅπου οἱ κακοῦργοι ἐμβάλλονται. ἢ τόπος κοῖλος, τὰ μὲν ἄνω ἔχων ἰσχυρά, ὑπόχαυνα δὲ τὰ κάτω, ὥστε καταδῦναι τὸν ἐπιβάντα. ἐν δὲ τοῖς Φιλιππικοῖς ὁ Δημοσθένης τὴν λέξιν οὐ κυρίως εἶπον, ἀλλ' ἐκ μεταφορᾶς· οἷον ἐν τῷ ὀλέθρῳ. ἔστι γὰρ ῥητορική. Quam glossam atticistis adiudicare non dubito, cum

luculenter appareat Suidam aliosque ex eodem fonte hausisse, quos quidem constat atticistas excerpsisse. Suidas enim conueniens cum schol. Arist. ad plut. u. 431 hac de uoce longe uberrima narrat s. u. *βάραθρον*. Similia exponit lexicographus V. Bekk. p. 219, 8 s. u. *βάραθρον*, item lexicographus Bachm. I. p. 178 extr. s. u. *βάραθρον*. Ex illo autem antiquo fonte, unde atticistae sua sumpserunt, etiam hausit Harpocration [ed. Dind. p. 70].

4. Et. M. p. 212, 12: *βρέγμα καὶ βρεχμόν· τὸ ὑπερμετώπιον μέρος. εἰς τὸ ῥητορικὸν λεξικόν.* Suidas et lexicographus Bachm. [l. c. p. 182, 2]: eadem. Atticistas de corporis partibus egisse satis notum est [conf. gll. *βλαισὸς καὶ ῥαιβός, ὑπήνη*, dein Rdfl. no. 228 *ἐνίλλειν* cett.].

5. Et. M. p. 219, 38: *γαζοφυλάκιον· θησαυροφυλάκιον· γάζα γὰρ θησαυρός. εἰς τὸ ῥητορικόν.* Eadem habet Suidas et omissis uerbis *γάζα γὰρ θησαυρός*: lexicogr. V. Bekk. p. 229, 10 et lexicogr. Bachm. I. 183, 9.

6. Et. M. p. 262, 23: *δεινός· . . . εἰς δὲ τὸ ῥητορικὸν εὗρον· πανοῦργος, ἱκανός, ἀκολάκευτος, σοφός, ἔμπειρος.* Etiam hac de uoce alii alia compilauere: Suidas s. u. *δεινός· πανοῦργος* usque ad '*ἔμπειρος*' adiectiuum eadem atque Etymologus, addit autem haec, quae haud dubie atticistarum sunt: '*λέγειν σὺ δεινός· μανθάνειν δ' ἐγὼ κακὸς | σοῦ. δυσμενῆ γὰρ καὶ βαρύν σ' εὕρηκ' ἐμοί*' [Soph. Oed. rex u. 545], lexicographus V. Bekk. p. 234, 25: *δεινός· ἱκανός, ἢ . . . πανοῦργος, ἀκολάκευτος, σοφός, ἔμπειρος*, lexicogr. Bachm. I. 190, 5: *δεινοί· φοβεροί, ἔμπειροι, σοφοὶ καὶ δεινὸς ῥήτωρ ὁ σοφὸς καὶ πάντα ἐρευνῶν.*

7. Et. M. p. 273, 43: *διεδοιδύκισε* [cod. Flor. -*δύκησαν*]· *διέγραψε τῇ χειρί, στρογγύλην αὐτὴν ποιήσας ὡς δοίδυκα. ἢ διέτριψεν. ἐκ τοῦ ῥητορικοῦ.* Hesychius: *διεδοι[δύ]κισε· διέτριψε, τὴν χεῖρα στρογγύλην . . .*, Suidas: *διεδοιδύκησε·* eadem atque Etymologus usque ad uerbum *δοίδυκα*; glossae lemma *διεδοιδύκισε* Bernhardy restituit.

8. Et. M. p. 309, 18: *ἔγγιον· ἐγγύτερον· παρὰ τὸ ἐγγύς. 'ἔγγιον τῆς πρώτης οὐσίας ἐστίν'. οἱ δὲ ῥήτορες, ὅταν τὸ ἐν*

τῇ γῇ θέλωσι δηλῶσαι, ἔγγειον λέγουσιν. ἐκ τοῦ ῥητορικοῦ. Suidas praebet expositionem multo pleniorem, inter quae uerba etiam haec leguntur: τινὲς ἐπὶ τοῦ ἐγγυτέρω. οὐχ οὕτως δὲ οἱ ῥήτορες [i. e. Δημοσθένης Λυσίας alii, qui hic laudantur] ἔτασσον, ἀλλ᾽ ὅταν τὸ ἐν γῇ θέλωσι δηλῶσαι κτλ. Cf. lexicogr. Bachm. I. p. 204, 23.

9. Et. M. p. 310, 42: ἐγκεκοισυρωμένος· ὑπερήφανος, κεκαλλωπισμένος. Ἀριστοφάνης· 'σεμνήν, τρυφῶσαν, ἐγκεκοισυρωμένην'. εἴρηται παρὰ τὴν Κοισύραν, ἥτις ἦν μήτηρ Μεγακλέους καὶ Ἀλκμαίωνος γυνή, ὑπερήφανος καὶ καλλωπίσμασι πολλοῖς χαίρουσα. εἰς δὲ τὸ λεξικὸν κεῖται ἀντὶ τοῦ τρυφῶσαν. Omnia atticistae alterutri adiudico non solum propter explicationem, quae summam antiquitatem redolet, sed etiam propter Suidae et scholiastae Arist. [ad nub. u. 48] glossas perdoctas, quibus persimilia traduntur, ita tamen ut alii alia in farragines receperint. Neque aliena praebet Hesychius.

10. Et. M. p. 310, 48: ἐγκεκορδυλημένος· Ἀριστοφάνης κέχρηται ἐπὶ τοῦ ἐνειλημένος ἢ συνεστραμμένος· παρὰ τὴν κορδύλην, ἥτις ἐστὶν οἴδημα τῆς κεφαλῆς ὑπὸ πληγῆς γενόμενον· ἥτις παρὰ τὸ κάρα εἴρηται. καὶ γὰρ κορδύλην Κύπριοι λέγουσι τὸ ἐνείλημα τῆς κεφαλῆς, ὅπερ Ἀθηναῖοι μὲν κρώβυλον καλοῦσι, Πέρσαι δὲ κίδαριν. ἔστι καὶ ῥητορική. Persimilia et magna ex parte eadem praebent Suidas et scholiasta Arist. [ad nub. 10]. Quod apud utrumque Creontem grammaticum, qui floruit sub Caesaribus ultimis, laudatum inuenimus, nemo putabit sententiam nostram de formulis ῥητορική infringi, cum procul dubio iste Creon, qui περὶ τῶν Κυπριακῶν libros composuit, doctrinam ex atticistis petierit.

11. Et. M. p. 310, 54: ἐγκιλικίζειν· τὸ πονηρεύεσθαι· ἀπὸ τῆς τῶν Κιλίκων πονηρίας. Κίλικες γὰρ ἔθνος ἐπὶ πονηρίᾳ διαβαλλόμενον. Φερεκράτης· 'ἀεί ποθ᾽ ἡμῶν ἐγκιλικίζουσ᾽ οἱ θεοί'. ῥητορική. Ex eodem fonte emanauit Suidae glossa s. u. ἐγκιλικίζεται; quacum Hesychius conuenit.

12. Et. M. p. 313, 30: ἔγχουσα· βοτάνης εἶδος· ἣ καὶ διὰ τοῦ ᾱ λέγεται· ἄγχουσα, Ἀττικοὶ δὲ διὰ τοῦ ε̄. καὶ ἐγχουσίζεται ἐπὶ τῶν γυναικῶν· τὸ τῇ ἐγχούσῃ χρίεσθαι τὸ πρόσ-

ωπον. ʿἀγχούσῃ προσέοικεν ἀκανθῆεν πετάλειον᾿ [Nic. Ther. 638]. καὶ Ἀμειψίας Ἀποκοτταβίζουσι· ʿδυοῖν ὀβολοῖν ἔγχουσα καὶ ψιμύθιον᾿. [εἴρηται παρὰ τὸ ἐγχεῖν τὸ ἐν τῇ ῥίζῃ ἐρυθρόν· οἷον ἐγχέουσά τις οὖσα.] ἔστι καὶ ῥητορική. Speciem atticistarum explicationis sine dubio etiam haec glossa prae se fert, quamquam Suidas non omnia exhibet. Eius autem uerba sunt haec: ἄγχουσα· βοτάνης εἶδος· ἧς ἡ ῥίζα ἐρυθρά κτλ. Praeterea conferas scholiastam Arist. ad Lysistr. u. 46 s. u. χἤγχουσα et ad eccl. u. 924 s. u. ἡ ᾿γχουσα. Fere eadem Hesychius.

13. Et. M. p. 313, 39: ἐγχυτρίζειν· τὸ ἀποκτείνειν· ἐπὶ τῶν ἐν ταῖς χύτραις ἐκτιθεμένων βρεφῶν. ἐκ τοῦ ῥητορικοῦ. Hesychius s. uu. ἐγχυτρίζειν et ἐγχυτριεῖς. Similia repetit scholiasta Arist. ad uesp. u. 288: ἐγχυτριεῖς. Quibuscum compara, quae Suidas exhibet s. u. ἐγχυτρίστριαι. Cf. App. ad § 8ª gl. 10.

14. Et. M. p. 316, 5: ἐδημώθη [ἐν τῷ δήμῳ διεδόθη, δῆλος πᾶσιν ἐγένετο κτλ.] . . . καὶ ἐδημοσίωσαν· δημόσιον ἐποίησαν. ῥητορική. Conspirant lexicogr. Bachm. I. p. 206, 13 et Suidas, qui copiosior est.

[15. Et. M. p. 317, 12: ἐδωλιάσαι· ἔστι τὸ οἱονεὶ συνθεῖναι ἔκ τινων ξύλων ἁπλῶς πρὸς τόπον τινὰ συντεθέντων· τὸ δ᾿ ἰκριῶσαι· τὰς ἐκ μακρῶν ξύλων συντιθεμένας στέγας ὑπὸ στέγαις ἑτέραις. ἑκατέραις [scil. λέξεσι] δὲ αὐτῶν ἐχρήσαντο οἱ ῥήτορες. Concinit lexicographus V. Bekk. p. 259, 32, fere eadem tradit Suidas s. l. ἐδωλιάσαι καὶ ἰκριῶσαι.][1])

16. Et. M. p. 297, 52: εἰκός· πρέπον ἢ ἀκόλουθον, εὔλογον. λαμβάνεται δὲ καὶ ἀντὶ τοῦ τάχα. εἰς τὸ ῥητορικόν. Consentiunt lexicogr. Bachm. I. p. 208, 30 et Suidas s. u. εἰκός. Secuntur in Suida alia, alia in Etymologico M. Lexicogr. Bekk. p. 244, 24: εἰκός· ἐνίοτε ἢ πρέπον ἢ ἀκόλουθον ἢ εὔλογον. Quibus omnibus Hesychius est persimilis s. u. εἰκός.

---

1) Quia incertum est, num verba οἱ ῥήτορες i. e. grammatici hoc loco eandem uim habeant atque formulae sollemnes ʿῥητορική᾿ cett., et atticistae illi sint intellegendi, uncos adieci.

17. Et. M. p. 330, 53: *ἐλινύω· ... εἰς δὲ τὸ ῥητορικὸν εὗρον σημαίνειν τὴν λέξιν τὸ στραγγεύειν, διατρίβοντας ἢ ἐγχρονίζοντας.* Suidas praebet tres glossas, quarum prima huc non cadit, secunda haec est: *ἐλινύειν· στραγγεύειν*, tertia: *ἐλινύοντας· διατρίβοντας ἢ ἐγχρονίζοντας*, unde intellegitur in Etymologico M. lemma *ἐλινύοντας* excidisse. Quibuscum contendas Hesychium: *ἐλινύειν· ... στραγγεύεσθαι ἢ διατρίβειν.*

18. Et. M. p. 345, 8: *ἐνώμοτος· ἔνοχος τοῖς ὅρκοις, βέβαιος. ῥητορική.* Conuenit Suidas. Hesychius: *ἐνώμοτον· ὡρκισμένον, ἢ τοῖς ὅρκοις ἔνοχον.*

19. Et. M. p. 345, 10: *ἐνωμοτία· τάξις τις στρατιωτικὴ παρὰ Λακεδαιμονίοις. εἴρηται δὲ ἀπὸ τοῦ ὀμνύναι αὐτοὺς μὴ λείπειν τὴν τάξιν. ἐνωμοτάρχης· τάξεώς τινος στρατιωτικῆς ἄρχων παρὰ Λακεδαιμονίοις. ῥητορική.* Paulo uberius hac de uoce disputat Suidas: *ἐνωμοτία· τάξις τις στρατιωτικὴ ἀνδρῶν ε´ καὶ κ´ παρὰ Λακεδαιμονίοις. εἴρηται δὲ ἀπὸ τοῦ ὀμνύναι αὐτοὺς μὴ λείψειν τὴν τάξιν. οἱ δὲ ἐνωμοτίαν τὸ ἥμισυ τοῦ λόχου· τὸ αὐτὸ δὲ καὶ δεκανίαν* [sub qua corruptela lectionem rectam *ε´ καὶ κ´* latere Bernhardy conicit, sed, ut opinor, iniuria, cum *δεκανία* sit *δεκάς*]. *οἱ δὲ τὸ τέταρτον τοῦ λόχου ἐνωμοτίαν φασί. καὶ ἐνωμοτάρχης· ὁ αὐτῆς ἄρχων.* Cf. Hesychium s. u. *ἐνωμοτία.*

20. Et. M. p. 352, 53: *ἐπακρία χώρα· Ἀθηναίους πάλαι κωμηδὸν οἰκοῦντας πρῶτος Κέκροψ συναγαγὼν κατῴκισεν εἰς πόλεις δυοκαίδεκα· καὶ τὴν τῶν πολιτῶν οἰκονομίαν* [sic cod. Flor. l. c. 118, uulg.: *ἐπωνυμίαν*] *ἀφ᾽ ἑαυτοῦ Κεκροπίαν προσηγόρευσεν· δύο δὲ τετραπόλεις ἐκάλεσεν, ἐκ τεσσάρων πόλεων ἑκατέραν μοῖραν καταστήσας· τρεῖς δὲ τὰς λοιπὰς ἐπακρίας ὠνόμασε· καὶ ἡ προσεχὴς χώρα ταύταις ταῖς τρισὶν ὁμωνύμως αὐταῖς ἐπακρία ἐκαλεῖτο. ῥητορική.* Quae omnia Suidas [1]) repetit una cum lectione foeda *ἐπωνυμία*, cuius loco optime cum codice Flor. *οἰκονομία* legitur, ut omnes coniecturae uirorum doctorum, quas uideas in adnotationibus ed. Suid. et Etym. M.,

1) Suidae lemma *ἐπακτρία* ex Etymologico M. et ex Strabone [IX. 1, 20 C. p. 397] corrigendum esse patet.

superuacaneae uideantur. Lexicogr. V. Bekk. p. 259, 9: ἐπακρία· ὄνομα χώρας, πλησίον τετραπόλεως κειμένης.

21. Et. M. p. 365 initio: ἐπιστροφάδην· ... μετ' ἐπιστροφῆς, ἐφ' ἑκάτερα μέρη στρεφόμενος. ῥητορική. Suidas eadem exhibet, lexicogr. Bachm. I. 232, 14 persimilia. Simile quid etiam apud Hesychium.

22. Et. M. p. 366, 33: ἐπίτιμος καὶ ἐπίτιμον· πλούσιον ἢ τὸν μὴ ἄτιμον κατὰ νόμους ἀλλ' ἔχοντα ἐξουσίαν καὶ δημηγορῆσαι καὶ δικάσασθαι. [Λουκιανός· ...] ῥητορική. Suidas s. u. ἐπίτιμον.

Venio iam ad glossas illas, in quibus praeter Suidam etiam Harpocration eadem praebet atque Etymologus, quas quidem expositiones, cum secundum Freyerum iste atticistarum scrinia non compilarit, ex communi omnium fonte descripsit.

23. Et. M. p. 95, 21: ἀμωσγέπως· ὁπωσδήποτε, καθ' ὁντιναοῦν τρόπον· ἔνιοι τὸ μετρίως. Πλάτων τὸ ἐκ παντὸς τρόπου, ἑνί γε τινί. ἔστι δὲ ῥητορική, de qua atticistarum glossa conferas Giesingium l. c. p. 61. Praeter eos, quos ille laudat [schol. Plat. Phaedr. 228 C, Charm. 175 C, soph. 259 D, Prot. 331 D, Suidam, lexicogr. Bachm., Eust., schol. Luc. p. 154], Timaeus, Thom. Mag. atque Harpocration [ἀντὶ τοῦ ἑνὶ γέ τῳ τρόπῳ] hac de particula egerunt.

24. Et. M. p. 188, 57: βασανίζειν· οὐ τὸ αἰκίζεσθαι καὶ τιμωρεῖσθαι παρὰ τοῖς Ἀττικοῖς ἀλλὰ τὸ ἀνακρίνειν καὶ δοκιμάζειν καὶ ἐλέγχειν τἀληθὲς διὰ λόγων· βάσανος γάρ ἐστι λίθος ἡ Λυδία λεγομένη, ἡ τὸ χρυσίον παρατριβόμενον δοκιμάζουσα. Οὕτω πάντες κέχρηνται οἱ ἀξιόλογοι. ἐκ τοῦ ῥητορικοῦ. Quibuscum optime concordat Suidas s. u. βασανίζειν et s. u. βασανίσας et s. u. βάσανος· λίθος ἐστὶν ἡ τὸ χρυσίον παρατριβόμενον δοκιμάζουσα [Hesychius: βασανίτης λίθος]. Cum tertia Suidae glossa concinit Harpocrationis epitome, quibus similis est Harpocrationis lexici adnotatio. Neque dissimilia adnotat schol. Plat. rep. 503 A cum Etymologo et Suida conspirans. Cf. Giesingium l. c. p. 63 his de locis agentem.

25. Et. M. p. 191, 14: *βάτταλος* [cod. Flor. l. c. p. 62 *βάταλλος*]· *ἐπώνυμον* [corr. Meier ex lexicogr. V. Bekk. 221, 26 in *ἐπωνύμιον*] *ἦν Δημοσθένης. ἐκάλουν δὲ οἱ παλαιοὶ τὸν μαλακὸν καὶ βδελυρὸν καὶ αἰσχρὸν οὕτως, ἀπὸ Βαττάλου τινὸς αὐλητοῦ, ὃς μαλακὸς ὤν, καὶ αὐλήματα τοιαῦτα ἐφεῦρον. οἱ δὲ Βάτταλον ὄνομα παρὰ τοῖς παλαιοῖς τῶν μαλακιζομένων τὸν πρωκτόν· ἀπὸ τοῦ τύπτεσθαι ἐν τῷ ἔργῳ* [transponas: *ἀπὸ τοῦ τὸν πρ. τύπτεσθαι ἐν τ. ἔργῳ*] *καὶ βατταλίζεσθαι. οὕτως εὗρον εἰς τὸ ῥητορικὸν λεξικόν.* Cf. Freyerum l. c. p. 381, cuius expositioni Harpocrationis et lexicographi Bachm. articulos adiungas. De illo Battalo auleta inspicias Meinekii hist. crit. com. Gr. p. 333.

26. Et. M. p. 259, 51 s. u. *δεῖγμα· κυρίως μὲν τὸ δεικνύμενον ἀφ' ἑκάστου τῶν πωλουμένων. ἔστι δὲ καὶ τόπος τις ἐν τῷ Ἀθήνησιν ἐμπορίῳ, εἰς ὃν τὰ δείγματα ἐκομίζετο, καλούμενος οὕτως. Ἀττικὸν δέ ἐστιν ἔθος τὸ καλεῖν ἀπὸ τῶν ἐν τῷ τόπῳ καὶ αὐτοὺς τοὺς τόπους. οὕτως εὗρον εἰς τὸ ῥητορικὸν λεξικόν.* Eundem fontem secutus est Harpocration s. u. *δεῖγμα· κυρίως μὲν τὸ δεικνύμενον . . . Δημοσθένης ἐν τῷ περὶ τοῦ τριηραρχήματος καὶ Λυσίας.* Quibus adde Pollucem IX, 34: *τὰ δὲ περὶ τοὺς λιμένας μέρη δεῖγμα, χῶμα, ἐμπόριον, καὶ ὡς Ὑπερίδης φησίν, ἐξαίρεσις, ὅπου τὰ φόρτια ἐξαιρεῖται, ὥσπερ καὶ τὸ δεῖγμα τοὔνομα ἀπὸ τοῦ δείγματα τῶν ἀγωγίμων τοῖς ὠνητιῶσι διδόσθαι.* Ex eodem libro atque Etym. sua habent Hesychius et Suidas, quorum hic ad litteram cum Etymologo congruit. Cf. praeterea Schol. Ar. equ. 975 et lexicogr. V. Bekk. p. 237, 20 similia exhibentes.

27. Et. M. p. 265, 29: *δημόσιος· ὁ τῆς πόλεως δοῦλος, ὃς ὑπηρετεῖ τοῖς δικαστηρίοις καὶ τοῖς κοινοῖς ἔργοις. ἐκ τοῦ ῥητορικοῦ.* Similia inuenies apud Harpocrationem s. u. *δημόσιος,* quibus succedit testimonium Aischinis. Etymologi glossae sunt persimiles expositiones multo copiosiores lexicographi V. Bekk. p. 234, 15 s. u. *δημόσιος* et Suidae s. u. *δημοσίων πραγμάτων διοικήτης.*

28. Et. M. p. 292, 51: *δυσωπεῖσθαι· ὑφορᾶσθαι, φοβεῖσθαι μεθ' ὑπονοίας, σκυθρωπάζειν. οἱ γὰρ παλαιοὶ ἐπὶ*

τοῦ κρίνειν καὶ ἐλέγχειν λαμβάνουσι· δυσωπεῖν γὰρ εἴρηται παρ᾽ ὅσον οἱ κατακεκριμένοι κακῶς ἔχουσι τοὺς ὦπας. οὕτως εὗρον εἰς τὸ ῥητορικὸν λεξικὸν τὴν λέξιν· καὶ εἰς τὸ ἀνεκφώνητον [cod. Flor. l. c. p. 95 *τὰ ἀνεκφ.*] *Ἡρωδιανοῦ.* Hinc igitur efficiendum est hanc totam glossam rhetoricam et apud atticistas et apud Herodianum inuentam esse, aut glossam in duas partes diuidendam, quarum priorem atticistis, alteram Herodiano uel uice uersa addicamus necesse sit. Attamen cum pars prior inde ab initio usque ad uerbum *σκυθρωπάζειν* apud Hesychium, lexicographum V. Bekk. p. 234, 23, scholiastam Platonis p. 458, Suidam redeat ob eamque causam ueri sit simillimum glossam ineuntem esse fragmentum atticistarum, et cum initio partis alterius '*οἱ παλαιοί*' legatur, quam uoculam praecipue apud atticistas usitatissimam fuisse constet, pro certo habeo cuncta esse atticistis restituenda, quibus tamen similia Herodianus quoque exhibuit, id quod procul dubio Etymologus uerbis *καὶ εἰς τὸ ἀνεκφ. Ἡρωδ.* intellegi uult.

29. Et. M. p. 308, 40: *ἑβδομενόμενα· τοῖς ἀποτεχθεῖσι παισὶ τὰς ἑβδομάδας καὶ τὰς δεκάδας ἦγον, καὶ τά γε ὀνόματα ἐτίθεντο αὐτοῖς· οἱ μὲν τῇ ἑβδόμῃ· οἱ δὲ τῇ δεκάτῃ. ἐκ τοῦ ῥητορικοῦ.* Eadem occurrunt apud Suidam et Epitomatorem Harpocrationis, unde haudquaquam, contra opinionem Dindorfii, elucet Etymologum hanc glossam ex epitome descripsisse. Fontem autem, ex quo illa adnotatio in atticistarum et in Harpocrationis lexica fluxerit, cognoscas coll. Harpocratione, qui haec exhibet: *ἑβδομενομένου· Λυσίας ἐν τῷ πρὸς Ἐτεοκλέα περὶ χρημάτων, εἰ γνήσιος. τοῖς ἀποτεχθεῖσι παιδίοις τὰς ἑβδομάδας καὶ τὰς δεκάτας ἦγον, καὶ τά γε ὀνόματα ἐτίθεντο αὐτοῖς· οἱ μὲν τῇ ἑβδόμῃ, ὡς καὶ ὁ ῥήτωρ λέγει· οἱ δὲ τῇ δεκάτῃ. Ἀριστοτέλης δ᾽ ἐν θ´ περὶ ζῴων ἱστορίας γράφει ταυτί· 'τὰ πλεῖστα δὲ ἀναιρεῖται πρὸ τῆς ἑβδόμης, διὸ καὶ τὰ ὀνόματα τότε τίθενται ὡς πιστεύοντες ἤδη τῇ σωτηρίᾳ'* [Aristotelis locus exstat libri VII. cap. 12 non libri IX.], quibuscum consentit schol. Arist. au. u. 494.

30. Et. M. p. 331, 41: *ἑλληνοταμίαι· οἱ τῶν Ἑλληνικῶν χρημάτων ταμίαι· καὶ γὰρ ἦσαν κοινὰ χρήματα τῆς Ἑλ-*

λάδος συγκείμενα ἐν τῷ δημοσίῳ [quod uerbum haud dubie ex Bekk. lex. V. lectione recta mutandum est in Δήλῳ]. ῥητορική. cf. Harpocrationis glossam sub eadem uoce. Idem quod Etymologus etiam lexicogr. V. Bekk. p. 248, 30 recepit. Similia tradit Suidas.

31. Et. M. p. 343, 42: Ἐννεάκρουνος· κρήνη Ἀθήνησι παρὰ τὸν Ἰλισσὸν ἣ πρότερον Καλλιρόη ἔσκεν· ἀφ' ἧς τὰ λουτρὰ ταῖς γαμουμέναις μετίασι. Πολύζηλος Δημοτυνδάρεῳ δέ· 'ἵζει πρὸς [uulg. ἀπ] ἐννεάκρουνον ἔνυδρον τόπον'. ῥητορική. Harpocration: Ἐννεάκρουνος· Λυσίας ἐν τῷ ... καὶ Ἰσοκράτης ἐν τῷ περὶ τῆς ἀντιδόσεως. κρήνη τις ἐν Ἀθήναις. πρότερον δ' ἐκαλεῖτο Καλλιῤῥόη. Praeterea inter se cohaerent glossae similes Hesychii et Suidae optime cum Etymologi glossa rhetorica conspirantes.

32. Et. M. p. 348, 19: ἐξηγηταί· οἱ τοὺς νόμους τοῖς ἀγνοοῦσι διδάσκοντες καὶ ὑποδεικνύοντες περὶ τοῦ ἀδικήματος, οὗ ἕκαστος γράφεται· καὶ ἐξηγούμενοι τὰ πάτρια. ῥητορική. Eandem fere expositionem legimus apud Harpocrationem s. u. ἐξηγητής. Una cum Etymologo atticistarum adnotationem exhibent lexicographus V. Bekk. p. 252, 4, Suidas gl. 1, scholiasta Plat. p. 457 [Bekk.] et p. 327. Cf. Giesingium l. c. p. 67.

33. Et. M. p. 354, 31: ἐπενεγκεῖν δόρυ ἐπὶ τῇ ἐκφορᾷ καὶ προαγορεύειν ἐπὶ τῷ μνήματι· εἰς τοὺς βιαίως ἀποθανόντας ταῦτα ἐπράττετο. καὶ Ἴστρος ἐν τῇ συναγωγῇ τῶν Ἀτθίδων φησίν, ὅτι τινὲς ἐπὶ τοῦ τάφου δόρυ φασὶ καταπεπηχέναι τὸν Ἐρεχθέα, τὸ πάθος σημαίνοντα, διὰ τὸ νόμον εἶναι τοῖς προσήκουσι τοῦτον τὸν τρόπον μετέρχεσθαι τοὺς φονέας. ῥητορική. Fontem antiquum tenes et in Harpocratione, qui paulo uberior Etymologo est, et in Polluce VIII, 65: δόρυ ἐπὶ τῇ ἐκφορᾷ ἐπὶ τῶν βιαίως ἀποθανόντων ἐπεφέρετο κτλ. Istrum autem atthidographum praeter Etymologum et Harpocrationem laudat in glossa persimili etiam Suidas. Fere easdem explicationes habent lexicogr. IV. et V. Bekk. p. 188, 14 et p. 237, 30.

34. Et. M. p. 359, 54: ἐπιθέτους ἑορτάς· Ἰσοκράτης Ἀρεοπαγιτικῷ. τὰς μὴ πατρίους ἑορτάς, ἄλλως δὲ ἐπιψηφι-

σθείσας ἐπιθέτους ἐκάλουν. ἐλέγετο δὲ παρ᾽ αὐτοῖς καὶ ἄλλα ἐπίθετά τινα, ὅσα μὴ πάτρια ὄντα ἡ ἐξ Ἀρείου πάγου βουλὴ ἐδίκαζε. Λυσίας δὲ ἐπιθέτους ἐπιστολὰς λέγει, τὰς δοθείσας τισὶν ὥστε διακομίσας καὶ ἐπιθεῖναι ἐπιστολὰς ἀντὶ τοῦ παραδοῦναι. καὶ ἐπέθηκεν ἀντὶ τοῦ παρέδωκεν. ῥητορική. Harpocration eadem, sed testimoniis uberiora exhibet. Cum Etymologo conspirat ad uerbum Suidas et, quatenus omnino hac de uoce refert, lexicographus V. Bekk. p. 253, 1.

35. Et. M. p. 404, 54: *ἐχῖνος· ... εὗρον δὲ σημαίνειν τὴν λέξιν εἰς τὸ ῥητορικὸν καὶ ἄλλο, ἤγουν καδίσκους, ἀγγεῖά τινα· τὰ μὲν ἐκ χαλκοῦ· τὰ δὲ ἐκ κεράμου· εἰς ἃ αἵτε μαρτυρίαι καὶ αἱ προκλήσεις ἔγγραφοι ἐνεβάλλοντο ὑπὸ τῶν δικαζομένων, καὶ κατεσημαίνοντο, ἵνα μηδεὶς κακουργήσῃ τὰ ἐμβαλλόμενα.* Quam glossam ex Aelii Dionysii uel Pausaniae lexico rhetorico desumptam esse manifestissime affirmant et lexicographus V. Bekk. p. 258, 3 et Photius gl. 2: *ἐχῖνος*. Quibus adnectas Suidam gl. 5, schol. Arist. uesp. u. 1427, Photium gl. 3, qui inter se congruentes illam de uoce *ἐχῖνος* expositionem paulo mutatam repetunt. Ex fonte autem atticistis antiquiore Harpocration riuulum suum deriuauit: *ἐχῖνος· ἔστι μὲν ἄγγος τι, εἰς ὃ τὰ γραμματεῖα τὰ πρὸς τὰς δίκας ἐτίθεντο· Δημοσθένης ἐν τῷ πρὸς Τιμόθεον. μνημονεύει τοῦ ἄγγους τούτου καὶ Ἀριστοτέλης ἐν τῇ Ἀθηναίων πολιτείᾳ καὶ Ἀριστοφάνης Δαναΐσιν κτλ.*

36. Et. M. p. 430, 42: *ἡμιμέδιμνον· ἡμιμέδιμνόν ἐστι μέτρον χωροῦν ἥμισυ μεδίμνου, τουτέστι χοίνικας εἴκοσι τέσσαρας. ἡμίεκτον δὲ τὸ ἕκτον μέρος τοῦ μεδίμνου. ῥητορική.* Conueniunt omnes: lexicogr. V. Bekk. p. 262, 32, Hesychius, Photius, Suidas. Harpocration fere iisdem uerbis utitur. Atticistam autem utrumque disertis uerbis de mensuris scripsisse satis apertum est ex Eustathii praestantissimo loco p. 1853 extr. usque ad p. 1854, 37.

37. Et. M. p. 448, 15: *θέσθαι· τὸ θησαυρίσασθαι ...]* *εἰς δὲ τὸ ῥητορικὸν λεξικόν· ἀντὶ μὲν τοῦ ὑποθήκην λαβεῖν, Ὑπερίδης· ἀντὶ δὲ τοῦ προέσθαι καὶ κυρῶσαι νόμον, Δημοσθένης ἐν τῷ περὶ τῶν Ἀτελειῶν· ἐν μέντοι τῷ κατὰ Στε-*

φάνου φησίν· 'ἑαυτῷ νόμους ἰδίους θέμενον'. ἀντὶ τοῦ θέντα. Fere eadem forma hic articulus apud Harpocrationem legitur. Ad litteram autem conspirant Photius, Etymologus, Suidas. Ammonius p. 70 [ed. Valck.]: θέσθαι καὶ ὑποθέσθαι διαφέρει· θέσθαι μὲν γάρ ἐστι τὸ λαβεῖν ὑποθήκην. ὑποθέσθαι δὲ τὸ δοῦναι ὑποθήκην.

38. Et. M. p. 716, 53: σκηνὴν δὲ ἣν ἔχουσι· Δημοσθένης ἐν τῷ πρὸς Σπουδίαν. ἔοικε δὲ σκεῦός τι εἶναι, ὅπερ οἱ μὲν κόσμον τινὰ γυναικεῖον εἶναί φασιν, οἱ δὲ σκιάδειον. ῥητορική. Harpocration haec transcripsit: σκηνὴν δὲ ἣν ἔχουσιν· οὐδὲ γὰρ ταύτην λαβόντες ἀναφέρουσιν· Δημοσθένης ἐν τ. πρ. Σπ. usque ad σκιάδιον. καὶ σκηνὴν ἐπήξατο, τουτέστι, τένδαν, κατὰ γλῶσσαν. Hesychius habet hanc glossam: σκιάδ[ε]ιον· σκηνή· [καμελαύκιον]. Suidas denique et Photius ex atticistis uel ex Harpocratione Etymologi glossae similia in farragines recepere s. u. σκηνίτης.

39. Et. M. p. 758, 51: τίμημα· ἀντὶ τοῦ ἐνέχυρον, καὶ οἷον ἀποτίμημα ὡς Λυσίας. τίθεται δὲ ἀντὶ τοῦ οἷον κεφάλαιον, ὡς ἐν τῷ περὶ τῶν συμμορίων [Suid. male συμμάχων] Δημοσθένης. λέγεται δὲ καὶ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας εἰσφερόμενον παρ' ἑκάστου τίμημα· ἐν δὲ τῷ κατὰ Μειδίου, ἐπὶ τῆς τιμωρίας εἴρηται. ῥητορική. Conueniunt Harpocration, Photius, Suidas.

§ 9. Glossae Etymologici M. rhetoricae XIII, quibuscum congruit aut unus Photius aut Hesychius uel scholiasta Aristophanis uel lexicographus Bachm. et Photius — Suida excepto —, VIII, quibuscum consentiunt Hesychius uel scholiasta Aristophanis uel lexicographus V. Bekk. et Bachm. — Photio et Suida exceptis —, VII, quibus simile quid apud ullum grammaticum non exstat.

I. 1. Et. M. p. 311, 44: ἐγκυσίχωλος· παρὰ τὸν κύσον, ὁ ἀπὸ τοῦ κύσου χωλὸς καὶ ἀπὸ κοτύλης. κύσον γὰρ εἰώθασιν οἱ κωμικοὶ καὶ τὸν πρωκτὸν καλεῖν. περὶ ὃν ἡ κοτύλη.

ἔστι καὶ ῥητορική. Photius s. u. *κυσινόχωλος καὶ ἐγκυσινόχωλος* et Hesychius s. u. *ἐγκυσίχωλος*.

2. Et. M. p. 384, 56: *ἐσμυρνισμένον*· σμύρνῃ ἐπεστυμμένον· μύρον γὰρ παρὰ τὸ τῇ μύρᾳ συνέψεσθαι. ῥητορική. Photius tradit eadem praeter uerbum μύρᾳ, cuius loco μοίρᾳ legitur: quarum utraque et Etymologi et Photii lectio certe in formam μύῤῥᾳ mutanda est. Hesychius s. u. *ἐσμυρνισμένον*.

3. Et. M. p. 387, 5: *ἐτνήρυσις*· λέγεται καὶ ζωμήρυσις. Ἀριστοφάνης Ἀχαρνεῦσιν· ῾ὦ μῆτερ ἀνάδος δεῦρο τὴν ἐτνήρυσιν᾿. ῥητορική. Conuenit Photius. Alia et multo uberiora tradunt Hesychius s. u. et scholiasta Arist. ad Ach. u. 244.

4. Et. M. p. 392, 11: *εὔκηλον*· εὔσχιστον, εὔκαυστον. ῾ἐξανθρακώσας πυθμέν᾿ εὔκηλον δρυός᾿. οὕτως εἴρηται εἰς τὸ ῥητορικόν. Eadem testimonii auctore adiuncto habet Photius s. u. εὔκηλον. Quibus addas Hesychii glossam sub eadem uoce.

5. Et. M. p. 402, 46: *ἐφεκτοὺς τόκους*· οἱ ἔγγραφοι τόκοι, οἷον ἐπεχόμενοι καὶ ὡρισμένοι, μὴ μέντοι προϊόντες μήτε συλλεγέντες. ῥητορική. Conuenit solus Photius ad uerbum et nonnullis omissis lexicographus V. Bekk. p. 257 extr. *ἐφεκτός*. — Verbis ἢ ὁ ἐπὶ τὸ ἕκτον τοῦ κεφαλαίου, quae in Etymologico M. post formulam ῥητορική leguntur, haec nota, quamquam conspirant cum Etymologo: Harpocration, Photius, Suidas, non adiecta est. Cf. supra p. 203.

6. Et. M. p. 430, 46: *ἡμιδιπλοίδιον*· γυναικεῖον βραχὺ περίβλημα, ὃ ἔνδον φοροῦσιν ὑπὸ τὸν μηρόν. ῥητορική. Eadem exhibet Photius, similia autem Suidas et scholiasta Arist. ad eccl. u. 318 his uerbis: τὸ γυναικεῖον ἱμάτιον ἢ ἀναβόλαιον γυναικῶν. Quibus coniungas Hesychii adnotationem: *ἡμιδιπλοίδιον*.

7. Et. M. p. 759, 2: *τιμητικὸν πινάκιον*· τὸ τοῖς δικάζουσι διδόμενον, ἐν ᾧ γράφουσί τι χρήσιμον. Ἀριστοφάνης. ῥητορική. Hinc igitur Photius emendandus est uel supplendus, qui loco adiectiui χρήσιμον Etymologi litteras χρη exhibet una cum ῾quattuor fere litterarum spatio᾿ teste Nabero, in ceteris autem cum Etymologo concinit.

8. Et. M. p. 761, 43: *τοξόται* [codd. *τολόται*]· *οἱ δημόσιοι ὑπηρέται. τοὺς δ' αὐτοὺς καὶ Σκύθας ἔλεγον καὶ Σπευσινίους* [V, ceteri codd.: *σπευσίμους*] *ἀπὸ τοῦ συντάξαντος αὐτούς. ῥητορική.* Photius ex eodem fonte atque Etymologus haec cum corruptelis: *τολόται* et *σπευσίμους* in lexicon recepit, ex alio autem integro glossam s. u. *τοξόται· καὶ Σκύθαι καὶ Σπευσίνιοι· οἱ δοῦλοι οἱ δημόσιοι Ἀθήνησιν, ἀπὸ Σπευσίνου τοῦ πρώτου καταστήσαντος αὐτοὺς εἰς τὴν ὑπηρεσίαν,* quam Etymologus quoque praebet eamque formula omissa ex Photio depromptam. Corruptelam autem perantiquam esse et in codice atticistarum iam exstitisse ex eo colligo, quod et Etymologus M. et Photius expositionem de illis seruis publicis bis rettulerunt.

9. Et. M. p. 766, 40: *τριπαῖα· ἡ ἐναντία πνοή. οὕτω Σοφοκλῆς. ῥητορική.* Photius: *τρίπαια κτλ.* et lexicographus Bachm. p. 390, 8: *τριπαία κτλ.*, quae in Etymologico M. leguntur.

10. Et. M. p. 763, 46: *τραπεζοποιός· ὁ τῶν περὶ τὸ συμπόσιον πάντων ἐπιμελούμενος τραπεζῶν σκευῶν ἀκουσμάτων. οὕτως Μένανδρος. ῥητορική.* Photius exponit idem, inserit autem inter genetiuos *σκευῶν* et *ἀκουσμάτων* uerbum *σπονδῶν.* Quibus contendas Hesychii glossam: *τραπεζοποιός.*

11. Et. M. p. 766, 22: *τρικαλίνδητος· τρικυλίνδητος. ῥητορική.* Conuenit Photius.

12. Et. M. p. 769, 7: *τροπίδια· τὰ εἰς τρόπιν νεὼς εὐθετοῦντα ξύλα· μεταφορικῶς δὲ καὶ ἐπὶ μεταβολῆς τινος καὶ ἀρχῆς πράγματος· καὶ ὁ τόπος ἐφ' οὗ τίθεται ἡ τροπίς. οὕτω Πλάτων. ῥητορική.* Photius habet eadem *μεταβολῆς* genetiuo excepto, cuius loco scribit '*καταβολῆς*'. Hesychius s. u. *τρόπις· τὸ κατώτατον τῆς νεώς.*

13. Et. M. p. 787, 47: *φάρμακον· . . . καὶ φαρμακοτρίβαι· οἱ βαφεῖς, οἱ τὰ φάρμακα τρίβοντες ἢ πολοῦντες. ῥητορική.* [Verba, quae antecedunt, sunt Orionis, quem uide in ed. Sturzii parte priore p. 616, 58: excerpta Orionis lexici ex cod. Darmstad. ibidemque parte altera p. 158, 33.] De uoce

φαρμακοτρίβαι Photius et lexicographus Bachm. p. 403, 17 et lexicogr. V. Bekk. p. 314, 16 [lemma: *φαρμακοτρίπται,* quod est corr.] eadem proferunt atque Etymologus.

II. 1. Et. M. p. 219, 41: *γάκινος· ὁ σεισμὸς κατὰ Ἀθηναίους, ὁ τὴν γῆν κινῶν. ἔστι δὲ καὶ ῥητορικὴ ἡ λέξις.* Hesychius adnotat: *γακίνας· σεισμὸς γῆς.* Loco nominis corrupti *Ἀθηναίους* uiri docti commendauere *Δωριέας* [Stephanus], *Θηραίους* uel *Αἰγιναίους* [Valcken.], *Θηβαίους* [Gaissfordius], quarum emendationum mihi quidem Gaissfordiana optima uidetur esse, praesertim cum Et. M. p. 368, 46 teste Gaissfordio eadem nominum confusio inueniatur.

2. Et. M. p. 236, 49: *γνώμων*[1]*· . . . ἐγὼ δὲ εὗρον ἐν τοῖς ῥητορικοῖς* [cod. Flor. p. 78: *ἐν τῷ ῥητ.*] *τὴν λέξιν σημαίνουσαν οὕτως· γνώμων, ὁ συνετός. λέγεται δὲ γνώμων καὶ κανόνιόν τι μηχανικόν. καὶ δὴ καί τι σχῆμα γεωμετρικόν· καὶ διοπτρικοῦ ὀργάνου μέρος καὶ δὴ καὶ ἀστρονομικοῦ. ἀλλὰ καὶ τὸ ἐν τοῖς γνωμικοῖς ὀργάνοις μάλιστα λαμβανόμενον. καὶ γνώμονες ἄρχοντές τινες Ἀθήνησι λέγονται· καὶ οἱ ἀκριβεῖς, ἀπὸ τοῦ γνῶναι.* Hac in glossa diiudicare non ausim, utrum omnia, quae post formulam leguntur, an sola uerba *γνώμων· ὁ συνετός* atticistis tribuam. Hesychius quidem, qui de uoce *γνώμων* duas adnotationes praebet, in priore haec habet: *γνώμων· συνετός. Σοφοκλῆς,* in altera: *γνώμων· ὁ ἀκριβής, ἀπὸ τοῦ γνῶναι. λέγεται καὶ τὸ ἐν τοῖς ἡλιοτροπίοις κέντρον. καὶ τὸ παρὰ τοῖς τακτικοῖς,* ex quibus constat uerba inde a '*λέγεται δὲ*' usque ad glossae exitum satis magna uerisimilitudine atticistis restitui non posse, uerba autem *γνώμων· ὁ συνετός* certo ex lexicis rhetoricis esse deprompta.

3. Et. M. p. 246, 25: *δακτύλιος· . . . λέγονται δὲ δακτύλιοι καὶ οἱ τετρημένοι λίθοι, ἐξ ὧν τὰ ἀπόγεια σχοίνια ἀνάπτουσιν. ἐκ τοῦ ῥητορικοῦ.* [Ea, quae huic glossae rhetoricae antecedunt, Etymologus ex Orionis lexico descripsit p. 45, 12 ed. Sturz.] Conuenit Hesychius.

---

1) Conferas Schoemannum Philol. XLIII. 1884 p. 531, de Etymologi expositione, quae formulae antecedit, disputantem.

4. Et. M. p. 272, 3: *δίγονος μάσθλης*· *διπλοῦς ἱμὰς ἢ ὅτι οὐ μόνον κατὰ τὴν βαφὴν ἦν τοιοῦτος, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοῦ αἵματος ἐκέχρωστο. Σοφοκλῆς Ἀνδρομέδᾳ· ʽἴδου δὲ φοινὸν μάσθλητα δίγονον᾽. ἐκ τοῦ ῥητορικοῦ.* Hesychius: *δίγονος μάσθλης*· *ὁ διπλοῦς* et s. u. *μάσθλης*· . . . *καὶ γὰρ ἡ μάσθλη Σοφοκλῆς Ἀνδρομέδᾳ καὶ Συνδείπνοις.* Ea, quae Suidas et scholiasta Arist. ad nub. u. 448 hac de uoce exhibent, huc non cadunt.

5. Et. M. p. 310, 39: *ἐγκεκαυμένη*· *ἐζωγραφημένη*· *ἐπεὶ ἐγκαυταὶ λέγονται οἱ ζωγράφοι, οἱ διαγράφοντες τοὺς τοίχους. ἴσως παρὰ τὸ καῦ, τὸ κοιλαίνω. ἐκ τοῦ ῥητορικοῦ.* Similia exstant in lexico V. Bekk. p. 250, 24 s. u. *ἐγκεκαυμένη*.

6. Et. M. p. 304, 22: *εἴρω*· *τὸ λέγω. παρὰ τὸ ὦ, ὃ σημαίνει τὸ λέγω· οὗ παράγωγον ἠμί· ἀφ᾽ οὗ τὸ ʽἦ, καὶ κυανέῃσιν᾽. ὡς οὖν ἄγω ἀγείρω, ἔθω ἐθείρω· οὕτως καὶ ἀπὸ τοῦ ὦ εἴρω. ὅθεν καὶ εἴρειν τὸ κατὰ γλῶσσαν λέγειν· συνείρειν δὲ λέγουσι τοὺς ἐν τῷ ἀναγινώσκειν συνάπτοντας καὶ λόγον ποιοῦντας. εἰς τὸ ῥητορικόν.* Hesychius alia habet; lexicographus Bachm. 209, 30: *εἴρω*· *συνάπτω, ὅθεν καὶ εἱρμός* tradit. Conferas praeterea Eustathium p. 780, 19: *ἐρητύειν δὲ κυρίως τὸ διὰ λόγου κωλύειν ὡς ἀπὸ τοῦ ἔρω, ἐρήσω τὸ ἐρωτῶ, ἤδη δὲ καὶ λέγω. τῶν γὰρ ὁμωνύμων καὶ τὸ εἴρειν ἐστί, δι᾽ οὗ σὺν ἄλλοις καὶ τὸ λέγειν δηλοῦται καὶ τὸ ἐρωτᾶν* [p. 212 adn. 1].

7. Et. M. p. 340, 3: *ἐνεργμός*· *τὸ δ᾽ αὐτὸ καὶ ἔνερξις*· *κροῦμα κιθαριστικόν. εὐφρόνιος δὲ τὸν ἐν μέσῳ τῇ κιθάρᾳ πασσαλίσκον, δι᾽ οὗ ἡ χορδὴ διήρηται. Φρύνιχος Κόννῳ· ʽτὶ δαὶ τὸν ἐνεργμόν᾽. κροῦμα, διάσχεσιν. ῥητορική.* Similia Hesychius seruat s. u. *ἐνεργμός*.

8. Et. M. p. 361, 22: *ἐπιλάρκισμα*· *λάρκου βύσμα. λάρκος δέ· ἀγγεῖον ἀνθράκων πλεκτόν. ῥητορική.* Cum hac adnotatione coniungo scholion Arist. ad Ach. u. 332 s. u. *ὁ λάρκος δημότης*.

III. 1. Et. M. p. 191, 45: *Βάτεια*· . . . [fragmentum Ori] *ἐγὼ δὲ εὗρον ἐν τοῖς ῥητορικοῖς σημαίνουσαν τὴν λέξιν οἰκίαν τινά, ἀπὸ Βάτωνος ἐπωνομασμένην δεσπότου· ἢ σκεῦος ἢ*

κόσμον ἢ χωρίον τι. λέγεται δὲ καὶ τῆς συκαμίνου ὁ καρπὸς ὑπὸ Σαμαμινίων [?] καὶ μόρα.

2. Et. M. p. 204, 39: βόλιμος· . . . καὶ τὸ σημαινόμενον εὗρον εἰς τὸ ῥητορικὸν λεξικόν· ἔστι μόλιβος· καὶ κατὰ ἐναλλαγήν· βόλιμος παρὰ Συρακουσίοις.

3. Et. M. p. 216, 25: βρύττοντες· . . . εἰς δὲ τὸ ῥητορικὸν λεξικὸν εὗρον σημαίνειν τὴν λέξιν ἀντὶ τοῦ ὀρύττοντες.

4. Et. M. p. 236, 40: γνύπετοι· στυγνοί, καὶ οἷον νενυγμένοι. καὶ τὸ κατεγνύπτῶσθαι τοιοῦτον δηλοῖ. ῥητορική.

5. Et. M. p. 270, 5: διαῤῥικνοῦσθαι· τὸ τὴν ὀσφῦν φορτικῶς περιάγειν. Κρατῖνος Τροφωνίῳ· 'ξίφιζε καὶ σπόδιζε καὶ διαῤῥίκνου'. ἐκ τοῦ ῥητορικοῦ.

6. Et. M. p. 311, 1: ἐγκινοίμενος· Βαβυλωνίοις Ἀριστοφάνης· 'ἀνήρ τις ἡμῖν ἐστι ἐγκινούμενος'. ῥητορική.

7. Et. M. p. 365, 25: ἐπιτάξ· . . . εἰς δὲ τὸ ῥητορικὸν λεξικὸν εὗρον τὴν λέξιν σημαίνειν συντόμως, κωμικῶς· 'ὅστις τῆς ὁδοῦ | ἡγήσεταί σοι τὴν ἐπιτάξ'. οὐχ ὡς οἱ τραγικοί, μακρῶς.

APPENDIX.

Hoc loco eas glossas rhetoricas enumerabo, quarum formulae solo in codice Florentino seruatae sunt. Neque uero istas adhuc tractaui propterea, quod formulas, cum in uno codice inueniantur, eandem uim non habere censui atque notas, quas supra examinaui. Utut autem est, siue in archetypo Etymologici M. formulae codicis Flor. olim exstiterunt et casu accidit, ut in omnibus praeter Florentinum codicibus ne uestigium quidem illarum compareat, siue a librario codicis Flor. perperam subiunctae sunt — eas hac in appendice addam ita tamen, ut secundum dissertationis paragraphos disponam, quibus singulae inserendae sunt.

Ad § 6: 1. Et. M. p. 183, 49 [cod. Flor. l. c. p. 60]: βάβαξ· λάλος, φλύαρος. παρὰ τὸ βάζω, βάξω, βάξ· καὶ κατὰ ἀνα-

διπλασιασμόν, βάβαξ. Ἀρχίλοχος· ʽκατ᾽ οἶκον ἐστρωφᾶτο μισητὸς βάβαξ᾽. ἔστι δὲ καὶ ῥητορική.

2. Et. M. p. 183, 45 [cod. Flor. l. c. p. 60]: *βαβάκτης· ὀρχηστής, λάλος, μανιώδης, βακχεύτης. λέγεται δὲ καὶ ὁ Πάν. Κρατῖνος· ʽχαῖρε χρυσοκέρω βαβάκτα κήλων | Πάν.᾽ παρὰ τὸ βάζω τὸ λαλῶ, βάξω, βέβαγμαι, βέβακται· οἷον ʽἔπος δ᾽ εἴπερ τι βέβακται᾽. βαβάκτης· ὁ πολλὰ λαλῶν, φλύαρος. ἔστι καὶ ῥητορική.* De huius et antecedentis uocis stirpe conferas quae p. 231 ad uerbum *ἀβάκησαν* exposui. Compone praeterea Hesychium s. u. *βάβαξ* et lexicographum V. Bekk. p. 223, 30 sub eodem lemmate.

3. Et. M. p. 186, 14 [cod. Flor. l. c. p. 60]: *βαλβίς· ἡ ἀφετηρία καὶ ὁ καμπτός, ἤγουν ἡ ἄφεσις τῶν δρομέων. ἦσαν δὲ ξύλα δύο, ἀφ᾽ ὧν σχοινία διετείνετο. ἀφ᾽ ἧς βαλβίδος ἐξέτρεχον οἱ ἀγωνιζόμενοι. Λυκόφρων· ʽἐγὼ δ᾽ ἄκραν βαλβίδα μηρίνθου σχάσας ἄνειμι᾽* [ea, quae secuntur, sunt Etymologi Gud. et Orionis]. Conuenit Aelius Dionysius apud Eustathium p. 1404, 55 [Rdfl. no. 96]. Fere eadem atque Etymologus praebent Suidas, lexicogr. V. Bekk. p. 220, 31. — Eodem pertinet, quod Etymologus eadem de re aliis uerbis tradit s. u. *βαλβίσιν* p. 186, 22: *ἀντὶ (τοῦ) ταῖς ἀρχαῖς. εἴρηται δὲ ἀπὸ τῶν δρομέων. ἡ γὰρ ὑπὸ ὕσπληγγος γινομένη γραμμή, διὰ τὸ ἐπ᾽ αὐτῆς βεβηκέναι τοὺς δρομέας, βαλβὶς καλεῖται καὶ ὁ τῆς ἀφετηρίας τόπος. ἔνιοι καμπτῆρα. ἐκ τοῦ ῥητορικοῦ λεξικοῦ.* Similia apud Suidam et Harpocrationem [ed. Dind. p. 70, 9]. Forsitan haec altera glossa ex Pausania fluxit.

4. Et. M. p. 189, 7 [cod. Flor. l. c. p. 61]: *βασιλίς· ἡ τοῦ βασιλέως γυνή, ὡς καὶ βαλανὶς ἡ τοῦ βαλανέως. ῥητορική.* Aelium Dionysium de formis femininis uocabuli *βασιλεύς* egisse apparet ex Eust. p. 1425, 40 [Rdfl. no. 97]. Suidas congruit cum Etymologo.

5. Et. M. p. 204, 54 [cod. Flor. l. c. p. 67]: *βομβύλιος· εἶδος ζῴου παραπλήσιον μελίσσῃ. εἴρηται δὲ παρὰ τὸ βομβεῖν. ἔστι δὲ καὶ ποτηρίου εἶδος ἀπὸ μεταφορᾶς τοῦ ζῴου. καὶ γὰρ αὐτὸ ποσῶς πως* [cod. Flor.: *ποιητικῶς*] *κατεσκευάζετο,*

ὥστε πινόντων βομβεῖν. καὶ τὸ ἐλαιρὸν δὲ ἀγγεῖον, καθ' ὁμοιότητα τοῦ στενοπόρου ἐκπώματος, βομβυλιὸς λέγεται. οὕτως εὗρον εἰς τὸ ῥητορικόν. Etymologi expositio redit fere integra in Eustathii commentariis p. 945, 23 [. . . *δέ τις ῥήτωρ φησί*] coll. p. 1591, 34, quibus locis bis uerbum *ὀνοματοπεποίηται* [cf. p. 225] exstat et coll. p. 1718, 9, ubi expositioni de uocabulo *βομβύλιος* testimonium ex comoedia depromptum additum est. Ad uerbum fere conspirant Suid., lexicogr. V. Bekk. p. 220, 7, Hesych., ex parte Harpocration.

6. Et. M. p. 248, 13 (cod. Flor. l. c. p. 81): *δαπίδες· τάπητες. παρὰ τὸ ἐν δαπέδῳ στρώννυσθαι. ῥητορική.* Contueni ad uerbum Aelius Dionysius apud Eustathium p. 1347, 44 [Rdfl. no. 125]. Hesychius et Suidas similia exhibent.

7. Et. M. deest: cod. Flor. l. c. p. 100: *εἰθύφαλλοι· . . . εὗρον τὴν λέξιν ἐν τῷ ῥητορικῷ λεξικῷ· καὶ γράφεται διὰ τῆς ει διφθόγγου· ἓν μὲν εἶδος ᾠδῆς ὀρχουμένης, δεύτερον αἰδοῖα δερμάτινα, τρίτον τελετή τις περὶ τὸν Διόνυσον.* Optime concinit Aelius Dionysius apud Eust. p. 1413, 38 [Rdfl. no. 161]. Inspice praeterea lexicon V. Bekk. p. 246, 19, ubi eadem inuenies.

8. Et. M. p. 303, 18 [cod. Flor. l. c. p. 103]: *εἰρεσιώνη· εὐμεγέθης κλάδος, ἐξ ἐρίων ἔχουσα στέμματα, κλῶνας καὶ ἰσχάδας καὶ τῶν καθαρῶν ἀκρυδρύων ὁρμαθούς. ἢ θάλλος ἐστὶν ἐλαίας πάντας τοὺς καρποὺς ἔχον ἀπηρτημένους καὶ στέμμα λευκὸν καὶ φοινικοῦν. προετίθετο δὲ ἱκεσία τῷ Ἀπόλλωνι ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ ᾗ οἱ περὶ Θησέα σωθῆναι δοκοῦσι. καταχύσματα δὲ καὶ κύλικα οἴνου κεκραμένην καταχέοντες αὐτῆς, ἐπιλέγουσιν·*

„*εἰρεσιώνη σῦκα φέρει καὶ πίονας ἄρτους*
„*καὶ μέλιτος κοτύλην, καὶ ἔλαιον ἀποψήσασθαι*
„*καὶ κύλικ' εὔζωροιο ἵνα καὶ μεθύουσα καθεύδῃ.*

ὠνόμασαν δὲ οὕτως, οἱ μὲν ἀπὸ τοῦ ἐρίοις καταστέφεσθαι· ἢ παρὰ τὸ εἴρεσθαι, ὅ ἐστι συμπλέκεσθαι τοὺς καρπούς· οἱ δέ, ὅτι εἴροντο τὸν θεόν, τί ποιήσουσι μετὰ τὴν θυσίαν τὸν κλάδον· [*καλοῦσι δὲ αὐτὴν καὶ κορυθάλειαν·*] *ἢ ἀπὸ τοῦ τοῖς κλάδοις ἐνεῖρχθαι τὰ ἐξ αὐτῆς κρεμάμενα· ἢ ἀπὸ τῶν στεμ-*

μάτων· στέμματα γὰρ τὰ ἔρια λέγουσιν οἱ Ἀττικοί. Λυκοῦργος δέ φησιν, ἀφορίας γενομένης Ἀθηναίοις, τοῦτο ἐπιτελεσθῆναι κατὰ χρησμὸν οἷον ἱκετηρίας. ῥητορική. Fere eadem disputat Pausanias apud Eust. p. 1283, 6, cui adnectas Suidam et lexicogr. V. Bekk. p. 246, 27.

9. Et. M. p. 358, 24 [cod. Flor. l. c. p. 120]: ἐπιγονατίς· . . . ἢ χιτὼν ἀνάκολος γυναικεῖος, ὃν ἔνδοθεν ἐπενδύνονται, ὡς εὗρον εἰς τὸ ῥητορικόν. Eadem Eustathius p. 976, 15 seruauit, qui Pausaniam auctorem laudat.

Ad § 7: 1. Et. M. p. 369, 38 [cod. Flor. l. c. p. 125]: ἐρανιστής· κυρίως ὁ τοῦ ἐράνου μετέχων καὶ τὴν φοράν, ἣν ἑκάστου μηνὸς ἔδει καταβάλλειν εἰσφέρων. Ἀριστοφάνης Ὁλκάσιν· ʻπρῶτον ἐρανιστὰς ἐσθίων ἥψησ᾽ ἔτνος.᾽ ῥητορική. Conueniunt ex parte Harpocration et Photius et Suidas.

2. Et. M. p. 430, 35 [cod. Flor. l. c. p. 149]: ἡμιολίας· τὸ ἥμισυ τοῦ κεφαλαίου. ἡμιολία δὲ πάλαι ἐλέγετο ληστρικὸν πλοῖον, οὗ τὸ ἡμιόλιον μέρος ψιλὸν ἐρετῶν ἐστι πρὸς τὸ ἀπ᾽ αὐτοῦ μάχεσθαι. Eadem fere adnotat Suidas et pauca Hesychius s. u. ἡμιολίας et ἡμιόλιον.

Ad § 8a. 1. Et. M. p. 185, 31 [cod. Flor. l. c. p. 60]: βαθεῖαν αὔλακα· ὅπερ ἐστὶ στιχὶς γῆς ὑπὸ ἀρότρου· ἡ μεταφορὰ ἀπὸ τοῦ βαθείας φρένας καὶ κεκρυμμένας. ἐκ τῶν ῥητορικῶν. Suidas habet eadem; Hesychius: βαθεῖαν· κεκρυμμένην.

2. Et. M. p. 208, 42 [cod. Flor. l. c. p. 69]: βουληφόρος· πρόβουλος, ἀρχίβουλος, ἡγεμών, ἄρχων, βουλευτικός. ῥητορική. Ex parte consentiunt Suidas et Hesychius.

3. Et. M. p. 246, 35 [cod. Flor. l. c. p. 81]: δαλός· ὁ πεπυρακτωμένος ἄνθραξ ἢ λαμπάς, ἢ ξύλον ἀπόκαυμα· ἢ δᾳδίον ἡμίφλεκτον. ἐκ τοῦ ῥητορικοῦ. Conuenit Suidas inde a uerbo λαμπάς et in fine addit: παροιμία· ʻδαλὸς εἰς πῦρ.᾽ Simile quid exstat in Hesychio.

4. Et. M. deest: cod. Flor. l. c. p. 82: δεδοκημένος· . . . εἰς δὲ τὸ ῥητορικὸν λεξικὸν εὗρον τὸ ἐκδεχόμενος, ἐπιτηρῶν· ʻἔνθ᾽ ἄρ᾽ ὅγ᾽ ἑστήκει δεδοκημένος [Il. ο 730]᾽. ἔστι δὲ παρακείμενος παθητικὸς ἀπὸ τοῦ δοκῶ. Neque aliena exhibet

Suidas. Hesychius: *δεδοκημένος· ἐπιτηρῶν.* [Vide Eust. p. 1040, 13.]

5. Et. M. deest: cod. Flor. l. c. p. 83: *δειμαλέος· εὐλαβής· οὕτως εὗρον εἰς τὸ ῥητορικὸν λεξικόν.* Eandem glossulam habet Suidas, quacum componas Hesychii uerba: *δειμαλέον· φοβερόν.*

6. Et. M. deest: cod. Flor. l. c. p. 84: *δειπνολόχη· κλεπτοτρόφον· οὕτως εὗρον εἰς τὸ ῥητορικόν.* Conuenit Suidas.

7. Et. M. p. 267, 27 [cod. Flor. l. c. p. 87]: *διακωδωνισθέντες· διαψηφισθέντες· ἐπὶ πλεῖστον ἐπὶ τῶν διαπειζομένων λαμβάνεται· τέτακται δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ διαπειραθέντες. οὕτω Λυσίας. ἀπὸ τῶν ἵππων μετενήνεκται· εἰώθασι γὰρ οὕτω δοκιμάζειν τοὺς γενναίους ἵππους, εἰ μὴ καταπλήσσονται τὸν ἐν τῷ πολέμῳ θόρυβον, τοὺς κώδωνας ψοφοῦντες. ἐκ τοῦ ῥητορικοῦ.* Quibus persimilis est Suidae gl. s. u. *διακωδωνίσω.* Hesychius concinit cum Etymologo in uerbis prioribus.

8. Et. M. deest: cod. Flor. l. c. p. 87: *διαμυλλαίνειν· διαμωκᾶσθαι τοῖς χείλεσιν. Ἀριστοφάνης* [uesp. 1315]· '*οὗτος δὲ διεμύλλαινεν ὡς δὴ δέξιος*'. *εἴρηται ἀπὸ τῶν μυλλῶν* [cod. Flor. *μελῶν*]. *μύλλαι γὰρ τὰ χείλη· καὶ μύσταξ. ἢ τὸ ἐσθίειν καὶ διακόπτειν καὶ διαστρέφειν τὰ χείλη. οὕτως εἰς τὸ λεξικόν.* Conspirant et Suidas, qui idem Aristophanis testimonium affert, et Hesychius.

9. Et. M. p. 274, 55 [cod. Flor. l. c. p. 89]: *διιππασία καὶ πανιππασία* [codd.: *ἀνιππασία*]· *τῶν ἵππων ἅμιλλα· ὥσπερ δὴ διωμοσία καὶ ἀνωμοσία τὸν αὐτὸν ἄμφω δηλοῖ. ἐκ τοῦ ῥητορικοῦ.* Congruit Suidas.

10. Et. M. p. 313, 41 [cod. Flor. l. c. p. 98]: *ἐγχυτρίστριαι· αἱ τὰς χόας τοῖς τετελευκόσιν ἐπιφέρουσαι. ἔλεγον δὲ καὶ τὸ βλάψαι καταχυτρίσαι ὡς Ἀριστοφάνης· ἐγχυτριστρίας δὲ λέγει καὶ ὅσαι τοὺς ἐναγεῖς καθαίρουσιν, αἷμα ἐπιχέουσαι ἱερείου· καὶ τὰς θρηνητρίας· ἔτι γε μὴν καὶ τὰς μαίας τὰς ἐκτιθείσας ἐν χύτραις τὰ βρέφη. ἐκ τοῦ ῥητορικοῦ.* Fere ad uerbum cuncta in Suidae lexico reperiuntur. Cf. p. 242.

11. Et. M. p. 348, 43 [cod. Flor. l. c. p. 117]: *ἐξιτηρίους· εὐχὰς ἐφοδίους τοῖς πρὸς ἔξοδον ἔχουσιν ἢ πρὸς θάνατον.*

παρὰ τὸ ἵημι. ῥητορική. Verba ab initio usque ad '*θάνατον*' omnia apud Suidam redeunt.

12. Et. M. p. 358 initio [cod. Flor. l. c. p. 120]: *ἐπιβλής· Ἀρίσταρχος τὸ ἐπίβλης ὡς ἀλήτης, ὁ δὲ Ἀσκαλωνίτης ὀξύνει ὡς ἀδμής, ὑγιῶς πάνυ· οὐ γάρ ἐστι βλὴς μονοσύλλαβον καθ' ἑαυτὸ ἐπὶ ταύτης τῆς ἐννοίας, ἵνα ἐν τῇ συνθέσει βαρύνηται, ὥσπερ τὸ Κρής, ἐτεόκρης· αὕτη γὰρ ἡ ἀναλογία τῶν εἰς ης μονοσυλλάβων, εἰ δὲ συνεσχημάτισται, ὀφείλει ὀξύνειν· τὰ γὰρ εἰς ης λήγοντα ἀρσενικὰ σύνθετα ὑπάρχοντα, ἔχοντα ἐν τῷ τέλει μίαν συλλαβὴν τοῦ ῥήματος, καὶ διὰ τοῦ τος κλινόμενα, ἅπαντα ὀξύνονται· οἷον προβλής, ἡμιθνής, ἀδμής, ἀσπιδαποβλὴς καὶ τὸ ἐκ τριῶν λέξεων ὑπάρχον ὀξύνεται, ἣ παρὰ Ἀριστοφάνει* [uesp. 592]· '*χὼ μέγας [οὗτος] κολακώνυμος ἀσπιδαποβλής*'. *οἱ μέν φασιν ὅτι δοκός ἐστιν, οἱ δὲ ποιότης. οὕτως εὗρον εἰς τὸ ῥητορικὸν λεξικόν.* Quamquam Suidas sola uerba extrema *οἱ μὲν — δοκός ἐστιν* exhibet, Hesychius autem ceterique alia tradunt, tamen non dubito cuncta, quae ex codice Flor. transcripsi, Aelio Dionysio uel Pausaniae adiudicare media expositione Ascalonitae excepta.

Ad § 8 b. 13. Et. M. p. 209, 52 [cod. Flor. l. c. p. 69]: *Βουτάδαι· δῆμός ἐστι τῆς Οἰνηΐδος Βουτία, ἀφ' ἧς οἱ δημόται. ἢ οἱ ἀπὸ Βούτου. οὗτος δὲ ὁ Βούτης τὴν ἱερωσύνην ἔσχε· καὶ ἀπ' αὐτοῦ Βουτάδαι ἐκαλοῦντο. τὸ γὰρ ἐτεὸν ἀληθὲς δηλοῖ. οὕτως ἐκ τοῦ ῥητορικοῦ.* Verba ab initio usque ad *οἱ δημόται* substantiuum etiam Harpocration et Suidas plane descripsere. Hesychius: *Βουτάδαι· γένος Ἀθήνησιν, ἀπὸ τῆς Βούτου γενεᾶς.*

14. Et. M. p. 272, 22 [cod. Flor. l. c. p. 88]: *διδάσκαλον·* [*οὐ καθηγητὴν λεκτέον*] *ἰδίως δὲ διδασκάλους λέγουσιν οἱ Ἀττικοὶ τοὺς ποιητὰς τῶν διθυράμβων ἢ τῶν κωμῳδιῶν ἢ τῶν τραγῳδιῶν ἢ τοὺς μουσικούς. ἐκ τοῦ ῥητορικοῦ.* Eadem habet Suidas initio '*οὐ καθηγητὴν λεκτέον*' et fine '*ἢ τοὺς μουσικούς*' omisso, addit autem testimonium Sophoclis Phil. 387. Quibus persimilia exhibet Harpocration adnexis testimoniis Antiphontis et Aristotelis (*ἐν ταῖς Διδασκαλίαις*). Neque aliena sunt, quae apud Hesychium et in lexico V. Bekk. p. 235, 9 reperiuntur.

Ad § 9. I. 1. Et. M. p. 730, 21 [cod. Flor. l. c. p. 273]: *στρηνόν· οἱ μὲν τὸ ὀξὺ καὶ ἀνατεταμένον. Νικόστρατος δὲ τὸ τραχὺ καὶ πρόσαντες τῇ ἀκοῇ φθέγμα.* Conuenit Photius. Simillima leguntur in Hesychii lexico s. u. *στρηνές· σαφές, ἰσχυρόν, τραχύ, στυγνόν, ὀξύ, ἀνατετα(γ)μένον* [cf. Etymologi glossam], *στρηνόν.*

2. Et. M. p. 761, 38 [cod. Flor. l. c. p. 283]: *τὸ κηρύκειον, ἢ τὴν μάχειραν· λεγόμενόν τι . . . ῥητορική.* Idem habet Photius.

3. Et. M. p. 766, 33 [cod. Flor. l. c. p. 285]: *τριόττις* [cod. *τριόττης*]*· περιτραχήλιος κόσμος, ἔχων τρεῖς οἱονεὶ ὀφθαλμούς, καὶ μή ποτε παρὰ τοὺς ὄσσους, ὡς ἀμβλυώττειν. ῥητορική.* Conuenit Photius. Similia praebet Eustathius p. 976, 35, quae ex atticistis fluxisse propter *τοὺς Ἀττικοὺς* laudatos uerisimile est.

Ad § 9. II. desunt glossae rhetoricae.

Ad § 9. III. 1. Et. M. p. 190, 28 [cod. Flor. l. c. p. 61]: *βασκαίνει· . . . εἴρηται δὲ παρὰ τὸ βάσκανος, βασκαίνω ἢ παρὰ τὸ φασκαίνω ὅτι τοῖς φάεσι καίνει, ὅ ἐστι φθείρει διὰ τοῦ βλέμματος. ῥητορική.* Cf. codicem V Etymologici M., ubi eadem occurrunt.

2. Et. M. deest: cod. Flor. l. c. p. 62: *βαστραχαλίσαι· τραχηλιάσαι· οὓς ἐφόρουν οἱ* [*αἱ*] *Θρᾴκιαι βάκχαι* [cod. *Θρᾷκαι*] *καλούμεναι οὕτως ἀπὸ τοῦ Βασσαρέως Διονύσου· ἦσαν δὲ ποικίλοι καὶ ποδήρεις· Αἰσχύλος ἐν Ἠδωνοῖς· ‘ὅστις χιτῶνας βασσάρας τε Λυδίας ἔχει | ποδήρεις’ ἐκ τοῦ ῥητορικοῦ.*

3. Et. M. p. 192, 33 [cod. Flor. l. c. p. 62]: *βδελυρός* [cod. = *λλ*]*· ὁ ἀηδής, καὶ τοῦ μυσάττεσθαι καὶ ἀποστρέφεσθαι ἄξιος· καὶ βδελύττομαι εἴρηται παρὰ τὴν βδέλλαν. ἢ παρὰ τὸ βδάλλω, βδαλυρός, ὡς λήγω, λαγαρός, λέπω, λεπυρός· τουτέστιν ὁ ἀναιδὴς καὶ πανταχόθεν ἕλκειν καὶ ἁρπάζειν βουλόμενος. ἀπὸ τούτου καὶ ἡ βδελυγμία ἀπὸ* [corr. *ἀντὶ*] *τοῦ μίσους καὶ ἡ βδελυρία. οὕτως εἰς τὸ ῥητορικόν.*

4. Et. M. p. 214, 44 [cod. Flor. l. c. p. 71]: *βρόταχος· τὸν βάτραχον Ἴωνες, καὶ Ἀριστοφάνης καὶ παρὰ Ξενοφάνει* [cod. Flor. *Ξενοφῶντι*]. *βάτραχος καὶ καθ᾽ ὑπερβι-*

βασμόν, βράταχος καὶ βρόταχος. Ἡρωδιανὸς περὶ παθῶν καὶ ῥητορική.

5. Et. M. p. 311, 52 [cod. Flor. l. c. p. 97]: *ἐγγλαπῆναι· ἐπὶ τῶν νεοσσῶν κυρίως, παρὰ τὸ λέπος. ἐκ τοῦ ῥητορικοῦ.*

6. Et. M. p. 313, 7 [cod. Flor. l. c. p. 97): *ἐγχεσίμαργος· τοῖς ἔγχεσι μαινόμενος. ἐκ τοῦ ῥητορικοῦ.* Cf. Hesych.

7. Et. M. deest [cf. p. 336, 8]: cod. Flor. l. c. p. 110: *ἐμπερονήσασθαι· ἐμπεπορπῶσθαι. Μένανδρος· ‘οἶμαί σε τὸν ἐπ᾽ ἀριστερὰ ἐμπερονήμενον᾽ ἀπὸ τῆς περόνης. ἐκ τοῦ ῥητορικοῦ.*

INDEX

glossarum Etymologici M., quae hac in dissertatione tractantur [1]).

1) Glossae, quae asterisco notatae sunt, Photio debentur.

CORRIGENDA:

p. 193 adn. § 7, 8 in § 7, 6.
p. 201 adn. 2 § 5, 11 in § 5, 12.
p. 203 adn. 1 § 5, 10 in § 5, 11.
p. 203 adn. 3 § 5, 15 in § 5, 16.

DE

GLOSSIS LEXICI HESYCHIANI ITALICIS

Res ardua, uetustis nouitatem dare, nouis auctoritatem, obsoletis nitorem, obscuris lucem, fastiditis gratiam, dubiis fidem.
Plinius.

SCRIPSIT

OTTO IMMISCH.

PRAEFATIO.

Vocabula Latina, quibus omnino haud fere ullum ex seruatis Graecorum lexicis prorsus caret, non pauca etiam in Hesychio latere primus[1]) docuit Salmasius: ‘multas Latinas glossulas habet ille doctissimus grammaticus, quas cum Graecis confundit, non admonito, cui dialecto uel idiomati debeantur, quod saepe imposuit uiris doctis’ (ad script. hist. Aug. [Paris. 1520] p. 400 f.). Quod quam recte dixerit, docere potest glossa *ᾕδικτον· συνδοκτικόν*, quam aperte Latinam pro Tarentina uendidit uel M. Schmidt, ztschr. f. d. alt. 1856 p. 128.

Animaduerterunt idem inde alii, qua de re uide testimonia uirorum doctorum editioni Albertianae praefixa. Neque tamen horum omnium de singulis iudicia ubique examinare necesse erit. Nam licet multa ingeniose exposuerint: in comparandis utriusque linguae uocibus suum magis arbitrium, quam certas leges secuntur[2]).

Collegit primus glossas Latinas Pearson, adu. Hesych. II p. 824, hic tamen non plures quam septendecim.

Nostra autem aetate primus Koeler ‘einrichtung eines thesaurus d. lat. sprache’ (Wolfii litt. anall. IV p. 313 sq.) significauit saltem, quantum bonae frugis ex his apud Graecos tamquam

1) Musurus quidem deleuit Latina, unde fit, ut desint Aldinae.

2) *σεβερός· εὐσεβής, δίκαιος* Latinum *seuerus* putauit Tittmann, Zonar. p. 1632. — *τὸν δ᾽ ἀρ᾽· πρὸς τοῦτον δέ*, Italicum *ar* (= *ad*) subodorabatur Zeysz KZ XVI p. 377. — Similiter erraret, qui Etym. Gud. p. 323, 57: *κίς* (*κῖς* cod.)· *εἰς τὸ τίς* Lat. *quis* compararet. Subest enim speciosissima glossa Thessalica, quam data occasione significasse non inutile erit.

exsulibus uocabulis ad cognoscendam linguam Latinam percipi posset. Quod Koeleri iudicium nunc, cum Woelfflinii auctoritate thesauri illius opus denuo inauguratum sit, repetitum et quo ualeat accuratius expositum uidemus in eius 'archiv f. lat. lexicographie' a uiris doctis Groebero (I p. 37. 67) et Helmreichio (ibid. p. 326). Sed iam antea horum studiorum quid sit pretii, peculiari libro docuit Wannowski, qui 'antiquitates Romanas e Graecis fontibus' explicauit (Regimont. 1846), cui quamquam in singulis adsentiri saepe nequeo, tamen me plurimum debere libenter profiteor. Idem cadit in Weberi dissertationes 'de Latine scriptis, quae Graeci ueteres in linguam suam transtulerunt' (4 partes, Cassellis 1835—1852). Pauca tantum de Hesychio huius uerba sunt II p. 21. 'De linguae Latinae apud Plutarchum uestigiis' disseruit Sickinger, Heidelb. 1883. De nominum propriorum scribendorum ratione utilissimas quaestiones instituit Dittenberger Hermes VI p. 129 sq. 281 sq., adhibitis etiam titulorum testimoniis. Angustiorem agrum coluit Koerting 'de uocibus Latinis, quae apud Io. Malalam inueniuntur' (Monast. 1879). Orthoepiae denique Latinae documenta quaesiuerunt apud Graecos Corssen, Schuchardt, Schmitz ('beiträge zur lat. sprach- und litteraturkunde'), iniuria neglexit, cuius de Latinae linguae pronuntiatione nuper prodiit liber, Seelmann.

Spectare autem Hesychiana illa non solum ad recentiora tempora labentis et Latinitatis et Graecitatis, tamquam 'carbones ex Graeco uulgari in pretiosissimo Hellenismi thesauro' (Tanaquil Faber), uerum nitere in eis interdum speciosissima lumina, non Latinae tantum, sed omnino Italicarum linguarum uetustate insignia documenta, nuperrime Buecheler rursus significauit potius quam exposuit (Rh. M. XXXV p. 626. XXXIX p. 420, Umbrica p. 58). Omnia autem cum arte inter se cohaerere uiderem, in Latinis acquiescere nolui, sed Italica Hesychiana explicanda mihi proposui.

Via autem et ratio dissertationis meae, a qua difficillimas illas de corporis Diogenianei origine et fatis quaestiones non prorsus disiungi posse uidebam, haec erit, ut priore parte de

fontibus et auctoribus glossarum [1]) uerba faciam, altera deinde singulas recenseam. In fontium numero habeo partim linguas ipsas earumque quod ueterum traditione mihi innotuit mutuum quasi commercium, partim litterarum quaedam genera, unde manauerunt glossae in singulorum auctorum collectiones. Cum autem Italiam quomodo cultu atque humanitate occuparent Graeci cumque his simul lingua quoque Graeca, multi iam pridem demonstrauerint, in priore libelli parte meum contrarium est consilium, ut quaeram, quae ab Italicis fontibus in Graeciam manauerint. Nimis enim neglecta haec inter philologorum curas iacent. Venia autem mihi petenda est, si quando in hoc inculto agro aut fruge deceptus uidebor aut ab Hesychiano prato longius aberrabo.

I.

Fontes et auctores.

Cap. I. Vetustissima Italica. (Fontes.)

§ 1. Fuisse in magna Graecia cognatarum linguarum quasi communia quaedam confinia satis omnes scimus. Causas quaerunt ex commercio illo artissimo, quo inde a saeculo a. Chr. tertio Graeci cum Latinis, multo autem iam antea cum ceteris Italicis coniuncti erant (Saalfeld Italograeca p. 13). Inde *ἡ οὐγκία* in usu erat Siculis (Photius s. u., cf. Pollux IV § 174 sq.), quorum omnino nummi ratio a Graeca consuetudine aliena est: coniungit enim argentum Graecum cum aere Italico (Boeckh metrol. untersuchungen p. 292. Mommsen röm. münzwesen p. 77. Hultsch metrologie p. 290). Eidem Siculi primi, ut uidetur, reliquorum Graecorum peregrino more cognomina nominibus suis addere postea coeperunt (Franz ad CIG III no. 5595. Ritschl op. I p. 783). Linguas uero, quibus utebantur Italici et Italio-

---

1) Liceat mihi hinc inde, ubi nil refert, quantumuis *ἀχρηστικῶς* glossae uocabulo aeque de omnibus uti, de quibus dicendum est, siue illa posita sunt in lemmate, siue in explicatione.

tae, non integras ubique certisue finibus inclusas mansisse uel per se patet et fert ita omnino linguarum indoles et natura. Itaque nonnulla uocabula mutua facta sunt, quae nulla certa sede tamquam ἐν τῷ μεταιχμίῳ uersarentur. Quibus addendum est aliud genus ex earum nationum dialectis adsumptum, quae ante Graecorum aduentum, ipsae haud satis saepe cognita nobis origine, regiones illas incoluerunt. Cecidit enim una cum earum patria libertate patrius quoque sermo nec restant iam nisi dubia quaedam eius residua. Cum his autem et Italiotarum uariae dialecti et Italicorum inter se non minus diuersae ita coaluerunt, ut euaderet τύπος ille Ἰταλικός [1]), quem in ethnicis bene animaduerterunt ueteres grammatici (e. g. Steph. Byz. u. Ἄμπελος) [2]).

Siculos accepimus, antiquissimis temporibus continentis Italiae incolas, posthac in Siciliam transgressos ibique a Graecis aduenis superatos nonnulla ex ipsorum uernacula lingua, quam Ligusticae stirpis esse putauisse uidetur Philistus (Dion. Hal. I c. 22), Graecis uictoribus suppeditauisse (cf. Thucyd. VI c. 2).

Collegerunt eiusmodi uocabula Nissen ital. landeskunde I p. 549 et Weise Rh. M. XXXVIII p. 558. Cf. Varronem de ling. Lat. V §. 101: 'lepus, quod Siculi quidam Graeci dicunt λέποριν: a Roma quod orti Siculi, ut annales ueteres nostri dicunt, fortasse hinc illuc tulerunt et hic reliquerunt id nomen'. Gelae urbis nomen colonos Graecos deuictis Siculis debere Steph. Byz. s. u. tradit. Sunt plura deinde Sicularum urbium nomina, quae Italicam magis quam Graecam originem uidentur indicare, si quidem in rebus his incertissimis 'ad opinionem aucupari sententiam' mihi licet. De Rhegio Eustathius ad Dion. Per. u. 316: ῥῆγες καὶ ῥέγες οἱ βασιλεῖς, τῶν Σαυνιτῶν οὕτω

1) Vel ipsis interdum inuitis. Crotoniatae quidem 'morituros se adfirmabant citius, quam immixti Bruttiis in alienos ritus, mores legesque ac mox linguam etiam uerterentur'. Liu. XXIV c. 3. Cramer de studiis, quae ueteres ad aliarum gentium contulerunt linguas p. 19 sq.

2) Spectat huc satis exile Ioannis Iuuenis dictionarium Tarentinum, quod exstat in 'delectu script. rer. Neapolit.' Neap. 1735 p. 374 sq.

καλεσάντων (*Ῥήγιον*) *δι' ἐπιφάνειαν τῆς πόλεως*, adstipulante quidem Corsseno I² p. 450 [1]). In mentem ueniunt praeterea *Ἑρβησσός* (*herba?* cf. *Ἐρεβίδαι· μέρος Λωτοφάγων*, Steph. Byz.), *Κύπη* (*cupa?*), *Λόγγουρος* (Lycophr. 868) et *Λογγώνη* (*longus?* cf. *Ἄλβα Λόγγα* Volscumque oppidum *Λογγόλα*), *Μοτύη Μοτύλαι* (*Μοτίνη*, *Mutina?*), *Ὕβλα* (*uuula?*).

Omnino in his utriusque linguae, uti iam dixi, confiniis fuerunt, qui nec Itali nec Graeci uiderentur et uocarentur Semigraeci, quemadmodum uocat Rudinum Ennium Suetonius. 'In Hesychii autem lexico satis multae exstant Graecorum in Italia habitantium aut Italorum Semigraecorum glossae. *Πολλαχρόν· καλόν* qui leget, non agnoscet *polcrum*, *pulchrum?* *Ἐριέντης· Ἀφροδίτης ἐπώνυμον*: nonne *heriom* Umbrorum et Oscorum uerbum, non dea Oscorum et Paelignorum *Herentas* in mentem uenit? *Νάρα· συνίημι*: occurrunt extemplo *narus*, *gnaruris*, *gnaritum*'. Docta haec uerba Buecheleri sunt (Umbrica p. 58).

Sed non solum singulorum uocabulorum quadam uicissim facta mutuatione mixtae et temperatae erant illae dialecti, uerum insigniuit *τύπος* ille *Ἰταλικός* ex parte saltem structuram quoque uerborum complicauitque ita totius linguae textile, ut Graeco tamquam stamini subire uideretur subtemen Italicum. Non semel inuenitur illud in ethnicis usitatum *-ῖνος* (Lat. *-īnus*) tamquam Italicum a grammaticis adnotatum, uelut a Stephano Byz., qui u. *Ἀβακαῖνον* id dicit *οὐκ ἀηθὲς Σικελῶν*. Idem u. *Ἀμβρακία* Siculum Philistum *Σικελικῷ τύπῳ Ἀμβρακῖνος* dixisse tradit, cum alii dicerent uel *Ἀμβρακιεύς* uel *Ἀμβρακιώτης*. Fuerunt deinde plures urbes nomine *Ἄμπελος*: harum incolae sunt *Ἀμπελῖται*, solius Italicae Ampeli ciues sunt *Ἀμπελῖνοι*. Cf. *Ἀρρητῖνος*, *Βρεντεσῖνος*, *Λεοντῖνος*, *Μεταποντῖνος*, *Ῥηγῖνος*, *Ταραντῖνος*. Iure igitur Ahrens II p. 390, licet obstet unum *Ἀμοργῖνος*: 'en Italicarum linguarum uicinia, unde Siceliotae et Italiotae eam terminationem adsumpserunt'. Est autem eadem fere ratio terminationis *-ήσιος*

1) Alii comparant *ῥήγ-νυ-μι*. Fest. p. 270.

(Lat. *-ensis*). Τύπος Ἰταλικὸς Ποτολήσιοι, rursus Stephanus. Herodianus uero II p. 614, 11: τὸ Κλήμης Κλήμεντος καὶ Κρήσκης Κρήσκεντος, Οὐάλης Οὐάλεντος, Μάνης Μάνεντος διὰ τοῦ εντος κλινόμενα καὶ τὰς εὐθείας ἔχοντα διὰ τοῦ η οὐ τῆς κοινῆς, ἀλλὰ τῆς Σικελικῆς ἀρχαιότητος ἴδιον.

Iam uide, quae ex bono sane fonte hausit Fauorinus u. Σικελοί. Σικελοὶ ὁμοίως τοῖς Κολοφωνίοις δοτικῇ χρῶνται ἀντὶ γενικῆς τῆς παρὰ προθέσεως ἔξωθεν λαμβανομένης, οἷον 'δέξαι ἱερείᾳ' ἀντὶ τοῦ 'παρὰ τῆς ἱερείας'[1]). Hic nonne cum Ahrente dicemus: 'en Italicarum linguarum uicinia', ablatiuum casum quae seruauerint. Addo alia. Anaptyxin uocalium Tarentini adamabant: τορόνος· τόρνος. Ταραντῖνοι, Hesychius. Oscis in hac linguae ut ita dicam laxitate uidentur similes (Bruppacher osk. lautlehre p. 53). Quibuscum, nisi fallor, dentalem praeterea sonum antecedenti nasali solebant adsimilem facere. Sic enim explico Hesychiana ἀννωδέως (cod. ἀννωδεῶς)· τρυφερῶς, σοβαρῶς et ἄννωμα· θρυπτόμενα, Ταραντῖνοι, nimirum tamquam ἀνθωδέως et ἄνθωμα. Sic Osci *upsannam* (operandam), prisci Latini *dispennite*. Vide G. Meyerum zeitschr. f. österr. gymn. 1885 p. 283: 'Die assimilation von *nd* zu *nn* ist umbrisch und oskisch. Die lateinischen beispiele stammen bis auf eins aus inschriften Süditaliens, wo der lautwandel noch heute besteht' (cf. Schuchardt. I p. 146, Seelmann. 'aussprache d. Latein' p. 312). Nec obstat, quod in illis ἀννωδέως et ἄννωμα ab initio νθ est, non νδ. Fluctuare enim incerto sono uidetur dentalis progressa nasali[2]). Velut Illyrici *Andenum* dixerunt, qui Graece est Ἀνθηνός (Tomaschek, Bezzenb. IX p. 99). Nec tamen desunt exempla, ubi νδ quoque Italiotis abiit in νν. Velut non casu natum puto, quod legi in Zonarae

1) Colophonios laudat ob exempla huius usus Homerica, ex quibus ipse Fauorinus apponit uersum *B* 106: δέξατό οἱ σκῆπτρον πατρώιον, ἄφθιτον αἰεί. — Ceterum simili modo cum Syracusana Homericam dialectum comparat Orion p. 136, 16. Nec defuerunt, qui Homerum non dico Italiotam, sed Romanum appellare non dubitarent. (Suidas u. Ὅμηρος. Westermann biogr. p. 29, 1. 31, 8.)

2) Cf. *mendax, mentiri*, πίνδαξ, πυθμήν.

libro manuscripto Dresdensi, *ἀστάννης*, quo loco Hesychius praebet *ἀστάνδης* (*ἄγγελος. Ταραντῖνοι*). Plura exempla uidebimus infra.

Iidem Tarentini Herodiano teste (I p. 141, 19) dicebant *ὀλίοισιν* pro *ὀλίγοισιν*, frequens quidem illud in aliis quoque dialectis (cf. Boeot. *ἰών*, Blass, aussprache d. Griech.² p. 91). Non tamen alienum erit apponere Oscum *Maiiòi* (Magio), Umbricum *mestru*, Latinum *maior*.

Talis igitur cum esset sermonis Italiotarum indoles, reliquis Graecis eum barbarum uisum esse refertumque uocabulis ac locutionibus *ἀλλοφύλοις* nemo iam mirabitur. Unde Pythagorae quoque illam legem intellegendam esse censeo, qua suos iussit semper *φωνῇ χρῆσθαι τῇ πατρῴᾳ*, quam quidem agnouit Bentleius Phalarid. p. 337 Ribb. Nec debebat temptare Lobeck Aglaoph. I p. 16. Tarentinum illud, quod modo attuli, *ὀλίον* in Hyperboli ore risum mouit Platoni comico (Etym. M. p. 621, 54). Plauti uero aetate uel Romae sciebant, quid interesset inter *atticissare* et *sicilissare* (prol. Men. u. 12). Lucilius denique Tarentinis, Consentinis, Siculis facilius se satis facturum sperauit quam fastidioso uel Scipionis uel Rutilii Rufi iudicio (Cicero de fin. I c. 3, 7).

Intellegitur autem illud quoque ex hac communi Italiotarum sermonis clade, cur factum sit, ut, etiamsi diuersis Doridis dialectis addicendi sunt Italiotae et Siceliotae disceduntque inter se uicini quoque Italici, tamen grammatici Italicarum glossarum auctores haud accurate singulas solerent discernere (Valckenaer Adoniazusae p. 293). Illud igitur *-ῖνος* modo *Σικελικῶς*, modo *Ἰταλικῶς* dictum docent, Siceliotas modo cum Tarentinis (Herodian. II p. 372, 18), modo cum Oscis coniungunt (id. I p. 54, 28) [1]. Ne Ennius quidem, qui 'se tria corda habere dicebat, quod loqui Graece et Osce et Latine sciret' (Gell. XVII c. 17), — quem tamen ut Rudinum Messapicam quoque linguam sciuisse procul dubio constat —, harum lin-

---

1) *Καὶ οὐ μακράν ἐστι τῆς Σικελίας ἡ Ἰταλία*, de utriusque dialectis: Ath. VIII p. 362 b.

guarum discrimen satis accurate fecisse uidetur. Aut enim Oscis aut Graecis Messapios attribuit, neutris, ut uidetur, iure. Fortasse, si quando amplior his quaestionibus suppetet materia, in illis confiniis inuenientur uestigia uetustissimae alicuius linguae, quae, Graeco-Italicae matricis suboles, etsi ipsa cessit, tamen, ubi olim regnauit, artius coniunctas tenuit et discessuras temporum decursu nationes et harum simul discessuras dialectos[1]).

§ 2. Non defuerunt Italiotis Musarum studia poeseosque quaedam propria eis genera uel argumentis uel compositione uel elocutione a reliquis diuersa. Sic *Αἰνήαν σὺν τοῖς ἰδίοις ἀπαίροντα εἰς τὴν Ἑσπερίαν* celebrauit Stesichorus Himeraeus (Welcker kl. schr. I p. 183). Apud eundem Rheginumque Ibycum haud pauca legebant grammatici *κατὰ τύπον Ἰταλικόν* dicta (Mucke de dialectis Stesichori, Ibyci etc. p. 3. 68). Veluti fr. 27 B.: *ἴων δὲ κορωνίδας οὔλας* (cf. Hesych. u. *κορωνίδες, καὶ οἱ ἐκ τῶν ἴων πεπλεγμένοι στέφανοι*), quis non in usu uocabuli *κορωνίς* ut ita dicam Italismum sentit? Sicilismis autem ne Pindarus quidem abstinuit, cuius exempli gratia frequens est usus Syracusani quod dicitur perfecti (Curtius uerb. II² p. 201 sq.). Aeschylus porro, ʽuir utique Siculusʼ (Macrob. sat. V c. 19, 17), *διατρίψας ἐν Σικελίᾳ πολλαῖς κέχρηται φωναῖς Σικελικαῖς* (Ath. IX p. 402 c). Inprimis uero hoc loco commemorandi sunt poetae comici *τῆς Ἰταλικῆς καλουμένης κωμῳδίας* (Ath. l. l.), mimorumque cultores (X p. 452 f), Epicharmus, Sophro, Rintho, Blaesus et qui alii sunt *σπουδογελοίων* poetae, *ἱλαροτραγῳδοί, φλυακογράφοι.* Ex quibus Blaesus uel nomine suo Capriatem prae se fert (Steph. Byz.

---

1) Non sum nescius de lingua aliqua Graeco-Italica uehementer nunc dubitare uiros doctos (Brugmann in Techmeri internationale zeitschrift I p. 226 sq.). Persuasum autem habeo tunc demum solutum iri hanc quaestionem, cum accuratior erit notitia Illyricorum, Venetorum, Ligurum, Messapiorum et qui praeterea inter Graecos et Italicos medium quendam locum obtinuisse uidentur. Albanensium quoque lingua in has quaestiones uocanda erit.

u. *Καπρίη*). Cohaeret autem tota haec poesis artissime cum ludis, saltationibus, plenisque conuiciorum dialogis, quibus ut Horatii ille 'durus uindemiator' (sat. I, 7 u. 30), ita recentissimis quoque temporibus delectantur rustici Itali (Villoison anecd. graec. II p. 316. Führ de mimis Graec. p. 42). Una fere uidetur harum rerum species per totam Italiam fuisse: eadem enim erat et Campanorum et Italiotarum festiuitas, lasciuitas, dicacitas. Itaque factum est, ut inde ab illis mimis usque ad Atellanarum 'Oscum quondam ludicrum' non longe singula a uicinis recederent. 'Atellani: *βιολόγοι*' non casu est nata glossa Philoxeni. Praeterquam autem, quod compositionis genus et argumenta fabularum concinebant, *τύποι* quoque personarum erant communes. *Βουκκίωνες, παράσιτοι*: *buccones*, Cyrillus. Cf. *maccus* et Hesych. *μόκκω νῶσις· παραφρονεῖς* (*περιφρ.* cod.), *παρὰ Βλαίσῳ*. Excepit haec ab altera parte Attica comoedia (cf. *μακκοᾶν* Aristoph. equ. u. 62. 395), ab altera — quamquam multo post — Romana, unde intellegendum est Plautinum '*momar Siculus*', quod ut abiit in glossaria Latina (Loewe prodromus p. 255), ita ex alio fonte peruenit in Graecorum lexica comica perque haec uel in Hesychium, quem uide u. *μῶμαρ* [1]). Eiusdem generis est glossa *βλεννόν· νωθῆ, μωρόν* (cf. *βλέννῳ* Sophron. fr. 4 Ahr.), uide Plaut. Bacch. u. 1088: 'stulti, stolidi, fatui, fungi, bardi, b l e n n i, buccones'. 'blenni: putidi, tetri', glossam nouit Loewe l. l. p. 265. Praebet Hesychius: *βλιτάς, καὶ βλίτωνας· εὐήθεις*, idem *βλιτόνουν· βλιτώδη, βλιτάς* (cod. *βαιτάς*)· *εὐτελὴς γυνή, ἀρχαία δὲ ἡ λέξις* (cf. u. *βαιτάδα* et *βαιτῶνα*, Suid. u. *βλιτάδας*, Bekker. anecd. I p. 84, 17). Cum his compara locum Plauti Truc. IV, 4, 1: 'b l i t e a ac luteast meretrix' glossamque 'blitea: stulta' apud Loewium p. 76. 279. Prope rursus Aristophanes abest, nub. u. 1001: *βλιτο-μάμμας*.

Sed occurrunt alia quoque *κατὰ τύπον Ἰταλικόν* usurpata. Rhinthonis nominatiuo *Δίς* (Choeroboscus p. 181, 27. 211, 13) quis non adiungit Latinum *Dis*? Blaesus uero uel Saturnum

---

1) Cf. u. *μῦμαρ*. — *Mamers* comparat Froehner Philol. XXII p. 347.

Italicum in scaenam produxit (Ath. XI p. 487 c). Iudicio tamen in his Italograecis iudicandis opus est cautissimo, ne *ἀλαζὼν μάρτυρ*, ut cum Galeno loquar, fiat *ἡ ἐτυμολογία*. Constat enim mimographis illis, quippe qui *ἕνεκα τοῦ γελασθῆναι* scriberent, in deliciis fuisse uocabula non solum sordida et ab elegantiore usu aliena, uerum etiam detorta, aucta, imminuta, mutilata, meri *σολοικισμοί* (Ahrens II p. 82. Arens l. l. p. 5. 19). Et maxime quidem Rhintho, *ὁ φλύαξ, τὰ τραγικὰ μεταρρυθμίζων ἐς τὸ γελοῖον* (Steph. Byz. u. *Τάρας*) locutiones uocesque uidetur finxisse, quas in *νεφελοκοκκυγίᾳ* potius quam in Italia quaererent grammatici, *λέξεις* nobis quidem uere *ἀπορουμένας*. Vide enim, quae de hoc litterarum genere Athenaeus habet (I p. 20 b): *Στράτων ὁ Ταραντῖνος ἐθαυμάζετο τοὺς διθυράμβους μιμούμενος· τὰς δὲ κιθαρῳδίας οἱ περὶ τὸν ἐξ Ἰταλίας Οἰνωνᾶν, ὃς καὶ Κύκλωπα εἰσήγαγε τερετίζοντα καὶ ναυαγὸν Ὀδυσσέα σολοικίζοντα.* Itaque *μεμπτέον Σώφρονα* legimus Etym. M. p. 573, 54. Eundem, cum *ὑγιώτερον* pro *ὑγιέστερον* dixisset, *σολοικίζειν* animaduertit Philoxenus, Etym. M. p. 774, 45, et quidem *τὸ ἄκακον τῆς γυναικείας ἑρμηνείας μιμησάμενον.* De Theocriti illis *πλατειασδοίσαις* audi Valckenaerium (ad Adon. p. 381): ‘uocabula Dorico Siculārum mulierum ore deformata delicatas hominis Alexandrini aures radebant’.

Epicharmi quoque *λῖ* (*λίαν*) et *Συρακώ* (*Συρακοῦσαι*) eadem ratione erunt metienda. Rhinthonis erant *περάγην* (*περιεάγην*), *ἀμώσας* (*ἀνεμώσας*), *ἀγέτρια* (*ἀναγέτρια*, obstetrix), quibus de uocabulis consulendus est Hesychius. Idem habet *ἁ κραμύλα* (*χραδαμύλα*, cochlea) Siculosque docet *ἄδρυα* dixisse pro Atticorum *ἀκρόδρυα*. In eundem censum uocandum erit barbarum *Μέταβοι* i. g. *Μεταπόντιοι* (Hesych. u. *μετάβολοι*, collatis Steph. Byz. u. *Μεταπόντιον*, Eustath. ad Dion. Per. u. 369). Nec desunt Italicis linguis eiusmodi uoces quasi comprehendariae. ‘Ut Praenestinis *conia* est *ciconia*’, Plaut. Truc. III, 2, 23. Latina: *antestari* (**antetestari*), *fastidium* (**fastutaedium*), *stipendium* (**stipipendium*) apposuit Bréal KZ XX p. 80. Utque redeam ad soloecismos, ne prosae quidem orationis auctores

Siculos abstinuisse eis uidentur. Veluti *τὸ παρὰ Φιλίστῳ αὐτοχειρίσαντες* de capta urbe positum *παμμιαρόν* dicit Pollux II § 154. A soloecismis uero non longe distat aduenticiorum uocabulorum usus, ueluti est apud Nauckium lex. Vindob. p. 312, 1: *λέγομεν δὲ βαρβαρίζειν καὶ τὸν ἀλλοφύλῳ λέξει χρώμενον.* Poetas uero illos Italicae quae uocatur comoediae mimorumque auctores cum et *σολοικίζειν* et *βαρβαρίζειν* solitos esse satis docuerimus, iam non mirum erit ex illius poesis loquendi genere una cum multifariam detortis manauisse in grammaticorum Graecorum glossaria iam bonis temporibus nonnulla etiam uel optimae notae *Ἰταλικά.*

§ 3. Irrepserunt Sicilismi et Italismi uel in Atheniensium sermonem. *Λίτρα* et *μόδιος*, quorum illud praeter Simonidem et Sophoclem (Photius u. *λίτρα*) comicis in usu est, hoc habet Corinthius — quod non nihil ualet [1]) — Dinarchus, commercio sane negotiatorum et mercatorum debentur suntque a comicis certo semper, ut uidetur, consilio adhibita. Veluti *λίτρα* dicit Diphilus uel Philemo in Siculo. Sed tenendum illud quoque est, parentes illos eloquentiae Atticae, Coracem, Tisiam, Gorgiam Siculos fuisse. Quid, quod uel Platonem scimus Sophronis mimos primum Athenas transduxisse *καὶ ἠθοποιῆσαι πρὸς αὐτῶν* (Diog. L. III c. 13, 18)? Ut porro in Stratonis elegantissima ecloga, quam seruauit Athenaeus (IX p. 382 c), dominus contra coqui sui glossematicam doctrinam se defendit Philetaeque euolutis libris queritur: *Ὁμηρικῶς γὰρ διανοεῖ μ' ἀπολλύναι*: ita alios uerisimile est *Σικελικῶς* obrutos esse a coquis *καινὰ ῥήματα πεπορισμένοις. Ὀψαρτυτικαί* enim glossae Siculis debentur plurimae, quippe qui fuerint *ἁβροδίαιτοι μᾶλλον πάντων* (Zenob. V § 94. cf. Horat. carm. III, 1 u. 19). Itaque quae Chrysippus pemmatologus apud Athenaeum (XIV p. 647 c) barbara nomina profundit liborum, eorum non omnia tam recentia sunt quam *Ἰουλιανόν, Κρασσιανόν.* Discernit ipse a Graeco-Italicis Graeco-Romana, nam *κάτιλλος*, ait, *ὀρνᾶτος*

---

1) Non casu conuenit Lat. *aei* (*Caeicilius*, CIL I no. 547 b) cum Corinth. *αει* (*Ἀθαναεία*, Roehl no. 20, 4).

λεγόμενος παρὰ Ῥωμαίοις. De *κλουστροπλακοῦς* cf. Buechelerum in Woelfflinii arch. I p. 111.

Cum tamen rariora uideantur haec Italismi in communi Graecorum sermone relicta uestigia, redeamus ad grammaticorum huius rei notitiam. De quibus ipsis ut Italicarum glossarum auctoribus singillatim infra erit dicendum: nunc perlustrantes doctrinae eorum fontes cum ipsam illam linguam eiusque indolem ac naturam, deinde uero *λέξιν* Italiotarum *κωμικήν* iam commemorauerimus, inquiramus tertio loco in rerum scriptores Italicarum, quorum ut reliquorum quoque *λέξεις* a grammaticis explicatas etiam in Hesychio inesse satis inter omnes constat.

Erit autem hic locus paulo accuratius tractandus. Hinc enim apparebit, cur Graecorum uel elegantiore doctrina instructorum uetustis illis temporibus Romae paene nulla, Italiae haud satis certa fuerit notitia. Athenienses quidem expeditionem Siculam parauerunt *ἄπειροι οἱ πολλοὶ ὄντες τοῦ μεγέθους τῆς νήσου καὶ τῶν ἐνοικούντων τοῦ πλήθους καὶ Ἑλλήνων καὶ βαρβάρων* (Thuc. VI c. 1). Latissime autem regnat in illa antiquitate fabulosum Etruscorum nomen, quos omnium primos uidentur et pace et bello Graeci nouisse (Boeckh, Pind. II, 2 p. 224). Inde Ulixi Circesque filii, Agrius, Latinus (Romanus, Plut. Rom. c. 2), Telegonus *μάλα τῆλε μυχῷ νήσων ἱεράων πᾶσιν Τυρσηνοῖσιν ἀγακλειτοῖσιν ἄνασσον* (Hesiod. theog. u. 1013). Latinum *dea* pro Tusco uocabulo uendit Hesychius: *δέα· θεὰ ὑπὸ Τυρρηνῶν, καὶ δείματα, φόβοι*. Quanto autem rectius idem alio loco: *αἶσοί· θεοὶ ὑπὸ Τυρρηνῶν*. Nam '*aesar* Etrusca lingua deus' (Suet. Aug. 97).

Alienum autem erit a nostro consilio ordine recensere, qui inde ab Hippye Rhegino[1]) de rebus Italicis scripserint, aut uidere, quid cuiusque in Hesychium peruenerit, — hoc, quoad fieri poterit, in singulis glossis enarrandis faciemus: ad Latinas uero glossas uia munienda est nobis quaerendumque, quo

---

1) *Πρῶτος ἔγραψε τὰς Σικελικὰς πράξεις*, deinde etiam *κτίσιν Ἰταλίας* (Suidas s. u.). Glossas illum Italicas facile potuisse praebere, docent fr. 4. 5. 7. Müll.

tempore coeperint Graeci Romanarum rerum Latinaeque linguae accuratiorem quandam notitiam obtinere. Qua de re ueterum testimonia collegit Schwegler hist. Rom. I² p. 3—7.

Proficiscendum autem mihi uidetur a loco Plinii, nat. hist. III c. 5, 57: 'Theophrastus primus externorum aliqua de Romanis diligentius scripsit. Nam Theopompus, ante quem nemo mentionem habuit, urbem dumtaxat a Gallis captam dixit, Clitarchus ab eo proximus legationem tantum ad Alexandrum missam, hic iam plus quam ex fama'. Cum his et quae conueniant et quae pugnent, inuenias. Conuenit, quod Theophrastus [1]) hist. plant. V c. 8 de Romanis eorumque quadam in Corsicam expeditione uerba facit. Clitarchi confirmant testimonia alii quoque testes nonnulli (cf. Arrian. VII c. 15, 5. Müller ad ps. Callisth. I c. 27 [cf. III c. 8], Niebuhr hist. Rom. [1853] p. 807). De Theopompo quoque facile Plinio adsentiemur, cum in Philippicis Italicarum rerum mentionem inueniamus, maxime, ut uidetur, in libro XXI. cf. fr. 140 sq. Müll. Nec pugnat Heraclidis Pontici mira inscientia, qui quidem dicat Romam *πόλιν Ἑλληνίδα ἐκεῖ που κατῳκημένην περὶ τὴν μεγάλην θάλατταν* (Plut. Cam. c. 22). Aristoteles uero, genuinus quidem, ne nomen quidem nouit ille Romanum (Dittenberger Herm. VI p. 312). Quae enim in eius uita Menagiana *νόμιμα Ῥωμαίων* commemorantur (Flach, Hesychius Mil. p. 249, 1), ea nimis redolent peripateticorum curiosum studium optimoque iure aliena esse ab auctore politiarum uere philosopho censet Rose Aristot. pseudepigr. p. 537.

Iam circumspiciamus, quae pugnare uideantur cum Plinio. Quod in Scylacis peripl. § 5 Romae fit mentio, sane nihil decernere potest. Sed obstant alia quoque testimonia, in primis Hellanici, cui eclogam illam, quae legitur de Roma condita apud Dion. Hal. I c. 72 uindicauit Preller, aufsätze p. 63. Verba autem haec sunt: *ὁ δὲ τὰς ἱερείας τὰς ἐν Ἄργει καὶ τὰ καθ' ἑκάστην πραχθέντα συναγαγὼν Αἰνείαν φησὶ ἐκ Μολοττῶν εἰς*

1) Laudatur Theophrastus etiam *ἐν τῷ περὶ Τυρσηνῶν* schol. Pind. Pyth. II u. 3, ubi non uideo, cur Theopompum malit Rose, Aristot. pseudepigr. p. 538; cf. hist. plant. IX c. 15, 1.

Ἰταλίαν ἐλθόντα μετ' Ὀδυσσέως οἰκιστὴν γενέσθαι τῆς πόλεως, ὀνομάσαι δ' αὐτὴν ἀπὸ μιᾶς τῶν Ἰλιάδων Ῥώμης. In his adhuc, opinor, non satis accurate aestimauerunt *οἰκιστήν* uocem, quae non idem ualet atque conditor, sed ordinator urbis, adsignator sedium, deductor coloniae uel etiam deducendae auctor. Quod iure a me esse positum, docet Stephanus, unde attulisse satis habeo Plat. de rep. II p. 379 a. Audi praeterea ipsum Dionysium l. l.: *ἀμφισβητήσεως δὲ πολλῆς οὔσης καὶ περὶ τοῦ χρόνου τῆς κτίσεως καὶ περὶ τῶν οἰκιστῶν*, non dicit *κτισάντων*. Idem paulo infra tradit, narrauisse Cephalonem Gergithium, conditam quidem Romam ab Aeneae sociis esse: *οἰκιστὴν δὲ αὐτῆς ἀποφαίνει τὸν ἡγησάμενον τῆς ἀποικίας Ῥῶμον*, Aeneae filium. Hellanico autem Aeneas *οἰκιστής* tantum est, non conditor. Iam uide fragmentum Antiochi Syracusani, quod ex Syncello Müller I p. XLV Antiocheis suis addit: *Ἀντίοχος δὲ ὁ Συρακόσιος καὶ πρὸ Τρωϊκῶν φησι τὴν Ῥώμην ἐκτίσθαι βασιλεύοντος Μόργητος Ἰταλίας ἀπὸ Τάραντος ἄχρι Ποσειδωνίας μετὰ τὸν πρῶτον λεγόμενον Ἰταλὸν βασιλέα καταγεγηρακότα.* Potest igitur — nihil ultra concessum uolo — potest saltem in his rebus Hellanici auctor fuisse Syracusanus scriptor *πάνυ ἀρχαῖος* (Dion. Hal. I c. 12), cuius erant libri *περὶ Σικελίας* et *Ἰταλίας* (Müller FHG I p. 181 sq.) [1]), quibus Thucydidem quoque usum esse ualde probabile est (Busolt, Rh. M. XL p. 466). Ex eodem fonte manauerunt fortasse, quae ex Hellanici libro qui inscriptus erat *περὶ ἐθνῶν* (*ἐθνῶν ὀνομασίας*), ad res Italicas spectant (fr. 97 et 104 Müll.). Quod autem in Hellanico probabilitate non caret, in uniuersum si statuemus id ualere, haud aberrabimus a ueritate: redit uetustissima haec nominis Romani notitia omnis ad antiquos Siceliotas scriptores. Stat igitur ita Plinii testimonium, qui externorum primum dicit Theophrastum aliqua de Romanis diligentius scripsisse, ut externos intellegamus, quibus extra Italiam Siciliamque patria ac domicilium erat.

1) Nouit Antiochus *Ὀπικούς*, nouit porro quendam *ἐκ Ῥώμης φυγάδα* (fr. 7); cf. fr. 5. 6. 8. 13. Hesychius: *Χώνην· τὴν Ἰταλίαν οὕτως πάλαι ἔλεγον, ὥς φησιν Ἀντίοχος ὁ Ξενοφάνους ἐν τῷ περὶ Ἰταλίας* (fr. 6).

Theophrastus uero ducit agmen peripateticorum, ex quibus satis erit laudare Aristoxenum Tarentinum, qui inter Pythagorae auditores praeter Lucanorum, Messapiorum, Peucetiorum etiam Romanorum mentionem fecit (fr. 5, cf. 90 Müll.), Durin Samium, qui de Agathoclis rebus gestis scripsit bellumque commemorat *Τυρρηνῶν καὶ Γαλατῶν καὶ Σαμνιτῶν*, in quo Romanorum inducit Fabium *ὑπατεύοντα* (fr. 40 Müll.). Antisthenes peripateticus proelium narrauit, quod Romani ad Thermopylas cum Antiocho commiserunt (Phlegon. Trall. mirab. c. 3).

Sed mittamus hos, quoniam nondum diximus de auctore rerum Italicarum tunc quidem florentissimo Timaeo, cuius usque ad *τὴν πρώτην διάβασιν ἐξ Ἰταλίας Ῥωμαίων* (264 a. Chr.) fuit historia, teste Polybio I c. 5. Hesychianum *ἰταλός· [Ῥωμαῖος] ταῦρος* huic deberi confirmat Gellius XI c. 1, 1.

Possumus autem in uniuersum hoc ponere, inde ab Alexandri aetate certiorem exstitisse apud Graecos nominis Romani notitiam. Unde ueritatis specie non caret, quod tradunt Ptolemaeum Philadelphum post pugnam apud Beneuentum commissam legatos Romam misisse gratulaturos uictoriam (Niebuhr hist. Rom. p. 1037). Nec iam admirationem mouebit Lycophronis poetae Italica, ut ita dicam, doctrina (*Μάμερτος*, cf. schol. ad u. 1410, *Λατῖνοι* u. 1254, codd., *Βορείγονοι* [Aborigines] u. 1253 denique *μῶμαρ* u. 1134, cf. Herodian. II p. 904, 31). Quamquam uaticinium illud, quod est in Alexandra u. 1226 sq. de Roma orbis futura imperatrice Welckerum (d. griech. tragödien III p. 1260) interpolatori iure attribuisse confiteor[1]). Sed memineris Lycophronem fuisse Lyci Rhegini filium, qui teste Suida *περὶ Σικελίας* scripsit. Itemque potuit fieri, quae est sententia Klauseni (Aeneas II p. 583), ut ex Timaeo hauriret Lycophro. Eratosthenes uero quod dicitur Romanorum *μίλιον* stadiis Graecis computauisse, id refutare nisi quis ex ipsa re conetur, ex sola temporum ratione nequit (Hultsch metrol.

1) Nota est hac de re Niebuhri sententia (kl. schr. I p. 438 cf. schol. Bachm. ad u. 1226). Equidem nescio, an cum tota hac quaestione coniungi possit legatio a Romanis ad Alexandrum missa eiusque satis notabile responsum. Arrian VII c. 15, 5. cf. p. 279.

p. 51 not.). Secundo deinde saeculo Romanum nomen cum ipsa Graecia etiam Graecorum litteras occupauisse omnes satis scimus. Alexandrinis autem praeiisse hac in re Pergamenos, cum et Cratetis Romae habitae scholae et Alexandri Polyhistoris *περὶ Ῥώμης* qui fuerunt teste Suida libri satis doceant, iure statuit Wilamowitz Antig. Caryst. p. 176. Quid, quod uel discrimini illi ex hac re aliquid lucis uidetur affulgere, quod intercedebat inter Aristarchi et Cratetis artis grammaticae definitionem? Ille: *γραμματική ἐστιν ἐμπειρία τῶν παρὰ ποιηταῖς τε καὶ συγγραφεῦσιν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ λεγομένων*, hic, sane mundanus magis quam Graecus, grammaticum uult *ἁπλῶς γλωσσῶν ἐξηγητικὸν καὶ προσῳδίας ἀποδοτικὸν καὶ τῶν τούτοις παραπλησίων* (Sext. Emp. adu. gramm. § 79. Classen de gramm. Graec. primordiis p. 81).

Ad glossas postremo Romanas ut transitus fiat, in memoriam reuocare licebit, quod constat, Graecos in conscribendis historiis Romanos quoque qui fuerunt illis temporibus et fontes et auctores adiisse (Schwegler hist. Rom. I ^{2} p. 7). Exhibuit autem Fabius et qui reliqui Romani Graece scripserunt, Latina quaedam nimirum technica uocabula, quemadmodum exhibent Polybius, Dionysius, Plutarchus, Cassius, alii. Inde in lexica Graecorum quoque nonnulla migrauisse primus, opinor, felicissime et obseruauit et exemplis illustrauit Buecheler Rh. M. XXXIX p. 420. Nec desunt in eorum numero prisca uocabula, quae euitauit deinde elegantioris Latinitatis usus. Cum enim Musa peregrina ‘pinnato gradu intulit se bellicosam in Romuli gentem feram’, uocabula etiam haud pauca ut bellicosa, fera, rustica quasi de uia sibi cedere iussit.

Cap. II. Latina. (Fontes.)

§ 4. Deuentum est ab Italicis ad Latinos. Romani uel carminibus a Graecis celebrantur (Plut. Flam. c. 16). Olympi regna tenere Romam, Martis filiam, Melinno praedicauit. Exstitit Italia, ut cum Plinio loquar, ‘omnium terrarum alumna eadem et parens, numine deum electa, quae caelum ipsum

clarius faceret, sparsa congregaret imperia ritusque molliret et tot populorum discordes ferasque linguas sermonis commercio contraheret, colloquia et humanitatem homini daret, breuiterque una cunctarum gentium in toto orbe patria fieret' (nat. hist. III c. 5, 39). Nec iam prae Romanis quidquam curabant Graeci reliquos Italicos. Nam, ut est in Ps. Scymni descriptione orbis u. 231: *ἐν τοῖς ἔθνεσι τούτοις δὲ Ῥώμη 'στὶν πόλις Ἔχουσ' ἐφάμιλλον τῇ δυνάμει καὶ τοὔνομα, Ἄστρον τι κοινὸν τῆς ὅλης οἰκουμένης, Ἐν τῇ Λατίνῃ.*

Bonis igitur temporibus etiam linguae Romanae Graeci coeperunt operam dare, linguae nimirum eius populi, quem *δῆμον τῆς οἰκουμένης* uocarent, cuius urbem Polemo apud Ath. I p. 20 b *ἐπιτομὴν τῆς οἰκουμένης* dixit, cuius praeterea iam prisci, ut ait Valerius Maximus (II c. 2, 2), magistratus 'illud magna cum perseuerantia custodiebant, ne Graecis umquam nisi Latine responsa darent'. Audi denique Augustinum de ciu. dei XIX c. 7: 'at enim opera data est, ut imperiosa ciuitas non solum iugum, uerum etiam linguam suam domitis gentibus per pacem societatis imponeret'.

Itaque Cato uel coram Atheniensibus Latine locutus est (Plut. Cat. mai. c. 12). Nec fit in Graecorum legationibus, quas Polybius et Liuius commemorant, interpretum ulla mentio, quod obseruauit Weber de lat. script. I p. 7. Nam in philosophis Carneade, Critolao, Diogene, quorum sermones publice interpretatus esse C. Acilius traditur (Gellius VI c. 14), paulo aliter sane res se habet. Cf. Cramerum de studiis, quae ueteres ad aliar. gent. contulerunt ling. p. 19.

Quae cum ita sint, praeter transscriptionum illud genus, quod doctis studiis debetur, quoque scriptorum refertum esse sermonem iam diximus, alterum exstitit illis temporibus ab his diuersum genus, quo continentur uocabula Latina in uulgarem cotidiani sermonis usum gliscente paulatim consuetudine a Graecis recepta. Disputauit de hac Graecitatis deprauatione doctissimus Du Cange in glossario Graeco, cuius est praefatio de causis corruptae Graecitatis. Mullachii de eadem re scripta praefatio, ut reliqua libri notissimi capita, et bonae et malae

frugis plenissima est. Cobeti uero libellum, qui est 'de sinceritate Graeci sermonis in Graecorum scriptis post Aristotelem grauiter deprauata' (Amstelodami 1853) numquam uidi.

Vestigia autem linguae Latinae deprehenduntur iam in Polybio. Addo eis, quae collegit Schoell hist. litt. Graec. II p. 139 not. 1, locum, qui exstat VI c. 36, 8, ubi coniungit *παραγγεῖλαι, ἵνα* prorsus ut Latini *imperare, ut*. cf. Kaelker, Leipz. stud. III p. 290 sq. Praecipue uero in terris orientalibus, quod sat notabile uidetur, occurrunt id genus Latinismi. Nec septuagintauiralis quae dicitur uersio nec noui foederis libri uocabulis Latinis carent. Vide A. Buttmannum, grammatik d. neutest. sprachgebr. p. 6. 15. 112. Nec desunt Hesychio sacrae huius generis glossae, qua de re infra dicendum erit. Noui autem foederis auctores praeter singula uocabula locutiones quoque et constructiones exhibent Latinas, ueluti *πηγὴ ὕδατος ἁλλομένου* (salientis) Io. c. 4, 14, *τὸ ἱκανὸν ποιῆσαι* (satisfacere) Marc. c. 15, 5, de quibus locis quae fuerunt inter theologos controuersiae, collegit Georgi in Hierocritici uol. II. Quaerenti autem, cur in oriente potissimum et maxime apud sanctos auctores haec Latinae linguae uestigia compareant, duae se offerunt causae, una, quod ab Antiochi clade Asiaque capta tamquam initium duxit Romanorum orbis imperium, altera, quod Christianum genus dicendi per se propius accedere debuit ad uulgarem uel infimae plebis sermonem. Notus est Paulus, *ἰδιώτης* quidem ille, ut ipse ait (II Cor. c. 11, 6), *τῷ λόγῳ, ἀλλ' οὐ τῇ γνώσει*. Nimirum rem, non uerba curauerunt illi.

Haud longe distant ab hac consuetudine uulgari glossaria illa Graeco-Latina minora, in communem usum composita, quae subuenirent memoriae hominum Graecae linguae parum peritorum, militum, negotiatorum, peregrinantium. Quo de toto genere litterarum uide Loewii prodrom. p. 203 sq. Specimina quaedam ex his praebuerunt Egger mém. de l'académie des inscr. et belles lettres 1857 p. 368 ('da mihi panem: dos moi psomi' etc.) et Buecheler jahrb. CXI p. 309 [1]), quamquam utrum-

1) Obscurum ibi: '*apare ... leba*' est fortasse *ἄπαρον· leua(te)*. Cf. *uictus leba te* in tabula lusoria. Philol. XVII p. 734.

que inferioris demum aetatis. Alia id genus, mori prorsus similia hodierno, in discipulorum usum confecta erant, ueluti nota sunt Dositheana. Adde illud Hauptianum *καθημερίνης ὁμιλίας βιβλίον*, op. II p. 509 [1]).

Omnino elegantiorum quoque hominum sermo linguae illius imperatricis notas sibi imprimi iam bonis temporibus passus est. Mitto nunc Graecam monumenti Ancyrani uersionem, ubi leguntur *εὐχὰς ἀναλαμβάνειν* (uota suscipere), *εἰς τὸν τοῦ ζῶντος τόπον* (in uiui conlegae locum), *θέας σαικλάρεις* (ludos saeculares) aliaque id genus, de quibus disputauit Kaibel in Mommseni 'res gest. diu. Aug.' p. 198. Haec enim in uertendo sunt nata et scripta ab homine Graecae linguae haud bene gnaro. Mitto etiam, quae ex epigrammatis Kaibelianis Latinitatis uestigia collegit Wagner quaestt. de epigr. Graec. e lap. coll. p. 127. Sed reuocandae sunt, quas iam supra p. 277 indicauimus, culinariae glossae, quibus tamen altiorem gradum tenent quae artem tacticam et iuris prudentiam respiciunt. In hac enim Romanorum prae ceteris propria prouincia praecipue cernitur linguae Latinae tam saepe multumque laudata proprietas, ita, ut difficillimum fuerit talia Graece uertere. Inde Cassius Dio LV p. 338 Sturz., ubi retinet uocabulum *αὐκτώριτας*, addit: *ἑλληνίσαι γὰρ αὐτὸ καθάπαξ ἀδύνατον*. Quamquam uel id ipsum, quod excusat illam uocem, docere potest, Graecos tum in litteris quidem talibus abstinuisse. Nec est id mirum ea aetate, qua grammatica Graeca Romae floruit. Defendebant sermonis sinceritatem libelli de soloecismis et barbarismis conscripti (uide Nauckium, lex. Vindob. p. 312, 1. 285, 7). 'Apud Graecos diutius quam apud Latinos integra et illibata mansit sermonis puri et emendati castitas uerborumque nitor et elegantia, quae quamuis cotidiano usu atque barbarorum commercio attrita, assidua tamen ueterum lectione

---

1) Incipit: *ἐπειδὴ ὁρῶ πολλοὺς ἐπιθυμοῦντας Ῥωμαϊστὶ διαλέγεσθαι καὶ Ἑλληνιστὶ μηδὲ εὐχερῶς δύνασθαι διὰ τὴν δυσχέρειαν καὶ πολυπλήθειαν τῶν ῥημάτων, τῆς ἐμῆς κακοπαθείας καὶ φιλοπονίας οὐκ ἐφεισάμην τοῦ μὴ ποιῆσαι, ὅπως ἐν τρισὶ βιβλίοις ἑρμηνευμάτων πάντα τὰ ῥήματα συγγράψαιμι.*

reparabatur et eorum imitatione ueluti quodam saepimento muniebatur.' Iure sic Allatius de Georgiis, Fabricii biblioth. X p. 798 sq. Quin erant, qui nimis longe progrederentur seruandae puritatis studio, uelut illusus ille a Luciano (de conscrib. hist. c. 21): *ἠξίωσεν καὶ τὰ ὀνόματα μεταποιῆσαι τῶν Ῥωμαίων καὶ μεταγράψαι ἐς τὸ Ἑλληνικόν, ὡς Κρόνον μὲν Σατουρνῖνον λέγειν, Φρόντιν δὲ τὸν Φρόντωνα, Τιτάνιον δὲ τὸν Τιτιανὸν καὶ ἄλλα πολλῷ γελοιότερα.* Quae cum ita essent, quamquam non ignota manserunt Graecis *νοερῆς ἄφθεγκτα Λατινίδος ὄργια Μούσης*, ut Plutarchum accepimus prouectum iam aetate coepisse *Ῥωμαϊκοῖς γράμμασιν ἐντυγχάνειν* (Demosth. c. 2), tamen arbitri potius uidentur fuisse superbi atque, ut ita dicam, superciliosi quam mutuitantes imitatores. Vide enim, quid Graeci, 'homines amoeni et Latinas quoque litteras haud incuriose docti' de Catullo Caluo Laeuio aliisque iudicent apud Gellium XIX c. 9. Didymus quoque fertur Ciceronem reprehendisse, cuius patrocinium contra Chalcenterum suscepit deinde Suetonius [1]).

Victa tamen sunt, ut adsolet, grammaticorum praecepta communi cotidianae uitae usu. Opponam Luciani testimonio uerba Apollonii Tyanaei (in epist. 71): *πρότερον* (sc. Graecis) *ἡρώων ἦν ὀνόματα καὶ ναυμάχων καὶ νομοθετῶν, νυνὶ δὲ Λουκούλλων τε καὶ Φαβρικίων καὶ Λευκανίων τῶν μακαρίων.* Herodianus quoque aduersatur communis linguae consuetudini (I p. 534, 4, cf. p. 365, 13): *τὰ διὰ τοῦ $\overline{\text{αριον}}$ ὑποκοριστικὰ παρὰ τοῖς παλαιοῖς Ἕλλησι συστέλλει τὸ ᾰ, ἱππᾰ́ριον, πλοιᾰ́ριον, φυτᾰ́ριον, ἡ μέντοι νῦν συνήθεια ἀπὸ τῆς τῶν Ῥωμαίων διαλέκτου πολλὰ ἐπίσταται διὰ τοῦ $\overline{\text{αριον}}$ ἐκτεταμένα, σουδᾱ́ριον λέγουσα καὶ κελλᾱ́ριον.*

'Verum tum maxime — sic recte Du Cange l. l. p. VI — in Graeca lingua accidit deprauatio, cum Constantinus Magnus in Thracia fixit sedem imperii ac plerosque e senatoribus ceterisque Romanis proceribus in Graecanicas prouincias secum traduxit'. Appellata est Constantinopolis *Νέα Ῥώμη* (Etym. M.

1) Bergk, ztschr. f. d. alt. 1845 p. 126 not. 2.

p. 217, 29) et, licet lingua Latina in aula Bosporana sollemnem quandam et a uulgari Graeco quasi maiestate seclusam auctoritatem diutius retinuerit, tamen inde a Iustiniano, qui primus iurisconsulta Graece (*οὐ τῇ πατρίῳ* Nouell. VII, 1) emisit, quanta sit multitudo uocabulorum, quae Byzantini e lingua Latina adsumpserunt, satis omnes scimus. Inducta sunt uel mensium nomina Latina (Weber l. l. IV p. 89). Nec iam stetit illud Choerobosci p. 615, 10: *ἐν τούτῳ γὰρ ἐπαινετή ἐστιν ἡ τῶν Ἑλλήνων γλῶσσα, ὡς πλατεῖα οὖσα καὶ ἐπὶ ἑνὸς σημαινομένου πολλῶν φωνῶν εὐποροῦσα. ἡ γὰρ Ῥωμαϊκὴ κατὰ τοῦτο ψεκτή, ὡς μὴ πλατεῖα, ἀλλὰ στενὴ οὖσα.* Suppeditauit igitur *ἡ στενή* uocabula plurima *τῇ πλατείᾳ.* Inde sunt uocabularia illa Graeco-Latina maiora, ueluti Eustathii *λεξικὸν Λατινικόν* (cf. ad Od. p. 1554, 33), de quibus infra paucis erit dicendum. Iam enim relinquendum hunc locum censeo, praesertim cum ipse Hesychius mox tamquam sit demonstraturus, quam late hic glossarum Latinarum fons ex utriusque linguae quasi mutuo cum altera facto commercio repetitus per Diogenianeos hortos manauerit [1]).

§ 5. Priusquam autem a fontibus glossarum ad earum auctores transitum faciam, obseruatum uolo non solum temporum ratione habita diuersitatem non paruam inesse in Italicis

---

1) Ne quis eorum, qui sub Prodromi uexillis militant, uana spe affulgente decipiatur, notatum hic aliquid uelim de codice Vindobonensi philos. no. 244, quem errore M. Schmidt (quaestt. Hesych. p. XLIV, cf. Nesseli catalogum IV p. 131) numero 224 signatum dicit et continere praeter Cyrillianas sacrasque glossas etiam quasdam *ἐκ τῶν Ῥωμαϊκῶν λέξεις* indicat. Iam uero rogatu meo certior sum factus inde a fol. 289 nihil legi nisi haec mera, si quid uideo, titiuillicia:

δουλτερίας· ἀνοίας τοῦ λογισμοῦ
ἐξστραουρδινεύεσθαι· ἐξισοῦσθαι
ἀλκίδιον· ἐκ περιουσίας.
δόξα πρέπει τῷ θεῷ τῷ τελεϊάρχῃ πάντων.
Μιχαήλ.

Hoc tamen intellegitur, eiusmodi in fine adscripta uocabula, cum totius lexici aliquod apographum conficeretur, facile suos in serie litterarum locos occupare potuisse. Quod passim uerisimile est in Hesychio quoque accidisse.

Hesychianis, sed discedere hanc materiam aliis quoque discriminis causis, quarum una posita est in loco atque regione. Recte enim Hieronymus (II ad Gal. praef.): 'et ipsa Latinitas et regionibus cotidie mutatur et tempore'. Nimirum uel per se patet etiam Graecos diuersis regionibus huic perpetuae mutationi obsecutos insuper ex suis ipsorum moribus quosdam naeuos Latinis a se receptis uocabulis adspersisse. Sane in Cappadocia, ubi in usu erat *ξυγκρούειν τὰ σύμφωνα τῶν στοιχείων, συστέλλειν τὰ μηκυνόμενα καὶ μηκύνειν τὰ βραχέα* (Philostrat. uit. soph. II p. 97, 30 K.), aliter sonabant Latina atque in Attica. Idem cadit in Iones, qui *διὰ τὴν τῶν βαρβάρων παροίκησιν ἐλυμήναντο τῆς διαλέκτου τὸ πάτριον, τὰ μέτρα, τοὺς χρόνους* (Photius u. *φαρμακός*). Ex Hesychianis autem ut exemplum proferam, testimoniis lapidum adhibitis moneo Dittenbergerum loco supra laudato docuisse in reddenda Latina littera *v* Graecos initio maxime *ου*, deinde uero posuisse *β*, quippe quod abiisset in spirantem Latino sono haud ita dissimilem [1]). Confirmare hanc in temporis discrimine positam legem Eustathium inuenio, qui ad Dion. Per. u. 378 dicit: *οἱ δὲ παλαιοὶ Οὐενετίαν τὴν χώραν .... ἐκάλουν κατὰ γλῶσσαν οἰκείαν, ὡς καὶ τὸν Ὀκτάβιον Ὀκτάουϊον* (ipse male *Ὀκταούϊον*) *καὶ ὅσα τοιαῦτα.* Cum his igitur pugnare uidentur Latinorum uerborum in Sicilia natae transscriptiones. Siculos enim constat Laconum more sonum, qui est 'vau', reddidisse littera *β*. *Ἔβασον ἀντὶ τοῦ ἔασον (πλεονασμῷ τοῦ β), συγχώρησον. οὕτως Συρακούσιοι καὶ Λάκωνες* Etym. M. p. 308, 27 (Arens l. l. p. 9, Müllensiefen diss. Argentorat. VI p. 177). Loci igitur et regionis diuersitati debetur, quod Latinum *v* fit *β* non minus in

1) Dittenbergeri lex cum satis ab omni parte firmata uideatur, non adsentior Schuchardtio (III p. 57) uerba Cosentii (Gr. L. V p. 395): '*v* quoque litteram aliqui pinguius efferunt, ut, cum dicunt *veni*, putes trisyllabum incipere' de Graecorum pronuntiatione intellegenti. Non facit umquam syllabam Graecorum *ου*, ubi est Latinum *v*. Vide pentametri initium,

Οὐείβιε καὶ περὶ σοῦ πάντα γένοιτο ῥόδα (Kaibel no. 548, 4).

Οὐεριδάριος Hesychius ut antiquam lexim explicat *βεριδάριος*. Nec iure Schmidt exhibet e. g. *πριούατον*, debet esse *πριουάτον*.

antiqua glossa Sicula ἀρβίννη (*aruina*) quam in Byzantina recenti prole βιστιάριον (*uestiarium*).

Subiungam statim tertiam quandam diuersitatis rationem, quae est et ipsa in indole ac natura eorum, qui locuntur, pendet tamen magis e pronuntiationis legibus aut ad singulorum arbitrium constitutis aut inuentis docta quadam arte ac ratione. Missa interim usus uulgaris licentia fuerunt sane, qui ad exemplaria Graeca uerba Latina paululum immutarent, ueluti qui risum mouit Luciano; fuerunt rursus accuratiores: *Καλαβρία οὐ διὰ τῆς αυ διφθόγγου, ἀλλὰ διὰ τοῦ β γράφουσιν οἱ ἀκριβεῖς*. Eustath. ad Dion. Per. u. 378. Inde intellegas, quod Dittenberger l. l. docuit, cum Polybius *υ* semper *ου* dixisset, seruasse hunc illius morem contra aequalium usum Cassium. Scribit enim uel *Πακούονιος*, cum iam Strabo e. g. scripserit *Ἰγούιον*. Contra Lucianus semper *β*, numquam *ου*, suae aetatis rationem minime aspernatus. Etiam ex pusillis his rebus elucere uides hominum ingenium. Ptolemaeum porro pro uulgato -*ήσιος* semper scribere -*ήνσιος* obseruauit Wannowski l. l. p. 61 not. nec desunt grammaticorum de his rebus praecepta. Sic Theodosius p. 123, 22 Göttling: *τὰ εἰς ωρ ὀνόματα εἰ μὲν κύρια εἴη, οὐ φυλάττει τὸ ω̄ ἐπὶ τῆς γενικῆς . . ., εἰ δὲ ἀξιωματικὰ*[1]) *ὑπάρχουσιν, οἷον τὸ πραίτωρ καὶ τὸ κυαίστωρ καὶ τὸ μαΐστωρ, φυλάσσουσι* etc. Eodem fere modo etymologicum 'paruum' Milleri (mél. de la litt. gr.) p. 334: *κουράτωρ, κουράτωρος. ὁ κανών· τὰ Ῥωμαϊκὰ ὀνόματα φυλάττει τὸ ω̄ ἐπὶ τῆς γενικῆς, οἷον κουράτωρος, ἐσκέπτωρος* (*exceptoris*), *πραίτωρος* etc.

In hac autem scripturae utque uidetur pronuntiationis quoque inconstantia iam non mirum erit, quod Latinum *v* Hesychio est modo *υ* (*κυαιστιονάριος*), modo *ου* (*πριουάτον*), modo *β* (*βιστιάριον*). Accedit etiam *γ* (*γέντερ*, *uenter*), cuius paulo diuersam rationem infra explicabimus.

---

1) Haec plerumque Latina fuerunt. Unde in titulo glossarii Graecobarbari Meursiani (Lugd. Bat. 1614) legitur: 'officia atque dignitates imperii Constantinopolitani tam in palatio, quam in ecclesia aut militia'.

Sed etiam illud ex his, quae dixi, apparet, causas illius diuersitatis non nimis alte esse repetendas nec posse inde certi quidquam elici aut de tempore uel natae uel receptae alicuius glossae, aut de mutatione quadam uniuersa uel Graecae uel Latinae orthoepiae. Accedit praeterea ad singulorum hominum in hac re licentiam diuersitas artium, unde quasi *ἐπιστημονικαὶ λέξεις* fluere solent glossae. Nempe sonant aliter tacticae, aliter nomicae quae dicuntur glossae, iuridicae disciplinae argutiis accommodatae: nam *διὰ τὸ παντελῶς εὐδιάγνωστον* amplexi sunt *κοινολεξίαν* illam iurisconsulti (Attaliates apud Du Cangium p. XIII). Quamquam et harum nonnullae declinauerunt ad Graecam formationem: *ἀντικένσωρ* (antecessor), *κονσουλάριος*, *τρακτωρία*.

Omnino in his aduenticiis uerbis non tam certae linguarum leges quaerendae sunt, quam premenda uestigia uulgiuagae illius ac popularis etymologiae, quam uulgarem appellauit Foerstemann KZ I p. 1 sq. (cf. Schuchardt III p. 344 sq., Weise Bezzenb. V p. 68 sq.). 'Fremdwörter gehen ihre eignen wege', omni iure doctissimus Curtius[5] p. 537, cui non debebat aduersari Corssen beitr. z. ital. sprachkunde p. 233 not. Nam uocabula aduenticia in peregrinam linguam depulsa sine sede quodammodo errant, quaeruntque ex indigenis sibi similia, quorum tamquam hospitio excipiantur. Sic *Umbros* Graeci *Ὀμβρικούς* (*ὄμβρος*), sinum *Lucrinum Λοκρῖνον* (*Λοκροί*), *Antistium Ἀνθέστιον* (*ἀνθεστήριος*), *Aemilium Αἱμύλιον* (*αἱμύλος* cf. Fest. p. 23). *Viriathus* fit *Βορίανθος*, *Βεστῖνοι* ob bestiae similem sonum Fauorino sunt *ἔθνος ἐν Ἰταλίᾳ θηριῶδες τὸν τρόπον*. Sciunt profecto horum nominum inuentores *ψεύδεα πολλὰ λέγειν ἐτύμοισιν ὁμοῖα*. Contraria ratione *Κλυταιμνήστρα* Romae uulgari sermone aliquando sonabat *Cliteministra* (Schmitz, beitr. p. 105). Quod enim Anastasius monachus (Etym. M. p. 828, 8) optimo iure monuit, *εἰδέναι μέντοι ἐχρῆν, ὅτι τινὰ ὀνόματά εἰσιν ἀλλόγλωσσα, ἅπερ οὐ δύναται ἐτυμολογηθῆναι*, id ipsa lingua per se nusquam curauit.

Alterum est genus aberrationis, quo continentur suffixa uel praefixa falsa similitudinis specie tamquam decepta atque

irretita. Sic in Hesychianis διαγραφάριος, λαεντάριος, εἰλητάριον (u. φαιλόνης) uocabulis manifesto subest Latinum *-arius*, *-arium*. Nouit Du Cange διαφενδεύειν, cf. Hesych. ἀντικένσωρ, ἀντίπανον, ubi ἀντι est pro *ante*. Factum etiam est, ut contra illum canonem, quem modo attuli, uocabula in $\overline{\omega\varrho}$ desinentia sequerentur analogiam Graecam, ueluti inuenitur genetiuus μαΐστορος (Göttling ad Theodos. p. 244).

Similiter Latini, ut omittam per iocum facta Lucilii, Ciceronis (*factέον*, ad Att. I, 16, 13), Ausonii (*uinoιο bonoιο*, ep. 12) formauerunt e. g. *imperatorissa* (Loewe in Woelfflinii arch. I p. 24) aliaque, quae satis prope absunt a uocibus prorsus hybridis, quales sunt *holouerus, monoculus*, πρωτοασηκρῆτις (primus a secretis), πρωτοβεσθάριος (quasi primiuestiarius), uocabulum sane, ut ait Phrynichus, νεοχμὸν καὶ δεινῶς βάρβαρον.

Videtur omnino uel Marciani codicis uel eius archetypi auctor Latini sermonis ualde peritus fuisse ob eamque ipsam causam interdum errauisse, ueluti ubi scripsit ἐντιτόν· ἔνδικτον pro ἔνδικον, ob oculos uersatum est Latinum *indictum*. V. ἀπρονόμευτος genuinum πρυτανευθείς mutauit in πραιδευθείς (cf. πραῖδα, πραιδεύειν). Simili ratione in glossa προαύλια· τὰ προαυλήματα. ὥσπερ προάμβουλα τὰ προκιθαρίσματα detrusit uox barbara, ut uidit Schmidt, genuinam προαμβολάς. Glossam ἐν Τάραντι cum iam corruptam legeret ἐντάραντον, alludere ei uidebatur Latinum *intrare*: itaque addidit in fine εἰσέρχονται. Μῶλος ἄγριος luxauit ita, ut esset iam μωλονάριος, cuius corruptelae culpa praeter Latinae terminationis sonum non carere uidetur Byzantinorum μωλάριον (mulus). In eundem censum uocandum est, quod glossam Sophocleam μαγμόν· τὸ καθάρσιον etc., quam integram praebet Hesychius, in Photii libro corruptam in hunc modum legimus μάγνον· Σοφοκλῆς Ὀδυσσεῖ. τὸν μέγαν. τὸν ἀπομάσσοντα καὶ καθαίροντα. Nihil nisi Latinum *magnum* hunc locum turbauit, cf. Naberi proll. p. 127, qui tamen p. 401 artificiosius conatur corruptelam explicare: uide Schmidtii notam ad Hesychianam, quam laudauimus, glossam.

Cap. III. Auctores.

§ 6. Grammaticae Graecae ut omnino historia critica desideratur (Welcker kl. schr. II p. 544), ita etiam glossarum scriptorum. Primas quasi lineas si non historiae, attamen indicis nominum adumbrauerunt Meier op. acad. II p. 22 sq., Lersch sprachphilosophie der alten III p. 61 sq., Graefenhan I p. 425 sq.

Cum autem in omnibus fere cuiusuis generis scriptis grammaticis Italicae Romanaeque glossae latere potuerint, ego nunc in Hesychii huius notae glossas inquisiturus, qui ipsorum auctorum nomina tam saepe omisit, attulisse ex illorum numero satis habebo quos et disertis testimoniis constat Italicis linguis operam dedisse et simul scimus ab Hesychiano lexico non alienos esse. Si autem iam Aristarchi temporibus illi 'tota effuderant copiarum cornua, omnes Graeciae angulos ad uoces moresque his uocibus expressos explicandos perreptauerant' (Lehrs Arist.[2] p. 44), si ne barbara quidem uerba, Phrygia, Celtica, Iberica colligere detrectauerant, quid omnino admirationis habet, uel in uetustissimis glossariis si fuerunt quaedam siue Italica siue etiam Romana? Decursu autem temporum accuratiore iam instructi linguae Latinae notitia ueteres grammatici uel comparatiuae quae dicitur glottologiae initia inuenerunt (Schmidt Philol. III p. 458. VI p. 666). Sed tamen caue nimium his illorum studiis tribuas. Satis enim constat Latinam linguam nihil eis fuisse nisi e Graecis fontibus delapsam aliquam atque deprauatam dialectum. *Ῥωμαῖοι δὲ φωνὴν μὲν οὔτ' ἄκρως βάρβαρον οὔτ' ἀπηρτισμένως Ἑλλάδα φθέγγονται, μικτὴν δέ τινα ἐξ ἀμφοῖν, ἧς ἐστιν ἡ πλείων Αἰολίς* etc., Dion. Hal. I c. 90. Tyrannionem scripsisse Suidas tradit *περὶ τῆς Ῥωμαϊκῆς διαλέκτου, ὅτι ἐστὶν ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς.* Vide Koenium ad Gregor. Corinth. p. 606. Schaef.

Sed ne longus sim, statim ad singulos ueniam glossarum auctores.

§ 7. De glossis comicis. Splendent inter uetustissimos auctores Lycophronis et Erathosthenis nomina (Meineke hist. crit. com. p. 10 sq.). Hesychius u. *κατειλυσπωμένην* (Aristoph.

Lys. u. 722): ὁ μὲν Λυκόφρων . . ., Ἐρατοσθένης δέ. Italicae autem comoediae λέξεις Lycophronem explicasse nemo negabit. Is enim cum comoediae prouinciam in bibliotheca Alexandrina obtinuit, tum omnino Italicarum rerum, ut iam uidimus, ualde fuit peritus. Eratosthenes uero uidetur Lycophroneis commentariis suos ut aduersarius opposuisse (Meier l. l. p. 24). Accedit in eo, qua floruit, geographica doctrina. Magis tamen disertis testimoniis ut Italicarum glossarum auctor Apollodorus, Aristarchi auditor, innotuit. Hic et Epicharmum (Heyne, Apollodorus p. 438 sq.) et Sophronem (Ath. VII p. 281 e) commentariis illustrauit Siculasque uoces non paucas exposuit (ibid. p. 309 c). Huic deberi uidentur ex Hesychianis quae ad nummi rationem Siculam spectant. Cf. schol. Hom. *E* 576: ὁ δὲ Διόδωρος ἐν τῷ περὶ σταθμῶν· τάλαντόν ἐστι μνῶν ξ', ἡ δὲ μνᾶ δραχμῶν ρ' etc. τὸ τάλαντον δὲ τὸ νῦν λεγόμενον Ἀττικόν. παρὰ δὲ Σικελιώταις τὸ μὲν ἀρχαῖον ἦν μνῶν κδ', νῦν δὲ ιβ'. δύναται δὲ εἶναι τρία ἡμιωβόλια, ὡς ἐν τοῖς περὶ Σώφρονος Ἀπολλόδωρος. Addit: ἐκ τῶν Διογενειανοῦ τῆς ἐπιτομῆς Ἑλληνικῶν ὀνομάτων. Unde simul uia patet, qua in Hesychium peruenerint Apollodorea.

De Didymi postremo et Theonis lexicis comicis, quorum ipse Hesychius in epistula ad Eulogium data mentionem iniecit, nihil opus est addere. De Theone adsentior prorsus Webero Philol. suppl. III p. 541, qui Naberi (proll. ad Phot. p. 9 sq.) argumenta feliciter mihi uidetur impugnauisse.

§ 8. De glossis ethnicis. Poetae Alexandrini, quibus ἀμάρτυρον οὐδὲν ἀείδειν propositum erat, singularum nationum proprias dictiones undique colligere atque in ordinem redigere solebant, ut inde poemata sua peregrino quodam nitore quaesitoque cultu ornarent. In 'Lycophronis atri latebris', ut cum Statio loquar, plura id genus Italica inueniri identidem monuimus. Non minus constat Nicandrum ex obscuris orbis angulis multa in litterarum lucem protraxisse, eodem sane consilio: uide Schneideri Nicandrea p. 208 sq. Italicas quoque λέξεις nouisse auctorem carminis, quod Σικελία inscriptum

esset, uel per se patet [1]) (Schneider p. 31 sq.). Unde Italicum puto, quod legitur ther. u. 378. 533, alex. u. 57. 331 *ῥάδικα, ῥάδικας* i. q. ramum, ramos. Unde glossa est Hesychiana: *ῥάδικες* (*ῥακῖδες* cod., eadem corruptela atque nonnulli libri Nicandrei)· *ὀρόδαμνοι, κλάδοι*. Nec est casu factum, quod uocabulum praeter Nicandrum nouit unus Diodorus Siculus II c. 53, 7. Nescio igitur, an delendum sit ex Graecorum numero, quae praebet Curtius [5] p. 352, praesertim cum uel Tarentinos sciamus *ῥαδάνη* dixisse (cf. Hesych. u. *ῥαδανῶροι*), non prorsus illud Graecis inauditum *ῥάδιξ*. In ui atque potestate uocabuli Nicandrei ne haeseris: neque enim dissociabiles res uidentur radix et ramus. Sed quoniam Nicandrum singulari quoque libro collegisse ethnicas glossas constat (cuius litterarum generis dux et princeps Hellanicus uidetur fuisse, cf. supra p. 280), redeamus ad glossaria.

Nihil constat de Leontini Gorgiae onomastico (Pollux IX praef.), nec certiora sunt tradita de Cumano illo uel Apollodoro uel Autodoro, qui primus scripsit *λέξιν* (Classen primordia p. 8), nec porro de Zenodoto [2]). Laudandus contra est Philetas (uide indicem auctorum Schmidtii p. 160), cuius in atactis Syracusanae dialecti mentionem fuisse docet fr. 16 Bach, ubi *κύπελλα* dicit *Συρακουσίους καλεῖν τὰ τῆς μάζης καὶ τῶν ἄρτων ἐπὶ τῆς τραπέζης καταλείμματα*. Audeo fidenter comparare glossas Latinas 'con-*cip*ulabo: concidam minutatim', '*cap*ulare: scindere, desecare etc.', Loewe prodr. p. 278. Secuntur glossaria Callimachi [3]), cuius praecipue uestigia legisse Hesychiani lexici conditores Schmidt quaestt. Hesych. p. CLXXVIII docet. Spectant huc *ἐθνικαὶ ὀνομασίαι, μηνῶν προσηγορίαι κατὰ ἔθνος καὶ πόλεις, κτίσεις νήσων καὶ πόλεων καὶ μετονομασίαι, περὶ τῶν ἐν Εὐρώπῃ ποταμῶν* (*περὶ τῶν ἐν τῇ οἰκουμένῃ ποταμῶν*), *περὶ μετονομασίας ἰχθύων*, denique *βαρβαρικὰ νόμιμα*. Thuriorum dialecti in his mentionem fuisse docet Ath. VII p. 329 a.

---

1) *Ὀπικά* Nicandri, quae Pamphilum explicauisse Suidas docet, sunt potius *ὀφιακά*, fortasse etiam *θυτικά* (Schneider p. 161).

2) Meier op. acad. II p. 23.

3) Schmidt quaestt. Hesych. p. CLIX.

Nicandri quoque, cuius de poematis iam uidimus, glossas [1]) Siculos maximeque Epicharmum respexisse patet ex Athenaeo VII p. 309 c, ubi una cum Apollodoro affertur. In eundem censum uocauerim fr. 139 Schn. Cumque fr. 129 *τὴν φιάλην ἄροκλον* Nicander dicat, uel ipso suffixo, quod est *-κλο-*, Italicam uocabuli fabricam indicat: est enim tamquam *ἄρυ-τρο-ν* (cf. *ἄφυσσαν· κοτύλην. Ταραντῖνοι* Hesych.) [2]). Neque ignarus fuit Italiotarum sermonis Aristophanes Byzantinus, cuius *λέξεις* tractauit Nauck Arist. Byz. p. 69 sq. Praesto hunc Pamphilo fuisse idem p. 78 demonstrat. Itaque Hesychianae glossae, qua explicatur Siculum *ἄδρυα*, Aristophanem auctorem suo iure uindicauit collato Ath. III p. 83 a Ranke de lex. Hesych. p. 100. Similiter Tarentinorum *σάννορος* (cf. *Sannio*), quod ut Rhinthonicum praebet Hesychius, Aristophanis esse glossam manifestum fit ex Milleri mélanges etc. p. 394. Postremo Aristophanis *περὶ βλασφημιῶν* respicit glossa *λουταρίζημα*, quam infra emendabimus.

Sequitur praetermisso Aristarcho, cuius de glossis minime constat (Lehrs Arist.[2] p. 45), Artemidorus, qui utrum sit diuersus ab Ephesio geographo necne, cum Meiero loco supra indicato p. 26 in dubio relinquendum esse censeo. *Λέξεις* illius nouit Erotianus p. 93, 4 Klein, culinarias glossas affert Ath. I p. 5 b. Hesychianum uero *τιτυρῖνος* (*τιτυρῆνος* cod., *τιτύρινος* male Soping) Artemidori auctoritate confirmat Ranke lex. Hesych. p. 103, apposito loco Ath. IV p. 182 d, ubi *καλάμινος αὐλός* ita appellatus esse traditur *παρὰ τοῖς ἐν Ἰταλίᾳ Δωριεῦσιν* et quidem ex libro, qui *περὶ Δωρίδος* inscriptus erat. Vides igitur: quicumque Doricae dialecti praecepta exposuerint, eos omnes Italicarum glossarum auctores non est cur non agnoscamus.

Neque fraudandus est sua laude Diodorus, non bibliothecae ille auctor, ut arbitratus est Ranke lex. Hesych. p. 113, sed Aristophanis auditor, quem nouit Athenaeus V p. 180 e

---

1) Schmidt quaestt. Hesych. p. CLVIII. Schneider Nic. p. 203 sq.

2) Sonum *o* in his regionibus prope a sono *u* (uel *v*) abesse docet Boeckh metrol. untersuchungen p. 310.

(Meier l. l. II p. 28 not. 109), cuius erant *γλῶσσαι Ἰταλικαί*, a Pamphilo excerptae. Cf. Ath. XI p. 479 a. 487 c, ubi Epicharmi et Sophronis fit mentio. Quoddam poculum *ὑστιακκόν* dixisse Italiotas Hesychius docet: eiusdem rei testem Rhinthonem affert Athenaeus (XI p. 500 f): ad Diodori glossarium Italicum utrumque iure relegauit Valckenaer ad Adoniaz. p. 293, qui omnino sat probabiliter iudicat Diodoro deberi, ut Apollodoro Epicharmea ac Sophronea, ita et horum quaedam et quae ex Rhinthone, Blaeso, aliis huius familiae poetis Hesychius praebet.

Denique ut ethnicas glossas absoluam, affero longo sane interuallo uetustiores hos sequentem Orum, cuius de ethnicis disputauit Ritschl op. I p. 637 sq. Huic tribuo Hesychianum uocabulum *ῥώμη* (nisi mauis *Ῥώμη*)· *δύναμις* etc., collato Etym. M. p. 705, 48, ubi nomen Ori adscriptum inuenies.

§ 9. De paradoxographis. Cohaeret litterarum illud genus, quo res mirabiles enarrantur, artissime cum ethnicis. Utque horum tamquam praecursorem uidimus Hellanicum, ita paradoxographos ducit Theopompus, cuius erat *περὶ θαυμασίων* scriptum. Occupata tamen est huius disciplinae prouincia paulo post ab Alexandrinis ad inuestiganda inopinata ac mirabilia curiosissimis. Quorum in hoc genere dux et princeps est Callimachus: *θαυμάτων τῶν εἰς ἅπασαν τὴν γῆν κατὰ τόπους ὄντων συναγωγή*, cuius libri Schneider Call. II p. 14 partes statuit *τὰ ἐν Πελοποννήσῳ καὶ Ἰταλίᾳ θαυμάσια καὶ παράδοξα.* Irrigauit Battiadae doctrina hortulos Antigoni [1]), historiarum mirabilium auctoris, cuius ad res Italicas spectant cap. 134. 139. 140. 154. 159, haec tamen sumpta ex Timaeo Lycoque Rhegino (*περὶ τῶν ἐν Σικελίᾳ θαυμαζομένων ποταμῶν*). Scripsit porro *περὶ τῶν παραδόξων ποταμῶν* Philostephanus (cf. fr. 5 sq. Westerm.), cui aduersatum esse Polemonem, Aristophanis Byzantini aequalem, docet Westermann parad. p. XLIII. Nymphodorus Syracusanus *περὶ τῶν ἐν Σικελίᾳ θαυμαζομένων* disputauit (Westermann p. XXXIV). In Nicolai Damasceni *παραδόξων ἐθῶν συναγωγῇ* Umbri occurrunt (5, 6), Lucani (7), Samnites (8).

1) Wilamowitz, Antig. Car. p. 21. Schmidt index auct. p. 74.

Sotion, a quo *τὰ περὶ κρηνῶν μόνον καὶ λιμνῶν παραδοξολογούμενα ἱστορεῖται* (Photius bibl. cod. 189), Italicos lacus saepissime respicit, cf. c. 7. 28. 30. 36—38. 41.

Sed mitto haec, quorum cum Hesychianis rarus tantum cernatur nexus. Abludit prope miscella historia, libri, qui sunt *περὶ νομίμων καὶ ἠθῶν*, similisque argumenti scripta. Affero, ut fontium similitudo conspiciatur Hesych. u. *κάππα. κάππα καὶ παρὰ Καλλιμάχῳ γράφεται κόππα· τὸ ἀνεστραμμένον P, καὶ C χαρακτηρισμός*, quod hinc male illatum est etiam glossae *κοππατίας*. Cf. Suet. de genere uest. p. 268 Reiff. *Νουμᾶς ὁ βασιλεὺς ἐκέλευσεν ἐν τοῖς ὑποδήμασιν Ῥωμαίων τῶν πατρικίων τυποῦσθαι τὸ Ῥωμαϊκὸν κάππα* (i. e. C, centum), *ὁ παρὰ τοῖς Ἕλλησίν ἐστι ρώ* (100).

§ 10. Iam ut ethnographica disciplina ad rerum historiam aberrans res pusillas, curiosas, mirabiles profudit, ita artis grammaticae societate nixa melioris notae studia propagauit, quaeque non in colligendis singulis uocabulis, sed in uariis dialectis copiose enarrandis uersarentur. Doridis auctores iam commemoraui (p. 295). Heraclidem quendam, qui de Tarentinorum dialecto scripsit, nouit Eustathius ad Od. p. 1654, 23. Philoxenus Syracusanorum exposuit dialectum [1]), eorundem Trypho adiunctis Himeraeis et Rheginis [2]). De Seleuco, cuius uel *γλῶσσαι* uel *περὶ τῆς ἐν συνωνύμοις διαφορᾶς* qui fuerunt libri, Messapica Hesychio suppeditauisse uidentur, audi Schmidtium Philol. III p. 436 sq., Mommsenum, unterital. dial. p. 70 sq. *Βρέντον γὰρ παρὰ Μεσσαπίοις ἡ τῆς ἐλάφου κεφαλή, ὡς Σέλευκος ἐν δευτέρῳ γλωσσῶν*, Herodian. I p. 367, 3, *βρένδον· ἔλαφον*, Hesychius. Prope rursus accedunt talia ad glossarum auctores. Quapropter hic statim subiungam Dorotheum Ascalonitam, qui Augusti fere temporibus uixit (Meier l. l. p. 43. Etym. M. p. 87, 48. Hesychius u. *ἀμφιγνοεῖν*), quemque Photius bibl. cod. 156 *περὶ τῶν ξένως εἰρημένων λέξεων κατὰ στοιχεῖον* scripsisse tradit. Sed iam deuenimus ad tempora, quibus non Italica, sed Latina, nec singula tantum uoca-

1) Suid. s. u. 2) Suid. s. u.

bula, sed uniuersae linguae praecepta a Graecis grammaticis, quorum haud pauci tum Romae litteras docebant, explicarentur. Vide Schmidtium Philol. III p. 458. VI p. 666 sq., Didymi fragm. p. 346.

Ac primus quidem ex eorum numero uidetur Hypsicrates fuisse, Varronis fere aequalis, qui teste Gellio XVI c. 12, 6 scripsit super his, quae a Graecis accepta sunt (Lersch l. l. III p. 167, Schmidt Philol. IV p. 630). Sequitur Seleucus Homericus, de quo iam diximus, qui de Hellenismo cum scriberet, Latinae quoque linguae mentionem iniecisse traditur (Ath. IX p. 398 a. Schmidt Philol. III p. 458)[1]. Philoxeni deinde *περὶ Ῥωμαίων διαλέξεως* exstant plura fragmenta, collecta a Schmidtio Philol. VI p. 664. Philoxeno debetur Hesychiana glossa *σέξ[ε]στος* (cf. Etym. Gud. p. 414, 40). Exscripsit Philoxenum Orus (Etym. M. p. 610, 54), cuius glossam in suum usum conuertit Orion p. 112, 11, unde sua rursus hausisse uerisimile est Etymologum Gudii. Philoxeno porro deberi uidetur, quod Hesychius u. *κορώνη* addit, *καὶ εἶδος στεφανοῦ*, collato Etym. M. p. 531, 2 (cf. Apionem apud Ath. XV p. 680 d). Quamquam subesse possunt uetustissima Italica, cf. Sophron. fr. 97. 100. Ahrens.

Tyrannionem porro, Terentiae libertum, *περὶ τῆς Ῥωμαϊκῆς διαλέκτου, ὅτι ἔστιν ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς* disputauisse tradit, ut iam uidimus, Suidas, cuius tamen uerba desperata corruptela obscurata sunt (Planer de Tryannione [1852] p. 29).

Περὶ τῆς παρὰ Ῥωμαίοις ἀναλογίας siue de Latinitate erat opus, notum Prisciano XI p. 548, 10 H. (Lersch l. l. I p. 144), Claudio cuidam Didymo incertae aetatis grammatico attributum a Suida, quem secuti sunt Ritschl op. I p. 188 (aliter tamen ibid. p. 115) et O. Schneider zeitschr. f. d. alt. 1855 p. 239. Haud improbabili tamen ratione Chalcentero uindicauit librum Schmidt Didym. p. 346. Ceterum quae eius fuerit indoles, satis apparet ex Prisciano (VIII p. 445, 15 H.), qui Didymum osten-

1) Errauit igitur Mommsen 'unterit. dial. p. 85', cum Seleucum Graeca tantummodo tractauisse ideoque Messapios Graecae stirpi attribuisse, non Italicae statueret.

dere dicit 'omnia, quae habent in arte Graeci, habere etiam Latinos', uel 'in omni parte orationis et constructionis analogiam Graecorum secutos esse Romanos' (idem de fig. num. p. 408, 7). Quod autem Graece conscriptum huius libri frustulum seruauit Priscianus (de fig. num. p. 411, 17), eius ope Didymi auctoritatem fortasse uindicemus eis Hesychii glossis, quae, exceptis sacris quae dicuntur glossis, ad Romanorum rem nummariam pertinent. De quibus infra accuratius erit dicendum.

Ac ne Iuba quidem, infinitae doctrinae ille rex, Latina studia neglexit. *Ἐν ταῖς ὁμοιότησι* comparat Romanorum *στρούκτωρα* cum Graecorum *τραπεζοκόμῳ* (Ath. IV p. 170 e). Verba fecit de Februario mense (ibid. III p. 98 b). Ne quis tamen nimium tribuat illis comparatiuae artis praecursoribus, locum apponam Plutarchi Num. c. 13: (ancilia) *ἀγκύλια καλοῦσι διὰ τὸ σχῆμα . . . . ἢ διὰ τὸν ἀγκῶνα, περὶ ὃν περιφέρονται. ταῦτα γὰρ ὁ Ἰόβας εἴρηκε γλιχόμενος ἐξελληνίσαι τοὔνομα.* Ipse tamen Plutarchus dubitare uidetur, *εἰ δεῖ πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν διάλεκτον ἐξάγειν τοὔνομα.* Haud magis scita haec sunt, quam quod Dion. Hal. I c. 13 Aborigines comparatis uerbis *ὄρος* et *γίγνεσθαι* dictos putat *ἀπὸ τῆς ἐν τοῖς ὄρεσιν οἰκήσεως* uel in Etym. M. p. 707, 30 *σακέρδως* est *σάκρα* (i. q. *ἱερά*) *ἔρδων.* Iure risit Lamprias (Plut. quaestt. symp. VIII c. 5, 1) huiusmodi originationem Latinarum uocum *τοσαύτης ἀδείας τῷ φλυαρεῖν δεδομένης.*

Apionis postremo, cuius de 'multiplici et circumforanea' doctrina audi Lehrsium quaestt. ep. p. 24, *περὶ τῆς Ῥωμαϊκῆς διαλέκτου* librum fuisse testis est Athenaeus XV p. 680 d.

Nec tamen in eis grammaticis, quos protuli, acquiescendum est. Fuisse enim illis temporibus in omnibus fere cuiusuis generis scriptis grammaticis comparandae linguae Latinae occasionem demonstrat e. g. Irenaeus siue Minucius Pacatus, qui in libro, quem *περὶ Ἀττικῆς συνηθείας* scripsit, disputauit de uocabulo *καπετώλιον* (fr. 7, Haupt op. II p. 437). Contraria ratione etiam in illis *περὶ Ῥωμαίων διαλέκτου* libris multa tractata erant ab ipsa Latina lingua aliena. De Philoxeno qui-

dem hoc confirmant testimonia a Koenio collecta, uide praef. ad Schaeferi Gregorium Corinth. p. XVII sq.

Coepit omnino latius iam patere Latinae linguae apud Graecos et notitia et usus. Adduntur Graecis uocabulis explicandis passim Latina. Cf. Ath. II p. 56a: *ἐλᾶαι· ταύτας Ῥωμαῖοι δρύππας λέγουσιν* (drūpas), id. III p. 111c: *πανός, ἄρτος, Μεσσάπιοι ... καὶ Ῥωμαῖοι δὲ πᾶνα τὸν ἄρτον καλοῦσιν.* Herodianus I p. 303, 9: *γράφεται δὲ καὶ Μάντουα τῷ τῶν Ῥωμαίων ἔθει.* Idem formas nouit *Ἰταλικῶς* (II p. 753, 7) uel *Ἰταλικώτερον* (II p. 592, 8) fictas statuitque *συνήθειαν* quandam Graecorum *ἀπὸ τῆς τῶν Ῥωμαίων διαλέκτου* oriundam (II p. 13, 22).

Talis igitur cum fuerit horum studiorum condicio, non uideo, cur cum Schmidtio non dico ab Hesychio, sed a Diogeniano omnes omnino glossas Romanas quasi sordes quasdam, quibus inquinentur *Περιεργοπενήτων* limpidi latices, abluamus. Admodum laudandum est cautum hac de re Weberi iudicium (Philol. suppl. III p. 621): 'auch glossae Romanae gehörten zum Diogenianischen bestande, weil sie in quellenglossaren vorlagen'. Nec ipse Schmidt hoc prorsus neglexit, quippe cuius sit uol. II p. 558 docta obseruatio deesse Hesychio glossam *Κυρῖνος* (Quirinus), quam ut Diogenianeam affert Lydus de mag. III c. 5. An censes ipsum Hesychium distincte negare Diogenianum Latina exhibuisse, cum dicat: *πάσας τὰς σποράδην παρὰ πᾶσι κειμένας λέξεις συναγαγών ... συλλήβδην ὁμοῦ οὐδεμίαν λέξιν παρέλιπε, οὔτε τῶν παλαιῶν, οὔτε τῶν ἐπ' ἐκείνου γεγενημένων*? Cuius in loci interpretatione mirum in modum fallitur Weber l. l. p. 540, *λέξιν* de editis illa aetate lexicis intellegens. Obstant uel quae paulo supra leguntur: *τὰς παρὰ πᾶσι κειμένας λέξεις συναγαγών.* Verum iam pridem uidit Pearson aduers. Hesych. p. VIII, quem secutus est Bernhardy praef. ad Suid. p. XLI. 'Diogenianus cum generale lexicon primus conficeret, ... et ueterum et sui temporis uocabula coniunxit'. Diogeniani uero aetate, quas 'modo natas' *λέξεις* Graeci inuenerunt, quidni potuerint esse Romano fonte delapsae?

Et Hesychium quomodo censemus de Latinis iudicauisse? Audi modo, sis, indefessi laboris uirum: *λέξιν μὲν οὐδεμίαν παρέλιπον κειμένην ἐν αὐτοῖς* (sc. in subsidiis, quae praesto erant), *ἀλλὰ καὶ πλείστας οὐχ εὑρὼν προστέθεικα.* Quid, quaeso, obstat, quin, Diogeniano quae tribuere nolimus, ea uindicemus saltem Hesychio? Profecto nihil, nisi caecutio. Esto igitur lexici conditorum, quodcumque non posse ab eis profectum esse demonstrari nequit.

Quamquam duae manent difficultates, quas satis me soluturum esse minime promiserim, una diiudicandi inter Diogeniani et Hesychii farraginem, altera remouendi, quae tam malae notae tamque nouicia sunt, ut ne Hesychio quidem, quamuis incertae aetatis hic sit, digna esse uideantur.

Sed nondum nomen meum soluo. Addenda sunt quaedam alia Romanarum glossarum genera, quae cur nunc demum sequi uoluerim, mox apparebit.

§ 11. De glossis medicis. Quid sit causae, cur in medicorum *ἐπιστημονικὰς λέξεις* iam pridem uoces Romanae irrepserint, cognoscimus ex Plinio nat. hist. XXIX c. 1, 6, 12 sq. qui iam anno 219 a. Chr. e Peloponneso quendam medicum Romam uenisse narrat dicitque usque ad sua ipsius tempora totam hanc artem exercendam Graecis relictam mansisse. 'Solam hanc artium Graecarum nondum exercet Romana grauitas in tanto fructu. Paucissimi Quiritium attigere et ipsi statim ad Graecos transfugae: immo uero auctoritas aliter quam Graece eam tractantibus etiam apud imperitos expertesque linguae non est (ibid. 8, 17).' Ultima, opinor, uerba indicant, cur in hac arte Latina quaedam inueterauerint et quidem desumpta ex lingua uulgari. Unde intellegendum erit illud *ingrusia*, quo de uide Buechelerum Rh. M. XXXIX p. 419.

De ipsa medicorum glossographia non est meum disserere. Hoc constat, Diogenianum collegisse etiam *τὰς παρὰ τοῖς ἰατροῖς γλώσσας* fructusque hos percepisse maxime ex fecundissimis hortis Didymeis. Cum autem ex eodem auctore, quo Diogenianus, pendeant etiam Erotiani quae exstant excerpta

(Klein praef. p. XIV. XXXVIII), cumque his — licet in Hippocrateis uersentur —, non desint uocabula Romana [1]), etiam quaedam Hesychiana id genus medica redire statuimus ad Diogenianum perque hunc ad Didymum.

Sed sunt aliae similis argumenti glossae, quas iure expelli uel ex Hesychio facile confiteor; explicationes dico nominum plantarum, quarum continuum specimen exhibet Tittmann praef. ad Zonar. (fin.), *λέξεις ἰατρικοῦ βιβλίου καὶ ἑρμηνεῖαι βοτανῶν,* in quibus occurrit e. g. *ῥοσμαρίνον· δενδρολίβανον.* Infimam esse harum collectionum aetatem et ex Hesychianis quibusdam exemplis infra apparebit et demonstratur Tittmanni glossa *λευκόϊον,* quod Graecum uocabulum Graece explicauisse sibi uidetur auctor per *βιόλα λευκή.*

§ 12. Hinc commodus fit transitus ad genus glossarum non minus ab Hesychio alienum, earum, quae ad iuris prudentiam pertinent, quarum collectiones Iustiniani fere aetate coeptas esse confici satis constat. Nam quod Schulting Leonis demum imperatoris temporibus eas attribuit, ‘quia Basilica ab illo publicata glossae respiciunt’, diu explosum est. ‘Solebant enim Basilicorum architecti, si quae uoces Latinae, cum technicae essent, a Graecis Iustiniani temporum antecessoribus in Graeca legum explicatione in usu retentae essent, eas ipsas uoces Graeca translatione donare et in Basilicorum contextu collocare. Unde factum est, ut in scholiis Basilicorum, quae ex uetustissimis legum Iustiniani uersionibus uelut Stephani Cyrilli, in Basilica migrarunt, Latinae uoces saepe multumque ponerentur, cum tamen Basilicorum contextus Graecam earum habeat uersionem’ (Heimbach, obss. iur. Rom. p. 3 not. 9). Videmus igitur illas ab uno ad alterum traditas collectiones multo Basilicis uetustiores esse. ‘Qui tamen eiusmodi glossas primi composuerint, non constat. Immo alius post alium homo doctus indoctusue eas auxit et interpolauit, ita ut farrago a uariis collecta atque a librariis paulatim corrupta ad nos peruenerit’

1) p. 193, 12 Kl.: *κουνίκλους,* omissum tamen in Hesychio u. *λεβηρίς.* p. 56, 4 *τοῦρτα* (torta).

(Weber, de Latine scriptis etc. III p. 14). Re uera in his ʻmagis scholiis quam glossisʼ (Cuiacius in Ottonis thes. iur. Rom. III p. 1699) sunt permulta errata, male scripta, peruerse explicata. ʻSatis passim perspicere licet, non parum titubasse horum interpretamentorum compilatores, dum uerba Latina Graecis litteris conati sunt exprimereʼ (Schulting, Ottonis thes. III p. 1702). Unde non pauca a Latina in Graecam pronuntiationem aberrauerunt, ueluti, ubi *αὐσολουτίων* (*absolutio*) legimus, Graecum quidem *β* illa aetate ad *υ* litteram quam proxime accessisse facile concedamus, Latini eiusdem soni pronuntiationem minime inde aestimemus.

Edita sunt glossaria nomica in Labbaei glossariis inde a p. 247, repetita in Ottonis thes. III p. 1702 sq. Quaedam deinde specimina praebent Tittmann praef. ad Zonar. p. XXXIX et Bekker anecd. III p. 1097 (*Ῥωμαϊκαὶ λέξεις ἐν τῷ νόμῳ ἐγκείμεναι*). Complura uero inedita adhuc latent, ut diiudicari nequeat, utrum spectent Hesychianae copiae ad certam quandam collectionem necne. Interpolatori uero tam nouicia deberi, non ipsi Hesychio, nemo non concedet. Proinde, cum praeterea nec ipse sim harum argutiarum satis peritus et uideam ne iuris quidem consultos multum curare istas quisquilias, omnes iam unius faciemus assis satisque habeamus a melioris notae societate eas segregauisse. A Latina Diogeniani et Hesychii doctrina ʻdolus malus et iure consultus abestoʼ!

Nec minus abesto, quem statim subiungam, Byzantini imperii multifarius ille et sexcentis gradibus distinctus dignitatum, honorum, officiorum munerum ordo aulicus. Unaque cum eo ualeant, quae ex sermone cotidiano Hesychio inculcata sunt, grammatico quidem ac lexicographo non inutilia ad cognoscendam linguam uulgarem, Diogenianei tamen operis nitidae texturae panni adsuti uilissimi.

Nec maioris momenti faciemus scripturarias quae dicuntur glossas, quas collegit Ernesti, ʻglossae sacrae Hesychiiʼ, Lipsiae 1785. Spectant haec interpretamenta non ubique ad ipsa uel septuagintauiralis uersionis uel noui foederis uerba, sed ad uarias haud raro uariorum interpretum, Aquilae, Symmachi,

Theodotii explicationes, maxime uero ad hexapla Origeniana (Ernesti p. XXIV). Latina autem comparere uel in LXX uersione ne mirere, textus hic sollemni auctoritate numquam sancitus foedissimis temporum decursu maculis adspersus est, nec tollit, sed auxit hanc deprauationem quantumuis docta et laboriosa editio Origenis (Frankel, vorstudien zu der LXX. [Lipsiae 1841] p. 59, 63). Praeterea huc faciunt ineptae de Philadelpho fabulae, qui cum 'omnium gentium ac linguarum quae habere potuit docta uolumina, in suam linguam fecit ab optimis interpretibus conuerti' (schol. Plautin.), dicitur etiam quaedam Latine scripta Graeca interpretatione conuersa bibliothecis suis inseruisse (Graefenhan I p. 78).

Prorsus autem diuersam esse rationem Latinismorum, qui in noui foederis libris occurrunt iam supra indicauimus. Addo tamen hic, non defuisse, qui docerent Marci euangelium Latine primum et quidem Romae conscriptum esse, deinde Graece uersum Aquileiae (Weber de Latine scriptis etc. IV p. 91, Woelfflin, arch. II p. 324). Abiudicandas uero omnino sacras glossas esse a genuino saltem Hesychio iam Bentleius (Schmidt quaestt. Hesych. p. VI sq.) et Alberti uiderunt, quibus adstipulatus est Welcker kl. schr. II p. 550. Nec debuit eorum argumenta Ernesti impugnare. Cui etiamsi concedi potest ex ordine confuso glossarum nimium conclusisse Bentleium (cf. Schmidtii quaestt. Hesych. cap. VII), tamen Alberti quod monuit, in epistula Hesychiana illarum glossarum mentionem non fieri, id grauissimum stat argumentum. Aut enim fuit Christianae fidei addictus Hesychius, aut non fuit. Si fuit, censesne eum, quam Christianis scriptoribus nauasset operam, eam aut omnino silentio praetermisisse aut indicasse his tantum uerbis: *πλείστας οὐχ εὑρὼν προστέθεικα*? Si non fuit, quo omnino consilio recepit glossas sacras, tanta praesertim multitudine? Nam quod Ernesti uoluit, post absolutum opus postque conscriptam epistulam addidisse illas Hesychium, id quam debili uel nullo potius argumento nitatur, nemo non uidet.

§ 13. Priusquam huius partis finem faciam, dicam, quod mihi sat notabile uidetur, comparere interdum in Hesychiano

lexico continui alicuius glossarii Latino-Graeci uestigia. Sic se excipiunt glossae *ῥεκτός, ῥεκτῶν.* Glossae *ῥεφούγια* explicationem turbauit, quod paulo supra exstitisse uerisimile est, *ῥεπούδιον,* acciditque simile aliquid s. u. *ἤδικτον. Σαίκουλουμ· χρόνος, σάκκος, Ῥωμαῖοι*: occurrunt extemplo:

σαίκουλουμ· χρόνος
σάκκουλουμ· σάκκος, nisi mauis
σάκκος· . . . . . ., Ῥωμαῖοι.

Haud longo deinde interuallo leguntur *δηλάτωρ, δηληγατιῶν, δηνάριον, δηπορτάτος, δηφένσωρ, διφένσωρ, δικάτωρ, δούξ* nec aliter se res habet in littera *κ*. Ubi postremo in Hesychio *πριμικήριος* est, Suidas et Fauorinus praebent: *πριβάτον, πρίγκιπες, πρίγκιψ . . . πριμιγγιλίων* (priuilegiorum), *πριμικήριος, πριμολοκάριος, πριμοπιλάριος . . . Πρίσκος.*

Quod si et *δηφένσωρ* et *διφένσωρ* suo utrumque loco positum inuenimus, non continuo sequitur fontium diuersitas. Demonstrauit enim H. Weber, Philol. suppl. III p. 611, Hesychianum lexicon, iam pridem corruptum mutilatum turbatum additamentisque auctum *διόρθωσιν* aliquam esse passum eamque eo consilio factam, ut litterarum restitueretur integra series. Ita fit, ut uel apertissima menda et fere monstra ordine alphabetico quasi modesta ac decora ueste induta asterisco notare censor criticus haud raro omittat. In *ἄτματα* (*καθάρματα*) quamquam nihil nisi corruptum *ΛΥΜΑΤΑ* latere Ruhnken uidit, tamen sub *α* littera exstat glossa. Non alia est causa, cur diuersis locis posita inueniamus *δηλητήριον* et *διλητήριον, δηφένσωρ* et *διφένσωρ.* Potuit autem in hac textus clade perfacile etiam illud fieri, quod miror in Hesychio accuratius neminem demonstrauisse, ut quaedam uocabula de lemmatis sede depulsa in explicationem migrarent. Vide e. g. glossam:

ἀμυντήριον· ξίφος δίστομον. ἢ βάκλον ἤ τι τῶν πληττόντων.

Cum hac compara glossam:

γαῖσος· ἐμβόλιον ὁλοσίδηρον καὶ ὄνομα ποταμοῦ. οἱ δὲ μισθὸν ἢ ὅπλον ἀμυντήριον.

Utrum in glossa priore *ξίφος δίστομον*, an *ἀμυντήριον* censes lemmatis loco dignum esse? Profecto *ξίφος δίστομον*. Quae tamen secuntur, *βάκλον ἤ τι τῶν πληττόντων*, cum ad solum *ἀμυντήριον* spectare possint, intellegimus simul Latina uocabula ex parte esse post illam *διόρθωσιν* addita. Ab Hesychio sane huiusmodi additamenta aliena sunt.

Ceterum permutari interdum lemmatis et interpretamenti sedes in Cyrillo quoque constat (Loewe prodrom. p. 216), cuius permultae glossae nunc Graeco-Latinae olim fuerunt Latino-Graecae. Idem puta accidisse passim in Hesychianis, ueluti

ἅμαξα· κάριον (*ἁμαξακάρινον* corrupte cod.), *ἅμαξα*, sane pro:

κάριον· ἅμαξα.

Item *ἡμίονος· βουρδῶν* (*μουσμῶν* cod.) *ἢ μοῦλα* pro:

βουρδῶν ἢ μοῦλα· ἡμίονος.

Quis enim umquam uel infimae aetatis Graeculus uocabulum *ἡμίονος* ut obscurum explicatione donauerit?

Alia tamen ex Latinis mera sunt additamenta uel sciolorum quorundam, qui utebantur Hesychio, uel etiam librariorum. Vide glossas:

Κονείδης· Θησέως παιδαγωγός [*καὶ μαΐστωρ*]

σκυτεύς· σαγγάριος [*καὶ καλιγάριος*].

S. u. *ἱπποφόρβιον* legebatur *ἀγέλη ἵππων*. Interpolator, cui ob oculos uersabatur *φορβειά*, prorsus inscite scripsit *ἱπποφόρβιον· καπίστριον* (capistrum) *ἢ ἀγέλη ἵππων*. Cf. *καπίστριον φορβειὰ ὄνου* (*ἵππου* Suid., *περιστόμιον* Etym. M. p. 798, 32). *Ἐπ' αὐτοφώρῳ* deprehendimus interpolatorem s. u. *ἀκίδας*, ubi Hesychius: *τοῦ βέλους τὰς ὀξύτητας. Αἳ σαγίται καλοῦνται ἢ λογχάρια* addit unus e Cyrillis Schmidtianis. Alia uide apud Nauckium Arist. Byz. p. 81. 84.

II.

Cap. I. Diogenianea.

§ 1. Vetustissima Italica. A) Glossae comicae (cf. I § 7).

Ἄλλην· λάχανον. Ἰταλοί.

allium.

Quae secuntur, cum praeter *αὐλαντόπολις*, manifeste corruptum ex *ἀλλαντοπώλης*, haud facile expedias, omnino omittere satius duxi. Habet Hesychius: *ἄγγλιθες, ἐξ ὧν ἡ κεφαλὴ συνέστηκε τῶν σκορόδων* et: *ἀγλίδια· σκόροδα.* Nonne ex his optime explicatur Lat. *ālium* [1]), tamquam **aglium*, elisa gutturali, ut in *fīlum, *fig-lum* (Froehde, Bezzenb. I p. 249), *exīlis, *exig-lis.* Contra recentior forma *allium* eandem adsimilationem exhibet quam Graec. *ἀλλᾶς, ἀλλῆεις* etc., an Graeci uocabuli imitatione, non diiudicauerim. Quamquam nihil opponeret, si quis afferret nomina *Allius, Allia* (cf. Cret. *Ἀλλαρία*). Dicebant enim *Alies* Picentes (Zvetaieff inscr. It. med. no. 1, 7).

Ipsum uero Hesychianum *ἄλλην* erit fortasse, qui comparato Dor. *ἀλλᾶς* et Hom. *Βορρῆς I* 5 (*Ψ* 195) malit *ἀλλῆν* scribere, sed peruerse. Contra cum Lobeck, litt. anall. Wolf. III p. 61, pro *ἀτταγᾶς* dici affirmet *ἀτταγήν, -ῆνος* (cf. *Τιτήν, -ῆνος*) eamque formam, Ionicae similem, uulgo receptam dicat, ego malim in Hesychio *ἀλλήν* referamque glossam ad Ionicas quae in Sicilia fuerunt colonias (Thucyd. VI c. 3. Castelli inscr. Sic. p. XX), quarum de miscella, ut ita dicam, dialecto uide Arentem de dial. Sic. p. 4.

Comicam agnoui glossam, cum notum sit, quam frequens sit comicis *τὸ σκόροδον.* Medicam tamen si quis malit, non repugnem. *Ἄγλιθες* enim nouit Galenus expl. uoc. Hippocr.

Ἀπεκέλλερεν· ἀπέκλεψαν, quibus statim subiungam:

**ἀκελλεά· ἔκλεψαν. οἱ Ταραντῖνοι* (sic. Vide Schmidtii ed. min.) et:

ἐκκεκελλήρικεν· ἐκκέκληκεν.

---

1) Brambach, neugestaltung d. lat. orth. p. 136. Ceterum simile aliquid sensisse inuenio Hehnium, kulturpflanzen³ p. 175.

Disiungam *κέλλια* et *κέλλας*, uocabula Byzantina, addita glossis *δώματα* et *τὰ στέγη*.

ἀπεκέλλερεν, quod malo *ἀπεκέλλειρεν* legi, et *ἐκκεκελλήρικεν* formas esse puto uerborum *ἀποκελλείρω* et *ἐκ-κελληρίζω*, a quibus remouenda esse *κέλλω*, *ὀκέλλω*, *κιλλι-κύριοι*, *κιλλ-οῦρος* (cf. *mota-cilla*)[1]) ex Hesychii explicatione satis, opinor, apparet. Contra est thema *καλ*, unde descendunt *καλιά* et *cella*[2]), quae dicta est, ʻquod ea *cel*antur, quae uolumus esse oc*cul*taʼ (Fest. p. 66). Umbrorum *carsom*, ut **calom*, *cellam* interpretatus est Buecheler Umbr. p. 49. *Cela* Falisci dicebant (Zvet. no. 47. 48). Ad Graecorum *καλιά* cum Umbrica propius accedit forma Osca *kaìla*, Zvet. inscr. Osc. no. 62, 6 (Corssen eph. ep. II p. 167. Buecheler Jen. litteraturzeitg. 1874 p. 610. Corssen Philol. XXXV p. 124). Campanorum denique erat oppidum nomine *Cel-enna* (Verg. A. VII u. 739). Cf. Lat. *colo* (**quel-o*), *in-quil-inus*, *domi-cil-ium*. Cum igitur in Italia latius regnet haec stirps quam in Graecia cumque *e* uocalem induxerint soli Itali, in Hesychianis glossis facile mecum agnoscas Italiotarum *λέξιν κωμικήν*. Vulgarem aliquam formam subesse docent Byz. *κελλαρικόν· κεκρυμμένον* (glossae iuris). Francogall. *cellérier* (*cellerarius*), Alban. *celéri* (Miklosich, denkschr. d. Wiener akad. XX p. 13), nostrum ʻ*keller*ʼ.

Ad explicationem Hesychii apte affert Perger Ter. Eun. u. 310: ʻquom in cellulam ad te patris penum omnem congerebam clanculumʼ. Unde pro *ἐκκέκληκε* malim *ἐκκέκληκε* de *κλείω*, *κλήω* (Veitch p. 373).

Vides igitur ingeniosius quam uerius esse Meinekii *ἐκκεκλήτικεν*, uel Schmidtii *ἐκκεκιλλικύρικεν* eiusdemque (Philol. XIV p. 470) pro *ἀκελλεά* etc. inductum: *ὤκελλε· ἀνέβλεψεν*. Quamquam, nisi mirum in modum detortam a comicis uocem statuere licet, ne ego quidem corruptela plane desperata laborare illud *ἀκελλεά* negauerim. Fortasse subest *ἀνακελλ-*, uel *ἀποκελλ-*, cf. *ἀγέτρια* (*ἀναγέτρια*), *ἀμώσας* (*ἀνεμώσας*), p. 276. Sed nolim grammaticam *παρὰ πάσας τὰς ἐπιστήμας θρασύνε-*

---

1) Curtius[5] p. 146. 2) Ibid. p. 140.

σϑαι, quapropter cum Sexto Empirico dico: *ἀκατάληπτός ἐστιν ἡ τοῦ συγγραφέως διάνοια καὶ διὰ τοῦτο ἄχρηστος ἡ γραμματική.*

Incertus haereo, comicisne an ethnicis adiungam glossam, quae sequitur:

Βαννάται· αἱ λοξοὶ καὶ μὴ ἰϑυτενεῖς ὁδοὶ παρὰ Ταραντίνοις. τὸ δὲ αὐτὸ καὶ βάνναταροι.

Cyrilli Dresdensis *βαμβάκτης· ὁδός. στράτα* admodum dubito num iure comparetur. Sed uenit in mentem Tarentinorum illa *κατὰ τύπον Ἰταλικόν* facta adsimilatio, qua *nd* fit *nn*, quamque iam supra explicauimus (p. 272). Itaque eliciendum erit thema aliquod *band-*. Radix est *gva* (cf. *am-bu-lare*), quae adsumpsit ab una parte *r* (*gur*, cf. *būra* 'krummholz'), ab altera parte *nd*, *band*, cuius cum uerbo *bē-tere* eadem fere est ratio atque *pa-ndo* cum *pa-teo*. Eiusdem radicis sunt *bannanicae* uites, quas nouit Plin. nat. hist. XIV c. 3, 7, 37 agroque addixit Umbrico Meuanati Picentino, ubi uel maxime illud *nn* inueniri uidimus. Vitis autem, ut et ipsa descendit de radice *uī*, in qua est flectendi notio, ita epitheton quoque facile patitur, quod descendit ab eiusdem fere significationis themate *band*. Animaduertas Hesychii explicationem *ὁδοὶ λοξοὶ καὶ μὴ ἰϑυτενεῖς*. Nescio, an adiungam fontis *Bandusiae* nomen (*Πανδοσία* rec. interpr.) et oppidi *Bantii*. Oscum enim *Bansae* (cf. Umbr. *Fiso* = *Fidius*, Sab. *Clausus* = *Claudius*, *Βάνδιος* Plut. Marcell. c. 10) suppeditare uidetur formam **Bandium* [1]) (Aufrecht u. Kirchhoff 'Umbr. sprachdenkm.' II p. 187).

Βλεννόν, p. 275. *Βλιτάς* etc., p. 275.

Βυτίνη· λάγυνος ἢ ἀμίς. Ταραντῖνοι.

Cf. *πυτίνη· πλεκτὴ λάγυνος . . . . ἢ ἡ ἀμίς* (Aristoph. fr. inc. 244). Sic Siculi pro *πατάνια* (paruae patinae) dicebant *βατάνια* (Hesychius sub utraque uoce), quod ut rusticum reprehendit Pollux X § 107. Alia mutationis, quae est inter *β* et *π* litteras, exempla attulit Curtius [5] p. 537 sq.

---

1) Fortasse huc pertinet etiam *βανούς* (*βαννούς*)· *ὄρη στρογγύλα.*

Nouit lingua rustica uocabulum. *Βούττης* (buttis): doga. Vagna seu cupa: *βούττις μεγάλη, ἥν τινες γαῦλον καλοῦσιν. Βουττοποιός*: dogarius. *Βούττιον*: cupella. Glossae sunt Labbaei. Hinc Romanensium sunt: *botte, boute,* nostrum: *böttiger*. Groeber, Woelfflinii arch. I p. 254. Videtur igitur uocabulum Italicum esse et per Italicam comoediam uiam sibi parauisse in Atticam. Certius nihil ausim. Unum addo, confirmari meam sententiam, qua Graecis uocabulum aduenticium esse contendebam, uel inconstantia illa initialis litterae ceteroqui rarissima.

1. *Ἡμίνα· κοτύλη,*
2. *ἱμινα· χοῖνιξ,*
3. *ἱμίνη· κοτύλη,*
4. *ἰνιμίνα· ἐνήμυσι.*

De hemina cf. Hultsch, metrol. p. 95.

Ex Diodori glossis Italicis (cf. p. 293) appositis locis Epicharmi et Sophronis (Epich. fr. 91 b. Sophr. fr. 70 Ahr.) Pamphilum sua de uoce hemina sumpsisse affirmat Ath. XI p. 479 b.

Errat autem Herodianus I p. 258, 19 ut Italicum uocabulum coniungens *ἡμῖνα* cum *Σαβῖνα, Φαυστῖνα, Ἰουστῖνα* etc. Agnoscitur enim uel spiritu initiali Graeca origo (Saalfeld tensaurus Italogr. p. 537. Weise 'Griech. wörter im Lat.' p. 62 not. 5).

Descendit autem *ἡμίνᾱ* ab *ἡμί* (inde est *τὸ ἥμισυ τοῦ ἑκτέως* i. e. 1 *κοτύλη*) terminatione rursus *κατὰ τύπον Ἰταλικόν* adsumpta (cf. *bīni, trīni*). Herodiani autem aetate uel *ἡμῖνᾰ* erat, properispomenon.

In gl. 2 et 3 merus librariorum itacismus subesse uidetur, item in gl. 4, sed paulo alia ratione. Lego enim: *οἰνὴ ἡμίνα* (*ἰνὶ ἱμίνα*)· *ἓν ἥμισυ*. De *οἰνή* (*ūna*) uide Curtium[5] p. 320. *Ἔστι δὲ καὶ οἰνὴ παρὰ Ἴωσι μονάς,* Pollux VII § 204. Itaque in frustulo illo etiam hoc Italicam uocabulorum fabricam indicat, quod *οἰνός, οἰνή* usurpatur prorsus aeque atque Lat. *oinos* (*unus*): *οἰνὴ ἡμίνα* est 'una dimidia', i. q. *ἓν ἥμισυ*.

Ἡρύκαλον· τὸν Ἡρακλέα. Σώφρων ὑποκοριστικῶς. Nihil opus est coniecturis *Ἥρυκλον* uel *Ἥρυλλον*. Anaptyxin potius uocalium animaduerte per Italici oris mollitiem inductam. Alludit quam proxime Tuscum *Heraceli*, Fabretti C. I.

It. no. 2528. Ceterum uti poterat glossa Iordan krit. beitr. p. 15 sq.

Κάλτοι· *ὑποδήματα κοῖλα, ἐν οἷς ἱππεύουσι.* calcei. *Καλτίου* meminit Rhintho apud Poll. VII § 90. *κάλτιον· τὸ ὑπόδημα,* Bekker anecd. I p. 101, 13. Quare non uideo, cur offenderit in *κάλτιον,* scriptura librorum Plut. Aem. Paul. c. 5, Sickinger l. l. p. 18. Hesychianum tamen *κάλτοι* nolim mutare. Potuit enim Pollux in Rhinthonicam formam uulgare illius aetate deminutiuum suo Marte inducere.

τ pro *c* uicina littera *l* positum nescio an sui similem habeat glossam: *σπέτλον*: speculum. 'Fulcrum calcis' uel — sit uenia uerbo — 'stapiam' significare calceum nihil sane miri habet. Vindicat potius Rhintho hunc uocabuli usum priscae Latinitati [1]).

1. *Κάρκαρα·* †*οὖλα ὁ διήτω. καὶ τὰ ποικίλα τῇ ὄψει καὶ* †*ἐπιτυρά Σιμονίδῃ. ἔνιοι τοὺς μάνδρας. Ῥίνθων καὶ τῇ οὐρανίᾳ ἧρι.*

2. *κάρκαροι·* *τραχεῖς καὶ δεσμοί.* carceres. Photius: *κάρκαρον· τὸ δεσμωτήριον. οὕτως Σώφρων.* Recte igitur Ahrens II p. 393: 'uox Italicis deberi uidetur. Nam quae apud Graecos similia sunt, diuersam potestatem habent', scilicet *καρκαίρω,* quod ex aurium prouincia ('permixtum sonum edere', 'dröhnen') transit ad oculos (*τὰ ποικίλα τῇ ὄψει*), ut saepissime fit [2]). Incertissimum fragmentum Simonidis Amorg. 32 B. ex ipsa glossa Hesychiana effectum satius est missum facere. Hoc autem sine ulla controuersia in promptu est, licet obscurus et corruptus sit Hesychius, Sophronem et Rhinthonem dixisse *κάρκαροι* uel *κάρκαρα* carceris significatione Graecis prorsus ignota. Repetitum sonum *α* praebent etiam

---

1) Perperam Salmasius ad script. hist. Aug. p. 291 c: 'a Siculis et illis Graecis, qui Italiam incoluerunt, nomen et usum calcei uidentur esse mutuati Romani ueteres'.

2) *κτύπον δέδορκα* Aeschyl. Sept. u. 101, ubi scholiasta: *μετήγαγε τὰς αἰσθήσεις πρὸς τὸ ἐναργέστερον.* Hom. *ὄπα λειριόεσσαν.* Soph. *τηλωπὸν ἰωάν.* Id. *διάσημα γὰρ θροεῖ.* Dante: 'venni in un luogo d'ogni *luce muto*'. Goethe: 'der *töne süszes licht*' (!).

Diodorus Sic. exc. 31 p. 515 (*κάρκαρος*) et Plutarchi (Aem. Paul. c. 37) optimi libri (*κάρκαρε*). Cf. Got.: *karkara*.

Κορώνα etc. Cf. p. 298.

1. *Κυβιτόν·* *ὁ ἀγκών*.

2. *κυβιτίζω·* *τοῖς ἀγκῶσι πλήττω*, a quo diuersum est: *κυβητίζω·* *ἐπὶ κεφαλὴν ῥίψω* (cf. *κυβιστάω, κυβιστήρ, κυβησίνδα*, quibus subest aliquod uocabulum **κύβη*, capitis significatione). Adde:

3. *κύβωλα·* *ἀγκῶνα* [*ἢ ὀσφύς*], *ἢ μεγάλα ὀστᾶ, καὶ ὠλέκρανα*. Cf. cubitus.

Pollux II § 141: *δοκεῖ δὲ εἶναι Δωρικὸν τοὔνομα τῶν ἐν Σικελίᾳ Δωριέων. ὅθεν Ἐπίχαρμος καὶ τὸ παίειν τῷ ἀγκῶνι κυβιτίζειν λέγει*. Quod uero idem Hippocratis quoque eo sensu uisse uocabulum docet, noli cum Ahrente II p. 393 idcirco Italicis fontibus prolapsam esse cubiti significationem negare. Nam saepius iam occurrebat quaedam dialecti Siculae Iadis similitudo atque affinitas. Cf. p. 272, 307 et paulo infra. Ceterum adsentitur Polluci Dioscoridis testimonium, qui *κυβιτὸν τὸν κόνδυλον τοῦ βραχίονος ὠνομάσθαι* dicit in Galeni explic. uocum Hippocr. u. *κυβιτόν*. Bene perspexit rei rationem auctor Etym. M. p. 543, 7: *Ῥωμαῖοι τὸν ἀγκῶνα κύβιτον* (*κύμητον* codd.) *λέγουσι*.

1. *Λίτρα·* *ὀβολός. οἱ δὲ νόμισμα παρὰ Σικελοῖς, οἱ δὲ ἐπὶ σταθμῶν. οἱ δὲ Ῥωμαῖοι διὰ τοῦ β λίβρα*.

2. *τάλαντον·* *λίτραι ἑκατὸν εἴκοσι πέντε κατὰ τὸν μέγαν Ἐπιφάνιον*.

3. *τάλαντον·* *σταθμός, ζυγός. ὁλκὴ λιτρῶν* 100 *ἢ* 125 *ἢ* 165 *ἢ* 400 *ἢ* 1152.

4. *λιτροσκόπους·* *ἀργυραμοιβούς, ἀπὸ τοῦ Σικελικοῦ νομίσματος, ὃ καλεῖται λίτρα*. libra.

Haec non omnia eiusdem originis auctoritatisque esse nemo non uidet. Tamen hic statim sub uno conspectu posui. Cf. Epich. fr. 5. 6. Sophr. fr. 26. 60 Ahr. Phot. u. *λίτρα*.

Italicam litrae originem cum Boeckhio agnoscunt Ahrens II p. 391, Arens l. l. p. 47. In explicanda ipsa forma inde proficiscendum puto, quod in dialecto Sicula reperiuntur quaedam

psiloseos uestigia. *Ἰδίως λέγουσιν οἱ Σικελοὶ τὴν χύτραν κύτραν, τὸν χιτῶνα κιτῶνα*, Gregor. Cor. p. 341. Tarentinis quoque in usu erat *ἀμπί* (*ἀμπίθυρον* [*ἀμπίουρον* cod.]· *πυλών*, Hesychius). *Τυγατρός* ex titulo Rhegino CIG III no. 5767 attulit Dittenberger Herm. VI p. 307 not. 3, idem *ἐντάδε*. Itaque *λίτρα* puto esse pro **λίθρα*. Accommodabant enim Siceliotae aduenticium sibi uocabulum ita, ut pro suffixo Latino *-bra* suum mallent loqui, quod illi responderet, *-θρα* (Curtius[5] p. 501).

De argumento uero glossarum post curas Bentleii op. philol. p. 393 sq., Burmanni (d'Orville, Sicula II), Boeckhii (metrol. unters. p. 292 sq.) satis inter omnes conuenit (Hultsch metrol. p. 290). — Itaque obolum dicit Hesychius litram, quia libram aeneam obolo argenteo Aeginetico soluere solebant. Deinde ut libra et pro pecunia et pro pondere est, ita *λίτρα* quoque dicebatur *ἐπὶ σταθμῶν*, quem usum Epicharmo maxime et Sophroni uindicat Photius. De eis, qui in gl. 2 et 3 afferuntur numeri litrarum, quibus constat talentum, uide Boeckhium l. l. p. 294. 297.

λιτροσκόπους denique Sophocli tribuit Photius (fr. 957 N.).

Λουταρίζημα· *ὅ τινες ὄλισβον* (Voss., *ὄλισθον* cod.). Schmidt composuit Lat. *aluta*, sed iniuria. Nam medelam corruptae glossae suppeditat Eustath. ad Od. p. 1921 sq., ubi Aristophanis Byzantini doctrina instructus de scortorum nominibus inter alia profert haec: *εἰ δὲ καὶ λοῦπα ἡ αὐτή, ὅπερ ἐστὶν Ἰταλικῶς λύκαινα διὰ τὸ ἁρπακτικόν*, deinde: *λύκαινα ἡ παρὰ Ἰταλιώταις λοῦπα, ὃ δὴ ὄνομά μετῆκται ἀστείως εἰς ἑταιρίδων προσηγορίαν* (cf. Plut. Rom. c. 4: *λούπας γὰρ ἐκάλουν οἱ Λατῖνοι τῶν τε θηρίων τὰς λυκαίνας καὶ τῶν γυναικῶν τὰς ἑταιρούσας*). Addatur igitur lexicis *λοῦπα*, Italicae comoediae aperte proprium uocabulum. Vide Nauckium Arist. Byz. p. 168 not. 10.

De *λοῦπα* uel eius deminutiua forma *λουπάριον* descendebat *λουπαρίζειν*. Hinc *λουπάρισμα*· *ὄλισβος*, pro inepto *λουταρίζημα* Hesychio restituas, ordine quantumuis inuito.

Μῶμαρ. momar. Vide p. 275.

A comica dictione non aliena uidetur glossa:

**Νάρα· συνίημι,*
quacum composuit, ut iam uidimus, Buecheler Lat. *narus*, cui tamen praeiit hac in re Lobeck rhem. p. 132, qui idem cum Guyeto seriem secutus litterarum restituit *νάρω. νάρειν* (*κύειν, κρύπτειν, ζητεῖν* etc.) et *ἰνάρει* (*μαστεύει*), tamquam corruptum ex *γνάρει*, num in eundem censum uocanda fuerint uiro docto, ualde dubito.

Ὀρούα· χορδή. καὶ σύστρεμμα (Mein., *σύντριμμα* cod.) *πολιτικόν, εἰς ὃ Ἐπιχάρμου δρᾶμα.*
ὀρύα· χορδὴ ἑφθή.

Non inutile erit adiungere Osc. uìo *uruuù* (uia curua), Lat. *uruat*, quod Ennio erat i. q. 'circumdat' (Fest. p. 375). Sunt igitur *χορδαί* (intestina) dictae uruae uel curuae, quippe quae tortuosis et multiplicibus ambagibus aluum expleant.

ὀρούα uocabulum de factione ciuili dictum ne mireris, cf. Aristoph. equ. 214: *τάραττε καὶ χόρδευ' ὁμοῦ τὰ πράγματα.* Nos quoque: kreis, zirkel (club).

Παλακῖνος· πολεμιστήριος.

Lobeck proll. p. 210 not. ad Byz. *παλ(λ)ικάρια* relegant glossam, quod significare dicunt 'milites', sed significat potius teste Du Cangio '*calones*', 'serui', 'pueri'. Dicitur e. g. *οἱ στρατιῶται μετὰ τῶν παλληκαρίων.*

Cum autem legamus Etym. Gud. p. 450, 18: *παλλακῖνος παρὰ τῷ Σώφρονι. τὸ ὄνομα δηλοῖ δὲ τὸν πάλληκα ἢ τῆς παλλακῆς υἱόν*, nescio cur non Siculis possit deberi tota haec significationum series: *οἰκότριψ*, uerna, puer, seruus, calo, qui *πολεμιστήριος* optime dicitur. Est enim addictus *πολεμισταῖς* uel militibus.

Facile deinde, ineunte fere media quae uocatur aetate, potuisse uocabulum a Magna Graecia ad Byzantinos deuenire nemo negabit.

Πατάνα (Ahrens, *πάτανα* Schm.)*· τρύβλια.*
πατάνια· τὰ ἐκπέταλα λοπάδια καὶ τὰ ἐκπέταλα καὶ φιαλοειδῆ ποτήρια, ἃ πέδαχνα καλοῦσι. τινὲς δὲ διὰ τοῦ β̄ βατάνια λέγουσιν.
βατάνια· τὰ λοπάδια. ἡ δὲ λέξις Σικελική. Cf. patina.

Pollux X § 107 allatis testimoniis Sophronis, Eubuli, Antiphanis, Alexidis pergit: *ἐν δὲ ταῖς Ἱππάρχου Παννυχίσιν εὑρῆσθαί φασι κατὰ τὴν τῶν ἰδιωτῶν συνήθειαν εἰρημένον βατάνιον* (cf. supra p. 309)[1]. *οἷς μέντοι τὰς κριθὰς φρύγοντες μετέβαλλον ἢ καὶ τοὺς κυάμους, πατάλλια ταῦτα ἐκαλεῖτο.* Cf. *patella, πατέλλιον* apud eundem Pollucem VI § 90, qui ut suae aetatis affert formam. Inde Photius: *οἱ δὲ πολλοὶ διαστρέφουσιν ὡς Ῥωμαϊκὸν τὸ ὄνομα.* Sed perperam dicit *διαστρέφουσιν*: nam Italica est uox, non Graeca. Recte enim Ahrens II p. 394, qui simul obseruauit ita tantum usurpari uocem a poetis comicis, ut Sicula origo et rei et uocabuli eluceat: 'apud Latinos eadem stirps latius regnat, ut in patera'. Ahrentem secutus est Weise l. l. p. 62 sq., a quo non debebat secedere Saalfeld, tensauri p. 832 sq., cuius tamen utilis est collectio iudiciorum a uiris doctis de patinae origine factorum.

Πολλαχρόν· καλόν.

Buechelerum comparare *pulchrum, polcrum* iam dixi. Frustra temptauerunt *πολύχροον* (Alberti) uel *(ἁ)παλόχρο(ο)ν* (Schmidt, Philol. XVIII p. 713). Ad dialectum aliquam Italicam, non ad ipsum Latinum *pulcher,* spectare glossam docet anaptyticum *α*. 'pulcher' enim scribitur a Graecis *Πόλχερ* (54 a. Chr. Dittenberger Herm. VI p. 283), paulo post *Πούλχερ* (Strabo XIV p. 684).

Placet mihi glossa in comicarum numero collocata. Unde tamen si quis certo argumento expellat, non aduersabor.

Πόλτος· τὸ πτανεψίων ἕψημα. puls.

Quamquam est Alcmani (Ath. XIV p. 648 b) placentae genus, tamen cum antiquorum auctorum nemo praeter illum uideatur nouisse, Latinam uero uocis *puls* originem collatis *pal-ea, pol-enta, pol-len, pul-uis* etc. (Vaniček Et. Wb. p. 1183) optimo iure defendat Saalfeld tensauri p. 956, cumque Epicharmus quoque fr. 11, ut Siculum nimirum, *πόλτον* commemoret, nihil opinor obstat, quin Italico fonte oriundum per Siciliam censeamus ad Lacedaemonios migrauisse uocabulum. Reuiuiscit deinde apud posterioris aetatis medicos latiusque patet in infima

---

1) *βατάνη.* Matro parodus apud Ath. IV p. 136 d.

Graecitate (Du Cange u. *πολτάρια*). Inde est in explicatione glossae *γαλαξία* . . . *ἔστι δὲ πόλτος κρίθινος ἐν γάλακτι.*

**καταπεπολτωμένα· καταπεπινακωμένα* (sic Mus.), glossa est sacra, quae ad Ios. c. IX, 11 relegatur, ubi tamen nunc recepta est lectio: *τὰ σανδάλια αὐτῶν παλαιὰ καὶ καταπεπελματωμένα.*

Πόρτακος· ὦμος.

Cum a *πόρταξ, πορτάκιον* (*ἄρρην βοῦς. δάμαλις. μόσχος*) glossam secludat significatio, haud male Schmidt (comparatis formis *φύλαξ* et *φύλακος*) umerum hic tamquam geronem intellegi uult (cf. *βάσταξ· τράχηλος* Boeot.) Siculamque uel Tarentinam glossam agnoscit, quae alludat ad Lat. *portare.* Quod si uerum uidit, a comicis glossam non abiudicaueris.

Ῥογοί· ὅρια σιτικά (*ὅροι σιτικοί* cod., *σιροὶ* Mein.), *σιτοβολῶνες.* rogi.

Retrahendum fortasse huc est Epicharmi nomen ex glossa, quae antecedit: *ῥογκιῆν· ῥέγκειν. Ἐπίχαρμος.* Nam huius utitur testimonio Pollux IX § 45: (*σιτοβόλια*) *δὲ ῥογοὺς Σικελιῶται ὠνόμαζον, καὶ ἔστι τοὔνομα ἐν Ἐπιχάρμου Βουσίριδι.* Addendum est ex tabb. Heracl. I l. 102: *ἀπάξοντι ἐς τὸν δαμόσιον ῥογόν.* Diuersam Latini uocabuli significationem explanare conatur Iordan krit. beitr. p. 84.

Ceterum hic statim addam, *ὅρια* uocem, quam explicat ipse Hesychius (III p. 215):

**ὅρια· τὰ νεώρια. ἔνιοι ἀποθήκας. καὶ Ῥωμαῖοι ὅρεα καλοῦσιν* (horrea),

ut bene Graecam nec Latinam addi debere lexicis. Discernitur distincte Latina forma *ὅρεα,* pro qua alicubi in glossariis inuenitur *ὁρρεῖον* uel *ὡρεῖον.* Descendit autem *ὅριον* de *Ϝορ* (*ὁράω*), i. q. nostrum 'wahren' (cf. *ge-wahrsam, bewahren*) et sunt *ὅρια,* si ita dicere licet, 'seruacula': si nauium, *νεώρια,* si frumenti, *σιτοβολῶνες* uel *ἀποθῆκαι.*

Σκύτα· τὸν τράχηλον. Σικελοί. scutula.

Collata gl. *σκύτη· κεφαλή* et *τὰν σκύταν* apud Erotianum p. 117 subesse uidetur Hesychianae glossae femininum aliquod, non neutrum.

Sophroni solent tribuere fragmentum ἦ παύσει βάκτρῳ καλίνῳ σκύταλα (ὅ ἐστι τοὺς τραχήλους) Φρὺξ ἀνήρ, quod laudat Didymus schol. Aristoph. au. u. 1283. Medicis significat uocabulum non scutulam, sed caput. Σκύταν καλεῖ τὴν κεφαλὴν πολλάκις Ἱπποκράτης Psellus, Tittmann Zon. p. CXVIII. Habemus igitur uocis per se bene Graecae significationem, ut ita dicam, Italicam. Vide Celsum de med. VIII, 1: 'rursus a ceruice duo lata ossa utrimque ad scapulas tendunt: nostri scutula operta, ὠμοπλάτας Graeci nominant'. Vide praeterea Bergkium ad Archil. fr. 122.

1. Τετρᾶντα· τετράγωνόν τι σχῆμα (cf. τετραντίας). δηλοῖ δὲ καὶ τοὺς τέσσαρας χαλκοῦς.

Adiungo statim:

2. τριᾶντος πόρνη· λαμβάνουσα τριᾶντα, ὅ ἐστι λεπτὰ εἴκοσι.

Inest in utraque glossa Lat. *as*, quem nouerunt etiam Osci, quorum est *dìas(i)ìs* (Meyer et Schuchardt in Groeberi zeitschr. VI p. 611).

τετρᾶς (4/12 λίτρας) trienti (1/3 librae) aequatur, τριᾶς (3/12 λίτρας) quadranti (1/4 librae, i. q. teruncius). Cf. Hultschii metrol. p. 290 [1]).

In gl. 2 εἴκοσι paulo neglegentius positum esse pro numero XXI iure censet Boeckh, metrol. untersuchungen p. 293.

Comicis glossis adiunxi ob Epicharmi fr. 6, ubi legitur ἑξᾶς (*sextans*). Adde Hesych. ἑξᾶς· εἶδος . . . [2]) παρὰ Συρακουσίοις. Idem quod alio loco praebet: τρίογδον· μέτρον τι παρὰ Ταραντίνοις, corruptum censeo. Latet τριόγκιον (*teruncium*). Cf. πεντόγκιον Epich. fr. 5. 6 (Ahrens II p. 392).

Postremo appendicis loco apponam quaedam prorsus dubia atque incerta:

Μοιτοὶ ἄντιμοι· παροιμία Σικελοῖς. ἡ γὰρ χάρις μοι τὸν οἰνόχαριν.

---

1) τριᾶντος πόρνη inde est 'quadrantaria', Clodiae illud notum epitheton, sumptum a Caelio ex comico ut uidetur sermone. cf. diobolaria.

2) εἶδος νομίσματος.

Varro l. l. V § 179: 'si datum quod reddatur, *mutuum*, quod Siculi *μοῖτον*: itaque scribit Sophro: *μοῖτον* †*ἀνθύμω*. (Pro *ϑ* [th] est *χ* [ch] in Gb.)

Et Hesychius et Varro corruptelam passi sunt, quam emendare saepe temptauerunt uiri docti. Vide Muellerum ad Varronis locum, eundem, 'Etrusker' I² p. 4, Ahrentem ad Sophr. fr. 104. Ineptit Saalfeld 'Italograeca' p. 13. — Iam quidni alteram glossae partem sic intellegamus: *παροιμία Σικελοῖς*·

ἡ γὰρ χάρις μοι τῶν μοιτῶν χάριν,

ita fere interpretandum: Gratus mihi animus est rerum mutuarum causa uel gratia, i. e. gratus sum gratitudinis mutuae gratia, quam exspecto. Videtur autem dictum Sophronis fuisse, quod abiit in prouerbium: quare metricam rationem accuratius perpendere noli (uide Muelleri Dor. II p. 361). Ipsam uero glossam, qua explicari puto illud prouerbium, coniuncta Hesychii et Varronis auctoritate legendam censeo ita fere: *μοίτων· ἀνθυπ(ουργουμένων)*. Omnino Varro uereor ne nihil scripserit nisi: '*mutuum*, quod Siculi *μοῖτον*, itaque scribit Sophro'. Quod sequitur, doctum interpretamentum puto ex eodem fonte sumptum, unde manauerunt Hesychiana.

Quod denique glossam: *τελλίην· ὁ δεῖνα. Ταραντῖνοι* explicare conati sunt in comparationem uocato Lat. *talis*, significauisse satis habeo. Res enim prorsus incerta uidetur.

B) Glossae ethnicae, historicae et quae his sunt affines.

1. Tuscae.

Ἀγαλήτορα· παῖδα. Τυρρηνοί

Deecke (Muelleri Etr. II² p. 511) Tuscum comparat *etera* (seruus), nullo probabilitatis indicio. Verum, ni fallor, sensit Schmidt, quem ego ita sequor, ut lemma glossae intercidisse existimem scribendumque esse:

. . . . .· *ἀγαλομήτορα παῖδα. Τυρρηνοί.* Nota est summa gentiliciae auctoritatis apud Etruscos religio. Item est notum in nominum indicibus eos secutos esse potius *τὸ μητρωνυμικόν* quam *τὸ πατρωνυμικόν* (Mueller I² p. 375 sq.).

Ἀῖσοι· θεοὶ ὑπὸ Τυρρηνῶν.

ais-, *aisu-* themata ab Italicis frequenti usu adhibentur. Vide supra p. 278 (Buecheler lex. It. IV). *Aisos pacris*, 'dis propitiis', Marrucini. *Esune*, 'diuinae', Umbri. *Es-ar-is-trom*, 'rem diuinam', Volsci. Cf. Zvetaieff inscr. It. med. p. 72.

Ἄνδας· βορέας ὑπὸ Τυρρηνῶν,

quod composita glossa ἄνται· ἄνεμοι uidetur esse pro ἄντας (de litterae dentalis post nasalem inconstantia diximus p. 272). Hoc rursus est Ϝάντας, ita ut comparare liceat Lat. *uentus*, Sanscr. *uātas* (Curtius⁵ p. 387). Confirmari autem uideo originationem meam glossa:

ἄνταρ· ἀετὸς ὑπὸ Τυρρηνῶν [1]), quae suppeditat facillimam hanc analogiam:

Tusc. ἄνταρ (ἀετός) : ἄντας uel ἄνδας (βορέας) = Lat. *aquila : aquilo.*

Ἄρακος· ἱέραξ. Τυρρηνοί.

Appono glossam, quam hunc in modum distinguo: βάραξ· ἱέραξ. παρὰ Λίβυσι καὶ φύραμα στρογγύλον, ἀφ' οὗ αἱ μᾶζαι γίνονται, καὶ ἐρίων τολύπη. Unde et ἄρακος et βάραξ (cf. φύλακος, φύλαξ, supra p. 316) sunt pro Ϝάραξ. Subesse autem puto rad. *uar*, unde est etiam *uar-t*, Lat. *uertere*. Cf. Sanscr. *uara* (circuitus). Animaduerte praeterea in Libyca eiusdem uocabuli significatione uerba στρογγύλον et τολύπη ab Hesychio usurpata. Appellatus igitur accipiter ab Etruscis Ϝάραξ uel Ϝάρακος, quia tamquam uertigine quodam solet euolare.

Ἄριμος· πίθηκος

cum editore doctissimo pro uocabulo Tusco uendere uehementer dubito. Cum enim Homerus *B* 783 dixisset: εἰν Ἀρίμοις, ὅθι φασὶ Τυφωέος ἔμμεναι εὐνάς, fabulosae huic genti domicilium aliquod quaerentibus in mentem uenit Pindari Pyth. I u. 32:

νῦν γε μάν
ταί θ' ὑπὲρ Κύμας ἁλιερκέες ὄχθαι
Σικελία τ' αὐτοῦ πιέζει στέρνα etc.

---

1) Quod additum est: Εὐφορίων δὲ δίασμα, nihil ad Tuscum uocabulum. Cf. ἀντήριος· στήμων. Similis est glossae δέα ratio, qua de diximus p. 278.

Iam ad Campaniae litora sitae sunt Pithecusae insulae. Statim huc migrauerunt ex Cilicia Arimi. Strab. XIII p. 626: *οἱ δ' ἐν Πιθηκούσσαις* (sc. *πλάττουσι τὸν μῦθον τοῦτον*), *οἳ καὶ τοὺς πιθήκους φασὶ παρὰ Τυρρηνοῖς ἀρίμους καλεῖσθαι.* Unde uides me non sine causa suspicionem mouisse.

Ἀταισόν· ἀναδενδράς. Τυρρηνοί

corruptum uidetur. Cum autem Musurus in codice non nominatiuum *ἀναδενδράς,* sed alium casum legerit, coniciam:

. . . . . . *ατα* . . . ., *ἴσον ἀναδενδράδι. Τυρρηνοί.*

Αὐκήλως· ἕως, ὑπὸ Τυρρηνῶν.

Placeret admodum *αὐσήλως* (cf. *Aurelius*). Sed nescio, an obstent nomina *Aucilius, Ocellus,* Osc. *Aukìl.*

Βυρρός· κάνθαρος. Τυρρηνοί.

Num iure Lobeck rhem. p. 286 Latinum attulerit *fullo,* nescio. Plinio (nat. hist. XXX c. 11, 100) est 'cantharus, albis guttis. In magica utebantur eo'. Si rectum est Lobeckii iudicium, sacrae Etruscorum disciplinae ne Graecis quidem notitia defuisse uidetur.

1. *Δέα· θεὰ ὑπὸ Τυρρηνῶν* [*καὶ δείματα, φόβοι* cf. *τὸ δέος*[1])].

2. *δέος·* [*φόβος ἢ*] *θεός.*

Cf. p. 278, ubi statuimus uetustissimis temporibus Tuscum Graecis fere idem ualuisse atque Italicum. Iam cum Boissonade ad Gregor. Corinth. de dial. Aeol. § XLI Schaef. ex hortis Adonidis apposuisset: *θ̄ καὶ δ̄ εἰς ἄλληλα τροπὴν Αἰολέων εἶναί φασι*: fuerunt, qui *δέος, δέα* barytonam Aeolum formam iudicarent. Sed quid de futtili illo praecepto statuendum sit, docuit Ahrens I p. 44. Macedonibus autem cum Schmidtio uocabulum *δέος* tribuere nos uetat, quod seiungi nequit, femininum *δέα* disertis uerbis Etruscis attributum.

Δροῦνα· ἡ ἀρχὴ ὑπὸ Τυρρηνῶν.

Subesse puto Graecum *θρόνος,* aduenticium Etruscis uocabulum.

Κάπρα· αἴξ. Τυρρηνοί. Cf. *capra.*

Noli in eundem censum uocare glossam atque eam, quam legimus u. *δέα.* Occurrit enim nomen proprium *Caprius* in titulo

---

1) Hesychius u. *δεῖσαι. δέος γὰρ ὁ φόβος.*

Perusino, Fabr. CI It. no. 1962: '*larthi . . . a capraś*', 'Lartia . . . ia, Caprii (uxor)'. Adde: *Caprasia, Caprea* [1]).

2. Reliquae huius generis glossae.

Ἀκυλεής· ἀετός. aquila.

Latinum *aquila* subesse quamquam apertum est, tamen non deest difficultas quaedam. Syllaba enim *quĭ* imperatorum demum aetate per κυ scribunt Graeci (*quī* per κυι, uide Sickingerum l. l. p. 16), cum antea in usu fuerit κοι uel κουι. Sic ἀκύλας dixisse Graecos distincte docent Priscianus (Gr. L. II p. 413, 7) et Eustathius ad Dion. Per. u. 378: Ἀκυλία . . . παρονομαζομένη ἀπὸ ἀετοῦ, ὅς ἀκύλας πρὸς τῶν ἐκεῖ ἐλέγετο. Attamen ad uetustissima ethnica ut referrem glossam Hesychii, illud κυ pro κοϊ recentius mutatum statuens, mouit me terminatio -εής, quam ad explicandam liceat paulo longius excurrere.

Nota sunt nomina auium, quae sunt in -ᾶς, ut πελεκᾶς, ἀτταγᾶς, de quibus consulendus est Lobeck, Wolfii litt. anall. III p. 58 sq. In his $\overline{\alpha\varsigma}$ est pro $\overline{\varepsilon\alpha\varsigma}$ more Dorico (schol. Aristoph. au. 883). Iam tibi reuoca in memoriam, quae de Ionicis Siciliae coloniis supra p. 307 diximus. Ibi pro Dorico ἀκυλᾶς (= ἀκυλέας), quod licet ponere, dicendum erat ἀκυλέης, prorsus eadem ratione qua dicendum erat Dor. βορρᾶς, Ion. βορέης. Itaque paroxytonon Hesychio restituas.

Originem glossae facile explicat stirpis uocabuli per totam Italiam frequentia: *aquila*, *aquilo*, *Aquilius*, *Aquilonia*, Osc. *Akudunniad*, Umb. *Akeđuniam* etc.

Quamquam non repugnem, si quis malit posterioris demum aetatis glossam ethnicam statuere, qua exponatur eodem fere modo atque ab Eustathio urbis Aquileiae nomen, cuius incolae sunt Ἀκυλήσιοι uel Ἀκυλεήσιοι [2]). Quod si sequimur, turbatae et truncatae glossae reliquias tantum habemus:

. . . . . Ἀκυλεήσ(ιος) . . . . . ἀετός . . . . .

---

1) De γάπος (ὄχημα) et γυίς uel γινίς (γέρανος) prorsus mihi non liquet. δάμνος (ἵππος) nescio an recte exponat Schmidt, cum contrarium id dictum uult atque illud πῶλος ἀδμής.

2) Temptauit iniuria hanc formam Mueller geogr. min. II p. 286 not. Redit enim ad rariorem Lat. *Aquileiensis* (Liu. XXXIX c. 45).

Ἀρβίννη· κρέας. Σικελοί. aruina.
Nihil fortasse aliud latet in gl. *βρίννια· τὰ ἄρνεια κρέα,* unde simul emendaueris glossas Philoxeni, quibus aruina explicatur *στέαρ* et *λίπος ἄνευ σαρκός.* Debet esse *λίπος ἀρνείου σαρκός.*

Ipsum tamen Siculum uocabulum paulo alia ratione erit iudicandum. Videtur enim imitari deminutiuam formam Latinam, quam seruauit Festus p. 20 'arbilla, aruina, i. e. pinguedo corporis'. Nescio igitur, an medicorum aliquam technicam quae dicitur uocem teneamus, quorum dicendi genus identidem uidimus (cf. p. 315) a Siculorum sermone non alienum fuisse. Cuius rei causam inde repetimus, quod, cum Graecorum medicorum tamquam prouincia esset Latinorum ualetudo, uicinos Italiotas praecipue illi arti operam dedisse uerisimile est. Ceterum de Hesychiana glossa confirmat mihi sententiam Suetonius de uitiis corp. p. 272 Reiff.

Legitur apud Hesychium **ἅρπη· ἄνεμον, δρέπανον. ἢ ὀρνέου γένος κατὰ Λατίνους.* Illud *κατὰ Λατίνους* non suo loco comparere nemo erit, qui neget. Itaque in epecdosi relegauit Schmidt ad *ἁρπᾶναι· μάνδραι βοσκημάτων,* apposito tamen [*κατὰ Ταραντίνους?*].

Et Italicum quidem uocabulum eleganti acumine sensit uir doctissimus. Cui autem non in mentem uenit nominum *Arpi, Arpinum. Arpi* habet ethnicum *Arpani* (Plin. nat. hist. II c. 98, 2. Cf. ΑΡΠΑΝΩΝ, legenda nummi apud Fabr. CI It. gloss. p. 175). Fuisse *Arpi* primum *Ἄργος ἵππιον,* deinde *Ἀργυρίππα,* post *Ἄρποι* nemo Straboni (VI p. 283) credet. Obstat enim uel alterum illud nomen *Arpinum,* gens *Arpineia.* Iam Lat. *arcus,* ubi de Iride dicebant, erat *arquus* (Nonius p. 425). Festus p. 20 nouit *arquites.* Nonne huic Lat. *qu* in dialectis respondere potest *p*? Cf. *equus, Epona* [1]). *aripa* in uase Volcenti (Fabr. CI It. no. 2188) num huc spectet, nescio. Nomen igitur duxerunt *Arpi, Arpinum* de fluminum, quorum in ripa sita sunt oppida, quodammodo arcu, i. e. circuitu. Idem accidit in oppido Thessalico *Γοννοί,* Aetolico *Ὤλενος.*

---

1) Cf. Lat. *hircus,* Sab. *fircus,* Osc. *hirpus,* unde sunt *Hirpi, Hirpini.*

Arpīnum cum Diod. Sic. XX c. 90, 4 dicat *Ἄρπιναν*, uidetur fuisse aliquod uocabulum **arpĭna*, unde Italiotae *ἀρπάνη* eadem ratione sibi formauerunt, quae intercedit inter *bucĭna* et *βυκάνη*. Quapropter in Hesychio legerim *ἁρπάναι* paroxytonon. Sunt uero *ἁρπάναι μάνδραι βοσκημάτων* i. e. saepta, quibus tamquam circumuallantur greges. Asperum spiritum commisit ni fallor *ἅρπη*.

Illud denique *κατὰ Λατίνους*, quod littera *p* pro *qu* uel *c* posita non admittit, ita expediamus, ut ad incertam illam uetustioris aetatis rerum Italicarum notitiam id redire censeamus.

Βούβελα· κρέα βόεια. bubula.

Vocem uetustioris Latinitatis (Plaut. Aul. II, 8, 3) et medicorum (Cels. II c. 24) propriam (eo nimirum sensu, quem Hesychius indicat) hic statim attuli, quia eiusdem fere notae glossa uidetur atque *ἀρβίννη*. Cf. p. 322. Mediae uel infimae aetatis certe non est: neque enim Meursius nec Du Cange eam agnoscit.

-ελα pro Lat. *-ula* est ut in *πίκελα* (*picula*) cf. *Σικελός* (*Siculus*).

Βρένδον· ἔλαφον.

De Seleuco huius glossae auctore diximus p. 297. Cf. Fest. p. 33: *Brenda* (Brundisium). Mommsen, unterit. dial. p. 46.

Γαῖσος· ἐμβόλιον ὁλοσίδηρον[1]) *καὶ ὄνομα ποταμοῦ*[2]). *οἱ δὲ μισθόν, ἢ ὅπλον ἀμυντήριον.* gaesum.

Docta et prolixa est hoc de uocabulo commentatio apud Hodium de textu orig. LXX lib. II p. 178 sq. occurrit enim uocabulum et Italicis et Graecis aduenticium Iudith c. 9, 7 et Iosua c. VIII, 18, ad quem locum incerti auctoris scholion in editione hexaplorum Montefalconiana legitur, idcirco utilissimum, quia nomine Diogeniani apposito glossam auctor affert.

Ipsis Graecis uisa est per Italiam Gallici gaesi notitia ad ipsos uenisse: *γαῖσον, τὸ ὅπλον, δοκοῦν εἶναι Ἰταλικόν*, Bekker anecd. I p. 88, 2.

Iam illud *οἱ δὲ μισθόν* quid sibi uult? Etym. M. p. 223, 26: *Ἰταλιῶται δὲ καὶ Ταραντῖνοι γαῖον τὸν μισθὸν λέγουσι.* Eodem

1) Spectat ad rostrum nauale cf. Etym. M. p. 223, 26. Hesych. u. *ῥῶστρον*. 2) *Γαίσων*, M. Schmidt in epecdosi.

sensu *γαῖος* legitur Bekk. anecd. I p. 229, 17. *Γαιάτης· γεωργός* comparat M. Schmidt. Ego tamen nullus dubito, quin corruptum antiquitus *γαῖον* in lexicis circumferatur. Nihil enim est nisi *γαῖσον*. Quod praeter glossam Hesychianam confirmat mihi grauissimus auctor Polybius II c. 22: *διεπέμποντο πρὸς τοὺς κατὰ τὰς Ἄλπεις καὶ περὶ τὸν Ῥοδανὸν ποταμὸν κατοικοῦντας Γαλάτας, προσαγορευομένους δὲ διὰ τὸ μισθοῦ στρατεύειν Γαισάτους. ἡ γὰρ λέξις αὕτη τοῦτο σημαίνει κυρίως.*

Itaque ad Polybium glossa spectare uidetur. Nihilo tamen minus hic eam apposui. Nam Etymologum si audis, Italiotis, non Romanis Graeci debuerunt uocem *γαῖσος*, unde explicaueris fortasse generis diuersitatem: *γαῖσος*: *gaesum.*

Ceterum non inscitum est, quod Etymologus addit, *ἃ οἱ Ῥωμαῖοι καλοῦσι ὑσσούς.* Felicissime enim hoc uocabulum ad Lat. *hasta*, Umbr. *hostatu* relegauit nuper Buecheler Rh. M. XXXIX p. 424. Quam autem requirit comparatis *pessulum* et *pestulum* [1]) formam *ὑστός*, hanc suppeditat Fauorinus, qui paulo diuerse ab Etym. M. exhibet: *ἃ οἱ Ῥωμαῖοι καλοῦσιν ὑστούς* (*καλοῦσι νύστους*, ed. Rom. 1523). Ex Hesychianis huc referam *ὑστιακκός· ποτήριον ποιόν. Ἰταλιῶται* (Rhintho, Ath. XI p. 500 f). Erat longae fortasse formae poculum. Nam quod Baunack, studia Nicolaitana p. 18, *ὑστι-ακκός* (= *ὑστι-ακϝός*) de **ὑστίειν* (tamquam *ὑδρεύειν*) et *ακϝο* (tamquam *aqua*) formatum uult uocabulum, haud facile quisquam probabit.

**Γέλανδρον· ψυχρόν.*

Huic glossae, cui Lat. *gelidum* solent adiungere, ego me spero tandem medicum exstitisse. Proficiscor inde, quod ordo suadet *ι*, *γέλινδρον*, uel sic corruptum. Iam audi de Gela, Siciliae urbe, a Rhodiis et Cretensibus condita, Thucydidem (VI c. 4, 3): *καὶ τῇ μὲν πόλει ἀπὸ τοῦ Γέλα ποταμοῦ τοὔνομα ἐγένετο, τὸ δὲ χωρίον, οὗ νῦν ἡ πόλις ἐστὶ καὶ ὃ πρῶτον ἐτειχίσθη, Λίνδιοι καλεῖται.* Adde Steph. Byz. (u. *Γέλα*): *γέλα πάχνη* (gelu) *λέγεται τῇ Ὀπικῶν φωνῇ καὶ Σικελῶν* (cf. Herodian. I p. 253, 25). Scripsit igitur Hesychius procul dubio:

---

1) Quibus addi potest *ἄκεσσα* (agesta), Suidas.

γέλα· Λίνδιοι, ψυχρόν,
unde lucramur speciosissimam glossam ethnicam, nisi paradoxographicam mauis. De Callimacho (fr. 361) et Artemone cogitare licet comparato schol. Pind. Ol. II u. 16.

1. Γραικός· Ἕλλην,
2. Γραικιστί· Ἑλληνιστί.

Addo statim:

3. Ῥαικός· Ἕλλην. Ῥωμαῖοι δὲ τὸ γ̄ προσθέντες Γραικόν φασι.

De ipso nomine uide uirorum doctorum iudicia in Saalfeldii tensauro p. 507. Iapyges quosdam cum ipsis cognatos, in Epiro tamen relictos uocasse Graecos uel Graios, tamquam 'ueteres' (cf. γραῦς), probabilis est sententia Nisseni 'Ital. landeskunde' I p. 543 not. 5. Ῥαικός enim a Γραικός prorsus seiungamus. Eustath. ad *M* 20: ἡ μὲν συνήθεια καὶ Σοφοκλῆς δέ που (fr. 445. 993 D.) κατὰ τοὺς παλαιοὺς καὶ ὁ Λυκόφρων (u. 532) διὰ τοῦ ἐν ἀρχῇ γ̄ προφέρουσιν ἐπὶ Ἑλλήνων, οἱ βάρβαροι δὲ Ῥαικούς φασι δίχα τοῦ γ̄, ὡς ἐν παλαιῷ εὕρηται λεξικῷ ῥητορικῷ. Cf. Sturzium de dial. Maced. p. 8 not. 3 [1]).

Glossam autem alteram, quae est Γραικιστί, ualde suspicor, an ut prorsus nouiciam non dico ex Diogenianeis, sed uel ex Hesychianis expellere debeamus. Vide enim, quae Du Cange habet u. Γραικός. Cum antea Graeci Romaeos appellari uoluissent, tamen 'postquam Romani (seu occidentales) Graecorum gentis dominationem et fastum auersari coepere, seu etiam, quod Romanos sese appellari uelle Graecos indignarentur, uel etiam ut ab iis discernerentur, Graecorum nomen sensim inductum a Latinis'. Tum igitur Γραικιστί (Graece) prorsus ex usu communi erat, in uetustis glossis ethnicis locum non habet.

Ceterum et hic transiit usus. De Constantinopoli capta legimus apud Villoisonem anecd. II p. 249:

ἡ βασιλὶς τῶν πόλεων πῶς Ἰταλοῖς ἑάλω
καὶ τοῖς Ῥωμαίοις πῶς ἀπεδόθη πάλιν.

---

1) Vel Epicharmo Ῥαικός· Ῥωμαῖος uindicat Zonaras p. 1603, cui accinit Fauorinus, idemque addas uerbis Etym. M. p. 701, 13 ex codice Laurentiano Milleri (mél. p. 260).

Aeque fluctuat usus in nomine Latino. Feruntur in nomicis lexicis tituli: *Λατινικαὶ λέξεις, αἱ ἐν τοῖς νόμοις κείμεναι Ἰταλικαὶ λέξεις, αἱ καταγραφεῖσαι λέξεις Ῥωμαϊκαὶ ἐν τοῖς νόμοις* etc. (Otto, thes. iur. Rom. III p. 1706). Occurrit uel *τῇ Αὐσονίδι διαλέκτῳ*, Etym. Gud. p. 83, 3, et uocabatur imperator *Αὐσονοκράτωρ*. Quapropter etiam glossam *Αὐσωνίησι· Ῥωμαϊκοῖς*, ut infimae aetatis, ab his ethnicis secludam. Vocantur enim inde ab Alexandrina aetate *Αὐσώνιοι* a Graecis Itali exceptis Romanis, quod docuit Nissen l. l. p. 65 not.

Δάμεια· ἑορτὴ παρὰ Ταραντίνοις.

Osc. '*diuvia*[*ì*] *damuse*[*ì*]', 'Iouiae Damusi', Corssen eph. ep. II p. 160. *Damium* sacrificium aliquod notum est Festo p. 68 aliisque glossatoribus. Buecheleri, osk. bleitafel p. 71 sq. doctissimis hac de glossa uerbis nihil ego habeo, quod addam.

Ἐριέντης· Ἀφροδίτης ἐπώνυμον.

Comparauit iam Schmidt Lycophronis, cuius rursus mireris doctrinam Italicam (cf. p. 281) *Ἀρέντη* (u. 832). Deam Oscam et Paelignam *Herentam* huc reuocauit Buecheler, Umbrica p. 58. Nomen est ab *heriom*, uelle. *Herentas* igitur tamquam Voluntas. Venerem autem esse hanc Herentam, docet inscr. Osca no. IX, 2 (Enderis), ubi est: '*Herentateì Herukinaì*' i. e. 'Voluntati (uel Volupiae) Erycinae'.

Ἐριέντης autem pro *Ἐρέντης* dictum commiserunt sane nomina Graeca *Ἐριάνθης, Ἐρίβοια, Ἐριμήδη, Ἐριφύλη* etc.

**Ἰταλός· ταῦρος* [1]).

Cf. Osc. *vìteliù*, Umbr. *vitlu*, Lat. *vitulus*, Mommsen, unterital. dial. p. 260. Curtius [5] p. 208. Hellanicus apud Dion. Hal. I c. 35 (quem ab Antiocho hoc loco discedere ingenue mihi fatendum est) *ἀπὸ τοῦ ταύρου* Italiam dictam censet, *τῇ πατρίῳ φωνῇ . . . καλούντων (τῶν Σικελίας ἐπιχωρίων) τὸν δάμαλιν οὐΐτουλον*. Eandem originationem ut Timaei affert Gell. XI c. 1, 1. Cf. p. 281.

Siculorum *κάγχαλος· κρίκος ὁ ἐπὶ ταῖς θυραῖς* si quidem non diuersum est a uocabulo *κάκαλον* (G. Meyer gramm.

1) Nam '*Ῥωμαῖος*, additamentum prorsus nouicium, delendum erit (cf. quae modo dixi u. *Γραικός*).

Graec. p. 171), ex eis est, quae magis cum Italicis quam cum Graecis faciunt. Cf. Lat. *cancellus,* Umbr. *çihçeđa.*

Eiusdem fere notae est κόρνος· κεντρομυρσίνη. Σικελοί cf. cornus.

De κορώνα, κορωνίς etc. Vide p. 274 et 298.

Λατῖνοι· Ῥωμαῖοι.

Nescio, cur non referamus ad Lycophronem, cuius e. g. est u. 1254: ὑπὲρ Λατίνους Δαυνίους τ' ᾠκισμένην, ubi Scheer Λακίου Δαυνίου τ', in scholio tamen est: Λατῖνοι καὶ Δαύνιοι ἔθνη Ἰταλίας. Fluxit fortasse glossa ex Theonis commentario.

Etym. Gud. p. 363, 18: Λατῖνος. Ῥωμαία ἡ λέξις. λατὺς γὰρ πλατὺς κέκληται (Anastasius, Etym. M. p. 828, 10). Quam originationem nuper impugnauit Buecheler Umbr. p. 37.

Ad eundem Lycophronem, quem non iniuria βαρβαρόγλωσσον dicit Tzetzes ad u. 276, pertinere puto:

*Μάμερτος· Ἄρης.

Lycophr. u. 938 (cum nota Bachmanni). 1410. 1417. Cf. Etym. Gud. p. 379, 12: Μάμερτος ἐν Ἰταλίᾳ ὁ Ἄρης, ὅθεν καὶ οἱ ἐν Σικελίᾳ οἰκήσαντες στρατιῶται Μαμερτιανοὶ ὠνομάσθησαν, οἱ ἴσα ἐργαζόμενοι Ἄρει.

*Νάρης· ἡ Ἥβη

a glossa νάρθηξ seclusit Schmidt in epecdosi. Italicum deae Hebes nomen hic latere suspicatur Buecheler Umbr. p. 58. Cf. Osc. *nerum,* Umbr. *nerf,* Lat. *Nero* etc. Mommsen, unterit. dial. p. 353. Νηρίνης, θεᾶς οὕτω τῇ Σαβίνων γλώσσῃ προσαγορευομένης mentionem facit Lydus de mens. IV § 42. Ναρι-uidetur ordine flagitari etiam in Hesychio. Itaque malim:

Ναρίνα· ἡ Ἥβη.

Addit Buecheler ναρούς (φύλακας), νηρῖται (μεγαλοί), νίρον (μέγα). Qua tamen in re cautissimo opus est iudicio cum ne Graecis quidem desit stirps *nar* (Curtius[5] p. 306).

Πάμπανον· ἡ Δημήτηρ ἐν Ἡρακλείᾳ.

Siquidem omnino Italicorum Heracleotarum glossa est, conferendum uidetur Lat. *pampinus,* cuius de propria ui uide Curtium[5] p. 511.

Πάν[ε]ια· κεχορτασμένη (pabulata). Ex Seleuco, cf. p. 297. Ath. III p. 111 c: *πανός· ἄρτος. Μεσσάπιοι. καὶ τὴν πλησμονὴν πανίαν, καὶ πάνια τὰ πλήσμια Βλαῖσος ἐν Μεσοτρίβᾳ καὶ Δεινόλοχος ἐν Τηλέφῳ, Ῥίνθων τε ἐν Ἀμφιτρύωνι. καὶ Ῥωμαῖοι δὲ πᾶνα τὸν ἄρτον καλοῦσι* [1]. Cf. Nisseni ital. landeskunde I p. 543 not. 5.

Haec omnia artissime inter se cohaerere (Curtius [5] p. 270) non uideo cur neget Ahrens II p. 393.

Τερίμη· τάφρος.

Cum auctores uocabulo non uti uideantur, tribuendum censeo Italiotis. Alludit enim ad Osc. *teremnìss, teremnattens.* Fossa terminari solebant agri, fundi etc. 'Hanc tibi fossam determinauit ipse', inscr. Orelli no. 4794.

**Φαῦνος· Ἰταλικὸς θεός.*

Quoniam non suo loco comparet, coniungendam existimo glossam cum ea, quae non longo interuallo sequitur, in hunc modum:

φαῦνος· φαίνων ἑαυτόν (cf. *φαύω, πι-φαύ-σκω*), *Ἰταλικὸς θεός.* Subest originatio nominis diuersa a Varroniana l. l. VII § 36 'a fando Faunos dictos'.

C) Incerta quaedam aut male intellecta. Varia.

**Ἀβολεῖς· περιβολαὶ ὑπὸ Σικελῶν.* abollae.

Quod temptauit Schmidt, cum in epecdosi ipse uideatur reliquisse, omnino missum faciam. Graeca uocis origo patet ex *ἀ-βολεῖν, ἄ-βολος* (Vaniček et. wb. I p. 213). Inde Siculi *ἀ-βολεύς* (cf. *ἀμφι-βολεύς*), plur. *ἀ-βολεῖς*, uestes quae 'coeunt', quae totum corpus quodammodo ambiunt uel includunt. Quapropter in glossa Hesychiana mutatione omnino nulla opus est. Romani uero cum Siculam uestem *abollam* dicerent, deminutiuae alicuius uocis speciem subesse uoluerunt. Quod non perspexit Saalfeld, tensauri p. 3. Refragatus autem est uocabulum, uidelicet ut Sicilismum (cf. p. 273), sermo urbanus [2].

---

1) Eodem modo *panem πᾶνα* dicit Plut. quaestt. symp. VIII c. 6, 5.

2) Omnino saepius factum est, ut quaedam ex Italiotis aduenticia uocabula lingua uulgaris uel rustica exciperet, cum aspernaretur elegantiorum hominum sermo. Unde sunt in Romanensium linguis uocabula quae-

Varro in saturis abollam dixit uestem militarem (Non. p. 538), deinde utuntur uerbo Martialis et Iuuenalis. Purpurea abolla est apud Sueton. Calig. c. 35. Horatius uero uitauisse uidetur uocem. Dicit enim ep. I, 17 u. 25: 'contra, quem duplici panno patientia uelat'. Duplex autem pannus nihil est nisi abolla, 'quae duplex est, sicut et chlamys', Seru. ad Aen. V u. 421.

Ex Graecis auctoribus utitur uocabulo solus Ps. Arrianus peripl. maris Erythr. c. 6, et quidem forma *ἄβολος*. Cum autem *ἄβολος* teste Hesychio (*ἄβολος· νέος, οὐδέπω ῥίψας ὀδόντα*) uestem non significet nec obstet quidquam, quin a Romanis Graecum uocabulum recuperauisse peripli auctorem statuamus, scribendum erit illo loco *ἄβολλαι*, ueluti scripsit Mueller geogr. min. I p. 261.

**Ἄορνος· λιμὴν ἢ λίμνη.*

De *λιμὴν* et Schowii et Schmidtii dubitationes exemit Meineke Philol. XII p. 516, ex cuius explicatione simul patet non ante Augusti aetatem glossam esse scriptam[1]). Vocabulum ipsum ab origine puto Graecum esse. Subest enim *α* priuatiuum et *ὄρνις*. *Προσεμύθευον οἱ ἐπιχώριοι καὶ τοὺς ὄρνεις τοὺς ὑπερπετεῖς γινομένους καταπίπτειν εἰς τὸ ὕδωρ φθειρομένους ὑπὸ τῶν ἀναφερομένων ἀέρων,* Strabo V p. 244. Cf. Lucr. VI u. 752.

Latini autem pro *Ἄορνος* eadem ratione *Auernus* dicebant, qua pro *ἀορτήρ auerta.*

Ἀράντισι· ἐριννύσι, Μακεδόνες.

Curtius[5] p. 344. Macedonicum uocabulum etiam Italiotis Grae-

---

dam, quae ab origine Graeca in tota Latinitate per litteras nobis tradita frustra quaeruntur. Adeas e. g. Hesychium: *μύσταξ· αἱ ἐπὶ τῷ ἄνω χείλει τρίχες* (cf. *μύττακες*). Etym. M. p. 808, 23 (u. *χελύνη*): *ὃν δὴ καὶ μύστακα προσηγόρευον Ῥωμαῖοι.* Adde his It. rec. *mustacchi,* Franco-Gall. *moustache.* Similis erit ratio glossae *κουπήϊον· καμάρα ἢ ἐπὶ τῶν ἁμαξῶν γινομένη*, quacum componit Lobeck path. proll. p. 242 not. 10 ex Graecis *κυψέλη*, ex recentibus *coffin, coffre.* Potuit autem addere etiam *coupé,* quamquam recentissimum, tamen prorsus consentiens cum Hesychio.

1) Potest autem esse aut tragica (Sophoclis [Bekker anecd. I p. 414, 2], Lycophronis [u. 704 cum paraphrasi]) aut, ut ita dicam, paradoxographica.

cis in usu fuisse docet Oscum *arentik(ai)*, ultrici, quod attulit Buecheler Rh. M. XXXIII p. 6.

Βειρόν· δασύ.

βερρόν· δασύ.

Conferunt iniuria ut horum uocabulorum *πρωτότυπον* Lat. *birrus* et *birrum*, unde, quod concedendum est, recentiores Graeci sibi finxerunt sua: *βίρρον, βηρίον, βιρρίον, βιρροφόροι* etc. Esse autem et *βειρόν* et *βερρόν* uocabula mere Graeca docet Macedonicum *βίρροξ* (*δασύ*). Idem fere ualet de *burra* (*βύρριον· ἱμάτιον Ῥωμαϊκόν*, Suid.), quae est a *πυρρός* (Loewe prodr. p. 75), quaeque promiscuo fere usu cum birro posthac ita coniungebatur, ut in glossis legamus uel: 'birrus: rufus' (Loewe p. 74), quod pertinet ad *burrus*, et uice uersa in epigrammate aliquo a Salmasio ad script. hist. Aug. p. 515 allato: 'nobilis horribili iungatur purpura burrae', ubi *horribili* est *hirsutae, densae* spectatque proprie ad *birram*, non ad *burram*. — Vaniček et. wb. II p. 566. Saalfeld, tensaurus p. 174. 194.

Βράσκη· κράμ(β)η. Ἰταλιῶται. brassica.

Brassicam cum a praesecando dictam esse Varroni l. l. V § 104 et Festo p. 31 crederet Mueller, 'Graecos Italiotas eam appellationem ab indigenis populis adoptauisse' censuit (not. ad Festi l. l.), sed perperam: aduenticium Romanis est uocabulum. Qua re nollem Saalfeld in tensauro id omisisset. Proficiscendum puto a radice *vrak*, *vlak* (Curtius[5] p. 542), cuius hoc mihi uidetur stemma:

1. *vrak.*

a) Graeca: *βράκος. βρακίαι* (*οἱ τραχεῖς τόποι*). — *βρακάνα* (*τὰ ἄγρια λάχανα*, nimirum ut *τραχέα*, 'kraus', 'struppig'). — **βράξις*, **βραξικός* (cf. *φυσικός*), cuius femininum sibi fecerunt *βρασσική* Italiotae[1]). ss = x (cf. *βάννας* = *ἄναξ*, apud Italiotas) *κατὰ τύπον Ἰταλικόν* est: Osci *eestint* (*exstant*), *eìzak* (*exac*), *meddiss* (*meddix*), Umbri *testru* (*dextra*), Latini *Sestius* (cf. *Sextus*) etc.

---

1) Itaque in Hesychio scribendum est *βρασσική* (*βρασσίκη* Arcerius).

b) Latina: *rac-ēmus* (non = *ῥάξ*, Sanscr. *drākshā*, ut uoluit Kuhn KZ VII p. 66. Solent enim seruare *δρ* in initio uocabulorum Graeci, cf. Corssen, krit. beitr. p. 144). *Racēmus* autem uel significatione huc reuocatur. Dicitur enim proprie de horridulis illis ramalibus, quae sunt intra uuam, unde pendent singula acina. Videntur autem et haec tamquam crispa uel hirsuta. Veluti Graecis *βοστρύχια* et de capillis et de racemis in usu est. *r* in initio pro *vr* positum in lingua Latina non caret exemplis: *rādix* (*βρίσδα*), *rigare* (*βρέχειν*), alia. Vide Corsseni krit. beitr. p. 505.

rā-mus, *rā-malia*. De quibus non sine dubitatione iudicium fert Curtius[5] p. 352. Procul tamen dubio aliena sunt *rāmenta* et *rādula*, quae faciunt cum *rādendi* uerbo.

2. *vlak*.

a) Graeci: *εὐλάκα* (**ἐ-Ϝλάκ-α*), uomer.
b) Latini: *lacer* (**vlacer*), *lacinia*, Curtius[5] p. 542.

Meam rationem si sequeris, iam utramque in utraque lingua radicis formam habes.

**Β(α)υκανήσεται· βοήσεται, βοήσει.*

Mutauerunt *βρυκανήσεται* suppeditante Hesychio *βρυκανήσομαι* (*βοήσομαι*), *βρυχάνᾳ* (*σάλπιγγι καμπύλῃ*), *βρυχμοί* (*ψόφοι*). Cf. *βρυχᾶσθαι*, Delbrück, stud. I, 2 p. 136.

De *bucina*, *bucinare* cogitare nos uetat Hesychii explicatio. Dicam tamen data hac occasione mihi quoque uideri *bucina* (**bouicina*) Graecis, non Romanis aduenticium uocabulum (Saalfeld, tensauri p. 68). Dicebant autem illi *βυκάνᾱ* prorsus eadem ratione, qua *πατάνᾱ* (cf. p. 315), analogiam secuti uerborum suorum *μαχάνᾱ* (*machina*), *τρυτάνᾱ* (*trutina*) etc.

Καμπός· ἱπποδρόμος, Σικελοί.

Noli de *campo* cogitare, licet id uocabulum bene nouerint Graeci explicantes eius ope nomen Campaniae (e. g. Eustath. ad Dion. Per. u. 357). Nouit autem Herodotus VII c. 158 genus quoddam Siculorum equitum, quos uocat *ἱπποδρόμους ψιλούς*. Itaque *καμπός* non est locus uel campus, ubi equitant, sed

est ipse eques et quidem ‘eques, qui equum gyros uariare cogit’ (Lobeck, rhem. p. 48), a *κάμπτειν*. Similiter Latini *flexumines*.

Ὄδερος· γαστήρ. Comparat *uterus* Guyet. Lobeck path. p. 410 non sine causa suadet *ὄδερος*. Cognatum enim *ὕστρος· γαστήρ* (cf. *ὑστρία*) cum sit pro **ὕτ-τρο-ς*, Latinorum autem *uterus* pro **ut-teru-s* uel potius **ud-teru-s*, quod suppeditat Sanscr. *ud-ara-m* (Curtius[5] p. 228): aspero facile carebit *ὄδ-ερο-ς*, forma dialecti alicuius propria, cuius *o* uergebat ad *u* (*υ*), itaque fortasse Italiotarum, cf. p. 295 not 2.

Πόλυντρα· ἄλφιτα

Schmidt cur Aeolicum dicat, causam non uideo: rectius Salmasius (Wannowski l. l. p. 42) Lat. *polenta* contulit. Grauior uero cum sit terminationis immutatio, uetustioribus his adiungere malui glossam quam nouiciis. Quamquam rem incertissimam esse ipse concedo.

§ 2. Latina.

A) Comparatiua ut ita dicam studia grammaticorum Graecorum. Latina aut a Graecis ducuntur aut cum eis comparantur aut eorum opera explicantur. Cf. I § 10.

**Ἴλαξ· ἡ πρῖνος, ὡς Ῥωμαῖοι καὶ Μακεδόνες.*

Non agnouit glossam Sturz de dial. Mac. p. 41, sed mutandam censuit cum Musuro *ἴλεξ*. Iam cum Draco Stratonicensis teste Schmidtio dicat: *τὸ ἴλαξ τὸ ῑ καὶ τὸ ᾱ μακρὸν ἔχει*, lucramur aliquod Lat. *ilāx*, quod iuxta se habet *ilex* eadem ratione, quae intercedit inter *mordāx* et *mordex* (Buecheler, Woelfflinii arch. I p. 104.). Corssen II[2] p. 195. 204.

V. *κεκαφηότα* legitur (Hom. *E* 698):

ἐκπεπνευκότα. κάπυς γὰρ τὸ πνεῦμα καὶ κῆπος ὁ περιπνεόμενος καὶ εὐήνεμος τόπος. ἔνθεν καὶ καπηλάτος (*capillatus*), *ἀπὸ τοῦ διασείεσθαι αὐτοὺς τὰς ἐν τῇ κεφαλῇ τρίχας ὑπὸ τοῦ πνεύματος. καὶ γὰρ καὶ αὐτὴ ἡ κεφαλὴ ὑπὸ Ῥωμαίων κάπουτ κέκληται, ἀπὸ τοῦ ὑψηλοτέραν εἶναι τοῦ ἄλλου σώματος αὐτὴν* (*καὶ*?) *πεπνεῖσθαι.*

Cf. *κάπουτ(ις)· κεφαλή. Ῥωμαῖοι.*

Haec etiamsi prorsus insulsa Meinekio (Philol. XIII p. 559) iure sunt uisa, tamen ex eis, quas supra p. 299 uel optimorum auctorum in hoc genere nugas non sine consilio apposui, apparet in expellendis huius notae ariolationibus cautissimo opus esse iudicio. Accedit, quod κάπουτ iam bonis temporibus in Graecorum notitiam peruenit: explicabant enim eius opera Capuae nomen. Strabo V p. 242 (Eustath. ad Dion. Per. u. 357).

In itacismo, qui est in καπηλάτος (non καπήλατος, uide Buttmanni gramm. d. neutestamentlichen sprachgebrauchs p. 6 not. 2), noli offendere. Videtur enim grammaticus καπηλάτος intellexisse, quasi esset καπ-ήλατος, cf. ἱππ-ήλατος.

*Λυδοί· οὗτοι τὰς θέας εὑρεῖν λέγονται, ὅθεν καὶ Ῥωμαῖοι λούδους φασί.

Speciosissimam hanc et quaesitae doctrinae glossam cum Schmidtio textu expellere profecto priuare, non restituere est Diogenianum. Res ipsa satis nota. Liu. VII c. 2. Dion. H. II c. 71. Appian. Libyca c. 66. — Mueller Etr. II[2] p. 198.

De glossa ὅρια· τὰ νεώρια. ἔνιοι ἀποθήκας. καὶ Ῥωμαῖοι ὅρεα καλοῦσιν', uide p. 316.

Ῥᾶνα· ἄρνα. Ῥωμαῖοι δὲ βάτραχον.
Vocabulum Graecum adde apud Curtium[5] p. 345, quem audi: 'das doppelte ρ in πολύ-ρρην wird wie in ἐρρήθη-ν aus Ϝρ entstanden und eine alte doppelform Ϝαρ-ν, Ϝρα-ν anzunehmen sein. Die zweite form ist als ῥήν bei späteren autoren und in den ableitungen ῥῆν-ιξ = ἀρνακίς schaaffell, Ῥήνεια erhalten'.

Addo quaedam, quae uel omisso Romanorum nomine in eundem censum uocanda esse mihi uidentur:

*Ἰνουλεούς (-οῦς cod. et edd.)· νεβρός (νευρός cod.). ἐνικῶς. (hinnuleus), inuleus.

De ipso Lat. *hinnus, hinnulus* post uirorum doctorum iudicia, quorum conspectum exhibet Saalfeldii tensaurus p. 556, nihil habeo, quod addam. Cum Hehnio kulturpfl. p. 516 aduenticium uocabulum esse Latinis et ipse persuasum habeo. Sed pugnandum mihi est contra Schmidtium, qui Callimacheam glossam statuens scripsit in fine ἐθνικῶς. Glossator enim ἐνι-

κῶς addidit, nimirum ut indicaret, quod indicare etiam debuit insolentius reddens Lat. *-us* per-ους, non per-ος, singularem subesse numerum, non accusatiuum pluralem. Cum autem turbetur hac glossa ordo litterarum, ego additis uerbis (καὶ παρὰ Ῥωμαίοις) ἰνουλεοὺς νεβρός ἑνικῶς coniungam cum priore, qua docte et prolixe explicatur ἴννος (γίννος). Omissis igitur illis, quae modo suppleui, uerbis lacuna exstitit, qua factum est, ut pro additamento euaderet glossa singularis [1]).

1. Ῥεκτός· ἀνδρεῖος ἢ (del. Salmasius) χιτών
2. ῥεκτῶν· ἀπομακτρῶν. ἢ ἱματίων.

Wannowski cum aliis (l. l. p. 279) in gl. 1:

ῥέκτης· ἀνδρεῖος
ῥεκτός· χιτών.

Neque tamen puto quidquam mutandum esse nisi ῥεκτός. Est uocabulum ῥέκτης i. q. ῥεκτήριος, δραστήριος, cf. Plut. Brut. c. 12: οὐκ ὄντα ῥέκτην οὐδὲ θαρραλέον. Inde est etiam nomen proprium Siculorum Ῥέκτας (cf. ad CIG III no. 5643). Ῥέκτῃ ἀνδρί· τῷ πράκτῃ, Suidas. Hoc igitur ῥέκτης explicanti grammatico in mentem uenit, quod nunc legimus in Festo p. 277: 'rectae appellantur uestimenta *uirilia,* quae patres liberis suis conficienda curant ominis causa. Ita usurpata, quod a stantibus et in altitudinem texuntur' (cf. Salmas. ad script. hist. Aug. p. 400 f). Inde illud ἢ χιτών.

Iam glossam alteram ut expediam, proficiscendum est a glossa ῥόχανον· σκυταλίδα, ἀπομακτήριον (ἀπορακτήριον Schm., παρεκτήριος cod., unde fortasse παραρεκτήριος), ἢ ἀπορηγλιῶσι (Schm., ἀπορiχοῦσι cod.) τὸ μέτρον. Cf. ῥάκτρια· τὰ ῥαβδία, ἐν οἷς τοὺς καρποὺς ἀπαράσσουσιν, et ἐπιρρόχανον· ἀπόμακτρον (ἐπιρρόγανον cod.).

Habemus hic, quod Latini dicebant *hostorium.* Comparet autem in uocabulis Graecis uaria forma (ῥοχ-, ρεκ-, ῥιχ-, ῥακ- [2]), ῥογ-) thema, quod est in Lat. *regere,* in Graecis ὀρέγ-ω, ὀριγ-

1) Eadem fortasse est ratio glossae γρομφάς· ὗς παλαιά, σκρόφα, ὁμοίως καὶ ἡ γρόμφις. *Scrofa* enim et γρομφάς ab eadem stirpe ductae uidentur (Curtius[5] p. 703). Cf. Aristoph. Byz. περὶ ὀνομ. ἡλικ. fr. III N.

2) Nisi hoc seiungimus, cf. ῥάκη, ῥακῖδες.

νά-ο-μαι, ὀρόγυια, in illo Siculo *ῥογός,* de quo diximus supra p. 316. Curtius [5] p. 185.

Potest igitur etiam *ῥεκτός,* cuius gen. plur. *ῥεκτῶν* laudat Hesychius in gl. 2, hostorium fuisse. Eadem tamen forma cum esse posset a *ῥέκτης,* quod modo explicauit, addidit grammaticus utriusque linguae peritus *ἢ ἱματίων.*

Ῥῶμα (*ῥῶμα* Schm.)· *ῥώμην, ἰσχύν. ὅρμημα. ὡς γνῶμα, γνώμην.*

Prorsus mihi certum est hic latere Romae originationem, cuius gratia fictum est illud *ῥῶμα.* Voluit Latinam nominis formam explicare, qui bene sciret in usu esse Graecis *Ῥώμη* (cf. Hesych. u. *ῥώμη*). Cf. Etym. M. p. 705, 48 (auctore Oro, Miller mélanges p. 263). Etiam Fauorinus glossae addit: *ἐπὶ δὲ τῆς πόλεως ἀπὸ Ῥώμου καὶ Ῥωμύλου τοῦ Αἰνείου παίδων.*

B) Aptus fit transitus hac glossa ad eas, quibus explicantur nomina propria Romana. Nam cum inde a Varronis aetate onomatologica studia Romae florere numquam desierint (Loewe prodrom. p. 387, gloss. nom. p. 143), nihil habet miri, quod Graecos quoque eis operam nauasse [1]) in Hesychiano lexico non incerta uestigia indicant.

Ἀβιόλη· *σπέρμα ἐμφερές ....* (*σπέρμα τι,* Fauorinus). Latinum nomen *Auiola* sensit Lobeck path. proll. p. 131.

Est autem quaedam herba, quae *auia* dicebatur, tamquam 'groszmütterchen', ut nos in alia planta 'stiefmütterchen'. Columella VI c. 14, 6: 'Celsus quidem tumenti ceruici herbam, quae uocatur auia (*habia* codd.), ut supra dixi, contundi et imponi iubet'. Ipsa uero quae sit auia, libenter Schneidero (script. r. r. II [2] p. 329) concedam non satis constare. Nec tamen uideo, quid obstet sententiae Facciolati, qua uult auiam esse senecionem, quem 'quia uere canescit', erigerontem uocare Graecos Plinius (nat. hist. XXV c. 13, 106) docet, cuiusque flores *πάπποι* uocabantur secundum Apuleium de herb. c. 75. Nonne omnia bene consentiunt, auia, *πάππος,* senecio, erigeron?

---

1) Feruntur in glossariis *Ἀλινάτωρ*: Salinator, *Βλεσόπους*: Scaurus etc.

Tertium comparationis in promptu est: comparatur marcidus flos cum canescente capite senis. Scripsit Hesychius fortasse: *σπέρμα ἐμφερὲς ἠριγέροντι* (cf. s. u. *σησαμοειδής*).

Auiola cognomen fuit Aciliorum[1]) (De Vit onom. p. 590 col. b). Maximi autem documenti est cognomen, Herennio quod fuit, Senecio (Tac. Agr. 2).

Unum restat, in quo offendi possit, in Hesychii explicatione positum esse *σπέρμα* pro ipsa herba uel eius flore. Cuius tamen usus unum saltem affert ex glossariis exemplum Stephanus: *σπέρμα ῥόδου·* calta (caltha).

Καισάραι· περικεφαλαίαι (*αἶοι*?). caesaries. Accuratius Lydus de mens. IV c. 63: *καισάριεν* = caesariem. Philoxenus: 'caesaries: *ἀνθρώπου κόμη*'. Explicari eiusmodi glossis Caesaris nomen solitum esse uel infimae aetatis testis est Constantinus Manasses, quem Du Cangius citat:

Ἄλλοι δὲ πάλιν λέγουσιν τῆς κεφαλῆς τὴν κόμην
Ῥωμαίους λέγειν καισάρην. Καῖσαρ γοῦν ἐπεκλήθη
Γαΐος ὡς εὐπλόκαμος.

Λιτύρα· κυρίνη

Schmidt cum Vossio cogitat de Lat. *litura* mutatque *κηρίνη*, quod quid sibi uelit, non satis adsequor. Ut dicam, quid sentiam: Hesychio deest glossa *Κυρῖνος* (*Quirinus*). Vide enim Lydum de mag. I c. 5: (Romulus) *Κυρῖνος προσηγορεύθη, οἱονεὶ κύριος, κἂν εἰ Διογενιανῷ τῷ λεξογράφῳ* (sic) *ἄλλως δοκῇ* (cf. Plut. Rom. c. 29, quem fortasse respiciebat Diogenianea glossa). Itaque uidetur iam pridem uocabulum *Κυρῖνος* in lexico obscuratum esse aliqua litura, notauisse autem doctus quidam, quod legere sibi uidebatur, ita fere in margine: *λιτύρα· κυρίν*[*η*], quod facta lexici illa diorthosi tamquam glossa in ipsum textum migrauit. Neque enim raro fit, ut ultimi aeui scioli cum Graecis adnotationibus misceant quaedam Latina, qua de re uide Lehrsium, Pindarscholien p. 97.

---

1) Quorum tamen planta nulla uidetur tamquam insigne fuisse. Vide nummos eorum in Mommseni 'röm. münzwesen' p. 631. Cf. eiusdem 'röm. forschungen' I p. 44.

Talia uero adnotata interdum in textum inuadere docet locus Gell. X c. 12, cuius in fine laudatum est fragmentum aliquod Graece scriptum. Addidit aliquis: *μέχρι γὰρ τούτου*, quod omni iure seclusit doctissimus editor.

**Πίος· εὐσεβής.* Pius.

Secundi saeculi grammatici, qui Romae docebant, hoc inprimis agnomen bene nouisse nemo negabit. Ludi quoque Piales (*ἀγῶνες πῖοι*) in honorem Hadriani ab Antonino Pio instituti *Εὐσέβεια* Graecis erant (ad CIG I no. 1068, III no. 5810).

Σέξστος (*σέξεστος* cod., emend. Meineke, Philol. XII p. 621)· *ὄνομα κύριον.*

De auctore huius glossae Philoxeno iam dixi p. 298. *Σέξτος* legitur Polyb. XXXII, 20, 2, quem locum fortasse respicit glossa. De scriptura *Sexstus* et in libris et in titulis frequenti cf. Lobeckii paralip. p. 18 (Corssen I² p. 296).

C) Antiquitates Romanae. Cf. p. 282.

1. *Δικάτωρ· ὁ διπλασίαν τὴν ἀρχὴν ἔχων.*
2. *δικτάτωρ· ὁ διπλασίαν τὴν ἀρχὴν ἔχων.*

Significat gl. 2 magistratum Romanum plurimisque in lexicis eadem fere forma circumfertur (Wannowski l. l. p. 169). Explicatione autem Hesychiana inductus suasit Heinsius *δικράτωρ*, sed omnia sana sunt. Tenemus enim ueriloquium tamquam *δι-κτάτωρ, δι-κτήτωρ* de uerbo *κτᾶσθαι.* Byzantinis quoque tritum hoc fuisse docet glossa nomica Du Cangii, qua Hesychianae glossae adiectum est: *ὃς παρὰ Ῥωμαίοις δισύπατος καλεῖται.* Minus uero quadrat explicatio Hesychiana in uocabulo *δικάτωρ*, cuius genuinum interpretamentum nescio an expulerit dictatoris nimia uicinitas. Componebant autem Graeci *δικάτωρ* cum *δίκα, δίκη*, ut iam uidit Dindorf in Steph. thes. s. u. Inde etiam explicandum, quod uel infima aetate et notum et passim etiam usitatum est uocabulum. Dion. Hal. V c. 73 (cf. Plut. Marcell. c. 24): *ὄνομα δ' αὐτῷ τίθενται δικτάτορα, εἴτε διὰ τὴν ἐξουσίαν τοῦ κελεύειν, ὅτι θέλοι, καὶ τάττειν τὰ δίκαιά τε καὶ τὰ καλὰ τοῖς ἄλλοις, ὡς ἂν αὐτῷ δοκῇ. τὰ γὰρ ἐπιτάγματα καὶ τὰς διαγραφὰς τῶν δικαίων τε καὶ*

ἀδίκων ἠδίκτα Ῥωμαῖοι καλοῦσιν, εἴτε, ὥς τινες γράφουσι, διὰ τὴν τότε γενομένην ἀνάρρησιν, ἐπειδὴ οὐ παρὰ δήμῳ τὴν ἀρχὴν εὑρόμενος κατὰ τοὺς πατρίους ἐθισμοὺς ἕξειν ἔμελλεν, ἀλλ' ὑπ' ἀνδρὸς ἀποδειχθεὶς ἑνός (consul dictatorem dicit). Sed ad explicandum δικάτωρ haec fere inutilia, uerum suppeditat reuerendae aetatis cippus Spoletanus (Buecheler Rh. M. XXXV p. 627), ubi cum legatur: 'eius piacli moltaique dicator(ei) exactio est(od)', etiam in ipsa lingua Latina *dicator* fuisse apparet. Bruns, font. iur. Rom.[4] p. 54: 'dicator est, qui dicat rem sacram, i. e. in uico magistratus uicanus'. Quod non satisfacere rei Buecheler l. l. docuit. Mihi quidem uidetur fuisse apud priscos Latinos uerbum **dicare*, sensu a dicendi uel edicendi uerbo haud diuersum, id quod confirmat Fest. p. 75: '*dicassit:* dixerit', quam glossam ad Lucilium refert Loewe prodr. p. 336. Eadem fere ratione ex Philoxeni '*ducator: ἀγός*' elicias **ducare*, ex participio frequentissimo *elegans* uerbum **elegare*. Dicator igitur magistratus, sane uicanus aliquis, a dicando, dictator a dictando uocatus est.

Π α λ ί λ ι α (Salmas. *Παλλία cod.)· ἀγών. οἱ δὲ τῷ Πάλει, ἔνιοι δὲ τῷ Πανί.

Wannowski l. l. p. 253. Post ἀγών aliquid excidisse, fortasse Romanorum nomen, indicat, quod statim sequitur: οἱ δέ.

Ath. VIII p. 361 f: ἔτυχε δὲ οὖσα ἑορτὴ τὰ Παρίλια μὲν πάλαι καλούμενα, νῦν δὲ Ῥωμαῖα, τῇ τῆς πόλεως Τύχῃ ναοῦ καθιδρυμένου ὑπὸ τοῦ πάντ' ἀρίστου καὶ μουσικωτάτου βασιλέως Ἀδριανοῦ. Vides igitur, quam facile potuerit Diogenianus glossam, ut 'suae aetatis' (cf. p. 300), copiis suis addere.

Π ά τ ρ ω ν ε ς· οἱ πρῶτοι τῶν ἀξιωθέντων τῆς Ῥωμαίων πολιτείας ὑπὸ Ῥωμύλου, ἑκατὸν ὄντες, ὥσπερ δευτέρων πατέρων τάξιν ἐχόντων· καὶ ἐκ τούτου οἱ κρινομένοι(ς) βοηθοὶ παραγινόμενοι.

Omnia clara sunt. *Πάτρωνας* enim Graeci et patres conscriptos et patronos causarum dicebant. Plut. Rom. c. 13: ὁ μὲν οὖν σενᾶτος ἀτρεκῶς γερουσίαν σημαίνει. πατρικίους δὲ τοὺς βουλευτὰς κληθῆναι λέγουσιν, οἱ μέν, ὅτι παίδων γνησίων πατέρες ἦσαν, οἱ δὲ μᾶλλον ὡς αὐτοὺς ἔχοντας ἑαυτῶν ἀποδεῖξαι

πατέρας, ὅπερ οὐ πολλοῖς ὑπῆρξε τῶν πρώτων εἰς τὴν πόλιν συρρεόντων. οἱ δὲ ἀπὸ τῆς πατρωνείας. οὕτω γὰρ ἐκάλουν τὴν προστασίαν καὶ καλοῦσιν ἄχρι νῦν οἰόμενοι Πάτρωνά τινα τῶν σὺν Εὐάνδρῳ παραγενομένων .... ἀφ' αὑτοῦ τῷ πράγματι ταύτην τὴν προσηγορίαν ἀπολιπεῖν. Ipse uero Plutarchus quamquam quartam ipse proponit originationem, hoc tamen apparet, commune aliquid habere Hesychium cum Plutarchi doctrina textuque Diogenianeo iniuria expelli glossam. De ipsa forma *πάτρωνες* Sickinger l. l. p. 39 not. 1.

Ῥῶστρον· ἔμβολον.

Rostrum est nauium. In mentem uenit extemplo columna rostrata, cuius mentionem in Latinorum grammaticorum scriptis certe non uno loco inuenerunt Graeci. Adde: *τοὺς καλουμένους ἐμβόλους*, Polyb. VI c. 53, 1.

Τήβεννος· εἶδος περιβολαίου παρὰ Ῥωμαίοις.

Τύπον Italicum *ἐν τῇ τηβεννικῇ ἐσθῆτι* iam Strabo uidit (III p. 167), post quem uerum uidisse inuenio Pearsonem aduers. Hesych. II p. 824. Accuratius autem hac de glossa eiusque origine Buecheler Rh. M. XXXIX p. 420 sq., cuius doctissimis uerbis nihil ego habeo, quod addam.

Vocauerim autem in eundem censum glossas quasdam, quae ex historia Romana Graece conscripta et ipsae uidentur ductae esse:

Φαλάρικα· εἶδος λόγχης,

alienum uocabulum, si quid uideo, a Byzantinis et uel ob hanc causam melioris notae speciem prae se ferens.

Fest. p. 88: '*falarica* genus teli missile, quo utuntur ex *falis* i. e. ex locis exstructis dimicantes'. *Falae* uero ibidem dictae ab altitudine, 'a *falando,* quod apud Etruscos significat caelum'. Quod apud Hesychium quoque legendum censeo, cuius glossam *φάλαι· ὅρα, σκόπει* feliciter Mueller ad Festi l. l. emendat *ὄρη, σκοπιαί.* Et quoniam non *falarica* tantum, sed et ipsa *fala* significat machinam aliquam militarem (cf. Ribbeckium ad Nou. At. u. 12 com.[2] p. 256), pro eis, quae in Hesychio nunc sunt:

φάλαι· ὅρα, σκόπει

**φαλαγγοστορύναι· ὄργανα πολεμικά*

ego malim: *φάλαι· ὄρη, σκοπιαί. ὄργανα πολεμικά.*
**φαλαγγοτορῦναι* (uox comica, cf. Varronis *Cosmotoryne*)· . . . . .

Φερεντάριοι· τάγμα στρατιωτικόν.

'Ferentarii uel rorarii', Wannowski l. l. p. 209. Ut Plautinum affert uocabulum Varro l. l. VII § 57. Festo (p. 85) sunt 'auxiliares in bello a ferendo auxilio dicti, uel quia fundis et lapidibus pugnabant, quae tela feruntur, non tenentur, ita appellati'. 'Funditores' Vegetius quoque (I c. 20) eos dicit, 'in cornibus locatos, unde pugnandi sumebatur exordium'. Idem 'apud ueteres inter pedites' eos fuisse dicit, quocum consentit Byzantinorum de eis silentium.

Φλεξέντης (Buecheler Rh. M. XXXV p. 628, *φλεξεντιής* cod.)· *ἱππικὴ τάξις παρὰ Ῥωμαίοις.*

'*Flexuntes* appellati a genere pensilium, quod . . . . uocabant . . . . *ἐφίππιον*', Granius Lic. p. 4 a, 20. 'Celeres sub Romulo regibusque sunt appellati (equites), deinde *flexuntes* (alii: *flexumines*), postea trossuli . . . . idque durauit ultra C. Gracchum', Plin. nat. hist. XXXIII c. 2, 9, unde aestimanda est insignis glossae aetas. Nec est nullius momenti, quod eisdem fere temporibus, quibus Romanis equites fuisse flexuntes modo didicimus, Siculi uocauerunt eosdem *καμπούς* eodem fere sensu (p. 331).

D) Metrologica, cf. p. 299.

Δηνάριον· [τὸ νόμισμα ἢ] εἶδος ἀργυρίου. denarium. Schmidt in epecdosi relegauit glossam ad Matth. c. XX, 2: *συμφωνήσας δὲ μετὰ τῶν ἐργατῶν ἐκ δηναρίου τὴν ἡμέραν* etc. Sed huic sententiae non fauet explicatio Hesychiana. Exspectaremus simile quiddam glossae Basilicanae: *σαλάρια· δηνάρια.*

Melioris igitur notae glossam statuerim nec offendendum puto in genere neutro. Nam etiam *denarium* forma bonis iam temporibus frequentatur. Contra illud *τὸ νόμισμα ἢ* infimae aetatis additamentum esse censeo, qua iam uniuersam pecuniae uim ac potestatem habebat denarius. Cf. Alban. *dẹnắri,* Rum. *dinárjŭ* (Miklosich denkschr. d. Wiener akad. XX p. 21). Ital. rec. *danaro, danaio.*

Λεύγη· *μέτρον τι, Γαλάται* (*γάλακτος* cod.). leuga. Vox Gallica (Franco-Gall. *lieue*) cum Graecis auctoribus ignota uideatur, per Romanos, qui illam nouerunt, in notitiam conditorum lexici peruenit.

Μίλιον· [*δένδρον ὅμοιον ἐλάτῃ, ᾧ τοὺς νέους στεφανοῦσι ἐν ταῖς πομπαῖς* (cf. s. u. *σμῖλος*)], *μέτρον ὁδοῦ σταδίων ζ′, οἱ δὲ ζ′ †ὑποδῶν δ′.*

De Eratosthene uide p. 281. *Μιλιᾶσθαι*, miliariis metiri, Polyb. XXXIV, 7.

Est autem *μίλιον* in uniuersum VIII stadiorum. Unde Strabo VII p. 322 fin.: *λογιζομένῳ ὡς μὲν οἱ πολλοὶ τὸ μίλιον ὀκταστάδιον.* Hesychii autem ζ′ non ad Olympicum, sed ad Asiaticum stadium spectat, de quo Plut. C. Gracch. c. 7: *τὸ δὲ μίλιον ὀκτὼ σταδίων ὀλίγον ἀποδεῖ*, accuratius Photius u. *μίλιον*: *ἑπτὰ γὰρ ἥμισυ στάδια ποιοῦσι μίλιον.* Quare nescio an Hesychius scripserit: *οἱ δὲ ζ′ καὶ ποδῶν τ′.*

E) Glossae medicae et *ἐξηγήσεις βοτανῶν*, quoad quidem melioris notae uidentur. Cf. p. 301.

Γεντιανή· *ῥίζα τις οὕτω καλουμένη χρήσιμος οὖσα εἰς τὰς ἀντιδόσεις.*

Plin. nat. hist. XXV c. 6, 71: 'Gentianam inuenit Gentius rex Illyriorum ubique nascentem, in Illyrico tamen praestantissimam .... radicis natura est excalfactoria'. Subest radix *γεν*, *gen*: deductum tamen hinc thema *genti-* facit cum Lat. *gen(ti)s*, in Graecis sui simile non habet.

Σάλιξ· *ἰτέα, Ῥωμαῖοι.* salix.

Φάβα· [*μέγας φόβος καὶ*] *τὸ σύνηθες ὄσπριον.*

Cf. *κύαμος· ὄσπριον* [*φάβα μεγάλη*], *ἢ ὁ κλῆρος* etc. *Τὸ σύνηθες* est: *τὸ κατὰ συνήθειαν λεγόμενον. Τὸ φάβα καὶ αὐτὸ βάρβαρον, εἰ καὶ κλίνοιτο*, Herodian. I p. 351, 20. *Φάβα ἀπὸ τῆς Ἰταλῶν ... φωνῆς μετηγμένον εἰς τὴν Ἑλλάδα φωνήν*, Theognostus, an. Ox. II p. 78, 16.

Φόρμικα· *μύρμηκα.* formica. Cf. *ὅρμικας· μύρμηξ.*

Latinam glossam uidit Curtius[5] p. 338. Morbi nomen formicam esse animaduertit Lobeck paralip. p. 144 not. 38, qui

tamen non debebat Musuri malam coniecturam (*φόρμιγγα*) sequi. In usu est medicis etiam *formicatio* (*μυρμηκίασις*), *formicare* (*μυρμηκίζειν*). Formae autem *ὅρμικας* uereor ne subsit grammatici alicuius nugipolyloquidis futtilis doctrina: 'sane formica dicta est ab eo, quod ore micas ferat' (Seru. ad A. IV u. 402).

F) Addo quaedam, ut mihi uidetur, *τῶν ἐπὶ Διογενειανοῦ γεγενημένων*, uulgari ab usu non aliena quidem illa, sed quae a Byzantinorum consuetudine paulo distent ideoque melioris notae uidentur esse.

Κάσα, οἰκία, καλύβη, οἴκησις παρὰ Ῥωμαίοις. casa.

Καίτρεαι· ὅπλα Ἰβηρικά. οἱ δὲ κυρτίας.

Cf. **κατείρα· ἀσπίς, πέλτη.* caetra.

Romanis inde a Varrone in usu est (Non. p. 82, 17), Graecis non item. Itaque ueri est simile spectare glossam ad quendam rerum Romanarum scriptorem. *Κατείρα*, corruptum, nihil aliud, quam *καίτρα*. *Καίτρεαι* profectum est a Lat. **caetrea* (cf. *capra* et *caprea*).

Πικέλα· πίσσα. Ῥωμαῖοι. picula.

Picula cum inferioris aetatis Latinis sit *γλοιὸς παιδικός*, explicatio Hesychiana *πίσσα* ad uetustiorem usum recedit. Fortasse iam Italiotae uocabulum more rustico deminutiue fictum a Bruttiis acceperunt, apud quos picis coquendae atque conficiendae tamquam fabricam fuisse Plinius tradit nat. hist. XIV c. 20, 127 [1]).

**Πόρτα· θύρα πόλεως ἢ αὐλῆς οἴκου.* porta.

Παρὰ τὸ τὸν πόρον τηρεῖν addunt Etym. M. p. 683, 59 et Fauorinus.

Πορτικός· στοά. porticus.

Byzantini potius, ut uidetur, *πόρτιξ* (Du Cange).

Σκάλα· κλῖμαξ, ἀνάβασμα. scala.

Pollux I § 93: (nauium) *ἀπόβαθρα καὶ διάβαθρα, ἣν σκάλαν καλοῦσιν.*

---

1) *-ελα* pro Lat. *-ula*, ut in *βούβελα*, cf. p. 323.

Φαμελία· *ὁμόδουλ(οι).* familia.
De *ε* pro *ι* posita, more in Graecis transscriptionibus nulla aetate non usitato cf. Wannowski l. l. p. 4, Dittenberger Herm. VI p. 136, Cohn philol. anz. 1885 p. 202 (cf. *λέντιον, linteum, λεγεών, tegio* etc.).

Cap. II. Hesychiana.

In omnibus eis glossis, quas supra enarraui, hanc legem me secutum esse uelim te memoria tenere, ut a Diogeniano nihil abiudicarem, quod aut non esse aut non posse esse Diogenianeum adhuc nemo demonstrauit. In singulis sane errare potui. Maxime uero uereor, ne iniuriam fecerim, de quo nunc dicendum est, Hesychio. Huic enim quid tribuendum sit ex Latina lexici farragine, ille demum accuratius poterit demonstrare, cui Hesychii uitam atque aetatem certioribus finibus licuerit definire. Ego cum Alexandrinum grammaticum (cuius in dictione ne Alexandrinae quidem uestigia dialecti desunt, Schmidt quaestt. Hesych. p. CLXXXIX) a Bosporanae originis glossis sacrisque interpretamentis liberandum esse persuasum habuerim, admodum pauca relicta uideo, quae uindicari posse Hesychio mihi uidentur. Idem tamen, uti iam dixi, non negauerim posse etiam ex eis, quae ut Diogenianea laudaui, nonnulla ad Hesychii doctrinam redundare. Byzantinis autem cum tanta fuerit Romanorum uocabulorum quasi familiaritas, ut ne sentirent quidem aduenticiam eorum naturam, sed prorsus ut Graecis uterentur eis explicarentque eorum opera uel mere Graeca et usu tritissima: Hesychiana doctrina non indigna esse opinor, quae laudato Romanorum nomine afferuntur. Quibus adiunxi, quae Du Cangii copiis in comparationem uocatis ab usu uulgari infimae aetatis paulo remotiora uidentur esse.

Singula tamen distinguere iam supersedeo, sed litterarum sequor ordinem, quantumuis licenter modo huc modo illuc nos uocantem.

Καιλ....· *οὐρανούς.* *Ῥωμαῖοι.* caelum.
Schow in codice scriptum uidit *καιλόν.* Musuri *καιλούς* doctius uidetur, quam ut uerum esse credam (Ennius ann. u. 474 V).

Λακιναρίδιον· Ῥωμαῖοι, ὑπόδημα.
Suffixo deminutiuo duplici formatum est. Descendit enim de lacinia, quam *τὰ ἀμφιβαλλόμενα* explicat Choeroboscus, anecd. Par. II p. 236, 12, Cyrillus autem *κράσπεδον*, sicuti Festo quoque p. 117 lacinia 'pars uestimenti' est. Neque tamen iure Meursius gloss. Graecobarb. p. 295: 'errat Hesychius, non enim est *ὑπόδημα*'. Nam etiam u. *ἀναξυρίδες* occurrit in explicatione *ὑπόδημα*, cui uocabulo uim aliquam latiorem illa aetate tribuerunt.

Δραχμή· τὸ ὄγδοον τῆς οὐγγίας.
Melioris notae glossis attribuitur loco Galeni comparato, quem affert Boeckh metrol. untersuchungen p. 24: *ἡ οὐγγία ἄγει παρὰ μὲν τοῖς Ἀττικοῖς δραχμὰς ζ', παρὰ δὲ τοῖς Ἰταλικοῖς δραχμὰς η'.* Idem docet illam hic intellegi debere drachmam, quae denarii locum obtinuerit fere inde a saeculo secundo. Adiungendae autem sunt glossae: *δίδραχμον· τὸ τέταρτον τῆς οὐγκίας* et *κυάθους· σκαφιώλια, ὠάρια σιδηρᾶ, οἷα ...... κύαθος δέχεται ὑγροῦ τινος οὐγγίας δύο,* qua in glossa lacunam me statuisse nemo reprehendet. Sunt autem:

48 cyathi = 1 sextarius (Hultsch metrol. p. 91)
20 unciae = 1 sextarius (ibid. p. 88 not. 1)

ergo 48 cyathi = 20 unciae
1 cyathus = $^{5}/_{12}$ unciae, i. e. ca. $^{1}/_{2}$ uncia.

Quae cum ita sint, quod praebet codex: *γ̊γ̊ β'*, non recte soluit Musurus. Scribendum potius est: *κύαθος δέχεται ὑγροῦ τινος οὐγγίας ἥμισυ.*

Non subesse hic uetusta Italica (*ὀγκία, τριόγκιον* [cf. supra p. 317], *πεντόγκιον*, cf. Phot.: *ὀγκίαν τὸν σταθμὸν Σώφρων καὶ Ἐπίχαρμος*), indicio sunt litterae *ου* et *γγ*. Vide Ahrens II p. 392. Litterae *κ* praeeunte nasali mollitae exemplum infra inuenies uocem *κάγγελος* (cancellus). Cf. Umbr. *iveka ivenga*, Neograec. *κωμικόν*, sed *τὸγ γωμικόν* (Foy, lautsystem etc. p. 47).

Ῥήγεα· παλλία βαπτὰ ὑπὸ (*ἀπὸ* cod.) *Ῥωμαίων. βεβαμμένα ἱμάτια. ῥηγεῖς γὰρ οἱ βαφεῖς.*
Cf. *τριβώνιον· παλλίον, περιβόλαιον.*

Latinam pallii originem post Corsseni I[2] p. 527 doctam explicationem neminem puto esse negaturum. Concedam autem, quod scripsi *ὑπό*, si id non placet, glossae inter Hesychianas locum non esse. Nam et Byzantinis frequens est *παλλίον* et potuit *ἀπὸ Ῥωμαίων* addere, qui *ῥήγεα* cum Lat. *regia* componendum duxit.

Σαίκουλουμ· χρόνος [*σάκκος*]. *Ῥωμαῖοι.* saeculum. Cyrillus: '*αἰών*: aeuum, saeculum'. Philoxenus: 'saecula: *αἰῶνας*'. De continui alicuius glossarii uestigiis, quae in promptu hoc loco uidentur, uide p. 305.

Σέδας· καθέδρα. sedes.

Delendum uocabulum, quod etiam Suidas et Photius praebent, ex Graecis Curtii[5] p. 241. Latinam originem glossae uidisse inuenio Dobraeum, adu. crit. III p. 51.

In mutata declinatione ne offendas, appono *φίνα* (finis), *νάβα* (nauis), *λάγκη* (lanx) (Wannowski l. l. p. 63).

Σορδισμός· τὸ μὴ καθαρῶς διαλέγεσθαι ἤτοι ἑλληνίζειν.

**σόρδιδον· ῥυπαρόν*, quod cum pugnet cum ordine, priori glossae statim adiungam: (*ἔστι δὲ*) *σόρδιδον ῥυπαρόν.*

Indicat glossa quantumuis barbara doctiorem auctorem, qui nouerit grammaticorum Latinorum usum uocabuli technicum.

Addo incerta quaedam (A) et male intellecta (B).

A.

Βερβίνια· ξύλα καθηλωμένα, ἐξ ὧν τὰς ληκύθους ἐκρέμων. οἱ δὲ γένος τι Ἀρκαδικὸν τοὺς Βερβενίους. uerbenae?

In genere Arcadico noli offendere. Etiam *τήβεννον* sibi uindicare studuerunt Graeci ficto aliquo heroe Arcadico (Buecheler Rh. M. XXXIX p. 420 sq.). Simile quid uidimus in gl. *πάτρωνες*, cf. p. 339. Maiorem autem difficultatem mouet explicatio. Tenendum tamen est uerbenarum potestatem omnino latius patere. 'Verbenae dicuntur uirgulta (*ξύλα*), quae semper uirent, iucundi odoris. Alii uerbenas uirgulta religioni apta', Seru. ad Ecl. VIII u. 65. Sunt igitur *ξύλα, ἐξ ὧν τὰς ληκύθους ἐκρέμων*, uirgulta, quibus opus est ad paranda sacrificia.

Μῶδα· ἄλφιτα σίτου.

Affert Schmidt Lat. mola, sed res prorsus dubia.

Πάλμη· γέρρον.

'Palma, parma', Soping. et est parma post Polyb. VI c. 22, 1 non ignota Graecis. *Parma* autem et *palma* apud Latinos interdum promiscuum usum iniisse satis constat (cf. Tibull. I, 9 u. 82). Cum tamen Thraciae originis parmam ipse Hesychius dicat (*πάρμη· Θρᾴκιον ὅπλον, σκεπαστήριον, †κόνδοτρον*[1] *θυρεοῦ*), a Romanis aduenticium uocabulum Graecis uenisse in usum non dixerim.

Τορτύρα· τῶν κεραμίων προμήκης πυθμήν.

Γοργύρα, quod Schmidt suadet, audacior mutatio uidetur. *Τορτύρα* autem cum Graecis auctoribus ignota sit, componendum erit Latinum *tortura*, inferioris Latinitatis uocabulum. Obscurum *τορτυρόμενον· νιφόμενον* seponere satius duxi, itemque *τορκιμός*, cuius et significatio et per litteram *κ* finitum thema Latini uerbi, quod est *torquere*, familiam aduocare uidetur[2].

B.

Ἄβλαροι· ξύλα.

Perperam Schmidt secundum Pearsonem *applare* contulit, pro quo et *apalare* est, 'cochlear, cuius praecipuus usus erat in sumendis ouis teneris et sorbilibus' (Forcell.), quae *apala* dicuntur (*ᾠὰ ἁπαλά*). Inde igitur *aplar* iam Pacuuius (Ribbeck, trag.[2] p. 136). Diuersum autem ab hoc est purum putum Graecum *ἄβλαροι*, cuius uocabuli thema est *uel*, Curtius[5] p. 568 (cf. Lat. *ulōrum). Metathesi fit:

Ϝλ + uocalis producta.

**ἐ-Ϝλη-ρο-ν*	**ἀ-Ϝλη-ρον*
εὔληρον (*Ἴωνες*, Bekker an. I p. 464, 2)	*αὔληρον* *ἄβλᾱροι*
ἐλάραι (Hesychius. Dor.?)	*ἄλᾱρα* (Hesychius)

1) Etiam corruptelae huic Latinum aliquod uocabulum uidetur subesse.

2) *κ* tamen apparet etiam in *τρόξιμον* (*τρόκ-σιμο-ν*)· *τὸ ἀγριομάρουλλον*, plantae nomen apud Tittmannum Zonar. p. CXX.

Αβλαρος igitur est *τὸ τοῦ δόρατος εἰς τὸν αὐλὸν τῆς ἐπιδορατίδος ἐμπίπτον,* ligneum quidem hoc, sed, ut ita dicam, cochleatum, cuique torquendo et uertendo inducitur *ἡ ἐπιδορατίς.* Vides radicis *uel* propriam uim ac potestatem.

Βακνίδες· ὑποδημάτων.

Memores glossarum, ueluti '*baclae: ὑποδήματα γυναικεῖα σκηνικά*', mutauerunt *βακλίδες.* Rectius tamen, opinor, Alberti: *βαυκίδες,* quo de uocabulo consulendus Hesychius s. u. Possis etiam *βασιλίδες,* uide Poll. VII § 85.

Βάσκιοι· δεσμαὶ φρυγάνων.

βασκευταί· φασκίδες, ἀγκάλαι, cf. *διάφυσον· φασκίς*[1]. 'Fasces' cum sint Plutarcho (Popl. c. 12) *φάσκης,* cumque ipse Hesychius opera uocis *φασκίδες* (*ἀγκάλαι* i. e. fasciola, qua librorum compages cohibetur) exponat *βασκευταί,* equidem numquam crediderim etiam haec, *βάσκιοι* et *βασκευταί,* esse pro *fasces, *fascitores*[2]. Itaque bene Graeca uocabula statuens componam *βασκαίνειν, fascinare.* Utrumque duco ex radice *b(h)adh* (Grassmann KZ XII p. 120), cuius est nectendi uis. *Βασκαίνω* autem est pro **βαθσκαίνω,* elisa consona ante *σκ,* ut id fit in **διδαχ-σκω,* *dic-sco. Confirmat hoc significatio. Dirae enim et defixiones a Graecis uocantur *καταδέσεις.* Cuius uocabuli uis propria eadem est, quae elucet ex *βάσκιοι· δεσμαί.*

Βρινδεῖν· θυμοῦσθαι, ἐρεθίζειν.

Comparant *frendere,* quod ego ita tantum sequor, ut *βρινδεῖν* non aduenticium, sed bene Graecum uocabulum statuam. Omnino Curtii[5] p. 530 comparatio in hunc modum producenda erit: Graec. *βρέμειν, βρόμος, βροντή, βροντήσια, βρινδεῖν,* Lat. *fremere, fremor, fremitus, frontesia* (Buecheler Rh. M. XXXIX p. 408), *frendere* (quo de aliter iudicat Curtius[5] p. 203. — Cum *βρινδεῖν* cf. Scandinau. *brim* 'brandung').

Παρείκουλον· ἀπόφασις ἄρχοντα.

---

1) Scrib. *διαφῦσα* i. e. *διαφῦσα* fasciola, cuius opera tamquam coalescant singuli librorum quaterniones.

2) Mutatae litt. *β* et *f* ego omnino unum tantum noui exemplum: *βίτ = fit* (Wannowski l. l. p. 178). Corssen I[2] p. 172 not. contra Schuchardtium I p. 183.

Schmidt: *periculum,* sed quid fit explicationi? Ego totam hanc glossam partem alicuius interpretamenti esse censeo, cuius lemma expulsum sit. An: *παρεῖ[ναι τὸν σφόδρα νέον ἢ σύμ]-βουλον ἀπόφασις [ἢ] ἄρχοντα?* Vide Solonem apud Stob. flor. 117, 6.

*Πτέρνα· πτερά.

Du Cange *πέννα,* penna, flagitante ordine. Sed caue statim Latinum medicum adsciscas. Explicatur potius *πτέρνα* (calx, cf. Phot. u. *πτέρνη*), similiter sane atque in Etym. M. p. 694, 8: *πτέρνα παρὰ τὸ πετῶ πετέρνα καὶ συγκοπῇ πτέρνα* etc.

Ποῦτριν (**ποῦριν* cod.)· *σαπρόν* (Meineke Philol. XII p. 553, *σαθρόν* cod.).

Πύθειν est *putrefacio,* inde Aeoles *κατὰ ψίλωσιν* potuerunt dicere *πούτριος* (de *ου* uide Meisterum, dial. I p. 76). Dubitationem tamen mouet nouicium *-ιν* pro *-ιον.* Nec uidentur infimae aetatis Graeci Latinum *putre* ignorasse. Cf. *πουτάνα.*

Cap. III. Interpolata.

§ 1. Glossae integrae.

A) Medicae et *ἑρμηνεῖαι βοτανῶν.* Cf. p. 301.

Ἄβιν· ἐλάτην, οἱ δὲ πεύκην.

Ἄβιν uidetur esse pro **abiem,* cuius modi formam quondam fuisse testatur compositum *abie-gnus.* Terminatione tamen (*-ιν* pro *-ιεν*) etiam hanc glossam puto nouitatis speciem prae se ferre. Cf. *Κῦρι* (*Κύριε*) CIG IV no. 7336. Quamquam uestigia eiusdem mutationis in utraque lingua etiam uetustiora non desunt (Benseler stud. III p. 149 sq.).

*Γέντερ· ἡ κοιλία. uenter.

Agnouerunt Ahrens II p. 57, Curtius[5] p. 600. Alii dubitauerunt, cf. notam Schmidtii.

Γ pro *Ϝ* in Hesychiano lexico saepius occurrere notum est. Notum etiam uehementer hac de re uiros doctos inter se dissentire. Ex litteratura autem potius quam ex pronuntiatione illud *γ* tantum non ubique intellegendum esse ne ego quidem negauerim. Attamen sunt pauca, in quibus etiam locutos

esse ueteres illud γ ab omni parte mihi fixum et stabilitum est. *Γουάναξ* et *γουελένα* affert disertis uerbis grammaticus Bekkeri, anecd. III p. 1168, licet semidoctus rem turbauerit. *Ἄγουρος* (= *ἄϝωρος*) noui ex Du Cangio. *Γοῦπα* (= *βούπα*) et *γαυΐζω* (= *βαυΐζω*) praebet Mullach p. 136. Ponticos Graecos uel hodie dicere *agutos* pro reliquorum *avtos* (*αὐτός*) communicauit mecum illius regionis indigena. Albanensium *νjέγουλι* (= Lat. nebula) affert Schuchardt II p. 501. Accedit analogia Romanensium. Lat. *vastare*, It. rec. *guastare*, Franco-Gall. *gâter* (cf. *guanto, gant* et Latina etiam *unguere, ungere*, Schuchardt II p. 481 sq.). Quae cum ita sint, Hesychiana *γέντερ* (uenter) et *σέργοι* (cerui) satis mihi firmata uidentur esse. Cum posteriore nescio an utile sit comparare Lat. *serviens*, It. rec. *sergente*.

Ἔμορτεν· ἀπέθανεν, quibus subiungam:

ἰσήμορτεν· ἀπέθανεν.

Curtius uerb. II² p. 11 Graecam esse censet glossam. Cf. *μορτός· θνητός*, Hesych. Sed quoniam Byzantinis *μόρτης* (mors) in usu fuit, antiquae formationis laudem dubito num mereat glossa. In actiua forma *ἔμορτεν* (mortuus est) non offendendum est. Cf. *πραιδεύειν praedari* et contraria ratione *ῥογεύεσθαι rogare* (Malalas p. 322, 20, *ῥογεῦσαι* ibid. p. 410, 13). *Ἰσήμορτεν* Curtio est *ἰσ-έμορτεν*, in quo *ἰσ-* sit dialectice dictum pro *ἐξ*. Schmidt audacius *κήμορτεν*. Fortasse nihil est nisi *ἥμορτεν*, quod corruptum in *ἵμορτεν* restaurator lexici (cf. p. 305) intra ea uocabula posuit, quae incipiunt ab *ι*. Ubi rursus quod deprauatum euasit *ἰσήμορτεν*, culpa est earum quae antecedunt glossarum, *ἴση*, *ἰσηγορεῖ* etc. usque ad *ἴση μοῖρα*.

Πίμεντα· φάρμακα (pigmenta).

πιμεντάριος· φαρμακὸς καὶ μυρεψός (pigmentarius).

Vocabula Byzantinis tritissima. Quendam *ἀπιγμέντις* ut *ἐπὶ τῶν ἀρωμάτων* inter dignitates aulenses affert Lydus de mag. III c. 20. Quod addit glossae Fauorinus, *βοτανολόγοι*, minus puto sensum quam originem glossae explicare.

Elisae autem gutturalis ante *m* litteram exempla non desunt, cf. *ūmidus* = **ugmidus* (*ὑγ-ρό-ς*).

B) Nomicae glossae.

Ἄβεις· ἔχεις. habes.

De Latina uocis *ἄβεις* origine fuerunt, qui dubitarent, *ἔχεις* statuentes pluralem uocis *ἔχις* (anguis). Itaque Schmidt Rh. M. XI p. 622 *ἄβεις* dialectice dictum pro *σῆπες* censet, Philol. XIII p. 218 Macedonicam glossam agnouit (Sturz de dial. Mac. p. 31). Sed obstat in explicatione positum *ἔχεις*, Hesychio cum sollemne sit *ὄφεις* [1]). Latinam si statuimus glossam, omissa adspiratio nullam offensionem praebet. Nam *abeto* iam in inscr. Pompeiana occurrit, CIL IV no. 2013, 10. Cf. Schuchardt II p. 351. *Ἄβειν, ἄβετ, ἀβιτεύσει* nouit Du Cange. Quamquam *μεταβῶν· μετασχών* (Hesych.) num huc faciat, nescio. Placet enim Vossii *μεταλαβών*. Originem autem glossam duxisse puto ex alicuius stipulationis formula. Vide Ottonis thes. iur. Rom. III p. 1710: *Ἀκουϊλιανὴ ἐπερώτησις, οἷον τὸ ὅπερ σοι ἐχρεώστουν, ἔχεις λαβών;*

Ἀμβιτιῶν· ἐπιτηδεύων παρεκβάλλειν τινὰ τῆς αὐτοῦ ἐξουσίας.

Musuri *ἐφετικόν* uerbum *ἀμβητιῶν* reiciendum est. Cf. *ξυμβασείοντα* Thucyd. VIII c. 56, *διαβασείων* Cass. Dio XL c. 32, *διαβησείω*, Agathias apud Suidam. Contra *ἀμβιτεύειν, ἀμβιτίων* (*ambitio*), *ἀμβιτιῶν* (tamquam *ambitans*) Byzantinis usitatissima sunt (Wannowski l. l. p. 87). Iam igitur suppeditauimus ex Graecis fontibus illud **ambitare*, quod in uulgari Latinitate frustra quaesiuit Groeber explicans Italicum '*andare*', Woelfflinii arch. I p. 238.

Interpretamentum Hesychii cum diuersum sit a similis argumenti scholiis, quibus *ἄμβιτος λέγεται ἐπιθυμία τιμῆς, δωροδοκία, περιδρομή, φθορὰ κρίσεως* uel etiam *φθειρόντων τὰς κόρας* (Labbaeus p. 5), certam aliquam actionem uel legem uidetur respicere.

Ἀντικένσωρ· ὁ τοὺς νόμους μεμαθηκώς. antecessor. Quod debemus exspectare, *ἀντικήνσωρ*, habet Lydus de mag. III c. 27. Cum Hesychio facit codex Palatinus anthologiae

1) Cf. u. *δίβαν, δίφατος, εἰλυσπᾶσθαι, ἐλέννον, Ἐλεών, ἐλλόπιδας, ἥρως ποικίλος, κοτυληδόν, ὕδρα* etc.

XI, 367, cuius lectio est *αντικέσορ(ο*. *Ἰντερκέσωρ* legitur simile uerbum in glossis iuris. Dixeram autem nos debere exspectare *ἀντικήνσωρ* non sine causa. Nam ut Byzantini in *μῖνσος*, significantes productam uocalem suo more incerta quadam infixa nasali, seruauerunt Latinum *mīssum* (= **mīt-tum*), ita dicendum eis erat etiam *ἀντικήνσωρ* = *antecēssor* (**antecēd-tor*). Sed uides hic, ut saepe alias, liberum nec ad amussim exaequatum loquendi usum. Nec sufficit ad pronuntiationis fluctuationem confugere, quae tum erat inter *ĕ* et *ē* (*ε* et *η*). Quid enim, si apud Hesychium praeter *κένσος* et *κῆνσος* legitur etiam *κῖνσος*? In *ἀντι-* uero pro *ἀντε-* posito uulgaris illius etymologiae usus cernitur, de quo iam supra diximus. Illa denique incerta nasalis, de qua modo uidimus, ne a Latina quidem lingua uulgari abhorret. Cf. *quiensquit*, de Rossi no. 451 (= *quiescit*) a. 397 p. Chr.

Antecessor principio militaris erat uox et quidem inde ab argentea aetate. Est, qui praemittitur agmini, speculator, quem antecursorem dicit Caesar b. c. I c. 16. Cf. Sueton. Vit. c. 17. Mansisse hunc usum docet a Du Cangio laudatus Leo tact. 4 c. 23. Inde antecessor fit etiam uel iurisprudentiae uel sacrae doctrinae tamquam *προηγούμενος*. Sollemne autem est et uel cognominis instar uocabulum iuris consultis, ueluti Theophilo, auctori Graecae periphrasis institutionum. Iulianus antecessor occurrit in anthologiae modo laudato epigrammate. Aliam uim uocabuli indicant glossae iuris: *ἀντικένσωρ· ἀντιγραφεὺς διαθήκης* (cf. Bekkeri anecd. III p. 1097), unde Salmasius ad script. hist. Aug. p. 480 a: 'antecessor est iuris peritus, qui testamentum dictat'.

**Βάλλεκα· ψῆφον*. b a l l u c a.

Comparant glossas: Valuca: *γήδιον χρυσοῦ ἀκαθάριστον*, uel *γῆ χρυσώδης χρύσαμμος*. 'In balluca, quae Graece *χρύσαμμος* appellatur', l. 1 t. 2 cod. Iust. XI, 6. 'Minutum calculum' illud Hesychianum *ψῆφον* recte interpretatur Harduin ad Plin. nat. hist. XXXIII c. 4, 77, ubi Hispaniensium alicui linguae uocabulum tribuitur, cuius cognatum apud Armoricos repperisse sibi uisus est Sparschuh Philol. V p. 257. Ad Graecos uero,

quorum auctoribus omnino deesse uidetur, migrauisse Ibericam uocem per Italiam satis documenti est iuris consultorum huius aduenae familiaritas (uide Heumanni ʻhandlexicon zu den quellen d. römischen rechtsʼ s. u.).

Ceterum non uideo, cur in lexicis feratur ballūca, producta paenultima. Quod nititur loco Martialis XII, 57 u. 9, ubi Turnebus et Salmasius:

ʻillinc balucis malleator Hispanaeʼ.

Optimus autem codex Thuaneus cum habeat medelam nulla docta fraude occultam *pollicent* (*pallidus*, corr.), iure Schneidewinus recepit in textum iam in margine alius libri adscriptum illud: *paludis*. Hesychianum uero *βάλλεκα* collatis uocabulis *Σικελός* et *Sicŭlus*, *σκόπελος* et *scopŭlus*, commendat et ipsum *ballŭca*. Quamquam posse uocabulum aduenticium terminationum Latinarum (*-ux*, *-ūcis* et *-ūca*) similitudini se accommodauisse non pernegauerim.

Γέντινοι· οἰκεῖοι.

Temptauerunt *γνήσιοι*, *ἔντιμοι*, *οἱ Κεῖοι*. Fortasse, quamquam non mordicus teneam hanc coniecturam: *γεντικοί*. ʻMore genticoʼ, Tac. ab exc. III c. 43. VI c. 33. Possis etiam *γεντίλιοι*, nam *γεντήλιος* frequenti usu tritum erat Byzantinis (Du Cang.).

**Γλέβα· ἀξίωμα συγκλήτου.* gleba.

Σύγκλητος est senatus (Polyb. I c. 11), *ἀξίωμα συγκλήτου* census senatorius. Perturbatum locum Lydi de mag. I c. 34 omnino missum faciam (uide Schoellii XII tab. rel., notam ad p. 39). Quid autem sibi uelit lexicographus, intellegitur ex eis, quae Du Cange in glossario Latino de gleba senatoria disputauit. ʻGlebalis functio, pensio, praestatio etc., certum uectigal, quod pro possessionibus ac postmodum in modum oblationis imperatori a senatoribus pensitabaturʼ. Cf. l. 2 cod. Iust. XII, 2, ll. 7—17 cod. Theod. VI, 2.

Ipsa gleba ut ponatur pro functione glebali, fit ex schemate quodam iuris consultorum dicendi generi proprio: est tamquam ʻres pro uectigali reiʼ. Similem in modum *fossatum* (fere idem quod *fossa*) esse potest etiam ʻobligatio, qua fossatis urbium reficiendis tenentur ciuesʼ (Du Cang.).

**Δ ά μ ν ο ν· δεινόν.* d a m n u m?
Schmidt ed. mai: *damnum,* ed. min.: *ἄδαμνον.* Nec argumentis prior ratio confirmari potest nec placet parum scita explicatio *δεινόν.* Itaque ne ego quidem grauiorem corruptelam subesse negauerim. Verum fortasse est: *δάμνιον· ἀγγεῖον.* Nam *Νίκανδρος καὶ Θεωρίδας ἀπὸ τοῦ δάμνασθαι προφέρονται ἀσυνδέτως δάμνιον,* dicit scholiasta ad Hom. *γ* 444, quem uersum respicit glossa. Alii non *ἀσυνδέτως* scripserunt ibi *δ' ἄμνιον.* Cramer anecd. Par. III p. 436, 11.

Δ η λ ά τ ω ρ· κατήγορος. d e l a t o r.
Δηλάτορας τοὺς διαβόλους καὶ συκοφάντας καλοῦσι Ῥωμαῖοι, ex Cedreno Du Cange. Qui idem praebet *δηλατορεύειν, δηλατόρευσις, δηλατωρία,* alia.

Δ η λ η γ α τ ι ῶ ν· ἀφορίζων. d e l e g a t u s.
Glossae iuris: *διλιγατεύω· ἐκτάσσω* et *ἐδελεγάτευον· μετετιθέμην.* Quae una cum Hesychiana quo ualeant, docet Fauorinus: *δηληγατίων κατὰ Ῥωμαίους ἡ ἐκταγὴ τοῦ σιτοπομπίου καὶ ἡ ἀννόνα. Δηληγατιῶν* igitur est, qui delegati munere fungens annonam curat uel *ἀφορίζει.* Etiam in iure Romano occurrit delegatio, 'quae ab amplissima praefectura in diuersas prouincias ex more quotannis emittitur', census nempe annui indictio (Heumann. l. l. u. *delegatio*).

Δ η π ο ρ τ ά τ ο ς· ἐξωρισμένος (Alberti. *ἐξορισιμαῖος* cod.). d e p o r t a t u s.
Δηπορτάτης est in glossis iuris et explicatur: *ὁ διηνεκῶς ἐξόριστος, ὁ ἐν νήσῳ περικεκλεισμένος.* De ipsa re uide Ulpianum Dig. XLVIII, 13, 3: 'peculatus poena aquae et ignis interdictio, in quam h o d i e successit deportatio'.

Δ η φ έ ν σ ω ρ· ἔκδικος et *δ ι φ έ ν σ ω ρ· βασανιστής, κριτής.* d e f e n s o r. Cf. p. 305.
Vocabulum *defensor* cum suis cognatis (*διφενδάριος, διφένδευσις, ἀδεφένδευτος, διαφενδεύειν* etc.) uaria significatione frequentissimum est Byzantinis. Noti sunt defensores illi uel prouinciae uel ecclesiae: hic habemus defensorem iustitiae, iudicem. Quam eandem uim accepit uocabulum *ἔκδικος,* quod scite glossatores iuris interpretantur per *ἐκδικητής,* nimirum

qui iudicando causae finem faciat. *Δηφένσωρ* uero et *ἔκδικος* significationis uinculo tam arte coniuncta sunt uerba, ut *ἐκδικούς* uel milites defensores tactici appellarent. Glossae iuris: *δεφένσορες· οἱ μετὰ τοὺς κουρσῶρας ἤτοι προμάχους ἐπακολουθοῦντες πρὸς ἐκδίκησιν αὐτῶν.*

Ἐκπελεύει· ἐξωθεῖ. expellit.

Feruntur *ἐξ-* et *ἐκπελλευθῆναι, ἐκπελλευτής* etc. Glossae iuris: *ἐκπελάτωρ· πᾶς ὁ αὐτοκράτωρ διοικεῖν λαχὼν τὸν πόλεμον.* Itaque uidetur glossa et ex nomicis et ex tacticis esse.

Ἤδικτον· συνδοκτικόν. edictum.

Συνδοκτικόν Hesychius ipse dicit *συνδεδογμένον.* Iam cum glossis iuris *ἔδικτον* explicetur per *δικαιοδότημα, διάταξις, παράγγελμα,* non per *συνδοκτικόν,* cumque hoc rursus satis prope alludat ad glossam Cyrillianam (codicis Vindobonensis) *ἴνδικτον· συνοδικὸν ἢ συνδεκτικόν,* Hesychianus locus turbatus uidetur.

Κάστελλος· ὄνομα τόπου ἄνω φέροντος καὶ κάτω φέροντος καὶ μερίζοντος τὸ ὕδωρ. castellus.

Festus p. 70: 'diuidicula antiqui dicebant, quae nunc sunt castella'. Sed noli ob hunc locum Hesychianam glossam speciosum documentum putare Latini apud doctos Graecos studii. Inferioris enim aetatis sciolus interpolator aquae ductus descriptione insipida et parum eleganti uel ipse se prodit. Praeterea intereuntis neutrius generis aetatem indicat masculina forma *κάστελλος.* Ut est *castellus* Dig. XXX c. 41, 10. 'Sed si cancelli sint uel uela, legari poterunt, non tamen fistulae uel castelli'. Du Cange laudat Scylitzam: *ὁ δὲ βασιλεὺς τοὺς δὲ τῶν ὑδάτων ὄγκους ἐποιήσατο τοὺς τὸ ὕδωρ τῇ πόλει εἰσάγοντας καὶ τοὺς δεχομένους τοῦτο καστέλλους.*

**Κηνσήτωρ· ὁ τὴν γῆν μετρῶν.* censitor.

Schmidt comparat Isidori glossam 'censitores: agrimensores'. Fuerunt autem censitores imperatorum emissarii, qui census causa singula praedia metirentur describerent aestimarent (Heumann, u. *censitor*).

**Κονδούκτωρ· μισθωτός.* conductor.

Addatur uocabulum Du Cangio. *Μισθωτός* uocatur conductor, quippe qui conducat cum spe praemii locatum. Inde glossae

iuris *κονδούκτη· ἀγωγὴ ἁρμόζουσα τῷ μισθωσαμένῳ, κονδούκτωρ· μισθωτής.* De usu Romanorum iuris consultorum uide Heumannum, u. *conducere.*

**Κ υ α ι σ τ ε ω ν ά ρ ι ο ι* (*κυαιστεωμάριοι* cod.)· *βασανισταί.* quaestionarii.

Etym. Gud. p. 335, 9: *κοιαίστωρ, βασανιστής, Ῥωμαϊκὸν ἀξίωμα καὶ κλίνεται κοιαίστωρος. ὁ συζητητὴς καὶ ἐρευνητὴς ἐπὶ χρήμασι*[1]. Romanis antecessoribus uidetur uocabulum non in usu fuisse.

Κ ω δ ί κ ι λ λ α· σύμβολα ἀρχαῖα (Schow. *σύμβουλα ἀρχαί* cod.). codicilli.

Cramer anecd. Par. IV p. 52, 4: *ἡ μετὰ τῆς διαθήκης βουλή. Ῥωμαῖοι. χάρτης ἔγγραφος.* Spectat glossa ad imperatorum codicillos et insignia illa, quibus utebantur in mandandis muneribus officiis negotiis. Nescio igitur, an Schowii coniecturae *ἀρχαῖα* praetulerim *ἀρχεῖα,* ut 'dignitatem codicillariam' inuenimus in codice Theodosiano (Heumann, u. *codicillus*).

**Κ ώ δ ι ξ· βιβλίον νομιμόν.* codex.

Obseruatum est Latina uocabula, quae terminantur in *-ex*, Graecos suo loquendi more finiuisse per *-ιξ* (Dittenberger Hermes VI p. 145). Inde Plutarcho (Galba c. 4) Vindex est *Οὐίνδιξ*, inde est *ἄλιξ* = *alex.* De uocabulo *κώδιξ* uix opus erit monere *κατ' ἐξοχὴν* sic appellari codicem Iustinianeum, cuius etiam interpretibus sollemne nomen erat *οἱ κωδικισταί.*

Sequitur glossa satis obscura, de qua explicanda desperauit Wannowski p. 262 not.

Λ ά ρ ε ι ς, λ ά ρ α β ε ς· τοὺς κυρίτας οὕτως Ῥωμαῖοι.

Eodem fere modo legitur inter glossas iuris, nisi quod accusatiuus ibi nulla uocalis anaptyxi est *λάρβας*[2].

Non pertinet ad uetustissima Italica glossa, sed fluxit e scholiis nomicis (Lobeck in Seebodi misc. crit. I p. 732). *Κυρίττειν* est *πλήσσειν,* proprie de bubus cornu tundentibus, deinde etiam, ut uidetur, de illis cerritis (Preller röm. mythol.[3]

---

1) Sequitur tam futtilis originatio, ut nullo sensus detrimento totam eandem transferre in uocabulum *κενσήτωρ* glossator iuris Labbaei potuerit.

2) Similiter: *lariualem* (*larualem*) in libris est Priap. XXXII u. 12.

p. 80), hominibus lymphatis omnibusque porro, qui in rusticis orgiis ligneis laruis instructi saltantes ac ludentes per lasciuiam furoremque agitabantur. *Πρόσωπα* nouit Hesychius *κύριθρα, κυλίνθια* etc. Idem u. *κυριττοί· οἱ ἔχοντες τὰ ξύλινα πρόσωπα κατὰ Ἰταλίαν καὶ ἑορτάζοντες τῇ Κορυθαλίᾳ* (scil. *Ἀρτέμιδι*, Ath. IV p. 139 b) *γελοιασταί*.

Hoc autem uel simile huic genus ludorum in Italia uel Christiana aetate tenacissime retinuisse rusticos, iam supra indicaui. Erant nimirum 'tempi della vendemmia, ne' quali al più basso ed oscuro uomo che vi sia è lecito dire al più alto signore e alla più nobil donna che veda tutte le ingiure che vuole', uerba incerti auctoris apud Villoisonem anecd. II p. 316. Qui addit: 'per totum uindemiae tempus Baccho pleni esse ac furere prorsus uidentur. Tria enim praeter omnem consuetudinem modumque factitant, esum, uindemiam, clamorem lasciuientium ...., non homines uidentur, sed Satyri ac Bacchi sacerdotes petulantes, iniuriis lasciuientes, luxuriantes'. Itaque uel lege opus erat, ne his paganorum ludis atque sacrificiis christianae fidei integritas imminueretur neue homines dignitate clari laederentur. Inde fit, ut legamus apud Hagenum, anecd. Heluet. p. 248 not: 'antiqui enim ludentes publice deridebant, quoscumque uolebant. Sed cum prohibitum fuit hoc agi, laruas i. e. talamascas (?) de cortice arboris factas accipiebant et ad faciem suam illas adponebant, ne cognoscerentur etc.'.

Quae cum ita sint, cuius aetatis Hesychiana glossa sit, nemini puto non constare. Lares uero et laruas confuderunt Christiani paganos illudentes. Nam celebrari Lares solitos esse in rusticis illis sacrificiis non opus est monito.

Μίλια· τὰ † ἐξέθετα χρήματα.

Cf. *μείλια· μειλίγματα, χαρίσματα, τὰ ἀπόθετα χρήματα.* milia. (Nisi subest *μείλια* Hom., Windisch KZ XXVII p. 168.)

Μονητάριος· τὸ κέρμα ἐργαζόμενος. monetarius.

Ὀφικιάλιος ...... officialis.

Nescio an coniungam glossam cum ea, quae sequitur, praesertim cum extra ordinem haec posita sit, in hunc modum:

ὀφικιάλιος· [ὑπηρετῶν] ὀφειλόντως, πρεπόντως, δεόντως.

Πεκούλιον· *βαλάντιον*. peculium.

Wannowski p. 129: *οὐσία ὑπεξουσίου ἢ δούλου*. Frequens etiam *πεκουλιάζεσθαι*, peculium colligere.

Πραίκων· *κῆρυξ*. praeco.

Πριμιλιγίων· *τιμῶν* (Schm., *τιμίων* cod.). priuilegiorum.

Vox multifariam detorta occurrit apud Suidam: *πριμιγγιλίων*· *τιμῶν, ἤτοι βασιλικῶν δωρεῶν, ἢ προνομίων*, apud Zonaram p. 1581: *πριμμιλογίων*· *τιμῶν βασιλικῶν. προνομίων*, rectius in glossis iuris: *πριβιλέγια*· *προνόμια*, cum scholiasta Basil. a Du Cangio laudatus habeat: *πριμιλεγιάριος*. Hoc in promptu est, iam Latinos uulgari quae dicitur etymologia ludentes ex *priuilegium* uoce fecisse *primilegium*.

Πριονάτον (*πριούατον* Schm., cf. p. 288 not.)· *τόπος ἐργαστηρίου*. (Suidas: *Ῥωμαία ἡ λέξις*.) priuatum.

Praeplacet *δικαστηρίου*. Cf. gloss. iur.: *πριβάτον*· *δικαστήριον τὸ ἀπαιτητικὸν καὶ ἐξεταστικὸν τῆς κεκρυμμένης αἰτίας*.

Ῥεφούγια· *ῥεμπτά*. refugia.

Paulo supra cum sit *ῥέπεις*· *ῥέψις, ῥεπου* ..., Schmidt ex Theognosto restituit *ῥεπούδιον*, ad quod pertinere uult *μεμπτά*, quod corruptum in *ῥεμπτά* depulsum sit ad *ῥεφούγια*. Rationem probo, malim tamen *πεμπτά*. Dicebant enim teste Du Cangio *ῥεπούδια πέμπειν* (*ῥεπουδιατεύειν*), repudium mittere.

Σήλεκτος· *χαμαιδικάστης* (*χαμοδικάστης* cod.). selectus. Cf. Phot. et gloss. iur. Iudex pedaneus uel priuatus. Publici enim iudices cincti appellabantur', Du Cange.

Σπόρτουλον· *τόκον*. sportulam.

Satis scite glossae iuris: *σπόρτουλα*· *χρήματα δημόσια. τὰ ἐν σπυρίδι διδόμενα ξένια*. Ibidem occurrunt *σπόρτουλα ἐκβιβαστικά* (*ἐκδικαστικά*?) et *σαλάρια τὰ διδόμενα τοῖς συνηγόροις*, quibus quidem sportula profecto est *τόκος*.

Τίτλος· *πτυχίον ἐπίγραμμα ἔχον*. titulus.

Vocabulum Byzantinis frequentissimum. Cf. *τιτλάριον, τίτλωμα, παράτιτλος, τιτλοῦν, προτιτλοῦν, ὑποτιτλοῦν*.

Φειδικόμισος· *ἡ διὰ μαρτύρων πίστις*. fideicommissum.

Φειδεϊκόμισος (-*μῖσος* cf. p. 351) maluit Meursius gloss. Graecobarb. p. 599. Parum scitam dicunt explicationem iuris periti: mihi abstinendum iudicio. De masculina forma neutrius locum occupante iam dixi p. 354.

Φέρι· ἄγριε [ἢ *ἄγριαι*, scriptura tantummodo, opinor, diuersa]. feri.

Quo iure nomicis glossam tribuerim, docent loci iuris consultorum, quos collegit Kalb, Woelfflinii arch. I p. 83. Aliud est *φέρι* apud Plut. Marcell. c. 8. Idem quod *παῖε. Τὸ γὰρ τύπτειν φερῖρε οἱ Ῥωμαῖοι καλοῦσι.*

Φίσκος· δημόσιον. ταμιεῖον πολύχρημον. fiscus.

Φισκοσυνήγορος· ὁ ταμιείων συνήγορος.

Aduocatus fisci', Du Cange u. *φίσκος*.

C) Notitia dignitatum quaeque similes sunt glossae ad aulam uel ecclesiam Byzantinam spectantes.

**Βιστιαρίον· τόπος, ἐν ᾧ τὰ χρήματα τίθενται καὶ τὰ ἱμάτια τοῦ κοινοῦ.* uestiarium.

Cf. *ἀβεστάριος*, quamque statim subiungere liceat glossam Hesychianam: *πρωτοβεσθάριοι* (**προτροπεσθάριοι* cod.)· *ἐπιτροπὴν ἔχοντες* [*τοῦ βεστιαρίου*] [1]). Est autem *βιστιαρίον κυρίως, ἐν ᾧ τὰ βασιλικὰ ἐνδύματα φυλάσσονται,* deinde omnino *χρήματα,* thesaurus. Unde Albanenses usque ad haec tempora: *vistiaru* (trésor).

Δούξ· ἡγεμών, ἄρχων. dux.

Nota sunt: *μέγας δούξ, δούκας, δοὺξ δουκῶν, δούκαινα, δουκάτον, δουκικός* etc.

Κομενταρίσιος· τὰς ἐγγραφὰς τῶν ἐγκλημάτων δεχόμενος. commentariensis.

Wannowski p. 192. Legendum *κομενταρήσιος.*

**Κόμης· ἄρχων, ἡγεμών.* comes.

Erant comites prouinciarum, orientis, consistoriani, rerum priuatarum, domesticorum etc., multifaria cuiusuis gradus hominum cohors. Fortasse tamen ex tacticis glossa est. Cf. gloss.

1) -*θάριος* fortasse est pro -*τιάριος* significatque in sibilam uersam una cum *i* uocali litteram *t*. Cf. Lat. *pre-ti-um,* It. rec. *prezzo.*

iur.: *κόμης· ὁ μιᾶς κοόρτης ἄρχων, ᾧ καὶ ἑκατοντάρχοὶ ὑποτάττονται.*

Κονσιστόριον· θεῖον συνέδριον. consistorium.

Κονσουλάριος· ὑπατικός. consularis.

Οὐεριδάριος· βεριδάριος. ueredarius.

Veredarius (courier, eilbote) et priscae et infimae Latinitatis est. 'Veredis antiqui dixerunt, quod ueherent rhedas, i. e. ducerent', Fest. p. 372. *Βεραίδους δὲ Ἰταλοῖς εἶναι δοκεῖ τοὺς ἱπποζυγίους ἵππους, ὅπερ ἐστὶν ἕλκειν τὸ ὄχημα,* Lyd. de mens. I c. 28.

Πριμικήριος· ὁ πρῶτος τῆς τυχούσης τάξεως. primicerius[1]),

qui primus notatur in tabula cerata. Eodem modo dicebatur *σεκουνδηκήριος* (Wannowski p. 7), *τερτιοκήριοι* (id. p. 188). Iulianus quidam *πριμικήριος τῶν νοταρίων* occurrit apud Phot. bibl. p. 57 b, 33 B.

Ῥεγεονάριος· γειτονίαρχος. regionarius.

Sunt regionum praefecti, quibuscum *σεβαστοφόρους* coniungit Suid. u. *Αὐγουστεῖον*. Alii uicomagistros intellegunt (Wannowski p. 164).

Σέκρετον· συνέδριον. secretum.

Longe patet Lat. *secretum* uaria et forma et significatione apud Byzantinos. Sunt etiam haud alieni ab hodierno usu aulensi, cf. Etym. Gud. p. 83, 3: *ἀσηκρήτης* (a secretis, 'geheimrat')· *συγγραφεύς· ὁ τοῖς τῶν κρατούντων μυστηρίοις ὑπηρετούμενος* etc.[2]).

Τέμπλα· τέμπλῳ ἐπίσημα.

Sat obscura glossa. *Τέμπλῳ* omisit Photius. Partem quandam aedium sacrarum, qua excludebantur laici, a Byzantinis ac Neograecis templum uocari uereor, ne nihil nos promoueat. Suberitne Templariorum ordinis aliquod insigne (*ἐπίσημον*)?

D) Sermo uulgaris. 1. Glossae tacticae.

Βάνδα (Alberti, *μανδοτά* cod.)· *σημεῖα.* banda.

Οἱ Ἰταλοὶ βάνδα καλοῦσι τὰ ἐν ταῖς τάξεσι ἐπίσημα, ἃ κόν-

1) Latinis quoque in usu fuit, Heumann p. 481.

2) *Σίγκηρες· ὑπηρέται βάρβαροι.* Lat. *sinceri* disiungas.

τοις ἤρτηνται, ἀετῶν ἢ λεόντων ἢ δρακόντων ὑφάσμασι ποικίλοις καὶ παρασήμοις κατάστικτα, anecd. Par. IV p. 198, 8. Cf. Ital. rec. *bandiera*, nostrum *banner*, Neograec. *μπαμτιέρα*.

Ἐξπέδιτον· ...... expeditum.

Supplenda est glossa ex Suida et Fauorino: *ἐξπέδιτα· τὰ στρατιωτικὰ πλήθη*. Idem igitur ualet atque exercitus, quo de usu uide Du Cangium u. *ἐξέρκιτον*.

Κομίατον· ἐξαίτησιν λαμβάνειν τοῦ ἀφεθῆναι. commeatum. (Leo tact. VIII, 4.)

Κοντουβερνάλιος· συστρατιώτης. contubernalis.

Λεγεών· πλῆθος στρατεύματος ἢ τάγματος ἓξ χιλιάδων ἑξακοσίων ἑξήκοντα ἕξ. legio.

Numerus 6666 plane ineptus est. De forma *λεγεών* pro *λεγιών* Dittenberger Herm. VI p. 142.

Inde a gl. *πρεσβύτης* Schmidt exhibet:

......· *πρέσβυς* [*αἰοράνομος*

**Πραιτώριον· τόπος, ἔνθα συνάγεται ὁ λαός.* praetorium. (Nota inter *αι* et *ε* inconstantia.)

Quod autem antecedit, ut hoc statim absoluam, *αἰοράνομος* suppeditat *ἀγορανόμος* glossamque *πραίτωρ· ἀγορανόμος* quantumuis inscitam. *Ἀγορανόμος* enim Graecis aedilis est, cum praetor sit *στρατηγός, ἑξαπέλεκυς*, rarius *πρόβουλος* et *ἀστυνόμος* (Cassius Dio). Wannowski p. 148.

Στατίων (**στρατίων* cod.)· *τὸ τῆς φυλακῆς* (*φύσεως* cod.), *ὅπερ ἐξέστη κατὰ φυλάς.* statio.

Cf. *συνέδρα· ἡ στάσις, ἣν νῦν στατίωνα λέγουσιν.*

Φοσσάτον· ὄρυγμα (*στρατόπεδον* Suidas). fossatum. Cf. **βύθιος* (i. q. *βυθμός*)· *φόσσα.*

Franco-Gall. *fossé* est ‘festungsgraben’. *Φουσάτον, φωσάτον* ‘munimentum’ nouit Wannowski p. 28, 220. Potest autem glossa etiam ex nomicis esse, cf. p. 352, eademque gromatica (Pott, ztschr. f. d. alt. 1854 p. 323).

2. Vestimenta. Res familiaris. Supellex.

Βακάϊον· μέτρον τι. bacarium.

‘*Bacrionem*, genus uasis longioris manubrii’, et ‘*bacar*, uas uinarium simile bacrioni’ Festus p. 31. Prorsus segregandum

puto uocabulum a *bacca, βάκκαρις* (cf. Hesych. s. u.), quamuis confuderint haec recentiores (Loewe gloss. nom. p. 181). Vinarium autem uas quidni ducatur a nomine Bacchi? Est nota scriptio *Bacanal.* Nec per casum factum est, ut etiam *baccharium* exstet, licet paulatim obliuione obruta sit propria uis uocabuli: nam '*baccarium:* uas aquarium', Isidorus. Plauti quoque deperditam fabulam rectius *Bacariam* dicemus (*Baccaria,* Loewe prodrom. p. 292). Infimam autem Hesychianae glossae aetatem indicat euanescens Romanensium more canina littera interuocalis. Cf. It. rec. *dietro* (**diretro*), *carbonajo, Pistoja* etc. Ne Franco-Gallis quidem ignotus est 'l'usage de prononcer les *r* comme des aspirations ou comme des y-grecs. On disait *Pahis* pour *Paris, payadis* pour *paradis*' (Schuchardt III p. 282).

Ἔξομπλον· ἴσον. exemplum.

Latinam uocem uidit Salm. ad script. hist. Aug. p. 508 e. Contra fuerunt, qui Hesychiana glossa perducti Lat. *ex-em-p-lu-m* (cf. *ex-im-o*) e Graeco **ἐξομαλόν* iuberent descendere (Forcell. I p. 219). — *Ἔξομπλον* proficiscitur a Lat. uulg. **exomplum.* Similia sunt, quae Schuchardt II p. 250 affert: *solomni, antomnarum* (cod. Bern. Verg. A. III u. 549). Vetustum *condumnari* (CIL I no. 197, 10) eiusdem fere notae est. *Ἐξέμπλωτος,* uariis figuris ornatus, ex Niceta et Eustathio affert Du Cange, idem exhibet etiam *ἐξεμπλάριον.* Albanensium *ξόμπλεα* nouit Schuchardt III p. 279. Graecos Ponticos audio usque ad hunc diem dicere *ἔξομπλον,* quo significant *μέτρον τι,* quo Hesychii quoque *ἴσον* referendum esse censeo.

Παρατούριον· ἀντίπανον. κράσπεδον. paratura. antepanni.

Suidas: *ἀντιπαρατοῦρα· ἀντικόσμησις ἢ ἄλλη εὐπρέπεια. παράτον γὰρ ἡ παρασκευὴ παρὰ Ῥωμαίοις.* 'Institas siue lora, quibus ornabantur uestes, ornaturas dixerunt et paraturas', Salmasius l. l. p. 478 a. *Ὄρνας* uocat easdem Cedrenus. Vocabulum autem *orna, ae* eiusdem fabricae est, quam quod Cyrillus praebet: '*ἠχώ, ἀντηχώ: resona*'. De terminatione *-ura* gliscente longius in sequiore Latinitate disputauit Thielmann,

Woelfflinii arch. I p. 69 sq. De *ἀντίπανον* uide quae Du Cange Schmidtio suppeditauit. *Ἀντί* pro *ante* est, ut in *ἀντικένσωρ*.

Σακέλα· ὅπου τὸ χρυσίον τίθεται.

σακέλιον· ὁμοίως.

Sunt saccella, sacculi, crumenae (Wannowski l. l. p. 290). *Σακέλιον Ῥωμαϊκὴ λέξις ἐστὶ, φυλακὴν τῶν χρημάτων σημαίνουσα. ὅθεν καὶ σακελλάριον καλοῦσι τὸν ταμίαν καὶ φύλακα τῶν χρημάτων,* Du Cange ex schol. Greg. Nazianz., ad quem omnino rettulit glossam Sauelsberg (Schmidt, auctar. emend. p. 43).

3. *Ἐργαλεῖα.*

Μάρρον· ἐργαλεῖον σιδηροῦν. marra, ligonis genus, Wannowski l. l. p. 40.

Ῥῆγλαι· σίδηρα ὡς ῥάβδοι. regulae.

Sunt autem 'hostoria', cf. supra p. 334. Hesychius u. *ῥόχανον*, ubi nonnulli legunt: *ᾗ ἀποριγλῶσι τὸ μέτρον* (Salm. l. l. p. 437), *ἀποριγλᾶν*, regulis abstergere et aequare.

**Σερπενδίβουλουμ βὲλ πλουμβίνουμ, Ῥωμαϊκῶς.* Adscriptum est ab interpolatore u. *στάθμη, ἐν ᾗ ἀπορθοῦσιν οἱ τέκτονες* etc. (Bluemner technologie II p. 232). Fuit autem ab initio *περπενδίβουλουμ* etc. (perpendiculum uel plumbinum [= plumbeum]). Cum uero lexici illa, de qua iam identidem dixi, diorthosis facta esset, proprium locum obtinuit additamentum tamquam glossa corruptumque est ex ordine litterarum *σερπενδίβουλουμ*. Ceterum, quod est *-βουλουμ* in terminatione, non *-κουλουμ*, eius rei culpa non carebit adiectiuum aliquod '*pendibile*'.

Σουγλάριον· ἐργαλοθήκη (*ἐργαλειοθήκη*, gloss. iur.) Schmidt: theca *subulae* ('ahle'). Rectius Wannowski l. l. p. 17: suculae, fabrilis alicuius instrumenti ('winde'). Subula enim est *σοῦβλα, σουβλίον* (Du Cange) cf. *subla* CIL IV no. 1712, 3.

4. Varia. Dubia.

**Ἀβέσσει· ἐπιποθεῖ* [*θορυβεῖ*]

ἀβήσσει (*ἀβήσση* cod.)· *ἐπινοεῖ.* *auescit, *auessit. Cf. Schmidt. Rh. M. XI p. 622. Cyrillus Mosqu. *ἀβέσω· ὀρέγω, ἐπιθυμῶ* et *ἀβήσω· ἐπινοήσω.* Itaque Stephanus comparat:

praes. ἀλθέω, ἀλθέσσω, fut. ἀλθήσω =
„ ἀβέσ(σ)ω „ ἀβήσω,

minus tamen recte. Primum enim simplex σ nihil potest ualere in Cyrilli ἀβήσω, quoniam nihil ualere uolunt in ἀβέσω eiusdem auctoris. Deinde ἀβήσσει debebat Hesychius per futurum aliquod explicare. Sed iam de auendi uerbo uideamus, quod componitur cum Graec. *ἀϝ-ί-ω (Curtius[5] p. 386). Explicationes Hesychii ἐπιποθεῖ, ἐπινοεῖ (nam θορυβεῖ iure ad ἀραβάσσει refert Schmidt, quaestt. Hesych. p. CXLIII) suppeditant animaduertendi uim, audiendi simul et cupiendi notiones. Ἐπινοεῖν utrumque est, et animaduertere et cupere (Eurip. Phoen. u. 408). Docet idem Lat. *audire*, cum auendi uerbo cognatum. Quin ipsum *auere* olim uidetur animaduertendi potestatem habuisse, siquidem aliquid saltem ueri inest in ueriloquio ceteroquin inepto Varronis l. l. VI § 83: '*auris* ab *aueo*, quod his auemus discere semper, quod Ennius uidetur etymon ostendere uelle, in Alexandro cum ait: „Iam dudum ab ludis animus atque aures auent, auide exspectantes nuntium" (Ribb. trag.[2] u. 34)'. Iam, ut saepe factum est, prisca Latinitas quasi rediuiua fit inferiore aetate. Quibus temporibus fuisse puto: 1. uerbum *auire*, unde est 'Abita: Desiderata' (Du Cange, gloss. Lat.). De coniugatione mutata audi Schuchardtium II p. 265 sq. (cf. *debire*, *lugire*, *miscire* etc.). 2. uerbum *auisare* (cf. *fauisor*, *fauisio* de *fauere* et iam pridem natum *gauisus* de *gaudeo*, Loewe in Woelfflinii arch. I p. 32). Nihil aliud quam *auisat* puto Hesychianum esse ἀβήσσει· ἐπινοεῖ, quocum olim docti uiri (uide notas Alberti) composuerunt Franco-Gall. *auiser*. Duplex σσ ex analogia uerborum Graecorum se insinuauit, quae terminantur infinito numero in -σσω. 3. uerbum *auessere*. Notum enim est in transitu linguae Latinae ad Romanensium idiomata facto quam latum campum obtinuerint uerba incohatiua. Irrepsit illud *sc*, quod Diez docuit, initio quidem, ut seruaretur τὸ ἰσότονον. Deinde uero eas quoque formas occupauit, quarum paenultima ab omni principio sub accentu posita erat. Ex quo genere est Franco-Gall. *finissons* (Mussafia, 'zur praesensbildung im roma-

nischen' [Berichte der Wiener akademie, philol.-hist. classe. 1883] p. 6 sq.

Iam haec nouicia incohatiua promiscuum paulatim usum inierunt cum aliis quibusdam uetustissimis, ut *capessere, arcessere* (Sittl in Woelfflinii arch. I p. 487. 515). Unde intellegitur, cur Placidus p. 18, 18 Deuerl. praecipiat: '*capessitur* non per *sc*'. Apuleius met. c. 11, 21: *glissebat* (cod. Laur., *gliscebat* male Eyssenh.).

Licebit igitur formare *auessere* (= *auescere), cuius uerbi testimonium puto *ἀβέσσει· ἐπιποθεῖ.*

Ἄγαρος· σκευοφόρος. φορτηγός.

Latinorum uulgare a g a r u s subesse puto i. q. *agaso*, fortasse Graecis fontibus delapsum uocabulum (*ἀγάζων*). — 'Agaron', Loewe in Woelfflinii arch. I p. 22. 'Agaso uel agarus: minister officialis', Du Cange gloss. Lat.

**Ἀγραρεύεις· περιέρχῃ.*

Cum Graeco *ἀγρεύειν* (uenari, captare) conferri glossam uetat interpretamentum. Rectius Salmasius attulit Lat. *agrare* i. q. *ambulare* (Du Cange). Cf. per-egr-inari, sed bonae aetatis iam *peragrare* (Merguet lex. Cic. III p. 585). Inde glossae: 'peragrat: *περινοστεῖ, περιέρχεται*'. Neque tamen emerim pro *ἀγραρεύεις*, labentis Graecitatis fetu, Cyrillianum facilius sane intellectu *ἀγρεύεις*. Vocabulum enim, quale sit *agrarare*, in infima Latinitate prorsus nihil inauditi habet. '*Agrarabilis*' (quamquam arandi ui) nouit Du Cange. Dupliciter suffixum est *armarari* (394 p. Chr. De Rossi I no. 419). '*Auerer,* desirer avec ardeur', rursus Du Cange. It. rec. *essere* affert Schuchardt II p. 392, *negrezisc*, tamquam Lat. **nigrescisco*, Gärtner, rätoroman. gramm. p. 128 sq.

Κουβηζός· στηβάς (cod. *εύς*).

Pro *κουβιζός· στιβάς*. Cf. Plin. XXIV c. 9, 38: 'foliis sibi c u b i t u s sternunt'. *Κουβίζιον· κλισία ἢ καθέδρα,* Suidas. De i elisa cf. supra p. 358 not. Suffixum *-ιο-* deminutiuum Graecorum est.

Μαγίστωρ· ἐπιστάτης. διδάσκαλος.

μαγιστόρους· διδασκάλους. ἐπιστάτας.

Cf. *Κονείδης· Θησέως παιδαγωγός* [*καὶ μ α ΐ σ τ ω ρ*, quod deleuit iam Fauorinus].

Μαγίστερ Zon. p. 1327, Wannowski l. l. p. 178. In forma *μαγιστόρους* uides uocabulum ex secunda in tertiam, deinde rursus ex tertia in secundam declinationem reductum.

Π α γ α ν ό ς· ἰδιώτης, ἄφρων. p a g a n u s.

Meursius, gloss. Graecobarb. p. 393: *ἀβάπτιστοι.* Cf. Suid. u. *ἀστράτευτοι.*

Σ ε ρ γ ο ί· ἔλαφοι. c e r u i. Curtius[5] p. 600. Supra p. 349. Infimam aetatem indicat praeter *γ* digammatis uim obtinens sibilum *σ* (pro gutturali *c*). Cf. Alban. *τσέρ̇γεα*, Franco-Gall. *cierge* (tamquam **cergia*).

Ταβερνία· καπηλ . . . .

ταβέρνων· πανδοχείων.

Fortasse rectius cum Zonara p. 1711:

τ α β ε ρ ν ί α· πανδοχεῖον.

τ α β ε ρ ν ῶ ν· καπηλείων. t a b e r n a. t a b e r n a r u m.

Vides incertam transferendi rationem.

Τ ρ α κ τ ε ύ ε ι· μηχανᾶται. τ ρ α κ τ ω ρ ί α· μηχανουργία. t r a c t a t. t r a c t u r a.[1])

Φ ά τ ρ ι ν· τόπον ὕπαιθρον, ἐρείπιον, φάνα. a t r i u m.

Atrium et *fanum* apposuit Schmidt, qui tamen in epecdosi uidetur sententiam mutasse. Iam fuisse foci locum in atrio uel 'fumosae' imagines maiorum in atrio seruatae (Iuuen. VIII u. 8) possunt demonstrare. Vide autem, quae Miklosich denkschr. d. Wiener akademie XX (= alban. forschungen II p. 4) ex atrio deducat: Alban. *vótr-ȩa* (focolare), Rum. *vátrȩ* (focus), Serb. *vatra* (ignis).

Neque quemquam haec reuera cohaerere puto negaturum esse. Quid autem fiat initiali *φ* et *υ*, commiseritne hoc alicuius uocabuli et sensus et formae nimia similitudo (*βάθρον*?), hoc decernere doctioribus relinquam. Non minus obscurum manet in explicatione positum *ἐρείπιον*. *Φάνα* autem non ad Lat. *fanum*, sed ad *φανή, φανός* rettulerim, quorum uis haud

1) a quo toto caelo distat *τράκτα* Ath. III p. 113 d, Cato de agricult. c. 76.

longe absit a foco et igne. Cf. *φανάριον*, schol. Oppian. Hal. V u. 430 (= *ἰπνός*). Cf. schol. Aristoph. Plut. u. 815 [1]).

E) Glossae sacrae. Cf. p. 303 sq.

1. **Ἀσάριον καὶ λεπτὸν ἕν εἰσιν, ἤγουν ς'των, ὅ ἐστι ἓν ἥμισυ λ°. τὰ δὲ δύο λεπτὰ κοδράντης εἷς ἤγουν ν̊ν̊ γ'.* as, quadrans.

Matth. X, 29: *οὐχὶ δύο στρουθία ἀσσαρίου πωλεῖται;* Marc. XII, 42: *καὶ ἐλθοῦσα μία χήρα πτωχὴ ἔβαλε λεπτὰ δύο, ὅ ἐστι κοδράντης.*

Adiungenda statim sunt:

2. *Κεδράντης· τὸ πᾶν ἢ λεπτὰ δύο, τὰ κερσαῖα.*
3. **Κοδράντης· τὸ πᾶν ἢ λεπτὰ δύο. τὸ λεπτὸν ἑξακισχιλιοστὸν ταλάντου* (unde soluas in gl. 1: *ς'των*).
4. **Κοδράντης· τὸ πᾶν ἢ τὸ τέταρτον τῆς φόλλεως* (follis, non ante Constantini aetatem, Hultsch, metrol. p. 251). *ἢ λεπτὰ δύο. τὸ δὲ λεπτὸν ἑξακισχιλιοστὸν ταλάντου, ὅ ἐστι νουμμίον ἓν ἥμισυ* (unde soluas in gl. 1: *ὅ ἐστι ἓν ἥμισυ λ°.* an *N°*?) *ἢ κόκκοι τρεῖς. τὸ δὲ τάλαντον λίτραι* 125 (cf. p. 312). *ὁ δὲ κοδράντης νουμμία* 3 (in gl. 1: *ν̊ν̊ γ'*), *ὁ δὲ ἔσχατος κοδράντης τὸ τέταρτον τῆς φόλλεως.*

Τὸ πᾶν ἢ λεπτὰ δύο explicari puto locum, quem exscripsi, Marc. XII, 42. Vidua enim cum *λεπτὰ δύο* dat, *τὸ πᾶν* i. e. omne suum largitur (u. 44: *αὕτη δὲ ἐκ τῆς ὑστερήσεως αὑτῆς πάντα ὅσα εἶχεν ἔβαλεν, ὅλον τὸν βίον αὑτῆς*). — *Ὁ ἔσχατος κοδράντης* pertinet ad Luc. XII, 59: *ἕως οὗ καὶ τὸ ἔσχατον λεπτὸν ἀποδῷς,* cuius loco legitur Matth. V, 26: *τὸν ἔσχατον κοδράντην.* Forma autem, quae est *κοδράντης* clarior fit comparato Lat. uulg. *quodratus* (Schuchardt I p. 173). *Κοδράτους ἄρτους* nouit Ath. III p. 114 e. Etiam *dodrans* facilius opera uocabuli **dequodrans*, quam **dequadrans* explanaueris. — *Κεδράντης* forma obscura mihi manet. — *Νουμμία* (nummi) recentiorum usu dictum docet Ahrens II p. 390.

Κεντυρίων· ἑκατόνταρχος. centurio.

Marc. XV, 39 (*ἰδὼν δὲ ὁ κεντυρίων* etc.). Cf. u. 44.

---

1) Nota tamen Polybio quoque atrium esse *τόπος ἐπιφανέστατος* (VI c. 52).

Κῖνσος· εἶδος νομίσματος· ἐπικεφάλαιον.

*κῆνσος· βοτανή τις (cissus), τὸ δὲ τέλος κῖνσος διὰ τοῦ ῖ (cf. nostrum '*zins*').

Cf. ὑποφόρος· ὑπὸ τέλος, ὑπὸ κῖνσον. ὑπεύθυνος. census. Cf. κῆνσον CIG II no. 3497. *Accénsus* IRN no. 2532. — Wannowski l. l. p. 152. — Du Cange: κηνσεύειν, κήνσευσις, κήνσωρ, κηνσουάλιος. — Matth. XVII, 25, XXII, 17, 19. Marc. XII, 14.

Κουστωδία· βοήθεια στρατιωτική.

κουστωδίας· τοῦ τῷ δεσμωτηρίῳ ἐπικειμένου στρατεύματος ἢ συναγωγῆς. custodia, ae.

Matth. XXVII, 65, XXVIII, 11 (Eu. Nic. XIII).

Λέντιον· περίζωμα ἱερατικόν. linteum.

(Eu. Nic. X). Cf. Io. XIII, 4. Quamquam et aliunde esse potest glossa. Audi Dittenbergerum de ephebis Atticis p. 37.

1. **Δραχμή* (I p. 536)· τὸ ὄγδοόν ἐστι τῆς οὐγγίας ἐν χαλκῷ καὶ σιδήρῳ, ἐν δὲ χρυσῷ καὶ ἀργύρῳ ὀγδοηκοστόν ἐστιν οὐγγίας. οὕτω γὰρ εὑρίσκονται οἱ εἴκοσι ὀβολοὶ δίδραχμον ἐν τῷ Λεβητικῷ (XXVII, 25).
2. **Στατήρ* (IV p. 70)· τετράγραμμον (-δραχμον cf. gl. 1) ἤγουν ἥμισυ οὐγγίας (Matth. XVII, 27). Cf. supra p. 344.

Σιμικίνθια· φακιόλια, ζωνάρια, ὠράρια τῶν ἱερέων. *Semicinctia* (acta Ap. XIX, 12). ϑ nascentem sensim sibilam indicat, ut in πρωτοβεσθάριοι, cf. κούβηζος. — Φακιόλιον Du Cange fasciam dicit, 'qua caput inuoluebant Saraceni atque adeo Graeci ipsi Byzantini, ut hodie Turci'. Exstat etiam φασκιόλη, fasciola, quam tamen uulgari etymologia cum facie coniungebant. Cf. Italic. rec. *fazzoletto*, cuius uocabuli propria uis non plane euanuit. Dicitur enim etiam: fazzoletto da collo, da capo, da sudore. '*Fazzolettone*' Scotorum est 'plaid'. Fauorino autem σιμικίνθιον, prorsus ut uulgari sensu *fazzoletto*, est κυρίως τὸ ῥινόμακτρον, ὅ ἐστι μαξομάνδηλον. Denique de orario Etym. M. p. 804, 27: λέγεται δὲ οὕτω καὶ ὃ παρὰ Ῥωμαίοις καλεῖται ὠράριον scil. φώσσων. Proprie igitur est linteum ori tergendo paratum (Vopisc. Aurel. c. 48), deinde uero et Graecis et Latinis 'stola diaconorum,

quam in umero sinistro deferunt et in qua ter repetita uox ἅγιος descripta est' (Du Cange).

*Ἐμπορποῦσθαι (I. Macc. XIV, 44)· φιβλοῦσθαι. fibulis iniungi. Cf. p. 373.

Quamquam haec iam non glossa est Latina. Sed quoniam semel eius mentionem inieci, relinquam iam scripturarias glossas, in quibus insuper mihi fatendum est sat dubiam interdum rem haerere. Possunt enim ex eis, quas attuli, nonnullae ad profanas quoque litteras spectare et uice uersa ad sacras, quas profanas esse uolui. Sed neque haec infimae aetatis frustula neque quae statim adiungam tandem huius dissertationis finem facturus omnino digna sunt, quae nimis seuero studio persequamur. Itaque sat habebo sub uno conspectu nunc composuisse, quae mera uidentur scioli alicuius magistelli uel βαρβαρίζοντος librarii additamenta, quaeque reliquae sunt nullius pretii glossulae.

§ 2.

Ἀμυντήριον· ξίφος δίστομον [ἢ βάκλον]· ἤ τι τῶν πληττόντων. baculum.

De hac glossa iam disputaui p. 305. Doctior quam huius auctor fuit Fauorinus, qui pro βάκλον exhibet bene Graecum βάκτρον.

Ἡμίονος· βουρδῶν (μουσμῶν cod.) [ἢ μοῦλα]. burdo, mula.

Diez Et. wb. u. *borde, bordone.* '*Burdo*' linguae uulgaris proprium est. Plurimum autem ualet, quod primum occurrit apud Petron. p. 52, 1 B. (*burdubasta*). *Burdo,* cognomen, Tac. hist. I c. 58. '*Burdonicus:* asinarius', affert glossam Loewe, Woelfflinii arch. I p. 22. — Du Cange p. 781 (H.):

'Burdonem producit equus coniunctus asellae,
procreat et mulum iunctus asellus equae'.

Στοιχειωδόν· κατὰ τάξιν [ἐνορδίνως]. in ordine.

Byzantini semper ὅρδινον, ὀρδιναίως, ὀρδινεύειν, ὀρδινατίων, ὀρδινιάζειν etc., licet fuerit Lat. *ōrdo* (órdine CIL II no. 4550 [Schmitz, beitr. p. 391], cf. Polyb. VI c. 26: ἐκστραωρδιναρίους).

Φορολόγος (Iob. III, 18: οὐκ ἤκουσαν φωνὴν φορολόγου)· [ἐξάκτωρ] ὁ ἀπαιτῶν τοὺς φόρους. exactor.

Erat omnino uectigalium res apud Byzantinos in ore omnium diuturnisque querelis agitata. *Φόρος· ἡ τῶν χρημάτων καταβολή, ἢ νέον τέλεσμα* (Hesych.). Miseretne tributi onere ingemiscentis scholarchae?

Δρύφακτοι· αἱ τοῦ δικαστηρίου θύραι [ἢ κάγκελοι], ἢ τὰ διαφράγματα, ἢ τὰ περιτειχίσματα.

Κιγκλίς· ὁ τοῦ δικαστηρίου κάγγελος.

**Δικτυωτή· καγκελλωτή* (sc. *θύρα*, Pollux VIII § 124). cancelli, cancellus, cancellata.

Σκυτεύς· σαγγάριος [καὶ καλιγάριος] (caligarius).

Cf. Du Cange u. *κάλιξ, καλίγα, καλίγιον.*

Ἱπποφόρβιον· [καπίστριον, ἢ] ἀγέλη ἵππων. capistrum. Dixi de hac glossa p. 306.

Ἅμαξα· κάρριον (Soping. *ἀμαξακάρινον* cod.).

Ἅρμα [ὄχημα, καροῦχα, δίφρος]· πόλις Βοιωτίας. carriolum, carruca inde a Caesaris fere aetate Romanis frequentata uocabula. E Byzantinis affert Du Cange: *κάρρον, καρρέτρα, καρρέττα, καροῦκα, καρούχιον.* χ littera nata est aperte ex analogia uulgari, qua ducti *carrucam*, uocem Latinam, in societatem talium receperunt, qualia sunt *ὀφιοῦχος, κληροῦχος* etc. Haec est noua causa, cur in *balluca* supra p. 352 correptam paenultimam statuerim. Aliter enim dixissent Graeci *βαλλοῦχα*, non *βάλλεκα.*

Περικεφαλαία· ἡ ἐκ τριχῶν γεγονυῖα περιθετὴ καὶ μέρος τι τῆς νεώς [καὶ κάσ(σ)ις]. cassis.

Omittit additamentum barbarum Fauorinus.

Παρεμβολή· στρατόπεδον, παράταξις, στῖφος στρατιᾶς ἢ πλῆθος [ἢ κάστρον]. castrum.

Singularis numerus inde ab argentea Latinitate haud infrequens est.

Κέλλας, κελλία. cellas, cellulae. Supra p. 308.

Ἱμάντωσις· σύνδεσμος [τῶν κορυγίων] τοῦ ὑποδήματος. corrigiarum.

Ἐν κημῷ (Ezech. XIX, 4, 9)· *ἐν κουρκούμῳ.* curcuma (capistrum, frenum), uox infimae Latinitatis.

Ἐν δὲ ῥυτῆρσι· τοῖς λώροις. — *Ἐξήνιοι· . . . . . [ἡνίαι*

δὲ τὰ λῶρα]. — Ἡνίαι· λῶρα χαλινοῦ. ἐξουσία. — Ἡνίαις· .... λώροις τῶν χαλινῶν. — Ἡνία σιγαλόεντα· λῶρα πεποικιλμένα. — Ἱμᾶσι· λώροις. — Ἰνία· λῶρα. — Ῥυτῆρσι· [λώροις]. ἱμᾶσι. — Σκυτάλη· βακτηρίαι etc. [φραγέλλια. λῶροι]. — Σφαιρωτήρ· .... [κόμμα λώρου]. — Lora igitur sunt et λῶρα et λῶροι.

Κονείδης· Θησέως παιδαγωγός [*καὶ μαΐστωρ*].

Cf. p. 306. magister, tamquam 'maestro'.

Ἐντομίδας· [*μαμιλάρι*]. *ψαλίδια.* mammillar (uel potius -arium).

Forpicularum uel scalpellarum medici genus aliquod adhuc uocant 'mammillarmesser'.

Χειρόμακτρον (Ath. IX p. 410 b) *ἢ χειρόμαστρον. μανδήλιον.* mantelium.

Romanorum nomen addit Etym. M. p. 810, 47. Buecheler, Umbr. p. 65, confert Umbr. *mandraclo.* Idem attulit *mandela* (Gr. L. IV p. 581, 17) p. 182. Albanensibus est '*mandíl'e-ja*' 'schnupf-, hals-, kopftuch'. Miklosich l. l. p. 39.

Κέλης· ἵππος καὶ ἱππαστής· καὶ μέρος καὶ εἶδός τι τῆς νεώς. [*καὶ μονάτωρ.*]

'*Σημάντωρ*: monator', Cyrillus.

'Eques, qui solo ac singulari equo uehitur, singulator', Du Cange, falsa, opinor, specie Graeci uocabuli *μόνος* inductus. Collatis *κέλης* (Hesych.) et *σημάντωρ* (Cyrill.) nescio, an subsit aliquod uerbum *monare,* cuius significatio prope absit a monendi uerbo, scil. ab instigandi notione.

Διμέδιμνον· μέτρον χωροῦν δύο μοδίους. Σάτον (*σάτων* cod. Cf. *σάτον· σιτικὸν μέτρον* et Matth. XIII, 33)· *μόδιος γέμων ἤγουν ἓν ἥμισυ μόδιον Ἰταλικόν.*

'Modius' Latinis minime ex Graecia uenit in usum. Stirpis tamen eiusdem sane est atque *μέδιμνος.* Curtius[5] p. 243.

Ἐκ σπείρης· ἐκ τάγματος. [*ἐκ νουμέρου.*] numeri.

Σπεῖρα manipulus est Polybio XI c. 24, 1. 'Numerus', ut tacticae artis uocabulum, legitur apud Granium Licin. p. 4a, 21: 'de ordinibus et nominibus et numeris'. Similiter Graeci *ἀριθμός* (Wannowski l. l. p. 204).

Ὀβολοί· [*νουμία καὶ*] *τόκοι* etc. nummi. Cf. p. 366.

Τριβώνιον· [*παλλίον*] *περιβόλαιον.* pallium.

Πηνίον· [*πανούκλιον ἢ*] *ἄτρακτος, εἰς ὃν εἰλεῖται ἡ κρόκη.* Deleuit additamentum aut non nouit Photius. 'Pannus Graecorum. Pannuuellium dictum a panno et uoluendo filo', Varro l. l. V § 114. *Πανουήλιον* hinc apud Hesychium quoque fuerunt qui scriberent. A quo tamen prorsus diuersum est *πανοῦκλον,* uel *πανούκλιον,* quod agnoscunt etiam glossaria (uide notam Schmidtii). 'Panus, tramae inuolucrum, quam deminutiue panuclam uocamus', Nonius p. 149. Itaque uel dissentiente Varrone discreuerim inter Lat. *pannus* (Corssen, krit. beitr. p. 457) et Latinis a Graecis quod uenit *panus, πᾶνος* (*πῆνος· ὕφασμα*). *Panus* facit *panucla, panucleum:* a *panno* sunt *pannuuellium* (*panulia* Isidor. orig. XIX, 30, 7). Utrumque significat radium textorium, cui inuolutus est et pannus et panus.

Ἀπρονόμευτος· οὐ πραιδευθείς (cf. p. 291) etc. — *Δηώσαντες·* [*πραιδεύσαντες*] *πορθήσαντες, καταπολεμήσαντες.* — *Διαπορθμεῦσαι·* [*διαπραιδεῦσαι,* tamquam sit *διαπορθῆσαι*] *διαπερᾶσαι.* — *Καταδηώσαντες· πολεμήσαντες, πορθήσαντες* [*πραιδεύσαντες*], *καταφανίσαντες.* — *Διελέσθαι σκῦλα* (psalm. LXVII, 13)· *διαμερίζεσθαι πραῖδαν.* — *Λίαν· σφόδρα, πολύ, πάνυ, ἄγαν, λ.ίαν ἔλαβον, ἰσχυρῶς ἔλαβον* [*ἢ πραῖδαν,* quod additamentum natum est ex male intellecto *λίαν* aduerbio, tamquam *λείαν*]. — Cf. praedari, praeda.

Προαύλια· τὰ προαυλήματα· ὥσπερ προάμβουλα (*προαμβολάς* cf. p. 291) *τὰ προκιθαρίσματα.* praeambula.

. . . . . *αθρα· ἅρμα* [*ῥέδιον*]. — *Ῥεδιων· ἁρμάτων.* — *Ῥηδίων· καρούχων, ῥαιδίων.* Cf. r(h)eda, r(h)aeda. Cf. *οὐεριδάριος* (*βεριδάριος*) = ve-raedarius. Schmitz, beitr. p. 102. De carruca p. 369.

Ἀφεδρῶνες (Fauorinus, *ἀφ εδρων . .* cod.), fortasse autem scribendum *ἀφεδρῶνα* (Matth. XV, 17)·

Σέλλαι, σελλάρια, σωτήρια, ἀναγκαῖα.

Cf. sella (sc. familiaris, latrina. Casaub. ad Theophr. char. c. 14 p. 159 Fischer).

Κρατῆρες· [*σιτλία*]. *σκυφία.*

Σίτλα, σιτλία, σίτλον Byzantini situlam uel situlum uel sitellam, uocabulum rursus et priscae et uergentis Latinitatis, quo cum Liuius (XXV c. 3) utitur, nescio an ad eius Patauinitatem pertineat.

*Ἀσπίδα [σκυτάριον] ἢ ὅπλον. — *Ἀσπίς· ὅπλον πολεμικόν [τὸ σκουτάριον]. — Θυρεός· ἀσπίς [ἢ σκουτάριον] καὶ ὁ ἐπικείμενος τῇ θύρᾳ τοῦ Κύκλωπος λίθος ἀντὶ θύρας.* — Scutum.

Latinum fontem satis indicat significatio.

Καρνοστάσιον· [στάβλος] ὅπου τὸ κάρνιον ἵσταται. stabulum.

Elisio est ut in *τάβλα, φίβλα, σιτλία* (cf. quod iam pridem in usu fuit *Λέντλος, Lentulus,* Corssen II² p. 527). Dicunt autem Byzantini etiam *σταῦλος, σταυλίζειν,* sicuti etiam *ταῦλα,* cf. It. rec. *tavola,* Alban. *tavlea* (Miklosich l. l. p. 65). — *tableis,* CIL I no. 200 (111 a. Chr.), *tafle,* Umbri.

Συνέδρα· ἡ στάσις, ἣν νῦν στατίωνα λέγουσιν. stationem. Cf. p. 360.

Ἐπέσσευον (Kuester, *ἔπεσον* cod.)*· ἐτάβλιζον, ἐδαπάνιζον* (cf. *ἐτάβλιζον* [Salm. **ἐτράβλιζον* cod.]*· ἔτρωγον*). — *Ἔφεδρος· [ταβλιστὴς τρίτος]* etc. — *Κυβεῦσαι, παῖξαι, [ταβλίσαι] χλευάσαι. — Πεττείαις· κύβοις [τάβλαις], παιδιαῖς. — ὑποτάβλων· ὑπεξουσίαν.*

Cf. tabula, et quae modo de hoc uocabulo diximus. *Ταβλιστὴς τρίτος* idem uidetur atque is, cuius ab officio nomen est *ταβλοπάροχος. Ὑποτάβλων* obscurum manet. *Ὑπεξούσιος* enim est filius familias, *ὑπεξουσιότητος δίκαιον* ius patriae potestatis.

Πέταυρα· τίγνα. — Παίταυρα· τίγνα (utrobique codex *σίγνα*). tigna.

De significatu Lobeck path. proll. p. 259. Cf. *πέταυρον· εἶδος παγίδος. Tignum* apud Byzantinos latiorem potestatem induit, uelut iuris consulti tigna dicunt *καταχρηστικῶς πᾶσαν ὕλην* (gl. iur.).

Κύαμος· ὄσπριον [φάβα μεγάλη], ἢ ὁ κλῆρος etc. faba. Cf. p. 341.

Ἐσχάρα· βωμὸς ἰσόπεδος, οὐκ ἐκ λίθου ὑψούμενος. ἢ

ἱστία. [σιδηρᾶ *φακαραῖα*]. τὸ πῦρ καὶ ὁ τόπος αὐτοῦ etc. **focaria.**

Φασκίς etc. **fascis** p. 347.

Ἀναξυρίδες· φημινάλια· βρακία. βαρβαρικὰ ἐνδύματα ποδῶν. ὑποδήματα βαθέα. ἢ βασιλικά. — **Περισκέλια· βρακκία. φεμινάλια.* **feminalia.**

Βρακ(κ)ία cf. *βράκες· ἀναξυρίδες* et Romanis et Graecis aduenticium uocabulum est, quod uel Gallicum (Diod. Sic. V c. 30), uel Persicum (Ouid., trist. V, 10 u. 33), uel omnino barbarum dicebant (Cic. ad fam. IX, 15). — De *ὑποδήματα* uide p. 344. — *Ἢ βασιλικά* nescio an pertineat ad aliquem historici locum, qui Graece eadem narrauit, quae de Augusto Suetonius (cap. 82): ʻquassatum corpus ab hiemali frigore feminalibus defendebatʼ. Et omnino *τυραννιώντων* proprium uidebatur antiquis illud uestimenti genus, quae est docta obseruatio Burmanni ad Suetoni l. l.

Ἀν[ει]έτησιν· πόρπαις [ἢ φίβλαις]. — **Ἐκπορποῦσθαι φιβλοῦσθαι.* — **Ἐμπορποῦσθαι* (cf. p. 368)*· φιβλοῦσθαι.* — [*πόρπη· ἢ φίβλα, καὶ τῆς χλαμύδος ἡ περόνη* cf. u. *πόρπαξ*]. *Συμπεπερονημένους* (exod. XXXVI, 13)*· [συμπεφιβλωμένους] συρραφέντας περόνῃ.* — Cf. **fibula.** It. rec. *fibbia.* Franco-Gall. *affubler.* Lat. uulg. *fibla* nouit Du Cange.

Ἀρυβάσσαλον· κοτύλη [ἢ φλάσκων. φλάσκων δέ ἐστι εἶδος ποτηρίου (*στενόστομον*, addit Moeris 91)]. **flasca.**

Φλάσκη, φλασκίον, φλάσκων tritissima sunt Byzantinis (cf. Groeber Woelfflinii arch. II p. 426).

Βυθμός (**βύθιος* cod.)*· φόσσα.* Cf. p. 360. **fossa.** (Groeber ibid. p. 427).

Μάστιξ· φραγέλλιον.

Σκυτάλαι· βακτηρίαι, καὶ αἱ ἱππικαὶ ἶλαι καὶ ὄφεων εἶδος. [*φραγέλλια, λῶροι*] *πίνακες* etc. **flagellum.** Cf. Moeridem 346. Casaubon. ad Ath. t. VII p. 565 Schweigh.

Inde a locis Matth. XXVII, 26, Marc. XV, 15 aliisque frequenti usu in sequiore Graecitate occurrunt: *φραγέλλη, φραγγελλοῦν, φραγγελλίζειν, φραγγελίτης* etc. (cf. schol. Aristoph. Ach. u. 720). Ipsi formae subest rursus uulgaris illa etymo-

logia popularisque festiuitatis haud insulsae nugae, quibus ludentes flagellum maluerunt frangellum dicere, quippe quod latera uapulantium frangeret. Similiter pro *strangulare* erant, qui dicerent *transgulare*.

Φραστύς· σκέψις. ἔννοια. βουλή. φράσις [*καὶ φράτωρ, ἀδελφός*]. frater (cf. uulg. *frato*).

Additamentum ad sequentes glossas spectat, quae sunt *φράτορας, φράτορσιν*. Latinum tamen subesse uolui *frater*, quoniam Graecis significat *φράτωρ* ubique tribulem uel curialem, nusquam *ἀδελφόν*.

ADDENDA.

p. 270: Rosario Salvo: J. Siculi. Ricerca di una civiltà Italiana anteriore alla Greca. Palermo 1884.

Huius libri desiderium meum solatus est facile eius censor B(onghi): La Cultura III (1884) p. 566.

p. 271, 3: Adde: *Κάσμεναι* (*ὑπὸ Συρακοσίων ᾠκίσθησαν,* Thucyd. VI c. 5). Cf. **casmen, Casmena* etc.

p. 287 not.: Commisitne doctissimi editoris errorem codex Vindob. philos. philol. no. 124? Nessel (IV p. 75): 'chartaceus antiquus et optimae notae, in 4°, constatque nunc foliis 15. Quo continentur primo: Incerti collectio quarundam uocum siue dictionum, quae non sunt proprie Graecae, sed ex Latio desumptae' etc. Cuius libri glossae Latinae si melioris notae sunt quam codicis 244, alia fortasse data occasione proponentur.

INDEX GLOSSARUM ET GLOSSEMATUM.

MEMORABILIA.

Zu des Aristophanes Acharnern.

Das interessante Buch von Zielinski 'die Gliederung der altattischen Komödie' wird der ästhetisch-kritischen Forschung über Aristophanes einen kräftigen Anstoss geben, aber auch manchen berechtigten Widerspruch hervorrufen. So begabt der Verf. zu lebendiger Erfassung komischer Motive und Situationen erscheint, so hat ihm sein Bestreben, feste Gesetze und Compositionsformen nicht nur zu beobachten, sondern auch trotz entgegenstehender Thatsachen zu construiren, mehr als einmal den klaren Blick getrübt.

Gleich in den Acharnern vermisst er dasjenige Element, welches er neben der Parabase als das unentbehrlichste, grundlegende, ja als den eigentlichen Kern der komodischen Composition erkannt zu haben glaubt, den von ihm sogenannten Agon, jene zwischen zwei Parteien in fester Form von Rede und Gegenrede geführte Verhandlung, in welcher das Für und Wider des Hauptthema's der betreffenden Komödie abgewogen und zu einer Entscheidung gebracht wird. Er sucht die Stelle, wo er normaler Weise hätte eintreten müssen, und erkennt in der ersten Lamachosscene V. 593—619 als einer 'unendlich matten und schalen Polterscene' (S. 54) einen 'nothdürftigen Lückenbüsser' (S. 58). Hier, meint er, hätte Dikaiopolis dem grimmigen Haudegen in regelrechtem Epirrhema und Antepirrhema die Schrecken des Krieges nebst den Segnungen des Friedens ausmalen sollen, wogegen Lamachos nur schwache Einwendungen habe erheben können. Ja eine solche Disputation, wie er sie sofort skizzirt (S. 60 f.), sei auch gewiss den Zuhörern der ersten Aufführung geboten worden; in dem Bestreben, für eine beabsichtigte Wiederholung des siegreichen Stückes etwas Neues zu schaffen, habe

der Dichter grade jenes Centrum einer Umarbeitung unterworfen, sei indessen aus irgend welchem Grunde hiermit ebensowenig wie mit der Ueberarbeitung der Wolken zu Stande gekommen: so sei denn uns statt des vollendeten Meisterwerkes der ersten ein unfertiges Surrogat zweiter Hand, jedoch desselben Dichters, erhalten. Freilich ist der ganze Unterbau, dass uns die Acharner in überarbeiteter Gestalt vorliegen, eine nicht nur wacklige, sondern bereits mit triftigen Gründen umgestossene Hypothese Müller-Strübings[1]. Wie wunderlich ferner, dass grade jenes angebliche Hauptstück, der Agon, der Penelopelaune des Dichters sollte verfallen sein! Wie konnte er hoffen, die schlagenden Argumente einer solchen Disputation so leicht durch andre zu ersetzen? Und wie ist es vollends gekommen, dass diese wesentliche Form von zweiter Hand ganz aufgegeben, das unverbrüchliche Compositionsgesetz willkürlich verletzt wurde? Schade, dass sich Zielinski durch seinen Gesetzeifer um den köstlichen Genuss gebracht hat, den Humor dieser ihm matt erscheinenden Scene zu schmecken. Besässen wir einen Aristophanescommentar, der nicht nur Worte, sondern auch Absicht und Kunst des Dich-

---

1) Wie kann man sich daran stossen, dass V. 1073 ff. der Befehl des Strategencollegiums ins Feld zu ziehen an den einzelnen Strategen Lamachos ergeht? Dass der Kriegsheld, der vermuthlich wie sein College Demosthenes gern einen guten Schluck nahm, vorgezogen hat privatim die Choen zu feiern statt die Sitzung zu besuchen, dafür ereilt ihn von Rechts wegen die Nemesis durch das Commando, welches ihm über seinen Kopf hinweg ertheilt wird. Aus mehreren λόχοι besteht doch die von ihm zu befehligende Heeresmacht, also λόχους καὶ λόφους soll er sammeln: dass diese assonirende Floskel sprichwörtliche Geltung hat, zeigt schon die Parallelstelle 575.

Ganz hinfällig ist auch die Berufung (S. 62) auf V. 1155 in der zweiten Parabase, wo Antimachos verwünscht wird, weil er λήναια χορηγῶν (ohne Artikel!) den Chor ohne Schmaus entlassen habe. Daraus soll folgen, dass diese Stelle an den grossen Dionysien vorgetragen sei? Waren den Lenäen, an welchen die Acharner aufgeführt wurden, nicht andre in andren Jahren voraufgegangen? lag es nicht grade sehr nahe, am Lenäenfeste eines früheren Vorganges bei gleichem Anlass zu gedenken, vielleicht auch mit zartem Wink für den gegenwärtigen Choregen?

ters erklärte, so bedürfte es einer längeren Auseinandersetzung über die Bedeutung der angegriffenen Partie nicht, welche jedem unbefangenen Leser freilich ohne weiteres entgegenleuchten muss.

Zunächst hat ja der Agon bereits begonnen:

ἆρ' οἶσθ' ὅσον τὸν ἀγῶν' ἀγωνιεῖ τάχα,
μέλλων ὑπὲρ Λακεδαιμονίων ἀνδρῶν λέγειν;

hat Dikaiopolis (V. 481 f.) sich selbst zu Gemüthe geführt, nachdem er sich mit dem erforderlichen rührenden Bettlercostüm versehen hat. Mit seiner Blockrede (V. 496 ff.) hat er seinen Verfolgern gegenüber bereits einen halben Sieg errungen, denn der Chor theilt sich und die eine Hälfte tritt auf seine Seite, die andre ruft ihren Heros, den Lamachos, zu Hülfe; und nun scheint eine drohende Krisis über den verwegenen Friedensprediger hereinzubrechen. Denn gleichsam der personificirte Schreck des Krieges tritt vor sein Angesicht. Vor dem Heros mit dem Gorgoschild, der Rüstung, dem Helm und dessen mächtigem Federbusch sinkt der armselige Bettler in seines Nichts durchbohrendem Gefühle zusammen. Er hat ganz vergessen, was er gesagt oder noch zu sagen hat (580 f.). Erst nachdem auf die Bitte des Ohnmächtigen der Held sich seines Pompes entkleidet hat und nun der einfache Mensch vor dem Menschen steht, kommt jenem das Selbstbewusstsein wieder, der Respect schwindet zusehends, ja er wagt schon einige bäurische Spässe. Als hierauf der Feldherr seine Würde herauskehren und den unehrerbietigen Bettler in seine Schranken zurückweisen will, kehrt dieser auf einmal den Spiess um. In vollem Selbstbewusstsein dient er dem hochmüthigen Junker, der ja selbst ein armer Schlucker [1]) und des persönlichen Ansehens baar ist [2]), indem er sein rechtschaffnes Bürgerthum dem hohlen Streberthum des nichtsnutzigen Bramarbas gegenüber stellt. Immer freier strömt seine Rede: er höhnt über die diätenschluckenden vornehmen Diplomaten und weiss

1) Plutarch Nic. 15. Aelian var. hist. 43.

2) Plutarch Alcib. 21: *ὁ γὰρ Λάμαχος ἦν μὲν πολεμικὸς καὶ ἀνδρώδης, ἀξίωμα δ' οὐ προσῆν οὐδ' ὄγκος αὐτῷ διὰ πενίαν.*

mit echter Demagogenkunst den einzelnen Choreuten, an die er appellirt, klar zu machen, wie leer sie bei allen jenen Vortheilen ausgehen, die der Krieg bringt. Lamachos aber, der hochmüthige Polterer, ist auf den Mund geschlagen. Eben dass er nichts vorzubringen weiss als die zwei bis drei gleichlautenden Worte (*ἐχειροτόνησαν γάρ με* 598 und *ἐχειροτονήθησαν γάρ* 607), deren Nichtigkeit Dikaiopolis mit siegreicher Rhetorik aufdeckt, beweist die geistige und moralische Ohnmacht des Bramarbas, der wahrscheinlich auch im Leben als das Gegentheil eines gewandten Redners bekannt war. Ein Appell an die heilige Demokratie, den der gleichmüthige Gegner spöttisch parirt, ist Alles was er noch zu erwidern weiss, und endlich besiegelt das Dreizeilenpaar von beiden Seiten, dass jeder der beiden Streitenden auf seinem Standpunkt verharrt. Dikaiopolis aber hat nunmehr den ganzen Chor für sich, und so hat er den Agon gewonnen. Ist das nun nicht eine viel geistreichere und drastischere, den gegebenen Voraussetzungen viel angemessenere Form des Wettkampfes als die von Zielinski geforderte? Hätte es dem Bauern und dem geistesarmen Haudegen angestanden, eine regelrechte Disputation abzuhalten? und würde nicht diese, von allem Andern abgesehen, herzlich langweilig gewesen sein?

Zu Sophokles' und Euripides' Elektra.

Der in neuerer Zeit gemachte Versuch, die Elektra des Sophokles in das Greisenalter des Dichters zu verlegen und aus dem Euripideischen Drama herzuleiten, lässt sich zwar von vielen Seiten anfechten, doch gehen die folgenden unpolemischen Bemerkungen nur darauf aus, auf gewisse Beziehungen zwischen beiden Stücken hinzuweisen, aus welchen sich die Abhängigkeit des Euripides von Sophokles, wie sie bisher angenommen war, zweifellos zu ergeben scheint.

Eine der ergreifendsten Partieen der Sophokleischen Tragödie ist die Erzählung des Pädagogen von dem Wettkampf

des Orestes bei den Pythischen Spielen und seinem angeblichen Sturz (680 ff.). Indem die herrliche Heldengestalt des Atridensohnes noch einmal in vollem Glanz hervortritt, wird der Schmerz der Schwester um den unersetzlichen Verlust aufs Höchste gesteigert, zugleich aber die Energie ihres Charakters zu dem heroischen Entschluss gehoben, nun selbst die Rache, wenigstens an Aegisth, zu vollziehen, während in Klytämnestra wenigstens ein schwacher Schimmer mütterlichen Gefühles, wenn auch nur für einen kurzen Augenblick, wach gerufen wird. Viel erschütternder noch als bei Aeschylus wird dicht vor der Peripetie die scheinbar hoffnungslose Lage der Elektra und die trügerische Sicherheit der Feinde ins rechte Licht gestellt.

Bei Euripides giebt Orestes auf Befragen des Aegisthus vor, er sei auf dem Wege nach Olympia (781 f.). Der Bote, welcher berichtet (774 ff.), wie er dann den Mörder seines Vaters beim Opfer niedergemacht habe, lässt als Gegenstück zum delphischen Agon den angeblichen Thessaler auf Begehren des Tyrannen ein Meisterstück nationaler Metzgerkunst verrichten (815 ff.). Nachdem der Rächer diese Meisterschaft noch einmal durch den kunstgerechten Todesstreich auf sein eigentliches Opfer bewährt hat (839 ff.), wird er von den Dienern bekränzt (854), der Chor preist ihn als den, welcher *νικᾷ στεφαναφόρα κρείσσω τῶν παρ' Ἀλφειοῦ ῥεέθροις τελέσας*, und fordert zu einer *καλλίνικος ᾠδά* auf (863 ff.). Auch Elektra schickt sich an das Haupt des *νικηφόρος* zu bekränzen (872), und begrüsst ihn: *ἥκεις γὰρ οὐκ ἀχρεῖον ἔκπλεθρον δραμὼν | ἀγῶν' ἐς οἴκους, ἀλλὰ πολέμιον κτανὼν | Αἴγισθον* (883 f.) u. s. w.

Wer die Manier des Euripides, mit dergleichen abweisenden Seitenblicken auf Vorgänger Bezug zu nehmen, kennt, wird sich des Eindrucks nicht erwehren, dass der principielle Gegner aller körperlichen Wettspiele hier jene Sophokleische *ῥῆσις* im Sinne gehabt und sie durch eine realistischere Leistung hat überbieten wollen. Oder wird Jemand umgekehrt glauben mögen, Sophokles sei durch den Verdruss über die

Brutalität seines Vorgängers zu jener glanzvollen Schilderung begeistert worden?

In ähnlicher, polemischer Wendung rühmt sich gleich darauf bei Euripides Orestes V. 893: *ἥκω γὰρ οὐ λόγοισιν, ἀλλ' ἔργοις κτανὼν Αἴγισθον.* Es wird gezielt auf den Wortwechsel zwischen Aegisthus und Orestes (Soph. El. 1470 ff.), welcher auch der Elektra zu lange dauert (1483: *μὴ πέρα λέγειν ἔα | πρὸς θεῶν, ἀδελφέ, μηδὲ μηκύνειν λόγους*). Die von Aegisthus hierbei entwickelte Zähigkeit konnte kritisirende Spötter auf den Einfall bringen, dass es am Ende auch nach dem Ueberschreiten der Schwelle drinnen im Hause bei Worten sein Bewenden gehabt und Orestes gar nicht zur Ausführung seiner That gekommen sein möge. Wenn Sophokles mit feinem Gefühl unter schicklichem Vorwand Elektra von der persönlichen Gegenwart bei der Ermordung der Mutter entbindet, sie aber ihren moralischen Antheil durch den grausigen Zuruf (1415) *παῖσον, εἰ σθένεις, διπλῆν* bezeugen lässt, so bringt Euripides diesen Wunsch gleichsam zur Ausführung, indem er ihr das Schwert des Bruders mit in die Hand giebt, 1224 f. *ἐγὼ δ' ἐπεγκέλευσά σοι | ξίφους τ' ἐφηψάμαν ἅμα.*

Als Gegenstück zu dem Opfer der Klytämnestra bei Sophokles (634 ff.) hat Euripides den Aegisthus sein ländliches Opferfest begehen lassen (785 ff.). Das Gebet jener (vgl. besonders 647 *εἰ δ' ἐχθρά, τοῖς ἐχθροῖσιν ἔμπαλιν μέθες*, und 650 *ἀλλ' ὧδέ μ' ἀεὶ ζῶσαν ἀβλαβεῖ βίῳ | δόμους Ἀτρειδῶν σκῆπτρά τ' ἀμφέπειν τάδε*) ist zusammengezogen in die kurzen Worte (Eur. 805 ff.): *πολλάκις με βουθυτεῖν . . . πράσσοντας ὡς νῦν, τοὺς δ' ἐμοὺς ἐχθροὺς κακῶς.* Während bei Sophokles die Geschwister nach der *ἀναγνώρισις* (1220 ff.) in ihrer Freude schwelgen und kein Ende finden können, bis der Pädagog dazwischen tritt, begnügt sich Euripides, obwohl in deutlicher Nachahmung der Sophokleischen Form, mit drei kurzen *ἀντιλαβαί* 578—581, welche sogar zum Theil an die seines Vorbildes anklingen:

Eur. 579 *ἔχω σ' ἀέλπτως* ∾ Soph. 1226 *ἔχω σε χερσίν;*
„ 581 *ἐκεῖνος εἶ σύ;* ∾ „ 1222 *ἦ γὰρ σὺ κεῖνος;*

Statt des Sophokleischen *κομμός* folgt bei Euripides ein kurzes *χορικόν*, wiederum in Einzelnem an jenen erinnernd: Eur. 585 *ἔμολες ἔμολες, ὦ χρόνιος ἁμέρα* ∾ Soph. 1233 f. *γοναὶ σωμάτων ἐμοὶ φιλτάτων, ἐμόλετ᾽ ἀρτίως*, Eur. 589 *σὲ θεὸς αὖ θεὸς ἁμετέραν τις ἄγει νίκαν* ∾ Soph. 1266 *εἴ σε θεὸς ἐπόρισεν ἁμέτερα πρὸς μέλαθρα.*

Hierauf bricht Orestes bei Euripides das stumme Spiel der Umarmungen ab mit der Bemerkung 596 f. *εἶεν· φίλας μὲν ἡδονὰς ἀσπασμάτων | ἔχω, χρόνῳ δὲ καὖθις αὐτὰ δώσομεν* und wendet sich sofort an den *πρέσβυς*, welcher die Stelle des Sophokleischen Pädagogen vertritt, ihn belobend, dass er zu rechter Zeit gekommen, 598: *σὺ δ᾽, ὦ γεραιέ, καίριος γὰρ ἤλυθες, λέξον κτλ.*

Gegenstücke sind die Wortwechsel zwischen Mutter und Tochter in beiden Dramen, aber bei Euripides ist die Widerlegung und Ueberführung der Klytämnestra studierter, sie ergänzt gleichsam die Sophokleische Dialektik. So betont jener was der andre übergeht, dass Agamemnon die Kassandra mitgebracht hat (1032 ff.). Das Argument der Sophokleischen Elektra (577 ff.): ‘wenn mein Vater um seines Bruders willen Blut vergossen hat, musste er deshalb durch dich sterben? sieh zu, dass sich dieses Gesetz der Wiedervergeltung nicht gegen dich selbst wende’, wiederholt die Euripideische (1093 ff.), nachdem vorher Klytämnestra sich ausdrücklich auf dieses Recht berufen hat (1041 ff.). Schon Andre, z. B. Weil, haben hervorgehoben, dass Euripides hier mit der entsprechenden Partie des Sophokles rivalisire.

Ebensowenig konnte oder kann dem unbefangenen Blick entgehen, dass die ganze von realistischen Zügen angefüllte Dichtung des Euripides eine bisweilen handgreifliche, öfters versteckte Kritik nicht nur des Aeschylus, sondern auch des Sophokles übt, während dieser, wenn er sie gekannt hätte, Manches vermuthlich anders gemacht haben würde. So ist bei Euripides das Auftreten des Chors Mykenischer Jungfrauen unzweifelhaft besser motivirt; für das decorum wie für seine Sicherheit hat das buhlerische Ehepaar besser gesorgt durch

die Entfernung der Elektra, ihre Verheirathung und die ihr aufgebürdeten niedren Hausstandssorgen, welche ihren heroischen Uebermuth brechen sollten. Und halb ist es schon gelungen: sie ist eine arbeitsame, resignirte Hausfrau geworden, der nur der Mangel an Festkleidern Kummer macht, dem Menschenverkehr so entfremdet, dass sie in bäurischer Furcht die Fremden für Mörder oder Frauenräuber hält. Erst die Ankunft des Bruders weckt ihren alten Sinn, und sie bewährt der freieren und edleren Denkweise des Mannes gegenüber echt weibliche Charakterzüge der Deisidämonie, indem sie die Autorität Apollons vertritt, und der Grausamkeit. Sie ist keineswegs die intellectuelle Urheberin der That, welche von Anfang an (V. 82 ff.) für Orestes beschlossene Sache ist; aber der Dichter, welcher den Befehl Apollons missbilligt und diesem Standpunkt am Schluss durch die Dioskuren Ausdruck giebt, lässt den besonnenen Mann vor dem entscheidenden Schritt einen Augenblick zweifeln, ob jene Stimme des Gottes keine Täuschung sei. Ueberhaupt ist er vorsichtiger, indem er sich an der Landesgrenze aufhält, die Stadt oder gar den Bezirk des Königspalastes vermeidet; der Alte betont (615 ff.) die unüberwindliche Schwierigkeit, durch die Wache desselben in das Innere zu dringen.

Allen diesen Neuerungen des Euripides gegenüber hätte die Sophokleische Elektra, wenn sie erst dadurch hervorgerufen sein sollte, in recht unbekümmerter Weise einfach die alten Voraussetzungen und Anschauungen wieder hergestellt, ohne in einem einzigen Punkt aus der Kritik Nutzen zu ziehen?

Die Medea des Neophron.

Ueber das Verhältniss der Medea des Euripides zu der des Neophron sind die Alten so wenig im Klaren gewesen wie die Neueren, obwohl Männer wie Dikaiarch im dritten Buch des *βίος Ἑλλάδος* und Aristoteles in den *ὑπομνήματα* sich darüber ausgelassen haben. Diese nahmen an, das Euri-

pideische Stück sei eine διασκευή des Neophronischen, und es ist vielleicht nur eine abgekürzte Ausdrucksweise für dieselbe Ansicht, wenn es bei Laertius Diogenes II, 34 und ähnlich bei Suidas (unter Neophron) heisst: Einige sagen, die Medea des Euripides gehöre dem Neophron. So vorsichtig alle Aeusserungen hierüber lauten (δοκεῖ, φασίν, ἔνιοι φασίν), so ist doch zweierlei von den Alten nie bezweifelt worden: erstens, dass es eine Medea gleichen Stoffes von Neophron gegeben hat, zweitens, dass dieselbe älter als die Euripideische war. Der Verdacht Sikyonischen Schwindels kann hierbei keinem Verständigen aufsteigen. Vermuthlich hat Aristoteles in seinen ὑπομνήματα eine Vergleichung beider Stücke angestellt, welche von alexandrinischen Erklärern ausgebeutet sein mag. Die uns erhaltenen, nicht unerheblichen Reste lehren, dass die Fabel wesentlich die gleiche gewesen ist. Sehr ähnlich in Erfindung und Haltung war Medea's Monolog vor dem Kindermorde (fr. 2 N. Eur. 1057 ff.). Die Auffassung ihres Charakters war bis in die feineren Züge die nämliche. Ist Neophron in der That hierin vorangegangen, so gebührt ihm und nicht dem Euripides das Verdienst, eine tragische Figur allerersten Ranges geschaffen und eins der fruchtbarsten Motive, weibliche Eifersucht, in das Drama eingeführt zu haben. Ferner ist es dann Neophron gewesen, welcher den localen Mythus, wonach Kreon durch Gift der Medea, die Kinder aber von dessen Verwandten getödtet werden (Pausan. II 3, 6), umgewandelt und den von Aristoteles poet. 14 als echt tragisch gerühmten, allgemein dem Euripides als Erfindung zugeschriebenen [1]) Kindermord durch die Mutter ersonnen hat. Nach alledem müsste Neophron ein genialer Dichter, den drei grossen Meistern ebenbürtig gewesen sein. Aber davon wissen die Alten nichts: ausser den drei Citaten aus der Medea ist von seinen 120 Dramen nichts erhalten als die Notiz, dass er Pädagogen und Sclavenverhör zuerst im Drama eingeführt habe. Vielleicht ist auch der Pädagog aus der Medea entlehnt.

---

1) Schol. Med. 10. Aelian v. h. V 21.

Weiter ist beiden Dramen gemeinsam, dass Aegeus, von Delphi kommend, auftrat, nur dass er bei Neophron (fr. 1) die Absicht hatte, sich den Pythischen Spruch von Medea erklären zu lassen, während er nach Euripides (683) die Deutung desselben von Pittheus erwartet und nur auf dem Wege nach Trözen bei ihr vorspricht. Wenn Euripides die einfachere Motivirung aufgegeben hat, so mag er der Barbarin das Verständniss Apollinischer Weisheit nicht zugetraut haben. Ihre Autorität als Orakeldeuterin ist hier zu dem leeren Compliment über ihre Klugheit (677) zusammengeschrumpft, dem keine weitere Folge gegeben wird. Die Zusammenkunft selbst kann nur den gleichen Zweck gehabt haben, der Medea ein Asyl in Athen zu sichern. Vielleicht schwebte dem Euripides bereits die Fortsetzung ihres Schicksals in der Tragödie Aegeus vor. Warum aber der Sikyonier Werth auf jene Verpflanzung gelegt hat, ist nicht ersichtlich. Endlich muss auch die Fassung der Schlussscene in beiden Stücken ganz ähnlich gewesen sein. In beiden prophezeite Medea dem Jason zum Abschied, was er für ein Ende nehmen werde, nur lautete die Weissagung selbst verschieden. Bei Neophron (fr. 3) sagt sie ihm voraus, dass er sich erdrosseln werde, nach Euripides (1386 ff.) wird ihn dereinst ein Stück vom Argoschiff erschlagen. Leicht erkennt man die Absicht des Dichters, den unnatürlichen Tod mit der schuldigen Vergangenheit in bedeutende Beziehung zu setzen.

Auch in der Ueberlieferung der Euripideischen Medea als solcher liegen unzweifelhafte Spuren einer *διασκευή* vor. Grade in der Aegeusscene hat schon Kirchhoff V. 725—728 als Dittographie von V. 723 f. 729 f. ausgeschieden, und in der gleich darauf folgenden *ῥῆσις* der Medea haben wir eigentlich zwei parallele Reden, da der Schluss 798—810 mit dem Voraufgehenden nicht zusammenhängt, vielmehr das Wesentliche nur wiederholt. Ich muss Hirzel beipflichten, welcher diese Partie einer andren Hand zuweist. Aber vergeblich bemüht sich Wecklein, für Euripides die Priorität der Erfindung zu retten durch die Annahme, dass die Medea des Neophron

zwischen einer ersten Aufführung der Euripideischen und der bekannten von Ol. 87, 1 auf die Bühne gekommen sei. Um dies annehmbar zu machen, sucht er die Abweichungen des Sikyoniers als beabsichtigte Verbesserungen des Vorgängers darzustellen, ohne Glück, wie mir scheint. Wenigstens hätte Euripides bei seiner zweiten Bearbeitung keinen Vortheil von dieser Kritik gezogen; und jene Aenderungen, soweit sie uns bekannt sind, waren doch gar zu geringfügig, um eine Wiederholung desselben Thema's im gleichen Rahmen zu rechtfertigen. Wenn die Medea des Euripides unter dessen Namen schon vor Ol. 87, 1 und vor der Neophronischen einmal aufgeführt worden wäre, so hätte dies in den Didaskalien stehen müssen und von Aristoteles nicht übersehen werden können. Nicht weniger zuversichtlich darf angenommen werden, dass derselbe in der nämlichen Quelle vor Ol. 87, 1 die Medea des Neophron verzeichnet gefunden hat. Der einzige Schluss, welcher aus diesen Prämissen gezogen werden kann, ohne andren Thatsachen und berechtigten Voraussetzungen Zwang anzuthun, scheint der, dass Euripides seine Medea zuerst von Neophron hat einstudiren, also unter dessen Namen hat aufführen lassen, die zweite Bearbeitung aber Ol. 87, 1 selbst auf die Bühne gebracht hat. Wenn er im Alter von 18 Jahren bereits anfing Tragödien zu schreiben (Gell. XV 20), also je nachdem man das Geburtsjahr ansetzt, zwischen Ol. 78, 2 und 79, 3, als *διδάσκαλος* aber zuerst Ol. 81, 1 aufgetreten ist, so ist nicht unwahrscheinlich, dass er einige Jahre vor diesem Zeitpunkte schon Versuche gemacht hat einen Chor zu erlangen, dass er, weil ihm dies nicht gelang, sich eines Vermittlers bediente, der mit seinem Ansehn und seiner Erfahrung für ihn eintrat, dass Neophron für ihn die gleiche Function übernahm wie Philonides und Kallistratos für Aristophanes. Dass Euripides sich schon lange vor Ol. 87, 1 mit dem Mythus der Medea trug, beweisen die Peliaden, womit er Ol. 81, 1 unter eignem Namen debutirte. Unter fremdem ist ja auch, gleichviel wo, seine Andromache aufgeführt worden, als deren Verfasser, d. h. *διδάσκαλος*, Kallimachos den Demokrates in den Hand-

schriften verzeichnet fand. So mögen die aus der Medea des Neophron citirten Bruchstücke, sowie die oben erwähnten Dittographien der ersten Ausgabe der Euripideischen gehören, und hiermit wird die Ueberlieferung der alten gewichtigen Zeugen auf ihren wahren Grund zurückgeführt sein.

O. R.

Schlusswort.

Wir können diesen Band nicht beschliessen, ohne der schmerzlichen Verluste zu gedenken, welche im Lauf des verflossenen Jahres unsre 'Leipziger Studien' betroffen haben. Der Vierzahl ihrer Herausgeber sind die beiden ältesten, G. Curtius und L. Lange, fast gleichzeitig, der eine am 12., der andre am 18. August v. J. durch den Tod entrissen.

Es ist nicht dieses Ortes auszuführen, was beide unvergessliche Männer, jeder in seiner besondren Weise, als Lehrer und Forscher der Universität und der Wissenschaft gewesen sind. Auch in den seit 1878 erschienenen Jahrgängen dieser 'Studien' ist ihr Geist sowohl durch die von ihnen angeregten Arbeiten, als auch durch eigne Beiträge scharf genug ausgeprägt, so dass ohne besondren Nachweis jedem der beiden sein Antheil an dem Inhalt der vorliegenden 8 Bände gesichert ist. Noch die letzte grössere Abhandlung, welche dieses Heft bringt, ist aus einer Preisaufgabe hervorgegangen, welche Curtius gestellt hatte.

Nachdem die erledigten Lehrstühle durch die Berufung von Erwin Rohde und Curt Wachsmuth wieder besetzt sind, wird unter Mitwirkung der neuen Collegen die Veröffentlichung ausgewählter Arbeiten der Leipziger Philologenschule ohne Unterbrechung ihren Fortgang nehmen.

Leipzig, den 4. Januar 1886.

Die Herausgeber.

Druck von J. B. Hirschfeld in Leipzig.

